P
III 1022 37-2
P. II. 228

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 1 Bucuresti 1 Aprilie 1885 **Anul XIX**

OVIDIU

PIESĂ IN 4 ACTE ŞI IN VERSURI

V. ALECSANDRI.

Mircești, Noembre 1884.

Biblioteca publică a orașului Timișoara
Nr. curent 901/908 Inscris. Fas: Vas
Donator Jurnal de la Sibiu
901/908

DISTRIBUŢIUNEA

PERSOANELE.	ARTIŞTII.
August-Octaviu-Cesar	D. *Nottara*
Ovidiu	„ *Manolescu*
Mecena	„ *Velescu*
Pinax	„ *Iulian*
Ibis	„ *Petrescu*
Hillarius — augur	„ *Mateescu*
Tigellius, Clevetius	„ *Davidescu, Alexandrescu*
Cotta, Barrus	„ *Nicolescu, Catopol*
Alcidius Rutuba — gladiator	„ *Fraicalt*
Cloas — sclavul lui Ibis	„ *Basarabeanu*
Mus — strengar din Roma	„ *M. Dimitriu*
Sarmis — locuitor din Tomis	„ *C. Dimitrescu*
Gettor — oştean sarmat	„ *Papadopol*
Ambasadorul regelui Cotizon	,,
Un lictor	„ *Băjenaru*
Trei precupeţi	,,
Iulia — nepoata luĭ August	D-na *Ar. Manolescu*
Sarmiza — fiica lui Sarmis	D-ra *Lacser*
Dava — bătrână	,,
Saga — precupeaţă	,,
Actea, Tyndaris, Chloe — curtizane	D-na *Petraşcu* ,, ,,
Pyrrha	,,
Glykira — cântăreaţă	„ *Odeseanu.*

Popor Roman, — Popor Sarmat, — Patriciani, — Lictori, — Sclavi, — Sclave, — Femei din Tomis.

Acţiunea se petrece in al IX-lea şi XVII-lea ani după Christos. — Primele trei acte la Roma, cel de pe urmă la Tomis in Sarmaţia.

*) Representată pentru intâia oară pe Teatrul Naţional din Bucureşti Sâmbătă in 9 Martie 1885.

P. 1437
BIBLIOTECA CENTRALA A REGIUNII BANAT
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TIMIȘ
P-5041-D

ACTUL I.

Forum lui Cesar.—In dreapta şi in stinga, dealungul culiselor, galerii cu coloane de marmură (portice), incepĕnd dela al doilea plan şi intinzĕndu-se pănă in fund. — Ele sunt ridicate pe două trepte. — Fundul scenei este ocupat cu templul zeei *Venus Genitrice;* pe laturile lui se deschid două strade.—Popor mult şi variat in piaţă.—Unii dorm pe treptele porticelor, alţii joacă murra — Trecĕtorii intră prin culisele lăsate libere, trec piaţa şi ies prin fund; unii se plimbă pe sub arcade.—Mişcare animată.

SCENA I.

Rutuba, Cloas, Mus, Pyrrha, Saga, Popor — *Un precupeţ de paste intră din dreapta; altul vine din stinga purtănd ulcioare cu apă.*

Precupeţul 1 (strigă)

Paste! (merge de vinde marfă in fund)

Precupeţul 2 (strigă)

Apă de Virgo! (se duce de imparte apă la popor)

Precupeţul 3 (intrănd din fund c'un paner)

Fildeş din Etruria!

Pyrrha (intră din stinga c'un paner, strigă)

Naramze dela Chius!

Saga (vine din dreapta strigănd)

Lămăi de Mesenia!

(Rutuba, Cloas şi Mus vin de 'nconjoară pe Pyrrha)

Mus

Hei! Pyrrha, tărziu astăzi te-arăţi in Forum. Noi
Ţi-am dus dorul.

Pyrrha (veselă)

Şi mie mult dor mi-a fost de voi,
Căt ochilor de sare şi de piper.

Rutuba (desmerdăndu-i bărbia)

Svĕrlugă!

Pyrrha

La Fora Cupedinis, am dat numai o fugă
Ca să v'aduc naramze... Uf! Căt m'am ostenit!

Mus

In casa lui Ovidiu, cum, nu te-ai odihnit?

Pyrrha

Ce vrei să zici, gândace ?

Rutuba (impingĕnd pe Mus)

Fugi, Mus; lipseşti de-aicea.

Mus (amenințător)

Nu 'mpinge, că pe Hercul !..

Rutuba

Piei, şoarec de portice !

Mus

Gladiator de crăşmă... Zăvod flămând !

Rutuba (ridicând braţul)

Ce-ai spus ?

Mus (cu maestate)

Jos braţele, Acidiu... te-am înţeles... m'am dus !

(Pyrrha ride)

Saga (remâne singură de-o parte)

Lămăi din Mesenia !

Rutuba

Frumoasa Pyrrha, 'mi spune
De ce când vinzi naramze, naramzele-s mai bune ?

Pyrrha

Ştiu eu ?

Cloas

Să-mi dai vr'o patru.

Rutuba

Şi mie să 'mi dai opt.

Saga (inparte cu ciudă)

Ce vra să zică pofta de fruct încă necopt !
Ea vinde fructe crude !.. Ar vinde porumbele,
Şi proştii, zĕu, ar crede că cumpĕră mărgele.
Când eu ca vai de mine pe strade strig mereu,
Şi marfa-mi nevĕndută o consumez tot eu... (strigă)
Încet... pe rĕnd la marfă!... Nu daţi năvală 'n piaţă.

Mus (in parte, revenind in partea Sagăi)

Ha, iacă vrăjitoarea, schimbată 'n precupeaţă (cu glas blând)
Ce vinzi, mătuşă Sagă?

Saga

Ce-ţi pasă, piţigoiu?

Mus (cătând in paner)

Lămăi ori tărtăcuţe?

Saga

Lămăi.

Mus

Şi sunt de soiu?
Sunt dulci?.. şi de pe unde-s culese?.. din Umbria?

(Ia o lămăie şi o gustă strămbându-se)

Saga

Nu pune laba.

Mus

Bună'i! (strigă ca Saga) Lămăi chiar din Schiţia,
Verzi, acre şi sbărcite de soare şi de ger...
Priviţi, numai mătuşa lipseşte din paner!

Saga

Ce-ai zis? Mănca-te-ar uliu! (se repede după el)

Mus (fugind spre fund)

Mă prinde dacă poţi,
Incet... nu daţi năvală... voiu mulţumi pe toţi.

(strigă ca o precupeaţă imitând pe Saga)

Poporul (rizând cu hohot)

L-a prinde. — Nu l-a prinde. — Săi, babă! — Sus, harpie!...

Pyrrha (strigând se amestecă in popor)

Naramze dela Chius!

Glasuri in popor

Dă-mi mie... Dă-mi şi mie!

SCENA II.

Rutuba, Cloas.

Cloas (in taină)

Rutuba, vin de-o parte (examinându-l) Făcut eşti din topor.
Ai suflet dărz?

Rutuba

Eu? Nu ştii că sunt gladiator
Şi mĕ numesc Alcidiu... In faţă mĕ priveşte...
Un om nicĭ cât o muscă in ochi-mi nu plăteşte.

Cloas

Aşa-mi convii, amice: vĕrtos şi inimos.

Rutuba

O ştiu, n'am preţ; intreabă pe oricare gelos.
Eu ii rĕsbun onorul de ori şi ce ispită;
Căci am o meserie du mulţi apreţuită
In Roma; şi mĕ crede... nu că mĕ laud, zĕu!
Morala infloreşte in ea prin braţul meu.

Cloas

Cum? Care meserie?

Rutuba

Sdrobesc de porunceală,
Ucid sau rănesc numai, cum vrei, după tocmeală:
Atât pentru-o bătae şi pentru-o rană atât,
Iar pentru o 'njunghiăre sau stringere de găt
Ceva mai mult... Vezi, Cloas, curĕnd oiu să fac stare.

Cloas

Ia spune-mi cât mi-ai cere pentru-o manifestare?

Rutuba

De care soiu?

Cloas

De-acele cu sgomot, cu ocări,
Cu huiduri mojice, cu svon de fluerări.

Rutuba

Ceva complet? E lesne, dar trebui bună plată,
Căci o să am nevoe de-o plebe imbĕtată,
De marinari, de leneşi, de histrioni, de hoţi.

Cloas

Ori cât ar fi, sunt gata să'ţi numĕr banii toti.

Rutuba

Dar spune-mi cui şi unde aşa ovaţiune ?

Cloas

Te prinzi s'o faci? respunde...

Rutuba

Cum nu, amice ?... Spune.

Cloas

Ascultă dar ; chiar astăzi prin Forum are gust
Să treacă in plimbare nepoata lui August.

Rutuba

Ce? Iulia ?

Cloas

Ea insaşi

Rutuba

Cum ? Ruda maestoasă
A lui Octaviu Cesar ?... Ştii tu că gluma-i groasă ?

Cloas

Ştiu, dar şi suma 'i grasă.

Rutuba

Ai banii ?

Cloas

Căţi ĕi vrea.

Rutuba

Căţi oiu vrea ? La tocmeală haideţi in casa mea.

Cloas

Hai.

Rutuba

Fapta e 'ndrăzneaţă, e demnă de Alcidiu,
Dar cine-o comandează ?

Cloas

S'o spui la toţi : Ovidiu.

(Rutuba face un semn de mirare, apoi alt semn de aprobare şi pleacă in fund cu Cloas. Iese, apoi revine şi s'amestecă in popor)

SCENA III.

Pinax, Hillarius.

(Pinax slab, Hilarius gras, intră din dreapta și din stinga, se întâlnesc pe la mijlocul scenei, se privesc lung și încep a ride)

Hillar

Tot slab ?

Pinax

Tot gras ?

Hillar

Privește, în piele nu 'mi încap.

Pinax

Dar seameni cu Silenus.

Hillar (mâncând o portocală)

Și tu cu un proțap.
Pe două căi contrare ne-am apucat noi drumul,
Eu îmbucând naramza, tu mirosind parfumul;
Eu speculând prostia, câmp lat, bogat, cu rod,
Tu, mila omenească, pomana... o! nerod!

Pinax

Dar, ești dibaciu, Hillariu, o recunosc, amice,
Tu ești augur de piață, știința ta prezice
Tot ce dorește omul supus la slăbiciuni,
Și rizi de el, șirete, purtându-l cu minciuni;
Te-ai înrudit cu Plutus prin falsa-ți meserie.

Hillar

Și tu rămas-ai rudă cu trista sărăcie.

Pinax

Decât bogat ca tine, prefer sărac să fiu.

Hillar

Dar; histrion și leneș.

Pinax (mândru)

Așa, din tată'n fiu.

Strămunii mei in Roma, toţi histrioni ca mine,
S'au bucurat de faimă in gloatele latine,
Lăsându-mi o maximă ce am practicat mereu:
„Mănâncă de oriunde, iar nicicum dintr'al tău!“

Hillar

Maximă inţeleaptă! Ea te-a adus in stare
Prin pelea ta uscată să te prevezi in zare.

Pinax

Şi insă pentru-o pâne cât geniu cheltuesc!
Minciună cu minciună neincetat cărpesc;
Dar vai! din toată-această măeastră cărpitură
Nu mĕ cărpesc adesea cu nicio imbucătură.
Zadarnic cu-al meu spirit patronilor dau zor;
Ei mistuit-au lacom chiar inimele lor.
Sunt detronat !... de mine azi nimĕnui nu'i pasă,
Afară de Ovidiu, când liber il mai lasă
Corina...

Hillar

S'alte multe sburdalnice frumseţi
Ce-l ţin oprit la pragul nebuneĭ tinereţi.

Pinax

Prin meserii mulţime şi mult ingenioase,
Cercat-am să prinz carne pe şirul meu de oase.
Am fost chiar pe fringhie vestit dănţuitor...

Hillar

Ştiu.

Pinax

Ce entusiasmuri năşteam eu in popor
Când alergam pe-odgonul intins lung peste Tibru
Aşa... făcĕnd şi tumbe cu meşter echilibru.
(imitează pasurile unui acrobat, dar se opreşte obosit)
Dar aste balamale acum s'au ruginit,...
Sunt soare fără raze ajuns la asfinţit.

Hillar

Aş plânge a ta soartă dacă-aş putè să plâng,
Tot ce pot face, Pinax... dă'mi mâna să ţi-o string.

Pinax (intinzĕnd măna ca pentru pomană)

O! suflet bun şi nobil!... Ce? Iar măna deşartă?

Hillar

S'a deşertat şi 'i goală de mult ce a fost spartă.

Pinax (cu dispreţ)

Eşti grec.

Hillar

Ca tine, Pinax, sunt grec şi mĕ fălesc.

Pinax

Dar; insă n'aduci daruri?

Hillar

Din contră, le primesc.

Pinax

Om scump!... cănd ĕi fi bolnav, mĕ cată-aici in piaţă,

Hillar

Eşti medic?

Pinax

Nu, dar vesel te-aş vindeca de viaţă.

(Hillar se depărtează in fund rizĕnd)

Măncău de şase prănzuri pe fiecare zi!
Gras egoist! El pare de mine-a se păzi,
Ca şi cănd foamea este o boală lipicioasă.
Hei! Căci nu am avere ş'o masă 'n veci mănoasă,
I-aşi arăta eu, Pinax, ce este-un om fudul
Şi ce e mai cu seamă un egoist sătul!

SCENA IV

Pinax, Ibis *(intră turburat prin stinga)*

Ibis (in parte)

De astă dimineaţă alerg; nu'mi aflu locul;
Sunt turburat.

Pinax (in parte)

Hei! Ibis!... Cu el să'mi cerc norocul. (i se 'nchină).
Să te ferească zeii de orice gând amar,
Ilustre Ibis, rudă cu marele. Amilcar!
Catarginea rivneşte pe Roma fericită
De-a te avea in sinu'i, tu, faţă strălucită. (in parte)
E mândru de-o ureche. (trece) In stinga lui să trec. (tare)
Ar fi să ne dăm mâna, tu catargen, eu grec,
Să ne apărăm de duşmani precum doui cai la soare
Se apără de muşte cu-a cozilor mişcare;
Căci Roma sgomotoasă e plină de bondari,
Ce 'n stupi străini, la miere, se vără ca tâlhari.

(Ibis se uită la el)

(in parte) M'a inţeles. (tare) Iubite, cu minte-i s'aruncăm
Necazurile 'n Tibru, să bem şi să mâncăm,
Căci viaţa este scurtă... Mâncăm noi impreună?

(Ibis ii intoarce spatele)

Aud?... Hei?... (in parte) Nu se prinde... Iar am păţit-o bună.

(Iese cu capul plecat)

SCENA V.

Ibis *(singur)*

Corina astă noapte de-acasă a ieşit
Şi 'n taină cu Ovidiu, o ştiu, s'a intâlnit!
Ovidiu!... nu'i pe lume obrasnică făptură
Să poată ca s'aprindă in mine-atâta ură
Ca-acest poet al Romei, corupt, corumpător,
Pescuitor de-amoruri cu versuri de amor.
De când el mai cu seamă a scris „Arta iubirii“,
Femeile, pierdute pe câmpul rătăcirii,
In braţe'i se aruncă orbiş, intr'un noroc,
Ca fluturii nemernici, ce dau sburând in foc.
Berbantul cât de mârşav, berbant numai să fie,
La dênsul dau năvală copilă şi soţie,
Căci viţiul le-atrage, trăsnindu-le prin gând
Că vor schimba in erou pe un mişel de rênd.

Corina cea cu minte şi calităţi inalte
Căzut-a şi ea 'n cursă ca toate celelalte.
Ovidiu!... Dar in fine azi am să mĕ resbun,
Să'l pierd, să scap de dĕnsul... Dar... planul meu e bun.
Azi, Iulia, nepoata lui Cesar impĕratul,
Pe cănd se făcea ziuă a părăsit palatul
Mergĕnd la templul Vestei, ofrande ca să facă.
Cortejul ei pe-aice. prin Forum a să treacă,
Ş'atunci... am pus la cale, urzind al meu complot,
Să o insulte plebea... pe bani ea face tot...
Trimis in strade, Cloas, cu sume mari sub haină,
Din partea lui Ovidiu le-a respăndit in taină,
Şi ast-fel imperatul, cu drept resbunător,
Va crede pe Ovidiu al sĕu insultător,
Ş'apoi nici chiar Apolon nu 'l scapă de osăndă.

SCENA VI.

Ibis, Cloas *(venind din fund).*

Stăpăne...

Ibis

Tot e gata?

Cloas

Dar!

Ibis

Bine, stai la pănd̆ă.

Cloas

Poporul, cănd a trece corteju 'mpĕrătesc.
Va face sgomot mare.

Ibis

Să facă; eu plătesc.

(Cloas iese, Ibis stă gănditor)

SCENA VII.

Ibis, Hillariu şi Pyrrha *(mai in fund)*

Hillar

Copilă drăgălaşă, te du şi fii ferice,
Amor şi voe bună oracolu 'ţi prezice.

Pyrrha

Ah! Dacă-a tale spuse, augure, vin din cer,
Primeşte 'n dar din parte'mi intregul meu paner.

(dă panerul lui Hillar şi iese veselă prin dreapta)

Hillar (privind-o)

Ce căprioară vie cu sprintene picioare!
Căci nu sunt căpriorul acestei căprioare!

SCENA VIII.

Ibis, Hillariu

Ibis (in parte)

Hillarius augurul?... Imi vine să'l consult,
El e tălmaciu de visuri şi mi-a vestit de mult
O tristă catastrofă, o şotie ciudată.
Hillariu!

Hillar

Tu eşti, Ibis? Ce pară 'ntunecată
In ochii tăi mocneşte?... Ai iar vr'un neajuns?...

Ibis

De-o mare mâhniciune, amice, sunt pătruns.

Hillar

Ţi s'a 'necat flotila cu stofe tyriane?
Fugit-au ale tale plăcute Lesbiane?

Ibis

Hillariu, pretutindeni eu sunt intâmpinat
De groaznice presajuri ce m'au inspăimântat.
Ducându-mă la ţară ieri să prânzesc, o cioară
Cântatu-mi-a in stinga!...

Hillar

Semn rĕu! fi-rear să moară!

Ibis

Apoi trei iepuri sprinteni, vĕnaţi de doi ogari,
Tăiatu-mi-au toţi drumul, ieşind de prin tufari.

Hillar

Semn şi mai rĕu!

Ibis

Hillariu, crezi tu că in zadar
Ieri, sternutând la masă, vĕrsat-am un pahar?

Hillar

Nu... Şotia prezisă de mine?...

Ibis

Ai ghicit-o.

Hillar

Cum? Eşti?...

Ibis

Sunt!

Hillar

Eşti?

Ibis

In capĕt.

Hillar

Corina?

Ibis (plecând capul)

Am păţit-o!
Dar vreau o rĕsbunare cum nu s'a pomenit...
Poţi tu să'mi faci complice infernul?...

Hillar

Pot... plătit.
Intăiu să tragem sorţii!

Ibis

Dar, şi de-o-camdată
Ia astă pungă plină din partea mea drept plată.

Hillar (zimbind)

Prea bine, haideţi colo in templu, să vedem
Ce ne va spune 'n taină oracului suprem.

Ibis (invocând)

Veniţi in ajutoru'mi tustrele Eumenide,
Să mĕ rĕsbun de-Ovidiu!

Hillar (in parte pufnind de ris)

Ovidiu...

(Hohote prelungite in culisele din stinga; Ibis priveşte)

Ibis

Cine ride?
Ovidiu? (lui Hillar) Haide-aiure, de dĕnsul vreau să fug.

Hillar (in parte)

Am să-i sustrag toţi banii din sin cu meşteşug.

(Se duc spre fund şi intră in templu)

SCENA IX.

Ovidiu, Tigellius, Cotta, Clevetius, apoi Ibis şi Hillarius.

Ovidiu

Şi zici că impĕratul an ţi-a cerut pomană?

Clevetius

Ne-am intălnit noi lăngă coloana pompeană,
Şi el mi-a intins măna, şi eu i-am dat un as.

Ovidiu

Şi negreşit cu gura căscată ai rĕmas? (Toţi rid)

Cotta

Nu rideţi; intr'o noapte August, Cesarul mare
Vĕzutu-s'a prin visuri ajuns la cruda stare
De cerşetor... De atunce in fiecare an
Cerşeşte-o zi intreagă sub haină de sărman.

Aşa voit-au zeii ca 'n culmea de mărire
Să ştie ce insemnează 'nălţare şi 'njosire.

Clevetius

Se zice că e foarte sgărcit, că a dat foc
El insuşi casei sale vrĕnd un palat in loc;
Apoi, prin mii de chipuri tirane sau viclene,
Şi-a căptuşit el cuibul cu ale ţĕrii pene.

Cotta

Căci nu te-aude Cesar! Ce-aş ride!

Ovidiu

Limbă rea!
August, optzeci de statui de argint ce le avea
In Roma respĕndite, a pus de le-a topit
Şi la poporul miser in bani le-a impărţit.

Clevetius

Dar, el a vrut in Roma să aibă fiecare
O mică părticică de Cesar spre gustare.

Ovidiu

Mulţi s'ar hrăni din tine, in bani de-ai fi topit?

Tigelliu

Oricine-ar vrea să-l guste ar fi chiar otrăvit.

Clevetius

De căte Cesar face, orice mi-ai spune, frate,
Nu gloria-l indeamnă, dar seaca vanitate.
La dĕnsul tot e calcul profund de ipocrit:
Simplicitatea? Mască de mândru parvenit:
Clemenţa-i aparentă? Cruzime 'ndestulată:
Mărirea? Pe nisipuri o statue 'nălţată.

(Ibis şi Hillariu ies din templu)

Ovidiu (zărind pe Ibis in fund)

Pe Bacchus corniferul! Ce vĕd? Nu mĕ inşel?
Priviţi colo spre templu... Amici, el este, el!

Toţi (speriaţi)

August? August?...

Ovidiu (adresându-se in fund)

Ba, Ibis... He! Ibis, salve ţie,
Om ghiftuit de toate, de amor de avuţie!
Cum? Mai consulţi augurul? Ce vrei? Ce mai pretinzi,
Când ai tu pe Corina şi 'n ochii'i te oglinzi?

Ibis (in fund)

Rizi tu, Ovidiu, astăzi, dar poate mâni vei plânge,
Când nu s'aşteaptă omul atunce gâtu-şi frânge.

(Iese prin dreapta cu Hillariu)

Clevetiu

Vorbeşte 'n aforisme ca un filosof grec.

Tigellius

Şi are miez la vorbă...

Clevetius

Cât are fructul sec.

Cotta

He! Voi glumiţi, dar Ibis, il ştiu, e rea natură.
Să mĕ ferească Joe de-a lui grozavă ură!

Ovidiu

Eu nu cunosc ce-i ura cu infernalu'i chin;
Am numai oaspeţi veseli şi blânzi in al meu sin:
Amor, prietenie, senin, compătimire,
Tovarĕşi scumpi de cale ce duc la fericire.
Ei imi arată lumea prin vĕl trandafiriu,
Făcĕndu-mĕ-al iubirii poet iubit să fiu,
Şi-mi spun că nu-i fiinţă mai tristă, mai muncită
Ca omul ros de ură şi'nvidie urită.

Cotta

Tu eşti un om ferice condus de năluciri,
Şi aerul din Olymp in Roma il respiri.

Ovidiu

Aşa-i!.. din tinereţe mĕ bucur de-a fi'n lume
Scriind pe sinuri albe al lui Ovidiu nume.
Amici! A noastre zile se sting ades in zori,
E drept să le aşternem un lung covor de flori
Şi să gustăm extazul avĕnd pe cer un soare
Şi pe pămĕnt femeea de-amor inspirătoare.

Clevetius

Femeea?.. Rătăcire....

Ovidiu

Imi place-a rătăci
In lumea cea menită pe om a'l ferici
Şi unde la tot pasul, cu farmec viu, scăntee
Divina, drăgălaşa zimbire de femee.

Clevetius

Pygmalion ca tine inamorat, artist,
Nebun de Galatea...

Ovidiu

Şi cum vreţi să-i resist,
Când darnica natură i-a dat ca la o soră
O formă-atrăgĕtoare şi albă de amforă;
Un glas care pĕtrunde şi varsă, dulce dar,
Urechei armonie şi inimei nectar;
Un sin cu douĕ cupe rotunde, adorate,
Din care sorbi şi viaţa şi dulcea voluptate;
Doi ochi frumoşi, luceferi cu foc luminător,
S'un suflet ce-ţi răpeşte tot sufletul cu dor.

Clevetius

Sărman poet!.. Ajuns-ai in tristă nebunie.

Ovidiu

Mĕ rideţi? Risul vostru e ris de comedie.
Toţi voi sunteţi ca mine supuşi femeii, sclavi,
Dar faceţi ca fricoşii, ce vreau să pară bravi.
Eu le iubesc pe toate şi'aşi vrea pe toate ele
Să le confund intr'una, să fie toate-a mele.

Pân' la sfârşitul lumii, lungind al vieţii fir,
Aşi vrea, câte s'ar naşte, cu drag să le admir,
Căci eu iubesc în ele acea divinitate
Ce viaţa ne urzeşte cu zile încântate,
Şi leagă faptul vieţii cu-apusul ei mâhnit
Prin lanţ în înflorire de-amor fără sfârşit.

Tigellius

Dar timpul nu-ţi şopteşte, trecând, de bătrâneţe?

Ovidiu

Cât am simţire'n suflet, am parte de juneţe.
Iubesc, căci am menire în veci ca să iubesc:
De sunt poet, femeii talentu-mi datoresc.

Cotta

Ori care-ar fi făptura femeii, pentru tine
Posedă săvârşirea făpturilor divine?

Ovidiu

Dar... Tot ce altor oameni le pare un defect
În ochii mei luceşte plăcut, frumos, perfect.
De'i mică, nu e mică, ci astfel nimerită
Cât poate să încapă în inima'mi răpită.
E 'naltă? Văd pe Juno cu mersu'i unduios
Chemându-mi adorarea prin chipu'i maiestos.
E subţirică? 'n minte-mi ea'i vesel comparată
Cu trestia mlădie de zefiri legănată.
E brună? Vălul nopţii pe fruntea sa întins
Ascunde 'n flăcărarea amorului nestins.
E blondă? Coama'i lungă în vânt fâlfâitoare
Măestru se'mpleteşte cu razele din soare.
E simplă? Un ce tainic mă face să doresc
Natura'i adormită în braţe'mi s'o trezesc.
E vie? Mă'nviază. Isteaţă? îmi promite
Un drag şi scump tezaur de ore'nveselite . . .
Şi astfel eu, Ovidiu, nepreţuind nimic
Mai sus decât femeea, mă'nchin la ea şi zic:
Mai dulce-i resuflarea din buzele copilei
Decât aromul nopţii sorbit de faptul zilei.

Ferice dar de omul setos de sărutări
Ce-aspiră'n el dulceaţa verginei resuflări !
Ferice de acela ce in femee crede
Şi raiu, Dumnezeire, in ea numai le vede !

Tigellius

Ce foc ! Ce elocuenţă ! A ! pentru-al tĕu succes
Pĕcat că n'ai, Ovidiu, un public mai ales.

Ovidiu

O !.. Ştiu că voi, junimea Romană... Ce junime !
Nimic nu vĕ mai place şi nici iubiţi pe nime.
A voastre inimi stoarse in nesimţire zac.
Sărmani ! nici chiar lumina, nici Venus nu vĕ plac.
Vĕ sinucideţi zilnic in modul cel mai jalnic
Vrĕnd să ucideţi timpul... In secolul ĕst falnic,
Când artele frumoase ajunse'n culmea lor
Schimbat-au Roma'n splendid muzĕu neperitor,
Când geniul păşeşte la templul nemuririi
Inconjurat cu fală de stelele-omenirii,
Horaţiu şi Virgiliu, Tit-Liviu şi Tibul,
Nu e permis in Roma de traiu a fi sătul.
Nu ! Când acest imperiu domnirea lui intinde
In patru părţi a lumii şi'n mână le cuprinde,
Tot omul, tot Romanul, privindu-l, e dator
Să aibă-un suflet mare ca el predomnitor,
Să simtă vieţi o sută in nobila sa viaţă
Ş'un foc ce să topească a nesimţirii ghiaţă.
A fi Civis Romanus este-a fi om de fer,
Aşa ziceau strĕbunii şi nu'ncăpeau sub cer.
Noi ne-am schimbat credinţa, căzĕnd din inălţime.
Priviţi ! Iată-un specimen de-a Romei tinerime. (arată pe Barrus)

SCENA X.

Precedenţii, Barrus, Pinax.

Pinax (de o parte lui Barrus)

Dar, regele meu Barrus, pe frunte porţi un nimb;
Cu-a ta figură zeii ar vrea să facă schimb.

La cine prănzim astăzi?.. Şi unde cinăm oare?..
(in parte) Se face că n'aude.

Ovidiu

He! Barrus, pun prinsoare
Că iar ţi-ai smuls şi astăzi tot pĕrul de pe trup!

Barrus

Ai zice că's Diana... imi vine să mĕ pup.
Am muşchi vĕnjoşi ca dĕnsa. (Toţi ii pipăe braţul rizĕnd)

Pinax (in parte)

Să juri un scul de aţă...
Şi ĕsta-i vultur falnic clocit in ou de raţă.

Barrus

La cămpul lui Mars astăzi svĕrlit-am uşurel
Vreo zece javeline şi discul de oţel.
Ş'am intălnit acolo pe Chloe, pe Actea,
Pe Tyndaris... Acuma la poarta Capenea
Merg să mĕ urc in caru-mi, să măn catării mei,
Pe calea Appiană să alergăm tustrei...
Actea, Chloe, Lice şi altele or să vie
Acolo... Mĕ duc, vale!

Ovidiu

Ce? zici că or să fie
Cu toate? Mĕ aşteaptă, eu te'ntovărĕşesc.
La vila-mi, lăngă Roma, am gănd să le poftesc.

Pinax

Pe ele numai, dive?

Ovidiu

Ba nu, şi pe Graecianus,
Pe Cotta, Pansa, Barrus, Clevetius, Marcianus
Şi alţii.

Pinax

Dar pe mine... pe mine cel lihnit?

Ovidiu

De'i spune ceva comic să ridem, te invit.

Pinax

Cunoaşteţi pe Zoilus, bărfaş de meserie?
El a comis in taină o vastă tragedie,
Cu care o să'ntreacă pe insuşi Euripid.
Nu rizi?

Ovidiu

Nu; păn'acuma nu m'ai făcut să rid.

Pinax

Antoniu in Egypet triumfător soseşte...
Să vezi cum Cleopatra de-amor il nebuneşte...
Pontifii, Magii, hătri in planurile lor,
Inchină lui Antoniu un lung şi lat covor.
Ei il aduc pe umeri cu alte scumpe-odoare
Şi'l dau de-a vălătucul sub ale lui picioare,
Iar când intreg covorul pe scenă s'a destins,
Ce vede 'n el Antoniu şi publicul surprins?
Ghiciţi.

Tigellius

Un leu?

Cotta

Un şerpe?

Ovidiu

Un apis in frigare?

Pinax

Ba... Cleopatra 'n Venus... când a ieşit din mare. (Toţi rid)

Ovidiu

Sublimă tragedie!.. Aşi vrea s'o văd şi eu.

Toţi

Şi eu.

Barrus

Veniţi.

Ovidiu

Indată. (lui Pinax) Să vii la prănzul meu. (Ies rizând in dreapta)

SCENA XI.

Cloas, Rutuba, Mus, Popor, apoi Iulia, Lictorii.

Poporul inşirat pe piaţă de-a lungul porticelor, avênd pe Rutuba şi pe Mus in frunte. Cortejul impĕrătesc intră prin fund precedat de patru lictori inarmaţi şi urmat de alţi patru. Opt Syriani duc pe umeri o lectică aurită in care Iulia stă intinsă şi rezemată pe perne. — Două sclave pe lângă lectică poartă una un cortel infipt intr'o trestie de India, cealaltă, in stinga, o apărătoare de pene de păun cu care face vênt şi rĕcoreşte pe Iulia. — Doi sclavi in urma lor duc două scări poleite pentru scoborirea din lectică. — Cortejul inaintează incet.

Cloas (alergând din fund se apropie de Rutuba)

Cortejul vine... iată-l... Rutuba, dă semnalul.

Rutuba

Mus, piciule, incepe.

Mus (scoţênd un fluer din buzunar)

Stăi să'mi gătesc cavalul. (şuieră)

Un lictor

Ce ? (alte şuerături s'aud in fuud)

Cloas

Daţi gură !

Rutuba

La oarba !

Lictorul

Sclavi buni de spênzurat !..

Poporul

La oarba !

Mus (inaintând şi arătând pe lictor)

Ce-mi văd ochii... un morcov degerat!.. (ris in popor).

Rutuba

Taci, Mus; el e lictorul mănâncă-foc... (poporul ride).

Lictorul

Tăcere,
Mişeilor!

Poporul (inconjurând cortejul)

La oarba!

Rutuba (inaintându-se)

Ian stăi de 'mi spune, vere,
Ce duceţi voi pe umeri? E marfă de vêndut?
E proaspătă?...

Lictorul (cu mânie)

In lături!

Mus (arătând pe lictor)

Urit tată-a avut!

Rutuba

Jos lectica!

Lictorul (scoţând spada)

In lături, vă zic, căci in grămada
De m'oiu svĕrli...

Mus

Ia seama să nu te 'nfigi in spadă

(Poporul ride şi şuieră mai tare)

Rutuba

Jos lectica in faţa poporului Roman,
La Forum şi la Circuri el este suveran.

Iulia (sculându-se zice cu glas mare)

Sus lectica, octofori, sus, plebea să mĕ vadă,
Cât de mai sus pe dĕnsa dispreţul meu se cadă!

Poporul (furios)

A ! a ! a ! (Se 'ndeasă 'mprejurul lecticei ; lupta incepe intre Rutuba cu Lictorul, şi intre oameni din popor cu acei ai cortejului).

SCENA XII.

Precedenţii, Ovidiu, Cotta, Clevetius, Tigellius, Barrus, Pinax *(venind din dreapta), şi mai pe urmă* **Ibis şi Hillariu** *(apărênd sub porticul din dreapta).*

Ovid

Ce'i aice ?

Iulia (veselă)

Ovidiu ! (face semn servilor să coboare lectica)

Ovid

Sacrilegiu !
Voi atacaţi in Forum al Iuliei cortegiu ?
Amici !... pe dĕnşii... moarte acelor ce insultă
Femeea ! (respinge cu amicii lui poporul şi inconjură pe Iulia).

Poporul

Moarte voĕ !... (luptă)

Iulia

Ovidiu, plebea'i multă
Şi n'aveţi arme !

Ovid

Arme ? Cu aceşti beţivi mişei ?
Priveşte şi ascultă ce trebue cu ei (adresăndu-se la gloate)
Popor mare şi-eroic, al Romei scump tezaur !
Cunoşti moneda nouă, moneda cea de aur
Ce poartă a lui Cesar divină efigie ?

Poporul

Ba nu, nu incă; unde'i ? — arat'o, să ne vie !

Ovid (aruncând in popor un pumn de bani)

Iat'o !

Poporul (cu veselie)

He!

Ovid

Na, culegeţi şi ziceţi: Evohe!

(Poporul s'aruncă buluc să culeagă bani)

Azi este sĕrbătoarea lui Plutus... Na!

Poporul (cu sgomot)

He! he! (se depărtează de lectica)

Iulia (intinzĕnd mâna lui Ovidiu)

Ovidiu, ţi-oiu fi vecinic mult recunoscĕtoare...

Ovid (sărutându'i mâna)

Nu cer decât o rază ferbinte dela soare,
Şi soarele meu dulce luceşte 'n ochii tei...
Acum să mergem grabnic.

Iulia (cătând cu dragoste la Ovid)

Să mergem, daca vrei.

Ovid

Amici, lictori, octofori, toţi in cohortă deasă
Să ducem la palatu'i pe-a noastră 'mpĕrăteasa. (Iulia pleacă pe jos in conjurată; iese 'n stinga)

Ovid (remănĕnd mai in urmă)

Popor tu de strinsură! mai vreţi bani?

Poporul

Vrem!

Ovid

Strigaţi

Cu toţi: Evohe Cesar şi Iulia!

Rutuba

Bani daţi?

Ovid (aruncând iar bani)

Dau, na!

Poporul

Evohe Cesar şi Iulia!

Ovid

Prea bine... (iese)

Ibis (de sub portic arătând pleba)

N'a reuşit complotul! O! Plebe! o! ruşine!
Intăiu de toate banii, virtutea după bani!
Aceasta e deviza modernilor Romani.

Cortina cade.

ACTUL II

Sala de primire in palatul lui August. — In stinga, uşa care duce in apartamentul Iuliei şi ferestre mari. — In dreapta altă uşă pe planul intăiu şi tronul. — In fund galerie cu coloane.

SCENA I

Marcianus, *in fund,* **Ibis şi Pinax** *(intră in galerie venind unul din stinga, altul din dreapta şi se apropie de lictor)*

Pinax

Impărţitor de mile al lui August slăvit...

Marcianus

Ce'i? Pinax?

Pinax

Salve!

Ibis

Salve!

Marcianus (lui Ibis)

Ce cauţi?

Ibis

Am venit
Ca să salut pe Cesar in casa palatină (vrea sa inainteze)

Marcianus (oprindu-l)

Nu'i voe.

Ibis

Cum ?

Pinax

Iubite, la faţa lui divină
Vreau să mĕ 'nchin.

Marcianus

Nu'i voe.

Pinax

Ce spui? Acest palat
Deschis e ca şi măna lui Cesar, ne'ncetat,
Ori când, ori cine poate să vie aice-frate,
Să ceară dela Cesar sau milă sau dreptate.

Marcianus

Aşa-i ; dar astă noapte abia s'a inturnat
Din insula Caprea, in care el a stat
O lună 'ntreagă bolnav, şi'acum se odihneşte.

Pinax

Odihna fie-i dulce !

Marcianus

El astăzi nu primeşte.
Mergeţi.

Ibis (dăndu-i un papyrus)

Aşi avea insă a'i spune tăinuit
Ceva care'l priveşte ; te rog dar umilit
Să'i dai papirul ĕsta chiar astăzi dimineaţă.

Pinax (asemeni)

Ş'al meu mai inainte.

Ibis

Voiu aştepta în piaţă
Respunsul.

Pinax

Şi eu.

Marcianus

Mergeţi la poartă amândoi.

(Intră în apartamentul lui August)

Pinax (lui Ibis)

Şi pân'atunce, vere, ce crezi să facem noi?

Ibis

Cum?... Vere?... Imi zici vere? Aşa de o potrivă?
Tu mĕ compari cu tine?

Pinax

Cu mine?... din protivă
Nu se compară prostul cu omul învĕţat.

Ibis

Nici cel pe brănci ca tine cu omul înălţat.

Pinax

Te-ai înălţat? Această isbândă e prea mică,
Şi fumul din gunoae în aer se ridică.
Te crezi şi tu o gâscă din vechiul Capitol,
Şi eşti un puiu de curcă, fără tiulee, gol.
(ride) Pe Mercur! Se socoate cu Joe vĕr-primare.

Ibis

De n'am fi noi aice, ai stringe din spinare

Pinax (mândru)

Nu se uimeşte-un vultur de-un bĕzet de ţinţar...

Marcianus (revenind)

Ce? Tot sunteţi aice?

Ibis

Ba nu, mĕ duc.

Pinax

Dispar. (iese cu el)

SCENA II

August (ieşind din stinga, se dirige spre fereastră)

Căzut-a rouă noaptea... (privind in grădină) Dar, vesela natură
Pe tot firul de iarbă a pus o picătură.
Semn bun!... Ajute-mi zeii ş'acest prielnic semn
Prin fapte bune astăzi de mine să fiu demn... (o pauză)
Opt lustri de domnire aproape sunt la numĕr
De când acest imperiu il port pe al meu umĕr,
Şi cât mai multă lume s'adună 'n mâna mea
Povara 'mpĕrătească devine tot mai grea.
Sub jugul Romei pus-am mulţime de popoare,
Scyţi, lupi flămânzi de iarnă, Indiani striviţi de soare,
Cantabri, Suevi, Ilyri, Egypţiani, Dalmaţi;
Respins-am in trei rĕnduri pe Dacii ne'mpăcaţi....
Ferice, pus-am capăt rĕsboaelor civile
Ce spintecau moşia şi o scurtau de zile,
Ş'am rĕsbunat in sânge pe Cesar, tatăl meu....
Azi Roma 'i capul lumei, ş'al Romei cap sunt eu.
Sunt tot: August şi Cesar... Pontif cu daruri sfinte,
Imperator cu nume de-al patriei părinte.
Am tot: putere, faimă, a lumei avuţii,
Şi insă n'am nimică, căci nu mai am copii?...
A morţii ş'a ruşinii familia mea toată
A fost şi e victimă!... O singură nepoată
Imi mai rĕmâne 'n casă, şi pentru ea mĕ tem,
Căci maică-sa atras-au eternul meu blestem
Prin desfrĕnări hidoase... şi sângele corupt
Ades din sinul mamei cu laptele e supt.
Dar nu... Iulia-i albă in suflet ca pe frunte,
Intocmai ca zăpada lucind in vĕrf de munte.
In inima'i verginĕ, mult limpede isvor,
Nu'i incă nicio umbră lăsată de vreun nor...

Ea'i dulce ca lumina frumoasei dimineți
Și 'n ochi are văpaea fecioarei tinereți. (privește la fereastră)
Iat'o!.. Colo 'n grădină se primblă și citește.
Ea m'a zărit, se 'nchină la mine și 'mi zimbește.
O! farmec al prunciei, putere, blând mister!
Când ne zimbesc copiii fug norii de pe cer.
Un prunc in fașe este precât un zeu de mare,
Cu cât el e mai fraged cu atât este mai tare.

SCENA III.

August, Iulia *(vine alergând din dreapta)*

Iulia

A! Scumpul meu părinte! (s'aruncă 'n brațele lui)

August

Copila mea.

Iulia (mustrându-l)

Frumos!...
Te duci din Roma singur, fugar, misterios,
Petreci o lună 'ntreagă departe 'n tăinuire
S'apoi revii cu noaptea și tu nu'mi dai de știre.

August (zimbind)

Mĕ eartă-a-ți cere voe, drăguță, am uitat.

Iulia

Nu ride... n'ai dreptate... Ești mare impĕrat;
La 'tine universul cu fală se inchină,
Nicio profană mână de toga'ți cesarină
Nu poate să s'atingă... Ești zeu și fiu de zeu!
Și insă vezi ce splendid e privilejul meu:
Eu vin oricând imi place și Cesar se 'mblânzește.
Il cert... cu dismerdare, mĕ joc cu sceptrul sĕu
Și 'mi pare că 's un flutur pe coama unui leu.
Deci care 'i mai puternic? Și cine pasul are?
Eu?

August

Tu.

Iulia

Cui se cuvine să dee ascultare
Stăpânul lumii?

August (cu dragoste)

Ţie.

Iulia

Aşa m'ai impăcat.

August

Mĕ erţi?

Iulia

Ca totdeuna c'un dulce sărutat. (il sărută)

August

Ce-ai mai făcut in lipsă-mi?

Iulia (confuză)

Nimică.

August

Cum? Nimică?

Iulia

Ba ţi-am cusut o togă, nici largă nici prea mică,
Precum iţi place ţie... s'o porţi la zile mari.

August

Ce mândru-oiu fi la circuri in loja de Cesari!
Dar spune-mi, in grădină primblându-te citeai
O carte, şi cu dĕnsa dulci ore petreceai (ii ia manuscrisul)
Unde'i? Care'i? Ovidiu!.. Ce vĕd? „Arta iubirii!“ (in parte)
Cum de-a ajuns sub ochii'i?.. (Iuliei) A! te-ai dedat citirii?
Iţi place poesia? Şi spune-mi cum găseşti
Acest nămol de versuri... uşoare?...

Iulia (cu entusiasm)

O! cereşti!

August

Cereşti? (in parte) Ea le declară cereşti?.. Şi ea 'i cuprinsă
In mreaja lui Ovidiu, cu mintea sa aprinsă!..
Ş'ai inţeles cuprinsul poemei... lămurit?

Iulia

Ba! N'am priceput totul, dar multe am ghicit
Din el.

August

Ghicit? (in parte) Ovidiu corumpe Roma 'ntreagă,
Veninul de pe buze'i in miere se inchiagă
Şi curge dulce 'n inimi... (Iuliei) Spune-mi, te-ai intălnit
Cu el in a mea lipsă?

Iulia

Cu cine?

August

Ai vorbit
Cu dĕnsul vre-o-dată?

Iulia

Cu cine?

August

Cu poetul
Ovidiu!

Iulia (confuză)

Nu.

August (in parte)

Cum oare să aflu tot secretul?
O vĕd că e confuză... Ce se petrece 'n ea?
Enigmă e femeea...

Iulia (in parte)

Ce are?

August

Draga mea,
Purtarea ta-i corectă precum ţi se cuvine,
Distanţa e prea mare intre-un poet şi tine.

Iulia

Cuvĕntu 'mi pare aspru ieşit din gura ta,
Când ştiu că 'n tinereţe cercat-ai a cânta
In versuri hexametre Sicilia frumoasă.
Un geniu poartă bine coroana maiestoasă;
O vĕd privind la tine, poet şi impĕrat;
E rudă cu Apolon poetul inspirat,
Şi dar nicio distanţă n'o pot eu înţelege
Intre-a lui Cesar fiică ş'al poesiei rege.
A zis chiar Iuliu Cesar: „E mult mai glorios
„De-a 'ntinde 'n ochii lumii hotarul spaţios
„Al geniului sacru cu-avĕnt de înălţare,
„Decât a lărgi cercul romanelor hotare."

August

Pentru poeţii noştri ce viu entusiasm!
Faci versuri poate?

Iulia

Cesar, mĕ mir de-al tĕu sarcasm,
Tu care cu poeţii trăeşti in confrăţie...
Horaţiu şi Virgiliu posedă-o 'mpĕrăţie,
Ca tine; al lor geniu cu-al tĕu in sbor unit
Din veacul nostru face un secol strălucit...
Ovidiu...

August

Taci; Ovidiu, profanator de muze,
Nu vreau prin al sĕu nume să spurci a tale buze.

Iulia

Profanator de muze, Ovidiu, care a scris
„Metamorfoze", „Arta iubirii"!

August

Taci, am zis.
Tu eşti copilă incă, nu ştii ce otrăvire
Ascund unele plante sub mândră inflorire,

Şi nu poţi înţelege şi nu vreau să 'nţelegi
Cât rĕu Ovidiu face Italiei întregi. (asvĕrlă manuscrisul pe fereastră)
Asvĕrle-această carte ce mânele-ţi pătează
Şi 'n sin pe nesimţite otravă infiltrează.

Iulia (in parte)

Ce sacrilej!

August (imblânzindu-se)

Ascultă, tu ştii cât te iubesc
Mai mult decât la tronu-mi la tine mĕ gândesc,
Şi vreau să calci ferice in cursul vieţei tale
Pe treptele virtuţii strĕbune şi regale.
Ajunsă eşti acuma pe al juniei prag,
Când inima se mişcă de-un tainic dor şi drag,
Şi eu, privind la tine, visez de o 'nsoţire
C'un rege supus Romei şi demn de-a ta mărire.

Iulia

Un rege? Care? Cine? Vr'un Part, vr'un Get turbat,
Ce vrei prin inrudire să'l faci un aliat?
Nu mĕ simţ demnă, Cesar, de-a ta mărinimie;
Jertfirea 'i prea antică, nu sunt Ifigenie.
N'am sânge grec in mine.

August

O! Nu te revolta...
Ţi-ai linişti pornirea de-ai vrea a m'asculta.
Alesul meu e rege al ţĕrilor Daciane,
E Cotizon cel tĕnĕr... Fruntarele romane
Adese-ori supuse la crunte năvăliri,
Imperiul meu simte grozave sguduiri.
E timp să pui tu capĕt la luptele barbare
Şi'a m'ajuta cu fală l'a Romei apărare.

Iulia

Ce vis! Cum? Sunt chemată a salva Roma, eu?
Să'i fac de-a lung pe Istru un zid cu braţul meu?

(Devine din ce in ce mai nervoasă)

Al teu imperiu, Cesar, e putred dar, de milă,
De-şi cată astăzi reazem un umĕr de copilă?

A tale legioane intrate-s in pământ,
Şi singura putere a Romei azi eu sunt?
O! Dacă-au decis zeii ca Roma să dispară
Şi tu din cartea lumii să fii respins afară,
Ei bine piară Roma cu toţi bărbaţii săi
Decât a fi datoare cu zile-unei femei!

August

Gândeşte-te la rangul ce il ocupi... Tu eşti
A Romei fiică; trebui cu drag să te jertfeşti.
Mărirea ne impune indatoriri măreţe,
Şi lauru 'nfloreşte in suflete 'ndrăsneţe.
Eşti Iulia! Domniţă de neam impĕrătesc...
Şi nu uita că-s Cesar... Să faci ce-ţi poruncesc.

Iulia

Cesar Augustul poate in oarba-i părtinire
Să infrĕneze-o lume, iar nu a mea simţire.
Voinţa ta-i deprinsă să plece tot sub ea,
Dar se găseşte faţă azi cu voinţa mea,
Ce-mi spune de o crimă să te scutesc pe tine,
Pe mine de-o jertfire, pe Roma de-o ruşine. (Iese dreapta)

August (singur)

Copilă!.. Am deprins-o a-şi face tot pe plac...
Cunoaşte slăbiciunea-mi... Mi-e dragă... Ce să fac?
Ce foc! Ce exaltare! Ce splendidă mănie!
E maică-sa 'n picioare, şi-mi seamănă şi mie.

SCENA IV.

August, Marcianus

August

Ce este?

Marcianus (dându papyrii lui Pinax şi Ibis)

Până 'n ziuă doi oameni au venit
Cu-aceşti libeli.

August (deschizĕnd unul)

Iar Pinax? bufonul flămĕnzit? (citeşte)
„Când intre linguşire şi tine inchizi uşa,
„Nu 'ntoarce de tot cheea păn' ce ne-om umple guşa.
„Eşti tare 'ntinde măna sărmanului slăbit.
„Eşti mare! Te coboară spre cel mai mic, smerit,
„Şi nu uita pe Pinax ce n'are drept avere
„Decăt o foame vastă şo mănă care cere."
Marciane, unde-i Pinax?

Marcianus

In piaţă el s'a dus.

August

Să-i dai ce se cuvine!

(Deschide al doilea papyrus şi citeşte)

„August, cel mai supus,
„Cel mai cu umilinţă, cel mai cu devotare,
„Voeşte ţie grabnic să spue-o taină mare."
— O taină mare? (lui Marcinus) Unde-i străinul ce ţi-a dat
Acest libel?

Marcianus

Aşteaptă aici lăngă palat.

August

Să vie. (Marcianus iese) Taină mare? A fi ca totdeuna
Vr'un basmu 'n altoire cu sora sa minciuna.

SCENA V.

August, Ibis *(vine prin fund)*

August

Tu scris-ai aste rĕnduri?

Ibis

Eu, Cesar.

August

Eşti străin?

Şi cum te chiamă?

Ibis

Ibis, rob ţie, şi hain
Acelor ce au gânduri cu negru fir ţesute.

August

Un fapt ai să-mi descoperi? Ce lucru?... Spune iute.

Ibis (oftând)

Un lucru fără seamĕn, un fapt atât de rĕu,
Cât nu se poate spune făr' a ofta din greu.
Tu ştii, acum o lună, scandalul fără cale,
Insulta cea făcută...

August

Cui?

Ibis

Chiar nepoatei tale
De plebea Romei.

August (sculându-se)

Plebea, zici tu, a insultat
Pe Iulia? Când? Unde?

Ibis

Cum? Încă n'ai aflat?
Pe când lipseai din Roma, augusta ta nepoată
Trecĕnd in Forum, fost-a oprită 'n loc de gloată
Şi, sacrilej de moarte! infam! nepomenit!
Expusă fluerării poporului plătit.

August

Plătit? plătit de cine?

Ibis

De-un om la gând subţire
Ca vĕrful unui ghimpe otrăvitor din fire.

August

Dar cine-i el?

Ibis

Ovidiu!...

August

Ovidiu!

Ibis

L-am vĕzut
Svĕrlind cu pumnii banii poporului căzut
In turbă de beţie; apoi când plebea strinsă
De el, fu de lictorii cortejului respinsă,
Ovidiu, luând masca de falnic salvator,
A aruncat o ploae de aur in popor,
Şi l-au făcut să schimbe insulta in urare.

August

Dar cu ce gând Ovidiu?.. De ce astă purtare?

Ibis

Cu gând de-a naşte 'n sinul Domniţei dulci simţiri,
Recunoştinţă vie, plăpânde-adimeniri.

August (indignat)

Ce indrăsneşti a zice, mişel defăimător?

Ibis

De nu spun adevĕrul sunt gata ca să mor!
Pe Iulia vĕzut-am uimită mâna dându-i,
Şi 'n ochii tuturora el mâna sărutându-i.

August (se repede furios şi 'l apucă de gât)

Minciună!... Calomnie!... Infame, o huleşti!

Ibis (cade 'n genuchi)

Iau martor Roma 'ntreagă... tu poţi să mĕ turteşti
Ca pe un fir de iarbă. A lui Ovidiu gânduri
Le ştiu... dar n'am curajul...

August

Grăeşte.

Ibis

'N multe rênduri
Ca umbră nevĕzută pe urmă-i lunecând,
In casa palatină surprinsu-l-am intrând.
Colo, jos, in grădină, l-a stelelor clipire
Cu Iulia avut-au ascunsă intâlnire.

August

El? Ea? Mintea'mi s'afundă in hău intunecos...

Ibis

Stăpâne...

August

Destul, du-te... mergi şi aşteaptă jos.

SCENA VI

August

Oare-adevĕr să fie? Cum? Ea, nevinovată
Ca frunza incă 'n mugur de vênt nesărutată?
Ea! O copilă incă!... născută pe un tron;
Ea! limpede-auroră din vastu'mi orizon,
Să'şi fi perdût mândria, onorul, ruşinia,
Să fi căzut!... Ce este dar nevinovăţia?
Un putregaiu, un verme in fruct atrăgĕtor?
Sub mască de virtute un viţiu zimbitor?
In ce să cred de-acuma când mĕ 'ndoesc de dênsa,
Când roua dimineţei ascunde glod intr'ênsa?
O! de-a fi adevĕrul, amar va fi de ea!
Amar va fi de dênsul expus la ura mea!

SCENA VII

August, Mecena, Ovidiu *(vin din fund)*

August

Adevĕrat, Mecena, că Iulia pe stradă
A fost victima plebei şi a hoţilor grămadă,
In Forum, ziua mare?

Mecena

Aşa s'au intĕmplat.

August

Şi cum de-această crimă n'am fost eu informat
In insula Caprea?

Mecena

Avut-am ingrijirea
De orice supĕrare să-ţi apĕr liniştirea.
Culpabilii de-atunce au fost ca nişte hoţi
Supuşi pedepsei aspre, executaţi...

August

Nu toţi.
Cel mai culpabil, şeful acelei oarbe gloate
Trăeşte incă.

Mecena

Cine'i?

August (arĕtând p'Ovidiu)

Iată-l.

Ovid

Eu?

Mecena

Nu se poate,
August, eşti in eroare!

Ovid

Oricine ţi-ar fi spus
Aceasta minte.

Mecena

Cesar, respinge orice prepus.
De tot ce se inalţă invidia-i legată,
In urma strălucirii stă umbra tupilată.
Ovidiu a fost vecinic leal şi cumpĕnit.
Lealitatea are un suflet liniştit.

August

A ! Crezi tu pe Ovidiu leal ?

Mecena (rizĕnd)

Ovidiu este
Un venĕtor ferice de versuri şi neveste.
Poeţii şi amanţii de visuri ingănaţi
N'au timp pentru comploturi, ei sunt prea ocupaţi.

August

Orb eşti de-i judeci astfel... A ! tu nu-l cunoşti incă.
Cinismul fără margini, brutal cât şi o stăncă,
Nebuna cutezare şi viţiul abject
In mintea lui secat-au tot simţul de respect.
Corumpĕtor de inimi, poet de saturnale,
El ofensează cerul cu scrierile sale,
Incât după opt lustri de lupte, de ani grei,
Vĕd Roma 'n decădere zăcĕnd sub ochii mei.
Am vrut să fac din Roma regină suverană,
El cată cu să facă din ea o curtizană.

Ovid

Pre cât eşti just in toate, cu mine eşti nejust,
Prin glasul teu grăeşte mănia, nu August.
Mănia, umbră deasă, intunecă găndirea...
Alină al teu suflet, chemănd nepărtinirea
Şi-i recunoaşte-o ! Cesar, c'al teu admirator
Nu poate să devie un laş insultător.
Tu m'ai primit aice, in casa palatină,
Cu toţi poeţii Romei ce ţie se inchină,
Căci insuţi, fiind geniu pe tron imperial,
Protegi in orice spirit avĕntul genial.
Comis-am poate versuri de tine rĕu vĕzute,
Dar jur pe măna'ţi dreaptă, pe sacra ta virtute,

Eu n'am avut in viaţă-mi alt ţel şi alt indemn
Decăt, stimat de Cesar, să fiu de dĕnsul demn.
Un pom produce fructe şi bune şi ades rele,
Nu se condamnă pomul securei pentru ele.
Cu timpul tot ce-i putred se scutură perind
Şi fructele frumoase rĕmăn pe crengi lucind.

August

Ştii bine-a te preface... in nerecunoştinţă,
Uităud insă prea lesne a mea bună vroinţă,
Uităud că 'n a mea casă ai fost oaspe iubit.
Prin neagră laşitate, iubirea mi-ai plătit.

Ovid

Care mi-e crima ?

August (cilatănd)

Crima? zi crime, şi de-acele
Ce merită asprimea intregei ure mele.

Mecena

August, te rog, alină furtuna de amar
Ce-ţi turbură simţirea.

August

Mecena, in zadar..

Ovidiu

Dar ce-am făcut ?

August

Intreabă mărşava-ţi conştiinţă
Pe căud eu la Caprea zăceam in suferinţă,
Pe Iulia in Forum cu scop ai insultat,
Cutezător infame.

Ovidiu

Eu ?

SCENA VIII.

August, Mecena, Ovidiu, Iulia *(care ascultase la ușa din fund.)*

Iulia (intră repede)

Nu'i adevĕrat!
E neagră calomnie asuprā-i aruncată.
La Forum prin Ovidiu de plebe-am fost scăpată;
El a infrānat-o singur, făcèndu-mi el un scut
Cu brațul sĕu, ș'aice luptānd m'a petrecut.
Acesta-i adevĕrul; iau martor insuși cerul.

August

Taci, nu cerca, semeață, a mĕ orbì... Misterul
Ce intre voi există, il știu.

Ovidiu (in parte, oțerit)

O! Cer!

Iulia

Știi?

August

Tot.

Iulia

Il știi?... Decidă soarta!... In sinu-mi nu mai pot
Să-l țin ascuns... Natura-mi cu taina nu se'mpacă
Și inima-mi trezită nu poate să mai tacă.
Amor pentru Ovidiu in sufletu-mi simțesc,
Fă tot ce'i vrea cu mine, o! Cesar, il iubesc.

August

Ce zici acum Mecena, de-atāta indrăsneală?
Ce zici de-al tĕu Ovidiu, de inima'i leală?

Mecena

La dreapta-ți tulburare cu tine mĕ unesc,
Dar și l'a ta mărire permite-mi să gāndesc.
Nu te 'nteți 'n asprime cānd poți să dai ertare,
Și fie-ți māna blāndă cāt simți că e mai tare.
Nu intreba el cine-i? Intreabă cine ești?
Ertarea-i o podoabă in gurile domnești.

August

Nu-s Cesar, ci părinte, atunci când desonorul
S'apropie de mine mai crunt decât omorul,
Şi vine de'nfierează pe frunte-ai mei copii.

Mecena

Ba Cesar eşti, şi Cesar voesc in veci să fii!
Căci sceptrul nu dă roade când e stropit cu sânge,
Şi cerul nu zimbeşte când omenirea plânge.

August (cu durere)

Oh! N'ai copii, Mecena.

Mecena

Dar am mai mult, căci vreu
Să poarte acest secol măreţ numele tĕu.

August (incet lui Mecena)

A! De ce simţ in mine, Mecena, nu-ţi dai seamă.
De furia'mi aprinsă chiar mie mi-este teamă.
(lui Ovidiu) Ce meriţi?

Ovidiu (plecînd capul)

Merit moarte! Culpabil, o aştept,
N'am dreptul nici speranţa in ochii-ţi să mĕ'ndrept.
Cuvintele rostite de Iulia sublimă
Dictează-a mea osândă... Loveşte!.. de-i o crimă
A ne iubi 'mpreună şa spune-o'n faţa ta,
Pe mine numai, Cesar, e just de-a nu erta.
Am fost atras spre ceruri de-a Iuliei splendoare...
Distruge'n mine-atomul ce sboară către soare. (se'nchină)

Iulia (ingenuchiază)

Ai fost şi tu 'n junie ca mine simţitor.
Oh! fii, o! scump părinte, cu noi indurător.

August

Destul! Lipsiţi din ochii-mi, perfid, şi tu vicleană...
amerinţător) Aproape-i Capitolul de stânca Tarpeeană.

(Face semn lui Ovidiu, care iese cu capul plecat)

Iulia

A!... Nu vrei să te 'ndupleci la ruga mea?... Nu vrei?
Gândeşte l'a ta fiică, am tot sângele ei.
M'oiu compromite ast-fel ş'aşa departe-oiu merge
Cât lustrul de coroană pe frunte-mi se va şterge.

August

Un pas greşit de'i face, pedeapsa cea mai grea
Te va lovi, nebuno!

Iulia (amerinţătoare)

Ei bine, vei vedea. (vrea să iasă)

August (apucându-o de braţ)

Stai! Stai pe loc!

Iulia

A! (S'aud fanfare. — Clienţii incep a intra)

Mecena

Cesar, devii stăpân pe tine.
Fanfarele răsună, al Daciei sol vine,
E ora salutării. Clienţii au intrat;
In faţa lor te-arată nu om, dar împărat. (Iese prin fund)

SCENA IX.

August, Iulia, Cotta, Graecianus, Tigellius, Clevetius, Barrus *şi alţi patriciani intră şi se aşează in rând in dreapta şi in stinga.* — **Ibis, Pinax,** *mai de-o parte in stinga.*

Cotta

Salut, August Cesar, a ta reinturnare
In Roma, peste Roma ca soarele apare.

(Clienţii se închină)

August

Prea bine!... Salve voĕ!

Cotta

Ani mulți, in toate buni!

August

Amici, clienți! Cunoașteți o vorbă din străbuni:
Destinul ne aduce in timpurile grele
O mână cu vești bune și alta cu vești rele.
Azi, el e favorabil... Viteazul Cotizon
S'apropie in pace de-al Romei splendid tron.

(Fanfare mai apropiate)

SCENA X.

Cei din nainte, Mecena, *apoi* **Solul** *intră prin fund.*

Mecena (anunțând)

Solul!

Solul (inaintează și vine in fața lui August)

Salut pe Cesar și Roma glorioasă.
Venit-am sol de pace din Dacia muntoasă,
Și zic tot ce-al meu rege mi-a poruncit să zic:
Poporul vostru-i mare, poporul nostru-i mic;
Dar ei sunt de-o potrivă ca două vii șioae
Ce vin clocotitoare, umflate după ploae,
Și se'ntâlnesc in cale și'n frunte se lovesc
Păn' ce cu infrățire ei apele-și unesc.
Voi tari! Noi tari! și ura mai mult ne intărește...
E timp să ne dăm mâna cu toți prietenește..
In numele și'n dorul lui Cotizon deci viu
Să cer pe-a ta nepoată, August, pentru-al său fiu.
Sau luptă necurmată, sau pace... Hotărește.

August (indignat de atâta dărzie face un semn de mânie; apoi privind la Iulia se stăpânește)

Primesc!

Solul

Insă Domnița?...

Iulia (demnă)

Domnița... nu primește!
Lui Cotizon ii spune, tu sol, din partea mea
Că inrudiri cu barbari, nici eu, nici Roma vrea.
Nepoată sunt de Cesar, mai mult, eu sunt Romană,
Și nu dau astă mână pe-o pace de pomană!

(Iese maestoasă'n dreapta. Ambasadorul se'nchină și iese prin fund.—Tablou.)

Ibis (apropiându-se de Cesar)

Ți-am spus tot adevĕrul?

August (posomorit)

Așa-i!... Grăește 'ncet.
Dar te-a impins pĕcatul să afli un secret
Ce pune de-o potrivă in ochii-mi ș'osândește
Pe cel pĕrit de-o crimă, cu cel care pĕrește.

Ibis

Stăpâne-aste cuvinte mĕ umplu de fiori...
Sunt criminal in ochii-ți?

(August face un semn afirmativ)

Și ce-mi ordoni?

August

(Se'ndreaptă in stinga) Să mori!

Cortina cade.

DESPRE ESTETICA POESIEI

DE

SCHOPENHAUER*)

Poesia este arta de a pune fantasia in mişcare prin cuvinte, — iacă definiţia cea mai simplă şi cea mai exactă ce aşi putè-o da. Cum ajunge poesia la acest resultat, am arĕtat in volumul intăiu, § 51. O confirmare specială a celor zise acolo se cuprinde in următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Wieland către Merk, publicată de atunci incoace: «M'am oprit două zile şi jumĕtate la o singură strofă, unde lucrul atĕrnà dela un singur cuvĕnt ce-mi trebuià şi ce nu-l puteam aflà. Imi intorceam şi invĕrteam strofa şi creerii in toate părţile; fiindcă, unde este vorba de o descriere pitorească, se 'nţelege că aşi vrea să produc şi inaintea frunţii lectorilor mei aceeaşi visiune precisă care planează inaintea frunţii mele, şi pentru aceasta *ut nosti*, atĕrnă adese totul dela o singură trăsură sau accentuare sau reflecs.» *(Briefe an Merk*, publicate de Wagner, 1835, p 193).— Materia in care işi infăţişază poesia imaginile ei, este fantasia cititorului, şi de aici se naşte pentru această artă avantajul că executarea mai amĕnunţită şi trăsurile mai fine se produc in fantasia fiecăruia după individualitatea sa, după sfera sa de cunoştinţe şi după cum se potriveşte mai bine cu capriţiul seu şi-l interesează mai viu; pe când artele plastice nu se pot acomodà astfel: in ele o singură imagine, o singură figură trebue să mulţumească pe toţi. Aceasta insă va arĕta totdeuna, in ceva, semnul individualităţii artistului sau modelului seu, ca un adaos subiectiv sau intĕmplător, ce stă acolo fără nicio lucrare, deşi aceasta cu atăt mai puţin cu căt artistul este mai obiectiv, adică mai genial. — De aci se explică in parte pentru ce operele poesiei produc o impresie mult mai tare, mai adăncă şi mai generală decăt tablourile şi statuele, cari de regulă sunt cu totul indiferente poporului, precum in genere artele plastice produc efectul cel mai slab. O dovadă curioasă despre aceasta ni-o dă deasa aflare şi

*) La Facultatea de Filosofie şi Literatură a Universităţii din Bucureşti, s'a inființat dela Octomvrie 1884 o nouă catedră — pentru Istoria Filosofiei in secolul nostru. Catedra este ocupată de D. Titu Maiorescu. Cursul la Facultate este de trei ani. D. Maiorescu a impărţit materia, cu a cărei propunere este insărcinat, asemenea in trei ani. In anul d'intăi se studiază Filosofia germană in secolul 19-lea dela Kant incoace; in anul al doilea, Filosofia franceză, in deosebi Auguste Comte şi şcoala positivistă; in anul al treilea, Filosofia englesă (Stuart Mill şi Herbert Spencer) precum şi şcoala psicho-fisică.

Aşadar, in presentul an scolar 1884-1885, se propune Istoria Filosofiei germane contimporane. Până acum, D. Maiorescu a resumat, pe temeiu

descoperire de tablouri ale maestrilor celor mari in case private şi in tot felul de localităţi, unde au stat atĕrnate in decursul multor generaţii, nu ingropate ori ascunse, ci numai nebăgate in seamă, aşa fără a produce efect.

Pe vremea mea, in Florenţa (1823), s'a descoperit o Madona de Rafael chiar, care stetese o sumă de ani atĕrnată pe peretele odăii slugilor dintr'un palat — in *quartiere di S. Spirito;* şi aceasta se intĕmplă la Italieni, naţiunea inzestrată mai mult decăt toate celelalte cu simţul frumosului; dovadă căt de puţin efect direct şi imediat au operele artelor plastice şi cum apreţiarea lor cere mai multă cultură şi cunoştinţă decăt a tutulor celorlalte. Din contră, o melodie frumoasă, care pĕtrunde la inimă, işi face negreşit calea prin toate ţĕrile, şi o poemă eminentă călătoreşte din popor in popor. In adevĕr cei mari şi avuţi acordă tocmai artelor plastice sprijinirea cea mai puternică şi intrebuinţează numai pentru opere de acestea sume insemnate, aşa că in zioa de astăzi e un fel de idolatrie, in sensul propriu al cuvĕntului, care face să se dea pe tabloul unui maestru vechiu şi celebru valoarea unei moşii mari; dar aceasta provine mai ales din raritatea capo-d'operelor a căror posesiune măgulește prin urmare măndria, şi apoi şi din aceea că mulţumirea privirii lor nu cere timp sau osteneală, ci la orice moment este gata măcar pentru un moment, pe cătă vreme poesia şi chiar muzica pun condiţii mai grele. Potrivit cu aceasta, vedem că de artele plastice ne putem chiar lipsi; popoare intregi, de exemplu cele mahometane, sunt fără ele; dar fără poezie şi muzică nu e niciun popor.

Scopul in care poetul ne pune fantasia in mişcare este de a ne releva ideile, adică de a ne arĕta printr'un exemplu ce este viaţa, ce este lumea. Intăia condiţie pentru aceasta este să o cunoască el insuşi; după cum o cunoaşte adănc sau numai pe deasupra, va fi şi poesia lui. Astfel, există trepte nenumĕrate precum de adăncime şi lămurire in prinderea naturii lucrurilor, aşa şi de poeţi. Fiecare dintre acestia insă trebue să se crează pe sine perfect, intru căt a tradus bine ceea ce a cunoscut *el* şi intru căt lucrarea sa corespunde originalului *seu;* trebue să se crează deopotrivă cu cei mai buni, fiindcă nici in producerile lor nu vede mai mult decăt in ale sale, adică atăta căt in insăşi natura, — din causa nestrămutată că privirea lui nu este in stare a pĕtrunde mai adănc. Cel mai bun apoi se cunoaşte pe sine şi ştie că este mai bun, vĕzĕnd căt de superficială a fost vederea celorlalţi, căt de multe au rĕmas nearĕtate de ei fiindu-le nevĕzute, şi căt de mai depărtat au pĕtruns privirea şi imaginile lui. Daca

---

problemei resolvite de Critica Raţiunii Pure de Kant, sistemele filosofice ale lui Herbart, Fichte, Schelling şi Hegel. După vacanţa Paştilor va fi explicată sistema lui Schopenhauer, in deosebi teoria estetică. Estetica lui Schopenhauer face parte din scrierea lui fundamentală «Lumea ca voinţă şi representare» *(die Welt als Wille und Vorstellung)*. Această scriere s'a publicat intăiu la 1818 intr'un singur volum, impărţit in patru părţi, din care cea d'intăi cuprinde teoria inteligenţei, a doua teoria voinţei, a treia estetica şi a patra morala ascetică. In a. 1844 insă, Schopenhauer a adăogat un al doilea volum, care cuprinde suplimentele necesare la principiile expuse in 1818, şi studiază mai cu deamĕnuntul unele probleme.

Din acest al doilea volum publicăm aici in

şi dĕnsul ar înţelege pe cei cu vederea scurtă tot aşa de puţin căt ei pe dĕnsul, ar trebui să despereze; căci deoarece se cere deja un om extraordinar pentru a-l preţui după merit, — şi poeţii cei rĕi il pot preţui tot atăt de puţin pe el căt el pe dĕnşii, — are şi el a se mărginì multă vreme, pănă să'i vie recunoaşterea dela lume, la propria sa recunoaştere. Dar şi aceasta se turbură, fiindcă i se pretinde să fie modest şi smerit. Şi cu toate astea, a avea merite, a şti ce sacrificii iţi impun şi a fi totuşi orb pentru ele este tot aşa de cu neputinţă pe căt este ca un uriaş să nu vază că-i mai inalt decăt ceilalţi oameni. Daca dela temelia turnului pănă 'n vĕrf sunt trei-sute de picioare, de sigur şi din vĕrf pănă la temelie sunt tot atătea. Oraţiu, Lucreţiu, Ovid şi mai toţi anticii au vorbit cu mândrie despre sine, tot asemenea şi Dante, Shakespeare, Bacon de Verulam şi mulţi alţii. Să fie cineva un spirit mare fără a simţì ceva despre aceasta este o absurditate, pe care numai incapacitatea desolată şi-a putut-o inchipuì pentru ca să'şi poată interpretà sentimentul propriei sale nulităţi drept modestie. Un englez a observat cu spirit şi dreptate că *merit* şi *modestie* nu se potrivesc decăt in literile iniţiale. Despre celebrităţile modeste, eu am totdeuna prepusul că poate au dreptate să fie aşa. Corneille o declară pe faţă:

La fausse humilité ne met plus en credit :
Il sçais ce que je vaux, et croit ce qu'on m'en dit.

In fine Goethe a spus-o verde: «Nur die Lumpe sind bescheiden» (Numai oamenii de nimic sunt modeşti.) Şi mai incontestabil ar fi insă că aceia cari cu atăta stăruinţă cer dela alţii modestie, — cari insistă asupra modestiei şi strigă mereu: «Fii modest! pentru Dumnezeu, fii modest!» — aceia sunt de sigur oameni de nimic, adică adevĕrate nulităţi, fără niciun merit, marfă de fabrică a naturii, membrii ordinari ai gunoiului omenirii. Căci cine are merit propriu recunoaşte şi pe ale altora; insă cel ce nu are niciun merit şi nicio calitate eminentă doreşte să nu existe aceasta nici altundeva; aspectul ei in alţii il pune la tortură; invidia palidă, verde şi galbenă ii mistue inima; ar vrea să nimicească, să stingă de pe faţa păměntului pe toţi cari merită o preferenţă personală; şi dacă, din nenorocire, tot trebue să-i ingăduiască, ar voì cel puţin ca ei să existe numai cu condiţie de a-şi ascunde calităţile lor, de a se lepădà cu totul de ele, de a le abjurà chiar. Aci este deci rădăcina deselor laude asupra modestiei. Şi daca aceşti predicatori ai modestiei ar avea prilejul să năbuşească meritul la naştere sau cel puţin să-i impedice manifestarea şi recunoaşterea, mai e vorbă că n'ar face-o?

---

traducere română partea relativă la poesie, ca o lucrare de interes mai general.

Mai nainte ăncă revista noastră publicase (in anul IV) disertaţia lui Schopenhauer, «asupra filosofiei la Universitate» şi (in anul X) «Aforismele pentru inţelepciunea in viaţă» după traducerea D-lui Maiorescu.

Din traducerile francese ale scrierilor lui Schopenhauer doue sunt făcute de D. I. A. Cantacuzin: *Aphorismes sur la Sagesse dans la vie*, Paris, Germer Baillière 1880, şi *De la quadruple racine du principe de la raison suffisante*, Paris, ibidem, 1882. D. Cantacuzin a terminat şi traducerea francesă a scrierii fundamentale *Le monde comme volonté et comme représentation*, care va apărè in decursul acestui an. *Nota Red.*

Căci aceasta este explicarea practică a teoriei lor.

Deşi poetul, ca orice artist, nu ne presentă decăt persoane şi lucruri individuale, singulare, totuşi obiectul pe care l-a cunoscut dĕnsul şi prin dĕnsul vrea să-l cunoaştem şi noi este Ideea (platonică), speţa intreagă; de aceea in imaginile lui se va intipări oarecum tipul caracterelor şi situaţiilor omeneşti. Poetul epic, asemenea şi cel dramatic, scoate din viaţă un obiect cu totul singular şi-l infăţişază exact in individualitatea sa; prin aceasta insă representă intreaga existenţă omenească; căci, ocupăndu-se in aparenţă cu ceea ce este individual mărginit, se ocupă in adevĕr cu ceea ce este pretutindeni şi totdeuna. De aci provine că sentenţele, mai ales ale poeţilor dramatici, se vĕd aşa de des aplicate in viaţa reală.

Poesia se rapoartă la filosofie ca experienţa la ştiinţa empirică. Experienţa adică ne arată fenomenul singular şi ne dă cunoştinţe prin exemple; ştiinţa cuprinde totalitatea prin mijlocul noţiunilor generale. Asemenea, poesia voeşte să ne arate Ideile (platonice) ale fiinţelor prin infăţişări singulare ca exemple, iar filosofia voeşte să ne explice esenţa eternă a lucrurilor cari se exprimă prin ele, in totalitate şi in general; şi de aci se vede că poesia are mai mult caracterul tinereţii, iar filosofia al maturităţii. In adevĕr, darul poesiei infloreşte propriu vorbind numai in tinereţe; impresionabilitatea pentru poesie merge adesea pănă la pasiune; tinĕrul găseşte plăcere in versuri pentrucă sunt versuri, şi se mulţumeşte chiar cu produceri de rĕnd; cu anii, această plăcere scade din ce in ce, aşa că la bĕtrăneţe ajungem a preferi prosa. Prin această tendenţă poetică a tinereţii insă, se strică uşor sensul pentru lumea reală; căci poesia se deosibeşte de realitate prin aceea că in ea viaţa se desfĕşură inaintea noastră interesantă şi totuşi lipsită de durere; in realitate din contra, cătă vreme viaţa e fără durere e neinteresantă, iar indată ce devine interesantă incepe şi durerea. Tinĕrul, iniţiat in poesie inainte de a cunoaşte realitatea, aşteaptă dela aceasta ceea ce numai aceea poate să dea: aci este un isvor principal al nemulţumirii care apasă asupra tinerilor celor mai eminenţi.

Metrul şi rima sunt o piedecă, dar şi un vestmĕnt cu care se imbracă poetul şi sub care ii este permis a vorbi, cum altfel nu ar putè o face; şi aceasta este causa plăcerii noastre; căci pentru tot ce zice el, e numai pe jumĕtate respunzĕtor, pentru cealaltă parte trebue să rĕspunză metrul şi rima. Metrul sau mĕsura, ca un simplu ritm, işi are esenţa numai in *timp*, care este o intuiţie pură *a priori;* el ţine deci, pentru a ne exprima in limba lui Kant, numai de *sensualitatea pură;* rima din contra este simţită in organul auzului, şi ţine deci de *sensualitatea empirică*. De aceea ritmul este un auxiliar mult mai nobil şi mai demn decăt rima, pe care anticii nici nu o primeau, şi care şi-a aflat origina in limbele imperfecte, născute prin coruperea celor vechi şi in timpuri barbare. Sărăcia poesiei francese provine mai ales din mărginirea ei exclusivă la rimă fără ritm, şi se măreşte prin aceea că, spre a-şi ascunde lipsa de mijloace, şi-a ingreuiat rimarea printr'o sumă de precepte pedantice; de exemplu, că numai silabele scrise cu

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ TIMIŞ 3-5041-D
P. 1457

aceleaşi litere să rimeze, ca şi cum rima ar fi pentru ochi nu pentru urechi; că hiatul este condemnat, că o mulţime de cuvinte nu e voe să fie intrebuinţate, şi alte asemenea, in contra cărora insă s'a opus scoala mai nouă a poeţilor francesi şi caută a le depărtà. In nicio limbă insă, cel puţin pentru mine, rima nu face o impresie atăt de plăcută şi puternică căt in cea latină; poesiile latineşti rimate din evul-mediu au un farmec deosebit. El se explică prin faptul că limba latină este fără nicio comparaţie mai perfectă, mai frumoasă şi mai nobilă decăt oricare din cele moderne, şi astfel, căud se impodobeşte cu gătelile şi poleielile acestora, deşi din origină le refusase, se mişcă inaintea noastră cu o graţie deplină.

Unei reflecţiuni serioase i-ar putea părea o inaltă trădare in contra raţiunii să i se impună găndirii sau expresiei ei drepte o siluire, fie căt de mică, pentru intenţia copilărească ca după căteva silabe să s'auză iarăşi acelaşi sunet de cuvinte sau ca aceste silabe să se mişte intr'un fel de *hopsasà*. Insă fără o asemenea siluire se produc foarte puţine versuri, şi dela dănsa provine că in limbi străine versurile sunt mult mai grele de priceput decăt prosa. Daca am putea privì in laboratoriul secret al poeţilor, am vedea de zece ori mai des că se caută găndirea pentru rimă decăt rima pentru găndire, şi chiar in casul din urmă găndirea scapă cu greu fără concesii. Dar arta versificării trece peste aceste observaţiuni, şi are de partea ei toate timpurile şi toate popoarele, atăt de mare putere au metrul şi rima asupra spiritului şi atăt e de sigur efectul misteriosului *lenocinium* ce le este propriu. Lucrul s'ar explicà aşa: un vers bine rimat, prin efectul seu nespus de emfatic, deşteaptă par'că sentimentul că ideea exprimată intr'ănsul ar fi fost predestinată şi preformată in limbă, şi că poetul n'a avut decăt s'o scoată la iveală. Chiar născociri triviale primesc prin ritm şi rimă un fel de insemnătate şi figurează cu această podoabă cum printre fete şi una cu figura de rănd atrage priviri prin găteala ei. Chiar găndiri false şi sucite căştigă prin versificare o aparenţă de adevăr. De altă parte, pasaje celebre din poeţi celebr' pierd şi devin neinsemnătoare căud sunt cu fidelitate reproduse in prosă. Dar daca numai adevărul este frumos şi daca podoaba cea mai frumoasă a adevărului este nuditatea, atunci o găndire care se arată măreaţă şi frumoasă in prosă va avea mai multă valoare adevărată decăt alta care ar produce aceeaşi impresie in versuri. Este foarte surprinzător in adevăr, şi merită o cercetare, cum de fac o impresie aşa de puternică nişte mijloace ce par aşa de neinsemnătoare, chiar puerile, cum sunt metrul şi rima. Eu imi explic asta in modul următor. Ceea ce se transmite auzului, adică simplul sunet al cuvintelor, primeşte prin ritm şi rimă oarecare perfecţie şi insemnătate in sine insuşi, devenind un fel de musică; de aceea pare astfel a exista din propria sa causă, iar nu numai ca un simplu mijloc şi ca un semn pentru altceva adică pentru inţelesul cuvintelor. A incăntà urechia prin sonoritatea sa pare a-i fi toată destinaţia, şi aceasta fiind atinsă, toate cerinţele ii sunt indeplinite. Inţelesul ce-l are versul, afară de aceasta, găndirea ce o exprimă par acuma ca un adaos neaşteptat, precum

sunt cuvintele la musică; e un fel de dar, care ne surprinde intr'un chip plăcut şi prin urmare, fiindcă nu avusesem asemenea cerinţe, ne mulţumeşte foarte uşor; când dar acea gândire este aşa de insemnată, incât in ea insăşi, şi dacă ar fi spusă in prosă, tot ar avea o valoare, atunci rămânem foarte incântaţi. Mi-aduc aminte din copilărie că intr'un timp mă desfătam la armonia versurilor mai nainte de a fi făcut descoperirea că toate au şi un inţeles şi cuprind şi cugetări. Asemenea cred că există in orice limbă o poesie numai de armonie de silabe lipsită aproape cu totul de inţeles. Sinologul Davis, in precuvêntarea sa la traducerea lui «*Laon-sang-urh*» sau «An heir in old age» («Bătrânul moştenitor», Londra 1817), observă că dramele chinezeşti se compun in parte din versuri cântate şi adaogă: «Inţelesul lor este adesea intunecat şi, după chiar spusele Chinezilor, scopul acestor versuri este mai ales să măgulească urechia; inţelesul nu se ia in seamă, uneori se jertfeşte chiar cu totul in favoarea armoniei.» Cine nu-şi aduce aminte, citind acestea, de corurile aşa de greu de inţeles a multor tragedii greceşti.

Semnul după care se cunoaşte mai sigur poetul adevărat, fie de gen superior ori inferior, este uşurinţa nesilită a rimelor: s'au intâlnit dela sine ca din predestinare divină, gândirile ii vin chiar rimate. Din contra, prosatorul ascuns îşi caută pentru gândire rima, versificatorul cel reu pentru rimă gândirea. Foarte des se poate ghici, intr'o pereche de versuri rimate, care din doĕ este copilul gândirii şi care al rimei. Arta consistă in a ascunde aceasta, pentru ca asemenea versuri să nu se presente ca o implinitură de *bouts-rimés*.

După sentimentul meu — aci nu incap dovezi — rima este, din natura ei, numai binară; efectul ei se mărgineşte la o singură repetire a aceluiaşi sunet şi nu se măreşte printr'o repeţire mai deasă. Indată dar ce o silabă finală şi-a auzit consonanţa ei, i s'a sfârşit lucrarea; a treia repeţire produce numai efectul unei rime noue, care din intêmplare cade in acelaşi sens, insă fără a spori impresia; se adaogă lângă rima existentă fără insă a se impreună cu ea intr'un efect mai tare. Căci sonul d'intâi nu pêtrunde prin al doilea până la al treilea; acesta deci e un pleonasm estetic, un curaj indoit, care nu ajută intru nimic. Cu atât mai puţin merită prin urmare asemene grămădiri de rime sacrificiele grele ce li se aduc in rimele octane, rimele terţe şi sonet, şi care sunt causa torturei sufleteşti cu care se cetesc uneori asemene producţii, căci plăcere estetică nu este cu putinţă cu bătae de cap. Că un spirit poetic mare poate uneori să invingă şi aceste forme cu toate greutăţile lor şi poate să se mişte in ele cu uşurinţă şi graţie, nu le serveşte lor insele de recomendare, căci in sine sunt pe cât de grele pe atât fără efect. Şi chiar la poeţii cei buni, când intrebuinţează asemenea forme, se vede adese conflictul intre rimă şi gândire, in care invinge când una când alta, adecă sau gândirea este strimtorată din causa rimei sau rima trebue să se mulţumească cu un *à peu près* slab. Astfel fiind, nu vĕd un semn de neştiinţă, ci de gust bun, că Shakespeare in sonetele sale a dat fiecăruia din catrene alte rime. In orice cas efectul lor acustic nu

este prin aceasta intru nimic slăbit, şi gândirea se poate desvoltà cu mai multă potrivire decăt dacă s'ar fi strins in lanţurile obicinuite.

Este o perdere pentru poesia unei limbi dacă are multe cuvinte neobicinuite in prosă şi dacă pe de altă parte unele cuvinte din prosă nu le poate intrebuinţà. Casul d'intăi pare a se afla mai ales in limba latină şi italiană, casul al doilea in cea francesă, ceea ce mai căndva erà s'a numit foarte nemerit *la bégueulerie de la langue française;* mai rar se intëmplă amëndoue in englezeşte, şi mai puţin in nemţeşte. Căci asemenea cuvinte din proprietatea exclusivă a poesiei remăn străine pentru inima noastră, nu ne vorbesc deadreptul, ne lasă prin urmare reci. Este o limbă convenţională a poesiei care ne dă nişte simţiminte artificiale in loc de reale; ele indepărtează intimitatea.

Diferinţa, aşa de des studiată in zilele noastre, intre poesia *clasică* şi cea *romantică* imi pare a se intemeià pe aceea că poesia clasică nu cunoaşte alte motive decăt cele curat omeneşti, reale şi naturale, pe căndva cealaltă admite ca motive reale şi pe cele imaginare, artificiale şi de convenţie, aşa sunt d. e. cele isvorite din mitologia creştină, asemenea din principiul cavaleresc de onoare, exagerat şi fantastic, apoi din creştino-germana, nesărata şi ridicula adoraţie a femeilor, in fine din amorezarea hiperfisică, nălucoasă şi lunatică. La ce desfigurare exorbitantă a relaţiilor şi a naturei omeneşti conduc insă asemene motive, se poate vedè chiar din cei mai buni poeţi ai genului dramatic, d. e. din Calderon. Pentru a nu mai vorbi de *Autos*, citez numai piese ca *No siempre el peor es cierto* (Nu totdeuna rëul cel mai mare este sigur) şi *El postrero duelo en Espana* (cel din urmă duel in Spania) şi alte asemenea comedii *en capa y espada;* la acele elemente se mai adaogă aici subtilitatea scolastică in conversaţie, care se intrebuinţează adeseori ţinëndu-se de cultura intelectuală a claselor superioare de pe vremea aceea. In ce posiţie mai sigură şi mai favorabilă se află din contră poesia celor vechi, care remăne totdeuna credincioasă naturei, şi de aci se vede că poesia clasică are un adevër şi o valoare absolută, iar cea romantică numai relativă, analog architecturii greceşti şi gotice. Pe de altă parte insă trebue să observăm că toate poemele dramatice sau epice care işi transpoartă scena in Grecia sau Roma antică pierd intru cătva din efectul lor, fiindcă cunoştinţa noastră despre antichitate, mai ales in ceea ce priveşte amënuntele vieţei, este insuficientă, fragmentară şi neintemeiată pe intuiţie. Astfel poetul este silit a ocoli multe şi a se ajuta cu generalităţi, prin care insă dă in abstracţii şi opul sëu nu mai are acea intuitivitate şi individualizare, ce este absolut esenţială poesiei. De aci provine aerul particular de goliciune şi de urit ce-l au asemenea opere. Numai dramele lui Shakespeare cu scenă antică sunt scutite de aceasta; fiindcă el, tără a sta la indoială, sub numele de Greci şi Romani a representat Englezi din timpul sëu.

S'a imputat cătorva capo-d'opere de poesie *lirică,* mai ales unor ode de ale lui Horaţiu (vezi de ex. a doua din cart. III) şi mai multor căntece de Goethe (de ex. Schäfers Klagelied, Plăngerea

păstorului), că nu au o legătură proprie de idei şi sunt pline de sărituri. Insă aci conexitatea logică este cu intenţie nebăgată in seamă, pentru a fi inlocuită prin unitatea simţirii şi dispoziţiei fundamentale esprimate, care tocmai prin aceasta se relevează mai mult, mergĕnd ca un fir prin mărgelele deosebite şi mijlocind variaţia grabnică a obiectelor contemplării, precum in musică acordul septimei mijloceşte transiţia dintr'o gamă in alta şi astfel tonul fundamental ce se mai aude in el devine dominanta gamei celei noue. In modul cel mai lămurit, adecă pănă la exagerare, se vede această insuşire in canzona lui Petrarca: *Mai non vo' più cantar, com' io soleva.*

Precum dar in poesia lirică predomneşte elementul subiectiv, in dramă din contră se manifestă exclusiv numai cel obiectiv. Intre amăndouĕ ocupă poesia epică, in toate formele şi modificările ei, dela romanţa povestitoare pănă la epopea proprie, o largă cale de mijloc. Căci, deşi in elementul ei principal este obiectivă, cuprinde totuşi, cănd mai mult cănd mai puţin, şi un element subiectiv, care află expresia in ton, in forma dicţiunii, precum şi in reflecţiile respăndite. Poetul nu se pierde cu totul din vedere, ca in dramă.

Scopul dramei in genere este de a ne arĕta, intr'un exemplu, ce este firea şi existenţa omului. La aceasta ni se poate arĕta partea cea tristă sau partea cea voioasă sau transiţiile lor. Insă chiar expresia «firea şi existenţa omului» coprinde arĕtarea controversei, dacă firea, adecă caracterele, sau existenţa, adecă soarta, intĕmplările, acţiunea, sunt lucrul principal. De altminteri amăndouĕ sunt aşa de contopite la un loc incăt se poate despărţi in noţiune, dar nu şi in infăţişare. Căci numai imprejurările, soarta, intĕmplările dau caracterelor prilejul de a-şi manifesta firea, şi numai din caractere se naşte acţiunea, din care isvoresc intĕmplările. Cu toate aceste, in modul infăţişării, se poate acentua cănd una cănd alta mai mult, in care privinţă piesa de caractere şi piesa de intrigă sunt cele douĕ extreme.

Scopul, comun dramei şi epopeei, de a infăţişa, prin caractere insemnate in situaţii insemnate, acţiunile extraordinare produse prin aceşti doi factori, se realisează de poet in modul cel mai perfect dacă ne arată intăi caracterele in stare de linişte, unde ne apare numai colorarea lor generală, iar apoi introduce un motiv care produce o acţiune, din care se naşte un motiv nou şi mai tare, care iarăşi deşteaptă o acţiune mai insemnată, ce la rĕndul ei naşte alte motive noue şi tot mai tari, aşa incăt, in timpul potrivit formei, se presintă, in locul liniştei dela inceput, pasiunea excitată, şi in ea se intĕmplă acum acţiunile significative ce fac să apară la lumină limpede insuşirile pănă acum adormite in caractere, precum şi soarta lumii.

Poeţii mari se prefac cu totul in fiecare din persoanele representate şi vorbesc din fiecare, ca ventrilocii; acum dintr'un erou, şi indată după aceasta din tinĕra fată nevinovată, cu acelaşi adevĕr şi fidelitate naturală, aşa Shakespeare şi Goethe. Poeţii de rangul al doilea prefac persoana principală de representat in sine, aşa face Byron, la care persoanele secundare rĕmăn adese fără viaţă, ceea ce in operele mediocrilor se intĕmplă şi persoanelor principale.

Plăcerea ce o aflăm in tragedie nu se ţine de simţimêntul frumosului, ci de al sublimului, şi este gradul cel mai inalt al acestui simţimênt. Căci precum la privirea sublimului in natură ne intoarcem dela interesul voinţei pentru a rêmâne curat contemplativi, aşa la catastrofa tragică ne intoarcem dela insăşi voinţa de viaţă. Causa e că in tragedie ni se infăţişază partea sensibilă a vieţii, vaetul şi miseria omenirii, stăpânirea oarbei intêmplări şi a rătăcirii, căderea celui drept, triumful celor rĕi; ni se pune in vedere calitatea lumii, aşa precum este de-a-dreptul contrară voinţei noastre. La această privire ne simţim provocaţi a ne intoarce voinţa dela viaţă, a nu o mai voi şi a nu o mai iubi. Tocmai prin aceasta incă ajungem la conştiinţa că atunci mai rêmâne ceva in noi ce nu putem cunoaşte positiv, ci numai negativ, ca ceea ce *nu* voeşte viaţa. Precum acordul septimei cere acordul fundamental, precum coloarea roşie cere pe cea verde şi chiar o produce in ochiu, asemene orice tragedie cere o existenţă de specie cu totul osebită, o altă lume, a cării cunoştinţă nu ni se poate da decât indirect, precum ni se dă astfel in această cerere. In momentul catastrofei tragice doběndim, cu mai mare lămurire decât oricând, ştirea şi increderea că viaţa este un vis greu, din care trebue să ne deşteptăm. In această privinţă tragedia are un efect analog cu sublimul dinamic, inălţându-ne cu acesta deasupra voinţei şi a interesului ei şi transformându-ne intr'atât in cât ne place privirea lucrurilor ce ii sunt de-a-dreptul contrare. Ceea ce dă elementului tragic, in orice formă s'ar infăţişa, avêntul sĕu deosebit spre sublimitate este deşteptarea inţelegerii că lumea, că viaţa nu pot da o mulţumire adevĕrată, prin urmare nu merită iubirea noastră; in aceasta consistă spiritul tragic: el conduce dar la resignaţie.

Ştiu bine că in tragedia antică acest spirit al resignaţiei apare şi se exprimă rareori de-a-dreptul. Œdip la Colona, deşi moare resignat şi de bună voe, se măngăe cu resbunarea in contra patriei sale. Ifigenia in Aulida este gata să moară; insă ceea ce o măngăe şi ceea ce produce schimbarea dispoziţiei ei, aşa incât primeşte cu mulţumire moartea, de care mai nainte căuta să scape, este gândirea la binele Greciei. Casandra, in «Agamemnon» al marelui Eschil, moare mulţumită, *ἀρχειτω βίος* (1306); dar şi pe ea o măngăe ideea resbunării. Ercul, in «Trachinienele», se pleacă necesităţii, moare liniştit, dar nu resignat; asemenea in «Ipolit» al lui Euripid, suntem surprinşi când vedem că Artemis, apărĕnd pentru a măngăia pe erou, ii promite temple şi gloria posterităţii, şi, fără să'i facă nicio alusie la vreo existenţă după moarte, il părăseşte in momentul suprem; de aminteri toţi zeii antichităţii se depărtau dela cel murind, pecând in creştinism se apropie de el, ca şi in brahmanism şi 'n budaism, deşi in acesta din urmă zeii sunt propriu vorbind exotici. Ipolit dar, ca mai toţi eroii tragici ai celor vechi, arată supunere la soarta neapărată şi la voinţa neinduplecată a zeilor, insă nu părăseşte voinţa de viaţă. Precum cumpĕtarea stoică se deosebeşte radical de resignaţia creştinească, intru cât invaţă numai o suportare rece şi o aşteptare resolută a relelor neapĕrat necesare, — pe când creştinismul este resignaţie, ab-

negare a voinței, — tot așa eroii tragici ai celor vechi arată supunere constantă la loviturile neapărate ale soartei, iar tragedia creștină arată lepădarea intregei voințe de viață, bucuria de a părăsi lumea, in conștiința despre nulitatea și lipsa ei de orice preț. Insă eu nici n'am altă părere decăt că tragedia modernă este mai presus de cea antică. Shakespeare este mult mai mare decăt Sophocle; pe lăngă «Ifigenia» lui Goethe, a lui Euripid ne-ar putea părea comună și chiar necioplită. «Bacchantele» lui Euripid sunt o lucrare de indignat, făcută in favoarea popilor păgăni. Unele drame antice nici nu au tendență tragică; cum sunt de ex. «Alcesta» și «Ifigenia in Taurida» de Euripid; altele au motive desgustătoare sau chiar grețoase, cum sunt «Antigone» și «Filoctet». Mai toate arată neamul omenesc sub domnirea ingrozitoare a intămplării și a rătăcirii, dar nu arată și resignația măntuitoare provocată prin ele, — toate aceste, fiindcă cei vechi nu ajunseseră încă la culmea și ținta tragediei, precum nici a filosofiei vieței in genere.

Deși dar cei vechi, in eroii lor tragici, nu ne prea arată spiritul resignației, depărtarea voinței dela viață ca o convingere a lor, rămăne totuși adevărat că tendența proprie și efectul tragediei sunt să deștepte acel spirit și să producă acel simțimănt de abnegație in spectator, deși numai pentru un scurt timp spaimele de pe scenă ii arată amăriciunea și nimicnicia vieței, așadar nulitatea tuturor aspirațiilor sale. Resultatul acestei impresiuni trebue să fie a-l convinge, deși numai ca un simțimănt obscur, că este mai bine de a-și desrobi inima din legăturile vieței, a-și depărta voința dela ea, a nu iubi lumea și viața; prin aceasta insă, in adăncul interiorului lui, se deșteaptă conștiința că pentru o voință de alt soiu trebue să fie și un alt soiu de existență. Căci daca nu ar fi așa, — dacă această inălțare peste toate scopurile și bunurile vieței, această lepădare a ei și a amăgirilor ei și aspirarea corespunzătoare spre o altă existență eterogenă, deși pentru noi cu totul neințeleasă, nu ar fi tendența tragediei, — cum ar fi oare atunci cu putință ca representarea părții teribile a vieței, pusă sub vederea noastră in lumina cea mai crudă, să ne impresioneze cu atăta binefacere și să ne devină o plăcere așa de inaltă? Frica și compătimirea, in a căror desfătare vede Aristotel ultimul scop al tragediei, fără indoială nu se țin prin ele insele de impresiile cele plăcute; prin urmare ele nu pot fi scop, ci numai mijloc. — Așadar provocarea la abnegație de viață rămăne adevărata tendență a tragediei, ultimul scop al representării intenționate a chinurilor omenești, și acest scop rămăne același și acolo unde inălțarea resignată a spiritului nu se arată in insuși eroul, ci se deșteaptă numai in spectator, prin aspectul unei suferinți mari, nemeritate sau chiar și meritate. Ca și cei vechi, și mulți din cei noui se mulțumesc a transportà pe spectator in dispositia descrisă prin infățișarea obiectivă a nefericirii omenești in proporții mari, pe căud alții arată această intoarcere a inimei causată prin suferință in insuși eroul; aceia dau oarecum premisele și lasă spectatorului conclusia, pe căud aceștia dau și conclusia sau morala fabulei, ca infrăngere a inimei eroului, uneori și ca o contemplație in

gura corului, cum face de exemplu Schiller in «Mireasa din Messina»: *Das Leben ist der Güter höchstes nicht* (Viaţa nu este binele suprem). — Să fie menţionat aci că efectul adevĕrat tragic al catastrofei, aşadar resignaţia şi inălţarea spiritului eroilor, ni se arată rareori aşa de bine motivate şi limpede exprimate ca in opera «Norma»; momentul intoarcerii voinţei se produce in duetul *Qual cor tradisti, qual cor perdesti,* unde ea se arată lămurit prin subita liniştire a musicei. De altminteri această piesă, — abstragĕnd cu totul dela musica ei eminentă, şi pe de altă parte dela dicţiune, care ar putea să nu fie decăt ca orice text de operă, şi privindu-o numai după motivele şi după economia internă, — este o tragedie perfectă in gradul cel mai mare, un adevĕrat model de dispunere tragică a motivelor, de progres tragic al acţiunii şi de desvoltare tragică, precum şi de inălţare a eroilor d'asupra lumii, care inălţare se comunică şi la spectator; efectul dobĕndit aci este cu atăt mai natural şi mai significativ pentru adevĕrata esenţă a tragediei, cu căt nu sunt creştini, nici sentimente creştineşti cari se represintă.

Neluarea in seamă a unităţii timpului şi a locului, aşa de des imputată poeţilor moderni, devine numai atuncea o eroare căud merge pănă a nimici unitatea acţiunii, căci atunci nu mai remăne decăt unitatea persoanei principale, de exemplu ca in «Enric VIII» al lui Shakespeare. Insă unitatea acţiunii nu trebue iarăşi să meargă aşa de departe incăt să se vorbească fără intrerupere numai de acelaşi lucru ca in tragediele franceze, care in genere o observă cu atăta rigoare incăt propăşirea dramei seamĕnă cu o linie geometrică fără lăţime. «Tot inainte! *Pensez à votre affaire!*» este aci parola, şi lucrul se expediază şi se «depeşează» după rutină, fără a se oprì la amĕnunte străine de dĕnsul, sau a ingădui vreo privire alăturea in dreapta sau in stinga. Drama lui Shakespeare din contră seamĕnă unei linii care are şi lăţime; işi lasă timp, *expatiatur;* coprinde discursuri, chiar scene intregi cari nu contribuesc la propăşirea acţiunii şi chiar nu o privesc, dar prin cari ajungem a cunoaşte mai de aproape persoanele acţiunii sau imprejurările lor, şi a inţelege apoi mai bine acţiunea. Aceasta pare a fi in adevĕr lucrul principal, insă nu aşa de inclusiv incăt pe lăngă ea să uităm că, in ultima instanţă, infăţişarea firii şi existenţei omeneşti in genere este scopul artei dramatice.

Poetul dramatic sau eroic are să ştie că el este Soarta, şi prin urmare să fie neinduplecat ca dĕnsa; să ştie asemenea că el este oglinda neamului omenesc, şi prin urmare să introducă foarte multe caractere rele, uneori perverse şi scelerate, precum şi mulţi nebuni, capete sucite şi smintiţi, şi numai aşa, din căud in căud căte un om cuminte, unul onest, unul bun şi numai ca excepţia cea mai rară un caracter nobil şi generos. In tot Omer, după părerea mea, nu se represintă niciunul, deşi sunt destui buni şi oneşti; in tot Shakespeare s'ar putea găsi vreo două caractere nobile, dar nu peste măsură de nobile, de exemplu poate Cordelia, Coriolan, anevoie mai mulţi; din contră, cei de soiul mai sus pomenit se află cu grămada. Insă dramele şi comediile lui Iffland şi Kotzebue

au multe caractere generoase, pe când Goldoni s'a ţinut de regula, ce am recomandat-o mai sus, arătênd astfel, că le este superior. Din contră «Mina von Barnhelm» de Lessing este impĕnată cu nobleţă de inimă in grade foarte mari şi la mai toate persoanele; atăta generositate nobilă cătă o arată singur marchisul Posa, in «Don Carlos» al lui Schiller, nu se poate găsi in toate operele lui Goethe impreună, şi există o mică piesă germană, «Pflicht um Pflicht» («Datorie pentru datorie»—un titlu par'că ar fi luat din Critica raţiunii practice), care cuprinde numai trei persoane, insă toate de o grozavă generositate.

Grecii luau totdeuna eroii tragici dintre persoane regale; foarte des şi cei noui fac asemenea, de sigur nu fiindcă rangul persoanelor active sau pasive le dă mai multă demnitate, şi de oarece nu este vorba decăt de a pune in joc pasiunile omeneşti, valoarea relativă a obiectelor prin cari se intĕmplă aceasta este indiferentă, şi colibele de ţĕrani fac tot atăt căt impĕrăţiile. Tragedia burgesă nu trebue dar condamnată fără excepţie. Insă persoanele de o putere şi autoritate insemnate sunt totuşi cele mai potrivite pentru tragedie, pentrucă nefericirea in care este să recunoaştem soarta vieţii omeneşti trebue să aibă destulă mărime pentru a apărea spectatorului, oricine ar fi acesta, teribilă. Dar imprejurările prin care o familie burgesă se vede aruncată in nevoie şi desperare sunt in ochii celor mari şi avuţi de puţină insemnătate; ele se pot indreptă prin ajutorul omenesc, uneori chiar prin o bagatelă; asemenea spectatori deci nu pot fi tragic cutremuraţi prin ele. Din contra, nefericirile celor mari şi puternici sunt absolut teribile şi nu sunt primitoare de un ajutor din afară, fiindcă regii trebue să-şi vie in ajutor cu propria lor putere sau, dacă nu, să piară. La aceasta se mai adaogă că din inălţime căderea este mai adăncă. Persoanelor burgese le lipseşte astfel distanţa căderii.

După cum am vĕzut, tendenţa şi ultima intenţie a *tragediei* este indreptarea spre resignaţie, spre negarea voinţei de viaţă; in contrast cu tragedia, in *comedie* vom recunoaşte uşor provocarea la afirmarea continuată a vieţei. Deşi comedia, ca neapărat orice representare a vieţei omeneşti, caută să ne pună şi ea sub vedere suferinţe şi adversităţi, totuşi ea trebue să ni le arate numai ca trecĕtoare, ca sfărşindu-se cu bucurie, in genere ca amestecate cu isbutiri, victorii şi speranţe, cari la urmă tot să covărşască. Ea in toate aceste găseşte nesfărşită materie de ris, de care este plină viaţa şi chiar adversităţile ei, şi care, in toate imprejurările, ar fi să ne ţină in dispoziţie bună. Ea ne spune dar ca resultat că viaţa in total este foarte bună şi mai ales că este pretutindeni veselă şi plină de petreceri. Dar, ce e drept, trebue să se grăbească a lăsa să cadă cortina in momentul bucuriei, ca să nu vedem ce vine in urmă, pe când tragedia, de regulă, se sfărşeşte aşa incăt numai poate urma nimic.

Afară de aceasta, privind odată mai serios acea parte burlescă a vieţii, — precum se arată in expresiile şi gesticulările naive ce strimtorarea injosită, frica personală, mănia momentană, invidia ascunsă şi multe asemenea mişcări interne le imprimă figurilor scoase din

oglindirea realităţii şi atăt de depărtate de tipul frumuseţii, — spectatorul inteligent poate s'ar convinge, adică intr'un chip neaşteptat, că existenţa şi agitările acestui fel de fiinţe nu pot să fie insele un scop, că din contră ele n'au putut naşte decăt din rătăcire, şi că ceea ce ni se presentă astfel ar fi mai bine să nu fie.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

DE

A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

Un secul şi-au implinit acum cursul de căud se porni cearta literară asupra unei chestiuni istorice de un interes pe atăt de viu şi de lăţit pe căt de larg şi adănc şi nu mai puţin actual, şi astfel una din cele mai insemnate ce-au ajuns păn'acum la desbatere, in teorie ca şi in practică. Este vorba de aşa numita „chestiune română", despre timpul aşezării Românilor in ţara lor de acum, chestiune, pentru noi in deosebi, pe atăt de importantă, pe căt fundamentală pentru istoria noastră; cu atăt mai gravă, cu căt a fost şi este încă şi intrebuinţată spre a lovi in dreptul nostru de existenţă pe pămăntul ce locuim, şi ca naţiune politică şi ca naţiune istorică.

Şi cu toate acestea, istoricii noştri au dat păn'acum acestui lucru atăt de grav mai puţină atenţiune de căt i se cuvenea, sau şi-au incordat prea puţin puterile spre lămurirea lui, după cum se cerea faţă cu rivna incercărilor făcute in tot felul, in afară de cercul nostru. Cu atăt mai imbucurător pentru noi trebue să fie, căud un profesor de istoria română, inţelegănd chemarea sa, vine a implini de pe catedra unei Universităţi această lipsă greu simţită, făcănd să s'audă şi dintr'o scoală inaltă română — deşi cam tărziu — glasul cuvenit, intr'o chestiuue ce ne priveşte atăt de aproape, dar care păn'acuma, spre părerea noastră de rău, a fost studiată aproape numai de străini.

D. A. D. Xenopol, al cărui op — numit in fruntea acestor şiruri şi apărut de căteva luni (Iaşi 1884) — este obiectul cercetării noastre, e cunoscut cititorilor acestei reviste ca autor al unei critice asupra faimoasei cărţi a lui Roesler (Romaenische Studien, Leipzig 1871) incă din anul 1875. [1])

[1]) Convorbiri literare, Tom. IX. pag. 159 sq. şi 220 sq.

Ea este intâia lucrare istorică pe urma lui Roesler dintr'o pană română, in deosebi asupra intrebării ce ne ocupă.[2]) Ea este tot-odată şi una din cele d'intâi publicaţiuni istorice ale D-lui Xenopol, care de atunci incoace a inavuţit literatura noastră cu mai multe scrieri, intre care „Resboaiele dintre Ruşi şi Turci şi inriurirea lor asupra ţĕrilor române“ (2 vol. Iaşi, 1880) ocupă locul mai de frunte.

Ceea ce activul autor ne dă in ultimul sĕu op este mai mult decât o critică asupra teoriei lui Roesler. Avem inainte, intr'un volum de 299 pag. in 8°, un complex de studie mai mult sau mai puţin aprofundate asupra chestiunii române, cum s'a desvoltat ea in decursul unui veac, dela Sulzer (Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781-82) până 'n zilele noastre, studie eşite — precum se vede din Programa cursului de Istoria Românilor, ţinut de autor la Universitatea din Iaşi in anul 1883-84, — din lecţiunile ţinute la Universitate, cari lucrări au fost publicate succesiv mai intâiu in „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie“ a D lui Tocilescu. Dar cu toate că mai intinse, aceste studie se ocupă, precum arată şi titlul cărţii, mai mult de teoria lui Roesler, care este combătută cu mai mult sau mai puţin temeiu din toate privirile ei.

Nu putem insă aproba pe D. Xenopol când, anticipând asupra resultatului cercetărilor sale, adauge la titlu: „Studii asupra *stăruinţei Românilor* in Dacia Traiană.“ Căci prin asemenea declaraţiune s'ar putea crede că d-sa arată pe faţă oarecum tendinţa din care ar purcede lucrarea, pe când aceasta trebue să se arate şi să fie atât de obiectivă, cât se poate cere dela istoric. Pe lângă aceasta, dedicaţiunea „Românilor de peste munţi“ nu poate decât să contribue a bănui tendinţa, ceea ce nu voim insă a zice nicidecum de cuprinsul cărţii.

Dar să trecem peste partea formală, despre care am avea a mai observa câte ceva, — mai ales in ceea ce priveşte limba, scrierea şi citarea, unde ar fi de dorit mai multă regulă şi exactitate, cu mai bună ingrijire pentru asemenea publicaţiuue, care de altmintere se presintă bine in exterior; — să trecem, zic, peste aceste, observând numai atâta, ca să ne păstrăm

---

[2]) D. Hasdeu a combătut — in Istoria critică a Românilor (1873, ed. II. 1875) şi in studiul «Zina Filma, Goţii şi Gepizii in Dacia» (1877) — teoria lui Roesler numai in treacăt, cu privire la unele chestiuni din limbă, punĕnd o teoria nouă despre locuinţele mai vechi ale Românilor din Dacia, asupra căreia vom reveni mai in urmă.

In timpul din urmă D. V. Burla a publicat sub titlul: «D. Paul Hunfalvy şi teoria lui Roesler» (in Revista D-lui Tocilescu a. 1883, II, 283 sq. şi a. 1884, I, 89 sq.) un interesant studiu istorico-filologic, cu privire la fiinţa elementului roman in Dacia sub stăpânirea Hunnilor, după raportul lui Priscus. D. Burla promite aici un studiu deosebit asupra teoriei lui Roesler, pe care-l aşteptăm cu atât mai mare interes cu cât resolvirea chestiunii atĕrnă in mare parte şi de la limbistică.

Alte scrieri ce privesc sau numai ating chestiunea sunt in această privinţă lipsite de originalitatea unor cercetări istorice.

mai mult spaţiu pentru cuprinsul cărţii, căci acesta ne interesează neasemĕnat mai mult.

Cred că va fi bine să dăm aici, pe lângă discutarea primului op românesc apărut in urma lui Roesler asupra acestei chestiuni,. o luare aminte mai de aproape şi chestiunii inseşi, care este de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră. Vom incepe deci cu un referat asupra cuprinsului, pentru a cunoaşte pe scurt, dimpreună cu părţile de căpetenie ale opului, atât felul chestiunii cât şi demonstraţiunile sau părerile noue ale dlui Xenopol. (Aceste din urmă vor fi deosebite in contextul referatului prin numirea autorului pe nume, ţinĕnd seamă şi de prioritatea dlui Xenopol dela critica intăia din a. 1875 incoace.) Apoi vom trece la critica specială, adăugând şi cele ce se vor arĕta mai de lipsă spre a ajunge la un resultat in cătva mulţămitor in această prea desbătută chestiune, pe care, după toată lupta de un secul, o credem incă neresolvită.

I.

Cuprinsul cărţii il vom arĕtă pe scurt după cele noue capitule ce le conţine pe lângă introducere şi incheiere, impărţeală bine potrivită materiei pertratate, anume: I. Istoricul intrebării, II. Părasirea Daciei, III. Reintrarea Românilor in Dacia, IV. Biserica română de rit slav, V. Cronicari şi istorici, VI. Documentele, VII. Toponimia, VIII. Limba, IX. Argumente generale. Tabla analitică a materielor, adausă la sfărşit, inlesneşte prospectul asupra intregului, impreunând cu aceasta şi folosul unui indice real.

Istoricul intrebării (pag. 9—21) expune pe scurt teoriele autorilor străini care au lucrat in chestiune, dela Thunmann incoace (Untersuchungen ũber die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig 1774).

Unele scrieri de-ale autorilor români le aflăm atinse in *introducere* (pag. 5—9), unde d. Xenopol constată cât de puţin s'a studiat păn'acum la noi chestiunea despre care tratează. Afară de Petru Maior (Istoria pentru inceputul Românilor in Dacia, Buda 1812), istoricii noştri n'au intrat cu dinadinsul in discuţiunea ei, ci au atins-o numai in treacăt, pe când la străini ea a aflat o intinsă desbatere, provocând o luptă literară din cele mai interesante.

Thunmann deschide şirul acestor scrieri cu teoria autochtoniei Românilor, priviţi ca coboritori din neamul trac, romanizat atât in Dacia, cât şi in ţĕrile balcanice, unde a continuat a există din vechime. Această continuitate este combătută cu privire la Românii din Dacia, cu mai multe argumente, mai intăiu de Sulzer, care-i aduce ca emigraţi in secului XIII din peninsula balcanică, obărşia comună a Daco- şi Macedo-Românilor, formaţi ca popor omogen şi creştin in impĕrăţia romano-bizantină. Din inceput această din urmă ipotesă află consimţimĕnt numai la Engel (1794) şi mai apoi şi la

Miklosich (1862), cari susţin remigrarea Daco-Românilor din cea parte a Dunării, dar cu deosebirea că Engel pune aşezarea Românilor in Dacia in secului IX pe timpul stăpânirii bulgare, iar Miklosich in urma cuceririi Moesiei de Sloveni pe la sfârşitul veacului al V-lea. De părerea lui Thunmann se apropie mai ales slavistul Schafarik.

Abia dela Roesler[3]) incoace părerea lui Sulzer, reimprospătată sub aparenţă de originalitate şi cu mai mult aparat critic, dobândeşte ca „teorie Roesleriană" un cerc mai mare de adepţi. Dintre apărătorii ei aflăm numiţi pre cei mai insemnaţi, fiind discutate scrierile dlor Hunfalvy si Tomaschek, — acest din urmă, mai intăiu adversarul lui Roesler, acum insă apărătorul lui cel mai de frunte. Şi pe partea Românilor, teoria remigrării au aflat in urma lui Roesler consimţimênt anume la istoricul Hurmuzachi şi la limbistul Lambrior (numiţi in introducere), in privinţa timpului uniţi cu Engel.

Părerea continuităţii Românilor in Dacia vedem c'au aflat in timpul nostru numai doi apărători mai insemnaţi: Dd. Iung şi Pic. Cel d'intăi o susţine pe basa tesei că Românii sunt urmaşii Dacilor romanizaţi, rămaşi in ţara lor; al doilea statorniceşte numai pe temeiul mărturiilor istorice, mai ales al documentelor, vechimea elementului român in Dacia.

In decursul acestei expuneri, d. Xenopol mai arată că teoria remigrării, care acum se infăţişează in istorie ca părere ştiinţifică, precum are să fie şi tratată, purcede — aşa cum a fost pusă de Sulzer şi apoi cu mai mult succes de Roesler, şi cum este ea susţinută de unii, mai ales de ungurul Hunfalvy, incă şi astăzi, — mai mult din motive de natură politică, cu tendinţă indreptată in contra dreptului istoric al Românilor ca popor mai vechiu in ţară decât Ungurii şi Saşii din Ardeal.

Părăsirea Daciei. (Pag. 21—48.) Acest capitul purcezênd dela spusele autorilor romani despre părăsirea Daciei sub Aurelian, după cari ştiri această provincie a fost deşertată de Romani prin strămutare in Moesia, cercetează mai intăiu gradul lor de crezare. Pe lângă obiecţiunea d-lui Jung cu faptul analog din Raetia, unde o asemenea ştire se arată a fi de bună seamă neadevărată, aflăm şi obiecţiunea făcută incă de Petru Maior in contra crezêmêntului ce-l merită Flavius Vopiscus, marturul de căpetenie. Acest biograf al lui Aurelian, pentru crezare lăudat de Roesler, se vădeşte prin propriele sale cuvinte ca influenţat in scrierea sa de către o rudă a Impĕratului, care'l sfătueşte a scrie chiar şi neadevĕrul.

Afară de aceasta mai este arĕtat că toate ştirile in chestiune au ca isvor comun o expunere oficială; de unde se cunoaşte tendinţa de a da re-

[3]) Insemn aici că nici Sulzer nici Roesler n'au fost Saşi, cum crede d. Xenopol; ci cel d'intăi, cum ne spune el insuşi, in prefaţa opului sĕu, german dela marginea Elveţiei, iar al doilea din Moravia. Dar Sulzer a trăit cătva timp in Ardeal, unde — după cum ne spune Petru Maior (Op. cit. p. 247) — s'a şi insurat cu o sască.

tragerii Impĕratului o faţă mai puţin ruşinoasă; căci astfel era ea privită de Romani, ceea ce se cunoaşte din mărturia lui Eutropius, care spune despre Impĕratul Adrian că, voind acesta a părăsi Dacia, fu induplecat de amicii sei a nu face aceasta, *„ca să nu rĕmână o mulţime de Romani in mănile barbarilor“*. D. Xenopol scoate din nou la lumină acest insemnat argument, indicat de Petru Maior, dar trecut cu vederea in timpul mai nou, demonstrând prin aceasta că in ideea Romanilor retragerea legiunilor nu trebuia să aibă ca urmare neapărată acea a cetăţenilor, cum şi că strămutarea acestora din Dacia era socotită neputincioasă. Ruşinea de-a fi părăsit provincia sub asemenea imprejurări au ajuns s'o sufere Aurelian. Iată cheia pentru explicarea ştirilor despre părăsirea Daciei!

Mai departe autorul combate părerea despre lipsa elementului dac sub dominaţiunea romană. Roesler, pentru a putea mai uşor desface poporaţiunea Daciei romane de pămĕntul ei, ne infăţişează ţara ca deşartă de locuitori indigeni in urma resboiului cu Romanii. Această părere o aflăm combătută spre deplină convingere, fiind demonstrată existenţa poporului dac sub dominaţiunea romană mai presus de indoială atăt din inscripţiunile romane din Dacia, căt şi din mărturiile scriitorilor vechi, mai ales ale geografului Ptolemaeus, cum şi din păstrarea nomenclaturei topografice de origine dacă.

Dar partisanii lui Roesler, neputĕnd mai mult susţine tesa lui despre lipsa elementului dac după cucerirea romană, neagă romanizarea acestuia, prin care s'a pus după d. Jung temelia poporului daco-român. Argumentele lor sunt: coloniştii romani in Dacia n'au fost aduşi din Italia, ci din alte ţĕri nelatine, şi scurta durată a dominaţiunii romane nici n'a fost de ajuns pentru romanizare, care nu putea să se estindă nicidecum asupra părţii resăritene a ţĕrii unde nu se aflau colonii romane.

Această părere este combătută de d. Xenopol mai puţin temeinic cu sistemul ocărmuirii romane, in paralelă cu celelalte provincii din imperiu. Căt pentru colonişti, autorul susţine cu drept cuvĕnt că acestia, deşi in cea mai mare parte nu erau veniţi din Italia, au adus cu sine limba română, fiind ei, după toată procederea Romanilor in asemenea casuri, mai mult elemente acum romanizate. Chiar şi cei ce vor fi venit cu limba ţĕrii lor erau siliţi, din causa diversităţii naţionalităţilor, de a se servi de limba română, care era domnitoare. In ceea ce priveşte romanizarea Daciei, autorul arată prin paralelă cu Ispania, Provincia Narbonensă din Gallia şi Panonia, că scurtimea timpului stăpănirii romane nu poate fi invocată in contra ei, căci aceste provincii s'au romanizat, după mărturiile contimpuranilor, intr'un timp tot atăt de scurt sau mai curĕnd incă.

In toată expunerea nu aflăm insă nicio dovadă directă pentru romanizarea poporului dac. Mărturia inscripţiunilor, adusă spre adeverire, că Dacii, fiind romanizaţi, au primit şi cultul roman, priveşte numai cohortele militare din Dacia, şi nu demonstră deci nimic pentru cultul roman al Dacilor

indigeni. Din contră, trei inscripţiuni conţin numiri de zeităţi dace. (pag. 33). Afirmarea de tot generală că „inriurirea elementului latin civil contribuì mai cu osebire la romanizarea claselor de sus ale societăţii dace, iar slujba militară strecură acest element in păturile inferioare ale poporului“, — este de bună seamă adevĕrată. Conclusiunea insă că „*toată naţiunea Dacilor* din provincie fu romanizată“, o aflăm neintemeiată. Dar despre aceasta vom vorbì mai in urmă.

Susţinĕnd astfel tesa romanizării, D. Xenopol trece apoi la intrebarea dacă Dacia la părăsirea ei (271) a fost deşertată cu desăvărşire de Romani. Mai de nainte aflăm invocată in contra crezĕmĕntului ştirilor in cestiune imprejurarea că Moesia, unde se spune c'au fost strămutaţi provincialii din Dacia, nu era mai puţin expusă devastării decăt aceasta, ca să poate adăposti mai bine pe Daco-Romani. Iar atacurile barbarilor asupra Daciei incepură, precum este arĕtat din mai multe ştiri, mai mulţi ani inainte de Aurelian, incăt fu pierdută de fapt acum sub Gallienus (259—268). Poporaţiunea remasă in ţară pănă la retragerea legiunilor, cu toată năvălirea ce venise asupra ei, n'avea in urmă atăta nevoie de ce să nu remănă şi mai departe. Dar ce fel de poporaţiune a remas? D. Jung susţine că au rĕmas numai Dacii romanizaţi, mai ales din clasa de jos, care cunoşteau numai sarcinele, nu insă şi foloasele dominaţiunii romane.

Spre a arĕta intru căt această părere poate să fie intemeiată, D. Xenopol deosebeşte clasele poporaţiunii din Dacia. D-sa află două, „acea a oraşelor, care alcătuia aşa zicĕnd aristocraţia ţĕrii, compusă in cea mai mare parte din cetăţeni romani veniţi in Dacia, in care se contopise şi clasa inaltă a poporului dac; a doua clasă era acea ce locuia la cămp, lucrători ai pămĕntului şi păstori, care se coborau din Dacii romanizaţi, uniţi cu veteranii legiunilor stabilite in Dacia“. La inceputul năvălirii, cei avuţi caută scăpare in părţile mai apărate ale imperiului chiar inainte de retragerea legiunilor, precum muma Impĕratului Maximian, cari fugi din Dacia pe la 250; clasa mai sărmană insă rĕmăne pe loc. Deci nu *naţionalitatea* locuitorilor a hotărit părăsirea ţĕrii, ci *starea lor economică:* „cei bogaţi s'au dus, Daci sau Romani; cei săraci au rĕmas, ori de ce naţionalitate s'ar fi ţinut.“ Motivele acestei stăruinţe le arată D. Xenopol, — precum le indicase in critica sa d'intăi (p. 163), in imprejurarea că poporul de jos era legat prin insuşi traiul sĕu de pămĕntul ce-l locuia, şi pe care nu putea să-l părăsească fără a se expune unei peiri mai sigure decăt aceea ce-l aştepta din partea barbarilor, — formulănd legea generală că „un popor aşezat (cum era acel din Dacia) nu fuge niciodată in intregimea lui inaintea unei năvăliri; numai nomazii se pot strămuta cu totul.“

Vedem că D. Xenopol inţelege aici şi *starea socială* pe lăngă cea *economică*, care sunt confundate. In cea d'intăi trebue căutat motivul de căpetenie pentru stăruinţa elementului daco-roman.

In ce chip această poporațiune rămasă in Dacia a putut scăpa din năvălirile următoare ce au trecut peste ea, aceasta o demonstră D. Xenopol in modul cel mai nimerit prin analogie cu asemenea intêmplări din timpurile mai din urmă ale acestor țări. Starea Ardealului pe timpul năvălirii mongole, năvălire din cele mai cumplite, ne infățișează, așa cum e descrisă de marturul ocular Rogerius, o icoană vie cum munții adăposteau in acele grele timpuri mulțime de oameni. Deasemenea și cronicarii români, dela care aflăm citate mai multe locuri, fac adeseori amintire despre deasa refugiare a poporațiunilor din Moldova și Valachia in munții apropiați, când o năvălire străină sau jafurile asupritorilor ei le amenințau viața sau averea.

Destule probe pentru vremile de mai inainte, când Dacia, părăsită de scutul roman, rămase in prada barbarilor. Și pe atunci Daco-Romanii remași aflară adăpost in munții lor, lucru adeverit și prin faptul analog din Alpii țărilor apusene. De aceea se și află Românii in cele d'intâi știri despre dênșii locuind părțile muntoase.

Am trebuit să ne ocupăm mai pe larg de acest capitul, căci el este — făcênd abstracțiune dela gradul romanizării — una din părțile cele mai tari și mai de căpetenie ale scrierii D-lui Xenopol. Acum putem trece mai departe.

Reintrarea Românilor in Dacia (pag. 48—69) se susține c'a purces din Moesia, unde au fost strămutați provincialii daco-romani. In contra acestei păreri D. Xenopol invoacă cu unele modificări argumentul desfășurat mai pe larg intâi de D. Pič : [1]) anume că Românii nu erau nicicând așa de numeroși dincolo de Dunăre, de unde să fi emigrat. Elementul român al peninsulei balcanice nu se află in evul-mediu adeverit in părțile de lângă Dunăre, — ceea ce observase D. Xenopol acum in critica sa d'intâi (p. 167) — ci totdeauna, precum vedem din mărturiile istoricilor bizantini și ale documentelor serbe, mai mult spre miazăzi, mai ales pe unde se află incă și astăzi Macedo-Români. El a fost in Moesia prea slab chiar și pe timpul Romanilor, care au lăsat aici cele mai puține inscripțiuni, și mai târziu, când această țară era expusă unei năvăliri tot atât de sălbatice ca și cea suferită de Dacia, el a dispărut cu totul, in cât lipsea in urmă cu desăvârșire. Românii ce se află astăzi pe ripa dreaptă a Dunării, in Bulgaria și Serbia, sunt emigrați in timpul mai nou din Valachia.

Roesler, aducênd pe Daco-Români din Bulgaria către sfârșitul veacului al XII și inceputul celui ai XIII, intemeiază această părere pe ființa imeriului româno-bulgar al Asaneștilor, la a cărui inființare Vlachii au avut rolul principal. Conclusiunea scoasă de aici e că acest popor trebue să fi fost deci destul de numeros in țară, și că lipsa lui mai din urmă nu se poate explica decât prin emigrare peste Dunăre: această tesă o combate D. Xe-

[1]) Ueber die Abstammung der Rumaenen, Leipzig 1880. pag. 20 sq.

nopol din spusele lui Nicita Choniates istoriograful rescoalei Asaneştilor, după care aşezările acestor Vlachi, numiţi şi Misieni, nu se aflau lângă Dunăre, ci in muntele Haemus, la sudul căruia se află, după toate celelalte ştiri, partea cea mai mare a Românilor din peninsulă, aşa că preponderanţa elementului român in imperiul Asaneştilor nu poate fi admisă.

Pentru romanismul acestei dinastii, pe care scriitorii slavi nu vor să-l recunoască, aflăm aduse dovezi convingĕtoare, deşi nu perfecte. [1]) Ea s'a slavizat insă după intemeiarea statului, aşezându-se intre bulgari, care formau elementul predomnitor. Astfel rolul precumpĕnitor al Vlachilor, care-l susţine Roesler pentru acest stat, e redus aşa incât nu remâne decât originea română a fundatorilor lui.

Cât despre emigrarea Românilor in acest timp din Bulgaria peste Dunăre, d. Xenopol mai opune acestei păreri, pe lângă argumentul de sus, incă şi imprejurarea de tot neexplicabilă că Valachii ar fi părăsit ţara lor, spre a se duce la barbarii Cumani, tocmai in momentul când, infiinţând un stat neatĕrnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile, — obiecţiune intr'adevĕr foarte serioasă.

Dar această epocă a remigrării române este acum părăsită şi de partisanii lui Roesler, căci d. Tomaschek a demonstrat, incă pe când era adversarul acestuia, că Românii se aflau in stânga Dunării până către hotarele Galiţiei la 1164, adică 22 de ani inainte de rescoala Asaneştilor. [2]) De atunci acest invĕţat şi-a schimbat părerile. Mai intâiu in critica sa asupra D-lui Jung (1867) susţine că Românii au inmigrat in Dacia in decursul veacului al IX din părţile Haemului, unde se afla in vechime poporul trac al Besilor, dela care, fiind acesta romanizat, se trag atât Macedo-Românii cât şi Daco-Românii. In fine D. Tomaschek, apropiându-se mai mult de teoria lui Roesler, puse epoca emigrării intre anii 1074—1144, in care timp ambele maluri ale Dunării ar fi fost supuse stăpânirii Pecenegilor.

Această din urmă părere D. Xenopol o respinge ca neadevĕrată, căci, după căderea primului imperiu bulgar (1018) nu mai poate fi vorbă de o stăpânire comună pe ambele maluri ale Dunării de jos, şi nu află in această teorie niciun motiv pentru emigrare, ci din contră află o piedică in venirea Cumanilor asupra Moldovei şi Valachiei, urmată tocmai pe acest timp. Argumentul zis direct al D-lui Tomaschek, scos din Kekavmenos, D. Xenopol il respinge de asemenea, arătând că in spusele acestui scriitor bizantin se află

[1]) Asupra acestei chestiuni avem un studiu amĕnunţit dela Höfler: Die Walachen als Begründer des II-ten bulgarischen Reiches der Asaniden. Sitzungs-Berichte der K. Academie der Wissenschaften, Wien 1879.

[2]) D. Xenopol arată că această ştire este adusă incă de Şincai, iar nu intâi de Tomaschek.— Ea se află şi la Hopt, (Geschichte Griechenlands, in Ersch und Gruber's Encyclopaedie, Sect. I. Tom. 85 (1867) pag. 165). Totuşi Tomaschek are meritul de a fi adus cel intâiu această dată in contra teoriei lui Roesler.

numai o reminiscenţă despre o migrare a Vlachilor din miază-noapte spre miază-zi, iar nici decum in direcţiune contrară.

Părerea lui Engel despre remigrarea Românilor in secolul IX pe timpul stăpânirii bulgare, susţinută cu privire la timp şi de răposatul Eudoxiu Hurmuzachi, D. Xenopol o lasă aici din vedere. Iar in contra variantei D-lui Miklosich aflăm obiecţiunea, făcută numai in treacăt, că Românii, retrăgându-se din Moesia de către năvălirea Slovenilor, nu puteau scăpa de dênşii, căci aceştia coprinseseră şi malul stâng al Dunărei.

Biserica română de rit slav (pag. 69—93) este unul din argumentele invocate in contra continuităţii Românilor in Dacia. D. Xenopol, combătênd remigrarea, caută explicarea acestui fapt şi o află — ca şi in critica d'intâi (p. 225) — in intinderea intâiului imperiu bulgar pe ripa stingă a Dunării, asupra ţerilor române de astăzi.

Intre dovezile aduse pentru această intindere aflăm mai ales cele susţinute şi de D. Pič (op. cit. p. 70 sq.) Acestea sunt: mărturia chronografilor bizantini, care deosibesc pe la inceputul veacului al IX o Bulgarie din stinga Dunării, unde şi Suidas spune că Bulgarii şi-au supus pe atunci remăşiţele Avarilor după risipa acestora prin Carol-cel-Mare; ştirile Analelor de Fulda, care confirmă o asemenea estindere a regatului bulgar in a doua jumătate a aceluiaşi secul;[1]) in fine mărturia lui Constantin Porphyrogenitul că Ungurii se mărgineau in timpul lui către rĕsărit cu Bulgarii, cea ce se poate inţelege numai fiind Valachia şi Ardealul sub stăpânirea Bulgarilor. Incă de timpul lui Stefan-cel-Sfânt al Ungariei (rege 1000—1038) se află, după cronicele ungureşti, in partea rĕsăriteană a Ardealului un duce bulgăresc, numit Kean. Amintirea despre această stăpânire bulgară in Ardeal o aflăm şi intr'un document din anul 1231. In sprijinul acestora D. Xenopol mai aduce şi nomenclatura Valachiei, care ţară se află numită in urma stăpânirii bulgare de căteva ori şi mai târziu incă „Bulgaria".

Precum liturgia slovenească, introdusă la Românii din stinga Dunării sub stăpânirea bulgară, aşa şi atĕrnarea bisericească a acestora de Patriarchia de Ochrida, care atĕrnare o susţine autorul pe basa mai multor ştiri, află explicarea in arătata intindere a intâiului imperiu bulgar. Această atĕrnare o aflăm dedusă in mod prea puţin istoric incă din timpul impĕratului Justinian, care ar fi supus in anul 535 nou-infiinţatului Archiepiscopat al Primei Justiniane din Dacia Aureliană şi pe Românii din stânga Dunării. Acest Ar-

[1]) Adausul D-lui Xenopol (p. 71) din aceste Annale, unde se spune la anul 895 că Grecii au transportat cu corăbiile lor pre Unguri in regatul Bulgarilor dincolo de Dunăre (Avaros [qui dicuntur Ungari] in regnum Bulgarorum ultra Danubium transponunt), este rĕu inţeles, căci această ştire priveşte pe Bulgaria proprie, cea din dreapta Dunării. Ce inţeles ar avea altfel ca Grecii să treacă pe Ungurii din Atelkuzu (dintre Siret şi Dunapru) cu corăbii peste Dunăre in regatul Bulgarilor? — La citatul din anul 863 (p. 72) este traducerea greşită: oastea n'a fost adunată *sub* Rastizen (Rastislav), ci pentru aparenţă *in contra* acestuia.

chiepiscopat, supus apoi stăpânirii bulgare, își așează — după D. Xenopol, care precisează astfel părerea Episcopului Melchisedec [1]) — ca patriarchat bulgăresc scaunul in reședința regală, mutându-se astfel la Ochrida, cea de pe urmă capitală a regatului bulgar. El păstră însă vechiul seu titlu și sub noua stăpânire, căci Archiepiscopul dela Ochrida se află numit in secolul XIII, XV și XVI „Archiepiscop al *Primei Justiniane*". Românii din stinga Dunării, supuși bisericește acestui Archiepiscopat incă din timpul impĕratului Justinian, remaseră in această legătură și sub stăpânirea bulgară, cum și după aceia, așa că biserica din Valachia și Moldova a stat, cu puțină intrerupere prin incercările de supremație a Patriarchatului constantinopolitan, in atĕrnare canonică de Ochrida până in secolul trecut (1767), când acest Archiepiscopat își perdu autocefalia.

Din aceste precum și din cele expuse mai departe asupra imprejurărilor bisericești, resultă că limbă slovenească in biserica română cum și ritul oriental nu pot servi ca argument in contra continuității Românilor in Dacia. Dar adversarii continuității nu pun atât temeiu pe aceasta, cât mai mult pe *creștinismul român*; și tocmai pe acest argument, pe lângă cel din limbă cel mai puternic decât toate, D. Xenopol trece cu mare ușurință. D-sa susține cu drept cuvĕnt pe basa cuvintelor creștine din limbă, cuvinte de origine latină, părerea că Românii sunt creștini incă din timpul Romanilor. Dar cum s'a introdus și cum s'a păstrat creștinismul in Dacia? — despre acestea nu aflăm niciun cuvĕnt. Mărturia din novela XI a impĕratului Justinian, privitoare la Archiepiscopatul Primei Justiniane, adusă ca dovadă că pe atunci se aflau creștini pe ripa stângă a Dunării, nu are — precum vom vedea in critică — acest înțeles. Iar scrisoarea Papei Eugeniu către Tutund, chaganul Avarilor, din anul 826, după care Dacia ar fi avut in timpul dominațiunii Romanilor și a celei a Gepizilor episcopi, este acum dovedită mai presus de indoială ca falsificată [2]).

Insemnătatea intrebării despre creștinismul român, mai ales cu privire la chestiunea ce ne ocupă, cere însă a fi luată in considerare mai serioasă. Asupra acesteia vom reveni mai in urmă.

Cronicari și istorici (pag. 93-121). Argumentul *a silentio*, adus in contra aflării Românilor in Dacia Traiană, care se basează pe lipsa știrilor istorice despre acest popor din timpurile mai vechi ale evului-mediu, este obiectul acestui capitol. In contra acestui argument autorul susține mai intâĭ că Românii au fost confundați cu popoarele ce stăpâneau Dacia, sau sunt amintiți sub denumiri archaice, aducĕnd și câteva probe din timpuri mai târzie, unde asemenea amestecare este foarte probabilă sau chiar vede-

[1]) Cronica Romanului, București 1874. pag. 53.

[2]) Vezi Dümmler, Piligrim von Passau und das Erzbisthum Lorch, Leipzig 1854. cf. Wattenbach, Deutschland Geschichtsquellen im Mittelalter, Berlin 1877. Tom. I. p. 44 și 326, unde se află toată literatura asupra falsificatului.

rată. Afară de aceasta, este cu atât mai puţin de mirat că scriitorii bizantini nu fac amintire timp îndelungat despre Românii din stânga Dunării, când vedem că Românii din imperiu, unde ei locuiau până în vecinătatea cea mai aproape de capitală, nu se află amintiţi ca popor deosebit sub numele de Vlachi, decât pentru prima oară la anul 976. Cât timp Vlachii nu luară de sine înşişi parte însemnată la întâmplările istorice, ei n'au fost luaţi în seamă de scriitorii acelor timpuri. Deci argumentul *a silentio* nu dovedeşte nimic pentru nefiinţa Românilor în Dacia.

Dar nici nu este adevărat că Daco-Românii nu s'ar afla amintiţi în istorie înainte de secului XII. Cel mai cunoscut cronicar, care face asemenea amintire, este Anonimul Notariu al regelui unguresc Bela. Acesta spune că Ungurii la venirea lor nu numai c'au aflat pe Români în Ardeal, dar şi un principat românesc în această ţară sub ducele Gelou, care a fost învins de Unguri. Roesler n'a sciut cum să se mântuiască de această piedecă pentru teoria sa, decât declarând pe Anonymus, pe care-l făcuse notariul celui de pe urmă Bela (al IV, 1235—1270), ca falsificator.

D. Xenopol nu se rosteşte asupra timpului acestui cronicar, dar îl ia în apărare în contra lui Roesler, susţinând că învinuirile din partea acestuia sunt parte îndreptăţite, parte însă prea întrecute. Unde Notariul urmează tradiţiunii naţionale, cronica lui conţine un adevăr istoric; numai amănunţimile pot fi false sau închipuite. Nicidecum nu se poate însă admite ca el să fi scos din fantasia sa popoarele şi statele din Ungaria şi Ardeal, numite ca existente la venirea Ungurilor,— aceasta atât de puţin cât şi cealaltă părere a lui Roesler că Ungurii n'ar fi venit, cum spune Anonymus în acord cu tradiţiunea ungurească, prin Carpaţii răsăriteni ai Ungariei superioare, — cale cunoscută lor de mai nainte, când veniră într'ajutor Francilor în contra Moravilor — ci pe la Poarta de fier dela Dunăre. Dintre argumentele aduse în contra acestei păreri de fel neîntemeiate este, ca dovadă directă, mai de seamă mărturia cronicarului rusesc Nestor (pe la 1100), — observată de D. Xenopol chiar şi în critica sa d'întâi (pag. 170) — care cronicar întăreşte în această privinţă pe deplin spusele lui Anonymus, punând intrarea Ungurilor, ca şi acesta, în regiunea nord-estică a Ungariei.[1])

Cât pentru Românii Ardeleni, Notariul lui Bela află adeverire mai puternică tot prin acest Nestor, a cărui cronică spune că, intrând Ungurii în ţara lor de-acum, ei au avut luptă cu Vlachii şi Slovenii ce locuiau aicea. Obiecţiunea lui Roesler că aceşti Vlachi ar fi Francii germani, care stăpâneau atunci Panonia, D. Xenopol o respinge cu desăvârşire, demonstrând din cronica lui Nestor că cronicariul cunoştea pe Franci, Germani, Romani ş. a.

[1]) Adaug aici că asupra acestei întrebări a publicat Pauler în revista ungurească «Századok» 1880 (cf. Sybel's Historische Zeitschrift 1882, pag. 343), un studiu, prin care respinge cu totul părerea lui Roesler, susţinând tradiţiunea veche despre calea Ungurilor.

sub numele lor proprii, deci Vlachii lui Ungureni nu pot fi alţii decăt Românii.[1]) Fiinţa acestora in Ungaria inainte de venirea Ungurilor vedem c'o afirmă şi cronicariul Simon de Kéza (pe la 1285), la care se află incă şi tradiţiunea despre originea Vlachilor dela coloniile romane de-aici cum şi despre continuitatea lor.

Această tradiţiune, pe care punem mai mult temeiu decăt aflăm in opul D-lui Xenopol, o cunoaşte şi chronograful bizantin Kinnamos din secului XII, care spune despre Vlachii depe ripa stângă a Dunării, ce-i aminteşte la a. 1167 in resboaiele Impĕratului Manoil in contra Ungariei, că : ei sunt vechii coloni din Italia (*οἳ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται*). Sofistica lui Roesler, care voieşte să inlătureze şi această mărturie clară, zicĕnd că aici ar fi inţeleşi Vlachii din cea parte a Dunării, o aflăm combătută destul de temeinic, susţinĕnd autorul că aşezările acestor Români se aflau in Moldova.[2]) Sprijinul cel mai puternic in contra acelei argumentaţiuni silite a lui Roesler este, pe lângă interpretarea naturală a textului, mai ales dovada adusă de D. Tomaschek din Nicita Choniates, contimpuranul lui Kinnamos, care aminteşte la acelaşi timp pe Vlachii din stinga Dunării ca locuind până 'n vecinătatea Galiciei.[3])

Dar nu numai vecinii Daco-Românilor mărturisesc, in cele d'intăi ştiri despre aceştia, vechimea acestui popor in ţara lui. Cunoştinţa aceasta o aflăm şi'n poemul german Nibelungenlied, unde Vlachii cu ducele lor Ramunc (explicat de D. Xenopol ca transformare germană a numelui Român) se află amintiţi in suita lui Attila. Poemul fiind sfârşit in forma sa de-acum pe la capĕtul secului XII, D. Xenopol susţine cu bun temeiu că amintirea Vlachilor nu poate să fi intrat in el mai tărziu decăt pe timpul cruciadei intăia (1096) sau cel mult al celei a doua (1146). Deci avem şi aici o mărturie destul de timpurie despre vechimea poporului român in părţile Daciei. [4])

---

[1]) D. Xenopol citează aici pe editorul Schlözer (1805) şi traducĕtorul Léger (1884), care susţin deasemenea că aceşti Vlachi sunt Românii. Adaug la aceste că şi renumitul slavist Miklosich, căruia ii mulţămim de cea mai bună ediţiune a cronicei lui Nestor (1860), este de această părere. Vezi Slavische Elemente im Rumänischen Denkschriften der K. Akad. d. Wiff. Wien 1862, pag. 2.

[2]) Cf. Dragoş şi Bogdan, Convorb. Lit. 1884. Tom. XVIII. pag. 359, unde susţin că partea mai mare a acestor Vlachi, se află mai probabil in Valachia decăt in Moldova.

[3]) Datele acestor chronografi sunt schimbate, fiind pusă ştirea lui Kinnamos la a. 1161, şi cea a lui Nicita Choniates la a. 1167. Resboiul, de care este vorbă la Kinnamos, s'a petrecut la a. 1167; iar ştirea lui Nicita Choniates este pusă de D. Tomaschek la a. 1164, iar de D. Jung, la a. 1160. Mai observ că D. Tomaschek susţine şi in scrierea sa din urmă (Zur Kunde der Haemushalbinsel, 1882, pag. 51), părerea sa cea d'intăi despre Vlachii lui Kinnamos : «Auf Wlachen nördlich von Delta muss jedenfalls die berühmte Stelle bei Kinnamos bezogen werden». Remăne deci o cimilitură, cum crede autorul să impace spusele acestuia cu teoria ce o susţine aici in chestiunea română!

[4]) *Palonii*, numiţi aici impreună cu Vlachii, nu sunt *Polonii* (Lechii), — cum crede D. Xenopol, ca şi D. Jung ş. a. — ci de bună seamă *Cumanii*, *Polovcii* lui Nestor, numiţi la Germani

Să vedem intru cât aceste ştiri din isvoare aşa diferite află *adeverire* şi prin alte mărturii.

Documentele (pag. 121—175) sunt cele mai d'intâi care întăresc spusele cronicarilor in ceea ce priveşte fiinţa Românilor in Dacia inainte de venirea Ungurilor. Acest puternic argument, intemeiat mai pe larg intâi de D. Pič, este susţinut de D. Xenopol cu câteva adausuri mai mult explicative la ştirile cunoscute pân'acuma din documentele evului mediu, de unde resultă indigenatul Românilor in ţară inaintea popoarelor ce locuiesc aici cu ei impreună. Deci să referăm şi aici despre cele mai insemnate.

Cea d'intâi amintire sigură despre Românii din stinga Dunării aflându-se in documente abia la a. 1222, Roesler aduce aceasta in sprijinul teoriei sale. Dar această argumentaţiune vedem că este lipsită de temeiu, căci cel mai vechiu document ardelenesc, ce ni s'a păstrat, este din a. 1165, (pe lungă altele de tot puţine din secolul XII), numai foarte scurt timp inainte de amintirea Românilor[1]). Conclusiunea despre nefiinţa acestui popor, scoasă din vreo două documente dela inceputul secolului XIII, unde ţara Bârsei se află numită ca *„deşartă şi nelocuită"*, este deasemenea de tot neintemeiată, căci in aceleaşi documente precum şi in alte contimpurane se vorbeşte totodată şi despre *„locuitorii presenţi"* ai acestui district[2]).

Documentele din intâia jumătate a secolului XIII ne arată că Românii ocupau pe atunci in număr insemnat un teritoriu intins din stinga Dunării. In Ardeal ei se află in acest timp in toată laturea meridională, unde sunt amintiţi in regiunea Sibiiului (1223) cu „Pădurea Vlachilor" (1224), şi in regiunea Braşovului, unde un district poartă numele „Ţara Vlachilor" (1222); afară de aceasta ei mai sunt numiţi in număr insemnat in ţinutul Episcopatului Cuman (1234), care se intindea şi in Moldova până către riul

---

şi *Falones*. Amintirea lor odată cu Pecenegii arată că compunerea acestei părţi a poemului cade pe la sfârşitul secolului XI sau inceputul celui al XII, când încă ambele popoare se aflau la Dunărea de jos. Vlachii numiţi impreună cu aceste popoare, se vede că erau in câtva impreunaţi cu dênsele. Anachronismul cu Cumanii şi Pecenegii din suita lui Attila nu alterează cunoştinţa despre vechimea Românilor in aceste părţi; căci poetul priveşte pe Cumani şi Pecenegi, numiţi cu numele lor din timpul seu, care locuiau inainte mai spre resărit până lângă Volga şi către Ural, ca tăcênd parte din intinsul imperiu al Hunnilor (dintre Asia şi Europa apuseană), cum şi pe Unguri ca urmaşi ai Hunnilor. Principatul român, care a dat poetului obiectul real pentru ducele Ramunc, se va fi aflat pe timpul lui, după toată probabilitatea, in Oltenia, vechiul Banat românesc.

[1]) D. Xenopol crede a fi aflat urmă de populaţie română încă intr'un document din a. 1197, unde se află numele localităţii *Hegesholmu*, privit ca compus din o parte ungurească: *heges*, şi alta română: *holmu*, munte, deal, derivat dela latinescul *culmen*. Dar asemenea numiri se află şi in părţi neromâneşti din partea apuseană a Ungariei. Endlicher, Monumenta Arpadiana I, pag. 17: Saturholmu; pag. 29; Zenuholmu ş. a. Afară de aceea cuvêntul *holmu* este de origine slavonă şi nu se poate deriva românește dela *culmen*, de unde avem *culme*.

[2]) Formula «*deserta et inhabitata*» din aceste documente, pe care D. Jung au arêtat-o ca neadevărată şi 'n alte părţi, se explică foarte natural din lipsa de aşezări orăşeneşti.

Siret [1]). Valachia o aflăm in acest timp (1247) locuită pe ambele laturi ale Oltului de Români, care aveau aici şi două principate sub voivozi proprii. Când au ocupat Românii acest intins teritor, nu spune nicio ştire din aceste, pe când despre veniţii Saşi avem ştiri precise. Despre Români nu se putea spune deasemenea, căci ei au fost aflaţi aici de celelalte neamuri.

In acest înţeles un document din anul 1231 dă mărturie apriată că o familie română se afla in posesiunea unei proprietăţi din ţara Valachilor din Ardeal „din moşi strămoşi, din vremi de neaminte, de pe când incă această ţară a Valachilor se zice că era ţara Bulgarilor", adică aparţinătoare la imperiul bulgar inainte de cucerirea ungurească [2]).

De asemenea şi starea socială şi politică a Românilor, după cum reese din documentele cele mai vechi, demonstră vechea lor aşezare. Ei apar in cele d'intăi documente ca proprietari de pământ, ca popor aşezat şi agricol, ceea ce nu se impacă cu teoria imigrării lor ca venetici nomazi. Ei aveau, după bula papală din anul 1234, şi o biserică organizată sub episcopi de ritul răsăritean, care era destul de puternică pentru a atrage la sine, cum spune acest document, chiar pe catolicii din Ardeal. O stare socială mai inaintată, impreunată cu o organisaţiune politică, o demonstră D. Xenopol mai cu de amănuntul şi din documentul dela 1247, privitor la Românii din Valachia, document care dovedeşte clar că Românii erau un popor acum mai de mult şi statornic aşezat in aceste părţi, şi care combinat cu acel din 1231 intemeiază acest fapt mai presus de indoială.

Iar starea politică a Românilor de sub coroana ungurească o adeveresc — precum a demonstrat aceasta mai intăi D. Pič, şi după cum ne arată mai pe scurt in cele cunoscute păn'acum in chestiune, de altă parte cu unele adausuri, şi D. Xenopol — o adeveresc până la deplină convingere mărturiile cronicarilor despre fiinţa Românilor in ţară inainte de venirea Ungurilor. Noi ii aflăm trăind după *dreptul lor datinar şi naţional-român* (jure et consuetudine Valachorum, jus valachicum), sub conducători proprii, numiţi *Knezi* sau *Voivozi* Această exempţiune de dreptul statului unguresc nu le este acordată prin privilegie, ca coloniştilor saşi şi secui [3]), veniţi in urmă;

---

[1]) Că acest Episcopat, infiinţat la 1228, ar fi existat inainte ca Episcopat al Milcovului, nu este probabil; data documentului din a. 1096 este dubie. Episcopi de Milcov sunt adeveriţi abia dela sfirşitul secolului XIV inainte, când in locul Episcopatului Cuman, aflăm pe cel al Milcovului.

[2]) Mărturia documentului familiei Tomayaga din anul 1445, păstrat in extras protocolar din anul 1763, care il aflăm de asemenea citat de D. Xenopol, imi pare dubioasă. Numele pretinşilor străbuni ai acestei familii, *Negrilă şi Radomir*, dotaţi după spusele unor marturi de Stefan-cel-Sănt cu Knezatul Vizăului, ne aduc prea tare aminte de fabula cu *Radu-Negru*, incăt avem cuvănt de a ne indoi despre autenticitatea documentului, care nici nu este cunoscut decăt după un extras de slabă valoare din anul 1763.

[3]) D. Xenopol (pag. 103) crede că Secuii ar fi o parte din Ungurii alungaţi din Atelkuzu de către Pecenegi şi Bulgari (pe la 895), cei ce s'ar fi refugiat in munţii ardeleneşti. Această pă-

dar ei nici nu sunt lipsiţi de drepturi ca nişte venetici vagabonzi, cum de pildă Ţiganii şi Evreii. Ca popor supus la cucerirea ţĕrii prin Unguri, Românii se află aşezaţi mai mult pe domeniele regelui, avĕnd a plăti fiscului regal dările impuse; numai foarte puţini se află la inceput pe proprietăţile nobilimei ungureşti. Cu timpul o mare parte din knezii şi voevozii români, un fel de superiori teritoriali, au fost puşi succesiv in rangul şi starea acestei nobilimi, maghiarizăndu-se astfel mai curĕnd sau mai tărziu, precum Corvineştii şi alţii. In sfărşit remase numai ţĕranul român cel apăsat.

Cănd la 1437 ţĕranii din Ardeal, a căror mare majoritate erau Români, se rescoală in contra asupritorilor lor — revoluţiune urmată nemijlocit de faimoasa *Unio trium nationum*, incheiată intre Secui, Saşi şi nobilimea ardelenească, [1]) — Românii nu cer drepturi noue, ci ei se ridică pentru a restabili drepturile pierdute, provocăndu-se la libertăţile concese de către vechii regi ai Ungariei, care libertăţi au fost incălcate. Asemenea caracter au şi revoluţiunile următoare ale Românilor ardeleni.

Iată poporul român bucurăndu-se la inceput, fără oarecare privilegie, de drepturi insemnate, pe care le pierde in urmă. Acest fapt, care nu se poate explica astfel decăt prin supunerea Românilor de către Unguri, demonstră in destul vechimea acestui popor in Ardeal.

Resultat final este că indigenatul Românilor in Dacia inainte de vechimea Ungurilor, istoricul iubitor de adevĕr nu-l mai poate pune la indoială.

Toponimia (pag. 175—214) indeplineşte lipsa documentelor pentru timpurile de mai nainte. Ea a fost invocată şi in contra continuităţii; dar ea este, precum vom vedea indată, tocmai argumentul cel mai puternic pentru aceasta. Intemeiănd acest fapt in mod positiv prin demonstraţiuni noue din nomenclatura topografică, D. Xenopol ne dă in acest capitol partea cea mai meritoare a opului sĕu.

Roesler sprijine teoria sa şi pe lipsa de numiri antice dela cetăţile romane din Dacia, ale căror nume ar fi trebuit să le păstreze Românii, dacă ar fi rĕmas in ţară. In contra acestui argument aflăm aduse mai intăi următoa-

---

rere a lui Engel este acum respinsă că desăvărşire. Secuii, al căror nume inseamnă atăta căt apărătorii sau grănicerii, sunt aduşi din Ungaria la marginea rĕsăriteană a Ardealului, după cucerirea definitivă a ţĕrii sub regele Ladislau I (1077—1095), spre apărarea ei. (Vezi Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, Budapest 1877). De aici se explică şi posiţiunea lor privilegiată.

[1]) D. Xenopol, intrănd aici in espunere mai amănunţită asupra acestei revoluţiuni, susţine cu drept că aici nu este vorba numai de nobilii maghiari ca naţiunea deosebită, ci de toată nobilimea din Ardeal, ori de ce naţionalitate va fi fost. Totuş cred că sub denumirea «Unio trium natium» sunt inţelese intr'adevĕr trei naţiuni, aşa că nobilimea, in cea mai mare parte maghiară sau maghiarizată, este privită ca naţiunea ungurească din ţară, după ce şi nobilii de altă origine treceau de Unguri, pe cănd numĕrul ţĕranilor maghiari (afară de Secui) era foarte neinsemnat. Fiinţa nobilimii române in statul unguresc şi dispariţiunea ei prin maghiarizare remăne a fi studiată incă mai de aproape.

rele numiri vechi, intre care unele sunt arătate in chestiune acum pentru intăia oară :

In Banat: satul *Tapa* sau *Tapia*, dela vechea cetate de aici *Tapae*; vechea baie *Mehadia*, dela staţiunea romană din acest loc *Ad-Mediam*, al cărei nume de astăzi il esplică D. Xenopol prin metatesa *me-ad-dia*. — In Ardeal: satul *Pata* lungă Cluş, dela vechea *Pata-vissa* sau *Potaissa*; satul *Cigmău* de lungă Mureş, dela *Zeugma* lui Ptolemaeus; oraşul *Deva*, remăşiţa uneia din numeroasele cetăţi cu finala *dava*, probabil vechea *Dacidava ;* lăngă Olt, *Rucărul*, dela *Rucconium (?)* alui Ptolemaeus ; deasemenea ca numire veche trebue să privim *Pratul Traianului*, [1]) cum numesc Românii şesul numit de Unguri *Keresztes*. — In Oltenia : oraşele *Turnul Severinului* şi *Caracal*, aşa numite după Impĕraţii Severus şi Caracalla; lăngă Caracal ruinele unei cetăţi numite de popor *Antina*, nume derivat probabil dela *Antonina*, de pe celălalt nume al Impĕratului Caracal; *Antoninus*; mai de insemnat este *Calea Traianului*, cum numeşte poporul incă astăzi vechea cale romană *(via Traiana*, adeverită in inscripţiuni), care trece din Oltenia prin pasul Turnului-Roşu. — In fine şi *Suceava* din Moldova (acum in Bucovina), pe care autorul este aplecat a o identificà cu vechea *Sucidava* (?) depe charta lui Ptolemaeus (aici *Zusidava)*.

Pe lăngă aceste numiri de localităţi (Rucărul şi Suceava nu le putem recunoaşte ca păstrate din vechime, precum vom vedea in critică), se mai adaogă numirile vechi ale riurilor, dintre care căteva incă de pe timpul lui Herodot, vedem că s'au păstrat mai toate pănă astăzi.

Dacă numirile de localităţi aşezate, remase din timpul Romanilor in Dacia, sunt aşa de puţine, causa este violenţa năvălirilor barbare, care silì pe poporul indigen să le părăsească, retrăgĕndu-se in munţi. Paralel cu dispariţiunea cetăţilor dispăru şi viaţa politică romană, incăt nu ne-a remas niciun aşezămĕnt din sfera aceasta care s'ar fi moştenit dela Romani. Aceasta o susţine D. Xenopol mai ales pe basa limbei, din care au dispărut toate cuvintele romane privitoare la instituţiunile politice, imprejurare care se explică prin traiul Daco-Românilor in munţi pe timpul năvăliliior, iar nu in imperiul roman dincolo de Dunăre. De aceea se şi presintă munţii din jurul şi centrul Ardealului cu o nomenclatură in cea mai mare parte românească.

Acest fapt foarte insemnat pentru chestiunea noastră, D. Xenopol il demonstră pentru prima oară in modul cel mai eficace. D-sa ne arată aici intreaga nomenclatură a munţilor ardelceşti şi limitrofi cu păraiele lor, scoase depe charta statului-major austriac in asemĕnare cu dicţionarul geografic al Ardealului de Trauenfeld (1839). Resultatul acestei lucrări amĕ-

[1]) Cihac, Dictionnaire d'étimologie daco-romane. Eléments latins : Pratul.

nunţite şi foarte meritoare trebue să-l recunoaştem ca decisiv intr'o privinţă pentru chestiunea noastră.

In toţi munţii dintre Valachia şi Ardeal cu Banatul Timişan, cum şi in partea apuseană a Ardealului cu părţile limitrofe din Ungaria, predomneşte in mare măsură nomenclatura română, amestecată cu căteva numiri slavoneşti şi de tot puţine ungureşti sau germane. Deasemenea şi spre miază-noapte, cu ţara Marémoreşului şi hotarele Bucovinei, numirile româneşti sunt in mare majoritate. Numai in partea resăriteană, unde se hotăreşte Moldova cu Ardealul, aflăm in părţile locuite de Secui mai multe numiri ungureşti şi numai puţine romane; pe partea Moldovei insă predomneşte nomenclatura română, către care se alăturează mai intăi cea slavonă şi numai puţine numiri ungureşti.

Studiul acestor numiri demonstră in mod nerecusabil caracterul băştinaş român al părţilor muntoase din Dacia, afară de partea resăriteană. Căci nomenclatura acestora dovedeşte că ele au fost locuite timp indelungat cu preferinţă de Români; iar un popor nu se retrage de bună voie in munţi, ci numai silit fiind prin o năvălire străină. Munţii au adăpostit deci pre Daco-Români, in timpul năvalirilor barbare, şi când aceştia putură eşi iarăşi la cămpie, munţii păstrară şi mai departe timbrul lor românesc. Dacă pe lângă numirile româneşti aflăm in numĕr insemnat şi numiri slavone, care se află mai mult la riuri decât la munţi, atunci trebue admis că Slavii, aşezaţi de timpuriu in Dacia, au avut, ca remăşiţe mai vechi, soartă comună cu Românii, până ce s'au romanizat. [1]) Afară de aceste se mai află căteva numiri care nu se pot explica nici dintr'o limbă cunoscută, — poate că sunt remăşiţe dace.

Faptul că numirile slavoneşti s'au păstrat tocmai prin Români — ceea ce arată D. Xenopol şi la mai multe oraşe şi sate din Ardeal şi Ungaria, numite de Români cu nume sloveneşti, iar de Unguri şi Germani cu nume ungureşti sau germane — acest fapt dovedeşte deasemenea, precum observă D. Xenopol cu drept cuvĕnt, vechimea Românilor in ţară, anume pentru legătura mai intimă ce-a existat intre dĕnşii şi Slavi, care fiind aici mai vechi decât Ungurii au lăsat moştenirea lor contimpuranilor Români, cu care nu s'au contopit, iar nu Ungurilor, cu care nu veniră incă in atingere.

Cât pentru argumentul lui Roesler că Românii au dat unor numiri ungureşti de oraşe formă românească, D. Xenopol aduce mai multe probe şi de maghiarizare sau germanizare a localităţilor cu numiri originale ro-

[1]) Nu trebue să recurgem la Sarmaţi, pe care D. Xenopol ii priveşte ca Slavi, pentru a explica acest fenomen. Sarmaţii erau aproape inrudiţi cu Scyţii şi de neamul iranic. Iar Slavii se aflau in Dacia in numĕr mai mare acum pe timpul Hunnilor, şi o parte din ei se va fi retras la munţi de către năvălirea Avarilor. Numirile Slavone in chestiune au caracter slovenesc, după cum şi Slavii din Dacia erau Sloveni.

mănești, incât acest argument remâne fără putere. Mai ales numirile orașelor nu probează nimic pentru chestiune, căci ele arată numai de cine au fost aceste intemeiate. Nomenclatura munților și a apelor, denumind „osătura și arteriele țerii," este in tot locul cea mai esențială, și aceasta am vĕzut că decide, pe lângă numirile păstrate din vechime, in favoarea continuității Românilor.

Să lăsăm acum acest insemnat capitul, care ar trebui, spre mai bună convingere, să fie citit in intreg, și să trecem mai departe.

Limba (pag. 214—256), pe lângă creștinismul român argumentul cel mai puternic pentru remigrare este, ca și intrebarea din urmă, partea cea mai slabă a cărții D-lui Xenopol. Drept este că D-sa ne spune din capul locului că nu are de scop „a tratà *ex professo* chestiunea limbei românești in raporturile sale cu teoria Reoslerianâ, ci de a cerceta numai intr'un chip general deosebitele intimpinări, pe care protivnicii continuității Românilor in Dacia le trag din limba vorbită astăzi de acest popor, lăsând studiul amĕnunțit al părții filologice limbiștilor de profesiune". Această mărturie deschisă ne va face să judecăm din acest punct de vedere și slăbiciunile neascunse in această privință, unde apărătorii continuității nici n'au intrat pân'acuma in discuțiunea mai de aprope a acestei mult importante chestiuni. Dar să referăm cum este.

Argumentul din limbă, adus in contra continuității, este de două feluri: identitatea limbei daco- și macedo-române, a cărei explicare cere unitatea teritorială a formării acestor idiome, și elementele străine in limba Românilor.

Incontra celui d'intâi D. Xenopol aduce câteva probe de limbă, pentru a arĕta deosebirea dintre limba noastră și idiomul macedo-român. Felul D-lui Hunfalvy de-a demonstra identitatea lor, d-sa il combate prin câteva exemple, după care in asemenea mod s'ar putea demonstra și identitatea deosebitelor limbi romanice. Iar asemĕnarea mai mare, care există de fapt intre limba Daco-Românilor și Macedo-Românilor, autorul o reduce, fără de-a admite unitatea formării lor, la causa că aceste au in urma așezării lor geografice trei elemente comune, latin, trac și slavon, pe când cu celelalte limbi romanice au comun numai elementul latin.

„Pentru a judecà despre gradul de afinitate a doue idiomuri — zice D. Xenopol — nu trebue să ne ocupăm de punctele asemĕnătoare, fără de care nu poate exista o afinitate, ci de deosebirile pe care idiomurile comparate le infățișează dela unul la altul." (p. 222.)

Pe temeiul acestui princip d-sa voește deci să combată *identitatea*, arĕtând deosebirile ce le privește ca esențiale, și sfârșește prin a nega *unitatea* limbei române in dialectele ei. Căci după unele puține și — precum vom vedea in critică — neesențiale deosebiri, D. Xenopol ajunge la resultatul pripit că ambele idiome „alcătuiesc doue feluri de a vorbi atât de deosebite, incât nu este cu putință a se admite că ele să se fi desvoltat pe

acelaşi teritoriu. Daco-Românii şi Macedo-Românii sunt deci două popoare deosebite prin obârşia lor, care datoresc asemănarea lor covârşitoare imprejurării că se trag din amestecul aceloraşi elemente.“ Unul este format in Dacia Traiană, altul dincolo de Balcan. (p. 224.)

Această părere, susţinută odinioară şi de D. Tomaschek, vom vedea mai in urmă că este neadmisibilă in limbistică ca şi in istorie.

Argumentul de felul al doilea, cel din elemente străine (eline, albaneze şi slavone) ale limbei româneşti, cum şi din lipsa de gotisme, il aflăm combătut in fond ca şi păn'acuma, numai ceva mai pe larg. Elementul vechiu elin este dedus dela coloniele greceşti, adeverite in Dacia; iar cel aşa zis albanez este susţinut, ca şi de D. Haşdeu, ca trac, remas in limbă dela Daci, care erau de origine comună cu Albanezii sau Arnăuţii de astăzi. Elementul slavon, care este cel slovenesc, este explicat prin inriurirea Slavilor din Dacia, cari erau Sloveni ca şi cei din Moesia, iar nu Rusini, cum voeşte Roesler. Căt pentru lipsa de gotisme in limba română, causa acesteia este că Daco-Românii retraşi la munţi, n'au locuit la un loc cu Goţii sau Gepizii, cu cari nici n'au intrat in legătură, decât numai in mod duşmănesc. Căci Goţii au ocupat numai şesul Daciei resăritene, iar Gepizii mai că n'au locuit in Dacia Traiană (?) trecênd prin partea ei apuseană peste Dunăre in Dacia Aureliană.

In sfirşit D. Hunfalvy a mai adaus şi lipsa de elemente româneşti din sferă mai inaltă, politică sau religioasă, in limba ungurească, ale cărei puţine românisme constau numai din căteva cuvinte din viaţa păstorească. Această afirmare D. Xenopol o respinge ca neadevărată, şi susţine că in limba maghiară se află un numĕr insemnat de cuvinte româneşti, luate nu numai din viaţa păstorească, ci din cele mai deosebite sfere ale activităţii omeneşti, cum şi din terminologia creştină, aducênd şi căteva probe (in unele părţi cam slabe) pentru aceasta.

Nu de puţină insemnătate pentru chestiune este şi argumentul adaus de D. Xenopol din fiinţa elementului maghiar in limba română, care se află la toţi Daco-Românii, atăt cei din Ardeal şi Ungaria, căt şi cei de dincoace de munţi. Această imprejurare dovedeşte, precum susţine D. Xenopol cu drept cuvênt, in contra lui Roesler şi Hunfalvy; căci venind Românii mai tărziu, cei din Valachia şi Moldova, remăind subtraşi dela inriurirea poporului unguresc, n'ar putea să infăţişeze elementele din limba acestuia in aceeaşi măsură ca şi cei de peste munţi. „Pentru a explica universalitatea elementului maghiar in limba română, trebue admis numai decât că acest intreg popor inchegă naţionalitatea sa in Transilvania sub inriurirea maghiarismului, şi că apoi coborindu-se dela munte la cămpie luă cu sine efectele neşterse ale acestei inriuriri.“

Argumente generale. (pag. 257—279.) In acest capitul D. Xenopol

aduce doue argumente noue de putere insemnată incontra teoriei lui Roesler: agricultura la Românii din Dacia şi romanizarea Daco-Slovenilor.

Plecarea deosebită a Românilor din astă parte a Dunării către agricultură este general cunoscută. De dragul acesteia ei dispreţuesc chiar industria şi comerciul. Această imprejurare este indestul spre-a arĕta că agricultura a fost totdeuna pusă in lucrare de acest popor, fapt adeverit pe deplin prin limbă, care posede un mare numĕr de cuvinte de origine latină din această sferă. Astfel inmigrarea Românilor ca păstori nomazi, după cum voesc Roeslerianii, nu este nimic mai puţin decăt adevĕrată. Deprinderea statornică cu agricultura cere insă ca poporul român trebue să fi avut in stăpănirea sa un teritoriu, pe care s'o fi putut pune in lucrare. Cum să se explice deci aceasta, dacă el ar fi venit mai tărziu in ţara sa, căud aceasta era acum ocupată de alte popoare, Slavoni, Unguri ş. a., fără ca el s'o fi cucerit, pentru a putea deveni proprietar de pămĕnt şi agricultor? Românii, intrănd astfel intr'o ţară ocupată de mai nainte, ar fi trebuit să se dedee, ca şi Evreii şi Ţiganii, la alte profesiuni decăt la agricultură. ceea ce nu se află nicăiuri.

Cel alt argument ce ni-l dă D. Xenopol, nu mai puţin puternic,- priveşte romanizarea necontestabilă a Slovenilor din Dacia, lucru ce ar remănea neinţeles după teoria lui Roesler. Căci desnaţionalizarea popoarelor se petrece in istorie, precum vedem de mai multe probe aduse, după legea generală că fiecare popor inmigrat işi pierde naţionalitatea in sinul poporului aflat, afară de casul excepţional al unei cuceriri sau colonizări, căud cuceritorul intreprinde in deplină conştiinţă desnaţionalizarea poporului supus. Felul din urmă neputĕnd avea loc la Românii veniţi mai tărziu, nu remăne decăt cel d'intăi: Slovenii s'au romanizat după această lege generală, aşezăndu-se intre Românii aflaţi in Dacia.

Care raţiune nepreocupată va putea oare disconsidera puterea acestor argumente?

In sfirşit autorul mai opune teoriei Roesleriane şi tradiţiunea naţională despre intemeiarea principatelor române in urma unei descălecări din Ardeal şi Marĕmoreş, care este insă adeverită cu siguranţă numai pentru Moldova. D. Xenopol o susţine şi pentru Valachia, fără ca să se poată convinge despre probabilitatea ei faţă cu critica de păn' acum, pe care d-sa nu o ia in seamă. Dar descălecatul Românilor moldoveni din Marĕmoreş, adeverit şi prin documente, are in orice caz valoare de argument in contra teoriei combătute.

Incheierea (pag. 280—294) conţine resumatul argumentelor aduse in contra remigrării. Pe temeiul acestora ştiinţa istorică nu poate in marginile sale decăt să susţină continuitatea elementului român in Dacia Traiană, mai ales după ce mijloacele urzitorilor teoriei contrare, intrebuinţate pentru

intemeierea acesteia, s'au adeverit in decursul cercetării, prin descoperirea metodei lor tendenţioase, ca conduse de rea credinţă, spre a servi altor interese decăt celor ale ştiinţei şi adevĕrului.

Acesta este inţelesul resultatelor D-lui Xenopol. Pănă la ce punct le putem admite, vom vedea din cele următoare.

(Va urma)

D. ONCIUL.

„COARDE SPARTE"

Versuri de T. G. Dj. — Bucureşti, 1884.

După căt amar de sentimente s'a turnat pănă acuma in versuri, eu unul, pentru a apreţia o colecţie de poesii ce mi se presintă, am douĕ mijloace particulare, care imi fac bune servicii.

Ca să ştiu dacă autorul versurilor este poet, cercetez in ce fel işi exprimă el durerea şi fericirea sa. Dacă se vaetă ori se arată fericit in formele şi imaginile cunoscute şi intrebuinţate de toţi pentru a ne comunica starea sa sufletească, dacă nu *concretizează* sentimentele, ce le descrie, in alt mod decăt acel obicinuite de toată lumea, atunci conchid cu siguranţă că el nu simte mai mult decăt alţii, şi de aceea nici n'are puterea de a produce alte *representări* ale frumosului pasional.

Pentru a'mi uşura judecata in această privinţă imi vine in ajutor un al doilea mijloc. Mĕ intreb numaidecăt ce face autorul versurilor cu *florile* şi *fluturii*, cu *stelele* şi *valurile*, cu *raza blăndă* şi cu *unda lină* şi infine cu toată garderoba de vechituri poetice. După felul cum işi imbracă el găndirile cu aceste imagini tocite, mĕ lămuresc cu uşurinţă in chestiunea enunţată mai sus.

Judece cititorul dacă sunt bune aceste mijloace de control după exemplele ce le citez din colecţia «Coardelor Sparte», despre a cărora cuprindere voiu să-i dau seamă.

* * *

Să presupunem că un om care are deprinderea versurilor ar vrea să facă o dedicaţie cu ocasia vreunui «10 Maiu» unui inalt personaj din ţară, căruia frumosul literar nu-i este indiferent. Cu ce va umplea el versurile sale căud persoana aparţine sferelor conducĕtoare ale ţĕrii? pănă una alta, cunoscuta imagină poetică cumcă fiecare om are o stea protectoare. Luăndu-şi

această tesă, autorul, lipsit de inspirații noue, va brodà toată legenda aplicând-o in casul necesar dedicației, și astfel scopul patriotic este indeplinit. Ca să se vadă insă până unde poate merge banalitatea unui asemenea expedient, vom reproduce căte ceva din «Steaua» Românieі (pag. 15):

Pe cerul *unde* stau presărate
Ca *ochi* de aur, nenumĕrate
Stele, ce vecinic *par că privesc*,
Tot omul are steaua'i *amică*,
Fie luceafĕr, fie stea *mică*,
Care-l păzește cu *dor ceresc*.

Iată o strofă de șase versuri in care autorul s'a silit să lățească dela inceput legenda, ca și cum n'ar fi o figură cunoscută că steaua noastră protectoare nu poate fi decăt in cer, că fiind acolo se află intre celelalte nenumĕrate stele, și că dacă acestea par ca niște ochi, dela sine urmează că ele trebue să privească. Ș'apoi pentru ce ne păzește steaua *(mare* sau *mică!)* cu *dor*, și pentru ce *ceresc?*... «par că *privesc*», — tot așa pe căt sunt de bogate rimele *presărate* cu *nenumĕrate* și *amică* cu *mică*.

In strofa a doua vine și *floarea* la rĕnd, insă tot in concurență cu stelele:

Căud *floarea* vieței se ofilește
Steaua pe *bolta'i* și ea *pălește*,
Apoi apune in *infinit*.
. . . . . .

Avem deci a doua indicație a locului unde se află steaua. Ca să nu remănă indoială posibilă, a treia strofă mai apasă incă odată asupra aceluiaș punct:

Românul are o stea blajină,
Care din *ceru'i* cu *rază lină*
Insuflețește pepturi d'eroi;
Tot suferindul la ea găndește,
Numai privind-o se lecuește,
Ea *indulcit-a* cruntul resboiu.

Fericită stea, care cu raza-i «lină» *insuflețește* și *pepturi d'eroi* și *indulcește* și resboiul. Cum s'ar putea in asemenea situație să remănă vreo părticică de *suferind*, care să nu găndească la ea? Dacă alusiunea nu e nouă cel puțin e frumoasă! Aci insă pare că se măntuise firul legendei. Trecutul insă este adus in scenă pentru o altă prelucrare a aceluiaș motiv.

Pĕsuri, necazuri multe trecură,
Horde păgăne stoluri vezură
Istrul Carpaţii şi *bietul* Prut
. . . . . .

Când e vorba de trecut, cine ar putea uita comparaţia cu *vĕntul* care frĕmĕntă marea, şi cu *pilotul care, abătut de valuri*, işi caută drumul după *stele?*

Astfel Românul *purtat* de soartă
Luptând cu *valul*, care aci 'l **poartă**
Pe culmi de groază, aci 'n *abis*,
Prin *ceaţa deasă asupritoare*
Cătà steluţa'i ocrotitoare,
Şi ea 'l conduce la *dalbu-i* vis!

A fost in adevĕr tristă soarta Românului, a fost mult «*purtat*» sărmanul, dar pre cât se vede s'a ţinut bine. Puţin i-a păsat, că valul s'a jucat cu el, trântindu-l dela inălţimi ingrozitoare in fundul prăpastiilor. Toată această umezeală lui i-a părut ca o ceaţă deasă, ceva cam asupritoare, dar nu l-a descurajat deloc să-şi caute steluţa.

Nu e vorbă,

Odinioară aveam *o floare*
Printre domniţe nemuritoare
Muma vitează a lui Stefan.
. . . . . .

Dar, in fine,

Altă *steluţă* azi ne conduce
Şi pregăteşte viitor *dulce*
Mândrului nostru steag tricolor;
Din empireul *cernut cu stele*,
Cum cade *roua pe floricele*
Cad binefaceri peste popor.

Sub ce altă formă putea să se inşire şi să se repeteze atâtea platitudini decât in colecţia de flori şi floricele, stele şi steluţe. Deşertul ce remâne in dosul acestor flori şi stele cernute pe hârtie, este cea mai dreaptă judecată ce ne-o putem face despre modul cum vibrează coarda patriotică a autorului nostru.

Tot cam așa insă vibrează in sec și coardele mai intime inimei lui, căci in versurile ce urmează (pag. 19 «Verissima») el spune:

Treceam ca *frunza dusă de valuri*
Și te vĕzui;
Inima'mi spuse: e fericirea,
Și o crezui.
Treceam ca *valul purtat de soartă*
Și m'am oprit;
Am stat cât șade *roua pe floare*
Și te-am iubit.

Iată deci că și iubirea apare investită in aceleași haine vechi, «frunză, valuri, soartă, rouă, floare» etc. și incă să fii «val purtat de soartă și să te oprești numai cât șade roua pe floare!»... ce energică reducere a cantității lichidului! In genere autorul se incurcă reu in operațiile sale cu lichidul mării. Astfel in alte versuri (p. 32) poetul șezĕnd cu iubita sa «pe balcon», probabil la Buiuk-Dere, de unde este datată poesia, a fost intrebat: «la ce gândește sub farmecul de lună?»

Ah! cugetam de s'ar putea
Să iau d'alung Bosforul
Și să'l invĕț de mila mea
Să-ți *verse 'n piept* amorul.

Cineva care nu e in stare să simtă că o asemene imagine este nepotrivită in proporții și cu totul neestetică, de geaba se oferă la o intreprindere atât de grea, pentru ca să ne arate cât simțește iubirea.

Strofele ce urmează sunt ăncă și mai lămurite in aceasta privință. In ele se vede un tinĕr inamorat, care are toate desavantajele acestei stări sufletești față cu o persoană care nu-l tratează cu reciprocitate. Tinĕrul are un «dor peste mĕsură», caută in zadar un leac suferințelor, e visător și tare chinuit, și atăta tot, adecă tot atăta cât poate spune oricare dintre noi.

El continuă insă:

Tu, care 'n valurile lui (ale Bostrorului)
Ai arătat *credință*,
Poate că te-ai induioșà
De *lunga*-mi *suferință!*

Adecă tot ceea ce ştie să spună orice curtezan unei neinduioşate.

Atunci, simţind ceea ce simt,
Ai admirà ca mine
Şi malurile spumegănd
Şi-a cerului lumine.

Iată realisarea dorinţelor. Iubita ar admirà in primul loc malurile şi luminile!

Mai este insă şi altceva:

Şi *transportată*, cum sunt eu,
De tainica natură,
Ai sim*te* inima'ţi bătènd
De un dor peste mĕsură.

După acest transport ar urmà:

Atunci ai crede ce'ţi *tot* zic,
Că ochii tei *albastri*
Au foc mai dulce, mai gingaş
Ca focul rupt din *astri.*

Numai avènd cineva un dor «*peste mĕsură*» işi poate inchipui un *foc* din ochi albastri, mai dulce şi mai gingaş decăt focul — presupun roşu sau galbin auriu — rupt din astri, adică dintr'o nouă variantă a vechelor stele, şi in acest caz poate să «*tot*» zică aşa ceva, dar *cui?* Ce e de vină publicul să afle căt de mult i-ar spune amantul iubitei sale un lucru care este aşa de rĕu zis? Dar să vedeţi unde duce lucrul, duce departe:

Şi ast-fel, amăndoi fiind
Mai potriviţi la fire,
N'aş mai cătà prin nori, prin cer,
Un *leac* l'a mea iubire.

Perspectiva acestei potriveli mai apropiate va fi desigur un *leac* pentru *iubire*, dar căud un om nu ştie să o spue altfel decăt oricare altul, atunci nu e poet, şi nefiind nu are dreptul să facă asemenea mărturisiri niminui decăt sieşi şi persoanei «in chestie», iar nicidecum publicului.

Altădată autorul «Coardelor», aflăndu-se la Ostende, incearcă iarăş o

apropiare intre mare şi sentimentele de cari era pĕtruns. Pentru cel ce trebue să facă versuri, la ce-ar mai fi bună marea, dacă n'ar fi tot atăta de perfidă ca şi aceea ce a iubit. De aci cunoscuta imperechere intre mare şi femee, care se execută in forme destul de curăţele in cele d'intăi două strofe (p. 49.), după cum se poate vedea din a doua strofă, care zice:

Insă tristă amăgire! Apa nu i destul adăncă
Ca sĕ 'nece suferinţa ce-al meu piept a vestejit,
Iar in unda-ţi *mişcătoare* tot făptura 'i vezui incă,
Căci şi tu eşti tot perfidă ca aceea ce am iubit.

Dar cu atăta nu se măntue, deşi ultimele versuri spun tot ce era de spus. Autorul trebuia insă să ne dea ocasie să constatăm iarăşi cu cătă persistenţă ţine să-şi drapeze sentimentele cu banalităţile poetice ce-i stau singure la dispoziţie şi să ne arate căt de mult ii lipseşte proporţia şi mĕsura dreaptă a imaginilor ce le urmăreşte. Apare deci pescarul, care se increde in mare şi o păţeşte, ş'apoi:

Ah! tot astfel mĕ 'mbarcasem către-o lume ideală
Şi visam plăceri nebune, bucurii fără sfărşit.
Tot imi suridea: norocu'mi la *toţi* buciumam cu fală.
Căci aveam *tot* ce *dorisem:* prin ea *eram* fericit.

Păţeşte şi fericitul ca şi pescarul, şi poesia tot nu se măntue. Mai vine incă o conclusiune in căteva strofe, in care comparaţia dintre mare şi femee este urmărită pănă la potenţe exagerate. Feemea se mai aseamĕnă mării la chip, la glas, la ochi şi la un fel de memorie şi apetit.

Astfel se-oglindeşte 'n tine şi tu mare in muiere:
Eşti frumoasă; ca şi faţa'i orice minte lesne perzi;
Şoapta'ţi insă-i mincinoasă ca şi glasul ei de miere,
Unda 'ţi e inşelătoare ca şi dulcii ei ochi verzi.

Şi căud amăndouĕ 'n faţă vĕ veţi *şti*, tu, *dulce astru*
De amor, şi tu, o mare cu talazul schimbător,
O terestre infinituri, sub *infinitul albastru*
Cugeta-veţi la aceia ce prin voi sărmanii mor?

Amăndouă impreună lesne vĕ veţi inţelege:
Ast-fel *totul piere in tine*, mare, *făr'a reveni;*
Tu, femee, din uitare ţi-ai făcut o *tristă* lege,
Şi nici una remuşcarea nu, nu ştiţi ce poate fi.

Şi mai este ăncă!.....

Fiindcă am citat pănă acum versuri făcute pe lăngă mare, să trecem la o meditaţiune făcută pe uscat.

Un poet trebue să'şi cănte iubita. Iată deci şi o meditaţiune (p. 193) pentru acest scop. Ca de obiceiu, pe căt iubeşte poetul pe atăta e de puţin inţeles de dĕnsa.

Oare pe sfioasa'mi liră de ce măna-mi junĕ *tremă?*
Şi m'aruncă fără veste in descurajare-*extremă?*
. . . . . .

E curios lucru atăta descurajare *extremă* in inimă, şi atăta curaj la inventiunea cuvintelor trebuitoare rimei!

Dar te pot iubi temeie, necăntănd amoru'ţi sacru?
Ştiu, căntarea-mi e *plăpăndă* . . . . . .
. . . . . .
Te cănt totuş căci *amorul*,
Ce din inimă-mi ia *sborul*,
Vrea să spună lumii *toate*, căt de *tare* te iubesc.

Poate cineva să iubească căt de *tare*, dar *tare* nu resultă nimic dintr'aceasta pentru lume, cănd nu ştii să-i spui decăt atăta, şi cănd ştii mai ales căt iţi e de *plăpăndă* căntarea! Ei, dar poetul are dreptul să'şi cănte iubita in faţa lumii, căci ştie să'şi spună fericirea şi suferinţa altfel decăt alţi oameni, şi ca dovadă pentru aceasta sunt următoarele versuri, in care culmineză meditaţiunea sa:

Adesea privind in ochi'ţi, transportat in alte sfere,
Mĕsurat-am al iubirii *scump* abis cu *dulci* mistere
Şi cu patimi sufleteşti;
Căci vĕzĕndu-te oricine
Ar simţi născĕnd in sine
Pasiuni sfăşietoare şi ţi-ar zice «cine eşti?»

Cum? numai aşa ştie poetul să arunce asupra altora reflexul puternicei sale pasiuni? Cum? După un transport in *scumpul* abis al iubirii şi 'n *dulcele* ei mistere, atăta meditează un poet, că oricine i-ar vedea amanta, ar rĕmănea inamorat de ea şi-ar fi curios să ştie cine este? — Nu, abia in strofa următoare se vede unde duce intenţia acestei figuri, autorul versurilor uită insă că pănă să ajungem a ceti strofa ce urmează, imaginea ce ne-o pune in cale

ne aminteşte şi alte amĕnunte, care se asociază cu acea grăbită pasionare şi curiositate presupusă a trecĕtorului.

Cine eşti? te 'ntreb eu insumi; cine? femee bizară,
Ce destin, Dumnezeire, mai ştiu eu? ce soart'amară
Te-aruncat in calea mea?

Deci străinul a fost implicat in causă numai pentru a-şi pune poetul in evidenţă propria problemă. Ce scop credeţi insă că urmăreşte poetul cu această intrebare? Aci e culmea.

Eşti menit' a *'mi reda pace?*
Sau amorul tĕu va face
Să simt viaţa aci 'n lume *ce cumplită e şi grea.*

Iată chestiunea care formează tot amarul meditaţiei.

«Imi dai pace, ori ai să mĕ faci să simt o viaţă *grea şi cumplită?*»

Cum ar exprima oare altfel problema pasiunii sale către o femeie, ce nu-l iubeşte, un om ca toţi ceilalţi muritori, lipsit de imaginaţie poetică?

Credem că nu nedreptăţim deloc pe autor, atrăgĕndu'l in rĕndul nostru, al oamenilor urgisiţi de darul poesiei. De ar vrea insă autorul să resiste, i-am mai aduce aminte că, reflectând asupra timpului «După» iubire, a scris intre altele (p. 139):

Voiu fi poate *'nlocuit*,
Dar nimeni, din *fericire*,
Nu te-o iubi *negreşit*
Cât te-am iubit.

Tocmai cum am spune fiecare din noi in asemene cazuri, insă fără pretenţiunea de a face poesie. Ori din partea cui ar veni mărturisirea ce urmează, ar intrece insă toate limitele celor mai ordinare banalităţi:

Spre a'mi *potoli a fire*,
Sufletul meu urgisit
Va căta altă iubire;
Dar simt pieptul amorţit:
N'oiu iubi o *nălucire*
Cât te-am iubit.

* * *

Să mai urmez a reproduce şi alte versuri?

Dacă ne-am ocupa de cantitatea lor ar trebui să o facem, dar calitatea lor e pretutindenea aceeaşi in toată colecţiunea, căci este aceeaşi pană care le-a aşternut pe hărtie. Nu vom trece insă cu vederea un singur şir de strofe, cele din urmă ale autorului, reţinut astăzi, după cum ne spune in prefaţă, de alte «ocupaţii mai serioase şi de datorii mai grave».

In «Novissima verba» (p. 273) autorul ne spune:

Iaca s'a spart inima'n piept
De dor şi de durere,
Şi *nici că mai pot* să aştept
De-acuma *mângăere;*

Căci, din al inimei focar,
Cu baerile firei,
S'a stins şi flacăra 'n altar,
S'au spart coardele lirei.

Faptul că cineva nu mai poate să aştepte mângăere fiindcă i s'ar fi rupt inima de dor şi de durere, este tot atăt de puţin interesant ca şi cum ne-ar spune că i s'a spart punga, că a pierdut toţi banii şi nu mai are nicio speranţă de a o regăsi. O banalitate cum ar spune-o orice comun muritor, cu adăogire că autorul mai are şi rĕul gust de a lăsa inima ca şi coardele să i se *spargă,* şi de a indică locul inimei, care nu poate fi decăt in piept.— Căţi nemângăiaţi sunt pe lume care nu indrăznesc să spună măhnirea lor nici măcar prietenilor!

A doua strofă este insă şi mai grozavă. Ea presupune următoarea figură: inima un focar, şi focul arzĕnd pe un altar, şi această intocmire dănd sunetul unor coarde. Se stinge flacăra in altar, deci ea piere şi in focar şi atunci se sparg şi coardele lirei. Cum remăn insă «baerele firei»? pare că şi ele s'au stins din focar, sau de pe altar odată cu flacăra. La urma urmei — după oare care explicări — inţelegem ca cineva, din greşală, să ne vorbească despre o inimă şi despre coarde sparte, dar nu inţelegem deloc cum să ne reprezentăm nişte «baere stinse» ale naturei noastre.

Celelalte strofe sunt tot aşa, nici mai rele nici mai bune decăt intreaga colecţiune.

* * *

Un cuvĕnt incă.

Autorul in prefaţa colecţiei roagă pe critici să fie indulgenţi şi să aibă

in vedere data fiecărei «bucăţi», deoarece multe versuri fiind scrise cam cu 10 ani in urmă, sunt delicte care au dreptul de prescripţiune. De publicarea lor ar fi vinovaţi prietenii, după a cărora insistenţă s'ar fi hotărit să le dea la lumina zilei.

E uşor a face greşeli in tinereţe şi a le reimprospătà pe urmă in vĕrsta de bărbat, dănd vina pe prieteni; dar autorul era cel d'intăi care trebuia să se folosească de uitarea ce o aşterne cursul timpului peste toate faptele omeneşti. Singur el este vinovat că a sustras de sub regimul prescripţiunii pe uitaţii sei copii intelectuali. Dacă nu s'a folosit de prescripţiune faţă cu publicul, nu este in drept a cere să se folosească de binefacerile ei faţă cu critica.

La urma urmelor, noi nu facem nimic ce ar trebui să displacă autorului. Noi reclamăm dela Muse ca ele să ne dea inapoi nouĕ, oamenilor lipsiţi de talentul poetic, pe unul dintre ai noştri. In acest intins cerc de oameni, incredinţăm de altminteri pe persoana autorului că se bucură negreşit de multă simpatie şi de o meritată şi deosebită stimă.

PETRU TH. MISSIR.

BASM JAPONES

Domnişoarei **Eufrosina Aslan**

Fo-lie!

La Ketto, pe malul mării, e palatul ei de vară;
Stilpi de marmură albastră cu lung creştet inflorit
Sprijină acoperişul cel de porcelană rară,
Zugrăvit in mii de feţe şi cu vĕrful ascuţit.

Lăngă uşi de lemn de Thuya, stau ca streje credincioase
Nalţi balauri de aramă, Zei de fildeş indiani,
In rotunduri de ferestre sboară păsĕruici sfioase,
Şi pe straturi de verdeaţa, doarme-un cărd de pelicani

Ca mănunchiuri de beteală, ca şiraguri de mărgele,
Pe balcoane şi pe ziduri, stau lianele subţiri;
Ale chioscului de trestii lungi şi sprintene zebrele
Sunt cu lobelii incinse, şi cu galbeni trandafiri.

Peste tot răcoare, umbră, flori și ierburi parfumate;
In basinurile albe, pești cu solzii aurii
Se resfață la lumină, printre foi de nufăr late,
Viclenind pe cocostircul ce-i privește cu ochi vii.

Valul, crainic de ispită, pe molateca'i cărare,
Din adâncul depărtării, vine ne'ncetat la mal,
Aducând in piept suspine și pe sin mărgăritare,
Căci e indrăgit Oceanul de copila lui Natal.

Pentru ea in fapt de ziuă mantă purpurie 'și pune
Mândru 'ncununându'i fruntea cu un curcubeu de foc;
Ei, cu glas de vijelie suferințele își spune,
Pentru placul ei furtuna o astempără pe loc!

Sub umbrela aurită de mătase cenușie,
Iată că Fo-fo coboară scara cea de mozaic,
Ușurică, mlădioasă, cu coșița castanie,
Cu ochi verzi, și piciorușul in coturn inalt și mic.

Brațul ei rotund, sub haina largă și cu flori țesută,
Se desprinde alb și rumen, rezemat pe șoldul drept,
Și cum iese ea din umbră, cingătoarea 'i desfăcută,
Se zăresc, ca două aripi, valurile dela pept.

Benghiuri două-i rid in față, altul stă ascuns sub gură,
Mușcături de fluturi gingași pe o floare de cireși,
Și așa duios zimbește feciorelnica faptură
Când de dragoste ii cântă gangurii din teii deși!

«Copiliță, câte doruri pe cărarea ta se 'nclină!
«Câte visuri fericite imprejurul teu s'ascund!
«Dar tu treci senină, vie, ca o rază de lumină,
«Numai gândul teu străbate orizonul cel profund!

«Pentru ce culcată 'n iarbă intr' amurg in totdeuna,
«Asfințitul cel de soare il petreci cu ochi geloși?
«Pentru ce in miez de noapte tremurând aștepți tu luna
«Și suspini când vântul trece printre negrii chiparoși?

«Pe Natal, al teu părinte, cufundat in vechi volume,
«Singuratic cu trecutul il lași tainic veghetor!
«Tu, crescută 'n foc de soare, tu podoabă pentru lume,
«Tu ce porți comori in suflet de nemărginit amor,

«Vino, vin' la mine 'n braţe, nimenea n'o să ne ştie;
«Cu nori groşi acoperi-voiu faţa cerului senin,
«Şi voiu resturna pĕmĕntul de-o vrea calea sa ne ţie;
«Imi vei fi impĕrăteasă... Vin la mine 'n braţe!.. vin!!»

Astfel murmură Oceanul sărutând-o pe picioare,
Tron măreţ tăiând in valuri aplecate păn' la ea,
Si Fo-fo stă nemişcată cu privirea visătoare
Ascultând uimită glasul care 'n inimă 'i şoptea.

«Tu eşti, tu! te simt in mine, lângă sinul teu veni-voiu
«Din pustiul despărţirii desperat acum mĕ chemi;
«Pe prundişul cel de spume urmele 'ţi discoperi-voiu,
«Voiu fi roaba ta, iubite, dus in negură de vremi!»

Şi se afundă in marea unde dragul ei perise!
Umbreluţa de mătase numai i-a rĕmas pe mal..
Pe volumuri mucezite bonzul veşted adormise,
Liliacul şovăelnic stinse lampa lui Natal.

DEM. CONST. OLLĂNESCU.

MAGDALINA

Dumnezeu făcu o lume,
Luminând-o c'un cuvĕnt;
Cu minuni e al seu nume
Scris pe cer şi pe pămĕnt!

Dar minunea cea mai mare
Ce a făcut-o cel divin,
E femeea, taină care
Poart' al vieţei foc in sin.

Omul in dumnezeire
Prin femeea 'ntăiu crezu...
O mult fragedă iubire
Ce nu poţi ca să faci tu?!

Totusi, blăstem şi oroare!
Dumnezeu are atei...
Dar o fi ateu sub soare
Să nu crează 'n ochii tei?

Să nu simt' a lor schintee
Fulgerând sufletu'i gol?
Pentr'un zimbet să nu'ţi dee
Un altar demn d'un idol?..

Ăngeri d'ar mai fi, pe o rază
Lunecând unu 'n pĕcat
S'ar lăsa cu drag să cază
P'al teu sin infiorat.

Cei doi poli cari imbină
Ast pământ cu-albastrul cer
Sunt: ici jos, o Magdalină;
Colo sus, un Lucifer!

CA IERI ŞI AZI

Ca ieri şi azi şi azi ca mâni,
Tot depărtat de tine,
Şi zile trec, trec săptămâni
De lunga'ţi lipsă pline!

Şi lipsa 'ţi o străbat, tu ştii,
Ducêndu'ţi, dragă, dorul
Precum s'ar duce prin pustii
Cu setea'i călătorul.

In orizonturi tăr de fund
Dau liber drum privirii,
Şi nevezêndu-te, m'afund
In lumea 'nchipuirii.

Ş'aici, eu insumi Dumnezeu,
Din doruri arzătoare,
Din razele de curcubeu,
Din mirosul de floare,

Din tainele care 'ntr' amurg
Dau freamătul pădurii,
Din armoniile ce curg
In vinele Naturii,

Te plăzmuiesc din nou cum eşti
Când eşti tu lângă mine,
Cu aceleaşi farmeci femeieşti
Ce m'au legat de tine!

Ş'in aiurări adânci căzut,
Iţi murmur lin amoru'mi;
Când insă dau să te sărut,
Sărut . . . in gol tot doru'mi!

Ş'astfel cu lipsa ta străbat
Ducêndu'ţi vecinic dorul,
Precum se duce insetat
Prin stepe călătorul! . .

T. ŞERBĂNESCU.

ICOANE DIN VIAŢĂ

V.

E luna lui Dechemvre — ingeţ şi amorţală!
Fiorul te 'nfăşoară cu recele său braţ,
Şi tremuri sub paltonul cu slabă captuşală;
Gheţuşul iţi intinde alunecosu'i laţ.

Tu nu poţi, Alexandre, copil uitat de soartă,
Desmoştenit de-a lumii foloase şi averi,
Să stai strins la căldură, să'ţi pui lacată 'n poartă,
Stăpân in casa mare, boer intre boeri.

Şi 'ntins ca şi un paşă pe-un pat bogat şi moale,
Să sorbi un ceaiu alene, cu gândul călător
Prin lumi desmerdătoare; iar graiul lung de jale
A viscolului aspru, cel şuer cobitor,

Să'ţi fie-un prilej vesel de-adâncă cugetare,
Un sbor de fantasie, un vis cu farmec lin...
O nu! A tale zile ca fierea 's de amare,
Şi-a lumei dureri *toate* s'adună 'n al tău sin!

N. VOLENTI.

ACADEMIA ROMÂNĂ

SESIUNEA GENERALĂ DIN 1885

Academia s'a intrunit in acest an in adunare generală la 19 Februarie şi şi-a inchis lucrările la 19 Martie, după ce a ţinut 26 de şedinţe.

Lucrările principale de care s'a ocupat Academia in această sesiune se pot resuma in puţine cuvinte.

D. Hasdeu a cetit darea de seamă asupra lucrării *Marelui Etimologic al României*, a arătat progresele făcute in această lucrare începută după adunarea generală trecută. A cetit ca specimene articolele privitoare la cuvintele *alun* şi *aşa*. D. Hasdeu a anunţat că volumul I este gata şi se poate incepe indată tipărirea. Este cunoscut că in adunarea generală trecută s'a pus baza acestei mari lucrări de către M. S. Regele, prin darul Său de 6000 lei pe an. In acest an M. Sa a luat asupră-Şi şi cheltuelile de tipărire.

Academia s'a ocupat şi de două propuneri cari priveau tot lucrări lexicografice. D. prof. Jarnik dela Praga, foarte cunoscut printre Români pentru cunoştinţele sale asupra limbei române şi pentru lucrările ce face asupra ei, a propus Academiei ca să-l insărcineze cu facerea unui dicţionar in care să se cuprindă toate cuvintele adunate din literatura poporală română atăt in prosă cât şi in versuri. Insemnătatea şi utilitatea unei asemenea lucrări este foarte mare. „Aceste materii trebue să intre insă in dicţionarul ce-l face d. Hasdeu; şi de aceea, Academia nu a putut primi propunerea d-lui Jarnik.

Din sinul Academiei s'a presentat o propunere ce ţintea la facerea unui dicţionar care să servească de „dreptariul limbei“, in forma dicţionarului Academiei francese.

După propunerea d-lui I. Negruzzi, Academia a hotărit să nu se grăbească cu această lucrare, ci să mai aştepte până se va publica o parte din dicţionarul d-lui Hasdeu.

In al doilea loc Academia s'a ocupat cu cestiunea eternului *u* scurt. Dela 1880 s'au făcut multe discuţiuni asupra acestui punct din ortografia Academiei. Unii cred că prin suprimarea acestei biete litere din scriere, limba română va intra intr'o confusiune caotică din care nimeni nu o va mai putea scoate. Cu deosebire s'a observat in discuţiuni că unii membri din secţiunea sciinţifică ţin cu multă energie la această floare a scrierei românesci. Academia nici in acest an nu a indrăsnit a da un vot asupra lui *ă*. Cele două tabere vrăjmaşe s'au mulţămit cu un armistiţiu de un an.

Marele premiu Năsturel de 12,000 mii lei nu s'a dat in acest an nimĕrui. Scrierea d-lui dr. Z. Petrescu, despre *terapeutică* şi *Memoriul geologic* al d-lui Cobălcescu, au fost susţinute pentru acest premiu.

S'a premiat cu premiul Eliade Rădulescu de 5000 mii leĭ cartea d-lui N. Densuşianu despre „Revoluţiunea lui Horea.“

S'a decis a se face o nouă ediţiune a cronicelor lui Miron Costin de către d. V. A. Urechiă, care va adauge şi oarecari scrieri inedite ale marelui cronicar.

Pentru anul 1888, după propunerea d-lui Hasdeu, s'a decis a se da premiul Heliade unei bune disertaţiuni asupra „Nuntei la Români“, studiu istorico-etnografic comparativ.

S'au dat mai multe ajutoare pentru publicaţiuni, dintre cari insemnăm Colecţiunea de descăntece a d-lui S. Fl. Marian.

In şedinţa ultimă d. membru Porcius a cetit discursul său de recepţiune despre Flora districtului Năsăud. I-a răspuns d. P. S. Aurelian.

In această adunare generală s'au ales membri onorari d. I. C. Brătianu şi Sir Wiliam Withe, ministru al M. Sale Reginei Angliei in Bucureşti. Membrii corespondenţi s'au ales d-nii dr Z. Petrescu şi Gr. Cobălescu, pentru secţiunea sciinţifică, şi d. E. Schyler, fost ministru al Statelor-Unite ale Americei in România, pentru secţiunea istorică.

Adunarea generală s'a inchis, ca de obiceiu, cu raportul secretarului-general asupra lucrărilor făcute in decursul adunării.

CRONICA TEATRALĂ

Teatrul Naţional a intrat cu stagiunea aceasta intr'o eră de adevărat progres. Din toate punctele de vedere, această instituţie a luat acuma un avênt imbucurător, care ar fi de dorit să meargă tot inainte. Producţiile noue ale stagiunii („Copila din Flori", „Hamlet", „Scrisoarea pierdută", „Boccacio" şi, in sfârşit cea mai importantă dintre toate, „Ovidiu" al eminentului nostru poet d. V. Alexandri) au fost in genere bine interpretate, şi, potrivit mijloacelor încă neindestulătoare ale Teatrului nostru, bine puse in scenă. — Precum se vede, lipsa relativă de mijloace provine in parte şi din mărginirea activităţii Societăţii Dramatice la numai trei reprezentaţiuni pe săptămână, şi aceasta tocmai in lunile de iarnă. Un teatru aşa de mare, cu atâta personal artistic, cu un aparat de scenă şi de administraţie atât de numeros, nu poate face bune afaceri şi prin urmare nu poate nici artisticeşte progresă intr'un chip normal — fiindcă mai ales in teatru cestiunea artistică este strins legată de cea finanţiară, — pe câtă vreme produce sistematic numai trei din şapte părţi ale timpului. Pentru a produce bine, trebue să câştige mult, şi pentru a câştiga mult, trebue să producă mereu. Trebue dar neapărat adoptată sistema reprezentaţiunilor fără intrerupere in toate serile; asemenea trebue adoptată şi sistema *seriilor:* o piesă pusă pe afiş, trebue jucată necontenit, şi şirul ei nu trebue intrerupt decât atunci când ar da un deficit. Spre a pune o piesă in scenă, mai ales una originală, se cere munca autorului pentru a o scrie munca actorilor pentru a o studia şi munca intregului aparat al regiei de scenă pentru a o *montà*. Această muncă multiplă trebue plătită din produsul piesei. Cu cât piesa resistă mai mult cu atât aduce mai multe foloase: economiceşte poate plăti mai indestulător cheltuiala de puteri ce ea a necesitat; artisticeşte, dă pas actorilor sa prepare mai in ticnă alte producţiuni, ii deprinde a studiă mai bine rolurile, iar pe public a nu cere dela reprezentaţiile pieselor alt decât o exhibiţiune cât se poate mai ingrijită şi mai proprie de artă teatrală, iar nu o serie variată de romanuri ori de poveşti in acţiune, dintre cari una ar incetă să mai fie interesantă odată ce el ar cunoaşte-o, trebuind numai-decât alta nouă spre a'i mai deştepta interesul pentru teatru.

In teatru este, sau trebue să fie, mai puţin importantă intrebarea *ce* se joacă, decât *cum* se joacă. Că trebuesc amândouĕ elementele, literatură şi interpretaţie, să fie bune pentru a produce ceva perfect mulţumitor pentru public, nu incape vorbă; dar tot asemenea nu incape vorbă că intre două teatre dintre cari unul ar juca foarte bine o

piesă destul de mediocră, iar altul ar juca foarte rĕu un cap-de-operă, cel d'intăi este *un teatru* mai bun. — Era un timp, nu de mult, când intreprinderile teatrale, curat private, avĕnd o existență nehotărită și provizorie, nu puteau subsistă decât apelând numai la o infinită varietate de spectacole, mai toate melodrame franțuzești de senzație; toate romanurile de bulevard, toată literatura de industrie, dramatizate, treceau una câte una intr'o stagiune de patru luni. Publicul indărătnic la citire găsea la teatru romanul gata in acțiune; intr'o seară vedea desfĕșurându-se inainte-i, cu toate fabuloasele ei peripeții, o poveste viu ilustrată, care ar fi costat cu mult mai mult timp și atenție pentru a fi citită. Piesele montate intr'un mod absurd, se jucau intr'un mod ridicul, pentru că intr'o sĕptĕmână trebuiau cel puțin două cu totul noue: era un fel de muncă silnică artistică, făcută cu oameni de strinsură, și care trebuia să ucidă și rarele talente ce din intĕmplare se iveau intre aceia. — Din norocire, timpurile acelea au trecut; Teatrul Național este astăzi o instituție de stat, cultura se lățește tot mai mult, publicul incetul cu incetul se deprinde a privi teatrul ca teatru, și astfel cătuși de puțin interesantă să fie piesa, numai bine să fie jucată, totdeauna munca artișitilor va fi potrivit rĕsplătită. Cu bucurie constatăm că se face de amăndoue părțile un progres paralel: de o parte Teatrul a inceput a lucra in sensul cel adevĕrat, de altă parte publicul, fără deosibire de clase, a dovedit mai ales in stagiunea aceasta că susține Teatrul Național cu toată bunăvoința.

Este de dorit, și sperăm, că atât Societatea Dramatică cât și publicul să continue pe calea cea bună pe care in fine au apucat. Fără indoială că o instituție tinĕră cum e Societatea noastră dramatică, deși compusă in mare parte de artiști plini de talent, nu poate da producțiuni necriticabile; de altă parte, administrația Teatrului Național, neavĕnd încă o tradiție stabilită, nu și-a putut până acuma fixă bine o sistemă de vederi, cum au toate instituțiile de acelaș fel mai vechi din străinătate; insă prin mai multă disciplină, tragere de inimă și cunoștință de cauză din toate părțile, Teatrul Național, cu elementele de care dispune și cu situația de stat ce i s'a creat, va putea ajunge la o stare mai inaltă de desvoltare. Se intĕlege că pentru această inaintare, mai mult decât pentru orice, competența este neapĕrată, și fără a contesta deocamdată niminui această competență, vom face din vreme in vreme sub această rubrică, asupra mersului Teatrului Național, observațiile noastre, cu increderea că o părere bună niciodată nu strică și este oricând bine primită de către aceia cari, daca nu le ajunge totdeuna competența, indeplinesc lipsa prin o mai mare bunăvoință.

— La Teatrul Liric Regal din Stokcholm s'a cântat in stagiunea aceasta „Neaga", operă romantică, al cărei subiect este tras din viața poporului român, de Carmen Sylva. Opera s'a jucat cu costume românești originale și a avut un succes strălucit.

C.

CORESPONDENȚĂ: D-lui A. T. Din cinci numai ultima s'ar putea publica, insă și aceasta intr'un numĕr viitor.

Direcția.

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci.—21,952.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 2 Bucuresti, 1 Maiu 1885 **Anul XIX**

D'ALE CARNAVALULUI

COMEDIE IN 3 ACTE.

PERSOANELE

NAE GIRIMEA, frizer şi sub-chirurg.
IANCU PAMPON, ce-i mai zice şi „CONŢINA CU 5 FANŢI".
MACHE RAZACHESCU, ce-i mai zice şi „CRĂCĂNEL".
UN CATINDAT DELA PERCEPŢIE.
IORDACHE, calfă la Girimea.
UN IPISTAT.
DIDINA MAZU, nihilistă din Bucureşti.
MIŢA BASTON, republicană din Ploieşti.
UN CHELNER.
O MASCĂ.

Măşti, — Public, — Sergenţi de noapte.

Intr'un carnaval, in Bucureşti.

ACTUL I.

Un salon de frizărie de mahală. Mobile de paie. Uşă şi fereastră de prăvălie in fund. La dreapta in planul intăiu o uşe; in planul al doilea un lavabo. Ambele planuri din dreapta sunt mascate de restul scenii printr'un «paravent».

SCENA I.

Iordache, apoi **Pampon**.

Iordache (şade pe un scaun şi dă un briciu la piatră, fredonând) „Şi mĕ cere, mamă, cere. — Cine dracul te mai cere? — Şi mĕ cere d'un bărbier...."

Pampon (intrând prin fund) Aici este frizăria lui d. Nae Girimea?...

Iordache (sculându-se politicos) Da, poftiţi... Barba? pĕrul?

Pampon. Nimic...

Iordache. Atunci poate vĕ spălaţi la cap?

Pampon. Eu nu mĕ spăl niciodată la cap, pentru că sufĕr de...

Iordache. De măsea? Ştii cum le scoţ? Odată... pac!

Pampon. Ei, nu de măsea... sufĕr de bătăi...

Iordache. De bătăi?... Ştii cum le...

Pampon. Ei! lasă-mĕ 'n pace, omule; nu mĕ spăl la cap pentru că sufĕr de bătăi de inimă. Înţelege odată că n'am venit pentru alişveriş.

Iordache. Atunci, pentru ce?

Pampon. Am o trebuinţă cu d. Nae Girimea... Nu cumva eşti d-ta?

Iordache. Nu, eu sunt calfă...

Pampon. D. Nae nu este aici?

Iordache. Nu, domnule; il aştept; trebue să vie foarte curĕnd...

Pampon. Atunci il aştept şi eu... Se poate?

Iordache. De ce nu? Poftiţi... (i dă un scaun.)

Pampon (după o mică pauză.) Mĕ rog, la dv. se fac şi abonamente?

Iordache. Da: 12 rasuri 3 franci, ceva ala „vivat concurenţa!" Să poftească oricare daca le dă mâna; glumeşti d-ta? vine un ras, ori un tuns 25 de santimuri, cu pudră, untdemigdale, livantă... Pentru frezat, spălat, bătături, se plăteşte supliment.

Pampon. Şi biletele de abonament le aveţi cu o pecetie, ca ĕsta? (arată biletul pe care-l scoate din portofel.)

Iordache. Nu... ĕsta este din ale vechi; gândesc că numai ĕsta a mai rĕmas. (il examinează.) Pe semne că d-ta ai luat biletul ĕsta de mult şi ai plecat din Bucureşti. Trebue să vi-l schimbăm; pe astea le-am tras din circulaţie.

Pampon (punĕnd biletul la loc.) Ei, aş! e altceva cu biletul ĕsta...

Iordache. Până acu vreo trei luni le aveam aşa, pentru iconomie adică: punea d. Nae pecetea pe o bucată de hârtie ori de mucavà, şi pe urmă la fiecare răsătură trăgeam cu cerneală o dungă, până se făcea douĕsprezece. Acu pentru că ni s'a intĕmplat o istorie cu un spiţer, a hotărit d. Nae să dea la tipografie să i le facă cu numere: l-am ras, ţac! i taiu numĕrul.

Pampon. Cu un spiţer? Ce istorie?

Iordache. Al dracului spiţerul! Închipueşte-ţi d-ta! Lua un bilet. Il rădeai, trăgeai o dungă. Să zicem că asta era marţi; bun! Joi iar o dungă; sâmbătă alta: trei dungi. Marţea ailaltă, te uitai la bilet, numai o dungă. Peste asta mai trăgeam una; una şi cu una două. Joi mai trăgeam una, care va să zică trei? bun! Marţea ailaltă, biletul alb.

Pampon. Alb?

Iordache. De tot...

Pampon. Cum asta?

Iordache. Aşteaptă să vezi, că e frumoasă... A mers aşa preţ de vreo zece luni de zile, până să băgăm noi de seamă... Muşterii mulţi, l-ai ras, i-ai tras dunga, te culci pe urechia aia, şi nu-i mai ţii altă socoteală. Intr'o sâmbătă seară, vine spiţerul, şi nu ştiu cum din vorbă, — era lume multă in prăvălie, — lui d. Nae i se pare că spiţerul cere un bilet, şi-mi zice: „Iordache un bilet nou lui d. Frichinescu..." aşa-l chiamă. Dar el... zice: „Eu bilet nou? n'am cerut; al meu e neinceput..." şi scoate biletul alb ca laptele... Măi, ce dracu! Ne uităm noi lung, eu şi d. Nae, la bilet,... pe urmă ne uităm la spiţerul, pe urmă unul la altul, şi d.

Nae zice: „Bine!“ şi-i trage o dungă. Pleacă spiţerul ... Zice d. Nae: „Iordache, biletul spiţerului e cu scamatorie; ia să-l ţinem noi de scurt: ori că ne-a furat bilete, ori că ne-a furat pecetia, ori că şi-a făcut el alta pe model, că prea se 'ntinde abonamentul lui ca cașcavalul prăjit ...

Pampon. Ei în sfârşitul sfârşitului ce era?

Iordache. Stăi să vezi. Al dracului spiţerul! Asta era într'o sâmbătă. Marţi dimineaţa, altă dungă; dar acum le însemnam şi cu tibişir pe pervazul uşii; doĕ; joi alta trei, sâmbătă alta ...

Pampon (cam impacientat.) Patru ...

Iordache. Joi ...

Pampon. Ei! spune odată, că n'am vreme de stat.

Iordache. Par'că ziceai că aştepţi pe d. Nae.

Pampon. Bine, îl aştept, dar spune odată.

Iordache. Daca nu mĕ laşi? ... Joi un ras şi un tuns, doĕ dungi: cinci şi cu doĕ şapte; pe bilet şapte, pe uşe şapte. In sfârşit sâmbătă il raz iar; dau să scriu dunga: pe bilet erau patru şi cu una acu cinci; pe uşă şapte şi cu una opt. Spiţerul nu ştia că mijloceşte contabilitate dublă. Marţi, pe uşă opt şi cu una nouĕ; pe bilet trei şi cu una patru; şi pe urmă joi, pândeşte când nu e d. Nae în prăvălie, şi intră; după ce-l raz, zice: „Scrie una, că am luat bilet nou dela d. Nae“... Pe uşă nouĕ şi cu una zece ...

Pampon. Ei, prin urmare?

Iordache. Ei, prin urmare, ştergea dungile cu doftorii, cu metaluri de-ale lor dela spiţărie.

Pampon. Ei! şi cum a rĕmas?

Iordache. N'a vrut d. Nae să facă scandal, măcar că era de un procuror ceva. D. Nae, ştii, mai galant, i-a luat biletul şi vreo cinci franci căţi i-avea în buzunar, i-a făcut un moral bun, din porc şi din măgar nu l-a mai scos, i-a tras vreo doĕ palme şi l-a dat pe uşă afară ...

Pampon (care a ascultat cu atenţie, ca lovit de o inspiraţie.) A! ce idee mi-a venit! Parfumurile, odicoloanele, pomădurile, liubemurile, Didinii!... Spiţerul!... Da!... Zici că biletele astea le-aţi tras din circulaţie de mai bine de trei luni?

Iordache. Da!

Pampon. Zici că d. Nae a luat înapoi biletul cu scamatoria dela spiţerul?...

Iordache. Da!

Pampon. Ei? Spiţerul în vreme de zece luni cât v'a tras pe sfoară, numai cu un bilet a lucrat?...

Iordache. Ştiu şi eu?

Pampon. Era peste putinţă. Atunci aţi fi băgat de seamă mai de grabă ... Ia adu-ţi aminte bine...

Iordache. De unde să-mi aduc aminte!... E de mult ...

Pampon. A! ce idee! să vedem! Mĕ duc; mĕ întorc numai decât: spune-i lui d. Nae că am să-i vorbesc ... Viu cât mai de grabă (iese în fund. La ieşire se loveşte cu Miţa, care intră foarte agitată.) A! pardon, madam!...

SCENA II

Iordache, Miţa.

Miţa. Iordache! Unde e Nae?

Iordache. Nu ştiu; a plecat de azi dimineaţă şi până acuma nu s'a mai

intors. Trebue să vie, ca să mĕ pot duce şi eu la masă.

Miţa (trintindu-se pe un scaun.) Am să-l aştept şi eu...

Iordache. Dar daca vine tărziu, eu ce să fac? să rabd de foame? Trebue să inchiz prăvălia şi să mĕ duc la măncare...

Miţa. Nu ştiu, nu voiu să ştiu de nimic... (patetică.) Iordache...

Iordache. Ce?

Miţa. Iordache, sunt nenorocită...

Iordache. A simţit Crăcănel ceva...

Miţa. Aş! Crăcănel! iţi spuiu că sunt nenorocită...

Iordache. Pentru?

Miţa. Nae! Nae, pe care l-am iubit, pe care l-am adorat pentru eternitate, până la nebunie... Tu ştii căt l-am iubit?

Iordache. Ei da! Ei ce?

Miţa (montăndu-se treptat.) Nae mĕ traduce.

Iordache. Aş!

Miţa. Mĕ traduce la sigur.

Iordache. Fugi deacolo...

Miţa. La sigur... De opt zile nu l-am vĕzut. Ii scriu: „Bibicule, Mangafaoa pleacă măine miercuri la Ploeşti, remăiu singură şi ambetată; sunt foarte reu bolnavă: vino, să-i tragem un chef..." Şi Musiu Năică nici nu-mi rĕspunde. Iubeşte pe alta, mi s'a făcut semn. In cărţi cade mereu gănd la gănd cu bucurie, cu dragoste, cu temeiu, cu intălnire pe drum de seară cu o damă de verde.

Iordache. Nu mai crede in moftu-rile cărţilor, frate...

Miţa. Trebue s'o ştiu, trebue s'o aflu.... şi să vedem... O să fie un scandal... dar un scandal... cum n'a mai fost până acuma in „Universul".

Iordache. Aş! nu-i nimica ţi-ai făcut spaimă de gelozie! (dănd din umeri urcă până 'n fund, unde dă pept in piept cu Catindatul dela Percepţie.)

Miţa. Un muşteriu! poate mĕ cunoaşte... Nu voiu să mĕ compromentez. Trec să aştept in odaie. (iese pe după paravan in dreapta.)

SCENA III

Iordache, Catindatul (legat cu o basma la fălcĭ.)

Catindatul (către public coborind.) Pfi! al dracului mĕ doare!... dar ştii cum?... pfi! lucru mare... Nu mai merge... M'am hotărit. Trebue s'o incerc şi p'asta...

Iordache (care l-a urmărit, coborind inaintează un scaun până in mijlocul scenii.) Ia poftiţi! ia poftiţi!...

Catindatul (hotărit.) Ştii s'o scoţi? Scoate-mi-o!

Iordache. N'ai idee cum ţi-o scoţ: până să clipeşti din ochi, odată, pac!... Ia poftiţi, ia poftiţi...

Catindatul. Uf! mersi!

Iordache. Ia poftiţi...

Catindatul. Ce n'am pus,... domnule? Ce să-ţi mai spuiu? Ce n'am pus? Mi-am tăbăcit gingiile... Ce n'am pus?...

Iordache. Ce să-i pui, domnule? E odată vătămată, s'a isprăvit: picături de rădăcină de cleşte.

Catindatul. Ce n'am pus?... In sfărşit astăzi m'a invĕţat unul dela noi dela percepţie...

Iordache. A ! d-ta eşti dela percepţie ?...

Catindatul. Da, catindez până la o vacanţă. Nu e vorba, am cu ce trăi ; am parte in bogasierie la Ploieşti ; imi trimete parale Nenea Iancu ; dar ştii, ori şi cât poţi zice, trebue pentru ca să-ţi faci o carieră ca tinĕr...

Iordache. Mai e vorbă ...

Catindatul. A ! eu aş fi avut parale multe, daca nu mĕ 'ncurcam in tratăţie de amor pe vremea resboiului. O iubeam, o iubeam... şi ea mĕ traducea... cu un ofiţer de itidenţie.

Iordache. Ei, ş'acuma ?

Catindatul. Acuma nu-ţi spuiu ? catindez la percepţie. (măhnit.) Dar catindez de mult... Ştii, catindezi azi, catindezi măine, o lună doĕ, trei, un an... Bine, până când? Nu zic să mĕ facă ajutor, ori reghistrat, dar măcar acolo ceva?

Iordache. Adică să te inainteze.

Catindatul. Măcar un copist de clasa a doua.

Iordache. Şi acuma cătă leafă primiţi in mănă ?

Catindatul. Nu ţi-am spus că sunt catindat ? Nimic, de doi ani de zile, nimic. (şade.)

Iordache. Nimic ?

Catindatul. Nimic...

Iordache. Dar... reţinere nu vĕ face ?

Catindatul. Asta ce-i dreptul, nu...

Iordache. Tot e bine... Ei... ia desleagă-te ...

Catindatul. Pentru ce ?

Iordache. Legat, nu pociu...

Catindatul. Ce ?

Iordache. Pentru că nu poţi căsca gura.

Catindatul. Pentru ce să casc gura ?

Iordache. Aminteri cum o să ţi-o scot ?

Catindatul. Ce să-mi scoţi ?

Iordache (plictisit.) Ei, asta-mi place ! Pentru ce ai venit aicea ?... Măseaoa....

Catindatul. Măseaoa ?

Iordache. Ei da, măseaoa. (merge şi scoate instrumentele dintr'o masă.) Ştii cum ţi-o scot ?... până să clipeşti din ochi (revine lângă Catindat.) odată... pac !

Catindatul (care sa sculat.) Uf !

Iordache. Şezi...

Catindatul. Mersi, am şezut destul...

Iordache. Trebue să stai jos... ca să am loc in sus să trag... d'a'mpicioarele cum ?

Catindatul. N'o mai scoţ... mi-a trecut.

Iordache. Cum ţi-a trecut ?

Catindatul. Nu ţi-am spus că m'a invĕţat unul dela noi dela percepţie... zice c'a citit in cartea lui Matei...

Iordache. Dela Matei citire ?

Catindatul. Nu vanghelistul, ĕsta e altul, e doftor de bătături in Italia şi face şi văpsea pentru pĕr...

Iordache. Ei ?

Catindatul. Ei ? să zicem că mĕ doare : intăiu rabd cât pot... pe urmă, puiu doftorii, pe urmă, daca vĕz că nu mai merge, mĕ duc la bărbier hotărit să mi-o scoată... bun ! Cum intru...

Iordache. Apoi ?...

Catindatul. Cum intru zic serios : ştii s'o scoţi ? scoate-mi-o ! De par examplu adineaori la d-ta... D-ta nici nu inţelegeai ce vreau eu... Şi pe urmă, mĕ dau in vorbă, mai de una, mai de alta... Dar când intru, simţ odată ca un cuţit (arată la falcă.) cald, şi pe urmă rece ; pe urmă din vorbă 'n vorbă, vii d-ta, sub-firugul, cu cleştele : atunci

de odată simţ iar un cuţit... rece, şi pe urmă numai decât cald... şi pe urmă nu mai simţ nimic... Vezi d-ta, pe semne nu ştiu cum devine care va să zică de este al naturii lucru ceva, că măseaoa in interval de conversaţie, de frică trece... Ei... al dracului italianul!

Iordache. (care a ascultat cu multă atenţie, cu ton de milă şi ciudă.) Fugi, d-le, cu superstiţiile italieneşti... Imi pare rău de d-ta, om tinĕr!... Bine, d-ta nu vezi cum e naturelul la toate, că trebue să aibă o bază, măcar cât de mică, dar să fie bază. Ce nu are bază cum poate să fie naturel? Ori să-mi spui d-ta că Matei ĕla al d-tale — că eu nu-l cunosc — te-a invăţat adică să mergi p'in ploaie fără umbrelă şi să zici numai aşa la un capriţ că e soare... şi să nu te ude... Auzi d-ta mofturi italieneşti!

Catindatul. Aşa e, decât n'are aface cu măseaoa. (face o grimasă in partea măselii.)

Iordache. Ba prea are aface.

Catindatul. Ba nu. (altă grimasă.)

Iordache. Ba da, tot lucru naturel...

Catindatul. Ba nu!... (altă grimasă.) Hait!

Iordache. Ce?

Catindatul. Iar m'a apucat (incepe să se plimbe.) dar rĕu... rĕu de tot...

Iordache. Vezi... vorba mea... ştiu eu...

Catindatul. (oprindu-se in loc din umblet, şi cu un ton foarte hotărit.) Ştii s'o scoţi? scoate-mi-o!

Iordache. Şezi...

Catindatul (hotărit.) Adu cleştele (şade.)

Iordache (merge, ia cleştele şi revine.) Zi că te-a ciupit un purice... odată... pac!

Catindatul (uitându-se la cleşte şi sculându-se.) Mi-a trecut. Ai vĕzut vorba mea... ştiu eu... Al dracului italianul!...

Iordache (plictisit.) A!

Catindatul (foarte mulţumit.) Salutare, neică, şi mersi! (pleacă.)

Iordache. Stai, domnule!...

Catindatul. Nu mai pot... e tărziu... am treabă la cantilerie, am o groază de avizuri de făcut... Salutare, neică, şi mersi! (iese repede prin fund.)

SCENA IV

Iordache apoi **Miţa**

Iordache. Aşa haplea mai rar... Ce dracu face d. Nae de numai vine... Sunt aproape de doĕsprece... Mĕ leşin de foame (Miţa intră din dreapta.) Miţa? o uitasem!...

Miţa. N'a venit Nae ăncă?

Iordache. Uite ce e, coană Miţo, d-ta tot zici că-l aştepţi; eu mĕ repez aici aproape să 'mbuc ceva şi mĕ 'ntorc numaidecât... nu'i aşa? (işi ia palăria.)

Miţa. Poţi să te duci.

Iordache. Da nu pleci, să nu remăe prăvălia singură...

Miţa (nervoasă.) Ţi-am spus odată: il aştept până mâine, până poimâine, până o veni.

Iordache. Atunci mĕ duc... mĕ 'ntorc la moment. (iese in fund.)

SCENA V

Miţa, apoi **Pampon**

Miţa. Să-l aştept, da, să-l aştept... Trebue să vie... Să mĕ traducă pe mine Nae... şi să nu-mi resbun... Peste poate!..

Pampon (care a intrat.) Mĕ rog, d. Nae n'a venit incă? (salută.)

Miţa (aparte.) Un muştiriu... (tare.) Nu, domnule, şi eu il aştept... Daca poftiţi şi dv. să-l aşteptaţi... vine ori dĕnsul ori băiatul...

Pampon. Mersi, madam. (şeade, aparte.) Curăţică. (tare, după o pauză.) Dv. sunteţi rudă, ori consoarta dumnealui...

Miţa (tristă.) Nici rudă, nici consoartă. d-le... i sunt... adică i-am fost... amică... Am venit pentru o mică afacere

Pampon. Ca şi mine...

Miţa (oftând.) La d-ta... nu poate fi ca la mine... La mine e chestiune de traducere.

Pampon. In amor?

Miţa (asemenea.) Da, in amor...

Pampon. Ca şi la mine...

Miţa. Ca şi la d-ta?... Cum?

Pampon. Mi se pare, adică nu mi se pare... sunt aproape sigur că sunt tradus.

Miţa. Ca şi mine...

Pampon. Şi numai d. Nae poate să mĕ puie pe urma aceluia care a devenit in chestiune... A! dar n'are să-mi scape... Sunt hotărit; am să-i dau o curăţenie spiţerului să mĕ pomenească.

Miţa. E spiţer?

Pampon. Da, de sigur spiţer. Aflasem adineaori cum il chiamă dela băiatul de aici...

Miţa. Dela Iordache...

Pampon. Da, imi spusese cum il chiamă, dar i-am uitat numele cu gândul la dovezi, pentru că am dovezi, nişte hărtii pe care le-am găsit in odaie la Didina...

Miţa. Didina...

Pampon. Da, amanta mea, cel mai sacru amor, pentru care mi-am sacrificat cariera de militar, fiincă pănă să nu o cunosc am fost tist de vardişti la Ploieşti... Şi sunt turbat de gelozie! Toată noaptea n'am dormit...

Miţa. Ah! mie-mi spui ce-i gelozia?... Numai o noapte n'ai dormit? Nu ştii nimic! Căte nopţi!...

Pampon. Nu, az-noapte nu a devenit din gelozie, pentru că nu incepuse incă chestia... Am jucat la Podul-Gărlii conţina cu nişte papugii pănă la şase az-dimineaţă... I-am ras...

Miţa. Să nu te bucuri... Şi eu căştig la conţină, dar ce folos! noroc la cărţi, nenoroc la amor...

Pampon. Aş! la mine nu e noroc, e ştiinţă: ii iau la sigur... poate că să am o goană nebună, să pierz. Eu joc conţina oarbă cu fantele, şi am eu merchezul meu. Bunioară, cărţile le ţiu in stănga şi joc cu dreapta; am bătut cu fantele, puiu cărţile bătute jos, şi fantele la loc in măna stingă, pentru altă ocazie... Az-noapte i-am stins...

Miţa (plictisită.) Nu mai vine Nae...

Pampon. Astfel dar az-dimineaţă, coniţa mea, pe la şase ceasuri, mĕ intorc acasă, la Didina; bat in uşă, se scoală somnoroasă şi-mi deschide. Era incă intunerec: aprinz luminarea... Dar, cănd viu prea tărziu, e totdeauna supĕrată şi 'ncepe să mĕ certe... Acuma nu zice nimic: se 'ntoarce pardon cu faţa la perete şi tace. Zic eu (Miţa plictisită s'a sculat şi se plimbă.) in gândul meu: e supĕrată... s'o las să doarmă; cănd o vedea mäine c'am căştigat trei poli, i trece... Dau să mĕ desbrac şi vĕz jos lăngă mescioară doĕ hărtiuţe. M'aplec, — cum le-am vĕdut am simţit un fior rece, — vezi d-ta ce e instinctul la orice insectă! — m'aplec, le iau: ce era? Un

bilet de abonament la frizăria model a lui d. Nae Girimea ...

Mița. Nae Girimea ?... (se interesează.)

Pampon. Da și un bilet de amor dela o damă către „Bibicul“ ei ...

Mița. „Bibicul“ ?

Pampon. Da, către spițerul.... Să vezi cum am aflat pe urmă că e spițer.

Mița (aparte.) „Bibicul“! S'ar putea?

Pampon. Cum am citit hărtiuțele și am vĕzut pecetia pe bilet : „Frizăria model, Nae Girimea“, mi-am luat iar baltonul și bastonul și am ieșit binișor; Didina adormise iar. Mĕ duc la poliție, cercetez și aflu că aici e frizăria. Am venit; d. Nae nu era aici. Iordache mi-a spus că bilete de astea...

Mița (interesându-se nerăbdătoare) In sfârșit?

Pampon. In sfârșit, ce mai să lungim vorba de giaba, conița mea, spițerul este... După căte mi-a spus Iordache, am fost cu biletul la o spițărie, am spus că aveam ceva scris pe el și s'a șters cu un fel de asenție, și că aș vrea să știu ce era scris... se poate? și spițerii nu știu ce-a făcut, ce-a turnat pe bilet, — mirosea a spirt de țiperig, — și 'n două minute au ieșit iar dungile la loc...

Mița. Să fie cu putință ?...

Pampon. Le-am numĕrat sunt cinzeci-și-cinci de dungi... Spițerul mișel! l-am prins mai rĕu decât D. Nae : o să-i dau o curățenie... să-i rup șalele!...

Mița (aparte.) Să fie Nae ? A ce rĕsbunare ar fi ! (tare.) Domnule, zici că biletul de amor este către „Bibicul“ ?

Pampon. Da !

Mița. Și este iscălit de cine ?

Pampon „A ta adorantă, Mița...“

Mița. Mița ! A ! Dumnezeule !

Pampon. Ce ?

Mița. Domnule, ești sigur că e spițer?...

Pampon. Firește... Mai sigur se poate? Biletul era alb... spirt de țiperig și d'odată cinzeci-și-cinci de dungi... Le-am numĕrat... poftim să le numeri și dta...

Mița. Și ai venit aici pentru ca să afli numele omului cu chestia de traducere?

Pampon. Da.

Mița. Eu am o presimțire, un instinct...

Pampon. Ca și mine, ca toate insectele...

Mița. Cum este amanta dumitale ?

Pampon. Cum să fie adică ?

Mița. De roșu, de ghindă, de tobă, ori de verde ?

Pampon. De verde...

Mița. De verde ?

Pampon. Da.

Mița. Și ai la d-ta biletul către „Bibicul“, pe care zici că l-ai găsit in odaia damii de verde ?

Pampon. Da.

Mița. A să-l vĕz de grabă...

Pampon. (dându-i biletul.) Iacătă-l.

Mița (ia biletul, il privește și face o mutră grozav de disperată.) A ! am să-mi rĕsbun !... (solemnă.) Domnule, nu te juca cu inima unei femei nenorocite... Spune drept; biletul ĕsta l-ai găsit in odaia amantii d-tale ? Jură...

Pampon (grav.) Pe onoarea mea !

Mița. Uite-te la biletul ĕsta... l-ai citit ?... (citind nervos.) „Bibicule, Mangafaoa pleacă mâine miercuri la Ploești, remâiu singură și ambetată ; sunt foarte rĕu bolnavă : vino negreșit, am poftă să-i tragem un chef... A ta adorantă, Mița...“ Ai vĕzut biletul?.. Acuma uite-te la mine bine...

Pampon. Ei? (ii ia inapoi biletul.)

Miţa. Ei! Eu, eu sunt nenorocita care am scris biletul ĕsta...

Pampon. Se poate?

Miţa. Da, se poate... (desolată.) Şi omul care a fost la Didina dumitale este amantul meu!...

Pampon. Amantul dumitale? Spiţerul?

Miţa. Ce spiţer, nu-i spiţer... (frămĕntându-se.) A! trebue să am o explicaţie... O să-mi rĕsbun... o rĕsbunare teribilă!...

Pampon (acelaş joc.) Amantul dumitale? trebue să-l ştiu şi eu, trebue să-l vĕz. Eu nu mĕ mulţumesc pe rĕsbunarea dumitale... Trebue eu să-mi rĕsbun, eu!... (se plimbă turbat.)

Miţa. Juri să ne resbunăm impreună?

Pampon. Jur!

SCENA VI

Aceiaşi, Iordache

Iordache (venind repede din fund.) Coană Miţo, eşti aici? Vine.

Miţa. Nae...

Pampon. D. Nae...

Iordache (dănd pe Pampon la o parte şi luănd pe Miţa in partea ceailaltă.) Pardon. (Miţii.) Vine Crăcănel al d-tale. Viu intr'un suflet dela birt din colţ... Crăcănel a intrat in birt, a intrebat de prăvălia lui d. Nae Girimea, şi băiatul l-a indreptat aici. Ascunde-te iute... vine, trebue să fie la uşe.

Miţa. Crăcănel! ce caută?

Iordache. Treci de grabă in odăiţă. (Miţa pleacă spre dreapta pe după paravan.)

Pampon. Te duci?

Miţa. Da... (lui Iordache) Cănd o pleca, dă-mi de veste... fă-i vĕnt de grabă...

Pampon. Bine, da chestia noastră cum remăne (o urmăreşte pănă la uşe.)

Miţa. Mai vorbim noi (iese repede in dreapta inchizĕnd uşa după ea.)

Pampon (aparte.) Ciudat lucru! Să fie vreo moftangioaică?... (lui Iordache.) Mĕ rog, cine e persoana asta?

Iordache. E o damă...

Pampon. Bine damă, o vĕz eu că e damă, dar cine e? (Crăcănel intră.)

Iordache (incet lui Pampon.) Lasă că-ţi spuiu eu...

SCENA VII

Aceiaşi, Crăcănel.

Crăcănel. Mĕ rog aici este d. Nae frizerul?

Iordache. Aici este... da... nu'i acasă.

Crăcănel. Dar... mĕ rog, se 'ntoarce?

Pampon (lui Iordache apart.) Cine-i domnul ĕsta?

Iordache (incet lui Pampon.) Lasă că-ţi spuiu eu...

Crăcănel. Aud?

Iordache. Nu crez să se intoarcă aşa de grabă... Daca aveţi trebuinţă chiar cu d-lui, atunci poftiţi mai pe seară, poate să-l găsiţi...

Crăcănel. In sfărşit, eu tot mai pot aşteptà; poate să vie (şade.)

Iordache. Aşteptaţi de giaba, d-le, vine foarte tărziu...

Crăcănel. De unde ştii? poate vine mai curĕnd...

Iordache (incet lui Pampon.) Cum dracul să-i fac vênt? ...

Pampon. Daca spune odată omul că vine deseară ...

Crăcănel. Ei, poate să am noroc. Nu ştii d-ta? de căte ori pleci să stai un ceas şi stai cinci ... Ei, de ce adică să nu pleci odată pentru şapte şi să stai numai unul ? ... (se găteşte in faţa unei oglinzi, işi piaptănă barbetele şi chelia, ia o gazetă şi se pune pe citit. — Iordache şi Pampon dau din umeri. Pampon scoate o pereche de cărţi şi 'ncepe să se joace cu ele pe genuchi. Iordache merge la uşa din dreapta.)

Miţa (scoţênd capul pe uşă.) Fă-i vênt!

Iordache. Nu e chip... Zice că vrea s'aştepte ...

Miţa. Ce dracul caută aici?

Iordache. Ştiu eu ... caută pe d. Nae ...

Miţa. Nu 'nţeleg.

Iordache. I-am spus că d. Nae vine deseară, şi tot zice că-l aşteaptă ... A! stăi, că ii am eu leacul...

Miţa. Domnul ĕlălalt s'a dus?

Iordache. Nu, e aici ...

Miţa. Să m'aştepte ... Bate-mi in uşă când l-ĕi exoflisì pe Crăcănel ...

Iordache. Il exoflisesc acuma, să vezi... (coboară in scenă. Miţa işi retrage capul şi inchide uşa. Lui Pampon) Dama a zis s'aşteptţi ...

Pampon (incet.) Bine ...

Iordache (cătră Crăcănel, care e cufundat in citirea jurnalului.) Ei, boerule, d. Nae nu mai vine ... Eu trebue să 'nchiz prăvălia ... am treabă să mĕ duc in tĕrg ...

Crăcănel (lăsând gazeta.) A ! inchizi?... Atunci, daca inchizi, trebue să mĕ duc şi eu ...

Pampon (stringĕndu-şi cărţile.) Fireşte că trebue să te duci, nu o să te incuie aici.

Crăcănel. Daca e aşa ... salutare ... Mai mĕ 'ntorc eu mai tărziu ... (iese in fund.)

Iordache. Cu plecăciune... S'a dus! uf! Al dracului dobitoc!... De ce muşterii am eu parte astăzi!

Pampon. Mĕ rog, cine e negustorul ĕsta?

Iordache. Uritul ĕsta? Este amantul damii de colo...

Pampon (sărind.) Amantul damii de colo?...

Iordache. Da.

Pampon. Care a vorbit cu mine adineaori?... Miţa?

Iordache. Da, da!

Pampon (fieros) Bibicul ei? Ĕsta e Bibicul?

Iordache. Ei, da, frate, când iţi spuiu odată: e amantui damii de colo... Ce te prinde mirarea?...

Pampon (care şi-a luat pălăria şi bastonul de grabă.) Am pus mâna pe Bibicul! Nu-l las nici mort! nici mort! (se repede şi iese glonţ pe uşa din fund.)

SCENA VIII

Iordache, Nae, apoi **Miţa**

Iordache. Ĕsta este niţel cam ţicnit... De ce muştirii am parte eu astăzi?... Frumos carnaval! S'o scoţ pe Miţa. (Nae intră.) D. Nae, in sfărşit! credeam că nu mai vii.

Nae. De ce?

Iordache. Te-a căutat doi inşi...

Nae. Cine?

Iordache. Unul nu ştiu cum il chiamă, ĕlălalt era Crăcănel...

Nae. Crăcănel?...

Iordache. Da; şi coana Miţa... e aici.

Nae (strimbându-se.) Miţa aici? Nu i-ai spus că nu sunt acasă şi că viu tărziu?

Iordache. I-am spus, da a zis că te aşteaptă pănă măine, pănă poimăine... Am profitat de ocazie şi m'am dus la birt in colţ să mănănc ceva. N'apucasem să gust de doĕ ori, şi hop! Crăcănel vine 'n birt şi 'ntreabă pe băiat unde e frizăria model a lui d. Nae. Am alergat de grabă să dau de veste coanii Miţii... Era aici şi negustorul ĕlălalt; zice că are un bilet de abonament să-l schimbe, ori să te 'ntrebe ceva... in sfărşit nu ştiu bine...

Nae. Care va să zică Miţa e aici?

Miţa (care a crĕpat uşa mai dinainte şi a auzit ultimele vorbe ale lui Iordache, coborind.) Aici, Bibicule; ce, iţi pare rĕu?

Nae (făcĕndu-se vesel.) Să-mi pară reu? cum să'mi pară reu?... Se poate?

Miţa (trecĕnd lăngă Nae, incet.) Trimete de-aici pe Iordache. Am să-ţi spun ceva intre patru ochi...

Nae (tăcĕndu-se că n'aude.) Auz?

Miţa. Iordache, daca nu mai ai treabă, fii bun şi ne lasă; aveam să-i spuiu ceva lui d. Nae in secret...

Iordache. Mĕ duc... să'mi isprăvesc porţia de varză. (iese in fund.)

SCENA IX

Miţa, Nae (Miţa merge şi incuie uşa din fund.)

Nae. Pentru ce incui uşa?

Miţa (in fund.) Poate să vie iar cineva să ne facă deranj... Am să-ţi spuiu ceva in linişte.... (pauză.) Nae! (coboară in cet emoţionată.) Bibicule! Nu mĕ mai iubeşti... (un pas şi se opreşte.)

Nae (d'abia intorcĕndu-se.) Ei na! de unde ţi-a mai venit şi asta 'n cap?

Miţa. (incă un pas.) Pentru ce n'ai venit alaltăieri seara cănd ţi-am scris?

Nae (acelaş joc.) Eram bolnav alaltăieri...

Miţa (coborind, cu energie.) Minţi!... Ai primit biletul meu?

Nae. Da.

Miţa. Unde mi-e biletul? Arată biletul...

Nae (după ce se caută prin toate buzunarele.) Pe semne că l-am pierdut...

Miţa. L-ai pierdut? Unde l-ai pierdut?

Nae. Ştiu eu unde l-am pierdut? daca ştiam că-l pierz, firește că nu-l pierdeam...

Miţa. Nu ştii unde l-ai pierdut?

Nae. Nu...

Miţa (strajnică.) Bibicule! Bibicule!

Nae. Ei?...

Miţa. Vezi tu sticluţa asta? (scoate din buzunar o sticluţă mică şi i-o arată.)

Nae. Ei ce?

Miţa. Ştii ce are inăuntru?

Nae. Cerneală...

Miţa. Nu cerneală, Năică; vitrion englezesc...

Nae (dăndu-se inapoi.) Vitrion? eşti nebună?

Miţa. Da, vitrion! ţi-e frică?

Nae. Fireşte că mi-e frică, na!

Miţa. Pentru ce, daca te ştii curat?

Nae. Pentru că tu nu ştii ce e vitrionul...

Miţa. Ba da... e un fel de metal... asenţie...

Nae. Nu ştii ce poate face?

Miţa. Ba da; părleşte, Năicâ, arde, Bibicule, momentan tot, tot, şi mai ales ochii!

Nae. Dă-mi sticluţa...

Miţa. Aş!

Nae. Pentru ce să ţii asemenea lucruri? pentru ce?

Miţa. (vrând să isbucnească.) Pentru ce?... Imi trebue...

Nae. Pentru ce iţi trebue?

Miţa. (isbucnind.) Pentru ce? (cu un gest mare, care face pe Nae să-şi acopere ochii dându-se repede inapoi.) Pentru dumneatale, musiu Năicâ, şi pentru Didina dumitale!...

Nae (pălind.) Care Didină? tu ştii ce spui!...

Miţa. Ştii şi d-ta mai bine decât mine; nu umbla cu mofturi, şarlatane. Care Didină, ai? Didina, pentru care mĕ traduci pe mine; Didina, pe care o iubeşti; Didina, la care ai fost aznoapte, mizerabile!

Nae. Nu e adevĕrat, am stat acasă bolnav.

Miţa. Minţi! Adineaori spuneai că nu ştii unde ai pierdut biletul... Să-ţi spuiu eu: biletul meu l-a găsit in odae la Didina d-tale respectivul ei.

Nae. Respectivul? Pampon?

Miţa. Vezi! vezi! ştii cum il chiamă; da, unul inalt, bărbos, fioros, cu care o să ai aface chiar astăzi; pentru că s'a 'ntâlnit cu mine aici, mi-a arătat biletul meu, şi eu i am declarat că omul cu traducerea este acela care mĕ traduce şi pe mine, (Nae se plimbă agitat.) amantul meu, fidelul meu amant, căruia eu (obidită.) i-am fost in todeauna fidèa.

Nae. Ce-ai făcut?

Miţa. Pampon te caută să te omoare... A! dar până să-şi rĕsbune el, am să vĕ omor eu, eu! pe Didina, pe tine, şi pe mine!... (se trinteşte pe un scaun desperată şi isterică şi-şi ascunde capul in mâini.)

Nae (apropiându-se binişor de ea şi căutând s'o mângâe.) Miţo, neică, vino-ţi in fire...

Miţa. Lasă-mĕ (il respinge.)

Nae (apucându-o in braţe şi căutându-i buzunarul.) Nu; nu te las, pentru că te iubesc... numai pe tine... te iubesc... numai ...pe ... tine ... (a găsit buzunarul, a luat sticluţa, şi se ridică repede şi schimbând tonul.) Inţelege că e incurcătură la mijloc. Mi-ai pus pe nebunul de Pampon in cap.

Miţa. D-ta ţi l-ai pus...

Nae. Vrei scandal cu orice preţ?

Miţa. Da, (ridicându-se.) vreau scandal, da ... pentru că m'ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate: ai uitat că sunt fiică din popor şi sunt violentă; ai uitat că sunt republicană, că 'n vinele mele curge sângele martirilor dela 11 fevruarie; (formidabilă.) ai uitat că sunt ploeşteancă — da! ploeşteancă! — Năicâ, şi am să-ţi torn o revuluţie, da o revuluţie... să mĕ pomeneşti!...

Nae (cam zimbind de tirada ei.) Nu fi nebună!... Ce-o să faci?

Miţa (căutând sticluţa in buzunar.) Ce să fac? (n'o găseşte; se uită rătăcit imprejur... Nae i arată de departe, rizând, sticluţa; ea dă un ţipĕt.) A! mi-ai furat sticluţa, scamatorule! (repezindu-se la el pe după mobile.) Dă-mi sticluţa, şarlatane, mizerabile, infame!

(Se aud bătăi tari in uşă)

Nae. Taci! bate cineva!

Iordache (deafară.) Deschideţi! deschideţi de grabă!

Miţa. Nu vei deschide, până nu-mi dai sticluţa! (se pune in dreptul uşii. Nae o dă in lături, trage ivĕrul şi deschide. Iordache intră repede.)

SCENA X.

Aceiaşi, Iordache.

Iordache. Vine Crăcănel turbat... S'a făcut scandal; l-a bătut ĕlălalt care era aici... (Miţii.) Ascunde-te... Vine!

Miţa (apelpisită.) Nu mai voiu să ştiu de nimic... Să vie oricine... Voiu scandal... voiu să mor!... (se repede să ia un briciu; Iordache se uită afară prin uşă.)

Nae (repezindu-se şi smulgĕndu-i briciul, o apucă de amândoĕ mâinile şi o tĕrĕşte spre dreapta.) Aide dincolo, să-ţi dau sticluţa.

Miţa. Nu!

Iordache (dela uşă.) Fugiţi, iacătă-l, fugiţi!...

Nae. Haide! (tĕrĕşte pe Miţa cu multă luptă şi iese cu ea în odaea din dreapta, pe după paravan.)

SCENA XI.

Iordache, Crăcănel.

Crăcănel (intrând prin fund furios, cu pălăria stricată şi tăvălită. Iordache se dă la o parte.) A! asta nu, asta nu poate să rĕmâie jos!... Ai mai pomenit d-ta una ca asta, d-le?

Iordache. Ce d-le?

Crăcănel. D-le, adineaori ştii că am plecat de aici.

Iordache. Da...

Crăcănel. N'apuc s'ajung în colţ şi auz de urmele mele: „Pst! pst! Bibicule!“ Pe mine mĕ chiamă Telemac, Mache, nu mĕ chiamă Bibicul. Imi vĕz de drum... Iar: „Pst! pst! Bibicule!“ Eu merg înainte... Când mĕ pomenesc că m'apucă cineva pe la spate de guler. Mĕ întorc. Zice „Te faci că n'auzi, Bibicule, ai?“ Eu zic: „Nu mĕ chiamă Bibicul, d-le, mĕ chiamă Telemac, Mache. — Bibicule, zice el, deodată; eşti un mizerabil; ai făcut un abuz mare: ai înşelat o femee, dar ai aface acuma cu un bărbat. De mult te caut. Avem să ne răfuim amândoi. Acu nu-i vreme, dar până una alta, ca să ştii cu cine ai aface, poftim o arvună!“... N'apuc să rĕspunz, domnule, şi şart! part! trosc! pleosc! patru palme: imi turteşte pălăria şi mi-o aruncă cât colo. Până să mĕ plec s'o ridic, infamul se suie într'o trăsură şi pleacă... Chem sergentul... nimini!... A! dar trebue să ştiu cine este dobitocul ĕsta smintit... trebue să ştiu! Cum il chiamă?

Iordache. Ştiu eu cine e ala?

Crăcănel. Este mizerabilul care era adineaori aici cu d-ta când am venit eu.

Iordache. Nu ştiu cum il chiamă...

Crăcănel. Trebue să ştii, trebue să-mi spui: nu plec de aicea până nu aflu; chem poliţia, fac scandal!... (se plimbă făcĕnd gesturi exasperate.)

SCENA XII.

Aceiaşi, Catindatul, Nae, apoi **Pampon.**

Catindatul (intră prin fund, cu mâna la falcă văităndu-se) A! a! a! m'a apucat rĕu... (se trânteşte pe un scaun)

Iordache. Şi ai venit iar la doftoria lui Matei, nu mai merge, tinĕrule...

Crăcănel. D-le, înţelege odată şi spune-mi...

Nae (ieşind din odaie şi coborînd) Ce e? Ce e, domnule?

Crăcănel. D-le! Un dobitoc, un infam,

care era adineaori aici, m'a insultat cu palme pe mine, Mache, ca drept Bibicul ...

Nae (aparte.) Pampon a fost! (către Iordache incet.) Treci dincolo, i-a venit rĕu nebunii. (Iordache iese iute la dreapta.)

Catindatul. A! a! a! (se svărcolește pe scaun.)

Nae (Catindatului.) Ce e? d-ta ce poftești?

Catindatul (sculându-se și arĕtându-și falca, hotărit.) Știi s'o scoți? scoate-mi-o!

Nae. Șezi. (Catindatul șade.)

Crăcănel. D-le, n'am vreme de stat. Spuneți-mi cum il chiamă...

Nae (alegĕndu-și instrumentele.) Nu știu, d-le, de unde vrei să știu eu numele la toți mușterìii! (către Catindat.) A din fund de tot? (Catindatul dă din cap că da.) Desleagă-te. (Catindatul face fasoane. Nae il apucă cu putere și-l desleagă.)

Pampon (apărĕnd in fund.) Aha! Bibicule, iar d-ta! (Crăcănel se dă inapoi.)

Nae (cu un ochiu la ce se petrece intre Pampon și Crăcănel, și cu altul la Catindat, pe care il ține cu putere cercând să-i vire mâna in gură, și care se sbate și nu vrea să se lase.) Numa s'o vĕz! n'o scoț!

Crăcănel (inaintând un pas spre Pampon, făcĕndu-și inimă și voind să-și dea fiori.) Domnule! mĕ cunoști d-ta pe mine?

Pampon. Cum să nu, Bibicule! (se apropie binișor de Crăcănel, il apucă și-i mai trage câteva.)

Crăcănel (scăpând și ocolind pe după mobile.) A! ajutor! poliție! vardist! (Pampon il urmărește neimpăcat; Crăcănel vrea să iasă prin dreapta pe după paravan, se intâlnește piept in piept cu Iordache care intră, și care-l respinge.)

Nae (care, după o luptă, a reușit să vĕre mâna in gura Catindatului,) Șezi binișor!

Catindatul (gemĕnd cu gura infundată și svărcolindu-se.) A! a! a!

Iordache (care a venit de după paravan, in cet lui Nae.) I-a venit pandoliile, era să-și taie gâtul cu briciul.

Crăcănel. E nebun! ajutor! poliție! vardiști! (iese in fuga mare prin fund.)

Pampon. Stăi, Bibicule! (iese furios după el.)

Nae (trăgĕnd cu putere.) Nu mișca! (după ce a tras, iese repede in dreapta, urmărit de Iordache.)

Catindatul (văitându-se cu mâna la falcă.) A! a! a! mi-a scos alta! Măsea nevinovată, domnule!...

(Cortina.)

ACTUL II

O sală deoparte a unui bufet intr'un bal mascat de mahalà. Două uşi in fund; cea din dreapta dănd in bal, cea din stinga intr'un coridor de lăngă bal. La stinga, in planul din fund, o uşă a cabinetului de toaletă ; la dreapta, planul intăiu, o uşă dănd in sala principală a bufetului. In scenă, mese pentru măncare, una in fund intre cele două uşi, două in faţă, una la dreapta alta la stinga. La ridicarea cortinii, se aud măsurile din urmă ale unui valţ, şi se vede prin uşa din dreapta, in fund, mişcarea balului.

SCENA I.

Catindatul in costum şi cu masca scoasă şezănd la masa din stinga şi bănd rom cu un păhăruţ, apoi **Chelnerul.**

Catindatul (bătănd in masă.) Chelner!...

Chelnerul (d'afară.) Vine!...

Catindatul. Am inceput să mă incălzesc... ori magnetismul... ori electricitatea lui Matei... nu ştiu ce e... dar lucrează... Am inceput să mă 'ncălzesc (bate in masă.)

Chelnerul (din dreapta.) Vine, vine!

Catindatul. Unul dela noi dela percepţie m'a invăţat : „Vrei să-ţi treacă? mănăncă, bea, fă petreceri şi magnetizează-te, dar magnetizează-te strasnic cu jamaică..." şi... mă magnetizez (bate in masă tare) Fiu! cald!

Chelnerul (d'afară.) Vine, vine, vine!

Catindatul. Nenea Iancu, sireacul, daca ar şti cum mă magnetizez... şi unde ? (scoate de sub costum din sin o scrisoare şi o citeşte cu chef şi cu un ton de gravă mustrare ca drept al lui Nenea Iancu.) „Am aflat că umbli prin cafenele şi pe la baluri; dacă mai aflu astfel de chestii, nu-ţi mai trimet niciun gologan, viu să-ţi lungesc urechile; te iau inapoi la prăvălie, şi te pui la ipitropie, măgarule..." Mie adică imi scrie Nenea Iancu. (bate tare in masă.)

Chelnerul (intrănd din dreapta.) Vine!...

Catindatul. Socoteala şi 'ncă un rom... Ăsta e al patrulea...

Chelnerul. Ba al cincilea...

Catindatul. Ba al patrulea...

Chelnerul. Al patrulea l-aţi băut... şi cu unu, care il comandaţi acuma, cinci...

Catindatul. Aşa, cu ăl d'acuma?... da (Chelnerul iese in dreapta.) Fiu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac!... Vezi ce e cănd nu ştie cineva?... Era aproape de mintea omului : durerea devine din măsea, măseaoa devine din răceală, răceala devine din frig;— din cald devine că nu mai e frig; daca nu mai e frig, va să zică că răceala se duce şi vine căldura; a venit căldura, a trecut durerea... (Chelnerul vine.) Par egzamplu... (pune măna pe falcă.) lucrează magnetismul... arde... foc... Fiu! cald mi-e! (Chelnerul a pus pe masă romul.) Un rom şi ţal!

Chelnerul. Cinci romuri: unu şi cinzeci.

Catindatul (dănd romul pe găt.) Şase...

Chelnerul. Nu, cinci...

Catindatul. Ba şase... Cinci cu ăsta

care l-am bĕut, şi cu unul, care o să mi-l aduci acuma, şase. (plăteşte.) Fiuu! lucrează strajnic magnetismul... Şi am să tachinez astăseară!... da am să tachinez!... pe toate am să le tachinez! (merge cam şovăind la o oglindă in stinga să-şi dreagă miza.) Fiu! cald!...

SCENA II

Catindatul, Didina intră prin fund dela stinga, coboară la masa din dreapta şi şade; e in costum de polonez: cazacă cu brandeburguri, mănţăluţă cu blană, pantaloni in cisme cu carămb; in cap căciulică poloneză cu un pampon mare, apoi **Chelnerul**.

Didina (bătĕnd in masă.) Băete! (işi scoate masca şi se şterge cu batista.)

Chelnerul (intrând cu romul.) Vine!

Catindatul (intorcĕndu-se şi punĕndu-şi masca.) O mască... Am s'o tachinez... (Chelnerul, după ce a lăsat romul pe masă la stinga, trece la dreapta lângă Didina.)

Didina. O bere.

Chelnerul. Vine!

Didina (care a observat pe Catindatul, se intoarce cam cu spatele ca să nu-i vază faţa. Catindatul bea rom, suflă mereu de căldură şi se uită când pe o parte când pe alta la Didina.) N'a venit Nae incă... (scoate o scrisorică şi o citeşte.) „Prea iubita mea angelă, s'a intĕmplat un caz de o comĕdie mare in chestia noastră prin respectivul teu Pampon şi o individă... Trebue să ne vedem deseară ca să-ţi spuiu cum curge in defavor toată intriga asupra romanţului nostru, să juri că eşti la Teatru, pentru care nu cumva să lipseşti deseară dela bal cum ne-a fost vorba. Trimete-l pe Pampon să joace conţina şi vino negreşit... Al tĕu adorant pănă la moarte... Nae"... Doĕsprezece aproape, şi nu mai vine. (Chelnerul aduce berea, o pune pe masă la Didina şi iese.)

Catindatul. Fiuu! (Didinii.) Bonsoar, mască... (aparte.) Am s'o tachinez... (tare.) Ce mai faci?

Didina (care indată ce i-a vorbit Catindatul şi-a pus masca.) Bine, mersi! Uite beau o bere... Da d-ta ce faci?

Catindatul. Şi eu bine, mersi; mĕ magnetizez cu jamaică.

Didina. Imi pare bine.

Catindatul. Şi mie nu mai puţin, parol! (apart cu chef.) Al dracului ştiu să le tachinez.

Didina (bătĕnd in masă şi sculându-se.) Să-l mai caut in bal...

Catindatul (bĕndu-şi picătura din fund a paharului.) Ce, te duci, mască?

Didina. Da, mască, mĕ duc. (Chelnerul vine din dreapta.) O bere, s'o plătesc (aruncă banii pe masă.)

Catindatul (către chelner.) Şi mie o jamaică... (către Didina) Nu mai stai nitel? să mai beau numai un magnet şi pe urmă te joc.

Didina. Nu, mersi.

Catindatul. Să te joc o... conţină oarbă. (ride.)

Didina. (apart.) Conţina oarbă? să mĕ fi cunoscĕnd? (pleacă să iasă.)

Catindatul. Pe doĕ consumaţii şi-o guriţă mazu (ride.) Strajnic tachinez... (o urmăreşte pănă la uşă.)

Didina. (aparte.) Mazu?... M'a cunoscut (iese repede, in fund, la dreapta; ieşind, pamponul dela căciulă i cade in scenă; Chelnerul aduce incă un rom şi-l pune pe masă la stinga aşteptând.)

Catindatul. (intorcĕndu-se dela uşă şi coborind.) Strajnic am tachinat-o... (gustă din

rom şi-l plăteşte.) Fiuu! Şi mi-e cald... mi-e cald... mi-e foc de cald! (intorcĕndu-se şi zărind pomponul jos.) Iacă! i-a căzut polinezului istoria dela căciulă... (ia pomponul şi şi-l pune 'n piept.) Haha! Acu să vezi cum o tachinez (trage repede paharul de rom şi iese iute după Didina.) Acu să vezi cum am s'o tachinez. (Se aude in bal polca.)

SCENA III

Crăcănel singur, in costum de bal, intrănd din bufet, apoi **Chelnerul.**

Crăcănel (coborind şi scoţĕndu-şi masca.) Il chiamă Iancu Pampon; i mai zice şi „Conţina cu 5 Fanţi"; a fost tist de gvardişti de noapte la Ploieşti; acuma face pe jucătorul de cărţi; e neinsurat, dar precontează pe una Didina Mazu, nihilistă. I-am luat urma acasă, de acasă la cafenea, dela cafenea iar acasă, şi de acasă aici. Trebue să fie aici... Am minţit pe Miţa că mĕ duc la Ploieşti, şi am venit... Mi-am pus costum, ca să nu mĕ cunoască cineva şi să afle Miţa... cum e ea geloasă!... (bate 'n masă; Chelnerul intră.) Am zis o bere...

Chelnerul. Vine!...

Crăcănel. A! asta nu poate remăne jos... Eu, cănd imi trage cineva palme... eu turbez!... cu dinţii il apuc, nu-l las nici mort pănă nu-mi spune pentru ce? pentru ce mi le-a tras? să ştiu eu: pentru ce?... Trebue să-mi spuie mişelul numaidecăt!... (Chelnerul aduce berea, Crăcănel o bea şi'o plăteşte. Chelnerul ia paharul de bere şi paharul de rom remas pe masa din stinga şi iese.) Dacă o fi deschis, mĕ duc drept la el... dar dacă o fi mascat?.. (se găndeşte.) A! am găsit... Mĕ dau binişor pe lăngă toţi bărbaţii şi le zic la ureche: „Eu sunt Bibicul, nene Iancule, nu mai pofteşti?..." adică să-mi tragă iar... Să poftească in bal să-mi tragă... nu! să poftească mizerabilul! (scoate, işi face o ţigară şi'o aprinde. Didina urmărită de Catindatul intră.) Cineva! (işi pune masca.)

SCENA IV

Crăcănel, Didina, Catindatul.

Didina (intrănd.) S'a hotărit! nu pot să scap de dobitocul ĕsta... mĕ cunoaşte.

Catindatul (urmărind-o pe pasul de polcă, şoväind puţin.) Mască, nu te las: trebue să facem o polcă.

Didina (plictisită.) Mersi, mască, nu joc; fii băiat cum se cade şi nu te mai ţine după mine...

Catindatul (aparte.) Ştrajnic le tachinez!...

Didina. Ţi-am spus odată că aştept pe cineva?

Catindatul. Ce adică eu nu sunt cineva.

Didina (foarte plictisită.) Ba da, decăt aştept pe cineva să mĕ ducă acasă...

Catindatul. Da ce, eu nu te pot duce acasă?

Crăcănel (aparte.) Ĕsta să fie? că prea e obraznic... (observă scena.)

Didina (impingĕnd pe Catindatul, care vrea s'o ia de zor la polcă.) Vai de mine! mi-am găsit beleaoa cu d-ta, imi scoţi sufletul! (aparte.) Ce să fac? Cum să scap? A! (tare.) Mască, am să te rog ceva: aşteaptă-mĕ un minut aici... Mĕ 'ntorc indată...

Catindatul. Da te 'ntorci?

Didina. Mai e vorbă...

Catindatul. Să te 'ntorci, să nu pleci până nu ne vedem, că ai perdut ceva.

Didina (plecând.) Eu?

Catindatul. Da... (aparte) Acu am s'o tachinez...

Didina. Aş! mofturi!

Catindatul. Zĕu!... Cum ai venit, ai? N'ai venit cu pampon? Vrei să te duci fără pampon?

Crăcănel (sărind.) Pampon?!

Didina. Pampon?! Hotărit, mĕ cunoaşte: trebue să-mi schimb costumul, să-mi piarză urma... (iese repede; Catindatul se repede să iasă după ea; Crăcănel il urmăreşte, il apucă in uşă şi-l trage cu putere inapoi.)

Crăcănel (cu tonul sfidător şi melodramatic.) Eu sunt Bi-bi-cul, ne-ne Ian-cu-le!

Catindatul. Eu nenea Iancu? fugi d'acolo!

Crăcănel (crescendo.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule; nu mai poftesti? poftim de! ba nu, nu! ia poftim...

Catindatul. Ce să poftesc, domnule? ştii că eşti curios d-ta!...

Crăcănel (crescendo.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule!

Catindatul. Bine, d-ta poţi să fii Bibicul, dar vezi că asta-i asta, că eu nu sunt nenea Iancu.... Nenea Iancu e frate-meu...

Crăcănel. Atunci, nen'tu Iancu al d-tale, este o canalie!

Catindatul. Da pentru ce, d-le?...

Crăcănel. Asta mĕ priveşte pe mine...

Catindatul. Ba priveşte familia, să mĕ ierţi...

Crăcănel. Şi-l aştept aici, pentru ca să-l iau de piept şi să am o tălmăcire cu d-lui... Să vedem: pentru ce? da, pentru ce?

Catindatul. Aş! il aştepţi de giaba: nenea Iancu e la Ploieşti...

Crăcănel. Mofturi! e la Bucureşti...

Catindatul (sărind.) Nenea Iancu la Bucureşti?

Crăcănel. Da, şi are să vie aici: il aştept!

Catindatul (aparte.) Nenea Iancu! să vie aici! M'am topit... Sunt nenorocit!

Crăcănel. Şi o să fii faţă şi d-ta la tălmăcire; am să te pui faţă ca să vezi şi d-ta pentru ce nen'tu Iancu al d-tale este o canalie!

Catindatul (aparte.) Nenea Iancu! vine nenea Iancu, şi ĕsta cum mĕ cunoaşte, o să mĕ spuie, o să mĕ puie faţă!... Trebue să-mi piarză urma; trebue să-mi schimb costumul... (iese fuga in fund la stinga.)

Crăcănel. Fuge să-i dea de ştire lui nen'su Iancu! trebue să-l ţiu de scurt. (iese fuga după Catindatul.—Se aude in bal anunţul cadrilului.)

SCENA V

Miţa singură in domino albastru cu flori, apoi **Chelnerul**

Miţa (intrând, işi scoate masca.) Nu e... N'a venit incă? Il cunosc... are numai doĕ costume: un cazac şi un turc... N'a venit. Trebue să se fi dus să-şi ia pe individa! Trebue să vie impreună! A! Să vie! Dumnezeule! Jur pe tot ce mi-a rĕmas mai scump, jur pe statua Libertăţii dela Ploeşti, că are să fie o istorie!... (bate 'n masă.) A! gelozie! Am să-i omor!

Chelnerul (intrând din dreapta.) Vine!

Miţa. Un miş-maş... mai mult maş decât miş.

Chelnerul. Vine (iese.)

Mița. Voiu să beau, voiu să beau (cadențând), căci nu e'n lume altă durere, decât durerea ce simțesc eu... (Chelnerul aduce mișmașul. Se aude cadrilul. Mița bea paharul pe neresuflate și plătește. Chelnerul ia paharul și pleacă.) Așa! să vie acuma. (își pune masca.)

SCENA VI

Mița, Iordache in costum de turc, apoi **Crăcănel**

Iordache (vine sufland la masa din stinga.) Uf! Am asudat... Trebue să mĕ dau la o gargariseală (bate 'n masă.)

Mița (se 'ntoarce, il vede și dă un țipĕt.) Turcul! Nae! (se repede la el.) Nae! Eu sunt, Mița. (își scoate masca.)

Iordache. Mița! Coana Mița! Sunt eu, Iordache (își scoate masca.)

Mița. Nae a venit?

Iordache. Nu... n'a venit...

Mița. Minți! a venit! A! v'am dat de urmă. L-am căutat acasă și nu l-am găsit; vardistul mi-a spus că a plecat in costum de bal in birje. A venit... E aici... E cu ea... Spune; nu minți!

Iordache. Ei, da, da! a venit, dar a venit și Crăcănel...

Mița. Crăcănel! aicea Crăcănel?.. Nu-i adevĕrat! Mangafaoa e la Ploești.

Iordache. Ba-i prea adevĕrat (Crăcănel intră.)

Crăcănel (intră prin fund și vine țintă la Iordache.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule, eu sunt Bibicul; nu mĕ cunoști? Poftim de! ia mai poftim de!

Mița (aparte.) E Crăcănel! imi cunoaște dominul, trebue să mi-l schimb numaidecât (iese repede in fund la stinga.)

Crăcănel. Nu rĕspunzi? nu pofteți, nene Iancule?

Iordache. Eu nu sunt nenea Iancu, eu sunt nenea Iordache... Pe nenea Iancu caută-l in bal...

Crăcănel. In bal? (iese repede 'n fund, dreapta)

Iordache. Un nenea Iancu trebue să găsești in tot balul (își scoate masca.)

SCENA VII

Iordache, Nae, in costum de cazac, apoi **Catindatul.**

Nae (din fund, dreapta.) Iordache... (își scoate masca.)

Iordache. Aha! bine că vii! Știi cine e in bal? ia ghici...

Nae. Cine?

Iordache. Mița...

Nae. Mița!

Iordache. Și Crăcănel... ferește-te; Mița te caută...

Nae. Cum să scap de republicana asta?... Nu găsesc pe Didina să plec...

Catindatul (din fund.) Peste putință să găsesc alt costum: Bibicul ĕla o să mĕ dea de gol lui nenea Iancu... (își scoate masca.)

Nae (își pune masca repede; lui Iordache.) Pune-ți masca! (Iordache își pune masca.)

Catindatul. Uf! Și m'am magnetizat!... Lucrează magnetismul.... Nu mai pociu! fiuu!

Nae (incet lui Iordache.) Il cunoști?

Iordache (asemenea.) Tinerul cu măseaoa...

Catindatul (vĕzĕndu-i,) A! bună idee (vine la ei vesel.) Mască, mĕ cunoașteți?

Nae. Nu...

Catindatul. Imi pare rĕu, v'aş fi rugat ceva ...

Nae. Ce?

Iordache (incet lui Nae.) Să-i scoţi iar măseaoa ...

Nae (Catindatului, tare.) Cu plăcere, neică, dar n'am ostromentele ...

Catindatul. Ce ostromente?

Iordache. Pentru măsea ...

Catindatul. (aparte.) Şi ĕştia sunt bărbieri... (tare.) Aşi! măseaoa nu o mai scoţ; i-am dat de leac: călduri cu magnetism de jamaică ...

Nae. Ala-i bun ...

Catindatul. Uite ce vream eu să vĕ rog: eu am un frate mai mare in bal, şi mĕ cunoaşte, şi n'aş vrea să mĕ cunoască... Ce e de făcut?

Nae. Ştiu eu, şi eu aş vrea să nu mĕ cunoască cineva in bal; da dacă te cunoaşte odată ...

Iordache. Nu-i alta nimic de făcut decăt să plecăm din bal ...

Catindatul. Nu! nu voiu să plec, voiu să mai tachinez, voiu să mĕ magnetizez bine! Am eu o idee ...

Nae. Ce idee?

Catindatul. Costumurile d-v. sunt dela grandinop, ori particulere?...

Iordache. Particulere.

Catindatul. Şi al meu tot particuler. Haide să le schimbăm, şi apoi să mai poftească Bibicul să mĕ puie faţă cu nenea Iancu ...

Nae. Faină idee! Bravos! Haide!

Iordache. Haide!

Catindatul. Haide la grandinop! (ies toţi trei in fund la stinga.) la cabinet de taoletă! (Se aude mazurca in bal; Catindatul iese pe pasul de mazurcă.)

SCENA VIII.

Pampon, in costum, intrănd fioros din bal.

In sfărşit! (şade pe un scaun şi işi scoate masca; lugubru). Este adevĕrat că sunt tradus: Didina mĕ inşală cu Bibicul, cu amantul femeii ĕleia. Astăseară, la cafenea, femeia aia mi-a lăsat un bilet; i-am cunoscut slova, e slova din biletul către Bibicul. Imi scrie să viu aici, unde amantul ei are intălnire cu Didina. Nu se poate, zic eu; Didina s'a dus la mătuşică-sa. Merg de grabă acasă, Didina nu e; la mătusică-sa, Didina nu e. Mĕ 'ntorc acasă, chem slujnica, ii trag două perechi ca la poliţie şi pe urmă o supun la intrigatoriu. Spune că conita a plecat in costum polinez... Aici in bal este! cu el!.. cu Bibicul. A! Bibicule! ai scos o femee din minţi — femee! ochi alunecoşi, inimă sburdalnică!... — astădată n'ai să scapi... O să-ţi rup şalele... (bate in masă.) O mască! (işi pune masca.)

Chelnerul. (d'afară.) Vine!

SCENA IX.

Pampon, Crăcănel.

Crăcănel. (din fund, dreapta.) Nu pot să dau de nenea Iancu, şi l-am pierdut şi pe frate-sĕu ... (vĕzĕnd pe Pampon.) Pe ĕsta nu l-am cercetat... Acuma il vĕz intăiu. (Pampon bate iar in masă; Crăcănel coborind doi paşi, tare şi cu ton de sfidare melodramatică.) Eu sunt Bi-bi-cul ...

Pampon. (sărind.) Bibicul!

Crăcănel. Da, Bibicul, nene Iancule! (işi scoate masca.) nu mai poftesti?

Pampon. (își scoate masca, fioros gata să se repează.) A! care va să zică mĕ căutai, Bibicule?

Crăcănel. (potrivindu-se să-și ia vĕnt de scăpare.) Da, nene Iancule...

Pampon. (același joc crescendo.) Și eu te căutam, Bibicule! (se repede.)

Crăcănel. (dându-se pe după o masă.) Poftim dè! mai dă dè!... Să nu dai! să nu dai! că fac scandal... Chem poliția... stai să ne deslușim!

Pampon. Mișelule, să ne deslușim, ai? După ce mĕ ataci la sacrul meu amor; amăgești o ființă nevinovată... o femee... femee! ochi alunecoși, inimă sburdalnică!...

Crăcănel (urmându-și jocul.) Eu? amăgesc o femee?... Eu nu am amăgit nicio femee; ele m'a amăgit pe mine... și multe; nu știu nimic la sufletul meu.

Pampon. Minți!

Crăcănel. Nu mint... Nu da! nu da! că fac scandal. Să ne deslușim: e incurcătură la mijloc... Spune care femee...

Pampon. O știi bine, Didina...

Crăcănel. Nu cunosc nicio Didină. Pe amanta mea o chiamă Mița...

Pampon. Da, pe amanta ta o chiamă Mița; dar, ca un mișel ce ești, nu te-ai mulțumit cu o amantă... Ai atacat și pe amanta mea Didina... Ai nenorocit-o!

Crăcănel. Nu-i adevĕrat!

Pampon. Am dovezi: ai uitat la Didina un bilet de abonament la frizerie.

Crăcănel. Nu-i adevĕrat! eu nu mĕ raz cu abonament, eu mĕ raz à-la cart...

Pampon. Și un bilet dela amanta ta...

Crăcănel. Dela amanta mea? Iți spuiu eu că e incurcătură.

Pampon. Nu e nicio incurcătură, mișelule! Amanta ta, Mița, iți scrisese de miercuri că te așteaptă, că Mangafaoa pleacă la Ploești.

Crăcănel. Miercuri?... Ploești?... Mangafaoa?...

Pampon. Da, și tu, Bibicul, in loc să te duci la ea, o părăsești, și te dai furiș la amanta mea, la Didina (se repede.) O să-ți rup oasele... Oasele am să ți le rup!

Crăcănel (apărându-se.) Stăi! să nu dai, că fac scandal! Mi-e frică de o nenorocire!... (își pune mâna la inimă să o astĕmpere.)

Pampon. Da! să-ți fie frică de o nenorocire; pentrucă precum ai vrut tu să nenorocești pe Didina... o femee! ochi alunecoși, inimă sburdalnică!... asemenea să știi că o să te nenorocesc eu pe tine. (se repede.)

Crăcănel (același joc.) Stăi! stăi, omule, pentru Dumnezeu!... Mița? miercuri? Ploiești? Mangafaoa?... Dumnezeule! am o bănuială... Arată-mi biletul... Eu am fost miercuri la Ploiești...

Pampon. La Ploiești...

Crăcănel. Da, la Ploiești... Să fie cu putință?... Mița? a opta?... Arată biletul!

Pampon. Iacătă-l biletul! (Crăcănel se apropie să vază biletul; Pampon il apucă cu mâna stingă, și cu dreapta i arată hârtia.) A! vrei să mĕ 'nșeli? (il sguduie.)

Crăcănel (sfârșindu-se dela inimă, se moaie din balamale și cade pe un scaun.) Mița! m'a tradus! apă! apă!... Mangafaoa... eu... eu sunt!

Pampon. Mangafaoa?

Crăcănel. Da, mangafaoa!... eu... A

opta oară tradus! (ridicând mâinile la cer.) Este cu putință, domnule?

Pampon. A opta oară? (șade lângă el.)

Crăcănel (dezolat.) Nu ți le mai spuiu p'alelalte, că sunt halimale, domnule, ca la „O mie și una de nopți" ale lui Gorjan, istorii arabicești. Numai una să ți-o spuiu, al șaptelea caz de traducere... in vremea rĕsboiului...

Pampon. Cu un muscal?

Crăcănel (plin de obidă.) Nu m'ar fi costisit atăta să fi fost cu un muscal, fiindcă eu eram dela inceput pentru convenție... știi, Muscalii luptau pentru cauza sfântă a eliberării popoarelor creștine de sub jugul semilunii barbare... Dar cu un neamț, domnule!...

Pampon. Cu un neamț?

Crăcănel. Fă-ți idee, domnule, ce traducere!

Pampon. Ei și?

Crăcănel (plângĕnd.) Am plâns, cum plâng și acuma, căci eu țiu mult la amor; am plâns și am iertat-o... pe urmă am prins-o iar, și iar am plâns și iar am iertat-o; nu de multe ori, dar cam des... așa cam de vreo cinci șase ori... Ce-mi ziceam eu? Vorba d-tale: femee! ochi alunecoși...

Pampon. Inimă sburdalnică!...

Crăcănel. Până când, intr'o seară, mĕ duc, domnule, ca de obiceiu acasă; intru in sală, deschiz ușa iatacului... intunerec... „Te-ai culcat?" nu rĕspunde nimini. Inima 'ncepe să tica-taca rĕu, aprinz luminarea, și ce găsesc pe masă, domnule?

Pampon. Ce?

Crăcănel. Un rĕvășel: „Mache, m'am plictisit să mai trăiesc cu o rublă ștearsă ca dumneatale. Nu mĕ căuta; am trecut cu neamțul meu in Bulgaria..."

Pampon. In Bulgaria? Ce căuta neamțul in Bulgaria?

Crăcănel (dezolat.) Nu știu! Ei! ce te faci, Mache?... De desperare, ce am zis eu? Daca n'am avut parte de ce mi-a fost drag pe lume, incai să mĕ fac martir al idipedenții... și am intrat volintir...

Pampon. Volintir?...

Crăcănel. In garda națională... Știi, pentru ca să-mi mai uit focul... (plânge.) Și 'nchipuiește-ți d-ta acum și Mița! (plânge) și garda națională s'a desființat!...

Pampon. Care va să zică este un Bibicul...

Crăcănel. Se 'nțelege; n'ai vĕzut biletul?

Pampon. Care va să zică este un Bibicul, care devine in chestie de traducere și pentru mine și pentru d-ta...

Crăcănel. Firește...

Pampon (cu tărie.) Nu mai plânge, nu șade frumos, un volintir ca d-ta...

Crăcănel. Dacă nu pot să mĕ stăpânesc! mi-e naturelul simțitor...

Pampon. Trebue să-l găsim! Nu plânge, nu-i frumos! un volintir! Trebue să-l regulăm pe Bibicul... Auzi d-ta? două!

Crăcănel. Cum să-l găsim?

Pampon. Il găsesc eu, n'ai grije; eu știu politica poliției. Nu plânge: ești volintir! Bibicul nostru e aici in bal... Didina mea este aici in bal...

Crăcănel. Poate și Mița mea...

Pampon. Da...

Crăcănel. Da?

Pampon (repede.) Adică nu! In sfârșit, ce-ți pasă! vino cu mine... Nicio vorbă să nu zici. Lasă-mĕ pe mine, să vezi cum il inhaț eu. Aide... nu plânge: ești

volintir! pune-ţi masca, şi aide! (işi pune masca.)

Crăcănel. Miţa? Miţa?... (hotărit.) Nu! o mai iert acuma, dar daca s'o mai întempla a cincea oară... hotărit mĕ insor! (işi pune masca.)

Pampon. Haide... nu, nu plânge, eşti volintir!... şi niciun cuvĕnt! A! Bibicule! (ies amândoi in bal.)

SCENA X

Miţa in costumul de polonez al Didinii, apoi **Iordache** in costumul de cazac al lui Nae.

Miţa (scoţĕndu-şi masca; vine din bufet.) Ce dracul caută Crăcănel aici? Mĕ minte că se duce la Ploieşti... şi vine la bal... Nu cumva Mangafaoa sare garduri?... Ori a simţit ceva?... Mi-am schimbat costumul la grandinop... Nici el, nici Iordache nu mĕ mai pot cunoaşte... Dar Nae... Năică unde-i?... Unde e părlitul de Pampon (Iordache intră.) Nae! Să vedem (işi pune masca şi urcă in fund spre stinga.)

Iordache (venind din fund, dreapta, şi uitându-se in bal.) A dracului istorie o să iasă... Crăcănel aici, Pampon aici, Miţa aici... Numai de-ar fi plecat Nae şi Didina...

Miţa (coborind.) Nae! (işi scoate masca.)

Iordache. Ai? (se intoarce.) Fugi că mor! Miţa? (vrea să plece.)

Miţa (tăiĕndu-i drumul.) Unde pleci, mizerabile?

Iordache (i face semn că merge in bal să danţeze.)

Miţa. Nu vrei să mĕ cunoşti, Năică, ai? Nu vrei să-mi vorbeşti? Fugi de mine, ai? (il apucă.)

Iordache (se smuceşte şi vrea să plece.)

Miţa (sărindu-i inainte.) Mişelule, daca mai faci un pas, daca nu vorbeşti, te nenorocesc. A! mizerabile! ai gândit că daca mi-ai luat sticluţa cu vitrionul, nu o să mai găsesc alta! Ţi-am făgăduit să-mi rĕsbun şi...

Iordache. Ei apoi, daca o iei pe coarda vitrionului, nu-mi place (Miţa face un pas inapoi, el işi scoate masca.) Nu sunt Nae; ce poftesti? Sunt Iordache, na! Pentru ce să-mi dai cu vitrion? Ce-avem să'mpărţim impreună?

Miţa. A! care va să zică v'aţi schimbat costumul, ca să mĕ jucaţi pe degete!... Şi a crezut d. Nae că scapă cu atăta de mine?... Unde e Nae?

Iordache. Trebue să fi plecat de mult din bal; nu l-am mai vĕzut; şi a plecat cu cheea; pe mine m'a lăsat pe dinafară (Pampon şi Crăcănel se arată in fund şi privesc scena.)

Miţa. A! mizerabilul! (se plimbă agitată.) Mizerabilul! (vede pe cei din fund şi-şi pune iute masca; Iordache asemenea.)

SCENA XI

Aceiaşi, Pampon şi **Crăcănel** (scoţĕndu-şi măştile.)

Pampon (lui Crăcănel.) Costumul polinez! E Didina cu Bibicul!

Crăcănel. Cu Bibicul...

Pampon. Pe el! (Iordache vrea să plece; Pampon il apucă de o parte, Crăcănel de alta, şi-l readuc tĕriş in scenă.)

Crăcănel. Unde te duci, Bibicule?

Pampon. Stai să te judec eu, Bibicule...

Iordache. (sbătĕndu-se intre amândoi.) Nu mĕ chiamă Bibicul, mĕ chiamă Iordache!...

Mița (apart.) Pampon! (trece repede lângă Pampon și-l trage cu putere de o-parte; incet) Ești? aici (își arată figura la o parte și iar se maschează.)

Pampon. Persoana în chestie? Mița?

Iordache (luptând să scape de Crăcănel, își scoate masca.) Lasă-mĕ, domnule!

Crăcănel (ținĕndu-l din rĕsputeri.) Stai aci! (se luptă amândoi.)

Mița (lui Pampon repede și șoptit.) Nu e Bibicul, este Iordache. Bibicul, traducĕtorul este imbrăcat turc.

Pampon (sărind.) Turc! Turcul care ne-a tachinat adineaori?

Iordache Înțelege odată, domnule, că nu sunt Bibicul! Ce, ești turbat? vrei scandal?

Crăcănel (crud.) Da! vreau scandal...

Pampon (după ce a vorbit cu Mița incet, trecĕnd repede lângă Crăcănel, pe care îl apucă și-l trage de mână în față; Crăcănel din smucitură scapă pe Iordache, care iese repede din bal dând cu tifla înapoi.) Lasă-l! nu-i ĕsta! am greșit. Bibicul e turcul, turcul care ne-a tachinat adineaori...

Crăcănel. Turcul? Aide după el... Dar dama asta cine e?

Pampon. O damă...

Crăcănel. O damă? bine... Ai după turc (pleacă intâi punĕndu-și masca.)

Mița (incet lui Pampon.) Nu cumva să-i spui lui Crăcănel..

Pampon (asemenea.) N'ai grije. Ai după turc (își pune masca.)

Crăcănel. Aide după turc! (ies toți trei în bal.)

SCENA XII.

Didina, în costum domino roșu, **Nae** în costumul dela inceput al Catindatului, vin din bufet; apoi **Iordache**, apoi **Catindatul** și o **Mască** tot din bufet.

Didina. Da. (își scoate masca, Nae asemenea.) Când am venit adineaori în bal m'a cunoscut unul. El trebue să fi fost, Crăcănel al tĕu... știe că mĕ chiamă Didina Mazu, știe de Pampon, știe că-i zice lui Pampon „Conțina cu 5 Fanți.“ In sfârșit m'a cunoscut bine? d'aia mi-am schimbat costumul. Haide, haide, Nae, să mergem; mi-e frică... (se aude cadrilul.)

Nae. Da, haide să mergem, e târziu...

Iordache (intrând din bal repede.) Tot aici sunteți? Plecați, plecați de grabă! Crăcănel, Pampon și Mița, toți trei, în alianță ca ĕi trei impĕrați, vĕ caută să facă scandal mare... Fugiți!

Didina. Aide! (își pune masca.)

Nae. Daca am putea să ieșim fără să mai dăm prin bal... (își pune masca.)

Iordache. Nu se poate, altă ieșire nu-i; haideți (își pune și el masca.)

Catindatul (cu o Mască la braț; e cu chef, își scoate masca și vorbește tare de tot.) Așa sunt eu... Uite și prietenii.

Nae (incet.) Dracul să te ia!

Masca (vrĕnd să-i scape dela braț.) Lasă-mĕ.

Didina. Cine-i ĕsta? (Nae, Iordache și Didina vorbesc incet de-o parte.)

Catindatul. Așa sunt eu; când mĕ magnetizez mi-e cald... fiuu!.. și când mi-e cald, fiuu! tachinez. Trebuie să te fac un cadril. Iacă ne-am găsit vizaveaoa...

Didina. Haide! (vor să plece.)

Catindatul. Ce vĕ duceți? Nu se poate să vĕ duceți (le taie drumul.) Trebue să facem un cadril.

Nae. Mersi, drăguță, ne ducem acasă...

Catindatul. Acasă? cu costumul meu? Nu se poate. (strigând tare.) Dacă vĕ duceți, dă-mi inapoi costumul, trebue să-mi dai costumul, nu te las să pleci cu costumul...

Nae (incet.) Ne mai intărzie dobitocul!

Didina (incet.) Schimbă costumul și pace!

Iordache (incet.) Nu se poate, o să ieșim prin bal: Mița cunoaște costumul...

Nae (incet.) Ce e de făcut?

Iordache (incet.) Spune-i că mai rĕmânem...

Didina (incet.) Și ne strecurăm binișor și ieșim...

Nae (tare.) Dacă-i așa, știi ce? ai să mai rĕmânem.

Iordache. Să mai rĕmânem...

Didina. Să mai rĕmânem...

Catindatul. Așa da! Ai să facem cadrilul...

Iordache. In bal?

Nae. Nu merg in bal.

Catindatul. Atunci aici; sunt magnetizat, am poftă de cadril, să-mi fac vĕnt. Unde e nenea Iancu să mĕ vază!

Iordache (incet lui Nae și Didinii.) Jucați-l o figură doĕ, până uită de costum, și pe urmă o ștergem (vorbesc incet toți trei.)

Masca. Ți-am spus că mi-e frică să nu mĕ prinză bărbatu-meu... (luptă să scape.)

Catindatul. Ei par'că mie nu mi-e frică de Nenea Iancu... (Masca se smucește, scapă și fuge; uitându-se după ea.) Atăta pagubă! (merge și invită la danț pe Iordache.) Ei, aide! Ce faceți? (își pune masca pentru danț.)

Nae. Ei haide, dè! (Se aude o figură a cadrilului. Nae dănțează cu Didina, Catindatul cu Iordache ca damă. La a doua parte a figurii contradanțului, apar in fund Pampon, Crăcănel și Mița mascați.)

SCENA XIII

Cei de sus, Pampon, Mița și **Crăcănel** apoi lume din bal.

Pampon. Iaca Turcul! A! in sfărșit (toți trei coboară melodramatic in fața Catindatului; figura danțului se sparge; Didina, Nae și Iordache se retrag de oparte spre ușa din fund in stinga și ascultă; Mița mai la spatele lui Crăcănel și Pampon, care s'au oprit țintă in fața Catindatului inmărmurit; Mița a scos din buzunar sticluța și pândește pisicește).

Didina (incet.) Pampon!

Nae (incet.) Mița!

Iordache (incet.) Crăcănel!

Crăcănel (fioros.) Jos masca!

Catindatul (tremurând.) Pentru ce?

Crăcănel. Până aici ți-a fost, Bibicule! (stau amăndoi gata să-l apuce.)

Catindatul. Iartă-mĕ, nene Iancule, nu mai fac! (pune mâna să-și scoată masca.)

Mița (care a pândit momentul, n'apucă el să-și scoată masca, și-i aruncă sticluța in ochi.) Na! mizerabile! (fuge prin fund.)

Catindatul. A! săriți! ajutor! (vrea să fugă).

(Pampon și Crăcănel il inhață și incep să-i tragă; lume mascată și nemascată vine fuga din fund la dreapta; Didina, Nae și Iordache au și dispărut in fund la stinga.)

(Cortina.)

ACTUL III

Decorul actului intâiu intogmai. Un moment, scena goală. Se aude o birje oprindu-se din goana mare in fund, apoi plecând peste un moment inapoi. Pe urmă se aude sgomotul unei chei deschizênd broasca. Ușa se deschide de perete. In scenă intunerec adânc.

SCENA I.

Didina, **Nae** și **Iordache**, in costumurile dela bal, mascați, intră gâfâind prin fund.— Apoi, **Pampon**, **Crăcănel** și **Catindatul** de-afară.

Nae. In sfârșit! am ajuns! Aprinde o lampă.

Didina. Ne urmărește, trebue să ne urmărească. (Iordache caută pe dibuite chibriturile pe o masă din fund și restoarnă niște sticluțe.) A! m'ai speriat! (Iordache aprinde lampa; lumină in scenă.) Uf! (își scoate masca; toți și le scot, și le aruncă fiecare pe câte-o masă.)

Nae. Iordache, scoate cheea d'afară, și 'ncue degrab pe dinăuntru. (Iordache execută comanda.)

Didina. Sunt sigură că s'au luat după noi... O să fie un scandal mare... sunt nenorocită.

Nae. Lasă-i să vie, n'ai grijă; ori și cum, avem pe unde scăpa.

Didina (lui Iordache care coboară.) Zici c'ai vêzut dumneata când i-a aruncat cu vitrion in ochi?

Iordache. Am vêzut eu, firește. A strigat odată: „Na, mizerabile!" și paf! (face gestul) și pe urmă a fugit p'in lume.

Nae (desperat.) Cum? Cum să scap de nebuna asta? Cum să mă cotorosesc de republicana? Vrea să mă bage in primejdie!

Didina. Ce scandal! O să mijlocească proces, poliție, procuror, și pe urmă la jurați... O să ne dea p'in gazete! Să afle la sigur Pampon... Sunt compromentată... Mi-ai omorit viitorul, d-le Nae.

Nae. Bine, soro, vina mea este? pêcatele mele!

Didina. Da, firește, vina d-tale... Daca știai cu ce pramatie ai de aface? cu ce republicană apilipisită de Ploești, nu trebuia să mĕ 'ncurci pe mine.

Nae. Bine, neică...

Didina. Nu trebuia să mĕ 'ncurci pe mine.

Iordache (care a stat in fund la ușă și a ascultat afară.) St! tăceți.

Nae. Ce?

Didina. Ai?

Iordache. Vine o birje... (se aude o birje.)

Didina. Nu v'am spus eu că ne-a luat urma...

Iordache. Tăceți! (toți ascultă; birja se oprește afară in fund.) S'a oprit aici...

Nae. Hait!

Didina. Ei sunt!

Iordache. Tăceți!

Didina. Să stingem lampa... (merge in vêrful degetelor in fund.)

Nae (lui Iordache.) Scoate cheea din ușă! (Iordache scoate cheea. Se aud de afară glasul lui Pampon, al lui Crăcănel și al Catindatului.)

Pampon (de afară) E lumină! sunt aici!

Nae, Didina şi **Iordache** (coborind in vĕrful degetelor, şi făcĕndu-şi misterios semn să tacă.) St!

Crăcănel (de afară.) Deschideţi! (bătăi tari in uşă; Didina stinge lampa; intunerec.)

Catindatul. Deschideţi! (bătăi mai tari.)

Nae (coborind misterios.) Binişor! incet!

Toţi de afară. Deschideţi! (bătăi tari).

Didina (toţi trei au coborit in faţă de tot.) Ce e de făcut?

Nae. Să ieşim in curte pe fereastra din odăiţă... St!

Pampon (d'afară.) Ori deschideţi, ori sparg uşa!...

Crăcănel (d'afară.) Deschideţi!

Catindatul (d'afară.) Ori spargem uşa! (bătăi grozave.)

Didina (frăngĕndu-şi măinile.) Sunt mulţi! sparg uşa; imi vine rĕu; mor!

Nae. Să fugim.

Iordache. Aide degrabă; e minunat! (avĕnd o inspiraţie.) Să poftească să spargă uşa... Tii! mare politică mi-a dat in cap... să poftească să spargă!...

Nae. Sunt turbaţi! (se aud lovituri grele in broasca uşii.)

Iordache. Lasă, că-i potolesc eu!...

Didina. Aide degrabă!

Nae. Aide! (toţi ies misterios şi degrabă prin uşa din dreapta.)

(Un moment scena goală; se aude lucrare la uşa din fund; uşa se cleatină, se sgudue şi in sfĭrşit cedează.)

SCENA II

Pampon, Crăcănel, Catindatul in costumurile dela bal, fără măşti. Catindatul e plin de pete negre pe tot obrazul; intrare fioroasă.

Pampon. A stins lampa!

Crăcănel. Cine are un chibrit?

Catindatul (se deschee la costum şi scoate de sub din jiletcă un chibrit de ceară; il aprinde şi il ţine in mănă.) Aici este la bărbierul unde mi-a scos măseaoa nevinovată!... De-aia adineaori, in bal, zicea să-mi mai scoată una...

Pampon. (care la lumina chibritului a dat ocol cu ochii in scenă.) Nu mai incape vorbă, este aici. Aicea este Bibicul! (crud.) Am să-l sfăşiiu!

Crăcănel. (scrişnind din dinţi şi sguduind din cap.) Cu dinţii! cu dinţii am să-l rup! După ce e caz de traducere dublă, ne mai duce din incurcătură in incurcăturură; işi bate joc de noi... Cu dinţii! (jocul de sus.)

Pampon (arătănd pe Catindatul care schimbă chibriturile, — cănd se stinge unul aprinde altul.) Toată incurcătura devine dela dumnealui...

Catindatul. Dela mine?

Crăcănel. Da, dela d-ta..

Catindatul. Cum dela mine?

Crăcănel. Se inţelege...

Pampon. Pentu ce ţi-ai schimbat costumul? pentru ce ai luat costumul turcului?

Catindatul (lui Cărcănel.) Nu mi-ai spus d-ta că e Nenea Iancu in bal!... (schimbă chibritul.)

Pampon. Ei! ş'apoi?

Catindatul. Cum, ş'apoi? Dacă mĕ prindea Nenea Iancu in bal, mĕ luă la Ploieşti, imi omora cariera dela percepţie.

Crăcanel. Şi cel puţin dacă am fi siguri, sigurisimi că-i aici!... (către Catindatul.) pentru că d-ta ca un zevzec ce eşti...

Catindatul. Pentru ce mĕ faci zevzec, d-le?

Crăcănel. Pentru că daca nu tachinai, nu se 'ntĕmpla ce s'a 'ntĕmplat...

Catindatul. Ce să-ţi fac? Nu ţi-am spus că nu mĕ pot stăpâni? când mĕ magnetizez, eu tachinez stajnic... Şi nenea Iancu tachinează când are magnet, toţi ai noştri tachinează... da nu ca mine... Ştii, n'ai ce-i face! aşa e gianaloghia familiei noastre!... O! (cu ingămfare.) suntem ticăloşi...

Crăcănel. Vezi! vezi că eşti zevzec, când iţi spun eu că eşti zevzec...

Catindatul. Pentru ce mĕ faci zevzec, d-le!

Pampon. Are dreptate... pentru că d-ta ţi-ai schimbat costumul cu o mască, şi nu ştii măcar ce fel de persoană e aia...

Catindatul. Daca nu şi-a scos masca? Nu ţi-am spus că vorbea de măsele? era bărbier, subfirug...

Pampon. Eu vĕ spuiu că sunt aici. Nu ne-am ţinut noi după birja lor? Birja lor nu s'a oprit aici? Nu s'a 'ntors inapoi? N'am oprit noi birjarul care-i adusese? Nu s'a 'ntors el cu noi şi ne-a arătat că aici i-a lăsat, pe doi bărbaţi şi o damă?

Crăcănel. Da!

Pampon. Aici sunt, aici, ascunşi. Trebue să fie aici o luminare, o lampă... Cine a fost aici pentru ce a fugit când am venit noi?... că cineva a fost aici.

Catindatul. (aprinzĕnd alt chibrit şi mergĕnd la masa unde sunt doĕ lămpi.) Aha! iacătă o lampă...

Crăcănel. Aprinde-o!

Catindatul (pune mâna pe sticlă, o scoate, o aruncă jos, şi-şi bagă dejtele in gură) Fiu! frige!

Crăcănel. Ai spart ţilindĕrul...

Catindatul. M'a fript! (işi linge dejtele.)

Pampon (repede.) Vezi! vezi! e stinsă acuma de curĕnd: a stins-o adineaori când eram noi la uşă...

Catindatul (aprinde alt chibrit şi apucă cu mâna invelită in pulpana hainei ţilindrul dela o altă lampă, pe care o aprinde; lumină;—vede o mască pe masă.) Iacătă o mască!

Crăcănel (la altă masă.) Aici incă una!

Pampon (găsind a treia mască.) Incă una! Trei! Sunt aici! (examinând masca.) Este scoasă acum de pe obraz... e caldă... e asudată (o miroase tare.) Asta e masca Didinii! i cunosc mirosul... Să-i căutăm; aici sunt... A! a! data asta, Bibicule, nu mai scapi!

Crăcănel. Trebue să punem mâna pe el!

Catindatul. Trebue să-mi dea costumul meu!

Pampon. Am să-l sfăşiiu (face crud gestul.)

Crăcănel (scrâşnind dinţii şi sbuciumându-se de cap.) Cu dinţii am să-l rup!... cu dinţii!...

Catindatul (punĕnd mâna la falcă.) Eu nu pot să-l rup cu dinţii, dar trebue să-mi dea costumul meu!

(Toţi caută in toate părţile, pe sub mobile, pe care le restoarnă, pe după paravan.)

Pampon (vĕzĕnd uşa din dreapta.) O uşă? p'aici! (dă cu piciorul tare in uşă, uşa se deschide; el se repede afară in odăiţă urmat de Crăcănel şi Candidatul; se aude resturnare de mobile in dreapta.)

SCENA III.

Iordache in costum de tĕrg, **Ipistatul**, doi **Sergenţi** de noapte zaplani, apoi **Pampon**, **Crăcănel** şi **Catindatul**.

Iordache (intrând şi oprindu-se in uşă, arată desordinea din prăvălie Ipistatului; cu ton dezolat.) Iacă, domnule, iacă in ce hal e prăvălia!...

Ipistatul (grav.) Nu-i niminea!

Iordache. Pe semne a fugit!... (se aude alt sgomot in odae.) Scotocesc in odae! să nu fugă pe fereastră!...

Ipistatul (Sergenţilor.) După ei degrab! (Sergenţii, Ipistatul şi Iordache se reped spre odae, in momentul acesta intră Crăcănel şi Pampon.) Staţi! Puneţi măna pe ei! (Zaplanii inhaţă cu putere unul pe Pampon şi altul pe Crăcănel.)

Crăcănel. Poliţia!

Catindatul (care a scos şi el capul pe uşă, să intre.) Poliţia! (işi trage repede capul inapoi; Iordache merge repede in odae.)

Pampon (sbătĕndu-se in măinile Sergentului.) Pentru ce, d-le?

Ipistatul (bătĕnd din picior şi din mănă, aspru.) Vorrrbă!... Ce căutaţi noaptea in prăvăliile negustorilor?

Crăcănel. Căutam o persoană...

Pampon. Da, o persoană...

Ipistatul (acelaş joc, mai aspru.) Vorrrbă! Ce persoană?

Crăcănel. Pe Bibicul.

Pampon. Pe Bib...

Ipistatul (acelaşi joc, şi mai aspru.) Vorrrbă!

Iordache (intrând repede din dreapta, cu gura mare.) Cum Bibicul, ce Bibicul, care Bibicul, domnule? Mofturi! Aici nu şade Bibicul... ştie d. subcomisar cine şade aicea. Ia-i, d-le subcomisar, sunt pungaşi!

Pampon (ţinut strins de Sergent.) Eu pungaş?

Crăcănel. Noi pungaşi! Aşa umblă pungaşii imbrăcaţi?

Ipistatul (şi mai aspru, acelaş joc crescendo.) Vorrrbă!... Da oamenii de treabă aşa umblă?... Pe unde aţi intrat?...

Crăcănel. Pe uşă.

Pampon. Da...

Ipistatul (foarte aspru.) Vor...vorrrbă!

Iordache. Da, pe uşă. Da intreabă-i d-ta cum a intrat pe uşă. A spart-o, d-le. Eu eram in odăiţă dincolo; am simţit că sparge cineva uşa; de frică să nu m'apuce in casă să mĕ omoare, am ieşit pe dincolo pe fereastră ca să dau de ştire la secţie...

Crăcănel. Nu-i adevărat!... noi...

Pampon. Am vĕzut...

Ipistatul (aspru rĕu de tot.) Vor...vorrrbă! (Sergenţilor.) Haide! luaţi-i! la secţie! (Sergenţii imping pe Crăcănel şi Pampon.)

Crăcănel. D-le subcomisar, imi pare rĕu... (Sergentul il impinge.) Nu! nu da brănci, domnule!

Ipistatul (grozav de aspru, jocul mereu crescendo) Vorrrbă! (Sergenţilor) Haide odată!

Pampon (impins de Sergent.) Da, da nu scapă Bibicul cu asta (Sergentul il impinge) Nu! nu da brănci, domnule!

Ipistatul. (culmea asprimii.) Vorrrbă! La secţie! (Sergenţii scot, prin fund, in brănci pe Pampon şi pe Crăcănel.)

Ipistatul (merge după ei pănă la uşă; cum au sosit, se intoarce repede inapoi, şi cu tonul foarte dulce) Iordache... ştii de ce venisem eu?

Iordache Cum să nu ştiu, daca ţi-am făcut denunţul să-i iei...

Ipistatul Nu, ştii aşa vine vorba... Uite ce vream să te rog eu: am o listă de lotărie (scoate o listă mare.)

Iordache. Iar?

Ipistatul. Un franc numĕrul... mai sunt numai trei numere!...

Iordache. Ce?

Ipistatul. Un potrabac cu muzică: are doĕ cântece (scoate potrabacul şi-l face să cânte.)

Iordache. Bine ĕsta par'că-l mai puseseşi odată la lot; aveam şi eu un numĕr.

Ipistatul (cu dulce naivitate.) Da, s'a şi tras, la anul nou.

Iordache. Ei?

Ipistatul. Am căştigat-o eu; oprisem şi eu un numĕr... Acu o pun iar, voiu să-mi mai incerc norocul... Mĕ rog ţie, nu mĕ refuza, pune şi tu unul... să le completăm odată...

Iordache (i dă un franc şi scrie.) Iaca.

Ipistatul (stringe lista, o bagă in buzunar şi plecând.) Mersi, neică.

Iordache (după el.) Ia vezi, nu da drumul negustorilor ĕlora, pănă nu venim eu ori d. Nae; să vedem, să nu ne fi luat ceva din prăvălie...

Ipistatul (oprindu-se in uşă cu intenţie foarte fină.) Vor...vorrrbă! Las' pe mine, ii regulez eu... (iese invĕrtindu-şi muzica.)

SCENA IV

Irdache singur, apoi **Catindatul**

Iordache Hahahaha! i-am lucrat. Să vedem cum are să prinză politica: eu i-am băgat, el să-i scoaţă; eu i-am regulat, el să'i scape... Pănă una alta, să vedem de uritul de dincolo (merge la uşa din dreapta.) Haide, vino!

Catindat. (foarte sfios intră.) S'a dus?

Iordache. S'a dus...

Catindat. (tremurând) Dacă mĕ ducea la poliţie?! Să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie?!

Iordache. Care nenea Iancu?...

Catind. Nu ţi-am spus? Nenea Iancu, bogasierul, din Ploeşti... Inchipueşte-ţi, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie!...

Iordache. Las'o asta: te mai doare obrazul?

Catindat. De ce? de măsea? Aş! am magnetizat-o!

Iordache. Nu de măsea, de vitrion...

Catind. Ce vitrion?

Iordache. Care ţi l-a aruncat in ochi la bal?

Catind. Mi-a aruncat şi cu vitrion? Cine mi-a aruncat cu vitrion?

Iordache. Dama, dè. Uite eşti plin de pete...

Catind. Aş! aia a fost cerneală violentă, am cunoscut-o după miros; m'a stropit şi'n gură; ii cunosc gustul: cerneală violentă... Ştii, la noi la percepţie, când pic cerneală pe concept,... odată cu limba! (scoate limba şi pare c'ar linge) o şterg... Da inchipueşte-ţi d-ta, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie!...

Iordache. Cine strică? d-ta. Ce cauţi să te amesteci cu vagabonţii, cu zamparagiii, cu pungaşii... să spargi uşi şi să intri noaptea in prăvăliile oamenilor?

Catind. Zicea că caută pe Bibicul...

Iordache. Mofturi!

Catindatul. Bibicul, care mi-a luat in bal costumul meu bun şi mi l-a dat pe ĕsta de turc... (dezolat.) Trebue să-l găsesc, să-mi dea costumul meu; trebue să mi-l dea,... nu pot să plec fără costumul meu.

Iordache. Stăi, domnule, ce poftesti d-ta? costumul? Ţi-l găsesc eu, ţi-l dau

eu măine, poimăine, iți dau eu garanție să m'apuci pe mine, na! ce mai vrei?

Catindatul (foarte dezolat.) Imi trebue acuma ... Cu costumul ĕsta de turc nu mĕ pot duce să-mi iau hainele mele. Nenea Iancu m'a căutat la bal, o să mĕ caute, o să m'aștepte acasă ... Cum să dau eu ochi cu Nenea Iancu așa turc?.. Mĕ ia la Ploești, imi sdrobește cariera dela percepție!

Iordache. Aș! vorbă.

Catindatul. Și nu-mi pociu lua inapoi hainele nemțești, nu mĕ pociu duce măine dimineață la cantilerie ...

Iordache. Ei! ĕi lipsi o zi acolo, ce lucru mare! tot zici că nu primești leafă ...

Catindatul. Mĕ destitue, nu se poate să lipsesc.

Iordache. Ascultă-mĕ pe mine, măi omule; ai mai intăiu să tragem clopoțelul la o spițărie: trebue să-ți cureți obrazul;... nu se poate să te duci in lume așa părlit ...

Catindatul. E rĕu de tot?

Iordache. Ești ciuruit; numai in albul ochilor n'ai ...

Catindatul. Ii inchisesem de frica lui nenea Iancu... are palmă grea...

Iordache. Vino degrabă cu mine; cunosc eu un spițer care scoate cerneala cum scoatem noi măselele, odată ...

Catindatul. Aoleo!

Iordache. Vino degrabă, nu mai sta; poate te așteaptă nenea Iancu, (suflă in lampă și-l ia pe Catindatul să plece cu el.)

Catindatul. Nenea Iancu! aide... (ieșind.) Dar fă-ți idee, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliție!... (ies, inchizĕnd bine ușa.)

SCENA V.

Mița singură in costumul dela bal, apoi **Didina** asemenea.

Mița (venind din dreapta pe dibuite.) Am găsit fereastra din odăiță deschisă și am intrat... L-am nemerit? ori nu l-am nemerit? Da, trebue să-l fi nemerit. Da, sunt o cremenală... Intĕmple-se orice. O să mĕ dea la jurați... „Ți se va ierta mult, căci ai iubit mult!“... Mi se va ierta mult, pentru că jurații sunt din popor, nu sunt tirani, n'au obiceiu să condamne ... Dar ea? unde este ea? ea, care mi-a cauzat traducerea? Să nu pot eu adică să dau ochi cu femeea asta! Dar Crăcănel când o afla toate cum devin ... Să pierz pe mangafaoa!... (oprindu-se.) Mi se pare c'am auzit ceva... Cine să fie? (se trage pe dibuite lăngă paravan.)

Didina. Mare istorie!... Am inghețat așteptând afară in frig; a trebuit să intru inapoi pe fereastră. Nae trebue să vie numaidecăt cu Pampon. Trebue să păndesc când or intra aici, să ies pe fereastră și pe aici mi-e drumul. Să poftească pe urmă d. „Contina cu 5 Fanți“ acasă in costum de bal... să-l judec eu ...

Mița. Auz mișcând... e cineva ...

Didina. S'aprinz o lampă ... (merge pe dibuite la masa cu lămpile.)

Mița. De sigur e cineva ..

Didina (a găsit chibriturile și aprinde lampa.) Așa ...

Mița. A! (aparte.) O femee! dama de verde (tare.) A! in sfărșit!

Didina (dănd un țipĕt de surprindere, se intoarce.) A! (aparte.) O femee! e republicana!

Mița. (fierbĕnd.) V'ați speriat? pardon!

Mĕ recomand: Miţa Baston, republicană din Ploieşti...

Didina (cu contenenţă.) Mersi! şi eu Didina Mazu, nifilistă din Bucureşti...

Miţa (jocul crescendo.) Ce cauţi, aici madamo?

Didina (cu un ton mai sus.) Da d-ta ce cauţi aici, madamo?

Miţa. (jocul crescendo) Eu sunt la amantul meu?

Didina (foarte de sus.) Şi eu sunt la amantul meu!

Miţa. Minţi! (eclatând.) Eşti o nerușinată!

Didina. A! (eclatând.) Eşti o depravată!

Miţa. Da, eşti o nerușinată! o mizerabilă! o infamă!

Didina. Eşti o smintită! o deşuchiată! o nebună! şi am să-ţi trag palme.

Miţa. Palme! mie palme! A! (se repede.)

Didina. Vino, nebuno, să te scarmĕn!

(Miţa se repede turbată la Didina, care se repede şi ea şi o intimpină. Amăndouĕ ţipă şi se incleştează spumând una de alta.)

SCENA VI.

Aceleaşi, Nae.

Nae (apărĕnd in fund, remăne o clipă incremenit.) Să nu daţi la oglinzi că sunt cu chirie! (apoi, repezindu-se intre cele douĕ femei, le descleştează cu luptă mare şi le impinge pe una intr'o parte, pe alta intr'alta).

Didina (căzĕnd d'a'ndăratele pe un scaun şi leşinând.) A! a! a! (nervi.)

Miţa (acelaş joc.) A! a! a! (nervi.)

Nae. Asta e curat ca la „Norma"... Acu-i acu!... (se repede şi le sgăţie cînd pe una cănd pe ceailaltă.)

Didina. (deşteptăndu-se brusc.) Unde-i nebuna?

Miţa. (asemenea.) Unde-i infama? (se reped iar una la alta.)

Nae (oprindu-le la mijloc.) Iar? Bre, femeilor, veniţi-vĕ 'n fire. Vine Pampon! vine Crăcănel!

Didina. Pampon!

Miţa. Crăcănel!

Nae. Da, Pampon şi Crăcănel. I-am scăpat eu dela secţie, unde erau inchişi! am pus la cale toate... Drept mulţumire, Pampon, Crăcănel şi Ipistatul vin aici acum să facă cinste; s'a dus să cumpere, dela Vasile Băcanul, vin şi mezeluri. Nu mai e vreme de mofturi! (Didinii.) Vrei să te lase Pampon?

Didina. (repede.) Ba nu! (Didina merge in fund şi ascultă afară.)

Nae. (Miţii.) Vrei să-l laşi pe Crăcănel!

Miţa. (tristă.) Ah! l-aşi lăsa pe Mangafaoa pentru tine... dar nu pot; trebue mai intăi să-mi fac o carieră...

Nae. Fă-ţi-o!

Miţa. Am fost să intru la Telegraf.

Nae. Electrică ploeşteancă! Ei, şi?

Miţa. Nu m'a primit...

Nae. Pentru ce?

Miţa. Zice că n'am incă vĕrsta... (Didina coboară.)

Nae. Vezi! apoi vezi! Nu e mai bun Crăcănel, că nu mai intreabă de vĕrstă? Aide, aide! fiţi fete cuminte, că pe urmă mĕ supĕr pe amăndouĕ...

Miţa. Dar Crăcănel a aflat... Mangafaoa ştie tot...

Nae. Nu a aflat nimic, nu ştie nimic

Miţa. A aflat dela Pampon.

Nae. Nimic!

Didina. Şi Pampon ştie bine...

Nae. Apoi daca n'ascultaţi... Trebue să vĕ spun cum i-am liniştit, ca să ştiţi şi voi ce să spuneţi, cum s'o potriviţi... Aide, să nu dea peste noi

aici ... (le apucă pe amăndouĕ cu căte o mănă şi porneşte cu ele spre dreapta; Iordache intră.)

Iordache (din fund.) Vin! sunt la colţ!

Nae. La colţ? Aideţi să punem odată la cale incheiarea comĕdiei ĕştia ... (Nae, Didina şi Miţa ies, dreapta.)

SCENA VII.

Iordache, apoi **Pampon** şi **Crăcănel**, cu butelci şi pachete de mezeluri la subţioară, şi franzele, apoi **Nae.**

Iordache (căzĕnd obosit pe un scaun.) De azi dimineaţă!... de azi dimineaţă, asta merge intr'una aşa! Ce goană! Ce goană turbată! Doamne! Doamne, isprăveşte odată istoria asta! sunt trei după doĕsprezece şi mĕ leşin de somn d'a'npicioarele!

Pampon (intrând cu Crăcănel.) Haha! domnule Iordache ...

Crăcănel. Ei! domnule, ai vĕzut că nu suntem pungaşi .. Stăpănul d-tale, d. Nae, in persoană, ne-a scos dela secţie.

Iordache. Da, domnule Crăcănel...

Crăcănel. Nu mĕ chiamă Crăcănel; mĕ chiamă Mache Razachescu. (pune ce a adus pe masă.)

Pampon (acelaş joc.) Foarte urit din partea d-tale să te porţi astfel! noi venisem aici pentru Bibicul, nu pentru ce credeai d-ta: nu avem de un astfel harahterul...

Iordache. Măcar d-ta să fii ala să găseşti noaptea despre ziuă in prăvălia d-tale...

Pampon. Eu n'am prăvălie, d-le; eu nu sunt cupeţ, sunt particoler ...

Iordache. Ştiu. da zi că ai... să găseşti trei oameni necunoscuţi ...

Crăcănel. Aşa e, bine zici, trei. Ce s'a făcut uritul ĕla micul, părlitul, fratele lui Nenea Iancu bogasierul? Pe el pentru ce nu l-a luat la secţie?

Pampon. Pe semne a fugit ca un laş... nu ştie ce e soladiritatea!...

Crăcănel. Iaca, mie nu-mi pare rĕu de ce s'a intĕmplat, dacă oiu căştiga potrabacul cu muzică.

Iordache (repede.) Aţi pus şi d-v. la lotăria ipistatului?

Pampon. Mai era două numere: unul l-am pus eu, şi unul amicul.

Iordache (apart.) S'a complectat? A murit francul!...

Pampon. Domnul Nae unde este?

Iordache. Mi se pare că e dincolo in odae, să vedem... (merge pe după paravan; către Nae, care intră din dreapta.) Sunt aici, te aşteaptă. Aşa-i că a prins bine politica mea? Femeile s'au dus?

Nae. Da, dar o să se intoarcă numaidecăt; am regulat bine chestia; ai să vezi.

Iordache. Cum?

Nae. Ai să vezi... treci la pod in faţă, şi aşteaptă-le... (trece in scenă; Iordache iese repede in fund.) Ehei! Salutare, neică!

Pampon (vesel stringĕndu-i mănа.) Salutare şi frăţie!

Crăcănel (vesel, dar solemn, il apucă de mănă.) Mersi, neică; eşti un bărbat, drept să-ţi spuiu, nu că eşti frizer, dar eşti galant.

Pampon. Da, foarte galant!

Crăcănel. Ne-ai făcut şi mie şi prietinului mare bunătate: amăndoi o să-ţi rĕmănem foarte recunoscĕtori de căte ai făcut pentru noi (ii stringe mănа călduros.)

Nae. N'aveţi de ce! imi pare rĕu... datoria: se 'ntĕmplase la mine 'n casă...

Pampon. Aida dè! nu! ce-i drept e drept, neică: ai făcut mult pentru noi...

Crăcănel (vesel.) Şi care va să zică Bibicul erai d-ta, ai? bată-te să te bată!

Nae. Vezi bine!

Crăcănel Şi Mangafaoa nu eram eu?

Nae. Aş! Mangafaoa era unchiul fetii, epitropul...

Crăcănel. Bată-te să te bată (ride.)

Pampon. Şi inchipueşte-ţi, neică Năică, daca te intălneam azi dimineaţă, cănd am venit intăiu aici, imi spuneai numaidecăt cum a devenit chestia de ai infĕşurat borcănelele cu pomadă, care le-a cumpĕrat de aici Didina, in ĕle două bilete... şi ne lămuream, frate... Dar eu, prost! să nu-mi dea in gănd să intreb măcar pe Didina... Biata Didina!...

Crăcănel (aparte.) Auzi d-ta! şi eu găndeam că e biletul Miţii...

SCENA VIII

Aceiaşi, Ipistatul, apoi **Iordache,** apoi **Didina** şi **Miţa,** in haine de oraş.

Ipistatul (intrănd repede din fund.) S'a tras lotul... Acu l-am tras!...

Pampon. Ei?

Crăcănel. Cine?

Nae. Ştiu cine l-a căştigat.

Ipistatul (cu multă simplicitate.) Iar eu, domnule, inchipueşte-ţi noroc!

Nae (aparte.) A murit francul!

Pampon. Tii! pĕcat!

Crăcănel. Rĕu imi pare (se aude uruitul unei birji, care se opreşte in fund.)

Nae. St! tăceţi, mi se pare că s'a oprit aici o birje...

Pampon. Da...

Iordache (venind repede din fund.) Două dame, vin două dame.

Nae (naiv.) Două dame? Ce să caute la mine două dame?

Crăcănel. Două dame!

Pampon. Nu cumva?...

Didina (intrănd furioasă prin fund.) A! d-le Iancule, in sfărşit! (Iordache, Ipistatul şi Nae la oparte vorbesc incet.)

Pampon. Didina! (Miţa intră furioasă şi se opreşte cu braţele incrucişate in fund.)

Crăcănel. Miţa? (caută să se ascunză undeva.)

Miţa (coborind la el.) Nu te-ascunde, bibiloiule! găndeai că nu o să te prinz, ai? De cănd te pasc, găndeşti? Aici e la Ploeşti, ai? In costum de bal, ai? (Miţa lăngă Crăcănel il judecă incet şi-l sgăţie; Nae după paravan; Iordache şi Ipistatul cară mezelurile şi butelcile in odaia din dreapta.)

Didina. De azi dimineaţă de cănd ai plecat de acasă, căte ceasuri sunt? ştii?

Pampon. Iţi spuiu eu acasă ce a fost...

Crăcănel. Miţo, Miţo, iţi spuiu acasă...

Miţa. Niciun cuvĕnt mai mult! aide!

Didina. Aide acasă!

Pampon. Frate, a fost incurcătură, inţelege.

Crăcănel. Da, o incurcătură...

Nae (ieşind de după paravan.) Se inţelege c'a fost o incurcătură, cum se 'ntĕmplă totdeauna in carnaval... Ei! d'ale carnavalului! Să-mi daţi voe, coconiţelor, să vĕ isplic eu incurcătura pe larg la masă (Crăcănel şi Pampon foarte mulţumiţi.)

Femeile. La masă?

Nae. Da, la masă. Noi, intre barbaţi, pusesem de gănd să 'mbucăm ceva ai-

cea la noi... Dincolo e cald, masa pusă aşteaptă... Crez că nu o să capĕt ceva refuz?

Femeile (cu rĕutate.) Mersi, musiu!

Crăcănel. Miţo, să mĕ vezi cu ghete de brunel cu bizeţ pe catafalc!... (incet.) Frizer, frizer, da nu ştii ce băiat galant e.

Pampon (Didinii.) Dacă mĕ iubeşti...

SCENA IX.

Aceiaşi, Catindatul, curat la faţă, tot in costumul de turc.

Catindatul (intrând din fund triumfător.) M'a curăţat spiţerul!

Didina (incet.) Cine-i ĕsta?

Pampon (tot aşa.) Lasă că-ţi spuiu eu.. (Didina ride.)

Crăcănel (Miţii.) Ĕstuia i-a dat o nebună la bal cu o sticluţă cu doftorii in ochi!

Miţa (repede.) Şi nu l-a ars?

Crăcănel. Aş! era un fel de cerneală violentă. (Didina trece lângă Nae; Miţa şi toţi ceilalţi se grupează in jurul Catindatului şi-l examinează.) Le-a scos toate?

Catindatul. Toate, uite-te. Iţi dau un franc pe una...

Miţa (aparte.) M'a'nşelat spiţerul... mai bine!

Nae (incet Didinii.) Măine seară la 5.

Didina (asemenea.) Bine!

Nae (asemenea.) Nu bine, negreşit! (Didina trece şi ea să examineze pe Catindatul.)

Pampon. Nu se mai cunoaşte deloc...

Iordache. Da deloc! (trece in odaia din dreapta.)

Catindatul. Inchipueşte-ţi să mĕ fi vĕzut nenea Iancu in halul ĕla... (Toţi il examinează peste tot obrazul.)

Miţa (incet lui Nae.) Aţi şoptit? Ce ţi-a şoptit? ce i-ai şoptit?

Nae (asemenea.) Eşti nebună? iar incepi?... Aşteaptă-mĕ măine la 8 seara...

Miţa. Da... (se duc amândoi şi ei lângă Catindatul.)

Crăcănel (uitându-se in ceafa Catindatului.) Aha! iaca una a rĕmas in ceafă: adu francul...

Catindatul. Las-o aia; aia e dela noi dela percepţie; ştii, am obiceiu, după ce scriu, şterg condeiul; il dau p'in pĕr (face gestul la ceafă; toţi rid.)

Iordache (venind din dreapta.) Daca poftiţi, masa e gata.

Catindatul. Masă? Care va să zică (lui Nae.) ne 'ncurcăm iar?

Nae. Cu plăcere, neică.

Pampon. Aida la masă.

Crăcănel. Aida! (toţi au pornit spre dreapta; Didina cu Pampon, Miţa cu Crăcănel, Nae cu Catindatul, Iordache cu Ipistatul.)

Catindatul (punĕnd repede mâna la falcă, dă un ţipĕt.) Ai! (se opreşte şi se intoarce in loc; toţi fac asemenea.)

Toţi. Ce e? Ai?

Catindatul. Fiu! fiu! fiu! iar m'a apucat; dar rĕu, rĕu de tot! (cătră Iordache hotărit.) Ştii s'o scoţi? Scoate-mi-o. (toţi privesc pe loc.)

Iordache. Lasă că-i ştiu eu leacul ei; eu i sunt popa-al ei... dela Matei citire... (se repede la masa din fund, ia o pereche de foarfece mari şi vine cu ele incruntat clănţănindu-le ca la tuns; Catindatului.) Şezi! (Catindatul şade; Iordache cu foarfecele clănţănind il ameninţă să i le bage pe gât.)

Catindatul (ridicându-se inseninat.) Mersi, neică, mi-a trecut! (toţi pornesc veseli şi rizĕnd spre dreapta.)

(Cortina.)

COPII DE PE NATURA

VORBE PARLAMENTARE

Words, words, words ..

Shakespeare, **Hamlet.**

Când s'a introdus regimul constituţional la Romăni, el era deopotrivă necunoscut de guvern, de deputaţi, de funcţionari şi de publicul cel mare. Deaceea, multă vreme lucrurile au mers după intêmplare, şi mişcarea statului, in loc să fie inlesnită, se incurcă mai rĕu printr'o formă de guvern atăt de complicată. Nimeni nu-şi cunoştea competenţa şi atribuţiile : chestiuni de simplă administrare erau supuse deliberării Adunării Naţionale, iar chestiuni de legislaţie se hotărau de guvern fără concursul Camerei; miniştrii erau jicniţi de controlul acestei noue autorităţi atăt de puternice şi de supĕrătoare; deputaţii se vĕrau in trebi la care n'aveau niciun amestec, iar grămada alegĕtorilor privea pe representanţii sĕi ca pe nişte funcţionari superiori şi le cerea numiri, mutări, inaintări, scutiri. Limba care se vorbea in Adunare era cea vulgară, numai pe ici pe colo impestriţată cu vreun cuvênt nou, introdus odată cu nouele instituţii. Când citeşti discursurile ce se ţineau in aceste Adunări la inceput, — discursuri reproduse de stenografi, care şi ei işi făceau intăiele lor incercări, — găseşti rareori frase gramatical corecte, afară doar la oratarii cei mai buni. Cu timpul lucrurile s'au schimbat : lumea a inceput să se deprindă cu această sistemă de a cărmui poporul. Tinerii ce invĕţaseră in străinătate, mai ales in Franţa, au simţit necesitatea să studieze mai de aproape o formă introdusă şi la noi; pentru studenţii rĕmaşi in ţară s'au infiinţat catedre speciale de drept public şi constituţional la şcolile noastre inalte. Şi aci, ca pretutindeni, generaţia de atunci a găsit in Franţa de-agata ceea ce-i trebuia, legi, regulamente, deprinderi, până şi o limbă parlamentară, şi le-a adoptat mai pe toate fără schimbare şi fără multă bătaie de cap; s'au luat chiar cuvinte şi locuţiuni franceze şi s'au rĕsădit in parlamentul nostru, fără a se băga seama dacă erau potrivite; căteodată li se da chiar un alt inţeles decăt il aveau in Franţa. Pe lângă aceastea practica parlamentară a mai primit sau creat şi o mulţime de alte ziceri, intrebuinţate mai intăi de oratorii insemnaţi şi trecute mai apoi in obiceiul comun, adică in intrebuinţarea tutulor oratorilor de rând.

Din aceste ziceri deosebite mi-am insemnat căteva pentru a le pune sub ochii publicului. Poate că unii oratori se vor ferì de ele pe viitor, iar acei care n'au obiceiul să-şi ingrijească vorbirea vor găsì aici «clişeuri» parlamentare gata şi se vor folosi de ele, avĕndu-le la indemănă la caz de trebuinţă.

I. **Sus şi tare.** Frasa obicinuită in care intră această locuţiune este: «*Voiu spune sus şi tare!*» Deputaţii ce rostesc aceste cuvinte sunt mai mult din oposiţie, căci ei, prin natura lucrurilor, sunt siliţi să vorbească mai tare ca să fie auziţi şi de publicul de afară, neputĕnd spera că inăuntrul Adunării majoritatea ii va urma, ba adese chiar ii va asculta. — «*Sus şi tare*» e luat luat dela francezul «*haut et fort*». Dintr'o nenorocită intĕmplare, cel intăiu care a intrebuinţat această zicere a tradus-o foarte greşit. In adevĕr, *haut* insemnează *sus*, insă nu in locuţiunea aceasta. Aici *haut* are inţelesul de *puissant, retentissant,* a vorbì cu glas *plin, puternic, străbătĕtor.* Pe romăneşte insă *a vorbì sus* nu poate insemna aceasta niciodată. *A vorbì sus*, sau n'are nici un sens, sau insemnează a vorbì cu glas subţire, de exemplu cu glas de contralto ori soprano. Cel mult ar mai putea insemna a vorbì *in sus* ori *de sus*, dela un loc inalt, de exemplu de la o tribună, in opunere cu altul ce ar vorbì jos, de exemplu dela locul sĕu. Un orator francez căud rosteşte cuvintele: *je dirai haut et fort*, are gănd să zică: voiu vorbì cu tărie, cu măndrie. Din contră un orator român prin cuvintele «voiu spune *sus*...» a zis un lucru fără sens. Atăt de puţin işi dau seama oratorii despre ce insemnează «a vorbì sus», că — pe căt am băgat seama — ei o rostesc obicinuit ridicănd capul şi măna dreaptă, la care intind *indexul* pentru a sensibiliza oarecum prin gesturi adverbul *sus,* ca şi căud ar vorbì *de sus* ori *in sus* spre o inălţime, de exemplu spre tribuna publicului.

Eu unul nu spun *sus şi tare,* ci *jos* şi pe căt se poate *incet*, că oratorii rostind frasa pomenită spun o curată prostie.

II. **Mĕ fac forte;** in limba franceză *je me fais fort. — Forte* este românescul *foarte*, ce nu mai există deloc ca adiectiv in limba noastră, ci numai in forma adverbială. Această imprejurare nu opreşte pe oratorii noştri să zică: «Mĕ fac forte să probez...» «Mĕ fac forte să vĕ conving» etc. adică, mĕ indatoresc, mĕ bizuesc, iau indatorirea, răspunderea, dau chezăşie etc.

Un Român ce nu cunoaşte limba franceză bine nici poate inţelege frasa: *mĕ fac forte.* Mai intăi, precum am arătat mai pe larg altădată [1]), forma *forte* in loc de *foarte* ar dovedi că vorbeşte un străin, nu un Român: par-c'ar zice cineva *morte, porte, sorte,* in loc de *moarte, poarte, soarte.* Apoi toată zicerea este special franceză şi cu neputinţă a se traduce literal. Ce indemănă este să găseşti frasele de-a-gata la Francezi şi să traduci fiecare cuvĕnt de-a-rĕndul fără a-ţi mai da osteneala să reproduci ideea prin o altă frasă românească! Precum am arătat odinioară cu altă ocasiune [2]), de multe ori am auzit zicĕndu-se: *Iţi voesc pentru aceasta*, franţuzeşte *je vous en veux,* adică «sunt necăjit, supĕrat pe tine» etc. De căud mĕ plăngeam de acest grozav galicism, mi s'a intĕmplat chiar să aud francezul: *vous avez tort,* tradus prin: *ai tor.* Nu mĕ credeţi? — *Mĕ fac forte* să v'o probez căud veţi vrea.

---

[1]) Vezi «Convorb. Liter.» Anul X pag. 454 sq.
[2]) Vezi «Convorb. Liter.» Anul XI pag. 82.

III. **Dumnezeul părinţilor noştri.** Această locuţiune este luată din limba noastră religioasă, in special din Testamentul vechiu. In Corpurile legiuitoare «Dumnezeul părinţilor noştri» se invoacă in momente solemne, obicinuit de miniştri. Când in Adunare se arată vreo bănuială că guvernul n'ar fi condus politica exterioară după cum ar fi trebuit şi că s'ar putea ivi complicaţii primejdioase, ministrul rĕspunde adeseori printr'un apel la «Dumnezeul părinţilor noştrii», care in momente grele ne-ar protege. Acest apel se intovărăşeşte de regulă cu ridicarea ambelor braţe. Subinţeles este că, deşi ministrul a făcut greşeli, Dumnezeul părinţilor n'ar incuviinţa ca acestea să aibă urmări rele, ci le-ar inlătura printr'o specială bunăvoinţă. Acest apel se primeşte totdeauna in Adunare cu numeroase aplause, neputĕndu-se presupune că Dumnezeul părinţilor ar fi rĕuvoitor pentru urmaşi. Cu toate aceste, imi pare că efectul se produce mai mult prin tonul solemn al rostirii decât prin inţelesul invocaţiei. In adevĕr, precum nu avem noi astăzi, aşa nici părinţii noştri n'au avut vreodată un Dumnezeu special. Evreii, dela care am luat această frasă, sunt altfel de oameni ; ei aveau şi au incă un Dumnezeu evreesc, tot aşa de puternic ocrotitor al lor pe cât de mare duşman al celorlalte popoare. Dar noi creştinii, de orice popor şi neam, suntem toţi fiii aceluiaşi «unul Dumnezeu», de o potrivă bun şi drept pentru noi ca şi pentru duşmanii noştri. Când Evreii fac vreo nedreptate altui popor, ei pot fi siguri că Dumnezeul evreesc ii va apăra dacă-l roagă in toată forma prescrisă; noi insă, in asemenea cazuri, am face mai bine să tăcem, doar vom remănea nebăgaţi in seamă; căci, in cazul contrar, Dumnezeul creştin, ca unul ce este totdeauna drept, ne-ar da o pedeapsă bine meritată. Am auzit odată pe un president de Consiliu invocând in Cameră şi pe «Dumnezeul Românilor». De vreme ce noi nu avem o mitologie naţională, nu mi-am putut da seamă la care zeitate se adresă oratorul. Fiind insă că această invocaţie o făcea cu ocasia unei interpelări asupra unui tratat de negoţ, presupun că acest zeu corespunde cam cu Mercur al străbunilor noştri dela Roma.

IV. **A se ascunde după deget.** «De ce să ne ascundem după deget»? «Nu vĕ mai ascundeţi după deget!» Aceste fraze foarte uzitate in parlament insemnează : «De ce mai faceţi zadarnice incercări de a tăgădui scopul politic ce urmăriţi? El este aşa de limpede că toată lumea il vede uşor şi lămurit!» Imi inchipuesc că imaginea la care se face aici alusie trebue să fie următoarea : pe un bărbat (sau poate pe o femee) ce s'a scăldat şi a eşit din apă gol peste tot, il incunjoară mai mulţi trecĕtori şi il privesc ; el, simţindu-se foarte ruşinat in această imprejurare, caută in toate părţile vestminte sau alte obiecte ca să se acopere, dar nu găseşte nimica ; atunci in buimăceala sa, nu-i trece altă idee prin cap, decât de a ridica un deget — presupun indexul dela mâna dreaptă — şi de a căuta prin toate chipurile să se ascundă după dĕnsul — se 'nţelege fără niciun succes. — Când la auzul zicerii «a ne ascunde după deget» aveam inaintea ochilor imaginea ce am descris, imi ziceam totdeauna că persoana cea goală, care nu vrea să fie vĕzută, ar ne-

merì mult mai bine dacă s'ar ghemui cât ar putea, căutând să se ascundă după genuchi şi după braţe, căci aceste membre, deşi nu l-ar acoperi deajuns, totuşi sunt ceva mai groase decât degetele. Insă oratorii cărora le place comparaţia aceasta au ales degetul tocmai pentru că le trebuia un obiect foarte mic, cu care să fie absolută imposibilitate de a-şi ajunge scopul. Dacă-i aşa, pentru a face o comparaţie şi mai caracteristică, s'ar putea găsi obiecte mult mai subţiri de cât degetele. Eu aşi propune in interesul imaginii, să se zică de exemplu: «De ce vĕ mai ascundeţi după scobitoare?»

V. **A da cărţile pe faţă,** in limba franceză «jouer cartes sur table». In parlament locuţiunea aceasta se intrebuinţează mai des când un orator apostrofează pe adversarul sĕu, indemnându-l să nu-şi mai ascundă scopurile lui politice. Fiind insă că o asemenea propunere n'ar avea rĕsunet dacă acel care o face nu se indatoreşte a-şi descoperi şi el ţelul ce urmăreşte, apoi invitarea se face obicinuit la intăia persoană plural: «*Să dăm cărţile pe faţă!*» Negreşit, acel care propune ca jocul să se arate face in sine reserva de a-l descoperì numai in mĕsura in care se va convinge de buna credinţă a adversarului sĕu. In practică am auzit adeseori in Corpurile leguitoare propunerea de a se da cărţile pe faţă; propunerea a fost totdeauna primită de adversar, dar niciodată părţile contractante nu s'au ţinut de cuvĕnt. Deaceea, in comedia «Scrisoarea pierdută», autorul, ca bun observator ce este, nu dă nicio urmare unei propuneri făcute in termenii aceştia. In actul II, scena I, *Farfuridi* zice lui *Zaharia Trahanache,* de-a cărui bună credinţă se indoeşte: «Ştii ce, venerabile neică Zahario, ia să dăm noi mai bine cărţile pe faţă!» — La această provocare, Trahanache, care-i om detreabă şi nu spune minciuni, se fereşte de a rĕspunde: «Să le *dăm!*», ci zice: «*Dă-le,* neică, să vedem!»

VI. **Grea cumpĕnă.** *Timpuri, zile, ciasuri sau momente de «grea cumpĕnă».* Expresiune luată dela cronicari şi introdusă nu de mult in limba parlamentară. Dacă nu mĕ inşel, intăia intrebuinţare a acestei locuţii s'a făcut intr'un mesaj de deschidere a Corpurilor legiuitoare, pe când d. V. A. Urechiă era ministru de culte şi instrucţie publică. D. Urechiă, vechiu cunoscĕtor şi iubitor al cronicarilor şi in special al lui Miron Costin, işi dă o silinţă foarte mare să reimprospeteze ziceri vechi sau intorsături de frasă eşite din obiceiu. Cele mai deseori incercările sale au rĕmas zadarnice, dar cu «greaoa cumpĕnă» a isbutit, căci astăzi se aude in toate părţile vorbindu-se de dĕnsa. Timpurile sau zilele de «grea cumpĕnă» sunt acele de nenorocire mare, de calamitate publică, d. ex. o năvălire de duşmani, o epidemie, o foamete etc. Nu mi-am putut da bine seama pentru ce bĕtrănii au numit asemenea timpuri «zile de grea cumpĕnă». Poate că ei işi inchipuiau nenorocirea apăsând pe unul din talerele cumpenei aşa de tare, incât, orice greutăţi puneai in al doilea taler, nu puteai restatornicì echilibrul ce trebue să existe in timpuri normale. Astăzi când pentru mĕsuri şi greutăţi am introdus sistema decimală, mai ales de când mĕsurile noastre perfecţionate nici mai au douĕ talere, imaginea

cu «cumpĕna cea grea» este anevoie de păstrat. Mulţi o şi intrebuinţează, nu din causă că-şi dau seama de inţelesul ei, ci pentru că sună frumos. Cumpĕnă este un *dactil*, avĕnd accentul pe silaba antepenultimă, ceea ce dă cuvĕntului un ton mai plin, mai sonor, şi astfel il face mai potrivit pentru declamaţie. Apoi zicerea este archaică, ea are pentru sine şi prestijul vechimii. Ce frumos sună frasa: «In zi de grea cumpĕnă totdeauna Românii au ştiut să se unească!» Dar această «unire a tuturor Românilor» merită o menţiune specială.

VII. **In momente grele (sau in zi de grea cumpĕnă) totdeauna Românii au ştiut să se unească.** Frasa aceasta se rosteşte cu mare patos. In parlament sau in alte intruniri publice, ea işi află locul atunci cănd un bărbat politic, sau un grup intreg găseşte priincios la un moment oarecare să părăsească drumul urmat şi să se dea cu partidul dela putere, — fără indoeală in interesul public. Acei din opoziţie, vĕzĕndu-se părăsiţi, se amăresc, se supĕră foarte mult şi atacă cu violenţă pe foştii lor prieteni, invinovăţindu-i că ar fi nestatornici, versatili, interesaţi, ba chiar şi trădători. Cel ce a trecut la partea adversă rĕspunde, găsind tot felul de cuvinte pentru care nu mai putea merge alături cu vechii lui tovarăşi. Deodată, ca prin farmec, işi aduce aminte de o mulţime de fapte ale acestora, ce ar fi desaprobat la deosebite ocasii şi restimpuri, chiar foarte depărtate, şi la urmă, ca motiv principal de indreptăţire a purtării sale, zice că *«ţara ar fi in momente grele, că ea trebuia scăpată, că micile pasiuni ar trebui să dispară»*, şi că *«in asemenea imprejurări totdeauna Românii ar fi ştiut să se unească»*. Acest puternic şi suprem argument se primeşte totdeauna cu lungi şi prelungite aplause de către partidul in şirul căruia neofitul a intrat. Dela o vreme incoace, momentele grele trebue să se fi inmulţit şi necesitatea de a scăpa ţara trebuie să se ivească foarte des la Români, căci am auzit de nenumĕrate ori invocăndu-se acest motiv — totdeauna cu acelaşi succes — pentru unirea tuturor Românilor, adică pentru trecerea dintr'o parte in alta.— Intr'o ocasiune aseměnată, d. Alexandru Lahovari rĕspunde cu multă rĕutate unui fost coleg al sĕu: «Aţi vrut să scăpaţi ţara, ziceţi? Scăparea ce doresc eu ţĕrii este ca să scape odată de asemenea scăpători!»

VIII. **A atrage atenţiunea,** franţuzeşte «attirer l'attention», o locuţiune trebuitoare in orice parlament, căci negreşit representanţii poporului sunt chemaţi ca să puie inaintea Adunării sau guvernului fapte şi imprejurări ce trebue ştiute, studiate, indreptate; prin urmare nu m'aş impotrivi la primirea acestei ziceri. Insă ce se 'ntĕmplă? Sunt representanţi puţin iubitori de regulele gramaticale care nu-şi dau seamă că *«atrage»*, este un verb nou, compus din vechiul «trage» şi prefixul latin «ad». Deaceea, pe fiecare zi se aud deputaţi zicĕnd: «Voiu să *trag* atenţiunea domnului ministru..., Raportul acesta a *tras* atenţiunea Camerei sau a presei asupra...» Ei *trag* atenţiunea! In adevĕr asemenea oratori au *tras* atenţiunea mea aşa de mult, in căt au rupt-o cu totul. Căndu un *trăgĕtor* de aceştia vorbeşte, eu mĕ trag de-o parte şi mĕ ascund unde pot.

IX. **Nu, de o mie de ori nu!** franţuzeşte «Non, mille fois non!» Această categorică şi energică declaraţie de refusare, luată dela Franceji, e foarte lăţită in parlamentul nostru, dar niciodată n'am auzit-o in gura unui orator bun. Inchipuiască-şi cineva pe un om care rosteşte «nu, nu, nu, nu, nu....» de o mie de ori. Un singur *nu* e ades de ajuns ca să-ţi producă cel mai mare necaz, dar incă *una mie* in şir! şi să nu se creadă că acest mare numĕr de negaţiuni se intrebuinţează numai in momente grave, solemne. Din contra, ele se obicinuesc in chestiuni de tot neinsemnate, fiind ştiut că exageraţiile de formă ascund mai totdeauna o goliciune foarte mare de fond. Eu propun să părăsim această figură retorică, sau, dacă soiul de oratori căruia ii plac exageraţiile nu vrea nici de cum să se lepede de ea, măcar să-i reducă numĕrul. In tipicul bisericesc se arată adese de căte ori in şir trebue să se rostească nişte cuvinte sacramentale. Dacă nu mĕ inşel, chiar «Doamne miluieşte» merge numai pănă la patruzeci de ori, nu mai mult. Oare această cifră n'ar ajunge şi oratorilor noştri iubitori de exageraţie?

X. **Poarta cea mare şi cea mică.** După limbajul parlamentar, se intră la guvern pe una din aceste două porţi. Guvernul e comparat cu o casă, ce ar avea o intrare principală pentru stăpăni şi pentru musafiri, — poartă largă, prin care pot trece şi trăsuri cu lachei in livrea, cu vuet, cu pocniri de biciu, ca norodul să bage bine seama la boierii ce-şi fac intrarea lor solemnă, — şi o portiţă mică, destinată servitorilor şi oamenilor de rănd, care intră pe jos, fără sgomot, nebăgaţi in seamă. Căud insă se intră pe poarta cea mare şi căud pe cea mică? — După căt am inţeles, poarta cea mare este voinţa poporului, care sileşte oarecum pe suveran să numească cutare miniştri cu voie fără voie; poarta cea mică este voinţa personală a suveranului căud alege consilieri ce n'ar fi indicaţi de opinia publică. Partidele ce rivnesc puterea acusă obicinuit pe cele ce o au că ar fi intrat pe poarta cea mică, fiindcă nu s'ar fi bucurănd de increderea poporului. In contra acestei acusări, guvernanţii protestă totdeauna cu mare energie «Cum? Ei, pe poarta cea mică! Nu, de o mie de ori nu!» Ei au intrat cu mare alaiu in sunetul tobelor şi a trămbiţelor; caii lor aveau zurgălăi, poporul ii aclama cu entusiasm, etc., etc. Căud insă starea lucrurilor se schimbă şi guvernanţii devin oposanţi, ei invinovăţesc pe guvernul cel nou că s'ar fi apropiat de putere tupilăndu-se pe lăngă zid şi furişăndu-se in casă pe portiţa cea mică.— Aşa-i de căud lumea; cel ce vrea să ajungă la putere vorbeşte in numele libertăţii, cel ce o deţine in numele autorităţii. Dar curios este că imaginea cu porţile mari şi mici se intrebuinţează numai pentru intrarea la guvern, niciodată pentru eşire. Căud ai căzut dela putere, ori pe care poartă ai eşit tot rĕu este, nimeni nu te mai bagă in seamă. Poţi să te făleşti că ai părăsit guvernul cu sgomot mare, cu măndrie, cu demnitate, ori că ai eşit pe nesimţite, cu modestie... tot una-i... parapanghelos!

XI. **Ca un singur om,** — in frasă: «Toţi Romănii să se ridice *ca un singur om.*» De căte ori am ris in Cameră la auzul

acestei frase, când cercam să-mi închipuiesc imaginea confusă a milioanelor de Români ridicându-se într'un moment toţi împreună «ca un singur om!» Presupun că această zicere s'a luat dela exerciţiile militare. Un sergent, un caporal, înaintea căruia mai mulţi recruţi fac exerciţii, le comandează: «Arma la ...braţ! Dreapta 'mpre...jur! Marş! Împreună! Toţi împreună, ca un singur om! Un-do! Un-do! Un-do!»

XII. **Votaţi acum şi apoi ne veţi spânzura.** Este vederat că numai miniştri rostesc această frasă în parlament şi anume când au nevoie de voturile reprezentanţilor din opoziţie. In asemenea împrejurări, ei fac totdeauna apel la patriotismul acestora, zicând că momentele ar fi grele, că micile pasiuni ar trebui să dispară, şi că toţi Românii ar trebui să se unească. In schimbul sprijinului pe care îl cere acum, ministrul făgăduieşte că se va supune mai târziu la pedeapsa cea mai grozavă. Negreşit această invitare rămâne cele mai deseori nebăgată în seamă, mai întâi fiindcă pedeapsa morţii s'a desfiinţat de mult în România, ba nici a existat vreodată pentru delicte politice, apoi din causă că opoziţia, simţind că aici este ipocrisie, n'are deloc încredere în sinceritatea adversarilor, de vreme, ce pentru un folos real al momentului, li se trage o poliţă foarte problematică pe viitor. Tot asemenea de multe ori miniştrii, adresându-se la opoziţie, îi zic: «Dacă lucraţi mai bine decât noi, poftim luaţi-ne locul!» — Dar cine-i crede? Un moment numai să se presupuie că representantul guvernului vorbeşte serios, şi câţi ar da năvală la faimoasa bancă rămasă vacantă!

XIII. **Umilă rugare. Umilă întrebare.** «Domnule preşedinte, am cerut cuvêntul numai pentru ca să fac o *umilă* întrebare onorabilului guvern». Aşa sună obicinuit *frasa* parlamentară în care intră adiectivul *umil*. Pe cât ştiu, această zicere a fost introdusă de d. Mihail Cogălniceanu. In obiceiurile oratorice ale acestui ilustru bărbat de stat, intră a întrebuinţa, când vorbeşte de sine, cuvintele cele mai modeste, iar adversarilor a le da epitetele de laudă cele mai umflate. Calculul este foarte nemerit, căci prin acest chip se câştigă uşor bunavoinţa celor ce ascultă. Când un orator se face mic pe sine, auditorii care îi cunosc valoarea, mai adaogă în minte, pe lângă alte merite ce are, şi pe acel al unei mari modestii, aşa încât el apare în ochii lor împodobit cu mai multe calităţi încă. Dar ceea ce se potriveşte omului de talent, nu şade bine ori şi cui. *Quod licet Jovi non licet bovi.* Vezi câteodată representanţi simpli, simpli de tot, care stau ascunşi în fundul scaunelor lor şi nu dau alt semn de viaţă decât numai că ridică mâna din vreme în vreme la vreun vot; oameni care, când trec pe lângă banca ministerială, se string ghem ca să apară mici de tot şi iau o expresie de dragoste atât de mare şi de respect aşa de adânc, încât se topesc... dè! sunt tot soiul de fiinţe pe lume. Câteodată ambiţia muşcă pe vreunul din aceştia să zică şi el ceva în Adunare; poate doreşte ca să se ştie la el a casă că a vorbit în parlament, poate are vreo nemulţumire, poate vrea să-şi vadă numele în «Monitor»... Atunci, după

multă stinjinire şi luptă sufletească, cere şi el cuvĕntul spre mirarea tuturor; insă, ca nu cumva stăpănul să-şi inchipuiască că el ar avea un gănd, oricăt de depărtat, de a face oposiţie, se scusează dela inceput de indrăzneala sa, şi, fiindcă a vĕzut chiar bărbaţi insemnaţi intrebuinţănd cu succes cuvinte de modestie şi umilire pentru sine, de ce n'ar incerca şi el acest mijloc? Iată dar că un asemenea representant cere cuvĕntul «pentru a face o *umilă* intrebare, o *umilă* rugare guvernului».. El «nu e impins de niciun gănd de ostilitate; din contra declară *sus şi tare* că face parte dintre sprijinitorii cei mai călduroşi ai ministerului, dar cu toată modestia ar dorì — dacă este cu putinţă — să i se facă onoarea de a i se rĕspunde numai două cuvinte la *umila* sa rugare etc., etc.» Ministru n'au apucat bine a respunde căteva vorbe, şi representantul nostru sare indată de pe loc pentru a declara că e «adănc recunoscĕtor» d-lui ministru de onoarea ce i-a făcut şi că e mulţumit, deplin şi absolut mulţumit! — După această isbăndă, se reaşează pe scaunul sĕu, roşu la faţă de emoţia prin care a trecut şi incăntat că a dus la bun sfărşit această treabă gravă şi periculoasă.

XIV. **Cartea cea mare a Ţĕrii.** «Numele sĕu (a persoanei ce lauzi) stă scris in Cartea cea mare Ţĕrii»; sau «faptele sale sunt scrise — căteodată *cu litere de aur* — in Cartea cea mare a Ţĕrii...» Nu mi-a fost cu putinţă să descoper cine a fost scornitorul acestei ziceri, nici de unde a fost luată. Dela Franceji nu, căci in Franţa «le grand livre» se numeşte sau registrul care cuprinde pe creditorii statului, sau, in terminologia comercială, un registru special in care se trec socotelile pe partizi, nemţeşte «das Hauptbuch»; la noi asemenea, registrul, cartea, condica sau catastiful mare. Aici a domnit in capul inventatorului o adevĕrată confusiune, care a trecut apoi in mintea oratorilor parlamentari ce intrebuinţează această zicere. Ceea ce-i amăgeşte este adiectivul calificativ *mare*. Auzind ei «Cartea *mare*», se găndesc că această carte trebue să fie cine ştie ce lucru nepomenit. Ei işi inchipuesc de sigur că există sau că ar trebui să existe o condică de o mărime extraordinară, in care se trec din vreme in vreme, cu o caligrafie bogată, numele unor bărbaţi ce au binemeritat dela patrie, sau in care se inscriu cu multe laude, in şir chronologic, faptele măreţe ale acelor bărbaţi. O asemenea carte nu există din nenorocire, sau poate din norocire, căci dacă ar exista, paginile ei ar remănea cam goale mai ales de un timp incoace.

XV. **Am zis, zic şi voiu zice. Am susţinut, susţin şi voiu susţinea.** Frasele aceste s'au intrebuinţat intăi in jurnale şi deacolo, — mai ales dela «Romănul», — a trecut in parlament. Verbul pus la trecut, la present şi la viitor dă mai multă autoritate opiniei ce ai. Un orator care zice «susţin» exprimă părerea ce are intr'un moment sau intr'o imprejurare oarecare, — părere ce poate fi tot aşa de uşor bună sau rea, căci ea n'a fost incă bine cunoscută şi studiată. Dar cănd adauge: «...am susţinut», ascultătorii işi zic: «Taci! el poate să aibă dreptate, căci a fost totdeauna de părerea aceasta; opinia lui a putut

fi controlată.» Când in sfârşit adaogă: «...şi voiu susţinea», atunci cei ce ascultă isi zic: «Aha! oratorul are de sigur dreptate, căci aici nu e vorba de ceva trecător, ci de o părere ce va avè totdeauna, prin urmare de o convingere profundă, statornică, neschimbată.» Insă, pentru a intrebuinţa cu oarecare efect această formulă trebue implinite trei condiţiii: 1) să ai ceva talent; 2) să faci politică de mai multă vreme; 3) cei ce te ascultă să fie, cel puţin in majoritate partisanii tei politici. Celor ce nu implinesc aceaste condiţii şi mai cu seamă tinerilor de curênd resăriţi, care n'au dat incă dovadă de talent, n'au un trecut uşor de controlat şi nu pot avea incă partisani, această frasă nu este recomandabilă: ei n'au fost incă, poate nu sunt lucru mare, şi ceea ce vor fi nu se ştie.

XVI. **Cu o oară mai inainte**, locuţiunea parlamentară cea mai usitată din căte am citat păn' acum. Nu este zi in care această frasă să nu umple coloanele «Monitorului oficial». Afară de căteva laudabile excepţii, mai toţi oratorii politici o intrebuinţează: «Trebue să lucrăm in secţiuni pentru ca budgetele să se poată votà *cu o oară mai inainte...*» «Ministeriul ţine a declara *cu o oară mai inainte...*» «Instrucţia publică obligatorie trebue să devie o realitate *cu o oară mai inainte...*» «Ţara trebue să vadă *cu o oară mai inainte* in ce parte se găsesc adevăraţii ei amici...» etc. etc. etc. Cu o oară inainte de ce? La această intrebare nu este niciun răspuns. Frasa nu are sens şi nu-mi explic deasa ei intrebuinţare decât tocmai din causa aceasta. Mulţi oameni sunt ciudaţi! Ideile lămurite, limpezi, uşor inţelese de toţi le par prea comune, prea vulgare, şi ei aleargă la frase intunecoase, fie ca fond fie ca formă. Prin aceasta ei vor să-şi dea o aparenţă de invăţătură spre a se deosebì in vorbire, ori scriere, de cei proşti, şi pentru a impune publicului. Cu căt o frasă, chiar care nu zice nimic, are aparenţa de a insemna ceva mai *extra*, poţi fi sigur că mulţimea mediocrităţilor are să se arunce cu lăcomie asupra ei. Aşa s'a intêmplat şi cu «o oară mai inainte». Dar de unde a fost luată şi cine a fost intăiul care şi-a făcut blăstêmul s'o introducă in limba parlamentară? Toate incercările mele de a-i afla origina au fost zadarnice. *Cu o oară mai inainte* vrea să insemneze iute, de grabă. A face ceva căt se poate de repede pentru ca intărzierea să nu aducă vreo pagubă. Sensul gramatical nu e acesta de loc, dar obiceiul i l-a dat. Să se bage bine seama că nu-i ertat a lua alte impărţiri ale timpului: de ex. nu se poate zice cu un *an* mai inainte, nu cu *o lună*, *o săptămână*, *o zi* mai inainte; chiar perioada mai scurtă de ex: *o minută*, *o secundă*, *o clipeală* mai inainte sunt oprite; nu se poate zice decât *o oară mai inainte*, nici mai mult, nici mai puţin. Chiar substantivul *cias*, sinonim cu *o oară* nu se poate intrebuinţa in această frasă, numai şi numai *oară*. Cum să scăpăm de aşa un non-sens? Practica dovedeşte că critica nu prea poate face mult şi trebue să alergăm la alte mijloace. De aceea aş propune ca să introducem zicerea contrară «*cu o oară mai pe urmă*» dăndu-i sensul de incet, moale, fără grăbire. Poate că lipsa de inţeles din această frasă ar avea efectul de a ne scăpa şi de cealaltă. Dar şi

un asemenea mijloc poate deveni primejdios. Cu mediocrităţile nu se glumeşte. Mai ştii ce se 'ntĕmplă? Intr'o zi te pomeneşti că şi «o oară mai pe urmă» a dobăndit dreptul de impămĕntenire şi că, in loc de a scoate un cuiu cu alt cuiu, ai ţintuit o prostie mai mult in limba noastră parlamentară.

XVII. **Cu naţiunea, prin naţiune, pentru naţiune.** La dreptul vorbind, aceste trei ziceri sunt identice, căci nu poate fi nimeni *cu naţiunea* decăt *prin naţiune*, şi in asemenea imprejurare este cu neputinţă s'o indușmănești, deci trebue neapărat să fie *pentru naţiune*. Formula aceasta s'a inventat de cel mai vechiu jurnal politic din Bucureşti şi deacolo şi-a făcut drumul in parlament. Partidul grupat in jurul acelui organ avea pretenţia, şi poate şi convingerea, că el representa exclusiv «naţiunea» adică totalitatea Românilor. Este in natura lucrurilor ca acel care lucrează in numele altuia, ca mandatar sau chiar ca «*negotiorum gestor*», să identifice interesele sale cu ale celor pe care crede că-i infăţişează. Adesea representantul imprumută chiar numele representatului. In Franţa sub absolutism, căud suveranitatea era concentrată in mănele regelui, nimeni nu se mira că Ludovic XV işi zicea: «La France». In congrese sau conferenţe internaţionale, căud representantul vreunui stat propune ori sprijine ceva, se zice că vorbeşte statul insuşi. «*Germania* a susţinut cutare idee; *Rusia* una contrară; *Anglia* a avut o părere intermediară...», adică *representanţii* Germaniei, Rusiei, Angliei. In vremea robiei, ţiganii boereşti se numeau totdeauna după stăpănii lor: Ghica, Brăncoveanu, Sturza, Cantacuzin, insemna ţiganul lui Ghica, Brăncoveanu, Sturza etc. Astfel şi representanţii «naţiunii» au luat cu vremea obiceiul de-a se numi pe scurt «naţiunea». Tot ce voiau ei, o voià «naţiunea», tot ce nu le plăcea lor era neplăcut «naţiunii». Cine iţi poate tăgădui dreptul de a zice adversarilor tĕi: «Naţiunea nu vĕ vrea,» căud nu-i mai vreai tu, representantul naţiunii? Aceasta este prin urmare foarte in regulă şi rĕuvoitorii nu sunt in drept de a cărti cătuşi de puţin. Greutatea se iveşte numai in cas de contestare, căud de ex. vine alt grup şi zice: nu sunteţi voi «cu naţiunea», ci noi suntem «cu naţiunea». Atunci chestiunea este mai gravă şi vine intrebarea prin care chip trebue să se limpezească dreptul intre prigonitoarele părţi? S'ar putea crede că mijlocul cel mai nemerit ar fi ca alegerile să hotărască gălceava; acel care dobăndeşte majoritatea să poată zice: «Noi suntem cu naţiunea, căci suntem prin naţiune şi prin urmare pentru naţiune.» Dar adversarii pot respunde, şi in realitate respund totdeauna că «voinţa naţiunii nu s'a pronunţat in libertate, că ea a fost falsificată prin presiune, violenţă, terorizare; că vocea ei a fost inăbuşită... etc», aşa incăt e foarte greu să-ţi faci o judecată nepărtinitoare. Poate că este mai bine de a recunoaşte dreptul la purtarea exclusivă a poreclei «naţiunea» acelui care l-a luat intăiu: *jus primi occupantis*, drept ce s'ar putea transmite prin moştenire. Cei care vin in urmă cu pretenţia de-a fi şi ei «cu naţiunea» n'aveau decăt să se trezească mai de vreme. Ş'apoi n'au ei la indemănă alte cuvinte tot aşa de bune? Un nou partid poate de ex. să aleagă in loc de «na-

ţiunea» «poporul»; el poate fi *cu poporul, prin popor* şi *pentru popor*, ba poate fi incă şi *din popor*. In asemenea imprejurare s'ar putea, in adevĕr, intĕmpla ca poporul şi naţiunea să se lupte cu multă inverşunare, pănă cănd unul ar invinge cu totul pe celălalt. Dar aceasta nu face nimic, căci resultatul final va fi tot binele general, ş'al poporului ş'al naţiunii.

XVIII. **Sacra sau sfănta datorie.** Cei mai mulţi oratori din parlament au numai datorii *sfinte* sau *sacre*, nici odată datorii simple sau profane. Cănd fac o intrebare sau interpelare guvernului, ei işi implinesc totdeauna o *sacră datorie*. «Imi implinesc o *sacră datorie*, intrebănd pe onor. guvern pentru ce nu repareză podul peste Teleajen ...» «Am o *sfăntă datorie* faţă cu alegătorii mei de a face umila rugare onor. ministru de lucrări publice ca trenul No. 4 să se oprească, in loc de cinci minute, măcar zece la staţia cutare...» «Guvernul are sacra datorie de a face ca porcii noştri să nu mai fie şicanaţi la intrarea lor in Ungaria ..» etc. etc.

XIX. **Nu noi vom fi acei care...** Această frasă parlamentată este foarte puţin gramaticală. Corect este a se zice: «*Noi nu* vom fi acei...» Insă astfel rostită frasa cuprinde in sine numai o simplă apărare, pe cănd dacă zici: «*Nu noi* vom fi acei care..» pe lăngă apărare ea mai cuprinde şi o acusare, căci ca opunere la «*nu noi*», se subinţelege «*ci voi*...» Accastă dibace insinuare se poate face in parlament la orice ocasie, dar, pe căt pe am băgat seama, ea se obicinueşte mai ales cănd e vorba de politica exterioară, cănd de ex. se acusă guvernul că a fost prea condescendent sau chiar servil faţă cu una din puterile străine. Intr'o ţară unde libertatea presei e nemărginită, poţi să scrii in jurnale ce-ţi place, poţi să invinovăţeşti pe cine vreai de orice delict, chiar de inaltă trădare, fără ca articolele ce publici să aibă mare consecuenţă. Dar in parlament unde adversarii stau faţă in faţă şi au interesul comun de a păstra oarecare măsură in expresii, insinuările trebue făcute cu dibăcie ca mai mult să se simţă decăt să se dee pe faţă. Deaceea, oratorul care a inventat intoarcerea frasei din *noi nu* in *nu noi* a dat dovadă de mare fineţă. Odată, de exemplu, auzeam pe un orator zicănd cu rĕutate: «*Nu noi* vom fi acei care vom face la orice ocasie umile scuse impĕrăţiei vecine;... *nu noi* vom vĕrsa săngele preţios al ostaşilor noştri pentru ca izbănzile lor să ne aducă pierderea unei provinţii...» etc. etc. Acest orator imi părea a fi un om foarte perfid.

XX. **Fiul operelor sale.** Odinioară era uzitat ca fiii să se măndrească cu nobleţa străbunilor lor; numele acestora era mai mult sau mai puţin o chezăşie pentru meritele urmaşilor, şi deaceea a se lăuda cu ei părea lucru foarte in regulă. In poemele eroice ale tutulor popoarelor, fiii au rĕul nărav de a pomeni la orice ocasie de părinţi; la Omer luptătorii nu incep bătălia pănă ce mai intăiu nu-şi expun mai toată spiţa neamului lor. Astăzi insă, cănd societatea s'a democratizat, nu mai este iertat de a vorbi de părinţii sĕi decăt intr'un singur caz şi anume cănd eşti «fiul operelor tale». La Franceji

frasa : «je suis le fils de mes œuvres», la Romăni : «sunt fiul operelor mele», cuprinde cea mai mare laudă ce este admis ca cineva să-şi facă insuşi. Această vorbă parlamentară insemnează : «Deşi străbunii mei n'au fost de neam vechiu, totuşi eu, prin munca mea statornică, prin vasta mea inteligenţă, prin studiile mele adănci şi prin strălucitele mele talente, m'am inălţat mult mai presus de acei care-şi inchipuesc că au vreun merit din causa vechimei familiei lor.» Prea bine, aşa fie. Intr'o societate democratică treaba aceasta poate să meargă. Dar un lucru pare ciudat ... Operele sunt făcute de autorul lor, nu autorul de operele sale, şi precum nu este posibil să fii fiul fiilor tăi, aşa este cu neputinţă să fii fiul propriilor tale fapte. Cu toată această imposibilitate, frasa merge strună inainte pe drumul bătut. Când nu-ţi vine la socoteală să pomeneşti de părinţii legiuţi, dai această calitate operelor tale, — căci trebue să fii fiul cuiva. Brid'oison, in «le Mariage de Figaro», zice cu drept cuvênt : «On est toujours fils de quelqu'un.»

XXI. **Pericolul bate la porţile cetăţii** In această imagine foarte uzitată in discursuri parlamentare, ţara este representată ca o cetate din evul-mediu, incunjurată cu ziduri inalte şi cu şanţuri adănci, peste care trece o singură punte ce intreţine comunicaţia cu lumea deafară. Pericolul s'a apropiat foarte mult de cetate, căci a şi trecut peste punte, a ajuns la poartă a luat ciocanul şi bate intr'ensa, cerênd intrare. Deşi nu e tocmai uşor să-ţi representezi cu claritate această imagine dinaintea ochilor, din causă că nu ştii cum să-ţi inchipueşti pericolul care aici e personificat, totuş, in discursuri parlamentare, comparaţiile nu trebuesc cercetate aşa de aproape. De-ai vrea să inlături imaginile false mai că ai osăndi pe oratori să le lepede pe toate şi să spue fără de figuri oratorice, sec, precis şi limpede ceea ce au de zis. Aceasta insă ar fi o nenorocire mai ales pentru oameni politici cu imaginaţie vie cum sunt ai noştri. Nu li se poate cere alta de cât să mai varieze comparaţiile pentru ca ele să nu se tocească prin o intrebuinţare prea deasă. Deaceea, pentru oratorii care nu pot fără imagini poetice şi totuşi nu au o inchipuire destul de bogată pentru a scorni ei inşii altele, propun aici câteva mai noue. Când vor voi să vorbeească de un pericol iminent vor putea alege din aceste imagini pe aceea ce le va părea mai plastică sau le va conveni mai mult. In loc de «pericolul bate la porţile cetăţii, s'ar putea zice «pericolul ne păndeşte după tufă!» (aici s'ar vedea tupilat cu arma in mănă); «pericolul a plecat spre cetate in goana cailor...» (ca şi cum ar fi in căruţă de postă); — «pericolul a ridicat măciuca asupra capetelor noastre»; — «pericolul a apropiat torţa aprinsă de fitilul ţării...»; — «pericolul a şi indreptat gura tunului spre cetate» (ca şi cum ar fi din artilerie); — «pericolul s'aude tunând... (aici s'ar inchipui ca o furtună); — «pericolul se şi rănjeşte la noi şi incepe a lătra...» (ca şi când ar fi un căine furios) etc. etc. Dacă din comparaţiile aceste cu totul noue şi neuzitate incă nu va plăcea niciuna, declar că mai am şi altele multe, pe care le pun la dispoziţia oratorilor iubitori de imagini poetice.

XXII. **Nu este, nu poate fi niciun român...** frasă obicinuită când se face

apel la patriotismul Românilor şi rostită totdeauna cu patos. A se presupune că din atătea milioane nu este niciun român căruia să-i lipsească simţirile patriotice pare lucru cam riscat; dar a zice că *nici măcar poate fi* vreun român... este riscat de tot. Mi s'a intêmplat să aud pe un orator combătênd cu multă inverşunare in partea intăia a discursului sêu pe adversarii politici, acusându-i că nu au dat probe de buni patrioţi; că au risipit averea statului; că au demoralizat generaţia tinêră; insinuând că in politica exterioară au fost vênduţi străinilor... insfirşit invinuirile cele mai grozave;— in partea a doua a discursului insă, măgulind pe amicii sêi politici, oratorul arată că faptele lor erau aşa demne de laudă, incât dobândiseră aprobarea naţiunii intregi, *că nu este, că nu poate fi* vreun român care să nu impărtăşească părerile sale... Deacolo resulta pentru mine, sau că oratorul nu spune adevêrul de vreme ce avea adversari şi prin urmare puteau fi, ba chiar erau români de altă părere; sau că aceşti adversari erau toţi de neam străin, ceea ce venea foarte greu de crezut. —La inceputul epocei noastre de regenerare naţională, exageraţiile erau naturale şi păn'la un punct ertate: trecea să arêtăm că românii au toate calităţile şi niciun defect. Astăzi insă când epoca de entusiasm a făcut loc alteia de muncă şi cugetare, diapasonul ar mai trebui coborit ceva şi in realitate s'a coborit dela sine. Totuş multi oratori au apucat-o şi o ţin bună că românul nu piere, că e cu drept cuvênt mândru, că e o fiinţă superioară etc.—Un vecin din Camêră, auzind intr'o zi pe un orator ce tot vorbea de mândria română imi spunea anecdota următoare: «De ce naţionalitate eşti, domnule, intrebă odată cineva pe un jidan? — Domnule, sunt evreu şi sunt mândru de a fi evreu!— Eşti evreu? prea bine. Dar spune-mi, mê rog, pentru ce eşti mândru?—Pentru că, rêspunse jidanul, dacă n'aş fi mândru, tot evreu aş remânea. Prin urmare prefer să fiu şi mândru!»

XXIII. **A denunţa abusurile, a biciui, a strivi rêul, ori din care parte ar veni.** Cele mai multe jurnale când apar vor să se infăţişeze publicului ca organe nepărtinitoare, care vor spune numai adevêrul şi nu vor fi influenţate de niciun spirit de partid. Este ştiut că jurnaliştii sunt oameni foarte buni, oameni superiori care nu acoper nedreptăţi, nu lasă să treacă vreun abus nebiciuit, care n'ar spune o minciună, ferească Dumnezeu! Din momentul când te tocmeşti scriitor la un jurnal şi iei pana in mână, ai devenit om nepărtinitor, om lipsit de orice patimi; poţi să denunţi abusuri, poţi să biciueşti, să stigmatizezi, să loveşti, să strivesti cât iţi place, — tot ce faci e bine făcut. Eşti representantul opiniei publice, — judecătorul cel mai mare şi mai puternic. Deaceea, nici n'aş cuteza să mê impotrivesc vreodată la biciuirile şi strivirile jurnaliştilor. Mê ridic numai contra obiceiului ce au luat căţiva juni deputaţi de a voi şi ei, — bucurându-se de un privilej ce au exclusiv jurnaliştii, — să biciuiească rêul din ori ce parte ar veni. Aceşti juni nu vor să se compromită şi nu ştiu incă in ce parte s'ar da. «Mê 'ntrebaţi, exclamă unul din ei, din ce partid sunt? Ei bine, vê voiu rêspunde: sunt din partidul oamenilor onesti, tineri, necorupţi... Declar sus şi tare că voiu de-

nunţa abusurile şi voiu strivi rĕul ori din care parte ar veni!.. » etc. Vorbind aşa, junele bărbat politic zice cu alte cuvinte: «Voi, care faceţi politică mai de mult şi v'aţi impărţit in partide, sunteţi toţi nişte oameni pătaţi, stricaţi; aţi făcut numai abusuri şi fărdelegi; eu insă şi noi toţi juni entusiaşti suntem drepţi, desinteresaţi, nu voim deloc binele nostru, ci numai binele ţĕrii,» etc. Toate vorbele aceste sunt frumoase, dar pe mine unul — nu ştiu pentru ce — m'apucă o groază de toţi acei bărbaţi vrednici care vor să arăte căt sunt de buni şi de drepţi denunţând, călcând, dărămând, şfichiuind, strivind şi biciuind!

XXIV. **Un cuvĕnt incă şi am terminat. Mĕ resum şi zic...** Cu aceste frase foarte mulţi oratori in loc de a sfarşi, reincep prea lungile lor discursuri. Eu insă mĕ voiu ţine de cuvĕnt, resumăndu-mĕ pe scurt intr'o *umilă rugare* ce adresez oratorilor din parlamentul român:

Domnilor,

Imi implinesc o sacră datorie, trăgĕndu-vĕ atenţiunea că trebue să vĕ schimbaţi vorbirea cu o oară mai nainte! De ce să vĕ ascundeţi după deget? Frasele aceste nu mai merg. Declar sus şi tare, şi mĕ fac forte să v'o probez, că suntem in zi de grea cumpĕnă, căndmicile noastre neinţelegeri trebue să dispară! In asemenea momente, totdeauna Românii au ştiut să se unească. Dacă pe viitor nu lăsaţi aceste vorbe, vĕ voiu denunţa opiniunii publice, voiu biciui, voiu strivi rĕul ori din care parte ar veni! A sosit momentul să vĕ coboriţi, să intraţi in naţiune pe poarta cea mare! Cum? Aţi mai urma cu aceste abusuri? Nu! de o mie de ori nu! Susţin şi voiu susţinè, am zis, zic şi voiu zice: pericolul bate la porţile cetăţii; toţi Românii au să se scoale ca un singur om contra voastră! Fiţi fiii operelor voastre. Fiţi in naţiune, prin naţiune şi pentru naţiune! Lăsaţi frasele, primiţi-mi acum propunerea şi pe urmă mĕ veţi spănzura! Nu este, nu poate fi niciun Român care să mai ţie la asemenea vorbe! Da, primiţi-mi propunerea şi Dumnezeul părinţilor noştri vĕ va binecuvĕnta!

IACOB NEGRUZZI.

ACTUL III

La vila lui Ovidiu. — Salon de lux despărţit de triclinium prin o colonadă. — Masă mare in triclinium. — Candelabre. — Dincoace de colonadă trei paturi acoperite cu piei de tigru şi inălţate pe două trepte. — Jeţuri.

SCENA I.

Ovidiu, Cotta, Tigellius, Clevetius, Barrus, Actea, Chloe, Tyndaris, Pyrrha. — *Imprejurul mesei, sclave fac serviciul.* — **Pinax** *in faţa scenei.*

Toasturi (in fund.)

La Pyrrha! — La Actea! şi Tyndaris şi Chloe!

Pinax

Ei beau colo, se'ndoapă, se veselesc... o! Joe!
Şi eu fac zimbre-aice... Deşi am fost poftit
La masa lui Ovidiu... vai! loc nu mi-am găsit!
M'aşi duce... Dar când miros arome de bucate,
Tavanul casei poate să-mi cadă 'ntreg pe spate.
Nu mĕ urnesc... Se zice că ursul in bărlog
Işi suge laba iarna... n'am laba lui. Te rog,

(Un sclav trece purtând un blid mare.)

Apropie, amice, fazanul de-a mea nare.

(Miroase blidul. — Sclavul se depărtează.)

Ce miros! hăm... Ce rumen!... Ce nuri gustoşi el are...

(Oftează cu jale.)

Stomahu-mi, ah! se 'ntinde păn' la calende greci;
E bute danaidă, ce nu se umple 'n veci!

SCENA II.

Toasturi in fund.

La Pyrrha! La Actea! La Tyndaris! La Glyce.

Ovid

He! Barrus... Barrus, Barrus!... he! unde fugi de-aice?

Actea

Cum? te retragi din luptă tu, june musculos?

Pyrrha

Mergi Barrus de te culcă, mergi, nu fi ruşinos.

(Risete şi sgomote in fund.)

Barrus (vine in scenă; e istovit de excesuri.)

Sunt ghiftuit de toate... şi viaţa-mi pare seacă;
Sunt inecat de vinuri, desgustul mĕ incacă:
Aşi vrea să mor...

Pinax (in parte.)

Să moară! La masă?

Barrus

Mi-e destul
De lume...

Pinax (in parte.)

Mistueşte cam greu cănd e sătul.

Barrus

A! Pinax... tu eşti, Pinax?

Pinax

Eu insumi.

Barrus

Spune-mi, frate,
Aşa-i că-ţi vine scărbă de mese 'mbelşugate?

Pinax

Ce? scărbă... mie?

Barrus

Ţie.

Pinax

Dar nu vezi că-s flămĕnd?

Barrus

Tot stridii, tot vĕnaturi, cu rĕnd şi fără rĕnd;
Tot Chium, tot Falernum ... Puăh ... tot măncare, bere;
Tot veselii, o! Pinax, ce saţ! ce displăcere!
Senecion zaraful, —ştii căt e de şiret,—
El se hrăneşte numai cu bob şi cu oţet,
Bea apă rea din Tibru cu vin de spĕlat lănă,
Şi la ruină grabnic pe Patriciani i mănă ...
Eu nu mai am nimică ... tu ai ceva? ... dar rid,
Căci măni, in zori de ziuă, am gănd să mĕ ucid.

Pinax

Ucide-te, iubite; ĕi face, zĕu! prea bine,
Şi tu să scapi de lume şi ea, Barrus, de tine.

Barrus (stringĕndu-i măna.)

A! mulţumesc, amice, de sfatul ce mi-ai dat;
Deci lasă-mĕ 'n extremis să-ţi dau şi eu un sfat...
Eşti lacom... pune capĕt acelei pofte slute
Ce te-a 'ngrăşat, o! Pinax, de semeni cu o bute.

Pinax (in parte.)

Beţie fericită! ... Mĕ vede impătrit,
Căud eu mĕ ştiu că seamĕn cu un harag sucit.

Barrus

Eşti trăndav, plin de viciuri, bĕtrăn şi smuls de pene,
Şi — cine-ar putea crede? — alergi după sirene!
Mai bine fă odgoane de vĕnt sau de nisip,
Decăt să cazi in mreaja sirenelor ... Ai chip
Frumos, plinuţ şi rumĕn ca persica gustoasă;
Ai nuri de o bachantă nebună, voluptoasă;
(Pinax dă semne de nerăbdare.)
Rotund eşti ca bobiţa ce s'a umplut de must
Şi 'n peliţa-i plesneşte la soare... (i pipăe toga.) Ai şi gust
La haine ... ş'o guriţă ... ca o ciupercă veche,

Când rizi, te muşci cu dĕnsa de nas şi de ureche.
Amice, te păstrează ca un specimen rar
De tot ce-i in natură mai extraordinar.

Pinax (indignat.)

Mult ai să rizi de mine, obraznică dărdală!...

Barrus

Ce?... Uiţi că-s Hercul? Hercul?.. Vai de a ta Omfală!

Pinax

Lămăe stoarsă, greer svĕntat, sarbĕd moroiu!

Barrus (furios.)

Vezi tu aceste braţe?... De-aşi vrea... (tuşind.) Insă nu vroiu.
Mănia mĕ sluteşte şi gătiţa mi-o uscă!
Nu se rĕstoarnă-un munte ca să turtească-o muscă.
Te las incă pe lume să tĕrii trupul tĕu;
Eu, măni de dimineaţă, otravă am să beu...
Sau poate-mi voiu deschide in bae patru vine.
(cu induioşare.)
De m'ai iubi, o! Pinax!

Pinax

Ei?...

Barrus

Ai murì cu mine.

Pinax

Să mor? In floarea vieţii?... Eşti beat, sau eşti nebun?

Barrus (cu dispreţ.)

Adio dar... Eşti numai de viaţă demn şi bun.
(Iese trist prin stinga.)

Pinax

Să ştii că-s demn de viaţă... in chipul meu se vede;

Dar cel sătul ca tine flămêndului nu crede. (tragic.)
Tantal a fost de jale... eu sunt al sĕu rival.

(Intră Mecena repede prin uşa din dreapta.)

SCENA III.

Pinax — Mecena.

Mecena

Unde-i Ovidiu?

Pinax (arĕtând masa.)

Colo.

Mecena

Şi tu?

Pinax (oftând.)

Eu sunt Tantal!
N'am loc la masă.

Mecena

Pinax, te du şi 'n tainĕ-i spune
Că il aştept aice şi 'n locul lui te pune.

Pinax

Ideea-i minunată... Mĕ duc in grabă... ah!
Oiu să mĕ 'mpac in fine cu golul meu stomah!

(Merge 'n fund şi vorbeşte incet lui Ovidiu.)

SCENA IV

Mecena *singur, apoi* **Ovidiu**

Ovidiu (in fund.)

La Venus, zea dulce a fericitei Gnide! (strigăte şi risuri.)

Toţi (in fund.)

La Venus!

Mecena (privind in fund.)

In ce oră Ovidiu bea şi ride!
El bea cu nepăsare, ameninţat, expus
La trăsnetul de moarte ce fulgeră pe sus.
Am alergat aice să-i dau curënd de ştire,
Să-l scap, de-i cu putinţă, de-a lui nenorocire.

(Ovidiu se scoală dela masă şi vine grabnic in scenă).

Ovid

Mecena!

Mecena

Două vorbe, Ovidiu: eşti perdut!

Ovidiu

Perdut?

Mecena

Octaviu-Cesar de tine-i cunoscut!
E blând ca primăvara când e 'n prietenie,
Dar aspru cât şi iarna când e in duşmănie...
In contra ta el astăzi grozav este pornit;
Căutat-am să-l induplec, dar nu l-am imblânzit.
Cu noua ta iubire tu ai comis o crimă:
Lui Cesar nempăcatul îi trebue-o victimă.

Ovidiu

Îi trebue-o victimă, zici tu, pentrucă 'n sin
Port flacăra şi simţul amorului divin?

Mecena

Dar, o! nenorocite, când Roma-i o grădină
De flori, de meretrice, de patriciane plină,
Ce tristă nebunie cu 'ndemnul ei fatal
Legat-au daru-ţi falnic de un crin imperial?
Au nu ştiai, sărmane, că 'n regiuni inalte
Nu pasërile toate au dreptul ca să salte?

Ovidiu

Se poate; dar amorul ar fi zeul amor
De-ar măsură distanța când el s'aruncă 'n sbor?
Dar inima ce bate in toată-a ei simțire
La scumpa-i aspirare cunoaște mărginire?
Am fost nebun, se poate, că ochii n'am inchis
Când Iulia părut-a in fața-mi ca un vis;
Dar este cu putință de-a 'nchide fără vină
Și sinul la iubire și ochii la lumină?

Mecena

Poet ești tu, Ovidiu, și ca poet grăești
A ta inchipuire te face s'aiurești.
Ea te conduce numai pe calea ta 'nflorită,
Gonind înțelepciunea din mintea-ți rătăcită.

Ovidiu

Nu mă cunoști, Mecena.

Mecena

Cum? Ai adimenit
Pe Iulia lui Cesar de ea să fii iubit,
Te știi greșit și față cu-a lui August urgie,
Și te găsesc eu noaptea la vila ta 'n orgie?
Cum dar impaci in minte-ți inaltul tău amor
Cu astă desfrînare de om nepăsător?

Ovidiu

Și nu vezi tu, amice, in astă desfrînare
Cea mai vădită probă de-adâncă desperare?
Din casa palatină eșit-am azi nebun...
Atunci am pus in gându-mi amicii să-mi adun
Și ultima mea noapte s'o fac ca să devie
Voioasă 'ncoronare de-a vieții-mi nebunie.
De stânca Tarpeeană August mi-a pomenit:
E un decret de moarte, o știu, sunt pregătit.
Fie! a mea cenușe de-acum pe vânturi sboară;
Remâne al meu nume a patriei comoară.

Mecena

Ascultă, perdem timpul şi oricare minut
Apropie de tine pericolul. Am vrut,
Cu orice sacrificiu, să-l depărtez de tine
Păn' ce-oiu putea a-l face pe Cesar să s'aline.
Fugi grabnic dela Roma şi mergi de stă ascuns
In vila mea; acolo aşteaptă-al meu răspuns.

Ovidiu

Zadarnic! Moartea aspră oriunde mă aşteaptă:
Octaviu triumvirul sub Cesar se deşteaptă,
Ca să răsbune tronul de mine ofensat.
August, la bătrâneţe de nori intunecat,
Nu rabdă veselia juneţei arzătoare:
Nimic nu e mai jalnic ca un apus de soare,
Nimic mai plin de umbră ca un apus de tron.
Octaviu vede golul de jur in orizon,
El vede pe-al lui soare intinsă-o neagră ceaţă,
Şi simte, şi răspânde in jur fiori de ghiaţă;
Acei fiori din sinu-i in sinu-mi au intrat:
Væ victis! fie Cesar de mine salutat.

Mecena

Trezeşte-te, Ovidiu, raţiunea ta declină,
Te 'ncrede in Mecena, urmează-mă...

Ovidiu

Nu.

Mecena

Vină.

Ovidiu

Dar viaţa pentru mine ce-a devenit? Nimic
Când Iulia i perdută din viaţă-mi.

Mecena

Vino,-ţi zic.
Sărmane, 'n desperare de tine nu ţi-e milă;
Dar inima nu-ţi spune nimic de-a ta copilă?

Ovidiu (tresărind.)

Perilla mea!... o! ceruri! la ea nu m'am gândit...
Am fost nebun? Perilla!...

Mecena

Ovidiu, eşti uimit.
Hai! (îl trage de braţ)

Ovidiu (supunêndu-se)

Fă c'ei vrea cu mine...

Mecena

Vreu geniul să nu piară,
Nici Cesar in cruzime să redevie fiară. (Es amêndoi)

SCENA V

Aceiaşi, afară de **Ovidiu** şi **Mecena**

(Meseniı se scoală dela masă şi intră 'n scenă)

Clevetius (la masă)

Vêrtos inghite, Pinax, remasul dela noi.

Pinax (la masă)

Milon dela Crotona mânca un bou, eu... doi.

Chloe (in scenă)

Dar nu-l vêd pe Ovidiu.

Pyrrha

Nici Barrus.

Tyndaris

Dela masă
S'a dus leul orgiei.

Pyrrha (rizênd)

Şi slabul meu şoldan.

Actea

Dispare zilnic faima stomahului roman!
O singură amforă de vin mai generos
Invinge azi pe-un tinĕr şi il rĕstoarnă jos.
O! tinerime tristă!... bastarzi in decădere!

Tigellius

Cum vreţi până la urmă să mai avem putere,
Când vinul şi frumseţea ne varsă foc in sin?

Actea

Se stinge iute focul movilelor de fĕn;
De voi e numai vorba şi lauda pompoasă;
Sunteţi o buruiană nevrednică de coasă;
Aveţi in vine lapte, nu sânge de strĕbuni...
In lături, pitici veşteji, născuţi in şeapte luni!

Cotta (cu admirare)

Ce mândră eşti, Actea, in juna ta iuţire,
Când ea pe noi revarsă a ta despreţuire!
Imi place 'n gură dulce accente de furori;
Pe fruntea mea cad ele ca frunzele de flori.

Actea (cu uimire)

A! şerpi de linguşire! cum ştiţi pe nesimţite
Din noi a face lesne victime fericite!

Cotta

A! scumpe 'nşelătoare, cum rideţi bărbaţi!

Actea

Bărbaţilor le place să fie subjugaţi.

Cotta

Femeilor le place să rupă 'n nepĕsare
Şi inima ce creşte şi floarea ce rĕsare.
Dar dacă-ai vrea, Actea, cu mine a face traiu,
M'aşi crede 'n Arcadia...

Actea (aruncându-se 'n braţele lui)

Şi eu cu tine 'n raiu.

Clevetius

Ha! ha! ian admiraţi-i... ha! ha! Ce parodie
A scenei lui Horaţiu cu gingaşa Lydie (risete).

SCENA VII.

Precedenţii, Pinax

Pinax (inaintând)

Trăit-am ieri? Se poate... trăi-voiu mâni? Nu ştiu;
Dar azi am trăit bine şi pare că-s mai viu.
(Işi desmiardă stomahul)

Clevetius

Ha! Iacă Pinax Grasul!

Maxim

Viciosul! histrionul!

Cotta

Mâncăul!

Tigellius

Insetatul!

Graecianus

Lihnitul!

Clevetius

Şi bufonul!

Pinax

Destul! De-a voastre haine nu vreau să vĕ despoiu;
Eu sunt Pontif! In sinu-mi port zeul cel de soiu.

Pe Bacchus drăgălaşul!... Golit-am o amforă
Ce-au pus pe fruntea nopţii lucire de-auroră,
Ş'acum mĕ cred in Olymp, avĕnd sub ochii mei
Pe Juno, pe Minerva, pe Venus... cu ai sei.
Tu, Maxim, seameni tocmai cu Parcele cărunte;
Tu, Pansa, cu Vulcanus te cam aduci la frunte;
Tigelliu, tu cu Mercur, dibaciul teu patron;
Tu, Cotta, de departe cu moşul tĕu Caron;
Iar tu, Cleveţiu dragă, aevea cu-al tĕu frate,
Cu Cerber, care are trei guri largi şi colţate!
Dar zeul Mars lipseşte!... (Intră Barrus tot posomorit)

SCENA VIII.

Precedenţii, Barrus

Barrus

Decis eram să mor;
M'am rĕsgândit; mai bine mĕ fac gladiator.

Toţi

He! Barrus! Barrus!

Actea

Barrus, din care colţ anume
Revii ca o fantasmă?

Barrus

Reviu din ceea lume.

Pyrrha

Ce n'ai rĕmas acolo? prea bine te aflai,
Aveai in Styxul negru tot timpul să te lai.

Barrus

Infernul pentru mine işi deschisese hruba;
Dar vreau să lupt la circuri in locul lui Rutuba...
Am muşchi.

Pinax

Ai toate, Barrus, şi poţi să 'nlocueşti
Aici pe Mars viteazul, atât de groaznic eşti!
Vin' de presidă-acuma, cu faţa ta uscată,
A lui Paris păstorul vestită judecată...
Zeiţele tustrele cu graţie zimbesc
Şi, falnice rivale, la mere se gândesc.

Barrus

Cum?

Pinax

Tyndaris e Juno... plinuţă, maestoasă;
Actea-i chiar Minerva, de şi-i năbădăioasă;
Iar Pyrrha, ce posedă un aer virginal,
E Venus... aruncată cu drag din val in val,
Tablou-i de minune... un lucru numai strică...

Toţi

Ce?

Pinax

Lipsa de costume din fabula antică! (risete).

Actea

Paris incă lipseşte.

Pinax

Paris?... Cum?... nu-l zăreşti?...
Eu sunt judecătorul frumseţelor cereşti.

Toţi (rizind.)

Tu? tu Paris?

Pinax

Eu insumi, eu, frate cu-adevĕrul;
Priviţi! Paris in formă, gigăt... chiar am şi mărul
(Scoate un mĕr din sin.)
Acum voi, fiice-a Romei, voi trei celebrităţi,
Formaţi cu măestrie un grup de zeităţi,

Şi vĕ uitaţi la mine blând, galiş, pe sub geană
Ca să aleg a lumii frumseţe suverană.

(Actea, Tyndaris şi Pyrrha se sue pe un pat şi formează un grup graţios. Ceilalţi iau poze diverse ca să completeze un tablou.)

Pinax

Solemn este momentul! O! zei, mĕ luminaţi
Ş'orice profane gânduri de mine depărtaţi.

(S'apropie de grupul zeiţelor, şi il priveşte cu admirare 'n faţă).

Ce grup! Ce scump tezaur de forme-atrăgĕtoare!
Ce marmură 'n viaţă din cap până 'n picioare!
Frumoasă eşti tu, Juno! zĕu mărul ţi l-aşi da
De-ai vrea locul lui Joe... pe tron a-mi acorda.
Minervă, ai sub frunte-ţi prea multă cuminţie...
Nebună fii cu mine şi mărul ţi-l dau ţie.
O! Venus! iată mĕrul, de vrei tu din Paris
In ciuda lui Apolon să faci un Adonis.
Minuni absorbitoare! Voi, flori a tinereţii
Sunteţi cu toate demne de premiul frumuseţii!
Cui să dau mĕrul oare? Staţi să gândesc adânc.

(Oferă mărul Acteei care intinde mâna să-l ia.)

Cui? Ţie... (Asemeni cu Tyndaris.)

Ţie? (Asemeni cu Pyrrha.)

Ţie... Ba mie, şi-l mănânc. (Mănâncă din el şi fuge.)

Actea — Tyndaris — Pyrrha.

A!

Bărbaţii

Bravo Pinax... (Aruncă potirele după el.)

Actea

Meriţi, bufone, o rĕsplată.

Toţi

Afară!

Pinax

Vreţi?... Prea bine... Nu mĕ rugaţi... indată!

(Se 'ndreaptă spre uşa din dreapta).

Biblioteca Municipiului Timişoara

SCENA VIII.

Precedenții — Ovidiu (intră repede din dreapta.)

Toți

Ovidiu!

Ovid

Pe-a mea urmă spionii au călcat ;
Mĕ caută.

Actea

Ovidiu, ce ai? eşti turburat?

Ovid

Silit sunt chiar indată de voi a mĕ desparte
Şi a fugi din Roma, amici, cât mai departe.

Toți

Ce este? Cum?

Ovid

Asupră-mi August are prepus
Că am urzit scandalul din Forum!

Cotta

Cine-a spus
Această infamie?

Pinax

Mai intrebaţi voi cine-i?
Nu altul decât Ibis, din cauza Corinei.

Ovid (sculându-se.)

Amici, vĕ las, adio ... voi până 'n ziuă staţi
In vila mea cu toţii; beţi vesel şi cântaţi;
Iar de-or sosì lictorii ...

Cotta

Amice, vin cu tine
Ca să te scot din Roma pe căi ce le ştiu bine.

(Pleacă amândoi in fund.)

SCENA IX.

Precedenţii, Iulia. (S'arată pe prag.)
(Toţi rĕmăn incremeniţi.)

Iulia

Noroc şi veselie voĕ!

Ovid

Cum? Ea?

Iulia

Noroc
Şi veselie mie! (Intră.)

Ovidiu

Ce caţi in acest loc?

Iulia

Ca voi am sete mare, in dalba mea junie,
De viaţă, de uitare, de-amor şi de beţie!...
Nepoata lui Octaviu ia loc azi printre voi,
Frumoase curtezane a Romei.

Actea

Printre noi?

Iulia

Şi ea 'nvocănd pe Venus, sub ochii zeităţii,
Vrea ca să-şi schimbe tronul pe-altarul voluptăţii.

Ovidiu

O! Ceruri! Ştii tu bine ce faci? Ştii unde eşti?

Iulia

Aice imi-e locul: aice te găseşti.

Ovidiu

Dar tu te perzi, copilă! desfizi aspra furtună...

Iulia

O ştiu, mĕ pierd; nu-mi pasă!... Ne perdem impreună!
Noi ne iubim, Ovidiu.

Actea (către ceilalţi)

Ce spune?

Iulia

O declar
Aici in gura mare, ş'o fac nu in zadar.
Vreau Roma să mĕ vadă, vreau Cesar să mĕ ştie,
Tronând lângă Ovidiu in veselă orgie,
Şi astfel dobândindu-mi in lume dreptul meu
De a dispune liber de mine, precum vreu.
Deschideţi-vĕ rĕndul; in chor să se 'ntrunească
Cu voi, regini a Romei, odrasla 'mpĕrătească;
Şi-mi daţi o cupă largă de vin imbĕtător
Cu voi să fac libaţii nebunului amor.

Actea

Strigaţi cu toate: Evghe! rivalei suverane,
Ce se proclamă soră cu-a Romei curtezane.

Toate

Evghe!

Ovidiu

Tăcere voĕ! (Iuliei) Ah! Iulio, fugi, fugi!
Gândeşte-te la Cesar; norocul iţi distrugi.

Iulia

Desfid azi chiar infernul, n'am teamă de nimica;
Remăn.

Ovidiu (apucând-o de mână, şi vrĕnd s'o scoată din sală.)

Nenorocito!... Nu vreau... fugi!

Iulia

Ce, ţi-e frică
De moarte?

Ovidiu

Frică, mie? A! dacă ai decis
Să 'nfrunți orice osândă păşind peste-un abis,
Să intri 'n gura lumii mai neagră, mai grozavă
Decât a unui şearpe cu limba de otravă,
Vino 'n orgia nopții voioşi să ne-aruncăm
Şi'n cupele de aur norocul să 'necăm.
Amicilor! Dați sborul nebunelor avênturi!
Intunece-se mintea şi ducă-se pe vênturi,
Şi valurile mării inalțe-se 'n zenit,
Şi cadă pe noi, cadă tot cerul prăbuşit!
Noi, imitând pe Elini şi datina cea veche,
Să ne 'narmăm ferice cu-o vesele păreche,
Şi fiecare facă-şi un scut apărător
Din două brațe albe ş'un sin incântător!
A mea păreche, iat-o (ia pe Iulia de mână) minunea cea completă,
Frumoasă, iubitoare, domniță şi poetă!
Desfid cu dênsa 'n brațe pe Cesar şi pe zei!
Plecați-vě toți fruntea, şi toate 'n fața ei!
Şi tu, a mea iubită, pe tron de nebunie
Tu, Iulia, te sue... De-acum ce-a fi să fie!

(Iulia se sue pe pat şi se 'ntinde rezemându-se pe perne cu cotul. — Ovidiu se pune pe o treaptă a patului lângă ea. — Diverse grupe se formează 'njur).

Cotta

Actea, ce ai zice să fim imperecheți?
Femeilor le place...

Actea

Ai spus-o; te repeți.

(Merge de se aşează lângă Cotta pe al doilea pat.)

Tigellius

O! Tyndaris! (Tyndaris s'apropie zimbind de el.)

Graecianus

O! Chloe! (Chloe se duce in partea lui)

Barrus

O! Pyrrha!

Pyrrha (in parte mergĕnd spre Barrus)

Mortu 'nvie.

Barrus

Eu te am cules in Forum, o! floare naramzie!

(Sclavii aduc amfore cu vin, impărţesc cununi de flori şi cupe, pe care le umple.)

Pinax

Toţi au căte-o pereche, dar eu?... Eu cum remăn?
Un om fără soţie ca omul gol şi spĕn... (ia o amforă)
Ha! Iată ş'a mea parte... din toate mai frumoasă
Amforă de nuri plină şi mult mai credincioasă. (o sărută)

Ovidiu (ridicănd paharul)

Ad Iuliam!

Graec.

Ad Chloem!

Tigellius

Ad Tyndaris.

Pinax (lui Barrus)

Dă-i glas!

Barrus (cu glas comic)

Ad Pyrrham!

Pinax (strigănd tare)

Ad amforam! (o sărută şi bea) de tine nu mĕ las!

Ovidiu

Tu, Lyce, varsă 'n cupe Falernum de cel tare
Amestecat cu-arome şi cu mărgăritare,
Şi tu, Glikyra, cănţă cu-artiste modulări
Pe modul cel ionic a noastre-improvizări.

(improvizează)

Varsă'n cupa mea de aur
Vinul roș ce desfătează
Și mĕ 'mbată, mĕ turbează
Ca și sângele pe taur.
Toarnă! Când destul oiu zice,
Pe-al meu cap trăsnetul pice.

(Glykira cântă aceste versuri in sunetul de lire a trei sclave)

Iulia (declamă)

Venus! zea voluptății,
Varsă'n mine focul tĕu,
Ca să las eternității
Falnic suvenirul meu.
Viața noastră e divină,
Cerul nostru e senin,
Când de spume-i cupa plină
Și de-amor sufletul plin.

(Glykira cântă din nou)

Toți (cu glasul entusiasmat)

Io Bachus! (s'aude afară sgomot surd de pași)
Ce vuet?... Ce este?

Ovidiu

Pinax, cine
E'n atrium?

Pinax (ese și revine 'ndată speriat)

A! Cesar!

Ovidiu

August?

Iulia

El?

Pinax

Iată-l vine!

Ovidiu

Ah! Iulio, fugi grabnic! amicilor, fugiţi,
Lăsaţi-m'aici singur. (Toţi fac o mişcare)

Iulia

Nu! staţi, nu vĕ clintiţi.

SCENA X.

Precedenţii, August, Mecena, Lictori

August (arĕtând pe Iulia)

Aice-i!... Iat'o!... fiica Cesarilor!... Căzută
In lupanar la rĕndu-i şi 'n veci de-acum perdută!
O! lume! 'nchide-ţi ochii... o! cer! te-ascunde 'n nori
Să nu vedeţi ca mine...

Iulia (sumeaţă)

Ce?

August

Cum mĕ desonori!
Cum Roma devenit-au lagun de putrezime
Ce 'nfectă şi altarul ş'a troiului nălţime!
Ruşine! degradare! miserie! gunoiu!
Vai! Acuila romană e roasă in noroiu
De vermi... Ea către ceruri, murind, ochii ţinteşte
Spunĕndu-le că Roma ca dĕnsa putrezeşte!
Grozavă decădere!... A fi Romani, nepoţi
De cei mai falnici eroi, ş'a deveni iloţi!
A fi de-acelaşi sănge cu 'nvingĕtori de-o lume,
Ş'a geme sub povara mărețului lor nume!
Ce ziceţi, umbre sacre, gigantici luptători,
Tu Romulus, tu Remus, ai Romei fondatori,
Privind aceşti nemernici ce zac in infamie,
Nedemni de libertate şi copţi pentru sclavie,
A căror braţ in ţara bătrănului Tarchin
Nu poate să ridice decăt un teas de vin,
Pe căndstrăbuna spadă de regi umilitoare

Le stă cu umilire călcată sub picioare?!
Dar nu, nu se va zice că judele suprem,
August, permis-a crimei să poarte diadem
Şi 'n Roma lui să fie virtutea prigonită.
(lui Ovidiu) Tu, coruptor infame! (Iuliei) şi tu, prostituită!
Exilul vecinic fie al vostru crud martir.

Mecena

August, ertare!

Toţi (rugători afară de Ovidiu şi Iulia)

Cesar!

August (făcênd semn lictorilor cari intră)

Lictori!...

Ovidiu

Crunt triumvir!

Iulia

Tu ţi-ai proscris amicii, copiii tĕi chiar... fie!
La rĕndu-i viitorul pe tine te-a proscrie!

Cortina cade.

DESPRE ISTORIE

DE

SCHOPENHAUER *)

Am arĕtat mai nainte pe larg pentru ce cunoştinţa omenirii se ajută mai mult prin poesie decăt prin istorie; in acest inţeles ar fi dar mai multă invĕţătură proprie de cules dela poesie de căt dela istorie. Aşa a inţeles-o şi Aristotele, fiindcă zice: «Şi mai filosofică şi mai bună este Poesia decăt Istoria.» (*De poët.* cap. 9.) Pentru a nu da insă prilej la o neinţelegere in privinţa valorii istoriei, vreau să-mi arăt aici cugetările mele asupra ei.

In orice fel de lucruri faptele sunt nenumĕrate, fiinţele individuale nesfărşit de multe, felurimea deosebirilor lor nemărginită. Privind asupră-le, spiritul iubitor de ştiinţă ameţeşte: ori căt de departe şi-ar intinde cercetările, se vede condemnat la ignoranţă. — Atunci insă vine ştiinţa: mulţimea nenumĕrată o străbate şi o imparte, o alege sub noţiuni de specii şi aceste iarăşi sub noţiuni generice, deschizĕnd astfel calea spre o cunoştinţă a generalităţii şi a obiectelor particulare, care cuprinde şi indivizii nenumĕraţi, fiindcă are valoare pentru toate fără ca să fie nevoită a privi fiecare lucru in parte. Prin aceasta promite spiritului cercetător liniştire. Apoi toate ştiinţele se pun lăngă olaltă şi deasupra lumii reale a lucrurilor individuale, pe care le-au distribuit intre sine. Peste toate insă planează filosofia, ca studiul cel mai general şi prin urmare mai important, care promite explicările finale, la cari celelalte numai pregătesc.

Istoria singură nu poate intrà in acel rĕnd, fiindcă ei nu-i este permis a se tălì cu aceeaşi calitate ca celelalte; căci ei ii lipseşte caracterul fundamental al ştiinţei, adică subordonarea celor ştiute, in locul căreia ea arată numai o coordonare a lor. Deaceea nu există o sistemă a Istoriei, precum există in toate celelalte ştiinţe. Istoria este dar o cunoştinţă, iar nu o ştiinţă. Căci nicăeri nu studiază individualitatea prin mijlocul generalităţii, ci trebue să cerceteze obiectele individuale in particularitatea lor şi să se tĕrească oarecum tot in ţĕrina experienţei; pe cănd adevĕratele ştiinţe se inalţă deasupra, avĕnd dobĕndite noţiuni cu sfere intinse, prin care stăpănesc individualităţile şi, cel puţin inăuntrul oarecăror margini, prevĕd posibilitatea lucrurilor din domeniul lor, aşa incăt poate fi liniştite şi in privinţa adaoselor viitoare. Ştiinţele, fiind sisteme de noţiuni, vorbesc totdeauna de genuri; Istoria de indivizi. Ea ar fi dar o ştiinţă de indivizi, ceea ce este o con-

*) Din «Lumea ca voinţă şi representare,» vol. II. § 38. Vezi nota din numĕrul precedent al «Conv. Lit.» pag. 48.

trazicere. Asemenea urmează din proprietatea arătată că ştiinţele vorbesc toate despre ceeace este totdeauna; Istoria din contră despre ceeace este odată şi apoi nu mai este. Mai departe, fiindcă Istoria se ocupă de ceeace este anume singular şi individual şi, după natura sa, nesfărsit in insuşirile sale, ea nu cunoaşte lucrurile decăt imperfect şi pe jumĕtate. Şi pe lăngă acestea trebue incă să primească dela fiecare zi ce vine, ori căt de ordinară ar fi, o invĕţătură ce nu o ştie mai inainte. — Dacă s'ar intimpinà că şi in istorie se face subordinarea celor particulare sub generalităţi, fiindcă epocele, domniile şi alte schimbări principale şi de Stat, şi cu un cuvĕnt tot ce incape in tabelele istorice, ar fi partea generală, căreia se subordoană cea specială, această intimpinare s'ar intemeia pe o explicare falsă a noţiunii generalităţii. Căci elementele generale din Istorie citate mai sus sunt numai *subiective*, adecă de acele a căror generalitate provine numai dela neajunsul *cunoştinţei* individuale despre lucruri, nu *obiective*, adecă noţiuni in care lucrurile să fie in adevĕr impreună cugetate. Chiar cea mai mare generalitate din Istorie tot nu este, in fine, iarăşi de căt ceva singular şi individual, adecă o epocă mai lungă sau o intĕmplare mai principală; la aceasta se rapoartă epocele mai scurte sau intĕmplările mai mici de sub ele, ca partea la intreg, dar nu ca exemplul la regulă; precum aceasta se află din contră in toate ştiinţele proprii, fiindcă ne dau noţiuni, nu numai fapte. Deaceea, in ştiinţele proprii, din cunoaşterea exactă a noţiunilor generale, se poate determina cu siguranţă fenomenul sau faptul particular. Dacă cunosc d. e. legile triunghiului in genere, pot după ele să constat proprietăţile ce trebue să se afle şi in triunghiul special ce mi se presintă; şi ceea ce se afirmă despre toate mamiferele, d. e. că au inima cu două ventricule, au anume şapte vertebre la găt, au plămăni, diafragmă, beşică de urină, cinci sensuri, etc., pot să afirm inaintea disecţiunii şi despre liliacul străin care s'a prins tocmai acum. Dar nu e tot aşa in Istorie, unde nu există o generalitate obiectivă a noţiunilor, ci numai subiectivă a cunoştinţei mele, care se poate numì generală numai intru căt este superficială; deaceea pot să tot ştiu despre rĕsboiul de 30 de ani, in genere, că a fost un rĕsboiu religios din secolul al XVII, fără ca această cunoştinţă generală să mĕ pună in stare a mai afirma vreun amĕnunt din intĕmplările lui.

Este un alt semn al aceleiaşi diferenţe dacă vedem că in adevĕratele ştiinţe faptele speciale şi singulare sunt cele mai sigure, fiind intemeiate pe experienţa intuitivă, pe căud ceea ce se susţine ca adevĕr general nu este decăt o abstracţie din acestea şi poate dar mai uşor să cuprindă o eroare. In Istorie din contră, generalitatea este cea mai sigură, de ex. epocele, succesiunea regilor, revoluţiile, resboaiele şi tractatele de pace; iar amĕnuntele speciale ale intĕmplărilor şi conexităţii lor sunt mai nesigure, şi aceasta cu atăt mai mult, cu căt mergem mai departe in amĕnunte. Astfel, Istoria, ce e drept, devine mai interesantă cu căt este mai specială, insă in aceeaşi proporţie devine şi mai nesigură şi atunci se apropie in orice privinţă de roman. — Iar in ceea ce priveşte mult-lăudatul pragmatism al

Istoriei, el se va putea apreţia mai bine de acela care işi aduce aminte că întĕmplările vieţei sale proprii nu le-a inţeles in adevĕrata lor legătură decăt douĕzeci de ani mai in urmă, deşi datele ii erau complet presentate: aşa de grea este combinarea lucrării motivelor sub inriurirea continuă a intĕmplării şi sub ascunderea intenţiilor. Intru căt dar are de obiect numai faptul singular şi individual, pe care il consideră exclusiv ca o realitate, Istoria este contrastul şi opoziţia directă a filosofiei, care priveşte lucrurile din puntul de vedere cel mai general şi are anume de obiect generalitatea, care rĕmăne identică in toţi indivizii, o vede totdeauna numai pe ea in aceştia şi recunoaşte schimbarea in aparenţa indivizilor ca ceva neesenţial: *φιλοκαθολον γαρ ὁ φιλοσοφος (generalium amator philosophus)*. Pe căud Istoria ne invaţă că in alte timpuri au fost alte lucruri, filosofia caută a ne produce inţelegerea că in toate timpurile a fost, este şi va fi acelaşi lucru. In adevĕr, esenţa vieţei omeneşti ca şi a naturei există pretutindenea, in orice actualitate, in intregimea ei, şi cere dar, pentru a fi pe deplin cunoscută, numai adăncimea perceperii. Istoria insă speră a inlocui adăncimea prin lungime şi lăţime, pentru că orice actualitate nu este decăt un fragment, care trebueşte completat prin trecut, a cărui lungime insă este infinită, şi de care se leagă apoi un viitor infinit. De aci provine antagonismul intre capetele filosofiice şi cele istorice: aceia vor să aprofundeze, aceştia vor să numere pănă 'n sfirşit. Istoria arată pe fiecare pagină acela şi lucru, sub forme deosebite; insă cine nu-l cunoaşte dintr'una sau din căteva, cu greu va ajunge la cunoştinţă şi după percurgerea tuturor. Capitolele Istoriei popoarelor se deosebesc propriu vorbind numai prin numiri şi prin numĕrul anilor: cuprinsul esenţial este pretutindeni acelaşi.

Intru căt dar obiectul artei este *idea*, obiectul ştiinţei *noţiunea*, le vedem pe amăndouĕ ocupate de ceea ce există totdeauna şi-şi rĕmăne sieşi constant, dar nu de ceea ce acum este şi acum nu, acum e astfel şi acum altfel: obiectul amăndora este dar cel afirmat de Platon ca obiect exclusiv al ştiinţei adevĕrate. Materia Istoriei din contră este individul in individualitatea şi accidenţa sa, ceea ce există odată şi apoi nu mai există niciodată, complicările trecĕtoare ale unei lumi de oameni mişcate ca norii de vĕnt, şi care adesea se transformează cu totul prin cea mai neinsemnată intĕmplare. Privită din acest punt de vedere, materia Istoriei ne apare de abia ca un obiet demn de studiarea serioasă şi stăruitoare a spiritului omenesc, — a spiritului, care, togmai fiindcă este aşa de trecĕtor, ar trebui să aleagă pentru contemplarea sa numai lucruri netrecĕtoare.

Iar in ceea ce se atinge in fine de tendinţa susţinută mai ales prin pseudofilosofia lui Hegel, in toate privinţele tĕmpitoare şi stricăcioasă pentru minte, — de a lua Istoria ca o totalitate plănuită, sau, cum o numesc ei, de a o «construi organiceşte», — propriul fundamental acestei tendinţe este un *realism* crud şi insipid, care confundă aparinţele cu *firea in sine* a lumii şi crede că aceste aparinţe, cu formele şi intĕmplările lor, sunt puntul important; in ascuns se mai ajută şi cu oarecare dogme mitologice,

ce le presupun pe tăcute. Astfel, am putea intreba pentru care spectator se pune pe scenă o asemene comedie. Căci avênd numai individul, dar nu şi neamul omenesc, o unitate adevĕrată imediată a conştiinţei, unitatea vieţei acestui din urmă, este o simplă ficţiune. Pe lângă acestea, precum in natură numai speciele sunt reale, iar genurile sunt numai abstracţii, tot aşa la neamul omenesc numai indivizii şi viaţa lor este reală, iar popoarele şi a lor viaţă sunt simple abstracţii. In fine istoriile constructive, conduse de un optimism de rĕnd, se terminä toate intr'un stat burgez, hrănitor şi ingrăşat, cu o constituţie bine regulată, justiţie şi poliţie bună, technică şi industrie, şi cel mult o perfecţionare intelectuală, fiindcă in adevĕr alta nici nu este cu putinţă, partea morală rĕmănênd esenţial neschimbătoare. Insă togmai dela partea morală atirnă totul, după atestarea conştiinţei noastre celei mai intime; dar acea parte există numai in individ, ca direcţia voinţei lui. In adevĕr, numai viaţa fiecărui individ are unitate, conex şi insemnare proprie; ea este de considerat ca o invĕţătură, şi inţelesul ei este moral. Numai intĕmplările *interioare*, intrucât priveşte *voinţa*, au realitate adevĕrată şi sunt adevĕrate intĕmplări, fiindcă numai voinţa este lucrul *in sine*. In fiece microcosm este intregul macrocosm, şi acesta nu cuprinde mai mult decât acela. Mulţimea este fenomen, şi intĕmplările externe sunt numai configuraţii ale lumii fenomenale; nu au dar imediat nici realitate nici insemnătate, ci numai mediat, prin relaţia lor cu voinţa indivizilor. Incercarea dar de a le inţelege şi explica imediat seamănă cu incercarea de a vedea in configurarea norilor grupe de oameni şi animale. Ceea ce ne spune Istoria nu este in tapt decât visul lung, greu şi confus al omenirii.

Hegelianii, care vĕd in filosofia Istoriei chiar scopul principal al intregei filosofii, trebuesc trimişi la Platon, care repetă fără obosire că obiectul filosofiei este ceea ce e neschimbător şi vecinic permanent, iar nu ceea ce este când aşa când alttel. Toţi care fac asemenea construcţii ale cursului lumii sau, cum o numesc ei, ale Istoriei, nu au inţeles adevĕrul principal al oricărei filosofii, că in tot timpul sunt toate şi in orice timp acelaş lucru, naşterea şi moartea numai aparentă, ideile singure permanente, timpul ideal. Aceasta o vrea Platon, aceasta o vrea Kant Deaceea să căutăm a inţelege ceea ce este present, există, in adevĕr, astăzi şi totdeauna, adecă să cunoaştem *ideile* (in sensul lui Platon). Cei uşori la minte sunt din contră de părere că de acum inainte au să se intĕmple şi să vină adevĕratele evenimente. Deaceea dau Istoriei un loc de căpetenie in filosofia lor şi o construesc după un plan presupus al lumii, potrivit căruia toate se indreptează spre bine, care bine are să se realizeze *finaliter* şi are să fie mare pompă şi fericire. Ei privesc astfel lumea pare c'ar fi cu totul reală şi-i vĕd scopul in miseria norocului pămĕntesc, care totuşi, ori cât l ar căuta oamenii şi l-ar favoriza soartea, nu este dacât un lucru gol, ilusoriu, trecĕtor şi trist, din care nici constituţiile, nici legislaţiile, nici maşinele de vapor ori telegrafele nu vor putè face vreodată ceva esenţial mai bun. Pomeniţii filosofi şi glorificatori ai Istoriei sunt dar realişti mărginiţi, pe

lângă aceasta optimişti şi eudemonişti, aşa dar burgeji incarnaţi din tagma de toate zilele, şi apoi nu mai puţin şi creştini rĕi; căci propriul spirit şi inima Creştinismului, ca şi a Brahmanismului şi a Buddhaismului, este recunoaşterea nulităţii fericirii pămĕnteşti, despreţuirea ei perfectă şi indreptarea spre o existenţă eterogenă şi chiar contrară: acesta este spiritul şi scopul Creştinismului, adevĕratul «humor al lucrului»; dar nu, cum cred ei, monoteismul; din care causă Buddhaismul ateistic este mult mai deaproape inrudit cu Creştinismul, decât Judaismul optimist şi varietatea lui, Islamul.

O adevĕrată filosofie a Istoriei nu trebue dar, precum fac toţi aceia, să considere ceea ce (pentru a vorbi in limba lui Platon) *devine* totdeauna şi nu *este* niciodată, nici să creadă că aceasta este adevĕrata esenţă a lucrurilor, ci să-şi concentreze privirea la ceea ce este totdeauna şi nu devine niciodată, nici nu piere. Ea nu consistă dar in a preface scopurile vremelnice ale oamenilor in eterne şi absolute, a construi acum progresul lor artificial şi imaginar prin toate complicaţiile, ci in a inţelege că Istoria este neadevĕrată nu numai in detaiul executării, ci chiar in esenţa ei, voind a ne face să credem că, deşi vorbeşte numai despre indivizi şi intĕmplări singulare, ne spune totuşi in fiecare cas altceva, pe când, dela inceput pănă la sfărşit, nu face decât a repeţi acelaşi lucru, sub alt nume şi alt vestmĕnt. Adevĕrată filosofie a Istoriei consistă dar in inţelegerea că, in toate aceste prefaceri şi confusii nestărşite, avem inaintea noastră numai şi numai aceeaşi fiinţă identică şi neschimbătoare, care face astăzi tot ce a făcut ieri şi totdeauna: are dar să recunoască indentitatea in toate evenimentele timpului antic şi celui modern, Orientului şi Occidentului, şi, cu toată diferinţa imprejurărilor speciale, a costumului şi a moravurilor, să vadă pretutindenea aceeaşi omenire. Această identitate şi permanenţă in mijlocul tuturor schimbărilor provine din insuşirile fundamentale ale inimei şi capului omenesc, — multe rele, puţine bune. Devisa Istoriei in genere ar trebui să fie: *Eadem, sed aliter.* Ai cetit pe Erodot, ai cetit destulă Istorie in privinţa filosofică; căci acolo găseşti toate elementele care compun Istoria universală următoare: agitarea, faptele, suferinţele şi soartea neamului omenesc, precum resultă din acele insuşiri şi din existenţa fisică de pe pămĕnt.

Dacă din cele zise pănă acum am vĕzut că Istoria, privită ca mijloc pentru cunoaşterea omenirii, este inferioară poesiei; apoi că nu este in inţeles propriu o ştiinţă; in fine că incercarea de a o construi ca un organism cu inceput, mijloc şi sfărşit, şi cu conexitate raţională, este deşartă şi intemeiată pe o falsă inţelegere,—am avè aparinţa că am voi să-i tăgăduim orice valoare, dacă nu am arăta acum in ce ii consistă aceasta. In adevĕr insă, după inferioritatea ei faţă cu arta şi după excluderea ei din sfera ştiinţei, ii remăne o sferă osebită de a acestora şi cu totul proprie a ei, in care ni se arată in gradul cel mai mare folositoare şi demnă.

Ceea ce este raţiunea pentru individ este istoria pentru neamul omenesc. Căci omul, in puterea raţiunii, nu este ca animalul mărginit la strimta actualitate intuitivă, ci cunoaşte şi trecutul

fără comparare mai intins, cu care este impreunată şi din care a resultat; numai prin aceasta insă are o inţelegere proprie a actuulităţii insaşi şi poate să tragă conclusii chiar pentru viitor. Din contră, animalul, a cărei cunoştinţă lipsită de reflecţie, este mărginită la intuiţie şi de aceea la actualitate, şi când este domesticit umblă printre oameni neştiutor, tĕmp, dependent şi fără ajutor.

Analog cu aceasta, un popor care nu cunoaşte propria sa istorie este mărginit la actualitatea generaţiei ce trăeşte acum; deaceea, nu se inţelege pe sine şi nici propria sa actualitate, fiindcă nu e in stare de a o raporta la un trecut şi a o explica din acesta, şi cu atăt mai puţin poate anticipà viitorul. Numai prin istorie ajunge poporul la o deplină conştiinţă de sine insuşi. Istoria este de considerat ca conştiinţa raţională de sine insuşi a neamului omenesc, şi este pentru aceasta ceea ce este pentru individ conştiinţa conexă, reflectată, condiţionată prin raţiune, din a cărei lipsă animalul remăne mărginit in strimta actualitate intuitivă. Deaceea, orice lacună in Istorie este ca o lacună in aducerea aminte a conştiinţei omului de sine insuşi; şi inaintea unui monument din antichitatea străveche, a cărei viaţă i-a intrecut conştiinţa, cum sunt de ex. piramidele, templele şi palaturile din Yucatan, remănem aşa de uimiţi, ca animalul inaintea acţiunii omeneşti, in care este implicat ca slujitor, ori ca un om inaintea propriei sale scrisori cifrate de mai inainte a cărei chee a uitat-o, sau chiar ca un somnambul, care vede dimineaţa fapta somnului sĕu de noapte. In acest inţeles dar, Istoria trebue privită ca raţiunea sau conştiinţa cugetătoare a neamului omenesc, şi ţine locul unei conştiinţe imediat comune a neamului intreg despre sine insuşi, aşa in căt acesta numai prin ea devine in adevĕr o totalitate, o omenire. Aceasta este valoarea reală a Istoriei, şi deaceea interesul general şi preponderant ce ni-l inspiră provine mai ales din faptul că este o afacere personală a neamului omenesc. — Ceea ce pentru raţiunea indivizilor, ca o condiţie neapărată a intrebuinţării ei, este limba, aceea este, pentru raţiunea aci arătată a neamului intreg, *scriptura*; căci numai dela aceasta incepe existenţa ei adevĕrată, precum a raţiunii individuale dela limbă. Scriptura slujeşte la restabilirea unităţii conştiinţei neamului omenesc, care deaminterea este mereu intreruptă prin moarte şi prin urmare destăcută in fragmente; acum insă, cugetarea născută in străbun ajunge la perfecţie in strănepot; ea repareză fragmentarea neamului omenesc şi a conştiinţei lui intr'o sumă nenumĕrată de indivizi efemeri, şi goana neoprită a timpului, a cărui soaţă este uitarea, işi află in ea o resistenţă. Ca o incercare pentru aceeasta, sunt de considerat, impreună cu monumentele scrise, şi cele de piatră, care in parte sunt mai vechi decăt acelea. Căci cine va crede că anticii, care, cu cheltueli imense, au pus in mişcare puterile multor mii de oameni, timp de mulţi ani, pentru a clădi monolite, morminte in stăncă, obeliscuri, temple şi palaturi, care există deja mii de ani, s'au avut numai pe sine in vedere, durata scurtă a vieţei lor, care nu ajungea pentru a apucà sfărşitul clădirii, sau numai scopul ostensibil pe care barbaria mulţimii ii silea a-l pune inainte? — De sigur ade-

vĕratul lor scop era de a vorbi cu urmaşii cei mai indepărtaţi, a se pune in raport cu aceştia şi a restabili astfel conştiinţa omenirii in unitate. Clădirile Indilor, Egiptenilor, chiar ale Grecilor şi Romanilor erau calculate pentru mii de ani, fiindcă orizontul lor, printr'o cultură mai inaltă, era mai intins; pe cănd zidirile evului-mediu şi timpului mai nou au avut cel mult căteva sute de ani in vedere. Aceasta insă se explică şi din uzul mai general ce l-a dobăndit scrierea, in care se incred timpurile noastre mai mult, mai ales de cănd din mijlocul ei s'a născut arta tipografică. Totuşi şi in edificiile timpurilor posterioare se vede tendenţa de a vorbi cu posteritatea; deaceea, este o turpitudine a le dărăma sau a le desfigurà, pentru ca să slujească la scopuri injosite şi folositoare. Monumentele scrise au a se teme mai puţin de elemente, insă mai mult de barbarie, ca cele de piatră: ele au un efect mult mai sigur. Egiptenii, acoperind pe cele din urmă cu ieroglife, au voit să impreuneze amăndouĕ modurile; au adăogat chiar picturi, pentru casul cănd ieroglifele ar inceta de a fi inţelese.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

II.

Insemnătatea cărţii despre care am referat o lăsăm la apreţuirea cetitorului, care, cunoscĕnd acum chestiunea şi resultatele mai mult sau mai puţin intemeiate ale scrierii d-lui Xenopol, va şti, după critica ce urmează, să dee judecata sa asupra ei.

Căt pentru partea meritoare, avem a observa in general — singuritele resultate noue fiind acum cunoscute din referat — că d. Xenopol, impreunănd cercetările sale cu resultatele mai insemnate, dobăndite pănă acum pentru continuitatea elementului român in Dacia lui Traian, a reuşit a intemeia aceasta in mod foarte cumpĕnitor in fond, deşi cu multe lipse.

D. Jung demonstrase, prin studiele sale asupra chestiunii ce ne ocupă, neputinţa unei deşertări complete a Daciei la părăsirea ei; pentru păstrarea

ulterioară a elementului daco-roman, remas in țară, lipseau insă dovezi mai tari. In urmă d. Pič au adus asemenea dovezi, dar convingĕtoare numai pentru existența poporului român in Dacia inainte de venirea Ungurilor; pentru timpurile anterioare insă ea a rĕmas neadeverită.

Acum d. Xenopol, combinând resultatele acestor invĕțați și intregindule, indeplinește această lipsă, cum am vĕzut, mai mult prin argumentul toponimic, sprijinit de așezarea geografică a Daco-Românilor. Părțile muntoase cu numiri in cea mai mare parte românești, care au servit de refugiu populațiunii de p'imprejur și in timpuri istorice, s'au adeverit prin nomenclatura lor ca locuințele indelungate ale Daco-Românilor, adăpostiți aici in timpurile năvălirilor. In sprijinul acestora mai vine, pe lângă tradițiunea istorică despre vechimea și continuitatea acestui popor, și caracterul sĕu așezat-agricol din timpul Romanilor pănă la cele d'intăi știri istorice despre dĕnsul, cum și romanizarea Slovenilor așezați in urmă in Dacia.

Totuși două argumente pentru remigrare, după părerea noastră cele mai tari, — unitatea limbei române in tustrele dialectele (daco-macedo și istro-român) și creștinismul român — au pierdut prin obiecțiunile d-lui Xenopol foarte puțin sau chiar nimic din puterea lor. In vederea acestei slăbiciuni, d-sa a mers in unele locuri cam prea departe, trecĕnd căteodată — pentru a susține continuitatea din toată puterea și cu toate mijloacele — chiar și peste marginile științei istorice, numai pentru a nu lăsa nicio poartă deschisă pentru venirea Românilor din acea parte a Dunării. Pe lângă acestea mai observăm că autorul ia unele lucruri prea ușor, sau le tratează cam superficial necercetându-le mai de aproape și folosindu-se de mai multe isvoare numai din a doua mănă, ceea ce scade mult valoarea cărții. Această parte desavantajoasă a scrierii d-lui Xenopol o vom cunoaște mai aproape in critica specială la care trecem.

Nu am de scop a da aici numai o simplă recensiune; voiesc mai mult să incerc a indeplini, pe cât voiu putea sub această formă, lipsele mai insemnate (cele mai puțin importante pentru chestiune fiind acum observate in note in decursul acestei dări de seamă), cum și de-a lua in vedere resolvirea chestiunii după o dreaptă cumpĕnire a deosebitelor argumente.

Pentru a da asemenea critică, să incepem cu *Istoricul chestiunii.*

Aici simțim mai ales lipsa părerilor susținute pănă acum de către istoricii români, cum și a unei expuneri genetice, necesară mai ales, in casul acesta. E drept că in *introducere* d. Xenopol atinge și literatura noastră, dar aceasta numai in trecăt și cu mărginire la controversa literară, fără de-a o tratà cum s'ar fi cerut pentru *istoricul chestiunii* intr'un op românesc. De bună seamă, părerea istoricilor români in general este la noi mai mult sau mai puțin tuturor cunoscută. Ne-ar interesa insă să aflăm dacă această părere, așa cum o cunoaștem dela istoricii noștri mai vechi, are de temelie tradițiunea națională, sau poate numai niște reminiscențe

literare. Pentru aceea cred că ar fi fost necesar a începe *istoricul* mai de inainte decăt dela ivirea controversei.

Să cercăm deci a schiţă aici unele puncte mai insemnate in această privinţă, care le cred de lipsă pentru inţelegerea şi apreţuirea chestiunii române, chestiune nu numai de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră, dar şi nu puţin însemnată intr'aceasta.

„Cele d'intăi cercetări istorice asupra Românilor" nu incep abia cu Thunmann şi Sulzer; ele işi au inceputul — deşi nu in special şi cu aparatul critic din timpul mai nou — şi originea in epoca umanismului. Enea Silvio de Piccolomini (ca papă Pius II, † 1464) şi mai ales Bonfin, invĕţat italian la curtea regelui Mateiu Corvin (1458—1490) şi istoriograf al Ungariei, sunt cei d'intăi representanţi din această epocă intemeiătoare pentru istoriografia noastră. Pe căud contimporanul lor, grecul Laonikos Chalkokondylas, fugit in Italia după căderea Constantinopolei in mănile Turcilor, nu ştie să spună despre originea Românilor alta decăt: „Limba Dacilor (una şi aceeaşi cu a Vlachilor din muntele Pindului) seamănă cu limba Italienilor; de unde insă au venit ei, care vorbesc limbă romană şi au datine romane, in această ţară, aşezăndu-se aicea, n'am putut afla dela nimeni, nici n'am auzit ca să aibă careva amintire clară despre aceasta;" [1] — in acelaş timp umaniştii italiani cearcă o explicare istorică pentru originea romană a Vlachilor din Dacia. Enea Silvio o deduce dela coloniile romane, aşezate la Dunărea-de-jos sub impĕraţii romani, derivănd numele Vlachilor dela un „duce" roman din aceste părţi, numit Flaccus [2]; iar Bonfin o reduce, cel intăi mai precis, la cucerirea şi colonizarea Daciei de Impĕratul Traian [3].

Este remarcabil că tocmai Bonfin, la curtea unui rege unguresc de neam român, spune aceasta. In Ungaria se află tradiţiunea despre originea Vlachilor din coloniile romane de aici, cunoscută, cum ştim şi bizantinului Kinnamos din secului XII, acum la cronicarul Kéza din secului XIII. [4] Inaintea lui o indică mai puţin clar şi Anonymus, notariul lui Bela (cap. 9), numind pre Vlachi „păstorii Romanilor." In urma lui Kéza, această tradiţiune se află, asemenea ca la dĕnsul, in cronica ilustrată (codex pictus din a. 1358), copiată de Thurocz, [5] cum şi in cronica de Buda. [6] Deci Bonfin dă părerea sa pe temeiul unei tradiţiuni cu-

[1]) De rebus turcicis, ed. Bonnae, pag. 77—78. Despre Pindo-Vlachi pag. 319.

[2]) Aeneæ Sylvii Opera, Basileæ 1551. Historia sui temporis pag. 393. cf. Picot, Chronique de la Moldavie par Grégoire Ureche, Paris 1878, pag. 6.

[3]) Historia Hungarica, Coloniæ Agripinæ 1690. Decad. I, lib. I. Dacia, pag. 4—5. Decad. II. lib. VII. Walachorum origo, pag. 196.

[4]) Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Sangalli 1849. Scriptores (I) pag. 96. Blackis, qui ipsorum (Romanorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia. (Citatul d-lui Xenopol pag. 107: «ed. Endlicher pag. 37» este greşit).

[5]) Ed. Toldy sub titlul Marci Chronica, 1867. Thurocz I, 17; ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I, pag. 71.

[6]) Chronicon Budense ed. Podhradczky, Budæ 1838, pag. 32.

noscute pe timpul său de mai inainte in Ungaria, tradițiune de bună seamă național-românească. [1]) Ea nu este eșită din combinațiunea unui umanist preocupat de reminiscențe clasice.

Această tradițiune națională, precisată de Bonfin și prin cercetare istorică cu cucerirea Daciei de Impĕratul Traian, a rĕmas in putere in literatura istorică până la Thunmann și Sulzer. Pe temeiul ei stau și Costineștii, cei d'intăi istoriografi români asupra originei Românilor. [2])

La cronicarii noștri mai vechi se află ca tradițiune indigenă numai o vagă amintire despre origina Românilor, veniți dela „Rim." (Roma) sau purcesi dela Romani: așa, in cronica moldo-slovenească [3]) și in cronica anonimă a Țerii românești [4]) ambele de pe la inceputul secului XVI, ale căror spuse au fost interpretate, pentru lipsa lor de precisiune, chiar in înțelesul remigrării. Despre Impĕratul Traian se face amintire mai intăi in cronica lui Ureche, care-l cunoaște din „*istorii*" [5]) (probabil polone pe urma lui Bonfin), știind după tradițiunea națională numai de venirea Românilor dela „Rim." Ca reminiscență populară despre numele cuceritorului Daciei, — „a căruia se cunosc semnele puterii lui. pre unde au tras *Troian*," — se află in această cronică numai numele valului lui Traian, numit aici „*Troian*." Atăta cunoștință istorică asupra originei se află păstrată in tradițiunea noastră națională, când s'au inceput la noi a se scrie istoria.

Față cu aceste vage amintiri din chronografia noastră mai veche, Costineștii nu puteau decăt să urmeze direcțiunii date de Bonfin pe temeiul unei asemenea tradițiuni naționale. Culmea acestui stadiu din desvoltarea istoriografiei noastre, care-l datorim umanismului, o ajunge „Chronicul Romano-Moldo-Vlachilor" al invĕțatului Principe Dimitrie Cantemir (pe la 1720). Cu privire la acest op asupra istoriei noastre până la intemeierea principatelor — temelia cronicei lui Șincai — putem, in vederea restimpului după părăsirea Daciei, cu drept cuvĕnt zice despre autor: „*Libera per vacuum posuit vestigia princeps.*"

---

[1]) Un document din a. 1366, privitor la o ceartă de proprietate intre Românii din Săn-Petru (in districtul Bistriței) și coloniștii Sași, spune: «Blachi de villa Sti Petri ægre ferunt, ut territorium suum *ultra mille annos* possessum, per se et majores suos, multis vicibus sanguine redemtum... Sylva hæc (despre care erà cearta) maneat, penes villam Blachorum, cuius *de antiquo* fuisse et situs et *publica notitia* demonstrat. «Fejér, Codex diplomaticus Hungariæ, Suppl. II, pag. 43. Vechimea Românilor in țară de mai bine de 1000 de ani, adeverită aici ca *tradițiune română*, corespunde in mod surprinzĕtor cu timpul dela cucerirea romană a Daciei.

[2]) Cartea pentru descălecatul d'intăi a țĕrii Moldovei și neamului moldovenesc. Cogălniceanu, Cronicele României, București 1872. Tom I. pag. 1 sq.

[3]) Polnoe sobranie russk. lĕtopisec, Tom VII, pag. 256.

[4]) Bălcescu și Laurianu, Magazin istoric, Tom. IV, pag. 231, cf. ed. Ioanid, Istoria țĕrii românești, București 1859, pag. 1.

[5]) Cogălniceanu, op. cit. I, 131.

Scrierile din acest stadiu intemeiător, dintre care am amintit aici numai cele mai insemnate, sunt caracterizate prin deducerea directă a originei Românilor dela coloniele romane din Dacia, fără de-a intrà in discutarea mai de aproape a intrebării despre părăsirea provinciei sub Aurelian, continuitatea elementului roman fiind admisă ca lucru de sine înțeles. Remarcabilă este și deșteptarea națională a Românilor la trecerea din secului trecut intr'al nostru, provocată mai ales prin istoriografia din acest stadiu; deșteptare care se presintă ca urmare a renașterii umanistice din apus, de unde prin o rază de lumină am fost deșteptați la o nouă viață. Este epoca renașterii române.

Pe atunci, odată cu pornirea chestiunii orientale acum mai bine de un secul, istoriografia noastă intră intr'un nou stadiu al desvoltării sale. Politica atrage acum atențiunea lumii cugetătoare asupra Românilor, asupra acestei insule latine, isolate in orientul Europei, unde fusese păn'acum dată n mare parte uitarii. Nu mai puțin și pasiunea națională, agitată și prin scrierile străinilor din acest timp, incordează puterile Românilor.

Cercetările istorice asupra trecutului nostru, datorite in mare parte acestor imprejurări, totodată cele d'intâi cercetări critice asupra chestiunii, sunt mai intâi cele dela Thunmann și Sulzer, cum nu mai puțin și cele de la Engel. *„Istoria pentru inceputul Românilor in Dacia“*, contimpurană cu *Cronica lui Șincai*, este respunsul lui *Petru Maior* atât la tesa romanisării, prin care Thunmann se deosebește de părerea de păn'acum, cât și mai ales la teoria remigrării române, susținută de Sulzer și Engel.

Acum mai de nainte Dalmatinul *Lucio* (1666), istoriograful Slavilor illirici, făcuse in treacât observarea că: *mai probabil este că elementul roman, ce va fi rămas in Dacia după părăsirea ei sub Aurelian, să fi primit pe timpul stăpânirii bulgare un adaus insemnat din cea parte a Dunării, prin Romani transportați de Bulgari ca captivi in stinga fluviului, — decât că toți Daco-Românii și-ar trage originea dela vechii Romani, remași aici din timpul lui Aurelian.* [1]) Cu bună seamă această părere a indreptat pre Engel la modificarea dată de el ipotezei lui Sulzer. Poate că și acest din urmă a luat de aici indemnul, punênd apoi inmigrarea cât a putut de târziu.

O părere asemênătoare cu a lui Lucio se află și in Istoria Țêrii românești de frații Tunusli și in Istoria Daciei de Fotino, apărute la Viena in limba grecească, cea d'intâi la 1806, a doua la 1818. Acești autori înțeleg inceputul celei mai vechi cronice a Țêrii românești astfel, că: *din Daco-Romanii strămutați in moesia de Impêratul Aurelian s'au intors mai mulți in Dacia, adaugând numêrul Românilor aflători aici, și așezându-se in Oltenia, au intemeiat aici Banatul român sub dinastia Basarabilor, venită din cea*

[1]) De regno Dalmatiæ et Croatiæ lib. VI, cap. 5. De Vlahis, ed. Schwandtner, Ss. rer Hung. III, 458.

parte a Dunării. Această întîmplare fraţii Tunusli o pun către sfîrşitul secolului VI [1]) iar Fotino la începutul secolului VII, în urma ocupării Moesiei de Sloveni. [2]) La Sulzer mai întâi se află interpretată această cronică în înţelesul ipotezei sale. [3]) Dacă însă istoricii nostri greci au împrumutat dela dînsul interpretarea lor, nu putem decide, neafîndu-se la ei nicio urmă de întrebuinţarea opului lui Sulzer, de a cărui părere ei se şi deosebesc radical în fond, apropiîndu-se mai mult de Lucio. Pe partea lor stă şi d. Mihai Cogălniceanu în „Histoire de la Valachie el de la Moldavie" (Berlin 1837 pag. 14, ed. II, 1854.)

Astfel Petru Maior, înfocatul apărător al purităţii şi continuităţii nerestrînse a Românilor, a rămas până la Roesler în autoritate nealterată în istoriografia noastră; în atâta autoritate, încât şi rătăcirile lui nu numai c'au remas susţinute, ci ele au fost de o seamă chiar întrecute, precum le vedem, spre părere de rău, propagate de unii încă şi astăzi nu numai în paguba prestijului istoriografiei noastre, ci şi în acea a adevăratului interes pentru adevărurile istorice.

De altă parte interesul învăţaţilor străini către Români, deşteptat prin chestiunea orientală, începù a scădea cu calmarea acesteia după căderea lui Napoleon I. Abia reînceperea ei cu resboiul din Crimea, urmat de unirea principatelor române, vedem că deşteaptă din nou un viu interes în această direcţiune. Roesler deschide acest nou şir de scrieri asupra Românilor, provocând o luptă literară de un interes pe atât de lăţit pecât e de larg şi cercul chestiunii ei. El ne asigură în prefaţa sa la „Romaenische Studien" că: „Nu sunt nicidecum întrebări de-ale zilei, cărora cată să servească prin aceste cercetări. Aceste sunt lucruri care nu ating politica, nici chestiunea orientală, nici plănuitul nou imperiu dacic." *Qui s'excuse s'accuse*, zice lumea. De atunci amândoĕ chestiunile au rămas de interes actual până astăzi.

Curioasă întîmplare! Două mari fenomene istorice, care au pus în mişcare Europa întreagă, — unul cultural, altul politic, — dau naştere desvoltării istoriografiei noastre, dându-i totodată şi caracterul lor particular. Vremi mari nu produc lucruri mici!...

Folosul ce-a resultat de aici pentru noi, nu se poate tăgădui; nu mai puţin nici meritul — deşi mai mult indirect — al lui Sulzer şi Roesler. Copii ai timpului lor, ei nu sunt atât de mult condemnabili, cum se crede la noi; cu atât mai puţin cu cât ei nu numai c'au dat în mare măsură îmboldire la desgroparea trecutului nostru cu ajutorul criticei, ci au şi atras mai mult atenţiunea lumii învăţate asupra noastră, cum şi asupra unor adevăruri istorice de multă însemnătate pentru istoria neamului nostru.

[1]) Istoria Ţĕrii româneşti de Fraţii Tunusli, trad. de Sion, Bucureşti 1863, pag. 10—11.
[2]) Istoria Daciei de Fotino, trad. de Sion, Bucureşti 1859, pag. 99.
[3]) Geschichte des transalpinischen Daciens, II, 28 sq.

Roadele criticei, aplicate astfel la istoria română, le observăm in istoriografia noastre naţională mai intăi in „Istoria critică a Românilor“ de d. Hăsdeu. Acest invĕţat este cel intăi istoric al nostru care se desface de părerile susţinute păn'atunci pe temeiul autorităţii istoricilor nostri mai vechi. Să amintim mai ales: originea Românilor din amestecul colonielor romane cu poporul indigen, locuinţele lor mai vechi in evul-mediu şi originile principatului Valachiei. A doua dintr'aceste ne interesează aici mai cu deosebire.

Teoria d-lui Hăşdeu in această chestiune, nouă prin precisiunea ei istorico-topografică, d. Xenopol o lasă cu totul din vedere. Aceasta n'o face decăt in paguba resultatelor d-sale, părăsind astfel terenul pe care ar fi putut ajunge la o resolvire mai nimerită a problemei, de care a trebuit să se impedice, — vrem să zicem unitatea limbeï române in dialectele sale.

D. Hăşdeu priveşte Oltenia cu partea sud-vestică a Ardealului — unde colonisaţiunea romană a fost mai intensivă, şi care teritoriu nu se poate adeverì ca ocupat de barbari in evul-mediu, — ca leagănul poporului daco-român, care din secolul VI inainte incepe a se lăţi de aici prin puterea sa de espansiune ce se sfărşi in secolul XIV. De altă parte cunoaştem din mai multe indicaţiuni că d-sa admite fiinţa elementului român şi in Dacia Aureliană, despărţită de Oltenia numai prin Dunăre. In asemenea unitate teritorială s'ar putea inţelege şi unitatea limbei române depe ambele părţi, care unitate d. Hăşdeu nu o tăgăduieşte.

D. Xenopol insă pune, nesilit prin nimica in mod decisiv, formaţiunea poporului daco-român cu deosebire in Ardeal; iar Dacia Aureliană o lipseşte cu desăvărşire de Români, punĕnd patria primitivă a Macedo-Românilor mai ales la miazăzi de Balcan. Astfel d-sa nu despărţeşte ambele dialecte la inceput numai prin Dunăre, ci şi prin intregul şes dintre Carpaţi şi Balcani, susţinĕnd că dialectele noastre ar fi două limbi deosebite, formate afară de unitate teritorială, ceeace limbistica nu poate să admită niciodată.

Asupra acestei intrebări vom revenì incă in deosebi. Aici am voit numai să arĕt urmarea păgubitoare ce-a trebuit s'o sufere d. Xenopol trecĕnd cu vedere teoria d-lui Hăşdeu despre locuinţele mai vechi ale Românilor din Dacia, fără de a tăgăduì existenţa elementului român pe malul drept al Dunării şi lăsăndu-se indus in eroare prin d. Pič, care voieşte să ne denege tot trecutul nostru din peninsula balcanică.

Păn'a trece la intrebarea despre elementul român din cea parte a Dunării, impreună cu chestiunea limbei şi a creştinismului român, să sfărşim mai intăiu cu cele ce avem a observà despre celelalte, incepĕnd cu *Teritoriul continuităţii române.*

Acum, in decursul referatului am observat lipsa de temeiuri pentru o romanizare deplină a Daciei intregi, precum o susţine d. Xenopol. Pe basa indicielor istorice, noi nu putem susţine romanizarea acestei ţĕri decăt in

partea apuseană a Ardealului cu Banatul Timeşan şi Oltenia, pe care teritoriu se mărginise colonisaţiunea romană. In Moldova şi Valachia resăriteană, precum şi in regiunea dintre Tisa superioară şi Ardeal, lipsea această temelie; aici nomenclatura topografică a rĕmas sub dominaţiunea romană curat dacă ca şi populaţiunea, şi inscripţiunile din aceste părţi aparţin numai soldaţilor, singurilor representanţi ai romanismului in părţile resăritene şi nordvestice ale provinciei [1]). Numai staţiunile militare, din care legiunile au fost pe urmă retrase, nu pot să fi fost de ajuns pentru romanizarea acestor părţi, cum susţine d. Xenopol.

Incă in seculul III, puţin inainte de părăsirea provinciei, Impĕraţii romani au mai adese ori lupte cu Dacii liberi dela confiniele de către miazănoapte şi rĕsărit, care inriuresc şi asupra triburilor supuse din provincie şi se aliază in sfărşit cu Goţii ce năvălesc in Dacia [2]). Şi după părăsirea provinciei Dacii din ţară susţin ostilităţi cu imperiul roman [3]). Acest element ostil, in cea mai mare parte, nu se poate privì ca romanizat. Deci şi amestecul colonilor romani cu elementul dac se poate admite numai in mĕsură restrinsă pe teritoriul unde ambele elemente au venit in atingere mai de de aproape. Triburile neromanizate din partea resăriteană a ţĕrii s'au contopit in urmă — poate din cauza afinităţii mai apropiate — cu noii stăpăni, ceeace explică şi confundarea *Goţilor* cu *Geţii* la Iordanes (550), priviţi de acesta ca unul şi acelaşi popor.

Astfel, continuitatea elementului roman in Dacia poate fi susţinută numai in regiunea dintre Olt şi Timeş cu partea apuseană a Ardealului, unde romanismul a prins puternice rădăcini, şi pe unde şi toponimia vine in sprijinul continuităţii.

La nomenclatura munţilor din Ardeal am vĕzut că numirile române predomnesc numai in partea apuseană, pecând in cea resăriteană, intre Ardeal şi Moldova, ea este in minoritate. D. Xenopol explică acest fapt din maghiarizarea nomenclaturei din această parte prin Secui. Eu cred insă că pe aici nu poate fi vorba de-o inlocuire a mai vechilor numiri româneşti prin mai nouĕ ungureşti. Românii au inceput a se lăţi spre rĕsărit abia mai tărziu, şi in părţile ocupate de Secui ei par a nu fi locuit niciodată in numĕr mai insemnat [4]). Pe aici, cum şi in Moldova cu Valachia resăriteană, nomenclatura mai veche — de pildă la riuri (Bistriţa, Moldova, Ialomiţa, Dimboviţa ş. a.) ca şi la localităţi — este slavonă; iar numirile rĕmase din an-

[1]) V. Jung, die romanischen Landschaften des römischen Reiches, Innsbruck 1881, pag. 395.

[2]) Ibid. pag. 396, 400, 402.

[3]) V. Gooss, Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Trajanischen Daciens. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt 1874. N. F. XII, pag. 134—135.

[4]) Vlachii Episcopatului Cuman din bula lui Gregoriu IX a. 1234 (Theiner, Monumenta Hungariæ I, 131.). a căror numĕr se vede că erà insemnat, nu pot fi puşi numai in partea resăriteană, unde se află Episcopatul. Ei sunt Românii din tot Ardealul, supuşi acestui Episcopat de

ticitate, ca Prutul, Siretul, Buzĕul, nu s'au păstrat prin Români, căci ele nu infăţişează o formă resultată din schimbările fonologice ale limbei române. Despre *Buzĕu* susţine d. Xenopol (pag. 191) că s'a modificat din vechiul *Museus* prin trecerea lui *m* in *b*; dar asemenea fenomen fonologic nu se află in istoria limbei noastre. Nici *Suceava* de astăzi nu are a face nimica cu vechea *Zusidava* (numită de d. Xenopol *Sucidava*), care după carta lui Ptolemaeus se află in Valachia resăriteană aproape de riul Ialomiţa. Numele vechei capitale a Moldovei este luat dela riul Suceava, nume probabil slavon. Despre o continuitate a vechei nomenclaturi topografice in părţile resăritene, prin mijlocirea elementului roman, nu poate fi vorbă nicidecum [1]).

Altfel stă lucrul in părţile apusene, unde colonisaţiunea romană a pĕtruns cu putere decisivă. Aici, şi numai aici, aflăm păstrate şi căteva numiri antice de localităţi, care le cunoaştem acum din referat. Cu privire la acestea avem numai a observă că *Rucărul* de lăngă Olt nu poate să fie nicidecum identic cu vechiul *Rucconium*, care pe carta lui Ptolemaeus se află lăngă Tisa superioară; din *Rucconium* nici nu se putea face românește *Rucăr*, ci numai *Rucoiu*. Celelalte numiri (afară poate de Cigmău şi Deva) corespund cu aşezarea geografică, intru cât aceasta este păn'acum precizată pentru localităţile din vechime, cum şi mai mult sau mai puţin şi cu regulele fonologice ale limbei noastre.

Deasemenea şi ruinile din partea apuseană a Daciei au păstrat numele lor vechi, a căror formă de astăzi află explicare in modificările fonologice prin care a trecut limba română. Acest argument, cel mai puternic in sprijinul continuităţii, d. Xenopol il lasă neindeplinit. Să cercăm deci a-l adăoga aici.

Riul cel mai rĕsăritean, al cărui nume s'a păstrat prin mijlocirea elementului român, este *Argeşul*, la Romani *Ardessus*, la Herodot Ὄρσίσσος. In forma lui deacum numele arată inriurirea limbei noastre la trecerea lui *d* in *gĭ*, schimbare ce se explică din fonologia română prin mijlocirea trecerii lui *e* in poziţiune din *Ardessus* după felul unui *e* scurt latin in *ie*, inaintea căruia *d* a trecut in *gĭ* (*Argĭeş* din *Ardjeş*, in loc de *Arzeş*), precum in *deorsum* — dios gios, *putred-iune* — putregiune ş. a.

Bela IV, care, ca principe ereditar, avea Ardealul sub stăpănirea sa; ei sunt numiţi in ţara acestuia (in regno tuo). Nici cronicariul Kéza nu spune că Secuii locuiau «*amestecaţi*» cu Vlachii (cum zice d. Xenopol p. 130), ci numai in «*vecinătate*» cu aceştia. Endlicher pag. 100: Zaculi... cum Blackis in montibus *confinii* sortem habuerunt. (Citatul d-lui Xenopol: «Endlicher p. 62» este greşit).

[1]) Despre pretinsul *Municipium Dacorum Iassiorum*, dela care s'ar fi păstrat numele *Iaşi*, observă şi d. Xenopol (pag. 196) că in inscripţiunea cutare nu este vorbă de un *municipiu*, ci de un *præfectus M (ilitum)* al *Iasilor*, popor ce nici nu se află pe aici. Iasii locuiau in Pannonia lăngă Drava (v. Jung op. cit. p. 354.); deci ei nu pot fi identici cu Iazygii dintre Tisa şi Dunăre, cum crede d. Xenopol.

Oltul, la Romani *Alutus* sau *Alt*-inus, are destule analogii in limba română pentru trecerea lui *a* in *o*: precum in *oltariu* pentru *altariu*, *lotru* dela *latro*, *porumb* dela *palumbus* ş. a. Aici acest fenomen fonologic ar află cu atăt mai mult explicare din limba noastră, presupunĕndu-se o formă admisibilă: *Aultu* dela *Alutus*, ca mijlocitoare pentru *Olt*.

Numele afluentului apusean al Oltului, *Lotru*, d. Xenopol il reduce la staţiunea română din acest loc, *Arutela* [1]). Avĕnd in vedere forma primitivă *Ad-Rutelum* (ca *Amutria* dela *Ad-Mutrium*, *Ἀμούτριον*), Lotrul se poate derivà foarte bine dela acest nume vechiu, schimbat prin metatesă la *r* şi *l* şi după preschimbarea romanică a lui *u* scurt latin cu *o*, din Rutelus sau *Rotlu* in *Lotru*.

In Oltenia d. Xenopol numeşte şi *Jiul* ca nume vechiu, pe care-l identifică cu *Gilpil* sau *Gilpit* dela Iordanes şi geograful Ravennat. *Gilpil*, numit de aceşti autori impreună cu alt riu (Iord: *Miliare*, G. Rav: *Arine*) intre Moreş (Marisia) şi Criş (Grisia sau Gresia), este insă de bună seamă, ca şi Miliare sau Arine, unul din ramurile Crişului, numite astăzi Crişul alb şi Crişul negru pe lăngă cel repede. [2]) D. Hăşdeu (Ist. crit. I, 283) derivă numele *Jiului*, privit de asemenea ca păstrat din vechime, dela prototipul tracic *Sil*—riu, ceea ce nu-mi pare probabil, pentru că la Ptolemaeus acest riu se află numit *Rhabon* sau *Arhabon*. Remăne incă nedecis, dacă numele Jiului este păstrat de Romăni din vechime, sau poate de origine slavică, ca *Gor*-Jiu şi *Dol*-Jiu.

Afluentul acestui riu, *Motrul*, lăngă care se află staţiunea romană *Amutria* (la Ptolemaeus *Ἀμούτριον* după forma primitivă *Ad-Mutrium*) a păstrat vechiul sĕu nume intr'o formă care se poate explică fonologic numai din limba română; aşà trecerea lui *u* in *o* după aceeaşi lege ca la Lotru (cum *noră* dela *nurus*, *popor* dela *populus* ş. a.), şi eliminarea lui *i* neintonat inaintea lui *u*, după *r* precedat de consonantă (cum *cumătru* dela *conmatrius*, *Dimitru* sau *Dumitru* ş. a.)

In Banatul Timeşan numele micului riu *Cerna*, lăngă care se află staţiunea romană *Tsierna* cu colonia *Zernensium*, arată mai puţin inriurirea limbei române, neflind trecut *e* in *ea*. Acelaşi fenomen il intălnim insă şi la apropiatul riu *Nera*, nume de bună seamă vechiu romanic, care in limba

[1]) Aici la gura Lotrului pune d. Mommsen această localitate. Iar d. Tocilescu (Dacia inainte de Romani, Bucureşti 1880, pag. 451.) o pune in Transilvania, unde in evul-mediu se află localitatea *Ruetel* (astăzi Răşinariu), pe care d-sa o identifică după asemĕnarea numelui cu *Arutela*. Aşezarea acesteia de pe Tabula Peutingeriană corespunde insă mai bine cu gura Lotrului, după ce mai in sus de Arutela mai vine incă *Ponte-vetere* lăngă Olt. *Ruetel*, nu departe de pasul Turnului Roşu, nu pare să fie alta decăt numele săsesc pentru *Roşinariu* (in documente *Rossinarium*, acum Răşinariu).

[2]) Iordanis Getica, cap. 22, ed. Mommsen, Monumenta Germaniæ, Auct. antiq. Tom V. pag. 87. Ravennatis anonymi cosmographia, ed. Pinder et Parthey, Berolini 1860, pag. 205.

noastră de astăzi ar avea să fie *Neagra*, sinonim cu *Cerna*, după înțelesul slavon. Se pare deci că în aceste numiri vechi sunetul *e* a rămas neschimbat sau prin înrîurirea unui element străin, conlocuitor cu Românii, mai ales cel slavon (Cerna); sau poate c'ar fi de admis aici existența unui dialect român, în care *e* se păstrase nediftongat, până ce acest dialect se pierdù într'o nouă pătură de populație română, venită pe când limba ei nu mai aveà puterea de-a schimbà *e* în *ea*, ceea ce în vederea numelui *Nera* este mai probabil.

Timeșul sau *Timișul*, la Romani *Tibiscus* sau *Tiviscus*, este iarăși un vechiu nume, a cărui formă de astăzi se explică foarte bine prin mijlocirea limbei române. Pentru trecerea lui *b* sau *v* în *m*, care se află la numele acestui riu acum la Constantin Porphyrogenitul (de adm. imp. cap. 40. *Τιμήσις*), avem în limba noastră mai multe probe. [1]) Cât pentru vocalism, se află la acest nume trei pronunțe diferite: *Timeș* sau *Timiș*, ambele cu accentul pe silaba din urmă, și *Tĕmeș*; cele doue d'întâi sunt mai ales întrebuințate la Români, cea din urmă la Unguri. Pronunțarea română se arată atât prin accent cât și prin vocalism ca cea mai veche. Păstrarea lui *i* din silaba întâia trebue să aibă causa sa în cantitatea sunetului, care cată să fi fost lung; dacă *t* n'a trecut aici în *ț*, este pentru lipsa tonului pe *i*, ca în *părticeà* dela *particella* ș. a. Schimbarea lui *i* din silaba a doua în *e* a urmat după felul unui *i* scurt latin din forma *Tibisius*; dacă varianta cu *i* în loc de *e*, care se apropie mai mult de pronunțarea veche, este păstrată din vechime sau este poate o modificare mai nouă, nu cutez a decide. [2]) La Priscus, care, în călătoria sa la curtea lui Attila, trecuse prin regiunea Timeșului, aflăm numele *Τιγήσας* (ed. Bonn. pag. 183) pentru *Tivesas* sau *Tivisas*, iar la Iordanes (cap. 34.) *Tibisia*.

Afluentul de către resărit al Timeșului, *Bĕrsava*, lângă care se află stațiunea romană *Bersovia*, a păstrat vechiul său nume cu schimbarea lui *o* în *a*, care se explică prin mijlocirea românescului *oa*, precum: *corastră* pentru *coroastră* dela *colostra*, *afară* pentru *afoară* dela *ad-foras* ș. a.

In Ardeal numele *Morĕșului*, la Romani *Marisus* sau *Marisius* (Marisia), la Herodot *Μάρις*, s'a schimbat după fonologia limbei române prin trecerea lui *i* scurt în *e*, rostit în urma lui *r* ca *ĕ*; deci mai întâi *Mareșu* dela *Marisius*, apoi trecênd *a* în *o* (cum *lotru* dela *latro* ș. a.) *Morĕș* (la Constantin Porphyrogenitul l. c. *Μορήσις*), care formă se întrebuințează încă și astăzi pe

[1]) *Premĭnda* dela *præbenda*, *am* dela *habeo* (pe lângă *avè* și *aibă*); *strămb* dela *strabus*, poate prin mijlocirea unei forme *strabbus*, cum *sâmbătă* dela *Sabbatum*; *pimniță* pe lângă *pivniță*. In macedo-romana: *sumloc* pentru *subloc* (tĕrĕm); în instro-rom: *inmĭță* pentru *invĭță*, *inmești* pentru *invești*, *misat* pentru *visat* ș. a. cf. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Wien 1882. Consonantismus II, pag. 28 și 36.

[2]) Dacă la *Timeș* din *(Timesiu)* *e* precedat de *m* n'a trecut în *ĭ*, este din causa lui *ș* următor, care a înrîurit ca *și*, cum în *cămeșnică*, *lumeș* ș. a.

lângă *Murĕş*. [1]) Inriurirea limbei române se cunoaşte aici şi la pronunţarea ungurească *Maros* (Mòroş), unde *o* din silaba a doua află explicare fonologică prin mijlocirea românescului *ĕ* din *Morĕş* [2]), rostit in limbă străină ca *o*.

In asemenea mod pare să se fi format din vechiul *Ampelum* numele de astăzi *Ompoly*, afluent al Morĕşului lângă Bĕlgrad (Alba Iulia). In forma sa de-acum numele *Ompoly* sau *Ompoiu* nu corespunde cu regulele fonologice ale limbei române. [3]) Totuşi pentru a explica trecerea lui *e* din Ampelum in *o*, cred necesară mijlocirea românescului *ĕ* (din *e* precedat de *p*). Dacă Românii intrebuinţează astăzi numele *Ompoiu*, ei l-au imprumutat astfel modificat mai târziu dela Unguri, după ce forma in care ei il păstraseră mai de nainte fusese uitată sau suprimată de către cea străină. Istoria ne dă explicare pentru acest caz. In regiunea aceasta Ungurii au străbătut prin valea Morĕşului mai intăi in Ardeal; Belgradul (Gyula-Fejérvár, Alba-Iulia) erà reşedinţa ducilor ungureşti Gyula inainte de Ştefan-cel-Sfânt. Se vede deci că Români de pe aici au fost covĕrşiţi sau impinşi de către invesiunea ungurească, dând astfel uitării şi numele micului riuşor de lângă vechiul Ampelum — localitate ce-şi va fi păstrat poate deasemenea numele său incă până atuncia, — care nume Românii il lăsară moştenire noilor stăpâni, pentru a-l reimprumuta apoi schimbat dela aceştia. Câte numiri vechi n'au dispărut prin asemenea imprejurări in timpul invasiunilor străine!

Numele *Crişului*, modificat drept româneşte din vechiul *Crisius*, Românii l-au păstrat in această formă mai veche, pe când Ungurii numesc acest riu *Körös*. La *Sameş* sau *Someş* insă, pronunţarea ungurească *Szamos* este mai apropiată de vechiul *Samus;* modificarea română seamănă că s'a făcut mai târziu prin analogie cu terminaţiunea *eş* dela *Timeş* şi *Moreş*.

In sfirşit mai adaug şi numele *Marĕmorĕş*, derivat dela *Mare-Mareş* (Marisius maior), numele vechiu al *Tisei* — la Herodot *Μάρις*, la Strabon *Μάρισος*, afluent al Dunării, inţelegĕnd ambii autori sub acest nume *Morĕşul* impreună cu *Tisa inferioară*, privită ca continuare a Morĕşului—cum am arĕtat intr'un studiu precedent. [4]) *Tisa*, fiind numită in partea sa interioară *Maris* sau *Marisus*, a primit acest nume cu inaintarea populaţiunii spre miazănoapte in tot cursul său, şi avĕnd şi *Morĕşul* acelaşi nume, erà necesar a o deosebì de aceasta cu numele corespunzĕtor mărimii sale ca *Marele Maris*, —

---

[1]) Forma mai nouă *Murĕş* cred că se explică prin inriurirea formei derivate *murĕşan*, unde *u* inlocueşte pre *o* neintonat. Scriitorii noştri vechi intrebuinţează numai forma *Morĕş*.

[2]) Dacă aici *e* a trecut in *ĕ*, cu toate că urmează *şi*, este pentru inriurirea mai puternică alui *r*, cum in *rĕci* ş. a.

[3]) D. Xenopol (p. 194, n.) zice că *Ompoiu* derivă «după toate regulele limbei române» din Ampelum, precum «bellum = resboiu, allium = aiu, usturoiu». Eu nu aflu nicio regulă pentru această derivaţiune. Analogia cu *resboiu* este greşită, căci acest cuvânt nu derivă din *bellum*, ci din slavonul *razboj*; iar exemplul al doilea nu intră nicidecum aici.

[4]) Dragoş şi Bogdan, «Conv. Lit.» 1884. Tom XVIII, pag. 304—305.

in limba poporului deatunci indigen *Mare-Mareş* sau *Marĕmorĕş*, care nume s'a păstrat până astăzi in ţara din care iese riul odată aşa numit. Ţara Marĕmorĕşului este un nume analog cu Ţara Oltului, Ţara Moldovei ş. a.

Numele de astăzi ale Tisei, carele provine mai intăi la Iordanes (cap. 34. *Tisia*), nu poate să fie păstrat din vechime prin Români, căci aici *t* ar fi trebuit să treacă prin inriurirea limbei române in *ţ*. Pe când în partea superioară Românii au păstrat numele mai vechi *Mare-Mareş*, trecut apoi la Ţara Marĕmorĕşului, de unde iese riul, — numele *Tisa* il va fi primit acest riu mai intăi in partea inferioară, unde pare să fie imprumutat in mod analog ca Maris dela apropiatul Timeş (Tibiscus, Tibisia) cu care se află confundat căte odată. Aşa pe carta lui Ptolemaeus *Tisa* este numită *Τιβίσιος*, [1]) De bună seamă afundătura şi băltile dintre gura Tisei şi Timeş, care aici sunt foarte apropiate, au causat această confundare, fiind privită partea inferioară a Timeşului ca continuare a Tisei, a cărei gură se şi află pusă pe carta lui Ptolemaeus in locul celei a Timeşului, de sigur pentru că ambele riuri erau pe atunci căte odată sau şi mai mult timp impreunate prin apă. Astfel Tisa a primit mai tărziu numele sĕu de astăzi in tot cursul ei, şi mai intăi in partea sa inferioară, intr'o regiune neocupată de Români, care in părţile muntoase ale cursului ei superior păstrară timp mai indelungat numele mai vechiu *Marĕmorĕş*, nume care, prin vechimea sa şi prin originea sa drept română, este una din dovezile cele mai puternice ale continuităţii.

Prin studiul acestor numiri topografice, păstrate din vechime cu modificările fonologice ale limbei române, şi prin mijlocirea aceştia, ajungem la resultatul positiv că, in părţile apusene şi mai mult centrale ale Daciei Traiane, — anume Oltenia cu o parte din regiunea Argeşului superior, partea resăriteană a Banatului Timeşan şi partea apuseană a Ardealului cu ţara Marĕmorĕşului, pe unde şi nomenclatura muntelui este in cea mai mare românească, — că pe acest teritor, zicem, elementul roman implăntat aici prin acele *„infinitæ copiæ ex toto orbe romano“* ce au fost aduse in Dacia, nu poate niciodată să fi incetat de a exista. Mai ales in partea meridională cu partea sud-vestică a Ardealului, pe unde s'au păstrat şi căteva numiri de localităţi antice, şi unde şi colonisaţiunea romană a fost mai tare intemeiată, continuitatea elementului daco-roman cată să fi fost mai puternică.

Continuitatea nomenclaturi topografice, simplu constatată, a fost opusă teoriei lui Roesler şi până acum. Insuşi d. Tomaschek nu poate tăgădui puterea acestui argument, vĕzĕndu-se silit prin aceasta a admite stăruinţa unei remăşite din populaţiunea Daco-Română după părăsirea Daciei. „Dar aceste remăşiţe — adaogă d-sa — au fost ingropate sub valurile năvăliri-

[1]) Vezi Tocilescu, Dacia inainte de Romani, pag. 438, carta.

lor.“ [1]) Asemenea pretext nu-i mai este permis nimĕnui faţă cu argumentul toponimic, aşa cum acesta este acum argumentat de d. Xenopol prin nomenclatura muntelui şi intemeiat in studiul de faţă prin mijlocirea limbei române.

Astfel tradiţiunea istorică despre vechimea poporului daco-român in ţara lui afiă adeverire deplină incăt priveşte fiinţa neintreruptă a acestui element in Dacia dela cucerirea romană incoace.

(Va urma)

D. ONCIUL.

ODA LA UNIREA ROMÂNILOR [2])

Tu, ce stai in aşteptare, scumpa noastră Românie!
Tu, al cărei cap de veacuri e plecat inspre pămĕnt,
Nu simţeşti in sinu-ţi tinĕr acea falnică mândrie
Ce insuflă un dar sfânt?

Un dar sfânt, semn de 'nviere, dela cer vine spre lume,
O coroană ce luceşte de un foc nemuritor,
Şi pe care Providenţa a inscris al tĕu scump nume,
Plin de mare viitor.

Dumnezeu pe tine astăzi te numeşte a sa fiică,
Intre neamuri strălucite el voeşte-a te 'nălţa...
Românie, fii voioasă, ş'a ta frunte-acum ridică,
Căci coroana e a ta!

Tu eşti floarea primăverii sub zăpadă năduşită,
Ce străbate 'n veselie la un soare 'ncălzitor;
Tu eşti vulturul, ce scapă dela viaţa inrobită
Şi la cer se 'nalţă 'n sbor!

Astfel e a 'ntregii lume generoasă aşteptare,
Care vrea de a ta soartă să fii singură stăpână.
Vulturul şi-a luat sborul, inflorit-a mândra floare:
Românie, fii Română!

---

[1]) Zur Kunde der Hæmus-Halbinsel, pag. 45.

[2]) In «Convorbirile Literare» din Iunie 1884, am promis a impărtăşi cetitorilor noştri din scrierile inedite ale răposatului Colonel Ion Alecsandri. Ni se comunică această odă scrisă de regretatul bărbat in 1857, când lupta pentru Unire era aprinsă in Principatele-Dunărene.

Dar sub soare e şi umbră, şi duşmani sunt lângă fraţi,
Şi 'ntre glasurile lumii strigă-o neagră clevetire,
Că Muntenii, Moldovenii intre ei sunt nempăcaţi,
Că resping a lor unire!

Fii puternică, măreaţă, nobilă, nestrămutată,
Căci e timp de renviere, o! duioasă Românie!
Maică! fiii tăi adună şi la lume te arată
Vrednică de-a ta solie!

Libertatea, ce prin lupte dobândesc cu mult amar
Cei ce varsă al lor sânge pe a patriei ţărină,
Libertatea, înger dulce, a sosit l'al tău hotar
Şi-ţi intinde a sa mână.

Prin ea cerul iţi trimite acea dreaptă răsplătire
Ce *robia liberată* [1]) a chemat asupra ta;
In ea toţi avem sperare şi credinţă şi iubire,
Prin ea toţi ne-om deştepta.

Ca la ciasul invierii, când biserica adună
Sufletele impăcate a poporului creştin,
La chemarea ta de maică vom veni toţi impreună
Lângă dulcele tău sin.

Ş'o puternică strigare din pământul românesc,
Ca un vuet de isbândă, lumea 'ntreagă va răsbate,
Vestind falnic, spre serbare, la tot neamul omenesc
Ziua ta de libertate.

Maica noastră, maică dragă! a Românilor scump dor,
Te ridică 'ncoronată de puternica ta mână!
Toţi Românii cu frăţie se unesc intr'un popor:
Românie, fii Română!

ION ALECSANDRI.

---

[1]) Desrobirea Ţiganilor.
Nota autorului.

IDEAL

Zadarnic m'aș mai sbuciuma
Să te 'ntălnesc in cale,
Căci nu se poate pe pământ
Să văz urmele tale;

Și dela tine-aș aștepta
Zadarnic leac iubirii,
Când vecinic tu vei rămânea
In lumea 'nchipuirii.

Tu ești un vis, acel d'intăi
Și cel din urmă poate,
Și fără de tine triste-mi par
Și nențelese toate...

Dar chip cu-al tău asemănat
Nu-i in puterea firii,
Și vecinic tu vei rămânea
In lumea 'nchipuirii.

A. C. CUZA.

FINIS

Fără veste, fără nume, am să es din lumea lor.
Niciun ochiu de-azur n'a plânge, nu s'a stinge nicio stea;
Numai poate-un glas de clopot va 'ncercà o tânguire.
Și un dascăl sur și gărbov va rostì un Tatăl-Nostru.

Lângă tine ei m'or pune, o iubit şi palid tată!
Mut zaci tu, şi rece-i fruntea şi inchis e ochiul sfânt,
Ce 'n jăliri fără cuvinte mĕ vedea, de lacrimi plin,
Rătăcit in labirinturi de pĕcat şi nebunie.

Nici nu pot să cer iertare şi căinţă să-ţi arăt;
Amândoi, tăcuţi şi galbeni zacem unul lângă altul;
Ale sufletului rane s'au uscat şi nu ne dor,
Blândă peste noi se lasă noaptea vecinicei uitări.

Cernăuţi. *T. ROBEANU.*

NECROLOG

C. A. ROSETTI

In noaptea de 7 spre 8 Aprilie a. c. a murit C. A. Rosetti. Născut la 1816, Rosetti şi-a căştigat mai intâi un renume literar prin publicarea unei colecţii de poesii originale şi de traduceri sub numele „Ceasurile de mulţumire“ (Bucureşti, 1843, Tipografia lui Fred. Walbaum). In 1845 se căsătorì la Paris cu d-ra Maria Grant. La 1846 deschise o librărie in Bucureşti. In curĕnd insă mişcările politice din ţară ii atraseră toată activitatea. Insemnatul rol ce l-a jucat dela 1848 incoace in mai toate intĕmplările politice ale Romăniei, nu este dat revistei noastre a-l caracterizà. Ca ziarist insă, Rosetti a făcut din foaia sa *„Românul“*, a cărei redacţie a condus-o pănă in ultimele zile ale vieţei sale — timp de 29 de ani — cel mai influent organ de publicitate.

Scrierile sale se retipăresc in momentul de faţă. A apărut volumul I (Bucureşti, 1885, Tipografia Carol Göbl, 8°, 208 pag.) care cuprinde sub numele „Scrieri din juneţe şi din esiliu“ poesiile şi traducerile publicate in „Ceasurile de mulţumire“ dela 1843, precum şi trei poesii mai noue şi două mici articule in prosă.

Despre această carte „Conv. Lit.“ vor publica in curĕnd o dare de seamă din punct de vedere exclusiv literar.

CORESPONDENŢĂ:

Soc. Jun. Montef. Bel. Nu avem la dispoziţie cărţile ce ne cereţi.
D-lui T. D. in Cr. Corect ca formă, slab ca fond.
D-lui C. B. Slăbuţ de tot.
D-lui C. I. D... Idem.
Migeoc. Icrele birtaşului sunt prea *nesărate*. *Direcţia.*

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

1. **AHN. P.** — Noua metodă practică pentru a învĕţa cu inlesnire limba germană, prelucrată după ultima ediţiune, a 83-a a autorului, cursul I, ediţiune nouă, in 12⁰, 88 p. Bucureşti. *Socecu & Comp* . 1 —

2. **ALEXIE J.** — Conductorul scolarului, conţinĕnd caligrafie, numeraţiune, calcul şi rugăciuni, pentru scolarii de ambe-sexe din clasa I primară, a cincea ediţiune. In 22⁰, 40 p. Bucureşti. *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . . . — 35

3. » **Micul secretar.** Curs complet de composiţiuni. Metod intuitiv, esercitii gradate pentru şcolarii clasei IV primară de ambe-sexe, partea IV, in 12⁰, 104 p. . . . . — 80

4. **ALEXIE THEOHAR.** — Ai carte ai parte. Roman umoristic, in 8⁰, 132 p. Sibiu. *W. Krafft.* 1 50

5. **ANGELESCU ELIA.** — Elemente de aritmetică raţionată, a treia ediţiune, revĕzută, şi coresă, in 8⁰, 267 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Op autorizat de Ministerul Instrucţiunii pentru uzul şcoalelor secundare. . . . . 3 —

6. **ANALILE SOCIETĂŢII ACADEMICE ROMÂNE.** — Tomul XI sesiunea anului 1878, secţiunea I, partea administrativă şi desbateri, in 4⁰, 295 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* 2 50

7. **AURELIAN P. S.** — Economia rurală la Romani, cu 4 stampe, in 4⁰, 45 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Estras din Analele Academice Române 2 50

8. **BRĂILOIU COST. NIC.** — Revisuirea Constituţiunii, in 8⁰, 30 p. Bucureşti. *Tip. Curţii* . . . . . 1 —

9. **CANTEMIR DEMETRIU.** — Operele, tom. V., partea I, evenimentele Cantacuzinilor şi Brăncovenilor. Partea II Divanul, publicate şi insoţite cu o prefaţă şi un glosariu de *G. Sion*, tipărite de Societatea Academică Română, in 8⁰, XVI, 242, XII, 24. Bucureşti. *Socecu & Comp.* 3 —

10. **CARTE DE CETIRE,** prelucrată de o asociaţie de invĕţători, partea I, pentru clasa II prim. ed. 5 in 12⁰, 158 Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . . — 45
Partea II, Pentru clasa III prim. ed. 2. in 12⁰, 216 p, Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Această carte este aprobată prin decret Domnesc de ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pentru şcoalele primare de amăndouĕ sexele din ţară. . . . . — 65

11. **CASSIU DIONE,** (Cocceianu). — Istoria Romană dela Nerone până la Alexandru Severu, DCCCVI — CMLXXXII (Cartea LDI — LXXX), traducere de Angelu Demetrescu, in 8⁰, VII, 274 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Tipărită şi premiată de Societatea Academică Română din fondul Zappa sub priveghierea Domnului G. Sion, membru al societăţii 3 50

12. **CIRCA IRIMIA.** — Gramatica limbei românesti, partea I. Etimologia, in 8⁰. 146 pentru Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte autorisată de ministerul Instrucţiunii Publice pentru clasele gimnasiale. 2 —

13. **CONSTANTINESCU BARBU Dr.** — Abecedar românesc, ed. 5, in 12⁰, 104 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte aprobată prin decret Domnesc de ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice pentru şcoalele primare din România . . . . — 30

14. » » » » **Confesiunea** ortodoxă a credinţei bisericii ortodoxe a răsăritului, tradusă din nou şi cu o prefaţă, ediţiunea III, in 12⁰. XX, 156 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* Carte aprobată de Excelenţa Sa Inalt

Lei B.

P. S. Archiepiscop şi Mitropolit al Românilor ortodoxi din Transilvania şi Ungaria Miron Romanul . . . . . 3 —

15. **CONSTANTINESCU F. PREOTU.** — Explicarea Evangeliilor Duminicale din punctul de vedere al moralei coprinse într'ënsele, potrivit programului şcolar, ed. 4, in 20⁰. Bucureşti. *Tip. Mihălescu.* . . . . . — 80

16. **CRAPELLIANU N.** — Aritmetica elementară pentru uzul şcoalelor de ambele sexe, in 20⁰, 160 p. Ploeşti. *Cărjean.* 1 30

17. » » — *Geometria elementară* pentru uzul şcoalelor de ambe sexe, in 12⁰, 87 p. Ploeşti. *Cărjean* . 1 25

18. **DAMÉ FRÉDÉRIC.** — Arta in timpul resbelului, schiţe pentru schiţe, in 8⁰, 136 p. Bucureşti. *Tip. Românului.* . 1 —

19. » » — Elemente de Istoria limbei francese după cele mai noui lucrări filologice, in 12⁰, 62 p. Bucureşti. *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . 1 50

20. **DEŞLIU IOAN.** — Proect de remaniarea constituţiunii române şi a legii electorale cu resolvarea cestiunii israelite şi modul de administrare a Dobrogei, in 8⁰, 52 p. Bucureşti. *Tip. Curţii* . . 1 —

21. **EUSTAŢIU CIOCANELLI G.** — Curs de geometria elementară elaborată după programa şcoalelor primare, ediţiunea IX, cu figurile intercalate in text, şi inavuţită cu multe desvoltări, in 8⁰, 96 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte autorizată de onor. minister al Instrucţiunii publice, şi adoptată pentru şcoalele primare de ambe-sexe . . . . . 1 —

22. » » » — Elemente de aritmetică cu raţionamente apropiate de înţelegerea copiilor şi cu chestionariu in josul paginilor coprinzênd: Exerciţii de calcul şi probleme asupra tutor lucrărilor aritmetice, pentru trebuinţa claselor primare şi secundare de ambe-sexe, ediţ. VIII inavuţită cu desvoltarea sistemei metrice, in 8⁰, II, 128 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte autorizată de ministerul instrucţiunii publice, şi adoptată in scoalele primare. . . . . — 90

Lei B.

23. **FILIPESCUL IULIAN.** — Chemia anorganică, lucrată pe baza teoriilor mai noue şi intocmită pentru scoalele medie, cu figuri in text, in 8⁰, II, 154 p. Braşov. *Zeidner.* . . . . . 3 —

24. **FLORIAN AARON.** — Istoria sacră sau biblia, a vechiului şi noului testament. ediţiunea a VII, corectată şi adăogată, in 12⁰, 32 p. Bucureşti. *Socec & Comp.* —Carte didactică autorisată de ministerul instrucţiunii publice şi introdusă in scoalele primare de ambe-sexe . . — 20

25. » **Micul catechism.** sau datoriile omului chreştin, moral şi social, ed. a 21 din nou revĕzută, in 12⁰, 31 p. Buc. *Socecu & Comp.*—Carte didactică autorisată de ministerul instrucţiunii publice şi introdusă in scoalele primare de ambe-sexe. . . . — 20

26. **FRANCE Z.**— Observations pratiques sur les voies de communication en Roumanie, in 8⁰, II, 61 p. Bucarest. *Szölösy.* 2 —

25. **GARBINIU GEORGE.** — Poesii, florile primăverii, in 8⁰, 52 p. Bucureşti. *Tip. Românul* . . . . . 2 —

28. **HAŞDEU-PETRICEICU B.**— Cuvente den bĕtrâni, limba română vorbită intre 1550—1600, studiu paleografico-linguistic, cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchardt, tomul I, in 8⁰, II, 448 p. Leipzig *Harrassowiz* . . . . . 21 —

29. **HURMUZAKI EUDOXIU DE.** — Documente privitoare la Istoria Românilor, publicate sub auspiciile ministerului cultelor şi instrucţiunii publice, volumul VI, 1700—1750, cu portretul lui Dimitrie Cantemir, in 4⁰, XXIII, 696 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . 40 —

30. » **Fragmente zur Geschichte der Rumänen,** herausgegeben vom fürstlich rumänischen Cultus-und-Unterrichts-Ministerium, erster Band, mit Eudoxius Hurmuzaki's Portrait, in 8o, XIV, 302 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . 8 —

31. **JENESCU C.**—Elemente de geografie, pentru usul claselor primare şi clasei I gimnasiale, ediţiunea a doua revĕzută şi corectată, in 12⁰, 136 p. Ploeşti. *Cărjan.* 1 —

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci. — 22,068.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 3 Bucuresti, 1 Iunie 1885 **Anul XIX**

URA DIN COPILĂRIE

I.

Amăndoi amicii erau aşezaţi dinaintea focului.

„Te ascult, iubite, zise Constantin surizènd. Incepe: A fost a fost, că dacă n'ar fi fost, nu s'ar fi povestit".

Gheorghe insă nu suridea de loc. Sub povoara amintirilor care invieau şi se intrupau in mintea lui, el părea intristat. Avea de a face cu o intreagă lume care asfinţise dimpreună cu soarele tinereţei lui. Apoi prinse să povestească astfel:

— Voiu incepe ceva mai de departe, tocmai de pe când aveam vrăsta de şase ani. Eram prin urmare numai o mănă de om. Din depărtarea din care privesc astăzi acei ani ai vieţii mele, inţelegi, amice, cât trebue să-mi pară de frumoşi. Pănă la acea vrăstă nu trecusem barierele târguşorului in care m'am născut; un târguşor mic, dar curat, vesel, cu case albe văruite, gătite ca de serbătoare, cu strade drepte, largi, bine prunduite; un târguşor unde ţi-era mai mare dragul să trăeşti. Pe ambele laturi ale stradelor se ridica câte un şir de plopi nalţi, frumoşi, care par'că străjueau asupra liniştii locuitorilor şi de vĕrful cărora adeseori mi-am aninat zmeii in jocurile mele copilăreşti.

Cea mai insemnată zidire care pe atunci atrăgea privirile mele era biserica „Adormirea", al cărei acoperiş de tinichea imi lua ochii, singurul acoperiş de tinichea in oraş pe vremea aceea, şi in al doilea rând venea casa părintească.

Casa părintească era o lume intreagă pentru mine. Deşi sunt mulţi ani de când m'am instrăinat de dĕnsa, pribegind prin alte locuri, totuşi gândurile mele necontenit se intorc cu drag către acei păreţi, către acele unghere de care mĕ leagă copilăria. Aş putea să-ţi istorisesc zi cu zi toate jocurile, toate bucuriile, toate supĕrările mele de atunci, căci imi sunt mai proaspete in

minte decât intêmplările de ieri, insă nu voiu sĕ mĕ depărtez de la şirul istorisirii mele.

Intr'o zi, o trăsură cu patru cai buziş, incărcată cu gemantane, trase la scară. Mama mĕ luă in braţe, mĕ puse alături cu dĕnsa in trăsură şi-mi zise:

„Findcă ai fost cu minte, te ieu cu mine la moşie.“

Simţeam că mĕ ineacă bucuria vĕzĕndu-mĕ pentru intăiaşi dată in viaţa mea intr'o trăsură cu patru cai, care avea clopot la oişte şi mergea la moşie. Trecui bariera cu lanţ de fer, poarta tainică, care despărţea lumea cunoscută de mine de cea necunoscută, şi mĕ vĕzui in prelargul cămpiei.

„Mergem la moşie!“ repetai in gândul meu.

Nu puteam tocmai bine să-mi dau samă ce insemnează cuvêntul *moşie*, dar imi inchipuiam că trebue să fie ceva frumos, de vreme ce era nevoe de atăta pregătire pentru a ajunge acolo. Inaintam mereu pe un drum cotit, care şerpuea pintre semĕnături, şi peste puţin perdui oraşul din vedere. Ochiul meu, deprins intr'o lume mărginită intre ziduri de case, nu se putea acum sătura de a rătăci in voe peste şesurile, dealurile, văile care, inlănţuite unele de altele, se perdeau in nesfirşitul depărtărilor. Ce nouĕ, ce frumoase mi se păreau toate aceste!

»Unde se măntue cămpia asta? intrebai pe mama.

— Nicăiurea.

— Cum, nu se sfărşeşte la moşie?

— Nu.“

Aceste rĕspunsuri puţin lămurite imi aprindeau şi mai mult inchipuirea. Lacom mĕ uitam de jur imprejur şi fiecare lucru, cât de mic, cât de neinsemnat, se intipărea adănc in sufletul meu. Necontenit mĕ miram şi ameţeam pe mama cu intrebări. Ceea insă ce mĕ supĕra uneori, era să o vĕd pe dĕnsa, pe vizitiu şi pe sluga din capră stând liniştiţi la locul lor, fără să se minuneze cătuşi de puţin de tot ce li se infăţoşa dinaintea ochilor.

Şi cum, oare erau nimicuri toate acestea? Un cămp care nu se ştie unde se sfirşeşte, acoperit cu flori şi cu sĕmĕnături, şi nenumĕrate păsĕri care sburau in aer, şi cocostărcii cu lungile lor catalige care priveau nepăsători tot alaiul trăsurii noastre..... Toate aceste nu se vedeau doar in oraşul nostru, şi ceea ce era nou pentru mine, credeam că trebue să fie negreşit şi pentru alţii. Astfel, legănat de trăsură şi de gândurile ce mĕ invĕlueau, orbit de atăta spaţiu şi atăta lumină ce-mi juca dinaintea ochilor, im-

bătat de aerul proaspăt şi viu al dimineţii, prinsei dela o vreme să închid ochii şi adormii de-a-binele lângă mama.

Dormii dus câteva ceasuri bune in colţul meu de trăsură, când deodată un vuet neobicinuit mĕ deşteptă in faţa unei privelişti neaşteptate. Trăsura intrase intr'o apă mare, curgĕtoare. Stropii săreau până pe noi; caii trăgeau din rĕsputeri părĕndumi-se că fug in susul apei; trăsura când de când par'că să se rĕstoarne; roţile nu se mai vedeau; o frĕmĕntătură, un vălmăşag de valuri, care-mi lua ochii şi auzul; insfârşit era ceva infricoşat şi frumos totodată. O apă aşa de mare, aşa de lată, aşa de adâncă nu mai vĕzusem niciodată.

„Ce este? intrebai pe mama inspăimĕntat.

— Trecem Moldova", imi rĕspunse ea liniştită.

Ajunşi aproape de malul celălalt, trăsura se oprì un moment ca să se adape caii, şi atunci avui ocazie să privesc mai in linişte acea apă mare, limpede, care venea nu ştiu de unde, se ducea nu ştiu unde şi curgea fără sfârşit pe albia ei de prund, făcĕnd in faţă mici creţi ce străluceau la soare ca nişte petre scumpe.

Nu departe mĕ aştepta o altă intĕmplare şi mai curioasă. Trăsura intră intr'un fel de grădină intunecoasă, plină de copaci, dar care nu semĕna a grădină, căci nu se vedea de loc lucrul mânei de om. De ce inaintam, de ce copacii erau mai deşi, mai fioroşi şi drumul mai anevoios. In orice parte mĕ intorceam, nu vedeam decât trunchiurile şi frunzişul copacilor, un nesfârşit pustiu de verdeaţă plin de crengi, de rădăcini impleticite, de adâncimi tainice, de voci ingânătoare, de părae furişate prin fundul ripilor, toate aceste inecate intr'un fel de lumină indoioasă. Unde şi unde câte o păsĕruică sfiicioasă, mistuită sub frunze, se auzea ciripind; unde şi unde câte un cuc cânta a jale; iar eu simţeam că o grijă mĕ cuprinde sub intunecoasele şi nesfârşitele bolţi de verdeaţă, prin care chiar razele soarelui abia indrăzneau să pĕtrundă.

„Suntem in pădure, imi zise mama.

— A! In pădure!..." repetai cu glas serios.

Vrea să zică aici se adăpostesc urşii şi lupii, aici s'aţin tâlharii, aici sălăşlueşte Mama-pădurii! Mai auzisem de păduri fărmecate, de păduri negre şi dese ca peria, de păduri de aramă; te las prin urmare să judeci ce sbor luă inchipuirea mea. In fiecare tufă mi se părea că vĕd nişte ochi crunţi aţintiţi asupra mea; in fiecare colţ mi se părea că aud un glas care mĕ chema. Nu-mi

era deloc indëmănă. Necontenit mĕ vărcoleam in trăsură şi mĕ grămădeam lângă mama, ca nu cumva să fiu inhăţat de vreuna din dihăniile ce mi se năzăreau, insă cu niciun preţ n'aş fi mărturisit frica ce mĕ stăpănea. Dè! aveam şi eu mândria mea!... Mama nici grijă n'avea de vedeniile ce mĕ impresurau; caii mergeau regulat in drumul lor, indemnaţi din când in când de biciul vizitiului care plesnea in aer; feciorul dormită pe capră par'că n'ar fi fost in pădure; numai eu mĕ rĕsuceam in toate părţile ca 'n şurub, privind in fiecare copac căte un duşman.

Dar nici rĕul nu-i fără capăt. Dela o vreme incepù să se lumineze dinaintea mea, cerul să se deschidă, copacii să se rărească şi insfărşit iată-mĕ ajuns iarăş la cămp gol. Intr'o clipă s'au risipit toate nălucile, toate spaimele ce mĕ cuprinseseră, şi-mi aduc aminte şi acuma că după ce am vĕzut pădurea rĕmasă hăt in urmă, m'am intors mănios către dĕnsa şi i-am aruncat o pereche de ochi de voinic, zicĕndu-i in mine:

„Deacum mai fă-mi ceva dacă poţi!"

Puţin după aceea ajunsei la moşie, unde mĕ aşteptau toate plăcerile: casele cu farmecul noutăţii lor, curtea cea mare, unde puteam bate mingea 'n larg, grădina cu pomi roditori şi cu o iarbă verde şi curată de par'că mĕ 'ndemna să mĕ rostogolesc pe dĕnsa; apoi libertatea, nebuniile, pofta mâncării şi somnul cel neintors. Ştiu că-mi mergea bine acolo, toată zioa la soare, intre găinile, raţele, curcanii şi păunii, care cărduri cărduri se roteau imprejurul meu, grăindu-mi fiecare in limba lor şi uitându-se galiş la mine, ca la un nou stăpân. Mi se rumenea faţa vĕzĕnd cu ochii, iar mama cu privirea umedă de bucurie imi zicea, dragădoamne mustrându-mĕ:

„N'am mai vĕzut copil ca tine neastĕmpĕrat şi părlit de soare! Nu-ţi e gândul decât la mâncare şi la nebunii!"

Şi intr'adevĕr aşa era. In fiecare zi făceam căte o bae in riuleţul rece şi limpede ca lacrima, ce curgea prin fundul grădinii şi in undele căruia mĕ lăfăeam ca un păstrăv, iar după bae, să dea Dumnezeu bine, tot cămpul imi părea strimt. Astfel pe toată zioa prindeam căte un dram de carne sănătoasă, care imi da putere in trup şi voe bună in inimă.

Intr'o zi, mama primì vestea că o cucoană mare, şi anume Marghioliţa Darie, cu un copil al ei, Mihăiţă, are să ne vie in gazdă.

O cucoană mare!... gândii in mine; ce-o fi asta?

Cucoană e doar şi mama, căci toate slugile o chiamă aşa. Dar cealaltă se vede că e alminterea de vreme ce-i zic *mare*. Eram foarte nedumerit, cu atăta mai mult că nu-mi puteam închipuì să fie o altă cucoană mai mare decăt mama.

Se făceau toate pregătirile pentru o primire mai deosebită. Odăile se grijeau, se vărueau, se cerueau; se aduna in grabă şi cu imbelşugare tot soiul de provizii pentru masă: curcani, claponi, vănat, pescărìi, làptărìi; căud insfărşit, intr'o amiazăzi, mult aşteptata cucoană mare sosì intr'o trăsură inchisă cu patru cai, intovărăşită de doi călăreţi la oblon.

O văzui căud se coborì din trăsură dimpreună cu copilul şi o slujnică, şi după ce mama ii făcù primirea cuvenită, eu plecai la jocurile mele, fără să-mi mai bat capul de dănsa. Aveam, ca să zic aşa, o ciudă ascunsă pe ea. Mai intăi pentru că nu văzui la dănsa nimic mai deosebit care să indreptăţească cuvăntul de *cucoană mare*, şi al doilea pentrucă mama nu-mi dădù voe să şed ca de obiceiu la masă cu toţii, zicănd că sunt prea mic, prea părlit de soare şi prea neastămpărat, ca să pot sta cu cinste dinaintea oaspeţilor. Aceasta mă jignì oarecum in măndria mea copilărească şi deaceea nici mă mai arătam prin casă.

A doua zi, pe căud mă jucam in grădină, văzui pe cucoana cea mare cu slujnica şi cu copilul venind inspre mine. Cel intăiu găud al meu a fost să fug, dar m'am răsgăndit şi am stat pe loc, să nu crează ea cumva că mi-i ruşine de dănsa sau de copilul cel imbrăcat in catifea şi cu faţa obraznică, care nu mi-a intors sărutatul in zioa sosirii. A trecut deci pe lăngă mine cucoana cea mare, inţepată şi fudulă, fără să-mi zică un cuvănt, fără să-mi arunce o ochire, ca şi căud aş fi fost un copil de ogradă, eu care eram deprins să fiu desmierdat şi purtat pe braţe de toţi. Aceasta mă atinse la inimă şi pornirea ce aveam in contra ei se prefăcù in ură. Căud deodată mă simtii pe neaşteptate lovit in spate.

Iute mă intorsei şi ce văzui?... Văzui, spre marea mea mirare, pe Mihăiţă, cuconaşul cel imbrăcat in catifea, cărăbănindu-mi la pumni in spinare, aşa fără nicio pricină, numai doar pentrucă mă intălnise in cale. Nu pot zice că loviturile lui mă dureau, căci crescut pe puf, cum fusese, neatins de vănt şi de soare, avea sărmanul oasele moi; dar simţii o ciudă nemărginită şi gata eram să-i arăt pe dată ce deosebire este intre pumnii lui de cuconaş gingaş şi ai mei de ţăran prăjit la soare, căud măna mumei sale mi se puse in pept şi mă despărţì de protivnicul meu. Apoi li-

nistită şi nepăsătoare ca şi când nimic nu s'ar fi petrecut, cucoana cea mare işi urmă primblarea mai departe, dimpreună cu slujnica şi copilul.

Furios şi cu ochii in lacrimi rămăsei in urmă, arătând pumnii lui Mihăiţă şi strigându-i in gura mare:

„Las că te-oi prinde eu! Am să te fac turtă!"

El nici işi intoarse capul spre mine, iar eu alergai desperat la mama, care, ascultându-mi plângerea, mă sărută pe amândoi obrajii zicându-mi:

„Nu-i nimic, drăguţă!..... Ei pleacă astăzi. Sunt musafirii noştri: n'avem ce face!"

In zioa aceea cucoana cea mare plecă intr'adevăr, şi mama avù mare greutate să mă facă să vin spre a-mi lua zioa bună dela dênsa.

Mihăiţă, căruia se vede că-i părea rău de isprava ce făcuse, mă sărută de astădată cu voe bună, iar eu ia rândul meu nu-i intorsei sărutatul şi remăsei posomorit şi cu buzele umflate până ce musafirii se urcară in trăsură şi se făcură nevăzuţi.

Deatunci am rămas mult timp cu un fel de duşmănie in contra tuturor aşa numitelor cucoane mari, cunoscute sau necunoscute, făcându-le pe toate răspunzătoare de neajunsurile ce suferisem dela cucoana Marghioliţa Darie.

II.

Răpede ca un vis au trecut cele intăi zile ale copilăriei mele, şi iată-mă ajuns la vărsta unde incepe necazul invăţăturii. Cel intăiu care mi-a pus cartea in mână a fost popa Ion Catichetul dela „Adormire". Dela dênsul am invăţat *az, buche, vede, glagore* după moda veche; iar nemţeşte incepui cu un profesor care şedea in casa noastră şi care era mai mult vănător decât dascăl. In toate duminicele şi zilele de serbători, il vedeam intorcându-se dela vănat cu căte o rată sau un epure la torbă, ceea ce mă făcea să am despre dênsul o mare idee.

Dar toată invăţătura mea era numai o şagă, căci puţin mă stingherea dela jocul *mijoarcei*, al *zmeilor* şi al *oinei*.

Mai găsisem şi meşteşugul de a ascunde cărţile, prefăcându-mă că le-am perdut, sau de a rupe filele unde mi se dădeau lecţiile, aşa că invăţătura mergea nu mergea, dar nebuniile mergeau strună. Insă când implinii opt ani, atunci, vorba ceea, mi

se închise calea 'n codru. Părinții mei mă aduseră în capitală și mă așezară într'o școală.

Cea mai amară zi a copilăriei mele a fost negreșit aceea când, departe de tot ce-mi era drag în lume, de părinți, de casa unde eram deprins, de grădina cu flori, de patul meu, de cămara cea plină cu bunătăți, mă văzui între pereții posomoriți ai școlii, în mijlocul unor dascăli și pedagogi cu figuri străine și serioase, și a unei turme de băeți, care făceau o larmă asurzitoare și se uitau la mine ca la urs. Multe lacrimi am vărsat într'un colț, fără ca nimeni să-mi zică un cuvânt de mângâere, însă dela un timp suspinele încetară, lacrimile se uscară și înseninându-mi fața, prinsei să mă uit împrejur.

Doamne, ce urită odae! Niște mese și bănci de lemn inegrite, scrijilate cu cuțitașul; o sobă stricată la gură și afumată; niște pereți painjiniți, acoperiți cu hărți mari pe care mi-aduc ș'acum aminte că am citit atunci pentru întâiaș dată cuvintele: „Ocean boreal, Ocean austral". Apoi într'un colț o tabelă neagră, pe care erau niște semne neînțelese, scrise cu crida, iar în fața meselor și a băncilor o catedră de lemn mai naltă, care sta ca o statornică amerințare dinaintea noastră. Câte gânduri mi-au trecut atunci prin minte! Schimbarea era așa de mare, că par'că însuși eu mă schimbasem; simțeam că s'a rupt firul între trecut și present, și că deacum am intrat, fără speranță, într'un noean de necazuri.

Incetul cu incetul băeții se apropiară de mine, și mă întrebau cum mă chiamă; unii chiar împingeau curiositatea până a mă pipăi ca pe o dihanie sălbatică, când deodată zării pintre dânșii pe Mihăiță, cel care mă pumnise în grădina noastră dela țară. Fără să mă mai gândesc la cearta noastră de acum doi ani, și bucuros că însfârșit văzui o ființă cunoscută între atâta lume străină, sării în gâtul lui să-l sărut, însă se vede că el nu avea inima blajină ca mine, căci mă îmbrâncì fără veste așa de tare că împiedecându-mă de-o bancă, căzui jos. Un hohot de ris se stirnì ca o furtună în jurul meu.

„E slăbuț, mititelul!... strigă unul.

„E papă lapte; strigă altul.

„Cuconaș hrănit cu papanași!" adause un al treilea.

Iar Mihăiță, punându-și mânile în șolduri, mă măsura cu niște ochi obraznici, de par'că-mi zicea:

„Poftim și altădată!"

Atunci tot sângele clocotì in vinele mele. Iute ca săgeata mĕ aruncai asupra lui, şi o luptă furioasă incepù intre noi. Lupta insă nu fu lungă, căci eu, cel cu braţele coapte la soare, pot să zic că n'am avut ce face cu Mihăiţă cel plăpând, deprins in catifele. Intr'o clipă l-am trântit la pămĕnt şi am inceput să-i plătesc cu dobândă pumnii din grădină şi brânca dela şcoală. I-am dat cât i-a incăput in piele, iar după ce a scăpat din mânile mele ca un epure flocăit, toată dragostea băeţilor se intoarse către mine. Invingĕtorul are totdeauna dreptate.

„Ei bravo, ţi-ai căştigat rangul! zise unul.

„Vrednic eşti să fii din tagma noastră!“ adause un altul.

Mihăiţă de atunci ca mai ba să-mi cate ceartă. Din contra se arĕta dulce către mine, incât rĕmaserăm prieteni. Ce-i drept, uneori par'că zăream o lumină indoiasă in fundul ochilor lui, care nu-mi mergea la inimă, dar, neprepuelnic cum eram, nu dam nici o insemnătate acestei păreri. Negreşit, nu putea să mai aibă nimic incontra mea. Mĕ bătuse, il bătusem; eram *quit*.

Mĕ deprinsesem acum cu viaţa de şcolar, şi nu-mi mai părea sarcina aşa de grea; numai cu măncările nu mĕ prea impăcam, căci erau pe sponci şi nu tocmai gustoase. De altfel cheful imi venise la loc, şi dacă la carte nu eram chiar cel d'intăi, apoi la joc şi la nebunii pot zice că nu mĕ intrecea nimene.

A mers treaba cu bine o jumĕtate de an, in care timp Mihăiţă din ce in ce se imprietenea cu mine. La orice imprejurare sau ceartă, in faţa sau in lipsa mea, el totdeauna imi ţinea parte, aşa că băeţii ii deteră porecla de *nevasta* mea.

Dar odată se intĕmplă un lucru care mĕ puse pe gânduri. Se apropiase examenele şi fiecare dintre noi avea datoria să facă o compunere oarecare, după placul lui. Eu imi alesesem in taină ca subiect *o furtună pe mare*. Ce-i drept, nu vĕzusem marea niciodată şi mai puţin incă o furtună pe mare; dar cine mai scrie despre lucruri ştiute şi vĕzute? Imi trebuea un subiect mai deosebit, care să mişte pe cetitori, şi acesta imi părù cel mai nimerit. Astfel, din cele ce cetisem prin cărţi şi vĕzusem prin panorame, alcătuìi o compunere in care fulgerele jucau negreşit un rol strașnic despicând cerul de sus până jos, valurile se inţelege că se ridicau cât munţii, corabia părìià in toate incheieturile ei, iar căpitanul, cu fruntea senină, sta pe punte şi incuraja pe marinari, zicĕnd:

„Copii, n'aveţi grijă, sunteţi cu mine!“

Nimĕrui n'am citit această compunere. Nimeni nu ştia ce am scris măcar. Tot timpul am ţinut-o ascunsă in saltarul meu, sub lacăt. Insă lucru de mirare! In zioa hotărită pentru a arĕta profesorului incercările noastre, se intĕmplă că *furtuna* mea să semene bucăţică ruptă cu *furtuna* lui Mihăiţă, care alesese tocmai acelaş subiect. Dar ce asemĕnare?... cuvĕnt cu cuvĕnt, punct cu punct, virgulă cu virgulă. Par'că fusesem amăndoi insuflaţi de acelaş duh sfănt. Te las să judeci in ce ameţeală căzui! A fost o adevĕrată măciucă ce primii in cap. Dar pe căud stam bezmetic şi mut, neştiind ce să cred şi ce să zic, deodată amicul meu Mihăiţă apucă cu gura inainte că sunt un rĕutăcios, că i-am copiat compunerea, şi vorbea apăsat, şi cu atăta căldură şi siguranţă, incăt oricine ar fi putut crede că sunt adevĕrate spusele lui. Mĕ apĕram şi eu căt puteam, dar pe lăngă că nu aveam inlesnirea lui de vorbă, apoi şi frica ce-mi intrase 'n inimă, ca nu cumva să fiu bănuit, imi micşura puterile şi-mi tăea glasul, aşa că respundeam slab şi intr'un chip de tot stingaciu. Mihăiţă, simţindu-se mai tare, mĕ rupea din cuvinte; apoi, cu o mişcare plină oarecum de o dreaptă mănie, ridică cu amăndouĕ mănile caetul sĕu in sus şi-l rupse in vĕzul tuturor, zicĕnd că se leapădă de munca lui, iar eu rĕmăn liber să mĕ folosesc de dĕnsa, dacă nu mi-e ruşine. Atunci profesorul voind să descurce adevĕrul, prinse să facă cercetări in clasă, al căror resultat a eşit in defavoarea mea; căci s'a constatat că saltarul lui Mihăiţă a fost totdeauna descuiat, şi al meu incuiat; că Mihăiţă, vechiu scolar, intrat cu doi ani inaintea mea, n'a fost niciodată pedepsit pentru vreo minciună sau pără nedreaptă; că dela venirea mea in şcoală, el mi-a arătat totdeauna prieteşugul cel mai sincer, şi că prin urmare nu era de crezut că ar fi voit fără niciun cuvĕnt să mĕ compromită dinaintea profesorilor. Astfel, toate bănuelile căzeau asupra mea. Ruşinat, perdut dinaintea năpastii, n'avem nicio putere alta de a mĕ apăra, decăt de a căuta să dovedesc că eram şi eu in stare a face o compunere fără să am trebuinţă de a copia. Acest mod de probare fu primit de profesor, care ne dădù la amăndoi acelaş subiect, cu ordin de a nu comunica cu nimeni dintre străini şi nici noi doi unul cu altul. Din această nouă incercare eşii eu invingĕtor, căci compunerea mea s'a recunoscut a fi mai bună decăt a lui. La examen de asemenea l-am rĕpus in toate materiile. Cu toate aceste, chestiunea cu *furtuna pe mare* a rĕmas incurcată; iar eu lesne ertător cum eram, uitai

neajunsul ce-mi făcuse şi mĕ imprietenii din nou cu el, nefiind in natura mea de a păstra ură incontra mai ales a unui mai slab decăt mine.

Alte şase luni le-am petrecut cu bine in şcoală, căud intr'un rănd, jucănd mingea in curte, Mihăiţă in loc sĕ mĕ lovească cu mingea, după cum era regula jocului, mĕ lovì cu o piatră in spate, incăt din această pricină m'a înăbuşit săngele pe gură şi am stat vreo trei sĕptĕmăni in pat. Nimeni nu s'a arĕtat mai nenorocit şi mai nemăngăiat decăt Mihăiţă, care de sigur fără precugetare a comis această greşală. Dar era vederat că prietenia cu dĕnsul nu-mi era a-bine. După un an insă el eşì din şcoală, nefiind in stare să-şi măntue invĕţăturile; iar eu trecui clasele treptat treptat, pănă căud insfărşit făcui examenul clasei din urmă. A fost o sĕrbătoare mare pentru mine căud profesorii imi dădură atestatul de isprăvirea cursului. Această hărtie căştigată cu preţul muncii mele o priveam ca pe cel mai nepreţuit odor, şi multă vreme după aceea nu mĕ puteam oprì de a o tot scoate din buciumul ei de tinichea şi de a-mi ceti şi rĕsceti numele. Par'că aveau un farmec literele cele de aur, care necontenit imi atrăgeau privirile; par'că prin trĕnsele mi se sporise meritele, mĕ schimbasem la faţă. Eram intr'adevĕr alt om de căud urcasem această intăie treaptă pe scara invĕţăturei, şi cu drept cuvĕnt mĕ uitam de sus la cei ce-mi remăsese in urmă.

Nu-ţi mai povestesc, amice, viaţa ce am petrecut apoi in străinătate, căci n'are niciun interes şi nicio legătură cu istoria ce voesc a-ţi spune. Destul să zic că revenit in ţară burduf de teorii, dar cu sacul ispitelor gol de tot, prinsei să intru in lume, să fac vizite, cunoştinţi, căud intr'o zi, spre marea mea bucurie, intălnii pe vechiul meu camarad de şcoală Mihăiţă Darie, in casa doamnei Zorescu, a cărei frumuseţă atrăgea multă lume.

Amăndoi furăm incăntaţi de a ne revedè după atăta timp de despărţire. El era acum schimbat, om in tot locul, cu barbă şi cu musteţe; insă in fundul ochilor lui mi se părù un moment că zăresc aceeaşi flacără indoioasă pe care o zărisem odată in timpul copilăriei mele, flacără care ca un fulger strălucea şi'apoi se făcea nevĕzută. Dar negreşit eram inriurit de amintirea celor petrecute odinoară intre noi, căci ar fi fost cu totul neinţeles să mai aibă el vreun ghimpe contra mea.

De vreo două trei ori ăncă il intălnii in salonul doamnei Zorescu, unde se vede că el nu mergea fără oarecare scopuri,

căci din ce in ce se arĕta mai rece cătră mine şi mai nemulţămit. Cea din urmă dată, mi-aduc aminte că abia m'a salutat. Il lăsai la o parte ca pe un om cu toane, şi mĕ rĕsbunai in contra-i petrecĕnd de minune cu doamna de gazdă. A doua zi, inchipueşte-ţi lucru neaşteptat, doi domni băturĕ la uşa mea. Ei imi remiserĕ următoarea scrisoare din partea lui Mihăiţă:

„Domnul meu,

„Mergerea d-tale in casa doamnei Zorescu imi displăce cu „totul. Prin urmare vei avea bunătatea a nu mai pune piciorul „acolo. Iar dacă ai de gănd să treci peste voinţa mea, atunci te „rog să-mi trimiţi marturi.

„Al d-tale etc....“

Am căzut cu adevĕrat din cer cetind această scrisoare deşanţată, şi un moment am stat la indoeală, dacă el nu şi-a perdut cumva simţirile. Cu toate aceste, in faţa provocării lui şi a declaraţiunilor netede ale marturilor, nu aveam decăt douĕ căi de ales: sau să mĕ hotărĕsc a nu mai merge la doamna Zorescu ceea ce ar fi fost o ruşine pentru mine, in faţa mai ales a unei amerinţări, sau să mĕ bat cu dĕnsul in duel. Fără multă socoteală mĕ hotării pentru acest din urmă mijloc de a deslega gălceava, şi in aceeaşi zi ii trimisei marturii mei.

Aşa dar iată-mĕ cu un duel in spinare, fără nicio pricină bine-cuvĕntată şi cu un vechiu camarad de şcoală! Ciudat lucru!... Aşa-i?....

Vei crede negreşit, amice, că această imprejurare, oricum serioasă in viaţa unui om, a trebuit să mĕ tulbure, să mĕ neliniştească, deoarece a doua zi aveam să-mi pun peptul in faţa unui pistol? Ei bine, deloc!..... Mai intăi ştieam că Mihăiţă nu pusese in viaţa lui măna pe o armă de foc, in timp ce eu eram recunoscut ca un trăgaciu destul de bun. Prin urmare, aveam mulţi sorţi de a scăpa cu obraz curat din incercarea duelului. Dar osebit de aceasta simţeam in mine un fel de tainică siguranţă, de altfel neintemeiată pe nimic, cum că e cu neputinţă să mor de măna lui Mihăiţă. De unde imi venea această siguranţă?... Eu singur nu ştiu. Negreşit dela vĕrsta tinereţelor totdeauna nepăsătoare de zioa de măni; căci la douĕzeci şi trei de ani omul e ca bogătaşul risipitor, care nu crede in putinţa de a sărăci. Credeam că orice se poate intĕmpla in lume, afară ca plumbul

lui Mihăiță să mĕ atingă pe mine. Astfel, in ajunul duelului meu, in loc să-mi fac testamentul ca un om cu rănduеală și prevĕzĕtor, sau cel puțin prin o scrisoare să-mi cer ertare dela părinți in cazul nenorocit al căderii mele in luptă, eu mĕ culcai fără grijă și dormii dus până adouazi, așa că marturii mei au trebuit să mĕ scuture bine, pentru a mĕ trezì din somnul adănc ce mĕ cuprinsese. Adouazi mersei fără bătae de inimă la fața locului, intr'o poeniță din pădurea invecinată cu orașul, și mărturisesc in cuget curat că toată inscenarea duelului meu imi părù o comedie demnă de ris. Incărcarea și alegerea pistoalelor, numĕrarea pașilor, luarea pozițiunilor noastre față in față, aerul serios și preocupat al marturilor, in loc să mĕ miște, mĕ făceau să surid, nu doar că voeam să mĕ arĕt voinic, ci pentru că eram incredințat că toate aceste sunt numai niște forme goale, din care n'are să easă nimic. Cănd venì momentul comandei: una, douĕ, trei, eu luai la ochiu un trunchiu de copac și-l și lovii, ear Mihăiță mĕ luă pe mine la ochiu, dar lovì un alt trunchiu de copac; apoi, onoarea fiind satisfăcută după toate formele admise, dădui măna protivnicului meu, și fără nicio explicare mĕ impăcai cu dĕnsul pentru a treia oară. Neințeles lucru! Mihăiță nu avea inimă rea, nici era căutător de gălceavă; dovadă că niciodată cu nimene n'a avut cea mai mică ceartă. Dincontră, era molatic, un fel de „lasă-mĕ să te las", ca toți tinerii crescuți pe saltea, care-și cheltuesc averile cu luxul și jocul cărților. Cu mine insă avea ce avea. De căte ori il intălneam mai ales fără veste, mi se părea că tresare și că i s'aprinde in fundul ochilor lumina cea indoioasă care mĕ supĕra. Dar aceasta putea să fie numai o părere, și fără a căuta să urmăresc mai departe causele certelor noastre, odată impăcat cu dĕnsul, inchideam ochii asupra trecutului și remăneam bun prieten cu el.

III.

După cătva timp intălnii pe stradă pe amicul meu Mihăiță, galben la față și așa de sdrențeros, incăt dacă n'aș fi știut cine e, l-aș fi luat drept un cerșitor. Dar intocmai ca și un cerșitor el imi intinse măna, zicĕndu-mi:

„Mĕ vezi in ce stare sunt; te rog ajută-mĕ cu ce poți și nu mĕ intreba mai departe".

Buzele-i tremurau rostind aceste cuvinte şi ochii lui căutau in altă parte, spre a nu se intâlni cu ai mei. I-am dat tot ce am avut la mine, fără a-l cerceta, fără a-i zice un cuvênt de mustrare. Nu era mare lucru ce i-am dat, el insă mi-a mulţămit şi s'a depărtat. Apoi intorcêndu-se iute indărăt, mĕ oprì din nou, zicêndu-mi:

„Să ştii că-ţi voiu inapoia acesti bani, căci mănile mele s'au deprins acum a muncì", şi fără să aştepte rĕspuns dela mine, fugì ca un om ce se teme să nu fie urmărit.

Trecù o bucată de vreme, fără să am nicio ştire despre dênsul, când intr'o dimineaţă, pe când mĕ găteam dinaintea oglinzii, ca să fac cea intâi vizită doamnei Rădianu, o frumoasă vĕduvă cătră care aveam o scrisoare din partea unei mătuşe a mele, eată că uşa se deschise cu sgomot şi Mihăiţă se infăţoşă dinaintea mea. Astădată era bine imbrăcat şi ochii lui nu se mai fereau de-ai mei.

„Am venit să-ţi inapoesc imprumutul, imi zise el, punêndu-mi in mână punga cu paralele; banii tĕi au fost cu noroc, căci mi i-ai dat, se vede, cu bună inimă".

Il sărutai şi ĕl intrebai despre intĕmplările lui trecute, ear el imi respunse cu tristeţă:

„Frate! ce-a fost, nu merită să-ţi spun; dar atăta pot să-ţi spun că ce-a fost n'o să mai fie."

Atunci schimbând vorba, il intrebai dacă cunoaşte pe d-na Rădianu, pentru ochii căreia făceam atăta găteală dinaintea oglinzii.

„N'o cunosc, dar am auzit de dênsa, imi respunse el. Se zice că e cea mai frumoasă femee din oraş şi cea mai primejdioasă.

— Primejdioasă, pentru ce?

— Pentru că nu-i om care să nu fi căzut in laţul ei şi te sfătuesc să nu prea ai....

— Să nu am, cum s'ar zice, in clin sau in mănecă cu dênsa. Auzi, mĕ rog, e primejdioasă!... Dar dacă s'ar intĕmpla să-mi placă asemine primejdie, atunci ce-ai zice?

— Aş zice că vei eşì şi tu din această incercare cu capul dogit sau cu punga deşartă, cum au păţit-o şi alţi,... ş'ar fi păcat de tine."

Apoi Mihai urmă a-mi face icoana cea mai inspăimêntătoare despre frumoasa vĕduvă, de par'că era o mâncătoare de oameni. El urma vesel, vorbea tare şi gesticula mult, ceeace nu era in

deprinderea lui. Prin lumina veseliei lui însă, vedeam uneori cum un nor de tristeţă îi împresura fruntea ş'apoi iar se risipea. Poate că erau numai urmele, nu tocmai bine şterse, a suferinţelor prin care trecuse, sau poate că nu era nimic, dar glasul lui nu-mi părea limpede resunător, nici căutătura lui nu era deschisă şi netulburată, cum e a unui om ce nu are nimic pe conştiinţă.

Apoi luându-şi pălăria şi stringându-mĕ de mână, îmi zise: „Remăi sănătos; iţi doresc bună izbândă!“

Iar eu, aruncând cea din urmă privire în oglindă, îi respunsei: la revedere! Curioasă fiinţă de om mai era şi amicul meu Mihăiţă! După ce şi-a risipit averea şi tinereţele ca un destrămat, după ce-a făcut toate nebuniile din lume, ertate şi neertate, eată-l acum pocăit şi cuminte, vrĕnd oarecum să mĕ privigheze în calea vieţii... El!... Auzi doamna Rădianu primejdioasă! Rizĕnd în mine de aceste copilării, îmi aşezai pe cap pălăria cea naltă şi pe mâni nişte mănuşi nouĕ, bine întinse, şi plecai spre locuinţa primejdioasei vĕduve. Trebue să mărturisesc însă că de ce înaintam, de ce simţeam un soiu de neastĕmpĕr. Par'că vizita aceasta nu era ca toate vizitele, par'c'ar fi atîrnat ceva dela această primă întrevedere a mea cu doamna Rădianu, întru atâta cuvintele lui Mihăiţă mĕ pĕtrunsese fără voe. Ajuns la uşa salonului ei, abia mĕ puteam rĕsufla; mĕ aşteptam să vĕd o frumuseţă care să-mi iea ochii... Însfîrşit eată-mĕ în faţa ei. Vorba ceea: la lauda mare cu sacul mic! Unde a vĕzut Mihăiţă atâta primejdie?... Mĕ mir şi eu. Închipueşte-ţi un cap acoperit cu pĕr galben, cum aş zice auriu, nimic mai deosebit. Câte capete astfel mai vĕzusem în viaţa mea! Nişte sprîncene de asemene aurii, dealtfel bine arcate, sub care se mişcau nişte ochi albaştri, limpezi şi vii ce-i drept, dar care nu aminteau, după zisa poeţilor, nici albastrul cerului, nici adâncul mării. Restul era destul de bine proporţionat. Întipărirea ce mi-a făcut a fost cu mult mai pre jos de cea ce mĕ aşteptam după spusa lui Mihăiţă, şi de unde îmi simţisem inima bătĕnd, în faţa necunoscutului, eată-mĕ acum liniştit şi nepăsător dinaintea icoanei vii a doamnei Rădianu. Într'adevĕr nu avea în întregimea ei nimic poetic, gingaş, melancolic, precum îmi închipuiam eu femeea în visurile mele. Dincontra, nasul ei puţin întors în sus, încontra regulelor frumuseţei clasice, gura ei mică, dar croită oarecum pe luare în ris, însfîrşit chipul ei blond, foarte blond din cauza pĕrului, îi dădeau aerul unei lune pline, dar şirete. E de prisos să istorisesc aici convorbirea mea cu dĕnsa.

Destul să zic că, ne mai găsindu-mĕ in faţa unui duşman care să-mi inspire cea mai mică sfială, i-am vorbit cu sânge rece despre lucrurile cele mai neinsemnate din lume şi după o jumĕtate de oră am plecat.

Bun! gândii eu in mine, primblându-mĕ in sus şi 'n jos pe stradă; se vede că Mihăiţă are puhăele pe ochi. Dacă şi această femee mĕ va face să-mi perd capul, apoi atunci capul meu nu mai plăteşte doi bani.

„Ce te primbli aşa ca Vodă prin lobodă? imi zise Mihăiţă, eşindu-mi fără veste inainte la o cotitură de uliţă.

— Ce mĕ primblu?..... Ia am făcut cunoştinţă cu cea mai frumoasă şi mai primejdioasă femee din oraş. M'am expus săgeţilor ei ucigĕtoare, şi eată, priveşte acum in mine un om inamorat, perdut, desfiinţat şi gata de a se sinucide.

— Nici in glumă nu e bine să vorbeşti asemene lucruri, rĕspunse el cu glas serios. Am mai vĕzut eu viteji ca tine, viteji din gură, care s'au intors acasă smulşi de pene, de nu şi-au mai venit in fire.

— Ce spui, iubite? Tu par'c'ai avè oarecare parapon de vorbeşti aşa... Nu cumva?...

— Eu... eu... nu-i vorba de mine!...

— Te-am prins cu măţa 'n sac.... Tu eşti cel smuls de pene... Apoi dacă-aşa, spune-mi incailea tot, ca să ştiu şi eu de ce să mĕ feresc. Şi fiindcă tot e vremea mâncării, zisei eu, arĕtând tocmai otelul dinaintea căruia ne aflam din intâmplare, haide să intrăm aici să prânzim impreună, şi cu această ocazie imi vei spune istoria ta pe larg.“

După câteva minute eram amândoi intr'o odae deosebită a otelului, aşezaţi faţă 'n faţă la o masă rotundă şi cu câte o garafă de Cotnar dinainte. Mihăiţă avea fruntea increţită, aerul misterios şi profetic. Mĕ aşteptam să aud grozăvii.

„Cunoşti pe Valerian, mĕ intrebă el după o pauză.

— Adică l-am cunoscut, căci a murit sărmanul.

— Aşa este, a murit; insă de oftică din cauza ei.

— Din cauza ei!...

— Cunoşti pe Dragoş?

— Adică l-am cunoscut, fiindcă de vreo câţiva ani a dispărut dintre noi. Nu cumva o fi murit şi el de oftică din cauza ei?

— N'a murit, dar s'a inrolat ca voluntar intr'o armată

străină şi a căutat să moară in rĕsboae? insă n'a isbutit. Duce viaţa cea mai tristă in gunoaele cazarmelor şi tot din cauza ei.

— Tot din cauza ei!... Auzi!...

— Cunoşti pe Arbore?

— Da.

— Ei bine, Arbore, bogătaşul Arbore, acela care numĕra cu sutele de mii, a ajuns să-şi vadă tot avutul vĕndut la darabană şi astăzi mănăncă pe la mesele creştinilor.

— Ciudat!... Şi ea i-a măncat averea?

— Nu zic asta, dar din cauza ei a perdut-o, căci s'a dedat la cărţi şi la beţie ca să se ameţească.

— Apoi atunci?...

— Ascultă!... Pe mine mĕ cunoşti nu-i aşa?... Ei bine, eu, camaradul tĕu de şcoală, am fost din cauza ei pe marginea prăpastiei... era să-mi implănt măna in crime... şi numai mulţămită intĕmplării şi banilor tĕi, mĕ vezi astăzi cu fruntea curată."

Zicĕnd aceste cuvinte, Mihăiţă se resuflă din greu şi bĕù de duşcă paharul de Cotnar, ce-i sta dinainte. Eu insă, ce să spun?... nu mĕ simţeam de loc speriat. Dincontra, eram oarecum in mirare, cum această prozaică femee a putut să tulbure minţile atâtor oameni?

„Ştii una?... rĕspunsei eu, această femme e o năpaste, un biciu asupra omenirii, un fel de sugrumătoare, care merită toată pedeapsa. Imi vei da voe insă să observ că judecata ta asupra ei nu o cred tocmai nepărtinitoare, căci tu o iubeşti ăncă, Mihăiţă!...

— Sunt doi ani decănd n'am mai vĕzut-o şi vor curge toate zilele vieţii mele, fără să caut a o mai vedea. Fiinţa ei este moartă pentru mine; am suferit destul, ca să am dreptul de a rupe orice legături cu dĕnsa."

Atunci mĕ sculai in picioare şi umplui din nou paharele.

„Dacă-i aşa, fapta cere rĕsbunare, strigai eu cu aprindere. Ascultă Mihăiţă, mĕ insărcinez să vĕ rĕsbun pe toţi; şi cănd această şerpoaică de vĕduvă, care a sfăşiat atâtea inimi, se va tĕrî la pămĕnt şi-mi va uda picioarele cu lacrimi, am să-i despreţuesc iubirea şi am să te chem să fii martur la umilirea ei.

— Sărmane flutur, lesne crezĕtor!.... Iţi plăng de pe acum de milă, cum ai să-ţi părleşti aripile.

— De astăzi pănă in şase luni vei primi scrisoarea mea, prin care iţi voiu vestì biruinţa. Dacă in adevĕr tu ai rupt orice

legături cu dĕnsa şi ranele tale sunt vindecate, primeşte prinsoarea cu mine.

— Primesc, rĕspunse el, şi-ţi dau termen de un an.

— Şi cu bine!“ ziserăm amăndoi, ciocnind paharele şi dăndule pe găt.

IV.

La dreptul vorbind, nu eram mare doritor de a căştiga prinsoarea, nu doar că n'aş fi avut sorţi de isbândă, dar nu mĕ trăgea inima să intreprind lupta, intru atăta-mi părea de neatrăgĕtoare vestita vĕduvă. O intălneam pe la grădinile publice, prin saloane, şi-mi venea cu atăt mai puţin să mĕ apropiiu de dĕnsa şi să-i vorbesc, cu căt mĕ credeam intru cătva indatorit la aceasta. Cele mai plăcute lucruri omul nu le face bucuros căndu e de datorie. S'apoi imi trebuea multă cheltueală de timp şi de vorbe, mai ales vorbe meşteşugite, nesimţite de inimă; şi la toate aceste căndu nu te imboldeşte dragostea eşti dela inceput cuprins de o lene, de un fel de desgust care te face să zici: „*Ducă-se 'n colo!*“

Intr'o zi eram din intĕmplare poftit la masă la doamna Zorescu unde se află şi doamna Rădianu. Hotărit lucru, aveam să perd prinsoarea. Tot timpul am stat rece şi nepăsător; abia de am descleştat dinţii să-i spun pentru buna cuviinţă căteva cuvinte in treacĕt. După masă insă simţindu-mi capul mai infierbĕntat, mĕ apropiai de dĕnsa, aşa de glumă, ca să nu se zică că am renunţat cu totul la prinsoare, şi incepui să-i laud frumuseţele pe un ton cam indrăzneţ, cum ar vorbì un om care nu ştie incunjurul. Deodată ochii ei se deschiseră mari şi se pironiră intr'ai mei cu o căutătură atăt de ciudată, incăt rĕmăsei un moment surprins. Niciodată n'aş fi crezut că ochii ei pot să sticlească aşa invăpăiat şi să rĕverse atăta despreţ şi luare in ris. Par'că mĕ desfiinţau de viu.

A! dacă ţi-i aşa povestea, găndii in mine, apoi stăi c'avem de furcă impreună; şi intocmai ca un cal leneş care se simte lovit de pintenii călăreţului, mĕ răpezii la atac in fugă.

„Mĕ ertaţi, doamna mea, dacă am indrăznit să zic un cuvĕnt despre frumuseţele d-voastre. Alţii mai inainte decăt mine au avut ocazie să le preţuească, intre care se numĕră şi căţiva amici şi foşti amici ai mei. Zic foşti amici, pentrucă unul din-

tr'ênşii, Valerian, a incetat din viaţă, ear altul, Arbore, a incetat de a-mi fi amic. Nu mai pun in socoteală şi pe Mihăiţă, care mi-a vorbit despre d-voastră cu un entusiasm !... cu un entusiasm !..."

Mĕ aşteptam acum la o a doua căutătură şi mai ironică şi mai fulgerătoare, care să mĕ măture de pe faţa pămĕntului. Când colo nu !... Dincontra; pe faţa şiretei vĕduve se intipărì un aer de blăndeţă neaşteptat şi ridicându-şi evantaliul până la inălţimea ochilor, care de astădată mĕ priveau cu o căutătură oarecum mustrătoare, imi zise:

„Frumuseţa femeilor, domnul meu, nu trebue mult lăudată, precum nu trebue florile atinse cu mâna, fiindcă se veştejesc. Deoarece insă impărtăşiţi părerea domnilor Valerian, Arbore şi Mihăiţă, apoi vĕ dau voe să faceţi ca dĕnşii, adică să-mi preţuiţi frumuseţa cât veţi voì, dar să nu-mi vorbiţi de dĕnsa."

Sfirşind aceste cuvinte, ea imi zimbì cu un aer de bunătate, care părea a-mi zice că nu trebue să mĕ supĕr de lecţia ce mi-a dat, apoi, strecurându-se prin mulţimea invitaţilor, se puse la piano.

Din cele urmate, era vederat că rĕsboiul incepuse intre noi doi, deoarece primele săgeţi fuseseră aruncate; cu toate aceste, tot nu mĕ simţeam destoinic de a duce lupta până la sfirşit. Mi se părea că-i prea cochetă, prea trăită 'n lume, prea vicleană doamna Rădianu şi nu rĕspundea la idealul meu.

Preferam fiinţele naive şi nevinovate. Nu se potriveau de loc caracterele noastre: eu, temperament aprins, entusiast, gata a mĕ increde oricui fără rezervă; ea, proza in picioare, cu felurite ascunsuri şi prevederi, inarmată de toate şiretlicurile unei vieţi pline de ispite.

Nepotrivirea noastră se vĕdì la cea intăi intălnire, dovadă rĕceala, pot a zice antipatia ce simţii pentru dĕnsa. Cearta din urmă avù de resultat a ne depărta şi mai mult unul de altul; prin urmare, ce era să-mi bat capul cu o intreprindere a cărei isbândă chiar nu era să-mi aducă nicio mulţămire. Mĕ hotărìi deci să o las in pace şi să declar lui Mihăiţă că am perdut prinsoarea. Această hotărire o luai fără greutate, fără inimă rea, cum se zice, nevroind de bun cheful să mĕ supun la o adevĕrată muncă silnică, şi odată hotărirea luată, imi venì un nou şuvoiu de veselie. Par'că mĕ lepădasem de un rĕu.

Astfel, toată seara cât am stat la doamna Zorescu, nu ştiu dacă am mai schimbat două vorbe cu doamna Rădianu; mĕ uitam la dĕnsa ca şi când n'aş fi cunoscut-o. Nici chipul, nici spiritul,

nici cântecul ei nu mĕ mişcau cătuşi de puţin, deşi toată lumea părea incântată şi o aplauda mereu. Par'că lumea mai vorbeşte cum i-e gândul!

A doua zi Mihăiţă veni să mĕ intrebe cum stam cu vestita vĕduvă. Ear după ce-i spusei hotărirea ce luasem de a lăsa nerĕsbunate toate victimele făcute de dĕnsa, el stătù un moment pe gânduri.

„Ciudat!... Ciudat!... Dar oricum, eşti mai cu minte decât te credeam", adause el.

V.

Era vreme de toamnă cu cerul senin, statornic, rĕcorit de arşiţele soarelui, cu un aer imbălsămat şi liniştit, care par'că-ţi indulcea inima şi te 'ndemna să visezi sub indoita simţire a frumuseţei presente şi a grijilor viitoare; ear eu in primăvara vieţii, nepăsător de griji cum eram, mĕ pregăteam pentru o călĕtorie in munţi. O societate intreagă de bărbaţi şi femei avea să iea parte la această petrecere. Bărbaţii erau aleşi dintre cei mai de seamă artişti şi invĕţaţi ai oraşului, domnii Buhuş, Cernescu, Mălin şi Solariu cu soţiile lor, care toate erau tinere şi frumoase, cum e mai bine la asemenea primblări.

Par'că-mi saltă şi acum inima, amintindu-mi bucuria ce mĕ cuprindea atunci când imi pregăteam armele, imi aşezam hainele in geamantane şi merinde in panere. Mĕ legănam dărz pe picioare, simţindu-mĕ sănătos, tinĕr, plin de foc, in stare să ridic lumea cu umĕrul, şi aşteptam zioa plecării ca cea mai fericită zi a vieţii mele. Un singur mic nouraş imi intuneca cerul fericirii. Intre doamnele ce ne intovărăşeau era şi doamna Rădianu, şi nu ştiu de ce imi inchipueam că are să fie supĕrăcioasă la drum, rece şi ironică dinaintea frumuseţelor naturei, intr'un cuvĕnt notă discordantă in armonia generală.

Dar la urma urmei ce-mi păsa de dĕnsa! Bine că nu mai eram dator să-i fac curte. Astfel, deplin mângăeat, căci uşor se mângăe cineva de o nenorocire ca aceasta, mĕ urcai in zioa plecării, intr'o trăsură la care erau inhămaţi in şir patru cai birjăreşti, voinici, impodobiţi cu canafuri şi zurgălăi, şi mersei la domnul Buhuş, unde era locul de intălnire cu tovarăşii mei de drum. Doamne, ce frumoasă neorănduealĕ găsii acolo!... Geamantane, umbrele, paltoane, panere cu provizii imprăştiate in toate părţile,

şi un freamĕt, şi o mişcare par'că eram să mergem la capĕtul lumii. Unii luau prănzul de dimineaţă, alţii legau haine in curele, alţii incărcau la trăsuri. Toate capetele erau ameţite; ear in mijlocul vuetului şi a incurcăturii se deosebeau femeile care insufleţeau cu farmecul lor frumoasa privelişte de neorănduealĕ. Nimic mai incăntător decăt momentul plecării intr'o călĕtorie de petrecere! Cătă plăcere, cătă speranţă, cătă poesie cuprinde in sine acel moment, cănd eşti tinĕr, iubitor de intĕmplări şi alergător după necunoscut!

Şi ce frumos erau gătite doamnele călĕtoare! Cu costumuri scurte, bine tăete, care puneau in lumină formele trupului şi lăsau să se vază nişte picioruşe sprintene. Şi ce bine le şedea cu pălăriile cele de drum, menite a le ocroti de soare, şi de sub umbra cărora isvoreau luminile imbucurătoare ale ochilor lor! Numai eu şi cu doamna Rădianu eram stingheri in această adunare de impĕrecheţi, şi hotăriţi a rĕmănè stingheri, căci ea intre toate, era mai puţin vorbăreaţă, stătea mai la o parte şi par'că se ferea de mine cu deosebire. Aşa dar nu mĕ inşelasem in presimţirea mea. Era intr'adevĕr o notă discordantă in armonia generală. Dar şi eu, măndru din fire, mĕ arĕtam şi mai nepăsător, şi mai rece către acest sloiu de ghiaţă.

Deci, fără a mĕ ingriji de dĕnsa cătuşi de puţin, mĕ amestecai intre celelalte patru, ajutăndu-le la aşezat in trăsură, şi in momentul plecării mĕ chibzuii aşa, ca să mĕ suiu in trăsură cu doamna Solariu, o femee nostimă cu o figură brună arzĕtoare şi cu o inimă naivă de copil. Nu mai rĕmănea indoeală, brunele făceau mai multă intipărire asupră-mi decăt blondele.

Trăsurele plecară in pocnetul biciului şi in sunetul zurgălăilor. Doamna Solariu era intr'o adevĕrată fericire. Aerul, lumina, verdeaţa, făceau asupră-i o nespusă intipărire. Ce deosebire intre ea şi doamna Rădianu, cea cu faţa prefăcută, in care par'că totdeauna stă căte un gănd ascuns! Una cu căutătura limpede, increzĕtoare, cu vorba nemeşteşugită, cealaltă privindu-te par'că totdeauna cu scop şi grăindu-ţi chibzuit şi mĕsurat ca să nu scape cumva un cuvĕnt mai mult.

— Ai dreptate, Mihăiţă, găndii in mine; ce prăpastie trebue să fie inima acestei femei!...

Dela o vreme simţindu-mĕ molipsit de aerul copilăresc al doamnei Solariu, prinsei să-i vorbesc de una şi de alta, ca şi cum am fi fost doi buni camarazi de şcoală ce n'au nimic a-şi tăgădui,

şi să-i observ mâna cea frumoasă cu mici gropiţe la incheieturi. In mişcările mele căutam toate chipurile să i-o pot atinge; insă ea de sigur nu băga de seamă, intru atăta părea incăntată de priveliştea munţilor de care acum ne apropiaserăm.

„Priveşte ce vĕrf de munte ciudat, imi zise ea arĕtăndu-mi cu mâna un pisc ce se inălţa stăncos dinaintea noastră.

— Acesta nu-i nimic, uite la celălalt", rĕspunsei eu, luăndu-i mâna şi indreptând-o spre un alt munte; insă negăsindu-l degrabă, avui ocazie să-i ţin o clipă mai mult mâna in mâna mea.

Rĕmăi sănătoasă, doamnă Rădianu! imi şoptì un glas ascuns, şi tu, Mihăiţă, bucură-te!... Ochii cei negri au invins pe cei albaştri. Bătăile de inimă, neastĕmpĕrul, tulburarea minţii, dorul de a nu-mi mai deslipì ochii de pe vecina mea nu erau oare semnele premergĕtoare ale dragostei care ca şi furtuna se anunţă mai dinainte.

Dela o vreme convorbirea noastră luă o altă intorsătură. Prinsei să cărtesc in contra frumuseţilor mult lăudate ale doamnei Rădianu, şi din căud in căud alunecam căte o asemănare intre ochii cei negri, invăpăiaţi in genere, şi cei palizi, albaştri ai doamnei Rădianu pronunţăndu-mĕ negreşit in favoarea celor dintăi. — Apoi treceam la alte asemĕnări, din ce in ce mai lămurite, pe care nu ştiu dacă doamna Solariu le inţelegea sau nu, dar ea apăra cu multă viociune frumuseţele doamnei Rădianu puindu-le mai presus de ale tuturor celorlalte doamne. Eu negreşit căutam să o duc la părerea contrară, şi poate că a-şi fi isbutit dacă trăsura nu s'ar fi oprit dinaintea unei bariere zugrăvită cu dungi galbene şi negre. Ajunsesem la Cornul-Luncii, hotarul Bucovinei.

Toată lumea se coborì din trăsură şi se pregătì de ale mâncărei; ear după ce ne puserăm bine la cale ca niste oameni hrăniţi până atunci numai cu aer curat, domnul Buhuş, care era casierul şi şeful expediţiunii, ne poruncì să plecăm, căci mai era drum lung până la Vatra-Dornei unde aveam să petrecem noaptea. Insă la pornire el făcù o altă impărţire intre călĕtori.

Pe toţi ne schimbă dela locul nostru in trăsură şi mie imi venì rĕndul să mĕ urc alături cu doamna Cernescu.

Aceasta mĕ cam supĕra, căci mĕ punea in neputinţă de a toarce mai departe din fuiorul dragostei cu doamna Solariu; dar loc de impotrivire nefiind, mĕ urcai hotărit să'mi rĕsbun asupra nouei mele tovărăşiţe de lipsa celeilalte.

Cu toate aceste pentru un om nepărtinitor, schimbul nu era

spre pagubă, căci dacă doamna Solariu avea o faţă dulce de copil şi te fărmeca cu aerul ei de nevinovăţie, cu risul cel limpede pornit din inimă, astălaltă era dincontra mai femee, inzestrată cu o inţelegere mai adâncă despre lume. Ghiceai că este intr'ênsa o comoară de judecată şi de simţire mai bogată, că are darul să ştie mai bine preţuì lucrurile şi la ocazie să ştie mai bine iubì. Cu dênsa nu era de umblat pe multe cărări; dintr'o privire te pătrundea şi-ţi afla gândul. Deaceea, fără mult incunjur, incepui să-i vorbesc despre amor. Ce alta era să vorbesc unei femei frumoase care şedea aşa aproape de mine şi care, după aerul ei priceput, părea a ştì toate şi a nu se sfiì de nimic?

Ar zice cineva că eram un nestatornic, gata a repeta aceleaşi lucruri oricărei femei. Nicidecum!... inima mea era prinsă; iubeam pe doamna Solariu cu un amor venit pe neaşteptate, cum vin mai toate amorurile, dar care nu era mai puţin adevĕrat, şi tocmai pentru aceea căutam acum să mĕ ameţesc, să-mi rĕsbun oarecum asupra doamnei Cernescu, care venise lângă mine la o vreme aşa de nepotrivită. Ş'apoi vĕzênd-o, nu ştiu cum, aşa sigură pe sine şi in afară de periculele ispitelor, ca şi cum nimeni n'ar fi la inălţimea inimii ei, imi venì fără voe ca un indemn de de a o pune la incercare. Mărturisesc că pentru intâia dată in viaţa mea nu eram de bună credinţă şi, lucru ciudat, nu simţeam cea mai mică mustrare de cuget. Par'că eram un invechit in zile rele.

„Aşa dar imi faci curte? imi zise ea după un oarecare timp.

—Curtè? rĕspunsei eu cu obrăznicia unui om ce a perdut chiar conştiinţa că minte. Niciodată!... Curte fac numai acei cu dragostea pe buze şi cu trădarea in inimă; numai acei care se joacă cu cele mai sfinte şi mai curate simţiri omeneşti, care nu ştiu ce-i un dor, o bătae de inimă... dar eu!...“

Atunci, cu un glas ce destăinuea oare cum o simţire de părere de rĕu, ea imi zise:

„Pentru ce-mi vorbeşti aşa?...

—Pentrucă te iubesc!...“ rĕspunsei eu ca un om ce nu mai ştie să-şi mĕsure cuvintele.

Deodată faţa ei se inroşì ca focul. Ochii i se tulburară, par'că un fulger ar fi sguduit-o in adâncul inimii. Vedeam prin vinele albastre ale tĕmplelor ei cum i se bătea sângele de iute; iar in

mijlocul tăcerii ce se făcuse după neașteptatul meu cuvênt, întocmai ca după un trăsnet, rămăsei eu însumi inspăimêtat.

„Ai rostit un cuvênt mare, adaose ea, care ar putè să aibă grele urmări... Dar nu va fi nimic, căci nu te cred.“

Atunci la rêndul meu simții têmplele bătêndu-mi-se cu putere și, explice cine poate, dar cuvêntul „*te iubesc*“, aruncat nebunește, după ce făcù explozie ca o bombă, dintre noi doi mè rănì mai mult pe mine. Tot atunci par'că 'ncepù să mi se lumineze dinaintea ochilor, și spre marea mea mirare vêzui cât de frumoasă era doamna Cernescu. Era cu mult mai presus de doamna Solariu. Mai intâi nu era așa copilăroasă ca dênsa. Apoi avea trăsăturile feței mai regulate, un profil clasic cu niște ochi mari, serioși, imprăștietori de lumină, cu o gură astfel tăeată, de par'că-ți zicea: „Nu vezi că doar nu sunt o femee de rênd!“ Și eu, nenorocitul, imi pusesem in gând să-mi descarc ciuda tocmai pe o asemenea femee, lângă care mè simțeam eu insu-mi oarecum ridicat peste lumea de rênd.

Oare unde imi fusese ochii și mintea?...

Așadar, eată-mè intrat intr'o a doua incurcătură, astădată mai primdjdioasă, căci aveam deaface cu o femee care știa să mèsoare prăpăstiile unui amor.

Odată marele cuvênt aruncat și spaima momentului risipită, mè simțeam acum dator să merg mai departe pe calea mărturisirilor, și in acest scop imi venì in ajutor tot entusiasmul tinerețelor, toată căldura inimii prinse in șuvoiul unei noue dragoste. Dar pe când mi se desghețase mai bine limba, pe când cuvintele curgeau imbelșugate, deodată părdalnica de trăsură se oprì in fața unui birt. Eată a doua pacoste ce-mi face trăsura. O! ce timp dimpotrivă!...

Era popas: ear mâncare, ear bêutură.

Un cias cât un secul a ținut popasul și la pornire șiretul de Buhuș ne impêrechiă earăși de altfel in trăsuri. Nu știu zeu dacă el nu făcea aceste schimbări cu precugetare.

Furios mè urcai in trăsură alături cu d-na Mălin, și ghemuit in colțul meu, ședeam tăcut și morocănos, par'că mi se inecase corăbiile.

Trecurăm Vama și Pojorita, două sătulene mistuite in pustiul Carpaților; trecurăm Mestecănișul, un munte mare păduratic peste care șoseaoa se așterne ca un șerpe in nenumărate cotituri; trecurăm și Valea Putnei, cea mai romantică vale ce e dat ochilor

să vază, plină de umbră, de rĕcoare, de miros de brad şi de murmurul pĕriului Putna, care curge intr'un şir de cascade; şi cu toate aceste nimic nu mĕ mişca.

Treceam prin aceste frumuseţi ca un om desgustat de lume şi de viaţă, când deodată tresării simţind ceva că se apropie de faţa mea. Era capul doamnei Mălin care căuta să vadă dacă nu cumva dorm. Insă aşa se apropiase de mine că i-am simţit, pot a zice, focul obrajilor.

„Unde-ţi sunt gândurile? imi zise ea zimbind.

— Gândurile mele?... N'am niciun gând, doamnă.

— Cum? Această natură frumoasă nu-ţi vorbeşte nimic?

— Imi vorbeşte aşa de mult, că mie unuia nu-mi remâne decât să tac şi s'o ascult.

— Ah! nu eşti plăcut de loc. Plâng pe bietele doamne ce te-au intovărăşit. Nu cumva vei fi avĕnd ceva... vreun necaz care te posomorĕşte? adause ea uitându-se piezişş la mine.

— O! iţi jur că nu!

— Nu?... Apoi atunci dă-mi o probă.

— Ce probă?...

— Fă-mi curte!... Eacă te ascult.

— Mĕ asculţi şi o primeşti?

— Să vedem cum te-i pricepe.“

Atunci mişcat de acest indemn neaşteptat, mĕ intorsei spre dĕnsa ca să mĕ incredinţez de nu cumva işi bate joc de mine. Amândoi zimbirăm uitându-ne unul la altul. Intr'adevĕr, poziţia noastră era ciudată şi rolurile schimbate. Pentru intâiaş-dată mĕ aflam lângă o femee care mĕ imboldea ea pe mine. Ferească Dumnezeu de asemene femee!

Avea un chip ademenitor cum nu mai vĕzusem şi o căutătură, aşa pe sub gene, care iţi deştepta toate gândurile. Ş'apoi ce piele fină, ce sin bogat, ce forme rotunde şi pline! Din toată fiinţa ei se revĕrsa un aer imbĕtător care mi se suea la creeri.

De ar fi fost un sfânt in locul meu, încă i-ar fi tremurat cărnurile, încă ar fi simţit fiorul ispitei strecurându-i-se prin rădăcinile pĕrului. Atunci fără voe ii apucai mâna, o mână mică, caldă, tremurătoare, care se lipea de mâna mea cum se lipeşte dorul de inimă, şi o sărutai lung. Ea insă, inchizind ochii pe jumĕtate, ca şi când ar fi voit să simtă mai bine fiorii sărutatului, imi zise trăgânat:

„Acuma ne-am imprietenit! Nu-i aşa?... Fii dar mai vesel!“

Apoi își retrase mâna incet-incet, avênd oarecum grija să nu mĕ supere, nici să-mi dee a înțelege că s'ar fi supĕrat de indrăzneala mea.

Era o cochetă ne mai pomenită. Dar halal să-i fie! Plătea cât zece. Ce pĕcat că eram inamorat de doamna Solariu, ba nu, greșesc, de doamna Cernescu! Da, eram inamorat, insă lucru nepriceput, icoana aceșteia incepea oarecum să se intunece in mintea mea. Mi se infățoșa ca un soare depărtat, dela care imi veneau raze calde, in timp ce chipul doamnei Mălin mĕ frigea ca un foc apropiat. Și mare mai era deosebirea intre una și alta! Una, adică doamna Cernescu, era frumoasă, serioasă cumpĕnită; când o vedeai, iți venea să te inchini ei; cealaltă nu pot zice că era frumoasă, dar avea ceva drăcesc intr'ĕnsa; când o vedeai te apuca frigurile și-ți venea să o rupi in douĕ, de drag ce ți-ar fi fost să o stringi in brațe.

Ei acum ce mai zici? Așa-i că m'am intrecut cu șaga? Așa-i că o să mĕ iei drept un cap rĕsuflat, drept o minte sburătăită, care se 'ntoarce după toate vênturile? Cum, intr'o zi de trei ori inamorat? Asta-i o nebunie, lucru ne firesc.

Ei! nu-i așa. Să stăm strimb și să judecăm drept. Oare povestea vestitului Ivan să nu fie adevĕrată, de vreme ce se povestește? El sărmanul nu se 'ndura de una fiindcă era sprincenată, nu se 'ndura de cealaltă fiindcă era buzățică, nu se 'ndura de a treia fiindcă era nurlie, și așa mai departe, incât dacă-l intrebai:

„Măi Ivane, dragi ți-s fetele?

— Dragi, rĕspundea el.

— Dar tu lor?

— Și ele mié.“

Tocmai așa se intĕmpla și cu mine. Le iubeam pe toate, nu odată, ci pe rând. Negreșit nu voiu fi in stare să-ți dovedesc in limba invĕțaților și cu cartea in mână ce fel de boală este iubirea, câte grade de tărie are; cum un om simte intr'un fel, și altul intr'altfel; cum o dragoste alungă pe alta, precum un cuiu scoate pe alt cuiu. Toate aceste le las pe seama celor ce știu să despice firul de pĕr in patru. Eu insă, Stan pățitul, iți voiu spune numai atăta, că lucrul trebue să fie firesc de vreme ce mi s'a intĕmplat; și vezi că pănă astăzi, că-s mai mult bătrân decât tinĕr, incă nu m'a inchis nimeni in casa de nebuni. Eram deci acum, să nu bănuești, sub farmecul doamnei Mălin, intr'o stare

de nebunie a simţurilor astfel, că dacă ea nu ar fi inceput cu multă băgare de seamă să se pue in stare de apărare, cine ştie la ce grad de nesocotinţă aş fi ajuns eu tăcutul, eu morocănosul dela inceput.

Dar sfărşitul drumului puse sfărşit acestei ciudate scene de amor. Iată-ne ajunşi la Vatra Dornei, un mic tărguşor zidit intr'o poeană mare, rèsfăţată intre munţi, unde trei văi se impreună cu trei riuri plutitoare: Neagra, Dorna şi Bistriţa.

Era acum vreme de seară, vreme de repaus după o zi intreagă de călètorie. Eu insă, nu atăt ostenit de drum, precăt de valurile sufleteşti prin care trecusem, m'am retras in odaea mea din birtul unde ne scoborisem cu toţii la gazdă, dar nu bine mè aşezasem pe o canapea ca să-mi mai destind trupul şi să-mi descurc găndurile, căud auzii la uşă o mică bătae. „Intră!“ strigai eu. Uşa crepăndu-se incet, vèzui frumosul cap al doamnei Solariu care mè intrebă sfios: „Bucuroşi la oaspeţi?

— Bucuros!“ rèspunsei eu.

Atunci doamna Solariu intră pe vèrful degetelor şi după ce-şi furişă ochii in toate colţurile odăei ca să se incredinţeze de nu e vreun strein, se apropiă de mine, imi făcu o adăncă inchinăciune şi imi zise cu un aer de parapon:

„Frumos! domnule. Da bine te porţi?

— Cum? nu inţeleg, doamnă.

— Te faci că nu inţelegi. — Ai invèţat se vede aceeaşi lecţie pe derost şi ai spus-o la căteşi trele, şi mie şi doamnei Cernescu şi doamnei Mălin. Apoi se cade mè rog? Mai poate o femee să aibă incredere in d-ta?

— Cine v'a spus aceasta? rèspunsei eu foarte tulburat.

— Cine mi-a spus?“

Atunci se auzì o a doua bătae la uşă. — „Intră!“ strigă doamna Solariu făcèndu-se stăpănă in casa mea. Uşa se deschise din nou şi eată că doamnele Cernescu si Mălin se strecurară in odae.

„Aici suntem şi noi, ziseră ele inchinăndu-se earăşi adănc dinaintea mea. Noi am spus. Putea-vei să tăgăduesti?“

Te las să judeci, ce bine imi şedea faţă cu aceste trei femei care veniseră să-mi ceară socoteală de purtare.

„Spusu-mi-ai că mè iubeşti? adaose doamna Cernescu bătèndu-se cu mănele in pept. Da sau ba?...

— Da! rĕspunsei eu ca prin gura cămeşei, neputĕnd tăgădui lucrul ce in adevĕr se intĕmplase.

— Da mie? urmă doamna Mălin cea cu ochii galişi, care ştieau să soarbă omul de viu.

— Şi d-tale, rĕspunsei eu cu glas tremurător intocmai ca un vinovat dinaintea judecătorilor sĕi.

— Apoi cum rĕmăne?...“ strigă naiva, copilăroasa doamna Solariu, care părea mai aspră decăt toate, singura căreia nu-i spusesem pe faţă că o iubesc.

Eu ce să zic?... Vĕzĕndu-mĕ aşa de vederat prins cu ocaua mică, infundat cu minciuna, mărturisesc că aşi fi vroit să fiu mai degrabă de un stănjen sub pămĕnt decăt in această ruşinoasă stare. — Şi dacă-i pe aceea, martur mi-e Dumnezeu, că nu spusesem niciuneia minciuni. Cu fiecare din ele am fost de bună credinţă rĕnd pe rĕnd, căci toate mi-au plăcut. Dar unde era chip să mĕ creadă! — Altul mai ispitit decăt mine ar fi ştiut poate să scape din incurcătură, ear eu, un incepĕtor, abia intrat in lume, ce era să fac?... Toate cercările-mi erau inchise. Frumos inceput, n'am ce zice!... Stam deci mut in faţa femeilor ca un om de mai inainte osăndit, care nu are un singur cuvĕnt de indreptare, şi se vede că aveam o figură atăt de proastă, atăt de aiurită, că ele din ce in ce se indărjeau.

„Cum rĕmăne?“ ziseră ele intr'un glas.

Eu niciun cuvĕnt.

Tuşeam, mĕ invĕrteam, casa se invĕrtea cu mine, făceam fără conştiinţă nişte mişcări nepotrivite, vroeam să zic ceva, dar nu ştiam ce, şi in sila de a găsi un cuvĕnt, mĕ inecam cu propria mea rĕsuflare.

„Incă odată, cum rĕmăne?...“ strigară neinduratele femei.

Atunci toate puterile mĕ părăsiră, mănele imi căzură dealungul trupului şi cu un glas stins bolborosii cuvĕntul: *ertare!*

Acest cuvĕnt a fost tot ce-am putut să rostesc.

„Ha! nu-i aşa adaose naiva doamna Solariu care părea mai rĕutăcioasă poate tocmai pentru că avea mai puţine temeiuri de a mĕ invinovăţi.

— Să te pui ingenuchi dinaintea fiecăreia dintre noi, să ne săruţi măna şi să ne ceri ertare.“

La auzul acestor cuvinte ce-mi promiteau scăparea, m'am şi aruncat ingenuchi dinaintea doamnei Solariu, care imi intinse măna de departe ca un Mitropolit, ear eu pot jura pe evanghelie

că de astă dată nu a fost un dram de dragoste in sărutatul meu. — Ingenuchiai apoi a doua oară in faţa doamnei Cernescu, şi a treia oară in faţa doamnei Mălin sărutându-le mâna, şi după ce sfirşii aceste trei mătanii făcute ca dinaintea a trei icoane impărăteşti, rĕutăcioasele femei eşiră iute din odae, şi cât ţinu antretul birtului de lung, auzii in urma lor numai un ris şi un chicot.

Păcat că n'a fost cineva să mĕ vază in ce hal eram, să aibă ce ride toată viaţa. Ca un beat m'am aruncat pe pat mustrându-mĕ singur pe mine de nebuniile ce făcusem. — Amor mi-a trebuit?... Poftim amor!... Mai cearcă şi altădată dacă te ţine cureaua. O! De mi-ar fi dăruit cineva Dorna inteagă cu toate satele şi pădurele incunjurătoare, nu m'aş fi mai apucat de asemenea trebi. — Insă din toate aceste invălueli, tot am rĕmas cu un căştig. Amorul meu s'a stins intr-o clipă cum s'ar atinge o luminare in care-ai sufla. — Amor!... vorbă să fie!... foc de pae, lumină de licurici!....

Simţindu-mĕ deci oarecum uşurat, limpezit, imi aşterneam acum o linie de purtare bine hotărită pentru viitor. Orice, afară de amor!

Atunci nu ştiu cum se făcu că din amestecul gândurilor, mĕ pomenii că-mi venì in minte tocmai gândul cel mai neaşteptat: imi adusei aminte de prinsoarea ce ţinusem cu Mihăiţă. Mi se păru atât de deşanţat şi nefiresc de a mai reincepe aceeaşi comedie cu doamna Rădianu, incât incepui să rid eu singur ca un nebun. O! Eram tămăduit de boala dragostei pentru mult timp. Aveam peptul căptuşit cu o intreită zale căpătată dintr'un intreit amor nenorocit; nu era deci cu putinţă să mai străbată a patra săgeată.

Deodată auzii la uşă o nouă bătae. „Intră!“ strigai eu oare cum imbărbătat ştiind bine că scena trecută nu se mai poate reinoi. Dar vorba ceea când te gândeşti la lup, lupu-i la uşă... Doamna Rădianu se ivi cu chipul ei blond ca o lună plină, zicĕndu-mi:

„Poftim, domnule, la masă. Tovarăşii te aşteaptă.“

Aflase ea ceva despre cele intĕmplate? Venise inadins să mĕ vadă in ce stare eram?... Nu ştiu, n'am putut inţelege din faţa ei. Era destul de şireată ca să-şi ascundă gândurile. Dar şi eu iute mi-am alcătuit o faţă precât am putut de nepăsătoare şi am intrat in sala de mâncare in urma ei, făcĕndu-mi soco-

teală că nu se cuvine să-mi arĕt ruşinea şi să bat laturile ca un becisnic.

Acolo am găsit pe tovarăşii mei mâncând cu liniştea sufletească a unor bărbaţi insuraţi care nici cu spatele nu ştieau despre cele petrecute; iar doamnele cu pricina ţineau mai mult ochii in farfurii şi din vreme in vreme pufneau de ris uitându-se pe furiş una la alta.

Numai eu, care cunoşteam din pĕcate causa veseliei lor, mâncam in sală şi inghiţeam căteodată cruciş.

VI.

A doua zi in zori de ziuă ne suirăm pe o plută ce ne aştepta la malul Bistriţei, alcătuită din două căpătâe de grinzi bine legate, şi impodobită cu crĕngi de brad. Cărmaciul şi dălcăuşul desprinseră pluta de mal, o impinseră in şuvoiu, şi in momentul când ea plecă in josul apei, o salvă de revolvere făcu să răsune munţii şi să tresară de spaimă inimile doamnelor ce ne intovărăşeau. Ura!... Eată-ne acum plutind la vale in voia apei, intre două şiruri de munţi ale căror vĕrfuri erau încă acoperite de neguri. Dar după două ore de călĕtorie, negurile se risipiră şi soarele se arĕtă deasupra piscurilor ca un călăuz imbucurător presurându-ne calea cu diamante. La fiecare cotitură a riului ni se infăţişeau nouă vederi, nouă perspective, care de care mai neaşteptate, mai incântătoare.

Ce mici imi păreau acum amorurile mele de eri faţă cu natura măreaţă ce mĕ impresura! Nimic din cele simţite, din cele suferite nu-mi mai rĕmăsese in inimă; abia dacă mai păstram amintirea faptelor. Un şuvoiu rĕcoritor imi năvălea in pept, şuvoiu dătător de viaţă, pornit din izvorul cel curat al naturei. Trebue să mărturisesc că aceeaşi prefacere o vedeam şi in tovărăşitele mele de drum. Unde se mai gândeau ele la copilăriile de eri? Apele limpezi ale Bistriţei au spălat orice urme de supĕrare din sufletul lor şi munţii cei rĕsunători de doine ne-au reimprietenit. Da, ne-au reimprietenit astădată de-a binele, căci deacum inainte nu mai era cu putinţă de-a reincepe nebuniile făcute.

Am mers cât am mers, dar dela o vreme ni s'a pus, vorba ceea, soarele in dreptul inimei. Noroc că plutaşii, oameni prevĕzători, alcătuise pe căpătâiul din urmă un fel de cuptoraş de cărămidă unde au aprins focul şi au aşezat un ceaun pe pirostee.—

Cât ai scăpăra din degete mămăliga a fost gata. Apoi desfăcênd legăturele cu merinde, brânza sburată, untul cel proaspĕt, caşul, urda, muşchii luaţi de acasă şi alte câte şi mai câte, am intins pe plută o masă impĕrătească, nu alt ceva, unde grija şi nevoile nu erau poftite, unde cheful stătea in cap ca un stăpân ce se făcuse peste inimile noastre. Iar la masă cine ne slujea, cine ne tăea bucăţile, cine ne destupa butelcile şi ne umplea paharele?... Nici ai crede... Era blonda doamna Rădianu, aceea pe care o năpăstuisem la inceput că va fi o notă discordantă in armonia generală.

Şi zĕu ii şedea bine cum să invĕrtea intre noi, isteaţă, cu mănecele suflecate până aproape de cot, cu obrajii rumeniţi de focul hărniciei, cu surisul pe buze, ghicind gândul fiecăruia, incât par'că tot ai fi mâncat dela mâna ei. Eu, nu-i vorbă, nici mĕ gândeam să mĕ uit la dĕnsa cu alţi ochi decât ai unui om flămând, dar insfârşit ceilalţi poate că gândeau altfel. Ei!... atâta-mi mai trebuea!... să o incep acum şi cu doamna Radianu, ca să mĕ fac cu de ispravă de ris. Numai inchipuindu-mi una ca aceasta, imi veneau fiori!

După o masă imbelşugată şi bine stropită ca a noastră, limbile se desleagă obicinuit şi poveştile incep să curgă. D. Cernescu care era cel mai meşter in istorisire de poveşti, mai ales de acele cu două inţelesuri, a şi inceput să le aştearnă, insă intr'un chip aşa iscusit, că n'avea nime ce zice, ş'apoi lui ca mai bătrân i se erta mai mult decât altuia. — Fiecare a istorisit câte ceva, numai doamna Rădianu sta şi ne asculta; eu de asemenea tăceam, insă m'a tăiat prin gând că, dacă aş fi spus propria mea intĕmplare de eri cu cele trei amoruri şi cu mĕtaniile dela urmă, aşi fi intrecut de sigur in haz pe toţi povestitorii.

După poveşti şi glume veni rĕndul cântecelor care se infrăţeau aşa de bine cu priveliştea naturei.

Iată cântecul pe care il cântarăm in cor sub conducerea lui Buhuş, improvizat pentru ocazie şef de orchestru:

Glas de bucium se ridică
De pe munte până 'n stele;
Rĕspund oile 'n potică,
Rĕspund gândurile mele.

Glas de bucium sună 'n stână.
Acum turma cade 'n vis;
Dar pe inima'mi stăpână
Jalea stă cu ochiu deschis.

Cui aşi spune a mea jale?
La cea albă lună plină,
Sau pĕriului din vale?
Tuturora sunt străină!...

Numai unu 'n lumea mare
Jalea mea ar înţelege,
Dar şi el e 'n nepăsare,
Ori ce-aş face, ori ce-aş drege.

Glas de bucium mergi la dĕnsul
Inima de i-o desghiaţă,
Şi din ochi îmi sterge plânsul
Şi-mi dă dragoste de viaţă.

Spune-i că 'n zadar el cată
Alta 'n lume să găsească;
Ca şi mine 'n lumea toată
Nu e alta să-l iubească.

Glas de bucium adă 'n pripă
Dela el un semn măcar,
Ca să pot numai o clipă
Adormì al meu amar.

Iar de nu-mi aduci vr-o ştire
Dela el de bucurie,
Clipa cea de adormire
Ah! prefă-o 'n vecinicie!...

Glasul buciumului sboară
Pe aripa-i doru-mi duce
Lumea 'ntreagă-o impresoară,
Dar rĕspunsul nu-l aduce!...

Cântau cu toţii destul bine şi in mĕsură, mai ales doamnele cu glasurile lor tinere şi mlădioase de-ţi era mai mare dragul să le asculţi, când deodată in notele cele urcate, o voce se ridică mai presus şi acoperì pe toate celelalte. Era vocea doamnei Rădianu, care deslănţuită sub inspirarea frumuseţelor naturei, işi luă sborul in spaţiu.

Nu ştiu, ori că noi eram atunci astfel predispuşi, ori că in adevĕr glasul ei era schimbat, dar ni s'a părut că niciodată n'a cântat aşa frumos. Avea ceva răpitor in toată fiinţa ei, care ne ridica peste sfera pămĕnteascâ.

Ş'apoi se mai uneau cu frumuseţa cântecului şi poezia munţilor, şi şoaptele Bistriţei, şi freamĕtul pădurilor, intreg orchestrul naturei incunjurătoare; ear eu fără voe mĕ uitai la dĕnsa şi-i vĕzui ochii aprinşi, faţa mişcată, impătimită ca şi cântecul, şi mi se păru un moment că intr'adevĕr ea este aceea care suspină după amantul nepăsător. Când işi mântuì cântecul, o tăcere se făcu imprejur ca şi când ne-am fi deşteptat dintr'un vis plăcut pe care am fi vroit să-l prelungim, apoi deodată sbucni din toate pepturile o furtună de ura, de bravo fără sfârşit; numai eu stam mai la o parte, ferindu-mĕ de a mĕ arĕta prea incântat ca să nu dau loc la bănueli. Cel ce s'a fript odată in apă fierbinte, se teme, vorba ceea, şi de apă rece.

Dar nu era apă rece, căci cântecul doamnei Rădianu m'a urmărit toată zioa, şi mi-a trebuit multă putere de voinţă ca să mĕ scutur de farmec.

Am călĕtorit deci toată ziua străbătĕnd o ţară ca din poveste, când prin şuvoae, când prin dolii, când prin strimtori, când prin luminişuri, incunjurând stâncele, lunecând deasupra genunelor, glumind, cântând şi unind voea bună a inimilor noastre cu frumuseţea munţilor. Ear in spre amurg ne oprirăm la Hangu, de unde aveam a intreprinde urcarea pe Ciahlău.

A doua zi pe la rĕvărsatul zorilor eram cu toţii călări inşiraţi unul după altul pe drumul Ciahlăului intovărăşiţi de doi călăuzi care ne duceau merindele.

Când se luminâ bine de ziuă, incepurăm a ne urca la deal pe o cărare strimtă ce şerpuea prin desimea brazilor.

Am călĕtorit căteva ceasuri bune, dar dela un loc suişul fiind prea drept şi cărarea prea strimtă, prea aproape de prăpaste, ne coborirăm cu toţii de pe cai şi prinserăm a ne urca pe jos. Nu mai aveam acum decât poate o jumĕtate oră de mers

pentru a pune piciorul pe titva muntelui, când eată că ajunserăm la un loc unde cărarea făcea un unghiu drept pe coasta muntelui, aşa că prăpastia ni se infăţişa la stânga şi in faţă. Trecerea pe acolo era periculoasă. Fiindcă dintre toţi eu eram cel mai puţin supus ameţelei, mĕ pusei chiar in colţul cărării spre a da ajutor doamnelor. Doamna Rădianu insă abia işi rezemă mâna pe a mea, şi trecù iute uitându-se in ochii mei cu un zimbet ca şi cum nu ar fi avut trebuinţă de ajutorul meu; ear eu stătui in colţul cărării până ce trecură cu toţii, apoi plecai sub o ciudată intipărire; simţeam că mi-a rĕmas ceva pe mâni din atingerea ei. Dar ce vorbă!... Eram destul om să-mi ţin firea faţă mai ales cu Doamna Rădianu, pe care dela inceput n'am putut-o suferi cu tot glasul ei. Şi totuş cântecul cel de pe plută din când in când imi revenea in urechi ca o muzică dulce, depărtată, ce mĕ mângăia la inimă. Invĕluit de astfel de gânduri rĕmăsei mult in urma tovarăşilor mei.

Voind apoi a-mi grăbi paşii spre a-i ajunge, auzii deodată deasupra mea o infricoşată detunătură, ca o salvă de mii de puşti, de nesfărşite ori repetată. „Fereşte-te!... Fereşte-te!..." imi strigară cu toţii cu glas desperat. O clipă imi indreptai ochii spre locul de unde venea vuetul şi vĕzui un năval de stânci şi de petre, care tocmai de pe vĕrful muntelui se rostogoleau spre locul unde eram. Fiorii morţii mi se strecurară prin vine; eram perdut, căci n'aveam timp să fug nici inainte, nici indărăt, când deodată vĕzui chiar lângă mine, in păretele muntelui, o infundătură, un fel de cotlon, pe care par'că Dumnezeu mi-l deschisese anume, şi in care mĕ şi aruncai. Toate aceste s'au petrecut cu iuţeala gândului, şi nu bine apucasem a mĕ pune la adăpost că petrele turbate au şi trecut de-a roata pe deasupra capului meu, făcĕnd să se cutremure muntele şi să resune ecourile. Ear când eşii din cotlonul meu şi mĕ uitai in sus spre coama muntelui de unde venise primejdia, vĕzui ceva şi mai infricoşat.... vĕzui acolo sus pe Mihăiţă, stând in picioare ca un stâlp, cu pĕrul sburlit, cu ochii eşiţi afară din orbitele lor, aţintiţi asupra mea, par'că căuta să mĕ farmece, ş'intratăta i se mărise capul şi i se schimbase muşchii obrazului, că nu mai părea om, ci o vedenie hidă, o nălucă de spaimă. De ce se uita la mine, de ce i se ridica pĕrul mai ţapoş; de ce ochii ii creşteau in cap, de ce faţa i se sbărcea intr'o sete nestinsă de a mĕ urmări. Un moment am crezut că are să se prăvale şi el ca petrele asupra mea. Am inchis ochii

şi am inceput să-i frec ca să mĕ incredinţez de nu era vis ce vedeam; dar cănd i-am redeschis, figura lui Mihăiţă dispăruse. Stam acum şi mĕ 'ntrebam ce-a fost: vis sau realitate? Nu mai ştiam eu singur ce să cred. Speriat insă de această indoită intĕmplare, apucai la fugă cătră tovarăşii mei, care mĕ aşteptau nerăbdători. Toţi se bucurară vĕzĕndu-mĕ sănătos, toţi imi strinseră măna cu căldură şi chiar doamna Rădianu, care de obiceiu era mai rece. Căt despre Mihăiţă nimeni nu ştia nimic, nimeni nu-l vĕzuse. — După o jumĕtate de ceas ne suiram noi inşine pe zarea muntelui unde ii vĕzusem chipul, insă de urmele lui nu am dat. Am ajuns să cred că in adevĕr a fost o nălucire născută in mintea mea, in momentul căderii petrelor, şi aceasta poate din causă că toate neajunsurile ce am suferit in viaţă, mi-au venit dela el. Se zice să sunt momente in care scănteea găndului omenesc leagă in aceeaşi clipă fapte petrecute in osebite timpuri şi intrupează asemĕnări unde nu sunt. Dar astfel de gărgăuni meniţi să smintească creerii unui om nu puteau clocì mult timp intr'un cap tinĕr şi lesne-uitător ca al meu, mai ales cănd mĕ aflam intre nişte tovarăşi aşa veseli şi tocmai pe vĕrful Ceahlăului unde măreţia naturei e fără de asemĕnare.

Dus de gănduri stam şi mĕ uitam perdut in perdutele depărtări, ear lăngă mine sta doamna Rădianu tot atăt de tăcută, tot atăt de uimită; apoi, mişcaţi par'că de dorinţa de a ne destăinuì, ne-am uitat unul la altul, şi fără să ne zicem un cuvĕnt ne-am inţeles taina găndurilor. Deşi de astă dată găndurile noastre nu erau indreptate spre iubire, dar aveau acelaşi ţel, incăt se 'ntălniră şi se 'nfrăţirà.

Vederat lucru, doamna Rădianu nu-mi mai era nesuferită ca la inceput. O schimbare se făcuse in mine, pe care nu indrăzneam să mi-o mărturisesc. Par'că nu mai avea faţa unei lune pline şirete, nu mai era femeea cea cochetă şi trăită 'n lume precum o judecasem la intăia vedere. Din contra, farmecul naturei o inălţase, o inobilise şi, pusă alături cu celelalte trei femei, le intrecea fără indoeală şi'n minte, şi'n inimă, şi'n frumuseţe. Mĕ luptam eu insumi cu mine, voind oarecum a nu-i recunoaşte aceste insuşiri, şi mĕ păzeam ca de foc de a-i deştepta cel mai mic prepus despre cele ce se petreceau in sufletul meu. Dar de ce te păzeşti mai mult, de aceea nu poţi scăpa. Aveam o fire atăt de trădătoare! Şi ochiul şi glasul şi mişcările mele ii destăinueau tot ce voeam să-i ascund, incăt ea, inţelegĕnd negreşit

că nu-mi mai era antipatică, nu se mai ferea acum de mine. Astfel, orice făceam, oricum mĕ invărteam, in toată călĕtoria urcării şi scoboririi Ceahlăului, se nimerea să fiu tot lăngă dĕnsa, şi aceasta intr'un chip cu totul nepremeditat, aşa incăt eram silit de a o privì, silit de a-i vorbì, silit de a-i da măna prin locurile grele. Vezi ce de mai silă pe capul meu !... Trebue insă să mărturisesc că ea nu făcea nimic ca să incurajeze cătuşi de puţin orice idee de apropiere intre noi, şi se purta cu mine cu toată simplicitatea unei femei ce nu are niciun gănd ascuns. Dar tocmai această simplicitate mĕ punea in neastĕmpĕr. De ce o priveam şi-i vorbeam, de ce mĕ simţeam mai imprietenit cu dĕnsa, de ce par'că descopeream intr'ĕnsa insuşiri nouĕ, care mĕ minunau.

O ! inimă nestatornică !... Nebun cine se lasă purtat de tine !...

VII.

A trecut un an de zile după călĕtoria noastră prin munţi, in care timp, zi cu zi, oară cu oară chipul doamnei Rădianu imi intra tot mai mult in inimă. Ajunsesem aşa, că simţeam ca o trebuinţă a vieţii de a o vedea in toate zilele, şi pentru a-mi implinì acest dor intrebuinţam tot soiul de şiretlicuri. Imi plăcea nu numai să o vĕd pe dĕnsa, dar căud aceasta era cu neputinţă, imi plăcea să-i vĕd casa sau măcar strada unde locuea, intr'un cuvĕnt tot ce era al ei, sau in vecinătatea ei. Insă niciodată, in toate intrevederile mele cu dĕnsa, n'am avut curajul să-i spun un singur cuvĕnt de dragoste. Pe căud cu celelalte femei eram vorbăreţ, indrăzneţ, cu mintea liberă, in faţa ei imi perdeam cumpĕtul intocmai ca un copil vinovat care se teme să nu i se descopere greşala. Numai in singurătatea nopţilor imi recăpătam curajul. Atunci găseam aşa cuvinte arzĕtoare, aşa accente impătimite pentru a-i mărturisì dragostea mea, incăt de-aş fi avut indrăzneala să i le repet a doua zi, desigur i-aş fi induioşat inima. Dar a doua zi cădeam in vecinica indoeală, in starea acea sufletească in care imi frămĕntam mintea, tălmăcind şi restălmăcind fiecare privire, fiecare mişcare, fiecare cuvĕnt al ei şi dacă o minută venea care-mi da oarecare speranţă, venea indată altă minută care mi-o lua. Ear uneori imi părea atăt de cu neputinţă

să ajung vreodată la fericirea de a fi iubit de dênsa, incât m'apuca gândul rĕu al sinuciderii.

Intr'o zi incrucişându-mĕ pe stradă cu Mihăiţă, el mĕ oprì şi-mi zise:

„Te vĕd, par'că, mergĕnd cam des pe la doamna Rădianu.

— O fi.

— Nu cumva eşti pe cale de-a căştiga prinsoarea?

— Mai ştii!...

— In tot cazul o să mĕ chemi să fiu martur la umilirea ei, nu-i aşa? adause el cu ironie.

— La revedere, prietene; s'auzim de bine!" rĕspunsei cam răstit, spre a curma vorba cu el. Nu puteam să-i sufer privirea mai ales decând mi se năzărise chipul lui pe Ceahlău in nişte imprejurări atât de inspăimêntătoare. Intr'altă zi, pe când ros de indoeală, impresurat de idei negre, mĕ intorceam dela doamna Rădianu, intâlnii din nou pe Mihăiţă. De astădată il oprii eu, zicĕndu-i:

„Intr'adevĕr, amice, ai avut dreptate, doamna Rădianui e o femee primejdioasă.

— Ba zĕu!

— Te rog nu mĕ lua in ris. Am să mĕ hotărĕsc să numai calc in casă.

— Asta ar fi a opta minune pe pământ.

— Uite, iţi jur chiar acuma să n'o mai vĕd niciodată! Te iau pe tine drept martur jurămêntului meu şi-ţi dau voe, dacă-l voiu călca, să mĕ despreţueşti, să mĕ impuşti;... nu mai voiu să-mi sparg capul in zadar pentru o femee fără inimă.... să fiu de risul oraşului.... Toate au un capĕt.... Ai inţeles?...

— Vom vedea-o şi asta!" adause Mihăiţă c'un aer necrezĕtor.

Opt zile mi-am ţinut jurămêntul; opt zile lungi, nesfârşite, in care timp nu e cu putinţă să spun ce am suferit. Nu aveam astĕmpĕr de-o minută; nu mâncam, nu dormeam. Uritul, desperarea, dorul mĕ ţineau de inimă aşa de cumplit, incât uneori credeam că-mi perd mintea. Am cercat să mĕ ameţesc cu alte femei, dar ce sarbede, ce nesuferite imi păreau aceste femei. Nu-mi venea să mĕ uit măcar la ele. Desgustat mĕ intorceam totdeauna in singurătatea odăii mele, unde cel puţin puteam să-mi rĕscolesc dorul neturburat de nimeni.

A opta zi, nebun, cu capul infierbĕntat, eşii din casă, fără să ştiu in cotro mĕ duc. Era inspre amurg. Mergeam şi mĕ speriam eu insumi de vuetul paşilor mei; mergeam plin de friguri, fără voe, fără ţel, cănd mĕ pomenii dinaintea casei doamnei Rădianu. Urcai scările, sunai clopoţelul, ear in momentul cănd mi se deschise uşa, auzii la spatele mele un hohot de ris, un ris rĕutăcios, un fel de rinjire care mĕ străbătù la rărunchi. Era Mihăiţă, care ridea de statornicia jurămĕntului meu.

Auzi jurămĕnt!... Eram eu in stare să-mi dau seamă de ce făceam atunci!... Ştiam eu pe ce lume mĕ găsesc!... Iute am intrat in casă să nu mai aud acel ris supĕrător, cănd eată-mĕ faţă in faţă cu doamna Rădianu. Atunci, tulburat cu desăvărşire, rĕmăsei incremenit fără să o salut, fără să pot descurca o frază, fără să-i pot spune de ce n'am venit opt zile, de ce am venit acuma; ear ea mai stăpănă pe sine, mĕ primì bine, şi vĕzĕnd că nu poate lega cu mine nicio vorbă cu şir, se puse la piano spre a-mi da timp de a-mi venì in fire. Dar in nebunia mea tot aveam oarecare limpezime de vedere. Vedeam că şi ea era cuprinsă de un fel de neastĕmpĕr. Degetele ii tremurau pe piano şi faţa ei era mai serioasă, mai palidă decăt altădată. Cănta ce cănta şi eată că incepù căntecul de pe plută: „*Glas de bucium*“. Atunci toată fiinţa ei se schimbă deodată, ochii, faţa, glasul. Un foc i se aprinse in pept, care-i dădù un nou farmec, o nouă frumuseţe, o nouă putere de simţire; ear eu nu ştiu ce se petrecea in mine ascultănd notele ei infrigurate, dar ştiu că deodată mĕ pomenii lăngă dĕnsa ingenuchi, cu capul rezemat pe braţele ei.... Lacrimile imi curgeau şiroae.

Atunci.... moment neuitat in viaţă!... atunci simţii pe capul meu măna ei sfioasă, desmierdătoare, a cărei atingere imi dădù cel mai dulce fior ce mi-a fost dat să simt.... Atunci pentru intăia dată ochii noştri se intălniră, aprigi, setoşi, nebuni de a se privi pănă 'n adăncul sufletului, şi cum stam aşa pierduţi, inecaţi in acelaşi gănd, in acelaşi dor, nu ne ziceam un singur cuvĕnt, dar focul ne ardea obrajii şi pepturile noastre săltau.... Atunci.... ea inchise ochii, par'c'ar fi voit să piardă conştiinţa vieţii, stătù un moment nehotărită, tremurătoare, apoi.... deodată căzù in braţele mele.... Cum de nu s'a rupt ceva in mine, in acel moment, cănd am simţit peptul ei pe al meu, gura ei pe a mea, mărturisesc că nu inţeleg!... După un asemenea moment, restul vieţii ce mai plăteşte?. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Când eşii dela doamna Rădianu eram un alt om. Vedeam tot trandafiriu. Mi se uşurase oarecum peptul, şi'o nemărginită bucurie imi ineca inima. Lumea ce trecea pe lângă mine imi părea atât de vrednică de milă, incât nu mĕ induram să-i arunc o ochire. Mĕ intorsei acasă, lacom de a-mi reaminti in linişte una câte una toate minutele de fericire ce gustasem, şi in acest scop, mĕ intinsei indemânatic pe o canapea. Dar ce ciudată e firea omenească! A trebuit că tocmai in acele momente de supremă fericire să-mi vie un gând oarecum rĕutăcios, să-mi amintesc vechea prinsoare cu Mihăiţă, prin care mĕ legasem să-i vestesc biruinţa. Sărmanul Mihăiţă! Intr'adevĕr e un băeat fără noroc. Nu-i chip să placă femeilor. Apoi multe de toate imi trecură prin minte, care n'aveau nicio legătură unele cu altele, dar toate aceste gânduri răzleţe, intocmai ca pĕraele ce se varsă in acelaşi riu, mĕ duceau fără voe la gândul cel mare, statornic, la gândul doamnei Rădianu. — Ce frumoasă este! E mai presus de toate celelalte femei! Ce glas, ce trup, ce inălţare de spirit, ce căldură de inimă! Ii simţiam incă strinsoarea braţelor, bătaea peptului, focul buzelor, şi eram cuprins de aceiaşi fiori ce i-am avut lângă dĕnsa, ii vorbeam cu aceeaşi dragoste, ii vorbeam chiar in glas mare, incât de m'ar fi auzit cineva, m'ar fi luat drept un nebun!

Era acum târziu. Trecuse miezul nopţii. Nici vorbă nu era de dormit. Pentru a suta, pentru a mia oară spuneam aceleaşi lucruri doamnei Rădianu in inchipuirea mea; când deodată uşa se deschise şi pe prag se infăţişă Mihăiţă Darie.

„Nu cumva te supĕr? imi zise el.

— Nu.... rĕspunsei eu cam ingăimat.

— Numai două cuvinte.

— Poftim!“

Mihăiţă intră in odae, inchise uşa după dĕnsul, şi se aşezâ pe un scaun in faţa mea. Ne uitam unul la altul şi nu ne era indemână, căci niciunul nu incepea vorba. Mihăiţă avea o ciudată infăţişare; par'că era stăpânit de dorul să afle ceva dela mine şi nu indrăznea să mĕ intrebe. Dela o vreme tot el intrerupse tăcerea.

„Frumos iţi mai ţii cuvĕntul!

— Ce fel?

— Ai pus cu mine prinsoare că in momentul când vei fi

stăpân pe inima doamnei Rădianu, mĕ vei chema să fiu martur la umilirea ei. Aşa este?...

— Ei, şi?

— Pe urmă, vĕzĕnd greutatea ce intimpinai de a ajunge la acest sfărşit, mi-ai jurat că nu vei mai călca in casa ei. Aşa este ori ba?

— Şi mai departe?...

— Pe urmă, călcăndu-ţi jurămĕntul, te-ai dus in casa ei şi ai isbutit.... să-i cuceresti dragostea. Aşa-i?

— De unde ştii?

— De unde ştiu? Crezi tu că faci ceva fără să ştiu eu? Zicĕnd aceste cuvinte privirea lui tot mai mult se pironea asupră-mi. Era vederat că Mihăiţă nu glumea.. De unde ştiu? adaose el cu glas mai apăsat; ştiu dela insăşi doamna Rădianu pe care am vĕzut-o in urma ta. Ştiu tot, tot!"

O strinsoare de inimă mĕ apucă.

„In cele din urmă ce-mi pasă! rĕspunsei eu supĕrat de intrebările lui. Poţi să ştii tot, sau să nu ştii nimic. N'am a-ţi da socoteală de purtare; şi pretinsele mele jurăminte sunt nişte copilării, nişte glume, de care nu mĕ simt legat. Fiind insă că ai vĕzut pe doamna Rădianu in urma mea, nu mĕ indoesc că vei avea bunătatea să-mi spui ce ai aflat dela dĕnsa?

— Ha! Ha! sbucni el intr'un hohot de ris, risul sĕu cel rĕutăcios. Se'nţelege că nu mi-a spus de bună voe.

— Vrea să zică ai intrebuinţat sila! rĕspunsei eu ingălbenindu-mĕ.

— Ba bine că nu! Mihăiţă Darie ştii că nu glumeşte.

— Nemernicule! Indrăzneşti să-mi spui asemenea cuvinte?...

— Ţine-ţi firea, iubite. Se inţelege că doamna Rădianu n'a vroit să-mi spue nimic, dar am găsit mijlocul să o silesc... Ha! ha!... Eu fac lucrurile bine.

— Care mijloc?

— Uite!" adaose el băgănd măna in buzunar şi scoţĕnd un pistol.

Era chiar unul dintre pistoalele mele pe care le păstram intr'o cutie pe masă.

„Nu te uita aşa lung. E al tĕu, te vĕd că-l recunoşti. Celălalt e aiurea. Nu eram doar nebun să ţi-l las la indemănă. Ei, acum inţelegi că mijlocul meu era convingĕtor?"

De ce grăea, de ce mĕ aţintea mai tare, de ce pĕrul i se sburlea pe cap, de ce ochii i se măreau şi i se incruntau. Era infricoşat de vĕzut. Căpĕtase intocmai figura de monstru ce o o vĕzusem pe Ciahlău. Ear eu simţiam fiori de ghiaţă in spate, simţeam că mie insumi par'că mi se sburlea pĕrul in cap, şi nu ştiu ce putere peste fire mĕ ţinea pironit in loc ca dinaintea unei stafii.

„Ai jurat că nu vei mai vedea pe doamna Rădianu, urmă el; ei bine iţi vei ţine jurămăntul!“

Atunci el indreptă pistolul in spre mine. Eram singur, fără nicio armă, fără niciun mijloc de apărare. Incepui să strig, dar slugile erau departe şi nu mĕ auzeau; vroii să sun, dar clopotul era rupt.

„Ascultă, iubite, nu-ţi mai bate capul să te impotriveşti. Am luat toate mĕsurile mai dinainte. Cum? Din căte s'au petrecut până acum intre noi, n'ai inţeles că eu eram duşmanul tĕu de moarte; că la singura ta vedere toată fiinţa mea se revolta; că rĕul tĕu era singurul meu bine; că menirea vieţii mele era de-a desfiinţa pe a ta?.... Ha! de căud iţi aţin calea!... Mi-ai scăpat de atătea ori, dar astădată am pus măna pe tine şi tocmai in momentul căud ţi-e mai drag a trăi in lume. Aşa-i?.... Măne o să easă vorba că din cauza unui amor nenorocit, te-ai sinucis. Dovadă va fi propria ta armă. Dar o să mai easă ăncă o vorbă.... ştii care?.... O să easă vorba — urmă el reşchierăud fiecare cuvĕnt ca să-mi intre bine in urechi — că inainte de a te sinucide, in desperarea amorului tĕu, ai ucis pe doamna Rădianu!...

— Doamna Rădianu e moartă!... strigai eu, simţind că se rup măruntaile in mine.

— Ce ,nici atăta n'ai inţeles?... negreşit că e moartă.... cu celălalt pistol al tĕu....“

Atunci tot săngele imi năvăli la cap, şi sĕlbatec, nebun, mĕ aruncai asupra ucigaşului. Atunci o luptă incepù, oarbă, desnădăjduită, o luptă pe moarte in vălmăşagul căreia auzii ca prin vis o detunătură de pistol, simţii creerii că mi se desfac, apoi căzui fără cunoştinţă la pămĕnt . . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

M'am deşteptat inconjurat de o mulţime de prieteni şi de medici care căutau să-mi dea ajutor. Rana mea era grozavă. Multe zile mi-a fost viaţa in primejdie. Aveam friguri rele care

mĕ aruncau in delir. Dar după căteva sĕptĕmăni medicii mĕ declarară scăpat. Atunci aflai despre indoita crimă a lui Mihăiţă, care, prins asupra faptului in momentul când descărcase arma in peptul meu, inebunise . . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Douĕzeci şi cinci de ani au trecut de atunci, o viaţă intreagă de om, şi Mihăiţă Darie trăeşte şi astăzi inchis intr'o casă de nebuni şi-şi istoriseşte necontenit povestea oricui vizitează trista lui singurătate.

Douĕzeci şi cinci de ani au trecut şi chipul blond al doamnei Rădianu, singura femee ce am iubit, stă ăncă viu in inima mea.

A fost un vis, unul singur, scurt, dar frumos şi neuitat. De atunci rĕmas-am răzleţ in lume, cu sufletul uscat, fără scop, fără dor, fără bucurie, şi duc o viaţă stearpă de azi pe mâne, cu speranţa de a ajunge cât mai curĕnd la capĕtul cărării.

Aici Gheorghe işi simţi genele ude şi glasul i se stinse intr'un suspin.

— Să mĕ erţi, iubite prietine, adaose el după o pauză, dacă la vărsta mea am căzut in slăbiciunea de a lăcrimă asupra unui trecut de mult ingropat. Dar, precum vezi, istoria mea e tristă, şi nu am putut-o spune fără induioşare.

N. GANE.

OVIDIU

PIESĂ IN 4 ACTE ŞI IN VERSURI

ACTUL IV

La Tomis. — O cameră cu mobile simple de lemn. — In dreapta planul intăiu un horn cu vatră in care arde focul. — Dincolo de vatră un pat roman, lăngă el o masă mică cu manuscrise şi tăbliţe de ceară. — In stinga o fereastră. — In fund uşă mare.

SCENA I.

Sarmiza, Dava, căteva femei sarmate. *(Vênt mare afară).*

Sarmiza (pe un scăunaş lăngă vatră, aţiţă focul)

Ce crivăţ! Ce furtună! Cum văjie prin horn!

Dava

Bătrăna earnă albă mereu suflă din corn,
De şapte nopţi şi zile, ca lupii din răstoace
In Tomi să s'adune pe ghiaţă, şi să joace
La nunta ei cu gerul.

O femee

Au nun viscolul orb.

Alta

De frig in cuiburi crapă şi ouăle de corb.

Dava

Grozav timp!... Nu ţin minte să fi văzut vr'odată
Aşa cumplită iarnă, furtună-aşa turbată.
Par'că-i sfărşitul lumei!... Şi bieţii de bărbaţi
Se luptă-acum sub ziduri cu Geţii ne'mpăcaţi,

Care-au trecut călare pe Istrul prins de ghiaţă,
Şi 'nconjură oraşul... (s'apropie de fereastră)
Ei se zăresc prin ceaţă
Precum un cârd de vulturi, la prada lor sburând
Şi zidurilor noastre cu toţi năvală dând.
S'aude 'n câmp, departe, nechezuri sunătoare
Şi larmă, răget, vuet de roţi scârţiitoare
Şi 'n aer vĕjiitul de malduri de săgeţi;
Dar nu ne pasă noĕ de fiarele de Geţi,
Când astăzi chiar Ovidiu, s'a dus chiar el, Romanul,
Ca să comande gloata Tomiţilor.

Sarmiza

Sărmanul!

Dava

De ce oftezi, Sarmiză? La Gettor te gândeşti?
N'ai grijă, el e tinĕr, viteaz şi tu-l iubeşti.
N'are ce face moartea cu el.

Sarmiza

Aşa e, mamă,
Dar oaspele Ovidiu?... Oh! pentru el mi-e teamă.
Slab, suferind şi gingaş, el încă nu-i deprins
Cu-a noastră climă aspră. La faţă pare stins,
De-abea stă pe picioare, cu greu se mai rĕsuflă,
S'acum el e 'n zăpadă sub crivĕţul ce suflă.
S'a fi sleit intr'ĕnsul şi măduva din os...
Mĕ duc să-i dau să bee vin fiert şi călduros.

(Ia un ulcior dela foc)

Dava

Drăguţa! l-ingrijeşte intocmai ca pe-un tată,
Şi el o adorează ca pe-a lui insaşi fată,
Căci seamĕnă aevea cu-a sa copilă.

Sarmiza

Dar;
Şi astă-asemĕnare cuprinde scumpul dar

De-a-i indulcì exilul... ah! in a lui mâhnire
E rar când pe a lui faţă luceşte o zimbire,
Ş'oricine-l intâlneşte işi pleacă fruntea jos,
Căci... sub durerea 'naltă e chipul maiestos.

Dava

Aşa-i! el te uimeşte, şi graiu-i cu plăcere
L-asculţi curgênd din buze-i ca cea mai dulce miere.

Sarmiza

Il roade dorul ţĕrii de când el a plecat
Din Roma. Vai de omul pe lume 'nstrăinat!
El este zi şi noapte muncit de-a lui gândire
Ce 'n lumi de intuneric pĕtrunde 'n rătăcire.
Când vine primăvara şi cămpul e 'nverzit,
Atuncea mai cu seamă Ovidiu e mâhnit,
Căci urmăreşte jalnic cu lunga lui cătare
Pe valurile mărei corăbiile 'n zare,
Şi nori şi păsĕrele ce vin din ţara lui...
O credeţi?... recunoaşte suflarea vĕntului!
Atunci el pleacă ochii, suspină greu şi plânge.
I-e dor, i-e dor de ţară şi inima-i se frânge.

(Vuet de glasuri afară)

Dar ce s'aude afară? (ascultă) E svon ingrozitor. (Ese)

Dava

Puternice Zamolxis, ne vină 'n ajutor. (Sarmiza revine iute)

Femeile (speriate)

Ce-i?

Dava

Veşti bune! Ovidiu cu-ai noştri intr'o clipă
Respins-au năvălirea ş'au pus-o in risipă.
Toţi Sciţii fug, toţi Geţii luaţi de goană fug,
Şi Gettor cu Tomiţii din fugă ii distrug.
Acum a noastre cete revin triumfătoare
Furtuna trece, 'n Tomi e zi de sĕrbătoare!

SCENA II.

Cei dinainte, Ovidiu, Sarmis, Locuitori din Tomis. — *Ovidiu apare slab, ostenit, ingheţat, cu părul sur, şi inaintează incet cuprins de fiori.*

Poporul

Ura! Ura! trăiască Romanu 'nvingĕtor!

Ovidiu (in parte obosit)

Zadarnică urare!...

Sarmis (lui Ovidiu)

Măreţe luptător!
Poporu-ţi hărăzeşte onorul cel mai mare,
Coroana de verzi lauri.

Ovidiu (in parte)

Coroana funerare!
(Către popor) Amici! Voi lui Zamolxis ofranda o 'nchinaţi,
Depuneţi-o 'n altaru-i, la templu-i alergaţi.
El ne-a condus la luptă, el e triumfătorul,
Lui se cuvine ruga, mărirea şi onorul!

Poporul

La templu!

Sarmis

Fală ţie, Ovidiu, şi noroc!...

(Es cu toţii prin fund, afară de Sarmiza)

SCENA III.

Ovidiu, Sarmiza. *(Ovidiu cuprins de fiori cearcă a se apropia de vatră)*

Ovidiu

Noroc şi fală mie?... Mai bine-un pic de foc...
Din tălpi şi până 'n creştet imi trec fiori de moarte,
Picioarele 'nghețate nu pot să mĕ mai poarte.
Sarmiza, vină, dragă... dă-mi sprijin braţul tĕu.

(Sarmiza îl susţine ca să s'apropie de vatră, şi trage un jilţ in partea focului)

Sarmiza

Aşează-te pe scaun... Aşa... Cum te simţi?

Ovidiu

Rĕu.

(Işi intinde mănele tremurând spre vatră).

A! Bun e focul!... dulce pĕtrunde el in vine
Ca glasul mângăerii când peptul e 'n suspine.
Amic răpit din ceruri de divul Prometeu,
Eşti cel mai scump tezaur plătit cu chinul sĕu.
Tu ne dai tot: lumină şi veselă căldură,
Şi el, legat pe-o stâncă de Joe 'n a sa ură,
Sub cângi de vultur rabdă martirul cel deplin...
(trist) Aşa-i decretul aprig al orbului destin...
Tot omul ce se 'nalţă, supus e la cădere...
Invingĕtor? Mărire!... Invins?... Ingenunchere!...

Sarmiza (in parte)

In gândurile-i negre el iar s'a adâncit...
Cum tremură! la faţă cât e de istovit!...

(Ii presintă un teas de vin fert)

Bea vinul ist ferbinte cu miere 'n jumĕtate;
Din vine-alungă frigul şaduce sănĕtate.

Ovidiu (luând teasul)

A! mĕ simţesc mai bine.... Ades tu te-ai expus
Săgeţilor duşmane in cămp, şi mi-ai adus
O caldă bĕutură pe când, alb de zăpadă,
Luptam sub asprul crivĕţ cu-a Geţilor grămadă.
O! lume ne 'nţeleasă!... Din Roma alungat,
Nicio induioşire in urmă n'am lăsat,
Ş'aice, pe-aste ţĕrmuri sĕlbatice, mortale,
O gingaşă străină de mine-i este jale!
A! vină lângă sinu-mi, de-aproape să-mi vorbeşti,
Să te privesc de-aproape cu ochii părinteşti,
Tu care pentru mine inlocueşti, copilă,
Pe fiica mea iubită, pe gingaşa Perillă.
Sĕrmana! 'nstrăinată departe, lângă Nil,
Ea mi-a lipsit din braţe in ora de exil.
Şi vai! N'am avut parte, in cruda-mi disperare,
De-a ei mângăetoare şi dulce sărutare.

(Sarmiza plânge. Ovidiu o desmeardă pe obraz cu mâna)

Tu plângi, Sarmiză dragă, tu plângi?... Perilla mea
Ca tine cu durere mult ar fi plâns şi ea
In noaptea cea fatală de jaliştе adâncă,
Pe care 'n orice noapte o vĕd ş'o revĕd incă (s'opreşte plângând)

Sarmiza (duios)

Stăpâne!...

Ovidiu (scoţând un vaet de durere)

A!

Sarmiza

Ce este?

Ovidiu

In piept ici am simţit
Trecând ca o săgeată cu vĕrful otrăvit. (mică pauză)
Lictorii de acasă veniră să mĕ iee
Şi ca pe-un om de crime osindei să mĕ dee.

Sub trista rază-a lunei, pe Roma strălucind,
Plecai cu moartea'n suflet prin lume pribegind.
Trecui şi cămpi şi dealuri şi mări, tĕmpit de minte,
Mergĕnd tot inainte, 'nainte, tot 'nainte.
Pănă ce-am pus piciorul pe acest pămĕnt pustiu,
In care-mi pregătise exilul un sicriu...
Şi iată-mĕ aproape de pragul veciniciei!
Pe dĕnsul numai piere amarul nostalgiei.

Sarmiza (in parte)

Cum suferă!

Ovidiu

Ştii dragă, ce ţară-i ţara mea?
Tu meritai, Sarmiză, ca să te naşti in ea,
Atăt e de frumoasă şi de 'nveselitoare,
Cu sinu-i dulce, verde şi poleit de soare,
Cu proaspătul sĕu aer de viaţă dătător,
Cu-a sale vii isvoare pe cămpul roditor,
Cu florile-i deschise, cu fructele-i de aur,
Cu al naturei blănde in veci mănos tezaur!
In Ausonia dulce cu nume armonios,
Lin curge riul vieţei sub soare luminos;
Cu drag el se strecoară prin rediuri vuetoare
De cântece voioase, de şoapte uimitoare,
Şi pe mişcarea lină a mării de smarald,
In care la lumină, copilele se scald....
Aice-i intuneric, tristeţă necurmată!
In loc de flori, zăpadă... şi marea-i ingheţată.

(arată fereastra)

Priveşte prin furtuna ce viscolă sub cer,
Se pare că vĕzduhul chiar tremură de ger!
In nori se sue corbii să vadă alba iarnă
Cum vine pe cămpie troene să aştearnă,
Şi luptă greu cu vĕntul cumplit, vĕjiitor
Ce ca pe frunzi uscate ii spulberă din sbor...
Dar ce vĕd?... douĕ vase cu pĕnzele latine
In port, colo.... De unde-s?

SCENA IV.

Ovidiu, Sarmiza, Gettor, Ibis, *(intră prin fund)*

Gettor

Ovidiu!

Ovidiu

Cine-i? Cine?

Gettor

Eu; Gettor, dela goană acum am revenit
Ş'aduc un rob.

Sarmiza (s'apropie de Gettor)

A! Gettor pe frunte eşti rănit?

Gettor (vesel)

M'a indrăgit in luptă o sabie duşmană
Şi'n semn de-a ei favoare m'a dăruit c'o rană.

Sarmiza

Te doare rĕu?

Gettor

Nu.

Ovidiu (privind la Gettor)

Gettor, mi-e drag cum te rosteşti.
Unde ţi-e robul?

Gettor

Iată-l! (aduce pe Ibis)

Ovidiu

Ce? Ibis! Rob? tu eşti?

Ibis (posomorit)

Eu.

Ovidiu

Tu aici? tu 'n viaţă?

Ibis

August mĕ urgisise
Şi fără nicio vină, să mor imi poruncise.
La ordinu-i năprasnic n'am vrut să mĕ supun,
Căci mai intăi de toate aveam să mĕ rĕsbun.

Ovidiu

De cine?

Ibis

Chiar de tine?... Corina te jăleşte...

Ovidiu

In tine duşmănia şi astăzi mai trăeşte?

Ibis

Dar! Şi va fi tot vie căt fi-vom amăndoi
Pe lume... Ura umple vĕzduhul dintre noi.

Ovidiu

Nu, Ibis; exilatul căud vede-un om din ţară,
Chiar duşman fie, ura-i o lasă ca să piară,
Şi 'ntinde cu drag măna zicĕnd cu glas uimit
Fii in aceste locuri, o! frate, bun venit!

Ibis

Nu vin din Roma; frate nu vreau să fiu cu tine,
Tu nu-mi inspiri, Ovidiu, decăt simţiri haine.

Gettor (tăcĕnd un pas)

Mişel!

Ovidiu (lui Gettor)

Tăcere, Gettor! (lui Ibis) De unde vii acum?
Şi cum tu rob ajuns-ai? Rĕspunde 'n pace.

Ibis

Cum?
Ascultă. Deşi Gettor un semn numai aşteaptă
Ca unui rob din luptă să-mi tae mâna dreaptă,
Deşi a mele vorbe au să aprindă 'n sbor
Furoarea ta cumplită, setoasă de omor,
Voesc, rizĕnd de viaţă in ultima-i clipire,
Să-ţi spun c'am fost unealtă la-a ta nenorocire.

Ovid

Tu?

Ibis

Iţi aduci aminte de timpul depărtat
Când pleba sgomotoasă in strade-a insultat
Pe Iulia, nepoata lui Cesar?.. Eu plătisem
Insulta, şi complotul cu bani il pregătisem
Din parte-ţi

Gettor

Infamie!

(vrea să s'arunce pe el, Ovidiu il opreşte c'un gest.)

Ibis

Aşteaptă incă... Eu
Am intărtat pe Cesar, pĕrind amorul tĕu
Cu Iulia, şi astfel avĕndu-l de complice,
Din culmea fericirei te-am aruncat aice;
Ţi-am otrăvit nectarul din cupă; dar, am vrut,
Perzĕnd eu pe Corina, să fii şi tu perdut.

Ovid

Din inima-ţi vrăşmaşă ai şters, zimbind, amarul
Şi fără de mustrare tu mi-ai umplut paharul,
Om rĕu şi fără suflet!

Ibis

Dar tu fost-ai mustrat
Când dragostea Corinei din sinu-i mi-ai furat?
Ascultă tot. In urmă, cu o dreaptă aşteptare
Dorind ca să mĕ bucur de mizera ta stare,
In Dacia fugit-am pe-ascuns, la Cotizon,
Ca să te am aproape sub ochi, in orizon,
Şi, prin a urei mele dibace uneltire,
Pe Geţi insumi condus-am la-a Tomii năvălire
Sperând să fac din tine, fiind invingĕtor,
Un sclav, pe brânci, in ţĕrnă călcat d'al meu picior
Ş'ajuns in cea mai tristă ş'adâncă degradare...

Ovidiu

Ş'ai dat o viaţă 'ntreagă pe-un dor de rĕsbunare?
Orb! in morment de ură tu insuţi te-ai inchis. (ride)
A!.. Sub a mea povară sunt ani de când n'am ris
Sărmane! Conştiinţa-ţi de intuneric plină
Precum o neagră buhnă fugit-a de lumină....
Şi vezi cum a vrut soarta, rizĕnd de planul tĕu,
Să fim, nu sclav eu ţie, dar tu, tu sclavul meu!

Ibis

Cu mine fă ce-ţi place, aştept a ta lovire.

Ovidiu

Te-ai coborit prin fapta-ţi mai jos de omenire,
Nu meriţi nici osindă, nici milă chiar, nimic;
Om crunt, pentru-o lovire din parte-mi eşti prea mic.
Tu ştii să faci rĕu numai, eu stiu să dau ertare:
Purta-vei pe al tĕu nume eterna inferare.
Mergi... fugi!

Gettor

Il laşi?

Ovid

Când omul pogoară spre morment
Cuvĕntul de ertare e ultimul cuvĕnt.

(Ibis ese cu fruntea plecată)

Acum, Sarmiză, Gettor, veniţi ici, lângă mine,
Privirea voastră-mi face plăcere şi mult bine
Voi vĕ iubiţi in floarea juneţei, şi zimbiţi
Cu veseli ochi la ceruri! Copii, ferice fiţi!
Şi când căteodată veţi intâlni morminte,
De cainicul Ovidiu aduceţi-v'aminte...

(Remâne pe gânduri)

Sunt ostenit... Vĕ duceţi in port şi cercetaţi
Dela străinii astăzi in Tomi desbarcaţi,
Din care parte a lumii vin vasele uşoare
Şi dacă pentru mine nu au vreo scrisoare?

(Sarmiza şi Gettor oprindu-se la uşe.)

Gettor

Mergi tu la port, Sarmiză; eu după robul meu.

Sarmiza

Cum? L-a ertat Ovidiu...

Gettor

Dar nu l-am ertat eu.

SCENA V.

Ovidiu

Sunt singur... e mai bine; pe marginea de viaţă
Cu moartea voesc singur să mĕ găsesc in faţă.
S'apropie sfârşitul... cu ochiu păingenit
Să mai admir cerescul abis nemărginit.

(S'apropie şovăind de fereastră, se reazimă de ea şi priveşte in departe)

In orizonul tainic, prin a zăpadei valuri
Vĕd Roma ce se 'ntinde pe şapte 'nalte dealuri.
Cu templuri mari, cu Circuri, cu Forumi spaţioşi
Şi pretutindeni statui de oameni glorioşi.
Tot ce-a fost mare, nobil, model in omenire
De-amor pentru virtute, de-a patrici iubire

Sub chipuri făurite in bronz neperitor
Domină 'n nemişcare poporul mişcător,
Şi gloria-i aclamă cu voce triumfală;
Poeţii sunt cu dĕnşii... Iar eu?... Soartă fatală!

(Se apropie incet de masă)

Te naşti, te crezi un geniu, in sborul tĕu inalt
Aspiri să iei, pigmee, Olimpul cu asalt.
Dai lumei ce te-admiră o singură clipită,
Intreaga ta comoară din inima-ţi undită,
Şi care e resplata măreţului tĕu dar?
Amara nepăsare! Exilul mult amar!

(Luând manuscrisele după masă)

Copiii mei, voi Tristii şi voi Metamorfoze,
Şi tu Arta iubirii!... Ce mândre-apoteoze,
Ce lauri vĕ aşteaptă in timpii de apoi!
Paingănul urzi-va o pănză peste voi,
Şi eu, căzĕnd in haos ca grindina in marea,
Avea-voiu douĕ giulgiuri, şi moartea şi uitarea!

(Se pune pe jilţ, obosit, şi ia după masă o tăbliţă de ceară)

Fie ce-a fi cu mine... om sunt... un paiu in vĕnt..
Să cerc incă odată pe lira mea să cănt.

(Scrie pe tăbliţă cu stiletul, declamând)

O! Soare, veselie, isvor de 'ntinerire,
A lumilor podoabă, a cerului zimbire,
Ochiu splendid care 'n tine oglinzi tot universul,
Tu Iuliei şi Romei pe raza ta du-mi versul (slăbind)
Pe raza ta... du-mi vesel... pe raza...

(Adoarme cu capul rezemat pe braţ.)

SCENA VI.

Ovidiu, Iulia, Sarmiza, *(intră prin fund)*

Iulia

Tu mi-ai spus
Că-i aice?

Sarmiza

Dar...

Iulia

Unde-i?

Sarmiza

Colo pe jeļ s'a pus
Să caute odihnă.

Iulia (in parte)

Mi-s minţile perdute
Şi tremur de uimire. (Sarmizei) Ce face?

Sarmiza

Doarme.

Iulia

Du-te.

(Sarmiza iese)

SCENA VII.

Iulia, Ovidiu

Iulia

(S'apropie de Ovidiu şi-l priveşte oţerindu-se)

El e? Cum? El? Ovidiu? Acesta-i? Nu mĕ inşel?
O! Ceruri! un cadavru apare'n ochii-mi... El
Pe care-odinioară cu-o tainică ardoare
Vĕzutu-l-am la Roma in toată-a lui splendoare?
Crunt destin! Cum sperasem aici să-l intălnesc?
Şi cum... durere cruntă!... in ce stare-l găsesc?
Nu pe al meu Ovidiu din timpul strălucirii,
Dar spectrul sĕu! un spectru in ghiarele peirii,
Slab, palid, pe-a lui frunte purtând asprul sigil
Infipt cu nendurare de crăncenul exil (cu furie)

O! Cesar August, fiară odată 'ncoronată,
Nu poate chiar infernul să-ţi dee o resplată
Mai lungă, mai grozavă decât să fii silit
Să vezi pe-Ovidiu astfel, de tine prigonit. (indoioşindu-se)
Ovidiu, fala Romei, Ovidiu a mea fală,
Il stringe 'n braţe moartea, cumplita mea rivală (plângĕnd)
Şi eu? Vai pe ce lume fiinţa-i rătăceşte,
Când Iulia-i aproape şi el nu o simţeşte (chemându-l)
Ovidiu!

Ovidiu

Ce glas? Cine-i? sunt prada unui vis?

Iulia

Nu, Iulia-i cu tine.

Ovidiu (privind lung la ea)

Tu, Iulia, mi-ai zis?
Dar, tu eşti umbră sacră... vĕd forma ta divină.
Venit-ai să mĕ mângăi, când soarele-mi declină
Venit-ai mult departe, vai! după ani de dor...
Te 'ntoarce iar la Roma şi lasă-mĕ să mor.

Iulia

Să mori tu?... Nu se poate, cât sunt eu lângă tine...
Nu-s umbră... mĕ priveşte, simte-a mea mână... ţine

(Ii apucă mâna)

Ovidiu (tresărind)

O! Ceruri! dar, tu insăţi; tu viaţa mea, tu eşti.

(Atrăgĕnd-o in braţe)

La Tomi!... lângă mine?... Puteri Dumnezeeşti!
Mi-aţi invoit cu milă in ora de plecare
Să string in braţe viaţa-mi pe-a zilelor hotare.

(Desmerdând-o plângĕnd)

Ah! dulce, neuitată, stea vie, scump odor,
Tu patrie, tu Roma, tu glorie, amor,

Tu eşti!... tu eşti?... O! Venus, indurătoare zee,
Aprinde-mi focul vieţii din ultima-i scântee...
Dar ce zic? Inşişi zeii sunt surzi la al meu glas.
Ce-mi mai remâne incă pe lume?... Abia un pas.

Iulia

Un pas numai, amice? De ce aste cuvinte,
Când viitorul vesel ne luce inainte
Cu-a sale dulci promiteri de scumpe desfătări;
Amorul nimiceşte a morţii incercări.

Ovidiu

Amorul poate'n braţe-i tot cerul să cuprindă
Dar nu cenuşa rece din nou să o aprindă...
Din cale-i al meu suflet pe buze-mi s'a oprit
Să se 'ntâlnească-o clipă cu sufletu-ţi iubit.
Grăeşte-mi, ah! grăeşte, de nu vrei să-şi ia sborul,
Şi pune moartea crudă in luptă cu amorul.
Abia, abia resuflu... (arată inima) Mĕ doare-aici cumplit.
Ah! Inima-mi slăbeşte.

Iulia

O! Nu, căci am venit!
Din recea nepăsare in fine deşteptat-am
Pe-amicii tĕi din Roma şi grabnic alergat-am
La Tomi, lângă tine, de aicea să fugim
Şi restul vieţei noastre iubind să-l mai trăim.

Ovidiu

Speranţă goală, oarbă!... sunt gata de intrare
In lumea unde-i umbră şi mic cesarul mare.
Ani mulţi cu umilire la el m'am prosternat,
Rugându-l să mĕ erte... şi el nu m'a ertat.
Curĕnd ca dĕnsul umbră, voiu zice umbrei sale,
Octaviu, a mea moarte e pata vieţei tale.

Iulia

Aşa-i! Octaviu Cesar a fost ne'nduplecat;
Dar Roma te doreşte, cu fală aclamat.

Exilul lui Ovidiu va fi celebru 'n lume,
Unind numele Romei cu a lui Tomi nume,
Ai suferit, destinul cu tine a fost barbar,
Dar pentru mine fost-au el mai puţin amar?
Opt ani, eu, lepădată in lacrămi pe o stincă
C'un singur trist tovarăş, durerea mea adâncă,
Trăit-am cum trăeşte un val rătăcitor,
Când fărămat de maluri, când preschimbat in nor.
In zori, in miezul zilei, in orele de noapte,
Am aşteptat din ceruri ale 'ndurării şoapte
Să-mi spue că urgia lui Cesar va cădea,
Că Iulia cu-Ovidiu iar, iar s'or revedea,
Şi iată-mĕ acuma o! lucru necrezut,
Aproape de Ovidiu!... Trecutul e trecut!...
Avut-am zile negre? s'au şters ca o părere;
Uit tot ca prin minune, exil, lacrimi, durere,
Şi-mi pare că-s eşită dintr'un grozav mister
Te vĕd?... re'nviu ferice; te simt, mĕ nalţ la cer.
Priveşte in extazu-mi de gingaşe răpire
Iau o transfigurare de indumnezeire,
Şi-mi vine să strig lumii, iubesc, iubesc, iubesc.
Ovidiu e cu mine, nimic nu mai doresc.

Ovidiu

Dar, eşti dumnezeire sub chipu-ţi de femee
Şi farmecul tĕu poate iluzii dulci să-mi dee.
Ah! Mai vorbeşte, spune-mi de timpul neuitat
Când pe-amândoi amorul la sin ne-a adunat.

Iulia (in parte)

Oh! Crud e de-a ascunde in ora de fălire
Amarul trist din suflet sub buze cu zimbire,
Şi de-a grăi ca mine de timpul fericit
Când glasu-i plin de lacrimi şi sufletul sdrobit.

Ovidiu

Iţi mai aduci aminte de prima intâlnire
La Bajes, intr'o noapte?

(Ascultă cu uimire, când reinviând, când slăbind)

Iulia

O! scumpe suvenire!
Era o noapte lină cu cerul instelat,
Duios indemnătoare de vis indelungat,
Febe, regina lumei, din faţa ei bălae
Lăsa, zimbind, să cadă o ploae de văpae
Pe undele mişcate a-lene de zefiri
Şi 'n larg acoperite cu foi de trandafiri.
Deodată-o barcă mică trecu in repejune
Ş'un glas uimit imi zise: „Olimpică minune!
„Acel ce ar avea parte de tot amorul tĕu
„Ar fi, mĕ jur pe Venus, rivnit in Empireu!“
Surprinsă, ofensată, de-atăta sumeţie...
Ovidiu, intr'o clipă mi-am dat inima ţie.

Ovidiu (palpităud)

Dar... par'că te vĕd incă in barcă lunecănd...
Măreai cu-a ta frumseţă al nopţii farmec blănd...
Mai spune... Oh! mai spune.

Iulia (emoţionată ştergĕndu-şi ochi p'ascuns)

De-atunci in exaltare
Gănding la tine numai, la tine, poet mare,
Mi-am imbĕtat simţirea cu-a tale poesii
Ce pot să redeştepte pe morţi intre cei vii.
O seară prin frunzişul grădinei, fără ştire,
Te-am intĕlnit... O! Ceruri!.. cuprinsă de uimire
Era să cad... (Cu dragoste) Căzut-am, iubite, pe al tĕu sin,
Destăinuind amoru-mi intr'un duios suspin
Mi-ai zis atunci, Ovidiu, iţi mai aduci aminte?
Mi-ai zis: „Amorul nostru cât soarele ferbinte,
„Prea mare pentru spaţiul acestui mic pămĕnt,
„Din templul nemuririi, ne-a face un mormĕnt!“

Ovidiu (căzĕnd treptat in aiurări.)

Mormĕnt şi nemurire... Cuvinte mari, deşarte...
Absurdă antiteză, fără 'nţeles... De-o parte
O urnă ce aşteaptă ca să inghiţă 'n ea
O mănă de cenuşă rĕcită... A cui? A mea!

De alta, o speranţă ce naşte inchipuirea...
Mormênt şi nemurirea... mormênt şi nemurirea.

Iulia

Ovidiu! (in parte) A lui minte se perde, e 'n delir.

Ovidiu (cu o zimbire amară)

Şi nemurirea... Viaţa atirnă de un fir...
Un liliac in sboru-i il rupe de-l atinge...
Şi iarba creşte grabnic pe omul ce se stinge...
(Cu un ţipĕt de durere)
Oh! iar săgeata cruntă!

Iulia

Ce ai? Spune-mi ce ai...

Ovidiu

Mi-e inima 'ncolţită de-un dinte crăncen... Vai!..
(perdut) Ce plaiuri incântate colo mi se arată.
E patria 'nflorită... Sulmone regretată.
Un vultur plană, plană sub ceruri sus, mai sus,
Imi face semn din aripi... mĕ chiamă... dar s'a dus...
M'afund in oceanul de noapte şi tăcere.
Ah! Iulio... dă-mi mâna... mĕ doare... Ce durere!
Aici! Aici!.. (leşină.)

Iulia

Expiră!.. Năprasnici Dumnezei!..
Cum de-l răpiţi voi mie acum sub ochii mei!
Ajungă-vĕ blestemul ce vi-l arunc in faţă.
(Privind la el)
Ovidiu!.. Nu m'aude. (îl ia de mână.) E mâna lui de ghiaţă
Vai! Iată-l in a morţii cumplite 'mbrăţişări...
De-abia se mişcă sinu-i in slabe rĕsuflări.
(Aleargă la uşă nebună)
Săriţi in ajutoru-mi, bărbaţi, femei, voi care
Nu rideţi cum rid zeii de cruda-mi disperare.

(Uşa din fund se deschide. Sarmiza şi Gettor intră repede urmaţi de Sarmis şi de poporul din Tomi, aducênd o cunună de lauri. După dênşii intră amicii lui Ovidiu: Cotta, Graecianus, Tigellius şi alţii purtând coroane cu frunze de aur.)

SCENA VIII.

Ovidiu, Iulia, Sarmiza, Gettor, Sarmis, Popor.

Toţi

Ce este?

Iulia

El expiră!

Sarmiza (aleargă şi ingenunche la pat)

Sărmanul meu stăpân.

Sarmis

De ce nu mor in locu-i eu, care sunt bătrân!

(Se opreşte in fund in dreapta cu poporul.)

SCENA IX.

Precedenţii, Cotta *cu amicii lui Ovidiu*

Cotta

Unde-i Ovidiu?

Sarmiza (ridicându se)

Iată-l, in ultimele-i ore.

Iulia (in parte)

Amicii lui in Tomis?.. (Se pleacă pe Ovid şi strigă)
Ovidiu, in picioare!
Roma lui Iuliu Cesar, priveşte au venit
Să te salute!

Ovidiu (tresărind)

Roma!..

Iulia (in parte)

Din moarte l-a trezit
Al patriei scump nume.

(Ovidiu se reazimă pe braţ şi-şi priveşte amicii)

Cotta

Ilustre, tu, Romane,
Ovidiu, fala Romei şi a gintei suverane,
Victimă neferice al cruntului destin,
Azi Roma te rechiamă cu drag lăng' al ei sin.
Primeşte-aste coroane; prin noi ţi le trimite...
Salut şi onor ţie, poete strălucite.

Ovid (se scoală 'n picioare rezemându-se de pat)

Din morţi la glasul Romei pe lume iar reviu
Sunt rechemat de Roma, imi spuneţi voi? Tărziu!
Opt ani de exilare, opt ani de lungă jale,
M'au dus pe-a veciniciei nemărginită cale...
Pe mine-a vieţii poartă, amicilor s'a 'nchis
Şi ce mai văd in faţă-mi il văd ca printr'un vis.
A! văd şi mă cutremur, cum timpul aprig vine
Mărirea sacră-a Romei s'o schimbe 'n mari ruine,
Şi cum din depărtare potopul cel barbar
Se 'ntinde să distrugă al zeilor altar...
Văd Roma cum expiră... Vai! Roma nu mai este!
Puterea ei? legendă!.. Istoria-i? poveste!
A fost s'a şters cu nume, cu glorie, cu tot...
Văd multe, multe, multe, dar a grăi nu pot...
Fiorul mă cuprinde... şi glasul mi se curmă.

(mică pauză)

Staţi!.. Norul greu dispare... lumina creşte 'n urmă...
Trec secoli... o! minune... Aici, in răsărit
Vlăstarul, fiul al Romei, stejar a devenit,
Şi Istrul moşteneşte al Tibrului renume...
Se 'nalţă-o nouă Romă, renaşte o nouă lume.
Morměntu-mi se deschide... din el in viitor
Un lung torent de viaţă se 'ntinde roditor.

(cu entusiasm)

Excelsior!... Nu, ginta latină 'n veci nu moare!

(Şovăe şi cade pe pat.)

Ah! Iată.. noaptea.. noaptea.. ah! mor... ah! soare! soare!

(Expiră.)

Iulia (C'un strigăt desperat)

Mort! Mort!

(Cade 'n genunche şi-i sărută mâna plângĕnd.)

(Toţi cad in genuchi.)

Cotta (Intinzĕnd coroana spre Ovid.)

Adio, geniu mare in veci nemuritor!

Iulia

Adio, suflet nobil, iubit şi iubitor.

Cortina cade.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

Vorbind in numĕrul trecut despre istoricul chestiunii ce ne ocupă, am cunoscut ca veche tradiţiune istorică părerea despre vechimea şi continuitatea elementului român in Dacia lui Traian. Această tradiţiune am vĕzut că se adevereşte mai ales prin toponimie, pe temeiul căreia am ajuns a stabili şi teritoriul continuităţii române, care coincide intocmai cu teritoriul colonisaţiunii romane. Trecĕnd acum la *Mărturiile Cronicarilor*, să ne ocu-

păm puţin de *Anonymus Belae regis Notarius,* despre care avem a mai adauge ceva.

Ştim că Roesler, intrebuinţând toate mijloacele pentru a discredità pe acest martur al vechimii Românilor in Dacia, il pune intr'un timp cât se poate de târziu, făcêndu-l notariul lui Bela IV (1235—1270), cel de pe urmă rege cu acest nume. Această părere, susţinută şi de alţii, se mânţine pân'acum in intreagă autoritate in literatura istorică. In timpul mai nou numai d. Pič (Ueber die Abstammung d. Rum. pag. 121 sq.) s'a pronunţat incontra ei, susţinênd părerea lui Engel şi Pray, că Anonymus este notariul lui Bela III (1174—1196). D. Xenopol am vêzut că nu se pronunţă precis asupra timpului acestui cronicar; numai in critica d'intâi (pag. 171) d-sa il priveşte, după părerea mai veche, ca notariul lui Bela I (1061—1063). Nu putem intrà aici mai deaproape in discuţiunea acestei intrebări, mai ales după ce vêrsta marturului nostru nu priveşte chestiunea română decât in mod secundar. Totuşi cred necesar a-mi spune părerea măcar pe scurt.

Inainte de-a ne decide despre timpul cronicarului nostru, să ţinem in vedere că acesta ne spune insuşi in prolog că scrierea sa „*Gesta Hungarorum*“ este cea d'intâi cronică a Ungariei asupra originilor poporului şi a genealogiei regilor. Ca unic exemplar al acesteia ni s'a păstrat numai o copie necompletă din secului XIV.

Criteriele interne ale cronicei nefiind de ajuns pentru a determinà vêrsta ei, trebue să cercăm aceasta mai ales prin asemênare cu celelalte cronice ungureşti. In această privinţă voiu să atrag aici atenţiunea numai asupra unor imprejurări mai insemnate, care-mi par decizêtoare pentru chestiune.

Mai intâi este cunoscut că inainte de suirea pe tron a lui Bela IV există in Ungaria o cronică indigenă, din care călugării Dominicani s'au informat despre vechea patrie rêsăriteană a Ungurilor, inainte de ce intreprinserà pe atunci misiunea lor predicătoare in acele părţi păgâne din resărit. Memoriul Dominicanului Ricardus asupra acestei misiuni sevârşite, scris la 1237, incepe astfel:

„Inventum fuit in *Gestis Ungarorum* Christianorum, quod esset alia *Ungaria maior*, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, *eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustenere non posset:* qui cum *multa regna pertransissent et dextruxissent*, tandem venerunt in

terram que nunc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur *pascua Romanorum*, quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, *subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem-*“ [1]) (S'au aflat in *Gesta Ungarorum* [faptele Ungurilor] celor creştini că ar fi altă *Ungarie mai mare*, de unde eşiseră şapte duci cu oamenii lor, ca să-şi caute loc de locuinţă, *pentru că ţara lor nu mai putea susţinè mulţimea locuitorilor;* aceştia, după ce *trecuseră prin multe state şi le nimiciseră*, veniră deci in ţara ce sè numeşte acum Ungaria, atunci insă *păşunea Romanilor*, care şi-o aleseră mai cu preferinţă decăt pre celelalte ţări spre a o locuì. *dupe ce şi-au supus popoarele ce locuiau atunci aicia.)*

Aseměnănd acest citat, scos dintr'o cronică ungurească „*Gesta Ungarorum*“ cu istoria venirii Ungurilor din „Gesta Hungarorum“ alui Anonymus, vedem că intr'ĕnsul nu se află nimic ce n'ar fi şi 'n cronica acestuia, cunoscută sub acelaşi nume ca şi al celei intrebuinţate de Ricardus. Ba incă mai mult: noi aflăm aici lucruri care nu se află in altă cronică ungurească decăt in cea a lui Anonymus, cu care citatul de sus corĕspunde intocmai ca escerpt din această cronică. Aceste sunt: numele patriei vechi „Ungaria mare“ (cap. I. Scythia.... maxima terra est, que Dentumoger dicitur), causa emigrării Ungurilor de-aici pentru mulţimea locuitorilor ce nu mai puteau fi susţinuţi (cap. I şi 5.), nimicirea mai multor state şi supunerea popoarelor aflate in Ungaria, in sfărşit numele de atunci al Ungariei „*Pascua Romanorum*“ (cap. 9.)

In vĕderea acĕstor făpte necontĕstabile, cum şi a mărturisirii lui Anonymus că inaintea lui nu se află altă cronică ungurească, *care să fi arĕtat căte state şi-au supus Ungurii şi din care causă au eşit ei din ţara lor de mai nainte;* [2]) in vederea acestora, nu ne este permisă altă conclusiune, decăt că cronica lui „Gesta Hungarorum“ se află acum inainte de domnia lui Bela IV, fiind ea cunoscută pe atunci misionarilor Dominicani. Deci autorul ei nu poate să fi fost notariul acestui rege.

---

[1]) Endlicher Mon. Arpad. I, 248. Theiner, Monum, Hungariae I, 151. D. Xenopol (p. 106) citează acest memoriu, publicat sub titlul «*De facto Hungarie magne invento*» in inţeles greşit ca «*cronică*» sub acest nume cunoscĕndu-l numai după citatul necomplet al d-lui Tomaschek.

[2]) Endlicher pag. 1, quot regna et reges sibi subiugaverunt, aut quare populus de terra Shythica egressus.

A fost el însă notariul lui Bela III? Pentru această părere Engel [1]) şi Pray [2]) pun mai ales temeiu pe litera *P* dela începutul cronicei, privind-o ca iniţiala numelui cronicarului, identificat de aceşti autori cu Episcopul Ardealului *Paulus*, care se află adeverit într'un document din a. 1188 ca fost notariu al regelui Bella III. Dar cu această iniţială d. Marczali [3]) a descoperit în timpul mai nou şi un notariu al regelui Bela IV, numit *Pous* şi identificat de acest autor cu Anonymus. Criteriele interne, ce le invoacă d. Pič pentru timpul lui Bela III sunt prea slabe pentru a decide în acest înţeles. Cel mai puternic argument din aceste — anume că anonimul Notariu trebue să fi trăit încă în timpul Împăratului Manuil Komnenos (1143—1180), pentru a putè lăsa să prevaleze la venirea Ungurilor imperiul byzantin peste cel bulgar mai de tot în peninsula balcanică — acest argument poate fi invocat cu mai bun temeiu pentru timpul înainte de domnia lui Bela III, în a cărui vreme imperiul bizantin au ajuns din contră la mare decadenţă după moartea lui Manuil, pe când imperiul româno-bulgar al Asaneştilor se ridică la prima putere a peninsulei balcanice. Dacă Anonymus face să prevaleze imperiul bizantin atât de mult, identificându-l de regulă mai cu întreaga peninsulă, el, care se vede din cuvintele lui c'a scris cronica sa după moartea regelui, al cărui notariu fusese, trebue să fi trăit într'un timp când acest imperiu se întindea până la Dunăre.

Starea lucrurilor nefiind astfel în anii din urmă alui Bela III († 1196), suntem siliţi a merge ceva mai înapoi. Aici şi cronicile ungureşti ne dau la mână puternice temeiuri, pentru a determină timpul cronicarului nostru ca notariu al lui Bela II (1131—1141).

Mai întâi trebue să ţinem seamă că cronica lui Anonymus nu ne este păstrată întreagă. El aminteşte (cap. 15.) o întâmplare din timpul regelui Andrea I (1046—1061) şi adauge: „*precum voiu zice în cele următoare*“ (ut in sequentibus dicetur); iar partea păstrată nu ajunge nici până la Geisa, tatăl lui Stefan-cel-Sfânt. In Prolog el mai spune că dă prin această cronică o „genealogie a *regilor* Ungariei“. După ce din spusele lui se cunoaşte deci vederat că el a scris şi *istoria regilor*, probabil până 'n timpul său, să

[1]) Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium. Vindobone 1794. Appendix de origine Valachorum § 4.

[2]) Historia regum Hungariae, Budae 1801. Tom I, pag. XXIX.

[3]) Ungarus Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden, Berlin 1882, pag. 101.

vedem dacă nu se află urme din aceasta in celelalte cronice ungureşti.

In cronica de Buda aflăm citate „cărţile vechi *Gesta Hungarorum*“ pentru rescoala păgână din 1046—1047, urmată de reacţiunea păgânismului după Stefan-cel-Sfânt [1]). Aici vedem că acele „cărţi vechi“ aveau acelaşi nume ca cronica lui Anonymus.

De insemnătate decizătoare pentru chestiune este insă părtinirea vădită pentru Bela II şi fiul şi următorul seu Geisa II in cronica ilustrată, scrisă la 1358 după isvoare mai vechi, care cronică se află şi copiată in cronica lui Thurocz. Aici se cunoaşte vederat că autorul originar al acestei părţi a cronicei, care părtineşte in modul cel mai linguşitor pre numiţii regi, şi care se vădeşte aci prin modul scrierii cum şi prin precisiunea datelor ca contimporan, era un curtean de-al lor. [2]) Faţă cu laudele peste măsură date neinsemnatului Bela II cel Orb, vedem că unchiul acestuia, regele Coloman (1095—1114), — după mărturiile nepărtinitoare din ţară şi din afară, unul din cei mai distinşi domnitori ai timpului seu — este descris in colorile cele mai uricioase. Asemenea de părtinitor este cronicarul şi in contra fiului şi urmământorului acestuia, Stefan II († 1131), cum şi in contra celuilalt fiu Boris, care ca pretendent susţinea certe de tron cu regii Bela II şi Geisa II. [3])

Această părtinire — la regii Coloman şi Stefan II in toată cronica unicul cas de nedevotament şi ură faţă cu dinastia — capătă inţeles, când ştim că Bela II impreună cu tatăl său Almoş a fost orbit de Coloman pe timpul certelor de tron dintre acest din urmă şi fratele său Almos. Luând pe lângă aceste in considerare că această parte mai largă şi de caracter de tot contim-

[1]) ed. Podhradczky pag. 93. Est autem scriptum in antiquis Libris de Gestis Hungarorum ...

[2]) Contimpuranitatea autorului se cunoaşte clar şi din următoarele cuvinte: «Confirmatum est ergo Regnum in manu ejus (Bellae II), et inimicos ejus dedit dominus in opprobrium *usque in presentem diem*, cap, 64.

[3]) Pars II, cap. 60—66. Schwandtner, ss. rer. Hung. I, pag. 135—146. cf. Marczali op. cit. p. 77, unde autorul demonstră mai pe larg, pe temeiul acestor date, că această parte a cronicei este din acest timp. Mirare că acest autor lasă aici cu totul din vedere pre Anonymus, despre care susţine (p. 94 sq.) cu vădită silnicie c'a fost notarul lui Bela IV; de bună seamă numai de dragul teoriei lui Roesler, pentru care se declară cu orbire maghiară, lăsând astfel din mână meritul de a fi resolvit acum chestiunea despre timpul lui Anonymus.

poran al cronicei ajunge numai până'n domnia lui Geisa II (1141—1161), după care urmează in toate cronicele ungureşti o lacună foarte bătătoare la ochi până la domnia lui Andrea II (1204—1235), până ce prima cronică ungurească a aflat continuator,—in vederea acestora, contimporanitatea cronicarului şi legătura lui cu casa şi curtea lui Bela II nu poate fi pusă nicidecum la indoială. Şi cine să nu cunoască aci pre *Anonymus „quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius“*, de la care avem cea mai veche cronică ungurească!

Spre adeverirea acestei conclusiuni, impusă numai decât prin logica faptelor, voiu aduce incă următoarele temeiuri mai puternice:

Cea mai pronunţată tendinţă a scrierii lui Anonymus este: *că numai descendenţii lui Almos* (tatăl lui Arpad) *sunt indreptăţiţi la domnie in Ungaria.* Acest aşezământ este intăiul punct al jurămăntului despre care spune el că l-au depus Ungurii ducelui lor Almos inainte de intrarea lor in Ungaria [1]). In deplin acord cu această tendinţă supremă şi curat din acest punct de vedere, vedem că purcede şi cronica ilustrată cu privire la fiul lui Coloman, pretendentul Boris, care susţinea inviersunate lupte de tron cu Bela II şi Geisa II, şi care este numit aici de repetite ori *„fiu adulterin“* al femeii lui Coloman, deci nu din viţa Arpazilor ceea ce altcum nu se află adeverit [2]). Alt punct al jurămăntului plăsmuit de Anonymus este că: *cine ar fi necredincins domnitorului şi ar face discordie intre domnitor şi neamul lui, acela să fie al morţii* [3]). Deci iarăşi un aşezământ pentru timpul cronica-

---

[1]) Cap. 5. Elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum, usque ad ultimam generacionem, Almum filium Ugek ... cap. 6. Primus status iuramenti sic fuit: ut quam diu vita duraret, tam ipsis, quam eciam posteris suis, semper ducem haberent de progenie Almi ducis.

[2]) II, cap. 61: Quae ex adulterio peperit filium nomine Borich. — Cap. 64: Plurimi autem ex nobilibus in partem Borichii declinaverunt. Proceres autem Hungariæ vocati sunt ad colloquium cum rege. Interrogavit autem eos rex, si scirent, Borichium adulterinum esse, vel filium regis Colomani? Fideles autem regni responderunt, quod indubitanter scirent, Borichium esse adulterinum, et nullatenus dignum corona regis. — Ibid. non decet vos, contra iustitiam quaerere regnum, homini adulterino. Nos enim scimus, quod de iure, regnum habere debeat Bela...

[3]) Quartus status iuramenti sic fuit: ut si quis de posteris corum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis funderetur ...

rului, când afară de Boris începură şi fraţii lui Geisa II, Ladislau şi Stefan, a face pretenţiuni la domnie, urmate apoi şi de certe pentru tron.

Foarte remarcabil este încă că descrierea persoanei lui Coloman din cronica ilustrată este o copie completă a lui *Thersites*, ceea ce ne arată vederat pre Anonymus, care, compilând o *Istorie Troiană* după Dares Phrygius şi alţi autori [1]), imprumută de aici descrierea persoanelor pentru cronica sa ungurească. Eată şi o probă:

Dares Phrygius cap. 12. — Hectorem *blaesum*, *candidum*, crispum, strabum, pernicibus membris, vultu venerabili, barbatum decentem, *bellicosum*, *animo magno*, *in civibus clementem*, dignum, amore aptum. — Alexandrum *candidum*, longum, fortem, oculis pulcherrimis, *capillo molli et flavo*, ore venustu, *voce suavi*, velocem, *cupidum imperii* [2]).

Anonymus cap. 53. — Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flavo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in civibus clemens, voce suavi, sed cupidus imperii.

Dintr'o asemenea fântână il aflăm descris şi pe Coloman în cronica ilustrată (II. 60): „Colomanus... erat autem *habitu corporis contemtibilis*, *sed astutus et docilis*, *hispidus*, *pilosus*, *luscus*, *gibbosus*, *claudus et blaesus*", — un adevĕrat *Thersites* [3]).

. . . Cine să nu cunoască aici pre unul şi acelaş autor? — mai ales după ce Anonymus ni se recomandă însuşi ca compilator al unei *istorii Traiane* după diferiţi autori, care compilaţiune vedem cum o întrebuinţează el şi pentru cronica sa ungurească!

---

[1]) Anonymus spune in prologul seu, Endl. pag. 1: «Dum olim... in *historia Troiana*, quam ego cum summo amore complexus *ex libris Daretis Phrygii ceterorumque auctorum*... in unum volumen proprio stilo *compilaveram*,... — legeremus, petisti a me, ut sicut historiam Troianam.., scripseram, ita et genealogiam regum Hungarie... scriberem».

[2]) Daretis Phrygii de excidio Troiae historia, ed. Meister. Lipsiæ 1873. pag. 15.

[3]) Thersites lipseşte la Dares Phrygius, precum ni s'a păstrat acesta. Descrierea lui Coloman este însă in orice cas o copie depe Thersites după un autor din evul mediu, pe temeiul lui Spindarus Thebanus, traducĕtorul latin al lui Homer. Ea corespunde întocmai cu descrierea persoanelor dela Dares Phrygius, şi se va fi aflat ca descriere a lui Thersites la unul din autorii evului mediu, întrebuinţaţi de Anonymus pentru istoria lui Troiană.

In sprijinul acestora am avea încă şi alte dovezi; dar să ne mulţumim cu atâta, nefiind aici locul pentru a lămuri această chestiune mai pe larg. Temeiurile expuse sunt de ajuns pentru a dobândì cu deplină convingere morală resultatul că mult restălmăcitul Anonymus nu este altul decât notarul lui Bela II, şi c'a scris cronica sa sub domnia fiului acestuia, Geisa II, pe la miezul secului XII, aducênd-o până'n timpul seu [1]). Trebue a fi orbit de patima unor preocupări favorite, sau chiar intenţionate, pentru a nu recunoaşte că această conclusiune ese unica indreptăţită in ştiinţă!

Dacă istoria regilor nu ni s'a păstrat prin unica copie ajunsă până la noi, lucrul se explică din aceea că această parte se află atunci trecută, mai mult sau mai puţin exact, in alte cronice. Păstrarea părţii' d'intâi avem s'o mulţumim imprejurării că cronica se deosebea aici de celelalte, care toate incep cu istoria Hunilor, adausă pe la inceputul secului XIII [2]) căreia urmează, după o foarte scurtă naraţiune a venirii Ungurilor, istoria regilor [3]). Faptul că istoria Hunilor lipseşte de tot la Anonymus, care aminteşte numai pre Attila, ca predecesorul Arpazilor de aceeaşi origine, este încă unul din argumentele pentru vêrsta lui

[1]) Părerea mai veche că Anonymus ar fi notarul lui Bela I, — pentru că numele regelui nu este deosebit cu numĕr, cum ar fi trebuit să facă cronicarul la un Bela următor — nu se mai poate susţinè faţă cu temeiurile noastre. Ea nu este admisibilă încă pentru aceea că Anonymus numeşte pre Stefan I «*sfânt*», ceea ce nu putea să facă pe timpul lui Bela I, când Stefan nu era încă canonisat.

[2]) Despre timpul redacţiunii istoriei Hunnilor vezi Marczali op. cit. p. 82—83. Ea se află acum in chronica Hungarorum et Polonorum de la sfîrşitul sec. XII. Endlicher Mon. Arpad, I. pag. 60 sq.

[3]) Naraţiunea venirii Ungurilor din aceste cronice mai tărzii este independentă de Anonymus. Se vede că ele se ţin aici de altă cronică, căreia ii dau preferinţă, pentru că conţinea şi istoria Hunilor, priviţi ca strămbuni ai Ungurilor, care lipseşte incă la Anonymus. In cronica ilustrată (cap. 42 şi 53) se află intrebuinţate mai multe cronice indigene. In cronica de Buda se aminteşte, afară de «Gesta Hungarorum», şi o cronică a regelui Salomon (1063—1074), deci anterioară lui Anonymus. Şi acest din urmă aminteşte insinuări cronografice mai vechi, zicênd: cap. 7: «*sicut in annalibus continetur cronicis*», unde pare să inţeleagă anale indigene. Deci este probabil că cronicele posterioare lui Anonymus dau naraţiunea venirii Ungurilor pe temeiul unei asemenea scrieri mai vechi, căci ele infăţişează aici o expunere mai scurtă şi mai simplă. Dacă totuşi Anonymus spune că inainte de dênsul nu se află o cronică care să arate originile şi istoria venirii Ungurilor, atunci se pare că el inţelege naraţiunea mai veche, pentru simplicitatea şi scurtimea ei, sub poveştile «ex falsis fabulis rusticorum, vel a garulo cantu ioculatorum.»

mai veche [1]). Dacă totuşi careva motive pentru a pune intr'un timp mai tărziu redacţiunea cronicei lui Anonymus, aşa cum ne este ea păstrată in copie mai tărzie, ar putea să fie incătva intemeiate, — ceea ce nu putem insă admite nicidecum in mĕsură mai insemnată — atunci ele pot fi puse numai pe seama copiştilor ce vor fi interpolat sau modificat căte ceva.

Cunoscĕnd acum timpul cronicarului nostru, să trecem la intrebarea ce ne ocupă aici mai ales: amintirea Românilor ardeleni la acest autor. Pentru adeverirea spuselor lui in această privinţă, am vĕzut că d. Xenopol aduce dovezi puternice dela alţi cronicari, atăt mai vechi căt şi mai tărzii, cum şi mai cu seamă din documente: dovezi care in acord cu Anonymus adeveresc mai presus de indoială fiinţa Românilor in ţară inainte de venirea Ungurilor.

Dar cronicarul nostru aminteşte la această ocasiune şi un principat român in Ardeal, pe lăngă alte principate supuse de Unguri la venirea lor şi neadeverite altfel. Ca aceste principate, zice Roesler, aşa sunt şi Românii de-atunci un product al fantasiei lui Anonymus, intru glorificarea vitejiei maghiare, care ar fi supus mai multe state şi popoare. Şi aici este de lipsă o dovadă directă in contra acestei false argumentaţiuni a lui Roesler, combătută de d. Xenopol numai in mod dialectic. S'o cercăm deci, indicănd pe scurt numai una mai interesantă.

Principatul bulgăresc al lui Salanus dintre Dunăre şi Tisa pănă'n Carpaţi, care d. Xenopol (p. 77.) il priveşte ca vasal al împĕratului bulgar din Moesia, este de bună seamă unul din cele mai dubioase, incăt la intăia vedere el provoacă neincredere in cronicarul nostru. Această parte de loc se numea inainte de venirea Ungurilor *„Pustietatea Avarilor“*; aici aflăm incă astăzi *Puszta* ungurească. Pănă la intemeierea statului unguresc istoria nu ne arată nicio urmă de civilisaţiune sau de aşezămĕnt politic in această regiune, destinată prin condiţiunile ei geografice timp indelungat numai pentru viaţă nomadă sau păstorească, — şi cu atăt mai puţin urmă de un asemenea principat, cum ne spune unicul Anonymus. Cine va mai voi deci să intreprindă zadarnic de-a susţine cu seriositate, ca Engel ş. a, fără de altă

[1]) Comunitatea de origine a Ungurilor cu Hunnii se află recunoscută in Ungaria acum in sec. XI. v. Marczali op. cit. p. 55.

adeverință, existența acestuia in cutare loc? — Dar dacă nu, oare avem noi dreptul de a-l face să cază, impreună cu celelalte principate, din plăsmuirea tendențioasă a cronicarului?... Și oare nu se află in povestirea acestuia niciun fond istoric?...

Trebue să punem temeiu pe aceasta, căci aici se face analogie la ceeace privește istoria noastră!

Să purcedem dela numele *Salanus*. Un principat *Salan* este adeverit in istorie inainte de venirea Ungurilor, dar nu intre Tisa și Dunăre, ci de cea parte a Dunării, in Pannonia, atunci ocupată de Sloveni. Această provincie e știut că după isbânda lui Carol-cel-Mare asupra Avarilor se afla sub stăpânirea Francilor. La 827 insă ea a fost pierdută către Bulgari, care stăpâneau și'n Dacia Traiană, unde ei și-au lățit puterea după risipa Avarilor cel puțin până'n Tisa. In luptă cu Francii ei căștigară și Pannonia, care o ținură către timp, așezând aici și magistrați de-ai lor.[1]) Cum și când au reușit Francii a dobândi iarăși putere asupra Pannoniei, nu aflăm spus nicăirea. Se știe numai că mai tărziu un duce slovean, Privina, — care, fiind scos din principatul său de lângă Nitra, din spre miază-noapte de Pannonia, se refugiă la Bulgari, și carele creștinindu-se se făcu apoi vasal al imperiului franco-german, — primi in Pannonia dela regele Ludovic Germanul, pe la 840, teritoriul dintre Stiria și lacul Pelson, lângă riul *Sala* (circa fluvium qui dicitur Sala), in feudalitate, unde Privina intemeiă o cetate lângă riul Sala.

In urmă principatul lui Privina, care la 848 fu recunoscut de Ludovic ca de sine stăpânitor al teritoriului său (concessit illi in proprium totum quod prius habuit in beneficium), vedem că cuprinde toată Pannonia dintre Dunăre și Drava. Centrul acestuia era cetatea lui Privina (civitas Privinae) lângă riul *Sala*, unde se află astăzi orașul *Szalavár*, in districtul numit pân'acum *Sala* (ungurește Szala sau Zala). Eată principatul *Salan!*[2])

Sub Kozel, fiul și următorul lui Privina, Metodiu intemeiă Episcopatul Pannonian. Atât Kozel cât și tatăl său Privina se

[1]) Einhardi Annales, a. 827: Bulgari quoque Sclavos in Pannonia sedentes,... ferro et igni vastaverunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaricos super eos rectores constituerunt. Pertz, Mon. Germ. I, pag. 216. Deasemenea in Annalele de Fulda, ibid. pag. 359.

[2]) Conversio Bagoariorum et Carantanorum, cap. 10 sq. Pertz, M. G. Scriptores XI, pag. 11 sq.

adeveresc c'au stat in relaţiuni mai intime cu imperiul bulgar. Poate prin mijlocirea lor Francii erau imprieteniţi pe timpul acesta cu Bulgarii, amintiţi in Annalele de Fulda la a. 863 ca venind dela resărit intr'ajutor Francilor in contra Moravilor. [1])

După moartea lui Kozel, Francii luară iarăşi Pannonia in stăpănire, dar n'o putură mănţine in contra lui Suatopluk al Moraviei, carele fu apoi investit cu o parte a ţerii de cătră Carol-cel-Gros (884). Este remarcabil că in aceste lupte pentru Pannonia, şi Bulgarii atacă pre Suatopluk. [2]) Murind Suatopluk (894), regele Arnulf dete Pannonia, cu cetatea de lăngă Sala ca capitală, ducelui slovean Brazlav din cea parte de Drava, care la venirea Ungurilor avea deci in stăpănire principatul Salan ca vasal al imperiului franco-german. [3])

E vederat că din aceste fapte istorice tradiţiunea cunoscută lui Anonymus, intemeiată pe o tradiţiune mai veche decăt cea naţional-ungurească dela venirea Ungurilor, a format mitul ducelui Salan. [4]) Aceasta se cunoaşte clar incă şi din aceea că la Anonymus conducătorii expediţiunilor in contra Bulgarului Salan sunt *Lelu* şi *Bulsu*. (cap. 39, 41, 42.) Despre aceştia spune Kéza că *Lel* a ocupat teritoriul din stinga Dunării de mijloc, de unde a scos pre *Messiani* (Moesiani, Bulgarii din Moesia), iar *Bulchu* a ocupat teritoriul *Zala* de lăngă lacul Pelson. [5]) La cucerirea Pannoniei Anonymus nu numeşte insă pre *Bulsu* (Bulchu), pentru că in tradiţiunea cunoscută lui acesta se afla numit in mitul lui *Salan*. Precum numele acestuia este de bună seamă numai conumele imprumutat dela principatul *Salan* din Pannonia, aşa şi cel al pretinsului său străbun *Kean* nu inseamnă nimic alta

[1]) Pertz, M. G. I, 374.

[2]) Annales Fuldenses, a. 884, ibid. pag. 400: cum Bulgaris... qui priori anno suum (Zuentibaldi) regnum vastavere...

[3]) ibid, a. 896. pag. 413.

[4]) Intrebuinţarea unei tradiţiuni orale o indică Anonymus mai precis in cap. 42: quorum eciam bella et forcia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non vultis, credite *garulis cantibus ioculatorum et falsis fabulis rusticorum, qui forcia facta et bella Hungarorum, usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt....*

[5]) Endlicher pag. 103. Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat; iste circa Golgocha primitus habitans, exinde Messianis et Boemis extirpatis, tandem in partibus Nitrie sepius fertur habitasse. Septimi qui dem exercitus Werbulchu (numit pe urmă numai Bulchu) dux est dictus, hic in Zala circa lacum Bolotum descendisse perhibetur.

decăt *Khan* bulgăresc. Cine nu va recunoaşte aici o reminiscenţă istorică despre mai vechea stăpănire bulgară asupra Pannoniei, unde incă şi principatul Salan a rămas sub Privina şi Kozel in oarecare legătură cu imperiul bulgar?

Dacă acest principat se află pus la Anonymus intre Dunăre şi Tisa, iar nu in Pannonia, unde este adeverit, atunci trebue să admitem că această mutare s'a făcut mai ales din causa cunoştinţei că Pannonia se afla la venirea Ungurilor sub suzeranitatea Francilor, după cum ne şi spune Anonymus, punĕnd (cap. 46—49) această ţară sub stăpănirea Romanilor, care se retrag de către Unguri „*in terram Teuthonicorum*“, ceea ce va să zică sub stăpănirea Impĕraţilor romani ai Francilor din Germania. Pentru două stăpăniri nu era aici loc in ideea cronicarului. Dar poate că şi tradiţiunea cunoscută lui i-a dat motiv pentru aceasta, sau ea sună chiar astfel.

Este anume foarte probabil că pe timpul stăpănirii bulgare in Pannonia, Bulgarii, care stăpăneau şi Dacia până in Tisa, au cuprins in imperiul lor şi teritoriul intermediar dintre Tisa şi Dunăre. Suidas (I, 1017) spune că Bulgarii şi-au supus pe la inceputul sec. IX pre Avari; aşa numita „Pustietate a Avarilor“ dintre Tisa şi Dunăre va fi fost deci deasemenea supusă lor. După intemeierea principatului Salan din Pannonia, ducii acestuia se poate c'au primit dela Bulgari, cu care ei susţineau prietenie mai intimă, teritoriul limitrof dintre Dunăre şi Tisa in stăpănire atirnătoare. Astfel numele Salan ca de duce bulgar au ajuns să fie impreunat in tradiţiune cu această parte de loc. La Anonymus el a remas cu atăt mai lesne in această legătură, cu căt la dĕnsul tot celalt pămĕnt al Ungariei se află ocupat de alte principate şi stăpăniri, aşa că pentru Salan, cum şi pentru adeverita stăpănire bulgară in părţile ocupate de Unguri—despre a căror lupte cu Bulgarii, adeverite şi prin ştiri bizantine, cronicariul se vede că cunoştea o tradiţiune intunecată — nu i-a rĕmas alt loc decăt cel dintre Tisa şi Dunăre, unde este şi probabil că Bulgarii mai exercitau incă oarecare stăpănire, fără ca să putem insă admite aici existenţa unui principat propriu.

Astfel inţelegem noi a explica miturile istorice, din fapte adevĕrate, a căror amintire a fost alterată in decursul timpurilor prin tradiţiunea poporală,—iar nu din fantasia cronicarilor!

Dacă deci in mitul lui Salan se află un fond istoric, cu căt mai mult trebue să fie recunoscut acesta la principatul român

din Ardeal, unde existența poporului român inainte de venirea Ungurilor află adeverire din mai multe părți. De bună samă și aici se află in tradițiunea lui Anonymus adausuri inchipuite. Așa, supunerea acestui principat incă pe timpul lui Arpad nu este nici decum probabilă. Și numele ducelui român *Gelou* nu pare să fie alta decăt imprumutat dela ducele unguresc *Geula* sau Gyla) din Bělgrad (Gyula-Fejérvár), adeverit in timpul lui Stefan-cel-Sfănt.[1]) Principatul ardelean al lui Gyula — carele cuprindea numaĭ partea apuseană, mai ales pe valea Morĕșului [2]) — ear după spusele lui Anonymus un principat mai vechiu român, care primi apoi o dinastie ungurească, după ce ducele român căzu in luptă cu Ungurii. Atăta fond istoric se poate cunoaște din povestirea lui. Pe lăngă Români, Anonymus amintește aici și Slavi; el nu spune insă nimic de stăpănirea bulgară, care la venirea Ungurilor se intindea și asupra Ardealului. Principatul român, amintit de el, se află după toată probabilitatea in atirnare de imperiul bulgar; el putea să fie supus de Unguri abia pe la miezul sec. X, căud puterea Bulgarilor era decăzută. Din timpul stăpănirii bulgare au păstrat Românii ungureni knezatele și voivodatele lor cu numiri bulgaro-slovenești, și de la dĕnșii au imprumutat Ungurii numirea de *Voivod al Ardealului*, urma vechiului voivodat român de aici.

O reminiscență despre stăpănirea bulgară asupra părților Daciei se află in Anonymus la principatul așa numitului *Menu-*

---

[1]) După Constantin Porphyrogenitul' (de adm. imp. cap. 40.)' numele *'Gylas'* (Gyula) insemna un mare-demnitariu unguresc. Pe la 955 un *ἄρχων* unguresc. Gylas se botează in Constantinopole și primește de aici pre episcopul Ieroteu pentru țara lui. (Kedrenos ed. Bonn. II, 328.) El pare să fie identic cu Gyula I, socrul lui Geysa (tatăl lui Stefan-cel-Sfănt), despre care Gyula spun celelalte cronice ungurești că a ocupat cel intăiu Ardealul. Următorul acestuia, Gyula II, contimporanul lui Stefan-cel-Sfănt, este numit și in Annales Hildesheimenses la a. 1003: *rex Iulus*. Pertz M. G. Ss, III, 92.

Aici trebue căutată și originea numelui *Gelou*. Este mai mult decăt ridicul de a deriva acest nume dela latinescul *Gelu* (ger) — cum face domnul Nădejde in revista «Contemporanul», Iași 1884, a. IV. nr. 3. pag, 110, — și de-a scoate de aici conclusiunea că: *Valachii lui Anonymus nu erau Români, ci alt popor romanic*, in a cărui limbă *gerul* nostru s'ar fi numit *ghelo*, și că deci limba noastră este venită in Dacia din cea parte a Dunării după venirea Ungurilor. Aceasta inseamnă a-și bate joc de știință și de istoria unui popor.

[2]) Cronicele ungurești numesc incă pe timpul lui Stefan-cel-Sfănt (pe la 1003) in partea resăriteană a Ardealului un duce bulgar *Kean*, va să zică un *Khan* bulgăresc sau vasal al imperiului bulgar.

Morout [1]) dintre Ardeal şi Tisa superioară. Despre aceasta spune cronicariul că era supus „*Împĕratului Constantinopolitan* (cap. 20) şi că se pregătea de fugă in *Grecia* (cap. 28), confundând aici, ca mai adese ori, *Bulgaria* cu imperiul bizantin, care in timpul lui cuprindea şi Bulgaria. Asemenea confundare face el şi la principatul lui Salan. [2]) La Menu-Morout ea se cunoaşte clar şi din aceea că el face pre acesta să respundă Ungurilor „cu inimă *bulgărească.*“ (cap. 51. bulgarico corde.) In partea mai resăriteană a acestui principat aflăm mai tărziu voivodatul român de Marĕmorĕş, adeverit in documente dela sfărşitul sec. XIII inainte, după toată probabilitatea o mică remăşiţă din timpurile mai vechi, in cotul nord-estic al Ungariei, unde Românii au putut păstra timp mai indelungat autonomia lor naţională.

Dela al treilea principat, numit de Anonymus pe păměntul Daciei la venirea Ungurilor, — anume cel al aşa numitului *Glad*, dintre Ardeal şi Tisa inferioară pănă 'n Morĕş — se află in timpurile istorice urmă mai proaspătă. E principatul lui Achtum, care in timpul lui Stefan-cel-Sfânt stăpănea acelaşi teritoriu ca şi Glad al lui Anonymus.

D. Xenopol (p. 75) numeşte pre Achtum „unul din cei d'intăi capi *unguri* ai Transilvaniei“ (adecă in Banatul Timeşan). Nu ştim cu care drept il face *Ungur*. Poate pentru că Roesler il numeşte astfel? — In nicio fântănă istorică, despre care am cunoştinţă, Achtum nu se află numit Ungur. Din contră, Anony-

---

[1]) Numele *Morot* il cunoaşte şi Kéza din tradiţiune, dar il inlocueşte cu Suatopluk. Endlicher p. 101: Tradunt quidam, quod Hungari Morot non Zuataplug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem... pag. 103: usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseurant... Thurocz, P. I. c. 24: Voluere tamen nonnulli, quod Hungari, in secundo ipsorum introito, non Zwathepalug, sed Marothum patrem illius, in Pannonia invenissent dominantem.—Chron. Budense pag. 32: Svetibolug, Morothi filius.

Morót inseamnă ungureşte *Morav*; de aceea Kéza inlocueşte acest nume, cum se pare din combinaţiunea sa proprie, cu Suatopluk, ducele Moraviei, privit ca fiul lui Morot. Remâne la indoială dacă Anonymus a imprumutat acest nume dela conumele tradiţional al unui duce morav, sau de avem a face cu alt nume propriu. In România, mai ales Oltenia, se află mai multe localităţi cu numele *Marotin* şi *Marotesti* (v. Haşdeu, Ist. crit. I, 89.), derivat dela numele personal *Marot*, care se vede c'a fost mai inainte intrebuinţat intre Români. La numele *Menu-Morout*, numit *nepot al lui Morout*, se presupune forma română *menu* dela lat. *minor*.

[2]) Cap. 12: Keanus, proavus ducis Salani, dux de Bulgaria egressus auxilio et consilio *imperatoris Grecorum*, preoccupaverat terram illam...

mus spune că acest „Ohtum“ era *descendent al lui Glad*, care deveni vasal al Ungurilor, păstrând astfel principatul seu. [1]) Iar în viaţa Sf-lui Gérard aflăm că Achtum era de *ritul resăritean*, precum şi poporul lui, şi c'a primit domnia dela *Greci*, poate deasemenea în loc de *Bulgari*, ca la Anonymus. [2]) Despre naţionalitatea lui nu aflăm nicăiuri altă ştire, şi faţă cu aceste mărturii nu putem nicidecum admite c'ar fi fost Ungur.

Existenţa principatului neunguresc al lui Achtum din Banatul Timeşan află însă explicare numai prin Anonymus, după care acest principat s'a păstrat încă din timpul înainte de venirea Ungurilor. La inceput el se făcu tributariu Ungurilor, cum spune Anonymus, ceea ce se vede şi din spusele lui Constantin Porphyrogenitul (de adm. imp. c. 40,) că Ungurii şi-au supus Ungaria până la Puntea lui Traian. Mai apoi însă Achtum se desfăcu de Unguri [3]), recunoscênd — cum se pare mai probabil — vechea suzeranitate a imperiului bulgar, [4]) despre care se află aici amintire şi la Anonymus, care spune că *Bulgarii* veniră intr'ajutor lui Glad incontra Ungurilor (cap. 44.) Dar Achtum căzu, după spusele tradiţiunei, victimă trădării unui mare-oştean de-ai lui, numit *Cianadin* (Chanadinus, la Anonymus: Sunad), care deveni apoi

[1]) Cap. 11. Endl. p. 14. Glad... ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea... tempore sancti regis Stephani, Sunad... in castro suo iuxta Morisium interfecit, eo quod predicto regi rebellis fuit in omnibus.—Cap. 44. p. 39. Glad ex cuius eciam progenie longo post tempore descendit Ohtum.,. p. 40. Glad a cuius progenie Ohtum descendit...

[2]) Endlicher; mon: Arpad. I. p. 214. Achtum... secundum *ritum Grecorum* in civitate *Budin* (Vidin) fuerat baptizatus... pag. 215, *accepit autem potestatem a Grecis*, et construxit in prefata urbe Morisena monasterium..., constituens in eodem abatem cum monachis grecis, juxta ordinem et ritum ipsorum.

[3]) Vita Sti Gerardi, cap. 10. p. 214. Achtum... regi autem Stephano honorem minime impendebat, confidens in multitudine militum et nobilium suorum... et usurpabat sibi potestatem super sales regis descendentes in Morisio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Ticiam tributarios et custodes, conclusitque omnia suo tributo.—Anonymus cap. 11. Ohtum... regi (Stephano) rebellis fuit in omnibus.

[4]) Ca vasal al regelui bulgar Samuil îl priveşte şi Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs, Berlin 1876. II, 67. Szalay, Geschichte Ungaris (Deutsch von Wögerer), Pest 1866. I, 98, îl priveşte ca vasal al Impĕratului bizantin Basiliu II, care a supus Bulgaria. Această părere, întemeiată pe spusele din viaţa St-lui Gerard, poate să fie într'atât dreaptă, încât Achtum, fiind vasal al imperiului bulgar, poate să se fi supus impĕratuluĭ bizatin, după ce acesta a supus Bulgaria dunăreană (1002). Dar lipsa unei asemenea indicaţiuni în ştirile bizantine ne face a crede mai curênd că în viaţa St-lui Gerard se confundă aici Bulgaria cu imperiul bizantin, ca la Anonymus.

Comite unguresc al provinciei supuse. Numele *Banat*, pe care-l poartă această țară până astăzi, va fi rămas încă din acele timpuri, dacă nu mai de mult.

Astfel înțelegem noi scrierea „Gesta Hungarorum“ a mult osinditului Anonymus — în ochii Roeslerianilor un *„fons et origo mali.“* La tot pasul, cel mai vechiu cronicar al Ungariei se vădește că dispunea pentru timpul venirii Ungurilor de o tradițiune istorică mai bogată decât următorii sĕi, care în toată Ungaria nu cunosc altă stăpânire înainte de Unguri decât cea a lui Suatopluk, adeverit la venirea acestora numai în partea nord-vestică (Moravia cu țara Slovacilor de azi), pe când Anonymus ne dă despre starea de-atunci a Ungariei o icoană mai apropiată de adevĕr. [1]) Dĕ bună samă, adevĕrul istoric este la dĕnsul întunecat prin felul tradițiunei întrebuințate, și câte odată încâtva alterat și prin adausuri sau modificări de ale învĕțatului cronicariu pragmatizator. Astfel amestecul lui straniu de adevĕr și basme remâne netrebuincios, unde dispunem de mai bune mijloace pentru cunoștința istorică; nu însă acolo unde aceste ne lipsesc. Pentru părțile Daciei mai ales, scrierea lui este o fântână istorică, care — fie ea cât de slabă — cu mijloacele criticei în mână nu se poate disprețui de loc, unde celelalte știri despre timpul ce ni-l descrie el sunt atât de sărace și de mare neajuns pentru cunoștința trecutului.

Dacă am intrat aici ceva mai mult în discutarea acestei cronice, cred că nu va fi de prisos, nici tocmai nepotrivit în această critică. N'am voit să las ca să treacă această ocasiune, fără ca să-mi spun părerea despre chestiune, până ce-mi va fi cu putință de-a da un studiu mai amĕnunțit asupra lucrului.

Să trecem acum la nou-descoperitul scriitor bizantin Kekavmenos, pe care d. Xenopol (p. 121) îl înlătură pe cuvêntul că nu conține date destul de lămurite pentru a fi întrebuințat cu folos, părere la care trebue să ne opunem cu dinadinsul.

---

[1]) In partea apuseană a Ungariei Anonymus amintește, pe lângă stăpânirea Francilor asupra Pannoniei, încă principatul slavon de Nitra (partea ungurească a Moraviei de atunci) ca vasal al Boemiei, (cap. 35 ș. a.) Punĕnd aici pre Moravi în atârnare de Boemia, el copiază timpul seu; pentru a face să prevaleze Boemia, el mai avea motiv în intervenirea acesteia în afacerile Ungariei pe timpul certelor de tron, al căror contimporan era dĕnsul.

D. Xenopol se pare că cunoaşte pe acest autor numai din citatele d-lui Tomaschek (Zur Kunde der Haemushalbinsel, pag. 60 sq.), pe care le aduce în sprijinul teoriei lui Roesler. Pe astfel de temeiu nu ştiu dacă este cineva în drept să pronunţe asemenea sentinţă! Aceasta cu atât mai puţin, cu cât acele singure citate, bine judecate, sunt de ajuns pentru a cunoaşte că scrierea lui Kekavmenos conţine, precum vom vedea, date de cea mai însemnată valoare pentru chestiunea noastră.

Autorul, scriitor din a doua jumătate a secolului XI, a devenit cunoscut numai decurând prin publicaţiunea d-lui Vasilievski: „Sovêty i raskazy vizantiĭskago bojarina XI vêka“ (St. Petersburg 1881), extrasă din jurnalul ministerului de instrucţiune. Această prea interesantă publicaţiune conţine fragmente din scrierea unui Despot bizantin din familia Kekavmenos şi nepot după mamă al unui general bulgar de sub regele Samuil, împreună cu un studiu amenunţit asupra autorului. În scrierea sa *στρατηγικόν*, Kekavmenos dă svaturi de tactică militară, dimpreună cu mai multe ştiri istorice de mare interes pentru cunoştinţa timpului său. El vorbeşte în mare parte (cap. 173—188) şi despre Vlachii imperiului bizantin, în mijlocul cărora trăise el şi familia lui, şi cu cari se vede să fi avut, ca şi părinţii lui, atingere ostilă, încât este plin de ură asupra acestui popor neînfrânt sub despotismul bizantin. Într'un capitul (186) intitulat *περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων* (despre necredinţa Vlachilor), unde cu amăriciune ameninţă pe consoţii şi următorii săi asupra „alor Vlachilor neam necredincos şi rèsvrătit“, el ne dă şi o prețioasă notiță istorică despre originea acestora. Cât pentru necredinţa imputată lor, el arată intenţiunea acestei ameninţări în cuvintele, cu care sfârşeşte acest capitul, zicând:

„Deci vĕ vestesc voĕ, ca să nu le credeţi acestora deloc. Şi dacă s'ar iscà cândva rescoală, şi ei vor fățărì iubire şi credinţă, jurându-se la Dumnezeu că o vor păzì, să nu le credeţi lor!... Şi dacă va fi cândva rescoală în *Bulgaria*, precum s'a zis mai înainte, şi dacă ei ar mărturisì că sunt amicii tĕi şi ar dà chiar jurămĕnt, să nu le crezi lor!“ (1).

---

1) Vasilĭevski, op. cit. pag. 107. *Παραγγέλλω οὖν ὑμῖν, ἵνα μὴ πιστεύητε τούτοις τὸ σύνολον. Καὶ εἰ γένηταί ποτε μοῦλτον καὶ ὑποχώρησιν ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐξομνύμενοι εἰς τὸν Θεόν φυλάξαι ταύτην· μὴ πιστεύετε αὐτοῖς..... εἰ δὲ καὶ ποῖς γεννήσεται ἑτερεία εἰς Βουλγαρίαν, καθὼς προείρηται, καὶ εἰ φίλοι*

Un secol după această energică povață, marcantă pentru poziţiunea elementului român in imperiul bizantin pe timpul autorului, *Bulgaria* se rescoală chiar sub conducerea Vlachilor, intemeietorii imperiului româno-bulgar al Asaneştilor. Kekavmenos prevedea aceasta. Tendinţa strategicului grec faţă cu Românii din împeriu, arătată apriat mai ales cu privire la această imprejurare, ne va servi de criteriu şi pentru judecarea dreaptă a notiţei lui istorice. Eată ce spune el aici despre originea Românilor:

„Niciodată neamul Vlachilor n'a păzit credinţă cătră cineva, nici către mai vechii Impĕraţi ai Romanilor. Invinşi de către Impĕratul Traian şi cu desăvărşire striviţi, el i-a subjugat, şi ucizĕnd pe Regele lor Decebal, capul i l-a pus in ţeapă in mijlocul cetăţii Romanilor; căci aceştia (Vlachii) sunt aşa numiţii Daci şi Besii.“ [1])

Cine să nu cunoască din aceste cuvinte, pe care nu inţeleg de ce d. Xenopol le trece cu vederea, că aici este vorba de Românii din Dacia lui Traian! Din acest amestec de Vlachi, Daci şi Bessi, mai putem incă cunoaşte că autorul deosebeşte *două ramuri ale poporului român:* unul din Dacia Traiană, aşa numiţii *Daci;* altul din peninsula balcanică, aşa numiţii *Bessi*, despre care vorbeşte mai departe, cum vom vedea mai jos. Deci trebue să deosebim ceea ce el spune de unii şi ce de alţii.

Spusele lui despre resboiul lui Traian asupra Dacilor privesc fără indoială Dacia Traiană. Această ştire Kekavmenos o are de bună seamă dela autori vechi, şi aduce mai ales aminte de Dio Cassius. Dar identificarea Dacilor cu Vlachii nu poate să aibă alt temeiu decât o tradiţiune intunecată despre originea Daco-Românilor dela cucerirea acestei ţĕri de către Romani, care tradiţiune am aflat-o cunoscută şi altor scriitori din evul mediu, atăt la Bizantini (Kinnamos), căt şi mai ales in Ungaria. Ea este, după toată

σον ὁμολογοῦσιν εἶναι, εἰ καὶ ὄμνυνται· μὴ πιστεύσῃς αὐτοῖς. Inainte el aminteşte luptele Bizantinilor cu regele Bulgariei Samuil (cap. 169 — 170) şi rescoala Bulgarilor din a. 1040 sub Delian şi Alusian (cap. 63 şi 75).

[1]) Pag. 106 — 107. cf. 169. *Τὸ τῶν Βλάχων γένος.... οὐδέ ποτε δὲ ἐφύλαξε πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς, ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἐάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων· οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βῆσσοι.*

probabilitatea, tradițiune națională, pe care Kekavmenos putea s'o cunoască prin contactul său și al familiei sale cu Românii și Bulgarii. Față cu vădita lui ură asupra neamului român și cu tendința ce o arată in scrierea sa asupra acestui popor, nu ne vom mirà că el schimbă înțelesul acestei tradițiuni, făcênd pe Dacii supuși drept Vlachi și neadmițênd originea romană a acestora, precum o aflăm spusă de alții puțin mai in urmă. In această privință este remarcabil cum zice el că: Vlachii n'au păzit credință „*nici* către mai vechii Impĕrați ai Romanilor", prin cari cuvinte se vădește că el știea ceva despre legătura națională dintre Vlachi și Romani. Dar grecii bizantini nu voiau să recunoască pe alții decât pe sine inșii ca urmași ai Romanilor; din acest punct de vedere trebue să judecăm și spusele lui Kekavmenos despre originea Românilor descriși ca dușmani ai imperiului. De aici resultă că Vlachii lui cei supuși de Traian ii erau cunoscuți tradițional ca urmași ai provincialilor romani din Dacia Traiană, ca și lui Kinnamos și cronicarilor ungurești.

Totuși d. Tomaschek zice că: „aderenții continuității nu se vor putea provoca niciodată la această combinațiune invĕțată, care se intemeiază pe o confundare a Daciei Aureliane cu cea Traiană, ca la o mărturie istorică in înțelesul lor." Și pe ce temeiu? Nu pe altul decât pe spusele lui Kekavmenos: „*căci aceștia sunt așa numiții Daci și Bessi.*" In legătură cu Bessii, susține d. Tomaschek, Dacii nu pot să insemne decât provincialii romani din Dacia Aureliană. Oare această părere este ea intemeiată? Noi nu aflăm niciun temeiu pentru ea. Din contră, chiar construcțiunea insăși ne arată că Kekavmenos înțelege aici sub *Daco-Vlachi* numai *Românii din Dacia Traiană*, adeveriți aici in timpul lui pe deplin și prin alte mărturii. Căci vorbind despre cucerirea Daciei de către Impĕratul Traian, el adaugă nemijlocit și in mod explicativ (cu particula γάρ): „căci aceștia (Vlachii) sunt așa numiții Daci și Bessii", — pentru a arĕtà că și Dacii, despre care vorbește, sunt acum Vlachi, ca și Bessii (Tracii) romanisați din peninsula balcanică, pe cari sub numele de Vlachi ii are in deosebi in vedere in scrierea sa. Acest înțeles natural al cuvintelor lui Kekavmenos nu poate să-l prefacă nicio sofistică.

Kekavmenos nu este unicul din timpul său care cunoaște pe Românii din stinga Dunării sub numele de *Daci*. Așa-i numește cu jumĕtate de secul mai tărziu și Anna Comnena, care

aminteşte mai adese ori poporul Dacilor din stinga Dunării.[1]) Sub acest popor ea nu inţelege pe Unguri, cum susţine Roesler (Rom. Stud. pag. 84.) ş. a., căci ea zice despre Daci că: *ei locuesc impreună cu Tracii (Bulgarii) şi in dreapta fluviului, pe laturea de miază-noapte a Haemului,*[2])—ceea ce nu putea să spună despre Unguri. O confundare a Dacilor cu Ungurii se poate admite la Anna Comnena numai acolo unde vorbeşte despre *domnitorii Dacilor*, inţelegĕnd aici pe *regii Ungariei*, cari pe timpul ei stăpăneau mai tot teritoriul ocupat pe atunci de Daco-Români.[3]) Regii Ungariei sunt numiţi numai pentru aceea şi *domnitori ai Dacilor*, pentru că Daco-Românii erau supuşi stăpănirii lor. *Ţara ungurească* insă nu se află numită la Anna Comnena niciodată *Dacia*, ci numai *Ungria*.[4]) Nici *oastea dacică*, ce o aminteşte ea in oştirea de 80,000, dusă in anul 1087 de ducele Peceneg Tzelgù in contra imperiului bizantin, nu poate fi privită ca ungurească.[5]) Mai tărziu ea aminteşte pe aceşti Daci, care apar aici ca fiind in slujbă la Pecenegi, de asemenea ca uniţi cu Cumanii, nouii stăpăni pe locurile din dosul Carpaţilor resăriteni.[6]) Aceşti Daci, supuşi inriuririi stăpănitoare a Pecenegilor şi Cumanilor, pot fi identifi-

---

[1]) Ed. Bonn. Tom I, pp. 166, 330. T. II, pp. 30, 246, 273.

[2]) T. II, pag. 299. *Ἑκατέρωθεν δὲ τῶν καταῤῥύτων αὐτοῦ (τοῦ Αἵμου) πολλὰ καὶ πλουσιώτατα ἔθνη νέμεται, Δακῶν μὲν ὄντων βορειοτέρων καὶ τῶν Θρᾳκῶν, νοτιωτέρων δὲ Θρᾳκῶν τε αὐτῶν καὶ Μακεδόνων.*

[3]) II, p. 246. *Οἱ ἐκ τῶν Δακῶν ἥκοντες ἀποκρισιάριοι παρᾶ τοῦ Κράλη καὶ συμπενθέρου τῆς βασιλείας, Ζουπάνος ὁ Περὴς καὶ Σίμων....* Despre regele Ungariei (*Κράλης*) se ştie că era incuscrit (*συμπένθερος*) cu Impĕratul. La regii Ungariei se rapoartă deci şi I, pg. 166: *ἐπεὶ γὰρ ἅς, πάλαι εἶχον οἱ τῶν Δακῶν ἀρχηγέται μετὰ τῶν Ῥωμαίων σπονδὰς τηρεῖν εἰσέται οὐκ ἤδελον, ἀλλὰ παρασπονδήσαντες διέλυσαν....*

[4]) I, p. 256. *διὰ τῆς Οὐγγρίας....* II, p. 33. *διὰ τῶν μερῶν τῆς Οὐγγρίας...*

[5]) I, p. 330. *Ἔαρος δὲ ἐπιφανέντος διελθὼν ὁ Τζελγοὺ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως τέμπη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τῶ Σκυθικοῦ στρατεύματος) σύμμικτον ἐπαγόμενος στράτευμα ὡσεὶ. Χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἐκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκοθῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν.....* Roesler citănd numai acest loc despre Dacii Annei Comnene susţine că aici ar fi inţeleşi Ungurii, sub cuvĕnt că *Σολομὼν δημαγωγός* ar fi detronatul rege unguresc Salomon, despre care spune cronica lui Thurocz (p. II, c. 56.) că s'a refugiat la Cumani. Oare simpla identitate a numelui este de ajuns pentru a justifica asemenea combinaţiune? Dar şi admiţĕnd identitatea persoanelor,—cum vine oastea ungurească in slujbă la Pecenegi?...

[6]) II, p. 273. *Τῶν δὲ τὰ περὶ τὸν Ἴστρον ὡς τὰς τῶν Κομάνων καὶ Δακῶν ἐφόδους φυλαττομένων....*

cați atăt de puțin cu Ungurii căt și cei dela poalele Haemului; noi ii putem privi pe unii, ca și pe alții, numai ca Români.

Roesler, făcĕnd pe *Dacii* Annei Comnene *Unguri*, se sprijineşte pe ficțiunea că acești din urmă ar fi numiți astfel și de Chalkokondylas, la care țara Ungurească s'ar afla numită *Pannodacia*. Cine care cunoaşte pe Chalcocondylas nu ştie insă că la dĕnsul *Pannodacia* nu inseamnă nimica alta decăt *Ardealul* [1]) și că *Dacii* lui — de aceeași limbă cu *Vlachii* din Pindos — nu sunt alții decăt Daco-Românii! El, ca și Anna Comnena, ințelege sub numele de *Vlachi* numai pe Macedo-Românii, iar Daco-Românii sunt numiți *Daci*. Pe Unguri ii aflăm la Chalkokondylas totdeuna sub numele de *Pannonieni* (*Παίονες*); la niciun scriitor ei nu se află numiți Daci, afară de confusiunea făcută de Anna Comnena in ințelesul sus arĕtat.

Ce ne impiedică deci a ințelege sub Dacii lui Kekavmenos cum și ai Annei Comnene anume pe Daco-Români, ca și Dacii lui Chalkokondylas? Neființa lor in Dacia pe timpul acelor scriitori, nicidecum! Pe la miezul secolului XII Românii sunt adeveriți cu siguranță in stinga Dunării pănă in vecinătatea Galiciei. [2]) La inceputul aceluiași secol ii cunoaşte aici și cronicarul rus Nestor, vecinul lor, care spune despre dĕnşii că ei locuiau in părțile Daciei acum la venirea Ungurilor. Această mărturie o dau și toți cronicarii ungureşti, care mai ştiu pe Români ca locuitori indigeni incă din timpul Romanilor, ca și Bizantinul Kinnamos din secolul XII. Deci nu incape nicio indoială că pe timpul lui Kekavmenos, contimporan mai vechiu cu Nestor, Românii se aflau in Dacia, unde ei erau priviți de toți vecinii lor ca locuitori vechi. In acest ințeles și *Daco-Vlachii* lui sunt vederat Daco-Români.

[1]) De rebus turcicis, ed. Bonn. pag. 77. Despre Baiazid: *ὕστερον μέντοι ἐπιπέμψων στρατεύματα ἐπὶ Παιονίαν καὶ Παιονοδαξίαν ἰδίον τὴν χώραν. χρόνον δὲ ἐπιγενομένον ἐπὶ Δάκας καὶ ἐπὶ Μύρζαν τὸν Δαξίας ἡγεμόνα ἐστρατεύετο.... διήκει δ'αὐτῶν (Δάκων) ἡ χωρα, ἀπὸ Ἀζδελίου τῆς Παιόνων Δαξίας ἀρχομένη, ἕστε ἐπὶ Εὔξεινον πόντον.... διήκει δὲ αὐτοὺς (Δάκας) ἀπὸ Παιονοδαξίας ὄρος ἐπὶ πολὺ διῆκον Ἡρασοβὸς* (munții Brașoveni) *καλούμενον.*

[2]) Vlachii de lăngă hotarele Galiciei, amintiți de Nicita Choniates la a. 1164. se aflau după toate indiciele in vecinătatea principatului de Halici, pe unde și analele ruseşti amintesc pe Românii Bolochoveni lăngă Nistru. (v. Dragoș și Bogdan, «Convorb. lit.» XVIII, 261.) Principatul Bĕrladean al lui Ivanko Rostislavici, pe temeiul căruia d. Xenopol (p. 120) pune aşezările acestor Vlachi pe lăngă Bĕrlad, presupunĕnd fără temeiu că in această regiune se aflau hotarele Galiciei dinspre dependendentul (?) principat Bĕrladean, nu mai există la 1164. In asemenea mod ar putea cineva să spună că hotarele Galiciei se aflau la Dunăre, admițĕnd existența principatului Bĕrladean in atirnarea de Halici! Unde ajungem atunci cu mărturia lui Choniates?..

Pe lângă ştirea despre originea acestora, scrierea lui Kekavmenos mai conţine şi altă notiţă insemnată, proclamată de d. Tomaschek ca unicul *argument direct* pentru teoria lui Roesler. Vorbind mai departe despre Vlachii din imperiul bizantin, Kekavmenos zice:

„Ei locuiau mai intăi lângă fluviul Dunării şi lângă Sau, care riu il numim acum Sava, unde locuesc astăzi Serbii, in locuri intărite şi greu de străbătut. Acestora increzĕndu-se, făţăreau iubire şi supunere către vechii Impĕraţi, şi eşind din fortu-rile lor pustieau ţĕrile Romanilor; deci ei indignăndu-se asupra lor, cum s'a zis, ii risipiră. Şi ei, eşind de acolo, s'au imprăştiat in tot Epirul şi Macedonia, iar cei mai mulţi dintr'ĕnşii s'au aşezat in Ellada.“ [1])

D. Xenopol (p. 68) observă bine in contra acestui „argument direct“ al d-lui Tomaschek, că aici Kekavmenos dă mărturie numai despre migrarea Vlachilor dela miază-noapte spre miază-zi, iar nu in direcţiune intoarsă. Totuşi d-sa se prinde in cursă, admiţĕnd că scriitorul bizantin inţelege aici Dacia Traiană, nu cea Aureliană, şi tocmai această neadeverită confundare a ambelor Dacii este temeiul argumentului zis direct al d-lui Tomaschek. Kekavmenos nu face insă alta decăt că pune locuinţele mai vechi ale *Macedo-Românilor*, despre care vorbeşte aici, in deplin acord cu adevĕrul istoric lângă Dunăre şi Sava, in regiunea *ţĕrii Serbilor* din timpul său, adecă in *Dacia Aureliană*, de unde ei au emigrat apoi spre miazăzi. Iar d. Tomaschek, prinzĕndu-se de *„locurile intărite şi greu de străbătut“* ale acestora şi de *„fortu-rile“* lor, face pe strategicul bizantin să inţeleagă aici *Dacia Traiană*, despre a cărei aşezare geografică să nu fi avut noţiune clară, incăt o amestecă cu cea Aureliană şi o mută dincolo de Dunăre, in ţara Serbilor din timpul său, făcĕndu-l astfel scriitorul cel mai confus. Se vede că trebuia să-l incurce aşa de rĕu, căci altfel n'ar putea susţine că *Dacii* lui sunt provincialii ro-

[1]) Vasilĭevski, op, cit. pag. 107: *ὦκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν τῶν ποταμῶν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐλῄζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων. ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ὤκησαν τὴν Ἑλλάδα.*

mani din Dacia Aureliană, şi nici „*argumentul direct*“ pentru teoria lui Roesler n'ar fi putut eşi pe lume! Iar d. Xenopol incurcă lucrul intors şi asemenea de rĕu, mutând *ţara Serbilor* a lui Kekavmenos peste Dunăre in Dacia Traiană, de unde face pe autor să aducă — prin conjectură adausă dela sine — pe Macedo-Români.

Cred că Kekavmenos, inainte de-a intreprinde să scrie un στρατηγικόν, trebue să fi avut mai bune noţiuni geografice despre peninsula balcanică. De aceea nici *aşezările intărite* şi *forturile* (ὀχυρώματα) Vlachilor de lăngă Dunăre şi Sava cu *ţara Serbilor* nu le putem căuta in Dacia Traiană, ci de bună seamă in părţile muntoase şi nu mai puţin „tari şi greu de străbătut“ ale Daciei Aureliane, plină de castelele şi fortificaţiunile Impĕratului Iustinian. Aici pune Kekavmenos locuinţele mai vechi ale Macedo-Românilor sau *Besso-Vlachilor*, unde se şi aflau ele intr'adevĕr, precum vom vedea mai in urmă. Şi precum *Daco-Vlachii* lui nu pot fi căutaţi in Dacia Aureliană, aşa nici *Besso-Vlachii* in cea Traiană, ci numai in peninsula balcanică, unde se afla in vechime ramul trac al Bessilor, sub care nume Kekavmenos inţelege tot neamul trac din peninsulă romanisat in urmă.

Prădăciunile acestor Vlachi in ţĕrile mai de miazăzi ale „Romeilor“, ce le aminteşte autorul, nu privesc nicidecum invasiunile dace in imperiul roman, ci de bună seamă cele ale Slavilor şi Bulgarilor aşezaţi in Dacia Aureliană şi in vecinătate, către cari se vor fi alăturat, cu voie fără voie, şi Românii supuşi de aceştia. Pustiirea ce-a suferit-o imperiul romano-bizantin prin Slavi şi Bulgari, pănă'n Ellada şi chiar Morea, a fost una din cele mai cumplite. Elementul român din părţile ocupate de aceste popoare nu putea să remănă neatins de acest curent neresistibil, incăt invinuirea ce i-o face Kekavmenos pentru acele pustiiri, va fi avĕnd in cătva temeiu istoric. Pe atunci Românii Daciei Aureliane cum şi din celelalte părţi de miază-noapte ale peninsulei, unde ei formau inainte partea cea mai mare a populaţiunii, incepură — fiind parte impinşi de către năvălirea străină, parte luaţi in curentul acesteia — a se imprăştia in părţile de miazăzi, cum zice Kekavmenos. Vlacho-Rynchinii din Macedonia sunt asemenea Români, veniţi aici cu tribul slav al Rynchinilor.

Deci vedem că Kekavmenos ne dă trei date foarte insemnate pentru chestiunea noastră:

1° deosebirea a două ramuri ale poporului român pe timpul

séu: Daco-Vlachii in Dacia Traiană, şi Besso-Vlachii in peninsula balcanică;

2° cunoştinţa despre originea Daco-Românilor dela cucerirea Daciei de cătră *Impĕratul Traian*, — cunoştinţă ce o aflăm păn' acum exprimată numai de dĕnsul unicul in istoriografia evului meziu, intregind astfel ştirile posterioare despre originea romană a acestora şi confirmând tradiţiunea cunoscută in istoriografie de la Bonfin incoace;

3° ştirea despre locuinţele mai vechi ale Macedo-Românilor sau Besso-Vlachilor şi adeverirea migrării române din Dacia Aureliană spre miază-zi, — migrare admisă păn'acum numai ca ipotesă, pusă pe temeiul unităţii limbei române in dialectele ei.

Pentru chestiunea noastră el este deci nu numai cel mai vechiu, ci totodată cel mai insemnat scriitor din evul meziu!

Constatând acest fapt, sfărşim ce-am avut a spune despre cronicari. Doară cu privire la Kekavmenos să mai exprimăm dorinţa ca in viitor d. Xenopol să evite a-şi da părerea asupra unui autor fără de-al cunoaşte din proprie incredinţare.[1])

Cât pentru documente, a căror mărturie o aduce d. Xenopol in sprijinul cronicarilor, ne mărginim la cele spuse in referat. Ar fi fost insă de dorit ca d. Xenopol, a cărui lucrare se intemeiază aici in partea cea mai insemnată mai ales pe resultatele d-lui Pič, să ne spună insuşi aceasta, cu atât mai mult cu cât unele din cele susţinute aici de d. Xenopol trebuesc, pentru a fi mai bine inţelese, completate cu cercetările d-lui Pič asupra acestui lucru. Pentru cestiunea noastră resultă din documentele ungureşti, precum am vĕzut in referat, că mai ales sub raportul politic ele confirmă in toată forma mărturiile cronicarilor despre indigenatul Românilor in părţile Daciei inainte de cucerirea ungurească, aşa că fiinţa lor in ţară pe timpul venirii Ungurilor nu poate fi pusă nicidecum la indoială.

(Va urma) *D. ONCIUL.*

[1]) Aflăm şi câteva locuri unde d. Xenopol nu este exact in citate sau chiar greşeşte, scoţĕndu-le dela alţi autori, fără de a cunoaşte originalul. Asemenea metodă trebue respinsă, căci ea este nu numai intru dauna progresului in ştiinţă, dar astfel se propagă şi multe erori sau chiar neadevĕruri, după cum ne-am incredinţat la Kekavmenos.

PETRE CĂRĂBETE.

Când rĕposă Stefan-Cel-Mare,
Al lui trup, cu iubire,
Fu dus şi pus, lângă altare,
La Putna 'n mănăstire.
Acolo, ai sĕi il lăsară
Trei zile, ca să poată
Veni să-l plângă, de p'afară,
Boeri şi obştea toată.

P'un tron de fildeş, dupĕ care
Se 'nnoadă un balaur,
El stă 'ntr'a morţii nemişcare
In cap cu stema d'aur.
Trăsurile-i, deşi scăldate
In umbra cea adâncă,
Conţin atâta maiestate
In cât il crezi viu incă.

Şi ne'ncetat poporul vine
Subt bolţile tăcute,
Să-l vază şi să i se 'nchine
Şi mâna să'i sărute.
Pĕtrunşi de jalea ce-i adună,
Cu dor toţi lăcrimează,
Şi-i zic: „Stefane, ziua bună!"
Ş'apoi ingenuchiază.

. . . . . .

Dar colo, după stilpul unde
Zidirea se desparte,
De ce acel om se ascunde
Şi stă de toţi departe?...
El n'a mers la Domn in ţĕrină
Metanie a face,
Nici a sărutat a lui mână
Nici i-a zis: „Dormi in pace!"

* * *

E noapte şi s'a stins mişcarea
Acum din catedrală,
Şi Stefan a rĕmas in marea
Tăcere sepulcrală.
L'a candelelor slabă zare
Ce pe păreţi se sue
Şi dă la tot forme bizare,
El pare o statue.

Atunci, de lângă stilp, de odată,
Un om se deslipeşte,
Şi 'n taina templului el, iată!
Drept spre Stefan păşeşte.
Un cuget rĕu pe-a lui figură
E scris, căci indreptează
Spre Domn priviri pline de ură,
Ş'aşa-l apostrofează:

„Sunt Cara-bei. Ascultă bine.
La Racova 'n bătae,
Pe fiii mei, robiţi de tine,
Ai pus cumplit să-i tae.
Atunce eu, in desperare,
Jurai pe Alah sfântul
Să nu mor fără rĕsbunare,
Ş'acum imi ţin cuvĕntul!"

Vorbind aşa, fiara păgână,
In furia-i orbească,
In sus ridică a sa mână
Pe mort să-l pălmuiască...
Şi gestu-i, mărit de lumină,
In mişcarea-i diformă
Până 'n tavan pe zid desină
A sa umbră enormă.

. . . . . .

Dar palma-i sacrilege incă
Pe Domn nu-l atinsese
Când, din odihna lui adâncă,
I se păru că ese
Şi că-i aruncă o privire
Aşa de 'ngrozitoare,
Incât căzu fără simţire
Sub ale lui picioare.

* * *

In urmă, Cara-bei se dete
La legea creştinească,
Schimbând in Petre Cărăbete
Numirea sa turcească.
Sub Stefan-cel-Tinĕr, se ştie
C'ajunse Vornic mare
Şi că sdrobì 'ntr'o bătălie
Oştirile tătare.

CIRU ŒCONOM.

ULTIMUL DOR.

Acolo unde lângă riu
Se'nşir răchiţi bătrâne,
Se duce gândul meu ades,
Se duce azi şi mâne.

Acolo-i satu 'ncununat
Cu-a nucilor verdeaţă,
Ferice acolo am trăit
A vieţii dimineaţă.

Bisericuţa cea de lemn
Şi azi e vie 'n minte-mi;
Căsuţa cu doi plopi la drum
O văd par'că nainte'mi;

Şi par'că din grădină es
Ş'apuc pe ulicioara
Ce duce la ogor, ţiind
De mână sorioara.

Ah! cugetul mi-e nempăcat
Căci am pornit in lume,
Căci am fost surd la tristul plâns
Al iubitoarei mume!

Ca roua s'au topit, s'au dus
Iluziile toate,
Şi sufletu-mi instrăinat
De jale nu mai poate.

Şi daca din atâtea flori
Niciuna nu-mi rămâne,
Un singur gând, un singur dor
De suflet se mai ţine..

De n'am putut ca să trăesc
De scumpul sat aproape,
La cea biserică de lemn
Când oiu muri mă 'ngroape;

S'ascult prin somnul cel de veci
Cetaniile sfinte,
Ş'acele cânturi ce-mi aduc
De-a mea pruncie-aminte;

Să mai ascult ca dedemult
Cum seara toaca bate
Când duhul păcii maestos
Pluteşte peste toate.

M. POMPILIU.

SERBAREA SCOLARĂ DIN IAŞI

— Jubileul de 50 ani. —

După timpuri indelungate de domnie străină, urcarea lui Mihail Sturza Voevod in scaunul Moldovei fu primită cu mare entusiasm de boeri şi de popor. Pe lângă organizarea puterilor Statului, ceea ce se aştepta dela noul domn pământean era reinfiinţarea şcolilor naţionale, simţindu-se că şcoala erà adevĕratul isvor de deşteptare a poporului român. In adevĕr, nu mult timp după intrarea in domnie, Mihail Sturza Voevod decretă intemeiarea unui institut de invĕţământ care corespundea cu liceele noastre de astăzi şi care, după intemeietorul ei, fu numit „Academia Mi-

hăileană". Inaugurarea solemnă a noului institut de cultură se facu in luna Iunie 1885 şi astfel această şcoală, schimbând deosebite numiri in şirul timpului, şi numită astăzi „Liceul naţional", implineşte acum cincizeci de ani dela intemeierea ei. Istoria „Academiei Mihăilene" este de aproape legată cu istoria Moldovei din această jumĕtate de secul. In şcoala lui Mihai-Vodă s'au pregătit generaţia in care s'a născut ideea unirii şi care a realizat-o, după mai multe zecimi de ani de muncă şi suferinţă. Un numĕr insemnat de şcolari ai Academiei Mihăilene a devenit mai tărziu invĕţători şi astfel s'a mănţinut nu numai o legătură spirituală, dar şi relaţii intime de colegialitate in urma mai multor generaţii.

Corpul profesoral din Iaşi a avut fericita idee de a serba aniversarea anului 50 dela inaugurarea Academiei. Din sinul lor profesorii au ales un comitet compus din rectorul Universităţii de Iaşi, d. *N. Culian*, ca preşedinte, şi d-nii profesori *Densuşan*, *Vărgolici*, *Erbiceanu* şi *Meissner* ca membri, — toţi, afară de d. Densşan, foşti şcolari ai Academiei Mihăilene. Serbarea se va face in zilele 26 şi 27 Iunie, dată ce corespunde cu sfărşirea examenelor şi impărţirea premielor, aşa incăt şi invĕţătorii şi studenţii vor incheia anul şcolar cu o mare pompă, proprie să inalţe cugetele tuturora. Guvernul a promis comitetului tot sprijinul sĕu şi o deputaţie din Bucureşti, in fruntea căreia va fi ministrul instrucţiei publice ş'al cultelor, va merge la Iaşi să asiste la serbare dăndu-i cu presenţa sa o mai mare solemnitate. Eată apelul ce comitetul adresează publicului, apel care coprinde şi căteva puncte din programa serbării, remănĕnd de sigur că programa intreagă şi definitivă să se statornicească mai tărziu :

A P E L

In 16 Iunie a anului curent 1885, vor fi 50 de ani impliniţi de căud, mulţumită zeloşilor luptători ai deşteptării naţionale de atunci, după multe greutăţi şi pedeci ale imprejurărilor timpului, Iaşii serbară, cu o rară solemnitate şi o bucurie publică anevoie de descris, infiinţarea Academiei Mihailene. Crearea acelui aşezĕmĕnt superior de cultură intr'un timp de lupte interioare in contra inriuririlor străine, fu o manifestare strălucită a vitalităţii aspiraţiunilor naţionale şi un pas de o insemnătate nemărginită pentru propăşirea ulterioară a culturii române.

Generaţiunea actuală datoreşte netăgăduit in foarte mare

parte avutul intelectual, de care se bucură astăzi, inceputurilor de cultură de pe atunci, ori cât de modeste s'ar părea ele la intâia vedere. In orice epocă a desvoltării noastre naţionale, avêntul patriotic al acelui timp de reinviere va putea fi luat drept model pentru lupta nobilă a naţiunii române in năzuinţele sale spre cultură.

Sub inriurirea acestor cugetări, corpul profesoral din Iaşi de toate gradele de invĕţământ, a crezut de a sa datorie a lua iniţiativa unei serbări de reamintire a acelei frumoase epoce de redeşteptare naţională. In acest scop a ales din sinul sĕu un comitet special insărcinat cu organizarea unei festivităţi publice pentru aniversarea de 50 de ani a inaugurării Academiei Mihăilene din Iaşi.

Comitetul convins că va fi lucru folositor şi instructiv pentru toţi iubitorii de cultură română cunoştinţa fazelor prin care a trecut educaţiunea noastră naţională, a hotărit:

1) A publica cu ocaziunea acestei aniversări un *Memoriu* asupra istoriei şcoalelor cu documentele corespunzĕtoare;

2) A organiza o expoşiţiune care va consista atât din cărţi şi manuscripte vechi româneşti de orice natură şi din orice timp, până la anul 1835, cât şi din cărţi şi manuscripte care au servit in special la invĕţământ in şcoalele noastre, iarăşi din timpurile cele mai vechi până la 1860, fie in limba română sau in orice limbă străină, şi toate aceste din orice provincie română.

Comitetul face dar un călduros apel atât la foştii elevi şi profesori ai şcoalelor naţionale in general, cât şi ai Academiei Mihăilene in special, precum şi la toţi iubitorii de cultură, a-i da preţiosul lor concurs spre realizarea acestui scop. Drept aceea comitetul ii roagă a-i veni in ajutor prin subscriere in alăturatele liste şi prin trimitere de cărţi şi manuscripte, după cum se specifică mai sus.

Orice trimiteri de cărţi şi manuscripte se vor face pe cheltueala comitetului, care se indatoreşte a le inapoià, după inchiderea expoşiţiunii, in starea care le va fi primit. Trimiterile să se facă cel mai târziu până la 15 Maiu 1885.

A se adresa la d. N. Culianu, rectorul Universităţii de Iaşi.

COMITETUL EXECUTIV:

Membrii: **N. Culianu, A. Densuşianu, C. Erbiceanu.**

Secretar: **S. G. Vărgolici** Casier: **C. Meissner.**

VICTOR HUGO

In ziua de $^{10}/_{22}$ Maiu a murit in Paris Victor Hugo, in vĕrstă de 83 de ani. Cel mai mare poet al Franţei moderne, el s'a incercat şi deosebit in toate genurile de poesie. Victor Hugo a fost creatorul şcoalei romantice in literatura franceză. Primit la inceput cu ironie şi chiar duşmănie, el a ştiut să se impuie prin puterea geniului sĕu, aşa incăt in partea a doua a vieţei sale, nu se mai aflau contradictori care să cuteze a contesta şcoalei create de dĕnsul drepturi egale la domnie cu acelea ale şcoalei clasice. Rareori e dat omului de geniu să se bucure in viaţă de o glorie aşa de mare precum a avut-o Victor Hugo. Viaţa şi istoria scrierilor sale sunt astăzi cunoscute de toată lumea, pănă in amĕnunţiunile cele mai mici, căci cu ocasiunea morţii poetului toate jurnalele francese şi cele mai multe străine au adus din nou publicului notiţe bogate şi intinse despre dĕnsul. Noi nu vom reproduce aici ceea ce s'a scris in timpul din urmă. Pe noi ne interesează mai ales influenţa ce a avut-o Victor Hugo asupra literaturei române. Este ştiut că renaşterea noastră intelectuală dela inceputul secolului se datoreşte mai ales atingerii ce am avut-o cu literatura francesă. Constantin Negruzzi a fost intăiul care, in admirarea sa pentru marele poet francez ce s'a stins astăzi, a căutat să-l facă cunoscut publicului român. Intre anii 1830—1840, pe cănd geniul lui Victor Hugo era incă contestat, Const. Negruzzi a tradus in versuri toate baladele lui in numĕr de cincisprezece, păstrănd cu scrupulositate metrul original.

Asemenea C. A. Rosetti şi Eliade Rădulescu par a fi fost foarte impresionaţi de talentul poetului ce se impunea lumei intregi, căci cel intăiu a tradus una din poesiile lui Hugo incă la anul 1842, iar cel din urmă nu numai că a imitat una din poesiile sale; dar a şi adresat marelui poet o odă entusiastă. C. Negruzzi a mai tradus pentru teatrul român două tragedii: Maria Tudor şi Angelo. Este cu neputinţă a menţiona pe toţi autorii noştri mai noui care s'au incercat a traduce din scrierile lui Victor Hugo, şi ne vom mărgini a cita numai pe acei care au publicat versurile lor in „Convorbiri Literare". D. V. Pogor are şepte traduceri, d-nii Naum şi Volenti căte două, d-nii Şerbănescu-Mincu, Iacob Negruzzi căte una, d. Petru V. Grigoriu şesesprezece, un anonim asemenea una.

Pe lăngă aceştia d. Olănescu a publicat in Revista noastră drama „Ruy-Blas" tradusă in versuri. Nu este indoială că prin alte reviste literare precum şi prin jurnale politice, se va fi publicat un numĕr poate mai mare incă de asemenea traduceri. Atăt ştim că Maria Tudor a mai fost tradusă de d. Gusty dela Teatru Naţional din Bucureşti, şi că pe Teatrul din Iaşi s'a jucat Lucrezia Borgia, tradusă de un autor ce nu ne este cunoscut.

Din această ochire repede şi foarte necompletă se poate uşor vedea ce efect adănc au produs scrierile lui Victor Hugo la Români. Nu ne indoim că cultul ce-l avem pentru marele poet francez va merge crescĕnd spre folosul literaturii noastre, căci o parte insemnată din scrierile lui

Victor Hugo sunt menite a avea o viață de secole alături cu operele autorilor de geniu a tutulor timpurilor.

Coroana depusă de studenții Români din Paris pe mormêntul marelui poet purta versurile următoare

„Tu vécus triomphant sur la cime etoilée
„Où les élus du Dieu Génie ont seuls monté,
„Et la mort te conduit, a ton char attelée
„Par un arc de triomphe à l'immortalité."

I. N.

CORESPONDENȚĂ:

D-lui A. T. in B. Acel A. T. era alt cineva, nu d-voastră.

D-lui I. V. P. Vom publica numai când veți avea un numĕr mare, ca să dăm ceva complect.

D-lui Sper. in B. „O! Ce bine ar fi să taci!"

BIBLIOGRAFIE

Cărți apărute de curênd și trimise Direcțiunii „Concorbirilor Literare."

I. POPEA Carte de citire. Brașov 1 vol.

N. DENSUȘANU, Monumente pentru Istoria Țĕrei Fagarașului, București, 1 vol.

STEFAN MIHAILEANU, Mihai Bravul, dramă in patru tablouri, partea a doua București 1 broșură.

Buletinul Ministerului Agriculturei, Industriei, Comerciului și Domeniilor, Anul I 1885 No. 2, București.

Ateneul Român, Conferințe Publice. X Progresele igienei din cei din urmă ani, de doctorul S. Felix București, 1 mică broșură.

N. A. ALESANDRINI, Studiu Statistic asupra Agriculturei județului Iași pe deceniul 1874—1883, Iași 1 vol.

DIMITRIE STĂNCESCU, Basme culese din popor, București, 1 vol.

ALEXANDRU I. ȘONȚU, Poeme și Maxime București 1 vol.

C. A. ROSETTI, Scrieri din juneță și din Esiliu, tom. II București 1 vol.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

. **IONESCU VASILE.**—Noul abecedar fonetic, intocmit după un plan cu totul nou, in 12⁰, XX, 83 p. Iaşi. *Daniel.*—In conformitate cu programul onor. minister al cultelor şi instrucţiunii publice. . . — 50

. **KREMRITZ MITE.**—Rumänische Skizzen, in 18⁰, XXII, 232 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . . 5 —

. **MINISTERUL DE RESBEL.**—Regulament asupra eserciţiului şi manevrelor de infanterie, *Şcoala de soldat*, in 16⁰, 128 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . — 40

» *Şcoala de companie*, in 16⁰ 70 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . — 50

. » *Regulament* asupra serviciului in garnisonă, in 16⁰, 63 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . . — 25

. » *Regulament* pentru tragerea in ţintă, in 16⁰, 96 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . . — 50

. **N. A.**—*Real şi posibil*, în 8⁰, 198 p. Bucurescĭ. *Tip. Curţii.* . . . . . 1 —

. **NANIANU B.** — *Elemente de Cosmographia şi geografia physică*, partea I. Cosmographia, partea III ediţiune ameliorată, in 8⁰, 85, IV p. Bucureşti, *Socecu et Comp.* . . . . . 1 —

Prelucrate pentru sexul invĕţămĕntului secundar de ambele sexe, curs inferior.

. **NEAGOE ŞTEFAN.** — *Gramatica limbei române* pentru clasele gimnasiale, ediţ. IV, 157 p. Bucureşti. *Tip. Rădulescu.* 2 —

. **NIZET MARIE.** — *România*, chants de la Roumanie, in 12⁰. 216 p. Paris *Ghio.* Bucureşti *Socecu & Comp.* . . 6 25

. **PACU MIS. N.** — *Manual* de esplicarea invetăturelor moralo-evangelice in 8⁰, VIII, 227 p. Galatz. *Typ. Română* . . 3 —

Carte aprobată de sfântul Sinod al bisericei autocefale ortodoxe române.

Lei B.

43. **RANGABÉ CLÉON.** — *Plevna*, le jour de la réddition, in 12⁰, 85 p. Vienne. *Imprimerie Heinrich.* . . . . . 1 —

44. **ROSETTI MIRCEA C.**—*Inamovibilitatea magistraturei*, scrisoare deschisă d-lui ministru al justiţiei, in 12⁰, 123 p. Bucureşti. *Tip. Românul* . . . . . 1 —

45. **TEULESCU P.** — *Revoluţia* şi *Revoluţionarii*, vol. I 318 p. Bucureşti. *Socecu et Comp.* . . . . . 3 —

46. **VIOREANU DIMITRIE P.** — *Despre sistema electorală*, conferinţă ţinută in ziua de 11 Ianuarie 1879, in 12, 70 p. Bucureşti. *Tip. Labor.* . . . . . — 50

47. **WACHMANN ED.** — *Noţiuni generale de musică*, ed. II, in 8⁰, 90 p. Bucureşti *Socecu et Comp.* . . . . . 2 —

Carte aprobată de onor. consiliu permanent al instrucţiunii publice pentru gimnasiele, liceele şi conservatoriele din ţară. . . . . .

48. **XENOPOL A. D.** — *Istoria Românilor* pentru clasele primare de ambele-sexe, in 8⁰, 115 p. Bucureşti. *Socecu et Comp.* — 60

49. **ZAMFIROLU G. AL.** — *Scoală pentru lucrul de mână*, seria I-iu ilustrată cu 124 figuri litografice, săpate in piatră de autor, operă aranjată, după programul invĕţĕmĕntului public de fete pentru clasele I-a şi II-a, in 8⁰, 103 p. Bucureşti. *Tip. Rădulescu* . . . . . 1 —

50. » Seria II-a ilustrată, pentru clasele III şi IV, in 8⁰, 31, 35 p. Bucureşti. *Luis.* 1 50

51. **ZOTU G.** — *Carte de citire greacă*, partea I-iu, numele şi verbele regulate, in 12, ediţ. II-a, 64 p. Bucureşti. *Tip. Cucu.* . . . . . 2 —

52. **ACHARD AMEDÉE.** — *Bella Rosa*, tradusă de d. Stamatopulo, 2 vol, in 8⁰, 219—155 p. Iaşi 1874. *Tip. Balasan.* 4 —

Lei B.

53. **ACHARD AMEDÉE.**— *Doamna de Nailhac*, traducţiuni de L. Sachellarie, in 16, 104 p. Focşani. *Tip. Ştefănescu.* . 1 —

55. **ACTE JUSTIFICATIVE** *La memoarul rul despre fondarea schitului român din sfântul Munte Athos.* extras din acte oficiale, in 8°, 187 p. Bucureşti, *Tip. Naţională.*

55. » ediţie din 1878, 100 p.

56. **ADAMACHE V.** — *Câte-va cuvinte asupra impositului mobiliar*, in 8°, 18 p. Iaşi. *Tip. Buciumului Român* 1877

57. **ADEVĔRUL** *'şi are tot-d'auna susţiitorii*, in 12, 40 p. Bucureşti 1875. *Tip. Grecescu*

58. **ADRIAN F. V.**— *Postulachi Slujbulescu*, cănticelu comic, in 16, 33 p. Botoşani 1874. *Imprimeria Botoşani.* 1 30

59. » *Scrierile umoristice*, in 12°. 130 p. Botoşani 1874, *Imprim. Botoşani.* . . . . . 4 —

60. **ADUNAREA DEPUTAŢILOR.**— *Comitetul de acusare a foştilor miniştri daţi in judecată.* Anexe la raportul presentat Adunărei deputaţilor in zioa de $^{10}/_{22}$ Marrie 1877, in 4°, 606 p. Bucureşti 1877. *Tip. Românul.*

61. » *Raport presentat Adunării deputaţilor* in zioa de $^{10}/_{22}$ Martie 1877, in 4°, 150 p. Bucureşti 1877. *Tip. Românul.*

62. » *Apendice*, la actul de acusaţiune a ministerului de la 1 Martie 1871 dat in judecată de Adunarea deputaţilor, in 4°, 250 p. Bucureşti 1877. *Imprimeria Statului.*

63. **AEGIDIUS CĂLUGĂRUL.** — *Carte de vise sau explicaţiunea tuturor viselor*, traducere din limba germană, in 12°, 192 p. Galaţi 1876. *Tip. Comercială.* 1 50

64. **AGAPPI V. I.** — *Cercetări demografice* asupra populaţiunii Românieı şi in special a districtului şi oraşului Iaşi, in 8°, 56 p. Bucureşti 1876. *Tip. Laboratorii Români*

65. **AHN FR.** — *Methoda practică* pentru a învĕţa cu inlesnire limba francesă prelucrat după cea din urmă ediţiune a 192 a autorului, cursul I, in 8°. 134 p. Bucureşti 1877. *Socec et Comp.*

Lei B.

66. **ALBULESCU G. I.** — *Despre societăţile civile* in dreptul român şi drept. roman, in 12°, 174 p. Bucureşti 1877. *Tip. Grecescu.*

67. **ALDESCU IOAN.**— *Câte-va cuvinte despre irita şi sifilitica*, in 12°, 63 p. Bucureşti 1875. *Tip. Grecescu.*

68. **ALEXANDRI COLONEL.** — *De l'établissement d'une bourse légale à Bucarest*, in 8°, 15 p. Paris 1875. *Jouaust.*

79. » *Etat économique et financier* dela Roumanie, d'après les documents officiel, in 8°. 60 p. Bucarest 1877. *Thiel et Weiss.*

70. **ALEXANDRI VASILE.** — *Opere complete*, Teatru, Prosa şi Poesii, 7 volume format Charpentier 1875—1876. Bucureşti. *Socec et Comp.* . . . . . 35 —

Idem Idem legat frumos in 6 vol. 45 —

Aceleaşi separat:

71. Partea I: Theatru 4 volume XXIX, 1873 p. 1875. . . . . 20 —

» legat in 3 vol. . . . . 25 —

72. Partea II: Poesii, 2 vol. I: V, 200 p. II: 144 p. 1872 . . . . . 10 —

» legat in 2 vol. . . . 15 —

73. Partea III: Prosa, 614 p. 1876 . . . 8 —

» legat frumos . . . . . 10 —

Serie intreagă a Clasicilor români, coprinzĕnd operile complete ale lui Alexandri, Const, Negruzzi şi poesiele lui Dim. Bolintineanu in 12 vol., format Charpentier. frumos imprimate, costă nelegate lei 50. sau legate frumos in 11 volume . . . . . 65 —

74. » *Ostaşii noştri.* Poesii şi o scenă in versuri cu ocasiunea rĕsboiului contra Turciei, in 32°, 47 p. 1878. *Socec et Comp.* . . . . . — 50

75. » Idem in 18°. pe hârtie velină . . . . . — 75

76. » *Generalului Ioan Emanoil Florescu.* Poesia, in 8°, 6 p. Bucureşti 1878. *Tip. Curţii.*

77. » *Peneşiu der Curcan*, aus dem rumänischen ins deutsche übertragen von einer hochgestellten Dame, in 18°, 11 p. Bucarest 1878. *Tip. Thiel et Weiss*, Redaction der *Epoche* . . . — 50

Lei B.

78. » acelaşi tradus de *Alexi Theohari*, Braşev 1878.

79. » *Cântecul gintei latine*, coronat la concursul de Montpellier, tradus in limba francesă şi publicat sub titlul: *Le chant du Latin*, traduit par *G. Damé*, in 18°, 16 p. Bucarest 1878. *Imprimerie de l'Orient*. 1 50

80. **ALECSANDRESCU PETRU.** — *Cultivatorul* sau *agricultura practică*, ce conţine şi un apendice despre ameliorarea animalelor domestice, in 8°. 187 p. Bucureşti. *Tip. Mănescu*. 2 25

81. » *Noţiuni de horticultură* sau *grădinăria practică*, ed III in 8°, 113 p. Bucureşti 1876. *Tip. Mănescu*. 1 25

82. » *Noţiuni de fisică şi chimia*, cu privire la agricultură, pentru usul seminarelor, in 11°, 125 p. Bucureşti 1876. *Tip. Mănescu*. 2 25

83. » *Noţiuni de zoologia agricolă*, in 12°, 134 p. Bucureşti 1876. *Tip. Mănescu*. 2 25

84. » *Manual de agricultură şi grădinărie* cu mai multe figuri, conţinênd şi un indice despre insecte, elaborat pentru scoalele primare, in 12°, 98 p. Bucureşti 1877. *Mihălescu* şi *Luis*. — 59

85. **ALECSANDRESCU TEMISTOCLE V.** — *Elemente de aritmetica teoretică şi practică*, in 8o, 168 p. Bucureşti *Tip. Cucu*. 2 50

86. **ALECSI A. P.** — *Resboiul oriental*, ilustrat 4 broşuri, in colaborare cu Maxim Pop, in 8°, 144 p. Gratz 1878 . . . 3 —

87. **ALEXI THEOCHAR.** — *Dicţionariu portativ germano-român*, ed. II, in 16, 235 p. Bucureşti 1874. *Thiel şi Weiss* . . 3 20

88. **ALEXIANU G. A.** — *Raport medico-legal* asupra stării mintale a lui Stefan Logotetopulo, acusat de omor, in colaborare cu A. Sutiu şi Petrini Paul, in 8°, 23 p. Bucureşti 1878. *Tip. Lab. Români*. — 50

89. **ALEXIE.** — *Micul secretar*, curs complet de compoşiţiuni metod intuitiv partea I—III, esercţii gradate pentru scolarii clasei 1, 2 şi 3 primare, partea IV pentru scolarii clasei a 4 de ambe sexe conţinênd: epistole de tot felul inscrise, contracte, petiţiuni etc., in 12°, p. 96, 120, 95, 104, Bucureşti. 1878—1879. *Tip. Românul*. . . . . — 80

Lei B.

90. **AMORUL.** — *Culegere de cânturi naţionale şi populare*, ed. VII, 2 broşuri, in 18°, 173, 172 p. Bucureşti 1877. *Fraţii Ioaniţiu et Comp*. 1 50

91. **ANAGNOSTI MICHAIL.** — *Faire et refaire*, pour tout defaire, 4 vol., in 12°, LIX, 1875. Bucarest. *Impr. de la Cour*.

92. » *Resbelul ruso-român şi ancheta*, in 8°. 73 p. Bucureşti. *Tip. Grecescu*.

93. » *L'Angleterre, la Russie et l'Autriche*, in 8°, 32 p. Bucarest 1878. *Tip. Grecescu*.

94. » *Les titres de la Russie en Roumanie*, in 8°, 22 p. Bucarest. *Imprimeria Grecescu*.

95. **ANANESCU D.** — *Curs elementar* complet de istoria naturală. II *Zoologia* descriptivă şi clasificaţia animalelor, cu peste 140 gravuri in text, in 8°. 314 p. Bucureşti 1874. *Imprim. Statului*. 6 —

96. » Idem IV *Botanica* cu 160 gravuri in text, in 8°, 309 p. Bucureşti 1874. *Imprimeria Statului* . . . 5 60

97. **ANASTASESCU.** — *Noţiuni* elementare de geografia judeţului Covurlui, in 12°, Galaţi 1878. *G. D. Nebunelli*, . . . — 40

98. **ANCA COSMA.** — *Istoria naturală* pentru pruncii scoalei populare; partea I-iu Zoologia, ed. II-a, in 12°, 72 p. Sibiu 1876. *W. Krafft*.

99. **ANDREESCU EM.** — *Deprinderi* in comptul din cap, manual pentru învĕţătorii români dela scoalele populare, partea I-iu, in 12°, 40 p. Temişoara 1876. .

100. **ANALELE SOCIETĂŢII ACADEMICE ROMÂNE.** — Seria I-iu 1868—1878, conţinnĕd desbaterile şi lucrările literarii şi sciinţifice ale societăţii dela infiinţarea ei, 1867 până la finele sesiunei din 1877 cu indicile alfabetic al materielor conţinute in toate zece tomurile, in 8°, 2500 p. cu stampe. Bucureşti 1878. *Socec et Comp*. . . . . 25 —

101. **ANTINESCU ZAHARIA.** — *Pharul* sau bunele exemple ale părinţilor mult folosesc fiilor, ed. II-a, in 12°, 40 p. Ploeşti 1874. *Tip. Costescu* . . . . . — 40

Lei B.

102. » *Geografia României* şi a ţĕrilor invecinate, ed. II-a corectată şi adaus. in 12°, 80 p. Ploeşti. *Tip. Costescu* . . . . . — 65

103. **ANTONELLI IOAN.** — *Programa* gimnasiului superior, preparandiei, şi scoalei normale greco-catolice. din Blasiu, pe anul scolastic 1875—1876, in 8°, 94 p. Blaşiu 1876. Cu tiparul seminarului archid.

Conţine intre alte materii şi un articol intitulat: Spicuiri in istoria literaturei latine

104. » *Programa* gimnasiului superior, preparandiei, normei şi scoalei populare de fetiţe din Blasiu pe anul scolastic 1876—1877. in 8°, 88 p. Blasiu 1877. Cu tiparul seminarului archidiecesan.

Cu un breviariu istoric al scoalelor din Blasiu şi schiţele biografice a cĕtor-va din cei mai insemnaţi literaţi români din Transilvania in secolul 18 şi 19.

105. » Idem pe 1877—1878, in 8°, Blasiu 1878.

Conţinĕnd intre altele şi un tractat istoric asupra originii, continuităţii şi petrecerii Românilor in Dacia lui Traian, pănă la anul 1300.

106. **ANTONESCU G. M.** — *Dicţionar* francezo-român şi românо-francez, cules din cele mai bune dicţionare francese, 2 vol., in 16, 589, 337 p. Bucureşti 1874. *Fraţii Ioaniţiu et Comp.* . . . . . 15 —

107. **ANTONESCU M.** — *Natura* şi caracterele pedepsei. in 8°, 73 p. Bucureşti. *Tip. Laboratorii Români.*

108. **ANUARIUL ARMATEI ROMÂNE** pe anii 1874, 1875, 1876 şi 1877. Bucureşti. *Socec et comp.*

109. **ANUARIUL LEGISLATIV** a ziarului *Dreptul* pe anii 1874 şi 1875, in 12°. 171 p. Bucureşti 1875. *Tip Curţii.* . 3 —

110. **ANUARUL ORDINULUI** *Steaoa României* de la 24 Mai 1877 pănă la 1 Noembre 1878, impreună cu legea instituţiunii acelui ordin, regulamentul pentru aplicarea şi regulamentul suplimentar, in 8°, 16 p. Bucureşti 1878. *Imprimeria Statului.*

Lei B.

111. **ARDELEANU IOSIF.** — *Cuvĕntări bisericeşti,* in 8°, 1875.

112. **ARGEŞEANU S.** — *Căte-va cuvinte asupra coacerei in genere,* in 8°, 38 p. Bucureşti 1868. *Tip. Cucu,*

113. **ARICESCU C. D.** — *Revista istorică a arhivelor României,* indice de documente aflate in arhiva statului, 3 broşuri, in 8°, 750, 120, 116 p. Bucureşti. *Imprimeria Statului.* I 6.25, II 2. III 2.

114. » *Istoria revoluţiunei române* dela 1821, in 8°. 379 p. Craiova 1874. *Tip. Chiţu şi Theodorian* . . . 5 —

115. » *Acte justificative,* la istoria revoluţiunii dela 1821, in 7°, 225 p. Craiova 1874. *Tip. Chiţu şi Theodorian.* . . . . . 5 —

116. — *Corespondenţa secretă* şi alte acte inedite ale capilor revoluţiunei dela 1848 şi ale administraţiunei dela Balta Liman, 3 broşuri. in 8°, 94, 117, 143 p, Bucureşti 1871. *Tip. Mănescu şi Tip. Naţională,* fiecare . . . 2 —

117. **ARION ANT.** — *O datorie* de conscinţă către patria şi familia mea, in 8o, 116 p. Bucureşti 1878. *Thiel et Weiss.*

118. **ARION C.** — *De la puisance paternelle* a Rome, en France et en Roumanie, in 8o, 275 p. Paris 1878.

119. **ARNETH A.** — *Creaţiunea* şi desvoltarea spirituală primitivă a omenirii tradusă de Th. Ceonlea, in 12°, 42 p. Arad 1877. *Tip. Gyulai.*

120. **ARSENIE A.** — *Noua colecţiune de basme* sau istorii populare. ed. II, 2 broşuri, in 12°, 199, 124 p. Bucureşti 1878. *Tip. Mihăescu* 1 50

121. **ATHANASIADE.** — *Mihai Viteazul,* in 8°, 61 p. Bucureşti 1878. *Tip. Grecescu* . . . . . 1 —

122. **ATHANASIU I. M.** — *Crima resplătită* sau justiţia divină, dramă fantastică in 5 acte şi 8 tablouri, in 12°, 99 p. Craiova 1874. *Tipografia Macinca şi Samitca.*

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci.—22,068.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 4 Bucuresti, 1 Iulie 1885 **Anul XIX**

CORESPONDENTA CU V. ALECSANDRI

(SCRISOAREA XX).

Londra, 15 August 1884.

Scumpul meu amic,

După un lung şir de ani de invasiuni, rĕsmiriţe şi resboae, litfele străine, Nemţi, Turci şi Muscali, cari se băteau mereu pe biata ţara, se retrăseseră peste Dunăre, peste Carpaţi şi peste Nistru. Impĕraţii iscăliseră intre dĕnşii la Pasarovitz, la Kiuciuk-Kainargic, la Şistov, la Iaşi şi la Beligrad tot felul de convenţiuni şi de tractate. Oltenia fusese luată de Nemţii cu coadă comandaţi de principele Eugeniu de Savoia, ş'apoi dată inapoi Valachiei după birùinţele Turcilor asupra Mareşalului Munich. Bucovina şterpelită şi Grigore Ghica, Domnul Moldovei, asasinat la Iaşi; Mavrogheni omorit la Rùsciuk, Hangherliu descăpăţinat la Bucureşti, şi Pansvantoglu cu Turcii rebeli alungat peste Dunăre. Boerii, pribegi şi surghiuniţi, cari luaseră parte unii cu Turcii, alţii cu Nemţii sau cu Muscalii, se intorseseră unul căte unul din ţara turcească sau din ţara ungurească.

Ciumă şi calicie! Spitalele şi mănăstirile pline de bolnavi şi de cerşetori; Românii ţĕrani rĕmaşi in sapă de lemn; codri şi drumurile impĕnate de cete de hoţi, cari jefuiau şi căzneau, căt eşia omul din streaja Bucureştilor afară.

Se călcase pe secolul al XIX-lea, şi cerul politic, atăt in Occident căt şi in Orient, era incărcat cu nori negri şi groşi, printre cari nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou. Boerii, ingrijaţi de soarta ţĕrii, alergau unul dela altul, se adunau, se sfătuiau şi numai ştiau la ce sfănt să se

mai inchine, că și Nemții și Muscalii, dacă băteau pe Turci, tot pe turta lor trăgeau spuza.

La cererea d'a se da țĕrii Domn pămĕntean, pe bătranul Părscoveanu, Poarta rĕspunsese trimeţĕnd pe un alt fanariot in locul lui Alexandru Muruz, pe Mihaiu Șuțu.

In seara de Mucenici, boerii cei mai colțați erau adunați la sfat, la Banul Dumitrache Ghica, fratele lui Grigore Vodă, asasinat pentru impotrivirea ce făcuse la darea Bucovinei. Erau adunați la Banul Bătrănul, — cum ii ziceau ca să-l deosebească de doi fii ai sĕi, Costache și Scarlat, cari amăndoi ajunseseră tot Bani-Mari și ei.

Curtea Banului Ghica era cât o moșie de mare; incepea din capĕtul despre apus al podului gărlei, de vale de Zlătari, mergea in jos pe malul apei până in dreptul caselor Văcărescului, unde e astăzi casa lui Barbu Belu; d'acolo cotea spre Sfinții Apostoli, până unde sunt băile lui Mitraszewski, apuca la dreapta pe uliță inainte, tăia de-a curmezișul strada Mihaiu-Vodă, trecea gărla la casarma pompierilor, și apoi la vale prin Gorgani, cuprinzĕnd toată mahalaua Domnița Nastasica, și se incheia cu ocolul la podul gărlei, la Zlătari.

Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puțin memoria vie se restaurează pe cât se poate! Norocită când isbutește a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai există și nu se mai vede cu ochii din cap, și când face să se auză cu gândul cuvintele care sunau la urechi!

Casele bătrănului Ghica și ale fiului sĕu Scarlat se aflau amăndouĕ in cuprinsul de mai sus; erau douĕ nămile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi și paratinzi, sagnasie, odăi mari de musafiri, sofragirie de iarnă și de vară, iatacuri și cămări, cu arcade și bolte invĕrtite, beciuri și pimnițe pe dedesubt; invelitoarea de șindrilă mai naltă decât casa, și cu streașina scoasă de jur imprejur de doi coți. D'a rĕndul, pe lângă zidul curții, in șir, cuhnii, odăi de slugi și de logofeți, grajduri, șoproane, grădini de flori și de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fĕnărie și lemnărie. Acele douĕ palaturi, unul in fața altuia, erau despărțite numai prin strada Mihaiu-Vodă și prin gărlă.

Casa Banului Bătrănul a trecut prin moștenire la fiul seu cel d'al patrulea, Banul Mihail, — Nenea-Mare, cum ii

ziceau, fiindcă era cel d'intâi născut din căsătoria de a doua, — și s'a restaurat de fiul seu cel d'al cincilea, Alexandru Vodă Ghica la anul 1834, când s'a suit acesta pe scaunul Domniei. Acum este proprietatea județului și a devenit palatul prefecturii de Ilfov. Iar de casa după malul sting, a Banului Scarlat Ghica, care a trecut-o fiului său celui d'al treilea, Niculae, ginerele Domniței Nastasichii Muruz, — de unde s'a și dat numele mahalalei — casă mare cât o casarmă — nici urma nu se mai vede: a putrezit din temelie până in vĕrf din pricina deselor inecări ale Dimboviții și'a căzut bucățică cu bucățică in fărămături.

Mi-aduc aminte acolo o sală mare, zugrăvită pe pereți și pe tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor, Kauffmann. In sala aceea, la zile mari și la aniversări, infocatul Aristia, — preceptorul copiilor, traducĕtorul cântului intâiu al Iliadei și autorul «Stanțelor Epice», — cu câteva perdele dela ferestre, cu cearșafuri inădite unele de altele, cu costume croite din rochi lepădate, punea in scenă câte o bucată de teatru in limba grecească,— pe «Orest». pe «Fiii lui Brutus» sau vreo idilă din Florian. Mătușă-mea Smărandița Ghica se deosebise așa de mult in rolul Clitemnestrei incât ii rĕmăsese numele. Aristia avea totdeuna rolurile cele mari; el făcea pe Agamemnon, pe Cesar, pe Edip; rolurile mai mici erau ale lui Eugenie Prădescu, ale lui Manole Anghelescu, al demoazelelor Iosefina și Cecilia Raymondi sau ale copiilor casei. Doamna Efrosina Bogdan făcea o incântătoare Estelă, când n'o podidea plânsul in scenă; frate-sĕu Scarlat Ghica, fostul procuror general la curtea de Casație, era totdeuna un mediocru Nemorin, iar colonelul Iancu Ghica, imbrăcat numai cu aripi și cu tolbă cu săgeți, gândeai că era chiar fiul cel iubit al Afroditei.

Pe când s'au zidit acele case, Dimbovița in București era o gârlă pe care nu fiecine o putea trece innot. Populațiunea capitalei era puțină, și apa curgea adâncă și curată; murdăriile aruncate mereu pe dĕnsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică viitură apa să treacă peste maluri și să inece orașul, cum se intĕmplă dela o vreme incoa, mai in toți anii până a nu se face derivațiunile din sus la Arcuda. Cine nu s'a plimbat până mai acum vreo zece, doisprezece ani, cu luntrea prin mahalaoa Isvorul, pe strada Brezoianu,

prin Dudescu, pe la Antim și de dinaintea bisericii Doamna-Bălașa? Astăzi grădina, curtea, paraclisul și casa Banului Scarlat Ghica s'au impărțit in bucățele pătrate și numerotate, s'au tras printre dênsele strade și s'au clădit case și căscioare.

In sfaturile boerilor, numele eroului dela Marengo era de cătăva vreme foarte adesea pomenit; speranțele tutulor erau intoarse către Franța și către minunile ce se auzea că se petreceau acolo. Deși unii dintre boeri, ca Pană Filipescu, ca Banul Costache Ghica și alții, se gândeau la ce era să zică de dênșii impĕratul Alexandru al Rusiei sau impĕratul Leopold al Austriei când or afla că au trimis soli la desculții de Franceji, nimini nu indrăsnea să iasă din vorba Banului Bătrânul și a fiului seu Scarlat cu cumnații lui, Dudescu și Văcărescu, a spătarului Grigore fiul al treilea al Banului Ghica, care a domnit mai in urmă la anul 1822, a vornicului Scarlat Câmpineanu, a vornicului Știrbeiu, a logofĕtului Băleanu, — cari, cu toți intr'un gând, erau de părere să ducă pĕsurile țĕrii la cunoștința intăiului consul. Se credea chiar că generalul Bonaparte umblă să se sue pe scaunul Țarigradului, ca unul ce era viță de impĕrat, din neamul Calomerilor Porfirogeneți, și că la Iafa imbrățișase legea lui Mahomet, numai și numai ca să-și facă mână bună la Turci.

Boerii erau bogați, foarte bogați, dar averile lor erau in moșii, in scutelnici, poslujnici și țigani. Bani, argintării, șaluri și scule câte avuseseră le vĕnduseră și le cheltuiseră in băjenii. Niculae Dudescu, care știa bine franțuzește, se oferea să se ducă la Paris, să pledeze causa țĕrii cu cheltuiala lui; dar, deși averea lui era colosală, insă nu era in stare să găsească nici o mie de lei bani bătuți. Ce brumă monedă mai rĕmăsese pe ici pe colo d'abia ajungea ca să incropească haraciul către Poartă, și in strimtorarea de bani in care se aflau trimiseseră să aducă pe Băltărețu.

Trecuseră două ore după sfințitul soarelui, și cerul era fără lună și fără stele, când o butcă — numai bronzuri și poleeli, dinainte, d'a dreapta și d'a stinga caprei vizitiului, cu doue sirene aurite, cu coadele incolăcite și cu capetele cătând spre două mărțoage de cai cu hamuri legate cu sfoară; vizitiul cu cojoc peste cămașa lungă, și cu doi feciori din-

dărăt cu cauce pe cap, — cobora la vale spre curtea Banului Ghica, urmând la pas după un țigan desculț și sdrențuros cu o masală mare pe spinare. Podelele jucau ca clapele unui clavir sub roatele butcei și aruncau in sus din hasna stropi de noroiu apătos, care la lumina păcurei luceau par'c'ar fi fost petre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boer cu ciacșiri și cisme roșii, cu o giubea soioasă imblanită cu nafè și in cap cu un işlic in patru colțuri; degetele boerului erau pline de inele de rubin, de smarand și de diamant. Era așteptat la sfatul boeresc, și dela dênsul depindea realisarea cugetărilor patriotice ale boerilor. El mănuea banii ce mai rămăseseră in țară; el avea daraveri cu Țarigradul și cu Beciul; iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar și dincolo de Lipsca. Șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi depe la boeri. Butca in care se sdruncina, adusă pentru o nuntă mare, nu-i fusese plătită și sta amanet in șopronul său; iar inelele din degete erau marfă de vênzare.

In curte la Banul, aproape de scară, stau o mulțime de masalale infipte in pămênt, cu masalagiii roată pe lângă dênsele; vizitiii, plecați intr'o rină pe capră, cu hațurile in mână, își petreceau vremea cu glume și păcălituri intre dênșii; fiecare la rêndul său povestea căte o batjocură, o trinteală sau o bătae bună mâncată dela Turci, dela Nemți sau dela Muscali, și făceau un haz nespus, — că așa e făcut Românul, ride de toate și de toți chiar de necazuri și de nenorociri.

Băltărețu, coborit din trăsură, suia greoiu scara, ținut de subțiori de cei doi feciori. Scara da in pridvor, și pridvorul intr'o sală mare lungă, unde fumul de tutun din ciubucele ce slugile aprindeau și duceau in casă la boeri d'abia lăsa să se zărească o luminare de seu, care ardea intr'un felinar atirnat in tavan. In sală acolo lume de toată mâna, boeri mai mici, calemgii, coconași, ciocoi și slugi, fel de fel de işlice.

P'atunci forma işlicului nu era numai o fantasie, cum este astăzi cu pălăriile, mai nalte sau mai scurte in pereți, mai rotunde, mai gogonețe sau mai țuguiate, mai tari sau mai moi, după pofta fiecui: fiecare trebuia să poarte işlicul după teapa lui.

Boerii cei tineri și eleganți și feciorii de boer mare purtau in cap un glob rotund de hârșie brumărie; mărimea acelui balon era de aproape patru coți in circumferință și avea la unul din poli o gaură pe unde intra capul până d'asupra sprincenelor, și la celălalt pol un fund de postav de mărimea și de forme unui cuib de rindurică, de unde boerul, plecându-și nițel gâtul la dreapta, putea să-și apuce işlicul cu patru degete.

Boerii mai in vârstă purtau işlic tot atât de umflat, dar sfera nu era intreagă, era tăiată neted orizontal, ceva mai sus de cercul cel mare, iar pe acel șes era intins un fund de postav. Işlicul acesta se lua din cap cu ajutorul amândurora mânilor.

Calemgiii, ciocoiașii, slugile de dindărătul caleștilor boerești și negustorii cei mari, purtau işlic mic, de forma unui borcan intors cu gura in jos, și de un diametru mult-mult de o jumătate de cot, și d'asupra o pernă mare in patru colțuri umplută cu bumbac sau cu pĕr de cal.

Boerii cei mari se imbrăcau cu ciacșiri roșii cu meși, papuci sau cisme galbene de meșină, cu botul ascuțit, intors in sus și fără toc; antiriile erau de ghermerit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevaiu; se incingeau la brău cu șal de Indii; vara, fermeneaua scurtă; vara și iarna scurteică imblănită cu pacèa de samur, singiap sau cacom; pe d'asupra giubea de postav sau, la sĕrbători, biniș. La alaiuri și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roșiu; vara feregea și iarna contaș-baș; boerul purta hanger la brău; boerii cei halèa stau imprejurul Domnului cu bastoane lungi in mână. Numai Vodă și Beizadelele purtau fund alb la gugiuman. La zile mari, Domnul imbrăca cabanița, care era un fel de contaș cu ciaprazuri de fir și cu profiruri de samur. La alaiuri, boerii cei mari mergeau călări pe cai arăpești acoperiți cu harșà mare cusută cu fir.

Băltărețu, cum intră in sală, se duse drept la un boer bătrân căruia toți ii ziceau Arhon Medelnicerul și-l rugă să vestească Banului sosirea sa.

Intr'un colț, imprejurul unui mangal, lumea sta grămadă ascultând cum să cărăiau unul pe altul trei inși așezați pe o laviță. Doi din ei își urmau glumele, fără să se

turbure, mutând cu multă seriositate bobii din țintarul săpat pe laviță; iar cel d'al treilea cum il vĕzu pe Bălțăreţu il salută cu un ton măreț și protector, zicĕndu-i:

«Bine ai venit, Stefanache. Am primit scrisori dela frate-meu; te-a făcut baron.»

Acel carĕ anunța Bălțăreţului această știre inveselitoare era un om intre douĕ vĕrste, mai mult bătrân decât tiner; gros la burtă, alb și rumen la față și cu mustățile rase; purta pantaloni de nanchin galben cu capac, băgați in cisme ungurești cu pinteni, jiletcă vărgată, frac cafeniu cu bumbi de metal cu pajură impĕrătească, cravată roșie de pambriu, in care ii intra bărbia cu totul, până la gură, lăsând să iasă d'o palmă douĕ colțuri ascuțite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcii atĕrnau d'o parte și de alta zornăind, douĕ lanțuri groase cu chei și peceți mulțime. Era «prințipul Zamfir», amicul intim și nedeslipit al Banului Pană Filipescu. Odinioară, bogasier cu prăvălia lângă Bărăție, iar acum fiu din flori al Mariei-Terezii și prin urmare frate vitreg cu Iosif și cu Leopold ai Austriei. La moartea impĕratului Iosif, după cum spunea chiar el, renunțase la tron și-l trecuse fratelui celui mai mic, Leopold, numai și numai de dragostea Filipescului, pe care nu se indură să-l lase singur.

«Știi, Ștefanache, că de nu eram eu, prințipul Zamfir, o păteai, puiule, cu Mavrogheni? eu te-am scăpat!»

La aceste cuvinte se scoală unul din jucătorii de țintar și-i zice cu vioiciune:

«Și gândești, măi ticălosule, că tu l-ai scăpat? Mavrogheni era puiu de om, mă! Ala când punea ghiara pe cate unul, ca d'alde dumnealui, mă! il juca in labe cum joacă pisica pe șoarece, mă! Ținea cu săracii, mă! așa să știi tu, mă! Pe boeri ii stringea de gât, mă! numai ce-i auzeai: Miorc!... ș'atâta le era, mă! unde in zilele lui să vezi tu cerșetori pe uliță! ii strinsese pe toți, mă! la spital la dĕnsul, și-i ținea pe bere și pe mâncare, mă! Mi-aduc aminte că intr'o noapte era un frig, mă! de crepa lemnele și petrele, și i-a fost milă de săraci, mă! să nu degere și-a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni ghiveci, mă! și până in ziuă nu mai sufla niciunul, mă! Și să zici tu că tu l-ai scăpat pe dumnealui?... Ptuu!... nu ți-e rușine

obrazului, om bătrân, in toată firea! L-a scăpat Dumnezeu sfântul, mă! că e mai puternic, mă!...»

Acel care vorbea astfel era protejatul Banului Ghica; era vestitul Manea Nebunul.

«Ai dreptate, Maneo! intrerupse Băltăreţul, ai vorbit ca un om cu minte; m'a scăpat Dumnezeu şi sfântul Spiridon, făcătorul de minuni.

— Nu sunt eu numai de florile mărului prinţipul Zamfir; când t'ei mai afla la strimtoare, vino de-mi spune mie că te scap.

— Aşa! vorba aia, ştii, până la impĕratul te trece suflatul»... zise celălalt jucător de ţintar, care sta gânditor cu un bob in mână, — un spĕn cu trei fire de barbă, slab şi sfrejit, numai pelea şi osul de dĕnsul, sbârcit şi bondoc, mititel ca un copil, dar elegant la haine, incins cu taclit şi purtând ceasornic cu lanţ la brâu. Acesta era Sgabercea, fĕt-frumos din curte dela Dudescu; el adăogă:

«Dar nu zici că eu era s'o paţ şi mai rĕu cu Mavrogheni! căşunase pe mine: ba nu! că să-mi dea fie-sa şi mai multe nu... Dar o luam eu p'aia?!» şi incepu să cante de dor oftând:

«Oh! Ilinco, mor!

— Tăceţi din gură, nebunilor, zise un logofĕt, să ne spue conul Stefan cum a fost când era să-l arunce Mavrogheni de sus din Turnul Colţii?

— Aşa e nene Ştefane, intrebă un fecior de boer, că Mavrogheni era Arap Negru, cu buza d'o palmă şi cu colţii scoşi afară ca de mistreţ? Dumneata l-ai vĕzut d'aproape; se zice că avea gură la ceafă, pe unde scotea oasele când inghiţea mielul nemestecat.

— Nu e adevĕrat, coconaşule, respunse un logofĕt bătrân; nu l-am vĕzut eu când trecea cu alaiu? Era om ca toţi oamenii, atâta numai că avea dinţii de oţel, uite, ii aducea saci cu rubiele şi cu icosari, ii băga in gură, ii făcea praf cu dinţii, ş'apoi ii inghiţea. Era scris pe mâni şi pe picioare cu slove turceşti pe sub pele, tipărite cu iarbă de puşcă ca să nu se lipească glonţul de dĕnsul. Ce a mai tras paşa dela Rusciuc până l-a omorit; numai cu iataganul i-a putut veni de hac!

— Ci lăsați să ne spue nenea Ștefan cum a fost când era să-l arunce din clopotnița,» repetă tinĕrul băeat.

Și Băltăreţu incepu povestirea:

«Era cam pe la Vinerea mare, când mĕ pomenesc până 'n ziuă că mĕ chiamă Vodă; zic indată de-mi pune șaua pe cal și alerg la Curte. Mavrogheni sta la fereastră; cum mĕ vede se dă jos in capul scării, sare ca o maimuță pe armăsar, par'că-l vĕz, bată-l Dumnezeu! cu poturi scurți până la genunchi, picioarele goale in iminei, mintean fără mănici și legat la cap turcește. N'apucasem să mĕ dau după cal, și-mi zice: «Vino după mine!» ș'o retează la fugă la deal, d'abea mĕ țineam de dĕnsul. D'odată vĕd că se opreşte la Colțea, descalică, intră in biserică, se inchină la toate icoanele, și când să iasă stă la ușă și mĕ intreabă rĕstit: «Trimis-ai haraciul la Poartă?» Eu ii respunsei: «Da, Măria Ta, dar n'am găsit mahmudele și am fost silit de am pus de-a topit niște scule de aur și toată argintăria câte le aveam lăsate de unii și alții amanet la mine, le-am făcut bulgări de aur și de argint și i-am trimis la Stavracolu ca să-i bata la tarapană cu turà de mahmudele și beșlici. Aștept din ceas in ceas să pice lipcanul cu țidula pașii dela Rusciuc. — Aferim! imi zise, bătĕndu-mĕ pe spate, vino sus să mănânci cu mine.» Și-o ia la fuga pe scara clopotniței. Mĕ suiam după dĕnsul gâfaind, mĕ gândeam la cinstea cea mare la care am ajuns și la câștigul ce era să-mi aducă știrea când s'o duce vestea prin târg că am mâncat cu Vodă la masă. Când ajunserăm sus de tot d'asupra clopotului celui mare, de unde vezi omul jos numai cât o vrabie, d'odată mĕ chiamă lângă dĕnsul la o ferestrue, și-mi zice: «Ia te uită de ici; mult e până jos?» — Mult, Măria Ta, ii respunsei, d'ar cădea cineva d'aici, ar fi vai de el; nici praful nu s'ar alege de dĕnsul. — Știi c'am visat pe sfântul Nicolae az-noapte? imi zice rizĕnd. — Eşti bun la Dumnezeu, Măria Ta, și d'aia a venit sfântul să te vază. — Așa cred și eu, imi zise uitându-se in ochii mei, dar nu știi că mi-a zis să te asvĕrl d'aicea jos.» Când am auzit așa, am inghețat; mi s'a tăiat picioarele și mi s'a muiat vinele, de era să cad, fără să mai m'arunce cineva. Știam că era in stare s'o facă, fiara! Când aud incetișor un glas că-mi zice la ureche: «Zi-i că ai visat și

tu pe sfântul Spiridon, ți-a cerut să-i aprinzi o făclie de cinzeci de pungi de bani și că de te-o arunca după fereastra aia, mori, și rămâne sfântul fără luminare.» Acel care imi șoptea aceste cuvinte era Sava Arnăutul. Repetai și eu vorbele lui ca papagalul, clănțănindu-mi dinții in gură de frică. «Ei, daca e așa, imi zise atunci Mavrogheni, trimite pe Sava să-i cumpere făclia». Muiai condeiul in călimările dela brău, scrisei zarafului meu din hanul Sfântului Gheorghe și peste o jumătate de ceas, Sava se intoarse cu o luminărică de trei parale; mi-o dete in mână, făcu cu ochiul lui Vodă și ne deterăm jos binișor cu toți din turn. Eram mai mult mort de cât viu. Cum am ajuns acasă, am căzut la așternut și am zăcut trei săptemâni de gălbinare.

— O sfecliseși, zise prințipul Zamfir.

— Ce o sfeclise, mă! n'auzi tu că era galben ca turta de ceară! Nu știi tu ce e gălbinarea, mă! fața morcovului, mă! intrerupse Manea, și Sgabercea adăogă:

— Zi mai bine ca galbenii olandezi; Mavrogheni ii trăgea sufletelul de sfoară.

— Toți boerii să moară, numai Manea și Banul Ghica să trăească, mă! strigă deodată Manea bătând cu pumnul in laviță, și se sculă cântând cântecul lui favorit:

«Zon zon fivrilzon!...»

«Ci tacă-ți gura, nebunule, ripostă supĕrat prințipul Zamfir, nu ți-am mai spus d'o mie de ori că Filipescu e mai mare?

— Nebun ești tu, mă! păcătosule, ii respunse Manea. Ce adică pentru că-mi zice mie Manea Nebunul? da nu știi tu, mă! că-mi zice așa, tocmai pentru că nu sunt nebun mă! cum iți zice și ție prințipul Zamfir tocmai pentru că nu ești prințip, mă! Banul Ghica să trăiască, mă! soarele să-mi fie cu bine, iar luna s'o mănânce vârcolacii, mă! Mavrogheni ținea cu Turcul, mă! Dela Turc belșug iar dela Neamț calicie; Neamțul umblă tot cu Ucigă-l-toaca in buzunar, mă! scoate foc și panglice pe nas, mă! merge cu *chinele la patalie* călare pe porc, mă! Franțuzul in sbor pe sus ca pasĕrea și Englezul ca rața pe apă, iar Muscalul porcos, cu ritul d'un cot, mă! in toate alea își bagă botul. Voea la Dumneata ca la banul Ghica! nu știi tu, mă! că de n'ar fi nu s'ar povesti, mă!

— Ba tot Filipescu e mai mare!» strigă indignat prințipul Zamfir, arătând pumnul, amerințare la care Manea respunse cu o palmă de resună sala și indată se sculă cântând: «Fivrelzon! fivrelzon!» așa pronunța el pe românește cuvintele cântecului său favorit: *Dansons la Carmagnole; vive le son! vive le son du canon!*

«Bre! da ce mai palmă, neiculiță! adormisem și m'a deșteptat din somn; așa e, nea Maneo, c'ai crezut că era falca lui Mustafa-pașa?» zise Sgabercea.

La cuvintele acestea, prințipul Zamfir, care se temea să nu intărite mai rău pe Manea, incepu a ride cu hohot, frecându-se pe obraz și zicend:

«Intri și tu in vorbă nepoftit, păianjene! Bine să-i fie lui Mustafa-pașa! așa să pață daca e Turc! să se facă și el creștin odată și să se isprăvească. O mâncă cât de bună Mustafa; ș'acu mă ustură. Dă spurcatul de nebun, nu se incurcă, par'c'ar da intr'un bou. Așa e daca mănâncă numai luminări de seu, ca Ungurii; ș'aseară era cu o luminare in gură; a inghițit-o cu feștilă cu tot.

— Mănânc luminări, mă! respunse Manea, ca să mă luminez pe din năuntru, mă! dar tu, care bei la vin ca o butie, ce-o fi in capul tău, intuneric besnă mă! ca intr'o pimniță oarbă, mă!

— Vino-ți in fire, omule! ii zise prințipul Zamfir, văzând că iar se intețește.

— In firele părului tău, mă! să-ți mai increțesc zulufii, că nu te-am jumulit de mult, mă! dela lăsata secului, dela masă dela Dudescu; ce! pe semne ți-ai uitat, mă?»

Manea nu ridea niciodată. Umbla pe uliță strigând in gura mare: «Toți boerii să moară, mă! numai Manea să rămâe, mă!» Daca ii zicea cineva ceva, arunca cu petre. Nu se temea de nimeni pe lume decât de Banul Ghica. Acolo in curte la Banul se adăpostea, avea odae, imbrăcăminte și mâncare. Manea era milos și darnic; tot ce avea da la săraci; daca ii da cineva o haină bună, un antiriu, o giubea blănită, el se ducea la croitor sau la cojocar și le schimba pe haine groase mitocănești, pe cari le impărțea la săraci, păstrând pentru dănsul pe cea mai proasta; uneori remânea numai cu cămașa. Nimeni nu știa de unde era nici de unde venise. Singurul său amic era Cloșcă vi-

zitiul, care se zice că era rudă cu Cloșcă cel vestit in rĕscularea din Ardeal. Cloșcă vizitiul a murit cam pe la anul 1829 in curte la tată-meu, când ședeam in Gorgani peste drum de casarma pompierilor.

Când venea câteodată vorba cu el despre Manea, Cloșcă respundea oftând: «Bine că e ș'așa după câte vĕzură ochii lui...» și indată schimba vorba, par'c'ar fi fost un secret intre ei doi. Manea era un om de mare probitate și discreţiune. Banul Ghica când vrea să ajute pe vreun sărac, chema pe Manea și lui ii incredința banii ce voia să trimită; știea că nu era om să se atingă de o lăscae.

Pe când urmau glumele și palmele intre cei trei nebuni, iată că vine Medelnicerul din casă dela boeri și poftește pe Bâltăreţu. După ce își intinse bine giubeaua la guler, apucă ișlicul de un colţ al pernei, păși in cadenţă și intră respectuos in odae la boeri, ploconindu-se in dreapta și in stinga cu mâna la pept pe inimă. Banul ii arĕtă lângă ușă un sipet acoperit cu un covor și-i făcu semn să șează, iar vornicul Scarlat Cămpineanu, cel mai limbut din toți, incepu a-i vorbi astfel:

«Nene Ștefane! acu te-ai făcut și dumneata Român, că te-ai căsătorit cu o pământeancă; ai case și moșii in pământul românesc și trebue să te doară inima și pe dumneata de ţara asta, că vezi c'a ingenuchiat, nu o mai poate duce cu greutăţile care au năpădit pe dĕnsa; numai biruri și angarale; n'a mai rĕmas bieţilor creștini nici cenușă in vatră; le au murit vitele tot cărând zaherèle pe la serhaturi. Bir peste bir, și lude peste lude; sferturile, din patru, le-a făcut douĕsprezece pe an; oieritul dela patru parale l-a suit la douĕzeci și cinci, bez ploconul; acu a mai adăogat văcărit și gostină; vinăriciul douĕzeci de parale de vadră; capanliii au tăiat nartul graului la schelele Dunării pe șase lei chila și pe cinci parale ocaua de unt și de miere! Bătae de joc nepomenită! Fuge lumea peste Dunăre; s'au spart o mulţime de sate. După celelalte toate a inceput Grecul să ne și omoare hoțește: vĕrul Alecu Văcărescu, rădicat noaptea de oamenii lui Vodă, nu se știe nici până azi ce s'a făcut. Trebue cu orice chip să scăpăm ţara de necazurile care au dat peste dĕnsa, să o cortorosim de lăcustele din Fanar, care nu se mai satură. Ne-am chibzuit in tot fe-

lul și iată ce am hotărit: să se ducă vornicul Nicolae Dudescu cu o hărtie din partea țĕrii către Bonaparte. Dar uite! n'avem bani, și d'aia am trimis la dumneata, nene Ștefane, să ne inlesnești, să ne imprumuți, cu siguranță, se înțelege, cu amanet de moșii.»

Băltărețu își pune bărbia in pumn, se gândește, tușește și rĕspunde;

«De! boeri dumneavoastră! cum știți că e mai bine, că acu dumneavoastră sunteți țara, cum se zice pănea și cuțitul; le știți toate și de bine și de rĕu. Noi suntem niște pĕcătoși, niște proști! facem cum ne ziceți; dar unde să vĕ găsesc eu bani in zioa de astăzi, pĕcătosul de mine! că am să iau din toate părțile; stau cu sipeturile pline de amaneturi și de sineturi, și nimeni nu-mi plătește; că de! ce să zică cineva nici n'au de unde. La vreo doi trei armeni numai a mai rĕmas ceva parale; dar unde te poți apropia de ei? Sĕptĕmâna trecută, nu mai departe, am avut o trebuință, de-mi cĕrpa buza, de douĕsute de mahmudele și m'am imprumutat dela Manuc, zece la pungă pe lună (24 %); i-am dat; ce să fac? eram strins de gât.»

După multe rugăminte și fagădueli de tot felul, că i se va inlesni luarea otcupului vămilor, al ocnelor ș'al poștelor, Băltărețu s'a induplecat in sfârșit a imprumuta pe Dudescu cu 7 ½ la pungă pe lună (18 %) primind amanet toate moșiile. La dobândă adăogând comisionul bancherilor și schimbul banilor cu Lipsca și cu Viena, imprumutul venea la 30 și la 40 % pe an.

Pe când eșise cloșca pe cer, boerii intrau unul după altul in butcile lor, fiecare precedată de două masalale. Dudescu intră acasă ca să-și facă pregătirile de drum.

Nu trecuseră trei ani dela acea seară și averea cea mare a Dudesculuí, case și moșii, trecuse in mânile Băltărețului*). Pe fiecare lună, acest cămătar ii scotea câte o

*) Cine era Băltărețu și de unde venise el, nimeni nu ne-a putut spune alta decât că venise din Tîrnova, unde avusese băcănie, dar că nu era originar dintr'acel oraș; pronunția lui la vorbă era cam de cuțovlach sau de arnăut. Bucureștenii s'au pomenit cu dĕnsul deodată lipscan mare și bogat, cu daraveri de bani și de mărfuri cu Viena, cu Pesta, cu Brașovul și cu Lipsca, având palat mare boeresc intre trada Vergului și biserica Stelea in partea orașului care a ars când cu focul din

moşie la mezat şi negasindu-se concurenţi, moşia rĕmănea pe seama lui, pe nimic; moşii cari dau astăzi cinci şi şase mii de galbeni pe an, le-a luat Bălţăreţu dela mezat, la Cuchii-vechi, pe trei şi patru mii de lei, galbenul valorând şapte lei.

Unde e astăzi averea Bălţăreţului? Nimeni nu ştie.

IOAN GHICA.

AŞA

SPECIMEN DIN MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIÆ*)

DE

B. P. HASDEU

1. **Aşà**, adv., sic, ita, itaque, adeo...

I. Varietatea semnificaţiunilor.

Adverbul *aşa*, chĭar fără a vorbi aci de adjectivul *aşa*, are în graĭu atâtea nuanţe de sens, încât le póte schimba de treĭ-patru orĭ într'un dialog de o minută.

Intr'un vodevil de Costache Negruzzi (Cârlanĭ, sc. XII):

„Lionescu. — Eştĭ *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră, că...

Vochiţa. — Da las, las. Dumnĭavóstră cuconaşiĭ *aşă* sînteţĭ deprinşĭ a zice la tóte....

Lionescu. — Vin, Vochiţo, să şidem pe laiţa asta.

Vochiţa. — *Aşa!* Da ce a zice de mine lumea? Bărbatul meŭ a face un calabalic...

1847. El a murit sărac cam pe la anul 1823, lăsând o singură fată şi drept avere numai casa cea mare dela Stelea. Ginere-sĕu, un mic negustoraş cuţovlach, după moartea socrului a luat numele de Bălţăreţu şi a avut trei băeţi, dintre care cel mai mare a murit acum in urmă la anul 1874, iar ceilalţi doi sunt şi astăzi in viaţă, unul mic funcţionar la vamă, iar celălalt trăind cum poate. *Sic transit gloria mundi!...*

*) Domnul B. P. Hasdeu ne-a comunicat acest interesant specimen din Marele dicţionar etimologic Român ce lucrează, specimen despre care vorbisem in No. 1 al «Convorbirilor Literare» an. c. Ii deschidem cu plăcere columnele revistei noastre, păstrând, după dorinţa autorului, ortografia intocmai.

Lionescu. — N'aĭ nicĭ o grijă, drăguţă.

Vochiţa. — Da'ĭ şedé binişor, *aşa*'ĭ?..."

In acéstă conversaţiune: *aşa* de frumuşică = „si mignonne"; *aşă* sinteţĭ deprinşĭ = „vous êtes habitués de la sorte"; apoĭ exclamaţiunea: *aşa!* = „ah! vraiment oui!"; în fine, întrebarea: *aşa*'ĭ = „n'est-ce pas?"

II. Corelaţiunea cu alte adverburĭ.

a) cum — aşa:

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „cumŭ ĭaste mai cu direptate, *aşĭa* să fie..."

Cum e bradul arătos,
Aşa-ĭ badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Aşa-ĭ badea meŭ de frunte!...

(Jarnik-Bàrsanu, Transilv. 39)

In proverburĭ (Pann, II, 35, 101; III, 71):

„Cum are naş copilaşul,
Aşa are naş şi naşul..."

Biblioteca Municipiului Timişoara

„Cum îţĭ veĭ aşterne, *aşa* veĭ dormi..."

Cu inversiunea aşa — cum saŭ aşa — ca:

Nicolae Costin (II, 36): „27 de petre roşiĭ, *aşa* de late şi de groase intr'un chip, cumu'ĭ acéstă figură ce scrie aice..."

Neculcea (II, 441) despre amicia Turcilor: „*aşa* ţin şi eĭ prieteşugul ca lupul cu oaĭa şi ca cănele Vinerĭa..."

Tot aci vine corelaţiunea maĭ puţin elegantă: precum — aşa, saŭ: după cum — aşa, saŭ chĭar: ca cum — aşa:

Cantemir, Chronic. I, 102: „... precum singur cântă, *aşé* singur gĭoacă, ĭară pre alţiĭ la hora şi danţul său nicĭ au tras, nicĭ a trage poate..."

Badé Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „precum îĭ veţi tocmi şi'i veţi aşăza, *aşa* să le faceţi şi scrisori la mănele lor de impăcăčune..."

Neculcea (II, 353), vorbind despre Ruşĭ: „ca cum ar lua oare-cine cărpa uneĭ femeĭ din cap, aşa ţinea eĭ că or lua şi or bate puterea Împărăţieĭ Turceştĭ..."

In basmul cu Fĕt-frumos: „după cum ḑisese bătrânul, *aşa* se şi întâmplâ...", tradus în macedo-româna: „după cum avea ḑisu auşlu, *aşi* să féce..." (Petrescu, Mostre, I, 11).

Cu inversiunea: aşa — precum:

Neculcea (II, 312): „şi *aşa* aŭ ţinut de bine acéstă pace, precum ţin căniĭ vinerile...“

b) aşa — cât:

Acéstă corelaţiune ne întimpină maĭ ales în vechea literatură.

Portretul luĭ Mateĭu Basarab în Miron Costin (I, 326): „nemăndru, blând, direpţ om de ţéră, harnic la răsboaĭe, *aşa* neînfrânt şi nespăĭmat, cât poţĭ să'l asemenĭ cu marĭ şi vestiţĭ oşteni a lumiĭ...“

Moxa, 1620, p. 402: „*aşa* de se vărsa sânge multŭ, cătŭ era văile crunte....“

III. Aşa de:

Când *aşa* stă de'naintea unuĭ alt adverb saŭ a unuĭ adjectiv, îĭ urméză generalmente partitivul *de*, ca în pasagĭul de maĭ sus din C. Negruzzi: *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră...

Se póte însă şi fără *de*, adesea maĭ bine, şi'n orĭ-ce cas maĭ energic:

„Cine ţĭ-a scos ochiĭ? — Frate-meŭ. — D'aceĭa ţĭ-a scos *aşa* adânc...“ (Pann, Prov. III, 28)

Neculcea (II, 348), povestind un prând pe care'l dete în Iaşĭ Cantemir luĭ Petru cel Mare, dice că împăratul şi ceĭ-l'alţĭ Muscalĭ: „se ospăta şi se veselĭa pré frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul fórte, şi încă maĭ bine le plăcea vinul cel cu pelin, şi mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin *aşa* bun...“

IV. aşa „oui, ainsi, c'est ainsi“:

a) afirmaţiunea simplă.

Docum. moldov. 1642 (A. I. R. I, 1 p. 24): „*aşé* mărturisim noi cu trupul şi cu sufletul înainté luĭ Dumnăzău şi înainté mării tale...“

Docum. munten. 1622 (A. I. R. I, 1 p. 31): “au întrebatu pe ore-cineva din oameni: a cui este moşiĭa pe acelu vărfu frumosu? léu spusu cinevaş că este a nostră moştenilor Brăneşti; dumnélor auzindu *aşa*, au venitu la noi şi néu întrebatu...“

Pann, Prov. I, 101:

— Ce mĕ porţĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebă el,
Căscatul umblă astfel?
Zise ea: dar aŭ nu sciĭ?
Glaba dar eştĭ între viĭ!
El privind'o a respuns:
Aşa, bine că mi-aĭ spus..

Tot de aci se ţine locuţiunea: *aşa* să sciĭ.

Cost. Negruzzi (Cârlanii, sc. IV):

„Miron. — Pentru mine? Mări ce spuĭ?

Terinte. — *Aşa* s'o sciĭ, pentru tine, sermane omule!..“

Ion din St. Petru, 1620, 11: „*aşa* să ştiţi, că dumnezăi voştri căţi aveţi, elineşti şi ai Indiei şi ai Persilorŭ, toţi sămtŭ în ĭadŭ...“

Tot aci, în legătură cu imperativul „fie!“:

„Împĕratul zise: bine, fie şi *aşa* cum ziceĭ...“

(Pann, Prov. II, 7)

„Lionescu. — Ce! te măniĭ? E bine, să'ţĭ daŭ înapoĭ sărutarea ce ţ'am luat'o.

Domnica. — Ba mĕ rog.

Lionescu. — Fie ş'*aşa* dacă vreĭ...“

(C. Negruzzi, Cârlanii, sc. XIII)

Orĭ-cum fie, *aşa* fie,
Eştĭ frumósă şi'mĭ placĭ mie!...

(Alex. Poes. pop. ² 368)

Apoĭ locuţiunile: *aşa* a fost să fie... *aşa*'ţĭ trebue!... *aşa*, na!... uĭte *aşa!*...

In limba veche, ca şi la ţeranii de astădĭ, „a afirma“ se exprimă prin: a zice că este *aşa*, ĭar „a nega“ — că nu'ĭ *aşa:*

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sămtŭ mărturiile carile dzăcŭ că ĭaste *aşĭa* decătŭ ceĭa ce dzicŭ că nu-i *aşĭa*...“

b) afirmaţiune repetită.

Balada Vidra:

— *Aşa* este, Vidro fa?
— *Aşa*'ĭ Stoene, *aşa!*
Am zis'o şi'nc'o maĭ zic
Că mĭ-e drag cineĭ voĭnic
De se luptă făr'a cere
Agĭutor dela muĭere...

Simeon Movilă Vv. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 116): „*aşa* vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiţ pre călugări, *aşa* vă grăescu...“

In loc de repetitul *aşa—aşa*, se póte dice: *maĭ aşa*, însă numaĭ cu o nuanţă ironică:

„Florica. — Maĭ frumósă viéţă unde se dă?

Colivescu. — Nu'ĭ *aşa?*

Florica. — Maĭ *aşa!*...“

(Alexandri, Florin şi Florica, sc. 2)

Când e vorba de o acțiune continuă, afirmațiunea nu se exprimă prin repețirea luĭ *așa*, ci prin t o t a ș a:

Miron Costin (I, 231): „domniea luĭ Stefan-vodă Tomșea precum s'aŭ început în vărsărĭ de sânge, tot *așa* aŭ ținut...“

Afară de repețirea energică *așa—așa*, există o repețire comică: *așa și așa* „tellement quellement“, pe care o aŭ de asemenea Latiniĭ din Occidinte: span. *así así*, ital. *cosí cosí*, sicil. *accusí accusi* etc. Maĭ este apoĭ o repețire și maĭ comică, când vorbesce cine-va despre discursul altuĭa, dicênd: „și a spus *așa* și *așa* și *așa* ..“

Ce-va analog la Neculcea (II, 330) in reproducerea sfaturilor ce le da Turcilor un Svedian în privința resboĭuluĭ cu Ruși: „El *așa* socotesce, să gătéscă vezirul patru-sute de tunurĭ, și *așa* cu acele tunurĭ slobozind o dată și de doă orĭ și de triĭ orĭ, ar pute rumpe obuzul moschicesc, să'l spargă să facă drumurĭ pintr'însul lovind acele multe tunurĭ, și *așa* cu acel meșteșug poate să biruéscă...“

Tot de felul acesta:

„Timpurile sînt grele, politica Europeĭ *așa* ș'*așa*... Trebue dar ca adevĕrațĭ patrioțĭ să chibzuim...“

(Alex., Gură-Cască.)

Maĭ menționâm aci locuțiunea: adĭ *așa*, mâĭne *așa*.

„Adĭ *așa*, mâĭne *așa*, trecea dilele ca pĕcatele de ĭute...“

(Ispir. Leg. 337.)

c) a f i r m a ț i u n e c o n c l u s i v ă:

Ca ultimul grad de afirmațiune, este *așa dar* saŭ *așa dară* „ergo, c'est ainsi donc“.

Pann, Prov. II, 91:

> Munca pe om nicĭ o dată nu'l lasă a flămânzi,
> Când cu firea'nbărbătată nóptea o va face zi.
> *Așa* dar d'aci 'nainte să nu ședem lenevoșĭ...“

Un grad maĭ slab de aceiașĭ noțiune se exprimă prin ș i a ș a „itaque“:

Neculcea (II, 288): „.... și *așa*, sosind temeĭul Nemților, ĭ-aŭ luat pre Turciĭ pre toțĭ de grumazĭ...“

La interogativ: *și așà?* saŭ *așa dară?* însemnéză „eh bien?“ provocând óre-cum o conclusiune dela cel întrebat.

Tot într'un mod conclusiv, dar ironic, se întrebuinţézĕ *aşa* în loc de interjecţiunea „aş!“ care este de o altă origine şi despre care s'a vorbit la locul seŭ.

„Când se întâmpla de se îndrăgĭa vre-un cuconaş de o cuconiţă şi vrea să'ĭ spue alénu sufletuluĭ, socotiţĭ că'ĭ scriea răvăşele franţuzescĭ ca în ḑioa de astăḑĭ? ... *Aşa!* ... Mĕ punea pe mine de cântam nopţĭ întregĭ pe sub ferestrele eĭ ...“

(Alex., Barbu Lăutaru.)

V. A ş a „adeo, adeoque“:

Pus la începutul propoşiţiuniĭ cu sens de „atât de mult“, *aşa* este fórte energic, maĭ ales în poesiă.

Marian, Bucovina, II, 184:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să daŭ cu capul de pétră,
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să beŭ otravă să mor...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 201:

Aşa-mi vine câte-odată,
Sĕ mĕ suiu la munţi cu piatră
Sĕ 'mi fac ochişorii roată,
Sĕ mĕ uit în lumea toată.
Aşa-mi vine uneori.
Sĕ mĕ suiu la munţi cu florĭ,
Sĕ mĕ uit pe la surori,
Doară 'mi vĕd batăr una,
Şi 'mi mai stĕmpăr inima.
Aşa-mi vine uneori,
Sĕ mĕ suiu la munţi cu florĭ,
Sĕ mĕ jeluesc la norĭ,
Sĕ-mi mai treacă de plânsorĭ!

Nu maĭ puţin energic este *aşa* în aceiaşĭ poziţiune, dar preces de *şi*, ca latinesce în „atque adeo“:

Ş'*aşa* cântă de duĭos
De se lasă frunza jos,
Ş'*aşa* cântă cu durere
De maĭ tótă frunza pere...

(Marian, Bucovina, II, 10).

Cântă puiul cucului
In mijlocul codrului!
Ş'*aşa* cântă de cu dor,
Frunzele în vênt că sbor;
Ş'*aşa* cântă de cu jale,
De pică frunza pe cale;
Ş'*aşa* cântă de duios,
De pică frunzele jos!

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 220.)

Câte-o-dată aceiaşĭ vigóre presintă *aşa* pus la sfârşit: Alex. Poes. pop.[2] 334:

De me'ĭ bate cu gardul,
Tot m'oĭu iubi cu altul!
Aşa'mĭ cere sufletul,
Aşa'mĭ este umbletul....

VI. aşa numaĭ:

Insoţit cu *numaĭ*, fie după saŭ înainte, *aşa* capĕtă înţelesul de „cu uşurinţă".

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218:

Lumea mea cea frumuşa
Se petrece num'*aşa;*
Lumea mea cea frumuşică
Se petrece 'ntr'o nemică...,

unde *numaĭ aşa* se comentézĕ prin „într'o nemică".

Pravila Moldov. 1646, f. C2: „nu va putĭa nime să cérce pre locŭ strein pentru să găséscă comoară fără de voĭa stăpânului acelui locŭ; ĭară de va cerca şi de va găsi fără svatulŭ stăpânului celuĭa cu locul, *aşĭa* numai den capul lui, nu va rămânĭa să fie a lui..."

Ibid. f. 66: *aşĭa* numai într'o pizmă va vrĭa să'l ucigă..."

Gheorgie Stefan Vv. 1656 (A. I. R. III, 230): „domnĭa mé şi cu tot svatul nostru n'am crezut nice pre unii *aşé* grăindu numai cu gurile..."

In basmul „Voĭnicul cel cu cartea" (Ispirescu, ed. I. p. 108): dară ce credeţĭ, că Arapiĭ mi'l lăsară numaĭ *aş·ı* cu una-doă? nicĭ să vĕ gândiţĭ!..."

In basmul „Poveste ţerănéscă" (ib. 257): „cel ce a făcut o asemenea vitejie, nu creḑ să se fi culcat pe urechĭa aĭa şi să fi stat numaĭ *aşa* cu degetul în gură..."

Cu acelaşĭ sens se întrebuinţézĭ în vechile texturĭ construcţiunea *aşa fieştecum*.

Pravila Moldov. 1646, f. 4: „de nu va lucra pământul bine cumu să cade, ce va sămăna *aşĭa* fieşŭ-te-cumŭ, acesta să nu ĭa nemică den roada ce va face acelŭ pământŭ....“

Lîngă *numaĭ aşa* sau *aşa fieştecum* se alătură *cam aşa* „à peu près“.

In basmul „Cele doă-spre-ḑece fete“ (Ispir. op. cit. 239):

„— Care va să ḑică, tu te-aĭ ţinut după noĭ şi sciĭ unde mergem noĭ nóptea?

— Cam *aşa*, Măria ta...“

VII. Ĭ a c ' a ş a!

Exclamaţiune faţă cu o întâmplare neprevĕḑută şi cĭudată, dar nu de o mare importanţă, ce-va ca în francesa „en voici d'une autre!“, *ĭac'aşa*, literalmente „ecce sic“, şĭ-a dobândit în poesia poporană din Transilvania un loc special tocmaĭ în capul unor doĭne de acéstă natură.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 374, cântecul unuĭa căruĭa 'ĭ place maĭ mult mama decât féta:

Fóie verde ĭac'*aşa*,
Dragu mi-ĭ de dumnéta,
Dar maĭ drag de maĭcă-ta....

Ibid. 101:

Frunză verde ĭac'*aşa*,
Temniţa'ĭ numaĭ colea:
Ce lucru póte să fie
Să mĕ bage în robie!..

Ibid. 98:

Fóie verde ĭac'*aşa*,
Poruncit'a bădiţa
Pe-un spic verde de secară
Să mĕ duc, că el se'nsóră....

In loc de „ĭac'*aşa!*“ se întrebuinţézĭ une-orĭ, cu o mică nuanţă de sens, exclamaţiunea „ian *aşa!*“ care ar fi latinesce „en sic“.

Plângerea unuĭ recrut: „cât ţi'ĭ ḑiulica Domnuluĭ de mare, mĕ ţin la sóre, ca pe un cocostârc, ean *aşa!* numaĭ într'un picĭor...“

(Alex., Şoldan Vitézul).

VIII. a ş a în jurăminte.

Acest *aşa*, bogat deja la vechii Romanĭ: „ita me di ament!“ „ita sim felix!“ „ita valeas!“ etc., e nu maĭ puţin respândit la Românĭ:

aşa să'mĭ ajute Dumneḑeŭ!
aşa să am parte de...!
ḑeŭ că 'ĭ *aşa!*
aşa ḑeŭ! etc.

In Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text ḑe pe la 1550, între ceĭ pedepsiţĭ vedem şi pe: „aceĭa su ceĭa ce 'u ğuratu pré cinstita cruce şi ḑzicu: *aşa*-mi ağute Dumnedzău şi sila cruciei!...“ (Cuv. d. bătr. II, 326).

Intre cele-l'alte, e fórte interesant jurămîntul „*aşa* să trăescĭ“, deja la Romanĭ „ita vivam!“ „ita vivas!“

In basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispir., op. cit. 54): „— *Aşa* să trăescĭ, bătrânico, ĭa spune'mĭ d'a minune ce are bărbatu-meŭ...?“

La Alexandri:

Susana.

Aşa sĕ trăescĭ?

Toader.

Aşa sĕ trăesc!

Susana.

Că tu mĕ ĭubescĭ?

Toader.

Că eŭ te ĭubesc!

Toader.

Şi, ḑeŭ, nu glumescĭ?

Susana.

Şi ḑeŭ, de glumesc!

Susana.

Aşa sĕ trăescĭ?

Toader.

Aşa sĕ trăesc!

(Rusaliile, sc. IV).

Jurămîntul „*aşa* să trăesc“ e fórte obicĭnuit şi la Macedoromânĭ: „*aşi* si banezu!“ (Bojadschi, 124).

IX. a ş a de danţ.

Nu există maĭ nicĭ o horă ţerănéscă, pe care să n'o însoţéscă corul sgomotóselor *aşa*.

In Transilvania, maĭ ales, prin *aşa* se încheiă aprópe tóte strigătele de danţ:

Place-mĭ mie d'a juca
Cu drăguţa d'altuia,
Că sĕ uită pe sub gene
Şi de mine că ş'o teme!
Aşa copile!

(Jarnik-Bărsanu, 360).

saŭ:

Dragele mele nepoate,
Nu vĕ pot juca pe toate;
Faceţi bine şi ertaţi,
Că pe rând toate jucaţi!
Aşa măi!

(Ibid. 362)

saŭ:

Mândră maic'am mai avut!
Copil mândru m'a făcut;
M'a băiat cu flori de munte,
Toţi gura să mi-o asculte,
Mândrele să mi-o sărute!
Hop *aşa*, măi!

(Ibid.)

saŭ:

Pentru tine, mândră hăi!
Mi-a pierit iarba 'ntre văi
Şi bucatele 'n hotarĕ
Nouĕ clăi şi nouĕ carĕ,
Nouĕ carĕ de secară
Şi nouĕ de grâŭ de vară!
Aşa ḑĕŭ, copile!

(Ibid. 369).

In „Ţurca“ saŭ „Cerbul“, asfel cum se jócă în ajunul Crăciunuluĭ în unele locurĭ din Ardél, unul din strigăte este:

Aşa jócă calul meŭ,
Când îĭ daŭ câte-un jisdăŭ!
Aşa jócă lépa mea,
Cându'ĭ daŭ câte-o nuĭa!..

(P. Olteanu, Haţeg).

In fine, printr'un tradiţional *aşa* se isprăvesce maĭ tot-d'a una basmul român :

Ĭar eŭ încălecaĭ p'o şea
Şi vĕ spuseĭ dumnévóstră *aşa*...“

In unele locurĭ :

Şi m'am suit pe-o şea
Şi am spus'o *aşa*;
M'am suit pe o rótă
Şi am spus'o tótă!...

(Ispir., op. cit. 132).

X. Filiaţiunĭ istorico-filologice.

a) Dialectul daco-român :

O formă *aşi* s'a conservat numaĭ în compusele *aşişĭ* şi *aşijderea*, pe carĭ veḑi-le la locul lor.

Forme existinţĭ : *aşa* saŭ *aşĭa*, *aşă* saŭ *aşe*, uneorĭ *şa*, *şă* saŭ *şe*, şi poeticul *daşa* cu un *ἅπαξ λεγόμενον* *daşare*.

Forma *aşe* adesea în Pompiliŭ, Sibiŭ, 19, 21, 23 :

Nicĭ *aşè* n'aĭ avé pace,
Că eŭ un pescar m'aşĭ face...

Jura badea şi nu prè,
Că scia c'aĭ fost *aşè*...

Aleĭ slugă, fétul meŭ,
De ce muscĭ tu *aşè* rĕŭ...?

Dintre ceĭ vechĭ, *aşe* nu e rar la Dosofteiŭ, de ex. 1673, f. 163 :

Ca otrava ce să tréce
De soare şi de vînt réce :
De deminéţă'ĭ cu floare,
Sara'ĭ véştedă de soare,
A doa dză să usucă
Ca 'n cuptorĭu cînd o aruncă,—
Aşe cu lesne ne arde
Urgié ta şi ne scade...

„La noĭ în Banat se ḑice adesea *aṣè* ṣi chiar *ṣè* pentru *aṣa*“. (D. Recénu, c. Bucova).

„Forma *ṣa*, care se întrebuinţézĕ în limba română în expresiunea „*ṣa* ṣi *ṣa*“, lipsesce în dicţionarul d-luĭ Cihac.“ (Burlă, Studie filol. 86).

Forma cu proteticul *d*, ca în *dalb*:

Marian, Bucovina, I, 63:

Calapod îĭ respundea:
Daca e tréba *daṣa*...

Ibid. II, 206:

— Mĕĭ femee! tu'mĭ cânţĭ mie?
— Ba! bărbate, nu'ţĭ cânt ţie,
Daṣa merge cântecul,
Bată-te 'ntunericul!...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 195:

Daṣa'ĭ, Dómne, 'ntre streinĭ
Ca mlădiţa între spinĭ:
Suflă vîntul ṣ'o clătesce,
De toţĭ spinii mĭ-o lovesce!..

Intr'o notiţă versificată, scrisă de mână în secolul XVI pe scórţa Omeliaruluĭ luĭ Coresi din 1580, canonicul Ciparŭ (Organul 1848 No. 62) citesce:

. . . . . .
Poruncit'a ferimanu,
Feriman di 'npărăţie
Să lipséscă Vodă din domnie:
Dunde în masă n[e]pusă
El în mână ṣ'o luară
Ṣi dâncepu da cetire,
Lacrămile'ĭ podidiră;
Iar ce Domnă de Stăncuţi,
E din graiŭ *daṣa* îĭ grăire:
Nu gândi Doamne nimica,
Vom dari v'uîn blid de galbeni,
Ṣi va fĭi Doamne *daṣare*...

unde ne întimpină alăturĭ cu proteticul *d* în *dunde*, *dincepu* ṣi *dacetire* nu numaĭ forma *daṣa*, dar încă o formă *daṣare*, cu acelaṣĭ inorganic *-re* ca la Jarnik-Bărsanu (p. 335):

Frunză verde şi frunz*are*,
Măĭ bădiţă Iona*re*, etc....

Maĭ adăugăm că în vechile texturĭ rustice se întimpină *aşa* scris la sfîrşit cu duplul aa: „*aşaa* amu aflatu cu alé noastre sufléte...“, dar tot acolo maĭ jos: „*aşa* amu aflatu...“ (Tudor Logofĕt, Muscel, circa 1580, Cuv. d. bătr. I, 38). In alte texturĭ finalul *a* din *aşa* se fusionéză cu iniţalul din verbul auxiliar: „*aşau* fostu....“ = „aşa au fost....“ (Gherghi, Tîrgovişte, 1602, Cuv. d. bătr. I, 122).

b) Dialectul macedo-român:

S'a conservat forma primitivă *aşi* alăturĭ cu *aşiţe*, adecă *aşice*, cu *ce* întocmaĭ ca în *atunce*, *aice* etc. La Româniĭ din Epir şi Tesalia se aude o formă şi maĭ veche *acşi*, *acşiţe*, *acşice*. Confruntarea acestor diferite forme v. în Miklosich (Rum. Untersuch. I, 62).

c) Dialectul istriano-român:

Forma primitivă *aşi* s'a perdut, conservându-se numaĭ *aşa*, afară de adjectivul *aşava* „tel“.

Din cele doue etimologie ale luĭ *aşa*, una din lat. aeque-sic, propusă de Diez şi susţinută de Cihac, cea-l'altă din lat. eccum-sic, preferită pe Flecchia, carĭ ambele explică pe *c* în macedo-românul *acşi*, în ital. così saŭ cusì, sicil. accussì, vechĭu provenţal acsi, brescian icsi şi altele, numaĭ derivaţiunea din eccum-sic ne satisface pe deplin. Ca sens, eccum-sic se justifică prin românul „ĭac'aşa“; ca formă, trecerea luĭ ecc- în ac- ne întimpină de asemenea în: acel, acest, acolo, etc., carĭ ne apar tot cu ac- în limbile romanice occidentale; pe când latinul aeque n'aŭ dat nascere nicăirĭ la o formaţiune analógă. Cu perderea luĭ *c* prin asimilaţiune, românuluĭ *aşa* saŭ *aşi* corespunde span. así, catal. assi- portug. assim etc. Prin nasalisare, s'aŭ format lombardul insci, vechiŭ span. ansi, franc. ainsi în privinţa cărora etimologia luĭ Ménage, Littré şi Brachet dela o formă latină separată *in-sic* „mot-à-mot en ainsi“ este inadmisibilă, nesocotind cele-l-alte paraleluri romanice. In macedo-românul *acşice*, cea maĭ completă din tóte formele neo-latine, se resfrânge un prototip latin archaic: eccum-sice, cu „sice“ pentru „sic“ ca în Plaut. La Reto-romanĭ, ca şi la noĭ, există o formă cu *-a* şi o altă cu *-i*, punêndu-se *aşì* de 'naintea unuĭ adjectiv saŭ adverb: „aschì bein, aschì mal“ etc., dar *aşà* când stă deosebit saŭ când vine după un verb:

„far aschia, dir aschià“ ... (Carigiet, Raetorom, Wtb. 1882, p. 15). Finalul *-a* în *aşa* = reto-rom. aschia n'are a face cu emfaticul *a* în acum-a, atuncĭ-a, aĭurĭ-a etc. (v.[5]*A*), care nu e nicĭ o dată tonic şi este specific românesc, ci resultă din diftongirea scurtuluĭ *i* în latinul sic, după cum s'a diftongit scurtul *i* şi în „abia“ din lat. vix. Deşi nu latine clasice, totuşĭ cele treĭ forme române“ *acşi*, *aşi* şi *aşa* sînt dară romanice generale. Lîngă eccum-sic, literalmente „ĭac'aşa“, comun tuturor Neo-latinilor, atât în ramura occidentală cum şi 'n acea orientală, latina rustică maĭ avea un alterum-sic, maĭ puţin respândit şi numaĭ la Apus, de unde franc. aussi, vechĭu altresi, literalmente „încă o dată aşa“, de ex. în Chanson de Roland, v. 3319.

v. *Aşişĭ*. — *Aşijdere*. — *Aşava*. — *Şi*. — *Cum*. — *Cât*. — *Atât*. . . . .

[2]·**Aşà**, adj. talis.

Conservând forma sa adverbială, *aşa* funcţionéză adesea ca un curat adjectiv. De patru orĭ în proverbul: „la *aşa* barbă, *aşa* răsĕtură; la *aşa* cap, *aşa* chĭulaf“ (Pann, II, 42) = „telle barbe, telle rasade; telle tête, tel bonnet“.

Une-orĭ numaĭ din totalitatea fraseĭ se póte înţelege, dacă *aşa* este adverb saŭ dacă 'l adjectiv. In exclamaţiunea: „*aşa* te voĭu, băĭete!“ el este adverb, când îl punem în legătură cu „voĭu“: „ita volo te esse“, ĭar în legătură cu „te“ este adjectiv: „talem te esse volo“.

Apoĭ este adjectiv în frasa: „*aşa* ce-va nu 'mĭ vine să credŭ, atare lucru nu'mĭ vine să cred, unde c e - v a figuréză ca substantiv“ (Laurianu-Massimu, v. *asia*).

Balada Român Grue Grozovanul:

Dar colo, cât colo 'n fund,
Ĭat'un negru cam rătund,
Care sóre n'aŭ veḑut
De când mă-sa l'aŭ făcut;
La el Grue se ducea,
Mâna 'n cómă că 'l punea,
Din loc nicĭ că nu'l clintĭa:
Aşa cal îĭ trebuĭa...

Când adjectivul *aşa* „tel“ e pus în corelaţiune cu c u m, atuncĭ şi acest din urmă încetéză de a fi adverb, adjectivându-se cu sensul de „quel“.

Balada Bogdan:

Cum era şi nuntaşul,
Aşa'ĭ da şi postavul...

Cu sens adjectival, *aşa* e tréba, *aşa* a devenit tipic într'o mulţime de locuţiunĭ ca: *aşa* e glóca, *aşa* e vorba etc.

„Graur. — Dacă aşĭ vra sĕ te sărut, nicĭ că te-aşĭ maĭ întreba.
Florica. — Ba ḑeŭ?
Graur. — Dec! Nu cumva te-aĭ fasoli poate?
Florica. — Maĭ ştiĭ?
Graur. — E, e, e! Nu mĕ face, că eŭ acuş cerc.
Florica. — Ean cearcă, sĕ vedĭ.
Graur. — *Aşa* ţi'ĭ povestea, fa? Apoĭ aştéptă, (se repede s'o sărute).

(Alexandri, Cinel-cinel, sc. XIII; cfr. Arvinte şi Pepelea, sc. IV).

Vecină, mândruţ' aleasă,
De bădiţu meu te lasă!..
Să scii tu, vecină, bine,
C'*aşa*-i povestea cu mine:
Să bolesc la pat o lună,
Cum mĕ scol, ţi-l iau din mână;
Şi să zac chiar patru ai,
Cum mĕ scol, bădişor n'ai!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 278).

Acum décă'ĭ tréba-*aşa*,
Spune-ĭ, dragă, maĭcă-ta
Să 'ngrădéscă uliţa
Tot cu in şi cu pelin,
Să nu ne maĭ întâlnim!...

(Jarnik-Bărsanu, 61).

In fine, legat cu noţiunea destinuluĭ:
Jarnik-Bărsanu, Transilv. 148:

Nu plânge, iubita mea,
Că scrisa nóstă 'ĭ *aşa*!...

Alexandri, nota la Mioriţa: „...întâmplările lumiĭ îl găsesc (pe Român) tot-d'a-una pregătit a priimi lovirile lor, căcĭ el se întăresce în credinţa mângăetóre ca: *aşa* ĭ-aŭ fost scris! *aşa* ĭ-aŭ fost zodia! *aşa* ĭ-aŭ fost să fie! etc.“

„Ursîta o numesce poporul şi Dată, dicênd: *aşa* ĭ-a fost Ursîta! saŭ: *aşa* ĭ-a fost Data!“ (N. Sânzian, Haţeg).

Aşava, adj. „talis“. Istriano-românĭ aŭ făcut pentru adjectivul *aşa* o formă separată de adverbul *aşa*, şi anume *aşava*, de ex.: *aşava* place = „talis merces“, *aşava* morte = „talis mors“ (Miklos. R. Unters. I, 19), pe când adverbial se dice numaĭ *aşa*: „cum se şopae, *aşa* se joca“ (ib. 12).

Finalul *-va* din *aşava* nu póte fi un adaus analogic după -va din când-va, ce-va, cum-va etc., căcĭ acest -va nu se acaţă nicĭ o dată la adjectivĭ. Dialectul Istriano-român a suferit la culme înriurirea slavică. In *aşava* „talis“ din *aşa* „sic“ finalul *-va* este pur şi simplu sufixul adjectival slavic -vŭ, -va, în takovŭ, takova „talis“ din tako „sic“.

STATISTICA SINUCIDERILOR

In mişcarea produsă prin introducerea ştiinţelor exacte cu metodele lor positive in ştiinţele filosofice, etica sau morala se simte şi ea sguduită până in temelie.

Dacă deosebirea intre bine şi rĕu nu este numai un fel de convenţie socială, care se schimbă după deosebitele societăţi ce o produc, ci este un principiu absolut al naturei omeneşti in genere, atunci existenţa moralei atirnă dela intrebarea: există sau nu există libertatea voinţei, aşa numitul liber-arbitriu, in individul omenesc? Cu alte cuvinte: este fiecare din noi predestinat din naştere a fi aşa şi nu altfel? Trebue să dispară responsabilitatea individuală şi cu dĕnsa orice imputabilitate morală? Sau avem in noi puterea de a ne hotări intr'un mod sau in altul, suntem responsabili şi ni se poate imputa orice acţiune in inţelesul moralei?

Asupra acestor intrebări discuţia teoretică este tot aşa de veche ca şi gândirea filosofică şi religioasă in omenire, dar pe cât este de veche, pe atât a rĕmas şi de neimpăcată in sfera curat filosofică; astăzi insă şi această discuţie a intrat intr'o fasă cu totul nouă prin introducerea unei noue metode de ştiinţă exactă.

Fără a se preocupa de cercetarea teoretică asupra binelui şi rĕului, şi lăsând pe de altă parte in sarcina legislaţiilor practice, fie civile, fie penale, regulamentarea unora din acţiunile omeneşti mai de căpetenie, precum sunt căsătoria, despărţenia, furtişagul, omorul, sinuciderea, etc., noua metodă caută mai intăi de toate a afla care este cifra exactă a acestor acţiuni omeneşti in fiecare stat şi in fiecare popor, şi alcătueşte astfel tabele, care ne arată suma tuturor căsătoriilor, furtişagurilor, omorurilor, etc. constatate in fiecare an, la unele in fiecare lună şi pe fiecare zi, pentru fiecare stat, şi ne arată totdeodată deosebirile in plus şi in minus intre deosebiţii ani şi deosebitele state, in paralelă cu constatările numerice ale tutulor celorlalte acţiuni astfel controlate in privinţa cifrei lor de frecuenţă.

Din compararea acestor tabele intre sine, reies date positive despre creşterea sau decreşterea sumei unor acţiuni in paralelă cu creşterea sau decreşterea sumei altor acţiuni; ear conclusiunile ce se trag din asemenea fapte positive, pot varia după intinderea şi combinarea lor, dar sunt cel puţin totdeauna silite a se intemeia pe constatări exacte, care se impun cu tăria unei realităţi netăgăduite.

In mijlocul argumentelor grămădite mai inainte cu multă pasiune, dar fără mult succes, in sfera meditărilor curat ideale, se inalţă deodată figura rece, indiferentă, dar biruitoare a cifrei matematice, şi intre morala metafisică de mai nainte şi statistica materială de mai tărziu şi-a luat astăzi locul o ştiinţă intermediară: statistica morală.

Această nouă ştiinţă, representată prin Quételet, Adolf Wagner, etc., cercetează cu ajutorul cifrelor reale, dacă in proporţia in care creşte numĕrul unui şir de acţiuni in unul sau mai multe popoare, creşte sau decreşte numĕrul unui alt şir de acţiuni de valoare morală; dacă d. e. in proporţia in care se sporeşte numĕrul celor ce ştiu a scrie şi a ceti, sau celor ce au cutare religie, sau celor ce sunt bogaţi, scade sau sporeşte numĕrul celor ce comit crime sau celor ce se sinucid sau celor ce inebunesc.

Odată constatările numerice făcute, ştiinţa caută a deduce din ele teoria etică sau psichologică pentru explicarea lor. Avem dar aici a face cu ceea ce s'a numit in Metodologia ştiinţelor inductive *metoda variaţiilor concomitante*.

Statistica morală este deabia la inceputul ei. Şirurile constatărilor făcute sunt incă prea scurte in timp, prea mărginite in

spaţiu, prea puţin sigure in date, pentru a permite conclusiuni definitive in vreuna din sferele ce le imbrăţişează.

Insă lucrarea se urmează cu stăruinţă in toate ramificările ei, şi datoria celor ce se interesează de problemele omenirii este de a luà cunoştinţă de resultatele dobăndite din treaptă in treaptă şi de a le comparà cu vechile credinţe şi teoreme ale moralei şi ale jurisprudenţei.

Una din constatările speciale ale statisticei morale are de obiect sinuciderile; şi fiindcă asupra acestui punt ni s'a dat in timpul din urmă o lucrare resumătoare prin o publicaţie a d-lui Morselli*), credem că este folositor a infăţişa cititorilor acestei foi resultatele dobăndite pănă astăzi intr'o sferă de cercetări, care atinge aşa de aproape interesele societăţii omeneşti.

Din această dare de seamă se va inţelege totdeodată cu mai mare lămurire, care este metoda şi care este insemnătatea nouelor cercetări.

1. Comparănd tabelele statistice ale statelor civilizate europene din secolul nostru, dobăndim resultatul, că numărul sinuciderilor creşte in mod constant, şi anume creşte proporţional mai tare decăt cifra populaţiunii şi cifra morţilor din alte cause.

Extragem aici căteva date positive din multele ce le dă D. Morselli, lăsănd la o parte unele state europene şi cele americane:

	In anii	*s'au sinucis din 1 milion locuitori*
In Italia	1864–68	30 pe an in termin de mijloc
	1869–73	31
	1874–77	37
In Franţa	1826–30	54
	1866–70	135
	1871–75	150
In Englitera	1830–40	62
	1866–70	67
	1871–78	69
In Prusia	1826–30	89
	1866–70	133
	1871–75	133
	1876–77	173
In Austria de jos	1828–36	82
	1864–72	129
	1873–77	270

*). Morselli, Profesor de Psichiatrie la Universitatea din Turin: «Sinuciderea, un capitol din Statistica morală». Brockhaus, 1881, al 50-lea volum din Biblioteca ştienţifică internaţională.

	In anii	*s'au sinucis din 1 milion locuitori*
In Saxonia	1846—50	199
	1866—70	297
	1876—78	377
In Svedia	1801—1815	34
	1831—1845	67
	1871—75	81
	1876—78	93
In Norvegia	1826—35	88
	1836—55	108
	1856—60	94
	1861—65	85
	1866—70	76
	1871—75	70 [1])
In Danemarca	1836—45	222
	1846—55	265
	1856—65	282
	1869—78	290

2. Din partea climei nu se poate află nici o influință hotăritoare asupra cifrei sinuciderilor. Țări cu elemente climatice egale sau foarte aseměnate dau cifre cu totul deosebite, și iarăși altele cu grade deosebite de latitudine dau cifre egale.

Se poate constată cu toate aceste, că in climele extreme cifra sinuciderilor este mică și că țările cu cele mai numeroase sinucideri sunt intre isotermele de $+12{,}5^0$ și $+7{,}5^0$ Cels., adecă situate in centrul Europei dela nordestul Franței până la granița rĕsăriteană a Germaniei.

3. In privința geologică, sinuciderile sunt mai numeroase in țările care sunt formări aluviale ale timpurilor mai noue, adecă in acele regiuni care au rĕmas acoperite de mare până in epoca terțiară și au fost cele mai intărziate in desvoltarea florei și faunei de astăzi.

Se poate dar zice că sinuciderile se arată mai intensive deodată cu civilisația și aceasta deodată cu desimea populației in țările de formațiune mai tinără, sau, cu o sintesă cam indrăsneață: gradul civilisației popoarelor (și cifra lor de sinucideri) stă in raport invers cu vĕrsta geologică a țărilor in cari locuesc.

---

[1]) După cum se vede, Norvegia este singurul stat, care face excepție la legea creșterii sinuciderilor Dela 1861 incoace sinuciderile scad in Norvegia. D. Morselli atribue acest fapt energiei cu care statul Norvegian a pus in lucrare in cei din urmă 18 ni alegile sale in contra bĕuturii rachiului.

4. In privinţa rasei, luând limba drept criteriu mai sigur al naţionalităţilor, avem următoarea tabelă comparativă:

La popoare de limba:	*sunt sinucideri la 1 milion locuitori*
Daneză	268
Germană de sus şi de mijloc	165
(Saxonii în deosebi	288)
Germană de jos	148
Franceză	116
Engleză	72
Română	50 (?)
Italiană-Spaniolă	27
Maghiară	52
Slavă răsăriteană	40

Evreii au puţine sinucideri, însă multe cazuri de nebunie.

5. In privinţa religiunii, popoarele de confesiune protestantă au cea mai mare cifră de sinucideri, cei de confesiune ortodoxă cea mai mică. Tabela este cea următoare:

Ţări de religiune:	*au sinucideri la 1 milion locuitori*
Protestantă	190
Catolică	58
Mixtă (catolici şi protestanţi)	96
Ortodoxă	40

Turcii, întrucât se poate vorbi de o constatare statistică la ei, au sinucideri puţine.

6. Ţările, în cari instrucţia publică este cea mai lăţită în popor, au şi cifra cea mai mare de sinucideri.

Din tabela dată mai sus, se vĕd sinuciderile cele mai numeroase în Germania şi Danemarca, cari sunt totdeodată ţările cu învĕţămîntul public cel mai rĕspândit. Mai puţin rĕspândit este învĕţămîntul în Franţa — cifra sinuciderilor este mai mică. Şi mai puţin în Englitera — şi mai mică cifra sinuciderilor. In fine Spaniolii numĕră deabia 27 sinucişi între un milion de locuitori.

Afară de această constatare prea pe deasupra, D. Morselli dă un fragment de tabelă, în care cifra celor ce nu ştiu să scrie şi să citească (analfabeţi) stă în proporţie inversă cu numĕrul sinucigaşilor.

7. Cifra sinuciderilor creşte cu cifra vĕrstei, şi relativ cei mai mulţi sinucigaşi sunt în vĕrsta cea mai înaintată (70—80 ani).

Este dar greşită părerea statisticilor vechi că tendinţa spre sinucidere este mai mare intre 40 şi 50 de ani.

Deosebită luare aminte merită sinuciderile copiilor. Dintre 4595 sinucigaşi din Paris (1834—43) erau 77 copii mai mici de 14 ani. Statistica franceză registrează in 8 ani (intre 1866 şi 1875) 240 sinucideri de copii, dintre cari 94 de 15 ani, 60 de 14 ani, 38 de 13 ani, 16 de 11 ani, 3 de 8 ani şi 8 de 7 ani. In Prusia dela 1869 până la 1878 s'au sinucis 29 de copii in vĕrstă mai mică de 10 ani.

8. Unde hrana poporului este mai ales vegetală (Italia de sud, Spania), sinuciderile sunt mai rare; unde hrana este mai ales animală (Franţa de nord, Germania) sinuciderile sunt mai dese.

Ţĕrile, unde poporul bea mai ales vin, au sinucideri mai puţine; ear acolo, unde se bea mai ales bere şi rachiu, sinuciderile sunt de regulă mai numeroase.

In urma acestei constatări, Bertillon se intreabă dacă aplecarea Danezilor şi Germanilor spre sinucidere nu este mai mult un efect al alcoholismului decât al rasei. Insă Slavii şi Holandezii, deşi foarte iubitori de rachiu, au o cifră mică de sinucideri.

9. Numĕrul sinucigaşilor bărbaţi este in Europa de 3 până la 4 ori mai mare decât al femeilor. Numai in Spania femeile sunt mai aplecate spre sinucidere, şi proporţia este intre bărbaţi şi femei ca $2^1/_4$: 1.

10. Cea mai mare aplecare spre sinucidere o au vĕduvii şi vĕduvele; dar vĕduvii mai mare decât vĕduvele. [1])

In adoua linie vine apoi aplecarea bărbaţilor holtei, care este mai mare decât a insuraţilor.

Din contră femeile măritate dau o cifră mai mare de sinucideri, decât femeile nemăritate.

11. Cât despre deosebirea intre oraşe şi sate, in toată Europa cifra relativă a sinuciderilor este mai mare in populaţia grămădită a oraşelor (socotind oraşele dela 2000 locuitori in sus) decât in cea rară a satelor; dar nu aşa incât să crească in oraşe şi să scadă in sate, ci aşa incât crescĕnd in oraşe să crească şi in sate, numai ceva mai incet.

Luând insă nu oraşele in genere, ci câteva capitale mari in

[1]) Să nu uităm insă că vĕduvii şi vĕduvele fiind de regulă in vĕrstă mai inaintată, o parte a cifrei celei mari din sinuciderile lor vine in socoteala creşterii sinuciderilor cu creşterea vĕrstei.

parte, vedem in aceste o cifră foarte mare de sinucidiri. Cele mai multe sinucideri se intĕmplă in Paris, şi cifra sinuciderilor din departamentele Franţei merge crescĕnd cu apropierea lor de capitală, aşa incăt in unele din departamentele depărtate cifra este mică, deşi se află in ele oraşe mai mari, d. e. Nantes, Clermont, Montpellier, Limoges. Excepţie face Marsilia, care este pentru Sud un centru de radiare al frecuenţei sinucigaşilor precum este Parisul pentru Nord.

După Legoyt, de la 1856—60 cifra mijlocie a sinucigaşilor pe un an a fost de 110 la un milion de locuitori pentru cele 86 departamente, insĕ de 646 pentru Parisul singur.

Londra asemenea are totdeauna o cifră relativă mai mare de sinucigaşi decăt restul Engliterei.

In Kopenhaga de la 1863—1876 cifra mijlocie pe un an calculată la un milion de locuitori a fost de 361 sinucigaşi, in Stockholm de la 1851—1870 idem de 340.

12. Asupra deosebirii cifrelor de sinucideri după profesiunea sinucigaşilor nu se poate ăncă face o constatare generală, fiindcă statisticele deosebitelor state nu au rubrice comune pentru aceasta, şi orice argumentare ar fi aici pripită.

Din statistica Italiei pe 1866—1876 pare a resultà că cea mai mare intensitate de sinucideri este intre invĕţaţi, literaţi, ingineri etc. Apoi vin in ordine decrescĕndă militarii, neguţătorii, meseriaşii. Mare este cifra sinuciderilor in corpul profesoral şi la funcţionari, mică din contra la ţĕrani, la servitori şi la artişti.

In Franţa (1872—1876) sunt la un milion de locuitori 510 sinucigaşi din profesiunile liberale, 158 din industrie, 110 ţerani, 82 servitori.

Sinuciderile intre militari sunt in toate Statele relativ mai numeroase decăt intre civili. Pentru Prusia deosebirea este mică, dar in Franţa (1862—1867) cifra sinucigaşilor militari in raport cu toţi militarii este aproape de 3 orĭ mai mare decăt cifra sinucigaşilor civili (numai bărbaţi) in raport cu toţi civilii; in Englitera (1862—1871) de peste 3 ori mai mare, in Italia (1871—1875) de 10 ori mai mare.

13. Sinuciderile sunt excepţional de numeroase printre arestaţi, şi anume pintre cei inchişi in arest preventiv; mult mai puţin numeroase pintre cei definitiv condamnaţi la inchisoare.

In unele State cifrele sunt enorme. In Danemarca d. e. in anul 1872 s'au intĕmplat aproape 260 de sinucideri la 1 milion

de locuitori, insĕ proporţia sinucigaşilor bărbaţi este de 40,320 la 1 milion de arestaţi (preventiv) şi chiar de 41,320 de femei la 1 milion de arestate.—Cu alte cuvinte in Danemarca a fost in acel an căte 1 sinucigaş la 3,846 de locuitori in genere, insă pentru cei inchişi in arest preventiv a fost căte 1 sinucigaş la aproape 25 de arestaţi. Sau: dintre aproape 4,000 danezi in genere a perit in anul 1872 prin sinucidere numai unul, pe căud in acelaşi an din 4,000 danezi arestaţi preventiv au perit prin sinucidere vr'o 160.

Cu totul alta este in Danemarca cifra sinucigaşilor intre cei definitiv condamnaţi la inchisoare; adică numai de 1,170 la un milion (aproape de 30 ori mai mică decăt in arestul preventiv).

Se vede dar că ruşinea şi neliniştea sunt causele imediate cele mai puternice pentru sinuciderea celor arestaţi. De aci se explică şi cifra enormă a femeilor sinucigaşe din aresturile preventive.

Afară din orice proporţie mai mici sunt cifrele corespunzĕtoare din statistica Franţei pe 1872. Aici la 1 milion arestaţi preventiv vin numai 750 sinucigaşi bărbaţi contra 40,320 in Danemarca şi 420 femei contra 41,320 in Danemarca.

13. Intre sinucidere şi nebunie se poate asemenea stabili un raport statistic. Amăndouĕ aceste anomalii cresc in Europa in mod regulat, şi in multe state in oarecare paralelism. Astfel am vĕzut că Danemarca are mai multe sinucideri decăt Prusia, aceasta mai multe decăt Franţa, aceasta mai multe decăt Englitera. Tot aşa este şi cu cifra nebuniilor. Insă Italia, care are mai puţine sinucideri decăt Franţa şi Englitera, are o mai mare cifră relativă de nebunii decăt aceste douĕ ţĕri. (Căldura? Pellagra?)

Se inţelege că nebuniile sunt totdeauna mult mai numeroase decăt sinuciderile; in Franţa cam de 13 ori, in Danemarca de 11 ori, in Prusia de peste 18 ori, in Italia chiar de 50 de ori. Aşa in Prusia la 1871 au fost la un milion de locuitori 2450 de nebuni şi numai 133 de sinucigaşi; in Italia in acelaşi an 1640 de nebuni contra 31 de sinucigaşi. Cei mai mulţi nebuni ii are Norvegia, cei mai puţini Belgia.

14. In privinţa statisticei causelor şi motivelor care duc la sinucidere, trebue păstrată multă reservă. Motivele remăn adeseori necunoscute, intrepretările celor chemaţi a face primele constatări sunt mai totdeauna arbitrare. Căud se sinucide cineva in

delirium tremens, trebue clasat la nebunie sau la viţiu, indeosebi la alcoholism? Rubrica sinucigaşilor din aşa numitul desgust de viaţă trebue să cuprindă şi suferinţele fisice şi tristeţa? Şi dacă nu, unde este limita sigură?

Cu toate aceste, rubricele alcătuite după una şi aceeaşi sistemă dau totuşi cifre comparative de oarecare interes.

La 100 de sinucideri sunt in:

	Prusia	*Franţa*	*Suedia*	*Italia*
Din nebunie	27 %	28 %	41 %	31 %
Desgust de viaţă	12	4	1	3
Viţiu (beţie, jocuri de noroc) . .	11	13	27	1
Ruşine, mustrări de conştiinţă .	10	6	9	4
Suferinţe fisice	6	12	5	8
Pasiune (amor, gelosie, mănie) .	3	2	2	5
Mizerie.	3	4	1	9

De aci se constată că nebunia este causa cea mai frecuentă de sinucidere. Apoi vin deosebiri caracteristice după deosebitele ţări; in Prusia mai ales desgustul de viaţă şi viţiul, in Franţa mai ales viţiul şi suferinţele fisice, in Suedia viţiul şi ruşinea, in Italia miseria şi suferinţele fisice. Pretutindeni sinuciderile din amor, gelosie, mănie sunt puţine.

Adăogăm încă in privinţa nebuniei că in termin de mijloc din 100 de nebuni bărbaţi 25 mor prin sinucidere, ear din 100 femei nebune 10.

Cu alte cuvinte şi in combinare cu constatarea de mai sus, putem zice pentru bărbaţi *grosso modo* că a patra parte din sinucigaşi se sinucid din nebunie şi că a patra parte din nebuni pier prin sinucidere.

15. Sinuciderea este de cea mai mare raritate intre surdomuţi, foarte rară intre orbi, mai deasă in comparare cu acestia intre idioţi.

16. Ultima constatare statistică ce o relevăm, priveşte mijloacele alese pentru sinucidere. Şi aici se observă oarecare regularitate după locuri şi epoce.

In Italia (1868—1877) preponderează inecarea, apoi vine impuşcarea, apoi spênzurarea. Otrăvirea este pretutindeni in proporţii mai mici, dacă facem calculul după ţări şi nu după capitale.

In Franţa şi Germania (1866—1875) preponderează spĕnzurarea, apoi vine inecarea, in rĕndul al treilea impuşcarea.

In Anglia (1867—1876) preponderează spĕnzurarea, apoi vine tăierea (care in alte ţĕri se află in proporţii mici), apoi inecarea, pe cănd impuşcarea este rară.

In privinţa capitalelor celor mari mijloacele de sinucidere arată o altă variaţie. Pe cănd in Paris de la 1817—25 prepondera inecarea, apoi venea impuşcarea şi spĕnzurarea, iar asfixiarea cu cărbuni erà necunoscută, dela 1834—43 asfixiarea cu cărbuni ia preponderanţa, apoi vin inecarea, spĕnzurarea şi in fine impuşcarea.

Asfixiarea cu cărbuni nu se intrebuinţează in Londra, nici in Petersburg, nici in New-York, dar s'a imitat in Turin şi Milan, undĕ covĕrşeşte cu mult sinuciderile prin spĕnzurare.

Otrăvirea dă cifre foarte mari in unele capitale. Aşa găsim pentru anii 1876—77 din 1000 sinucigaşi

In	*Otrăviţi*	*Spĕnzuraţi*	*Inecaţi*	*Impuşcaţi*	*Asfixiaţi*
New-York . . .	317	135	68	331	—
Londra	154	254	208	61	—
Viena	216	358	56	222	4
Turin	182 *)	—	121	242	61 *)
Milan	116	58	192	327	77
Roma	74	—	74	408	—

Se vede de aici că imitarea joacă un rol foarte mare in alegerea mijlocului de sinucidere, precum intr'un alt ordin de idei se constată uneori un fel de epidemie locală, ca o molipsire morală, pentru sinucideri. (Intr'o anume odaie d. e. dintr'o anume casarmă se intĕmplă mai multe sinucideri consecutive. In Saxonia au trebuit de căteva ori să fie schimbate edificiele de casarmă din această causă).

Ne mărginim in relevarea acestor 15 rubrici mai insemnate din statistica sinuciderilor. Ele vor fi de ajuns pentru a da o primă idee despre această parte a statisticei morale şi despre metoadele intrebuinţate intr'o ramură nouă a ştiinţei, care este chemată a aduce oarecare lumină in deslegarea unora din intrebările cele mai grele ale vieţei sociale.

T. M.

*) Pe cănd la Turin dela 1855—1859 nu s'a constatat nicio sinucidere prin otravă, dar 111 prin asfixiare.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINȚEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

Din cele expuse inainte, am vĕzut că mărturiile cronicarilor impreună cu documentele pun, pentru judecata obiectivă, mai presus de indoială ființa poporului român in părțile Daciei inainte de venirea Ungurilor. Pe lângă aceasta, tradițiunea istorică impreună cu toponimia se opun și teoriei remigrării Daco-Românilor ca popor, fie in oricare timp. In această privință ne remâne incă a vorbì despre *stăpânirea bulgară* asupra țĕrilor române din stinga Dunării, susținută de d. Xenopol ca argument incontra teoriei lui Roesler, și cunoscută dela Lucio și Engel incoace și ca argument pentru remigrare.

Aici observăm mai intâi că d. Xenopol privește și *Moldova* ca aparținĕtoare la intâiul imperiu bulgar. (pag. 70.) D-sa uită insă că această țară se află in secului IX in stăpânirea Ungurilor și apoi a Pecenegilor. După Constantin Porfirogenitul, Ungurii, fugăriți de Pecenegi inainte de 835 din locuințele lor mai vechi, se așezară mai intâi in apus de Dunapru, in țara numită apoi Atelkuzu, la care numitul autor numĕră și riurile *Prutul* și *Siretul* [1]). Intre 836—838 Ungurii din Atelkuzu dau ajutor Bulgarilor incontra Bizantinilor, pentru a impiedecà liberarea captivilor transportați de Bulgari (a. 813) din imperiul bizantin peste Dunăre [2]). Atunci Ungurii se află amintiți pentru intâia oară la gurele Dunării, in vecinătate cu țara Bulgarilor din stinga fluviului. După mutarea lor din Atelkuzu in Ungaria, țara de-

[1]) De administrando imperio, cap. 38, ed. Bonn. pag. 171.

[2]) Georgius Monachus, ed. Bonn. pag. 817 sq. Leo Grammaticus, ed. Bonn. pag. 231.

şertată de dĕnşii a remas ocupată de Pecenagi. Despre aceştia spune Constantin Porfirogenitul că pe timpul lui (912—959) ei locuiau in ţara ce-au avut-o mai nainte Ungurii, ajungĕnd cătră apus lângă Dunăre până la *Silistria* (cap. 42.), iar mai la miază-noapte mărginindu-se cu *Ungaria*. Confiniele Pecenegilor cu Ungurii, contimpuranul autor le pune pe la munţii Marĕmureşeni, zicĕnd că Pecenegii sunt *vecinii de miază-noapte* ai Ungurilor (cap. 13 şi 40.); aici ambele popoare erau depărtate unul de altul cale de patru zile. (cap. 37.)

Fiind astfel, nu mai poate fi vorba de o stăpânire bulgară asupra Moldovei din secului IX inainte. Ea este însă adeverită in celelalte părţi ale Daciei vechi.

La argumentele susţinute de d. Xenopol pentru această intindere a intăiului imperiu bulgar avem a mai observà ceva. Mai intăi despre lămurita mărturie alui Constantin Porfirogenitul, care nu lasă nicio indoială in această privinţă.

Acest autor de deplină incredere spune anume că Ungurii se mărgineau in timpul lui *spre resărit* cu Bulgarii, de care ei mai erau despărţiţi aici (spre resărit) *şi prin Dunăre*[1]). De aici se cunoaşte vederat că Bulgarii nu puteau să fie confinii resăriteni ai Ungurilor, decăt avĕnd sub stăpânirea lor Valachia şi Ardealul, cari ţĕri nu se află ocupate atunci nici de Unguri nici de Pecenegi. Şi numai astfel se poate inţelege cum de vine Constantin Porfirogenitul să pună confiniile Pecenegilor din Moldova cătră Ungaria la miază-noapte de Unguri; căci fiind Valachia şi Ardealul sub stăpânirea Bulgarilor, Ungurii aveau pe Pecenegi ca vecini numai la nord-est, ceea ce pe la isvoarele Siretului şi Prutului este spre miază-noapte de Unguri.

Inţelesul cuvintelor autorului contimpuran pare însă mai puţin clar la adausul că Ungaria se despărţeşte spre resărit de Bulgaria *şi prin Dunăre*. Aici d. Xenopol (p. 74.) dă o interpretare greşită. După cum ne putem incredinţà pe chartă, această graniţă dunăreană dintre ambele ţĕri poate fi căutată numai intre gura Poracicăi (dinjos de Milanovatz) şi Orşova nouă, unde Dunărea curge drept dela miază-zi spre miază-noapte, formând

[1]) De adm imp. cap. 40, pag. 174. *Πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ ἑσπερώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρωβάτοι.*

astfel, in deplin acord cu textul Porfirogenitului, intocmai marginea resăriteană a Ungariei către Bulgaria. In continuarea acestei linii merge graniţa Carpaţilor dintre Ardeal şi Ungaria. Aici mai ales se mărgineau Ungurii spre resărit cu Bulgarii, şi pe lângă aceasta *incă şi* (καὶ) la Dunăre, ceea ce adauge autorul numai in mod secundar, fiind graniţa dunăreană dintre Poracica şi Orşova de mai neinsemnată intindere, cam 40 km.[1]).

Astfel comentat, inţelesul lămurit al mărturiei lui Constantin Porfirogenitul nu poate admite, pe lângă celelalte ştiri, nicio indoială despre intinderea imperiului bulgar in stinga Dunării. De aceea nici Românii de aici nu se află numiţi la acest autor, fiind ei supuşi stăpânirii bulgare. Remâne incă intrebarea, când incepù stăpânirea bulgară asupra ţerilor noastre, şi până când ţinù ea?

Bulgarii, popor de neamul finic, apar la gurile Dunării acum pe la sfârşitul secolului V, făcênd până după miezul secolului VI, din locuinţele lor de lângă marea Neagră, dese invasiuni in ţerile dunărene ale imperiului roman. Pe urmă ei deveniră supuşi Avarilor, până ce conducetorul lor Kuvrat se desfăcù pe la 634 de domnia acestora, alăturându-se către imperiul roman şi primind dela Impĕratul Heraclius titlul de *Patricius*. Impărţindu-se apoi stăpânirea intre fiii lui Kuvrat, Bulgarii se desfăcură, după ştirile bizantine, in cinci oarde, dintre care una sub Asparuch se află aşezată intre Nistru şi Dunăre, in locul numit *Onglos* (Bugiac), centrul stăpânirii ei. De aici Bulgarii lui Asparuch trecură in anul 679 peste Dunăre şi ocupară Moesia, unde ei se consolidară in stat, contopindu-se apoi curênd cu Slovenii supuşi, care primiră numele stăpânilor lor[2]).

Fiind că la inceputul secolului IX scriitorii bizantini amintesc ca imperiul bulgar din Moesia se estindea atunci şi asupra

[1]) Pič (Abst. d. Rum. p. 77, n. 71.), zicênd cu nedrept că Dunărea nu poate fi graniţa resăriteană a Ungariei, comentează textul astfel că fluviul despărţea pe Unguri de Bulgari intre Belgrad şi Turnul Severinului. Prin aceasta autorul işi strică insuşi noul său argument; căci dacă Porfirogenitul putea să pună Dunărea dintre Belgrad şi Turnul Severinului ca margine resăriteană a Ungariei, atunci nici spusele lui despre megieşia resăriteană a Bulgarilor nu pot fi invocate pentru stăpânirea bulgară din stinga Dunării. Iar d. Xenopol (p. 74), punênd graniţa dunăreană spre răsărit intre Turnul Severinului şi Vidin, uită că aici nu mai este Ungaria.

[2]) Iireček, Geschichte der Bulgaren, Prag. 1876. pag. 126 sq. Roesler, Rom. Stud. pag. 233 sq.

malului sting al Dunării (*Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ*) in vecinătate cu Ungurii din Atelkuzu [1]), se conchide cu drept cuvênt că partea aceasta va fi rĕmas in stăpănirea Bulgarilor incă de pe când ei locuiau dincoace de Dunăre. Pentru această părere, păn'acum incă neadeverită, aflăm o mărturie contimporană, care ne arată până unde ajungea stăpănirea bulgară in stânga Dunării pe timpul mutării lor in cea parte a fluviului.

Geograful Ravennat, scriitor dela sfârşitul secului VII după aşezarea Bulgarilor in Moesia [2]), spune că Bulgarii, eşiţi din Scythia mare, locuesc acum in *Mysia inferioară*. La această ţară el numĕră, pe lângă Moesia veche, incă şi *Valachia* cu *Ardealul*, numind cetăţile romane ce se aflau inainte in aceste ţeri, până 'n sus la Porolissum, ca cetăţi in *Mysia inferioară dincolo de Dunăre*, adecă din stinga fluviului [3]). Iar *Dacia* lui, unde spune că locuesc acum Avarii şi unde mai inainte locuiau Gepizii, cuprinde pe lângă aşa numita *Dacia mică* dintre Tisa şi Dunăre, numai teritoriul dintre Tisa şi Ardeal până la Turnul Severinului; vechile cetăţi romane şi riurile, ce le numeşte, se află numai aici [4]).

---

[1]) Scriptor incertus de Leonæ Bardaæ filio, ed. Bonn. pag. 345. (Nu cum citează d. Xenopol p. 71: «Nicefor Gregoras», a cărui Istorie bizantină incepe abia de la sec. XIII. Eroarea se explică, dacă confruntăm Pič. Abst. d. Rum. p. 71. Eată, unde se poate ajunge cu prescrierea citatelor!) Georgius Monachus p. 817 sq. Leo Grammaticus p. 231.

[2]) v. Teuffel's Geschichte der römischen Literatur, Leipzig 1882. pag. 1194—5.

[3]) Pinder et Parthey, Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis geographica, Berolini 1860. pag. 185 sq. Inter vero Traciam vel Macedoniam et Mysiam inferiorem modo *Bulgari* habitant, qui ex supra scripta maiore Scythia egressi sunt... In qua Mysia plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est..... Item *trans fluvium Danubium* sunt civitates *Mysiae inferioris*, id est: Porolissos, Certie, Lagiana, Optatiana, Macedonica, Napoca, Potabissa, Salinis, Brutia (Brucla, Tab. Peut.), Apulon, Sacidaba, Cedonia, Caput Stenarum, Betere (Ponte vetere), Aluti, (Pons Aluti), Romulas. Item iuxta ipsam Cedoniam est civitas quæ dicitur Burticum, Blandiana, Germigera, Petris, Aquas, Sarmazege (Sarmizegethusa), Augmonia, Augusti (Pons Augusti).

[4]) Pag. 202 sq. Iterum... sunt patriæ spatiosissimæ quæ dicuntur Datia prima et secunda, quæ et Gipidia appellatur, ubi modo Uni qui et Avari inhabitant.... In quas Dacorum patrias antiquitus plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus id est: Drubetis, Medilas (ad Mediam), Pretorich (Prætorio), Panonin (ad Pannonios), Gazanam (Gaganis), Masclunis, Tibis, quæ coniungitur cum civitate Agmonie patriæ Mysiæ. Item ad aliam partem sunt civitates in ipsas Datias, id est: Tema, Tiviscum, Gubali (Caput Bubali), Zizis (Azizis), Bersovia, Arcidaba,

Cum vine Geograful să schimbe astfel charta Daciei vechi, despre care se vede — după numirile cetăţilor scoase din isvoare vechi — că avea bună cunoştinţă, şi să pună Ardealul cu Valachia la *Mysia inferioară*, ţara Bulgarilor? Nu aflăm altă causă decăt pentru că aceste ţëri se ţineau pe timpul lui deasemenea de ţara Bulgarilor, numită de el Mysia inferioară. Din asemenea causă şi ţara Avarilor dintre Tisa şi Dunăre este numită *Dacia* după numele Daciei avare. *Mysia transdunăreană* a Geografului Ravennat dela sfărşitul secolului VII este deci identică cu *Bulgaria transdunăreană* dela inceputul secolului IX a scriitorilor bizantini.

De aici resultă că stăpănirea bulgară se intindea asupra Valachiei şi Ardealului acum in secolul VII. Aceste ţëri vor fi fost scoase de sub stăpănirea Avarilor incă sub Kuvrat, impreună cu teritoriul Onglos dintre Nistru şi Dunăre. Poate ca stăpănitor asupra acestei părţi a Daciei, Kuvrat a primit titlul de *Patricius roman* in calitate de federat al imperiului, prin care sistem se păstra măcar aparenţa unei dominaţiuni romane asupra Daciei Traiane, la care Impĕraţii nu renunţaseră nici cănd de drept. [1]) Fiind ocupată de Goţi, ea a fost lăsată acestora ca federaţi ai imperiului, pănă ce Constantin-cel-Mare o supuse in cătva iarăşi, punĕnd pe Goţi de fapt in atirnare de imperiu. După risipa Hunilor de cătră care Daco-Goţii se retraseseră peste Dunăre, Gepizii iau Dacia in stăpănire cu invoirea Impĕratului din Constantinopole, şi o ţin ca federaţi pănă la venirea Avarilor. [2]) Deasemenea se pare c'au procedat acum şi Bulgarii după isbănda

---

Canonia (?), Potula (?), Bacaucis (?). Per quas Dacorum patrias transeunt plurima flumina, inter cetera quæ dicuntur Tisia, Tibisia, Drica (Bega), Marisia, Arine, Gilpit, Gresia. (Riul din urmă este Crişul; Arine şi Gilpit celelalte două ramuri ale Crişului, numite cel negru şi cel alb) Datia minor pag. 28, cf. charta lui Kiepert la Geograful Ravennat, adausă la urmă.

[1]) Jung, Die romanischen Landschften des römischen Reiches, pag. 403.

[2]) Iordanis Getica, cap. 50. D. Xenopol (p. 426) susţine pe temeiul lui Procopius că Gepizii ar fi trecut in Dacia Aureliană. Dar Iordanes, contimpuranul lui Procopius, spune cap. XII: Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur, quæ patria in conspectu Mœsiæ sita trans Danubium corona montium cingitur. Şi cap. XXII: ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia. (ed. Mommsen in Monum. Germ. Auct. antiqu. T. V.) Din spusele lui Procopius resultă numai că Gepizii aveau şi Sirmiul; iar Dacia lui nu poate să fie alta decăt cea numită de Iordanes.

asupra Avarilor.[1]) După mutarea Bulgarilor dunăreni in Moesia, această parte a Daciei a remas şi mai departe sub stăpănirea lor până 'n timpul lui Constantin Porfirogenitul, cum şi până la desfiinţarea imperiului bulgar in uniune politică cu acesta.

Că Bulgarii au păstrat cătva timp in stăpănire şi partea inferioară a Moldovei până in Nistru (Onglos), de unde ei s'au mutat peste Dunăre, nu este adeverit, nici probabil.[2]) Un popor emigrator dacă părăseşte o ţară, o părăseşte de regulă cu desăvărşire. Acum inainte de meziul secolului IX se află Ungurii aici; aceştia ar fi trebuit să aibă pe atunci lupte cu Bulgarii, iar nu din contră prietenie, dacă ţara ocupată de dănşii ar fi fost a Bulgarilor. Se vede deci că Bulgarii au păstrat numai Valachia şi Ardealul in stăpănire, care ţări le erau de folos prin populaţia şi bunurile materiale ce aveau.

Ştirea lui Suidas despre supunerea Avarilor de către Bulgari sub Krum, pe la inceputul secului IX, nu poate să privească decăt ţara dintre Ardeal şi Tisa şi probabil incă şi mai spre apus până in Dunăre. Inainte de venirea Ungurilor intinderea imperiului bulgar era atăt de mare, incăt geograful Bavar (către sfărşitul secolului IX) putea să spună despre dănsul: „*regio est immensa et populus multus.*“[3]) Această mărturie contimporană — unde Bulgarii mai sunt numiţi, impreună cu Boemii şi Moravii, ca vecini ai imperiului franco-german (*regiones que terminant in finibus nostris*) — este inţeleasă, cănd vedem până unde ajungea atunci stăpănirea bulgară şi in stinga Dunării. Astfel inţelegem şi spusele Annalelor de Fulda (aa. 863, 884, 892) despre atacul Bulgarilor despre răsărit (din Ungaria resăriteană) asupra Moravilor, cum şi despre salinele bulgăreşti,[4]) care—fiind Bulgaria lipsită de sare — nu puteau să se afle decăt in părţile Daciei, unde

---

[1]) Compendiul Patriarchului Nicifor († 815), unica fântână pentru raporturile cu Bulgarii din acest timp, are multe lipsuri in această privinţă. Ştirea lui despre Kuvrat (a. 634), care aduce aminte de sistemul federativ cu Goţii şi Gepizii, cred că are să fie inţeleasă astfel.

[2]) Hunfalvy (Die Rumænen und ihre Aussprüche, pag. 28), identificănd Bulgaria transdunăreană dela inceputul secului IX cu teritoriul Onglas, susţine aceasta numai pentru a nu admite pe urmă nicidecum o Bulgarie din stinga Dunării.

[3]) Bielowski, Monumenta Poloniæ, Lwów 1864. T. I, pag. 10. cf. Schafarik, Slavische Alterthümer II, 673.

[4]) Pertz, Mon. Germ. I, 374. 400, 408.

ele au păstrat până astăzi numirile lor slavoneşti din timpul stăpânirii bulgare. [1])

Părţile de lângă Tisa, supuse pe la inceputul secolului IX, au fost pierdute până intr'un secul către Unguri, care la aşezarea lor avură, atât după tradiţiunea lor naţională cât şi după ştiri bizantine, lupte mai indelungate cu Bulgarii. Valachia şi o parte a Ardealului au rămas insă, după toate indiciele, in atirnare de imperiul bulgar până către sfârşitul acestuia (1018). Incă pe timpul lui Stefan-cel-Sfânt, cronicele ungureşti amintesc in partea resăriteană a Ardealului un duce bulgar *Kean* (pe la 1003), va să zică un *Khan* bulgăresc sau vasal al imperiului bulgar. [2]) De asemenea pentru acest timp se află numită şi Valachia in viaţa lui Stefan-cel-Sfânt, scrisă pe la sfârşitul secolului XI, ca *parte a Bulgarilor*. [3]) Aceste ştiri se confirmă şi prin scrisorile regelui

[1]) Hunfalvy (op. cit. p. 31.) susţine că sarea ce-o vindeau Bulgarii Moravilor ar fi fost *sare de mare*. Oare aceasta ar fi putut să facă salinelor alpine din cea mai apropiată vecinătate a Moravilor atăta concurenţă, incât să silească pe regele Germaniei de a trimite o legaţiune către regele Bulgarilor, pentru a ruga ca să nu se mai dee Moravilor sare din Bulgaria? — Pe atunci (892) Suatopluk al Moraviei mai stăpânea incă şi in Pannonia, şi dacă Moravilor le-ar fi trebuit sare de mare, ei o aveau mai aproape din părţile adriatice. Nici Pannonia nu este tocmai lipsită de sare. Deci care raţiune nepreocupată nu va inţelege că aici nu poate să fie vorbă decât de renumita sare din Dacia, unde imperiul bulgar se invecină in apus de Tisa cu ţara Moravilor! — Dar d-lui Hunfalvy nu-i convin salinele Daciei, ţară pe atunci — cum zice — «barbară»; nu-i convine nici stăpânirea bulgară asupra acestei ţări, căci atunci n'ar putea susţine că Românii nu se aflau aici inaintea Ungurilor. Ştiinţa istorică meargă-şi insă drumul său, fără de a se abate dela calea adevărului prin asemenea rătăciri tendenţioase!

[2]) Kéza pag. 108. Thurocz II, 30. Chronicon Budense pag. 66.

[3]) Sti Stephani regis Hungariæ legenda minor, cap. 8. ed. Endlicher, Mon. Arpad. pag. 160. sexaginta viri Byssenorum... partibus Bulgarorum egressi, ut terminos Pannoniorum apprehendaverunt. — Asemenea la Hartwich (Hartvici Episcopi Vita Sti Stephani regis, cap. 17.) ibid. pag. 181. Aici este vorbă de Pecenegii ce năvăliră din Valachia in Ardeal. cf. Legenda maior cap. 14. ibid. pag. 149. şi Hartwich cap. 15, pag. 179. — *Hartwich* nu este «cronicar unguresc» — cum crede d. d. Xenopol (p. 78), citându-l după Katona — ci Episcop german (probabil din Regensburg), şi a scris Viaţa lui Stefan-cel-Sfânt pentru scopuri religioase intre anii 1166—1114. *Legenda minor* este după Marczali (Ungarns Geschichtsquellen pag. 14 sq) un extras din Viaţa dela Hartwich iar după Wattenbach (Deutschlands Geschichtsquellen II[4], 149.) mai veche decât aceasta. Mai probabil imi pare că ea este extrasă dintr'o Viaţă scrisă cu ocasiunea canonisării regelui (1083), pe temeiul căreia s'a scris poate şi *Legenda maior*; iar Hartwich, cu stilul său mai ales şi o expunere mai largă, pare să fie numai compilatorul acestora, intrebuinţând poate şi Viaţa originală.

româno-bulgar Ioaniţiu (1197—1207) către Papa Inocenţiu III, unde regii bulgari Simeon (893—927) Petru (927—968) şi Samuil (976—1014), sunt numiţi „Impĕraţi ai *Bulgariei şi Vlachiei*“, ceea ce spune Ioaniţiu pe temeiul vechilor scrisori de ţară şi al chrisoavelor regeşti, pe care se intemeiază el aici. [1]). Sub numele *Vlachia* este înţeles de bună seamă teritoriul român din stinga Dunării, căci Românii din dreapta fluviului nu puteau să formeze in imperiul bulgar o provincie proprie, numită Vlachia. Numirea Vlachilor şi a ţĕrii lor in titlul regilor bulgari ne arată pe acest popor ca *naţiune politică şi autonomă* in imperiul bulgar, ceea ce ei puteau să fie, după cât indică ştirile istorice, numai in stinga Dunării.

In care raport se aflau anume Românii din Dacia Traiană cu stăpânirea Bulgară, ne spune tradiţiunea păstrată prin Anonymus Notarul: *ei aveau aici principate proprie, care vedem că atirnau de imperiul bulgar.* Astfel aceste mărturii se intregesc una prin alta, şi numai astfel stăpânirea Bulgarilor din Moesia asupra ţĕrilor din stinga Dunării, despărţite de propria lor ţară prin condiţiuni geografice, mai ales in Ardeal, nici nu s'ar fi putut mănţine indelung. De atunci incă au rĕmas voevodatele şi knezatele Daco-Românilor, instituţiune de origină bulgaro-slaveană.

Inriurirea stăpânirii bulgare s'au estins şi asupra limbei româneşti cu elementele ei slavone, asupra nomenclaturei topografice din Dacia cu atâtea numiri sloveneşti, [2]) asupra bisericei ro-

---

[1]) Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium, Tom I, pag. 27: Cum placuit domino nostro I. Chr. me dominum et imperatorem totius Bulgarie et Blachie facere, inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beate memorie imperatorum nostrorum predecessores leges, unde ipsi sumpserunt regnum.... et diligenter perscrutantantes in eorum invenimus scripturis, quod beate meomorie illi imperatores Bulgarorum et Blachorum Symeon, Petrus et Samuel et nostri predecessores.... pag. 28: imperatores totius *Bulgarie et Blachie* illi nostri predecessores.... pag. 29: secundum consuetudinem predecessorum meorum Imperatorum Bulgarorum et Blachorum Symeonis, Petri et Samuelis....

[2]) Ca probă pentru numiri topografice de origine bulgară serveaască numele *Belgrad*, cum numesc Românii până astăzi vechea capitală a Ardealului; numele nou *Alba-Julia* este tradus depe ungurescul *Gyula-Féjervár*. Belgrad, in înţelesul de *Cetate albă*, este nume original bulgăresc, nu curat slavon. La popoarele finnice erà obiceiu general de-a numi reşedinţa domnească *Cetate albă*. (v. Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, pag. 228). Deasemenea şi *Belgradul* din Ardeal este de origine finică, dar in formă slavonă, deci de origină bulgară, ca şi Belgradul din Serbia»

mâne cu liturghia bulgaro-slovenească. Chiar şi o remăşiţă de populaţie slavo-bulgară s'a păstrat de atunci până nu de mult in Ardeal, [1]) unde amintirea la această stăpânire era vie incă in secului XIII, după cum vedem din documentul din a. 1231, citat şi in cartea d-lui Xenopol (p. 138) şi cunoscut acum din referat. Stăpânirea bulgară ne explică de asemenea, de ce Daco-Românii nu se află amintiţi nici intr'o fântână istorică din acest restimp, fiind ei confundaţi cu Bulgarii, la a căror istorie Românii, cu remăşiţa culturei lor romane, avură parte nu puţin insemnată. [2])

Cât pentru atirnarea bisericească a Românilor din stinga Dunării de archiepiscopatul de Ochrida, trebue să admitem că aceasta işi are originea de asemenea in stăpânirea bulgară. Dar mijloacele ştiinţei istorice nu ne permit a o pune in legătură cu Archiepiscopatul roman al Primei Iustiniane, cum face d. Xenopol (p. 90 sq.) pe temeiul unei comentări silite a novelei XI, admisă la noi de mai inainte. Mai intâi nu este adevărat că Impĕratul Iustinian ar fi supus acestui Archiepiscopat şi ţĕrile din stinga Dunării, cum se conchide din aceasta novelă. Impĕratul aminteşte

---

numit in cronice şi documente *Alba bulgarica*. Precum acest nume, aşa şi alte numiri slovenești din părţile Daciei (afară de Moldova) sunt a se reduce mai mult la stăpânirea bulgară decât la populaţia slavonă, care după mutarea Slovenilor dincolo de Dunăre nu putea să fie prea insemnată.

[1]) Miklosich, Die sprache der Bulgaren in Siebenbürgen, Denkschriften d. K. Akad. d. Wiss. Wien 1855. Phil.-hist. cl. VI, 105 sq. Este remarcabil că acești Slavi se numeau ei inşii *Bulgari*, pe când Românii ii numeau *Şchiai*. Ei sunt mai probabil o rĕmăşiţă a Daco-Slovenilor, care sub stăpânirea bulgară primiră numele de Bulgari, ca şi Slovenii din Moesia; Românii insă le păstrară numele mai vechiu de Şchiai. Vechimea acestei populaţiuni slavone in Ardeal, care mai exista incă in secului trecut, resultă şi din faptul că ea a păstrat până la sfirşit nasalele ѧ (ѫ) şi ѩ (ѧ), pierdute cu mult mai inainte in limba Slavo-Bulgarilor din Moesia.

[2]) D. Xenopol, pentrucă susţine stăpânirea bulgară, care adevĕr istoric l-am mai intemeiat aici şi prin unele observări şi argumente noue, au avut să intimpine in revista «Ţara nouă» (Bucureşti 1885, anul II, No. 2 şi 3.) o critică din cele mai violente. Nu cred că ar fi necesar să conving aici pe cetitor mai de aproape despre nedreptul celor mai multe intimpinări din partea acestei critice, incât priveşte chestiunea. Mai mult polemică personală decât critică literară, ea nici nu poate pretinde de-a fi luată in seamă in ştiinţă, nefiind adevĕrul ştiinţific motivul ei. Afară de aceasta, criticul dela «Ţara Nouă» cutează prea mult pe o *terra incognita*, unde pe lângă lipsa de cunoştinţă de causă aflăm prisosinţă de inculpări nedrepte, a căror joasă tendinţă nu poate să fie ascunsă judecăţii obiective. Trebue să ne pară numai rĕu că un asemenea lucru a putut să afle ospitalitate intr'o «revistă ştiinţifică şi literară»! Oare când va intra la noi ştiinţa in drepturile sale?....

aici numai in treacăt cetăţile sale de pe malul sting al fluviului, fără de a vorbi despre jurisdicţiunea Archiepiscopatului Primei Iustiniane asupra acesti părţi;[1]) iar la dispositiunea ulterioară in novela 131, aceste cetăţi nu se mai află amintite.

Pe urmă Archiepiscopatul Primei Iustiniane, a cărui reşedinţă se află in partea sud-estică a Serbiei de astăzi pe lângă Prokoplje,[2]) dispare din istorie inainte de aşezarea Bulgarilor in Moesia, anume pe timpul aşezării Slovenilor la inceputul secolului VII. Abia la a. 1156 el apare iarăşi, acum pentru intăia oară in titlul Archiepiscopului de Ochrida, care se numeşte Archiepiscop al *Primei Iustiniane.*[3]) Nu avem niciun temeiu pentru a putea admite că acest titlu s'ar fi păstrat prin continuitatea vechiului Archiepiscopat roman, dispărut din istorie inainte de cinci secule şi jumătate. Dacă Archiepiscopatul Primei Iustiniane ar fi continuat a există incă şi după aşezarea Slavilor şi Bulgarilor in peninsulă, atunci am trebui să aflăm cu atăt mai mult ştire despre dănsul, incăt el erà supus Romei, a cărei jurisdicţiune eclesiastică asupra Illyricului ţinù in părţile remase imperiului lui romano-bizantin incă pănă 'n intăia jumătate a secolului VIII. Căt pentru părţile ocupate de Bulgari, ştim că la increştinarea acestora (864) Papa pretinde vechile sale drepturi asupra acestei părţi a Illyricúlui, care ceartă dintre Roma şi Constantinopole contribuì in parte şi la facerea schismei. De Archiepiscopatul Primei Iustiniane nu aflăm insă nimic. Este insă cu putinţă ca Papa

---

[1]) Locul sună astfel: «Quum igitur in præsenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequententur, et tam Viminacium, quam Recidua et Literata, quæ trans Danubium sunt, nostræ iterum ditioni subiectæ sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam præfecturam, quæ in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare, quum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia». (Corpus juris civilis, ed. Osenbrüggen, Lipsiæ 1849. Pars III, pag. 84.) — D. Xenopol crede că cetăţile transdunărene ar fi *Recidua* şi *Literata*. Dar aceasta din urmă este adeverită cu siguranţă in dreapta Dunării, incăt remăne numai Recidua pentru malul sting, unde pe Tabula Peutingeriană se află *Arcidaua* in dreptul *Lederatei*. Totuşi sub cuvintele «*quæ trans Danubium sunt*» trebue să fie inţelese mai multe cetăţi decăt unica Recidua. Aceste pot să fie după textul novelei numai cele numite impreună cu *Recidua*, anume *Viminacium* şi *Literata*, ale căror fortificaţiuni se vor fi estins şi pe malul sting al fluviului.

[2]) Tomaschek in Zeitschrift für die œst. Gymn. 1874. pag. 659.

[3]) Golubinski, Kraskiĭ očerkъ istorii pravoslavnychъ cerkveĭ bolgarskoĭ, serbskoĭ i rumynskoĭ. Moskva 1871. pag. 287.

să fi dat Archiepiscopului bulgar, pe timpul uniunii făcute sub regele Simeon (893—927) cu Roma, acest titlu in calitate de Primat, in amintirea vechii sale jurisdicţiuni asupra acestor părţi. De atunci Archiepiscopul Bulgarilor incepe a-şi atribuì titlul de Patriarch. Dar deoarece titlul de Archiepiscop al Primei Iustiniane nu este adeverit la Archiepiscopatul Ochridei decăt tocmai un secul şi jumĕtate după desfiinţarea imperiului bulgar, remăne mai probabil că acest titlu s'a reinoit sub bizantini, şi anume pentru coincidenţa a două imprejurări: autocefalia şi coincidenţa teritorială a jurisdicţiunii ambelor Archiepiscopate.

Astfel, nici novela XI, nici acest titlu nu pot fi invocate, pentru a deduce atĕrnarea bisericească a Românilor din stinga Dunării de Archiepiscopatul Ochridei incă din timpul Impĕratului Iustinian, care ar fi supus Archiepiscopatului Primei Iustiniane şi ţĕrile din astă parte a fluviului. Asemenea deducere vedem că este fără niciun temeiu istoric. Putem numai admite că atĕrnarea de Ochrida purcede din timpul stăpănirii bulgare. După supunerea imperiului bulgar Impĕratul Basiliu II, confirmănd prin chrisovul sĕu din a. 1019 autocefalia Archiepiscopatului bulgar de Ochrida, lasă sub jurisdicţiunea acestuia şi pe *Vlachii din toată Bulgaria* (*τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλαχων*).[1]) Aici vor fi înţeleşi şi Vlachii din stinga Dunării, supuşi păn'acum imperiului bulgar şi prin urmare şi ierarchiei bulgare. In această atĕrnare se află ei mai tărziu, incăt trebue să admitem aici asemenea legătură.

Dacă insă atĕrnarea bisericească de Ochrida află cea mai probabilă explicare in stăpănirea bulgară asupra ţĕrilor române din stinga Dunării, atunci aceasta nu se poate admite şi pentru *Moldova*, care ţară am vĕzut că nu aparţinea la imperiul bulgar. După mutarea Bulgarilor peste Dunăre şesurile Moldovei au rĕmas incă mult timp deschise pentru oarde nomade: pentru Unguri, Pecenegi, Cumani, Tatari,—până ce-a venit Românul creştin să tragă brasdă in ţelină şi să-şi pună aici statornic casă şi masă, tron şi altar.

Intăia ştire despre atĕrnarea bisericei din Moldova de Archiepiscopatul de Ochrida se află in domnia lui Iuga-Vodă pe la

[1]) Golubinski op. cit. pag. 263.

a. 1374.[1]) Sub predecesorul acestuia, Latsco, aflăm că biserica din Moldova era supusă până atunci Episcopatului de Halici. Latsco, arătându-se aplecat de a trece la catolicism, cere in anul 1370 dela Papa Urban V infiinţarea unei episcopii catolice cu scaunul in Siret, ceea ce se şi făcu in anul următor. Bula papală sună că, după zisa lui Latsco, ţara aparţinea pe atunci la *diocesa Episcopatului schismatic de Halici.*[2]) Deci aici nu este vorbă de *Episcopatul catolic al Galiciei*, cum crede Episcopul Melchisedec,[3]) ci de atărnarea Moldovei de *Episcopatul ortodox-resăritean* (numit schismatic) *de Halici*, adeverită mai in urmă, cum vom vedea, şi prin actele Patriarchatului Constantinopolitan. Şi d. Xenopol este de asemenea in eroare, dacă impreună cu învăţatul Episcop nu voieşte să recunoască această atărnare, susţinănd o veche atărnare de *Ochrida*, (pag. 85—86.) Dacă intre episcopiile supuse mitropolitului de Halici nu se află numită şi Moldova, atunci e pentru că aici nu era incă aşezată o episcopie. Când la anul 1371 se denumeşte Mitropolitul Antoniu pentru Halici cu episcopiile atărnătoare din Rusia mică, care erau atunci neocupate, Patriarchul de Constantinopole ii orănduieşte: ca aşezând episcopii trebuincioşi, să se adreseze către Mitropolitul Ungro-Vlachiei, cu care impreună ii va chirotoni canoniceşte, neavănd episcopi sufragani.[4]) Deci intre Halici şi Ungro-Vlachia nu se aflau incă episcopi.

Intăiul episcop ortodox al Moldovei este cel aşezat de Iuga pe la 1374. Chemarea acestui Domn străin (Litvanul Georgiu Coriatovici) pe tronul Moldovei se pare c'a urmat prin o reacţiune confesională incontra catolicismului introdus sub Latsco, şi el n'a intărziat de-a mulţumi ţara prin infiinţarea unei Mitropolii pro-

---

[1]) Vezi studiul «Iuga-Vodă», «Convorb. lit.» 1884, XVIII, No. 1, unde susţin că Juga din analele moldoveneşti este persoană identică cu Georgiu Coriatovici, adeverit ca domn al Moldovei la a. 1374. Incontra obiecţiunii d-lui Xenopol din «Revista» d-lui Tocilescu cf. respunsul de mai jos.

[2]) Theiner. Monumenta Hungariæ. Tom II, pag. 100. Laczko dux Moldaviensis.... supplicavit, quod oppidum suum Ceretense, *Halecensis diocesis*.... cui preest *Episcopus scismaticus*, cuius ecclesia Halecensis est in Russie partibus, *scismaticorum* videlicet constituta,... in civitatem erigere... et eidem Episcopum preficere catholicum...

[3]) Chronica Romanului, Bucureşti 1874. T. I, pag. 45. Autorul se pare că cunoaşte acest document numai după Chronica lui Şincai, care o citează aici.

[4]) Acta Patriarchatus Constantinopolitani, ed. Miklosich et Müller. Vindobonæ 1860 sq. T. I, pag. 578.

prii moldoveneşti. Cronica lui Ureche (cap. 3.) spune că Iuga Vodă a pus cel intăiu Mitropolit şi cu binecuvĕntarea Patriarchului de Ochrida. Se pare că numai de aici, dela vechiul Primat bulgar al Valachiei, el a putut primì recunoaşterea pentru un Mitropolit după placul ţĕrii, care păn'acuma era supusă direct Mitropoliei de Halici ce atĕrna de Patriarchatul Constantinopolitan.

După ce noul scaun mitropolitan devenì vacant pe la 1387, [1]) vedem că porneşte puţin in urmă conflictul dintre biserica Moldovei şi Patriarchatul Constantinopolitan pentru Mitropolitul Ieremia, trimis de cătră Patriarchul pe la 1390 in Moldova şi alungat de aici de cătră episcopii din ţară, numiţi Iosif şi Meletiu. Fiind apoi aceştia excomunicaţi de cătră Patriarchul, conflictul ţinù până la suirea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun, 1401. In corespondenţa Patriarchului cu Domnul şi clerul Moldovei pe timpul conflictului, Moldova este numită *Rosovlachia*, prin care numire se indică atĕrnarea de mai nainte de mitropolia Heliciului, care legătură dintre ambele biserici o susţine Patriarchul incă şi pentru acest timp. [2]) Totodată este acum vorbă şi de *Mitropolia moldovenească*, ocupată de acei „pseudo-episcopi" *fără ştirea şi invoirea* Patriarchului Constantinopolitan, cărui este ea supusă. [3]) Iar la aplanarea conflictului sub Alexandru-cel-Bun, urmată in a. 1401 după iniţiativa Domnitorului, noul Patriarch din Constantinopole spune că predecesorul sĕu excomunicase pe Iosif (acum este numai despre acesta vorbă), pentrucă auzise că acesta ar fi *Episcop sĕrb* (σερβοεπίσκοπος), care să fi ocupat cu nedreptul mitropolia Moldovei. Dar fiind că acum trimişii Domnitorului mărturisesc că Iosif este om din ţară şi incă inrudit cu dinastia, şi că s'a chirotonit adevĕrat episcop de cătră *Mitropo-*

[1]) In acest an Petru Muşat depune jurămĕntul de fidelitate cătră regele Poloniei in faţa mitropolitului de Kiev. (Dogiel, Codex diplomaticus Poloniæ I, 597.) De aici cum şi din cele următoare se vede că in Moldova lipsea acum mitropolitul. Şi Mitropolia de Halici era acum vacantă; de aceea intervine la acest act mitropolitul de Kiev, dela care atĕrna mai inainte episcopatul de Halici cu biserica din Moldova.

[2]) Vezi scrisoarea patriarchului cătră mitropolitul de Kiev, Acta Patr. II, 282 sq. a. 1397. cf. ibid. pag. 278. a. 1397. *οἱ ἐν ταῖς ἁγιωτέταις ἐκκλησίαις τῆς τε Μαυροβλαχίας καὶ τῆς Γαλίτξης εὑρισκόμενοι χριστιανοὶ...* Mitropolitul Ieremia, care fusese trimis in Moldova, era acum mitropolit de Tirnova. ibid. pag. 223. a. 1394.

[3]) Acta Patr. II, 241 sq. a. 1395.

lîtul Haliciului; pentru aceea, dacă se vor adeverì aceste, şi mai ales că el *dintru inceput* a fost chirotonit de către Mitropolitul Haliciului, *iar nu de aiurea*, [1]) atunci să fie iertat. Agerul şi indelungatul conflict se sfârşì apoi prin aceea că biserica Moldovei se supuse iarăşi Patriarchatului Constantinopolitan, care recunoscu pe Iosif ca Mitropolit al ei. [2]).

Am trebuit să dau aici această scurtă expunere a lucrului după actele Patriarchatului Constantinopolitan, pentru-că d. Xenopol atinge chestiunea fără de-a o resolvi in acord cu mărturiile istorice.

Eu cred că causa conflictului trebue căutată la infiinţarea Mitropoliei moldoveneşti prin Iuga Vodă. Acesta, luând Mitropolit dela Ochrida, desfăcù Moldova de Mitropolia Haliciului, căreia era ca supusă păn'atuncia, probabil incă din timpul când Ivanko Rostislavici dela Halici ajunsese la domnie in Moldova inferioară ca principe de Bĕrlad (1134). Astfel Iuga incălcă drepturile Patriarchatului Constantinopolitan asupra Moldovei, exercitate păn'acum prin mijlocirea Episcopului (apoi Mitropoliei) de Halici. Patriarchul evitează dintru inceput a se opune acestei scăderi a autorităţii sale, pentru-că disconsiderase păn'acum Moldova, lăsând-o fără episcop in seama Haliciului şi astfel expusă propagandei catolice. La prima sedisvacanţă a nouei Mitropolii moldoveneşti el trimite insă pe *Mitropolitul Ieremia*, pentru a pune iarăşi stăpănire pe biserica Moldovei, şi recunoscĕnd astfel *Mitropolia* (numită in Act. Patr. dela a. 1393 inainte), fără ca să aflăm că el s'o fi infiinţat cândva. Dar ţara nu primeşte pe acest Mitropolit, avĕnd acum pe Mitropolitul Iosif, despre care Patriarchul auzise că ar fi *episcop sĕrb*, pe când cei din ţară spun că el era moldovean şi inrudit cu Domnitorii ţĕrii. Deci serbismul Mitropolitului Iosif cată să nu privească decât denumirea lui dela Ochrida, care Archiepiscopat fusese cuprins in imperiul lui Stefan Duşan (1331—1355) al Serbiei. Insă trimişii lui Alexandru-cel-Bun mai spun că Iosif era chirotonit episcop de către Mitropolitul Haliciului, Antoniu. Dacă această ştire nu este numai o ficţiune după obiceiul bizantin, pentru a uşurà aplanarea conflictului, atunci ea poate fi adevĕrată intr'atăta incât Iosif poate să fi fost chirotonit „*dintru in-*

[1]) *ὅτι οὕτως ἐχειροτονήθη ὑπό τοῦ Γαλίτζης ἀρχῆθεν γνήσιος ἐπίσκοπος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ...*

[2]) Acta Patr. II, 528 sq. a. 1401.

ceput de către Mitropolitul Haliciului", — cum spune corespondenţa Patriarchului, adăogând: „*iar nu de aiurea*", — începându-se după moartea Mitropolitului lui Iuga din nou relaţiunile de mai nainte cu Halici, ceea ce acum, sub domnia lui Petru Muşat, mai avea încă motiv şi in atĕrnarea politică a Moldovei de Polonia. Dar pe urmă Iosif luă, după precedentul de sub Iuga, binecuvĕntarea Archiepiscopului de Ochrida, ca Mitropolit de sine stătător; de aceea Mitropolitul Ieremia, trimis apoi de Patriarchul de Constantinopole, fu respins din ţară, ceea ce provocă conflictul amintit.

Iuga, luând Mitropolit dela Ochrida, va fi urmat exemplului Valachiei, care a rĕmas supusă Archiepiscopatului de Ochrida, după toată probabilitatea, încă din timpul intăiului imperiu bulgar. La anul 1359 Alexandru Basarab ia intăiul Mitropolit dela Constantinopole. Din respectivul act al Patriarchatului aflăm că Ungro-Vlachia atĕrnă păn'atunci de altă ierarchie, nu de cea constantinopolitană, şi că Domnitorul doreşte ca ţara să fie de acum supusă Patriarchatului constantinopolitan. Iar Patriarchul, denumind Mitropolitul cerut, mai admoniază pe Alexandru-Vodă: ca in viitor Domnitorul să nu ceară Mitropolit din alt loc decăt de la Constantinopole[1]). Că acea ierarchie, dela care atĕrnase păn' atunci Ungro-Vlachia nu este alta decăt cea dela Ochrida, vedem din altă scrisoare a Patriarchului constantinopolitan de pe la a. 1390 către Mircea, unde zice: „Archiepiscopul *vostru* dela Ochrida[2])" din care mărturie resultă că după puţină intrerupere Valachia se intorsese iarăşi la vechia atĕrnare de Ochrida.

Dacă Alexandru Basarab s'a desfăcut de Ochrida, atunci a făcut-o de bună seamă din causa că acest Archiepiscopat era pe

---

[1]) Acta Patr. I, 383 — 388. a. 1359.

[2]) Acta Patr. II, 230. *ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑμῶν ὁ Ἀχριδῶν...* Scrisoarea priveşte căsătoria lui Mircea cu o rudă apropiată. Mircea este intitulat: *Περιπόθητε ἐξάδελφε τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ υἱὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, εὐγενέστατε, ἐνδοξότατε κῦρ Μῆρξε*, fără de a fi numit Dom. nitor al Ungro-Vlachiei. Dar in context el este numit ca Domnitor: *οὕτω γὰρ ποιοῦντες μετὰ τῆς παρούσης ὑμῖν αὐθεντείας κληρονομήσητε καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν αἰώνιον βασιλείαν.* Pe lăngă aceasta se mai află aici numit şi un *τιμιώτατος ἐν μοναχοῖς κῦρ Ἀθανάσιος*, care raportase patriarchului şi sinodului despre cele comunicate lui de către Mircea, şi chiar cu acest nume aflăm la a. 1389 şi 1397 (ibid. pp. 135, 287, 291.) un *μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας* (sau *Σεβερίνου*) *Ἀθανάσιος*. Că scrisoarea priveşte pe Mircea Basarab, se confirmă şi prin aceea că el este numit aici *νἑῤ (ἐξάδελφος) al impĕratului*, care inrudire pare să se rapoarte la Ioan VII Paleolog, fiiul lui Andronic IV. Ioan era anume nepot de pe mamă al regelui bulgar Alexandru (Acta Patr. I,

atunci supus Sĕrbilor, cu care Basarabeştii erau induşmăniţi [1]). Puţin inainte de supunerea Valachiei sub Patriarchatul constantinopolitan, Stefan Duşan, cucerind Albania şi Macedonia, alungase in urma incheiării adunării bisericeşti dela Seres toată Archieria grecească din Ochrida, punĕnd aici o ierarchie sĕrbească. Sub astfel de imprejurări este explicabil de ce Alexandru Basarab, induşmănit cu dinastia sĕrbească incă din timpul predecesorilor sĕi, rupse vechile legături cu Ochrida. Dar după puţin timp, probabil acum sub Radul, tatăl lui Mircea, aceste se restabiliră iarăşi, precum am vĕzut din scrisoarea Patriarchului constanţinopolitan cătră Mircea. După desfacerea imperiului lui Duşan şi căderea dinastiei Nemania (1367), Basarabeştii nu numai că erau acum imprieteniţi cu noii domnitori ai Sĕrbiei, dar chiar şi inruditi cu aceştia, fiindcă fiica lui Alexandru Basarab şi sora lui Radul deveni regina Serbiei. [2]) Fiul acesteia, Marko Kralievici, domnea pe la 1370—1390 tocmai in partea Ochridei, avĕnd reşedinţa in Prilĕp. De aici venise pe atunci in Valachia şi sfăntul Nicodim, renumit in istoria monastică a Valachiei şi *persona grata* a lui Radul. Iată motive de-a reinoi vechile legături cu Ochrida, care mai ofereau şi avantajul de mai multă autonomie internă, decăt sub atĕrnarea dela Constantinopole.

In actele Patriarchatului constantinopolitan nu aflăm intre anii 1370 şi 1401 mărturie precisă despre atĕrnarea Ungro-Vlachiei intregi de acest Patriarchat. Dela 1?80 pănă la 1389 este adeverit in asemenea atĕrnare numai Mitropolitul Antim, care fusese denumit in anul 1370 „*Mitropolit al unei părţi a Ungro-Vlachiei*“ sau al *Severinului*, unde se infiinţă acum o a doua Mitropolie coordinată pentru Ungro-Vlachia. (A. P. I, 532—535.) Prin

---

432.), a cărui soţie, fica predecesorului lui Alexandru Basarab, era din Basarabeşti. (Jireček, Gesch. d. Bulg. pag. 290, n. 13. şi pag. 298.) Dacă predecesorul lui Alexandru Basarab era tatăl acestuia, cum este şi probabil, atunci Mircea era vĕr de al doilea cu Ioan VII. Fiind astfel, scrisoarea aceasta, care se află in codice fără dată intre acte din a. 1394, ar trebui pusă la a. 1390, cănd domnea Ioan VII.

[1]) In bătaia dela Velbuşd (1330) Basarabeştii luptă pe partea Bulgarilor in contra Sĕrbilor. (Jireček op. cit. p. 293.) Duşmănia Basarabeştilor cu dinastia sĕrbească datează incă din timpul lui Stefan Milutin (1281—1320), care luă de soţie pe fiica domnitorului Valachiei şi o respinse apoi.

[2]) Theiner. Monum. Hung. II, 95. a. 1370. Urbanus V... Clare, relicte quondam Alexandri Wayvode in Wlachia vidue.... quia habere diceris alteram natam, videlicet Ancham reginam Servie Illustrem... — Rege al Serbiei era atunci Vukaşin.

introducerea acestei stranie bicefalii bisericeşti, Patriarchul pare să fi urmărit scopul de a-şi asigurà astfel supremaţia asupra bisericei române, probabil pentrucă ţara începuse a gravità iarăşi spre Ochrida, aspirând la mai multă autonomie bisericească. Antim (cu numele mirean Daniil Kritopulos), fiind denumit Mitropolit al Severinului, fusese destinat pentru viitor ca următor al lui Iacint, denumit sub Alexandru Vodă (1358) „*Mitropolit a toată Ungro-Vlachia.*“ Pe urmă vedem însă că nu el, ci altul, numit Chariton, ocupă acest prim scaun mitropolitan. Chariton este menţionat in actele Patriarchatului (II, 7.) ca Mitropolitul intăiu al Ungro-Vlachiei la anul 1380 impreună cu Antim; dar numai acest din urmă se află aici subscris ca „Mitropolit al Ungro-Vlachiei“, ca şi mai in urmă. De aici putem conchide că numai *Mitropolitul Severinului*, pentru acest timp numit simplu *Mitropolit al Ungro-Vlachiei*, a remas de fapt supus Patriarchatului constantinopolitan; Prim-Mitropolitul Ungro-Vlachiei însă s'a desfăcut de această atĕrnare, precum ne arată scrisoarea către Mircea.

Părerea lui Golubinski [1]) că atĕrnarea de Ochrida, adeverită in acest act, s'ar referì numai la timpul dintre 1389—1396, unde nu se află in Actele Patriarchatului nicio menţiune despre atĕrnarea Ungro-Vlachiei de Constantinopole, nu o putem admite, până ce nu este adeverit că inainte cum şi după aceasta ambii Mitropoliţi ai Ungro-Vlachiei erau supuşi Patriarchatului constantinopolitan [2]). Dela anul 1396 până la 1401 apare iarăşi numai Mitropolitul Severinului in asemenea atĕrnare, şi tocmai la 1401 aflăm toată Ungro-Vlachia supusă din nou Patriarchatului con-

[1]) Partea privitoare la Romăni tradusă de Cavacicoveanu, Privire scurtă asupra istoriei bisericei române-ortodoxe, Iaşi 1879. Mitropolia Ungro-Vlachiei pag. 17 sq.

[2]) Rangul mitropoliţilor Ungro-Vlachei in ierarchia constantinopotitană este pentru acest timp, până ce chestiunea nu e destul lămurită, un criteriu prea nesigur, pentru a decide despre atĕrnarea dela Constantinopole. Dacă Antim are dela 1381 inainte un rang mai inalt decăt se cuvenea mitropolitului Severinului, atunci nu urmează de aici că el ar fi trecut la intăia catedră mitropolitată, cum crede Golubinski. Inainte de inaintarea rangului lui Antim — mai intăiu ca «locoţiitor al Nicomediei» (a. 1381—1383), apoi cu rangul după Nicomedia — intăiul mitrópolit al Ungro-Vlachiei nu are un asemenea rang. (A. P. II, 7. 10.) Deci Antim pare să fi primit rangul mai inalt numai *ad personam*, pe temeiul calităţii sale de locoţiitor al Nicomediei. Pe urmă rangul lui Antim (după Nicomedia) s'au atribuit intăiului mitropolit al Ungro-Vlachiei, pe cînd mitropolitul Severinului are rangul după Amasia. Dar după ce toată Ungro-Vlachia deveni iarăşi de fapt supusă patriarchatului, primatele ei primesc rangul de Ancira.

stantinopolitan. (A. P. II, 494.) Prim-Mitropolitul are de acum şi titlul de „*Exarch a toată Ungaria şi al plaiurilor*“ (*Ἔξαρχος πάσης Οὐγγρίας καὶ πλαγηνῶν*), ca Primat al Ungro-Vlachiei şi Exarch patriarchal pentru Ardeal şi Ungaria. Mitropolitul Severinului, la care aparţinea biserica română din Ardeal şi Ungaria, se vede că era subordinat acum Primatului Ungro-Vlachiei, pe când inainte el era coordinat intăiului Mitropolit şi supus numai Patriarchului. Curênd după aceasta Mitropolia Severinului dispare, fiind probabil transferată in Ardeal.

Din aceste date, a căror lămurire am incercat-o aici pe scurt, vedem că atĕrnarea de Ochrida nu se poate primi aşa uşor, cum face d. Xenopol. Noi o putem susţine cu probabilitate din inceput numai pentru Ungro-Vlachia (cu părţile de peste munţi) inainte de 1359, avĕndu-şi origina in stăpănirea bulgară; iar pe urmă după 1370 până pe la 1400, cu excepţiune de Mitropolia Severinului, infiinţată dela Constantinopole.

Tocmai pe timpul când Valachia intrase iarăşi in legătură cu Ochrida, veni la domnie in Moldova Iuga Vodă (1374). Se pare deci că după acest exemplu, poate şi prin mijlocirea Valachiei, el a luat Mitropolit intr'adevĕr dela Ochrida, cum spune cronica lui Ureche. După acest precedent a urmat, cum am vĕzut, şi Mitropolitul Iosif, care, după conflictul resultat de aici cu Patriarchatul constantinopolitan, se supuse apoi iarăşi jurisdicţiunii de mai nainte a acestui Patriarchat.

Părerea d-lui Xenopol (p. 87) că Valachia şi Moldova au rĕmas in atĕrnare canonică de Ochrida până la a. 1767, când acest Archiepiscopat pierdù autocefalia, este nu numai de loc neintemeiată, dar şi de tot arbitrară. Domnitorul Moldovei Dimitru Cantemir ne spune cum ştim, că biserica ţĕrii sale atĕrnà in seculul XVII, ca şi pe timpul lui (1700), de Patriarchatul constantinopolitan, deşi numai nominal, fiind ca şi autocefală.[1] In asemenea raport se adevereşte de altă parte că se află pe atunci şi Valachia.[2] Cu ce temeiu estinde deci d. Xenopol atĕrnarea de Ochrida până la a. 1767? După ce Patriarchatul constantinopolitan căştigă, odată cu restabilirea jurisdicţiunii sale asupra Moldovei, şi mitropolia Valachiei iarăşi pentru sine, acor-

[1]) Descriptio Moldaviæ, ed. A. P. Ilarianu, Bucureşti 1872. pag. 144 sq.

[2]) Vezi condica sfântă a mitropoliei Ungro-Vlachiei, publicată in revista «Biserica ortodoxă română», Bucureşti 1884 No. 3 sq.

dându-i un rang mai inalt şi titlul de *Exarch*, la care se adauge a poi şi titlul de *Archiepiscop* sau chiar *Archimitropolit*, — de-acum inainte nu mai poate fi vorbă de o atĕrnare faptică a bisericei române de Ochrida. Relaţiunile avute din nou pentru cătva timp cu acest Archiepiscopat după conciliul Florentin, unde Patriarchul de Constantinopole făcù uniunea cu Roma, nu sunt adeverite in acest inţeles, incăt nu se poate admite decăt recunoaşterea unei simple intăităţi spirituale, cu competenţa de a da noilor Mitropoliţi binecuvĕntarea cerută, fără de-a avea insă oarecare jurisdicţiune. Astfel, după căderea imperiului bizantin in mănile Turcilor, biserica din principatele române căştigă o posiţiune de fapt autocefală, pe urmă cu atĕrnare numai nominală de Patriarchatul constantinopolitan. Dar să lăsăm aici aceasta, căci ne-am depărtă prea mult de chestiunea ce ne ocupă.

Deasemenea nu putem consimţi cu părerea d-lui Xenopol că atĕrnarea bisericească de Ochrida ar fi un argument incontra teoriei lui Roesler, şi că pe temeiul acestei atĕrnări nu s'ar putea admite intinderea imperiului romăno-bulgar al Asaneştilor şi pe malul sting al Dunării, fiindcă atunci biserica română din această parte ar trebuì să se afle in atĕrnare de Archiepiscopatul Tirnovei (pag. 88 şi 92).

Cum am vĕzut, cele d'intăi ştiri despre atĕrnarea de Ochrida sunt abia din a doua jumĕtate a secolului XIV, dintr'un timp căud Archiepiscopatul Tirnovei tocmai pierdu autocefalia. Pentru timpul anterior ea nu este adeverită, ci numai probabilă pentru Ungro-Vlachia. Deci nu se poate spune cu siguranţă că biserica română din stinga Dunării nu s'ar fi aflat nicicănd in atĕrnare de Tirnova, ca să putem scoate de aici alte conclusiuni. Afară de aceea Archiepiscopatul Tirnovei era in imperiul Asaneştilor mai intăiu Primat catolic, in urma unirii incheiate de regele Ioaniţiu cu Roma sub Papa Inocenţiu III (1204). Abia la a. 1234 acest Archiepiscopat căpĕtă sub regele Ioan Asan II, după ce se desfăcu de Roma, o posiţiune autocefală in biserica ortodoxă, care autocefalie fu apoi pierdută tocmai pe căud aflăm ştire despre atĕrnarea bisericei române de Ochrida.

Făcĕnd abstracţiune dela teoria remigrării române, — care părere nu trebue să mai fie combătută cu un asemenea argument dubiu, după ce fiinţa Românilor in părţile Daciei este deplin adeverită acum inainte de acest timp, — să remănem numai la intinderea imperiului Asaneştilor asupra malului sting al Dunării.

Argumentul d-lui Xenopol in contra acestei intinderi vedem că este fără nicio putere, nefiind adeverit că Românii din stinga Dunării n'ar fi stat nicicând in atĕrnare bisericească de Tirnova. Pe lângă aceasta mai trebue să luăm in considerare că inriurirea Archiepiscopatului de Tirnova asupra bisericei ortodoxe din părţile daco-române, pe timpul domniei Asaneştilor, nici nu putea să ţină indelung, incepĕnd autocefalia acestui Archiepiscopat abia la a. 1234, pe când după 13 ani Valachia se află acum in atĕrnare politică de Ungaria (1247). Dacă păn'atunci ea a fost supusă Asaneştilor, precum arată mai multe ştiri, scurta durată a inriuririi dela Tirnova nu putea să fie de ajuns pentru a desface biserica română din stinga Dunării de vechile ei legături cu Ochrida, dela care atĕrna inainte şi Episcopatul Tirnovei. [1])

Deci vedem că aici nu se află niciun motiv, pentru a respinge intinderea imperiului Asaneştilor asupra unei părţi de dincoace de Dunăre. Aceasta cu atât mai puţin, cu cât asemenea intindere este, după toate indiciele, mai mult decât probabilă.

Insuşi d. Xenopol (pag. 78) spune că Valachia „purta pe atunci (pe timpul Asaneştilor) incă numele de *Bulgaria*", cum se află ea numită şi in mapa Catalană din a. 1375. D-sa crede insă că acest nume ar fi rĕmas din timpul intăiului imperiu bulgar. Oare nu este mai drept a cugeta aici la imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor, pentru al căror timp şi scriitorii bizantini deosebesc, ca şi pentru imperiul bulgar de mai nainte, o *Bulgarie dincoace de Dunăre* faţă cu alta de dincolo? [2]) Iar istoriograful contimpuran al intemeiării imperiului romăno-bulgar, Nicita Choniates, spune că: fraţii Petru şi Asan au restabilit *vechiul imperiu al Bulgarilor si Vlachilor*, şi că in luptele lor cu Bizantinii ei se retrăgeau pe malul sting al Dunării, de unde primeau şi oşti, (ed. Bon. pag. 487—489.) Cum sunt de inţeles aceste ştiri, vedem din documente, unde Asaneştii se numesc regi ai *Bulgariei si Vlachiei*, [3]) şi unde *Vlachia* nu poate fi căutată dincolo, ci numai

[1]) Nicephoras Gregoras, ed. Bonn. Tom I. pag. 30.

[2]) Nicephoras Gregoras I, 390. *τῶν ἐντὸς Ἴστρου Βουλγάρων.*

[3]) Vezi corespondenţa regelui Ioaniţiu (1197—1207) cu Papa Inocenţiu III, la Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium t. I, şi bulele papale privitoare la Ioan Asan II (1218—1241) la Theiner, Mon. Hung. 155—157.

dincoace de Dunăre. In scrisoarea regelui Bela IV al Ungariei către Papa Gregoriu IX din a. 1238, după care d. Xenopol crede că *Valachia* s'ar fi numit pe atunci *Bulgaria*, este vorbă tocmai de ţările lui Ioan Asan II, in privinţa cărora Bela se înţelege cu Papa ca ele să fie smulse de sub stăpânirea regelui romăno-bulgar şi supuse regelui Ungariei.[1]) Aici se spune şi despre Oltenia: „*circa partes Bulgarie in terra, que Zeuren nominatur.*“[2]) Cine va studià cu luare aminte acest document, in legătură cu celelalte acte privitoare la raporturile cu Ioan Asan II, trebue să admită că aici este vorba de Oltenia (Ţara Severinului) ca parte a imperiului romăno-bulgar. Şi „*ţara Bulgarilor*“ din cronica lui Fazel Ullah Rashid (a. 1240.) care d. Xenopol (p. 77.) crede c'ar fi Ardealul, este determinată de d. Haşdeu (Ist. crit. p. 12 şi 68.) cu mai bun temeiu ca *Valachia*.

Fie de ajuns aici aceste ştiri, pentru a arĕta cât de neintemeiată este deci părerea că imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor nu s'ar fi estins şi dincoace de Dunăre. Astfel se explică şi preponderenţa elementului român in acest imperiu, care cuprindea *Bulgaria şi Valachia*, preponderanţă ce o arată clar toate mărturiile contimpurane, şi pe care d. Xenopol o respinge cu nedrept. Pe când in intăiul imperiu bulgar elementul român erà mai mult cel supus, in imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor el este cel domnitor, până ce, către sfârşitul acestei dinastii române, imperiul se desfăcù intr'un stat român din stinga Dunării, şi altul bulgar din dreapta fluviului. Aici trebue cercate şi originile principatului Valachiei, cu instituţiunile sale bizantino-bulgare şi cu numele *Ion* in titlul domnitorilor, moştenit dela Asaneşti.

Ne-am abate prea mult dela chestiune, voind a intemeia aici mai de aproape această părere, lucru ce cuget insă să-l intreprind intr'un studiu deosebit, cerĕnd trebuinţa de-a lămurì chestiunea mai pe larg. Voiesc numai să ating incă pretinsa slavizare a dinastiei Asaneştilor.

Nu vedem pe ce temeiu susţine d. Xenopol (p. 59) aceasta.

---

[1]) Theiner Mon. Hung. I, 171. Bulgariam et alias terras Assoeni occupare, et sedi apostolice in spiritualibus, in temporalibus vero nostre iurisdictioni, deo cooperante, subiugare...

[2]) Citatul d-lui Xenopol (p. 78): «in terram Zemram circa partes Bulgarie» este fals. Forma «terram que Zemram nominatur» provine numai in scrisoarea Papei către Bela, dar fără «circa partes Bulgarie».

După cât ştim, fântânele istorice nu admit asemenea părere. Incă pe timpul celui de pe urmă rege dintre Asaneşti dinastia este privită ca română. Francesul Roubrouquis, călătorind in Orient pe la 1253, deci numai patru ani inainte de sfârşitul dinastiei Asaneştilor (1257), cunoaşte imperiul lui Mihail Asan numai sub numele de *Valachia* (Blakia quae est terra Assani), in toată intinderea acestuia. [1]) Se vede că el are aici in vedere mai mult naţionalitatea dinastiei cu elementul incă domnitor, căci după starea etnografică a imperiului nu putea să prevaleze pe atunci acest nume. Şi noi să renunţăm la istoria noastră in contrazicere cu toate mărturiile istorice?

Slavizarea Asaneştilor nu este nimic mai mult decât o fabulă inventată — ca şi alte apocrife de asemenea natură — de slavisti, pentru a salvă bulgarismul acestei dinastii, pe care nu-l mai pot susţinè altfel faţă cu adeverinţele istorice. Deci trebue să fim mai precauţi in ceea ce imprumutăm dela aceştia.

Cât pentru venirea poporului daco-român in acest timp de peste Dunăre, putem fi deplin incredinţaţi despre falsitatea acestei teorii, după ce mărturiile istorice, ce le-am cunoscut, nu admit nicio indoială despre fiinţa Românilor in părţile Daciei inainte de venirea Ungurilor. Tradiţiunea istorică şi argumentul toponimic ne silesc, cum am vĕzut, a susţinè şi continuitatea acestui element din timpul Romanilor. Dar dacă elementul român se află şi pe malul drept al Dunării, atunci lipsa de motiv pentru emigrare — cum o susţine d. Xenopol (p. 280 sq.), zicĕnd că până la venirea Turcilor nu se află asemenea motiv — aceasta nu se poate admite. Motiv se află atât in timpul Asaneştilor, cât şi mai ales in timpul intăiului imperiu bulgar, când ambele maluri ale Dunării erau supuse una şi altă dată aceleiaşi stăpăniri. In asemenea cas, un adaus de populaţie nu se poate negà nici decum apodictic, şi in chestiunea noastră el este chiar foarte probabil.

Remâne numai intrebarea, dacă elementul român se află cândva in numĕr mai insemnat pe malul drept al Dunării, şi intru cât limba şi creştinismul român vin in sprijinul emigrării, sau dacă nu. De aceasta ne vom ocupa in capitolul următor.

(Va urma) *D. ONCIUL.*

---

[1]) Recueil de voyages et de mémoires, publié par la Société de Géographie IV, 219. Pič op. cit. pag. 104.

STUDII DE LITERATURA FRANCESĂ

LA FONTAINE

„Vers l'année 1661, quatre amis, dont la connaissance avait commencé par le Parnasse, lièrent une espèce de société, que j'appellerais Académie, si leur nombre eût été plus grand, et qu'ils eussent autant regardé les mœurs que le plaisir. La première chose qu'ils firent, ce fut de bannir d'entre eux les conversations reglées, et tout ce qui sent la conférence académique. Quand ils se trouvaient ensemble et qu'ils avaient bien parlé de leurs divertissements, si le hasard les faisait tomber sur quelque point de science ou de belles-lettres, ils profitaient de l'occasion: c'était toutefois sans s'arrêter trop longtemps à une même matière, voltigeant de propos en autre, comme des abeilles qui rencontreraient en leurs chemins diverses sortes de fleurs. L'envie, la malignité ni la cabale n'avaient de voix parmi eux. Ils adoraient les ouvrages des anciens, ne refusaient pas à ceux des modernes les louanges qui leur sont dues, parlaient des leurs avec modestie, et se donnaient des avis sincères lorsque quelqu'un d'eux tombait dans la maladie du siècle et faisait un livre, ce qui arrivait rarement.“

Rândurile de mai sus sunt scrise de La Fontaine, care era el insuşi unul dintre cei patru amici, despre cari ne vorbeşte, şi pe cari-i caracterizează sub numele de Gélaste, Ariste, Acanthe şi Polyphile. Gélaste, in greceşte „care işi ride“, e Molière; Ariste e Boileau; Acanthe e Racine; Polyphile e La Fontaine in persoană. Aceşti patru amici, cari par să fi avut (cel puţin cătva timp) aceleaşi gusturi şi multe sentimente comune, nu erau totuşi de aceeaşi vĕrstă. Molière şi La Fontaine aveau 15 sau 18 ani mai mult decât ceilalţi doi. Insă potrivirea de idei, de caractere şi de inclinaţiuni e mult mai necesară amiciţiei decât potrivirea de vĕrstă, şi această mică societate de oameni mari putù să existe cătiva ani fără rivalitate şi fără gelozie, până când fiecare dintre ei işi găsì adevĕrata sa vocaţiune poetică.

Numele de Gélaste dat lui Molière se explică indeajuns prin

caracterul său şi poate incă mai bine prin natura talentului său şi a operilor sale; numele de Ariste, a lui Boileau, care inseamnă *foarte bun, excelent*, nu trebueşte atribuit blăndeţei caracterului său, ci gustului sever şi delicat şi superiorităţii ce amicii ii recunoşteaŭ in critică; numele de Acanthe, dat lui Racine, şi care insemnează *spin*, poate să fie o alusiune la vioiciunea caracterului său şi la spiritul său inţepător şi sarcastic in conversaţiuni; cât despre numele de Polyphile, care insemnează *amicul tuturor lucrurilor*, niminui nu putea fi dat mai cu drept cuvënt decât lui La Fontaine. Acest din urmă era cel mai in vërstă, şi produsese mai puţin decât ceilalţi. Câteva incercăci, astăzi puţin cunoscute, era tot ceeace făcuse pentru muse; n'avea nici reputaţiunea stabilită a lui Molière, nici chiar renumele lui Racine, care avea să se ilustreze in curënd prin publicarea unei capo-d'opere „Andromaque." Era cu toate aceste un tovarăş bun şi plăcut, simplu, fără niciun fel de pretenţiune, plin de spirit natural, muncitor căteodată, mai deseori leneş, se interesa la orice producţiune intelectuală, şi judeca de toate cu pëtrundere şi fără prejudecăţi. Iubea cu pasiune operele literare, dar iubea mai cu seamă să citească, şi parcă simţea mai multă plăcere să citească scrierile altora decât să scrie insuşi. Născut in provincie, unde locuì până la vërsta de 40 ani, La Fontaine era din grupul acelor oameni plini de sensibilitate, a leneşilor plini de spirit, cari păstrează pentru ei singuri şi pentru amicii lor intimi comorile geniului lor, şi cari cele mai deseori părăsesc viaţa fără să lase nimic după dënşii. Şi dacă ducesa de Bouillon care făcù cunoştinţă cu dënsul din intëmplare la Château-Thierry, nu l-ar fi dus in Paris, poate că şi La Fontaine, ca mulţi alţii, ar fi fost necunoscut posterităţii.

Era destinat de părinţi să imbrăţişeze viaţa călugărească; nu avea insă plecare pentru a se inchide intr'o mănăstire. In urmă se căsători, cam fără voia lui. Dacă s'ar fi insurat el singur din propria sa voinţă, şi şi-ar fi ales o soţie după placul său, atunci poate că ar fi luat lucrurile mai la serios. Cam la aceeaşi epocă tatăl său ii lăsă funcţiunea sa de „maître des eaux et forêts"; La Fontaine insă se arëta tot atât de zelos in exerciţiul acestei funcţiuni, după cum era şi in datoriile sale de soţ şi de părinte de familie.

El incepuse chiar de pe atunci educaţiunea sa poetică, dar fără să gândească la ce resultat va eşi. Grija, saŭ mai bine feri-

cirea sa era de a citì tot ce-i cădea in mâini, nu pentru a învĕţa, dar pentru a petrece timpul. El se indeletnicea mai cu seamă cu vechi autori franceji găsiţi intr'o bibliotecă din oraşul sĕu natal; adesea cutreera cămpiile, observând natura nu ca un învĕţat, ci ca orice curios pasionat, interesându-se la cele mai mici detalii ale vieţei plantelor şi animalelor, şi adunând una căte una, zi cu zi, diferitele sale amintiri, pe cari puternica sa inchipuire avea mai tărziu să le transforme şi să le puie in ordine. La Fontaine se credea omul cel mai fericit din lume, când avea natura dinaintea ochilor şi o carte in mână. In mijlocul cămpiilor, pe drumurile cele mari, sau intr'o poiană, sau intr'o grădină, pretutindeni pe unde natura vieţueşte şi se desfăşură la aerul liber, el era fericit, mult mai fericit decăt la dĕnsul acasă, in societatea femeei şi copiilor sĕi. Căci chemarea sa nu era de a fi soţ nici părinte de familie; asemenea acelor copii crescuţi in templu, şi consacraţi cultului sacerdotal, putem zice şi de La Fontaine că era născut pentru a fi preot al Pomonei şi Florei, „prêtre de Flore et de Pomone", după cum singur se exprimă vorbind de unul din personajele sale.

Fabulistul găsea in felul sĕu de a trăì satisfacerea tuturor instinctelor sale, şi prin urmare fericirea sa. Deosebindu-se cu totul de savant, care nu caută in observaţiunea naturei decăt demonstrarea unei teze, care se interesează numai la aceea ce-i poate fi de folos, şi lasă deoparte tot ce nu-i foloseşte, La Fontaine se interesa la orice. Frumuseţa cerului il incănta, munca unei furnici il făcea să-şi uite de masă, aspectul unui orizon frumos ii umplea sufletul de bucurie; daca zărea vreo vrabie sburând pe marginea unui drum, rĕmănea neclintit, admirând mişcările sale vii şi cochete; o urmărea fără să facă vuet, până la pĕriu, unde o privea bĕnd incet, şi nu se intorcea acasă la el, decăt după ce pasĕrea sburase, şi era sigur că a perdut-o din vedere. Acelaş lucru se intĕmpla şi cu cărţile ce el citea; trăgea foloase din orice carte ar fi citit. I plăceau Rabelais şi Marot, admira cu naivitate spiritul lui Voiture, citea ore intregi romanul pastoral a lui Honoré d'Urfé, intitulat „l'Astrée"; era incăntat la citirea povestelor vesele a Reginei de Navara. In acelaş timd citea şi căţiva autori italiani, şi iată cum se exprimă singur La Fontaine in privinţa pasiunii sale pentru tot soiul de lecturi:

„Je chéris l'Arioste, et j'estime le Tasse,
Plein de Machiavel, entêté de Boccace;
J'en parle si souvent, qu'on en est étourdi.
J'en lis qui sont du Nord et qui sont du Midi."

In curĕnd şi clasicii vechi veniră la rĕnd. Nişte amici il sfătuiră să citească pe Omer, Virgiliu, Terenţiu şi Quintilian; poetul ascultă de sfaturile lor, şi începù a-i studia, justificănd astfel pe deplin frumosul nume de Polyphile ce-şi dete mai tărziu.

Aceste lecturi numeroase şi variate nu producea in spiritul sĕu nicio confusiune. El işi asimila totul, imbogăţindu-se necontenit din avutul altora, fără să peardă ceva din originalitatea sa. Totul in urmă se limpezì in spiritul sĕu pe malul unui riu, in mijlocul unei grădini sau in tăcerea unei păduri. Vederea lucrurilor ii explica cărţile; şi Virgiliu citit la umbra unui stejar, Omer studiat la vederea unui cer frumos, aveau cu totul un alt farmec, decăt citiţi intr'o cameră intunecoasă.

Astfel lucra inconştient şi-şi deschidea drumul către glorie acest spirit care avea groază de lucru. Astfel trăì acest om fericit pănă la vĕrsta de 40 de ani, adunănd comori insemnate pe cari nu credea că le va cheltui vreodată, căutănd a munci căt se poate mai puţin, neavĕnd decăt o singură grijă: citirea autorilor sĕi favoriţi şi observaţiunea naturei. In raporturile intime cu animalele şi cu plantele, el işi uita de datoriile pe care societatea i le amintea din cănd in cănd. Din natura sa era omul cel mai nebăgător de seamă. Se citează, ca un exemplu de indiferenţă, faptul că la oarecare vĕrstă nu ar fi recunoscut pe un fiu al sĕu, pe care, din neglijenţă, il perduse de mult timp din vedere, şi că nu a arĕtat multă bucurie la sosirea acestui fiu.

Cam către anul 1660, La Fontaine vine in Paris. Ne putem inchipui ce efect a trebuit să producă acest ţĕran, amic pasionat al naturii, in mijlocul eleganţilor şi strălucirilor din capitala Franţei. Dar el nu se mira de nimic. Introdus de ducesa de Bouillon, făcu cunoştinţă in curĕnd cu căţiva literaţi şi mai cu seamă cu Molière, Racine şi Boileau. El le plăcù indată din causa manierelor sale naturale; el ii desfăta chiar prin spiritul sĕu sarcastic şi mai cu seamă prin originalitatea caracterului sĕu. In primii ani ai sosirii sale in Paris, originalitatea fu singura sa reputaţiune. Era in adevĕr in toată puterea cuvĕntului un original, fiindcă nu trăia ca toată lumea şi nu se ingrijea de loc de opiniune; fiindcă, in mijlocul amicilor sei preocupaţi de viitoarea lor glorie, nu

se interesa deloc de gloria sa; fiindcă păstrase in oraş obiceiurile dela ţară, neavĕnd nici mândria, nici amorul propriu să facă şi el parte din Curtea dela Versailles. Era un original, fiindcă avea spirit şi nu voia să se servească de el; fiindcă se imbĕta din timp in timp in vreo cărciumă impreună cu Chapelle, şi nu-i era deloc ruşine; fiindcă uita la fiecare moment aceea ce nimenea nu uită, numele amicilor sĕi, intâlnirile ce dedea, ba de multe ori şi ora de mâncare. El nu se ingrijea de loc de puţinul sĕu avut şi cheltuia şi venit şi capital. Era in fine un original fiindcă, după disgraţia lui Fouquet, protectorul şi amicul sĕu, fu singurul om care compătimi cu trista soartă a celebrului financiar. Simţi o aşa de mare durere la această ştire, incât in elegia „Aux Nymphes de Vaux“ La Fontaine se arĕtă poet mare. A trebuit această intĕmplare pentru a'l face să ia condeiul şi să scrie un capo-d'operă. Nu scrise Poveştile sale decât după invitaţiunea ducesei de Bouillon; şi poate că nu ar fi compus Fabulele dacă nu ar fi fost invitat să lucreze pentru doi principi de sânge regal.

Genul de literatură ce se potrivea mai bine cu geniul sĕu erau Fabulele. Apologul era la Greci sec şi fără graţie; la Romani, simplu peste mĕsură şi de o eleganţă rece in fabulele lui Phedru; prea lung şi de o simplicitate aproape copilărească la Orientali; plin de rĕutate şi desvoltat peste mĕsură la poveştitorii francesi (Conteurs français) din evul mediu. Apologul e cu totul transformat de La Fontaine. Metamorfosele de cari se servea anticitatea, acordând zeilor puterea de a distribuì viaţă in lume, insufleţind stâncele, populând pădurile şi mările, ne dau o slabă idee de graţia, de sentimentul, de pasiunea ce găsim in fabulele lui La Fontaine. Natura, in orice timp, a fost obiectul studiului şi a admiraţiunii oamenilor. Filosofii au intrebat-o cu curiositate asupra secretelor misterioase; invĕţaţii au analisat-o; poeţii au zugrăvit-o in diverse moduri: cei antici divinisând-o, şi modernii dându-i sentimentele şi emoţiunile lor, au insufleţit-o adeseori cu o viaţă artificială. La Fontaine singur n'a căutat nici să o infrumuseţeze, nici să o sluţească. El şi-a studiat modelul sĕu cu mult inainte de a-l zugrăvi.

In indelungata intimitate ce avusese cu natura, poetul o observase sub toate aspectele sale. Trăind in mijlocul animalelor şi plantelor; asistând ca un observator curios şi interesat la inmormĕntarea unei furnici, la lucrările ingenioase ale albinelor; admirând dibăcia şi şiretlicul măţei, a avut ocasiune să cunoască

destul de bine toate aceste fiinţe pe care le studia cu aceeaşi ingrijire ca şi pe specia omenească, şi in care găsea defectele şi calităţile oamenilor. Făcu ceva mai mult decăt să le studieze şi să le cunoască; se interesă la intëmplările şi existenţa lor, la plăcerile şi durerile lor. El descoperi printre animale, inimi sensibile şi inimi de peatră, proşti şi invĕţaţi, inţelepţi şi nebuni, şireţi şi sinceri, victime şi tirani. El judeca de toate aceste nu ca un observator superficial de pe fisionomii, mişcări şi atitudini, ci ca un filosof şi un moralist, după acţiunile ce făcea fiecare din personajele sale. Astfel ştiu să zugrăvească mândria rĕutăcioasă a trestiei şi mândria compătimitoare a stejarului; bunătatea căinelui şi îndărătnicia stupidă a măgarului. Şi cu chipul acesta el descoperi in societatea animalelor imaginea perfectă a societăţii oamenilor. Şi aceste două aspecte ale naturei se confundară astfel in gândirea sa, incăt mai tărziu căud scrise in detaliu viaţa animalelor, schiţă in acelaş timp istoria inimei omeneşti. Amestecă chiar pe oameni cu animale, ii face să vorbească impreună, să discute, să lupte intre ei; şi omul nu e totdeauna aşa de priceput ca animalul, şi animalul nu e totdeauna aşa de rĕutăcios ca omul.

La Fontaine studia deci modelul sĕu in cele mai bune condiţiuni de imparţialitate şi de exactitate. Aşa incăt, căud se puse să scrie, amintirile pe care le adunase din toate părţile se presentară cu uşurinţă spiritului, amintiri adevĕrate şi precise.

Să ne aducem aminte aceea ce zicea de naivitate, Diderot, profund cunoscĕtor in lucrurile de artă:

„On est naïvement héros, naïvement scélérat, naïvement dévot, naïvement beau, naïvement orateur, naïvement philosophe. Sans naïveté, point de beauté; on est un arbre, une fleur, une plante, un animal naïvement. Je dirais presque que l'eau est naïvement de l'eau, sans quoi elle visera à l'acier poli et au cristal. La naïveté est la plus grande ressemblance possible de l'imitation avec la chose: c'est de l'eau prise dans le ruisseau et jetée sur la toile.“

Astfel e in adevĕr naivitatea lui La Fontaine. Nu trebueşte a o căuta, după cum se face adeseori, numai in căteva caractere deosebite, unde spiritul e atăt de natural, incăt zicem cu plăcere: aceasta nu e numai plin de spirit, dar e şi naiv. Nu; naivitatea lui La Fontaine e pretutindeni in toate operile sale. La Fontaine, care a reprodus natura ca un poet, poate fi comparat cu cei mai

profunzi observatori cari au studiat-o şi descris-o cu exactitatea cerută de ştiinţă.

Să privim acum varietatea nesfârşită a tablourilor poetului. In aceste tablouri găsim adunate toate observaţiunile culese de La Fontaine in timp de mai bine de 20 ani. E de observat că şi omul e tot atât de des pus in scenă ca şi natura. La Fontaine se încearcă să facă tragedii, şi nu reuşeşte deloc; face comedii plăcute, dar cari nu sunt destul de comice; compune elegii mitologice, ca „les amours de Psyché", unde domină un sentiment delicat. Niciun gen literar însă din cele expuse mai sus nu era destul de potrivit cu caracterul şi dispoziţiunile lui La Fontaine. Ii trebuia deci un cadru mai intins, nemărginit, unde să poată poetul a se desfăşura in acelaş timp in toate sensurile, şi să recunoască toate genurile, seriosul cu comicul, maiestatea cu graţia, liricul, satiricul, didacticul, cea mai inaltă filosofie cu naivitatea. Ceeace el trebue să scrie, şi ceeace a scris in adevĕr, era un poem al naturei, nu sub formă de poemă propriu zis, dar sub forma pe care el singur a caracterizat-o:

„Une ample comédie en cent actes divers."

Această comedie poate să incânte pe toţi oamenii şi să placă la orice vĕrstă. Şi fiindcă e vorba de La Fontaine, aş voi să examinez in treacăt o opiniune care s'a stabilit in Franţa ca şi pe aiurea, de căţiva ani. Francejii nu se temeau mai de demult să pună in mânele copiilor Fabulele lui Fa Fontaine, pe care-l considerau ca cel mai bun educator al tinerimii. Astăzi însă nu suntem de aceeaşi idee ca şi ei. Lamartine e cel d'intâiu care a intentat un proces serios lui La Fontaine, declarând morala sa de *imorală*; poetului nu-i plac versurile lui La Fontaine pe care le caracterisează astfel: „vers boiteux, disloqués, inégaux, sans symétrie ni dans l'oreille ni sur la page". Istoriile animalelor cari vorbesc, cari-şi fac lecţiuni, cari rid unele de altele, cari sunt egoiste, sgârcite fără milă, mai rele decât noi, il desgustă. „Les Fables de La Fontaine, zice incă Lamartine, sont plutôt la philosophie dure, froide et egoïste d'un vieillard que la philosophie aimante, généreuse, naïve et bonne d'un enfant; c'est du fiel . . ." Iată nişte cuvinte aspre eşite din gura unui poet la adresa unui alt poet; şi când un poet voeşte să facă critică putem zice că loveşte tare şi fără milă. Publicul însă e mai blând şi mai drept, şi Lamartine care căzu in acea zi intr'un

mare păcat, neiertat unui poet de geniu, n'a găsit pintre cititorii săi mulţi aprobatori. Cu toate aceste auzim spunându-se chiar acum din când in când că La Fontaine sub simplicitatea formei ascunde multă profunditate, că nu e înţeles cu uşurinţă de copii, şi că in şcoli n'ar trebui introdus decât in clasele superioare, unde mintea tinerilor e mai desvoltată. Aceasta însă nu e părerea copiilor, cari poate nu sunt încă capabili a-l admira, dar cari il gustă şi-l iubesc foarte mult. Fără indoială că nu vor înţelege totdeauna cu precisiune fondul ideilor şi al sentimentelor. Dacă frumuseţa morală a unor fabule nu e pricepută de unele inteligenţe, cine nu e capabil să se intereseze la nenorocirea lui „*Maître corbeau*", sau de mielul mâncat de lup, sau de „*Jeannot lapin*" obijduit de „doamna cu nasul ascuţit" şi la urmă mâncat de propriul său judecător, sau de lupul făcut cioban, sau de ţinţar, invingătorul leului, şi de multe alte fabule?

Unii acusă pe La Fontaine in privinţa moralei. Nu ştiu dacă aceste critici sunt bine fondate. La Fontaine nu e nici un predicator care moralisează, nici un filosof care ne dă precepte asupra virtuţii. Morala lui La Fontaine nu e alta decât experienţa, dar o experienţă reală şi nu artificială astfel cum o găsim in unele tractate, unde autorul cărţii ne invaţă că viţiul e totdeauna sărac şi despreţuit şi virtutea triumfătoare şi bogată. In fabulele lui La Fontaine găsim pretutindeni exemple de inţelepciune practică, şi poetul nu ne invaţă niciodată a despreţui binele. Căci nu trebue să ne inchipuim că se va găsi vreun om cu bun simţ care să imiteze pe tălharii şi şireţii puşi in scenă de La Fontaine, chiar atunci când i-ar vedea pe aceştia reuşind in planurile lor. Ceea ce fiecare din noi invaţă in fabule, sunt mijloace de a descoperi pe tălhari şi pe şireţi şi de a scăpa de ei; şi dacă fabulistul ar putea să ne inspire dorinţa de a nu fi aşa de proşti ca şi ţapul, nici aşa de fricoşi ca oaia, nici aşa de ingămfaţi ca şi corbul, suntem in drept să vedem că ne va face un mare serviciu. Fabulistul, cu morala sa practică şi plăcută, ar găsi de sigur in noi multe defecte de indreptat. Dar noi nu citim pe La Fontaine pentru a ne indrepta; noi nu căutăm in el decât plăcerea artei.

Meritul principal al lui La Fontaine e măestria intrebuinţată de poet in compoşiţiunea fabulelor sale: tonul totdeauna potrivit cu subiectul ce tractează, detaliile adevărate şi pline de farmec, o alegere de ornamente, după importanţa fabulei. Fabulele lui La Fontaine sunt cele mai atrăgătoare, din causă că spi-

ritul autorului nu e niciodată silit, şi nu cere dela cititor nicio sforţare pentru a-l înţelege; afară de aceasta, varietatea subiectelor şi a tonurilor odihneşte necontenit atenţiunile.

In cutare fabulă poetul dă dovadă despre talentul său de-a zugrăvi un obiect in câteva cuvinte, aşa in cât să ni-l facă visibil in acelaş timp ochilor şi spiritului :

Un jour sur ses longs pieds allait, je ne sais où,
Le héron au long bec emmanché d'un long cou...

La bique, allant remplir sa traînante mamelle...

Dans un chemin montant, sablonneux, malaisé,
Et de tous les côtés au soleil exposé,
Six forts chevaux tiraient un coche...

Toutes, dis-je, unanimement
Se promettent de rire à son enterrement,
Mettent le nez à l'air, montrent un peu la tête,
Puis rentrent dans leurs nids à rats,
Puis ressortant font quatre pas,
Puis enfin se mettent en quête...

Or c'était un soliveau
De qui la gravité fit peur à la première,
Qui de le voir s'aventurant
Osa bien quitter sa tanière,
Elle approcha, mais en tremblant;
Une autre la suivit, une autre en fit autant;
Il en vint une fourmilière,
Et leur troupe à la fin se rendit familière
Jusqu'à sauter sur l'épaule du roi...

Damoiselle bellete au corps lorg et fluet...
La voilà pour conclusion
Grasse, maflue et rebondie.

Aiurea, schimbând tonul, trece cu cea mai mare uşurinţă dela un sentiment la altul, dela serios la vesel, şi vice-versa :

Un mort s'en allait tristement
S'emparer de son dernier gîte.
Un curé s'en allait gaiment
Enterrer ce mort au plus vite.
Notre défunt était en carosse porté,
Bien et dûment empaqueté,
Et vêtu d'une robe hélas! qu'on nomme bière,
Robe d'hiver, robe d'été
Que les morts ne dépouillent guère.

Aici e o adevărată comedie in care animalele sunt singurele personaje, ca in „*l'Aigle*“, „*la Laie et la Chatte*“, şi in „*la Tortue et les deux Canards*“; aiurea e incă o comedie in care principalul rol il joacă omul, ca in „*la Besace*“; dincoace e mare scenă de Curte, şi cu sfărşit tragic, ca in „*les Animaux malades de la peste*“; sau un proces judecat inaintea a trei jurisdicţiuni succesive, intăia instanţă, apel, casaţiune, ca in „*l'Homme et sa Couleuvre*“; aiurea e un dialog plin de invăţătură morală şi de cea mai inaltă poesie, ca in „*le Vieillard et les trois Jeunes Hommes*“; sau o dramă complectă, cu trădare, diferite peripeţii, şi un desnodămănt neaşteptat, ca in „*la Grenouille etle Rat*“; sau o lecţiune dată puternicilor lumii, ca in „*le Chêne et le Roseau*“; sau o altă lecţiune, la aceeaş adresă, dar intr'un alt stil, in „*le Rat et l'Éléphant*“; sau un poem pastoral in „*l'Alouette et ses Petits avec le Maître d'un champ*“; aiurea e pedantismul biciuit in „*l'Enfant et le Maître d'école*“; sau o idilă ca in „*les deux Pigeons*“; sau o epopee burlescă in „*le Meunier, son Fils et l'Âne*“; sau in sfărşit cel din urmă cuvănt al vieţei, pronunţat de glasul neinduplecabil al morţii, in „*la Mort et le Mourant*“.

Pentru a avea o idee completă şi justă despre talentul poetic al fabulistului, ar trebui să citäm totul. Nu voiu adăogi de de cät două observaţiuni importante. Intăia observaţiune e că versurile lui La Fontaine, cari par lui Lamartine, „*boiteux et disloqués*“ sunt tocmai dintre toate formele poetice, forma care era mai potrivită cu operile sale; şi trebue să considerăm ca o trăsătură de geniu fericita idea a poetului de a renunţa la greoiul şi monotonul vers alexandrin, şi a intrebuinţa acest ritm atät de variat, atät de original, atät de natural, care inveleşte gändirea ca intr'un vestmănt potrivit; ritm ce devine grav in exprimarea tristeţei şi a seriosului, mai liber in exprimarea sentimentelor duioase, vioiu in veselie, inţepător in satiră, aspru şi plin de

spirit in epigramă, măreţ in tragic şi in mediaţiunile filosofice. La fiecare pagină, in fiecare vers găsim măsura, cadenţa şi genul de armonie ce se potriveşte cu gândirea ce exprimă poetul.

A doua observaţiune, prin care voiu termina, cere o desvoltare mai mare. Marii scriitori ai secolului al XVII-lea, Corneille, Racine, Boileau, Bossuet, Fénelon şi ceilalţi, au dat loc la o critică care nu e tocmai nedreaptă. Toţi aceşti scriitori, iubind peste măsură puritatea clasică a operilor anticităţii, putem zice că au căutat mai numai in aceste modele inspiraţiunea lor, neglijând un isvor de inspiraţiune ce-l aveau dinaintea ochilor, literatura naţională, astfel cum se desvoltase in seculele anterioare. Această literatură oferă, in adevĕr, adevĕrate bogăţii, pe care secolul al XVII-lea le-a cam despreţuit, in entusiasmul cel mare ce avea pentru forma mai perfectă a operilor antice. Tradiţiunea naţională care se continuase fără niciun amestec de literatură străină şi in originalitatea sa primitivă, dela cele d'intăi incercări ale limbei francese, se pare că a fost deodată părăsită in timpul lui Malherbe şi Balzac. Această tradiţiune era onorabilă, glorioasă chiar; ea şi-ar fi urmat cursul sĕu, dacă nu s'ar fi dat o prea mare impulsiune imitaţiunii anticităţii, care absorbea totul. Racine şi Boileau făcură educaţiunea lor literară in operile Greciei şi a Romei, şi nu in cărţile lui Marot, Ronsard, Amyot şi Montaigne. Ei nu împrumutară anticităţii numai limba şi formele sale, dar o parte din idei şi sentimente pe care le-au respăndit şi propagat printre Franceji. Se pretinde deci că acest mare curent al literaturii franceze naţionale a fost impedecat in mersul sĕu in secolul al XVII-lea; că imitaţiunea fără margini a anticităţii păgăne a introdus pe neaşteptate un element străin, care a alterat intr'un mod simţitor natura şi caracterul vechei literaturi naţionale. Dacă lucrurile s'ar fi petrecut altmintrelea, cine ştie ce literatură şi ce limbă franceză am fi avut noi astăzi?

Acesta e procesul. Oricum insă l-am judeca, există un poet in secolul al XVII-lea care are dreptul de a se ţine cu totul la o parte şi de a nu figurà printre acusaţi. Acest poet e La Fontaine. Am vĕzut mai sus că el citise şi studiase cu pasiune vechii autori franceji, admirând foarte mult spiritul, imaginaţiunea şi patria naturală a vechilor scriitori Gali. El e deci elevul lor; şi in aceasta consistă originalitatea lui La Fontaine. Se pare că a intrunit in el aceste două curente şi aceste două inspiraţiuni diferite, una luată din isvoarele antice, ceealaltă imprumutată tra-

diţiunii ţĕrii sale. Vechii povestitori franceji (les Conteurs français) i-au imprumutat spiritul lor sarcastic, graţiile plăcute şi naive; poeţii din secolul al XV-lea şi al XVI-lea i-au comunicat acest sentiment profund şi viu al naturei, această sinceritate de emoţiuni care-i face aşa de naturali. Aşa incăt La Fontaine e, cu adevĕrat, succesorul lor, după cum e precursorul acelora care, părăsind respectul servil al formelor clasice, s'au incercat să iee natura de model. La Fontaine leagă lanţul tradiţiunii francese, pe care-l intrerupsese literatura strălucită dar despreţuitoare a secolului al XVII-lea.

XENOPHON C. GHEORGHIU.

SARA PE DEAL

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stelele scapără 'n cale
Apele plăng clar isvorind in fântâne;
Sub un salcăm, dragă, m'aştepţi tu pe mine.

Luna pe cer trece-aşa sfântă şi clară,
Ochii tĕi mari caută 'n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de dor, fruntea de gânduri ţi-e plină.

Nourii curg, raze-a lor şiruri despică,
Streşine vechi casele 'n lună ridică,
Scărţie 'n vĕnt cumpĕna dela fântână,
Valea-i in fum, fluere murmură 'n stână;

Şi osteniţi oameni cu coasa 'n spinare
Vin dela cămp; toaca resună mai tare,
Clopotul vechiu imple cu glasul lui sara,
Sufletul meu arde 'n iubire ca para.

Ah! incurênd satul in vale-amuţeşte,
Ah! incurênd pasu-mi spre tine grăbeşte:
Lângă salcăm sta-vom noi noaptea intreagă,
Ore intregi spune-ţi-voiu cât imi eşti dragă!

Ne-om rĕzima capetele-unul de altul,
Şi surizênd vom adormi sub inaltul
Vechiul salcăm. — Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n'ar da viaţa lui toată?

M. EMINESCU.

AMINTIRE

Spre tine sboară gândul meu
Călĕuzit de jale,
Zadarnic m'aş mai osteni
Ca să-l opresc in cale;

Ca suferinţa mea de azi
Şi traiul meu de mâne,
De tristă amintirea ta
Legat pe veci remâne;

Şi dorul meu neadormit
Aceleaşi drumuri bate,
Aşa i-a fost pesemne scris
Mereu să te tot cate,

Şi să te cate in zadar
Ursit a fost de soartă:
Eu pentru tine nu mai sunt,
Tu pentru mine... moartă!

A. C. CUZA.

LA PĂDURE

Primeşte-mĕ incă odată la umbra ta, o scumpe teiu,
Ce porţi adănc săpat şi-acuma in coaja ta numele ei,
Ca lăngă tine să-mi desfĕşur icoana vremii de demult,
Povestea care nu mai este ticnit cu inima s'ascult, —
Şi să mai vĕd odat' aevea iar malul cel cu flori bătut,
Pe care vremea, tot săpându-l, prăpastie l-a prefăcut.
Mai pune mierla ta să cănte iar cântece de farmec pline,
Intinde-o ramură pletoasă şi-o scutură de flori pe mine;
Iar boarea adeñenitoare să treacă printre frunza deasă,
Să cănte'n dunga ei iubirea in limba cea neinţeleasă.

Pădure, ţi-ai păstrat podoaba, pentru ca să-mi arăţi acum
Căt sunt de'nşelătoare toate, cum toate se prefac in scrum,
Şi cum aceeaşi boare dulce, care venea de sus din munte
Ca 'n farmecul cel făr' de margini să ne sărute blănd pe frunte
Şi 'n valuri mari, ondulătoare, ca să desprindă pĕrul ei,
Ca să-i aprindă 'n ochii negri nemilostivele scăntei,
Imi şueră 'n urechi desgustul acum căud totul e perdut,
Căud liniştea nu vrea să-mi tindă deloc ocrotitoru-i scut...

Desgustul e stăpăn pe mine! imi pare lung şi nesfărşit
Prăpăstiosul drum al vieţii, şi totuşi par'că n'am trăit,
Şi nu ştiu ce 'n atătea chinuri imi zice : incă un minut...
De-atătea ori mi-a oprit braţul un nu ştiu ce necunoscut!
De căte ori in ceasuri grele voit-am un sfărşit să pun
Vieţii mele sbuciumate şi cugetului meu nebun!
Sdrobită inima de chinuri de-abia mai bate 'n al meu pept,
Şi totuşi nu ştiu ce-mi şopteşte in taină tot să mai aştept.
Speranţa cea amăgitoare in creer vecinic o frămănt...
Ah! căud voiu putea zice oare, cădeţi-mi frunze pe morment?!

IOAN N. ROMAN.

CORESPONDENŢĂ.

D-lui I. V. P. Mulţumim. La ocasiune şi pe alese.
D-lui I. B. in St. Vĕ mulţumesc. La ocasiune, mai tărzior.
D-lui N. G. R. N'am inţeles nimic.
D-lui B. Poate la vreo ocasiune cu mici modificări.

DIRECŢIA.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

123. **ABECDAR** şi dialoguri greco-române, coprinzĕnd alfabetul, regulele citirii, accentele şi semnele, cele mai usitate vorbe, frase scurte, dialoguri, rugăciuni. etc.; in 12⁰, 91 p. Bucureşti 1879, *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . . . 1 —

124. **ALFABET** pentru jocul copiilor, in 8⁰ oblong, intr'o cutie frumoasă, Bucureşti, 1879, *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . 5 —

125. **AMORUL.** — Culegere de cănturi naţionale şi popolare. Broşura I, Cănturi noi şi moderne, ediţ. IX, in 16⁰, 173 & III, ... 1 25

Broşura II, Cănturi vechi şi populare, ediţ. IX, in 16⁰, 172 & IV, Bucureşti 1879, *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* 1 25

126. **BAUR.** — Călăuza Bucureştilor, coprinzĕnd toate stradele aşezate după alfabet, toate autorităţile administrative, judiciare şi militare, toate institutele publice şi private, bisericele, cimitirele, toate societăţile şi stabilimentele; afară de aceasta mai coprinde regulamentul municipal şi stabilimentele; a poliţiei capitalei, relative la trăsurile de piaţă; in 16⁰, 99 p. Bucureşti 1879, *Tip. Independinţa.* 1 50

BIBLIOTECA ALEASĂ, vez Grimm.

127. **BOERESCU BASILE.** — Conflictul religios dela Curtea de Argeş, in 16⁰, 112 p. Bucureşti 1879 . . . . . — 50

BONNEFONT. — Atlante geografic, vezi Laurian.

128. **BUDGETUL** comunei Bucureşti, pe esercitiul anului 1879; in 8⁰, 39 p. Bucureşti 1879, *Tip. Românul.* . . . . .

129. **CONSTANTINESCU B.** — Abecedar românesc, ediţ. VI, in 12⁰, 104 p. Bucureşti 1879, *Socec & Comp.* — Carte aprobată prin Decret Domnesc de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice, pentru scoalele primare din România . — 30

130. **DIALOGI** greco-români, spre a putea cineva invĕţa cu uşurinţă limba greacă, conţinĕnd pe lăngă un tractat despre adevĕrata pronunţare a alfabetului grec, şi o colecţiune de cele mai usitate vorbe, frase, modele de poliţe şi de petiţiuni, prelucrat de T. N.; in 12⁰, 95 p. Galaţi 1879, *G. D. Nebunelli & Fii.* 2 —

131. **DORUL INIMEI,** colecţie de cântece noi şi vechi, doine, hori, cântece naţionale, cântece populare, cântece de dor, cânturi eroice, balade şi cupletele cele mai alese şi mai noi de teatru, adunate şi coordonate intr'un mod cu totul nou şi practic de *N. D. Popescu.* Partea I, in 16⁰, 384 p., ... 1 50

132. » II, ediţ. II, 270 p. 1 50

133. » III, ediţ. II, 271 p.; Bucureşti 1879, *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . 1 50

134. **DORUL ROMÂNULUI,** culegere de cânturile cele mai noi, ilustrat cu 12 gravuri xilografice, ediţ. nouă, in 16⁰, Bucureşti 1879, *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* 1 50

135. **FISCH CAPITAINE.** — Guerre d'Orient 1877-78, coopération de l'armée roumaine en Bulgarie, accompagné de 5 planches, in 12⁰. IV, 212 p. Bruxelles *Spineux & Comp.*, Bucarest *Socec & Comp.* . . . . . 4 —

136. **GELCULESCU A. T** — Esercitii aritmetice asupra celor patru operaţiuni ale numerilor intregi, pentru uzul clasei I primare de ambe sexe, in 12⁰, 24 p. Craiova 1879, *Benvenisti* . . . . . — 25

137. **GRIMM PAUL.**— Misterele din palatul Ţarilor, traducere de *Iuliu I. Roşca,* in 18⁰, 108 p. Bucureşti 1879, *E. Graĕve & Comp.* 2 50

Lei B.

138. **LAURIAN A. TR.** — Atlante geogrrafic, după *Bonnefont*, adoptat pentru scoalele române din ordinul A. S. R. Carol I Domnul Românilor; in folio, 20 chărţi, Bucureşti, 1879, *Socec & Comp.* 11 75

139. **LEONARDESCU CONSTANTIN.** — Curs de Filosofia pentru usul liceelor, redactat conform programei oficiale de licee şi celei de bacalaureat, partea I, Psichologia experimentală, studii asupra omului considerat ca fiinţă conscientă şi inteligentă, afectivă, sentimentală şi morală; in 8⁰, XXVII, 310 p. Iaşi 1879, *Tip. Balassan.* . . . . . 5 —

140. **MANLIU I.** — Curs elementar şi gradat de gramatica română, etimologia şi compositiunile, ediţiune nouă corectată şi adaosă, in 12⁰, VIII, 128 p. Bucureşti 1879, *Tip. Luis.* — Această carte este aprobată prin decret Domnesc de Ministeriul Instrucţiunii publice şi al Cultelor, pentru toate scoalele de amândouĕ sexele din ţară . . . . . — 80

141. **MARIANU GEORGE.** — Ciocoii vechi şi noi, conferinţă ţinută in zioa de 3 Februariu 1879 la Ateneul Român. in 8⁰, 50 p. Bucureşti 1879, *Tip. Laboratorilor Români* . . . . . 1 —

142. **MICA BIBLIOTECĂ** pentru copii. Colecţiune de basme şi istorioare morale, imprimate pe hărtie velină cu caractere mari şi ornate cu o mulţime de figuri mari litografiate in culori:

Seria I coprinzĕnd: Mama, Pisica albă, Copiii in pădure şi Trei Urşi, format 4⁰ mare . . . . . 6 —

Seria II coprinzĕnd: Fetiţa cu boneta roşiă, Principesa fermecată. Cenuşeriţa şi Barbă albastră, format mare în 4⁰ . . . . . 4 —

Seria III coprinzĕnd: Cotoiul incălţat, Fabulele lui Esop, Tigrul păcălit şi Istoria lui Iosif, format mare in 4⁰ 6 —

Seria IV coprinzĕnd: Jupân Rănică Vulpoiul, Robinson Crusoe, Un prânz in lumea cănilor şi Piticul, format in 4⁰ 6 —

Bucureşti 1879, *Socecu & Comp.*

N. T. — Dialogi, vezi Dialogi greco-români.

143. **POPP IOAN.** — Abecedar sau Manual de silabism, cu litere române redactat intr'un mod foarte simplu şi inlesnitor, ediţ. XXII, in 18⁰, 79 p. Bucureşti 1879, *Fraţi Ioaniţiu & Comp.* . . . . . — 30

144. **ROŞCA JULIU J.** — Flori de primăvară. Dora şi Florin, poemă, in 16⁰, 31 p. Bucureşti 1879, *Tip. Cucu.* . . — 50

145. — idem ediţ. II . . . . — 40

146. **ŞOIMESCU IOAN V.** — Diurpaneu, ultimul Decebal al Daciei, tragedie in cinci acte, in 8⁰, 101 p. Bucureşti 1879, *Tip. Naţională* . . . . . 1 —

147. **STILESCU BASILIU.** — Gramatica română, partea etimologică, prelucrată după un metod nou şi inavuţită cu exemple şi exerciţii pentru usul claselor II şi III primare de ambe-sexe, ediţ. XXII, in 12⁰, 78 p. Bucureşti 1879, *Fraţi Ioaniţiu & Comp.* . . . . . — 40

148. **ZAMFIROLU G.** — Elemente de caligraphie pentru usul claselor primare de ambe-sexe, ediţ. III, in 8⁰ oblong, 7 p. Bucureşti, *Fraţi Ioaniţiu & Comp.* — 20

149. **BĂDILESCU IOAN.** — Gramatica latină partea I, formate pentru clasele I şi II gimnasială, ediţ. V, in 8⁰, 122 p. Bucureşti 1875, *Socecu & Comp.* . . . 2 —

150. **BĂICOIANU CĂPITAN.** — Estras din Monitorul Oastei 1860—1876, in 8⁰, 66 p. Galaţi *Tip. Comercială*, (Bucureşti *Socecu & Comp.*) . . . . . 1 —

151. **BAITLER ELENA.** — Clara sau victima virtuţei, dramă in 5 acte şi trei tablouri, cu un prolog din scrierile d-nei Genlis, in 8⁰, 122 p. Bucureşti 1875, *Tip. Laurian* 1 50

152. **BĂLĂCEANU IOAN.** — Legislaţiunea şi administraţiunea militară, coprinzĕnd toate legile şi regulamentele militare astăzi in vigoare, asemenea toate instructiunile, decisiunile, diferite circulări ministeriale precum şi toate modificaţiunile aduse acestora până la No. 12 al Monitorului Oastei, pe anul 1874? a doua ediţiune, in 4⁰, *Tip. Mănescu.* (Depoul de imprimate la Ministeriul de Resbel) . . 25 —

153. **BĂLCESCU NICOLAU.** — Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul, urmat de scrierile diverse, publicate prin dece-

Lei B.

siunea Societăţii Academice române. şi insoţite cu o precuvêntare şi note de A. I. Odobescu, in 12⁰, XX, 678 p. Bucureşti 1878, *Socecu & Comp.* . . 4 —

154. **BĂLTEANU E. D.** — Studie asupra poesiei didactice la Eleni, in 8⁰, 115 p. Bucureşti 1876, *Tip. Curţii* . . .

155. **BANCILA PETRU.** — Colindele Crăciunului şi al Paştilor sau producţiuni cu cântece la naşterea şi invierea Domnului nostru Isus Christos, la care sau adaus colăcăritul sau vornicetul usitat la nunţi precum şi câteva cânturi ce se cântă la masa nunţii, in 18⁰, 79 p. Sibiu 1875, *Tip. Closius* . . . . . .

156. **BANCOV I. P.** — Ţăranul chemat la vot, cantonetă, in 12⁰. 15 p. Craiova 1876, *Tip. Macinca şi Samitca* . . . . . .

157. **BARBU.** Poiana-lungă. — Amintiri in versuri, in 12⁰, 28 p. Bucureşti 1878, *Tip. Grecescu.* . . . . . 1 —

158. **BARGOANU P.** — Principii de Retorica română, in 8⁰, 109 p. Ismail 1877, *Tip. Dunării de jos* 1 50

159. **BARGOVANU V. GR.** — Metodul contului in scoala populară, manual pentru invĕţători şi preparanţi, in 12⁰, 92 p. Gherla 1878, *Tip. Archidiecesană* .

160. **BARIŢIU G.** — Transilvania, foaia asociaţiunii Transilvaniei pentru literatura şi cultura poporului român, 11 volume in 4o, p. 288—3168, Braşov 1868—1879. *Tip Römer & Kamner* . . . à 9 —

161. **BARONZI G.** — Amor, Patrie şi Dumnezeu, după poeţii indiani, in 12⁰, 35 p. Galaţi 1874, *Tip. Română* . . . .

162. — Nătărăii, Roman, in 12⁰, Galaţi 1875, *Tip. Română.* . . . . .

163. — Balade şi Legende, in 12⁰, 99 p. Galaţi 1876 . . . . . .

164. — Alestaru, dramă in 5 acte (1393—1395), in 8⁰, 83 p. Galaţi 1878, *Tip. Schenk* . . . . . .

165. **BAROZZI I. C.** — Despre eroare in materia civilă, tratată după dreptul roman şi român, in 8⁰, 160 p. Iaşi 1877 . .

166. Basme şi Legende egiptene din anticitate, in 16, 48 p. Bucureşti 1877, *Tip. Cucu* . . . . . .

Lei B.

167. **BAUMAN I.** — Dicţionar român portativ, culegere de cele mai necesare cuvinte radicale, in 16⁰, 238 p. Craiova, *Tip. Lazar* . . . . . 3 —

168. **BEJAN V. I.** — Temperatura in timpul facerii şi valoarea ei semiologică, in 8⁰, 84 p. Bucureşti 1877, *Tip. Grecescu* . . . . . .

169. **BELDIMAN AL. A.** — Herr Carl-Braun-Wiesbaden der Tissot Romaeniens, in 8⁰, 24 p. Berlin 1876, *Miescher & Röstell.* 1 10

170. **BENGESCU G.** — Radu al III cel frumos, dramă in 5 acte in versuri, in 8⁰, 126 p. Iaşi, *Tip. Goldner* . . . . . 5 —

171. **BIANU I. C.** — Viaţa şi activitatea lui Maniu Samuil Miculu, alias Clein de Sadu, in 8⁰, 35 p. Bucureşti 1876, *Tip. Lab. Români.* . . . . . — 60

172. **BIBESCU GEORGES, PRINCE.** — Campagne de 1870, Belfort-Reims-Sedan, Le 7-ème corps de l'armée du Rhin, 5-ème ed., in 8⁰, 214 p. Paris 1878, *E. Plon & C-ie.* Bucureşti, *Socecu & Comp.* . . . . . 10 —

173. **BIBESCO.** — Le corps Lorencez devant Puebla 5 mai 1862. Retraite de cinq mille, 3-ème edition, in 8⁰ 32 p. Paris, *E. Plon & C-ie.* 2 40

174. Biblioteca poporului român, colecţiune de poesii vechi, cântece vechi ale poporului român, din psalmii lui Dositeiu mitropolitul, culegere din poesiele Văcăreştilor. *I. Baracu, C. Conachi, Paris Momuleanu* şi *Beldimano,* în 8⁰, 215 p. Bucureşti 1878. *Tip. Labor. Români* . . . . . — 50

175. **BLAREMBERG N.** — Romănia şi resbelul actual sau guvernanţii şi guvernaţii, traducţiune din limba francesă precedată de scrisoarea autorului către editor, tipărită din iniţiativa unui iubitor de adevĕr, ed. II, in 8⁰, LXII & 127 p. Bucureşti 1878, *Tip. Lab. Români* . . . . . 2 —

176. **BOERESCU B.** — Codicele române sau colecţiune de toate legile Romăniei, coprinzĕnd, codicele civile, procedura civile, codicele comerciale, codicele pe-

Lei B.

nale, procedura penală impreună cu dispositiunile tratatului din Paris, şi alte convenţiuni din 1858 relative la România; cu constituţiunile de la 1858 incoa, a doua ed., in 8°, 1075 p. Bucureşti 1873, *Tip. Lab.* . . . . . 20 —

177. — Apendice la codicele române coprinzênd toate legile, decretele şi regulamentele de la 1873 până la Aprilie 1875, in 8°, 210 p. Bucureşti 1875. *Tip. Lab. Român.* . . . . . 10 —

178. **BOILEAU.** — Arta poetică, traducere in versuri de *A. Naum*, in 12°, Iaşi 1876

179. **BOIU ZACHARIA.** — Abecedar, in 12°, Sibiu 1874, *Tip. Archidiecesană.* . .

180. — Carte de cetire. in 12°, Sibiu 1874, *Tip. Archid.* . . . . . .

181. — Cuvênt bisericesc la parastasul celebrat de asociaţiunea transilvană pentru mitropolitul *Baron de Şaguna*, in 12°, 32 p. Sibiu 1876, *Tip. Archid.*

182. **BOLINTINEANU DIM.** — Poesii: (Legende istorice, Florile Bosforului, Basme, Macedonele, Reverii şi Diverse), 2 volume in 12°, XVI & 508 p. V. 338 p. Bucureşti 1877, *Socecu & Comp.* 12 —

183. — legate frumos . . . . . 15 —

Seria intreagă a clasicilor români, coprinzênd operile complete ale lui Alexandri, Const. Negruzzi şi poesiile lui Dim. Bolintineanu in 12 vol. format Charpentier, frumos imprimate, costă nelegate 50 lei saŭ legate frumos in 11 volume, 65 lei. . . . . .

184. — Traianida. Poemă epică naţională in 12°, 189 p. Bucureşti 1870, *Socecu & Comp.* . . . . . .

185. — Viaţa şi faptele lui Mihaiu Viteazu. Ediţiunea II revĕzută schimbată şi adăogită, in 12°, 135 p. Bucureşti 1870, *Şocecu & Comp.* . . . 1 —

186. — Viaţa şi faptele lui Ştefan Vodă cel Mare. Ediţiunea II revĕzută şi corectată in 12°, Bucureşti 1870, *Socecu & Comp.* . . . . . 1 —

187 — Viaţa lui Vlad Ţepeş Vodă şi Mircea Vodă cel Bătrân. Ediţiunea II revĕzută şi corectată, in 12°. 111 p. Bucureşti, *Socecu & Comp.* . . . . — 80

Lei B.

188. **BOLLIAC CESAR.** — Colecţiune de poesii vechi şi noue, in 8°, Bucureşti 1856, *Socecu & Comp.* 2 50

189. **BONACHI AL. GR. Dr.** — Codicile civile române, comentat, 4 broşuri, in 8°, 470 p. 1876—1878. . . . . .

190. **BORN G. F.** — Caterina Cornaro, cea mai frumoasă regină a Ciprului, credinţa, jertfa inchisiţiunii veneţiane — episod istorico-romantic, prelucrată in românește de Vas. Gr. Popu, 6 broşuri, in 12°, 359 p. Bucureşti, *Tip. Curţii.* . . . . . 6 —

191. **BOUVIER ALEXIS.** — *D-nul Coquelet*, spionul tradus de *Iul. I. Rosca*, in 12°, Bucureşti 1878, ...

192. **BOYS I.** — Contesa de Monte-Christo, tradicţiune de *Iosif Kohl.* 10 broşuri, in 12°, 883 p. Focşiani, *Ştefănescu & Samolada.* . . . . . 10 —

193. **BOZZI-COURSIER etc.** — Dialog românogermană, vezi *Wartha.* . . . . . .

194. **BRACHET.** — Gramatică istorică a limbei francese prelucrată de *Frĕd. Damé*. in 8°, 120 p. Bucureşti, *Fraţi Ioaniţiu & Comp.* . . . . . 2 —

195. **BRANDZA DEM. Dr.** — La nouvelle école, ou l'Influence des travaux du prof. H. Baillon de Paris sur la Botanique contemporaine, suivie d'un extrait de l'Adansonia, sur un nouveau genre, texte et traduction roumaine in 8°, 31 p. Iaşi 1874, *Tip. Gheorghiu.* . . .

196. — Trichiaa şi Trichinosa, conferenţă, in 8°, 31 p. Iaşi 1874, *Tip. Gheorghiu.* 1 50

197. — Notă asupra unui nou cas de Trichinosa, şi inspecţiunea microscopică cu mĕsura profilactică, in 12°, 8 p. Bucureşti 1870, *Tip. Laboratori Români.* . . . . . .

198. — Notă asupra originei botanice şi afinităţilor terapeutice a noului medicament Jaborandi, in 8°, 7 p. Aucureşti 1875, *Tip. Lanrian.*

199. **BRĂNESCU D.** — Explicarea evangelielor dominicale celor mai alese in 12°, 52 p. Craiova 1877, *Tip. Lazar.* . . — 50

200. — Orariu, (Ciaslov) ordonat cu

Lei B.

binecuvêntarea I. P. S. Episcop Atanasie, in 4⁰, 407 p. Craiova 1877, (cu litere latine), *Tip. Lazar*. . . . 6 —

201. **BRANU PETRU.** — Mărgăritare saŭ sentinţe poetice, filosofico-moralo-estetice, după mai mulţi autori latini, prelucrat, (in numĕr de 505 cu text latin) in 8⁰, 81 p. Satu-Mare 1874, *Tip. Nagy*. . 3 —

202. **BRĂTIANU D.** — O datorii de recunoştinţă către ţara mea, in 8⁰, 19 p. Bucureşti 1877, *Typ. Naţională*. . . 1 —

203. **BRĂTIANU G.** — Panslavismul şi pericolele sale pentru Europa, in 8⁰, 32 p. Bucureşti 1877. *Tip. Naţională*.

204. **BUDIŞTEANU A.** colonel. — Cartea soldatului de infanterie, coprinzĕnd datoriile soldatului, coprinse in regulamentele militare, in 16⁰, 123 p. Bucureşti 1876, *Socecu & Comp.* . . . . . — 80

205. **BUDU TITU.** — Concordanţa biblică, reală saŭ locuri scripturale in ordine alfabetică a materielor diverse, 2 părţi, in 8⁰, 750 p. Gherla 1876, *Tip, Archiedicesană*. . . . . 9 —

206. **BUJOREANU I. M.** — Biblioteca de Legislaţiune. Colecţiune de toate legiuirile vechi şi noue, căte s'au promulgat până la finele anului 1874 coprinzĕnd intre altele şi Pravila lui Caragea, Legiurile prinţ. Stirbei, cod. civil vechiu al Moldovei (Calimach), pravila bisericească, statutele coloniilor bulgare din Basarabia, pravilnicească condică a lui Ipsilant VV., instrucţiuni, regulamente, statute, decrete, tarife etc. etc., precum şi o tablă generală alfabetică de cele coprinse, cu trămiteri şi deslusiri de mare importanţă. 2 volume mari in 8⁰ de peste 3,500 pagine, Bucureşti 1873—75 *Socecu & Comp.* . . . . . 50 —

— Idem Idem legat solid in 2 vol. 60 —

Aceleaşi separat: . . . . . .

207. — Vol. I, coprinzĕnd pe lăngă legiuirile vechi şi cele nouĕ până la finele anului 1870, 1 vol. forte de 2,140 pag. 1873. . . . . 30 —

— Vol. II, coprinzĕnd pe lăngă pravilnicească condică a lui Ipsilante VV, şi legile cele nouĕ dela 1 Ianuarie 1871 până la finele anului 1874 cu toate procedurile, regulamentele etc. etc., decretate in acest timp, 1 vol. forte de 1,400 pag. 1875. . . . 20 —

208. — Cod. comunal. Colecţiunea de toate părţile legiurilor (promulgate până la 1 Ianuarie 1871) atribuite primarilor şi consiliilor comunale cu toate esplicaţiunile necesari in notiţe, ed. II in 8⁰ Bucureşti 1871 *Socecu & Comp.*

209. Buletinul hotărîrilor curţii de casaţiune, date in materii civilă, tom. XIII pe anul 1874, in 8⁰, 426 p. Bucureşti 1875, *Typ. Statului* . . . . . 12 —

210. **BURADA T.** — Almanachul musical, pe anii 1875, 1876 şi 1877. In 8⁰, I 61 p. III 111 p. Iaşi 1878—1877 a 2 —

211. **BURLA V. M.** — Prospect gramatical, asupra dialectului lui Homer şi a lui Herodot. In 8₀, 48 p. Iaşi 1877. *Tip. Buciumului român*. . . . . .

212. **BUTARESCU M.** — Consideraţiuni asupra pansamentelor rare, memoriu. In 8⁰, Bucureşti 1874. . . . . .

213. **BUTIURIANU ARCHIMANDRITUL** (Ieronim). — Manual de archeologia biblică, pentru usul seminarielor. In 12⁰, 207 p. Iaşi, 1878 *Tip. Vagşal şi Leinvand*. 4 —

214. **CAIANU D.** — Manual pentru deprinderea in cugetare şi compositiuni după F. R. Wurst. In 8⁰, 144 p. Focşani 1877. *Tip. Goldner* 1 25

215. **CALINESCU STEF.** — Invĕţătura elementară despre dogmele bisericei ortodoxe de resărit. In 12⁰. 87 p. Bucureşti 1877. *Tip. Carţi* . . . . . — 85

216. — Viaţa, operile şi filosofia lui Descartes. In 8⁰, 98 p. Bucureşti 1876 *Tip. Curţi* . . . . . 2 —

217 — Manual de morală creştină, elaborat conform programei in vigoare pentru seminare, licee, gimnasie, scoale centrale de fete şi normale. In 12⁰, 139 p. Bucureşti. *Tip. Curţi* . . . . . 2 —

218. — Manual de sintaxa română ed. II complectat cu sintaxa propositiunilor şi punctuaţiunii in colaborare cu *C. Stoicescu*. In 12⁰, 192 p. Bucureşti. *Tip. Curţi* . . . . . 2 —

Lei P.

219. **CANDIANO POPESCU A.** — Când n'aveam ce face, Poesii, a doua ediţiune, radicalmente indreptată. In 8⁰, 141 p. Craiova 1875 *Tip. Gh. Chitu şi Theodorian* . . . . . .

220. — O pagină din istoria resboiului poporului român din anul 1878—1878. In 13⁰, 52 p. Craiova Benvenisti . . — 50

221. **CANDREA I. PETRU B.** — Scoala română, foaia pedagogică şi didactică, pentru interesele institutelor de cultură şi ale organelor acestora. In 4⁰, Sibiu 1875—76, W. Krafft . . . . . .

222. **CANTACUZINO AL.** — America vis-à vis de Romănia. In 8⁰, 32 p. Bucureşti 1876. *Tip. Curţi* . . . . . .

223. **CANTEMIR DEM. Dr.** — Consilie igienice, pentru creşterea copiilor, in 8⁰ 126 p. Piatra 1877. *Tip. jud. Neamţu* 3 —

224. » Opere, tom. I descriptio Moldaviæ cu charta geografică a Moldaviei şi un fac-simile, in 8⁰, XII, 155 p. Bucureşti 1876, *Socecu & Comp.*

225. » Tom. II descrierea Moldovei, tradusă din textul original latinesc aflat in Museul asiatic, al academiei imperiale sciinţifice dela St. Petropole. Cu charta geografică a Moldovei şi un fac-simile, in 8⁰, XVI 174 p. Bucureşti 1875 *Tocecu & Comp.* . 4 —

226. » Tom. III. Istoria imperiului otoman, creşterea şi scăderea lui, cu note foarte instructive, tradusă de Dr. Ios. Hodosiu. Partea I, in 8⁰, 401 p. Bucuresci 1876 *Socecu & Comp.* . 4 —

227. » Tom. IV Partea II, cu note şi indice alfabetici tradusă de Dr. Ios. Hodosiu, cu o stampă representând palatul lui Dem. Cantemir in Constantinopole, in 8⁰, 80, XXXI p. Bucueşti 1878 *Socecu & Domp.* . . . . . 8 —

228. » Tom. VI, Istoria Ieroglifică, in 8⁰, Bucureşti 1879, *Tip. Curţii*

229. » Vita Constantini Cantemiri si colectanea orientalia, Bucureşti 1829 *Tip, Curţii* . . . . . .

230. **CANTILLI I. I.** — Despre servituţi in dreptul roman şi român, in⁰, 195 p. Bucureşti 1878, *Tip. Grecescu* . . . .

Lei B.

231. **CARP P.** — Politica externă a d-lui I. Brătianu. Patru discursuri rostite in Senat. Bucureşti 1878. . . . . .

232. Carte de citire, prelucrată de o asociaţie de invĕţători. Bucăţi de lectura gradată asupra tutor materielor ce se predau in clasele primare, precum: Invĕţămĕntul intutiv, naraţiuni şi fabule in prosa şi isoria sfântă, istoria patriei, istoria naturală, istoria universală, descoperiri şi inventiuni, geografia, igiena, fisica, cosmografia, proverbe, ghicitori, etc., etc. cu ilustraţiuni intercalate in text. *Librăria Socecu & Comp.* — Carte aprobată prin decret Domnesc de Ministerul Instrucţiunii publice pentru scoalele primare de ambe sexe.

Partea I pentru clasa II primară 160 p. in 8o cu multe ilustraţiuni, ediţ. III, 1877 . . . . . — 45

Aceeaşi cartonată . . . . . — 70

Partea II pentru clasa IV primară, 456 p. in 8⁰ cu multe ilustraţiuni, 1877 1 50

Aceeaşi cartonată 1 80

233. **ASCANIO** — Pe malul gărlei, comedie intr'un act; in 8⁰ 32 p. Bucureştĭ 1879, *Szöllösy* . . . . . 2 —

234. **CALIMACH A. P.** — Discoride şi Lucia Apuleiu, Botanica Daco getică; in 8⁰ 24 p. Roma 1879 . . . . . 2 50

235. **CONTESA LAMBERTINI** fica cardinalului Antonelli, roman prelucrat după date istorice şi acte stenografice din procesul contesei Lambertini contra moştenitorului cardinalui Antonelli in Roma. Traducere de *Leon Grigorita;* in 8⁰ 138 p. Bucureşti 1879, *Tip. Curţii* . 2 —

236. **CONVORBIRI LITERARE.**— Redactor: *Iacob Negruzzi*, anul al XIII-lea (1878) in 4⁰ 464 p. Iaşi 1879, *Tip. Naţională.* — Abonamentele se fac la librăria *Socecu & Comp.* . . . . . 20 —

237. **CUNCTATOR FABIUS.** — Curriculum vitae saŭ viaţa d-lui C. A. Rosetti; in 12⁰ 29 p. Bucureşti 1879, *Tip. Thiel & Weiss* . . . . . — 30

238. **DAMÉ FR.** — Manual de versificaţiunea francesă; in 8⁰, Bucureşti 1879, *Tip. Curţii* . . . . . .

Din Stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucureşti. — 22.350.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 5 Bucuresti, 1 August 1885 **Anul XIX**

SCRISOARE DESPRE TECUCIU

Tĕrgul *Tecuciu* se pomeneşte prin documente vechi din zile depărtate, de mai bine de *şaptesute-cinzeci de ani.* Se crede că tĕrgul Tecuciu işi trage numele de pe apa *Tecuciu;* acest pĕriu isvoraşte din fundul Buciumenilor, din dealul Cucueţilor, dinsus de Nicoreşti; văile pe care le udă dela obărşia sa se numesc in uricele vechi: *pustietăţile Tecuciului.* O cărăruşă ducea odinioară, pe aceste văi, umbrite de codri altădată, şi aici era *Cetate,* de unde ostaşul moldovean, urcându-se la *Cătătoare,* in zile de nepace, cuprindea cu ochiul sĕu de vultur văile şi cămpiile depărtate, şi *căta* de vine duşmanul, să dea de ştire.

Nu departe de tĕrgul Tecuciu, spre tĕrgul Nicoreşti, este satul *Tecucel,* cătunul comunei Vizureşti. Pănă la 1708, exista in Tecuciu şi familia *Tecucel,* cum vom vedea mai jos intr'o carte dela Domnul Moldovei Mihaiu Cehan Racoviţă Voevod, din acel an.

Multe localităţi in Moldova, in Valachia şi in Bucovina, poartă numele de *Tecuciu*: in Bucovina este satul *Tecucenii* sau *Tecuciu* [1]); in Valachia, in judeţul Teleorman, este satul *Tecuciu,* in plasa Mijlocului-de-sus, astăzi plasa Teleorman [2]); in Valachia este şi pĕriul *Tecucel,* in judeţul Teleorman, ce se varsă in Vede [3]). Aceste sate se trag pesemne din Tecuciul Moldovei: o tradiţie veche ne spune că, inainte de trecerea lui Negru-Vodă din Făgăraş in Cămpulungul Valachiei, sate intregi de Moldoveni, de pe

[1]) Raport asupra Bucovinei din 1781 (in Eudoxiu Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Romănilor, tom. VII, pag. 498, No. 259. Bucureşti 1876.)

[2]) *Φωτεινὸς, Ἱστορία τῆς Δακίας* tom. III, pag. 265. Indicele comunelor Romăniei, pag. 86. Bucureşti, 1865.

[3]) Frunzescu, Diction. topograf. al Romăniei, pag. 477.

la Vrancea şi de p'imprejur au spart şi au fugit de urgia Tătarilor, şi s'au adăpostit in Valachia, in părţile de peste Olt (1236), şi că de acolo a urmat după aceea o năvală comună a Românilor, Moldoveni, Munteni şi Ardeleni, asupra Tătarilor [1]).

Chronicarul Grigorie Ureche scrie că tĕrgul Tecuciu era situat la 1475, ca şi astăzi, *spre Ionăşeşti de-asupra Siretului* [2]).

La 1134, tĕrgul *Tecuciu* exista şi făcea parte din *Domnia Bărladului*, care işi intindea stăpănirea de la Prut până la Dunăre. Prin vremile acelea, Moldova era impărţită in mai multe Domnii mici, neatĕrnate unele de altele, cu ocărmuiri deosebite, toate elective; aşa găsim prin secolul XII *Bărladul*, *Cămpulungul*, din Bucovina, *Vrancea*, *Tigeciul* sau *Kigeciul*, *Codru* sau *Codrenii*, *(Tegina) Chilia* şi altele [3]). Cănd micile Domnii ale Moldovei se uniră sub Dragoş, unul din Domnii Români, descălecat de peste munţi (1360), Moldova nu era ţară pustie saŭ fără orĕnduială, şi, precum scrie istoricul şi Domnul Moldovei Dimitrie Cantemir, „greşaşte săracul Nicolai Costin (Dumnezeu să-l ierte!) cănd zice precum ţara Daciei să se fi pustiit pe vremile Atilei şi să fi stătut pustie, toată ţara aceasta unde trăim noi, mai bine de şase sute ani, până la venirea lui Dragoş-Vodă; ci noi nu numai pustiită ţara să fie stătut, ce incă cu mulţi ani inainte de Dragoş-Vodă, *bine intemeiată şi cu Domni vestiţi ţinută să fie fost o vom arĕta*, aşa incăt şi el (Dumnezeu să-l pomenească!) de ar fi viu, singur greşala sa cu dragă inimă ar mărturisi.“ [4])

Un chrisov dela *Domnul Bărladului Ivanco Rostislavovici*, dat din Bărlad la 1134 Maiu 20, neguţătorilor de Misivria, sau Mesembria, „le acordă să nu plătească vamă la descărcarea mărfurilor in oraşul Domniei Sale Galaţi, ci numai la Bărlad, in *Tecuciu* şi in celelalte oraşe ale Domniei Sale; iar la exportarea diferitelor mărfuri locale, adică Moldoveneşti, şi la exportarea de mărfuri Ungureşti, Ruseşti şi Boeme, să plătească vamă numai in Galaţi şi nu aiure“. Acest chrisov este cunoscut in literatura noastră şi in literatura străină sub numele de *Diploma Bărlă-*

---

[1]) Aricescu, Istoria Cămpulungului, tom. II, pag. 85 sq. Bucureşti 1856. — **К. Сталати, О. Бессарабіи и ея древнихъ жителяхъ, in Записки Одесскаго Общества Исторіи и древностей,** tom. II, pag. 805—815.

[2]) Cogălniceanu, Letop. Moldov. tom. I, pag. 126—128.

[3]) Cantemir, Cartea Moldovei. pag. 23—36.

[4]) D. Cantemir, Chronic. Moldo-Român, tom, II, pag. 52—53. Iaşi 1836.

deană; el s'a găsit in Rusia intre hărtiile Domnului Moldovei Dimitrie Cantemir [1]).

Aşadar, la 1134, *Tecuciul* exista şi avea importanţă ca tĕrg şi ca scaun de vamă. Sunt 750 de ani de atunci: el exista de bună seamă din zile şi mai depărtate.

Oraşul Tecuciu, fiind aproape de hotarul Valachiei, se numea o dinioară *oraş de margine;* astfel il numeşte şi Ioppecourt, ostaş nobil din Lotaringia, care a luat parte la luptele dintre fiii lui Simeon şi ai lui Ieremia Movilă (1608—1617) pe lângă Principii Poloni, protectorii familiei Movileşti, şi care a scris, după şederea şi luptele sale in Moldova, memoriile sale sub titlul: *Histoire sommaire des choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie*, şi le-a tipărit, la 1620, la Paris. Ioppecourt numeşte Tecuciul *oraş de margine destul de bun:* „Ticouhe est une ville frontière assez bonne.“ [2])

Letopiseţul vechiu moldovenesc, scris de călugării dela Monastirea Putna, pe la 1466, de pe care avem numai o foarte mică prescurtare, scrisă in limba Polonă la Iaşi, la 1566 Octombrie 28, şi păstrată de renumitul istoric Polon Adam Naruszewicz, vorbeşte despre ţinutul Tecuciu: *powiat Tekuczowski.* [3])

In judeţul Tecuciu, găsim pomenindu-se multe nume de ale vechei aristocraţii Moldoveneşti: pe *Nicoara*, mare vornic al ţĕrii de jos, in *Nicoreşti;* familia acestui boer al Ţĕrii o găsim in fastele Moldovei pe la 1570, 1574, 1615, 1624 [4]); pe Condrea *Bucium*, mare vornic al Ţĕrii-de-jos (1460, 1582, 1588) in *Buciumeni* [5]); pe *Zeletin* (1428) in *Zeletin* [6]); pe *Şendrea*, viteazul hatman şi cumnat al lui Stefan-cel-Mare, in *Şendreşti* [7]); pe *Huru*,

[1]) S'au publicat şi comentat de D. Hăsdeu la 1869, in Iaşi, in jurnalul *Instrucţiunea publică*, şi apoi la 1869 in Bucureşti, in jurnalul *Traian*, de la No. 42 până la 55.

[2]) Scrierea lui Ioppecourt s'au tipărit de Papiu-Ilarian, in Tesaur de monumente istorice, tom. II, pag. 37, 39, 40, Bucureşti 1863.

[3]) Archiva Istorică a Românie, tom. III, pag. 5—34.

[4]) Izvod. lui Clănău, pag. 52. — Hăsdeu, Ion-Vodă-cel-Cumplit, pag. 224, 234. — Uricar, tom. II, pag. 254, tom. V, pag. 382. — Archiva Istorică a Român. tom. I, pag. 71, 128.

[5]) Letop. Moldov. I, 201. II, 25. — Hăsdeu, Ion-Vodă-cel-Cumplit, pag. 224. — Archiva Istor. a Român. I, pag. 7. — Archiva Românească, tom. I, pag. 92. — Cuvinte din bătrâni, I, 49, 50.

[6]) Uricar. tom. II, pag. 248.

[7]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 127.

mare vornic al Țĕrii-de-jos şi viteaz vestit, (1535) sub Petru Rareş Voevod, in *Hurueşti*[1]); pe *Dămăcuş* (1429, 1431, 1422, 1456, 1460), in *Dămăcuşa*, vulgo Podul-Turcului[2]); pe *Grozav*, hatman vestit şi viteaz sub Stefan-cel-Mare, in *Grozăveşti;* pe *Berheciu*, logofăt mare in zilele lui Ion-Vodă-cel-Cumplit, la 1576, in *Berheciu*[3]); pe *Nicoriţa*, vornic de gloată la 1615, in Monastirea *Nicoriţa;* acesta este vornicul *Nicoriţă* care la 1620 cumpĕră o casă in Iaşi, in uliţa Ungurească, dela logofătul Vitolt, fiind soltuz in Iaşi şi iscălind zapisul de cumperătură Glegorcea Lapte-Acru cu 12 purgari[4]); pe *Margoş Toftea*, Căpitan de Tecuciu, (1597) in moşia *Toftea*, astăzi proprietate a familiei Crăescu[5]). Aceşti boeri ai Moldovei au lăsat numele lor citatelor localităţi, care le-au fost dăruite de Domnii Țĕrii pentru vitejia şi slujbele lor. Istoricul şi Domnul Moldovei Cantemir ne zice: „*nu este nici un neam boieresc* in Moldavia, care să nu-şi aibă numele sĕu imprumutat satului *pe care l-a făcut el intăi*, fiindu-i dăruit de Domnie.“[6])

Nu departe de Tecuciu, spre Nicoreşti, aproape de satul Tecucel, este satul *Bucureştii*. Această localitate păstrează pomenirea vechei familii *Bucur*, pe care o găsim in analele Moldovei. Pe la 1820, găsim incă pe un *Vasili Bucur* vornic de poartă, pogoritor din această familie şi unul din poeţii Moldovei de pe atunci[7]).

La marginea de sus a Tecuciului, este moşia *Odaea*, astăzi proprietate a Statului. In vechile documente de prin zilele urgiei turceşti, ea se numeşte *Odae de beilic*[8]). Pe acele vremi de jale şi de asuprire, Ienicerii aveau etape, adecă staţiuni, prin mai

---

[1]) Archiva Istor. a Român. tom. III, pag. 30.

[2]) Archiva Istor. a Român. tom. I, pag. 122, 132, 154, 175.

[3]) Archiva Istor. a Român. tom. I, pag. 133. No. 192. şi pag. 116—117, No. 164.

[4]) Archiva Istor. a Român. tom. I, pag. 158, 181.

[5]) Cartea Veliţilor boeri ai Moldovei, din 19 Iunie 1665, in care se vede subscris şi chronicarul Moldovei Miron Costin: *Miron Costin vel comis.*

[6]) Descrierea Moldovei, pag. 218. — Conf. Ureche, Letop. Moldov. tom. I, pag. 162. — şi D. Cantemirii, Descriptio Moldaviae, Cap. XIII, pag. 107.

[7]) V. Alexandri vorbeşte despre el (in Operele Complecte, tom. III (prosă) pag. 445—462).

[8]) Vezi Chrisovul lui Constantin Mihail Cehan Racoviţă Voevod din 20 maiu 7261 (1753).

multe locuri ale ţĕrii, care se numeau *Odăile ienicereşti* [1]); era dar şi aici o *odae de beilic*, precum era *beilicul* la Iaşi şi in alte locuri ale ţĕrii.

Tĕrgul Tecuciu la rĕsărit merge pănă in apa Bărladului, care curge dela nord spre miazăzi şi se varsă in Siret lăngă satul Şerbăneştii. La Apus de tĕrg, curge *apa Tecuciu*, care se varsă in Bărlad, la marginea din jos a tĕrgului, formănd aice un unghiu, aceste douĕ ape, Bărladul şi Tecuciul, in năuntrul căruia se află tĕrgul.

La 1536 George de Reichersdorf, ambasador din partea regelui Ungariei Ferdinand, la curtea lui Petru Rareş voevodul Moldovei, aŭ făcut din ordinul stăpănului seu charta şi chorografia Moldovei, pe care le-au tipărit la Viena, la 1541. Pe charta sa, Reichersdorf pune tĕrgul Tecuciu *(Techis)* tot pe unde se află şi astăzi. [2])

La 1434 căndfiii lui Alexandru-cel-Bun, Ilie Voevod şi Stefan Voevod, işi impărţiră Moldova in douĕ, Stefan Voevod avu in partea sa ţinuturile Chilia, Vasluiul, Covurluiul, *Tecuciul* şi Oltenii; iar restul Moldovei rĕmase lui Iliaş Voevod. Un act domnesc dela Ilie Voevod, care se păstrează original in archiva ministerului de externe din St. Petersburg, iscălit la Suceava de Iliaş Voevod in Septembrie 1434 şi dat in măna lui Vladislav II Rege al Poloniei, statorniceşte această impărţeală. [3])

La 3 Iulie 1460, Stefan-cel-Mare acordă, din Suceava, un aşezămĕnt comercial neguţătorilor Leopolitani (Lemberghezi), care se păstrează in original in archiva municipală din Lemberg. Acest aşezămĕnt zice că reproduce şi confirmă *privilegiul cel mare* acordat de mai nainte acelor negustori de Stefan Voevod, unchiul lui Stefan-cel-Mare, care a domnit pe la 1390, modificănd numai taxele vamale, adecă uşurăndu-le. Intre tĕrgurile Moldovei cuprinse in pomenitele documente din 1390 şi 1460, găsim şi tĕrgul Tecuciu: „Cine va duce postavuri la Basarabia va plăti vama

[1]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 238.

[2]) Vezi această chartă şi chorografia in A. Papiu-Ilarian, Tesaur de monumente istorice, tom. III, pag. 121 sq.

[3]) Acest act l-am tradus din slavoneşte şi l-am publicat in «Convorbirile literare» an. 1881 No. 5, pag. 185—188. Textul se poate vedea in **Записки Одесскаго Общества Исторіи и древностей,** tom. IV, pag. 323—324. Odesa 1858.

in Suceava de grivnă trei groşi, iar in tĕrgul Roman, Bacău, Adjud, Putna, Vasluiu, Bărlad şi in *Tecuciu* de car doi galbeni.“ [1])

La 1495 Stefan-cel-Mare trece ca fulgerul pe aice, gonind pe Turci de prin lunca Bărladului de lângă Vasluiu şi de prin pădurea de unde purcede apa Similei in ţinutul Tutovei, până la Ionăşeşti aproape de Ţecuciu, unde i-au trecut Siretul inecându-i şi bătĕndu-i la locul ce se cheamă şi astăzi *Vadul Turcilor*. Aici de-asupra Siretului, zice Chronicarul Ureche, *la movila cea mare a Tecuciului*, Stefan-cel-Mare a odihnit trei zile. [2])

La 1564 Alexandru Lăpuşneanu vinea despre Galaţi cu putere, pentru a doua oară Domn in Moldova. El intrase in Moldova cu şapte mii de Spahii şi cu trei mii oaste de strinsură, şi cu poruncă dela Sultan către Hanul Tătarilor ca să-i dee orice ajutor de oaste i-o cere. „Lăpuşneanul mergea avĕnd alături pe vornicul Bogdan, amândoi călări pe armăsari turceşti. Ei ajung la coastele Tecuciului, unde poposiră la dumbrava dela Drăgăneşti, pe unde merge astăzi drumul la Pechia, căci pe aice l-au intimpinat boerii lui Tomşa Vodă, vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc şi visternicul Stroici. Ei se inchinară până la pămĕnt dinaintea lui Vodă Lăpuşneanu, dar fără a-i săruta poala după cum era obiceiul. — „Bine aţi venit, boeri! le zise Lăpuşneanul. — Să fii Măria Ta sănătos, rĕspunseră boerii. — Am auzit, urmă Alexandru de bântuirile Ţĕrii, şi am venit s'o mântuiu. — Să nu bănueşti, Măria Ta! zise Moţoc; Ţara este liniştită; pentru aceea obştia ne-au trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vra, nici te iubeşte, şi Măria Ta să te intorci inapoi. — *Dacă voi nu mĕ vreţi, eu vĕ vrau*“, rĕspunse Lăpuşneanul, şi ridicându-se cu oastea sa au mers grabnic la Iaşi, iar Tomşa Vodă, cu Moţoc vornicul şi cu Spancioc spătarul şi cu Veveriţă postelnicul fugiră in Polonia, la Liov, unde Regele Poloniei trimise pe Hatmanul Crasinski de le-au tăiat capetele la toţi“, căci Alexandru Lăpuşneanul cerea extrădarea lor. [3])

La 1587 Petru Vodă Schiopul, domnind pentru a doua oară

---

[1]) Archiva Istor. a Romăniei, tom. II, pag. 171—176.

[2]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 126. — Şincai, Chronic. Român. tom. II, pag. 62.

[3]). Letop. Loldov. tom. I, pag. 186—187. C. Negruzzi, in Alexandru Lăpuşneanul.

in Moldova, a făcut nuntă nepotului său Vlad, feciorul lui Miloș fratelui său, de a luat pe fata Mircei Vodă, care fuse Domn in Valachia. Petru Vodă a poftit la nuntă pe Mihnea Voevod Domnul Valachiei, unchiul său. Nunta s'a făcut, 'zic chronicarii, in ziua de 20 Iunie 1587, *in tĕrgul Tecuciu*, cu multă cheltuială și jocuri; și mulți Domni megieși de p'imprejur au venit de i-au infrumusețat masa, cu multe veselii și petreceri in tĕrg in Tecuciu. [1])

La 1624, mare sĕrbătoare a fost iară in Tecuciu. Radu Mihnea-cel-Mare domnea in Moldova, iar fiul său Alexandru Mihnea domnea in țara Muntenească. Radu-Vodă căsătorea pe fiul său Alexandru-Vodă, cu fata unui om vestit și foarte bogat intre Țarigrădeni anume Scarlat Țelembașa Beclicciu. Nunta s'au făcut *in tĕrgul Tecuciu*, unde amăndoi Domnii au venit cu toți boerii și cu toate oastele lor. La această veselie, erau adunate, zice chronicarul, două țĕri, Țara Moldovei și Țara Muntenească. Domnii erau impreună la toate manevrele militare, la toate ceremoniile și mesele; scaunele boerilor de Moldova erau dinadreapta, iar dinastinga boerii Muntenești, și așa și căpitanii de slujitori. Divanuri, case, cerdace, s'au făcut anume de acea treabă cu lucrători de ambe părțile, la sat la Movileni, in malul Siretului dincoace. Veniră la Tecuciu la amăndoi Domnii soli din partea Transilvaniei, Ungariei și Poloniei, cu daruri bogate, și au luat parte la veselie. Această nuntă au trăgănat aice două săptĕmăni intregi, cu mari petreceri și bilșuguri.[2])

La 1631, trecea prin Tecuciu Domnul Moldovei Alexandru Vodă Iliaș, părăsind țara și tronul. Era in a doua sa Domnie. Domnul nu putea uita fapta boerilor care se duseseră la Țarigrad cu plăngeri improtiva lui, și-i pândea; boerii din partea lor, se vorbiră cu toții și au resculat țara. Capul mișcării era Vasile Lupu vornicul, care mai tărziu a stat Domn in Moldova. Alexandru Vodă, părăsind tronul, purcese pe drumul Bărladului, și boerii il petrecură până la marginea țĕrii la Galați. La Tecuciu, i-au eșit inainte Costin postelnicul dela Putna, și l-au petrecut până la Galați. El sfătuia pe Alexandru Vodă, pe drum, *să vie la im-*

[1]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 204.—Fotino, tom. III, pag. 87, 85.—Letop. Moldov. in apendice tom. I, pag. 101, apendice X sub lit. F. — Șincai, Chronic. Rom. tom. II, pag. 240.

[2]) Miron Costin, Letop. Moldov. I, 258. — Fotino, II. 159, 161 și III, 102, 103. — Constantin Căpitanul, Istoria Domnilor Țĕrii Românești, in Magazinul Istoric pentru Dacia, tom. I, pag. 282—283.

păcăciune cu boerii şi să le fie iar Domn, luând el, Costin postelnicul, asupra sa această afacere. Dar Alexandru Vodă n'a vrut să primească şi ajungând la Galaţi au trecut Dunărea şi au mers la Ţarigrad.[1])

După moartea lui Irimia şi Simeon Movilă (1608—1611), grele turburări se iscară in Moldova din causa succesiunii la tron, mai ales intre fii lui Simeon (Constantin, Alexandru şi Bogdan) şi ai lui Iremia, apoi intre aceşti din urmă susţinuţi de cumnaţii lor din Polonia, şi intre Stefan Tomşa, trimes de Sultanul. Aceste lupte au ţinut până la 1617.

Stefan Vodă Tomşa, luând patru mii de Munteni, ce-i trimisese intr'ajutor Mihnea Domnul Valachiei, şi adunând şi el rămăşiţele oastei sale, luă iarăşi drumul Moldovei. Inştiinţat despre aceasta, Alexandru Vodă, fiul lui Irimia Vodă, trimete pe principele Corecky cu 6000 călăreţi, parte Poloni şi parte Cazaci, ca să-l aştepte *la Tecuciu*, care este (zice Ioppecourt) *un prea bun oraş de margine*; iar Alexandru Vodă rămâne in Iaşi cu celălalt cumnat al său, principele Visniowsky şi cu restul armatei, pentru a-şi conserva ţara şi a impiedeca să se facă turburări in favoarea lui Stefan, care avea incă legături in ţară. Corecky aşteaptă deci *la Tecuciu*. Aice Alexandru Vodă ii trimete vestea imbucurătoare că Tătarii uniţi cu locuitorii dela Orheiu, venind să-l atace, i-au bătut. In ziua de 12 Noembre, principele Corecky bate şi risipeşte pe Stefan Vodă Tomşa in marginea Tecuciului, pe cămpia ce se mărgineşte cu Siretul, şi se intoarce seara *la Tecuciu*, unde au lăsat oastea să se odihnească; şi fiindcă incepuse a fi foarte frig, Corecky impărţi oastea sa să ierneze in Tecuciu, in Bărlad, in Roman şi in Vasluiu; iar el s'a intors cu un corp de călăraşi la Iaşi, unde a fost primit de Alexandru Vodă şi de boerii curţii cu mare cinste.[2])

La 1648, August 25, Tătarii calcă Moldova, pradă şi ard toată Ţara-de-jos. Drumul lor era mai totdeauna prin Huşi, Bărlad şi *Tecuciu*, până la Siret.[3])

La 1650—1660, Archidiaconul Paul dela Alep, intovărăşind pe Macarie Patriarchul Antiochiei, in călătoriile sale prin Moldova şi prin Valachia, au descris aceste călătorii. El ne spune, intr'un rênd,

[1]). Letop. Moldov. tom. I, pag. 264—266.—Fotino, III, 105—107.

[2]). A. Papiu Ilarian, Tesaur de Monumente istorice, tom. II, pag. 37, 39, 40.

[3]). Archiva Istor. a Românici, tom. II, pag. 14, 10.

despre Tecuciu, că sosind despre Valachia la Focaşni, a trecut pe pământul Moldovei şi că tot in acea zi, după amiază, trecând in luntre fluviul Siret, au mas in vecinătate intr'un sat mare, şi a doua zi la amiază au venit *la Tecuciu*. In alt rând, Paul de Alep scrie că in ziua de 20 Ianuarie 1653 au trecut prin târgul Tecuciului; că târgul Tecuciu era situat pe un riu mare (Bârladul); că Tecuciul era un târg intins şi că avea trei Biserici cu clopotniţe la poartă; că *pârcalabul de Teccuciu* intimpină pe Patriarch ducându-i trăsuri şi cai domneşti din partea lui Vasile Lupu Voevod Domnul Moldovei, şi că i-au dat un boer ca să-l intovărăşască; că din Tecuciu Patriarchul cu suita sa plecă inainte, şi seara, foarte târziu, au ajuns şi au mers la un alt târg mare numit Bârlad. [1])

Cele trei biserici ce avea târgul Tecuciu, la 1653, sunt *Biserica Precistei*, care există şi astăzi la bariera din jos a Tecuciului, *Biserica Sfântului Ilie* care a ars la 1858, când a ars mare parte din târg; şi *Biserica Sfântului Nicolae*. In drumul său cel de al doilea Patriarchul ne spune că dela Tecuciu mergând inainte, a mers intr'un sat de *Greci*, aduşi din Rumelia de Vasili Lupu Voevod, şi pe care in timpul revoluţiei, adică după resturnarea lui Vasili Lupu Vodă, Moldovenii i-au jefuit şi i-au imprăştiat. [2])

Localitatea satului *Greci* se cunoaşte şi astăzi, in depărtare de vre-o 28 chilometri din sus de Tecuciu, pe coasta despre apus, lângă gara Berheciu. Dela acei *Greci* au rămas *via Grecilor* care produce un vin ce au fost şi este renumit, — unul din vinaţele cele mai bune ale Moldovei. [3])

Această vie este astăzi a d-lui Nicolae Chrisoveloni, cumpărată dela d. Dimitrie Mavrocordat, sunt acum vreo cinci ani, impreună cu moşia *Ghidigenii*, una din moşiile cele mai frumoase din ţara de jos a Moldovei.

La 1683, Vasile Habaşescul, venind la Movileni, in malul Siretului despre Tecuciu, a strins căpitani şi oameni de ţară, in scop de a face o răsculare. Insă Duca Vodă aflându-se la moşia sa *Domneşti*, a trimes pe Hatmanul Buhuş de a bătut şi a risipit acele adunături, incât Habaşescul nu s'a putut apuca de nimica. [4])

---

[1]). Archiva Istor. a Românici tom, II, part. II, pag. 60, 73.

[2]). Archiva Istor. a Rom. tom. I, part. II, pag. 109.

[3]). Cantemir, Descrierea Moldovei, pag. 56.

[4]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 243.

La 1769 tĕrgul Tecuciu se afla impustiit de devastările şi de focurile Tătarilor. In acest an, Mitropolitul şi boerii Moldovei, fac, din ordinul Impĕrătesei Ecaterina, un raport către generalul Rus Elem, despre starea Moldovei. In acest raport, citim despre Tecuciu:

„In acest ţinut a fost tĕrg mai nainte, numindu-se *tĕrgul Tecuciului*; *dar s'a pustiit, neremănĕnd nicio casă.*

Manolaki Bogdan ban, ispravnic;

Iordachi Iamandi, vel paharnic.“ [1])

Cine mai putea sta pe aici, in calea urgiei Tătarilor, Turcilor şi a neincetatelor focuri?

La 1711, in urma catastrofei dela Prut, Vizirul Ahmet Baltagi a dat voe Tătarilor şi Turcilor să robească şi să impustiească ţara Moldovei. Atunci ţara de jos a Moldovei au căzut toată in robie. Tătarii au robit şi au dat foc de a ars peste tot locul, dela ţinutul Vasluiului incepĕnd in jos şi până la munţi, adecă până in Valachia, au istovit tot. (Letop. II, 121—122).

Astăḑi cănd se sapă in tĕrgul Tecuciu, spre a se aşeza temelii de piatră pentru noue zidiri, se găsesc in une locuri, in pămĕnt, căte cinci rĕnduri de straturi de arsătură, până la doi stănjini de adăncime... Tĕrgul se pustiise, şi oamenii s'au tras la tĕrgul Nicoreşti, mai aproape de munţi şi de codri. Bătrănii ne spun din tradiţie că atunci cărmuirea ţinutului se mutase la Nicoreşti, tĕrg important şi foarte vechiu in districtul Tecuciului, inconjurat cu podgorii, renumit pentru aceste, şi bucurăndu-se de o poziţie frumoasă şi lesne de apărat. De atunci multe familii vechi din Tecuciu au remas in Nicoreşti până astăzi. Tecuciul incepu a se intoarce la urma sa după 1769.

La 1785 tĕrgul Tecuciu era făcut la loc. Comitele *de Hauterive*, gentilom de ambasadă pe lăngă ambasadorul Franciei din Constantinopole, comitele Choiseul-Gouffier, călătorea la 1785 prin Moldova, viind dela Constantinopole cu Alexandru Mavrocordat noul Domn al Moldovei, in calitate de *secretar francez*. Plecănd din Constantinopole, trecĕnd dela Silistra in Valachia şi după căteva zile ajungĕnd la Focşani, comitele de Hauterive ajunge cu Vodă Mavrocordat şi cu suita Domnească *la Tecuciu* (ville de Tecutsi) după 24 zile de călătorie. Hauterive scrie că *Ispravnic de Tecuciu* era un boer mare, mai mare de căt acel

[1]) Archiva Românească, tom. I, pag. 140—145.

de Focşani; că in ţinutul Tecuciului sunt *trei tĕrguri* care vin unul după altul, coprinzĕnd o vale frumoasă, bine cultivată şi udată de riuri; că ispravnicul de Tecuciu lua dela fiecare din locuitorii ţinutului căte doi lei şi căte douĕsprezece zile de lucru; că acel ispravnic era un om foarte serios şi foarte cu nepăsare către străini. Hauterive nu ne spune numele sĕu; el ne zice numai că ispravnicul de Tecuciu avea o barbă atăt de frumoasă, cum n'a mai vĕzut in viaţa sa. Ispravnicul de Focşani era (zice Hauterive) om galant, amabil, democrat; dar ispravnicul de Tecuciu, boer mare, serios şi mândru, mai ales către străini.[1] Cine să fi fost oare acest ispravnic de Tecuciu?

Cele trei tĕrguri care la 1785 erau in judeţul Tecuciului sunt *Piscul, Tecuciul* şi *Nicoreştii;* ţinutul Tecuciului se intindea pe atunci pănă dincolo de Pisc. Astăzi Piscul este un mic sat, cu cătunele Peneu şi Popi (Odaia) comuna Piscul are 1360 locuitori, in judeţul Covurluiului. Că Piscul făcea parte din judeţul Tecuciu şi că era tĕrg mărginaş al acestui judeţ după Galaţi, ne spune şi chronicarul Moldovei Miron Costin, in descrierea Moldovei şi Valachiei, scrisă de el in versuri polone la 1684 la Daszov şi inchinată Regelui Poloniei Ioan III. Miron Costin zice: „Judeţul Tecuciului are oraşul *Tecuciu* şi tĕrguşorul *Piscul*, care numai prin un canal *distat* de Galaţi[2].

Tĕrgul *Nicoreştii*, situat in mijlocul unei podgorii intinse şi frumoase, se pomeneşte de secoli de chronicarii noştri ca o localitate insemnată[3].

Pe la 1767, sub a doua Domnie a lui Grigorie Calimach, găsim in Tecuciu familia *Argir*. *Stolnicul Argir dela Tecuciu* făcea parte din acei optsprezece boeri de opoziţie, care umblau pe atunci să restoarne pe Vodă Grigorie Calimach. Acest Domn, zice chronicarul, se silea in tot chipul ca să urmeze lui Grigorie Ghika in toate, vrĕnd să se arate straşnic, ca să-l iee boerii de frică; el incepuse pe o samă de boeri cărora nu le dase slujbi, a-i infrunta şi a le grăi cuvinte proaste;... iar aceşti boeri, puindu-se in opoziţie

[1]) Ludovic Drapeyron. Revue de Géographie, livraison de Août et Octobre 1877, pag. 120—287.

[2]) In Archiva Istor. a Rom. tom. I, part. I, pag. 172. Letop. Mold. tom. II, pag. 97, 305, 306.

[3]) De exemplu, la 1717 (vezi Letop. Moldov. tom. III, pag. 72.) Conf. Cantemir, Descr. Moldov. cap. VI, pag. 56.

şi sfătuindu-se, au făcut trei *arzuri* (plăngeri) la Sultanul ca din partea ţĕrii şi boerimii, şi au fugit la Tatari; aceşti boeri erau: Enachi Costachi vornic, Iordachi Costachi supranumit Venin, visternic, Ilie Costachi spatar, Filip Catargiu visternic, Sandul Sturdza paharnic, *Argir dela Tecuciu stolnic*, Buhuş stolnic, Miclescu paharnic, Cuza stolnic, şi alţi, peste tot optsprezece la numĕr. Ei au trimis plăngerea lor la Ţarigrad, pe un Costandin, logofĕt al visternicului Venin. La Ţarigrad, incepu deci lupta intre Domn şi boeri. Vizirul raportă Sultanului că boerii sunt *haini* şi că *cer mamsupuri* (chiverniseli, slujbe) *cu topuzul.*

In acest timp, dintre boerii fugari, sei mbolnăveşte şi moare la Tatari visternicul Iordachi Costachi Venin, *pe care-l aveau toţi cap.* In sfărşit se impacă boerii şi Domnul; boerii se intorc in ţară şi mergĕnd la Domn, i-au primit cu mare cinste, incepĕnd a-i pune şi pe dĕnşii la ţinuturi şi la slujbe. [1])

Puterea armată a ţinutului Tecuciu era aşezată sub ascultarea unui *vel căpitan* (mare căpitan). Fiecare ţinut avea căte un vel căpitan. Despre alcătuirea acestor Căpitanate, se păstrează următorul document foarte preţios, adecă cartea Domnească dela Mihaiu Cehan Racoviţă Voevod, Domnul Moldovei, tocmai către oastea ţinutului Tecuciu, din 24 August 7216 (1708):

„Scriem Domnia Mea la toţi *Căpitanii* şi *Hotnogii* şi la *Chihăi* şi la *Stegari* şi la toţi *slujitorii din ţinutul Tecuciu*, care aţi fost sub ascultarea lui *Pascal Vel Căpitan.* Vĕ facem ştire tuturor iar că Domnia mea m'am milostivit şi am miluit şi *v'am pus Căpitan mare* pre *Stamate Geuca,* in locul lui *Pascal* sluga noastră. Deci *aveţi a-l asculta intru tot ce va da invĕţătură din poruncile Domniei Mele şi a dumisale Hatmanului;* iar care nu l-ar asculta, datu-i-am Domnia Mea voea ca să vĕ certe, şi să vĕ globească, cine-şi după vina sa; aşijderea ca să fie volnic cu cartea Domniei Mele *a mai face slujitori din oameni străini dintre alte ţĕri*, ori măcar să fi fost şi de aici din ţară, şi se vor fi instrăinat de un an, de doi sau de mai mulţi; şi dacă vor veni *să se scrie slujitori*, ori căt de mulţi, la *steagul* slugei noastre ce mai sus scriem, *vor fi şi ei pe tocmeala celorlalţi slujitori, iar cu ţara nici la unul n'or fi amestecaţi, nici din tocmeala lor ameste-*

[1]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 266—267.

cați, nici din tocmeala lor nimenea nu-i va scoate. Așijderea și voi părcalabi și deșugubinari și alți globnici dela acel ținul al Tecuciului, nimeni pentru acei slujitori să nu umble a-i cerca sau a-i globi, căci *globile de pe slujitori sunt a dumisale Hatmanului.* — Aceasta scris-am.

Iași 7216, August 24.

(L. P. D.) [1])

Tërgul Tecuciu, cu moșia sa incunjurătoare tërgului, au fost in vechime *proprietate Domnească*, ca toate tërgurile in vremile bătrâne ale tërii. Eu posed o condică veche de copii de acte, atingëtoare de Tecuciu, pe care o datoresc amabilității și prieteniei d-lui Manolachi Conachi Vogoridi, nepot de fiică al logofătului Costachi Conachi, binefăcëtorul Tecuciului. Această condică cuprinde intre altele următoarele copii de acte de mult preț pentru istoria Tecuciului:

I. Un chrisov dela Domnul Moldovei Constantin Mihaiu Cehan Racoviță Voevod din 20 Maiu 7261 (1753) ne spune că *Nicolae Chrisoverghi* vel vornic, *slujind Domnului și Țerii, și slujind mai nainte și altor Domni cu dreptate și cu credință*, Măria Sa s'au milostivit asupra lui și l-au miluit din Domneasca Sa osebită milă cu șase sute de stânjeni de moșie din fruntea locului *din hotarul Domnesc al tërgului Tecuciu*, ce mai rëmăsese nedat danie de alți Domni. Domnul a rënduit și hotarnici pe boerii Tanase Meleghe, vornic de poartă, și pe *Neculai vel căpitan de Tecuciu*, de au ales și au stëlpit acești șase sute de stânjeni de moșie. Chrisovul Domnesc cuprinde alegerea și hotărnicia acelei părți.

O carte a Divanului Moldovei, din 17 Septemvrie 1801, lămurește că această parte se afla in acel an „proprietate a d-lui Ioan Razu, vel logofăt de Țara-de-sus, fiindu-i venită zestre de la jupăneasa dumisale, Anastasiica Costachi, precum și jupănesei dumisale i-a fost dela cel d'intâiu boer al dumisale spatar Manolachi Chrisoverghi. Această parte se mai hotărnicise acum la 1801, după cererea logofătului Razu, de hotarnicul Gavril Iamandi biv vel

[1]) Archiva Românească, tom. I, pag. 56, 57 edit. II, Iași 1860. — Originalul se află in Muzeul dela Odesa.

ban, şi Divanul, prin cartea mai sus citată, intăreşte mărturia hotarnică a lui Iamandi, reproducĕndu-o in intregimea ei.

II. Un chrisov tot dela Constantin Mihaiu Cehan Racoviţă Voevod din 7265 (1757), zice:

„Dat-am Domnia Mea şi am intărit cu acest chrisov a Domniei Mele *Sfintei* şi Dumnezeeştii *Noastre Monastiri din Focşani*, unde se cinsteşte şi se pomeneşte *Sfăntul proroc Samoil, pre a Sa dreaptă moşie dela tărgul Tecuciului, care moşie fiind drept loc Domnesc, Domnia Mea l-am dat şi l-am afierosit cu chrisovul Domniei Mele acestei Sfinte Monastiri*, la care am trimes de s'au şi hotărit pe boerii noştri Stefan Popescul vornicul de poartă şi pe Andriaş Cozma mazil, dela care au venit mărturie hotarnică intre care sunt iscăliţi *Preoţii din tĕrgul de Tecuciu*, a-nume preotul Gavril şi preotul Nicolai şi Isaia diaconul şi toţi tĕrgoveţii de acolo, cari *au pus şi pecetea tĕrgului*, scriind numiţii hotarnici că au mers cu toţii de *au hotărit locul căt s'au găsit drept Domnesc*, de jur imprejur, *ne dat de alţi Domni*, incepĕnd a mĕsura locul intăi despre apus, din sus de vatra tĕrgului, drept din malul Bărladului şi alături cu moşia Vornicului Chrisoverghi; intinderea locului este douemii-cincisute-patruzeci stănjeni lungul locului, iar curmezişul şasesute-şasezeci stănjeni.“ Chrisovul reproduce din cuvĕnt in cuvĕnt şi intăreşte hotărnicia făcută de vornicul de poartă Popescul şi de mazilul Andriaş Cosma.

Insemnăm aici că Monastirea sfăntului proroc Samoil din Focşani s'au zidit de numitul Constantin Mihaiu Cehan Racoviţă Voevod la 1746, insărcinănd cu executarea zidirii pe Ioanichie Episcopul de Roman.[1])

Un chrisov dela Scarlat Ghica Voevod din 23 Maiu 7266 (1758) şi un chrisov dela Ivan Teodor Calimach Voevod din 28 Fevruarie 7267 (1759) „dau şi intăresc stăpănirea acestei Sfinte Monastiri pe locul acesta in toate semnele după cum le scriu hotarnicii de mai sus scrişi, ca să fie Sfintei Monastiri şi dela Domnia Mea moşie stătătoare şi chrisov de miluire şi de intăritură cu tot venitul ei neclintit, nereşluit nici odinioară in veci.“ Insemnăm din treacăt că din vechime Domnii Ţĕrii dau *danii şi*

[1]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 237.—Melchisedek, Chronic, Huşilor, part. II, pag. 135.

miluiri, moşii, monastirilor şi boerilor. Letopiseţele ne spun că „Iuga-Vodă au inceput (la 1399) a dăruire ocini prin ţară la voinici ce făcea vitejii la oşti; Alexandru-cel-Bun dărueşte (1401) ocini, sate, veçini şi heleştee la monastiri; Stefan-Vodă-cel-Tinĕr (1518) dărueşte moşii vitejilor cari au bătut pe Tătari [1]). Insă Domnii vechi au respectat totdeauna tĕrgurile, şi n'au dat pămĕnturile care era imprejurul acestora, spre a nu strimtora pe tĕrgoveţi; dar mai tărziu şi tĕrguri şi moşii de-ale tĕrgurilor n'au fost cruţate. Nicolae Mavrocordat Domnul Moldovei hotărise la 1710 să strice aceste danii contrarie obiceiului ţĕrii şi asupritoare tĕrgurilor; dar lucrul nu era uşor, căci cei cu daniile ţipau şi dreptatea Domnului s'au impiedicat in cale. Iată ce ne zice chronicarul: „Făcut-au Nicolai-Vodă Mavrocordat in domnia sa o socoteală, care ni se pare nu o va huli nimeni pe urmă, pentru hotarele tĕrgurilor Domneşti, că dela o vreme *se deprinsese Domnii cei vechi de mai curĕnd* a da şi la boeri şi altora, aşa cât n'au rĕmas loc deosebit pentru hrana şi agonisita pe dĕnsul tĕrgurilor. *Hărăzit-au locuri Domnii cei vechi*, a boieri, a slujitori, pentru slujba şi credinţa spre stăpâni; *iară nu aproape de oraşe*; *cât să n'aibă tĕrgurile deosebit hotarele sale nesupuse zeciuelilor a boeri şi a călugări*, precum se cunosc bătrânile urice, şi ispisoacele a bătrânilor Domni, cu ce au miluit pre alţii; iară *hotarele trebuitoare tĕrgurilor nu le-au clintit*; ci le au dat din locurile tĕrgurilor, ce prisosea tĕrgurilor da, iară ce era trebuitoare tĕrgurilor le-au lăsat neclintite; nu cum stau acum de n'au tĕrgurile unde să se hrănească fără zeciuială despre alţii. Aceste socotindu-le Nicolai-Vodă, nu zicea nimic de daniile cele vechi a vechilor Domni celor bătrâni, ci de daniile cător de curĕnd Domni; insă intâi au spus şi boierilor sĕi socoteala sa. Pus-au de au făcut cărţi sĕ se strice daniile cele ce s'au făcut de Domnii mai de curĕnd cu impuţinarea locurilor tĕrgurilor Domneşti; că venise jalobele dela căţi tĕrgoveţi a căteva tĕrguri, cum n'au unde se hrăni. Ci pe urmă mai nainte de ce le-ar trimete prin ţară să le sune, *pricepĕnd acum banaturi* despre o seamă de boieri, cărora li se didese daniile şi miluirile acelor Domni trecuţi, socotind să nu-i mâhnească, au părăsit, de au poroncit să nu se mai iveaască acele cărţi. [2])“

---

[1]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 102, 103, 154.

[2]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 94—95.

III. O anafora a Divanului din 1 Iunie 1798, către Domnul Moldovei Alexandru Ioan Calimach Voevod, dovedeşte că in acest an „s'au judecat la Divan pricina de hotar intre Nicolae Roset biv vel logofăt şi Stefan Catargiu biv vel comis, cum şi intre paharniceasa Eleana Costandachi, aşijderea şi intre Monastirea prorocului Samoil din Focşani.“ *Logofătul Nicolae Roset avea o parte din locul tĕrgului Tecuciu,* cumpĕrătură vechie şi danie după un ispisoc din 26 Aprilie 7212 (1704) dela Mihail Racoviţa Voevod, care loc in lungul pe de o parte mergea alături cu moşia Timpeştii a comisului Catargiu şi pe de altă parte alături cu moşia paharnicesei Costandachioaei, ce este iarăşi din locul tĕrgului Tecuciu danie după cartea Domnească din anul 7224 (1716) Octombre 31 dela Mihaiu Racoviţa Voevod; şi alături cu moşia d-sale paharnicesei Costandachioaei fiind moşia prorocului Samoil, iarăşi danie din locul aceluiaşi tĕrg Tecuciu, după chrisovul din 7265 (1753) dela Constantin Racoviţă Voevod, — logofătul Roset se jăluea că moşia sa fiind şi hotărită in stănjeni după hotărnicia ce arĕta Divanului, din 8 Iulie 7208 (1700) dela *Negrea Apostol căpitan*, acum s'ar găsi impresurată la capetele despre apus atăt despre dumnealui comisul Catargiu căt şi despre dumneaei paharniceasa Costandachioae. Comisul Catargiu se apĕra că nu se intinde cu stăpănirea moşiei sale Timpeştii afară de cuprinderea scrisorilor ce are, şi paharniceasa Costandachioaie, prin fiul sĕu Neculai, incă respundea că nu stăpăneşte mai mult decăt in cuprinderea daniei ce are, iar că acea impresurare pentru care jăluieşte dumnealui logofătul ar fi curgĕnd din pricina moşiei prorocului Samoil, adecă că moşia prorocului Samoil s'ar fi lăţit in moşia d-sale paharnicesei, şi dumneii ar fi intrat in moşia d-sale logofătului. Divanul face cercetări in faţa locului, judecă pricina, şi hotareşte că nu s'au cunoscut a fi impresurată moşia logofătului, vĕzĕndu-se un ispisoc Domnesc din anul 7215 (1707) Septembrie 26 dela Antioch Constantin Cantemir Voevod, prin care arată in semne şi in stănjeni moşia Timpeştii, şi după acelaş fiind şi stăpănirea, ci impresurarea mo. şiei d-sale logofătului s'au dovedit că este despre moşia d-sale paharnicesei Costandachioaei, şi moşia d-sale paharnicesei Costandachioaei incă impresurată de către moşia prorocului Samoil, din pricina că la vreme cănd s'au hotărit moşia prorocului Samoil, hotarnicele moşiei logofătului şi a moşiei Costandachioaei n'au fost faţă; că se protimisesc daniile cele mai vechi şi apoi cele

din urmă; că logofătul Nicolai Roset şi Costandachioaea urmează să-şi tragă mai intăi deplin moşia, după cuprinderea danielor ce au, şi apoi, ce va mai prisosi, să stăpănească şi prorocul Samoil.

O carte dela Domnul Alexandru Ioan Calimach, din 18 Iuliu 1798, arată că „monastirea sfăntului Samoil neodihnindu-se cu această judecată a veliţilor Boeri, Domnul *a poroncit de i-au scos şi de faţă la Divan inaintea Sa şi a tot Sfatul*, atăt pe Serafim egumenul Monastirii, cum şi pe vechilii lui Nicolai Roset şi a paharnicesei Elena Costandachi, şi *după ce insuşi Domnul au intrat in cea cu amĕnuntul cercetare a pricinei acesteia*, au găsit că veliţii Boeri *după toată dreptatea au judecat*, şi au hotărit ca daniile cele mai vechi să se protimisească, şi apoi ce va mai prisosi să stăpănească prorocul Samoil. Domnul Alexandru Calimach intăreşte deci anaforaoa de mai sus cu a sa iscălitură şi pecete.

IV. La 5 Septemvrie 1815, vornicul Vasili Costachi jăluieşte la Domnul Moldovei Scarlat Calimach Voevod că *avĕnd din hotarul tĕrgului Tecuciu* danie o bucată loc cu chrisov de şasezeci şi mai bine de ani, vechilul Monastirii Răchitoasa, care are moşie alături, s'au intins şi l-au incălcat, luănd venit şi dijmă de pe dreapta moşie a Vornicului jeluitor. Vodă Calimach trimete jalba *Ispravnicilor ţinutului Tecuciu* ca să facă indreptare de hotare şi implinire, punĕndu-i la cale cum vor putea, iar *fiind pricină, atunci cu mărturia lor arătătoare prelarg de curgerea pricinei, ce o vor da la partea ce va cădea, să-i sorocească ca să meargă la Divan*". La 26 Iulie 1817, după cererea vornicului Vasili Costachi, Vodă Scarlat Calimach rĕndueşte pe hotarnicul Petrachi Negre, biv vel ban, să hotărnicească şi să aleagă partea din hotarul tĕrgului Tecuciu a lui Vasili Costachi, de faţa cu toţi megieşii. Insă părţile s'au impăcat după aceasta.

V. O carte de schimb din 15 Martie 1835, intărită de Divanul Apelativ al Ţĕrii-de-jos, la 15 Martie 1835 sub Nr. 723, ne arată că vornicul Nicolai Costachi, fiul logofătului Vasili Costachi numit mai sus, şi a Domniţei Zoiţa Ghika, au schimbat cu logofătul Costachi Conachi, dănd el lui Conachi *partea de loc ce avea la tĕrgul Tecuciului pe ambe părţile apei Bărladului*, şi părţile sale de moşie anume *Cozmeştii*, *Oncenii* şi *Josenii* de pe apa Siretului, şi luănd in schimb dela logofătul Conachi moşia *Mărzeştii* ce din vechi s'au numit *Fănţă-*

nelele, afară de bucata de loc lipită de mai inaite către Tăuteşti.

VI. Partea din trupul Tecuciului a Costandachioaei, adecă a postelnicului Iancu Costandachi, era venită in proprietatea lui Costandachi dela familia *Geuca*. Iată un raport despre această parte către Domnul Moldovei Mihail Cehan Racoviţă Voevod, din 1708, din partea hotarnicilor Grigorie Cuparencu şi Acsinti Uricarul:

„Milostive şi Luminate Doamne, să fii Măria Ta sănătos! Facem ştire Măriei Tale ca Domn milostiv, *pentru o bucată de loc din hotarul tĕrgului Tecuciului*, cu care loc te-ai milostivit Măria Ta de ai miluit pe credinciosul boerul Măriei Tale *Lupu Geuca* treti [1]) logofăt. Prin luminata poronca Măriei Tale viind aice in *tĕrgul Tecuciu*, am strins oameni buni megieşi şi locuitori din tĕrg din Tecuciu, anume *preotul Lupaşcu din Tecuciu* şi *Neculai Vornic* ot tam [2]) şi *Pădure staroste* ot tam şi *Toader Bădărĕu şoltuzul* ot tam, şi *Mărzac* ot tam, şi *Grigorie Păslariu* ot tam, şi *Angheluţă* ot tam, şi *Ioan Nistor* ot tam şi *Nichita* ot Furceni, şi *Crucean* ot tam şi *Matfei Tecucel* şi *Vasili sin popa Ursului* ot Nicoreşti şi Postolachi sin Popii *Ştefu*l ot tam, şi *Toderaşcu nepot lui Costin ot Hănteşti*, şi *Ioan sin Grigorie* ot tam, şi *Gavril sin Simului* ot *Bolăteşti*, şi alţi oameni buni cari s'au intĕmplat impreună, şi toţi am umblat *de am ales acea bucată de loc din jos de tĕrg*, şi am mĕsurat cinci locuri hotare de curmezişş precum poronceşti Măria Ta in cinstita Cartea Măriei Tale."

Apoi urmează mĕsurile. Hotarnicii incheie astfel: „Aceasta facem ştire Măriei Tale, şi să fii Măria Ta sănătos. Insă intru această bucată de loc s'ar fi aflat şi un vad de moară pe Bărlad, şi să fi fost a Racoviţeştilor."

Familia *Geuca* din Tecuciu, despre care vorbeşte hotărnicia şi Cartea lui Vodă Racoviţă din 1708, este o familie veche moldovenească. Afară de *Lupu Geuca* treti logofăt la 1708, şi de *Stamati Geuca vel căpitan de Tecuciu* la 1708, găsim in Chronicele Moldovei pe *Vasili Geuca* visternic mare in zilele lui Duca Voevod, cărui acest Domn i-au tăiat capul Săm-

[1]) *Treti logofăt*, vrea să zică: al treilea logofĕt.

[2]) *Ot tam*, zicere slavonească; vrea să zică: *de acolo*.

bătă la 2 Noembre 1680, impreună şi lui Gheorghiţă Bogdan vel jignicer şi lui Lupu biv ftori sluger [1]), pentru că complotase contra Domnului Duca Vodă. [2])

VII. La 1833, locuitorii tĕrgului Tecuciu sfătuindu-se intre ei, s'au hotărit se rĕscumpere tĕrgul cu moşia sa incunjurătoare. Cu bani ei nu putea rescumpĕra dela monastirea proroculuĭ Samoil pendinte de sfăntul Spiridon din Iaşi, căci Monastirilor nu le era permis, după § 1402 din Codul Calimah, a-şi vinde moşiile, ci numai a face schimburi, luănd moşii de o valoare mai mare. Tĕrgoveţii de Tecuciu se duc dar de cumpĕră mai intăi dela logofătul Costachi Conachi partea sa din Tecuciu şi părţile de moşie Cozmeştii, Oncenii şi Josenii de pe apa Siretului, pe care aceste toate Conachi le luase dela vornicul Nicolae Costachi, cum am vĕzut mai sus. Un act din 4 Septemvrie 1835, iscălit pe logofătul Conachi şi intărit de judecătoria de Tecuciu la 8 Decemvrie 1836, constată această vĕnzare către tĕrgoveţii de Tecuciu in preţ de *cinci mii cinci sute de galbeni*. „Preţul (zice Conachi in actul sĕu de vĕnzare) este cu mult mai jos decăt moşiile fac, dar il primesc *indemnat de moşănie moldovenească şi intru bună voinţă de ţinătoşie moşilor şi strămoşilor mei in acest olat, şi incă născut fiind pe malul Bărladului in satul Ţigăneştii aproape de acest tĕrg*, ca să poată lua tĕrgoveţii dela sfăntul Spiridon locul pe care este tĕrgul Tecuciu."

Cumpĕrănd dar aceste părţi de moşie şi partea din Tecuciu dela Conachi, tĕrgoveţii de Tecuciu merg la Iaşi, şi acolo găsesc iarăşi binevoitor pe logofătul Conachi care se găsea epitrop Sfăntului Spiridon, şi mai ales pe neuitatul mitropolit al Moldovei Veniamin Costachi. Astfel tĕrgoveţii oprind in seama tĕrgului partea din Tecuciu rescumpĕrată dela Conachi, fac schimb cu Sfăntul Spiridon, de care este pendinte Monastirea proroculuĭ Samoil din Focşani, dăndu-i celelalte părţi de moşie. Actul de schimb din Fevruarie 1873 sub No. 45 cuprinde că: *„Biserica Sfăntului Samoil din Focşani dă Obştii tĕrgului Tecuciu in vecinic schimb moşia pe care se găsesc locuind, luănd Biserica dela Obştie moşia Cozmeştii cu silişte ei anume Oncenii şi Josenii, primind dela Obştia tĕrgului Tecuciu şi un*

[1]) *Biv ftori* sau *Vtori Sluger* vrea să zică: fost sluger al doilea.

[2]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 21.

capital de şaptemii sorcoveţi pentru ca spitalul să-şi poată face din dobânda lor douĕsute cămeşi pe tot anul pentru bolnavii din spital." Actul s'a vizat de Comitetul Central din Iaşi al spitalurilor Principatului Moldovei, cu iscăliturile membrilor sei, mitropolitul Veniamin Costachi şi logofătul Costachi Conachi, şi s'au intărit de Divanul Apelativ al Ţĕrii-de-jos, la 26 Februarie 1837 sub Nr. 792.

III. La 22 Noemvrie 1841 postelnicul Iancu Costandachi care avea şi el o parte din Tecuciu, cum am zis mai sus, şi tĕrgoveţii de Tecuciu „vĕzĕnd ambe părţile că se tot judecă şi că nu isprăvesc cu judecăţile decăt perdere de timp şi cheltueală zadarnică", stau la tocmeală, şi după actul de invoială din 22 Noemvrie 1841, postelnicul Costandachi lasă şi dă obştii tĕrgului Tecuciu la apus de apa Bărladului in curmeziş spre miazăzi, unasută-cincizeci stănjeni gospod, incepĕnd mĕsura lor din peatra moşiei Chrisoverghioaei. Actul de invoială descrie lămurit şi cu de-amĕnuntul hotarele, bazându-se şi pe un plan al inginerului Calistrat Sviderski din 1840 Octomvrie 18. „Această invoeală (zice actul) s'a făcut cu mulţumirea ambelor părţi, şi de acum inainte va urma stăpănirea intre mine (postelnicul Iancu Costandachi) şi intre tĕrg după glăsuirea acestei in veci neprihănită, şi făcĕndu-se doĕ asemenea s'au intărit pe formă şi s'au dat una la măna altuia". Acest act de invoeală s'a intărit de judecătoria ţinutului Tecuciu la 4 Noemvrie 1741 sub Nr. 364.

IX. La 1839 *Spătarul Constantin Vidrea, Epitropul Obştiei tărgului Tecuciu* a cerut şi a obţinut dela Domnul Moldovei Mihail Grigorie Sturza Voevod Chrisovul Domnesc din 14 Iunie 1839 sub No. 87, prin care s'a intărit şi de Domn schimbul făcut la 1837 de Epitropia Sfăntului Spiridon in numele monastirii Prorocului Samoil din Focşani cu obştia tĕrgului Tecuciu.

Aşadar, tĕrgul Tecuciu şi moşia sa incunjurătoare tĕrgului au fost odinioară proprietate Domnească, apoi a familiei Chrisoverghi, a monastirii Sfăntului Samoil din Focşani şi a familiilor Roset, Costandachi, Geuca, Vasili Costachi şi Conachi. La 1837 şi 1841 tĕrgul Tecuciu remăne, prin rescumpĕrări şi schimburi, şi prin impăcăciune cu postelnicul Costandachi, singur stăpăn pe vatra şi pe moşia sa.

Nu departe de Tecuciu, ca la cinci chilometre este satul *Ţigăneştii*, proprietate dela 1760 până la 1881, in curs de 121 de ani, a familiei Conachi, iar astăzi, dela 1880 şi 1881, a d-lor Tache Anastasiu şi Anton Cincu.[1]) Acest sat, această moşie odinioară rezăşască, a fost parte cumpĕrată dela *Busdugan căpitanul de Tecuciu* şi dela *Cozma Chehaia*, şi dela rezeşi, şi parte luată in schimb, la 1630, de *Doamna Dafina* soţia d'intăi a lui Eustratie Dabija Voevod Domnul Moldovei[2]) care şi ea avea baştină in Ţigăneşti, iar invecinatele hlize s'a cumpĕrat, la 1665, de Eustratie Dabija Voevod dela *Cociala* şi femeia sa *Grajdana*, fata lui Dumitraşco postelnicul, fratele lui Costin Hatmanul. Dumitraşco Postelnicul, tatăl Grajdanei, cumpĕrase aceste părţi dela *Stanca* jupăneasa lui *Margoş Toflea*, care a fost staroste de Tecuciu in zilele lui Irimia Movilă Voevod, la 1597, şi căsătorind pe fiica sa Grajdana cu Cociala, i-a dat-o zestre, cum se vede din cartea veliţilor boeri din 19 Iunie 1665, in care stă inscălit şi chronicarul Moldovei Miron Costin: *Miron Costin vel comis.* Dela Dabija Vodă şi dela Doamna sa Dafina, moşia Ţigăneşti cu alte trupuri au trecut zestre la hatmanul Vasilie Razu, ginerele lor, iar hatmanul Vasile Razu a făcut-o schimb la 1760 dăndu-o pentru alte moşii vĕrului seu Costachi Conachi, vel stolnic, bunul logofătului Costachi Conachi.

Eustratie Dabija Voevod a adus *oameni străini* de i-au aşezat şi i-au făcut *slobozi* pe moşia sa Ţigăneşti, Unguri şi Munteni. De atunci douĕ *slobozìi* pe această moşie se numesc până astăḑi *Ungurenii* şi *Muntenii*, cum dovedeşte cartea lui Eustratie Dabija Vodă din 31 Ianuarie 1662, pe care am publicat-o cu altă ocasie.[3])

In grădina dela Ţigăneşti, se vĕd urmele ruinelor casei Doamnei Dafinei a lui Dabija-Vodă, unde până mai deunăzi sta in picioare o parte de zid intreg al casei şi a unei bisericuţe, ruine pe care le-am visitat de mai multe ori. Dinaintea *jăriştei*[4])

---

[1]) Partea de moşie despre apus din apa Bărladului este a d-lui Anton Cincu; cea despre resărit a d-lui T. Anastasiu.

[2]) Dabija Vodă a mai avut o femee pe *Caterina Doamna*, care trăia incă la Iaşi la 1669 (Archiva istorică a Romăniei, tom. I, pag. 136).

[3]) Vezi Alexandru Papadopol Calimah, Sloboziile in România, in „Convorbiri literare" Nr. 12 din 1 Martie 1884 pag. 445—451.

[4]) *Jărişte* Жърище va să zică: urma, ruina unei zidiri (Letop. tom. II, pag. 316).

caselor Doamnei Dafinei, era un pĕr uriaş, a cărui frunte colindase printre veacuri, dar pe care in ziua de 15 Iunie 1838, o furtună groaznică l-a culcat la pămĕnt.... Logofătul Conachi venea obicinuit sub acest pĕr de şedea la umbră şi scriea; aici el a compus multe din frumoasele sale poezii. Căderea uriaşului pĕr, il măhni amar; am auzit dela bătrăni că logofătul Conachi a plăns in acea zi; in măhnirea sa, el adresă urieaşului său prieten căzut următoarele versuri, pline de simţire:

PĔRUL CĂZUT DE VĔNT

1883 Iulie 15. In grădina dela Ţigăneşti din jăriştea caselor Doamnei Dafinei a lui Dabija Voevod.

Impĕrat grădinei mele, uriaş intre copaci,
Pĕrule cu vĕrfu 'n nouri! pe pămĕnt astăzi ce zaci?
O suflare, un vĕnt numai, de care nici vreai se ştii,
Intre morţi, fără de veste, te-aruncară dintre vii!
Asta-i lumea!... asta-i viaţa!... te-ai inălţat, te-ai mărit
Mai pre sus de-ai tĕi tovarăşi; ai dat umbră, ai rodit
Dabijei Vodă şi mie, peste unul şi pol vac:
Azi in ţĕrnă şi 'n cenuşă ale tale se prefac!... [1])

Logofătul Costachi Conachi muri la moşia sa Ţigăneştii. El este inmormĕntat aici in biserica din Ţigăneşti.

Numele cel adevĕrat al logofătului Costachi Conachi era *Alexandru*, insă de mic incă părinţii şi rudele sale ii ziceau *Costachi*; din această causă, logofătul Conachi zicea că se numeşte „*Alexandru din botez, iar din gura oamenilor Costachi Conachi*".

Sunt in ţinutul Tecuciu căteva localităţi, biserici şi monumente, cari au importanţa lor istorică. Toate aceste vor face obiectul unei a doua scrisori.

ALEXANDRU PAPADOPOL CALIMAH.

---

[1]) Poesiile logofătului Costachi Conachi, pag. 182, Iaşi 1856.

DUNĂRE VOINICUL

A fost odată ca niciodată...

A fost odată un pustnic. El trăia intr'un codru pe unde trecea o apă mare. Şezĕnd el acolo singur, i se urise tot avĕnd a face numai cu fiarele sĕlbatice.

Dorul lui era să aibă un copil ca alţi oameni, şi odată hotări să se ducă la riu şi ceea ce a găsi să fie copil al sĕu.

A doua zi, sculăndu-se cu noaptea in cap, şi mergĕnd la riu, găsi un coş la margine, abătut de apă; il luă şi intr'ĕnsul află un copil de lemn, pe care l-a adus la coliba lui. Se bucură sihastrul de aceasta; dară bucuria nu era desăvĕrşită, fiindcă lemnul este tot lemn, nu mişcă. Se puse decis pe post şi pe rugăciune. Trei zile şi trei nopţi incheiate, nu se ridică dela pămĕnt, ca doar va arăta Dumnezeu vreo minune cu dĕnsul.

In zioa a patra, pe la cântători, când se rĕvarsă de zori, se pomeneşte că intră la dĕnsul doi moşnegi cu bărbile până la brău şi albe colilie. Pasămite era Dumnezeu cu sfântul Petre. Bietul pustnic rĕmase uimit de mirare, el care nu vĕzuse puiu de om străin prin preajma locului de când trăia p'acolo.

„Bun găsit, bĕtrânule, ii ziseră ei.

— Bună să vĕ fie inima, tătişorilor; dar ce vĕnt vĕ aduce pe la mine, nevoiaşul? căci nu mai ţiu minte de când n'am mai vĕzut nici urmă de dobitoc p'aci, necum de om. N'am un topor la indemână că aşi face un semn in pragul de sus, ca să-mi aduc aminte că m'a cercetat in viaţa mea oameni de felul alor noştri.

— Şi fără să te osteneşti, semnul se va face. Dară de ce-ţi tocesti genunchii rugându-te şi te usuci postindu-te?“ il intrebară ei.

Atunci sihastrul, sculăndu-se, le povesti toată intĕmplarea cum găsise copilul cel de lemn, şi sfĕrşi zicĕnd:

„Acum mĕ rog şi postesc, ca doar vĕzĕnd Dumnezeu rivna mea, se va indura să facă vreo minune insufleţind acest lemn, ca să-mi fie toiag bĕtrăneţelor; că iată picioarele şi măinile imi slăbănogesc, vĕzul a inceput să-mi piară şi in curĕnd are să mĕ coprinză nemernicia cea mai de pe urmă a vieţii omeneşti.

— Rugăciunea ta s'a auzit la cer. Rivna ta este cunoscută acum. Fii pe pace. Măine de dimineaţă, la mănecate, Dumnezeu are să-ţi trimiţă sprijinitor bĕtrăneţelor tale pe *Dunăre Voinicul.*“

Cum isprăvirĕ de vorbit, moşnegii periră ca o nălucă.

Pustnicul rĕmase ca un căzut din cer căud numai vĕzu inaintea lui nimic. Se frecă la ochi, se mai uită odată, cătă p'imprejurul colibei, spre a se incredinţa de n'a fost vreo ispită d'a necuratului. Aş! ce era sĕ vază, dacă nu avea ce. Atunci şi el incepu să scuipe in toate părţile, ca să se depărteze duhurile cele rele.

Apoi, aducĕndu-şi aminte de rostul cel blănd ce aveau acei moşnegi in graiul lor, i se mai alină oarecum frica.

Toată noaptea următoare, orbăcăind sihastrul, dete tărcoale colibei ca să vază dincotro parte are să-i vie voinicul ce-i spusese uncheşii, căud in zori la mănecate, auzi in colibă un glas măngăios de copil, că-i zice:

„Tată, măi tată! mi-e foame; dă-mi ceva de măncare!“

Se speriă bietul pustnic şi nu-i venea să intre in colibă. El aştepta minunea de aiurea. Copilaşul, ieşind, stete pe pragul colibei, şi mai zise incă odată:

„Tată! tată! mi-e foame; dă-mi ceva să mănănc!“

Iară pustnicul, intorcĕndu-se şi vĕzĕnd un copilaş, frumos ca un bujor, ii peri frica şi ii rĕspunse şi el:

„Copil să-mi fii, să te numeşti Dunăre Voinicul şi să nu te biruiască nimenea nici la luptă, nici la isteţime.“

Dumnezeu, care ascultase şi primise rugăciunile cele ferbinţi ale sihastrului, trimisese duh de viaţă şi insufleţise pe copilaşul de lemn, pe care locuitorul codrului il găsise in coş venind pe gărlă.

Se puse deci bĕtrănul de ingriji de copil şi il crescu pănă ce se făcu mare.

De ce creştea, se făcea mai trupeş şi mai voinicos copilul; iară după ce se mări, incepu a ieşi şi dĕnsul la vĕnă-

toare. Pe unde umbla el, nu se stăvea paseri ori dobitoace. Unde să mai vie fiare selbatice pe la coliba tatălui seu, tii! că era peire de cap. Se bucura tătăni-sĕu şi ii creştea inima când vedea pe fiu-seu aşa de viteaz.

Intr'o zi Dunăre Voinicul, ieşind la vĕnătoare, intră intr'un codru, vecin cu acela in care trăia el cu tată-sĕu; p'acolo dete el preste un tontolete de om, care lua copacii de vĕrf şi ii incovoia.

„Ce faci tu mĕ, aici Strămbă-Lemne? ii zise el.

— Ce să fac? ii respunse Strămbă-Lemne, iacă imi fac şi eu meseria. Daca vrei, aide să ne facem tovarăşi!

— Aide, ii zise Dunăre, cam in dorul lelii, poate vei fi şi tu bun la ceva.“

Şi plecară impreună.

Mergĕnd ei prin codru, deteră de o apă ce venea tulbure. Se mirară ei cât se mirară de una ca aceasta, apoi merseră mai inainte. In drumul lor deteră de un om care sta cu un picior pe un mal şi cu altul pe celălalt mal al gărlei. El spărsese un munte, şi dintr'ĕnsul lua bolovani şi colţi de piatră, ii freca in palme şi praful il da pe gărlă. De aceea venea apa tulbure. Cum il vĕzu Dunăre Voinicul ii zise:

„Dar tu, mă? Ce-ţi este de freci ale pietre şi nu le laşi in firea lor, aşa cum le-a făcut Dumnezeu?

— Aşa mi-este mie orĕnda, respunse Freacă-Pietre. Dar voi unde vĕ duceţi?

— Iacă unde om vedea şi noi cu ochii, şi unde ne-o scoate drumul pe care am apucat.

— Vrear'aţi să mĕ luaţi şi pe mine, tovarăş? pot să vĕ fiu şi eu de vr'un ajutor.

— Aide şi tu, neiculiţă; că doar nu vom avea să te ducem in cărcă.

— Da cum păcatele să fie una ca asta? M'oiu tĕri şi eu, iaca, după voi, şi n'oiu remănea mai pe jos decât tovarăşii mei.“

Şi câte trei voinicii purceseră mai departe.

Merseră ei ce mai merseră, şi ajunseră la un munte. Acolo poposiră. Iar dacă vĕzură că este vĕnat mult şi bun, se aşezară acolo, şi işi inchelbăşiră şi un adăpost. Se dedulciseră, vezi, la vĕnat bun. Şi ca să nu li se intĕmple vr'un neajuns, ei işi făcură şi rĕnd: doi se duceau la vĕnătoare şi unul rĕ-

mănea de ingrijea de adăpost şi mai vedea şi de ale mâncării, ca să fie gata când s'or intoarce cei duşi in vênêtoare.

Intr'una din zile, când era de rênd Strâmbă-Lemne şi gătea bucate pentru dênsul şi pentru tovarăşi, veni Tarta-Cot Barbă-d'un-Cot, ii trase o palmă de-l zăpăci, ii mâncă bucatele şi-l lăsă hăbăuc.

Acest Tarta-Cot era o stârpitură de om cu barba de un cot, cu trup cu tot. El era arţăgaş, să ferească ' Dumnezeu! Nimenea nu scăpa necicălit de gura lui care pururea fleoncănea. Umbla mai iute decât o sfârleză, şi nici nu-i prindeai de veste când venea şi se ducea. Ţanţoş ca un ţinţar, şi cârcotaş de voe, nu se putea să nu pişte el in vr'un chip pe oricine intâlnea. Şi apoi avea nişte fiori, de băga pe om in groazele morţii.

Când se desmetici Strâmbă-Lemne, ia pe Tarta-Cot de unde nu e. Bucate, nici de leac, şi vasele intoarse cu gura in jos. Se puse să gătească alte bucate, iute, iute. Dar nu mai fu destulă vreme.

Negăsind verdeţuri fierte când se intoarseră tovarăşii sei dela vênat, şi auzind ce păţise bietul Strâmbă-Lemne, făcură haz de dênsul, şi incepură a-l cam lua in zeflemea.

Strâmbă-Lemne inghiţi ruşinea că n'avea incotro.

A doua zi remase de rênd Freacă-Pietre ca să păzească. Păţi şi el dela Tarta-Cot, patarama lui Strâmbă-Lemne. Riseră şi de dênsul tovarăşii. Apoi mâncară ce putură şi ei, şi se culcară.

A treia zi remase de pază Dunăre Voinicul. Gătea şi el bucate ca tovarăşii lui, ingrijea şi el de cele de prin preajma adăpostului; dar se intorcea intr'un călcâiu, şi era cu ochii'n patru. Când iată şi Tarta-Cot Barbă-d'un-Cot. El credea că are face cu d'al de tontoletele de Strâmbă-Lemne ori Freacă-Pietre, şi veni drept la Dunăre Voinicul. Acesta mai iute decât ai gândi, unde imi intoarse mâna şi cu dosul palmei il isbi atât de tare, incât ameţi pe Tarta-Cot. Apoi Dunăre crepâ un copaciu mare, ţinu crăpătura căscată cu o pană, băgâ barba lui Tarta-Cot in crepătură, şi scoţênd pana, copaciul veni la loc şi ţinu de barbă strins pe Tarta-Cot. Dunăre il lăsă locului, se intoarse la treabă şi se puse a găti demâncarea fluerând, ca şi când nu s'ar fi intêmplat nimic.

Când se intoarseră tovarăşii dela vênat, incepură să riză de

departe, cu gând că şi Dunăre a păţit-o dela Tarta-Cot. Dar când vĕzură mâncarea fiartă şi masa pusă, se ruşinară.

„Da ce, fărtate, ţie nu ţi s'a intĕmplat nimic? il intrebară ei.

— Nimic alt, respunse Dunăre, fără decât nu mai că am prins un vĕnat şi l-am pus la coteţ. Aidem să mâncăm acum, şi apoi să vi-l arăt.“

Se puseră la masă şi riseră şi-şi povestiră fel de fel de snoave, ca să se veselească.

După ce se sculară dela masă, merseră să vadă vĕnatul. Când colo se cruciră ca de altă aia, când nu zăriră nimic. Tarta-Cot se făcuse nevĕzut. Pasămite el, tot smucind in dreapta şi in stinga, se sbătu, hăţăi copaciul până ce-l scoase din rădăcină, şi cu el tĕriş-grăpiş, bălăbăni şi fugi acasă la dĕnsul.

Dunăre Voinicul nu se lăsă numai aşa, ci porni cu tovarăşii sĕi, ca să pue mâna pe sluţenia pământului, stĕrpitura ceea de om, spaima lumii.

Se luară deci după dăra ce făcuse copaciul pe care-l tĕrise Tarta-Cot, şi ajunseră la o gaură mare făcută in munte. Intrând ei acolo, dete peste Tarta-Cot dormind pe pajiştea cea verde ce era acolo, cu un urcior la cap şi cu altul la picioare. Ce vĕ gândiţi că era in acele urcioare? Apă vie şi apă moartă. Dunăre Voinicul, ce-i trăsni lui prin cap, că numai puse mână şi-i schimbă urcioarele. Puse pe cel dela cap la picioare; iar pe cel dela picioare la cap. Apoi il deşteptă zicĕndu-i :

„Scoală, stĕrpitură, voinic care dă dosul, să ne luăm la luptă dreaptă, dacă eşti om de omenie!

— N'am vreme de luptă acum, rĕspunse Tarta-Cot, mi-e somn şi voiu să dorm.“

Nu că Tarta-Cot se codea de luptă, ci vru să-şi rizâ de dĕnşii, pentru că se semeţea in puterea lui.

După ce-l mai deşteptară incă odată zicĕndu-i că este fricos, el le respunse :

„Daca voi sunteţi voinici, şi nu niste mişei, loviţi-mĕ pe rând ca să ştiu cu care din voi să mĕ lupt, care adecă este mai vrednic.

— Noi nu ne luptăm cu duşii după lume, ii zise Dunăre Voinicul, scoală şi nu mai umbla cu şotia cum eşti tu invĕţat.

— Eu vĕ dau voe să mĕ omoriţi, daca puteţi şi sunteţi voi

voinici; iar de nu, sunteţi balele dracului, nişte buni de gură şi nişte codaci de treabă.

Dunăre nu mai putu suferi ocările lui Tarta-Cot, şi vĕzu că nu e chip a se lupta cu dĕnsul, puse pe Strămbă-Lemne să-l lovească el intăiu. Acesta ii dete una cu sete; dar Tarta-Cot ii respunse :

„Dă mai bine, tontolete ce eşti; căci lovitura ta nu fu nici cât o pişcătură de purice măcar.“

Se minunară toţi de atăta tărie pe o astfel de lăpĕdătură a firii, şi puseră pe Freacă-Pietre ca să-l lovească şi el. Dete şi acesta de credeai că Tarta-Cot are să intre in pămĕnt; dar el, aşi! nici habar n'avea, ci ii respunse şi lui somnoros, şi fără măcar să deschiză ochii:

„Lovi-te-ai cu capul de toate pietrele, om de nevoie ce eşti. Invaţă-te a da cum se dă. Lovitura ta o simţii ca o pişcătură de purice.“

Se indărjiseră acum vitejii, vĕzĕnd cum ii ia in ris, o stĕrpitură şi pocitură ca aceea pe care o aveau dinaintea ochilor, şi fără să se ridice de jos a se lua la luptă. Şi unde mi se puse, neiculiţă, ĕl Dunăre Voinicul, şi când ii dete una d'alea sănătoasele, odată sări Tarta-Cot drept in sus, dar căzu numai de cât si strigă :

„M'ai mâncat fript, păgânule! Stai-măi, ţi-oiu arăta eu ţie acum!“

Şi luând urciorul pe care-l avea la căpătăiu, bĕu dintr'ĕnsul. Ce credeţi, că mi-ţi bĕu, boeri d-voastră?

In urciorul ce-l avea la căpătăiu era apă vie şi in cel dela picioare apă moartă.

Dunăre Voinicul schimbându-i urcioarele, Tarta-Cot bĕu apă moartă, crezĕnd că bea apă vie.

Simţind că are să se sfărşească, şi să se ducă pe lumea cealaltă, strigă cu graiu de moarte :

„Tu mi-ai venit de hac! Te jur pe ce ai in pept, tu să-mi iei şi fata de soţie, căci ştiu bine că vei putea să o aperi de rele.“

Zise şi-şi dete sufletul.

Când se duseră la sălaşul lui Tarta-Cot, bunurile de pe lume găsiră ei acolo. Dar la toate aste bunuri, fata lui le punea vĕrf. Era aşa de frumoasă şi de drăgălaşă, in cât se perdea cu firea cel ce o privea. Darămite când auzi ea de moartea tătăni-sĕu,

unde mi se porni pe un plâns de ar fi induioşat chiar pietrele şi lemnele. Şi nimeni nu o putu potoli fără decât numai Dunăre Voinicul, pe care ea, după ce ingropâ pe tată-sĕu, il alese de bărbat, şi se cununară amândoi. Tot celălalt coprins al lui Tarta Cot, il impărţiră intre dĕnşii Strămbă-Lemne şi Freacă-Pietre. Iar Dunăre Voinicul se alese cu fata, care luase din casa părintească numai o minge a ei, dar dela naşu-sĕu.

Şi plecând cu dĕnsa la sihastrul tată-sĕu, acesta muri şi inviâ de bucurie când ii vĕzu pe amândoi ca o pereche de telegari d'ĕi buni dându-i tărcoale. Vezi că nici el nu mai vĕzuse in viaţa lui aşa frumuseţe.

Iar dĕnsa trânti jos mingea, şi odată ieşi ca din pământ nişte palaturi, impodobite numai cu aur, cu rubinuri şi cu smaranduri, şi strălucea de-ţi lua vĕzul. La soare te puteai uita, dar la palaturile astea ba.

Şi trăiră in fericire şi in frica lui Dumnezeu, până la adânci bătrâneţe, şi or fi trăind şi azi de nu or fi murit.

Iar eu incălecai p'o şea ruginoasă, spuindu-vĕ o poveste mincinoasă.

P. ISPIRESCU.

SCHOPENHAUER

DESPRE GENIU [1]

Capacitatea predomnitoare pentru modul cunoaşterii descrise in capitolele precedente, din care se nasc toate operele adevĕrate ale artelor, ale poesiei şi chiar ale filosofiei, este ceea ce se inţelege sub numele de *geniu*. Deci, fiindcă el are de obiect *ideile* platonice, şi aceste nu se percep *in abstracto*, ci numai *intuitiv*, esenţa geniului trebue să consiste in perfecţia şi energia cunoaşterii *intuitive*. In conformitate cu aceasta, auzim numindu-se opere de geniu mai ales acele care provin imediat din intuiţie şi se adresează la intuiţie, aşadar ale artelor plastice, şi apoi ale poesiei, care işi mijloceşte imaginile prin fantasie. — Chiar aici se vede diferinţa intre geniu şi intre simplul talent, care este mai mult o eminenţă in dexteritatea şi agerimea cunoaşterii discursive, decăt a celei intuitive. Cel ce are talent găndeşte mai iute şi mai drept decăt ceilalţi; geniul insă priveşte o altă lume decăt ei toţi, deşi numai fiindcă se uită mai adănc in cea presentă tuturor şi fiindcă in capul lui se infăţişază mai obiectivă, aşadar mai curată şi lămurită.

Intelectul, după destinaţia sa, nu este decăt mediul motivelor; astfel din origine percepe in lucruri numai relaţiile lor cu voinţa, cele directe, cele indirecte, cele posibile. Mai cu deosebire se vede aceasta la animale, care se mărginesc intru cele directe: ceea ce nu se rapoartă la voinţa lor nu există pentru ele. De aceea vedem uneori cu mirare că şi animale mai inţelepte nu iau in seamă lucruri in sine surprinzĕtoare, de nu arată mirare de schimbări insemnate in persoana sau in imprejurimea noastră.

[1] Din «Lumea ca Voinţă şi Representare». Vol. II, cap. 31.

La omul normal se mai adaogă, ce e drept, relaţiile indirecte şi chiar cele posibile cu voinţa, a căror sumă alcătueşte cuprinsul cunoştinţelor folositoare; insă şi aici cunoaşterea remâne mărginită la *relaţii*. Deaceea, in capul normal nu se produce niciodată o imagine de tot curată şi obiectivă a lucrurilor: fiindcă puterea sa intuitivă, indată ce nu se deşteaptă şi nu se pune in mişcare de către voinţă, slăbeşte la moment şi devine inactivă, neavênd destulă energie pentru a percepe lumea curat obiectiv din propria-i elasticitate şi *fără scop*. Unde insă se produce aceasta, unde puterea representătoare a creerilor are atăta prisos incât să se presinte *fără scop* o imagine curată, lămurită, obiectivă a lumii din afară, — care imagine pentru intenţiile voinţei este nefolositoare, in gradele mai mari este chiar o pedică şi poate să le devină de-a dreptul stricăcioasă, — acolo există cel puţin aplecarea inăscută spre acea abnormitate ce se insemnează prin numele de *geniu*, care arată că aci pare a lucra o fiinţă străină voinţei, adecă individului propriu, oarecum unu *Genius* venit din afară. Sau, pentru a vorbi fără imagine, geniul consistă in o desvoltare a puterii intelectuale cu mult mai mare decât o cere *serviciul voinţei* pentru care singur s'a născut dela inceput. De aceea, fisiologia ar putea numĕra un asemene prisos al activităţii cerebrale şi a creerilor inşii oarecum intre *monstra per excessum*, pe care, după cum se ştie, ii coordonă *monstris per defectum* şi celor *per situm mutatum*. Geniul consistă dar intr'o preponderanţă abnormă a intelectului, care işi găseşte intrebuinţarea sa numai aplicându-se la generalitatea existenţei, prin care lucrează acum in serviciul intregului neam omenesc, precum intelectul normal in acela al omului individual. Pentru a face să se inţeleagă lucrul popular, s'ar putea zice: dacă omul normal se alcătueşte din $^2/_3$ voinţă şi $^1/_3$ intelect, geniul din potrivă se alcătueşte din $^2/_3$ intelect şi $^1/_3$ voinţă. Aceasta s'ar mai putea explica apoi prin o paralelă chimică; *basa* şi *acidul* unei *sări medie* se disting prin aceea că in fiecare din amăndouĕ radicalul stă cu oxigenul intr'un raport invers decât in cealaltă. Căci basa, sau alcali, este basă

prin aceea că in ea radicalul covĕrşeşte oxigenul, şi acidul este acid fiindcă in el oxigenul covĕrşeşte. Tot aşa dar se rapoartă, in privinţa voinţei şi a intelectului, omul normal şi geniul.

De aci se naşte intre ei o deosebire adâncă, care se iveşte mai ales in ceea ce produc. S'ar mai putea incă adăoga ca diferinţă că, pe când acea oposiţie totală a materielor chimice intemeiază cea mai mare afinitate electivă şi atragere intre ele, la neamul omenesc se obicinueşte mai curĕnd contrarul.

Cea d'intâia şi cea mai de aproape manifestare ce o provoacă un asemene prisos al puterii intelectuale se arată mai ales in cunoştinţa cea primitivă, fundamentală şi firească, adecă in cunoştinţa *intuitivă* şi causează reproducerea ei intr'o imagine: aşa se nasc pictorul şi sculptorul. In aceştia dar, calea dela perceperea genială la producerea artistică este cea mai scurtă; şi forma in care se arată aci geniul şi lucrarea lui este cea mai simplă, şi descrierea lui mai uşoară. Cu toate aceste este tot aici constatat isvorul din care decurg toate producţiile adevĕrate in orice artă şi in poesie, şi chiar in filosofie, deşi in aceste procesul nu este aşa de simplu.

Să ne aducem aminte de resultatul dobĕndit in cartea intâia, că orice intuiţie este intelectuală şi nu numai sensuală. Dacă punem alăturea explicarea dată aci şi avem destul simţ de dreptate pentru a ne aduce aminte că filosofia secolului precedent numea facultatea cunoaşterii intuitive „puterile inferioare ale sufletului", nu vom găsi aşa de absurd, că Adelung, care trebuia să vorbească limbajul timpului sĕu, a pus geniul intr'o „tărie remarcabilă a puterilor inferioare ale sufletului", şi nu vom crede că merită batjocura amară cu care o citează Jean Paul, in *Vorschule der Aesthetik*. Ori cât de mari merite are cartea citată a acestui bărbat demn de admirare, trebue totuşi să observăm că, in locurile unde este scopul a se da o explicare teoretică şi in genere o doctrină, stilul neintrerupt glumeţ şi impĕnat tot cu comparări nu poate fi cel potrivit.

In *intuiţie* insă mai intâi se deschide şi se revelează firea proprie-şi adevĕrată a lucrurilor, deşi incă in mod condiţionat.

Toate noţiunile, tot ce e cugetat, sunt numai abstracţii, prin urmare representări parţiale ale aceleia şi născute numai din omisiuni. Toată cunoaşterea adâncă, chiar inţelepciunea proprie işi au rădăcina in perceperea *intuitivă* a lucrurilor, precum am vĕzut pe larg in complinirile la cartea intăia. O percepere *intuitivă* a fost pururea procesul generator in care orice op de artă adevĕrat, orice gândire nemuritoare au primit schinteia de viaţă. Toată cugetarea primitivă se face in imagini. Din *noţiuni* din contră se nasc operele simplului talent, gândirile numai raţionale, imitările şi in genere tot ce nu este menit decât pentru trebuinţa actuală şi pentru contimpurani.

Insă dacă intuiţia noastră ar fi pururea legată de presenţa reală a lucrurilor, materia ei ar sta cu totul sub stăpânirea intâmplării, ce rareori aduce lucrurile la timp oportun, rareori le aşează in ordine potrivită şi ni le infăţişează de regulă in exemplare foarte defectoase. De aceea se cere *fantasie* pentru a complecta toate imaginile semnificative ale vieţei, a le aşeza, a le termina coloritul, a le fixa şi a le repeţi *ad libitum* după cum o reclamă scopurile unei cunoştinţe adânci şi ale opului plin de insemnătate prin care este a se comunica.

De aci provine inalta valoare a fantasiei, care este o unealtă neapărată a geniului. Căci acesta numai in virtutea ei poate, după cerinţele conexului plăsmuirii, inchipuirii poetice sau cugetării sale, să-şi infăţişeze orice object sau intâmplare intr'o imagine vie şi să-şi primească astfel totdeauna improspĕtare din izvorul primitiv al oricărei cunoştinţe, din intuiţie. Cel inzestrat cu fantasie pare că este in stare a cita spirite, care ii revelează, la timp oportun, adevĕrurile ce realitatea goală a lucrurilor le descoperă numai slabe, numai rareori şi atunci de regulă inoportun. Cel lipsit de fantasie se rapoartă dar la cel inzestrat ca scoica lipită de stâncă, trebuind să aştepte ce-i va aduce intâmplarea, la animalul cu mişcare liberă şi chiar cu aripi de sburat. Căci acela nu cunoaşte altă intuiţie a sensurilor decât cea reală; până când ea vine, el rumegă noţiuni şi abstracţii, care tot nu sunt

decăt cojile, nu miezul şi simburele cunoştinţei. El niciodată nu va produce ceva mare, dacă nu cumva in socoteală şi matematici.—Operele artelor plastice şi ale poesiei, asemenea producerile mimice, se mai pot considera ca mijloace de a suplini pe căt se poate celor ce n'au fantasie această lipsă, iar celor ce sunt inzestraţi cu ea a le inlesni intrebuinţarea.

Deşi dar modul particular şi esenţial de cunoaştere al geniului este cel *intuitiv*, totuşi nu lucrurile individuale sunt obiectul lui propriu, ci ideile platonice manifestate in ele, a căror percepere s'a analizat in capit. 29. A vedea in lucrurile singulare totdeauna generalitatea este tocmai trăsura fundamentală a geniului, pe cănd omul normal recunoaşte in lucrul singular numai lucrul singular, fiindcă numai aşa se ţine de realitatea ce singură are interes pentru el, adică relaţii cu *voinţa* lui. Gradul, in care fiecine nu *găndeşte* cumva, ci deadreptul vede in lucrul singular numai atăta, sau din contră vede mai mult sau mai puţin o generalitate pănă la generalitatea cea mai inaltă a speciei, este măsura apropiării sale de geniu. In conformitate cu aceasta, obectul propriu al geniului nici nu este altul decăt firea lucrurilor in genere, elementul universal in ele, totalitatea; cercetarea fenomenelor singulare este tărămul talentelor, in ştiinţele reale, al căror obiect propriu sunt totdeauna numai relaţiile lucrurilor intre olaltă.

Ceea ce am arătat in capitolul precedent, cum adică perceperea *ideilor* atărnă dela faptul că cel ce cunoaşte este *subietcul pur* al cunoştinţei, cu alte cuvinte că voinţa dispare cu totul din conştiinţă, trebue reamintit şi acum. Bucuria ce o simţim la multe căntece ale lui Goethe care ne infăţişează peisajul, sau in descrierile naturei de Jean Paul, provine din causa că astfel ne impărtăşim de obiectivitatea acelor spirite, adecă de puritatea cu care in ei lumea ca representaţie se deosebise de lumea ca voinţă şi oarecum se desfăcuse cu totul de ea.

Din causa că modul de cunoaştere a geniului este in esenţă purificat de orice voinţă şi relaţiile ei, urmează asemenea că ope-

rile lui nu se nasc din intenţie sau arbitru, ci că in concepţia lor este condus de o necesitate instinctivă.

Ceea ce se numeşte deşteptarea geniului, momentul sacru, ora inspiraţiei, nu este alta decăt liberarea intelectului căud, scăpat deocamdată din supunerea sub voinţă, nu cade acum in neactivitate sau oboseală, ci, pentru un timp scurt, lucrează singur şi din propriul impuls. Atunci este de cea mai mare puritate şi devine oglinda lămurită a lumii; căci, desfăcut cu totul de originea sa, de voinţă, este acum insăşi lumea ca representaţie concentrată in conştiinţa *unuia*. In asemenea momente se zămisleşte oarecum sufletul operilor nemuritoare. Din contră, la orice meditare provocată şi susţinută cu intenţie, intelectul nu e liber, fiindcă voinţa il conduce şi-i prescrie tema.

Semnul trivialităţii, expresia vulgară, intipărită in cele mai multe feţe, provine tocmai din aceea că in ele se arată subordinarea strictă a cunoaşterii sub voinţa lor, lanţul tare ce le leagă pe amăndouě de olaltă şi de aci neputinţa de a percepe lucrurile altfel decăt in raport cu intenţiile şi cu scopurile lor. Din contră, expresia geniului, care constitue o deosebită asemănare de familie intre toate spiritele inalte, provine din aceea că in ea se citeşte lămurit starea desrobirii, manumisiunea intelectului dela serviciul voinţei, predomnirea cunoaşterii peste voinţă; şi fiindcă tot chinul se naşte din voinţă, iar cunoaşterea este in sine veselă şi fără durere, inaltele lor frunţi şi ochiul lor luminat şi contemplativ, care nu sunt robii voinţei şi nevoilor ei, primesc acel aer de seninătate măreaţă, oarecum supranaturală, care străbate din căud in căud şi nu-i vine greu a armoniza cu melancolia celorlalte trăsuri ale feţei, mai ales a gurei, iar in această privinţă se poate caracteriza nemerit prin motto lui Iordanus Brunus: *In tristitia hilaris, in hilaritate tristis.*

Voinţa, care este rădăcina intelectului, se opune in contra oricării activităţi a lui indreptate spre altceva decăt spre scopurile ei. De aceea, intelectul numai atunci este capabil de o percepere pur obiectivă şi profundă a lumii din afară căud s'a desfăcut,

cel puţin deocamdată, de această rădăcină a lui. Cătă vreme este legat de ea, nu este destoinic pentru nicio lucrare din propriile sale mijloace, ci doarme in tĕmpire, când voinţa (interesul) nu-l deşteaptă şi nu-l pune in mişcare. Iar când aceasta se intĕmplă, intelectul, ce e drept, este foarte capabil a cunoaşte, conform interesului voinţei, relaţiile lucrurilor, precum o face capul cu minte, care totdeauna trebue să fie şi un cap deştept, adecă viu deşteptat de voinţă; insă, tocmai pentru aceasta, nu e capabil a percepe firea curat obiectivă a lucrurilor. Căci voinţa şi scopurile il fac aşa unilateral, incât vede in lucruri numai ce se rapoartă la acele, iar celelalte sau ii dispar sau ii intră falsificate in conştiinţă. Aşa, de exemplu, un călĕtor grăbit şi inspăimĕntat va vedea Rhinul cu ţĕrmurile lui numai ca o linie curmezişe, iar podul peste Rhin numai ca o linie ce o taie pe cealaltă.

In capul omului coprins de scopurile sale, se arată lumea ca o cămpie frumoasă pe un plan de bătălie. E drept că acestea sunt extreme, luate pentru lămurire; insă chiar o deşteptare ori cât de mică a voinţei va aduce cu sine oarecare falsificare a cunoştinţei, totdeuna analoagă acelora. In adevĕrata ei coloare şi figură, in insemnătatea ei intreagă şi dreaptă, se poate presenta lumea numai atunci când intelectul, scăpat de voinţă, planează liber deasupra obiectelor, şi fără a fi impins de voinţă lucrează totuşi cu energie. Nu incape indoială că aceasta este impotriva firii şi a menirii intelectului, aşa dar oarecum nenatural şi de aceea foarte rar; insă tocmai in aceasta consistă esenţa *geniului*, in care singur se produce acea stare in grad inalt şi mai continuu, pe când la ceilalţi se intĕmplă numai aproximativ şi excepţional. In inţelesul arătat aci iau explicarea lui Jean Paul, când zice *(Vorschule der Aestethik*, § 12), că esenţa geniului *este puterea contemplativă (Besonneuheit)*. Căci omul normal este cufundat in vĕrtejul şi sgomotul vieţei, de care se ţine prin voinţa sa; intelectul sĕu este umplut de lucrurile şi intĕmplările vieţei; insă aceste lucruri şi insăşi viaţa, in inţeles obiectiv, nu le percepe, precum negutătorul din bursa dela Amsterdam inţelege foarte

bine ceea ce-i spune vecinul, dar nu aude deloc murmurul bursei intregi, care seamănă cu vĕjiitul mării şi de care se miră observatorul mai indepărtat. Geniului insă, al cărui intelect este desfăcut de voinţă, aşadar de persoană, nu i se ascunde lumea şi lucrurile prin relaţii personale, ci el le percepe in sine insele, in intenţie obiectivă: in acest inţeles este contemplativ.

Această putere contemplativă dă pictorului putinţa de a reproduce natura, desfăşurată inaintea ochilor săi, cu credinţă pe pănză, şi poetului de a reinfăţişa, prin noţiuni abstracte, actualitatea intuitivă, exprimănd-o şi aducĕnd-o astfel la o mai mare lămurire, precum şi de a arăta prin cuvinte ceea ce alţii au nu mai in simţire. Animalul trăeşte fără nicio contemplaţie. Conştiinţă are, adecă se cunoaşte pe sine şi plăcerea şi durerea sa, pe lăngă aceasta şi obiectele ce le produc. Insă cunoaşterea lui remăne totdeuna subiectivă, nu devine niciodată obiectivă; tot ce se află in ea ii pare a se inţelege dela sineşi; de aceea nu poate să-i devină nici temă (obiect al infăţişării) nici problemă (obiect al meditaţiei). Conştiinţa sa este dar cu totul *imanentă*. De o calitate, dacă nu egală, totuşi apropiată, este conştinţa vulgului omeniri, fiindcă şi in el perceperea lucrurilor şi a lumii remăne cu predomnire subiectivă şi de regulă imanentă. El vede lucrurile in lume, dar nu lumea; vede ce face insuşi şi ce sufere, dar nu se vede pe sine. Cum insă, in gradaţie infinită, creşte lămurirea conştiinţei, aşa se intăreşte tot mai mult puterea contemplării, şi prin aceasta ajunge pănă intr'atăt incăt uneori, deşi rar şi chiar atunci in grade foarte deosebite de lămurire, trece ca un fulger intrebarea prin cap: „*ce* sunt toate acestea?“ sau „*cum* sunt toate acestea?“ Cea d'intăi intrebare, dacă ajunge la mare claritate şi la presenţa continuă, produce pe filosof, şi cealaltă, tot aşa, pe artist sau poet. Din această causă dar, inalta misie a acestora işi are rădăcina in puterea contemplativă, care se arată mai intăi in limpezimea cu care percep lumea şi se percep pe sine insişi şi astfel ajung la meditare asupră-le.

Procesul intreg însă se naşte din scăparea vremelnică a intelectului predomnitor de voinţă, căreia ii este din origine supus.

Cercetările asupra geniului făcută aci complectează expunerea coprinsă in cap. 21 *a divergiţei crescĕnde intre voinţă şi intelect*, vizibilă in toată seria fiinţelor. Divergenţa işi ajunge in geniu gradul cel mai mare, mergĕnd in el pănă la deosebirea deplină a intelectului de voinţă, rădăcina sa, aşa incăt intelectul devine cu totul liber şi numai astfel ajunge *lumea ca representare* la obiectivitatea ei perfectă.

Să mai adăogăm acum căteva observări relative la individualitatea geniului. Insuşi Aristotel, cum spune Cicero (Tusc. I, 33), a observat *omnes ingeniosos melancholicos esse*, ceea ce, fără indoială, se raportă la pasajul din Problematele lui Aristotel, 30, 1. Şi Goethe zice :

De căte ori mergeam spre bine,
Scădea şi poesia 'n mine,
Dar cu tot focul ei ardea,
Cănd rĕul mĕ ameninţa.

Curcubeu şi vers frumos,
Cer un fund intunecos.
Aşa geniul poesiei
E 'nrudit melancoliei.

Aceasta se explică aşa, că intelectul, sub raporturi personale nefavorabile, se sustrage mai uşor de sub stăpănirea originarie a voinţei, care ţine la acest prerogativ al ei; fiindcă dela imprejurări uricioase se depărtează bucuros, oarecum pentru a se distrage, şi atunci se indreptează cu atăt mai energic spre lumea străină din afară, şi devine mai uşor obiectiv. Imprejurări personale favorabile au efectul contrar. In total şi in genere însă, melancolia care insoţeşte geniul provine din aceea că voinţa de viaţă, cu căt se află iluminată de un intelect mai limpede, cu atăt vede mai lămurit miseria stării sale. Dispositia cea tristă a spiritelor inalte, aşa de des observată, işi are simbolul in *Montblanc*, a cărui culme este mai totdeuna acoperită cu nori; insă cănd uneori, mai ales

dis de dimineaţă, se rupe vĕlul de nori, şi muntele, roşu de lumina soarelui, din inălţimea sa cerească de deasupra norilor priveşte in jos spre Chamouni, atunci este un aspect care pĕtrunde pe privitor pănă in adăncul inimei. Asemenea şi geniul, mai totdeuna melancolic, arată din cănd in cănd seninătatea particulară ce am descris-o mai sus, ce numai lui ii este cu putinţă şi care, născĕndu-se din cea mai perfectă obiectivitate a spiritului, pluteşte ca o aureolă de lumină pe inalta lui frunte : *in tristitia hilaris, in hilaritate tristis.*

Toţi cărpacii sunt, din firea lor, cărpaci, fiindcă intelectul, incă prea legat cu voinţa, nu li se pune in mişcare decăt prin imboldirea ei şi-i remăne dar cu totul supus. De aceea nu sunt capabili de alte scopuri decăt de cele personale. Prin urmare produc picturi rele, poesii fără spririt, filosofeme ordinare, absurde, foarte des şi neoneste cănd este vorba a se recomanda celor mai mari cu faţărnicie evlavioasă. Tot ce fac şi ce găndesc este dar personal. De aceea isbutesc cel mult a-şi insuşi partea din afară, intĕmplătoare şi arbitrară a operilor străine, celor adevĕrate ca manieră, unde apoi, in loc de simbure, apucă coaja, insă cred că au apucat tot şi chiar că au intrecut de ceilalţi. Dacă totuşi neisbĕnda lor se dă pe faţă, unii din ei cred că vor isbuti pănă in sfărşit cu intenţiile lor cele bune.

Insă tocmai aceste bune intenţii sunt pedică, fiindcă ele tot nu au altă ţintă decăt cea personală, şi atunci nu poate fi serios vorba de artă, nici de poesie, nici de filosofie. Lor li se potriveşte dar intocmai proverbul german: işi stau singuri in lumină *(sie stehen sich selbst im Lichte)*. Lor nu le trece prin minte că numai intelectul scăpat de stăpănirea voinţei şi a tutulor proiectelor ei şi lucrănd astfel in libertate, fiindcă numai el dă seriositatea adevĕrată, inzestrează pe om cu puterea de a produce opere vitale, şi aceasta le este spre bine; căci dacă ar şti-o s'ar arunca in apă. — Intenţia *cea bună* este in *morală* tot, dar *in artă* nu este nimic : aci numai *putinţa* este ceva. — Intrebarea e, şi de aci atĕrnă tot, in ce stă *seriositatea* proprie a omului. La mai toţi stă in binele lor

personal şi in al familiei lor; din care causă sunt numai in aceasta de vreo treabă şi in nimica alta, tocmai fiindcă nicio propunere inadins, nicio osteneală voluntară şi intenţionată nu pot da sau suplini, sau mai bine strămuta seriositatea proprie, adevĕrată şi profundă. Căci ea remăne totdeuna acolo unde a pus-o natura: fără ea insă nimic nu se poate face decăt pe jumĕtate. Din aceeaşi causă indivizii geniali işi ingrijesc foarte rĕu propria lor stare; precum o umplutură de plumb readuce corpul tot mereu in poziţia ce-i prescrie puntul de gravitaţie determinat prin ea, asemenea seriositatea adevĕrată a omului atrage totdeuna puterea şi atenţia intelectului sĕu acolo *unde stă ea*: toate celelalte le face omul *fără seriositate adevĕrată*. De aceea numai oamenii abnormi şi foarte rari, a căror seriositate adevĕrată nu stă in sfera personală şi practică, ci in obiectivitate şi in teorie, sunt in stare de a percepe esenţa lucrurilor şi a lumii, aşadar adevĕrurile supreme, şi de a le reproduce intr'un mod oarecare. Căci o asemenea seriositate, indreptată afară din individ, in *obiect*, este ceva străin naturei omeneşti, ceva nenatural, propriu vorbind supranatural, insă numai prin ea omul este *mare*, şi atunci lucrarea lui se atribue unui *genius* osebit de el, care-l stăpăneşte. Unui asemenea om plăsmuirea sa, inchipuirea poetică sau cugetarea ii sunt *scop*, celorlalţi le sunt *mijloc*. Aceştia caută in ele *trebile lor* şi ştiu de regulă a le inainta bine, fiindcă se potrivesc după contimporanii lor, gata a sluji trebuinţelor şi capricielor; de aceea duc, in cele mai multe casuri, un traiu foarte bun; acela insă adeseaori foarte rĕu. Căci el jerfeşte binele sĕu personal scopului *obiectiv* şi nici nu poate altfel, fiindcă acolo-i stă seriositatea. Ei fac d'impotrivă: de aceea ei sunt *mici*; el insă este *mare*. Lucrarea lui este pentru toate timpurile, insă recunoaşterea ei incepe de regulă la posteritate; *ei* trăesc şi mor cu timpul lor. *Mare* in deobşte este numai acelea care in lucrarea sa, fie practică sau fie teoretică, *nu-şi caută trebile sale*, ci urmăreşte numai un scop *obiectiv*; şi este mare chiar şi atunci, cănd in practică acest scop este rĕu inţeles, şi chiar dacă, in urma aceasta, ar fi o crimă. Că

nu caută la sine şi la trebile sale, aceasta il face, in toate imprejurările, *mare*. *Mică* din contră este toată activitatea indreptată spre scopuri personale, fiindcă cel ce e astfel pus in mişcare se recunoaşte şi se află numai in persoana sa proprie, infinit de mică. Din contră, cel ce este *mare* se recunoaşte in toate şi prin urmare in totul; el nu trăeşte numai ca acela in microcosm, ci mai mult in macrocosm. Tocmai de aceea universul il priveşte, şi el caută a-l percepe pentru a-l representa, sau pentru a-l explica sau pentru a lucra practic asupră-i. Căci lui nu-i este străin; simte că-l priveşte. Pentru această intindere a sferei sale se şi numeşte *mare*. De aceea numai adevăratului erou, in orice inţeles, şi geniului li se cuvine acel predicat inalt: prin el se spune că ei, in contra naturei omenirii, nu şi-au căutat propriul lor interes, nu au trăit pentru sine, ci pentru toţi. — Deşi, după cum e evidenţa, mai toţi trebue să fie *totdeuna* mici şi nu pot să fie *niciodată* mari, totuşi inversul nu e cu putinţă, că adecă cineva să fie pretutindenea şi in orice moment mare:

Căci din materii ordinare omul e compus
Şi obiceiul firea ii nutreşte.

(Schiller)

Orice om mare trebue totuşi să fie adesea numai individ, să se aibă numai *pe sine* in vedere, şi aceasta vrea să zică a fi *mic*. Aşa se explică observarea foarte dreaptă că niciun erou nu remăne erou pentru sluga sa din casă, dar nu aşa că sluga din casă nu ştie preţui pe un erou, — precum ne-o spune Goethe, in „Afinităţile elective“ (vol. 2, cap. 5) ca o născocire a Ottiliei.

Geniul este propria sa resplată; căci cele mai bune insuşiri ce le are fiecine le are cu necesitate pentru sine insuşi. „Cine e născut *cu* un talent *pentru* un talent, işi află in el cea mai frumoasă esistenţă zice Goethe. Dacă ne inălţăm privirea la un om mare al timpurilor trecute, nu gândim: „Cât este el de fericit de a fi incă astăzi admirat de noi toţi!“ ci: „Cât de fericit trebue să fi fost in intrebuinţarea nemijlocită a unui spirit de ale cărui urme

remase să incănte secolele.“ Nu in glorie, ci in ceea ce o procură este valoare, şi in crearea de copii nemuritori este plăcere. Prin urmare, aceia care caută a dovedi nulitatea gloriei după moarte din faptul că cel ce o dobĕndeşte nu mai ştie nimic despre ea, aceia sunt de comparat cu acel mintos care ar voi să dovedească unui om ce ar arunca o căutătură pismuitoare asupra grămezei de coji goale de stridii din curtea vecinului sĕu că stridiile sunt cu totul nefolositoare.

In urma expunerii făcute, esenţa genului este nenaturală intru cât consistă in emanciparea intelectului din serviciul voinţei, căruia ii este firește destinat, şi in lucrarea lui din propriu impuls. Aşadar geniul este un intelect ajuns necredincios destinaţiei sale. De aci provin neajunsurile ce sunt impreunate cu el, la a căror privire ne deschidem calea comparănd geniul cu predomnirea mai puţin hotărită a intelectului.

Intelectul omului normal, strins legat de slujba voinţei sale, aşadar ocupat numai de primirea motivelor, se poate privi ca un complex al firelor de sirmă prin care toate aceste păpuşi se pun in mişcare pe teatrul lumii. De aci se naşte seriositatea seacă şi pedantă a celor mai mulţi oameni, pe care o intrece numai aceea a animalelor, care nu rid niciodată. Geniul din potrivă, cu intelectul sĕu desrobit, s'ar putea compara unui om viu, care, jucănd printre păpuşele cele mari de sirmă ale celebrului teatru de marionete din Milan, ar fi intre ele singurul care vede toate, şi de aceea s'ar depărta cu plăcere pentru un moment de pe scenă, pentru a privi spectacolul din loje : aceasta este contemplativitatea genială. — Insă şi un bărbat foarte cuminte, care mai s'ar putea numi inţelept, este departe de a semĕna geniului, ci se deosibeşte de el prin aceea că intelectul sĕu păstrează o direcţie *practică*, se gănde şte la alegerea celor mai bune scopuri şi mijloace, prin urmare remăne in serviciul voinţei şi se află dar după inţelesul propriu al cuvĕntului intr'o ocupaţie naturală. Seriositatea hotărită şi practică a vieţei, pe care Romanii o numeau *gravitas*, cere ca *intelectul* să nu părăsească serviciul voinţei pentru a se

rătăci in lucruri ce nu-l privește pe acesta ; de aceea nu ingădue acea depărtare divergentă intre intelect și voință care este condiția *geniului*. Capul prudent și chiar cel eminent, cel destoinic a a indeplini fapte mari in sfera practică, are aceste insușiri tocmai fiindcă obiectele ii deșteaptă voința cu vioiciune și-l impinge la cercetarea neobosită a relațiilor și imprejurărilor lor. Așadar și intelectul lui a devenit una cu voința. Din contră inaintea capului geniului, in perceperea lui obiectivă, apariția lumii se inalță ca ceva ce-i e străin, un obiect al contemplației, care-i depărtează voința din conștiință. In acest punct se vede deosebirea intre destoinicia pentru *fapte* și cea pentru *opere*. Cea din urmă cere obiectivitate și adăncime a cunoștinței, care presupun despărțirea totală a intelectului de voință ; cea d'intăia din contră cere aplicarea cunoștinței, presență de spirit și caracter hotărit, care presupun că intelectul caută necurmat de serviciul voinței. Unde „ligamentul“ intre intelect și voință este desfăcut, intelectul abătut dela destinația sa naturală va neingriji serviciul voinței ; va aplica de exemplu chiar in casuri extreme, emancipația sa și bunăoară va căuta a percepe o imprejurare care amenință pe individ cu un pericol actual din punctul de vedere al impresiei ei artistice. Dimpotrivă, intelectul omului cuminte este totdauna la postul său este indreptat asupra chiar faptelor cu cerințele lor ; unul ca acesta va hotări și va face, dar in toate casurile ceea ce se potrivește ; prin urmare, nu va cădea in acele excentricități, rătăciri personale, sau chiar nebunii, cărora le este expus geniul, fiindcă intelectul acestuia nu remăne exclusiv călăuza și păzitorul voinței sale, ci este când mai mult când mai puțin ocupat de obiectivitatea curată. Opositia in care stau aceste două feluri de capacitate cu totul deosebite, pe care le am arătat aici abstract, ni le-a infățișat Goethe in antagonismul dintre Tasso și Antonia. Afinitatea des observată a geniului cu nebunia se intemeiază mai ales pe acea separare, firească pentru geniu, dar in sine nenaturală, a intelectului de voință. Aceasta insă nu este a se atribui nicidecum unei intensități mai mici a voinței in geniu, care din contră este

condiţionat prin un caracter violent şi pasionat, ci trebue să fie explicată din faptul că omul eminent in practică, omul faptelor, are numai mĕsura deplină şi intreagă a intelectului cerut pentru o voinţă energică, pe când cei mai mulţi oameni nu au nici atăt, iar geniul consistă intr'un adevĕrat prisos cu totul abnorm al intelectului, precum nu se cere pentru serviciul niciunei voinţe. Tocmai de aceea oamenii adevĕratelor opere sunt de o mie de ori mai rari decăt oamenii faptelor. Acel prisos abnorm dă intelectului preponderanţa hotăritoare, il desface de voinţă, şi acum, uitându-şi originea, el lucrează liber, din propria putere şi elasticitate, de unde apoi se produc creaţiunile de geniu.

Tot din această proprietate a geniului de a consista in lucrarea intelectului liber, adecă emancipat de serviciul voinţei, urmează că producerile lui nu servesc scopurile folositoare. Facă-se musică sau filosofie, pictură sau poesie, opul geniului nu este lucru pentru folos. A fi nefolositoare se ţine de caracterul operilor geniale, este diploma lor de nobilitate. Toate celelalte lucrări omeneşti se fac pentru conservarea sau uşurarea existenţei noastre, numai acelea nu; ele singure există numai pentru ele insele, şi, in acest inţeles, sunt de privit ca floarea sau ca venitul curat al esistenţei. De aceea la contemplarea şi inţelegerea lor ni se deschide inima; căci din păcla grea a chinurilor lumeşti eşim atunci sus la lumină. — In analogie cu aceasta vedem şi de altminteri frumosul rareori impreunat cu folositorul. Copacii inalţi şi frumoşi nu dau roade, pomii roditori sunt stărpituri mici şi urite. Trandafirul involt din grădină nu dă semĕnţă, dar cel mic sĕlbatic, aproape fără miros, o dă. Cele mai frumoase edificiuri nu sunt cele folositoare; templul nu este casă de locuit. Un om inzestrat cu aptitudini intelectuale inalte şi rare, silit a se ocupa de trebi numai folositoare, pentru care şi cel mai de rĕnd ar fi de ajuns, seamĕnă unei urne preţioase, impodobită cu cele mai frumoase picturi, care s'ar intrebuinţa ca oală de fiert; şi a compara pe oamenii folositori cu oamenii de geniu este a compara pietrele de zidit cu diamantele.

Omul numai practic își intrebuințează intelectul la ceea ce a fost destinat de natură, adecă la perceperea relațiilor lucrurilor parte cu olaltă parte cu voința individului cunoscĕtor. Geniul din contră il intrebuințează, impotriva destinării, la perceperea firii obiective a lucrurilor. Capul lui dar nu mai este al lui, ci este al lumii, pe care o va luminà in vreo parte a ei. De aci trebue să decurgă pentru individul astfel favorisat felurite neajunsuri. Căci intelectul sĕu va arĕta in genere greșelile ce se găsesc obicinuit in orice unelță intrebuințată la lucruri pentru care nu este făcută. Mai intăi va fi oarecum slugă la doi stăpăni și, la orice ocasie, va lipsi dela serviciul corespunzĕtor destinației sale pentru a umbla după scopurile proprii; prin aceasta insă va părăsi voința ;adesea in timpul cel mai inoportun, și individul astfel inzestrat va deveni mai mult sau mai puțin nepotrivit pentru viață, va ajunge chiar cu purtarea sa pănă aproape de nebunie. Apoi in urma inteliginței sale mărite, va vedea in lucruri mai mult partea generală decăt cea individuală, pe căud serviciul voinței cere mai ales cunoașterea individualităților. Dar căud iarăși toată ințelegerea sa, abnorm inălțată, se indreptează la ocasii cu toată energia ei asupra afacerilor și miseriilor voinței, le va percepe ușor cu prea multă vioiciune, va vedea toate in colori prea vii, in lumină prea intensivă și in exagerări monstruoase, din care causă va da dintr'un extrem in altul. Pentru a explica aceasta mai de aproape, adăogăm următoarele. Toate lucrările teoretice mari de orice specie le produce autorul lor prin indreptarea tutulor puterilor inteliginței sale asupra unui singur punt, spre care convergĕnd le concentrează așa de tare, fix și exclusiv, incăt acum toată lumea cealaltă dispare și obiectul lui ii implinește intreaga realitate. Aceeași concentrație mare și violentă, geniul, dela al cărui privilegiu se ține, o aplica uneori și la obiectele realității și la afacerile vieței de toate zilele, care atunci, aduse sub un asemene *focus*, primesc proporții așa de monstruoase, incăt se infățișază, ca in microscopul solar, purecele cu statura unui elefant. De aci provin afectele violente de care

indivizii eminenţi sunt uneori coprinşi din cause mici, şi care sunt neinţelese pentru ceilalţi, fiindcă ii vĕd transportaţi in bucurie, tristeţe, grije, fricĕ, mănie, etc. pentru lucruri in faţa cărora un om de rĕnd şi-ar păstra tot cumpĕtul. De aceea dar geniului ii lipseşte *cumpĕtarea* sau rĕceala prudentă, care consistă tocmai in a atribui lucrurilor numai ceea ce li se cuvine in realitate, mai ales in privinţa scopurilor noastre posibile: de aceea niciun om rece şi cumpĕtat nu poate să fie geniu. La incovenientele arătate se mai adaugă o prea mare sensibilitate, care aduce cu sine o viaţă nervoasă şi cerebrală abnorm desvoltată, şi anume in unire cu violenţa şi pasiunea voinţei, care asemenea sunt o condiţie pentru geniu şi se exprimă fisiceşte ca energie a pulsaţiunii inimei. Din toate aceste se naşte foarte uşor acea exagerare a dispositiei, acea violenţă a afectelor, acea schimbare repede a stării sufleteşti, cu predomnirea melancoliei, pe care ne-a pus-o in vedere Goethe in „Tasso". Ce prudenţă, ce cumpĕt liniştit, ce siguranţă şi egalitate deplină a purtării arată omul normal bine inzestrat, in comparare cănd cu adăncirea şi distracţia visionară, cănd cu violenţa pasionată a omului genial, ale cărui agitări interioare sunt isvorul nemuririi operilor sale!

La aceste toate, se mai adaogă că geniul trăeşte din fire singuratic. Este prea rar pentru a-şi găsi uşor semenul, şi este prea osebit de ceilalţi pentru a le deveni tovarăş. La ei predomneşte voinţa, la el cunoaşterea: de aceea plăcerile lor nu sunt ale sale, ale sale nu sunt ale lor. Ei sunt numai fiinţe morale şi au numai relaţii de persoane; el este totdeodată un intelect curat, care se ţine astfel de omenirea intreagă. Cursul găndirilor din intelectul desfăcut de păměntul originar al voinţei, şi reintors numai periodic spre el, se va deosebi curĕnd intru toate de cel normal, remas la trunchiul sĕu. Deaceea şi din causa inegalităţii paşilor, acela nu se potriveşte cu cugetarea comună, adecă cu conversaţia celorlalţi: de el şi de superioritatea lui apăsătoare, ei se vor bucura tot aşa de puţin ca el de ei. Se vor afla dar mai bine cu semenii lor, şi el va preferì petrecerea cu semenii sei,

deşi aceasta nu este de regulă altfel cu putinţă decăt prin scrierile rămase dela ei. Foarte drept zice dar Chamfort: „*Il y a peu de vices qui empêchent un homme d'avoir beaucoup d'amis, autant que peuvent le faire de trop grandes qualités.*“ Cea mai fericită soartă ce o poate dobăndi geniul este scăparea de trebi şi afaceri, care nu sunt elementul lui, şi timp liber pentru creaţiunile sale. — Din aceste resultă că, deşi geniul poate incănta de fericire pe cel ce este inzestrat cu el, in orele in care i se consacră fără pedecă şi cu inima intreagă, totuşi nu este capabil a-i procura o viaţă fericită, ci din contră.

Aceasta se confirmă şi prin experienţa adunată şi depusă in biografii. La aceasta se mai adaogă şi o disproporţie externă, din causă că geniul, in chiar lucrarea şi operile sale, este de regulă in contrazicere şi luptă cu timpul său. Oamenii numai de talent vin totdeauna la timp oportun; căci, precum sunt deşteptaţi de spiritul timpului lor şi produşi de trebuinţele acestuia, aşa sunt şi togmai capabili a-l indestulă. Ei intră dar cu influenţa lor in progresul de cultură al contimpuranilor sau in inaintarea din pas in pas a vreunei ştiinţe speciale; pentru aceasta dobăndesc laudă şi resplată. Dar in generaţia următoare operile lor nu mai sunt gustate; trebue să se inlocuiască prin altele, care atunci iarăşi nu lipsesc. Geniul insă intră in timpul său ca o cometă in orbita plantelor, pentru a căror ordine regulată şi perceptibilă cursul lui cu totul excentric este străin. Deaceea el nu poate inriurì imediat asupra mersului regulat şi actual al culturei timpului, ci işi aruncă operile departe inainte in drumul indicat (ca acel Imperator care, consacrăndu-se la moarte, işi asvĕrle lancea intre inimici), iar timpul curge incă mult pănă căud in sfărşit il ajunge. Raportul său cu oamenii de talent, care culmineză pănă atunci, s'ar putea exprima prin cuvintele evangelistului: „Vremea mea incă n'a sosit; iar vremea voastră pururea este gata.“ (Ioan, 7, 6). — Ceea ce poate face *talentul* nu sunt in stare a face ceilalţi, dar sunt in stare a o pricepe: de aceea işi află indată preţuitori. Din contră lucrarea *geniului*

nu întrece numai putința celorlalți de a lucra, ci le întrece și putința de a pricepe: deaceea nu se simte imediat. Talentul seamănă vănătorului ce nemerește o țintă până la care ceilalți nu pot bate; geniul seamănă aceluia ce nemerește una până la care ceilalți nici nu pot vedea: deaceea numai mijlocit, mai târziu, primesc știre despre aceasta, și chiar o primesc numai pe credință. Cu drept dar zice Goethe in scrisoarea de ucenic (Wilhelm Meister): „Imitarea ne este înăscută; cine trebue imitat nu se cunoaște ușor. Rar se găsește eminența, mai rar însă se recunoaște.“ Și Chamfort zice: *Il en est de la valeur des hommes comme de celles des diamans, qui, à une certaine mesure de grosseur, de pureté, de perfection, ont un prix fixe et marqué, mais qui, par delà cette mesure, restent sans prix et ne trouvent point d'acheteurs.* Chiar și Baco de Verulam a spus-o: *Infimarum virtutum, apud vulgus, laus est, mediarum admiratio, supremarum sensus nullus (De augm. sc. L. VI, c. 3).* Da, ar intimpina poate cineva, *apud vulgus!* — Acestuia însă trebue să-i vin in ajutor cu încredințarea lui Machiavelli: *Nel mondo non è se non volgo* (in lume nu e decât vulg), precum și Thilo (Despre glorie) a observat că de plebea cea mare se ține de regulă unul mai mult decât crede fiecare. — O urmare a acestei recunoașteri târzie a operilor geniului este că rareori sunt gustate de contimpurani, așadar in coloritul fraged ce-l dă actualitatea contimpurană, ci mai mult, ca smochinele și curmalele, in stare uscată decât in stare proaspătă.

Dacă in sfârșit mai privim geniul din partea somatică, il găsim condiționat prin mai multe calități anatomice și fisiologice, care și fiecare in parte există rareori in perfecție, mai rareori se află complet impreunate, și totuși se cer neapărat toate, așa incât se explică astfel pentru ce geniul există numai ca o excepție cu totul isolată, aproape „portentosă“. Condiția fundamentală este o precumpănire abnormă a sensibilității peste iritabilitate și reproducere, și anume, ceeace ingreuie lucrul, intr'un trup bărbătesc; (muierile pot să aibă un talent insemnat, dar nu geniu: căci ele rămân totdeauna subiective). Asemenea sistemul cerebral trebue

să fie curat despărţit de sistemul ganglionar prin isolaţie perfectă, aşa incăt să stea cu acesta in opositie totală, prin care creerii işi duc apoi, isolaţi, puternici şi neatirnaţi de organism, vieaţa lor de parasiţi hotăriţi deasupra organismului. E drept că prin aceasta vor avè uşor o inriurire duşmană asupra celuilalt organism şi, prin vieaţa lor sporită şi lucrarea lor neobosită, il vor ruinà de timpuriu, daca nu este insuşi de o putere vitală energică şi bine constituit; şi o constituţie bună face prin urmare parte din condiţii. Chiar şi un stomach bun se află intre aceste, din causa consensului strins şi special al lui cu creerii. Mai ales insă creerii trebuie să fie de o desvoltare şi mărime neobicinuită, in deosebi laţi şi inalţi; iar dimensia afunzimei va fi mai mică şi creerii cei mari vor preponderà abnorm in proporţie cu cei mici. Dela forma lor in totul şi in părţi atërnă fără indoială foarte mult; insă, pentru a determina aceasta cu exactitate, nu ajung incă cunoştinţele noastre, deşi recunoaştem uşor forma nobilă a unei căpăţini care anunţă inteligintă inaltă. Textura masei creerilor trebue să fie de o finetă şi perfecţie extremă şi să consiste din substanţa nervoasă cea mai curată, exchisită, gingaşe şi excitabilă; de sigur şi proporţia cantitativă intre substanţa albă şi cea cenuşie are o influinţă hotărită, pe care insă asemenea nu o putem incă constata. Deocamdată raportul obducţiunii *(visum et repertum)* cadavrului lui Byron *) spune că la el substanţa *albă* sta intr'un raport neobicinuit de mare cătră cea *cenuşie;* asemenea că creerii sëi cântăreau 6 funţi. Creerii lui Cuvier au cântărit 5 funţi; pondul normal este de 3 funţi. In opositie cu precumpënirea creerilor, mëduva spinării şi nervii trebue să fie neobicinuit de subţiri. O căpăţină frumos boltită, inaltă şi lată, de materie subţire in os, trebue să păzească creerii fără a-i strimtora vreundeva. Toate aceste calităţi ale creerilor şi sistemului nervos sunt moştenire dela mamă, precum vom arăta in cartea următoare. Aceste insă nu sunt nicidecum de ajuns pentru a produce fenomenul geniului, dacă nu li se adaogă, ca o moş-

*) In *Medwin's Conversations of L. Byron,* p. 333.

tenire dela tată, un temperament viu şi pasionat, infăţişându-se somatic ca energie extraordinară a inimei şi prin urmare a circulării sângelui, mai ales inspre cap. Căci din aceasta se măreşte mai intăi acea turgescenţă proprie creerilor, prin care apasă in contra păreţilor; deaceea şi ies imbulbucaţi decăteori prin vătămare se produce vreo deschidere in os; al doilea primesc creerii prin puterea corespunzătoare a inimei acea mişcare dinăuntru, deosebită insă de suirea şi coborirea lor continuă la orice resuflare, care consistă intr'o cutremurare a masei lor intregi la fiecare pulsaţie a celor patru arterii cerebrale şi a căror energie trebue să corespundă cantităţii lor mai mari, precum in genere această mişcare este o condiţie neapărată a lucrării lor. Togmai deaceea o statură mică şi mai ales un gât scurt ii sunt priincioase, fiindcă, pe o cale mai scurtă, sângele ajunge cu mai multă energie la creeri; deaceea spiritele mari sunt rareori in trupuri mari. Insă acea scurtime a drumului nu este neapărată; d. e. Goethe era peste mărimea mijlocie. Dacă insă toată condiţia relativă la circularea sângelui, aşadar moştenită dela tată, lipseşte, calităţile favorabile ale creerilor provenite dela mamă vor produce cel mult un talent, o minte isteaţă, sprijinită de flegmul care i se insoţeşte atunci; un geniu flegmatic insă e cu neputinţă. Din această condiţie a geniului moştenită dela tată, se explică multe din defectele lui de temperament descrise mai sus. Dacă din contră această condiţie se află fără cea d'intăia, aşadar pe lângă creeri ordinari sau chiar rău constituiţi, atunci dă vioiciune fără spirit, văpae fără lumină, produce capete smintite, oameni de o nelinişte şi petulanţă nesuferită. Că din doi fraţi numai unul are geniu, şi atunci de regulă cel mai in vărstă, cum a fost d. e. la Kant, se poate explica mai intăi din aceea că numai la zămislirea lui a fost tata in vărsta puterii şi a pasiunii; cu toate că şi cealaltă condiţie, care provine dela mamă, se poate impedecă mai pe urmă prin imprejurări nepriincioase.

Mai am de adăogat aci o observare asupra caracterului *copilăresc* al geniului, adecă asupra unui fel de asemănare care există intre geniu şi etatea copilărească. — In copilărie adecă, ca

şi la geniu, sistemul cerebral şi nervos este de o preponderanţă hotărită; căci desvoltarea lor precede cu mult desvoltarea celuilalt organism; aşa incăt creerii chiar cu anul al şaptelea au ajuns la intinderea şi desimea lor deplină. De aceea zice şi Bichat : *Dans l'enfance, le système nerveux, comparé au musculaire, est proportionnellement plus considérable que dans tous les âges suivants, tandis que, par la suite, la plupart des autres systèmes prédominent sur celui-ci. On sait bien que, pour bien voir les nerfs, on choisit toujours les enfants (De la vie et de la morts, Art. 8, §. 6).* Cea mai tărzie este desvoltarea sistemului genital, şi iritabilitatea, reproducerea şi funcţionarea genitală nu ajung la toată puterea decăt in vĕrsta bărbătească, unde atunci, de regulă, au preponderanţa peste funcţiunea creerilor. De aci se explică pentru ce copiii in genere sunt aşa de cuminţi, isteţi, doritori de a invĕţa, ascultători la invĕţătură şi chiar, in total, mai dispuşi şi mai potriviţi pentru orice ocupare teoretică, decăt cei in vĕstă; căci ei, in urma unei desvoltări gradate, au mai mult intelect decăt voinţă, adecă decăt aplecări, dorinţe, pasiuni. Intelectul şi creerii sunt una, şi asemenea sistemul genital este una cu cea mai violentă din toate dorinţele; din care causă l-am numit focarul voinţei. Tocmai fiindcă lucrarea funestă a acestui sistem este incă adormită, pe căndaceea a creerilor este foarte deşteaptă, copilăria e vĕrsta nevinovăţiei şi a fericirii, raiul vieţei, „Edenul“ perdut, spre care privim inapoi cu dor in toată viaţa ce ne mai remăne. Insă baza acelei fericiri e că in copilărie toată existenţa noastră consistă mai mult in cunoaştere decăt in voire, şi această stare se ajută din afară prin noutatea tutulor obiectelor. De aceea lumea, in strălucirea de dimineaţă a vieţei, se intinde inaintea noastră aşa de fragedă, cu atăta atragere şi cu atăta farmec incăntător. Micele dorinţi, aplecările nehotărite şi grijile neinsemnate ale copilăriei nu sunt decăt o pedică slabă in contra predomnirii activităţii cunoscĕtoare. Privirea limpede şi nevinovată a copiilor, care ne intinereşte inima şi care uneori se inalţă la expresia contemplativă şi sublimă, in care a glorificat Rafael capetele sale de ingeri,

se explică din cele zise. Aşadar, puterile intelectuale se desvoltă mult mai inainte de trebuinţele cărora sunt destinate a le servi; şi aci, ca pretutindenea, natura procede foarte nemerit. Căci in acest timp al inţelegerii predomnitoare, işi culege omul o provisie mare de cunoştinţe pentru viitor, pentru trebuinţe ce deocamdată ii sunt străine. De aceea intelectul său este acum in lucrare necurmată, percepe cu vioiciune toate fenomenele, meditează asupră-le şi le grămădeşte cu ingrijire pentru vremile ce vor veni, — asemenea albinei, care adună cu mult mai multă miere decăt poate consuma, in presimţirea trebuinţelor viitoare. De sigur mulţimea de cunoştinţe şi de inţelegere ce o căştigă omul până la pubertate este in total mai mare decăt tot ce invaţă după aceea, chiar dacă ar fi cel mai invĕţat; căci este fundamentul tutulor cunoştinţelor omeneşti. — Până la acelaşi timp predomneşte in trupul copilului plasticitatea, ale cărei puteri mai tărziu, după ce ea şi-a isprăvit lucrarea, se aruncă prin o metastasă asupra sistemului generator, şi astfel, odată cu pubertatea, se naşte pornirea sexuală şi voinţa dobĕndeşte acum incetul cu incetul preponderanţă. Atunci urmează, după copilăria mai ales teoretică şi doritoare de invĕţătură, juneţa neliniştită, căud furtunoasă, căud melancolică, care apoi trece in vĕrstă bărbătească, violentă şi serioasă.

Tocmai fiindcă in copil lipseşte acea pornire nefastă şi roditoare in nefericiri, voinţa lui este aşa de moderată şi supusă cunoaşterii, de unde se naşte acel caracter de nevinovăţie şi inteliginţă care este propriu copilăriei. Din ce provine dar aseměnarea copilăriei cu geniul se inţelege acum dela sine : din prisosinţa puterilor cunoscĕtoare peste cererile voinţei şi in urma aceasta din predomnirea activităţii numai cunoscĕtoare.

Şi in adevĕr, tot copilul este in felul său un geniu şi tot geniul in felul său un copil. Inrudirea amăndurora se arată mai intăi in naivitatea şi in simplicitatea sublimă care este o trăsătură fundamentală a geniului adevĕrat; şi afară de aceasta străbate din multe alte trăsături, aşa incăt un fel de copilărie se ţine fără indoială de caracterul geniului. In scrierile lui Riemer despre

Goethe (vol. I, pag. 184) se pomeneşte cum Herder şi alţii ii imputau că era totdeuna un mare copil; de sigur au avut dreptul a i-o imputa. Şi despre Mozart s'a zis că in toată viaţa lui a rĕmas copil. (Biografia lui Mozart de Nissen, p. 2 şi 529). Necrologul lui Schlichtegroll (dela 1791, vol. II, p. 109) zice despre el: „In arta sa a devenit din vreme bărbat; dar in toate celelalte privinţe a rĕmas totdeuna copil."

Orice geniu este de aceea un copil mare, fiindcă se uită in lume ca in ceva străin, intr'un teatru, aşadar cu interes curat obiectiv. Cine nu rĕmâne in toată viaţa sa un fel de copil mare, ci devine un bărbat totdeuna serios, cumpĕtat, totdeuna aşezat şi cu minte, poate să fie un cetăţean foarte folositor şi de treabă in această lume, numai nu şi niciodată un geniu. Căci geniul este geniu tocmai fiindcă acea preponderare, naturală vĕrstei copilăreşti, a sistemului sensibil şi a activităţii cunoscĕtoare, remâne la el, in mod abnorm, toată viaţa şi devine aşadar „perenă". E drept că o urmă despre aceasta se continuă la unii oameni de rĕnd până in tinereţea inaintată, şi de exemplu in cătiva studenţi se vede neindoios o aspirare curat ideală şi o excentricitate de geniu. Insă natura se intoarce pe drumul bătut; in curĕnd se prefac şi, in vĕrstă bărbătească, se arată in firea lor de pedanţi şi burgheji, de care te sperii cănd ii vezi după mai mulţi ani. Pe tot procesul arătat aci se intemeiază frumoasa observare a lui Goethe: „Copiii nu ţin ce promit; tinerii foarte rar, şi dacă ei se ţin de cuvĕnt nu se ţine lumea", („Afinităţi elective") adecă lumea, care coroanele, ce le ridică sus pentru merit, le pune apoi pe capul celor ce devin uneltele tendenţelor ei injosite sau ştiu a o inşela. De aci vedem că, precum există o frumuseţe numai a tinereţei, pe care o au mai toţi odată *(beaute du diable)*, aşa există şi o intelectualitate numai a tinereţii, un fel de fire spirituală, aplecată şi potrivită pentru percepere, inţelegere, invĕţare, ce fiecine o are in copilărie, unii incă in tinereţe, dar care mai pe urmă se pierde, tocmai ca acea frumuseţe. La foarte puţini numai, la cei aleşi, persistă una sau ceailaltă toată viaţa, aşa incăt şi in vĕrsta

mai inaintată se vede încă urma: aceştia sunt oamenii adevĕrat frumoşi şi adevĕrat geniali.

Preponderanţa cercetată aci a sistemului nervos cerebral şi a inteligenţei in copilărie, pe lângă retragerea lor in vĕrsta matură, se explică şi se constată in mod important prin faptul că la specia animalelor care este cea mai apropiată de om, la maimuţe, se arată acelaş raport intr'un grad surprinzĕtor. Cu incetul s'a dobĕndit ştiinţa sigură că Orang-Utangul, care este de o inteligenţă aşa de remarcabilă, e un Pongo in tinereţe, care ajuns in vĕrsta matură perde asemĕnarea cea mare a feţei sale cu cea omenească şi totodată şi inteligenţa sa cea surprinzĕtoare, mărindu-i-se partea inferioară, animalică, a feţei, retrăgĕndu-se prin aceasta fruntea, devenind căpăţina animalică prin *cristae* mari pentru aplicarea muşchilor, scăzĕnd lucrarea sistemului nervos şi desvoltăndu-se in locu-i o putere extraordinară a musculaturei, care, de ajuns pentru conservarea lui, face acum de prisos inteligenţa cea mare. De o importanţă deosebită este ceea ce a zis Fréderic Cuvier in această privinţă şi ce a explicat Flourens in o recensiune a *Istoriei* sale *naturale*, ce se află in *Journal des Savans*, numĕrul din septembrie 1839, şi s'a retipărit o parte cu oarecare adăogiri sub titula: „Résumé analytique des observations de Fr. Cuvier sur l'instinct et l'intelligence des animaux, par Flourens 1841. Acolo pag. 50 el zice: „L'intelligence de l'orang-outang, cette intelligence si développée et développée de si bonne heure, décroit avec l'âge. L'orang-outang „lorsqu'il est jeune, nous étonne par sa pénétration, par sa ruse, par son adresse. L'orang-outang devenu adulte n'est plus qu'un animal grossier, brutal, intraitable. Et il en est de tous les singes comme de l'orang-outang. Dans tous, l'intelligence décroit à mesure que les forces s'accroissent. L'animal qui a le plus d'intelligence n'a toute cette intelligence que dans le jeune âge.“— Mai departe, p. 87: „Les singes de tous les genres offrent ce rapport inverse de l'âge et de l'intelligence. Ainsi, par exemple, l'Entelle (espèce de guenon du sous-genre des Semno-pithèques et l'un des singes vénérés dans la religion des Brames) a, dans le jeune âge, le

front large, le museau peu saillant, le crâne élevé, arrondi, etc. Avec l'âge, le front disparait, recule, le museau proèmine, et le moral ne change pas moins que le physique : l'apathie, la violence, le besoin de solitude, remplacent la pénétration, la docilité, la confiance. „Ces différences sont si grandes, dit Monsieur Fréd. Cuvier, que dans l'habitude où nous sommes de juger les actions des animaux par les nôtres, nous prendrions le jeune animal pour un individu de l'âge, où toutes les qualités morales de l'espèce sont acquises, et l'Entelle adulte pour un individ qui n'aurait encore que ses forces physiques. Mais la Nature n'en agit pas ainsi avec ces animaux, qui ne doivent pas sortir de la sphère étroite qui leur est fixée, et à qui il suffit en quelque sorte de pouvoir veiller à leur conservation. Pour cela l'intelligence était nécessaire, quand la force n'existait pas, et quand celle-ci est acquise, toute autre puissance perd de son utilité." — Şi p. 118 : „La conservation des espèces ne repose pas moins sur les qualités intelectuelles des animaux, que sur leurs qualités organiques." Observarea din urmă confirmă propoşiţia mea că intelectul, ca şi ghiarele şi dinţii, nu e alta decăt un instrument pentru serviciul voinţei.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINȚEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

III.

In capitolul precedent am avut in vedere mai ales argumentele pentru continuitatea elementului roman in Dacia Traiană. Să le resumăm aici, inainte de a trece acum la o judecare dreaptă a argumentelor contrare.

Am vĕzut că in cele d'intăi ştiri istorice despre Daco-Români, aceştia apar ca locuitori vechi, precum erau ei priviţi de toţi vecinii lor, Bizantini, Unguri şi Ruşi. Mărturia unanimă a cronicarilor ungureşti, impreună cu rusul Nestor, ne arată pe acest popor ca aflător in părţile Daciei inainte de aşezarea Ungurilor, ceeace se confirmă şi prin documente, mai ales cu privire la starea politică a Românilor de sub coroana ungurească. In sprijinul acestora vine şi argumentul d-lui Xenopol din universalitatea elementului maghiar in limba daco-română, care se explică numai prin o inriurire mai indelungată a acestui element asupra intregului popor al Daco-Românilor. Asemenea inriurire a putut să existe numai in partea apuseană a teritorului daco-român de astăzi, de unde Românii se rĕspândiră mai tărziu spre rĕsărit, luănd cu sine efectele atingerii mai strinse cu Maghiarii.

In această parte apuseană am aflat, cu ajutorul toponimiei, şi teritoriul continuităţii române, care coincide intocmai cu toritoriul unde colonisaţiunea romană era mai intensivă. Astfel tradiţiunea istorică despre originea Daco-Românilor din timpul dominaţiunii romane asupra Daciei Traiane, cunoscută atăt Bizantiniior (Kekav-

menos şi Kinnamos) cât şi cronicarilor ungureşti, şi admisă general in istoriografia nouă până la Sulzer şi Roesler, această tradiţiune, totodată şi naţional-română, am văzut că află cel mai puternic sprijin in nomenclatura topografică Pe teritoriul colonisat de Romani, care parte a Daciei s'a romanisat cu desăvĕrşire, numirile păstrate din vechime se infăţişează astăzi, in cea mai mare parte, cu o formă ce se explică numai prin mijlocirea limbei româneşti cu modificările ei istorice. In această parte şi nomenclatura muntelui, de a cărei adunare mai completă mulţumim d-lui Xenopol, se presintă cu o faţă mai ales românească. In etnografie e lucru cunoscut şi general admis că părţile muntoase adăpostesc de regulă populaţia mai veche. Nomenclatura munţilor ardeleneşti ne arată aceasta şi pentru Români, care — ca şi fraţii lor din Alpii Raetiei şi ai Noricului, in mare parte acum germanisaţi [1]) — aflară adăpost in munţii lor pe timpul năvălirilor barbare. Neputinţa unei deşertări complete a Daciei Traiane de provincialii săi romani, la părăsirea ei, e recunoscută chiar de adversarii continuităţii. Păstrarea ulterioară a acestei rĕmăşiţe de populaţie daco-română resultă, cum vedem, cu necesitate din toponimie, şi ea mai are incă pentru sine şi tradiţiunea istorică. In sprijinul continuităţii mai vine, cum arată d. Xenopol, şi caracterul aşezat agricol al poporului daco-român, — caracter păstrat din timpul Romanilor, după cum dovedeşte limba lui şi cum il aflăm in cele d'intăi ştiri istorice despre acest popor, — cum şi romanisarea Slovenilor aşezaţi in urmă in Dacia.

Dacă pentru timpurile d'intăi ale evului-mediu elementul roman nu se află adeverit in stinga Dunării, atunci nu urmează de aici nicidecum lipsa totală a acestuia. In imperiul Hunilor se vorbea — după raportul bizantinului Priscus, care fusese la curtea lui Attila — pe lângă limba hunică şi gotică incă şi cea *ausonică* sau romană rustică, care era mai rĕspândită şi bine cunoscută in părţile invecinate cu imperiul roman, fără ca să aflăm mărturie directă despre existenţa unei populaţiuni romanice. [2]) Şi totuşi după spusele lui Priscus trebue să admitem, pentru a inţelege rĕspândita cunoştinţă a limbei romane in imperiul şi la curtea lui Attila, existenţa unei asemenea populaţiuni, care trebuia să se afle atăt in

[1]) Despre elementul roman din Raetia şi Noricum, unde nomenclatura romanică este in părţile muntoase foarte lăţită, vezi Jung, Die romanischen Landschaften des römischen Reiches, cap. V. Die Donauprovinzen.

[2]) Prisci excerpta ed. Bonn. pag. 190, 206.

Panonia cât şi in Dacia. Ignorarea populaţiunii romanice de sub stăpânirea barbară de către istorici se explică foarte natural parte din ruşinea Romanilor de-a o aminti, parte din imprejurarea că numai elementul domnitor era privit ca factor politic in istorie, pe când cel supus era desconsiderat de tot. O probă convingătoare pentru aceasta ne-o dă stăpânirea bulgară. După aşezarea Slavilor şi Bulgarilor in peninsula balcanică, elementul roman de aici dispare cu desăvârşire din cărţile istoriei, pentru a reapărea ca Vlachi iarăşi la lumină tocmai după căderea imperiului bulgar. Cum să putem deci pretinde ca elementul român din Dacia Traiană, supus deasemenea stăpânirii bulgare şi despărţit de lumea civilisată din toate părţile prin un zid nestrăbătut de barbarie, să fi avut altă soartă in istoriografie! Dar după desfiinţarea imperiului bulgar, vedem că şi poporul daco-român apare pe scena istoriei, cam deodată cu Românii din peninsulă, şi el apare ca popor vechiu in ţara sa.

In stăpânirea bulgară asupra ambelor maluri ale Dunării, care ne explică in mare parte şi slavismele noastre de toate felurile, aflăm insă şi motiv pentru emigrarea elementului român din dreapta fluviului, susţinută de adversarii continuităţii. Admiţând un asemenea adaos de populaţie română, — emigrare, cum vom vedea, foarte probabilă din mai multe consideraţiuni cumpănitoare, — vom înţelege cum elementul daco-roman, pentru a cărui continuitate am aflat dovezi nerecusabile, a putut să supravieţuiască cumplitelor furtune ce-au trecut peste dênsul, eşind din aceste incă in numĕr atât de insemnat, şi vom putea da considerare cuvenită şi argumentelor mai puternice ale teoriei contrare continuităţii. Astfel, o spun dinainte, vom putea ajunge in sfârşit la resolvirea cea mai nemerită a controversei, după cum ne dictează legea ştiinţei.

Argumentele mai puternice ale teoriei reemigrării, a căror putere nu o putem tăgădui, sunt următoarele: 1° răspândirea intensivă de mai nainte a elementului roman in peninsula balcanică, unde el s'a redus din ce in ce până la rĕmăşiţa Macedo-Românilor şi Istro-Românilor de astăzi; 2° unitatea limbei Daco-Românilor cu cea a Românilor din peninsulă şi din Istria, aşa că tustrele ramurile, acum teritorial despărţite, se presintă ca un popor omogen, a cărui formaţiune n'a putut să urmeze decât in unitate teritorială; 3° creştinismul originar roman al poporului român, care credinţă a putut să se inrădăcineze şi să se desvolte la Români, după cât arată ştirile istorice, numai in imperiul roman oriental. Pentru tim-

pul emigrării părerile sunt diferite. In aşezarea Slavilor şi Bulgarilor in ţĕrile dunărene ale peninsulei balcanice, unde tocmai elementul roman este adeverit inainte de aceasta ca de tot predomnitor, aflăm insă motivul cel mai cumpĕnitor pentru emigrarea acestuia atăt spre miazăzi, unde se află astăzi Macedo-Românii, căt şi peste Dunăre in Dacia Traiană, unde emigrarea română mai era incă favorisată şi prin uniunea politică a ambelor maluri ale Dunării sub stăpănirea bulgară.

A se opune acestor argumente prin a nega faptele, pe care sunt intemeiate, — cum face D. Xenopol, caşi D. Pič — cred că este, faţă cu cunoştinţele noastre de păn'acuma, lucru zadarnic. Pentru a ne incredinţa despre aceasta, inainte de a ne decide despre resolvirea chestiunii, să incepem cu *elementul român al peninsulei balcanice.*

In contra argumentului intemeiat pe fiinţa acestui element in peninsulă, care sub dominaţiunea romană fu in mare parte romanisat, D. Xenopol (p. 49 sq.) susţine că Românii nu s'ar fi aflat in evul mediu nicicănd in Moesia, de unde ei să fi emigrat peste Dunăre. Ştirile medievale despre Vlachii peninsulei balcanice ne arată pe acest popor ca locuind mai ales in părţile de miazăzi de Balcan, iar nu in cele dunărene. In Moesia elementul roman era prea slab chiar pe timpul Romanilor, dela care s'au aflat aici numai puţine inscripţiuni, iar pe timpul năvălirilor el dispăru de aici cu desăvĕrşire.

Căt pentru ştirile medievale despre Vlachii peninsulei balcanice, pe care se basează d. Xenopol, d-sa nu ia in considerare că intăia din aceste este abia din a doua jumĕtate a sec. X, fiind chiar vorbă de «nişte Vlachi călători» (*Βλαχιῶν ὁδίτων*), pe cănd cele următoare şi mai dese incep tocmai după desfiinţarea imperiului bulgar, dela inceputul sec. XI. Deci ele nu probează nicidecum că inainte de aceasta elementul român nu s'ar fi aflat şi la miază-noapte de Balcan, unde el este chiar adeverit de fapt. «Vlachii din toată Bulgaria», amintiţi in chrisovul Impĕratului Basiliu II (1019) pentru Archiepiscopatul de Ochrida, nu puteau să se afle numai in părţile meridionale. In muntele Haemului şi la poalele de miază-noapte ale acestuia ni-i arată mai tărziu destul de lămurit Nicita Choniates pe timpul Asaneştilor, zicĕnd incă despre dĕnşii că ei sunt urmaşii vechilor Misieni, adecă ai provincialilor romani

din Moesia. [1]) Aici, lângă Dunăre şi Sava, am vĕzut că pune in sec. XI Kekavmenos chiar locuinţele mai vechi ale tuturor Românilor din peninsulă, emigraţi din această parte spre miază-zi. Pe timpul lui, partea cea mai mare a Vlachilor imperiului bizantin vedem că se afla acum in părţile meridionale, in Macedonia, Epir şi Elada, unde el ii numeşte mai de ales şi unde ni-i arată mai adese şi ştirile următoare. Dar el ii ştie ca aflători şi in Bulgaria, unde-i aflăm mai tărziu pe timpul Asaneştilor: el ameninţă pe Bizantini asupra Vlachilor, dacă s'ar face cândva *rescoală in Bulgaria,* ceeace a urmat mai apoi sub Asaneşti. Totuşi, după spusele lui Kekavmenos, trebue să admitem că numĕrul lor era aici acum in sec. XI cu mult mai neinsemnat decât in părţile meridionale. Dar el cunoaşte pe Românii meridionali ca emigraţi din părţile de lângă Dunăre şi Sava, deci tocmai din ţĕrile de miază-noapte ale peninsulei.

Această migrare, admisă inainte fără asemenea mărturie directă numai pe temeiul unităţii limbei române in dialectele ei, o aflăm adeverită şi prin alte ştiri. Intre insemnările istorice ale monastirilor din muntele Athos, publicate de P. Uspenski, se află şi o notiţă despre venirea Vlachilor in această parte. Ea zice că «in zilele Impĕraţilor iconomachi (726—780) popoarele din părţile de lângă Dunăre, folosindu-se de anarchia din imperiu, aşa numiţii Richini (tribul slav al Rynchinilor), *Vlachorichinii* şi Sagudaţii, cari stăpâneau Bulgaria, se respândiră din ce in ce in diferite părţi, cuceriră şi Macedonia, şi veniră in stărşit până in Sfântul-Munte, nefiind nime care să-i oprească şi să li se opună cu resboiu.» [2])

Ştirea aceasta ne arată cum sunt de inţeles pustiirile Vlachilor de lângă Dunăre şi Sava in ţĕrile mai de miază-zi ale imperiului bizantin, despre care vorbeşte Kekavmenos, cum am vĕzut in capitolul precedent. Ea ne arată pe aceşti Vlachi ca luaţi in curentul invasiunii slavo-bulgare, pe timpul căreia vedem că incepe şi mutarea Românilor din ţĕrile dunărene ale peninsulei in locurile Macedo-Românilor de astăzi. Această mutare se petrece insă in mare parte şi prin retragere de cătră această năvălire. Viaţa Sf-lui Dumitru aminteşte, pe timpul aşezării Bulgarilor in Moesia, mulţime de pribegi in Tesalonic, fugiţi din cetăţile Moesiei, din Dacia

[1]) Ed. Bonn. pag. 482. *τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι καλήσκονται.*

[2]) Uspenskiĭ, Vostokъ christianskiĭ, Kiev 1887. Istorija Athona III, pag. 311.

Aureliană, Dardania şi Pannonia (Sirmium). [1]) De asemenea şi Viaţa celor XV martiri din Tiberiopole ne arată cum Bulgarii, aşezându-se in dreapta Dunării, provocară o strămutare a populaţiunii din peninsulă, ducênd locuitorii din părţile de miază-noapte spre miază-zi, iar pe alţii mutându-i invers. [2])

Astfel elementul roman din ţările dunărene ale imperiului fu împrăştiat prin năvălirea slavo-bulgară in toate părţile, fiind silit a se refugia in locuri mai sigure, sau fiind chiar luat in curentul invasiunii. Numai o mică rĕmăşiţă continuă a mai exista in vechea-i patrie sub stăpânirea străină, unde o aflăm mai târziu mai ales in munţi.

In această nefericită epocă pentru elementul roman oriental, imperiul «Romaniei» pierde caracterul seu preponderant romanic de păn'acuma şi devine grec. Ca element cultural elenismul predomnea in imperiul bizantin şi mai nainte; ca element politic insă el incepe a predomni abia de-acuma. Schimbarea urmată stă de bună seamă in conex cu imprejurarea că preponderanţa elementului roman in peninsulă consta in ţĕrile pierdute către Slavi şi Bulgari. Să vedem acum in care mĕsură se inrădăcinase aici romanismul.

Dacă Moesia (ţara dintre Balcan şi Dunăre cu ambele maluri ale Moravei), devenită provincie romană sub Impĕratul Octavian August, apare relativ săracă in inscripţiuni, atunci nu urmează că elementul roman ar fi fost aici atât de slab cum crede d. Xenopol. Această lipsă Mommsen (Corpus inscr. lat. III, 263) o explică, cu drept cuvênt, mai mult din neingrijirea locuitorilor de-acum decât din neprosperarea elementului roman in această ţară. Iar numeroasele descoperiri noue din timpul mai din urmă, cunoscute din «Ephemeris epigraphica» şi din publicaţiunile epigrafice ale d-lor Hirschfeld şi Tocilescu, pe care d. Xenopol le trece cu vederea, nu indreptăţesc nicidecum ceeace susţine d-sa despre Moesia. [3]) Inscripţiunile aflate aici ne arată din contră că in această provincie, atât de importantă pentru limitele dunărene, elementul roman era

[1]) Acta Sanctorum, octob. IV. cap. 169. Migne, Patrologiae cursus completus. Series græca t. 116. pag. 1335 sq.

[2]) Theophylacti Bulgariæ Archiepiscopi historia martyrii XV martyrum. Migne op. cit. t. 126. pag. 189. *ἦμειβον δὲ τοὺς ἑκάστης οἰκήτορας, τοὺς μὲν τῶν ἑκατέρων πόλεων εἰς τὰς ἀνωτέρω μετοικίζοντες, τοὺς τούτων δὲ πάλιν εἰς ἐκείνας μετάγοντες.*

[3]) Un raport asupra epigraficei romane până la a. 1880 dă Haug in «Iahresbericht über die Fortschritte der classischen Alterthumswissenschaft» red. Bursian. t. XXIII. Berlin 1882. Moesia inferior p. 149 sq. Moesia superior p. 166 sq.

mai insemnat decăt oriunde in peninsula balcanică, afară de ripa adriatică. Aici numai Dalmaţia (ţara dintre Marea Adriatică şi Moesia) este mai bogată in inscripţiuni latine, mai ales in partea de lăngă mare. Pe lăngă aceasta trebue să mai luăm in considerare că datina de-a pune inscripţiuni iese din uz pe la miezul sec. III; deci monumentele epigrafice nu ne pot da deslușiri despre intensitatea elementului roman in Moesia după părăsirea Daciei.

După cercetările de păn'acum asupra dominaţiunii romane in peninsula balcanică nu poate fi indoială că romanismul a prins şi aici, cu toată inriurirea mai veche şi mai nemijlocită a elenismului, puternice rădăcini. Romanisarea peninsulei s'a estins numai asupra părţii de miază-noapte, populată de neamurile traco-ilirice, mai ales asupra Dalmaţiei şi Moesiei, unde nu pătrunsese incă elenismul. Ea incepu timpuriu in Dalmaţia dealungul Mării Adriatice, unde infloriră mai multe colonii şi municipie romane; contactul nemijlocit şi continuu cu Italia promovă romanisarea şi mai mult, aşa că in curănd toată ripa Dalmaţiei, comunalisată după ordine italică, devenì desăvărşit latină. Şi la marginea de miază-noapte a provinciei elementul roman căştigă intensitate mai mare pe ambele maluri ale Savei pănă'n Drava, in partea meridională a Panoniei. Precum in partea occidentală a peninsulei ripa adriatică cu malurile Savei, aşa şi in Moesia malul Dunării fu supus mai intăi romanisării. Colonisaţiunea romană era aici mai intensivă dealungul fluviului, unde ducea şi calea terestră dela Singidunum spre mare, pe care linie de multiplă importanţă pentru imperiu se ridicară mai multe cetăţi şi staţiuni romane Dela ripa adriatică şi dela malurile Savei şi Dunării romanismul pătrunse din ce in ce şi in părţile mediterane, mai ales dealungul căilor ce traversau ţara; pănă'n Balcan şi pănă la hotarul Macedoniei el căştigă aici preponderanţă exclusivă. In părţile de miază-zi insă predomnea inriurirea mai de nainte a elenismului, care continuă şi sub dominaţiunea romană, cu toate că in Macedonia se aflau unele enclave latine in ţară grecească. Chiar in Tracia, cucerită civilisaţiunii prin Romani, elenismul prospera sub dominaţiunea romană mai mult decăt romanismul, cari amăndouĕ elemente civilisătoare se crucişau aici. Deasemenea şi pe ripa pontică a Moesiei, elenismul era in preponderanţă. De altfel toată Moesia intră, mai ales după ce şi Dacia devenì provincie romană, sub inriurirea covărşitoare a elementului roman, ca şi Dalmaţia. Astfel ţările dunărene ale peninsulei balcanice, care impreună cu partea de miază-zi a Pannoniei ofereau elementului

roman şi avantajul de unitate teritorială cu Italia, se romanisară in decursul dominaţiunii romane aproape cu desĕvărşire. [1])

In Moesia elementul roman se mai intări şi prin strămutarea din Dacia Traiană după pierderea acesteia. E ştiut că asemenea strămutare incepu spontan acum pe timpul invaziunilor barbare inainte de părăsirea provinciei. Mĕsurile luate apoi de Aurelian pentru scoaterea provincialilor romani de sub stăpănirea barbară, odată cu retragerea legiunilor din ţară, trebue să fi dat strămutării din Dacia in Moesia dimensiune mai mare. Ştirile istoricilor romani despre aceasta sunt de bună seamă intemeiate pe adevĕr, deşi, după spusele lor neprecise şi nu nepărtinitoare, nu suntem nicidecum indrept de-a admite că toată populaţia daco-romană ar fi fost scoasă din ţară, ceea-ce nici nu spune nimini din scriitorii vechi in asemenea inţeles. Argumentele pentru continuitatea elementului roman in Dacia, expuse inainte, desmint indestul această născocire a unor istorici moderni. Dar că o parte destul de insemnată a populaţiunii romane de aici, mai ales din clasa mai cultă, a preferat a trece Dunărea decăt a remănè sub stăpănirea barbară, este, faţă cu ştirile istorice, lucru mai presus de indoială. Prin acest adaus elementul roman din Moesia, mai ales in partea superioară, la care trece acum şi numele Daciei, devenì cu atăt mai puternic. Şi Dalmaţia primì sub Diocleţian, după spusele lui Constantin Porfirogenitul (de Adm. Imp. c. 29.), un adaus de populaţie romană, prin colonişti aduşi din Italia de către acest Impĕrat de viţă Dalmatin. Astfel in părţile de miază-noapte ale peninsulei balcanice elementul roman se intărì tot mai mult, dănd acestor ţĕri un caracter cu totul romanic.

Insemnătatea la care ajunse elementul roman in aceste provincii se cunoaşte timpuriu din faptul că ele dau imperiului mai mulţi Impĕraţi: Maximin din Tracia, Claudius şi Aurelian din Moesia, Diocleţian din Dalmaţia, Galerius din Serdica (acum Sredetz sau Sofia), Constantiu şi fiul seu Constantin-cel-Mare din Naïssus (acum Niş), Iovian din Singidunum, tustrele cetăţi in Dacia Aureliană; iar imperiul roman oriental a primit din poporul romanisat al Daciei Aureliane pe Impĕraţii Leon I, Iustin I şi marele Iustinian.

In seculul IV aflăm in Moesia episcopi ce scriu latineşte,

[1]) Jung, Die romanischen Landschaften des römischen Reiches pag. 366 sq. Mommsen, Römische Geschichte t. V. Berlin 1885. pag. 183 sq. 193 sq.

precum: Auxentius din Dorostorum, Palladius din Ratiaria, Ursacius din Singidunum, şi care de sigur şi predicau in această limbă. [1]) Fără indoială şi creştinismul a propagat aici romanizarea foarte mult.

Caracterul romanic al părţilor de miază-noapte ale peninsulei balcanice il indică in sec. V bizantinul Priscus. El se miră mult când, in călătoria lui la curtea lui Attila, intălneşte un neguţător ce vorbeşte greceşte, şi adaugă că: in imperiul Hunnilor se vorbeşte, pe lângă limba hunică şi gotică, incă şi cea *ausonică* (romană rustică), anume unde cei din imperiul Hunnilor vin in atingere cu Romanii (adecă in părţile invecinate cu imperiul roman); dar greceşte nu se află să vorbească aici careva, fără numai care sunt captivi din Tracia sau din Iliricul maritim (Macedonia). [2]) Pentru Priscus limba grecească este deci indigenă numai la miază-zi de Balcan; in părţile de miază-noapte ale peninsulei insă el cunoaşte ca predominantă limba romană, a cărei cunoştinţă in imperiul lui Attila şi-o explică el prin contactul cu Romanii din aceste părţi. [3])

Din timpul lui Iustinian ni s'au păstrat prin Procopius (de ædificiis IV.) mai multe numiri romanice de localităţi din părţile Daciei Aureliane şi ale Tracici, precum: Septe-casas, Tredece-tilias, Lucu-fontana, Spelunca, Turricla, Capu-malve, Castellona, Gemelli muntes, Vindemiola, Saltus, Viconovo, Iulia Valle, Marcipetra, Mauro Valle, Ferraria, Aeraria, Tuguria, Valvæ, Cunæ, Calventiæ, Calvo munte (un pisc al Hæmului) ş. a. [4]). Aceste numiri ne arată ce fel de populaţiune locuia atunci pe aicea. Forma lor vulgară din limba populaţiunii romanice dela Balcan, precum este mai ales cuvêntul «*munte*» ce-l aflăm aici de două ori, infăţişează acum primele inceputuri din formaţiunea limbei românesti, care in acest timp incepe a se diferenţia in orient ca limbă deosebită de surorile ei occidentale.

Pe la sfărşitul sec. VI sunt şi vestitele cuvinte «*torna torna*

---

[1]) Jung op, cit. pag. 374.

[2]) Prisci excerpta ed. Bonn. pag. 190.

[3]) Astfel sunt de inţeles cuvintele «*ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία,*» iar nu că Hunnii locuiau amestecaţi cu Romani, cum crede d. Burla (Revista pentru istorie, archeologie şi filologie a. I. vol. II. p. 289). Sub numele de *Ῥωμαῖοι* se inţeleg totdeuna numai cetăţeni romani din imperiu; deci nu putem admite că Priscus ar inţelege aici Romani din imperiul Hunnilor, deşi din alte consideraţiuni trebue să admitem existenţa unei remăşiţe de populaţie romanică sub stăpânirea barbară.

[4]) cf. Jung op. cit. p. 373. Tomaschek, Zur Kunde der Hæmushalbinsel pag. 62.

fratre», sau după altă versiune «*retorna*», cuvinte din *limba ţĕrii*, (*ἐπιχωρίω τε γλώττῃ*) de lăngă Balcan. [1]) In acest timp limba romană este incă cea predominantă in imperiul «Romaniei» : ea este *limba patriei* (*πάτριος φωνή*), limba oficială a imperiului, limba armatei. [2]) Ca limbă indigenă şi populară o aflăm insă adeverită păn'acum in peninsula balcanică numai in părţile de miază-noapte, ţĕri cu deosebire romanice. Aici nu se află in istorie mai mult nicio urmă de vechea populaţie traco-ilirică, care in cea mai mare parte numai dispărù in elementul roman ; pe căud la miază-zi, unde inriurirea romanismului nu era atăt de puternică, se păstrară pănă astăzi Arnăuţii, o mică remăşiţă din estinsul neam iliric.

Precum in partea resăriteană a peninsulei Traciei, aşa şi in cea apuseană a Iliriei mai de miază-noapte, fură supuşi romanizării. Cunoaştem acum intensitatea la care ajunse elementul roman de timpuriu in Dalmaţia. Această provincie, ţinută in legătură mai strinsă cu Italia, devenì sub dominaţiunea romană deseĕvărşit romanică.

După mărturia lui Constantin Porfirogenitul, toată partea nordvestică a peninsulei balcanice, dela confiniele meridionale ale Dalmaţiei (pe la lacul de Scutari) pănă la Istria şi spre rĕsărit pănă la Dunăre, era inainte de venirea Slavilor pe la inceputul sec. VII populată de Romani. El deduce originea acestora dela coloniştii romani din Italia, aduşi in Dalmaţia de Impĕratul Diocleţian, şi zice că urmaşii lor purtau incă pe timpul lui (sec. X) numele de «Romani.» [3]) Noi ştim că Dalmaţia fu colonisată cu Romani cu mult mai inainte de Diocleţian ; deci spusele autorului nostru pot să aibă numai inţelesul de un adaos de populaţie romană sub acest Impĕrat. Ceeace ne importă insă mai mult este mărturia lui despre intensitatea acestei populaţiuni romanice din Dalmaţia, ţară cunoscută autorului ca fiind odată de tot romanică, şi estinderea ce dă el elementului roman din această parte. Vorbind despre aşeza-

[1]) Theophylactus Simocatta, ed. Bonn. pag. 99. Theophanes ed. Bonn. I, 397.

[2]) Theopylactus Simocatta p. 254, 260, 272, 274, 296.

[3]) De adm. imp. cap. 29. ed. Bonn. pag. 125. *Ὅτι Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς πάντῃ τῆς χώρας Δελματίας ἠράσθη, διὸ καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης λαὸν ἀγαγὸν μετὰ τὰς φαμιλίας αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Δελματίας χώρᾳ τούτους κατεσκήνωσεν· οἳ καὶ Ῥωμᾶνοι προσηγορεύθησαν διά τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικισθῆναι, καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνυμίαν ἐναποφέρονται.* — pag. 126. *ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ῥωμάνων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ.* — cf. cap. 30. pag. 141.

rea Croaţilor şi Sĕrbilor in peninsula balcanică, Constantin Porfirogenitul ne arată tot teritoriul ocupat aici de aceste popoare, anume ţara dintre Marea Adriatică şi Morava, ca populat inainte de venirea lor de Romanii Dalmatini. [1]) Această intindere n'a avut-o insă provincia Dalmaţiei niciodată, care ajungea spre rĕsărit numai pănă la Drina ce despărţeşte Bosnia de Serbia. Deci este vederat că autorul inţelege aici sub Romanii Dalmatini, despre care spune că locuiau pănă lăngă Dunăre, şi pe cei din Dacia Aureliană, incăt aceştia aparţineau la teritoriul ocupat de Sĕrbi.

Tocmai in această regiune, lăngă Sava şi Dunăre, in ţara locuită de Sĕrbi, am vĕzut că pune, un secul mai tărziu, Kekav. menos locuinţele mai vechi ale Macedo-Românilor, emigraţi de aici spre miază-zi. După această mărturie, populaţiunea romanică din părţile de miază-noapte ale peninsulei balcanice, atăt din Dacia Aureliană cu partea romanisată a Traciei căt şi din Dalmaţia, trebue privită ca română, ramul resăritean al gintei latine. Numele de «Romani» ce-l purtau Dalmatinii lui Constantin Porfirogenitul, ai căror urmaşi se numeau astfel incă pe timpul autorului, căndd popoarele romanice din occident nu se mai numeau Romani, acest nume al populaţiunii romanice din orient nu este altul decăt numele nostru de «Români». [2]) Presbiterul dela Dioclea, scriitor de pe la miezul sec. XII, identifică pe aceşti Romani cu Moro-Vlachii din timpul seu, zicĕnd: «Bulgarii (in loc de Avaro-Slavii lui Constantin Porfirogenitul) cuprinseră toată provincia Latinilor, cari pe atunci se numeau Romani, acum insă se numesc Moro-Vlachi, adecă Negri-Latini.» [3]) Incă astăzi Românii slavisaţi de pe ripa Dalmaţiei poartă numele de «Morlachi». Prin Dalmaţia elementul român a stat, in epoca formaţiunii sale, in unitate teritorială cu Italia, ceeace ne explică afinitatea mai apropiată ce există intre aceste două limbi surori. Celebrul romanist Gaston Paris ţine, cu drept cuvĕnt, de necesar a admite pentru limba română cutare

[1]) Cap. 31 — 36. p. 148. 153. 160. 162. 163.

[2]) Cf. Gaston Paris, Romania, Paris 1872. pag. 10 sq. Despre numele *Roman* zice autorul pag. 12: «En Occident il disparut généralement vers le IXe siècle pour faire place aux noms des nationalités diverses sorties de la dislocation de l'empire par les tribus germaniques.... En Orient, il continua à désigner les habitants romanisés des provinces au Sud du Danube,... et il les désigne encor jusqu'à ce jour.»

[3]) Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum. ed. Schwandtner, Script. rer. hungar. III, p. 478. «Bulgari... ceperunt... totam Provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Morovlachi, hoc est nigri Latini, vocantur.»

unitate teritorială cu occidentul roman până la invasiunea slavă. [1])

Prin această invasiune, cu urmări atât de funeste pentru orientul roman, elementul român nu numai c'a fost desfăcut de trunchiul lumii romane, ci a fost şi împrăştiat din ţările de miază-noapte ale peninsulei balcanice in diferite părţi, precum am văzut din mărturiele emigrării lui spre miazăzi. Şi Constantin Porfirogenitul ştie despre «expulsiunea» populaţiunii romanice din aceste părţi prin invasiunea slavă, fără să ne spună insă unde s'a mutat ea, numind numai pe Romanii depe ripa Dalmaţiei din timpul seu ca remăşiţă a vechilor Romani Dalmatini. Cuprinsul naraţiunii lui cam naive şi ceva confuse este pe scurt următorul:

Romanii Dalmatini, ale căror locuinţe se intindeau dela ripa Dalmaţiei până la Dunăre, trecând odată, din curiositate de-a află cine locueşte in cea parte a fluviului, peste Dunăre, şi aflând aici un neam slavon, numit şi Avari, nearmat şi nepregătit de luptă, ii făcură aici pradă şi luară oameni in prinsoare, cu care se intoarseră apoi in ţara lor. După această expediţiune, Dalmatinii susţineau la Dunăre o miliţie proprie pentru paza fluviului; deasemenea şi Slavii sau Avarii luară măsuri de apărare. Trecând apoi Romanii a doua oară peste Dunăre, ei fură invinşi de Slavo-Avari şi parte ucişi sau parte prinşi, incât nu scăpă niciunul dintr'ênşii din mânile barbarilor. Iar Avarii, imbrăcându-se in hainele Romanilor şi luând insigniele acestora, trecură fluviul şi veniră necunoscuţi şi neopriţi până la Salona, capitala Dalmaţiei. Intrând in cetate, ei scoaseră de aici pe Romani, şi aşezându-se in ţară, o devastară cumplit şi cuceriră toată Dalmaţia. Din locuitorii romani ai ţării, expulsaţi din ţară sau parte duşi in prinsoare, scăpară numai puţini in părţile de lângă mare, neocupate de barbari, unde se află incă acum (in timpul autorului) rămăşiţele acelor Romani Dalmatini, păstrând şi vechiul lor nume de «Romani». Cetăţile lor sunt: Ragusa, Spalato, Traù, Diadora (Zara), Arbe, Veglia şi Opsara (Ossero pe insula Cherso). Pe timpul acestei invasiuni avaro-slave, ducii Croaţilor şi Sêrbilor, cari popoare locuiau mai inainte la miază-noapte de Carpaţi, luară refugiu la Impêratul roman Hera-

[1]) «Romania» pag. 11. n. 3. «S'il en est autrement, si le valaque représente la la langue des *Romani* de l'Illyricum et de la Mésie, il a été en contact avec le reste du domaine roman jusqu'à l'invasion slave, et a pu par conséquent subir encore au Ve et même au VIe siècle les influences qui se faisaient sentir dans le reste de ce domaine.»

clius. Acesta le dete ţara Dalmaţiei, despopulată de Romani prin incursiunile Avarilor, ca ei, scoţĕnd de aici pe Avari, s'o ţină ca supuşi ai imperiului roman. Deci Croaţii şi Sĕrbii liberară ţara de Avari şi o impopulară din nou, fiind ea deşeartă de vechii ei locuitori romani. Prin Impĕratul Heraclius ei fură şi increştinaţi, afară de tribul Arentarilor, dintre Narenta şi Zetina, care mai remaseră păgăni şi fură numiţi «Pagani». Astfel vechea Dalmaţie, după Constantin Porfirogenitul toată partea nord-vestică a peninsulei până la Dunăre, populată până la venirea Slavilor de Romani şi deşertată de aceşti locuitori prin invasiunea avaro-slavă, remase din timpul lui Heraclius ocupată de Croaţi şi Sĕrbi, care se supuseră imperiului roman. (cap. 29—36).

Nu este locul aici de-a supune această naraţiune unei critice amĕnunţite, incăt priveşte aşezarea Slavilor in peninsula balcanică. Căt pentru această chestiune, voiu observa numai că invasiunea avaro-slavă in Dalmaţia, pusă de autor fără dată precisă in timpul Impĕratului Heraclius (610—641), incepù acum in domnia nemernicului Phoca (602—610), cănd şi Moesia fu perdută către Slavi. [1])

Phoca, părăsind apărarea limitelor dunărene, — susţinută păn'acum energic şi cu mari sacrificie, mai ales sub predecesorul seu Mauricius in contra Slavilor şi Avarilor — deschide stavilele potopului slav dela miază-noapte, care se revarsă de-acum neoprit asupra peninsulei balcanice. In acest timp Slovenii cuprind Moesia, şi de bună seamă incepe acum şi ocuparea Dalmaţiei de către Slavii atĕrnători de Avari, despre care vorbeşte Constantin Porfirogenitul. Spusele acestuia despre susţinerea unei miliţii proprii din partea populaţiunii romanice din Dalmaţia şi de lăngă Dunăre, pentru paza fluviului, corespund intocmai cu starea lucrurilor din timpul lui Phoca, cănd limitelor dunărene remaseră lipsite de apărarea trebuincioasă din partea impĕrăţiei. Astfel urmează mai ales in acest timp invasiunea slavă, care continuă incă şi pe timpul lui Heraclius, după ce ţĕrile dunărene ale peninsulei balcanice fură pierdute pentru imperiu sub predecesorul seu Phoca.

Cumplita decădere, in care se afla imperiul la suirea pe tron a lui Heraclius, e bine caracterisată de contimpurani prin urmă-

[1]) Cf. Dümmler, Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. Sitzungs-Berichte d. k. Akademie. d. Wissenschaften, Wien 1856. Phil.-hist. Cl. t. XX, p. 353 sq. Roesler, Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau. ibid. 1873. t. 73, p. 77 sq.

toarele cuvinte remarcabile. Venind să detroneze pe Phoca, Heraclius i-ar fi zis: «Până la atăta deci ai adus tu imperiul?!» Phoca ii respunse: «Intreprinde tu de-a restabili ordinea de mai nainte!» [1])

Sub Heraclius, chemat pe tron pentru a restaura decăzutul imperiu şi lăudat pentru energia cu care intreprinse această grea misiune, Dalmaţia fu liberată de stăpănirea avară, dela care atĕrnau imigraţii Slavi. Invingĕtor asupra Avarilor (626), el desfăcu pe Croaţi şi Sĕrbi de Avari, ca şi pe Bulgari sub Kuvrat, şi de-acum inainte puterea Avarilor decade cu paşi repezi. El recunoscu Croaţilor şi Sĕrbilor posesiunea ţĕrii ocupate, dar ca supuşi ai imperiului roman. Astfel Heraclius reuşì a impreuna Dalmaţia iarăşi cu imperiul, fără să poată insă schimba ceeace era acum *fait accompli*: ţara remase ocupată de Slavi şi perdută pentru elementul roman.

Ca urmare a invasiunii avaro-slave, Constantin Porfiogenitul ne arată deşertarea Dalmaţiei de locuitorii ei romani. Retragerea populaţiunii romanice din părţile ocupate de Slavi este adeverită, cum am vĕzut, prin emigrarea spre miază-zi, unde se află astăzi Macedo-Românii. Altă parte remase insă in ţară, retrăgĕndu-se in părţile muntoase. Această retragere a elementului roman de cătră invasiunea slavă ni-o descrie Presbiterul dela Dioclea astfel:

«Creştinii, vĕzĕndu-se in mare năvală şi persecuţiune, incepură a ridica casteluri pe vĕrfurile munţilor şi in locuri tari, precum puteau, ca astfel să scape de mănile barbarilor, până ce se va indura Dumnezeu de ei şi-i va libera.... In acele zile, mulţi creştini din părţile maritime şi transmontane, nevoind a se supune moravurilor spurcate ale barbarilor, fugeau zi după zi din toate părţile şi se impreunară cu acei ce petreceau in munţi şi in locuri mai tari, preferind a răbda cu aceştia persecuţiuni şi nevoi şi a-şi scăpa sufletul, decăt a petrece impreună cu păgănii şi a-şi perde sufletul.» [2])

Această ştire, deşi dintr'un timp mai tărziu, ne infăţişează starea lucrului intr'un chip foarte verisimil. Era atunci un timp de grozăvie pentru poporul romanic din orient, care, lipsit de apărare din partea impĕrăţiei, fu silit a căuta scăpare unde o afla. Imprăştiat in diferite părţi sau supus stăpănirii barbare, elementul roman perde astfel in peninsula balcanică insemnătatea sa politică

[1]) Johannes Antiochenus, ed. Müller, Fragmenta historicorum Graecorum V, 38. Nicephorus ed. Bonn. pag. 5.

[2]) Schwandtner op. cit. III, 479.

pentru imperiul Romaniei, unde de-acum inainte incepe a predomni elementul grec, preponderant in părţile meridionale ce remaseră imperiului.

Odată cu invasiunea slavă, care cuprinse tocmai ţările romanice ale peninsulei, imperiul roman oriental pierde caracterul său cu deosebire romanic de păn'acum, păstrând numai numele de «Romania.» [1]) Sub Phoca limba latină inceată de-a mai fi limba oficială a imperiului, fiind inlocuită cu cea grecească. Fiind părţile de miază-noapte ale peninsulei balcanice ocupate de Slavi, limba latină nu mai avea putere de existenţă in imperiul bizantin, după ce aceste ţări romanice deveniră pierdute pentru imperiu. Această nefericită epocă pentru Orientul roman este cea mai marcantă delimitaţiune intre istoria romană de o parte şi cea română şi greco-bizantină pe altă parte.

Pentru chestiunea noastră e foarte remarcabil că această schimbare se petrece tocmai pe timpul invasiunii slave. Noi vedem de aici că insemnătatea politică a elementului roman in imperiul bizantin atărna foarte mult dela ţările ocupate acum de Slavi, care ţări le aflăm inainte de invasiunea slavă ca fiind cu deosebire romanice. Aici romanismul căştigase in decursul dominaţiunii romane o intensitate foarte mare, pe când in părţile meridionale prepondera elenismul. Aici, lăngă Dunăre şi Sava, in unitate teritorială cu Italia şi cu Dacia Traiană, este şi patria primitivă a Macedo-Românilor, impinşi prin invasiunea slavă spre miazăzi.

Insemnătatea elementului roman in peninsula balcanică şi decăderea lui din urmă cere a fi studiată incă mai de-aproape. Cele cunoscute păn'acuma sunt insă de ajuns pentru a cunoaşte că lăţirea acestuia era aici in timpurile d'intăi ale evului-mediu cu mult mai intensivă, decăt putea ca să fie in Dacia-Traiană pe timpul năvălirilor. Acest element roman al ţărilor balcanice este fără indoială identic cu cel român, şi astfel istoria noastră se petrece la inceput mai ales in peninsula balcanică, de unde ea şi purcede mai intăi prin cucerirea romană a ţărilor traco-ilirice şi romanisarea acestora. Ar fi foarte greşit a renunţa la această istorie şi a ne mărgini trecutul numai la Dacia-Traiană, unde se pare că-l vom căuta pentru acel timp in zadar, spre a-l cunoaşte şi inţelege.

Cu căt studiăm lucrul mai mult, cu atăta ne şi incredinţăm

[1]) Acest nume, la scriitorii bizantini «*Ῥωμανία*», il păstrează imperiul bizantin până la sfirşit. Sub Turci el s'a schimbat in «Rumelia».

mai mult că partea cea mai mare şi istoric mai insemnată a elementului român se află d'intăi in peninsula balcanică, mai ales in părţile de miază-noapte. In ce mod s'a impuţinat el aici, crescĕnd in Dacia-Traiană, aceasta este intrebarea la care mai avem să rĕspundem.

(Va urma)

D. ONCIUL.

POESII

I

Flori ce mândru strălucesc,
Multe 'n lume se găsesc,
Dar un suflet ce iubeşte
Greu şi rar se intălneşte.

Când a ta ursită-ar fi
Aşa suflet a găsi,
Nu-l lăsa să se abată
Din cărarea-ţi niciodată;

Ci'n plăceri ca ş'in nevoi,
Fiţi un suflet amândoi,
Şi'l iubeşte cum iubeşte
Floarea raza ce-o'ncălzeşte;

Căci pe drumul vieţei plin
De amar, de spini, de chin,
Numai l'al iubirii soare
Creşte-a fericirii floare.

II

Al nopţii vĕl de umbre
Pe lume stă intins,
Şi somnul cu-al sĕu farmec
Natura a cuprins;

Pe cer sclipiri de stele,
Tăcere pe pămĕnt,...
Intreg pămĕntul pare
Un uriaş mormĕnt,

De-asupra cărui luna
Veghează prin eter,
O candelă funebră
Intr'un etern mister;

Iar miile de stele
Ce graiu divin grăesc,
Ochi umezi de durere
Ce 'n lacrimi strălucesc.

III

Toamna tristă a sosit
Cu-al ei chip posomorit;
Ieri ningea, şi azi e soare
Par c'ar fi o sĕrbătoare:

Zile dulci, dar fără traiu,
Nu ca zilele de maiu
Cănd natura 'ntinerită
Crede viaţa nesfărşită...

Eu la soare mĕ 'ncălzesc
Şi in mine mĕ găndesc:
O voi zile dulci, senine,
Ce 'nviaţi simţiri divine,

Care triste-au apus
Ş'acum voi le-aţi readus,
Voi sunteţi cum e simţirea
Ce trezeşte amintirea

Cănd in zile de amar,
Cum nu are omul rar,
I s'arată-o nălucire
Din apusa-i fericire!

IV

Asprul vĕnt al toamnei rece
Şuerănd prin arbori trece,
Ş'a lor frunze le-a pălit
Şi de crengi le-a dislipit,

Şi in sbor vĕrtej le poartă
Prin cămpia rece, moartă,
Pănă cad şi putrezesc...
Păn' iar altele 'nverzesc

Cănd soseşte măndră iară
Drăgălaşa primăvară
Pe aripe de zefiri
Cu boboci de trandafiri...

Dar vai! firea omenească
P'astă vale păměntească,
Cănd speranţele-i s'au dus
Şi steluţa i-a apus,

Nu e soare s'o 'ncălzească,
Nu-i nimic s'o 'ntinerească;
Pasu-i greu şi tot mai greu
Sapă 'ncet morměntul sĕu...

Fetişoară rumeioară,
Veselă şi sprinteioară,
Cu-ai tĕi ani nu te făli...
Ce-a fi măne, poţi tu şti?!

CĂND NOAPTEA...

(Traducere din Heine)

Când noaptea stau pe patu-mi
In perini invelit,
In faţă-mi vĕd un dulce
Şi gingaş chip iubit.

D'abia alene somnul
Când ochi-mi a inchis,
Se furişează chipul
Incet intr'al meu vis.

Cu-al zorilor vis insă
Nu pere chipul tĕu;
Ci iarăşi zioa 'ntreagă
Il port in peptul meu.

M. GREGORIADY DE BONACCHI.

„ROMÄNISCHE REVUE"

La 1 Iulie a. c. a apărut in Buda-Pesta o revistă in limba germană, intitulată «Romänische Revue.» Această nouă publicaţie va ieşi odată pe lună şi va costa in abonament pentru Austro-Ungaria 8 florini pe an, 4 pe o jumĕtate de an; pentru Romănia şi pentru alte ţĕri 10 fl. resp. 20 mk., pe jumĕtate de an 5 fl. şi 10 mk.

Editorul şi directorul acestei «Reviste Române» este d. dr. Corneliu Diaconovici.

Cuprinsul fasciculei intăia precum şi numele directorului, un tinĕr bărbat plin de zel şi de activitate, par a fi o indestulă ga-

ranţie atăt despre interesul ce-l va insufla această nouă publicaţie literară, căt şi despre vitalitatea ei.

Fascicula intăia cuprinde o introducere adresată cititorilor, prin care se explică scopul şi tendenţa foii: Românii din Austro-Ungaria nu sunt cunoscuţi publicului european decăt din jurnalele ungureşti şi nemţeşti, şi mare parte redactate de Unguri sau Evrei unguri. In aceste jurnale se falsifică aspiraţiile Românilor şi nu se descrie intr'un mod imparţial adevărata stare a lucrurilor. « Românische Revue », scrisă in una din limbele cele mai răspăndite, in partea sa politică işi propune să apere pe Români de atacurile zilnice ale adversarilor lor, şi in partea sa literară să infăţişeze o imagine credincioasă a aspiraţiilor ce are intreaga naţiune română pentru cultură, — arte, ştiinţe şi litere.

Articolele care urmează sunt:

Românii in Ungaria;

Justiţia noastră, de cunoscutul autor d. Ion Slavici, vechiu colaborator al nostru şi acum redactor al jurnalului « Tribuna » din Sibiiu. In acest articol se arată in mod foarte limpede şi lămurit ce fel de justiţie există pentru Românii din Ungaria;

Revistă politică;

Cronică, in care este citată şi o interesantă scrisoare a Impăratului Francisc Iosif. — Acest document cuprinde cele mai mari laude aduse batalionului intăiu al regimentului 2 de grăniceri români, pentru credinţa şi vitejia cu care au apărat cauza impărătească contra Ungurilor resvrătitori la 1848;

George Bariţ, o scurtă biografie, cu portretul cunoscutului publicist, membru al Academiei Române;

Ecouri din presa română;

« Convorbiri Literare » (18 ani ai unei foi literare române) articol in care, după o introducere foarte măgulitoare pentru noi, se cuprinde o arătare pe scurt a sumarelor intregilor noastre 18 volume trecute;

Literatura română in Germania, un « repertoriu » in care se dă seama despre toate scrierile române traduse in limba germană de la 1845 incoace. Articolul merge pănă la 1852 şi va urma;

Pădureanca, novelă de d. Ion Slavici, tradusă sub numele « die Wäldlerin » de d-na Mite Kremnitz;

Fontăna Blanduziei de Alecsandri, traducţie in versuri de d. Edgar de Hertz, precedată de o dedicaţie in formă de sonet adresată cătră Carmen Sylva (M. Sa Regina României);

Deosebite ştiri literare şi artistice.

Din cele arătate in acest sumar vedem căt de interesantă este intăia fasciculă a acestei Reviste şi de ce mare folos poate fi pentru cauza română.

Urăm bun succes intreprinderii d-lui dr. C. Diaconovici şi sperăm că compatrioţii noştri nu numai de dincolo de Carpaţi, dar şi din Romănia, vor sprijini in toate chipurile această publicaţiune.

I. N.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

A ieşit de sub tipar fascicula I^{a} a tomului I din: *Etymologicum Magnum Romaniae,— Dicţionarul limbei istorice şi poporane a Românilor lucrat după dorinţa şi cu cheltuiala M. Sale Regelui Carol I sub auspiciele Academiei Române de B. Petriceic-Hăsdeu.*

Publicaţiunea intreagă se va compune cam din 10 tomuri in 8° mare de cel puţin căte 30 coale. Fiecare tom se va publica in 4 fascicule.

Tomul I va coprinde toate cuvintele româneşti incepĕtoare cu litera A. (A— Azuga),

Fascicula I^{a} coprinde pe 59 pagine: «Prefaţa» — «In loc de introducere: I. Ce este etimologia? II. Cum se amestecă limbele? III. In ce constă fisionomia unei limbi?» şi pe 64 pagine coprinde cuvintele *A — Acaţ.*

Preţul unui tom este 12 lei. Se primesc abonamente pentru fiecare tom, insă nu se vĕnd fascicule separate.

Abonaţilor li se vor expedia fasciculele indată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socec & Teclu, Bucureşti, str. Berzii Nr. 96.*

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

239. **DAMÉ FR.** — Texturi clasice, estrase din autorii francesi mari (842—1850) cu notiţe biografice şi bibliografice, in 8⁰ Bucureşti 1869, *Tip. Göbl.*

240. — Visul Dochiei, poemă dram., text frances şi român, Bucureşti Tip. *C. Göbl* 1879 in 4-o p. 17 . 2 50

241. **DIZIONARIO** biografico degli Scrittori diretto da Angelo de Gubernatis; in 8⁰ Firenze 1879. . . . . 25 —
(Fasc. 1. XXXII & 80 p. conţinênd intr'altele biografiele d-lor Alecsandresco Grigore, Alecsandri Vasile, Aristia Const., Aurelian P. S., Babesiu V., Bacaloglu Em.)
(Fasc. 2. 81—176 p. conţinênd intre altele biografiele d-lor Basiliu G., Bibesco Nicol., Boerescu Vasile, Boerescu Const.. Boliac Cesar).
NB. Abonamente se fac la Librăria Socec & Comp.

242. **DOCTORUL CASNIC** pentru viaţa indelungată şi in deosebi doctorii pentru diferite boale omeneşti pe care tot omul şi le poate face singur, editată de *Elena Th. Vartic;* in 16⁰ 48 p. Bucuresci 1879, *Fraţi Ioanifiu & Comp.* . . . . . — 50

243. **ESPUNENEA** situaţiunii tesaurului public, pe anii 1877-1878; in 4⁰ 266 p. Bucureşti 1879, *Tip. Curţii.*

244. **FARCY C.** — La guerre sur le Danube, (1877-1878); in 8⁰ 435 p. Paris 1879 Quantin, Bucarest, *Sotschek & Comp.* . 7 50

245. **GHIKA DIMITRIE IOAN.** — Consideraţiuni generale asupra instrucţiunii secundare, conferinţă ţinută in sala Ateneului în seara de $^{7}/_{19}$ Martie 1879; in 8⁰ 22 p. Bucureşti 1879, *Tip. Curţii.* 1 —

246. **GUBERNATIS ANGELO DE,** vezi Dizionario biografico.

247. **HELLWALD FR.** von un **L. C. BECK.** Die heutige Türkei, Bilder und Schilderungen aus allen Theilen des osmanischen Reiches vor und nach dem Kriege von 1877-1878, 2 Bände; in 8⁰ mit 240 Text-Illustrationen, 10 Tonbildern und 2 Karten, Gebunden . . 27 —
(Der erste Band enthält unter Anderem: Geographische und geologische Gestaltung Rumäniens, Abstammung des Volks, Typus, Tracht, Wohnung-Stände, Volkslieder, Religion und religiöse Gebräuche. Fahrt auf der rumänischen Donau, Bucarest. Ein ausflug in die Kleine Walachei. Land und Leute in der Moldau).
Leipzig 1879 Spamer, (Bucarest Sotschek & Comp.)

248. **HOGGUER BARON DE.** — Renseignem. sur la Dobrodgea, son état actuel, ses ressources et son avenir, in 8⁰ 45 p. Bucarest 1879, *Imp. Lab. Rom.* . . . 2 —

249. **KOHN D'ABREST FR.**— Guerre d'Orient, campagne de 1877, zig zags en Bulgarie. Préface par *Jules Claretie;* in 12⁰ VIII & 311, Paris 1879, *G. Charpentier* (Bucarest *Sotschek & Comp.*) . 4 40

250. **KRETZULESCU NICOLAE.** — Anatomia descriptivă. Volumul I, Osteologia-Artrologia-Miologia; in 8⁰ VIII & 510 Bucureşti 1879, *Tip. C. Göbl.* . . . 5 —

Lei B.

251. **LAMS A.**—Bucarest, Manuel du Voyageur in 12° 24 p. Bucarest 1879, *Impr. de la Cour.* 1 50

252. **LEGEA** pentru menţinerea şi esecutarea art. 7 din legea rurală de la 15 August 1864. Legea pentru anularea clausei penale din oare cari contracte şi pentru adaosul unui aliniat la art. 1089 Cod. Civ. şi legea pentru judecătoriile comunale şi de ocoale; in 12° 47 p. Buc. 1879, *Tip. Curţii* . . 1 —

253. **LÉGER LOUIS.**— Histoire de l'Autriche Hongrie depuis les origines jusqu'a l'année 1878; in 12° II & 641 p. avec 4 cartes, Paris 1879, *Hachette & Comp.* (Bucarest *Sotschek & Comp.* . . 6 25

254. **LERESCU J. C.** — Câte-va cuvinte asupra revisiunii constituţiunii; in 8° 127 p. Braila 1879, *Tip. Pestelmagioglu.* 1 50

255. **LOCUSTEANU.**—Dobrogia; in 8° 115 p. Bucureşti 1879, *Tip. Curţii* . . . . 1 —

256. **MARCOVICI D.** — Spectacolul radicalismului in Romania: in 12° 46 p. Bărlad 1879, *Tip. Ctzafany.*

257. **MICHAILESCU G.** — Charta judeţului Covurluiu; Paris 1879 . . . . . 1 —

258. **MOÛY COMTE DE.** — Lettres du Bosphore, Bucarest, Constantinople et Athènes, Plon & Comp. Paris 1879 (Bucarest Sotschek & Comp.) . . . . . 5 —

259. **NEGRUŢIU N. P.** — Predicatorul săteanului român, Gherla 1879. . . . . 3 —

260. **OGLINDA TINEREŢEI.**—In 12° 53 p. *Tip. Göbl* . . . . . 2 —

261. **PAPASOGLU LOCOT. COL.** — Organisaţiunea streşuirii pe frontierele Dunării din anii 1837-1838; in 12° 19 p. Bucureşti 1879, *Tip. Mihăilescu* . . . 1 —

262. **POPESCU N. D.** — Un episod din resbelul Independinţei Românieĭ. Prisonierul român de la Plevna. Nuvelă contimporană edit. II-a revĕzută şi corectată, in 12° 107 p. Bucureşti 1879, *Fraţi Ioaniţiu & Comp.* 2 50

263. **PORUMBARU EM. M.** — Tractatul de Berlin şi opera camerelor de revisuire, in 8° 22 p. Bucureşti 1879, *Tip. Lab. Români,*

Lei B.

264. **SCHRATTENTHAL KARL.** — Zur Geschichte der rumänischen Literatur und der rumänischen Theaters. (Din: Deutsche Monatsblätter II, 4-r Heft, Januar 1879 Bremen, pag. 345—349) Bucarest *Sotschek & Comp.* 1 50

265. **SNOAVE SAU POVEŞTI POPULARE,** adunate din gura poporului, de un culegĕtor tipograf, ediţ. II cu multe adause; in 16° 118 p. Bucureşti 1879, *Tip. Lab. Români* . . . . . 1 —

266. **TOCILESCU GR. G.** — Ţĕranul român, studiu asupra istoriei sociale morale, politice şi economice ale claselor agricole din România, in trecut şi in present; in 4° 640 p. Bucureşti 1879, *Tip. Göbl* . . . . . 12 —

267. **VOINESCO SERGES, LOCOT.-COLONEL.** Les combats de retranchements, conférence faite au cercle militaire de Bucarest le 7 Fevrier 1879 en présence de S. A. R. le Prince Charles I et de S. A. S. le Prince de Waldech Pyrmont; in 8° 32 p. avec une planche Bucar. 1879, *Sotschek & Comp.* . . 1 50

268. **ZAMFIROLU G. A.** — Noul metod de caligrafie elementară pentru usul claselor II, III şi IV primare de ambesexe, ed. III; in 8° oblong, Bucureşti 1878, *Luis* . . . . . — 20

269. **AHN F.** — Cursul practic pentru studiul repede şi facile al limbei germane. Prelucrat in limba română după ediţiunea 84-a de *G. M. Antonescu.* Cursul I. In 12°. 112 p. Bucureşti 1878, *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . . . 1 —

270. **AHN F.** — Dr., Nou metod practic pentru studiul repede şi facile de limba francesă. Prelucrat in românește după ediţiunea 132-a de *G. M. Antonescu.* A doua ediţiune corectată Cursul prim. In 12°, 178 p. Bucuresci 1878, *Fraţi Ioniţiu & Comp.* 1 50

271. **ALEXIE P.** — Micul secretar, partea II, pentru usul şcolar, clasa II primare

Lei B.

de ambe sexe. In 12⁰, 120 p. Bucureşti 1878, *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . — 80

272. — Idem partea III. Curs gradat potrivit cu etatea şcolarilor primari de ambe-sexe din clasa III. Ed. nouă, aprobată de onor. D. ministru al Instr. Publice, prin decisiunea No. 2178 din 2 Martie 1878. In 12⁰, 94 p. Bucureşti 1878. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* — 80

273. **Antăia carte a copilăriei** sau exerciţie de lectură şi lecţiuni de morală spre intrebuinţarea şcoalelor primare, in 18⁰ p. Bucureşti 1869. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . . . . . — 45

274. **ANTONESCU G. M.** — Dialogi romăno-francesi. Lecture facile pentru studiul limbei francese, conţinênd regulele pronunţiei literelor, difiniţiunea părţilor gramaticale şi sintactice cu esemple in romăna şi francesa, puse in ordinea alfabetică. Declinaţiuni şi conjugaţiuni, diverşi dialogi dintre cei mai usitaţi, scurte conversaţiuni ştiinţifice şi exerciţie de stil, un tabel de verbe neregulate, in 12⁰, 216 p. Bucureşti 1870. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* 11 50

275. **ANTONESCU G. M.** — Dicţionar român. Mic repertor de cunoştinţe generali, coprinzênd vorbe străine cu etimologia, termini technici, numire proprii, noţiuni historice, in 16⁰, 408 p. Bucureşti 1863. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* 3 —

276. **ARCHIMANDRESCU ST. G.** şi **J. G. PETRESCU.** — Elemente de geografia fisică. In 8⁰, 45 p. Bucuresci 1871. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . . . . . — 65

277. **ATIAK C. N.** — Jidovii la congresul din Berlin sau pretenţiunile lor de a dobêndi drepturi egali cu românii, in 8⁰, 29 p. Bucureşti 1878. *Typ. Grecescu.* . . . . . 1 —

278. **ATLAS TOPOGRAFIC.** — In fol. oblong, 9 p. Bucureşti 1874. *Ministerul de Resboiu.* 2 50

279. **AURELIAN P. S.** — Catechismul economiei politice, cu adăogire de ştiinţa bătrênului Richard, dupĕ B. Franclin.

Lei B.

Ed. II-a in 8⁰, 95 p. Bucuresci 1874. *Socec & Comp.* . . . . . 1 —

280. **AURELIAN P. S.** — Economia naţională, tom. I. *Ţara noastră*, schiţe economice asupra Românici, in 8⁰, VIII & 229 p. Bucureşti 1875, *Socec & C-o.* 5 —

— Tomul II, *Bucovina*, descriere economică, insoţită de charta Bucovinei, in 8⁰, XXI & 34 p. Bucureşti 1876, *Socec & Comp.* . . . 4 —

281. — Economia rurală, revistă bi-mensuală de agricultură, comerciu, industrii agricole, in 8⁰ 576 p. Bucureşti 1877. . . . . 20 —

— şi **G. ŞTEPĂNESCU.** — Economia naţională, vezi *Revista ştiinţifică.*

— — *Rev. ştiinţifică.*

282. **B. A. G.** — Culegere de anecdote, noui şi vechi, in 12⁰, 48 p. Bucureşti 1874. — 50

283. **BADILESCU I.** — Gramatica latină, partea sintactică pentru clasele III şi IV liceale, gemnasiali şi seminariali, elaborată după *Fromm, Schultz* şi alţi autori, in 8⁰, 194 p. Bucuresti 1871, *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . . . 1 65

284. **BALAŞESCU NIFON** — Epistolele şi evangeliele duminicelor şi ale sĕrbătorilor de peste tot anul, ed. III, in 18⁰, 256, p. Bucureşti 1864. *Fraţi Ioniţiu & Comp.* . . . . . — 80

285. **BEAURE A.** şi **H. Mathorel.** — La Roumanie économique. 6 25

286. **BERCEANU G.** — Teritorialitatea legilor penale, in 8⁰, 83 p. Bucureşti 1878, *Tip. Laboratori Români.*

287. **BIANCA CAPELLO** sau virtutea femeei şi uşurinţa bărbatului, traducţiune de *Toma Vartic*, ed. II, in 8⁰, 353 p. Bucureşti 1877, *Typ. Conduratu.*

288. **BONNET C.** — Contemplaţia naturei, uvragiu pentru respêndirea ştiinţelor naturale cu mai multe adause şi corecturi, a doua ediţiune, corectată şi de *D. Ananescu*, in 8⁰, 187 p. Bucureşti 1869, *Fraţi Ioniţiu & Comp.* 2 —

289. **BREHAT ALFRED** de. — Frumoasa du-

Lei B.

cesă, traducţiune de *I. Sachelario*, in 12, 96 p. Focşani *G. Ştefănescu*. . . 1 —

290. **BUCHOLTZER.** — Despre abort, in 12°, Bucureşti 1874.

291. **BUDU TITU.** — Viaţa precuratei vergura Maria, infrumuseţată cu icoana fecioarei Maria, in 12°, Gherla 1879, *Typ. Diecesana*. 1 80

292. **C. G.** — Un teatru la Urziceni, orfanii sau părinţii vitregi, Chir Leiba, in 12°, 18 p. Bucureşti 1875, *Grecescu*.

293. Cartea verde a României, Bucureşti 1878. *Impr. Statului*.

294. **CASABIANU MARIA.** — Revista pedagogică, in 4°, Bucureşti 1876.

295. **CASTANO V. I.** — Metod de cetirea limbei francese in paralel cu cea română, cu exerciţii potrivite la fie care regulă şi o alegere de lecturi francese, pentru usul clasei I gimnasiale, ed. nouă, adause, in 8°, 100 p. Iaşi 1878, *Typ. V. Goldner*. . : 1 50

296. **CASTELAR EM.** — Latinii, in 12°, 49 p. Bucureşti 1874. *Typ. A. Grecescu*.

297. **CATACATZ E.** — Memoriul căpitanului de infanterie, instrucţiune practică a companiei, in 12°, 63 p. Piteşti 1874. *Typ. Popescu*.

298. **CATUNEANU AL. J.** — Despre proprietate in dreptul roman şi in dreptul român, in 8°, 116 p Bucureşti 1877, *Typ. Al. Grecescu*.

299. Catechismul mic, in 12°, Sibiu 1875, *Typ. Archid*.

300. Căte-va cuvinte, asupra intrărei in acţiune a trupelor noastre, in 8°, 13 p. Bucureşti *Typ. Lab. Rom*.

301. Căte-va cuvinte despre oportunitatea de a cultiva dudul şi de a creşte gândacul de mătase in România, in 8°, 37 p. Bucureşti 1875. *Tip. Laboratori Români*.

302. Căteva cuvinta asupra Basarabiei române, in 12°, 16 p. Bucureşti 1878, *Tip. Curţii*.

303. Căte-va cuvinte asupra cestiunii israelite in România, in 13° Iaşi 1878.

Lei B.

304. **CATULESCU B.** — Catechismul religiunii creştine ortodoxe de biserica răsăritului, pentru clasele I, II şi III gimnasiale ed. a IV revăzută şi corectată, in 8°, 130 p. Bucureşti 1876 *Socec & Comp*,

305. — Istoria sacră a testamentului vechiu şi nou, ed. a IX revăzută şi adăogită, in 8°, 112 p. Bucureşti 1876 *Socec & Comp*. . . . . 1 —

306. **CERCHEZ D. V.** — Aritmetica practică pentru clasele primare, in 8°, 204 p. Galaţi, 1876, *Tip. Schenk*. . . . . 2 —

307. **CESAR JULIU.** — Comentariile lui de belul civil, urmate de comentariele lui A. Hirtiu, de belele Alexandru şi Africanu, precum şi de comentariele de belu ispanic şi ale unui autor anonim. Trad de Caian, in 8°, XIII şi 251 p. Bucureşti 1878, *Socec & Comp*. 3 —

308. Cestiunea ebreilor in România, in 8°, 53 p. Bucureşti 1878, *Tip. Beker*. . 1 —

309. **CETĂŢEANU P.** — Elemente de gramatica limbei române 2 părţi, in 8°, 78 & 98 p. Galaţi 1877. Nebunelli- . . — 80

310. **CHABUDIANU C. N. Dr.** — Studiu asupra demografiei şi geografiei medicale din districtul Ilfov, in 8°. Bucureşti 1878. *Tip. Naţională*.

311. Charta telegrafo-postală a României, lucrată după desemnul original al direcţiunei telegrafo-postale, cu indicaţiunea căilor ferate, Median Plano. Bucureşti 1874, *Socec & Comp*. . . . 1 —

312. Charta districtului Ilfov, Imperial plano Bucureşti 1877, *Litogr.-Baer*. 1 50

313. Charta Dobrogiei, dedicată oştirei române, ed. de Locot.-Col. Papasoglu Bucureşti 1877.

314. **CICERONE M. TULLIU.** — Catilinarele, traduse cu note de *Al. Zane*, in 8°, 36 p. Bucur. 1875, *Tip. Naţională*. 1 —

315. — Philipicele, sau discursurile lui M. Antoniu, trad. de Aug. Laurian, tipărită şi premiată de Soc. Acad. rom. din fondul Cuza, in 8°, 248 p. Bucureşti 1877. *Socec & Co*. 3 —

Din stabilimetul grafic Socec et Teclu. Bucureşti.—22,476.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 6 Bucuresti, 1 Septembre 1885 **Anul XIX**

COMEDIILE D-LUI I. L. CARAGIALE

«O Noapte Furtunoasă», «Conul Leonida faţă cu Reacţiunea», «O Scrisoare Pierdută», «D'ale Carnavalului» — cine din cei ce se duc la teatrul român nu a vĕzut una sau alta din aceste comedii? Mulţi cunosc pe cea d'intăi, mai toţi pe cea de-a treia şi cătiva pe celelalte.

De meritat toate merită să fie cunoscute şi, după părerea noastră, lăudate — toate patru fără excepţie.

Publicul primelor representări a judecat altfel. «Scrisoarea Pierdută» a avut un succes mare; şi «Noaptea Furtunoasă» a avut succes; dar «Conul Leonida», jucat pe o scenă de a doua mănă, nu a plăcut; şi «D'ale Carnavalului» a fost fluerată.

Foarte bine!

Este insă vremea să ne explicăm odată asupra acestor lucruri, dacă se poate; şi cine ştie, de nu se va putea? In materie de gust literar — ce e drept — discuţia e totdauna grea, şi e grea mai ales acolo unde lipseşte incă tradiţia literară şi prin urmare comunitatea de idei in privinţa operelor ce le numim frumoase.

Dar greutatea este uneori un indemn mai mult pentru incercare, şi tocmai cănd nu există incă siguranţa principiilor, stabilirea lor este cu atăt mai de trebuinţă.

Şi mai intăi să căutăm a ne inţelege asupra părţii celei mai puţin contestate din meritul literar al d-lui Caragiale, care ne pare a fi următoarea:

Lucrarea d-lui Caragiale este originală; comediile sale pun pe scenă câteva tipuri din viaţa noastră socială de astăzi, şi le desvoaltă cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor, cu expresiile lor, cu tot aparatul infăţişării lor in situaţiile anume alese de autor.

Stratul social, pe care il represintă mai cu deosebire aceste comedii, este luat de jos şi ne arată aspectul unor simţimente omeneşti, de altminteri aceleaşi la toată lumea, manifestate insă aici cu o notă specifică, adecă sub formele unei spoieli de civilizaţie occidentală, strecurată in mod precipitat până in acel strat şi transformate aici intr'o adevărată caricatură a culturii moderne.

Conul Leonida citeşte jurnale, explică nevestei sale esenţa republicei, cum o pricepe el, valoarea lui «Galibardi» şi teoria halucinaţiilor. Jupân Dumitrache cherestegiul caută a inţelege, in convorbiri cu Ipistatul Nae Ipingescu, ce este «sufragiul universal», este pătruns de demnitatea gardei civice şi primeşte dela Rică Venturiano deslusiri asupra suveranităţii poporului: iar cocoana Veta işi cântă amorul «intr'un moment de fericire şi printr'o perlă de iubire». Candidatul dela percepţie vrea să scape de dureri după sistema lui Mattei; Miţa Baston jură pe statua libertăţii din Ploeşti, şi ipistatul «Carnavalului» pune un «potrabac» cu musică la «lotărie». Ziaristul Nae Caţavencu şi advocatul Farfuridi fac discursuri electorale asupra progresului economic şi revizuirii constituţionale; Dandanache işi susţine dreptul la deputăţie prin tradiţia dela «patruzşopt», iar poliţaiul Ghiţă este un element principal pentru alegerea «curat constituţională». Adevăratul om onest este simplul «Cetăţean» alegător, care insă este totdauna «turmentat».

Printre aceste figuri, cu straniul lor vesmânt de aparenţa unei culturi superioare, se agită pornirile şi pasiunile omeneşti, vanitatea, iubirea, goana după căştig şi mai ales exploatarea celor mărginiţi cu ajutorul fraselor declamatorii

neînțelese, — unul din semnele caracteristice ale epocei noastre.

«Ce lume, ce lume!» zice prefectul Tipatescu, și așa zicem și noi, când prindem de veste că este în adevĕr o parte a lumii reale ce ni se desfășură astfel înaintea ochilor.

In acest caleidoscop de figuri, înlănțuite, în vorbele și faptele lor, spre efecte de scenă cu multă cunoștință a artei dramatice, d. Caragiale ne presintă realitatea din partea ei comică. Dar ușor se poate întrevedea prin această realitate elementul mai adânc și serios, care este nedeslipit de viața omenească în toată înfățișarea ei, precum în genere indĕrĕtul oricărei comedii se ascunde o tragedie.

Lăsând acum la o parte în această privire mai generală asupra lucrărilor d-lui Caragiale întrebările de o ordine secundară, dacă de exemplu unele situații și expresii nu sunt exagerate din punt de vedere al chiar realității ce vor să reproducă, dacă în diferitele piese nu este un fel de monotonie a figurelor înfățișate sau cel puțin a modului înfățișării lor șcl., și mărginindu-ne în relevarea meritului necontestabil al comediilor autorului nostru, putem constata și recunoaște acest merit în scoaterea și înfățișarea plină de spirit a tipurilor și situațiilor din chiar miezul unei părți a vieței noastre sociale, fără nicio imitare sau împrumutare din literaturi străine.

Și oare aceasta este puțin lucru? Oare nu este aici un adevĕrat început de literatură dramatică națională, independentă, trăind din propriele sale puteri, în înțelesul aceleiași mișcări intelectuale sănătoase în care sunt și «Novelele» lui Slavici, și «Amintirile» lui Creangă, și «Copiile de pe Natură» ale lui Negruzzi, și «Poesiile» lui Eminescu, — mișcare deșteptată în literatura noastră prin acea culegere de poesii populare prin care Alecsandri a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre isvorul vecinic al tuturor inspirațiilor adevĕrate: simțirile reale ale poporului în care trăim,

și care, numai intrucât sunt oglindite prin artă in această realitate a lor, devin o parte integrantă a omenirii exprimată in forma literară?

Privită din acest punt de vedere, lucrarea d-lui Caragiale se invederează cu insemnătatea ei și se arată a fi in afară de orice comparare superioară acelor piese meșteșugite din atmosfere străine, care caută in zadar a ne interesa la peripețiile unor marchizi și a unor dame cu camelii, pentru a căror înțelegere lipsește și publicului și actorilor noștri orice element mai apropiat.

Dar dacă poate ni se admite de mulți cititori această parte a meritului d-lui Caragiale, este o imputare care o auzim făcêndu-se adeseori in contră-i și care, tocmai fiindcă este așa de des repetată, merită o mai de aproape cercetare.

Și fiindcă zicem că merită o mai de aproape cercetare, se înțelege dela sine că nu poate fi vorba de insinuarea, ce nu s'a sfiit a se produce și in unele organe de publicitate, că adecă comediile d-lui Caragiale urmăresc scopuri politice și vor să-și bată anume joc de unele apucături ale partidului radical, și că prin urmare ar trebui oprite de pe scena teatrului din ordinul guvernului de astăzi.

O asemenea imputare este prea puțin serioasă pentru a fi discutată, și avem numai interesul să dovedim că s'a adus in adevĕr prin publicitate.

Citim pe a doua pagină a unui ziar radical din București, dela 13 aprilie 1885, despre comedia «D'ale Carnevalului»:

«Și ce piesă! O stupiditate murdară, culeasă din locurile unde se aruncă gunoiul. Femei de stradă de cea mai joasă speță, bărbieri și ipistați, in gura cărora se pun cuvinte insultătoare pentru mișcări cea ca dela 11 fevruarie, pentru libertate și egalitate, cari sunt baza organisațiunii noastre politice. . . . .

«Palma primită dela public, care a fluerat, nu ne mulțumește; e de datoria ministrului instrucțiunii să pue in vederea direcțiunii

ce *caragialiadă* a făcut, şi pe acest temeiu s'o schimbe, ca incapabilă şi nedemnă. Voim un teatru naţional, nu o gaşcă de oposiţie nedemnă, in care se insultă poporul şi instituţiile ţĕrii.

«Cerem cu insistenţă ministrului instrucţiunii să intervie.»

Şi foaia acelor tineri, foarte tineri, din capitală, care işi inchipuesc că sunt socialişti, se grăbeşte a doua zi a tinè isonul ziarului citat mai sus şi scrie pe pagina intăia a numĕrului dela 14 aprilie:

«Ziarul *** publică in numĕrul sĕu de ieri doue articole foarte drepte la adresa direcţiunii Teatrelor, prin care critică drumul pe care a apucat şi supunerea pe care o arată unei oarecare găşti literare din Bucureşti.

«Avis celor in drept a lecui rĕul.»

Adecă, cum am zice, Poliţia in contra Literaturii! Censura guvernamentală in contra spiritului comediilor! Destituirea comitetului teatral şi poate pedepsirea autorului!

Cum se repetă toate in lume, deşi *mutatis mutandis!* Şi in Franţa in secolul trecut, la sfărşitul terorismului, Ducancel pusese pe scenă «*l'intérieur des Comités révolutionnaires*», unde işi bătea joc de radicalii terorişti şi «insultă instituţiunile ţĕrii», şi atunci foaia radicală «*l'Ami des Lois*» ceruse pedepsirea autorului, care «*n'expierait point par mille morts tout le mal qu'il a fait à la liberté*».

Numai că vremurile s'au schimbat, şi s'au cam schimbat şi oamenii. Radicalii terorişti din Franţa de atunci işi executau dorinţele lor prin sănge, şi incontra lor a trebuit să opereze ghilotina: radicalii noştri de astăzi işi arată dorinţele dumnealor prin cerneală şi in contra lor e destul să opereze o foaie de hărtie sugĕtoare.

Căci pentru orice om cu mintea sănătoasă este evident că o comedie nu are nimic a face cu politica de partid; autorul işi ia persoanele sale din societatea contimpurană cum este, pune in evidenţă partea comică aşa cum o gă-

seşte, şi acelaşi Caragiale, care astăzi işi bate joc de frasa demagogică, şi-ar fi bătut joc ieri de işlic şi tombateră şi işi va bate joc măine de frasa reacţionară, şi in toate aceste casuri va fi in dreptul său literar incontestabil.

Aşadar nu la asemenea imputări nechibzuite ne putem opri. E insă o altă imputare mai serioasă ce se face autorului nostru, şi pe aceasta ne credem datori a o cerceta mai de aproape.

Comediile d-lui Caragiale, se zice, sunt triviale şi imorale; tipurile sunt toate alese dintre oameni sau viţioşi sau proşti; situaţiile sunt adeseori scabroase; amorul e totdauna nelegiuit; şi incă aceste figuri şi situaţii se presintă intr'un mod firesc, par'că s'ar inţelege dela sine că nu poate fi altfel; nicăiri nu se vede pedepsirea celor răi şi răsplătirea celor buni.

Pentru cei ce cunosc multele discuţii deşteptate şi in literatura altor ţări asupra acestor intrebări, ne am putea mărgini a răspunde: există aceste tipuri in lumea noastră? sunt adevărate aceste situaţii? Dacă sunt, atunci dela autorul dramatic trebue să cerem numai ca să ni le presinte in mod artistic; iar valoarea lor morală este afară din chestie. Nici in comediile lui Aristofan, nici in «Mariage de Figaro», nici in «Sganarelle», nici in sute de comedii cunoscute şi recunoscute nu e vorba de o asemenea morală.

Dar acest răspuns, indestulător poate acolo unde sunt tradiţii literare, nu este indestulător la noi, şi deaceea ne cerem voie de a motiva ceva mai pe larg părerea noastră asupra puntului in discuţie.

Dacă ni se pune intrebarea: arta in genere şi in special arta dramatică are sau nu are şi o misiune morală? contribue ea la educarea şi inălţarea poporului? Noi răspundem fără şovaire: da, arta a avut totdauna o inaltă misiune morală, şi orice adevărată operă artistică o indeplineşte.

Va să zică asupra acestui punt nu suntem desbinaţi. Remâne numai să ne înţelegem in ce consistă, in ce poate consista acea influinţă morală a lucrărilor de artă.

Şi aici trebue să stabilim mai intâi un punt de plecare elementar: influenţa morală a unei lucrări literare nu poate să fie alta decât influenţa morală a artei in genere. Daca arta in genere are un element esenţial moralizător, acelaşi element va trebui să-l găsim şi in orice artă deosebită, prin urmare şi in arta dramatică.

Ar fi o confusie care ar impedica dela inceput orice deaptă înţelegere a lucrului, dacă ne-am inchipuì că poesia, fie lirică, fie epică, fie dramatică, are altă esenţă morală decât arta in genere. Poate să o aibă intr'un grad mai mare sau mai mic, dar nu poate să o aibă de o altă natură, şi nu trebue să ceri poesiei o altă influenţă morală decât o ceri musicei, sculpturei, architecturei şi picturei. Căci intêmplarea că poesia intrebuinţează acelaşi organ de comunicare sau acelaşi material brut ca şi codicele penal şi catechismul de morală, adecă cuvintele, nu-i poate schimba esenţa ei de artă, precum nu se poate confunda arta sculpturei cu meseria pavajului, deşi amândouĕ intrebuinţează materialul piatră.

Aceeaşi influenţă asupră inălţării morale a individului ce o poţi aştepta din producerea simţimêntului estetic la auzirea unei sinfonii de Beethoven şi la privirea statuei lui Apollo din Belvedere sau a Venerii de Medicis, aceeaşi şi nu alta trebue să o aştepţi dela cetirea unei poesii sau dela asistarea la o representare dramatică.

Este destul a aduce această considerare generală in cercetarea noastră de faţă, pentru ca orice inteligînţă neprevenită să fie indată convinsă despre temeiul ei elementar; şi nici că a fost vreundeva indoială serioasă asupra acestui punt.

De aici căştigăm insă prima măsură mai potrivită pentru judecarea intregei intrebări.

Venerea aflată la Milo este jumětate nudă; cea de Medicis este nudă de tot. Amăndouě sunt expuse vederii tuturor in museele din Paris şi din Florenţa, şi cine găseşte că sunt imorale?

In ce consistă dar moralitatea artei?

Orice emoţiune estetică, fie deşteptată prin sculptură, fie prin poesie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpănit de ea, pe cătă vreme este stăpănit, să se uite pe sine ca persoană şi să se inalţe in lumea ficţiunii ideale.

Dacă isvorul a tot ce este rěu este egoismul şi egoismul exagerat, atunci o stare sufletească in care egoismul este nimicit pentru moment, fiindcă interesele individuale sunt uitate, este o combatere indirectă a rěului şi astfel o inălţare morală. Şi cu căt cineva va fi mai capabil prin dispoziţia sa naturală sau prin educaţie a avea asemenea momente de emoţiune impersonală, cu atăt va fi mai intărită in el partea cea bună a naturii omeneşti.

Aceasta este cu atăt mai important in zilele noastre, cu căt simţimĕntul religios, care mai nainte indeplinea misiunea de a inălţa spiritele deasupra intereselor egoismului zilnic, dispare din ce in ce mai mult din clasele culte, şi trebue inlocuit cu alte emoţiuni impersonale.

Inălţarea impersonală este insă o condiţie aşa de absolută a oricărei impresii artistice, incăt tot ce o impiedecă şi o abate este un duşman al artei, indeosebi al poesiei şi al artei dramatice. Deaceea poesiile cu intenţii politice actuale, odele la zile solemne, compositiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sunt o simulare a artei, dar nu artă adevěrată.

Esenţa acesteia este de a fi o ficţiune ideală, care scoate pe omul impresionabil in afară şi mai presus de interesele lumii zilnice, oricăt de mari ar fi in alte priviri.

Chiar patriotismul, cel mai important simțimênt pentru cetățeanul unui stat in acțiunile sale de cetățean, nu are ce căuta in artă ca patriotism ad-hoc, căci orice amintire reală de interes practic nimicește emoțiunea estetică.

Există in toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism frances? Este in Racine vreo declamare națională? Este in Molière? Este in Shakespeare? Este in Gœthe?

Și dacă nu le are Corneille și Gœthe, să ne învețe domnul X. Y. din București că să le avem noi?

Subiectul poate să fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate să fie decât ideal-artistică, fără nicio preocupare practică.

Prin urmare o piesă de teatru cu directă tendență morală, adecă cu punerea intenționată a unor învățături morale in gura unei persoane spre a le propaga in public ca învățături, este imorală in înțelesul artei, fiindcă aruncă pe spectatori din emoțiunea impersonală a ficțiunii artistice in lumea reală cu cerințele ei, și prin chiar aceasta il coboară in sfera zilnică a egoismului, unde atunci — cu toată învățătură de pe scenă — interesele ordinare câștigă preponderanță. Căci numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rĕu.

Așadar arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice fie comice, intre simțirile și acțiunile omenești cu atâta obiectivitate curată incât pe de oparte să ne poată emoționa prin o ficțiune a realității, iar pe de alta să ne inalțe intr'o lume impersonală. Nici frasa de morală practică, nici intenționata pedepsire a celui rĕu și resplătire a celui bun nu se țin de artă, ci ii sunt deadreptul contrare.

Cât este de adevĕrat aceasta, se poate constata din examinarea multora din dramele cele mai renumite, care au incântat și incântă lumea spectatorilor.

Ce tendenţă de morală practică este in Othello? Othello este gelos; in gelosia sa sugrumă pe Desdemona. Ce a pĕcătuit Desdemona de este aşa de crunt lovită? Care este rĕsplata nevinovăţiei ei?

Ofelia iubeşte pe Hamlet. Face vreun rĕu cu aceasta? Ea remâne virtuoasă şi supusă, insă inebuneşte din causa lui, şi de cea mai puternică emoţiune este scena in care in se infăţişază nebunia ei. Ce invĕţătură de morală practică putem scoate de aici?

Falstaff este un berbant beţiv, care ride totdeauna, face glume indecente şi ne face să ridem şi noi. Cine a condemnat vreodată această figură a lui Shakespeare?

Alceste Misantropul este omul cel mai virtuos, dar ceilalti işi bat joc de el, Celimena il părăseşte, şi el remâne singurul nefericit in piesă. Unde e moralitatea?

Sunt de ajuns aceste exemple, cari de altminteri s'ar putea inmulţi cu sutele, pentru ca să inţelegem cât ar fi de greşită la operele de artă cerinţa unei morale in inţelesul practic al cuvĕntului; şi nu putem intări mai bine această expunere decât facĕndu-i oarecum contra-probă şi arătând unde ajungem cu opinia cealaltă, că adecă piesa de teatru să aibă o intenţie morală.

Intre puţinele traduceri din Shakespeare ce le avem in romăneşte, cea mai veche este a lui Toma Bagdat, publicată la Bucureşti in 1848 din «Tipografia lui Josef Kopainig». Ea cuprinde «Romeo şi Julietta» şi «Othello».

D. Bagdat era de părerea celor ce aşteaptă dela comediile d-lui Caragiale mai multă moralitate, şi deaceea a insoţit traducerea d-sale cu o «consecuenţă morală» după fiecare tragedie. Iacă la ce resultat ajunge d. Bagdat din acest punt de vedere in privinţa lui Othello (p. 214, 215):

«Această tragedie cuprinde in sine moralul: infăţişăndu-ne primejdiile amorului peste mĕsură, ale ambiţiei din care ies mai multe şi mari rĕutăţi, şi ale descrederii ce trebue să avem in femei. Ale

amorului, intăi pentrucă dacă Desdemona era mai păzită şi se lăsa după alegerea părinţilor sĕi, nu pătimea astfel de nenorocire, şi al doilea că dacă Roderigo n'ar fi fost atăt de uimit după Desdemona, n'ar fi indemnat pe Jago spurcatul să surpe amorul Maurului cu Veneţianca ce iubea el. Din ambiţie, pentrucă Jago insuflat de Roderigo că generalul nu-l inalţă ca pe Cassio, pe care il favorisează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse până in minutul cel mai după urmă al infiinţării planului sĕu. Din descrederea ce trebue să avem in femei, pentrucă Jago, incredinţănd taina soţiei sale, fu descoperit de dĕnsa, care dimpreună cu stăpăna sa şi cu stăpănul sĕu fu prada ambiţiosului, nelegiuitului, cruntului şi prea spurcatului acestuia, care remase a se munci in veci pe lumea aceasta şi pe cealaltă.

«.... Dintr'aceste puteţi lua o bună şi frumoasă lecţie de moral, in care poetul englez scrie cu atăta foc pentru binele omenirii.»

«Consecuenţa morală» a d-lui Bagdat ne dispensă a mai adăoga ceva incontra unor asemenea consecuenţe.

Revenind acum la comediile d-lui Caragiale, vom zice: singura moralitate ce se poate cere dela ele este infăţişarea unor tipuri, simţiminte şi situaţii in adevĕr omeneşti, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta in lumea imaginată de autor şi să ne facă, prin deşteptarea unei emoţiuni puternice, in casul de faţă a unei veselii, să ne uităm pe noi inşine in interesele noastre personale şi să ne inălţăm la o privire curat obiectivă a operei produse.

Aceasta trebue să o cerem dela autor. Dela noi spectatorii trebue să cerem ca inaintea unei opere de artă să ne presintăm dispuşi, nepreveniţi, fără intenţii străine artei. Căci, dacă artistul nu este totdauna capabil de a lucra, ci trebue să fie inspirat, nici spectatorul nu este in fiece moment capabil de a primi o impresie estetică; poate unii nu sunt capabili niciodată; şi cine la o piesă de teatru nu-şi poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic, sau catechismul sĕu de morală convenţională, acela să nu se mai amestece in ale artei.

Dacă ne-am putut înțelege cu cititorii noștri până aici, ușor va fi a ne înțelege și asupra «trivialității» ce se mai impută.

Orice concepție artistică este in esența ei ideală, căci ne presintă reflexul unei lumi inchipuite. Prin chiar aceasta ne produce caracteristica impresie impersonală. Tipurile infățișate in comediile d-lui Caragiale trebue să vorbească cum vorbesc, căci numai astfel ne pot mănține in ilusia realității in care ne transportă. Mănținerea acestei ilusii este singurul element hotăritor, și un limbagiu academic in gura lui Nae Ipingescu ar nimici toată lucrarea, pe când in gura lui Ramiro din eleganta «Sara la Curte» a d-lui Ioan Cerchez este foarte potrivit.

Murillo a zugrăvit Madone, dar a zugrăvit și copii murdari și zdrențuroși care mănâncă pepene. Poate zice cineva că Madonele lui Murillo se țin de adevărata pictură, iar acei copii zdrențuroși ar fi prea triviali pentru artă?

In faimosul *Salon Carré* din Louvre la Paris, unde este așezată la un loc quintesența picturii frumoase, se vede, alăturea cu sfânta familie a lui Rafael, femeea hidropică a lui Gerard Dow, dinaintea căreia stă doctorul examinându-i lichidul intr'o sticlă. A contestat vreodată cineva acestui tablou al lui Dow marea lui valoare artistică?

Aici concepția artistului inspirat este unica măsură a convenienței, și in lumea artei adevărate nici nu poate fi vorba de trivial. «Trivial» este o impresie relativă din lumea de toate zilele, ca și decent și indecent.

Dacă pseudo-artistul rămâne el insuși in această lume de rând, dacă el insuși nu este cuprins de inspirarea impersonală și prin urmare nu ne poate transporta nici pe noi in lumea curată a ficțiunilor, atunci se înțelege că lucrarea sa poate să fie trivială, indecentă, lascivă, după cum îi este ținta. Dar aceasta nu atirnă nici dela obiect nici dela expresii, ci dela chiar felul inspirării sale; și atunci, o

impĕrăteasă cu expresii academice, manierate, după gustul trecĕtor al unui public trecĕtor, poate să fie in adevĕr trivială, pe cănd soţia cherestegiului Dumitrache nu este.

Terminănd această incercare de inţelegere, ne aducem aminte de cuvintele cu care am inceput-o: in materie de gust literar discuţia e totdeauna grea, şi tocmai in faţa acestei greutăţi am trebuit să ne mărginim la simpla tragere a liniei de hotar intre ceea ce este artă şi se poate cere dela artă şi intre ceea ce nu este artă şi nu i se poate cere.

Odată hotarul aşezat, nu mai incape indoială că se pot face multe deosebiri şi inlăuntrul terenului artei; numai să se recunoască mai intăi că ne aflăm pe teren de artă. Valoarea va fi mai mare sau mai mică după insemnătatea mai mare sau mai mică a caracterelor presentate, a conflictului, a situaţiilor. Şi in aceasta privinţă am simţit şi noi, ca toată lumea, diferenţa de valoare in diferitele comedii ale d-lui Caragiale; şi noi credem de exemplu că «O Scrisoare Pierdută» este superioară farsei «D'ale Carnavalului».

Dar nu vedem pentru moment nici o trebuinţă de a stărui asupra acestui punt. Cu atăt mai puţin, cu căt atunci s'ar da ultimei piese a d-lui Caragiale o insemnătate la care nu aspiră. «D'ale Carnavalului» este o simplă farsă de carnaval, precum se şi numeşte, veselă şi fără pretenţii, şi un public neprevenit nu-i poate cere alta decăt un moment de bună petrecere.

Insă in aceste limite modeste şi această lucrare remăne o lucrare de merit. Căci literatura adevĕrată cu feluritele ei produceri se poate aseměna unei păduri naturale cu feluritele ei plante. Sunt şi copaci mari in pădure, este şi tufiş, sunt şi flori, sunt şi simple fire de iarbă. Toate impreună alcătuesc pădurea, şi fiecare in felul sĕu trăeşte şi invese-

leşte ochiul privitorului; numai să fie plantă adevĕrată, cu rădăcina ei in pămĕnt sănătos, iar nu imitaţie in tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraş.

Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevĕrate, fie tufiş, fie fire de iarbă, şi dacă au viaţa lor organică, vor avea şi puterea de a trăi.

T. MAIORESCU.

CORESPONDENȚA CU V. ALECSANDRI

(SCRISOAREA XXI).

Londra, 15 Ghenarie 1885.

Scumpul meu amic,

Auzit-ai de unul Bărzof? Dacă n'ai auzit, eu să-ţi spui cine şi ce era; căci l-am vĕzut şi l-am auzit cu ochii şi cu urechile mele.

Bărzof era, cum zice Românul, un om cât un munte: inalt, gros şi chipeş, ochi mititei in fundul capului, umerii obrazului scoşi, şi nasul numai o fărămiţă de sfirc: tipul de Mongol cel mai bine caracterisat. După celelalte toate, era şi ciupit de vĕrsat, şi ciupit aşa de adânc că in fiecare gropiţă se putea ascunde bobul de mazăre.

Născut in Bugiag, fusese insă crescut printre Românii de pe malul drept al Bugului, unde tată-sĕu a fost, ani mulţi, cinovnic la spirtoase, şi vorbea româneşte ca apa. Intrat de copil ca pìser in cancelaria poliţiei ajunsese *nacialnic* şi dobândise cinul de *Calejki Savetnic*, incât când ii vorbeai, trebuea să-i zici cu respect „*Vasi-visoco-blagorodie.*“ El când vorbea incepea cu „*Sto-takoi?...*“ şi incheea cu „*Durac Moldavan! ptiuuu!*“ in obraz. Ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga „*Ia tebe siceas dam palki.*“ Se plimba prin oraş călare p'o scândură, pusă pe patru rotile, stând inţepat cu mâna in şold. Căruciorul lui era tras de trei cai negri in front; cel din mijloc, cu un cerc mare peste cap, trepăda de abia se puteau ţine de dĕnsul cei doi lăturaşi, galopând in fuga mare, cu capetele lăsate in jos, incordate la dreapta şi la stinga, de le da coamele de pămĕnt. Vizitiul, Timofei, un băeţel

cu o pernă mare de catifea roșie in cap, cât dênsul de inaltă, mâna caii d'a'n-picioarele, strigând intr'una cu glas ascuțit și prelungit „Padii!....“ de fugea lumea de se prăpădea, căci Timofei nu căta peste ce da. Când trecea pe uliță, auziai pe bieții creștini vestindu-se unii pe alții cu „Fugi, mă, că trece căruțul lui Sfântul Ilie.“ Era totdauna urmat de trei patru cazaci de Don, plecați pe cai, cu sulițele inainte ca la bătălie, și băteau de svêntau, căci Bărzof era polițaiu nacialnic.

Mi-l aduc aminte când a venit acasă la noi. Cum a ajuns la scară a descălicat de pe scândură și s'a suit in fugă pe scară sdrangănind sabia de toate treptele; cum a găsit pe tata, i-a dat in mână un plic cu o pecete mare roșie. Tata, după ce a citit scrisoarea, ii zise: „Am spus Generalului că nu mĕ mai pot duce „la comisie; mi-au murit pân'acuma trei oameni in curte din „causa serviciului; destul un an de zile; mi-am făcut rêndul, acu „mai slujască și alții.“ Bărzof ascultă cu atențiune cuvintele tatii, dând din cap ca semn de aprobare, și plecă salutând și stringĕnd mâna lui tata. Dar nu trecu nici o jumătate de oră după plecarea lui, și vedem că intră in curte vestitul pazarnic urmat de un cazac; mai trece nițel și mai intră un alt cazac, ș'apoi altul; tot unul câte unul, până se făcură doisprezece la numĕr. Care cum intra, descălica, lua frĕul din capul calului, și-i da drumul la fĕnărie; iar ei, atrași de mirosul bucatelor, trăgea care cum venea drept la bucătărie, unde intr'o clipă nu mai rĕmâne nimica nici in tingiri nici prin dulapuri; mănâncă tot și beau tot, și tot cer nencetat; apoi, beți și sătui peste mĕsură, se sue prin odăi și in salon, cântă și joacă chiuind, se tăvălesc pe mobile și pe așternuturi cu cismele pline de noroiu și cu mantalele ude de ploae. Noi copiii cu mama am fugit de acasă și am rĕmas noaptea la un vecin, căci tocmai a doua zi a venit un ofițer de a ridicat cazacii, după ce tata, de nevoe, se presentase dis de dimineață la serviciul la care refuzase d'a se mai duce.

Aceasta se numea *execuție*.

Serviciul ce făcea tata de mai mult de un an era foarte periculos. Se inființase un fel de comitet sanitar compus de mai mulți boeri; scopul acelui comitet nu era atât a opri boala a se intinde, ci era mai mult a alege in oraș curți, grădini și maidanuri unde să se depue soldații bolnavi, a ingropa pe morți și mai ales a ingriji să se adune și să se trimită la corpurile respective puștile, rănițele și mantalele rĕmase dela sol-

dații morți. Membrii comitetului erau in contact necontenit cu epistați, cu vătășei și chiar cu ciocli, cu tot ce era molipsit, fără a se lua nicio măsură profilactică, căci era oprit sub pedeapsă grea a zice că boala de care mureau cu miile pe zi era ciuma, sau a crede că acea boală era lipicioasă. Din cele d'intăi zile ale intrării lui tata in acel serviciu, ni s'a bolnăvit vizitiul, și moartea lui ne procurase neplăcerea d'a fi duși pe vreme de iarnă la mănăstirea Cernica, unde am petrecut șapte săptămăni la fum, in covergi de scănduri și de rogojini, de ne sufla vêntul de toate părțile și ne uda ploaia și de sus și de jos. D'abia ne intoarserăm acasă și cade bolnav arnăutul care intovarășa pe tata; atunci altă purificare, de astădată la Plumbuita. Un al treilea cas a fost moartea feciorului care inlocuise pe Ivancea arnăutul, apoi alte șapte săptămăni la fum și la aer. Ne intorsesem numai de zece zile dela lazaretul dela Plumbuita, când primirăm vizita de care am vorbit mai sus.

Relațiunile de serviciu făcuse pe Bărzof prieten cu tata și ne venea adesea in casă. Când i pomenea cineva de cei doisprezece cazaci cu execuția, Bărzof își făcea cruce mare pe pept zicênd: „*Na ia i Bogu, cocon Tache, la mine nevinovat; slujba!*“ și urmà partida inainte, intorcênd pe riga cu un chef nespus.

In vara anului 1829 rĕsboiul era in toiul lui; boerii cei mai mulți erau trimiși pe afară unii după coasa fĕnului pentru oștire, alții după proviant, alții ca comisari și dragomani pe lângă generalii corpurilor cari impresurau cetățile de pe malurile Dunării; cei cari mai remăseseră in București se adunau ziua noaptea la Cornescu, unde sta totdauna pe masă un morman de aur la dispoziținea aceluia care avea cartea mai nesdrăvană. Acel metal avea o mare putere de atragere și asupra ofițerilor muscali in general și asupra lui Bărzof mai ales; el avea pe sotnica lui, care nu-l înșela niciodată.

Boerii noștri pe atunci erau mai toți vĕnători mari și călĕreți vestiți; le plăceau caii arăbești și ungurești; aveau poștalioane de căte șase și opt cai românești iuți ca smeii; țineau prin curți și in casă căni, lupi, urși, vulturi, corbi, privigători, cocori, tot felul de păsĕri și de lighioane. Ca să nu citez decât căteva celebrități voiu aminti cănii zăvozi (mologi), cât viteii de mari, ai lui Grigore-Vodă Ghica, pe care ii hrănea ca să-i pue să se bată pănă la moarte cu ursii. Când se dau asemenea spectacole, Bucureștii toți alergau la Colintina care cum putea, pe

jos, călare, in căruță, in calească sau in teleguță; își luau merinde de acasă, și cămpul dela Obor până la Plumbuita părea un bălciu. Emoțiunile cocoanelor erau la aceste lupte tot atăt de vii ca și al damelor spanioale la luptele *de los toros*.

Alecu Ghica Barbă-roșie avea pe Bercea, un căne-lup cu coada și cu urechile tăete din rădăcină, dobitoc fioros și rău, care sta zioa și noaptea culcat la ușa lui stăpănu-sĕu, dormind numai dintr'un ochiu. Pe mulți a mai speriat, pe mulți a mai mușcat și la mulți a rupt urechile fiorosul Bercea. La asemenea intĕmplări, Barbă-roșie cădea cu dojana tot pe bietul pățit cu „Na! bine ți-a făcut, neghiobule, dacă nu-l lași in pace!“ deși omului nici prin gând nu i trecuse să-l atingă sau să-l aților. Bercea nu s'a putut impăca nicidecum cu Muscalii, sărea la ei când i vedea trecĕnd pela poartă, așa că intr'o zi, luându-se la harță cu trei soldați, a căzut străpuns cu baionetele. Rănile ce a primit erau așa de adănci incăt ingrijirile doctorilor și veterinarilor n'au putut să-i prelungească zilele, și și-a dat sfărșitul bietul căne când era incă in floarea vieții: implinise numai patru ani când a căzut victima invasiunii rusești din 1828.

Costache Cornescu avea pe Moș Martin, un urs mare negru, pe care il crescuse de mititel cu o ingrijire cu totul părintească. Cornescu adesea povestea cum ii fusese milă de Moș Martin când era puiu: l-a vĕzut orfan fără tată și fără mamă, căzuți a mândoi intr'o bătae la Petroșița sub gloanțele Cojeștenilor, Cornești enilor și Ghergănenilor. Până la vĕrsta de doi ani Martin era blând ca un miel și plăcut; trăia prin casă, se plimba liber de găt cu boerii, cu cocoanele și cu oamenii din curte; noaptea dormea in brațele lui Vintilă; dar mai tărziu, incepĕnd a da la palme in dreapta și in stinga, in urma cătorva sgărieturi cu unghiile, Cornescu fusese silit să-l isoleze și de vreo zece ani il ținea in lanț in fundul curți, legat de un stilp nalt, in virful căruia era o roată de car, unde se urca de își lua tainurile ce i le aduceau amicul sĕu Vintilă la ore hotărite.

Timofei, vizitiul lui Bărzof, luase obiceiu de indată ce lăsa pe stăpănu-sĕu la scară de se suea la cărți, el se ducea in fundul curții și se juca cu ursul; se punea la o distanță afară de lungimea lanțului cu care era legat dobitocul și tăbăra cu biciul pe dĕnsul și il bătea, și il bătea ceasuri intregi. De trei luni Moș Martin inghițea această umilință, dar pe mormăite; își făcea el planul sĕu de resbunare, și intr'o zi, când incepe bătaea biciului,

ursul se tot trage incetul cu incetul inapoi, din ce in ce mai aproape de stilp; cu cât ursul se trăgea, cu atât Timofei inainta, ca să-l poată ajunge să-l bată peste ochi și peste bot; până ce de odată fiara făcêndu-și vênt se repede din toată lungimea lanțului il ajunge cu laba, il trage la dênsul si-l sfêșie in bucăți. A strigat bietul băiat cât a putut, dar cine să-l auză tocmai in fundul curții Cornescului, care era cât un bărăgan de mare!

Ca să-ți faci o idee de intinderea cuprinsului lui Cornescu, inchipuiește-ți că pornești din colțul casei Blaremberg, unde este ministerul afacerilor străine și mergi pe strada Academiei până in dreptul bisericei Sfântul-Nicolae-d'intr'o-zi, și apoi de acolo o iei in sus pe srada Ienii până in poartă la Mazar-Pașa, și inchei pătratul cu două linii paralele, una stradei Academiei, și cealaltă stradei Ienii; vei avea astfel cuprinsul curței lui Cornescu, o adevărată moșie: tot spațiul pe care se află astăzi otelurile Ioji, Union, cu strada Regală și cu o mulțime de case din fund și din strada Ienii. Glasul nenorocitului se perdea in pustietate.

După ce Bărzof a isprăvit talia la cărți și și-a băgat in pungă porcoiul de galbeni care se grămădise dinaintea lui, ese in scară și strigă, strigă pe Timofei in zadar; dar in loc de Timofei cu trăsura vine Vintilă, sărind intr'un picior, zicêndu-i rizênd: „Au! Dumneata să trăești, că pe Timofei l-a măncaaa...t Moș Martin, și nu mai striga de geaba.“ A trebuit toată iscusința lui Vintilă și toată increderea de care se bucura pe lângă urs ca să-i lase din labe cadavrul nenorocitului băiat.

Mai rĕi de cât ursul erau cânii din curtea Cornescului. Când treceai pe acolo, noaptea mai ales, te pomeneai de odată ocolit din toate părțile; ulucile erau ciur de găurile prin care eșeau la uliță cânii cu grămada, cât simțeau pe un trecĕtor: părăsise lumea drumul pe acolo. Eu, intr'o noapte, am vrut s'o pați cât de bună, căci din nebăgare de seamă apucasem pe strada Ienii; am scăpat cu față curată numai mulțumită săbiei sublocotenentului Brătianu; ne-am pus spate in spate dând in dreapta și in stinga eu cu bățul el cu sabia, și numai așa d'abia am putut opera o retragere onorabilă până acasă la mine, unde este astăzi otelul Brofft.

Tot se mai găsesc și acum pe la noi oameni cărora le place să aibă in curte sau in casă câte un dobitoc fioros, un lup, un vultur sau și chiar un mândru leu.

Bărzof cu Pazarnicul și cu generalul Zaltuchin, președintele cu deplină putere asupra Principatelor, formau o treime tot de o ființă sub firma: „*Ia nevinovat, slujba!*“ sub care se ocroteau toate abusurile și nedreptățile rusești. Sistemul lor era de a nu asculta niciodată o jeluire, ci d'a apuca cu guraina inte, ca să inspire spaimă, ca jeluitorul să fugă de teamă să nu pață una și mai rea decât pricina pentru care venea să se plângă. Și iată cum procedau. Era poruncă strajnică dela Impĕratul să nu supere pe sudiți (supuși străini), să nu le pue cuartir, să nu le ceară rechisițiuni etc. Banul Brăncoveanu, fiindcă era principe al sfântului imperiu Roman, era in idee că trebue să fie tratat ca un sudit austriac. Intr'o zi se pomenește cu Bărzof că-i aduce in cuartir pe mareșalul Diebici, care venea să ia comanda oștirilor, inlocuind pe bĕtrânul mareșal principe Witkenstein, și scoate pe Brăncoveanu din casele de sus, inghesuindu-l cu toata familia in câteva beciuri. Atins in mândria sa, Brăncoveanu trimite pe un nepot al lui să explice generalului Zaltuchin situațiunea excepțională in care se afla, și să-i ceară să fie cruțat. Tinĕrul sol vorbea franțuzește ca apa și era elocuent; ajuns la palat, incepe pe un ton oratoriu a expune generalului Zaltuchin scopul pentru care era trimis, după regulile retoricești, cu tropе, figuri, gesturi și jocuri de fisionomie; Zaltuchin in loc de a-l asculta până la sfârșit și a-i respunde in cestiune, deodată se infuriază și bate din picior strigând „Afară! afară, pașol! ce te strimbi la mine?“ incât bietul sol a luat-o la fugă speriat, uitând și exord și narațiune.

Se cutremura lumea când auzea de Zaltuchin. El era vestit in toată Rusia pentru violența și străjnicia sa. Când poruncea ceva, nu incăpea vorbă, trebuia să se facă. Dacă cerea care pentru transporturi trebuincioase pentru oștire și i se respundea că vitele au murit de epizootie, el rĕspundea: „Ei bine, să se inhame oameni“, și bieții locuitori erau supuși cu biciul cazacilor să ducă carele inhamându-se in locul boilor. Dacă vreun boer indrăznea in divan să facă cea mai mică observațiune asupra vreunei mĕsuri ordonate de dĕnsul, era indată surghiunit. Mitropolitul Grigore mergĕnd intr'o zi la dĕnsul să-l roage să fie mai ingăduitor cu creștinii, el, in loc de a-i rĕspunde, chemă indată pe Bărzof si-i ordonă să-l trimită peste graniță. Peste douĕzeci și patru de ore, acel om sfânt era dat afară din eparchia lui și dus surghiun in fundul Rusiei, unde a fost deținut cinci ani.

Aceia însă cari cunoşteau bine pe generalul Zaltuchin şi cari trăiseră cu dĕnsul in intimitate spuneau că era omul cel mai drept, cel mai cinstit şi mai milos, şi că ordinile crude ce da le da cu inima sângerândă. Mulţi asigurau că adresase Impĕratului raporturi sfâşietoare asupra stării de jale in care se aflau Principatele, zicĕnd că purtarea Rusiei in Principate merită reprobarea lumii intregi.

Ruşii au privilejul d'a fi rei, cruzi şi nedrepţi şi d'a fi totodată oamenii cei mai buni la suflet şi cei mai plăcuţi, ei pun toate faptele cele neomenoase sub firma: „*Ia nevinovat... Slujba!*“ cum zicea Calejki-Sovetnicul Bărzof, care afară din slujbă era omul cel mai plăcut, sufletul cel mai bun şi mai milostiv, omul lui Dumnezeu cum s'ar zice.

Zaltuchin a murit de ciumă voind să dovedească că boala de care mureau soldaţii cu miile in curţi şi pe maidănuri, nu era nici ciumă nici boală lipicioasă. A fost inlocuit cu un om inteligent plăcut şi bine crescut, cu generalul conte Pavel Kisselef, un camarad al Impĕratului Alexandru.

Tuvennel, ministrul afacerilor străine al lui Napoleon III, vorbind de contele Kisselef când era ambasador la Paris, zicea: „Je n'ai pas connu de viejllard plus accessible aux idées grandes et généreuses.“ Pe atunci generalul Kisselef era trecut de optzeci-şi-cinci de ani.

Când i-am fost presentat la 1862 la un prânz la ministerul afacerilor străine la Paris, a stat mult de vorbă cu mine, intrebându-mĕ de o mulţime de oameni pe care i cunoscuse, şi din cari mulţi trăiau pe atunci, şi mi-a zis: „Je me rappele avec bonheur des cinq années que j'ai passé dans votre pays, et tout ce qui lui arrive d'heureux me fait plaisir; je regrette beaucoup que vous n'ayez pas su rendre heureuse la partie de la Bessarabie que le traité de Paris a donné à la Moldavie. Ce pays, que la sollicitude de l'Empereur Alexandre et de l'Empereur Nicolas avait rendu si riche et si prospère, votre administration l'a reduit à la plus complète misère: il arrive tous les jours à Pétersbourg des plaintes et des lamentations de la part des habitants d'Ismaïl et de Bolgrad.“

Am raportat atunci aceste cuvinte Domnitorului Cuza, zicĕndu-i că ele imi făcuseră mie mare impresiune şi că mi se păreau un rĕu pronostic pentru viitorul Basarabiei.

IOAN GHICA.

IOAN PRIPILĂ

(POVESTE)

Au fost odată ca niciodată....

Au fost odată doi oameni săraci, adecă un bărbat cu nevastă-sa. N'aveau sărmanii decăt un bordeiu in pămênt. Altcum erau oameni cinstiți, de treabă și de socoteală. Moșia, ce o mai aveau de semênat, era coperișul bordeiului. Aci semênau căte un pumn de mălaiu, care, dacă da Dumnezeu un veac bun, rodea așa de tare și se infrăția așa de des, incăt ei amăndoi se ajungeau căte un an inchieiat cu el. Puțin aveau și cu puțin se mulțumeau.

Era insă ceva ce nu le cădea bine. N'aveau nici măcar o fărămiță de copil, care să-i ție cănd or fi bătrăni ș'or umbla pe trei picioare. N'aveau nici alte rude, care să moștenească atăta avere! Asta era o rușine pe capul lor și ei se străduiau in tot chipul să scape de ea. Spre pildă, cănd auziau de vrun om meșter, apoi bărbatul își lua numai traista in băț și p'aci ți-e drumul pănă la omul cel meșter. Și zeu, să vĕ spuiu, multe drumuri a mai călcat săracul bărbat, dar par'că nu era, Doamne iartă-mĕ, lucru curat. Și se speriau bieții oameni, căci vedeau cu ochii cum imbătrănesc, vedeau cu ochii că la fiecare an nou ei sunt c'un an mai vechi, și-i mănca ciuda că lor nu le-a dat Dumnezeu niciun copil.

Am uitat să vĕ spun incă una, că adecă erau oameni harnici. Ș'apoi știți că omul harnic face să isvorască apă din peatră. După ce vĕzură oamenii noștri că cu meșterii n'o scot la cale, se găndiră și se resgăndiră la căte toate.

Ci-că intr'o noapte mai ales bărbatul n'a putut să inchidă nici măcar un ochiu de dorul unui băiat, ci toată noaptea a făcut numai la călindare. Abia de către ziuă putù ațipi puțintel, ș'atunci i se arătă Arhanghelul Mihail cu sabia in mănă și ii spuse că numai prin rugăciuni multe vor dobĕndi și ei un copil, și ca semn că in adevĕr a fost Arhanghelul ii crestă pe frunte o cruce.

Cum se pomeni dimineața, spuse numai decăt nevestei și haide pe rugăciuni. Incepură a indruga căte verzi și uscate. Aprinseră tămăie și făcură tot lucruri sfinte și bine plăcute lui D-zeu.

Şi ce-i drept, „cine cere nu pere“. Au cerut, s'au rugat ş'au dobĕndit un drag de băiat cu obrazul ca un bujor, căruia, fiindcă se născuse tocmai in preseara de „Simzuene“ [1]) ii puseră numele Ioan; iar fiindcă tată-sĕu era aşa pripit şi oamenii se năraviseră de-i ziceau Pripilă, moştenì şi Ioan porecla asta şi se chemă Ioan Pripilă.

Creştea Ioan Pripilă vĕzĕnd cu ochii, şi din ce creştea, se făcea tot mai frumos şi mai chipos. Ce folos insă de el? Dela o vreme incepù să se usuce! Mălaiul de pe bordeiu n'ajungea pentru toţi şi unul dintre ei trebuia să moară de foame. Din ce au fost săraci, se sărăciră acum şi mai tare. Rĕmaseră sĕrmanii goi ca napul şi săraci ca degetul.

Ci-că un gănd bun ii veni odată fecioraşului in cap. El zise la ai sei că se va duce de se va băga slugă. Nu le cam prea mirosea părinţilor asta; dar vĕzĕnd şi ei că e bine aşa, se invoiră, şi mumă-sa ii frĕmĕntă frumos o cocă de mălaiu cu lacrime, i-o aşezà in traistă şi Ioan o luă la picior; iar pe părinţi ii lăsà deocamdată să-şi trăiască traiul şi să-şi mănănce mălaiul.

Ca omul care n'a mai fost in străini, aşa şi fecioraşul nostru căsca gura la toate casele din oraşul in care ajunsese. N'a eşit insă degeaba d'acasă, a avut parte, şi chiar in oraşul acela şi-a găsit stăpăn. Şi ca toate slugile, mai intăi se tocmi; şi se tocmi la un domn, bunăoară cum sunt boerii de astăzi, destul că se tocmi cu plată bună. Şi n'a fost slugă rea, căci nu şi-a schimbat stăpănul trei ani unul după altul!

Ce folos insă? Bani la el căt era lumea nu vedeai, şi tot până la sfărşitul anului n'avea nicio parà.

Parcă era lucrul naibei! Aşa insă nu mai mergea. Dacă vĕzù şi vĕzu, se găndi să-şi schimbe stăpănul şi să se bage la un popă să slujească pe haine; căci rĕmăsese sărmanul cu pĕrul prin fundul căciulei şi cu cămaşa ciur.

Cum crezu că-i bine aşa şi făcù. Se tocmi adecă ca un om cu minte slugă la popă, iar pe trei ani. Ferească D-zeu sfăntul ca să fie cineva slugă la popă! Dar ce să-i faci necazului, dacă nu-l poţi tu purta, lasă, că te va purta el, de te ustură! Şi să vedeţi, tocmai de aceea se şi tocmi el la popă cu un rĕnd de haine pe tot anul.

---

[1]) Ioan Gură-de-aur.

Popa şi naiba! Il călise pe bietul fecioraş de nici n'aţi crede. Şi drept să vĕ spun, pare că nu era lucru bun in casa popii. Cum trecea anul, se rupeau şi hainele aşa de tare, de rĕmânea mai sdrenţuros ca inainte de a se tocmì la popa. Ş'apoi ce era mai rĕu, hainele se făceau ciur, chiar când era gerul mai mare, bunăoară cum e la noi gerul Bobotezii.

„Asta nu-i fără o făcătură“,—zise flăcăiandrul in sine, vĕzĕnd că in al doilea an tot aşa de rĕu ii merge. De geaba ii toca popa căte verzi şi uscate, de geaba ii umplea capul cu dojane din cărţile sfinte. Pripilă ţinea morţiş la aceea că adecăte nu-i lucru bun in casa popii. Şi, zeu, ce era să-şi inchipuiască el, punĕnd hainele nouĕ nouţe in ladă şi când le scotea să le pue la soare erau ferestre prin ele. Vezi bine că n'ar fi gândit nime că-i lucru lui D-zeu in lada cu hainele. Căci, auzi vorbă! doar D-zeu n'a urit incă lumea ca să trimeaţă vrun ânger să-i rupă intr'adins hainele. Ş'aceasta s'a făcut aşa, şi-a fost aşa; dacă nu mĕ credeţi, ierte-mi-se vorba, rogu-vĕ frumos intrebaţi pe Pripilă ori pe popa, la care a slujit!

Eu acum judec, după judecata mea, că aşa-i era ursit s'o păţească flăcăiandrul şi, după cum vedeţi şi d-voastră, aşa o şi păţeşte.

După ce se inchee şi anul acesta, vine un alt an nou, dar ferit-a sfântul ca hainele slugii să fie intregi intreguţe. Tot ferĕstri şi noduri, de iţi era mai mult ruşine să te uiţi la ele. Şi să vedeţi era ruşinea chiar a părintelui, căci se dusese vestea că nu-i lucru curat in casa sa. Şi adecătele, daca vom judeca drept, popa n'avea nicio vină, căci el era omul lui D-zeu şi umbla numai pe calea cea dreaptă a mântuirii. Doamne fereşte! să-ţi faci gânduri aşa rele, mai ales despre casa popii.

Ce ciudă nu va fi apucat pe bietul fecioraş, vĕ puteţi inchipui şi D-voastră; căci atăta minte şi glagorie cred că veţi avea in cap. El la plug, el la sapă de dimineaţa până seara, şi să nu poată mânca decât o coajă de pâne şi să bea un păhărel de rachiu. Soarele il ardea, pĕrul ii eşea prin pălărie, genunchii prin cioareci, şi el muncea, muncea sărmanul ca o vită şi la urmă tot nu se alegea cu nimica. Asta era prea prea-mult.

Daca vĕzu şi vĕzu că şi in anul al treilea i-a umblat tot pe calapodul acela, se gândì şi el să-şi schimbe stăpânul, să mai incerce aiurea, căci cine ştie de sub care burueni sare iepurele. Ş'apoi, zicea el de multe ori, omul trebue să incerce.

Nu-i vorbă, şi popii ii plăcea să se scape de dĕnsul. Nu doar că nu lucra, căci el lucra incă prea mult; dar alta era, cum v'am spus: ajunsese popa de poveste; ş'apoi ştiţi cum e de rĕu când ajunge omul de poveste, mai ales pe gura nevestelor, apoi mamă-sa când l-a imbăiat nu i-a băgat aşa seama ca femeile. Orice născocia cineva despre sluga popii azi, măine nu se vorbea decăt despre popa.

Dar să lăsăm să vorbească lumea ce va vrea, să vĕ spun mai departe despre Pripilă, că cuvĕntul din poveste inainte mult mai este.

Aşa, după ce se gândi şi se resgândi băeţandrul nostru, ii plesni prin cap să se bage slugă la o moară, să se facă adecă, când va fi mare, morar.

Tĕrgul se făcu foarte uşor, căci Pripilă nu cerù decăt o piatră hodorogită din mijlocul curţii, o piatră adecă ce şi-a făcut slujba la moară şi care, ne mai putĕnd fi ferecată, işi aştepta in linişte rĕsturnată ceasul morţii, când o va toca in cap barosul şi-i va cănta aleluia, despicăndu-o in lespezi.

Dar să vedeţi; căt de uşoară a fost tocmeala, totuşi abia intr'un tărziu se invoì morarul din toată inima cu această tocmeală. Mai intăi zise aşa iute din buze că i-o dă. Dar ca toţi oamenii şi ei se luară de gănd; ş'apoi mai ales pe morăreasa o munciau găndurile, că oare de ce n'a cerut el altceva, decăt tocmai o piatră hodorogită, pe care crescuse muşchiu. Nu-şi mai puteau da de socoteală. De căte ori vedeau piatra de moară in curte nu le putea eşi dela inimă, că de ce au dat ei piatra; că trebue, că flăcăiandru ii meşter şi cunoaşte ceva in piatră... căci altcum ce i-ar trebui lui piatra, ori să şi-o acaţe de găt!!

Dar acum ce erau să facă! tocmeala s'a făcut şi pace. Sluga la anul putea să-şi ducă piatra!

Nu trecuse insă mult timp şi piatra incepu a se sfărăma, adecă in fiecare dimineaţă piatra se subţia tot mai tare şi mai tare.

Pănă acum a fost ce-a mai fost, dar acum se necăji foc şi părjol fecioraşul şi sări cu gura la stăpănul sĕu crezĕnd că stăpănul sĕu intr'adins ii face rĕul acesta. Omul mai spune şi mai şi tace; dar se vede treaba că slugii ii umbla gura ca melniţa; căci stăpănul mănios ii spuse că să şi-o păzească dacă o are. De altcum chiar morarul nu-şi putea trage de seamă cum se poate ca o peatră, ce o moştenise poate dela străbuni, să inceapă chiar acum să se macine singură, chiar pe timpul lui.

Nu-i cam venea la socoteală, crezĕnd poate că cine ştie ce semn rĕu va fi pentru el.

Se gândi acum şi tinĕrul Pripilă mai bine şi, vĕzĕnd că e ce e in piatră, işi zise: „Ia, haid să mĕ incerc eu să păzesc toată noaptea piatra, căci cine ştie, poate imi pică in mână tocmai acela care imi vrea rĕul. Nu-mi va fi nimica dacă voiu veghia şi eu o noapte.“

Cum a zis, aşa a şi făcut. Ca voinicii cari sunt voinici, aşa şi voinicul nostru, după ce-şi luă o măciucă ferecată d'ale voiniceşti, se rezimă pe ea lângă piatră şi aşteptă să vină cineva şi să sdrobească peatra. Dar nimica, ca pămĕntul care-i pămĕnt! De mai multe ori incepea a-i veni somn, dar de căte ori se incerca să-l fure somnul, voinicul incepea să vorbească singur; căci să ştiţi că somnul ii venea tot in ceasurile fără soţ. Cam pe la unu după miezul nopţii, cam când joacă ielele in aria şurii, ii veni, Doamne, un somn dulce; dar voinicul nu se da. La trei insă, când incepură să cânte cocoşii despre ziuă, il birui somnul şi il adormi ca un butuc. Când rĕsări soarele, vĕzù că piatra s'a măcinat şi mai tare ca in celelalte nopţi.

„Tot e ceva la mijloc, işi zise flăcăiandrul; haid! să o păzesc şi la noapte!“

Aşa şi făcu. Dar lucru cioarelor, ca şi in noaptea trecută aşa şi acum, il cuprinse un somn dulce şi el iar adormi, ca şi cum l-ar fi imbăiat mamă-sa.

„Aşa nu mai merge, işi zise voinicul. Să nu fiu eu harnic să veghiez până dimineaţa, zĕu nu mĕ socoteam aşa de slab!“ Şi când vorbia cam aşa, ii veni omului nostru ceva in minte; să-şi bată adecă un cuiu in capĕtul măciucii, şi când va veni somnul să-l fure şi se va mai inchina, să-l gădile cuiul la frunte ori la nas, ş'aşa să nu-l poată prinde vicleanul de somn.

Ce zicea voinicul era zis şi nimic mai mult. Işi bătu cuiul in măciucă şi seara se şi pune la pândă. Şi stete, stete până cam către trei, ş'atunci auzi cum sdrobeşte cineva in măsele din piatra de moară. Inima i se făcu mică mică, dar indată işi veni in fire, se repezi şi ridică piatra.

Aici insă o altă tănăboaţă! Un bĕtrân cu barba albă până in brău sfărăma piatra cu măselele, iar in mâna stingă ţinea o cărjă lungă, lungă.

Nici una nici doue, voinicul se repede la el; dar bĕtrânul iute ii aruncă cărja după cap, ş'apucându-o de capul celălalt in-

cepe a juca ca iepurii hora, in mijlocul curţii şi imprejurul lui. Şi voinicul cât era de voinic, voia să o ia la sănătoasa, dar nu se putea clinti din loc, ci rămase ca o stană de piatră. Mai in urmă, mai venindu-şi in simţiri, se gândi la D-zeu şi numai decât işi aduse aminte că are in mână o măciucă ferecată.

Şi unde nu se repede acum, Dumnezeule Doamne! asupra moşneagului, care tot juca şi-şi arăta dinţii albi in intunerec, şi unde nu mi ţi-l otinjeşte odată, nenişorule, peste măini, incât ii căzu moşneagului cărja şi se frânse in trei. Acum nu mai avea moşneagul nicio putere, căci puterea ii era in cărjă. Voinicul nostru se aprinse tot mai tare. Sare la moşneag, ii pune mâna in barba cea mare, il ridică, Doamne, mânios odată in slavă, apoi incepe a mătura curtea cu el. Şi bătrânul naibei nu se lăsa, d'aia s'aprindea şi tinerul tot mai tare şi incepea a-i măsura cu măciuca coastele. Şi odată il răsbeşte pe moşneag, incât moşneagul se lasă jos şi incepe a vorbi:

„Auzi, fiule! nu sunt eu de vină că am venit aici să-ţi sfărm piatra in măsele, ci e de vină acela care m'a trimes, şi eşti chiar tu de vină! Ascultă-mă, fătul meu, pe mine! Să ştii că *ai parte*, dar *noroc n'ai*, d'aia te sfătuesc ceva, fiindcă te ştiu om de omenie şi om cinstit. Dacă vrei să ai noroc pe lumea asta, apoi trebue să te duci la Tatăl Noroacelor, să faci ce va face el, dar de grăit să nu grăeşti până ce nu-ţi va grăi el, ş'apoi numai atunci să-i spui de ce te-ai dus la dănsul.“

Voinicul nostru rămase uimit, cum ar fi rămas oricare dintre d-voastră, şi cam până să mai desmeticì să intrebe unde şade Tatăl Noroacelor, bătrânul o şterse d'acolo.

Cum ai bate in palme ş'ai striga „hop“, voinicul nostru era gata de ducă. Işi aşează o cocă mare in traistă, işi luă măciuca şi luându-şi totdeodată şi ziua bună dela morar şi dela morăreasă, işi făcu cruce şi plecă inainte cu D-zeu, şi merse, merse inainte cale lungă să-i ajungă, că cuvêntul din poveste din ce in ce tot mai frumos este.

Merse voinicul, merse, până când mai avea soarele ca o sulită, ş'ajunse la mijlocul unei păduri, unde se făcea calea cruce. Ş'apoi ştiţi d-voastră cât e de rău când se face calea cruce. Nu ştii apuca-vei p'aici, ori te vei intoarce pe dincoace!

Tot nu se da Pripilă; işi făcu cruce şi apucă la dreapta, căci se zice că-i mai bine s'o iei la dreapta, când nu ştii, decât la stinga. Imbucă odată din cocă, şi cu măciuca in mână, hii să

meargă. Pădurea era din ce in ce mai deasă şi seara se apropia tot mai tare. Dar nu-i păsa mult de asta, căci el era setos să-şi găsească norocul, ori să moară mai bine. S'aşa se ţinu mereu de calea aceea, deşi părea că se tot scoboară, şi merse, şi merse până ce i se muiară picioarele. Atunci era tocmai in puterea nopţii, s'auzi lătrând căţelul pământului. Işi făcu o cruce şi voia să adoarmă, dar căţelul lătra şi chelălăia. El se uită imprejur ca tot omul, să vază ce va fi asta, când colo iacă vede o casă. Nici n'ar trebui să v'o mai spun că era casa Tatălui Noroacelor. Fără să ştie că unde merge măcar şi in ce casă se bagă, credea că-i vr'o casă părăsită, şi fiindcă era fereastra deschisă sări pe fereastră şi se puse p'un pătucel de scânduri. Abia aţipi insă şi auzi hodorogind prin casă. Aşa cum era somnoros, deschise ochii şi rămase uimit văzând pe Tatăl Noroacelor, după cum ii povestise bătrânul; şi, aducându-şi aminte că şi el trebue să facă ce va face Tatăl Noroacelor, aşa ostenit se sculă şi el. Ar mai fi dormit incă, căci era ostenit, dar trebuia să facă ce face Tatăl Noroacelor.

Incă nu era dar ziuă bine, şi se aflau pe masă două feliI de pită şi două păhărele de rachiu. Tatăl Noroacelor scurse un pahar, işi luă in mână felia de pită prăjită, işi puse sapa pe umere şi haida la sapă. Tot aşa trebui să bea şi Pripilă, să-şi ia pita şi... după Tatăl Noroacelor.

Şi săpară, săpară, măi oameni buni, de curgea păraie asudarea de pe ei, săpară intr'una până pe la unu după nămiez. Atunci toţi vecinii se puseră d'ameazi, dar bătrânul şi voinicul nostru săpau pe moarte in arşiţa soarelui. Pe la trei, bătrânul stă puţin, se reazămă de sapă şi răsuflă incă de vreo trei ori, apoi scuipă in palme şi dă-i să meargă până seara; şi seara rămaseră de toţi oamenii numai singuri acolo. Pripilă trebuia să facă tot ce face bătrânul. Când nu mai văzură unde dau cu sapa, işi puseră iar sapele pe umere şi se intoarseră acasă. Aici iar ii aştepta pe masă câte un păhărel de rachiu şi câte o feliuţă de pâine, şi după ce băură şi mâncară aşa in pripă, se puseră jos la culcare.

Somnul, cum erau osteniţi, ii coprinse curând şi indată adormiră. Când işi da cu socoteala Pripilă că va fi cam la douăsprezece, aude in fereastră „cioc, cioc, cioc," de trei ori s'apoi o gură vorbind: „Tată al Noroacelor, cinci mii de copii s'a născut in astă noapte." „Bine, răspunse Tatăl Noroacelor, jumătate să

moară, iar jumătate să trăiască cum am trăit eu astăzi.“ Apoi străinul, după ce zise noapte bună, se duse.

Dimineaţa, bătrânul se sculă mai târziu, se spălă puţin, bău un pahar mai bun de rachiu, puse mâna pe sapă şi eşi cu Pripilă după el; căci şi voinicul nostru bea şi mânca şi făcea tocmai aşa ca Tatăl Noroacelor. Când se duseră acum in câmp, toţi vecinii erau acolo la sapă. Am uitat să vĕ spun incă ceva, că adică eri când s'au fost dus la sapă, nu era chiar nimeni in câmp. Astăzi insă nu merseră aşa dis de dimineaţă.

Aşa cum ajunseră in câmp, mai intăi mâncară, apoi bĕură apă rece şi s'apucară de săpat. Şi săpară, şi săpară până la ameazi ş'atunci; când soarele era tocmai cruce se aşezară d'ameazi; apoi osteniţi aţipiră puţin sub umbra unui măr ca şă-şi mai capete din puteri.

După ce se odihniră, incepură iar a scormoni pământul până seara, şi când se intoarseră ceilalţi oameni, veniră şi ei acasă. Ca pe toţi lucrătorii ii aştepta pe masă o cină caldă, şi, după ce mâncară şi bĕură puţin, se puseră iar jos să se culce. Când era iar cam pe la miezul nopţii, auzi voinicul nostru că iar bate cineva la fereastră de trei ori, ş'apoi vorbeşte: „Tată al Noroacelor, cinci mii de copii s'au născut in astă noapte.“ „Bine, rĕspunse Tatăl Noroacelor, două mii moară, iar trei să trăiască cum am trăit eu astăzi.“

In dimineaţa următoare se sculă bătrânul şi mai târziu, mâncă bine, apoi işi luă bâtul şi eşi la plimbare. Veni apoi acasă, iar, mâncă şi iar eşi la aer curat cu bâtul in mână; la ameazi iar mâncă bine, se culcă una bună, şi iarăşi p'afară cu bâtul la aer. Voinicul nostru era in urma bătrânului; ce mânca, ce făcea bătrânul, mânca şi făcea şi el. Iar se intoarseră şi cinară bine, apoi cu noaptea se culcară de vreme. Pe la miezul nopţii, iar bătu cineva de trei ori in fereastră ş'apoi vorbi: „Tată al Noroacelor, cinci mii s'au născut astă noapte.“ „Bine, moară trei mii din ei, iar ceilalţi trăiască cum am trăit eu azi.“ Străinul se depărtă.

Voinicul nostru vĕzu acum cam ce noroc a avut şi el, şi aştepta că iar se va deştepta bătrânul curând şi vor merge la sapă, ca şi in ziua d'intăi. Dar să vedeţi, se inşelase; bătrânul se sculă numai cam pe la ameazi; era cam mânios; se spălă de credeai că toată fântâna o pune pe el. Apoi după ce mâncă bine, adormi cu coatele pe masă. Se deşteptă, se uită odată afară şi se

trinti somnoros in pat. Dormì cât dormì, se sculă şi iar mâncă şi bĕu şi dormì iar până seara. Seara iar la mâncare ş'apoi se lăsă leneş in pat. Nu-i vorbă, nu trebue să vĕ mai spun că tot aşa trebuia să se poarte şi Pripilă, dacă vrea băeţandrul să-şi ajungă norocul. Pe la miezul nopţii iar bătu cineva de trei ori in fereastră, şi apoi se auzi iar: „Tată al Noroacelor, cinci mii s'a născut in astă noapte.“ „Bine, moară patru mii din ei, iar ceilalţi trăiască cum am trăit eu astăzi.“ Străinul iar se depărtă repede.

Nu trecu mult şi cocoşii incepură să vestească faptul zilei. Tatăl Noroacelor se sculă, şi după ce se gătì bine, incepu să vorbească cu Pripilă, dar nici nu vorbea, nu, ci credeai că-i suflare din cer. Pripilă numai il tot asculta şi, când il intrebă bĕtrânul că ce caută la el, voinicul nostru, trăgĕndu-şi de seamă, ii spuse din fir in pĕr toate pentru ce a venit.

„Fĕtul meu, ii rĕspunse bĕtrânul, ai parte, dar noroc n'ai. Fiind insă că te cunosc ca pe un om de omenie, iţi dau coca asta; du-te acasă şi mănânc'o cu cine face dreptate in lume; să bagi insă de seamă, să n'o mănânci cu altul, că atunci iţi taiu cu coasa şi partea, şi nu vei mai avea nici noroc, nici parte.

Aşa, cum auzi voinicul nostru una ca asta, işi luă numai decât catrafusele şi luându-şi ziua bună dela Tatăl Noroacelor, ca toţi creştinii, işi făcu o cruce şi purcese mai departe.

Iertaţi insă, c'am uitat să vĕ spun ceva. Lumea pe atunci era aşa de frumoasă, oamenii aşa de buni şi de evlavioşi, incât ii plăcea chiar lui D-zeu să umble pe pământ.

Cum am zis, purcese voinicul nostru, haida hai inainte, şi merse până cam către ameazi. Căldura era mare şi voinicul nostru incă se cam ostenise. Nu-i vorbă, că deşi era voinic, totuşi era om, şi oamenii se ostenesc.

Nici una, nici două, haide să se răcorească la umbra unui stejar, căci doar acum nu dau Tătarii, ca să se grăbească aşa de tare!

Cum se apropiă dĕnsul de stejar, vede, Doamne, un om bĕtrân cu pĕrul cărunt, cu barba albă şi până 'n brău! Omul acesta sta lungit la umbră. „Ce va fi şi asta? işi zise voinicul; numai tot de moşi am parte!“

După ce-i zise bună ziua, după cum se cade să facă tinerii bĕtrânilor, voinicul nostru se aşezâ pe rădăcina copacului să se odihnească puţin.

„Ce cauţi, fiule?“ intrebă moşul!

—Da ce să mai caut! caut un om care face dreptate in lume, că am o cocă bună, bună, şi vreau s'o mănânc cu dĕnsul.“

Lui D-zeu se vede treaba că-i lăsă gura apă, când auzi, căci indată ii zise:

„Bine fĕtul meu, haida de o mănâncă cu mine!“

—Dar cine eşi d-ta? intrebă voinicul.

—Eu sunt tatăl tuturor făpturilor, adică D-zeu!

—Departe lupul de vizuină! rĕspunse tinĕrul! Cu D-zeu nu voiu mânca in viaţa mea; căci D-zeu e acela care face mai mare strimbătate. Nu voiu să te cunosc!“

Cum zise tinĕrul acestea, D-zeu se roşi ca racul, iar voinicul işi luă traista şi măciuca, şi după ce i se inchină, purcese iară pe drum.

Nu trecu insă ca de când vĕ spuiu aceasta, şi iată se intâlneşte cu un om inalt şi uscat, care avea douĕ aripi şi o sabie scoasă in mână.

„Incotro, voinice?

—Da unde să mĕ duc! ia caut un om cu care să mănânc o cocă bună, bună!

—Apoi ş'aşa mi-e foame, voinice, haide de o mănâncă cu mine!

—Dar tu cine eşti? intrebă voinicul.

—Eu, sunt Arhanghelul Mihail şi cu coasa asta taiu firul vieţii oamenilor.

—Cu tine o voiu mânca, zise voinicul, numai cu tine, căci numai tu eşti drept, numai tu faci dreptate, scurtând viaţa şi a celor bogaţi şi a celor săraci.“

Şi cum zise şi scoase din traistă o cocă, de s'o fi mâncat cu ochii nu altceva.

Şi zĕu să vĕ spun că trebue să fi fost bună, căci nu lăsară nici măcar o firimitură. Vĕ spun drept că să fie aici intre noi, am mânca de ne-am bate băeţii cu pălăriile.

Cum o gătiră, vorbi Arhanghelul voinicului şi ii zise: „Frate dragă, drept să-ţi spui, ai parte, dar n'ai noroc. N'ai mâncat coca cu cine trebuia s'o mănânci. Eu insă iţi voiu ajuta ca să-ţi căştigi partea.“

Nici nu isprăvi bine Arhanghelul şi ii dete nişte burueni, zicĕndu-i ca să meargă in cutare sat ş'acolo va afla un popă bolnav. El ii va şti spune popii ori de moare, ori nu, că dĕnsul,

Arhanghelul, de va fi să moară popa, se va arĕta la cap cu sabia, de n'a fi să moară se va arĕta la picioare.

Voinicul nostru mulţumi frumos Arhanghelului, apoi puse buruenile in traistă şi ajunse teafăr până in acel sat.

Ş'a fost drept ce i-a spus Arhanghelul! Nici două zile nu trecu şi auzi voinicul că e popa bolnav de multă vreme şi că toţi doftorii din lume au fost la el, dar nici unul nu ştia nimic ce să-i fie.

Deci se duse şi el să vază pe popa. Preoteasa insă necăjită nu vru mai intăi să-l lase in casă, ci ii zise să aştepte puţin la uşă, că trebue să intrebe pe popa.

Cum zise, aşa şi făcu. Intrebă iute pe popă; iar popa, ca un om cuminte, zise preotesei să-l lase, că va vrea şi el vre-o ţiră de pită, apoi singur işi trase de seamă, că cine mai ştie de unde se trage binele! Voinicul nostru cum intră in casă se uită odată peste popa şi vĕzu pe Arhanghelul Mihail stănd la picioarele popei.

„O! strigă tare Pripilă, părintele va mai trăi incă, acum trebue numai să bea leacuri d'ale mele.“ Apoi pregăti el, cum il va fi invĕţat Arhanghelul, leacuri şi le dete popii, care cum le bĕu se sculă intreg, cinstit, sănătos, drept indreptănd şi mai departe cuvĕntul lui D-zeu.

Ci-că popa ĕsta era bogat, bogat, putred de bogat, ş'avea incă pe lăngă bogăţie şi o fată frumoasă, frumoasă de la soare te puteai uita, dar la dĕnsa ba! Şi hotări părintele a-şi mărita fata după Pripilă; că dè! el il scăpase dela moarte.

Se şi făcu, Doamne, o nuntă, ce ca toate nunţile cele mari ţinu trei luni incheiate! Şi la nunta aceea am fost şi eu ş'am cărat verze cu frigarea şi apă cu ciurul.

Ş'au trăit tot in dragoste şi in bucurii, . . . dar numai până odată, căci, cum v'am spus, voinicul nostru avea parte, dar n'avea noroc.

Căteva zile după aceasta se bolnăvi ginerile popii de moarte. Când era el in pat, din intĕmplare aruncă ochii peste cap şi vĕzu pe Arhanghelul stănd cu sabia in mănă la capul sĕu.

Asta n'o putea el suferi şi-şi puse căpătăiul unde a fost mai inainte cu picioarele, crezĕnd că Arhanghelul va rĕmănea unde e. Rĕu s'a inşelat insă, căci Arhanghelul se mută şi el.

Peste două zile popa cănta aliluia lui ginere-sĕu!

Aşa am cumpĕrat-o, aşa vi-o vĕnd.

De voiu fi făcut vre-o sminteală, vĕ rog să o treceţi cu vederea, iar de va şti cineva povestea mai departe, să facă bine să o spună. Eu mĕ pusei p'o şea şi v'o spusei d-voastră aşa!

IOAN BROJU.

MORUNUL

COMEDIE INTR'UN ACT.

(Prelucrare din franţuzeşte)

PERSOANELE

PLATONESCU. GUŢĂ IONESCU.
ADELA. MARIŢA.
DRĂGUŢIANU.

Scena se petrece în Bucureşti.

Scena reprezintă un salon la Platonescu. Uşa principală de intrare în fund. *Pan coupe* în stînga, cu uşă ducĕnd în apartamentul lui Platonescu. *Pan coupé* la dreapta, cu uşă ducĕnd la apartamentul Adelei. Sobă la dreapta. Fereastră la stînga dînd pe Dîmboviţa. Un biurou la stînga.

SCENA I.

Adela, Guţă, Mariţa.

(Adela, în toaletă e în picioare. Mariţa, lîngă ea, îi aranjează ceva la roche. Guţă intră prin uşa din stînga, avĕnd în mînă hîrtii.)

Guţă (fără a zări pe Mariţa şi mergĕnd repede spre Adela.) În sfîrşit o să-mi fie cu putinţă...

Adela (cu repeziciune.) Cauţi negreşit pe bărbatu-meu?

Guţă (pricepĕnd.) Da, doamna mea.

Adela. Şi eu îl aştept, ca să mergem împreună la Sărindar. (către Mariţa care nu se opreşte) O fi deajuns, Mariţo. (către Guţă) Eşti grăbit să-l vezi? (către Mariţa care în sfîrşit lasă de lucru la roche) Deajuns, Mariţo! deajuns.

Guță. Domnul Platonescu mĕ insărcinase să-i fac un mic studiu asupra „Condicei lui Caragea....“

(Mariţa iese prin odaia Doamnei Platonescu.)

Adela (cu repeziciune.) Găsit-ai brăţara?

Guță (asemenea.) Vai! Nu am găsit-o.

Adela (cu desperare.) Perdută!

Guță. Voiu cerceta din nou...

Adela. Perdută in cabinet la Brofft!

Guță (apropiindu-se de Adela cu intenţiuni de duioşie.) Aşa e. Dar ai fost mai puţin inocentă pentru aceasta?

Adela. A! nu te apropia de mine.

Guță. De ce? Spune-mi.

Adela. O! lasă-mĕ cu remuşcările mele.

Guță. Dacă cineva are remuşcări, sunt eu acela.

Adela (mergĕnd spre Guţă.) Dă-mi indată scrisoarea.

Guță. Scrisoarea domniei-tale?

Adela. Doar nu vei fi uitat tocmeala dintre noi?

Guță. Vai de mine, cum să uit? Dar scrisoarea ţi-am dat-o.

Adela. Cănd?

Guță. A-sară.

Adela. A-sară? Unde?

Guță. La teatru, nu-ţi aduci aminte?

Adela. La teatru? Dar la ce moment?

Guță. Pe cănd se juca actul al doilea.

Adela. Ce ştiu e că scrisoarea nu-o am.

Guță. Cum se poate?

(Mariţa revine cu un evantaiu şi-l pune pe masă.)

Adela (cu un alt ton.) Ce imi place in d-ta, Monsieur Ionesco, e devotamentul ce ai pentru bărbatul meu.

Guță. Cum să nu fiu devotat acestui om ilustru care m'a ales de ajutorul sĕu?

Adela. Mariţo, nu uita să pregăteşti fracul, cravata alba şi celelalte ale coconului Nae.

Mariţa (indreptăndu-se spre odaia lui Platonescu.) Dar, coconiţă.

Adela (urmănd pe Mariţa cu ochii.) Ştii că bărbatul meu a dat afară şi pe feciorul din urmă? (cu repeziciune indată ce Mariţa a eşit.) La al doilea act, zici?

Guță. La momentul cănd fata intră in scenă.

Adela. Par'că eu mai ascultam ceva atunci!

Guță. Tocmai atunci descoperiseși că-ți lipsea brățara.

Adela. Așa e.

Guță. Și m'ai silit să alerg la Brofft.

Adela. Puteam face altmintrelea?

Guță. Am alergat la birt, am căutat, n'am găsit nimic și când am revenit, d-ta dispăruseși...

Adela (oftând.) Așa e. Așa e.

Guță. Firește, eu nu am indrăznit ca să fac intrebări nimenui, cu toate că lăsasem paltonul meu cu blana d-tale.

Adela. Vai de mine! Și paltonul d-tale? Atăta mai trebuia.

Guță. Ce a devenit oare paltonul?

Adela. Pe mine mĕ intrebi? Grija mea e de scrisoare: scrisoarea inainte de toate.

Guță. Scrisoarea ai strins-o in corsaj!

Adela. Dumnezeule!

Guță. Ce mai e acum?

Adela. Dacă e așa, in veci nu vom mai găsi-o.

Guță. Ce fel?

Adela. Dar nu știi că am leșinat?

Guță (surprins.) Domniata?

Adela. Eu! Eu! Când am vĕzut pe acel bărbat generos iertând pe soția lui și zicĕndu-i cu atăta noblețĕ: „Tu ființa lui Dumnezeu!“ m'am gândit la Nae... și pe loc m'a apucat o criză de nervi...

Guță. In lojă?

Adela. Da; insă am fost transportată la bufet.

Guță. Ce intĕmplare!

Adela. La bufet... mĕ năbușam astfel incăt...

Guță. .... Incăt?...

Adela (dând ochii in gios.) ...A trebuit să-mi desfacă corsajul...

Guță (cu gelosie.) Vai ce aud?

(Marița revine cu hainele cerute.)

Adela (prefăcĕndu-și tonul.) Știi, d-le Ionesco, că astăzi e sĕrbătoarea bărbatului meu. Gănditu-te-ai să-l felicitezi?

Guță. O! negreșit.

(Marița așază incet hainele pe un scaun.)

Adela. Da bine, Mariță! nu aice, nu.

Marița. Pare că așa imi zisese cuconița...

(Se pregătește, cu incetul, a lua hainele.)

Adela. Ei! acum că le-ai adus, lasă-le. Nu te mai ingriji de ele.

(Mariţa se indreaptă spre uşa din fund.)

Adela (către Guţă şi arătându-i un buchet pe masă.) Priveşte. Florile mele nu aşteaptă acum decăt pe boerul lor...

(Mariţa a eşit.)

Guţă (cu impacienţă.) Ai leşinat! şi eu nu eram lăngă d-ta!

Adela. Atăta imi mai trebuea! Ştiu că eram să-mi dau sufletul.

Guţă. Pentru Dumnezeu!

Adela. Norocul meu a fost că m'a căutat un doctor pe care, din nenorocire, nici că-l cunosc. Fireşte, in mijlocul atător emoţiuni am uitat să-i cer numele ca bărbatul meu să meargă să-i mulţumească. Te rog insă să iei informaţii. Ştiu că deacum nu mai voiu alt doctor. Apoi, unde pui că onoarea mea e in mănile lui?

Guţă. Onoarea d-tale!

Adela. Fiori imi vin numai căud mĕ găndesc! O criză de de nervi, o brăţară şi o scrisoare perdută! Toate la un loc. Dumnezeule! ce exemplu teribil pentru femeile cari ar fi dispuse să-şi calce datoriile in picioare!

Guţă. (cu repeziciune) Ce exemplu! ce exemplu! d-ta nu ai călcat nimica in picioare.

Adela (cu o melancolică exaltaţie.) Martur mi-e Dumnezeu că bietul Platoneşcu imi era nesuferit căt vrei. Fireşte, simţeam o neinvinsă mulţumire de a mĕ deschide cuiva; iţi scrieam, amice, şi aceasta imi aducea o dulce linişte in suflet (sculăndu-se cu pornire.) Apoi unde pui că d-lui, ca toţi asemenea lui, fusese inainte de a mĕ lua galant şi nostim cu alte femei. O! căud am aflat aceste am hotărit să mĕ revoltez de tot, să merg la teatru cu un altul, să mănănc la birturi cu un altul, şi vezi, amice, era tocmai meritul d-tale de a fi acela un altul.

Guţă. L-am acel merit incă, şi-l voiu păstra in veci... Dacă bărbatul d-tale...

Adela. (cu iuţeală) O! te poftesc, deacum, să fii cu respect pentru el.

Guţă. Mĕ supun la orice, numai să trăesc lăngă d-ta. Priveşte. Nu o lună, nu douĕ, dar a trecut anul decănd sunt secretarul lui, sau mai bine zicĕnd, lacheul lui. Alţii nu au dus-o nici

o sĕptĕmănă (cu convingere.) Pot declara insă că natura l-a impodobit cu cel mai nesuferit caracter...

Adela. Ba nu, domnule, nu; deacum inainte nu-mai poţi declara de-alde aceste.

Guţă. Dar bine, d-ta insuţi vorbeai astfel?

Adela. Inainte, da, cănd nu eram culpabilă.

Guţă. Dar unde vezi vreo schimbare acum?

Adela (cu naivitate.) O femee care inşală pe bărbatul ei e datoare, cel puţin, să-l găsească plăcut.

Guţă. Plăcut! El!

Adela (oftănd.) Da, domnule, da. Priveşte halul la care am ajuns! condemnată, eu, să găsesc pe Platonescu frumos, graţios şi nostim!

Guţă (depărtăndu-se de Adela.) O! grozav!.. grozav!..

Adela (exaltată urmăndu-l) Şi n'am ce face: Platonescu va fi deacum in ochii mei graţios, nostim şi frumos! frumos! auzi?

Guţă. Ei, poftim! priveşte-l acum!

(Platonescu intră prin uşa din fund.)

SCENA II

Adela, Guţă, Platonescu

Platonescu (vorbinb sieşi cu o mulţumire sĕlbatică.) Haidi! I-am ras pe toţi la curte astăzi.

Guţă (Adelei, incet.) Iţi place? Graţios, nostim.

Platonescu (frecăndu-şi mănele.) N'a rĕmas unul teafăr.

Adela (luănd buchetul de pe masă.) Dragă, te felicit de ziua d-tale...

Platonescu (surprins.) Ziua mea?

Adela. Da.

Platonescu. Cum s'ar prinde, o reamintire că mĕ chiamă Acsentie?

Adela. Da, dragă; da.

Platonescu. De prisos. Sunt lucruri care nu se uită. După ce mĕ chema Platonescu i-au mai adaos şi graciosul nume Acsentie. Din nomolul de 365 de sfinţi mai frumos n'au găsit. Bine şi aşa; ar fi putut să mĕ boteze Arghir... Dar, helbet! şi 17 copii

să am, cu toptanul pe toţi Acsentie o să-i botez (văzând pe Guţă, cu un ton de dispreţ.) A! Aice erai?

Guţă. Studiul asupra lui Caragea e gata.

Platonescu. Auzi, studiuri asupra lui Caragea! Şi guvernul ne plăteşte pentru asemine neghiobii! Sărmană ţară! (strănută tare).

Adela (cu zimbet.) Să-ţi fie de bine, de ziua d-tale.

Platonescu (ţifnos ca şi inainte.) Floricelele matale mă fac de strănut...

Adela. Dă-le la o parte.

Platonescu (tot ţifnos.) Să le dau la o parte când imi vin de la mata? Ar trebui să fiu lipsit de cea mai subţire galanterie. Ele vor fi nedespărţite de mine; insă voiu urma cu strănutatul.

Adela. Ei bine, dragă; dacă te plichtisesc...

Platonescu (strănutând.) Dacă mă plichtisesc? La culme, dragă, la culme! Insă oferite de d-ta...

Adela. Te rog, lasă-le.

Platonescu. Nedespărţite de mine (cu o declamaţie ironică.) Iar eu voiu strănuta până se va alege praf de ele, sau praf de mine.

Adela. Să mă crezi, sunt desolată.

Platonescu. Cefel? Voeşti acum să nu mai strănut?

Adela. Ce curioasă intrebare!

Platonescu (strănutând cu violenţă şi cu grimase, şi nelăsând buchetul.) Atunci, permi...mi...te...e...ţi...

Adela. Ştii, dragă, că hainele d-tale sunt pregătite?

Platonescu. Hainele mele? Dar pentru care sfânt?

Adela. Uitat-ai că mergem la nunta fiicei ministrului? Toată lumea o să fie la Sărindar.

Platonescu. Afară de Acsentie Platonescu.

Adela. Glumeşti? Poziţia d-tale, relaţiile d-tale cu ministru, politeţa...

Platonescu. Ce de mai vorbe frumoase: poziţie, politeţă... (strănutând) dar strănutatul unde-l pui? In halul in care mă aflu, eu nu sunt in stare să merg pe la nunţi (către Guţă) Guţă, dute şi-mi adu o basma.

(Depune buchetul pe masă.)

Adela (cu ton de mustrare) Pentru Dumnezeu...

Platonescu. Guţă, du-te (Guţă ese furios, insă resemnat. Platonescu oferă un scaun Adelei, şi el se aşează pe un altul, dincolo de biurou in faţa ei.) Şezi

(Adela şade pe scaun şi se uită la Platonescu cu ingrijire.) Avem de vorbit impreună (Adela tremură.) Ieri s'au petrecut lucruri grave!

Adela (cu glas tremurat.) Ce lucruri grave, dragă?

Platonescu. Am fost la socrul meu.

Adela. O! Imi inchipuesc mulţumirea lui.

Platonescu. Socrul meu e un calpuzan.

Adela. Tatăl meu!

Platonescu. Tatăl d-tale abuzează de nişte vorbe scrise ca să mĕ despoae.

Adela. El! omul cel mai onest din lume!

Platonescu. Cel mai onest din lume! Socoteşti că ai spus mare treabă cu asta!

Adela. Negreşit.

Platonescu. Te las să judeci (cu afectaţie.) Autorul zilelor d-tale, ca să zic aşa, cănd te-a pus in braţele mele impaciente, te-a inzestrat cu un venit de una mie galbeni, din care 800 in bonuri domeniale, — pănă aici, minunat — şi 200 represintaţi prin chiria apartamentelor ce ocupăm in binaua onorabilului, strada francesă.

Adela. Pănă aici, nu vĕd...

Platonescu. Un minut. Chiria apartamentului e obligatorie pentru mine, aici e calpuzanlicul. Ori in el, ori 200 galbeni scoşi din pungă, pentru chirie aiurea.

Adela. Dar, cine te sileşte să ieşi din binaua tatii, precum te exprimi cu un dispreţ atăt de nostim?

Platonescu. Dar cine mĕ sileşte să-mi las oasele in oraşul lui Bucur? M'am săturat de Podul Mogoşoaei şi de apa dulce a Dimboviţei. Am luat hotărirea să mĕ strămut aiurea.

Adela (ingrijată.) Să ieşim din Bucureşti?

Platonescu. Precum iese melcul din coaja sa. Naturalmente, am cerut dela mult stimabilul autor... (Adela se arată impacientă.) să-mi dea preţul chiriei, adică 200 galbeni, in sunătoare; sau să mĕ lase să sub-inchiriez vreunui patriot mai convins decăt mine de dulceaţa apei...

Adela (impacientată.) Şi tatăl meu?...

Platonescu. Tatăl d-tale, in o pornire generoasă (Adela se arată ingrijată.) mi-a (cu afecţie) refuzarisit şi una şi alta.

Adela (cu o mulţumire.) O! tată scump!

Platonescu (cu ironie.) Mai scump nici că se poate: 200 galbeni pe an! Precum vĕd, d-ta faci parte din legiunea adoratoare de

Podul Mogoşoaei şi de... Sunt desolat; dar seducţiunile bucureştene nu mĕ mângâe de neplăcerile locuinţei noastre. Sobele mĕ năbuşesc şi Dimboviţa imi strică vinul de Drăgăşani cu inundaţiile ei...

Adela. Fum? inundaţii? iată adevĕrate noutăţi. In orice caz toate aceste profunde neplăceri le puteai prevedea când tata m'a aruncat in braţele d-tale impaciente, ca să zic aşa.

Platonescu. O! scumpa mea, eram aşa de tinĕr când te-am luat de nevastă.

Adela. Cefel? abia a trecut anul...

Platonescu. Vreau să zic că eram subjugat de frumuseţea d-tale; atunci asemenea frivolităţi mai aveau preţ in ochii mei.— Priimii dar tot, cu aceşti din urmă inchişi, şi astăzi, deschizĕndu-i, vĕd că am fost tras pe sfoară ca un triplu idiot.

Adela. Din ce in ce mai nostim şi mai graţios.

Platonescu. Graţia şi nostimada sunt meseria ţingăilor. Vorba e că Bucureştiul mĕ plichtiseşte, numai puţin şi vitele cari vin in toate zilele să se cântărească in cumpĕna justiţiei...

Adela (cu ironie.) Ca să zici aşa.

Platonescu. Mi-e pofta să trăesc la ţară, cu adevĕrate vite.

Adela (cu ceva blăndeţă.) Glumeşti! Nu voeşti serios să ne exilăm...

Platonescu (cu o exaltaţie ironică.) Ba chiar in Bărăgan, unde ochiul omenesc se poate preumbla dela nesfărşitul cerului la nesfărşitul pămĕntului, unde...

Adela (desolată.) Da bine, dragă, ce ţi-am făcut?

Platonescu. Nimica, o! absolut nimica; şi tocmai aici e chinul meu.

Adela. Cefel?

Platonescu. A! ce fericire dacă mi-ai fi făcut ceva! ce pretext. Dar priveşte nenorocul meu: n'am să-ţi fac nicio imputare.

Adela (reinveselită.) Atunci rĕmânem aici? (surizĕnd.) Nu ne ducem spre poeticul Bărăgan unde ochiul se preumblă...

Platonescu. Deocamdată, rĕmânem... Punga nu mĕ iartă să perd din o singură impuşcătură un venit de 200 galbeni şi funcţia de magistrat (oftând.) Voiu avea pacienţă, până când intĕmplarea, chemată de unii Providenţă... (Guţă revine şi-i dă basmaoa.) Mersi.

(Apropiindu-se de masa unde e buchetul, Platonescu strănută din nou. In timpul acela Adela se apropie de biurou, unde Guţă pune niste cărţi in ordin.)

Guţă (ingrijat şi incet Adelei.) Ce ţi-a zis?

Adela (asemine.) Suntem perduţi dacă va afla adevĕrul.

Guță. Cum? cefel?

Adela. Voește să mĕ iea și să ne așezăm la moșie.

Guță. Dumnezeule?

(Intră Marița prin ușa din fund și presintă o cartă lui Platonescu.)

Marița. Pentru coconul.

Platonescu (luând carta fără a o ceti.) Pentru coconul! Iată un zevzec care vine să-mi facă visită și care-și inchipuește că-mi face plăcere. Boul!

Adela (puindu-și blana pe care a adus-o și i-o dă Marița.) Singură doar nu mĕ voiu duce la Sărindar. Merg să ieau pe verișoara Lina, și ministrului, dacă mĕ va intreba, ii voiu zice că ai fost subit lovit de o mică indispoziție.

Platonescu. Mică? Ba mai bine zi că m'au ucis florile d-tale.

Adela (inspăimĕntată.) Mariță, iea florile și le aruncă afară.

Platonescu. Odată cu viața (strănută mai tare.)

Adela. La revedere, dragă.

Platonescu. Adio.

Adela. Cefel? Nici nu mĕ săruți?

Platonescu. Ah! Uitasem (sărută pe Adela fără covincție. Către Guță pe când Adela se apropie de ușă.) Dè, de nu ar fi femea, bucuros; dar așa! obligațiune! poftim de te insoară.

Adela. Adio, dragă.

Platonescu. Adio.

Adela (in parte privind la Platonescu.) A! când nu aș fi culpabilă!

(Iese prin ușa din fund.)

SCENA III

Guță, Platonescu, Marița.

Marița (cu timiditate.) Cucoane? Boerul cela așteaptă.

Platonescu (cu dispreț.) Aștepte dumnialui in voe bună.

Marița. Pare cam grăbit.

Platonescu. Cu atăt mai bine. Prostul își inchipuește că vizita lui imi face plăcere. (lui Guță care se dispune să iasă.) Ionescule, nu te duce am să-ți zic două cuvinte. (Guță merge spre masă și pune hărtiile in ordin. Platonescu incet Mariței.) Făcut-ai ce ți-am poruncit?

Marița. Da, cocoane.

Platonescu. Ai vĕrit pae in coşul sobelor?

Mariţa. Da, cocoane.

Platonescu (cu chef.) O fi eşind fum droae.

Mariţa. De loc. Ba chiar paele au luat foc.

Platonescu. (supărându-se.) Negreşit nu le vei fi udat?

Mariţa. Da cum să le ud, cocoane?

Platonescu. Şi, aşa, le-ai dat foc?

Mariţa. Da. Insă cu doi pompieri dela Mihaiu-Vodă...

Platonescu (cu ironie despreţuitoare.) Numai doi? Şi ţi-a fost deajuns?

Mariţa (cu naivitate.) Deajuns!

Platonescu. Hei!

Mariţa (surprinsă şi supărată.) Auzi! Că nu fac eu pĕr alb la boerul esta. Auzi! (ese.)

Platonescu. Ionescule!

Guţă. Ilustre patron!

Platonescu. Nu-mi zi *ilustre*, rogu-te; că doar să nu cad in modestie.

Guţă. Iubite patron.

Platonescu. Aşa se poate. Du-te in cabinetul meu.

Guţă. Ca să mai revĕd „studiul asupra Condicei lui Caragea“?

Platonescu. Deloc. Vei deschide biuroul meu...

Guţă. Şi voiu lua din el comentariile d-tale asupra pravilei lui Calimah...

Platonescu (impacientat şi stergĕndu-şi fruntea.) Uuuf! Ba vei lua cheea dela pivniţă.

Guţă. Cheea pivniţei?

Platonescu. Ca să mergi să te asiguri dacă Dimboviţa a intrat in pivniţă.

Guţă. Dimboviţa?

Platonescu (mergĕnd la fereastră şi privind afară.) Taman. Pare-mi-se că creşte? Ce gândeşti, Guţă?

Guţă. Ba nu creşte de loc.

Platonescu. (revenind dela fereastră.) Atunci vei aştepta pănă va creşte şi imi vei raporta.

Guţă (ieşind, aparte cu desnădejduire.) Auzi! pănă va creşte! şi să-i raportez! Pentru ea! Pentru ea! Insă a inceput a mĕ plichtisi ţeapăn ilustrul meu patron... ţeapăn. (ese.)

Platonescu (luând de pe masă şi cetind carta.) „Drăguţianu, avocat la Craiova.“ Drăguţianu! De sigur vreo eroare. (trage clopotul.) Şase

ani decând suntem certaţi. (Mariţa revine prin uşa din fund.) Ia spune-mi cam ce fel e domnul care aşteaptă?

Mariţa (zimbind puţin.) Dè, ce să zic? Se plimbă prin odae ca un păun ingămfat.

Platonescu. El e. Şi pe cine a cerut să vază.

Mariţa. Pe coconul Acsentie Platonescu, membru la Curte.

Platonescu. Pofteşte-l să intre. (Mariţa ese.) Atăta imi lipsea! Nu-mi era deajuns să primesc prietinii; au inceput acum să mĕ grămădească şi duşmanii. (către public.) Inchipuiţi-vĕ că acest idiot, care pentru pĕcatul Craiovenilor e şi advocat — biaţă ţeară! — s'a ofensat fiindcă l-am invitat la prânz cu nişte (zimbind) persoane de... celălalt sex. Ei, ş'apoi? Pare că-l invitasem ca să le mănânce *pe ele!* Gogomanul!

SCENA IV

Platonescu, Drăguţianu.

Mariţa (anunţând.) Domnul Drăguţianu dela Craiova.

(Drăguţianu intră repede şi vesel. Platonescu il aşteaptă in o poză rece şi demnă.)

Drăguţianu (intinzindu-i mâna.) Ce fericire! Scumpul meu Nae. Ce mai faci?

Platonescu (rece ca ghiaţa.) Nu ştiu, domnul meu...

Drăguţianu (tot intinzĕndu-i mânile.) Precum vĕz bine de tot; dar femeea ta? — căci am aflat că te-ai căsătorit — dar copiii? Incă nu? Vor veni, vor veni, să n'aibi grijă.

Platonescu. Dacă nu fac eroare, domnul meu, noi eram certaţi, ca să zic aşa....

Drăguţianu. Cum? Iţi mai aduci aminte? Aşa memorie!

Platonescu. Demnitatea, d-le, a fost atinsă in oarecare inprejurare...

Drăguţianu. Apoi, ia spune-mi, mĕ rog, la ce ar servi demnitatea dacă nu s'ar atinge căte odată'?

Platonescu. Chiar gingaşa d-tale pudoare...

Drăguţianu. Dar şi pudoarea mea. Priveşte. Mĕ inviţi la Hugues. Vin şi ce găsesc?... Nişte... nişte... cum le zici?

Platonescu. Şi d-ta atunci, imi tragi o scenă...

Drăguţianu. Ei! ba nu ţi-oiu trage scene! Chelnerul era ca

mine dela Craiova; ş'apoi vezi, eu la Craiova am o reputaţie de om de ispravă, şi dè! ca tot omul, ţiu la micele mele avantaje. Apoi adevĕrul adevĕrului e că nu-mi place de loc să mĕ găsesc la mese cu femei drăgălaşe.

Platonescu. Fiindcă?...

Drăguţianu. Fiindcă imi cunosc firea: voesc să fiu amabil, ş'atunci deviu prea de duh, rid eu insumi de nostimadele mele... ş'atunci inghit anapoda, mistuesc prost, şi fiindcă stomachul e ce avem in lume mai scump..

Platonescu (apropiindu-se.) Ei, de, mărtuiseşte-o acum.

Drăguţianu. Ba, dacă ĕi căuta bine, numai stomahul e absolut precios. Altceva e să te afli la o masă bună in familie; acolo doar cu bucătarul să mai fii amabil, lăudându-i lăturele. Spre pildă tu mĕ inviţi... ba nu, invită-mĕ, la tine acasă, cu femeea ta. Minunat. Dar la birturi cu leliţe cari imi intărită imaginaţia... ferească Dumnezeu! Dar, apoi, ia priveşte cum stau despre sănĕtate: obrajii rumeni, ochii vii, zimbetul pe buze, şi inima in palmă. — Ei, hai se redevenim amici.

Platonescu (cu recealĕ.) Aşi pune prinsoare că o să-mi ceri ceva.

Drăguţianu. Nĕsdrăvan mai eşti! Aşa e, aşa.

Platonescu. Fiindcă-s nĕsdrăvan, eu aşi mai parià ceva, că cererea nu o să ţi se treacă.

Drăguţianu. Priveşte mai intăi căt e de simplu lucru. Cunoşti tu pe toţi chiriaşii cari conlocuesc cu tine in această casă, saŭ mai bine această casarmă?

Platonescu (cu mulţumire manifestă.) Să mĕ ferească Dumnezeu! dar ce are a face?...

Drăguţianu. Are a face mult. Na, ia un scaun şi ascultă.

Platonescu (aparte, furios.) Priviţi! Se aşază ca la dĕnsul, la Craiova (strigănd.) Pălăria! Pălăria!

(Drăguţianu s'a pus pe pălăria lui Platonescu.)

Drăguţianu (sculăndu-se repede.) Ce ai? Cei?

Platonescu (furios, luănd in mănă pălăria lui turtită.) Mi-ai turtit pălăria!

Drăguţianu. Vai de mine, că m'ai speriat; crezusem că era a mea. Liniştesţe-te; n'ai decăt s'o trimiţi la pălărierul meu. (Se pune pe colţul mesei, dominănd astfel pe Platonescu care şede pe un scaun alăturea.) Aşadar, cum sosii din Craiova mĕ dusei să vĕd pe frate-meu, care precum ştii e doctor, doctor cu oarecare renume...

Platonescu. Hum!...

Drăguțianu. Poftim?

Platonescu (cu nervozitate.) N'am zis nimica. Nici nu cunosc pe fratele tĕu.

Drăguțianu Negreșit de aceea nici știi că suntem frați gemeni?

Platonescu (foarte impacient.) Dar ce-mi pasă... ce au aface toate acestea cu chiriașii din casa asta...

Drăguțianu. Au aface mult, mult de tot. Să vezi. Doctorul imi dă stalul lui la teatru. Ah! ce piesă! m'a pasionat la culme, nene, o piesă de tot interesantă...

Platonescu. Hum!

Drăguțianu. Poftim?

Platonescu. Ei! ce! am zis: hum!

Drăguțianu. Vĕzut-o-ai măcar.

Platonescu (apărăndu-se cu viouciune.) Eu? s'o vĕd? Doar nu am căpiat.

Drăguțianu. Ei bine, eu, iubitule, am vĕzut-o, și cu natura mea simțitoare, mĕ pasionasem peste mĕsură pentru acea virtuoasă culpabilă — care peste altele mai e și frumușică foc, — căud la sfărșitul actului al douilea, la momentul cel mai patetic, cineva mĕ bate pe umĕr. Mĕ intorc; un domn foarte politicos imi face semn să-l urmez. (sculăndu-se și făcĕnd pantomima povestirii sale.) Eu il urmez. El mĕ duce la bufet. Acolo ce să vez? O damă leșinată, pa care o inconjurau căteva persoane desperate. Domnul meu, cel politicos, le dă țapĕn in lături și facĕndu-mi loc strigă: „Domnul doctor Drăguțianu.“

Platonescu (cu un ris rĕutăcios.) Hi! Hi! Hi! (se scoală.)

Drăguțianu. Ai priceput? Slava Domnului. Prostul mĕ luase de fratele meu. Drept e că așa aseměnare...

Platonescu. Nu cumva ai găsit intĕmplarea nostimă?

Drăguțianu. Mai nostimă nici că se poate. Știu atăta că remăsei nemișcat ca piatra. Ce să fac? Inchipuește-ți nene, o femee adorabilă: ani 20, gene lungi, intoarse și negre ca pana corbului, o guriță!... obrajii, doi trandafiri, s'o talie!!.. Ei! da ce dai din cap?

Platonescu (cu ironie.) Te ascult, nene, te ascult.

Drăguțianu. O talie! de acele pe care corsajul le desinează atăt de...

Platonescu. Hum!

Drăguțianu. Poftim?

Platonescu. E! am zis: hum!

Drăguțianu. Da bine, nici nu-o cunoști...

Platonescu (cu dispreț.) Ei! nene! De mult sunt eu pliroforisit despre deșertăciunea rumenelei și despre golul corsajelor!

Drăguțianu. Auzi golul! golul! Toți țipă: „Se năbușește, d-le doctor. Desfă rochia, desfă tot!“ — și atuncea... Știi ceva?... In veci nu voiu ierta pe tatăl meu că nu m'a făcut doctor. Ce profesiune, Platonescule! Ce frumoasă profesiune!

Platonescu (cu desgust.) Și nu cumva ai frecat-o cu latul palmei... (făcênd mișcarea.) Așa...

Drăguțianu (cu entusiasm.) Niște minuni, Nae dragă!

Platonescu. Peh!

Drăguțianu. Poftim?

Platonescu. Ei! am zis: peh!

Drăguțianu. Ei bine! m'ai plictisit cu *humurile*, și cu *pehurile* tale. Eu sunt Craiovean, domnul meu, Craiovean, și sunt entusiast. (cu entusiasm) La privirea acelei ființe cerești, și a odoarelor pe care le desfășurasem la lumină... eu unul eram uimit, eram in extaz, când cineva, intinzêndu-mi hârtie și călimări imi zice: „Fă rețeta, d-le doctor.“ Te las să ghicești dacă eram surprins, ba chiar...

Platonescu (cu un ris rĕutăcios.) Jenarisit, ca să zic așa. Ha! Ha! Ha! Ce chef pe tine! Ha! Ha! Ha!

Drăguțianu. Auzi, să dau rețetă, eu!

Platonescu. (urmând ca inainte.) He! He! He!

Drăguțianu. Dar nu mai era de glumit. Toți se uitau la mine, și cereau rețeta pentru spițerie.. Cum o da Domnul! Iau condeiul, scărțiiu niște ieroglife nepricepute, iscălesc, ca in vremea caligrafiei cu balcoane, și... ei bine! n'ĕi crede...

Platonescu. Ce?

Drăguțianu. Domnul spițer a trimis doctoria!

Platonescu. (rizênd reutăcios.) Hi! Hi! Hi!

Drăguțianu. Dar aci e vorba? Ce dracul a trimis prea-istețul spițer? Ce era in sticlă? Atâta mi-aduc aminte că era verde și galben. — Când vĕzui că sticla se apropie de buzișoarele bolnavei, ochii mi se paenjeniră, o sudoare de ghiață imi curse pe frunte, și căzênd ca o cărpă pe o canapea, leșinai ca mai bine.

Platonescu. (cu același ris.) Hi! Hi! Hi!

Drăguțianu. Scuturat de nu știu cine, m'am deșteptat. Adorabila ființă era și ea in picioare acum. Ea se apropiâ de mine, de mine doctorul, de mine salvatorul ei, auzi tu? și-mi mulțumi cu un suris care devenea mai drăgălaș incă la suvenirul corsajului.... Ea imi intinse mâna... Ce profesiune, ce frumoasă profesiune! Și mai ușoară nici că se poate. (face o piruetă și merge de se privește in oglindă.) Apoi angelul cerù o birjă și dispăru!

Platonescu. Fără a-ți lăsa adresa?

Drăguțianu. Hei! doar sunt Craiovean. Adresa? O am — n'am avut decăt a urmări birja.

Platonescu. Și știi cine e?

Drăguțianu. (tot uitânduse'n oglindă.) *Parfaitement, mon cher!* E o cocotă.

Platonescu. Cum ai zis?

Drăguțianu. O cocotă.

Platonescu. (cu desgust.) Puah!

Drăguțianu. Puah! Aud? Puah! Când iți spuiu că e adorabilă.

Platonescu. (mișcând cu dispreț din umeri.) Aș!

Drăguțianu. A-do-ra-bi-lă. Niște ochi! Niște brațe! O talie!

Platonescu. Ei! ș'apoi?

Drăguțianu. (Privindu-l cu gravitate, ii ia mâna și-i pipăe pulsul.) Ești bolnav, amice.

Platonescu. Eu?

Drăguțianu. D'apoi cine? Stomahul o fi mergĕnd prost?

Platonescu. (respingĕndu-l cu brutalitate.) Nu t'ei fi crezĕnd medic acum?

Drăguțianu. Odată erai amabil, vesel.

Platonescu. Ei! da, vesel, eram vesel. Acum mĕ intreb ce ar lucra putea să mĕ'nveselească. Viața atăt e de plină de prostii!

Drăguțianu. Cu digestia cum stai?

Platonescu. Nu stau bine.

Drăguțianu. Ți-o fi nevasta balcăză?

Pletonescu. O! că o fi slută sau frumoasă, că i-o fi nasul drept sau strimb, că o fi ciacără sau oarbă, deosebirea e atăt de neinsemnată! Drept zicĕnd insă, e frumoasă. Ba incă mi se păru prea frumoasă, atunci când... Firește, după ce-i jertfii o amantă iubită...

Drăguțianu. Crudă trebue să fi fost separația!

Platonescu. Ba de loc. Ne luarăm ziua bună dejunând la Hugues.

Drăguțianu. (cu un aer doctoresc.) Și ce ați mâncat la acel funebru dejun?

Platonescu. Tot acele și tot acele prostii. (cu desgust) Prepelițe cu trufe, ardeiu umplut și morun la frigare.

Drăguțianu. Morunul e cu pricina.

Platonescu. Ce fel, morunul? Mĕ nebuneam după morun.

Drăguțianu. Și acum?

Platonescu. Acum nu pot să-l vĕd in ochi. Insă imi place la culme, fiindcă iubitul meu socru nu poate să-l sufere. De câte ori prea-iubitul mănâncă la noi, morunul nu lipsește dela masă. Numai departe decât ieri... și m'am indopat, da știi (arĕtând gâtul) până ici... El, drăguțul, crepa de ciudă.

Drăguțianu. (cu ton doctoresc) De prisos a mai lungi cercetarea; diagonsticul e acum gata: ai o gastralgie!

Platonescu. (cu impacientă.) Ei! lasă-mĕ in pace!

Drăguțianu. Stomahul și eu, ne cunoaștem de minune. Morunul, nene, morunul, hrană grosolană. Iată causa predispuitoare.

Platonescu. Nu ești decât un prost.

Drăguțianu. Caracter rĕutăcios — simptom concomitent.

Platonescu. Du-te la naiba.

Drăguțianu. E curat gastralgie, prin urmare indigestie.

Platonescu. Ești un prost, un prost, un prost!

Drăguțianu. Dovadă că nu mistuești ca toată lumea, e că nu ești entusiast de acea adorabilă creatură...

Platonescu. (țipând) După ce nici că o cunosc!

Drăguțianu. (cu indĕrătnicie) Ai cunoscut-o, nene, de vreme ce trăiți sub același acoperimĕnt.

Platonescu. Același acoperimĕnt?

Drăguțianu. Și in loc să sbieri ai fi in stare să-mi dai informații.

Platonescu. Șade aici?

Drăguțianu. Strada Franceză.

Platonescu. Aici in casă?

Drăguțianu. După ce am vĕzut-o intrând?

Platonescu. Și zici că e cocotă?

Drăguțianu. Ei! da, da, cocotă. Ea era singură. In corsajul ei — o! delicios suvenir! o! profesiune frumoasă! — in corsajul

ei am găsit un bilet, in cutele jupei o brățară, și in blana ei un palton care slujise unui bărbat.

Platanescu. A! A! Ai scrisoarea?

Drăguțianu. Eram atât de emoționat — O! suvenire... (Platonescu arată impaciență) incât pusei iute tot in buzunar... (cu intențiune) pricepi tu? ca să o degrafez mai repede. — Insă precum am zice: am chilipirgit brățara. Ei! acum totul e să-l dau adorabilei indĕrĕt cu o delicateță de gentlemen craiovean...

Platonescu. (pășind cu bucurie) A! A! După altele avem și o cocotă in binaua socrului! și prea-iubitul m'ar sili să mai stau in ea! (oprindu-se dinaintea lui Drăguțianu) Ești tu sigur de cele ce spui?

Drăguțianu. Ei! poftim! citește socoteala birtului care a căzut din paltonul adoratorului. (frecându-și mănele) Domniile lor, adorabila și adoratul prănziseră impreună... Ghici unde? In cabinet la Brofft; socoteala: 67 lei noi și 50 centime, afară de bacșișul chelnerului. Aste-s bencheturi de leliță. Nu femeele de ispravă mănâncă de 67 lei noi și 50 centime ardei umpluți, afară de chelner. De, bunăoară tu cu femeea ta...

Platonescu. (cu veselie) Mai incape indoială?... O cocotă in binaua socrului! Ce chef! Insă binaua e măricică. In ce parte o fi locuind diavolul? Vom găsi-o ușor.

Drăguțianu. Lasă, că o găsesc eu singur. Helbet! sunt dela Craiova.

Platonescu. Și, știi ce? De ai poftă de puțin scandal, să nu te sinhisești de loc: casa e a lui socru-meu.

Drăguțianu. Scandal? Pare-mi-se că-mi va fi de ajuns să fiu iresistibil...

Platonescu. Luat-ai ceva ban cu tine?

Drăguțianu. (atins.) Da, *mon cher;* am luat. (cu ton mai firesc) Da cu toate aceste nu m'ai informat de loc.

Platonescu. Informat? Asupra ce?

Drăguțianu. Asupra acelei delicioase aventuriere. Vei mărturisi că nu toate femeile trebuesc tratate in același fel. Chiar cocota are varietățile ei.

Platonescu. Precum am zice aceeași marfă in deosebite prăvălii.

Drăguțianu. Pricep, insă mie unul nu-mi place a mĕ arĕta guguman cu femeile.

Platonescu. Pĕcat! căci acestor ființe superioare numai gugumanii le plac.

Drăguțianu. Dar tu, bunioară, ce i-ai oferi?

Platonescu. Eu? Câțiva napoleoni. Sunt prea căutați napoleonii astăzi.

Drăguțianu. Și indrăznești, așa, brutal, să dai acel mărșav metal? Na, că fac și versuri acum.

Platonescu. Ba m'oiu jena poate.

Drăguțianu. Eu deloc; nu pot.

Platonescu. Și cauza adică?

Drăguțianu. Cauza e că mi se duc iluziile.

Platonescu. Atunci chemi in ajutor un grefier dela divan?

Drăguțianu. Hei! am sistemul meu.

Platonescu. Ia să-l vedem.

Drăguțianu (scoțênd o cutie din buzunar.) Ascund mărșava ofrandă in o elegantă cutioară...

Platonescu (in parte.) Vită!

Drăguțianu. Cutioara o ascund, intrând in odae, cu dibăcie pe vreo mobilă.

Platonescu (cu bătae de joc.) Și cutioara rămâne uitată.

Drăguțianu. Ba nu, nene. Cutia e cu muzică; un mic flășnet dela Geneva, un cap-d'operă. Privește (intoarce muzica cu cheia; la fiecare intorsătură Platonescu face oribile grimase.) Deacum e regulată: la fiecare oră o altă arie suavă. Privește. Eu mă pun pe canapea alăturea cu angelul și-i vorbesc cu spirit. Deodată se aude o arie cerească: angelul ascultă cu mirare; eu surid cu ceva modestie; ea se scoală, caută; eu urmez a suride. Ea o găsește in fine și e răpită de a mea delicateță, pe când eu, pe loc, las toată delicatețea la o parte și... Pricepi? Acesta e un cuvênt de spirit. Ce mai zici?

Platonescu. Ești un om de geniu, Drăguțene.

Drăguțianu (cu enfasă.) Dela Craiova, iubitule, dela Craiova.

Platonescu. Se vede cât colo. Ei! dar acum să lăsăm conversația. La treabă, iute! iute. Du-te repede, du-te. Na, vers pentru vers. Neghiobia ta mă inspiră.

Drăguțianu. Fii cu răbdare (deschizênd cutia.) Socoți că e numai atâta?

Platonescu. Mai e altceva, Drăguțene? ești un erou!

Drăguțianu (arătând un mic pachet) Brățara junei și biletul ei, respectuos strinse.

Platonescu (cu veselie.) O scrisoare de cocotă! adu repede.

Drăguțianu. (cu o delicateță mascată) In veci!

Platonescu. Mi-ar plăcea să o vĕr in nasul lui socru-meu.

Drăguțianu. Francejii zic: „les lettres sont sacrées".

Platonescu. Nostim de tot: Craiovenii respectează epistolele și desfac corsajele. — Nostim la culme.

Drăguțianu. Nu are a face una cu alta. — Ia ascultă. N'ai avea ceva parfum?

Platonescu. Cum? Ce zici? Parfum? Ai căzut la mirodenii? (trage clopoțelul dând din umeri.)

Drăguțianu. (invărtindu-se prin odae cu satisfacție) Ziceți c'eți voi; aurul nu e tot in lumea aceasta. Nu. (către Marița care intră in momentul acesta) Aș dori ceva parfum și o perie.

Marița. Prea bine, domnule. (iese prin stinga.)

Drăguțianu. (către Platonescu) Mi-am pus in cap să o amețesc.

Platonescu. N'ai decăt să te ghiftuești de parfum, și angelului i cade leșin ca la o curcă.

Drăguțianu. Ce puțin respect aveți pentru femei voi Bucureștenii!

Platonescu. Cu toate aceste fă-mi un hatir?

Drăguțianu. Bucuros. Care?

Platonescu. Lasă-mĕ să vĕ prind in conversația a mare, ca să zic așa.

Drăguțianu. Poftim?

Platonescu. (cu desgust) O! nu pentru mine; pentru socrul meu. — Aș voi astădată să-i crepe ochii.

Drăguțianu. Ai face bine să cauți alt soiu de demonstrații. (Marița revine cu o perie și cu flacoane) Mulțumesc.

Marița. Prea bine, cocoane.

Platonescu. Să-mi trimeți aici pe domnul Guță.

Marița. Prea bine, cocoane.

Platonescu. Știi că e la pivniță.

Marița. Prea bine, cocoane.

Platonescu. Facă deacum Dimbovița cum i-o plăcea: intre, nu intre... Nu mai am trebuință de dumneaei.

Drăguțianu. (examinănd pe Marița care-l tot perie) He! he! amicule! Stăm bine despre fata din casă. Nurlie, prea nurlie. (o pișcă) Ia mai dă-mi parfum.

Marița. (in parte) Așa mai zi.. Iată un boer la care mi-ar plăcea să slujesc. (lasă flacoanele și iese.)

Drăguțianu. (uităndu-se in oglindă) Așa mai vine la cale. (cu mulțumire) Par'că mĕ pot presinta? Ce zici? La revedere, *mon cher*.

Platonescu. (ducându-l până la uşe) Nu mĕ laşi să vĕ surprind in conversaţia a mare?

Drăguţianu. (cu ingrijire) Ei! lasă gluma. (iese prin fundul scenii)

Platonescu. Vită.

Drăguţianu. (arătându-şi capul) M'ai chemat? Lasă gluma, Platonescule. (iese.)

SCENA V.

Platonescu, in urmă **Guţă.**

Platonescu (cu un chef sĕlbatic) Deci, Platonescule! ţine-te bine, dacă nu voeşti să conlocueşti cu leliţa. Tribunalul va aprecia. Haide să umflăm deci intăi pe iubitul socru d'acasă. Ha! Ha! Ha! Ha! Ha! Poftiţi scandal? Vi se va face după chef. Ha! Ha! Ha! numĕrând pe degete) Ia să-i numer cei cu pricina. Mai intăi domnul cu paltonul, unul la mănă; Drăguţianu, doi la mănă... ei, şapoi? In zilele noastre angelii... Doi! Ei! dar eu? Trei. Tot nu-s de ajuns. (Guţă intră prin uşa din fund) Guţă!

Guţă. (tremurând de frig, şi dând lui Platonescu cheia dela pivniţă) Iată cheia, domnule Platonescu.

Platonescu. Ionescule! Imi fac idee că trebue să placi femeilor?

Guţă. Eu?

Platonescu. Da, d-ta. Ai tocmai o figură de acele pocite care ameţesc secsul frumos.

Guţă. (atins) Nu-mi inchipuiam....

Platonescu. Ba da, ba da. (vorbindu-i la ureche) Observat-ai in binaua aceasta a socrului o persoană cu deosebire amabilă?

Guţă. Ba zĕu nu.

Platonescu. Atunci te indemn să o observi. Inima ei e la culme simţitoare; aseară gingaşa fiinţă a leşinat la Bosel.

Guţă. (foarte surprins) Aud?

Platonescu. In societatea unui domn căruia i s'a desfiinţat paltonul in mijlocul leşinului.

Guţă. (speriat) Aud?

Platonescu. Dacă voeşti sfaturile mele, ştii ce? Nu te incurca in frase, dă-i zor, iubite..

Guță. (tot aiurit) Cum? D-ta imi dai aseminea sfat?

Platonescu. Nu-ți inchipuești mulțumirea ce-mi vei face, Guță?

Guță. (asemine) Domnule Platonescu....

Platonescu. (cu insistență) Imi vei face o mulțumire nespusă. (indreptându-se către ușa din fund, și cu veselie) Cu Ionescu, patru! Patru! Hei! Așa mai suntem in proporțiile angelilor!

Guță. (deșteptându-se) Știe tot! Și e vesel, (ese) și ride șarpele inveninat! Negreșit, are vre un plan diavolesc. Unde să se fi dus? Pe când femeea lui e in liniște la Sărindar, el, dihania, conspiră de sigur in contra ei! Trebue numai decât să o previn; nu am decât să mĕ furișez printre mulțimea invitaților și... (vĕzĕndu-se in oglindă) Ei! dar nu in hainele aste, la o nuntă unde toată lumea e in toaletă. (zărind fracul lui Platonescu) O! Provedință. (cu un ton tragic) Eu! in fracul lui Platonescu! (cu ton ordinar) Altădată, reflecțiuni și remușcări, acum, iute la Sărindar. (privind la frac, după ce și-a scos haina lui și cravata) O să-mi fie strimt... (in momentul acesta, Drăguțianu își arată capul prin ușa din fund.)

Drăguțianu. Eroare nu incape aici: in toată casa, cât e de mare, nu se află altă damă frumoasă ca ea. (dând cu ochii de Ionescu care e incă neimbrăcat) A!

Guță. O! (Drăguțianu, cu discreție, intoarce capul și-și ascunde ochii cu brațul. Ionescu, ascunzĕndu-și și el obrazul, ia repede și hainele lui și acele ale lui Platonescu și iese prin stinga,)

SCENA VI

Drăguțianu, in urmă **Adela.**

Drăguțianu. N'a fost deloc greu să dau de culcușul angelului căutat. Helbet! Nu-s Craiovean de giaba. La cine să mĕ adresez? Am intrat la marșanda de jos; adevĕrat că m'a costat. „Cât vindeți legătura cea albastră? — 25 lei, domnul meu. — Taman acum vĕzui una tocmai la gătul unei dame prea frumoase, care a intrat aici in casă. — A! dama care șade la etajul al doilea, dacă nu mĕ inșel, căci nu sunt in prăvălia asta decât de opt zile. Dar nu cred să fie in casă altă damă frumoasă ca ea. Tot dela mine e legătura d-sale.“ — Atăta imi trebuia. Plătii repede

şi... iată legătura. (scoate din buzunar un pachet, îl desface şi scoate din el o legătură albastră sgărcită.) Ei! acuma să punem undeva musica (scoate din celalalt buzunar cutia cu muzică; se uită căutând şi se opreşte surprins.) Ce-mi vĕzură ochii! Da, ĕsta-i apartamentul lui Platonescu! Cu gândul la suszisul angel mĕ voiu fi oprit la rĕndul întâiu şi a voit pĕcatul să găsesc şi uşa de la intrare deschisă... Fuga, Guţă, fuga. (mergĕnd spre uşa din fund, se opreşte la vederea unei dame care intră.)

Adela (intrând repede şi depunĕnd blana fără a zări pe Drăguţianu.) Cu neputinţă să stau mai mult la Sărindar. O lume! O căldură!

Drăguţianu (speriat.) Vai de mine!

Adela (cu o mirare nemĕsurată.) Doctorul! domniata, doctore! ce surpriză!

Drăguţianu (in parte.) La Platonescu!

Adela (puţin ambarasată.) Negreşit, aţi aflat că doream să vĕ vĕz?

Drăguţianu. Aţi binevoit să vĕ aduceţi aminte?...

Adela. Cum să uit că mi-aţi scăpat viaţa?

Drăguţianu (cu modestie.) Noi medicii, avem câte odată asemene noroace; şi al meu a fost nemărginit...

Adela (cam ingrijită.) Intĕlnit-aţi pe bărbatul meu?

Drăguţianu (cu multă surpriză.) Pe bărbatul d-voastră?

Adela. Da, doctore, d. Platonescu.

Drăguţianu (uimit la culme.) Cum aţi zis?

Adela. D. Platonescu, membru la Curte...

Drăguţianu (a parte.) Na! femeea lui!

Adela. Poftim, şedeţi, doctore.

Drăguţianu (aducĕnd un scaun.) Femeea lui Platonescu! Fie, că pare că-i şi mai frumoasă ziua.

Adela (punĕndu-se pe un scaun foarte aproape de Drăguţianu şi cu un ton prea amabil.) Doctorii păstrează şi secretul, nu numai viaţa clienţilor — nu-i aşa? Accidentul meu deasară numai d-ta îl cunoşti.

Drăguţianu (a parte.) Ce se potriveşte! (tare.) O! fiţi liniştită.

Adela. Când mĕ gândesc cât am fost de ridiculă!

Drăguţianu (cu iuţeală.) Nu pentru mine, doamna mea. O! nu pentru mine.

Adela. O femee leşinată! Se poate ceva mai oribil?

Drăguţianu (asemenea.) Protestez din inimă! doamna mea.

Adela (oftând uşor.) Ei! dacă ar fi numai atâta! Dar... un medic e ca şi un duhovnic... (incet ca o confesiune.) Sunt mult mai culpabilă decât vĕ gândiţi.

Drăguțianu. Glumiți. (a parte.) Sărmanul Platonescu.

Adela (cu un aer prea liniștit.) Inchipuiți-vĕ, doctore, că prănzisem la o vară a mea, și impreună am mers, pe ascuns de bărbații nostri, la teatru la Bosel.

Drăguțianu. A! (a parte.) Da paltonul? A uitat diavolul paltonul. (tare.) Nu vĕd un mare pĕcat de a merge la Bosel pe ascuns de domnii bărbați.

Adela. Ce indulgență pentru noi, bietele femei!

Drăguțianu. Doamna mea, compătimirea e leacul cel mai sigur pentru patimile... (cu intențiune) sufletești. Insă nu disprețuesc accidente ca cel de asară și sunt gata a reincepe...

Adela (cu vivacitate.) O! nu eu. Nu eu. (Drăguțianu se razemă de scaunul Adelei și o contemplează cu admirație.) Mĕ găsiți palidă, nu-i așa?

Drăguțianu (cu galanterie.) Puțin, insă mult vĕ priește. Ceva ferbințeală?

Adela (oferindu-i pulsul.) Dacă voiți să vedeți...

Drăguțianu O! bucuros. (numĕrând.) Șasezeci... optzeci... Dar, puțină ferbințală. Insă, nu e grijă; secsul d-voastre are un sănge atăt de agitabil...

Adela. Am atăta incredere in d-voastră, incăt de astăzi inainte nu mai voesc alt medic. Ba și chiar trimisesem la d-voastră. fiindcă ieri, agitată incă de scena dela Bosel, m'am lovit de o mobilă.

Drăguțianu (arătându-se ingrijit.) V'ați rănit?

Adela. O! nimica serios.

Drăguțianu. Dar unde?

Adela. Ceva mai sus de șold.

Drăguțianu. Ia să vedem...

Adela. O! mai tărziu, doctore; durerea nu e nesuferită.

Drăguțianu. Imi pare rĕu.

Adela (zimbind.) Cefel, doctore?

Drăguțianu. Nu băgați de seamă, vĕ rog, voiam să zic: ce fatală intĕmplare!

Adela. Vĕ incredințez că nu e nimica serios. (cu jenă.) O! consultația ce am a vĕ cere, e mult mai gravă.

Drăguțianu. Doar nu o fi moarte de om...

Adela (tot cu jenă.) E vorba de bărbatul meu.

Drăguțianu. De Platonescu? Aici suntem in adevĕrata mea specialitate. Spuneți drept: vĕ e nesuferit?

Adela (cu ochii in jos.) O! foarte mi-e teamă că da.

Drăguțianu. Teamă? Dar ce e mai natural decât ura pentru bărbat? Măritișul e ceva adorabil; numai, vedeți, lasă pururea urme...

Adela. O! pentru mine nu au fost deloc urme.

Drăguțianu. Auz? Platonescu...

Adela (cu ochii in jos.) Nu-i așa că nu trebuie să ascund nimic doctorului meu?

Drăguțianu (cu o curiositate avidă.) Nimic, dar absolut nimic. (a parte.) O! dar profesiunea e delicioasă, și atât de ușoară!

Adela. Să vedeți, doctore. Bărbatul meu se ocupă foarte mult de procesele dela Curte. Se vede că magistratura are astfel de atragere încât...

Drăguțianu. Încât il absoarbe cam prea mult?..

Adela. Ba chiar cu totul, doctore.

Drăguțianu (cu un ton prea galant.) O! nu-mi vine a crede... (serios.) Simptomul e grav. Dar de când asta?

Adela (cu ochii in jos.) Din ziua... din ziua când m'am măritat...

Drăguțianu (cu același ton.) O! nu-mi vine deloc a crede... (cu un ton serios.) Platonescu trebue să fie plihticos.

Adela. La culme.

Drăguțianu. Simptome concomitente! De sigur că stomahul lui amărit nu mai poftește decât mâncări grosolane? Negreșit că i place morunul.

Adela (cu mirare.) O! când se apucă de morun nu mai sfârșește.

Drăguțianu (cu un aer important.) E curat gastralgie.

Adela (cu admirație.) Și ați și vĕzut aceasta?

Drăguțianu (cu modestie.) Cum am mai fi medici altmintrelea?

Adela (ingrijată.) N'o fi vreun leac?...

Drăguțianu. Uitați-vĕ! caut... caut... (a parte.) Caut ce poate fi o legătură de amor cu femeea unui nenorocit bolnav de gastralgie?...

Adela. Găsit-ai leacul, doctore?

Drăguțianu (a parte.) Pe de altă parte când mĕ uit la ochișorii ei, la buzișoarele, la... atâte alte odoare... (tare.) Boala e fără leac.

Adela (cu mâhnire.) Cum se poate?

Drăguțianu. Scumpa mea doamnă, trebue să vĕ resemnați de vreme ce știința mărturisește a ei neputință. Eu mĕ gândesc acum la d-voastră care sunteți mult mai interesantă decât curiosul d-voastră boer.

Adela. La mine? Dar eu nu sunt bolnavă.

Drăguțianu. Ba să mĕ iertați. Sunteți bolnavă moralicește și vĕ trebue distracție, (cu intențiune.) tot felul de distracții, care să vĕ facă a uita pe nesuferitul Platonescu. (cutia cu muzică cântă o polcă in buzunarul lui Drăguțianu) Aoleu! Minavetul!

Adela (cu mirare.) Ce o fi asta, doctore?

Drăguțianu (in desnădĕjduire și incercând in zadar a năbuși sunetul minavetului.) Ce, doamna mea? Nu aud nimic, absolut nimic...

Adela (căutând imprejur.) O! ba se aude cât de bine. Dar ce? sunt curioasă!

Drăguțianu (făcĕnd vuet cu scaunul.) De sigur vine de sus... (apropiându-se de Adela.)

Adela. Vai de mine, doctore, incepe a-mi fi teamă.

(Drăguțianu imitând polca și dantuind prin odae. In momentul acesta Ionescu intră iute prin ușa din fund, poartă o cravată albă, lungă peste mĕsură, și un frac peste mĕsură scurt.)

SCENA VII

Drăguțianu, Adela, Guță in urmă **Platonescu.**

Guță. Nu e singură (incet Adelei.) Trebue să-ți vorbesc numai decât.

Adela (incet și arătând pe Drăguțianu.) Doctorul.

Guță. A! (voește să salute pe Drăguțianu care fuge de el, fredonând și dănțuind.)

Adela (presintând pe Guță.) D. Guță Ionescu, ajutorul bărbatului meu.

Draguțianu. Prea măgulit, domnul meu, prea măgulit.

(Se inchină unul la altul, săltând amândoi, până când Drăguțianu se pune pe un scaun. — Muzica se oprește.)

Guță. Curios doctor!

Drăguțianu (cu un resuflat de mulțumire.) I s'a sfârșit cântecul!

Guță (revenind lângă Adela.) Trebue, trebue să-ți vorbesc.

Adela (examinându-l.) Dar ce haine sunt astea?

Guță. E fracul d-lui Platonescu.

Adela (cu surpriză.) Fracul bărbatului meu.

Guță. L-am pus ca să merg la Sărindar...

Drăguțianu (sculându-se și intrerupându-i.) Prea măgulit, domnul meu, prea măgulit...

(Muzica reincepe a cânta. Drăguțianu e desnădăjduit.)

Guță. Eu nu mai puțin, domnule doctor.

Drăguțianu (a parte.) Cum dracul a vĕzut că sunt doctor? (cade de emoție pe un scaun la dreapta mesei. Muzica se oprește.)

Guță (incet Adelei.) Pentru Dumnezeu ascultă-mĕ in liniște.

Adela. De astăzi inainte totul s'a sfârșit intre noi. Tot.

(Drăguțianu se incearcă a se scula. Muzica reincepe. Iute se reașează. Muzica se oprește.)

Guță. Cum? și pentru ce?

Adela (cu un ton tragic și cu un glas acoperit.) O femee cu inimă nu poate fi necredincioasă unui bărbat care suferă de o boală incurabilă! (se depărtează de Guță, care remâne aiurit.)

Guță. Ei! dacă nu pricep, nu pricep.

Platonescu (intră furios prin ușa din fund.) Zice că nu, prea iubibitul meu socru. Nu și nu. Cere dovezi. I vom da și dovezi. (zăreste pe Drăguțianu și merge direct la el, fără a băga de seamă pe ceilalți. Drăguțianu să scoală de pe scaun cu mare precauțiune; insă se inveselește vĕzĕnd că muzica a tăcut.)

Drăguțianu (a parte.) A! s'a sfârșit.

Platonescu (trăgĕnd pe Drăguțianu la oparte.) Ai găsit-o?

Drăguțianu. Pe cine?

Platonescu. Cocota.

Drăguțianu (surprins și uitându-se la Adela.) A!.... da.... Cocota... Da, da.

Platonescu. Și unde șade?

Drăguțianu (arătând tavanul, insă incurcat.) Unde șade? Sus.... deasupra...

Platonescu. De minune! Deasupra. De acea vedeam eu tot dauna suindu-se un zdravĕn locotenent de artilerie... Ei! așa se mai poate: cu artileristul cinci la răboj. (pornește spre ușa din fund.)

Drăguțianu (reținĕndu-l.) Unde te duci?

Platonescu. La fetița tunarului.

Drăguțianu. Dar la ce?

Platonescu. Cum la ce? O! lasă pe mine... Voiu s'o apuc la rĕfuială. A! dovezi i trebue socrului meu? Dovezi va avea; dar, cu sila nu mĕ ține dumnialui intr'o casă cu artilerista (iese in mare agitație și inchide ușa in urma lui.)

Adela. Unde se duce, in halul acesta?

Drăguțianu. (putênd abia grăi de emoție.) Doamna mea, știți d-voastră cine e dama care locuește la etajul de d'asupra?

Adela. Cum să nu știu! cu toate că e inchirait apartamentul abia acum o lună. E doamna Mihăescu.

Drăguțianu. (aiurit.) Doamna Mihăescu? Negreșit e nemăritată...?

Adela. Vai de mine! ba e măritată ca și mine. Bărbatul său e locotenent de artilerie.

Drăguțianu (cu ingrijire peste măsură.) Ce auz?

Adela. De unde grija aceasta, doctore?

Drăguțianu (cu desnădéjduire.) Dumnezeule! ce o să se intêmple?

(se aude in etajul de sus și pe scară un mare vuet.)

Adela. (speriată.) Vai ce să fie?

Guță (alergând afară.) De sigur un accident.

Drăguțianu (fără a se mai deranja.) Nici că putea să fie altfel.

Adela. (care s'a uitat prin ușa din fund) Dumnezeule! Bărbatul meu!

(Ionescu și Marița aduc pe Platonescu ca și mort și neputênd vorbi nimica).

Marița. Cuconiță! Boerul a venit tot de-a rostogolul pe scara de sus. Sărmanul coconul!

Adela. (Adela aduce un fotoliu în care Platonescu e așezat, in desnădéjduire aleargă spre Drăguțianu care cam fug de ea) Ah! Doamne! Doamne! Ce nenorocire! Doctore! doctore!

Drăguțianu. Doctore?... A! da. Eu. Porunciți, doamna mea.

Adela. Ce norocire că vĕ aflați aici.

Drăguțianu. Tocmai asta ziceam și eu. Dar nu o fi nimica.

Adela. O! credeți?

Drăguțianu. (apropiându-se de Platonescu) Mult, mult; câteva coaste sfărămate, și incă nu e sigur.

Adela. (speriată) Câteva coaste!

Draguțianu. Drept dovadă n'avem decât se numĕrăm câte-i lipsesc.

Adela. Ah! doctore; scapă-i viața! (aleargă la biurou și luând hârtie și un condeiu.)

Ionescu. (lui Drăguțianu pe când el pipăe pe Platonescu) Doctore, ai lanțeta cu d-ta?

Drăguțianu. (nepricepênd) Lanțeta? Ce lanțetă?

Ionescu. Pare-mi-se că daca i-ai lua vreo litră de sânge, n'ar strica.

Drăguțianu. Poftim? sănge? Doar nu sunt bărbier. (a parte) Ce n'aşi da să fiu la Chitila! (tare) Nu, nu, amice; vom prescrie altceva.

Adela. (presintându-i hărtia şi condeiul) O! prescrie, doctore; prescrie iute.

Drăguțianu. (incurcat.) A! reţeta... da, reţeta. (se aşează lângă biurou şi scrie reţeta; a parte) Astădată trebue să mĕ feresc şi de caligrafia cu balcoane.

Adela. (speriată) Doctore! priveşte. Nici că mai resuflă.

Drăguțianu. Semn bun. Lăsaţi-vĕ pe mine. (indoae reţeta şi o dă cu mare seriositate Mariţei, care iese prin uşa din fund) Hai! du-te la spiţerie. (a parte) Du-te şi la bĕtrânul Esculap, cu reţeta asta. Nici dracul nu o ceti-o... Numai puncte...

Adela. (ingenunche dinaintea lui Platonescu) Dragă! spune, ce ţi s'a intĕmplat? Spune, dragă?

Platonescu. (cu aerul lui posomorit) Sunt mort; lăsaţi-mĕ dar in pace... Ce mi s'a intĕmplat! Ia, am fost dat pe scară de-a rostogolul.

Adela. Dar de cine, dragă?

Platonescu. De tunarul.

Drăguțianu. Ba bine că nu.

Platonescu. Mĕ suiu... (intrerupĕndu-se) O! te rog; lasă căutăturile astea de compătimire că-mi sburlesc nervii.

Adela. Da bine, drăguță...

Platonescu. Ooof! Mĕ agasariseşti.. (reluând şirul povestirii) Mĕ suiu; trag clopotul... (către Ionescu) Da ce tacăm de frac ai pe d-ta?

Guță. (incurcat.) Domnule Platonescu...

Platonescu. Care va se zică şi d-ta, ca să mĕ plihtiseşti, te-ai imbrăcat ca o maimuță?

Guță. Domnule Platonescu...

Platonescu. Ooof! Mĕ scoţi din pepene. (reluând şirul povestirii) Mĕ suiu, trag clopotul. Uşa se deschide. Intreb de madama... (intrerumpĕndu-se) Şi neghiobul ĕsta de Drăguţianu care pretindea că e frumoasă. Ama! E galbenă ca un dovleac.

Drăguțianu. Ei! Ei! Vorbeşti prea mult.

Platonescu. Şi uscată! uscată! pare că-i un ţir uitat la cămară!

Drăguțianu. Dar, tacă-ţi gura acum.

Platonescu. De unde dracul iţi ieşì glasul ĕsta drăgălaş? Te poftesc să taci. (reluând şirul povestirii) Ţir, neţir, asta nu mĕ

intimidează de loc, şi-i spun madamei tot ce aveam pe limbă. (sculându-se) Nu apucasem să-i spun tot, când nişte pantaloni cu lampasuri, numai in cămaşă...

Guţă. (a parte) Haide! vorbeşte acum aiurea.

Platonescu. Iese din odaia de alăturea, şi fără a-mi cere cea mai mică scuză, mĕ umflă, mĕ scoate pe uşa scării, şi-mi dă drumul ca unui sac de nuci. (cu furie) Incă o deosebită mulţumire ce datoresc prea iubitului meu socru.

Adela. Tatăl meu! Ce are aface....?

Platonescu. (puindu-se pe scaun şi cu afectaţie) Pardon! Respectabilului meu socru, autorul.....

Adela. (incet lui Drăguţianu) Priveşte cum intră in furie...

Drăguţianu. Gastralgia! Gastralgia! Un acces violent... (a parte) O! d'apoi Platonescu meu devine de tot nesuferit.

Adela. (cu blăndeţe) Da bine, dragă, ce ţi-a făcut tată-meu?

Platonescu. Auzi ce mi-a făcut? Dumnealui a primit chiriaşă o madamă.

Adela. (ca protestând) O!

Platonescu. (sculându-se) Şi ce e mai nostim, d-sa m'ar sili a conlocui, in binaua d-sale, cu sus-numita?

Adela. Ce te pot eu incredinţa e că sus-numita madamă e numai in capul dumitale.

Platonescu. Ba deasupra capului meu. Persoana cea galbenă şi uscată. — Ama! gust de artilerist. — O madamă...

Adela. Doamna Mihăescu!

Drăguţianu. (a parte) Na! au inceput iţele a se incurca.

Platonescu. Ba incă mădămiţa a leşinat aseară la Bosel.

Adela. Vai de mine!

Drăguţianu. (a parte) Ba se'ncurcă de tot. (tare) Platonescule! ai dat in ferbinţeală.

Guţă. (cu mulţumire, şi a parte) Ce noroc! Crede că e dama de sus.

Platonescu. (continuând povestirea) Cu un ţingău care şi-a lăsat binişul, ca să zic aşa...

Adela. (tremurând) Ah! Dumnezeule!

Guţă. (incet Adelei) Fii fără grijă. N'a dat deloc de urmă.

Platonescu. (urmând) Până şi prostul de Drăguţianu i-a cules brăţara.

Adela. (a parte) Dumnezeule! Dumnezeule!

Drăguţianu. Nu ai face rĕu să te culci, iubite.

Guță. (ingrijindu-se) Ce aud?

Platonescu. Brățara angelului și o epistolă de amor.

Adela. (dispusă a leșina) Vai! scrisoarea mea.

Drăguțianu. (mergĕnd repede spre Adela, și puindu-se astfel ca Platonescu să nu vadă tulburarea ei) Vĕ jur că nu am citit-o.

Platonescu. (continuând cu o mulțumire manifestă) Iar sus-zisa epistolă a inchis-o intr'un minavet de Geneva, de cele cu 6 cântece care de care mai suav.

Adela. (a parte) Un minavet?

Guță. (a parte) Cu 6 cântece!

Drăguțianu. Asta se chiamă delir, curat delir.

Platonescu. (către Adela cu ironie, după ce a trecut pe dinaintea lui Drăguțianu) Care cântă la fiecare oră alt cântec; (intorcĕndu-se repede spre Drăguțianu) cutia o are in buzunar.

Drăguțianu. Platonescule! te rog du-te și te culcă.

Platonescu. Drăguțene! dă-mi cutia. (voește să i-o iea.)

Adela și **Guță.** Dumnezeule!

Drăguțianu. (apĕrându-se energic)Du-te 'ncolo; nu am nicio cutie.

Adela. (incet lui Drăguțianu) Ah! iți sunt recunoscĕtoare. (Drăguțianu se intoarce ca sĕ respundă Adelei)

Platonescu. Iată-o. O vĕd. Iată-o.

Drăguțianu. (scăpându-se de el și mergĕnd in dosul biuroului) Ba nu vezi nimica. Ia visezi.

Adela. (oprind pe Platonoscu care aleargă după el) Dragă, de ce te-ar inșela?

Guță. (reținĕndu-l și el) De ce?

Platonescu. (furios) De ce?

Drăguțianu. (in parte, privind la pendulă) Na! altă fatalitate. Are să cânte din nou, afurisita!

Platonescu. Fiindcă prea cinstitul a luat rușfet dela socru-meu.

Drăguțianu. (a parte) O! ce minune! fereastra! Dimbovița! (aruncând cutia pe fereastră) Călătorie bună.

Platonescu. Hei! oiu pune doar mâna pe scrisoare!

Drăguțianu. (venind la el cu zimbet) Pe tine Toma Necredinciosul trebuia să te boteze, nu Acsentie. Na, uită-te la mâni, intoarce-mi buzunarele și pune muzica să-ți cânte marșul lui Napoleon.

Adela. (a parte, inveselită) Nu o mai are la el.

Guță. (a parte) A făcut vreo scamatorie.

Platonescu. (privindu-i pe toți cu prepunere) Toți mă înșelați.... Adela e in neliniște. — Pentruce ești in neliniște, Adelo?

Adela. Fiindcă suferi, iubite,

Platonescu. Ce se potrivește. (la toți și tare) Vă faceți semn unul altuia. Descoper lucruri teribile. (dă un țipet de durere) O! ai! o!

Adela. Ah! doctore, doctore!

Drăguțianu. (susținând pe Platonescu și puindu-l pe un scaun in dreapta) biuroului) Fii fără grijă, doamna mea; am ochii deschiși. (cu un aer de importanță) Boala își urmează cursul ei. E o gastralgie cu complicație de rostogol pe scară.... dar am ochii deschiși. (Marița intră prin dreapta cu o ceașcă, pe care Adela o ia și o oferă lui Platonescu).

Drăguțianu. (surprins, Mariței) Ce-ai adus, acolo?

Marița. Ce mi-a dat spițerul.

Drăguțianu. (trăsnit) Ți-a dat vreo doctorie spițerul?

Marița. Ba bine că nu; după ce i-am dat rețeta...

Drăguțianu. Cum? a citit rețeta?

Marița. Ca apa.

Drăguțianu. (trecându-și mâna pe ochi ca intr'o groază cumplită) Nenorocitul! Ce o să bea?

Adela. (presintând ceașca lui Platonescu) Bea, dragă, bea. (Platonescu bea.)

Drăguțianu. (rezemându-se pe un fotel la dreapta) Dumnezeule! ce o fi băut?

Adela. Doctoria l-a liniștit.

(Când a sfârșit de a bea, se aude muzica cântând in șorțul Mariței, in vreme ce ea se apropie de Platonescu ca să-l privească).

Adela (aparte.) Vai! Muzica!

Drăguțianu. (amețit) S'a reintors afurisita!

Platonescu (sărind depe fotel) Minavetul! minavetul!

(Marița speriată țipă, își scutură șorțul; cutia cade. Toți se reped ca să o ia; dar o apucă Platonescu).

Platonescu. (Mariței) Cine ți-a dat muzica?

Marița. Dar nu mi-a dat-o nimene, cocoane; mi-a căzut dracul pe cap. (iese prin fund).

Platonescu. (victorios) Ha! Ha! Ha! Am pus mâna pe ea.

Drăguțianu. (aiurit) Ce să facem acum?

Platonescu. (căutând capacul cutiei) Cu epistola angelului... vom afla toate.... (se oprește pe loc; glasu-i se intunecă, și ochii plini de groază privesc la toți de față) Ce mi-ați dat să beau?

Drăguțianu. Ingălbinește nenorocitul!

(Muzica se oprește).

Platonescu. Eram mai bine până a nu bea.

Drăguțianu. (plin de groază) O! ce teribilă idee!

Platonescu. A! am dat de capac... Dar.... mĕ arde... ce am?.. mĕ arde...

Drăguțianu. (tot ingrozit) Oare să nu fie arsenic?

Platonescu. Aer! apă! apă rece.—Dar spuneți, ce mi-ați dat?

Adela. Fii fără grijă, dragă; rețeta a fost scrisă de doctorul.

Platonescu. Care doctor?

Adela. (arătând pe Drăguțianu care incearcă a nu-și perde cumpĕtul) Dumnealui.

Platonescu. Drăguțianu? El? Un avocat?

Adela. Ce aud?

Platonescu. M'ați dat pe mâna unui avocat!! (fuge prin ușa din fund) Dar, ce mi-ați dat, ce mi-ați dat să beau?

Adela. Te rog, domnule Ionescu, mergi după el.

Guță. Dar, doamna mea, merg. Ei! când ziceam eu să-i ia o litră de sânge! (iese alergĕnd).

SCENA VIII.

Drăguțianu, Adela.

Biblioteca Municipiului Timișoara

(Drăguțianu cade, nimicit, pe un fotel in dreapta biuroului).

Adela. (in picioare, și cu brațele incrucișate) Care vrea se zică, nu ești medic?

Drăguțianu. (uimit) Nu, doamna mea.

Adela. Și, aseară, dumneata ai indrăsnit să pui mâna pe mine!

Drăguțianu. Doamna mea, fratele meu, cu care sunt gemen și care e medic, mi-a dat stalul lui, neputĕnd merge la Bosel. Când ați ști asemĕnarea intre noi! Restul a venit nu se poate mai natural.

Adela. Auzi restul! Frumos de tot. Dar dumneata ai luat brățara mea și o epistolă.

Drăguțianu. O! cu intenție de a vi le inapoia.

Adela. Sau mai bine zicĕnd de a le inapoia bărbatului meu.

Drăguţianu. Simplă intĕmplare, doamna mea.

Adela. In o cutie cu muzică!

Drăguţianu. Să vedeţi. Asta e sistemul meu cu damele.

Adela. Să-mi spui, domnule, ce căutai aice?

Drăguţianu. Pe dumneata te căutam.

Adela. O mărturiseşti! Ba incă ai abuzat de confidenţele mele!

Drăguţianu. Să nu-ţi pară rĕu de asta; confidenţele dumitale mĕ fac acum să despreţuesc pe Platonescu.

Adela. Cu toate acestea ai cutezat să-i prescrii o reţetă in regulă.

Drăguţianu. Puteam eu să fac altmintrelea cănd imi presintaţi hărtia şi condeiul?

Adela. (apropiăndu-se de el şi vorbindu-i incet) Spune ce i-ai dat?

Drăguţianu. Nici eu nu ştiu.

Adela. L'ĕi fi otrăvit!

Drăguţianu. (cam prosteşte) Ş'asta se poate.

Adela. (căzĕnd pe un fotel) A!

Drăguţianu. (alergănd la ea) Doamna mea, doamna mea; vino-ţi in fire.

Adela. L-ai ucis, domnule. L-ai ucis!!

Drăguţianu. Ferească Dumnezeu! Ş'apoi şi aşa să fie; l-aş fi ucis ca medic. Prin urmare nu sunt responsabil.

Adela (sculăndu-se.) Ei! şi ce folos că nu eşti medic? Lumea o să zică că mĕ iubeai; că inadins i-ai dat otravă şi că eu l-am făcut să o bea! Ş'apoi vor găsi in mănile victimei noastre o epistolă in care s'ar părea că doream să fiu vĕduvă!

Drăguţianu (speriat.) Ce fel? Ce fel?

Adela. Suntem complici!!

Drăguţianu (cu un ton de protestaţie.) Complici! Me rog, mĕ rog, nu aşa repede... (după o pauză) Cam are dreptate. (apropiăndu-se de Adela cu ingrijire.) Poate că sărmanul e mai bine, cine ştie?

Adela (tremurănd.) Du-te de vezi.

Drăguţianu (incet.) Nu cutez.

Adela. Nici eu.

SCENA IX

Drăguțianu, Adela, Guță și in urmă **Marița.**

(Guță vine speriat prin dreapta și se oprește in fund.)

Drăguțianu. Ce e?

Adela. Ce e?

Guță. M'a gonit.

Drăguțianu. Dar cum e?

Guță. Rĕu.

Drăguțianu (cu spaimă.) Rĕu!

Adela. Rĕu!

Drăguțianu (inaintănd spre Guță.) Dar cutia?

Guță. E tot la el.

Adela (cu desnădĕjduire.) Tot la el!

Drăguțianu (asemenea.) Tot la el!

Guță. Dar bine, doctore, ce i-ai dat să bea? spune.

Drăguțianu. Revent i-am dat. Știi d-ta ce e reventul? (atrăgĕnd pe Adela la oparte și vorbindu-i incet.) Eu aș zice să ne ferim de tinĕrul acesta.

Adela (tremurănd.) O! da; să ne ferim de el.

Guță (surprins.) Dar oare ce or fi avĕnd impreună?

Drăguțianu (către Adela.) Pentru Dumnezeu, nu tremura astfel!

Guță. Incale ești sigur că era revent?

Drăguțianu (ca protestănd.) Dar bine, d-le; ce gândești că i-am dat?

Guță. Ce știu eu? Imi inchipuiam că era vreun narcotic.

Drăguțianu (incet Adelei.) Tinĕrul ĕsta are prepusuri; e incă timp să-l curățim...

Adela (ingrijată.) Cum și pe el?

Drăguțianu. A! iertați-mĕ! sunt Craiovean, exaltat din fire...

Guță (inaintănd.) Ce-i bine nu-i rĕu. Să luăm o hotărire pănă nu revine.

Drăguțianu. Ai dreptate; să luăm o hotărire pănă e timp.

Adela (cu desnădĕjduire.) El citește epistola mea in minutul acesta. A citit-o! O! trebue să per din ochii lui.

Drăguțianu (incet.) Să fugim, să fugim departe de casa aceasta.

Adela. O! da. Să fugim.

Drăguțianu (a parte.) Ei! așa e drăgălașă de tot.

Guță. Să fugim.

Drăguțianu. Să fugim.

Adela. Să fugim. (toți merg spre fund. — Adela se oprește și vine din nou spre rampă. Ceilalți o urmează.) Dumnezeule! dar dacă moare?

Drăguțianu. Ei! pare-că nu era să moară odată.

Adela (ținêndu-și capul cu mânile.) Ce exemplu teribil pentru femeile cari ar fi dispuse să-și calce datoriile in picioare!

Drăguțianu. Despre huzur nu remâne indoială, dacă vrei să trăești cu bărbatul. Numai, dè! Să fie și dumnialui ca toată lumea. Dar acum nu e vreme de făcut filosofie. Eu zic să fugim.

Guță. Da, să fugim.

Adela. Aș dori mult mai nainte să știu cum îi e.

Drăguțianu. Ei bine! du-te de vezi.

Adela (tremurând.) Mi-e frică.

Drăguțianu. Și mie.

Guță. Și mie.

(Marița se ivește in fund.)

Drăguțianu. Mariță! A! spune cum e?

Adela. Cum e?

Guță. Cum e?

Marița. Dar cine?

Toți. Dênsul.

Marița. Coconul? Cere să-i dau incă o ceașcă cu doftorie.

Drăguțianu (punênd repede mâna pe ceașcă.) Ferească D-zeu!

Adela (și ea punêndu-se dinaintea mesei.) Ferească D-zeu!

Guță (surprins.) Da ce-i apucă acum?

Drăguțianu (uimit, Mariței.) Ce fel! Mai vorbește incă?

Marița. Hei! ba cântă de s'aude cât colo.

Toți. Cântă!!!

Drăguțianu (cu glasul năbușit.) Inceputul agoniei!!

(Tustrei merg spre fund, spre a se depărta. Adela prin stinga, Guță prin dreapta, Drăguțianu prin fund. — Marița se uită la ei, nepricepută. — Dar in momentul când vor să iasă, ușa din fund se deschide și Platonescu apare. Toți se dau ndĕrĕt inspăimêntați.)

SCENA X

Drăguțianu, Adela, Guță, Platonescu.

(Platonescu e transformat, toaleta lui e mai ingrijită, inaintează surizĕnd. Ceilalți il privesc cu spaimă.)

Platonescu (cu un aer de satisfacție.) Mĕ simt mult mai bine.

Toți. Aud!

Adela (apropiăndu-se de Platonescu tremurând) Dragă!

Platonescu Ce mi-ați dat de bĕut?

Drăguțianu (cu iuțeală.) Revent.

Platonescu. Revent! de minune. Ce inimă, Adelo! Cum ai ingrijit de mine! Și bietul Guță m'a căutat. Pare-că nu mai e așa de slut. (Adelei.) Vino să te sărut. Adelo!

(Adela se apropie cu sfială; Platonescu o sărută cu dragoste.)

Drăguțianu (surprins.) Da stomahul? Da stomahul?

Platonescu (Adelei, sărutând-o.) Să te mai sărut, Adeluțo.

Drăguțianu (privindu-l.) Ei! stă bine despre stomah.

Platonescu (cu entusiast.) Ce frumoasă e Adela mea. (Adelei.) Cum o da in primăvară, un congediu și haide! la Italia... numai noi doi...

Drăguțianu. L-oiu fi lecuit! Mai știi ceva?

Adela (a parte.) Nu mai e Platonescu d'inainte.

Drăguțianu (a parte.) Dacă nici morunul nu a resistat! Dar ce naiba de doctorie i-oiu fi dat?

(Platonescu cu un aer fin și scoțĕnd muzica din buzunar.)

Guță (speriat.) Cutia cu muzică!

Adela (asem.) Vai! e tot la el!

Drăguțianu (idem.) Tot la el!

Platonescu (lui Drăguțianu.) Drăguțene! Știi că nu e cocotă. (arătând tavanul.)

Toți. A!

Platonescu. E măritată diavolul...

Toți. A!

Platonescu. Sărmanul bărbat!

Drăguțianu (cu ingrijare.) Ai citit scrisoarea?

Platonescu (cu indignație.) O! Gogule! o! epistola unei femei

măritate! (rizênd cu veselie.) Tunarului nicio vorbă. Bietul tunar! O să-i fac scuze.

Drăguțianu. Ei bine! a devenit un serafim.

Platonescu (lui Drăguțianu.) Poftim și minavetul. De acum tăcere.

Adela (cu totul liniștită.) Ce inimă bună ai, dragă.

Platonescu. Fiindcă mi-a revenit veselia, Adelo dragă.

Drăguțianu (a parte) Ei dè! Cine ar crede că l-am lecuit. Ce profesiune! Ce frumoasă profesiune! Și atât de ușoară!

Platonescu. Gogule! Prezentatu-te-am femeii mele?

Drăguțianu. Ba ai cam uitat, amice.

Platonescu (presintând pe Drăguțianu și trecênd la dreapta.) Gogu Drăguțianu, avocat distins... și doctor... nu prost. Fie! că țeapăn revent!

Drăguțianu (incet Adelei.) Cum era! Și cum vi-l dau! Un bărbat de minune; increzętor și neprepuelnic.

Adela (luându-i mâna.) O! vĕ mulțumesc.

Drăguțianu (nedomirit.) Aud? (privind la Adela și la Guță — către Guță) Știi că paltonul d-tale e la mine.

(Cortina se lasă.)

MULTE AM ZIS...

Multe-am zis in gândul meu
Şi de bine şi de rĕu;
Şi mi-am zis că nu se poate
Să fie minciună toate,
Căte veżi şi căte sunt
Şi pe cer şi pe pămĕnt.
Nu se poate să nu fie
Ochii care mi-s dragi mie,
Faţa ce te'nveseleşte,
Inima pe când iubeşte:
Dragostele mele toate
Să nu fie, nu se poate.

IARNA

Clatină din vĕrf copacii
Când vĕd iarna că-i aproape,
Şi se scutură săracii
Şi dau frunza să le-o 'ngroape.

Şi remăn cu ramuri goale,
Ce le poartă vĕnturi reci;
Promoroacă string in poale
Din vĕzduhurile seci.

Şi 'nchid ochii să nu vadă,
Cum tot vin ai iernii nori
Aducĕnd in sin zăpadă
Să o presure pe flori.

S. BODNĂRESCU.

ICOANE DIN VIAŢA

VI.

Scumpo, — zice el, — ajunge atăt freamĕt de cuvinte;
Nu-mi jura in veci iubire, jurămĕntul n'ai să-l ţii;
E pĕcat de-atăta vorbă dulce şi aşa ferbinte
S'o imprăştii fără seamă — tu minteşti, deşi n'o ştii.

Azi ţi-s drag, tu dragă mie, o 'ntĕmplare cum sunt toate,
O pornire neştiută, un avĕnt amăgitor;
Căutănd in viaţă bine pentru doruri insetate,
Datu-mi-ai iubirea-ţi dulce — undă dintr'un viu isvor

Şi-ai găndit că de acuma ridici stavilă de piatră
Frĕmĕntărilor vrăjmaşe, nesfărşitelor dorinţi,
C'ai stins focul ce topeşte pe a sufletului vatră
Pofte tot neistovite, lanţ de chinuri şi căinţi.

Ai crezut — şi tot crezi incă — intr'un gănd ce te desfată,
In iubirea nesfărşită cu căntări şi şoapte lungi ;
Insă măni va bate ceasul căndprivirea ta şireată
Va cătà in altă parte : cu-o căntare-ai să m'alungi.

De-al meu glas ce azi iţi place, măni fugi-vei obosită,
Versul meu ţi-a părea sarbĕd ca un sfat nesocotit,
Eu prea tinĕr, nestatornic, ori cu fruntea 'ncărunţită,
Un biet om ca toată lumea, — tot modelul invechit.

Căci zadarnic!... nu 'ncolţeşte in livada din viaţă
Rodul care să impace nenţelesele-ţi porniri ;
Umbli să 'ntălneşti minunea ce 'ntr'un vis de dimineaţă
Ai zărit. — Aeve-s toate, iar tu cauţi năluciri !

Da... mai bine lasă, scumpo, jurămintele de-o parte,
Eu te vreu aşa; fă-ţi voea după plac şi după gănd.
Lacrimi n'am să plăng cănd valul te-o purta de aici departe.
Azi ţi-s drag, tu dragă mie... Hai sărută-mĕ, să-ţi cănt!

N. VOLENTI.

AUBADE *)

Deşteaptă-te, iubita mea,
Căci zorile-s acum pe cer,
Şi eu 'ngenuchi naintea ta
O sărutare viu să-ţi cer.

Deşteaptă-te şi vino 'n crăng
Să-l vezi căt este de frumos,
Iar eu in braţe să te string
La poala teiului umbros.

*) *Aubade* — cănlare de zori.

Deşteaptă-te, căci in curênd
Frumosul soare-al primăverii
Trezeşte lumea pe pămênt
Ş'alungă farmecul tăcerii!

DE DORUL TEU...

De dorul tĕu este legată
Incă şi azi viaţa mea;
Tu stăpăneşti ca altădată
Sufletu-mi, care te iubea.

O vorbă numai de mi-ai spune,
La glasul tĕu aş tresări,
Şi toate legile din lume
Călcându-le, eu te-aş iubi.

Domneşte 'n jurul meu tăcere,..
Cu doru-mi singură vorbesc,
Şi sunt sdrobită de durere,...
Iar tu nu ştii căt te iubesc.

VERONICA MICLE.

O NOTA CATRA ACADEMIA BELGIANA

In Academia Regală a Belgiei, d. C. de Harlez a dat citire următoarei note asupra publicaţiunii d-lui A. D. Xenopol, intitulată *Une enigme historique — Les Roumaïns au moyen âge.*

Presentând Clasei Literilor din numita Academie această publicaţie a vechiului nostru colaborator, d. C. de Harlez zice:

«Autorul desvoltă intr'ĕnsa cu ştiinţă şi talent o tesă foarte importantă pentru etnogenia patriei sale şi care nu e fără interes pentru etnografia europeană. Se ştie că Românii se zic ieşiţi din vechile colonii trimise de Traian pe ţĕrmul Dunării după cucerirea Daciei. Din amestecul veteranilor romani cu vechii Daci ieşì un popor nou, al Daco-Romanilor, cunoscuţi in evul-mediu sub numele de Valachi şi astăzi sub numele de Români. Aceasta este forma sumară ce a luat-o etnogenia română in masa populaţiilor dunărene.

«Cu toate acestea de un secol s'a ridicat o controversă faimoasă in privinţa descendenţei Românilor sau mai bine zicĕnd in privinţa stăruinţei lor in regiunile de miază-noapte ale Dunării in timpul evului-mediu. Thunmann, Sulzer, Engel, şi după dĕnşii Roesler şi Tomaschek spun că sub impĕratul Aurelian, pela 274 d. Chr., Daco-Românii ar fi părăsit in masă Dacia lui Traian. Ei s'ar fi aşezat in Mesia, in Dardania şi chiar dincolo de Hemus lăngă Rodope pe teritoriul vechilor Bessi, cel mai faimos dintre popoarele tracice. Acolo Daco-Românii ar fi suferit o puternică infusiune de sănge tracic. Prin urmare, Mesia centrală iar nu regiunea Carpaţilor trebue considerată ca leagănul Românilor. Cătră secolul XIII, ruina imperiului Bizanţei trimise pe Români in vechile lor căminuri.

«Iată desbaterea gravă care se agită incă şi astăzi intre istoricii români şi mai mulţi scriitori germani, un fel de *to be or not to be* al etnogeniei române. Ideile lui Roesler, cu toată opoziţia d-lor

Jung şi Pič, profesori la universitatea din Praga, in genere au triumfat. Căci la moartea sa, in 1874, d. Tomaschek, colegul său la universitatea din Gratz, şi le-a insuşit, şi ele au trecut de atunci in cele mai multe tratate de istorie din Austria, Ungaria şi Transilvania. D. Xenopol insă nu a primit causa ca judecată, şi scrierea pe care ni-o presentă are de scop să probeze că Românii sunt urmaşii direcţi şi nemijlociţi ai Daco-Romanilor, că leagănul naţionalităţii române nu trebue căutat in altă parte decăt in regiunile situate in vechia Dacia a lui Traian la miază-noapte de Dunăre. Autorul ne pare că a răspuns intr'un chip biruitor la principalele argumente ale tesei lui Roesler.

«Astfel se afirmă mai intăi că Dacia nu a fost niciodată romanizată decăt intr'un mod superficial, că a lipsit timpul pentru romanizare dela 105 pănă la 274, deoarece in Bretania, de exemplu, romanizarea s'a desăvărşit d'abia după patru veacuri. D. Xenopol insă demonstră fără greutate că de fapt colonizarea a fost repede in Dacia; cause speciale au favorizat influenţa romană; această este de netăgăduit şi demonstrat pănă la evidenţă. Exemplul Bretaniei probează un lucru, că elementul celtic a rămas dominant şi după cucerire. In Dacia, elementul indigen a fost aproape strivit cu desăvărşire prin lunga resistenţa a lui Decebal.

«Ca dovadă a romanizării superficiale, Roesler tăcea observarea că nu a rămas in Dacia niciunul din numele de locuri usitate in epoca romană. Intr'un capitol din cele mai interesante pentru geografia şi filologia istorică, d. Xenopol declară că aceasta este o afirmaţie gratuită desminţită prin toponimia română.

«Argumentul cel mai solid al lui Roesler este un pasaj din Flavius Vopiscus confirmat prin două citate din Rufus şi din Eutropiu. Aceşti trei autori ar constata in termeni irecusabili că sub Aurelian Dacia a fost cu desăvărşire părăsită Goţilor şi că populaţiunea daco-romană a trecut pănă la cel din urmă om in Mesia, la miază-zi de Dunăre. De atuncea aceste provincie purtă numele de *Dacia, ripensis, mediterranea*. De sigur, aceste mărturisiri atestează extensiunea meridională a Daco-Romanilor. Insă dau ele

dreptul de a conchide la despopularea absolută a vechei Dacii? Această conclusiune nu se impune, precum stabileşte d. Xenopol printr'o judiţioasă interpretare a texturilor, decăt d-lui Roesler şi aderenţilor sei; cu atăta mai mult că această pretinsă despopulare a Daciei se intemeiază pe faptul că dela al III până la al XIII secol, nu e niciodată vorba de Valachi la miază-noapte de Dunăre. Se ştie care este in general valoarea argumentului *a silentio*. In cazul de faţă, d. Xenopol ne arată cu documente in mănă că acest argument este mai puţin convingĕtor decăt orişicănd.

«Cele douĕ argumente din urmă ale lui Roesler sunt trase din religia şi idiomul Românilor. Introducerea ritului bulgar, presenţa in limbă a unui fond de cuvinte albane, şi identitatea daco-românului cu macedo-românul din Pind se explică uşor in ipoteza unei indelungate şederi a Moldo-Valachilor in Mesia. Aceste fapte ar fi, după Roesler, puţin justificate in cazul unei ocupări stăruitoare in regiunile dela miază-noapte a Dunării. Şi aici soluţiile d-lui Xenopol sunt dintre cele mai satisfăcĕtoare. E foarte puţin de mirare că Românii au adoptat in biserica lor ritul slav sau bulgar, daca e demonstrat, cum o stabileşte d. Xenopol, că Bulgaria, cel puţin pe timpul duratei primului stat bulgar, se intindea la miază-noaptea Dunării, asupra Moldovei, Valachiei şi Transilvaniei.

«Că despre identitatea daco-românului cu macedo-românul, este firesc lucru ca să se susţie această identitate desăvărşită de către partisanii ipotezei lui Roesler. Dar in realitate, sunt numai nişte simple afirmaţii justificate prin origina comună a limbilor romane. E ceva mai mult decăt nouele neasĕmĕnări profunde in conjugare şi chiar in constituţia fundamentală, este sistemul vocalelor. Vecinătatea Albanejilor, in ipoteza lui Roesler, este neindestulătoare pentru a explica presenţa unui fond de cuvinte albaneze sau tracice. Pentru ce, in adevĕr, nu s'ar admite, cu d. Xenopol, că acest element tracic al limbei daco-romăne provine dela poporul get sau dac pe care l-au romanizat Romanii in Dacia traiană? Căci este astăzi universal cunoscut că Geţii şi Dacii erau Traci de origină ca Albanejii.

«Dacă se admite această presupunere atăt de naturală, elementul pretins albanez din limba română este complet explicat, fără să avem nevoe a recurge la ipoteza formaţiunii sud-dunărene a limbei şi naţionalităţii românesti.»

După aceasta d. C. de Harlez recomandă Clasei Academiei lucrarea d-lui Xenopol ca o refutaţiune solidă şi ştiinţifică a sistemelor actual in vigoare asupra originilor istorice ale poporului român.

«ROMÄNISCHE REVUE»

No. 2 cuprinde :

Starea legală a Naţionalităţilor in Ungaria.
Primirea «Revistei Române» din partea publicului.
Revistă.
Cronică.
George Bariţiu, o jumĕtate de secol din viaţa unui politic român in Ungaria (urmare).
Literatura Română in Germania.
Pădureanca, novelă de Ion Slavici tradusă in limba germană de Mite Kremnitz (urmare).
Fântâna Blandusiei, piesă in trei acte, de V. Alecsandri, tradusă in versuri germane de Edgar de Hertz (urmare).
Literatură şi Artă.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

		Lei B.
316.	**CICERONE M. TULLIU.** Oratio pro M. C. Marcello, in senatu ad Cesarem, studiu istoric, literar şi critic cu adnotarea textului latin de G. D. Teodorescu, in 8⁰, 67 p. Bucureşti 1878. *Socec & Comp*	1 25
317.	**CIOCANELLI G.** Vezi Eustaţiu-Ciocanelli.	
318.	**CIPARIU TIM.** — Gramatica limbei române, partea I, analitică, in 8⁰, XIV & 387 p. Bucureşti 1870. *Socec & Comp.*	5 —
	— Partea II, sintactică, in 8⁰, IV & 354 p. Bucureşti *Socec & Comp.*	5 —
	— Supliment la sintactică: Despre limba română, in 8⁰, 59 p. Blasiu 1877.	1 —
319.	**CIRCA IRIMIA.** — Gramatica limbei românești, partea I, etimologia in usul claselor gimnasiale, in 8⁰, Bucureşti 1878. *Socec & Comp.*	2 —
320.	**Codicele societăţei** *pentru invĕţătura poporului român*, in 16⁰, 50 p. Bucureşti, *Al. A. Grecescu.*	
321.	**CODRESCU TH.** — L'ami illustré des enfants Roumains, ed. III, Iaşi *Tip. Buciumului Român* 1876, in 12⁰, p. 170.	1 50
322.	» Dicţionar franceso-român, urmat 1-iu de note sciinţifice, etimologice, istorice şi literare asupra cuvintelor celor mai importante ale limbei francese, al 2-a de un dicţionar, de locuţiuni şi frase latine, pe cari aplicaţiunea lor frequentă in vorbire, le-a făcut să intre in limba francesă, in căt astă-zi cu toţii trebue să le cunoască, ed. II revĕdută, complectată cu latinesce şi adăogită cu o cantitate de cuvinte nouĕ, 2 vol. Iaşi *Tip. Buciumului Român* 1875—76, in 12⁰ p. 941, 48, 982, 23	— 35
323.	» Doctorul sătenilor, coprinzĕnd recete de mai multe boale, culese din diferite cărţi atăt pentru oameni căt şi pentru animale, Iaşi *Tip. Buciumului Român* 1874, in 12⁰, pag. 127.	2 - -
324.	» Plăiaşul logofăt mare, dramă română istorică, in cinci acte, mozaic istoric şi literar, ed. a II, in 8⁰, 127 p. Iaşi 1876, *Tip. Buciumului Român*	2 —
325.	» Uricariul, coprinzĕtor de chrisoave, ispisoace, urice, anaforale, proclamaţiuni şi alte acte ale Moldovei şi Ţĕrei Româneşti, de pe la anul 1854, tomul VI, (cu portretul editorului). Iaşi *Tip. Buciumului Român* 1876, in 12⁰, p. 499	8 —
326.	» Vocabular ruso-român. Iaşi *Tip. Buciumului Român* 1877, in 16⁰, pag. 161	
327.	**COGĂLNICEANU M.** — Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valachiei, a doua ediţiune revĕzută, inzestrată cu note, biografii, şi facsimile, coprinzĕnd mai multe chronice nepublicate incă, şi cu adaos tablele istorice ale Românıei dela 1766 pănă la 11 februariu 1866, 3 volume, Bucureşti *Tip. Naţională* 1872—1874, in 8⁰ mare, p. 501, 421, 535 pro 5 v.	40 —

Lei B.

328. **COMĂNEANU I.** — Conferinţe asupra instrucţiuniĭ in genere in armata noastră, Bucuresci stab. in artele grafice *Socecu, Sander şi Teclu* 1876, in 12⁰, pag. 16 . . . . . .

329. **COMPANIA** căei ferate Lemberg-Cernăuţi-Iaşi, liniele române, dispositiuni regulamentare generale, pentru transportul mărfurilor de mare şi mică iuţeală, valabil dela 1 ianuariu 1879, Bucuresci *Tip. Curţii* 1878, in 4⁰, p. 136. . . 3 —

330. **REGULAMENTARISCHE** Bestimungen für den Personen und Gepäckstransport, dann für die mit diesem Transport in Zussammenhang stehende Beförderuug Fahrzeugen und lebenden Thieren, Bucarest *Tip. Curţii* 1878, in 4⁰, pag. 65 . . . . . 2 —

331. **COMSIA D.** — Pomăritul, intocmit cu deosebită privire la grădinăria de scoală, Sibiu, ed. autoruluĭ, 1877, in 8⁰, p. 198 . . . . . 3 —

332. **CONDURATU C. P.** — Călăuza, pentru studiul tipografic, conţinênd principii teoretice şi practice, prelucrate, Bucuresci *Tip. C. P. Conduratu*, 1876, in 12⁰, pag. 152 . . . . . 5 —

333. **CONSTANDINESCU BR.** Dr. Probe de limba şi literatura Ţiganilor din Romănia *Socecu & Comp.* 1878, in 7⁰, p, 116. 3 —

334. **CONSTANTINESCU D.**—Filoşofia naturei dedicată oamenilor de sciinţă. *Contingentul viitor. Apogeul lucrurilor.* Bucuresci *Noua Tip. Lab. Români* 1877, in 12⁰, pag. 122 . . . . . 1 50

335. » Philosophie de la nature futur contingent. . . . . .

336. **CONSTANTINESCU G.** — Un mister in castelul lui Zamoysky şi visiunea banditilor su spiridusul lui Boldescu, Bucuresci *Tip. Al. A. Grecescu* 1875 in 8⁰, p. 16

337. » Despre obligaţiele vênzătorului in dreptul roman şi român, Thesă, Bucuresci, *Tip. Naţională* 1875, in 8⁰, p. 148 . . . . . .

338. » Explicarea evangelieler Domenicale, din punctnl de vedere

Lei B.

al moralei cuprinse intr'ănsele. potrivit programului scolar, ed. a 4, Bucuresci, *Tip. St. Mihailescu* 1878, in 12⁰, 80 p. . . . . — 75

339. » Manual de istoria sacră a vechiului Testament, cu reflexiuni şi instrucţiuni morale, pentru usul seminarielor, gim. şi scoalelor normale, ed, 3, Bucuresci, *Tip. St. Mihailescu*, 1878, in 8⁰, 252 p. . . . 2 50

340. » Manual de istoria noului testament, cu reflexiuni şi instrucţiuni morale, cari ast-fel pot servi şi de text al explicării celor patru evangelii, din punctul de vedere al moralei coprinse in trensele, pentru usul elevilor din sem. gim. şi scoalele normale, ed. 2, cu adaus de *Istoria Bisericească*, până la Constantin cel Mare, Bucuresci, *Tip. St. Mihailescu*, 1878 in 8⁰, 239 p. 2 50

341. » Prescurtare de istoria sacră, a vechiului şi noului Testament, pentru scoalele primare, Bucuresci, *Tip. St. Mihailescu* şi *Louis*, 1877, in 12⁰, 62 p. . . . . — 30

342. **CONSTANTINESCU N.** Despre paralisiele produse prin acţiunea frigului humid, Bucuresci, *Tip. Al. A. Grecescu* 1876 in 12⁰, 44 p. . . . . .

343. **CONSTANTINESCU ORLEANU.** — Despre fidejussime in dreptul roman şi român, tesă, Bucuresci. *Imprimeria Statului* 1876. in 8', p. XXIII+131 . .

344. **CONSTANTINESCU PANĂ.**—O ţezătoare agricolă la ţară, Bucuresci. *Tip. Lab. Rom.* 1874, in 12⁰, pag. 246. . . . 2 —

345. **CONTA V.**— Theorie du fatalisme, prelucrat dupe propria sa scriere, Paris-Bruxeles 1876 in 8⁰ . . . . . .

346. Convenţiunea comercială cu Austro-Ungaria, textul românesc şi francez după textul oficial şi cores după originalele ministeriului de externe, insoţită de expunerea de motive a d-lui ministru de externe, de reportul delegaţilor din Cameră şi din Senat, precum

Lei B.

şi de mai multe discursuri ţinute cu ocasiunea discuţiunii acestei convenţiuni, Bucuresci *Noua Tip. Lab. Rom.* 1875, in 8⁰, p. 122. . . . . 2 —

347. **CORDESCU D. R.**—Institutul de băeţi, maior Miţa Anastasievici, din Clejean, plasa Neajlovu, judeţul Vlaşca, Bucuresci, *Stab. in artele grafice, Socecu, Sander şi Teclu*, 1875, in 8⁰, p. 40. 2 —

348. » Noţiuni de higienă, Bucuresci, *Stab. in artele grafice, Socucu, Sander şi Teclu* 1875, in 12⁰, pag. 43. — 60

349. **CORNEA BASILIU.** — Veterinariul de casă, pentru cai, vite cornute, oi, capre şi rămători, cu privire la istoria naturală, impărţirea in rase, descrierea raselor cunoscute, otărirea bătrâneţei, cunoascerea inşelaţiunilor, părăsirea animalelor domestice, alegerea lor la prăsire, modul de nutrire şi tractarea cu ele. Curarea celor mai principale morburi, interne şi externe cu medicine de casă şi adause cu o mulţime de recepte din cele mai aprobate medicine, de la cei mai renumiţi veterinari. Otărirea timpului de garantare şi regulele de poliţie dictate prin lege, lucrat pentru poporul român, Gherla cu literile *Tip. Diecesane* 1877, in 8⁰ pag. 266 . . . . . fl. 1 50

350. **CORNEILLE.** — Horaţiu, tragedie în 5 acte (1639) traducţiune în versuri de G. Sion, Bucureşti *Tip. Lab. Rom.* 1875, în 8⁰, p. XV+79. . . . . lei 2 —

351. **CORNESCU C.** — La arme Români, melodramă. Focşani, ed. *G. Ştefănescu*, 1876, în 8⁰, p, 16 . . . . . — 50

352. « — Manualul Vênătorului, Bucureşti, *Imprim. Statului*, 1874 în 8⁰, 192 . . . . . 4 —

353. Cronica satelor saŭ culegere de mai multe anecdote glumeţe, scornite de poporul român, Bucureşti, *Tip. Naţională* 1875 in 16⁰, p. 56.

354. **CORESSI DIACONUL.**—Psaltirea, tipărit la anul 1577, red. de B. P. Hajdeu, ed. societ academice române (in curs de publicare).

Lei B.

355. **CORTAMBERT.** — Noul atlas de Geografiă, coprinzênd 7 charte, 1 Planiglobul, 2 Europa, 3 Asia, 4 Africa, 5 America, 6 Oceania şi 7 Dacia şi Dobrogia, prelucrat pentru usul scoa. lelor dé ambe sexe de Const. Sweder, ed, VI corectată şi adăogită, Bucureşti ed. *Fraţi Ionnitiu & Comp.* 1878 in 8⁰, p. 7. . . . . 2 50

356. **COSTIŞEANU C.** — Curs de aritmetica comercială, Bucureşti *Tip. Thiel & Weiss* 1875 in 8⁰, p. 188. . . . . 2 —

357. **COZIRESCU N.**—Arangiamentul credinţei în lumea materială, Botoşani, *Imprim. Adrianu*, 1875 in 12⁰, p. 43.

358. **CRAPELIANU N.** — Aritmetica elementară, pentru usul scoalelor de ambe sexe, ed. V. Ploeşti edit. *G. Carjanu* 1877 în 8⁰ p. 160. . . . . 1 30

359. **CRATIUNESCU IOAN.** — Le peuple Roumain, d'après ses chants nationaux. Essai de littérature et de morale, II-me éditton, Paris, Librairie *Hachette & Comp.* 1874 in 12 p. VII+328. . 4 —

360. **CREANGA I.** — Învĕţătorul copiilor, carte de cetit in clasele primare de ambe sexe, cu litere şi slove, coprinzênd invĕţături morale şi instructive, in colaborare cu institutorii G. Grigorescu şi V. Receanu ed. V corectată şi imbunătăţită, Iaşi *Tip. D. Gheorghiu* 1878 in 8⁰ mare p. 176.

361. » Metoda nouĕ de scriere şi cetire, pentru usul claselor primare, in colaborare cu institutorii C. Grigorescu, G. Ioanchescu, Climescu, V. Receanu şi Simionescu, ed. II, Iaşi *Tip. D. Gheorghiu* 1877 in 8⁰ p. 75.

362. » Moş Nichifor Cotingariul, poveste. Iaşi *Tip. Naţională* 1877 in 12.

363. » Povăţuitor la cetire prin scriere, după sistemul fonetic. Iaşi, 1876 in 8⁰ p. 48.

364. **CREŢULESCU AL.** — Comentar asupra legei electorale din 1866, a doua edi-

Lei B.

ţiune cu corecţiuni şi multe adause, intre cari legea interpretativă din 22 Aprile 1878 şi Jurisprudenţa Curţii de Casaţiune, Bucureşti din *Stab. in artele grafice Socecu, Sander şi Teclu*, 1878 in 8°, p. 125 . . . . . 3 —

365. **CREŢULESCU EM.** — Despre geniul productiv şi geniul destructiv, conferinţă, Bucureşti *Tip. Curţii*, 1878 in 12° pag. 38 . . . . . 1 —

366. **CHRISOSCOLEU GR. B.** — Polique Russe de ce siècle en Orient, comme reponse al' opuscule «Une pensée politique», Bucureşti *Tip. Curţii* 1877, in 8° p. 32.

367. **CROCE ENRIC.** — Romania davanti all' Europa, Firenze *Tip. di Barbera* 1878 in 8°, p. 52 . . . . . 1 50

368. **CUGLER MATILDA.** — Poesii, Iaşi *Tip. H. Goldner* 1874, in 32° p. 80 . . — 50

369. Culegere de istorioare morale, adause de un amic al literaturei române, ediţ. II. Sibiu *Tip. eredei de Closius* 1876 in 16° p. 128 . . . . . 1 —

370. **CULIAN N.** — Aplicaţiuni geometrice, Iaşi *Tip. H. Goldner* 1874 in 8° . . 2 50

371. — Curs elementar de Trigonometria plană, Iaşi *Tip. H. Goldner* 1875 in 12° p. 114 . . . . . 2 50

372. — Lecţiuni de calculul diferenţial şi integral, iaşi *Tip. H. Goldner* 1874 in 8° p. 345 . . . . . 6 —

373. **CUPARENCU I.** — Sistemul boalei organelor digestiunei cailor cu 103 reçete, Iaşi *Tip. Buciumulni Român* 1875 in 12°, p. 55.

374. Curriculum vitae sau schiţă biografică a două silhuete poreclite Ţuţuianu şi Scotoforeanu, Megyesfalva *Tip. lui Szent Miklós* 1876 in 16°, p. 25.

375. **CURTI AT. CR.** — Spada rĕsbunării, naraţiune istorică romanţioasă din revoluţiunea eteriei dela 1821. Bucureşti *Tip. Grecescu* 1878 in 8° p. 135 . . 2 —

376. **CUSTEN V. TH.** — Discurs funebru, ţinut cu ocasiunea serviciului divin pentru inmormĕrtarea repasatului Ioan Cartu, vechiu profesor, Bucureşti *Tip. Thiel & Weiss* 1875 in 12°, p. 16 . —50

Lei B.

377. **DAMÉ FRED.**— Annuaire général officiel de la Roumanie, cu notiţe istorice după Hasdeu, o chartă a Românieı şi cu planul Bucureştilor. Bucureşti *Tip. A. Mănescu* 1874 in 8° p. 135.

378. — Apel à la France, Bucarest in 12°, p. 16.

379. — Arta in timpul resbelului, schiţe pentru schiţe, Bucureşti *Tip. C. Göbl* 1877 in 12°, p. 36 . . . . 1 —

380. — Les droits de la Roumanie, Bucarest 1874 in 8°, p. 36.

381. — Elemente de Gramatica Francesă, partea I, Bucureşti ed. *Socecu & Comp.* 1877 in 12°, p. 71 . . . . . 1 —

382. — Elemente de istoria limbei francese după cele mai noi lucrări. (Cursul complect de limba francesă pentru usul elevilor din clasele secundare) in 12°, p. 62. Bucureşti 1878 *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* 2 50

383. — Exerciţiuri francese, după elementele de gramatica francesă, partea I, Bucureşti ed. *Socecu & Comp.* 1877 in 32°, p. 32.

384. — L'Etat Roumain et Pays del' Orient. Neutralisation de la Roumanie, Bucureşti *Tip. Dor. P. Cucu* 1877 in 8°, p. 62 . . . . . 2 —

385. — Gramatică francesă, cu exerciţiuri după cele mai bune metode adoptate in Franţa, partea etimologică şi sintactică, ediţia 2, revĕzută şi cu mai multe adăogiri, Bucureşti *Tip. Curţii* 1877, in 12°, p. 225 . . . . 3 —

386. — Noul Dicţionar Român francez, 2 broşuri. Bucureşti *Tip. Ant. Mănescu* 1875 in 8°, p. 64.

387. — Le Reveil de la Roumanie, Bucureşti *Tip. C, Göbl* 1877 in 12°, pag. 16 . . . . . — 50

388. — Le Rêve de Dochia, poème dramatique. Bucureşti, *Librărie I. Szölösy* 1877 in 8°, p. 32 . . . . . 1 —

Din stabilimetul grafic Socec et Teclu. Bucureşti.—22,562.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 7 Bucuresti, 1 Octombre 1885 **Anul XIX**

BEIZADEA EPAMINONDA

OPERĂ COMICĂ IN TREI ACTE ŞI PATRU TABLOURI*)

de **IACOB NEGRUZZI.** — Muzica de **E. Caudella.**

PERSOANELE

BEIZADEA EPAMINONDA
TANASĂ, meşter blănar
ZAMFIR, calfă la Tanasă
MUCALIDI } *oameni de casă ai*
PLICTICHIDI } *lui Epaminonda*
MAMA ACSINIA
ZINCA, fiica lui Tanasă
UN PAŞĂ TURC
CALFE ŞI UCENICI DE BLANAR
POPOR

Scena se petrece in Bucureşti in timpul Domniei Fanarioţilor.

ACTUL I.

Prăvălia lui Tanasă blănarul.

SCENA I.

Zamfir, Calfe şi **Ucenici,** apoi **Tanasă**

Nr. 1.

CHOR ŞI ENSEMBLE

Chorul

Haidem toţi voios la treabă,
Muştereii se 'nmulţesc:
Trebue să sfârşim in grabă
Lucrul ce ne poruncesc!

*) Representată pentru intâia oară pe Teatrul Naţional din Bucureşti in luna Aprilie 1885.

Tanasă

(vine din fund ţiind in mănă un pergament mare)

Copii, o bună veste!

Chorul

Ce este? Ce este?

Tanasă

Un Arnăut dela Domnie
In mănă mi-a dat mie
Această carte ce vedeţi
Cu slove mari şi cinci peceţi.

Chorul

Da 'n carte ce se scrie?

Tanasă

Am fost la Dascălul Ilie,
Şi dĕnsul mi-a cetit
Că eu de Vod'am fost numit
Mai mare starost' pe blănari,

Chorul

Mai mare starost!...

Tanasă

Pe blănari!
Şi mai stă scris cu slove mari.
Că din blănarii căţi trăesc
Eu singur sunt blănar domnesc!

Chorul

Să trăieşti, blănar domnesc!

Tanasă

Vĕ mulţumesc!

Chorul

Ce noroc, ce inălţare!
Intru mulţi ani să trăieşti,
Şi ca staroste mai mare
Pe blănari să-i ocroteşti!

Tanasă

Vĕ mulţumeşte Moş Tanasă,
Dar este vreme să lucraţi,
Căci muştereii ne indeasă;
Haideţi, de treabă v'apucaţi!

Chorul

Haidem toţi voios la treabă
Muştereii se 'nmulţesc:
Trebui să sfărşim in grabă
Lucrul ce ne poruncesc!

(Calfele se indreaptă spre dreapta şi ies. Zamfir merge in urma tuturor cu capul plecat. Tanasă il vede şi'l chiamă).

Tanasă

Zamfire!

Zamfir

Jupăne!

Tanasă

Ce ai de arăţi aşa plouat? Nu te bucuri că am ajuns deodată, pe neaşteptate, cojcoge mai mare staroste şi blănar domnesc?

Zamfir (măhnit)

Ba, mĕ bucur jupăne.

Tanasă

Ce cinste, bree! Staroste de blanari! Ba incă să mai vezi! am aflat că bizdadeaua cea tinără — un bujor de bizdadea — are să poruncească la mine o blană scumpă de samur... Ştii bizdadeaua, care trece adesea pe uliţă dinaintea casei noastre, călare pe un armăsar roib....

Zamfir

Ştiu!

Tanasă

Cu un işlic mare... mare....

Zamfir

Ştiu, ştiu!

Tanasă

Daca ii nimerim blana dupĕ cheful feţei sale luminate, apoi halal!... Tu, Zamfire, care eşti intăia mea calfă, mai ales ai să lucrezi la blana bizdadelei.

Zamfir

Voiu lucra, jupăne.

Tanasă

Daca va fi mulţumită bizdadeaua, toţi boerii cei mari au să-mi fie muşterii, şi banii au să curgă gărlă. Ş'apoi, daca m'oiu imbogăţi bine, iar tu vei urma a fi băiat harnic, cu vremea am de gănd să te iau tovarăş la parte, şi berechet!

Zamfir

Bunătatea dumitale, jupăne!

Tanasă

Dar inainte am altă treabă neapărată de făcut. Trebuie să-mi mărit fata!

Zamfir (suspinănd)

Hăi, hăi!

Tanasă

Ce zici?

Zamfir

Nimic.

Tanasă

Trebue să ştii că eu nu dau pe Zinca după te miri cine. M'am hotărit s'o dau după un boer... nici se cuvine altfel pentru un mai mare staroste... după un boer, cât de mic, dar căftănit să fie!

Zamfir (cu iuţeală)

Să nu faci aşa păcat, jupân Tanasă, că zeu!..

Tanasă

Ce? Tu crezi, prostule, că o fată aşa de frumoasă cum e Zinca mea, care are se aibă zestre mare, va merge după vreun negustoraş... Atăta rĕu... Alte gânduri am! Sunt blănar domnesc şi vroiu să-mi inalţ neamul... Un boer... cât de mic dar căftănit.

Zamfir

Iţi spun că una ca asta n'ai să faci!

Tanasă

Cum? Nu cumva ţi-au intrat gărgăuni in cap?

Zamfir

Dar eu ce mă fac, jupâne?

Tanasă

Tu eşti un prost. Iţi spun inc'odată ca s'o ştii: pe Zinca am s'o dau după un boer. Acum mĕ duc s'adun breasla (vrea să iasă şi se'ntoarce) Dacă vine cumva vreun slujitor să mĕ cheme la bizdadeaua să-mi dai de ştire indată. Ce cinste pentru mine. Bree! Bree! (iese prin fund).

SCENA II

Zamfir singur, apoi **Zinca**

Zamfir

După un boer! Vrea să-şi inalţe neamul! Să dea pe Ziniţa mea după un boer... căftănit! N'am să rabd una ca aceasta in ruptul capului. Eu o iubesc de un an de zile şi ea mĕ iubeşte de şase luni, care vrea se zică ne iubim amăndoi de un an şi jumătate. De căt să las ca altul să-mi o răpească, mai de grabă o fur şi mĕ ascund cu dĕnsa in fundul păměntului.

Nr. 2.

ROMANŢĂ ŞI DUET

Plin sunt in suflet de intristare,
Dragostea mi-arde inima 'n piept;
Zioa şi noaptea fără 'ncetare
Spre-a mea iubită găndul indrept!

De dĕnsa soarta-mi este legată,
Cu ea ferice să fiu voesc;
De nu se poate, viaţa toată
Numai durerii am s'o jertfesc!

(In vreme ce cănta strofa a doua, Zinca apare ieşind din stinga; apoi inaintează şi cănta.)

Zinca

Nu intristare, ci fericire
Soarta ne-aşterne in viitor,
Cine in suflet simte iubire
E pe necazuri biruitor.

Nimeni nu poate să ne despartă;
Peste simţire cine-i stăpăn?
A noastre inimi cu drag de soartă
Au fost unite, şi-n veci rĕmăn.

Zamfir

Ziniţa mea frumoasă
Ce vorbe dulci grăeşti!

Zinca

Zamfire, sunt voiasă
Ştiind că mă iubeşti.

Zamfir

Ziniţă, imi eşti dragă.

Zinca

Imi eşti pe plac, Zamfire.

Zamfir

Iţi dau viaţa 'ntreagă.

Zinca

Tu vei fi al meu mire!

ENSEMBLE

Zamfir	**Zinca**
Te voiu iubì, Ziniţă,	Imi vei fi drag, Zamfire,
Cât timp eu voiu trăì.	Cât traiu eu voiu avea,
Tu-i fi a mea domniţă,	Cu dor şi cu iubire
Eu robul tĕu voiu fi.	Eu vreau să fiu a ta.

Zamfir

Ah! Ziniţo, pe cât imi eşti de dragă, pe atât sunt de nenorocit!

Zinca

Dar ce ai, Zamfiraş?

Zamfir

Jupân Tănasă a fost numit mai mare staroste şi blănar domnesc...

Zinca

Ei, ş'apoi? Ce are aface?

Zamfir

Chiar astăzi i-a venit o carte mare cu pecete domnească. De indată i s'a şi suit fumurile la nas. Mi-a zis că vrea să te dea după un boer.

Zinca

Pe mine după un boer?

Zamfir

Da, după un boer, cât de mic, numai căftănit să fie. Vrea să-şi inalţe neamul!

Zinca

Dar eu vreau să merg după tine.

Zamfir

Ziniţo dragă!

Zinca

Pe mine după un boer! Nu cumva o fi conaşul cel tinĕr care trece in toate zilele călare pe dinaintea ferestrii mele?

Zamfir

Care cuconaş? Unul cu ciubuc in mănă şi işlic mare in cap?

Zinca

Da, da.

Zamfir

Acela nu-i cuconaş, e bizdadea.

Zinca

Bizdadea? Ce vrea să zică bizdadea?

Zamfir

Nu ştiu, dar e ceva mare, mare.

Zinca

Ce spui?

Zamfir

Mare, mare. Are arnăuţi, are greci de ai lui... oameni de casă.

Zinca

Elei! Şi el imi făcea cu ochiul, imi trimetea rĕspunsuri.

Zamfir (iute)

Iţi trimetea rĕsp... şi tu...?

Zinca

Eu mĕ făceam că nici il bag in seamă.

Zamfir

Zinco, să nu cumva să-l bagi in seamă, că-i foc!

Zinca

Vĕzĕnd aşa, m'am dus la naşă-mea, la mama Acsenia, care-i cărturăreasă vestită...

Zamfir

Cine n'o ştie? Ei, şi...?

Zinca

Ca să-mi dea cu cărţile şi să-mi spue ursita.

Zamfir (cu curiositate)

Ei, şi... şi?

Zinca

Nu era acasă, dar i-am lăsat rĕspuns să treacă pe aici. Chiar trebue să vie.

Zamfir

Of! Ce-i pe capul meu! Acum ş'o bizdadea!

Zinca

Iaca mama Acsinia!

SCENA III

Cei de sus, Acsinia

Nr. 3.

CUPLETE ŞI TRIO.

Acsinia

I

Eu sunt mama Acsinia,
Care cat in bobi şi'n cărţi,
Mi-e vestită dibăcia
In a ţĕrii patru părţi.

II

Când o fată vrea să ştie
Care-a fi al ei ursit,
La mătuşa grabnic vie
Şi eu i-l arĕt leit.

III

Pe-un gelos ce se 'ngrijeşte
Că nevastă-sa prin flori
Bate lături... meşchereşte
Il fac iar încrezĕtor.

IV

La boeri, ce de domnie
Gărgăuni le trec prin cap...
Ptiu!... Ducă-se pe pustie
Chiar de astă boală-i scap.

Fac pe ursită
Luând o sită
Şi dau in bobi,
Sau c'o frigare
Plec pe oricare
Şi ii fac robi.

Pot fuduliei
Şi gelosiei
Să aflu leac,
La orice pacoste,
Chiar şi la dragoste
Eu vin de hac.

TRIO.

Zamfir, Zinca

Acsinia e vestită,
Află 'n cărţi orice ursită,
Cată zodia uşor.

Acsinia

Cu ulcica fac de dor.

Zamfir, Zinca

Cată bine in gheoc.

Acsinia

Ori şi cui spun la noroc.

Zamfir, Zinca

De deochi stinge cărbune.

Acsinia

Lecuesc inimi nebune

Zamfir, Zinca

Stinge plumb la Bobotează
Şi descântă şi lucrează
C'o vĕrguţă de alun.

Acsinia

Viitoru 'n palmă-ţi pun!

ENSEMBLE.

Acsinia

Eu sunt mama Acsinia
Care dau in bobi şi'n cărţi,
Mi-e vestită dibăcia
In a ţĕrii patru părţi.

Zamfir, Zinca

Acsinia e vestită
In a ţĕrei patru părţi,
A oricăruia ursită
Poate s'o citească 'n cărţi.

Acsinia

Ei, finişoară dragă, iaca am venit. Ce treabă ai cu mine?

Zinca

Imi era dor să te vĕd, mamă naşă, ş'apoi...

Acsinia

Apoi ce?

Zinca

Apoi dè...

Acsinia

Să-ţi spun eu de ce ai venit la mine? Ei, lasă, nu mai pleca ochii in jos, nu mai fi aşa de ruşinoasă... că dè... acum ţi-e vremea. Când ĕi fi ca mine... (către Zamfir) Dar tu ce stai acolo aşa prăpădit par'că eşti un puiu de bogdaprosti?...

Zamfir

Apoi cum să fiu, mamă Acsinie, dacă jupânul spune că vrea să o dea după un boer....

Acsinia

Cum după un boer? Ce după un boer? Cine după un boer? Ai nebunit tu, ori a nebunit cumĕtrul Tănasă?

Zamfir

Zĕu, nu ştiu daca el e cu minte, dar ştiu că eu sunt par'că trăsnit cu leuca (suspină) mai ales de când a venit şi bizadeaua ceea?

Acsinia

Ce bizadea? Cum bizadea? Care bizadea? Ce halimale spuneţi voi acolo?

Zinca

Toate zilele trece pe la ferestrele mele călare, pe un cal roib, cu şea frumoasă numai cu aur, apoi imi trimete vorbă, imi trimete găteli....

Acsinia

Ce zici?

Zinca

Dar eu nu le-am priimit.

Acsinia

Dar de unde scoateţi voi că-i o bizadea?

Zamfir

Are Arnăuţi, Greci...

Acsinia

Auleo! Ia asta-i mai rău din toate!

Zamfir

Nu mĕ speria, mamă Acsinio!

Acsinia

Dar cum a discoperit-o bizadeaua? Ai dracului mai sunt Grecii ĕia, de sub pămĕnt scormonesc fetele frumoase! (către Zinca) Dar ia vino incoace, fetiţo, uite la mine: Zamfir ţi-e pe plac?

Zinca (ruşinoasă)

Apoi... ştiu eu?

Acsinia

Uite la mine, drept in ochi, aşa! Acum cată bine, poate că ştii... ha?

Zinca (ca sus)

Mĕ intrebi şi d-ta aşa, mama naşă!...

Acsinia

Bine, bine, pricep, mănca-ţi-aş ochişorii. (către Zamfir) Dar tu, măi băete, ia apropie-te! Aşa! Acum, spune şi tu, maică, ţi s'au aprins călcăele bine?

Zamfir (suspinănd)

Mĕ topesc, na!

Acsinia

Dragii mamei!... Ei lasă că găseşte mama Acsinia doftorie! Veniţi incoace, ascultaţi (misterios.) Măni intr'amurg să vĕ furişaţi de a casă şi să veniţi la mine. Am să intind cărţile şi să vĕd ce mi-or zice ele.

Zinca

Venim! Venim!

Zamfir

Venim negreşit.

SCENA IV

Cei dinainte, Tănase apoi **Calfele** şi **Ucenicii**

Tănase (intră repede şi gâfâind)

Vine! vine! Să s'adune toată casa, să-i ieşim toţi inainte!

Toţi

Cine vine? Cine vine?

Tănase

Grozavă cinste pentru casa mea! Bre! bre! bre! Unde sunt lăzile, să deschid blănile, cu chei scumpe? Ba nu, unde sunt blănile, să deschid lăzile? Ba nu, unde sunt cheile?.... Am ameţit de tot!

Toţi

Dar cine vine? cine?

Tănase

Cine? Bizadeaua?

Toţi

Bizadeaua!

Tănase

Da, bizadeaua vrea să-şi aleagă singur o blană frumoasă in prăvălia mea. Inchipuiţi-vĕ ce cinste pentru mine. Bre! bre! bre!

Acsinia (in parte)

Bizadeaua aici! Apoi trebile se 'ncurcă de tot! Ce dracu-i de făcut? Deocamdată să ascund pe Zinca ş'apoi om vedea. Hai, finişoară, hai!

Zinca

Unde, mamă naşă?

Zamfir

Dar du-te unde-o fi, du-te!

Acsinia

Haidem repede! (iese cu Zinca)

Tănase (urmăndu-le)

Unde mergi, cumătră? unde mergi, Zinco? Staţi!... S'au dus! (se 'ntoarce) Toate calfele, toţi ucenicii să iasă! Să primim cu cinste luminata faţă a bizadelei. (către Zamfir) Zamfire, aleargă de-i chiamă. Du-te. Dar mişcă odată! Piei azi!

Zamfir (ieşind incet)

Iaca mĕ duc, mĕ duc.

Tănase (singur)

Bree! Mare zi asta! Blănar domnesc, mai mare staroste, bizadeaua la mine in casă! Ce cinste! ce cinste! ce cinste! Bre! bre! bre!

Calfele şi ucenicii (intrănd)

Ce este? Ce este?

Tănase

Să staţi toţi aici! Ţineţi-vĕ bine! Vine bizadeaua. Auziţi? Vine bizadeaua!

Toţi (cu mirare)

Bizadeaua!

Tănase

Da, bizadeaua! Ştiţi voi ce vrea să zică bizadea? Nu ştiţi? Ei, aveţi să vedeţi indată pe bizadeaua. Cănd va intra bizadeaua să strigaţi toţi intr'un rost: să trăiţi Luminăţia Voastră! Aţi priceput?

O calfă

Am priceput: să trăiţi Minunăţia Voastră!

Tanasa

Nu Minunăţie, prostule, Luminăţie! Hai, odată cu toţii! Când voiu zice „trei“ să strigaţi. Băgaţi samă: una, două, trei!

Toţi (cu neorĕnduĕlă)

Să trăiţi, Luminăţia Voastră!

Tanasa

Nu aşa. Voi strigaţi halandala! Luaţi-o toţi impreună. Hai inc'odată. Băgaţi bine samă: una, două, trei!

Toţi

Să trăiţi, Luminăţia Voastră!

Tanase

Aşa-i bine! Iaca aud viind. Să fiţi cu luare aminte. Cum imi bate inima! Ce cinste! Bre! bre! bre!

SCENA V

Cei dinainte, Arnăuţii apoi **Mucalidi** şi **Plictichidi,** apoi **Beizadea Epaminonda** şi la urmă **Acsinia** şi **Zinca** (musica cântă un marş in sunetul căruia intră Arnăuţii)

Nr. 4

CHOR ŞI ENSEMBLE

Arnăuţii

Suntem Arnăuţi,
Oameni tari şi iuţi.

Toţi

Arnăuţi
Iuţi, iuţi, iuţi.

Arnăuţii

Purtăm fustanea,
Facem dandana.

Toți

Dandana,
Na, na, na.

Arnăuții

Avem iatagan
Cu simcea de taban!

Toți

De taban,
Ban, ban, ban.

Arnăuții

Și in cap, drept chiulaf,
Avem fes cu canaf.

Toți

Cu canaf,
Naf, naf, naf.

ENSEMBLE

Arnăuții și calfele

Arnăuți,
Oameni iuți,
Cu chiulaf
Și canaf,
Iatagan
De taban.

Imbrăcați cu fustanea,
Noi slujim } pe beizadea!
Ei slujesc }

Arnăuții se despart și se pun in două rênduri in dreapta și stinga.
Intră Mucalidi și Plictichidi, unul purtând un ciubuc frumos cu imamea bogată, altul un işlic mare.

Mucalidi

Eu sunt Mucalidi.

Plictichidi

Eu sunt Plictichidi

Mucalidi

Sunt din Chios.

Plictichidi

Sunt din Pafos.

Mucalidi

Ş'am plecat din ţara mea

Plictichidi

Să slujesc pe Beizadea.

Mucalidi

Eu am slujbă foarte grea,
Căci intind lui Beizadea
Cu talim dup-al său plac
Un ciubuc plin de caimac.

Plictichidi

Eu port şlicul — slujbă grea —
Mergĕnd după Beizadea,
Şi pe fruntea-i, după plac,
Pun şi scot acest capac.

Mucalidi

Cine nu trage ciubuc
Pentru mine-i un năuc!

Plictichidi

Cine nu poartă işlic
Pentru mine-i un mojic.

ENSEMBLE.

Mucalidi, Plictichidi

Noi din Chios
Şi din Pafos
Am venit în ţar' aice
Cu ciubuce şi işlice.

Chorul

Ei din Chios
Şi din Pafos
Au venit în ţar' aice
Cu ciubuce şi işlice.

(Intră Beizadea Epaminonda in haine orientale de matasă, de brău ii atĕrnă o sabie turcească bogată, in cap cu fes roş, incălţat cu papuci galbeni.)

Epaminonda (inaintănd.)

Eu sunt Baizadea
Epaminonda,

Mucalidi, Plictichidi

El e Beizadea
Epaminonda!
E pa pa
E pa pa
Pa pa mi mi non da.

Epaminonda, Mucalidi, Plictichidi, Arnăuţii.

Eu sunt / El e } Beizadea
Epaminonda!
E pa pa
E pa pa
Pa pa mi mi non da.

Tanasă şi chor de calfe

Să trăeşti Luminăţie
Rĕsărită in Fanar,
Să te sui păn' la Domnie
Lucind ca un felinar,

Epaminonda

(Cătră Muc. şi Plic.)

Mult imi place vorba lor.

(Cătră Chor)

Mulţumesc, mojicilor!

(Cătră Muc. şi Plic.)

Daţi işlicul şi ciubucul.

Mucalidi şi Plictichidi

Sărutăm papucul!

(Mucalidi sărută mâna dreaptă, apoi dă ciubucul; Plictichide pe cea stingă, apoi îi pune pe dinapoi işlicul.)

Chor

Să trăeşti Luminăţie
Resărită în Fanar,
Să te sui pân' la Domnie
Lucind ca un felinar!

(Doi Arnăuţi intind lui Epaminonda un jeţ, alţi doi îl ţin de subţioare şi îl aşează pe scaun, în mijlocul scenei.)

Epaminonda

Cine-i stăpânul casei?

Tanasă (inaintând)

Eu, Luminăţia Voastră.

Epaminonda

Cum te chiamă?

Tanasă (ingăimând)

Tanasă, mĕ chiamă, jupân Tanasă.... mai mare staroste....

Epaminonda

Ai fost numit blănar al Curţii?

Tanasă

Dar, Luminăţia Voastră, şi mai mare staroste de blănari, mare cinste pentru mine....

Epaminonda

Am auzit că eşti om de treabă....

Tanasă

Bunătatea Luminăţiei Voastre.

Epaminonda

Voiu să-ţi dau de lucru şi am venit insumi să-ţi vĕd marfa.

Tanasă

Să trăiţi! (către calfe) Hai, băeţi, scoateţi şi arătaţi blăni frumoase!

Epaminonda

Mucalidi, Plictichidi, alegeţi voi!

(Calfele aduc blăni. Mucalidi şi Plictichidi le examinează, in vreme ce Epaminonda se uită distras in toate părţile fumând.)

Plictichidi (uitându-se la blăni)

Asta-i lucru prost!

Tanasă

Cum prost? — Marfa cea mai bună, dela Lipsca.

Mucalidi

Prost lucru.

Tanasă

Cum? Ce fel?

Mucalidi (incet lui Tănase)

Imi dai zece la sută să zic că-i bună?

Tanasă (incet)

Dau. (in parte) Asta ţi-era!

Epaminonda (in parte)

Unde să fie fata cea frumoasă?

Plictichide (incet)

Să-mi dai doĕzeci la sută, sau rĕmăi cu marfa.

Tanasă (incet)

Dau zece!

Plictichidi

Douezeci, bre!

Tanasă (in parte)

Ce chilipirgiu! (tare) Bine, bine!

Epaminonda

Opriţi trei blăni.

Tanasă (in parte)

Trei! Bree!

Plictichidi

Am ales trei minunate, Luminăţie. Nici am mai vĕzut aşa blăni frumoase.

Epaminonda

Bine! Daţi-i două pungi.

Tanasă (in parte)

Două pungi! (tare) Sărutăm dreapta Luminăţiei Voastre.

(Plictichidi şi Mucalidi se apropie de Tănase, il iau la o parte, şi ii dau banii, impărţind cu el)

Epaminonda

Tanasă!

Tanasă

Luminăţie.

Epaminonda

Vino mai aproape. (Tanasă se apropie) Te-am făcut om domnesc. De acum ai să te ţii de casa mea.

Tanasă

Am să mĕ ţiu, Beizadea, am să mĕ ţiu grozav.

Epaminonda

Fiind de casa mea trebuie să-ţi cunosc familia, nevasta, copiii.

Zamfir (in parte)

Al dracului.

Tanasă

Am numai o fată!

Epaminonda

Vroiu s'o vĕd.

Tanasă

Nu vreau să mĕ laud, Luminăţie, dar bună fată am, curăţică... harnică...

Zamfir

Da-i ruşinoasă, n'are să s'arăte!...

Epaminonda

Cine-i mojicul care vorbeşte acolo?...

Tanasă

Ia o calfă, un prost.... (către Zamfir) Mă, o să te ucid, auzi!

Epaminonda

Adă-mi copila, voiu s'o vĕd!

Tanasă

Iacă, mĕ duc, Luminăţie (iese).

Zamfir

Minunăţie.... Luminăţie, fata-i ruşinoasă, nu-i cum sunt altele....

Epaminonda (către Plictichidi şi Mucalidi)

Ziceţi mojicului să tacă.

Plictichidi (apucând câte de o mână pe Zamfir).

Taci, mojice, ori....

Mucalidi

Te facem bucăți.

Zamfir

laca tac. (in parte) Imi vine să crĕp de necaz, nu alta.

SCENA VI

Cei dinainte, Zinca

Nr. 5.

ENSEMBLE și QUINTET.

(Intră Tanasă ținând pe Zinca de mână. Acsinia îi urmează).

Tanasă

Luminate Beizadea,
Asta este fata mea!

Epaminonda

Vin mai aproape, vin, fetică,
Sărută mâna mea.

Zinca (in parte)

Ce tare-mi bate inima,
Grozav imi e de frică!

(S'apropie și-i sărută mâna)

Epaminonda (in parte)

Ce figură ingerească
N'am mai vĕzut așa ceva!

(tare)

Fiind că ești acum domnească,
De grijă noi îți vom purta.

Acsinia (in parte)

Al dracului de Arnăut
Viclean și prefăcut!

Zamfir (in parte)

De ciudă crĕp în mine,
Şi să-l omor îmi vine!

Tanasă

Ce cinste, ce 'nălţare,
Ce zi de serbătoare!
Ce Beizadea de treabă!

Epaminonda (arătand pe Acsinia)

Cine-i această babă?

Tanasă

Este cumĕtra mea!

Acsinia (inaintănd)

Sunt, Luminate Beizadea,
Vestita Mamă Acsinie,
Care cu multă dibăcie
Ştiu să farmec, să descănt
Inimi mândre să încănt;
Fac de dragoste, de dor,
Spun ascunsul viitor!

Epaminonda

Că te cunosc prea bine-mi pare,
Pe mână-mi pune-o sărutare;

(Acsinia se pleacă şi-i sărută mâna. Epaminonda ii şopteşte incet)

Spune-mi unde locueşti,
Căci tu babă-mi trebueşti!

Acsinia

Luminate Beizadea,
Eu sunt la porunca ta! (trece in dreapta)

(Epaminonda se scoală şi inaintează).

QUINTET

Epaminonda

Ce drăgălaşă fată,
Ce chip incântător!
Mi-e inima 'mbătată
De dragoste şi dor!

Tanasă

Ce cinste, ce 'nălţare!
Ce bună bizadea!
O zi de serbătoare
E azi in casa mea!

Acsinia

Ce neagră viclenie,
Ce drac de Arnăut!
Dar mama Acsinie
Deloc te-a priceput!

Zinca

Mĕ infior, ca frunza
Ce tremură de vĕnt,
Şi-mi vine ca să intru
De frică in pămĕnt!

Zamfir

Ard de necaz in mine
La dĕnsul cănd privesc,
Pe el să sar imi vine
Şi gătul să-i sucesc!

Epaminonda

Arnăuţi, oameni de casă,
Gătiţi-vĕ, deacum mĕ duc!

Mucalidi, Plictichidi

Sărutăm al tĕu papuc!

Arnăuţii

Noi te urmăm, stăpăne.

Epaminonda

Blanar domnesc, rĕmăi cu bine!

Tanasă

Să trăeşti, Luminăţie,
Calea trandafiri să-ţi fie!

Epaminonda (cătră Zinca dismierdăndu-i bărbia)

Iţi dau voie, dulce fată,
Să-mi săruţi măna inc' odată!

Zinca (in parte, sărutându-i mâna)

De groază tremur toată!

Zamfir (in parte)

Fiară turbată, câne!

Epaminonda (către toți)

Să vă găsesc cu bine!

Tanasă, și **Chorul**

Să trăești, Luminăție,
Calea trandafir să-ți fie!
Pe norod să-l ocrotești
Intru mulți ani să trăești!
Să trăești!

(Epaminonda, Grecii, Arnăuții pornesc spre fund. Perdeaua cade.)

UN CARACTER DE ARTIST

N'am ţinut niciodată la mine insumi, niciodată nu m'a interesat soarta mea proprie. Pe cât imi părea de indiferent, dacă legătura de gât imi era strimb pusă, tot aşa de puţin mĕ miram când inima imi era grea.

Nu simţisem cum suferinţa venise incetul cu incetul, şi nu o luai in seamă nici când a crescut şi a ajuns a mĕ stăpâni. Deodată mĕ simţii stăpânit, dar, precum am zis-o, prea puţin imi păsà.

N'aş fi crezut să ajung vreodată a-mi descrie viaţa, dar bĕtrâneţele aduc multe slăbiciuni. Trecĕnd ieri pe lângă o librărie, vĕzui un tablou care imi părea cunoscut, insă nu-mi aduceam aminte unde-l vĕzusem şi astăzi il găsii intre copiile mele. Asta m'a pus pe gânduri. Poate că le uit pe toate, şi vĕd apropiându-se ziua in care aş dori să-mi aduc aminte. Deaceea vreau să să incerc a mĕ ocupa odată de mine insumi. Nu este o justificare, nu ţin la nimic, am lăsat să se intĕmple toate aşa precum veneau. O Doamne, par'că nu ştiu eu cum judecă lumea. Cine a vĕzut-o aceasta o singură dată nu mai poate pune temeiu nici pe judecata sa nici pe a altora. Ce suntem noi alta decât frunzele frĕmĕntate fără de voia lor de pe un copac secat, care nu ne dă nicio putere, pentru că nici el insuşi n'o are ?

N'am inţeles niciodată ingâmfarea omului care vorbeşte de alegerea vocaţiunii sale. Cel ce se poate hotărì dela sine, ii este scris să se poată hotărì. Mie nu mi-a fost dat niciodată. Poate că dintr'un inceput mi-a fost dat să fiu o căprioară, dar intĕmplarea mĕ făcù om, pentru că-mi dete pornirea spre musică. Era oare mama de vină cu vocea ei cea dulce? Ea, sărmana femee, nu ştia şi nu vroia să mĕ crează că nimeni nu e vinovat de nimic, şi o durea inima când vedea că arta de făcut m'a făcut om, dar m'a făcut un om ca neoamenii. Oare era arta? Arta e ceva inalt, nu ea a fost de vină, ci eu n'o aveam pe deplin in mine, de aceea am fost şi am ajuns tot mai nedeplin. Dar precum ziceam, aşa mi-a fost scris. Numai când urmez raţionamen-

tele convenţionale, trebue să mărturisesc, că multe le-aş fi putut schimba, dacă intr'adevĕr aş fi vrut. Insă eu niciodată nu puteam să voesc.

Singurătatea — iată resumatul vieţii mele. Copiii fenomenali sunt in totdeauna singurateci. La vĕrsta de zece ani păream a promite foarte mult; se zicea intr'una că o lume intreagă e ascunsă in ochii mei. Cănd am implinit douĕzeci de ani, lumea tot ascunsă era; asemenea la treizeci, ea n'a eşit nicidecum la iveală, fiindcă n'a fost, şi cănd eram de patruzeci de ani, nimeni n'a mai zis-o. Şi astfel mama se mută, de dragul invĕţătorilor, in oraşul cel străin. „Ce influenţă va avea Parisul asupra lui!“ ziseseră cu toţii la noi acasă, iară mama i-a crezut. Simţimĕntul de tainică ingrijire, pe care i-l inspirasem totdeauna fiindcă eram altfel decăt ceilalţi oameni (se inţelege, ea credea de un soiu mai inalt), incepuse incă de pe atunci. — Vroia să mĕ vază odată ca pe ceilalţi copii, de aceea făcea atătea incercări. Invĕţam bine, mĕ produceau in societate, ii lăsam să mĕ arate fără vre-o sfială, fără de nicio plăcere, ba chiar fără de niciun interes. „Ce va deveni, cănd i se va deştepta sufletul?“ se tot zicea in jurul meu, iară mama zimbea cu intristare, şi eu priveam la oameni ca la nişte petricele felurite, fără stimă, fără dispreţ, cu nepăsarea cea mare şi apatică, care-i făcea pe toţi să crează că aveam in inima mea adăncimi nestrăbătute. Mi-am dat eu vreodată seamă despre simţirile mele? Nu, niciodată; mĕ perdeam in visuri, mĕ intindeam cu plăcere subt copacii cei inalţi in iarba recoroasă, cănd ieşeam din oraş la zile de sĕrbătoare, dar de obiceiu căntam cu plăcere ore şi zile intregi pe vioara mea.

Aşa trecură poate ani intregi, căci din copilul cel fenomenal se făcù băiatul cel fenomenal şi insfirşit un tĕnĕr care lepădase de pe afişele de concert insuşirea de „fenomenal“.

Ne urmam viaţa in linişte, aveam tocmai destul pentru a putea trăi; eu invĕţam dela o lecţie la cealaltă, mĕ găndeam dela o zi la alta, petreceam jumĕtatea nopţilor cetind, şi numai după ce stingeam luminarea şi vroiam s'adorm, mĕ cuprindea singura simţire adăncă a fiinţei mele: dorul de casă. „Ah! de n'aş fi fost eu un copil fenomenal, de n'aş fi invĕţat nimic, de-aş fi putut să stau mereu la soarele cel cald, intins pe iarba pămĕntului ţĕrii mele şi să plăng fericit!“ găndeam adeseori; fiind insă că dorinţa mea nu avea nicio insemnătate pentru mine, n'am urmat-o niciodată. Nu era niciun merit din partea mea,

că mĕ dedeam după ceilalţi, dar nici ei nu mi-o recunoşteau drept merit, — deşi astăzi nu prea înţeleg pentru ce nu.

„Este oare cu putinţă ca cineva să trăiască aşa pe deplin pentru un lucru şi acesta totuşi să nu-i constitue viaţa?“ zicea profesorul meu, uitându-se cu o ingrijire binevoitoare la mine. El ţinea la mine, ii făceam onoare, şi de dragul lui mĕ incercam căte odată să aflu ce-mi constitue viaţa. Nu mama; căci ea murì şi cu toată durerea perderii, eu am rĕmas neschimbat. După moartea ei, mĕ trimiseră in Italia. La inceput trăiam dintr'un stipendiu al Universităţii, apoi, nevroind să mĕ intorc nici acasă, nici la Paris, trăiam aşa, de azi pe mâine, din ceea ce căştigam. Deşi noaptea mi se mai ivea ţara mea ca o nălucire, totuşi credeam că mi-era ursit să mor intre străini. Unde eram, eram şi credeam că trebue să fiu. In călĕtoriile mele, intĕmplarea mĕ adusese intăi la Veneţia; acolo imi luai o odaie cu privirea spre mare şi rĕmăsei trei zile oarecum fără simţire, cu ochii perduţi in adăncimile ei. Am privit şi am tot privit, şi apoi mi-am apucat vioara, am cântat noaptea intreagă, şi-mi părea că deodată m'aş fi deşteptat, ca şi când Veneţia mi-ar fi revelat libertatea fiinţei mele. Era nemărginirea, aceeaşi nemărginire ca la câmpiile ţĕrii mele, dar aici mişcată şi plină de viaţă. Ah! de m'aş fi născut in faţa ei, intreit de iute şi de uşoară mi-ar fi fost bătaia inimei! Marea cuprindea in sine elementul de viaţă de care fusesem lipsit; ea impreuna in aceeaşi formă liniştea monotonă cu mişcarea cea vecinică.

Aşa şedeam şi mĕ uitam zilele cele d'intăi, iară noaptea cântam nebuneşte pe vioara mea, ca şi când aş fi vrut să opresc in loc toate stelele ce schinteiau pe valuri; n'am mâncat şi n'am dormit până ce n'am fixat melodia pe hârtie in note, apoi recăzui in mine, nemai dorind de a fi fost altfel. In urmă nu mai eram nici vesel, nici mâhnit, studiam inainte, ca şi la Paris, din deprindere, din nimica alta; căci niciodată n'am cunoscut stima de sine care indeamnă pe atăţia la lucrare.

Insă eram incă tĕnĕr, abia de 25 de ani. Imi vorbiseră foarte adeseori mama şi puţinii ei amici, despre influenţa amorului asupra mea; era parc'ar fi aşteptat prefacerea, imbărbătirea spiritului meu de la femee. Aşa de des vorbiseră despre asta, incât uneori mĕ apucase un fel de curiositate. Dar imi trecuse iute, cunoşteam femeia intocmai ca pe oameni: ce lucru nou imi mai rĕmânea oare de cunoscut? Amorul aduce suferinţă cu bu-

curii; mĕ temeam de bucurie ca şi de suferinţă, mĕ temeam, deşi pe amĕndouĕ nu le cunoşteam, sau, cum ar zice poate oamenii cu dor de viaţă, fiindcă pe amândouĕ nu le cunoşteam. Insă tot nu mĕ temeam aşa de mult incât să mĕ fi ferit de ele; nu puteam, cu desăvĕrşire nu puteam nici să mĕ feresc de ceva, nici să fac ceva.

Şi aşa o intĕlnii pe ea şi mĕ lăsai, sub inriurirea ei. Era o zi păcloasă; spre seară ieşisem la Lido. Adeseori mĕ prindea mirarea că in felul cum eram mĕ mai mişcam; dar se vede că o făceam mechaniceşte. Când mĕ intorsei, era cam deşartă corabia, sus pe punte imi bătea vĕntul prea tare, căci se pregătea o furtună; aşa mĕ coborîi in cabină. Aici şedea un domn bĕtrân şi, după infăţişarea lui, foarte bolnăvicios, iară lângă dĕnsul, ţinĕnd mâna lui in dreapta ei şi uitându-se afară prin fereastră la norii grei goniţi de vĕnt, stetea o femee inaltă şi de talie subţire. Era imbrăcată in alb şi sta aşa de nemişcată, incât prin aceasta imi atrase privirea asupră-şi, căci femeile le-am vĕzut in totdeauna cuprinse de o mişcare fără de astĕmpĕr. Perdeaua albastră a ferestrei sbura in jurul capului ei, aşa incât nu vedeam decât pĕrul lung şi blond carei cădea până pe umeri. Ce mĕ făcu oare s'o privesc cu o deosebită luare aminte chiar de la inceput? Cum m'a atras din primul moment figura ei albă şi inaltă par'că ar fi fost o apariţie supranaturală? Căci eu de obiceiu le treceam toate cu vederea. Era soarta, care pentru intăiaşi dată inriurea asupra vieţii mele.

Deodată ea se intoarse, şi doi ochi mari de un albastru intunecat, precum numai Englitera le dă femeilor ei, se indreptară spre mine. Toată faţa ei părea ochiu şi numai ochiu, atât de străvezii, de palide şi nemişcate erau trăsăturile ei, iară stelele schinteiau şi fulgerau. Mĕ uitai inmărmurit la dĕnsa, apoi mĕ intorsei. O Doamne, ce era asta? O formă pentru mine nouă al aceluiaşi conţinut; nici nu pretinsesem de a cunoaşte toate formele, toate fasele de intrupare, dar ce conţineau, ce trebuiau să conţină—asta o ştiam din destul. Era plină de graţie tĕnĕra femee; incepusem de curĕnd a desemnà, şi de-atunci urmăream vrĕnd nevrĕnd liniile. Şi aşa după cinci minute stând cu ochii pe jumĕtate inchişi, iarăşi ii desemnai in gându mi formele pe hărtie. Acum se plecă asupra soţului sĕu, apoi ridică mâna pentru a da la oparte perdeaua albastră; erau toate mişcări plăcute, şi, privindu-le, uitasem căldura şi furtuna ameninţătoare.

Tocmai pe când debarcam, începù furtuna. Ea se şi suise pe punte şi se uita ingrijată imprejur, vĕzĕnd că vĕntul o apucă cu atăta tărie incăt braţul pe care-l intinsese soţului sĕu nu-l mai putea sprijini. Eram lăngă dĕnşii, mĕ apropiai şi-i oferii domnului braţul cu căteva vorbe de scuză. Ea nu putù să rĕspunză, ci grăbi inainte spre otelul cel mare din faţa locului de debarcare.

„Nu prea vĕd bine“, zise domnul pe care-l duceam mai incet, şi după mişcările sale simţii că era orb. Această observare mĕ trăzni ca un fulger. Cum imi aţintisem eu privirile pe femeia lui, pe când el nu o putea păzi de ele! Mĕ simţeam ca un criminal. In momentul acesta se intorcea dĕnsa, urmată de un servitor, care, vĕzĕnd că-mi păstrez locul, sprijini celălalt braţ al stăpănului sĕu, şi aşa intrarăm in otel şi suirăm scările. O odaie mare cu mobile intunecoase ni se deschise; mĕ apăsau oarecum căminele de marmură neagră, perdelele de catifea verde inchisă; mĕ cuprindea un fel de ameţeală in odaia asta rĕcoroasă şi posomorită.

„Vĕ mulţumesc“, zise domnul salutăndu-mĕ, şi intră in camera de alături, precum se vedea spre a-şi schimba hainele. Ea stetea tăcută in mijlocul odăii; ştiam că trebuia să-i spun numele meu, insă cum? Nu eram obicinuit a venì in atingere cu femei; aşa, o salutai şi mersei spre uşă, când ea se apropiă iute de mine şi zise: „Vĕ cunosc, v'am vĕzut la Paris, chiar şi aici adeseori, ştiu şi ceva din compoziţiile d-voastră“, şi se aşezà la clavir şi-mi căntă primele tacte dintr'o fantasie ce o scrisesem cu căţiva ani in urmă.

„Asta e o lucrare fără de nicio valoare, ii zisei.

— Poate fiindcă o cănt eu“, rĕspunse ea zimbind, când se deschise uşa şi bărbatul ei strigă: „Edito!“

„La revedere, nu-i aşa?“ zise ea, imi dete mănа in treacăt şi dispărù in odaia de alăturea. Scoborìi scările, şi cu toată ploaia mersei pănă la casa mea, care nu era depărtată. „Cum poate un om cu o infăţişare aşa de liniştită să fie atăt de viu; e insă o femee, iară nu un om“, imi zisei. Schimbai hainele, căci mi le muiase ploaia, apoi mĕ lungìi pe o canapea, luai o carte in mănă, cerui o inghe̊ţată găndindu-mĕ la toate, numai la Edita nu. Nici ziua următoare nu mĕ găndii la ea; şedeam la fereastra deschisă, citeam, scrieam şi căntam. Aşa trecură căteva zile. Intr'o seară imi veni gustul de a mĕ duce pe piaţa San-Marco la musica mitară. Mĕ plimbam visător in jos şi in sus, când auzìi că dela

una dintre mesele pe lângă care trecusem mai adeseori, mĕ chiamă cineva pe nume; uitându-mĕ intr'acolo, recunoscui pe Englezii mei.

„Este oare amabil că n'aţi mai venit să vedeţi cum ne aflăm? mĕ intrebă tinĕra femee; cântatul meu trebue să vĕ fi speriat aşa incât nu v'aţi mai intors. Mărturisiţi, că v'am stricat concepţia.

— Drept vorbind, zĕu că n'am fost destul de atent pentru ca să pot judeca, ii respunsei, cu toate că aveam simţimêntul că damelor nu trebue să le spunem adevĕrul.“

Ea rise, soţul ei de asemenea, apoi se intoarse cătră o femee care şedea lângă dĕnsa, şi ii şopti pe englezeşte, o limbă pe care o inţelegeam:

„Ia spunemi, nu-i un urs de tot hazul?“

Apoi mĕ presentă acelei dame şi unui domn; erau sora şi fratele ei.

„Faceţi-ne plăcerea de a prănzi mâine cu noi“, zise acuma orbul, şi eu, pentru a scăpa, rĕspunsei „da“, şi după o salutare mĕ dusei mai departe.

Eram rĕu dispus, eram par'că sătul de Veneţia; nu mai mĕ puteam duce nicăeri fără teamă de a intâlni pe aceşti necunoscuţi. Ieşii cu barca până departe pe mare, apoi acolo le uitai pe toate. Dar a doua zi iar mĕ deşteptai cu gândul că mĕ aşteaptă o sarcină, pe lângă asta nedomirirea care o aveam de a nu şti cum să mĕ imbrac. Femeile bagă in seamă toate nimicurile; dacă la această ocazie nu sunt imbrăcat cum se cuvine, am să-i par numaidecât ridicul. Cu toate aceste, la cinci ceasuri bătui la uşa camerii neplăcute, servitorul imi deschise, apoi se duse să vestească pe stăpână-sa. Ea veni, aş putea să zic sărind. Era asta aceeaşi femee pe care o admirasem pentru liniştea ei?

„Ce bine că veniţi aşa de vreme; putem să mai stăm de vorbă.“

Eu tăcui salutând-o numai. Apoi ne aşezarăm, şi ea urmă fără sfială, uitându-se mereu la mine cu ochii ei albastri, strălucitori:

„Deunăzi pe corabie aveaţi o infăţişare aşa de nefericită, incât imi era inima cuprinsă de durere, fiindcă cunosc istoria tristă a d-v. Trebue să fi suferit atât de mult, şi acela care insuşi cunoaşte suferinţa simte pe deplin durerea altora“. Zicĕnd acestea, i se umplură ochii de lacrimi. Mĕ gândii la bărbatul ei orb şi zisei:

„Trebue să cunoaşteţi intr'adevĕr multe suferinţe.

— Dar şi atât de multă fericire! Drept vorbind, de când cu

boala bărbatului meu, sunt indoit de fericită, căci acuma o ştiu şi o simt in toate zilele că are trebuinţă de mine, că sunt pendru dĕnsul ceva. Inainte mĕ tot temeam ca nu cumva să-i pară rĕu de a avea o femee aşa de neştiutoare, aşa de nevrednică de dĕnsul. Dar a-l vedea suferind pe un asemenea om, este intr'adevĕr greu. Vezi, urmă ea zimbind şi inroşindu-se, am atăta incredere in d-ta incăt te vei mira de mine, dar imi este par'că te-aşi cunoaşte de mult, fiindcă in casa profesorului d-tale la Paris auzeam vorbindu-se in toate zilele despre d-ta. Tot acolo am făcut cunoştinţă cu mama d-tale", adause ea mai incet.

Vecinica poveste despre nefericirea mea, vecinica poveste a adăncimilor mele nepĕtrunse, de care mi-era silă, nefericitul interes care se credeau toţi oamenii datori a-l avea pentru mine, fiindcă scrisesem căteva rapsodii şi fiindcă mi se ura atăt de mult cu dĕnşii! I-aşi fi spus căt de neplăcute imi erau toate aceste, dar pĕrul ei blond ii cădea atăt de plin şi de frumos pe umeri, incăt ochii mei se bucurau de dĕnsul; măna ei subţire se juca atăt de gingaş şi cu atăta preocupare cu ciucurele jeţului şi vocea ii era atăt de dulce şi plină de adevĕr!

De aceea ii respunsei numai: „Aţi fi foarte desamăgită, dacă m'aţi cunoaşte mai de aproape, un lucru de care să vĕ ferească Dumnezeu!

— Sper să vĕ cunosc mai bine şi că-mi veţi da voie să arunc o privire intr'un atelier de artist; de sigur că mĕ credeţi foarte nevrednică de aceasta, dar aş dori-o foarte mult."

Şi aşa vorbeam noi intr'una, noi... adică ea. Ea stăruia cu vorbele ei, iară eu o urmam, dar mai des mĕ uitam numai la ea, fiindcă era plăcută la vedere. Cu căt tăceam mai mult, ea cu atăt mai multe gănduri imi presupunea. Fără 'ndoială numai femeile, şi chiar nu cele mai rele dintre ele, vĕd atăt de mult in ochii intunecaţi ai oamenilor tăcuţi.

Căud incepuserăm a vorbi, ea mĕ crezuse numai un tinĕr artist talentat şi sfios; iară căud familia ei se intoarse dela plimbarea pe apă şi ea imi oferi braţul pentru ca să o duc la masă, mĕ credea geniul cel mai mare de pe pămĕnt. Iar eu eram şi rĕmăneam strimtorat.

La masă ea se ingrijea numai de bărbatul ei, şi căud vorbea cu dĕnsul şi se uita la el, trăsăturile ei reluau acea duioasă imobilitate, ştia că el nu putea s'o vază şi asta ii dăduse liniştea care imi plăcea atăt de mult. Tot ce citisem despre femei

imi trecù prin gând şi par'că tot era scris despre dênsa. De m'ar fi lăsat in pace, de n'ar fi incercat a mĕ face să iau parte la convorbire, eu aşi fi fost mulţumit. Dar ea credea că mĕ simţeam străin in mijlocul lor, ba chiar se inroşea când mĕ arĕtam neindemânatic, şi voia să mĕ facă a mĕ simţi mai acasă intre dênşii. Aveam prea puţină şi iar prea multă iubire de mine insu-mi pentru a-i putea fi recunoscĕtor. Ce-mi păsa mie ce gândea coconaşul de modă, fratele ei, despre mine. Sau ce-mi păsa de ce va fi zicênd mâine infumurata ei de soră despre neidemânatecul străin. Bărbatul ei spera că-i voiu cântà ceva după masă; vorbea foarte amabil, dar fără niciun interes, cu mine, — şi astfel se trecù masa. „De ce nu este altul in locul meu, cum s'ar bucura de ochii strălucitori ai tinerei femei!“ aşa mĕ gândeam pe când ea mĕ ducea zimbind la clavir. E ceva curios că omul are mereu parte de ceeace nu doreşte!

„Nu prea cânt la clavir; dar dacă vĕ place musica, să vĕ cânt odată din vioară“ ! ii zisei orbului; apoi cântai, precum se vede, timp indelungat, căci imi perdusem amintirea. Când incetai, inserase; in faţă cu mine, rezemată de uşă, stetea Edita şi mĕ speriai vĕzênd incordarea cu care işi indreptase ochii spre mine; buzele ei erau strinse, dar ochii deschişi tare, erau aţintiţi asupra mea, par'că ar fi vrut să mĕ pĕtrunză. Ea tresări şi, intâlnind privirea mea, incepù să zimbească.

Mĕ simţeam din ce in ce mai strimtorat; plecai in curĕnd, dar aceşti ochi uimiţi mĕ urmăreau.

„Atât imi lipseşte ca să-mi bat capul cu priviri femeeşti!“ Zicênd aceste, mĕ intinsei in odaia mea şi luai hotărirea de-a părea mai bine rĕu crescut, decât să mai primesc invitările străinilor.

Insă a doua zi apărù feciorul galonat cu un bilet care cuprindea rugămintea de-a da doamnei pe timpul cât va sta in Veneţia lecţii de musică. Eram intr'adevĕr desperat, căci feciorul aştepta rĕspuns neintărziat şi aşa, ca să câştig timp pentru a mĕ scuzà, ii spusei că am să duc eu insumi peste zi rĕspunsul. Rareori fusesem atât de rĕu dispus; in zadar imi ziceam că lucrul ĕsta de nimic era nevrednic de atâta supĕrare, nu-mi puteam stăpâni necazul, nici chiar când iar ajunsei să bat la uşa ei. Când intrai, ea era singură şi şedea la fereastră.

„Ah! vii să-mi spui că vremea iţi este prea scumpă pentru

o astfel de incepĕtoare, zise ea, după ce se uită un moment la mine.

— Dar nici nu ştiu cum cântaţi, ii rĕspunsei pentru a zice ceva. Cântaţi-mi ceva !

— Poate să fie din coposiţiile d-tale ?

— Nu, nu pot să le ascult pe ale mele proprii, gustul imi este prea bun pentru aceasta."

Ea dete rizĕnd din cap. Apoi cântă, dar se intrerupse deodată zicĕnd :

„Vezi d-ta, ştiu că n'am talent mare ; noi Englezii suntem in astă privinţă neglijaţi de natură. Să nu crezi că mĕ inşel asupra darurilor cu care sunt inzestrată ; dar bărbatului meu ii place musica atăt de mult, incăt ii cănt ceasuri intregi, şi de dragul lui profit de toate ocaziile spre a mĕ perfecţiona. Fii bun şi cântă din cănd in cănd cu mine, d-tale iţi este o osteneală mică in asemĕnare cu marea mea plăcere."

Astfel ii zisei că da, şi de atunci veneam in fiecare zi in odaia intunecoasă. Căteodată cântam trei ceasuri de-a rĕndul, in vreme ce soţul ei şedea la fereastră şi asculta. Căteodată eram şi singuri, atunci vorbeam, dar totdeauna ea mai mult decăt mine. Ea avea mare compătimire femeească in sufletul ei, şi egalitatea, fericita conformitate a intregei ei desvoltări interioare, o făcea atăt de plăcută ; din acestea isvorea induioşarea ei pentru mine, omul cel aspru şi unilateral. Fără voie se tot găndea căt de dureros trebuia să mĕ lovesc de dungile mele proprii şi vroia să-mi ajute a mĕ cioplì. O Doamne, cum umbla in voiele mele numai pentru a nu mĕ face să găndesc că ea se crede mai presus de mine. O simţeam aceasta ; da, vedeam orbirea ce o avea faţă cu mine ; dar, cu căt incercam să-i arĕt nevednicia mea, cu atăt mai bună se făcea crezĕnd că aveam cu atăt mai multă trebuinţă de măna ei cea blondă.

„Am să te impac chiar fără voia d-tale cu viaţa", zicea ea adeseori rizĕnd, iar eu ii aruncam o privire recunoscĕtoare, nu pentru cuvintele ei, ci fiindcă ii şedea bine căud ridea.

Ce-mi trebuia mie impăcarea cu viaţa ? Mĕ simţiam bine ; odaia mea despre marea intinsă era rĕcoroasă şi comodă ; la Englezi puteam să mĕ duc sau să nu mĕ duc, după cum imi venea la socoteală, ea mĕ primea cu aceeaşi părere de bine. Orbul se deprinsese aşa de mult cu mine, incăt uneori mĕ ruga chiar să-i citesc. Atunci Edita şedea lăngă el, ţinĕndu-i măna şi desmier-

dând-o, — şi mâna mea o desmierdase odată aşa, când mĕ tăiasem, şi de-atunci mĕ uitam adeseori peste carte cu oarecare pismă la degetele ei albe impodobite cu nenumĕrate inele. Incercam atunci a prinde o privire dela ea, dar in zadar; toate razele ii erau indreptate spre inlăuntrul ei când se ocupa cu soţul sĕu, şi asta a fost ceea ce mĕ pierdù. De când introduseserăm aceste seri de lectură şi de când, intrând odată la o oră neobicinuită, o vĕzusem şezĕnd pe un scăunaş la picioarele bărbatului ei şi scriindu-i pe genuchi după dictatul lui, aveam pe inimă in contra ei ceva ce nu mĕ părăsea. Noaptea mĕ trezeam uneori şi-mi ziceam:

„Ce fel de toane femeeşti o vor fi făcut să se intereseze de mine? De ce a trebuit să se vĕre in viaţa mea incoloră şi regulată, spre a mĕ umplea de nelinişte prin toate vorbele ei mângăitoare şi mişcările ei de şarpe mlădios? Acum o vĕd pretutindinea, nici măcar vioara nu mi-o pot atinge, imi pare că numai vocea ei imi resună din coarde.“

Apoi când eram singur cu ea, ii vorbeam de imposibilitatea de-a mĕ interesa pentru ceva; ziceam, in mijlocul unei cercetări ce mi-o făcea asupra problemelor sufleteşti, că eram atât de obosit şi că mi-era dor de linişte şi de singurătate, numai de n'ar trebui să mai aud un glas omenesc, până ce insfârşit imi respunse odată: „Dar nu-ţi sunt eu nimic pentru viaţa d-tale? Interesul cald al bărbatului meu şi al meu pentru d-ta iţi este intr'adevĕr atât de indiferent?

— Nu trebue să mĕ intrebaţi lucruri la care nu pot rĕspunde. D-voastră m'aţi invĕţat că adevĕrul nu poate să se spună intotdeauna tare.“

Ea se inroşi. Oare de necaz? Credea oare că acest adevĕr e indiferenţa mea pentru dĕnsa, ori poate chiar că eram pĕtruns de o patimă pentru ea. Femeile intotdeauna cred in puterea lor atot-biruitoare. Mĕ apucase un fel de ură in contra ei in ziua când intrerupse convorbirea noastră, rugându-mĕ să vin altădată fiindcă era ocupată. De astădată ea nu-mi dete mâna la plecare, ci-mi părea că se ţine mai ţeapănă şi se indreaptă spre uşă cu conştiinţa că coada rochii de catifea i se drapează frumos.

Sara o vĕzui trecĕnd in toaletă elegantă la consulul francez, care dedea o serată. Oare deprinderile mele de concert, intreaga-mi viaţă de copil fenomenal mi-au dat numai acel gust, sau este el inăscut: am dor de lux, şi când vĕzui pe Edita trecĕnd pe lângă mine intr'o intreagă mare de materie viorie, cu trandafiri şi dia-

mante sclipicioase in pĕrul ei gătit, imi păru mai dorită decăt orişicănd.

Ziua următoare mersei mai de vreme la ora hotărită pentru lecţie. Mi se şterseseră in somn impresiile serei trecute; mi se intunecase oarecum sufletul ca la toţi cei ce petrec in Veneţia pe vreme de ploaie. Niciun oraş nu e atăt de intunecat şi de posomorit căud nu e soare. Cu toate că era foarte de vreme, Edita mĕ şi aştepta; mĕ intimpină dăndu-mi amăndouĕ măinile şi zise: „Ah ce mică am fost ieri! Dar m'am şi căit. Cum pot eu să-mi doresc pe artistul meu aşa de plin de amabilităţi sarbede ca ceilalţi oameni. Nici n'aşi putea să te iubesc atăt de mult dacă n'ai fi un om atăt de ciudat in felul d-tale; mai trebue să-ţi arĕt incă mult timp cu cătă căldură mĕ interesez de d-ta, pentru ca apoi să rĕspunzi cătva la ea.“ Şi tot imi mai ţinea amăndouĕ măinile; atunci eu i le sărutai pe a le ei şi mĕ uitai ruşinos la ea. Ea zimbi fericită şi zise: „O sărutare de mănă dela d-ta e ceva cu totul deosebit şi mĕ face măndră.“ Apoi ne aşezarăm, eu tăcui, iară ea urmă mai departe:

„Sora mea zice că ieri am trecut pe lăngă d-ta. Nu te-am vĕzut, dar trebue să-ţi fi părut că asta era dinadins, apoi găteala imi era atăt de ridiculă. Căt de mult trebue să le despreţueşti d-ta toate aceste şi căt de rea părere trebue să aibi fără 'ndoială despre mine. De căud te cunosc, aş tot vrea să mĕ gătesc căt de simplu, pentru ca să nu crezi că ţin la spoielile care-mi sunt date din intĕmplare şi care le despreţueşti cu atăta drept.“

Ea vedea in toate o adăncă intenţie sufletească, chiar şi in neglijenţa mea.

„Apoi ieri sară, incepù ea din nou, sperasem a te intălnì in acea serată. Ştiam că te rugaseră cu tot dinadinsul ca să vii, şi toată sara avui inima grea fiindcă poate eram eu causa nevenirii d-tale.“

Ea privì cu coada ochiului la mine: „Eram eu cauza?

— Cine ştie, nu mi-am dat incă seama.

— D-ta tot un pui de urs rĕmăi, zise ea rizĕnd din toată inima, şi prin firea-ţi reservată devii foarte periculos.“ Ii sărutai din nou măna, iară ea mĕ lăsă. Apoi zisei aşa cam fără de voie:

„Dar prea ţiu la d-ta... Trebue să ţii şi d-ta la mine, căci pe asta mi-am clădit planul meu de a te scăpa“, urmă ea iute, apoi merse la clavir şi nu mai vorbirăm. Insă ea rĕmase veselă şi binevoitoare toată dimineaţa.

Două zile după aceasta, orbul se imbolnăvì şi trebui, după sfatul medicilor, să părăsească Veneţia, unde şi incepuseră căldurile cele mari.

Atăt de cu grabă se făcură pregătirile de plecare, atăt de surprinzătoare imi erau toate aceste, incăt nu-mi venii in fire decăt căud ii văzui plecănd dela gară. Edita era ca şi inchisă in sine: era oare numai grija pentru soţul ei? Le făgăduisem a mă duce să-i văd in curănd in Elveţia; ea imi zisese in glumă că ei erau acum tutorii mei, că fără sfatul, ba chiar fără voia lor, nu mai trebuiam să fac nimic. Se inţelege că făgăduii tot, nu mai ştiam ce făceam, şi căutam numai incă o privire una din acele priviri, cu care mă obicinuisem pe căud ii căntam la clavir sau căud, rareori, ii vorbeam de ţara mea. Se şi urca ca să plece, căud se mai intoarse odată, buzele ii tremurau incet, ea se plecă, privi adănc şi trist in ochii mei şi zise: „La revedere!“

Apoi plecară, şi eu mai rămăsei vreo jumătate de oră pe peron plimbăndu-mă mereu in sus şi in jos. Eram trist şi mă simţeam cu inima frăntă, frăntă pentru intăiaş dată in viaţa mea. Mă intorsei cu gondola cu care mersese ea, şi ochii mi se umplură de lacrimi, venii in odaia mea, o căutai toată ca să găsesc o amintire pipăită dela dănsa, imi era dor de o panglică, de o carte care aşi fi putut s'o prind in mănă ca să o sărut, ca să plăng asupra ei; nimic, nimic n'aveam dela dănsa, nicio fotografie, nicio scrisoare, nicio floare; niciodată nu-mi făcusem inchipuire de importanţa pe care aceste lucruri puteau să le aibă pentru mine. Apoi iară voìi să ies, dar mă oprì gănduł de-a trece pe lăngă casa unde şezuse ea, de a umbla dealungul cheiului la care privisem din ferestrele ei; mă intinsei liniştit pe canapea. Trebue să-mi treacă şi asta. E o suferinţă atăt de nouă, nici nu pot să o port. Acum zării vioara! Cu cătă silă ii căntasem intăiaşi dată din ea! Era cu putinţă ca ea să şeazăintr'un oraş cu mine, şi eu să am alt gănd decăt acela de a-i face după dorinţă? Lăsasem să treacă norocul, şi acum era dus pentru totdeauna; timpul sburase, nu mai puteam să-l ajung. Inchisei ochii ca să nu mai văd vioara; aş fi vrut s'o sfăram, dar imi era ca şi căud nu m'aş putea ridica, ca şi căud aş perde imaginea ei de dinaintea ochilor mei inchişi dacă mă mişcam. Astfel rămăsei culcat o zi intreagă, privind numai la imaginea ei, care plutea ca prin vis inaintea mea, şi incet şi necontenit imi curgeau lacrimile din ochi. Seara, căud se intunecase de tot, imi adunai

puterile, dar prima mişcare pe care o făcui, imi aprinse şi mai mult pasiunea, mĕ repezìi cu capul de perete, smulsei vioara din cuiu, o trântìi la pămĕnt, călcai pe ea, apoi o luai in măini, o spărsei sângerându-mi mănile, o sfărămai in bucăţi şi o aruncai pe fereastră.

Aş dorì să fiu nebun ori lipsit de simţiri pentru ca să nu-mi mai sângere inima! zisei şi căzui iar pe pat. Doamne sfinte, ce este? E suferinţa care m'a apucat, este ceea ce toţi oamenii poartă in ei, şi din care fac toţi un lucru atăt de mare! E nevrednic de mine să fiu de o potrivă cu dĕnşii! — Apoi mĕ apucă risul asupra acestui „nevrednic de mine"; era o parte din argumentările ei false, pe care mi-o insuşisem şi eu.

Ea s'a dus, şi eu aş vrea să fie aici! Dar este cu putinţă să vreau eu ceva? Da, aş vrea s'o am aicea, aş vrea să-i smulg părul cel blond, aş vrea să iasă din ea acel gemet de durere, care a ieşit din vioara mea când o aruncai la pămĕnt. Toate modulaţiile glasului ei imi sunt in ureche, nu mai pot s'aud musica, şi nu vreau să mai aud alta decăt glasul ei!

Mai multe zile dearĕndul eram ca nebun, dar apoi mi-am insuşit şi această stare: eram nefericit, nu puteam auzì niciun sunet de musică, nu luam pana in mănă, nu mai ieşeam pentru că nu vroiam să trec cheiul. In cele din urmă par'că mĕ simţeam bine in noua mea stare sufletească. De ce adecă m'am ocupat eu vreodată de muzică? Aş putea să-mi căştig pănea şi in alt mod. Invĕţasem atătea lucruri. Incepui să desinez, inventam schiţe, neavĕnd la mine acasă destule picturi de copiat: tot femeea mea cea blondă şi subţire, acum ca sfântă, acum ca regină, apoi ca cerşetoare; şi când imi trebuiau bani, puneam pe cineva să-mi vĕnză desenurile, dar mai nainte ştergeam din ele orice asemĕnare cu dĕnsa! Aşa precum o vĕzusem atunci seara in gondolă, o desinasem pentru mine, şi aşa ii era atĕrnat chipul in faţa patului meu; de aici inainte lăsam lumina să-mi arză noaptea pentru ca s'o pot zări numai decăt, când mi se intĕmplă să zac deştept.

Trecuseră vreo şase sĕptĕmăni de când plecase ea; eu mĕ deprinsesem cu viaţa mea amorţită şi eram ca lipsit de gânduri, fiindcă la un singur lucru mĕ gândeam; când deodată o scrisoare venită dela Edita mĕ trezì. Niciodată nu-mi trecuse prin gând că ea ar putea să-mi scrie; nu-mi venise niciodată in minte că n'ar fi toate pentru totdeauna trecute şi isprăvite; eram ca

speriat. Da, ea imi scriea că de mult mĕ aşteptase, că le făgăduisem a venì in curĕnd in urma lor. Cum fusese cu putinţă să uit aşa cu desăvĕrşire? Dar puteam şi vroiam oare să plec pe urma lor? Privii la mine insumi. Eram sĕlbăticit de tot, lăsasem să-mi crească pĕrul şi barba, aveam infăţişarea unui om rătăcit prin codri. Şi ce era să fac acolo? Mĕ liniştisem, şi acuma să mai trec incă odată prin toate, prin bucurie şi apoi prin durere? Nu, asta n'o puteam face, era bine aşa cum era acuma, nu-mi venea să mĕ urnesc din loc. Şi apoi mi-era groază de rudele ei. Sorā-sa chiar in Veneţia se uitase adeseori foarte uimită la Edita, cănd aceasta glumea cu mine; cu ce priviri m'ar primì ea? Fratele ei mai tinĕr, căruia păreau a-i fi toate lucrurile indiferente, mĕ făcuse totuşi, in modul lui nepăsător, să simt că el nu impărtăşeşte strania predilecţie a cumnatului sĕu pentru musică. Iară Edita stetea in mijlocul lor; o vedeam cum, in grădina vilei, a cărei fotografie mi-o trimisese, se gonea cu fratele ei şi cum, cuprinsă de veselie sburdalnică, se juca cu el pe iarba cea verde; căci ii plăcea orişice mişcare, acestei femei blonde, pe care la inceput o admirasem pentru liniştea ei. Şi găndindu-mĕ, cum ea trăia in bucurie şi fericire, mĕ cuprinse iar simţimĕntul adănc, plin de amăriciune: de ce s'a vĕrit in viaţa mea? de ce mi-a luat liniştea sufletească incăt să fiu plin numai de ea? In această dispoziţie mĕ pusei sĕ-i respund cu un *nu*; ii scrisei că nu pot veni, dar că-mi luase viaţa cu ea, că sunt măhnit pe ea, şi totuşi n'am alt gănd decăt la dĕnsa. Făcui scrisoarea şi o trimisei fără intărziare; ziua următoare nu mai ştiam bine ce scrisesem, aveam numai neplăcuta simţire de a fi făcut o nedreptate, că niciodată ea nu-mi dăduse motiv de a scrie astfel şi că această scrisoare imi era ceva cu totul străin.

Aşa şedeam inaintea tablei de desen, cu ochii aţintiţi pe hărtia albă, cănd deodată o vĕzui pe ea trecĕnd pe dinaintea mea invĕlită in lungi haine de jale; atăt de aievea era această imagine incăt tresării cuprins de spaimă. In clipa aceasta bătù cineva la uşă; mĕ repezii ca să deschid, convins că trebuia să fie ea, cănd mi se dădù o depeşă. — A murit ea? — Mĕ cuprinse ameţeala şi căzui pe un scaun. După căteva momente fui in stare să deschid cu măna tremurăndă plicul. Ea trăia! Dar bărbatul ei murise in acea dimineaţă. Nu mai aveam să mĕ duc, căci peste căteva zile erau să plece cu toţii acasă in Englitera.

In sine ştirea imi era destul de indiferentă; singură Edita

nu simţise că zilele soţului ei sunt numĕrate, toţi ceilalţi cunoscuţi o ştiau aceasta; dar scrisoarea pe care i-o trimisesem mĕ apăsa greu la inimă. Dar poate că ajungea tocmai după plecarea lor, poate că se pierduse chiar de tot; in orice caz o trimisesem şi n'o mai puteam face nescrisă.

Par'că mĕ simţeam iar liniştit, căud in ziua următoare mĕ gândeam: acu se depărtează tot mai mult de mine, acum sunt toate trecute şi pierdute cu desăvărşire in nemărginirea universului. Şi aşa plecai pentru intăiaşi dată dealungul cheiului şi intrai intr'o cafenea, unde resuna o musică veselă; musica nu-mi mai deştepta durerea in ureche; toate amintirile imi erau intunecate, eram precum fusesem inainte de-a o fi vĕzut, numai o umbră mai mult se intinsese peste toate simţirile, peste toate gândurile mele. Nu ştiam dacă uşoara ei făptură aruncase această umbră, simţeam numai că mi se mărise sarcina vieţei.

In aceeaşi săptĕmână imi cumpĕrai iar o vioară. Profesorul meu dela Paris imi trimisese o mare sumă de bani, căştigul făcut din vinderea celor din urmă lucrări ale mele. Atunci nu băgasem de seamă mărimea sumei; numai tărziu după aceea, căud imi sosi un nou rĕnd de bani, incepui a bănui cine punea un preţ atăt de mare pe producţiunile mele.

Căt ţinu vara lungă şi caldă, remăsei in Veneţia; lucram puţin; steteam nopţi intregi pe piaţa San Marco de vorbă cu pictorii străini; ziua dormeam; ceteam mult; visam că la intăia ocazie, căud iarăşi voiu avea bani la mănă, voiu pleca la Triest şi de acolo acasă. Cum se vor fi schimbat acolo toate, şi cum la urma urmelor era pretutindeni acelaşi lucru, acolo or aici, viu sau mort, fericit sau nefericit!

Apoi venì iarna. Profesorul meu mĕ indemnă să mĕ intorc, nu-mi inţelegea lenevirea, imi presupunea fel de fel de motive pentru această neinţeleasă petrecere a mea in Veneţia; eu nici nu-i rĕspundeam. Aştepta dela mine mari opere musicale, pe care să le fi scris in singurătatea mea şi din pricina cărora să fi neglijat vioara mea; imi era ruşine să-i spun că in curgerea intregului an nu făcusem nimic, şi nici n'aveam scuza de a putea zice că invĕţasem a cunoaşte viaţa. Nu-mi formasem nicio relaţie, din contra le rupsesem şi pe cele avute dela inceput. Dar mĕ simţeam bine aşa, imi venea la socoteală a lăsa să adoarmă şi astă din urmă relaţie cu profesorul meu dela Paris; la trei scrisori ale lui nu rĕspunsesem; era probabil că nu-mi va mai

scrie a patra. Dădeam căteva lecţii, din când în când cântam pe la câte un concert, şi cu asta puteam trăi.

Într'o zi, pe când era vremea mai ploioasă şi eu îmi cântasem toată noaptea cântece de acasă, primii o scrisoare dela Neapol cu o margine neagră lată şi cu slova lungăreaţă a Editei, asupra căreia nu mĕ puteam înşelà. Era un fior de spaimă ori de bucurie ce mĕ trecea? O uitasem, sau mĕ gândisem atât la ea, încât nu îndrăzneam să-i deschid scrisoarea? Era atât de lungă, trei coli întregi scrise pline, o scrisoare atât de femeească, atât de încurcată, aşa pe jumĕtate tristă pe jumĕtate liniştită, zicĕnd atât de mult şi iar atât de puţin. La întâia citire înţelesei numai că ea fusese bolnavă şi că de aceea o trimiseseră în ţĕrile dela miază-zi, că peste câteva luni întorcĕndu-se acasă, va trece prin Veneţia, şi între toate cele ce zicea străbătea ca un fel de mustrare ce şi-o făcea pentru că-mi scrie. Făcea amintire de scrisoarea mea de atunci, pe care o trimiseseră în urma ei, şi cu curiosul ei fel femeesc încerca să mĕ mângâie de lipsa de tact pe care o avusesem; presupunea că trebuia să fi fost ieşit din fire, zicea că ar fi vrut să-mi scrie îndată un cuvĕnt spre a mĕ linişti că nu mĕ înţelesese rĕu, şi că nu puteam să-mi fac închipuire de tristele ei împrejurări. Din postscriptul scrisorii înţelesei de ce luase hotărîrea de a-mi scrie: auzise dela Paris despre mine multe ce e umpluseră de îngrijire, se temea că e şi ea în parte vinovată de căderea mea. Nu o spunea lămurit de tot, dar o simţeam.

Ii rĕspunsei fără întârziare. Era oare adevĕrul ce-i scrisei, ori era cruzimea instinctivă a bărbatului ce se ştie iubit? Ii scrisei numai de dorul meu de casă, de speranţa mea de a mĕ întoarce în curĕnd acasă, că-mi este peste putinţă de a iubi pe un om aşa de tare ca pe un animal, că despreţuiesc musica de când s'a dus ea, şi că voiu duce cu mine chipul ei în depărtare ca pe al singurului om care nu e om.

Aşa ii scrisei, apoi nu mĕ mai gândii la toate aceste; adeseori însă, foarte adeseori îmi venea pofta să-i smulg pĕrul ei unduios şi blond; aş fi simţit o plăcere sĕlbatică să fi putut da acestei femei desmierdată simţirea reală a unei dureri fisice, mĕ apucase o ură în contra naturei ei distinse, care tocmai mĕ atrăgea atât de mult.

Şi astfel aşteptam dintr'o zi în alta să o vĕd; niciodată nu-mi trecea prin gând că ar fi cu putinţă ca ea să nu treacă

prin Veneţia. Prin această nerăbdare devenii oarecum mai vioiu, umblam mult incoa şi incolo, ba chiar mĕ dusei pănă la Verona şi Milano spre a lua parte la concerte, incepui chiar să lucrez numai pentru a scăpa de pornirea-mi neliniştită. Insă vara se apropia, ajunseserăm in Iunie, un an de cănd o vĕzusem pentru ultima oară; se şi făcuse atăt de cald incăt străinii nu mai veneau; cănd intr'o seară, după ce mĕ intorsei acasă, găsii un bilet, in care pe o cartă a ei era scris otelul şi ceasul in care voiu putea să-i vorbesc dimineaţa următoare. Toată noaptea remăsei pe drumuri, numai dimineaţa mĕ intorsei in odaia mea şi mĕ aruncai aşa imbrăcat cum eram pe pat. Era aproape să nu mĕ trezesc la ora hotărită, şi acum, pregătindu-mĕ spre a mĕ duce la locuinţa ei, mĕ apucă o teamă incăt mai bucuros nici nu m'aş fi dus. Valurile apei, mişcate de gondola mea, se sbăteau de treptele de marmură albă ale otelului; eu remăsesem nemişcat şi priveam in ele pănă ce nu mĕ deşteptă găndul că aş putea să fiu observat de servitori; mĕ dădui jos apoi, ţiindu-mi capul sus, şi spusei numĕrul odăii ce mi-l indicase ea. Servitorul mĕ duse intr'o odae pe jumĕtate intunecată, ale cărui obloane erau inchise de tot. Mĕ aşezai pe un scaun; mĕ simţeam grozav de strimtorat, ochii imi erau aţintiţi pe o uşă laterală, care se şi deschise in curĕnd şi din care ieşi ea, inaltă şi palidă, cu capul invelit in vĕl negru, in lungi haine de jale, care se lipeau de trupul ei. Pĕrul ii era cu totul acoperit de vĕlul negru, nicio şuviţă nui se zărea; cadrul intunecat mai micşorase faţa ei, şi ochii ei albaştri păreau mai supra-naturali decăt totdeauna.

Mĕ sculasem mecaniceşte, infăţişarea cea străină imi dete iar toată liniştea; o salutai, ea veni spre mine, imi dete măna, apoi faţa i se umplù de lacrimi. Remaserăm privind in tăcere unul la altul, n'aveam ce să ne spunem! Mĕ cuprinse din ce in ce mai mult simţimĕntul celei mai amare desamăgiri, aşa incăt par'că era să mĕ inăbuşească. Aş fi vrut să scot un ţipet, să-mi bat joc de mine insumi, de inchipuirile ce-mi făcusem, cănd de odată resună vocea ei aproape, de tot aproape de urechia mea:

„Am venit să-mi vĕd prietenul; fiindcă el nu indrăzneşte să vie la mine".

Privii la ea, ii vĕzui zimbetul copilăresc şi nu mai putui să-mi iau ochii de pe dĕnsa, şi precum eram aşa cu totul perdut in privirea ochilor ei, imi venì indrăzneala de a-i zice: „Dacă

mai sunteţi binevoitoarea prietenă care eraţi, atunci luaţi-vĕ vĕlul de vĕduvă de pe cap ca să vĕ pot recunoaşte.“

Ea se uită cu sfială imprejur, apoi il desprinse. Mĕ sculai şi mĕ pusei in faţă cu ea. Da, era cu desăvĕrşire aceeaşi, numai ceva mai palidă, dar şi fusese mult timp bolnavă.

Şi cum işi desprinsese vĕlul, mĕ simţii mândru ca niciodată in viaţa mea; asta o făcuse pentru mine.

Apoi incepù să vorbească: de intregul an trecut, de jalea ei, de iubitul reposat şi insfărşit de grija care o avusese pentru mine; cum i se mistuise inima că eu mĕ pierd, că strălucitele mele talente se nimicesc, că nu făceam ceeace aş fi putut face in imprejurări mai fericite; cum simţea că ar putea să-mi ajute, insă că nu-i este iertat, şi cum astfel timpul indelungat trecuse. Ascultam glasul ei ca o melodie de mult pierdută, care insfărşit iar imi atingea urechia, şi iar mi se'ntĕmplă ca odinioară ca să scap din vedere inţelesul ascultând numai sunetul. Apoi cântai la clavir bucăţile ei favorite, ba chiar şi dintr'ale mele tot ce vroia; in acea singură zi a vieţii noastre i-am fost cu desăvărşire supus. Se gândea ea oare cum se va isprăvì acea zi, sau era, ca mine, cuprinsă de vĕlul des al fericirii? La ora mesei apărù dama ei de companie. Edita, copil precum erà şi sfiicioasă faţă cu cei mai prejos de dĕnsa, işi pusese iar vĕlul de jale. Dar acum nu-mi mai era teamă de el. După ce inserase şi când vroiam să mĕ intorc acasă, ea veni spre mine, mĕ duse la fereastra unde cădea lumina lunei asupra mea şi, după ce mĕ privì in ochi, mĕ intrebă, dacă intr'adevĕr vroiam să mĕ duc in ţara mea, să ies din lumea ei?

„Vino cu mine intr'un pustiu, fără zina mea nu pot trăì! ii zisei; cazui in genunche inaintea ei şi-i acoperii măinile cu sărutări.

— Copil sĕlbatec ce eşti! dar ce să caut eu in pustietate?

— Să cunoşti viaţa; viaţa adevĕrată, cea lipsită de aparenţele mari.

— Dar nu mai pot trăì fără de aceste aparenţe, ele sunt lumea in care am trăit atăta vreme. — Ne cunoaştem noi oare? Nu cumva presupui in mine insuşiri pe care nu le am? respunse ea cam ingrijată.

— Nu, dar dumneata presupui in mine calităţi mari, eu nu sunt nici pe departe ceeace mĕ crezi!

— Taci, mĕ intrerupse ea, amenințându-mĕ incet cu degetul. Ești artistul meu cel genial, singura desvinovățire pentru marea mea slăbiciune pentru dumneata este genialitatea dumitate.“

Apoi își luă ziua bună dela mine și ieși din odae. Eu mai stătui cătva timp, apoi coborîi scările fără de a-mi da seama; eram amețit; și nici chiar când ajunsei acasă, nu simțeam cine eram, nici ce făceam.

Dimineața viitoare mĕ trezii târziu, mĕ imbrăcai ca in vis și mĕ dusei la ea. Trebuia să mai fie in Veneția, nici nu înțelesesem cât avea să remână, dar imi era par'că ar fi trebuit să rĕmăie in totdeauna aici; cu toate acestea, mĕ apucă teama că ar fi putut să fi fugit.

Nu, era incă aici, era culcată in odaia ei pe canapea, și dama de companie ședea lângă dĕnsa. Mĕ simțeam foarte jenat și neindemănatec față cu ele, nu știam ce să zic, și ea părea că găsește o plăcere in strimtorarea mea. Insfârșit mersei la clavir și cântai timp indelungat. Când mĕ sculai, Edita era singură in odaie. Ochii ei erau plini de lacrimi și imi făcù semn să mĕ apropii.

„Alexandre, zise ea duios, dar cu glas hotărit și limpede, eu plec chiar astăzi și de aceea trebue să-ți spun ceva. Țin foarte mult la dumneata, și când ții atât de mult la cineva, toate considerațiile secundare dispar; despre asta mi-am dat seama toată noaptea pe care am petrecut-o in neadormire. Nu-mi poți vorbì de iubirea dumitale, delicatețea prea mare te impedecă, de aceea trebue s'o fac eu. Ceea-ce lumea numește avantaje sunt in partea mea, insă cele adevĕrate sunt intr'a dumitale. Ești gata să te intorci in Paris și să-ți faci o poziție, atunci sunt și eu gata ați fi soție când mi se vor implinì anii de doliu.

— Mĕ intrebi dacă vreau?!“ O imbrățișai și incepurăm să plângem de fericire și de induioșare.

„Nu știi ce artist mare am să fac eu din tine! șopti ea incet; visul meu va fi zi și noapte mărirea ta. — Dar acum du-te și fă ca să aud știri multe și bune despre tine; caută să pleci, să pleci chiar mâine la Paris, pentru ca intorcĕndu-mĕ acasă, să te mai vĕd odată, copil sĕlbatec și drag ce ești.“

Așa, mĕ intorsei pierdut in visuri precum venisem; acasă incepui să-mi string cărțile și să-mi așez notele, căci vroiam să plec ziua următoare. Eram cu totul sub influența vorbelor ei. Și cu toate aceste n'aș fi plecat niciodată, dacă nu mi-ar fi lăsat

pe unul dintre servitorii ei, care mi le puse toate la cale. Eram ca un copil pierdut in gânduri la dênsa; intr'atât lipsit de alte gândiri şi de simţiri incât mĕ dădui in voia intêmplării. Nu-mi mai pot reaminti acest timp al vieţii mele, primele sĕptĕmâni in Paris; nu mai eram stăpân pe mine insumi şi de aceea nu puteam să primesc impresii.

Să-mi fac o poziţie in lume, imi zisese ea, şi asta mi-o reaminteam mereu. Cum putusem eu să privesc ca un lucru atât de natural şi de simplu hotărirea ei de a fi apoi soţia mea? In urmă n'am inţeles cum nu m'a isbit ridiculul, aparenta imposibilitate a unei asemenea intêmplări. Cum nu avusem cunoştinţa de mine insumi pentru a şti că nu eram făcut spre a fi soţ? cum m'am putut lăsa să fiu ameţit de orbia ei şi să uit aşa cu desăvârşire deosebirea sferelor noastre de viaţă?

Dar faptul remâne: cele d'intâi sĕptĕmâni dela Paris le uitai pe toate, lucram inainte şi mĕ dedeam cu un fel de plăcere la activitatea de profesor de Academie, pe care mi-o procurase profesorul meu. Dar când trecù Edita prin Paris, când o revĕzui in cercul distinşilor ei amici, imi perdui deodată toată energia. Cum puteam eu să mĕ apropiiu vreodată de o asemenea femee? Era o temeritate! Era oare adevĕrat că o sărutasem odată? Şi in aceeaşi seară ii scrisei că voiu renunţa la toate, că nu simt in mine puterea de a mĕ face in viaţă vrednic de un lucru atât de mare ca dênsa, că nu pot s'o mai revĕd. Drept respuns imi trimise trăsura ei, rugându-mĕ să vin indată la ea.

Mĕ dusei.

„Dar prea imi ingreunezi sarcina, mĕ intimpină ea; trebue să iau cu totul asupră-mi rolul de bărbat şi iarăşi, şi iarăşi să te peţesc. Dar ce te face atât de desnădăjduit?

— Sunt intr'o poziţie cu totul falsă, nu pot să fac ceeace ar trebui, şi totuşi aş vrea ceeace n'am voie să vreau.

— Dar ce-ai vrea?

— Aş vrea să vĕ privesc toată viaţa mea, să stau culcat la picioarele dumneavoastră, departe de toţi oamenii; aş vrea ca nimeni afară de mine să nu vĕ vază şi să nu auzim decât valurile mării sbătêndu-se asupra noastră.

— Eşti gelos de cineva?

— De cineva? De toată lumea!

— Nu fii copil şi nu-mi ingreuia inima; trebue să plec mâine mai departe, prea te iubesc pentru a rĕmânea aici; m'aş trăda

indată. Sora mea a şi băgat de seamă ieri cum m'am bucurat când insfărşit ai venit. In urmă, acasă, am incă să susţiu o luptă grea, dar despre asta nu mĕ pot plânge inaintea d-tale, este treaba mea, trebue s'o săvărşesc eu singură. Cea mai mare greutate o voiu intâmpina faţă cu frate-meu cel mare, la care ţin foarte mult. Dacă l-ai fi cunoscut numai pe el, Alexandre, intreaga-ţi desvoltare ar fi luat o direcţie mai fericită. Ai multă asemĕnare cu dĕnsul: şi el este un cap distins!

— Dar eu nu sunt deloc un cap distins; de căte ori să mĕ apĕr in contra acestei presupuneri?

— Eşti mai mult, eşti un om genial, ce-i drept cam neinfrĕnat, dar nu mi-e frică de a te imblânzi."

Când ne despărţirăm, ea imi făgădui că se va muta peste trei luni pentru totdeauna la Paris.

„O Doamne! zise ea, şi ochii ei străluceau. Ce viaţă plină de incântări trebue să fie acea de a te face pe d-ta să cunoşti fericirea."

Aceste cuvinte mi-au rĕmas atât de tare intipărite, fiindcă ele imi resunau mai târziu in urechi ca o ironie pentru noi amândoi.

Ii vorbisem aşa de rareori de iubire, dar ea lua fiecare vorbă drept expresia moderată a unei pasiuni sĕlbatice, pe când era din contră expresia exagerată a unui simţimĕnt moderat. Ochii mei o făceau să le crează toate aceste, aceşti ochi care, prin vĕlul lor des, ii duceau pe toţi in eroare, iarăşi şi iarăşi povestea despre adâncimile mele nestrăbătute. Dar cât de bine se 'nţelege la o femee de felul ei această eroare! Ea, de care nimeni nu se apropiase decât cu iubirea cea mai plină de abnegaţie, nu trebuia oare să crează că acel muritor căruia ea se dedea din inălţimea poziţiei sale sociale trebuia să fie mut de incântare când se apropia de dĕnsa, mai ales el fiind un om aruncat in lume şi lipsit de bună creştere? Eu o şi iubeam in felul meu, numai că felul meu nu era felul cel bun.

Sosind iarna, ne cununarăm. Eu nu-mi căştigasem poziţie socială, iar Edita nu isbutise să impace pe familia ei cu acest pas.

Se despărţiseră invrăjbiţi; fraţii o luaseră drept o smintită, ea pe ei drept nişte coconaşi din lumea mare, mărginiţi in vederile lor, care nici inchipuire nu-şi puteau face despre adevĕrata mărinimie.

„Mi-au spus toţi, mi se plângea ea, că nu voiu fi fericită;

atunci n'am putut să dorm câteva nopți și m'am tot gândit la asta. In cele din urmă mi-am zis: murind prin tine, dacă prin iubirea mea vei fi plăsmuit o singură creațiune, care ar înălța generații intregi și ar face ca numele teu să fie bine-cuvêntat de către omenire prea puțin mi-ar păsa de persoana mea, să piară de o sută de ori! Vreau să-ți dau liniștea creatoare, vreau să-ți dau cunoștința fericirii."

Atunci se alipì de mine și mĕ privi cu ochii ei albaștri și mari, iar eu tăceam și tăceam, căci nu știam să zic alta decât ceea ce se cuprindea intr'un suspin lung și greu.

Ne cununarăm in cea mai mare retragere atât după ritul meu cât și după al ei, cu toate acestea erau mulți curioși de față. Edita era mult prea cunoscută in saloane, și căsătoria ei era o intĕmplare prea extraordinară; trebuiau s'o vază spre a putea crede că această femee, al cărei devotament pentru soțul ei il admiraseră toți, după deabià un an și jumĕtate, un timp necuviincios de scurt, se mărita din nou, și după cine? după un musicant pribegit de ani de zile, și care pe lângă asta era de origine sărac și străin. Oare se obicinuise această femee atât de mult cu abnegația, incât nici nu mai putea să trăiască fără a se jertfì?

In ziua de cununie, Edita era incântător de frumoasă. Când intră in biserică, condusă de un amic al casei, infățișarea ei imi luă vederea. Era imbrăcată intr'o haină de brocart argintiu, care in intunericul bisericei bătea in alb; pĕrul ei era cuprins de o pălărie de aceeași culoare; iar de pe ea in jos atărnau peste valurile de pĕr auriu, ramurile de portocal. Fața ii era de tot albă, incât mĕ atinse un simțimĕnt de ingrijare; insă când vĕzù privirea mea ingrijată, ea imi zimbì, și astfel zimbind furăm cununați.

Era o dimineață friguroasă de iarnă, și cum treceam in trăsura inchisă dela biserică la locuința noastră, pe care o alesese Edita aproape afară din oraș, ca să nu mĕ supere nici un sgomot, eram cuprins mai mult de temeri decât de fericire.

„Știi tu, Alexandre, imi zise Edita, că eu te iubesc mai mult decât tu pe mine; fiindcă tu ai mai multă trebuință de mine, Eu am atâți prieteni, atâtea relații in lume și am fost in toate atât de alintată. Astfel tu nici nu vezi poziția socială care pentru tine n'a existat, și n'ai in inima ta mila duioasă pentru mine. Dar eu am trebuință de această milă, căci acum stai tu intre mine și lumea străină.

— Dar asta o face şi intendentul tĕu şi intreaga ta casă; dacă aş putè descoperì numai in ce iţi pot fi eu de vreun folos?

— Tu ai vrea să fii folositor, sĕlbaticule ce eşti? Mi se pare, că a fi folositor este o frază, care nici nu poate exista in limbagiul tĕu, atăt de nepotrivită e cu tine.

— Poate că am s'o invĕţ. Acum suntem vreo căteva sĕptĕmăni singuri impreună, vreai să mĕ 'nveţi, Edito? Dar imi cunoşti tu toate slăbiciunile mele?“ zisei şi o imbrăţişai, ca să nu-mi rĕspunză că n'am nicio slăbiciune.

Niciunul din noi nu ne cunoşteam locuinţa, lăsasem să fim surprinşi ca nişte copii. Era in etajul de jos o grădină mare in dosul casei. Tot era gătit ca de sĕrbătoare, eu mĕ simţeam bine in odăile inalte şi luminoase. Erau oarecum dóuĕ locuinţe impreunate printr'o grădină de iarnă; partea dela dreapta era a nevestei mele, cea dela stinga a mea. La dĕnsa orice ton era inăbuşit prin covoare grele, perdele la uşi şi la ferestre, iară mobilele erau toate de coloare intunecată afară de cele din odaia de dormit care erau in albastru deschis; la mine era multă lumină şi mult aer, nimic ce ar fi putut opri sunetul.

Edita se uita cu ingrijire la mine, dacă imi plăceau dispoziţiile ce le luase.

„Nu pot crede că eu sunt acela căruia ii este dat să stee aici,“ ii zisei. Apoi ea se duse in odăile ei ca să-şi schimbe găteala.

Rĕmăsei singur in odaia mea, luxul imi era plăcut, ochiul meu se bucura de el, dar inima imi era frântă. „Ah! singur! De-aşi putè să fiu singur, departe chiar şi de fericire, numai singur in liniştea eternă“, suspinai eu. Dar atunci iar se intoarse şi, cănd o vedeam, toate găndurile şi simţirile mele dispăreau inaintea dorinţei viforoase de a o coprinde in braţe, de a-i pune o sărutare pe buze.

M'am intrebat eu oare atunci, m'am intrebat eu vreodată ce aş putè face pentru fericirea ei? Mi-am dat eu oare seamă, ce viaţă era in măna mea? Nu ştiu, ba chiar nu ştiu dacă am avut vreodată intenţia de a devenì altfel. Că nu aşi fi putut să mĕ schimb, asta este singurul lucru pe care-l ştiam.

Cănd capul ei mititel şi blond se odihnea pe perina albastră in mijlocul tuturor dantelelor care păreau a-i fi un element de viaţă, adeseori, in timpul d'intăi, am trezit-o cănd mĕ cuprindea o induioşare, şi am intrebat-o dacă e fericită; atunci ridea aşa din inimă că vroiam s'o ştiu asta aşa de curĕnd şi că pen-

tru aşa ceva o trezesc din somn, incăt trebue să cred că cel puţin săptămănile d'intăi a fost fericită.

Trecuse aproape o lună de zile dela cununia noastră, când făgăduisem să mergem la o serată. Imi era foarte silă de a ieşi; steteam intins in odaia mea fără a mă putea hotări să-mi schimb hainele. Edita intră şi mă intrebă uimită de ce nu eram incă gata ?

„Ştii, Edito, ii respunsei, du-te tu singură, mie nu-mi vine să mă duc.

— Nu, asta nu se poate, şi mă privi atinsă. Nu mă poţi lăsà să merg singură.

— Dacă eu aşi trebuì să mă duc singur, asta ar merge şi mai puţin ; in mine nu poţi avea incredere nici ca să trec drumul singur.

— Ce vrei să zici cu asta ?

— Nu vreau să zic nimic.

— Ai ceva; spune-mi ce? nu ţi-e bine ?

— Ba foarte bine, numai aş vrea să fiu singur !

— Ştii că nu eşti amabil; asta nu trebue s'o zici.

— Dar dacă o gândesc.

— Te rog, n'o gândì.

— Gândurile nu le poate oprì nimeni.

— Alexandre, dacă ai multe gânduri ca aceste, atunci tot e mai bine să mi le spui; suntem oare bărbat şi nevastă?

— Nevastă şi bărbat ar fi expresia mai potrivită pentru noi!

— Alexandre! şi incepù să plângă; te-am jignit, te-am atins cu ceva?

— Ei Doamne! dar deloc; nu ţine in seamă ceea ce-ţi spun; sunt rău dispus. Se vede că la voi era moda să-ţi stăpăneşti toanele, la mine nu este aşa, şi nici n'o mai invĕţ, că tot nu mi-ar fi de niciun folos."

Edita era atăt de viu atinsă, in căt tăcù şi ieşì incet din odaie. Eu uitai cele petrecute şi adormii pe canapeaua mea. Pe la mijlocul nopţii, când mă trezii, imi adusei aminte că fusese vorba să mergem la o serată. Se dusese Edita singură? Aprinsei luminarea şi trecui in odăile ei, acolo pretutindenea era intuneric, numai in odaia de toaletă era lumină, se vede că cameriera aştepta intoarcerea stăpănii, ori că aceasta se 'ntorsese tocmai şi se lăsa s'o desbrace. Aşa mă intorsei şi mă culcai. Mai in urmă aflai că Edita nu se dusese şi că rămăsese deşteaptă până târziu

noaptea. Ce făcuse, n'am intrebat, nici nu-mi trecù prin minte că ar fi putut să mĕ aştepte, ca să-i cer iertare.

Dacă in ziua viitoare a fost mai rece ori mai sfioasă faţă cu mine, n'am băgat de seamă; merserăm la o expoziţie de industrie şi eu eram foarte vesel; prănzirăm in oraş, apoi cănd la intoarcere o cuprinsei cu braţul, ea se uită cu ochi mari şi uimiţi la mine, iară cănd ajunserăm acasă şi ea mĕ credea la mine, pecănd eram numai in odaia de alături, se aruncă pe patul ei şi o auzii plăngĕnd :

„Doamne, Doamne! el nici n'o simte".

Mĕ liniştii cu cuvĕntul „sentimentalităţi de femei", ceeace ii şi spusei, cănd mĕ intrebă dacă nu simţeam că in zilele din urmă se puseseră multe intre noi.

„Nu te lega de inchipuiri deşerte, Edito, adevĕrul nu se impacă cu ele."

Atunci ea se uită gănditoare la mine:

„Este oare cu putinţă ca adevĕrul să fie atăt de dureros?

— Ia mai lasă, Edito; toate astea nu mĕ duc la nimic!

— Dar intreaga viaţă sufletească, Alexandre, poezia artei tale, singurul lucru adevĕrat in viaţa reală, cum poţi să spui tu că nu duce la nimic? Unde este dulcea taină a ochilor tĕi?

— Toate in inchipuirea ta, copilo!

— Nu, Alexandre, nu, zise ea cu totul speriată, nu-mi lua viaţa.

— Dar asta nu-i viaţă, e un vis!

— Atunci lasă-mi visul!"

Dădui din umĕr şi zimbii. Şi zimbetul acesta ii era drag; atunci redevenea copilă şi incerca să străbată prin ochii mei, işi punea capul cel blond pe genunchii mei şi mĕ intreba dacă imi place să mĕ joc cu pĕrul ei? Iară eu me desfătam de bogăţia lui şi mĕ bucuram de stelele ochilor ei albastri, cari işi indreptau atăt de mari şi de plini razele strălucitoare spre mine.

Dar nu produceam nimic! In zadar aşteptă Edita o operă de artă. Ea crezuse că fericirea imi va insufla cele mai inalte inspiraţii. De ce folos e fericirea, daca n'o simţi! Aveam tot ce trebuia spre a fi fericit, deplina linişte creatoare, indemnul bărbaţilor celor mai insemnaţi, iubirea femeii celei mai gingaşe, iar eu nu simţeam nimic, cu desăvărşire nimic decăt o oboseală grozavă şi neincetatul dor de singurătate. N'am viaţă in mine, nu sunt spre a fi om. Uneori aceste simţiri se revĕrsau in arta mea,

uneori scoteam cu capul ameţit din vioara mea toată această durere şi frăngeam inima soţiei mele. Sunetele mele ea le înţelesese întotdeauna şi deaceea mĕ înţelegea rĕu pe mine, fiindcă imi presupunea ca simţire constantă şi lămurită ceeace simţiam numai in momentele celui mai puternic afect şi ce nu arĕtam decăt in regiunea vagă a sunetelor.

Poate că eu insumi crezusem că mĕ va schimba femeea, poate că sperasem că mi-ar revela ceea ce pentru propriul meu chin vedeam că-mi lipseşte, şi deaceea mĕ cuprindea marea desamăgire! Stam zile intregi in odaia mea pierdut in mine, fără gănduri, cuprins de simţimĕntul greu al unei dureri, in a cărei stăpănire mĕ lăsam, şi nu vedeam cum Edita se făcea mai palidă şi tot mai palidă. Rutina zilnică a vieţii o făceam impreună; eram uneori şi veseli unul cu altul, mai ales cănd venì primăvara şi ieşeam mult la plimbare. Odată, intr'una din aceste plimbări, Edita căzù leşinată. Mi se oprì inima 'n loc cănd o vĕzui intinsă aşa fără de viaţă.

„Asta eu am făcut-o, eu te omor!“ strigai inspăimĕntat. Ea deschise obosită ochii şi zise ca prin vis ceva ce trebuia să-şi fi spus ea insăşi foarte des, atăt de mechaniceşte suna:

„Tu n'ai făcut nimic, eu le-am voit toate, tu nu eşti deloc vinovat!“

Era aşa de adănc tonul ei incăt să induioşeze chiar o piatră. Ne intoarserăm indată acasă, eu o culcai pe divan şi plăngeam la picioarele ei.

„Alexandre, cum de nu simţi tu decăt lucruri negative, nici odată positive, zise ea incet şi obosită. Cănd n'ai ceva, poţi despera, dar dacă ai, atunci iţi este atăt de indiferent incăt nici bagi in seamă. Tu nici nu visezi ce este viaţa mea, mĕ atingi adeseori atăt de greu, şi apoi vĕd că nici n'o înţelegi şi mi-se frănge inima că ne suntem atăt de străini, dar aşa de grozav de străini.“

Eu tăcui.

„Uite, urmă ea, acum mi-e foarte dor de familia mea. Niciodată nu m'ai intrebat de fraţii mei. Te-ai găndit tu vreodată că trebue să-mi fie dor de Harry, care nu mi-a fost numai frate, ci totodată tată şi mamă? Ai băgat tu oare de seamă că aşi dorì atăt de mult să mĕ impac cu ei?“

Intr'adevĕr nici nu mĕ găndisem că Edita are o familie, nici prin vis nu-mi trecuse că s'ar putè să-i fie dor de ei.

„Dar de ce nu mi le spui astea toate, Edito? Nu crezi tu, că m'aş supune la toate dorinţele tale?

— Cum se poate că tu iubindu-mĕ să nu-mi ghiceşti dorinţele mele, să nu te ocupi niciodată cu gândurile mele?

— Fiindcă sunt un neom şi nevrednic de o femee ca tine!"

La aceasta nu mai ştia ce să spuie, ci mĕ mângâia incet, imi povestia de mândrul ei castel de acasă, cum ii era dor de caii ei, şi plângea pentru tot la ce se gândea.

„Ce nevastă mititică şi obosită!" o desmierdai eu, dar eram foarte ingrijat pentru ea.

„Edito, o intrebai peste cătva timp, te-ai duce puţin acasă? Ai vrea?

— Dar fără de tine nu pot; vreai să vii cu mine?

— Nu cred că i-ar face plăcere fratelui tĕu. Tu ştii că niciodată n'am plăcut vreunuia dintre ai tĕi. Trebue să mĕ laşi aici."

Chiar şi gândul de a călĕtori la dĕnşii mĕ ingheţă.

„Mi-e teamă că n'o să te pot lăsă, şi cu toate astea aş vrea să-i mai revĕd odată pe toţi, şi plăcuta casă din grădină, biserica, insfărşit toate inainte de-a murì!

— Edito, nu vorbì de moarte; ce să fac eu fără tine?

— Nu mĕ intreba asta, căci imi isbucneşte toată amăriciunea. Tu fără mine? Acelaş lucru ca şi cu mine! Nu ţi-am dat fericirea; prea mult m'am increzut in mine. De şi tu nu-mi citeşti gândurile, eu ţi le citesc pe ale tale şi fantaziile tale, care imi sfâşie inima. Ce amăgire mare, Alexandre! — şi zicĕnd aşa, imi apucă capul cu mănile ei şi-l apropiă de ea. — Tu eşti sfinxul neghicit, dar eu mĕ mistuiesc din iubire pentru tine; iubesc sufletul tĕu şi-l caut şi nu-l mai găsesc!

— Pĕcat de ochii tei cei frumoşi!" ii zisei, apoi tăcui, dar ii sărutai picioarele ei cele mititele şi mănile, apoi ii legănai capul pe braţul meu pănă ce adormì.

Dar trecù şi impresia ce mi-o făcuse ziua aceea, nu credeam că vorbise adevĕrul, ori nu credeam nimic.

Vara merserăm la mare. Medicii opriseră pe Edita de a face o călĕtorie mai lungă. Dar cum trăiam aşa mereu lângă ţĕrm şi cum ea işi tot aţintea privirea spre mare, o stăpânì dorul de casă.

„Dincolo sunt toate amintirile mele din copilărie şi trăiesc toţi cei la care ţin, şi eu să nu-i mai revĕd! — se jelea adeseori.

— Edito, roagă pe ai tĕi să vie, eu plec! ii zisei.

— Dar n'ar fi asta o injosire pentru tine, să pleci dinaintea lor?

— Nicidecum, nu cunosc simțiri de aceste in ceeace te privește pe tine.

— Numai in ceeace mĕ privește pe mine sau in genere? asta este intrebarea cea mare.

— Mi se pare că in genere nu, știi că nu țin cătuși de puțin la mine insu-mi.

— Ești mare, mai mare decăt vreunul din ceilalți oameni, Alexandre!"

Nu vroiam s'o jignesc și de aceea nu-i spusei că indiferența nu este o mărime.

Insfărșit Edita totuși luă hotărirea de-a merge acasă și de-a așteptà acolo lunile următoare.

„Copilul meu să se nască acolo unde am vĕzut și eu lumina zilei." Zicĕnd acestea imi aruncă o privire scrutătoare. Credea poate că nu o voiu lăsà să plece? Mie nici nu-mi trecù prin gănd s'o opresc; din contra, credeam că e bine s'o mai intăresc in hotărirea ei.

O dusei pănă la Londra și o lăsai singură acolo, o jumĕtate de ceas inaintea sosirei frate-sĕu. Era rece ca ghiața și liniștită la despărțirea noastră; eu nu-mi făcui gănduri pentru aceasta, o socoteam inteleaptă și credeam că ține seamă de starea in care se află, ba poate chiar nu credeam și nu mĕ găndeam la nimic. Apoi mĕ 'ntorsei cu inima grea acasă in vila cea pustiită de lăngă malul mării, și fiindcă toate resunau a gol, mĕ cuprinse dorul de a lucra. Mĕ pierdui in gănd urile mele; vreo cinsprezece zile nu ieșii din casă, și cănd isprăvisem simfonia mea, mai că-mi plăcea. Era cea d'intăi operă a mea pe care n'o condamnam.

De la Edita primeam numai știri scurte, era fericită și se afla bine.

Așa mĕ intorsei la Paris, și fiindcă fostul meu profesor venì indată să mĕ vază, ii dădui lucrarea mea pe care de altminteri aș fi uitat-o. Imi venia să-mi curm viața și nu știam de ce.

Intr'o seară ședeam in odaia Editei și mĕ găndeam la nesfărșita lipsă de existență in mijlocul existenței, cănd clopotul de la ușă resună, auzii mai multe glasuri și vĕzui deodată pe Edita stănd inaintea mea. Mĕ aruncai cu un țipĕt la picioarele ei și-i cuprinsei genunchii: „Edita mea!"

Ea era slăbită de moarte și căzù pe un jeț:

„Atăt de mult mĕ iubeşti, Alexandre? Ştii tu ce mi-a zis Alice? că tu n'ai vrut decăt banii mei, dovadă că m'ai lăsat să plec. Atunci m'am gătit de drum şi am venit la tine singură; servitorii pot să vină cu bagajul in urma mea. Mĕ temeam că aşi putea murì pe drum, căci mĕ simt atăt de bolnavă, şi că nu te mai revĕd; mi-era dor de tine de mĕ uscam. Mi-ai pricinuit atăta durere, dar nu mai pot trăì fără de tine!“

— Nici eu fără de tine.

— N'o spune, căci atunci te cred, fiindcă atăt de mult aş vrea s'o cred! — zicĕnd aceste, ea zimbia in vreme ce lacrimele ii curgeau din ochi.

— Edito, nu-ţi pot spune nimic acum, trebue să te liniştesti mai inainte, pari atăt de bolnavă. Lasă-mĕ să-ţi ajut, nu sunt atăt de nefolositor precum crezi. Dacă iţi piepten pĕrul tĕu, tot am fost odată in viaţa mea de vreun folos şi n'am trăit in zadar!

— Alexandre! — şi acum incepù să rizĕ din inimă, — aşa vorbeşti tu? Aşi vrea să fac pe fiecare zi o călĕtorie atăt de ingrozitoare pentru ca să aud ceva atăt de vesel din gura ta serioasă.“

Dar apoi adause, oftănd de durere:

„Insă cum ai putut să mĕ laşi singură! Căud, la Londra, te-ai despărţit aşa de liniştit de mine, am crezut că se surpă cerul. Nu-ţi iubeşti tu copilul, de n'ai vrut să fii cel d'intăi ca să-l săruţi? Am incercat-o in atătea feluri, dar tu nu mĕ inţelegeai?

— Acum vĕd ce ar fi trebuit să fac. Dar, Edito, nu-mi cere să fiu om, n'o pot, nu-mi este dat.“

Apoi o culcai in odaia ei albastru deschis şi ea părea că adoarme:

„In ce lună suntem? intrebă ea deodată.

— Luna lui Octomvrie, ii rĕspunsei; azi avem 10.

— Este o zi frumoasă pentru naşterea fiului nostru, duminică in 11 Octomvrie?

— Crezi intr'adevĕr, Edito?

— Da, cred; călĕtoria ce am făcut, emoţiunea şi acum fericirea asta! zise ea, şi-mi dete mănа. — Ştiu că mĕ voiu indreptă şi mĕ bucur atăt de mult să vĕd ochii negri ai copilului tĕu. Ştii tu că are să devie artist mare şi că are cu totul ochii tĕi?“ Apoi iar adormì.

Trimesei după medici, după ajutor, căci avusese dreptate. Căud duminecă se intorceau servitorii ei din Englitera, cu dădaca ce

odată purtase pe Edita in braţe, se născuse un băiat cu părul negru şi creţ, care poate, precum prezisese mama lui, avea ochii mei, dar nu-i deschisese pe astă lume, căci se născuse mort.

Edita era pierdută.

Ea aiurea, imi vorbea de jalea ei, de iubirea ei, mi se tânguia că nu făcusem nimic! Apoi veni un moment de luciditate, in care mi se plânse din nou.

„Edito, suspinai lângă patul ei, se va executà o simfonie scrisă de mine, am vrut să te surprind cu ea.

— Cât mai este pân'atunci ?

— Numai câteva săptămâni.

— Ah! ce fericire, atunci voiu putea să te aud. Pentru mine, intr'adevĕr pentru mine ai scris-o ?

— Numai pentru tine şi prin tine.“

Apoi veni intăia noapte; era cu conştiinţa deplină şi vorbia intr'una. In zadar o ruga bĕtrâna ingrijitoare să tacă.

„Dacă voiu murì, in biuroul meu se află testamentul pe care l-am scris inainte de-a merge la mare.

— Edito, tu nu poţi să mori. Uite, frica de moartea ta m'a făcut om; in palme te voiu purtà, in genunchi iţi voiu mulţumì pentru iubirea ta, iţi voiu arĕtà ce-ai făcut din mine, m'am trezit, totul a dispărut, nu mai este suferinţă când eşti tu lângă mine, Edito, mĕ auzi ?

— Te-aud şi n'o pot crede, ah! de ce n'a venit mai de vreme!

— Nu m'am putut obicinuì atât de iute cu fericirea, după atâţia ani de singurătate, mi-a trebuit atâta timp ca s'o cred ; acum mi-a venit cu putere covĕrşitoare intreaga iubire omenească. Edito, ascultă-mĕ!

— Cu câtă desnădăjduire am căutat sufletul tĕu!

— Se află in tine, numai in tine!“

Inchise ochii, apoi se ridică in pat:

„Copilul are ochii tĕi ?

— Da, Edito.

— Lasă-mĕ să-l vĕd!

— Nu acum, mâine dimineaţă, căci e noapte.

— Scrie lui Harry că ştiu cât de nevinovat este de cuvintele Alicei. Şi intr'adevĕr ai compus ceva? Toată fericirea deodată: inălţarea ta, copilul tĕu şi sufletul tĕu. Sărută-mĕ, te simt.“

Pe la amiazi, pierdù conştiinţa de sine. Eram ingenunchiat

lângă patul ei, mâna ei ţinea încleştată pe a mea; încă douăsprezece ceasuri şi ea încetase a mai trăi.

Când îmi revenii în fire, era noapte adâncă. Odaia era deabia luminată. Mă sculai depe canapea. Edita era culcată pe perinele ei albastre, şi în braţele ei îi pusese băieţelul. Mă uitai la el, erau cu totul trăsăturile mele, dar îmbătrânite. Ah, de aş putea să zac eu în locul lui, la pieptul ei!

Ea era neschimbată, albă cu părul auriu. Mă uitai lung la dânsa, fără o lacrimă, apoi tăiai două şuviţe din părul ei, iar de la fiu-meu câţiva din perii lui cei creţi şi negri, îi sărutai gura şi ochii amândoi, apoi ieşii din odaie.

Pe pragul uşii privii încă odată înapoi, îmi rezemai capul de uşă şi cuprinsei în mine întreaga ei făptură.

În odaia de-alături întâlnii pe îngrijitoarea. „Am trimis Lordului Harry ştirea, aici este răspunsul. A plecat îndată şi vine ca să ducă pe soră-sa în cripta familiei," zise ea.

Dădui din cap, fără a răspunde. În odaia mea mă aşteptă feciorul. „Stringe-mi lucrurile", îi zisei încet.

Se vede că el credea că aveam să plec înaintea fratelui Editei; eu însă nu gândeam nimic decât să mă duc.

Într'o jumătate de ceas mă aflai la gară, luai trenul cel mai apropiat, voiam să plec acasă în ţara mea. Şase zile şi şase nopţi am călătorit, căci nu luasem drumul cel mai scurt, apoi am ajuns în oraşul care era mai apropiat de satul meu. Toate îmi erau străine, hanul cel mare, oraşul care se mărise; dar sgomotul nu mă supără; mai bine mă simţisem încă în drumul de fer, unde mergeam înainte neîncetat şi fără de curmare înainte.

După câteva zile primii prin consulat nişte scrisori. La început voiu să le trimit îndărăt nedeschise, dar apoi mă gândii, la ce? şi le deschisei. Harry îmi scriea câteva vorbe reci, spre a mă vesti că eram după testament moştenitorul averii Editei. Îi respunsei îndată că nu voiu primi nimic şi că renunţ în favoarea lui, că-mi părea rău că n'am cunoscut testamentul spre a-l nimici.

Mai târziu el mi-a mai scris de câteva ori, cu adâncă părere de rău că nu a avut ocazie să mă cunoască. Se'nvinovăţea cu amăriciune de ideea rea ce-şi făcuse despre mine, şi stăruia şi mă ruga ca să mă mut la ei, pentru ca să putem jeli împreună pe cea pierdută. Apoi uneori, încercă să mă înduplece a primi averea ce mi se cuvenea. Eu însă nu-i-am răspuns niciodată. Nu că eram supărat pe el, nu; dar nu mă puteam atinge de trecut.

Insfârşit imi scrise că a fundat din averea lăsată de Edita un orfelinat, care purtà numele meu şi al ei.

Niciodată n'am mai făcut compoziţii; am dat numai lecţii pentru ca să mĕ susţin. N'am mai simţit altă viaţă in mine decăt cea mechanică!

Prin vis mai vĕd uneori, dar ca un chip străin, odaia albastră şi femmea cea albă şi blondă, care ar mai zimbì veselă dacă nu s'ar fi incrucişat căile vieţii noastre. Dar niciunul din noi nu am fost vinovaţi de aceasta: aşa a fost scris să fie.

GEORGE ALLAN

(Traducere de L.)

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINȚEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

DE

A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare și sfârșit)

Intensitatea de mai nainte a elementului roman in peninsula balcanică, despre care am vorbit in articolul trecut, și dispariţiunea lui mai din urmă, până la remășița Macedo-Românilor și Istro-Românilor de astăzi, trebue să recunoaștem, judecând obiectiv, că nu este invocată fără temeiu pentru emigrarea română din dreapta in stinga Dunării. Să vedem acum intru cât această teorie mai află sprijin in *limba și religiunea Românilor*.

Ce privește mai intăi argumentul din limbă, intră aici in prima linie unitatea limbei române in dialectele ei acum teritorial despărțite, anume dialectele daco-român, macedo-român și istro-român. Pentru a înțelege această unitate națională, se cere, din punctul de vedere al limbisticei, numai decât și unitate teritorială pentru tustrele dialectele pe timpul de formaţiune a limbei române. Această unitate teritorială o caută adversarii continuităţii numai in peninsula balcanică, unde se află incă astăzi Macedo-Românii, și unde elementul român este adeverit ca mult mai numeros in evul-mediu.

D. Xenopol, intrecênd a combate teoria remigrării române, neagă—cum am vĕzut—necesitatea unei unităţi teritoriale pentru dialectele române, a căror genesă și-o explică dinamic din amestecul acelorași elemente in ţĕri teritorial despărţite unele de altele. D-sa merge, prin consecinţă, incă mai departe, negând chiar unitatea limbei române in dialectele ei, și susţinênd că aceste sunt limbi diferite, Daco-Românii și Macedo-Românii două popoare

deosebite prin originea lor, cari datoresc asemĕnarea lor mai mare numai imprejurării că sunt produse prin amestecul din trei elemente comune: latin, trac şi slavon. Această părere, păn'acum străină literaturei noastrei atăt limbistice căt şi istorice, d. Xenopol voieşte s'o justifice prin deosebirile dintre macedo-româna şi daco-româna, disconsiderănd de tot asemĕnările ce sunt aici de fapt mult mai esenţiale. Insfărşit argumentaţiunea d-sale nu dovedeşte nimic. Căci pentru a justifică asemenea părere, deosebirile dintre dialectele române se presintă prea neinsemnate faţă cu acele asemĕnări, prin care ele se deosibesc esenţial de celelalte limbi romanice, ceeace este criteriul cel mai decizĕtor in chestiune. Astfel incercarea d-lui Xenopol remăne zadarnică; ea nu poate alterà nicidecum ceea ce limbistica a decis unanim: unitatea române limbei in tustrele dialectele.

Acest fapt este acum adeverit mai presus de indoială prin studiele d-lui Miklosich: „*Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*“ (Wien 1881—1882), deşi numai cu privire la fonologie. Căt pentru formaţiune şi sintaxă, comparativ incă nestudiate indestul, textele macedo-române şi istro-române, publicate păn'acum [1]) sunt de ajuns pentru a cunoaşte unitatea şi in această privinţă. Chiar singur numele de *Rumăn*, comun la toate trele ramurile [2]), ne arată pe un popor omogen de una şi aceeaşi origine.

Fiind astfel, unitatea teritorială intre dialectele române, pe timpul de formaţiune a limbei şi naţionalităţii noastre, este o necesitate, pentru care nu incape nicio indoială. Căci limba nu este un product fisic, a cărui formaţiune egală in părţi deosebite să se poată explică simplu din amestecul aceloraşi elemente, ca şi cănd am avea aface cu elemente chimice; ea este un product spiritual al unei comunităţi etnice, format prin acţiunea reciprocă a viului comerciu social in sinul acestei comunităţi. Pentru for-

[1]). Vezi mai ales Miklosich, Rumunische Untersuchungen. Istro-und macedo-rumunische Sprachdenkmähler. Wien 1881—1882. Aici se află şi literatura anterioară privitoare la chestiune.

[2]). Că Macedo-Românii s'ar numì, cum zice d. Xenopol, (p. 116) „totdeauna pe sine *Armăni*“, nu este adevĕrat. Forma *Armăn*, născută prin protesa lui *a* la *Rumăn*, provine numai sporadic in partea Pindului. Forma cea mai lăţită şi adeverită şi prin textele publicate este *Rumăn*. (cf Diefenbach, Völkerkunde Osteuropa's I, 227.) Istro-Românii se numesc *Rumeri* (singul. *Rumăr*), trecĕnd mai tărziu, prin rotacismul acestui dialect, *n* in *r*.

maţiunea ei ca limbă atare, se cere deci numai decât aceeaşi acţiune, prin comunicaţiune continuă intre părţile cutărui corp naţional, ceea ce nu poate fi decât in unitate teritorială, nedespărţită prin alt neam.

Este insă altă intrebare: dacă asemenea unitate a putut să existe pentru limba română numai in peninsula balcanică. Vorbind mai inainte despre teritoriul continuităţii române in Dacia, am aflat că Oltenia cu partea resăriteană a Banatului Timeşan şi partea apuseană a Ardealului, teritoriu colonisat de Romani foarte intensiv şi romanisat cu desăvărşire, trebue să fi rĕmas locuite de o parte destul de insemnată a populaţiunii daco-romane şi după părăsirea provinciei. Faptul că chiar pe acest teritoriu vechea nomenclatură topografică, mai ales la riuri cum şi la unele localităţi, s'a păstrat cu modificările proprie limbei românesci, şi că tocmai in această parte şi nomenclatura munţilor este cu deosebire mai ales românească, — acest fapt ne sileşte a admite aici continuitatea, neputĕndu-se atribuì oarbei intĕmplări asemenea coincidenţă de fapte. Continuitatea elementului roman pare să fi fost aici mai intensivă mai ales in partea meridională, unde s'au păstrat mai multe numiri topografice din timpul Romanilor. Aici elementul daco-roman, despărţit de Dacia Aureliană numai prin Dunăre, continuă a formă astfel, ca şi mai nainte, o unitate teritorială şi naţională cu elementul roman al peninsulei balcanice, — adeverit aici la inceput, cum ştim, mai ales in părţile de miază-noapte, — până ce invasiunea slavo-bulgară efectuì despărţirea neamului român in ramurile lui de astăzi.

Astfel unitatea limbei daco-române cu cea a Românilor din peninsulă află unitatea sa teritorială, pe timpul de formaţiune a limbei române, pe ambele maluri ale Dunării, unde elementul roman oriental a format timp mai indelungat asemenea unitate. Fluviul n'a putut să impiedice, ca limba romană depe ambele maluri să se desvoalte esenţial in acelaşi fel, şi nici comunicaţiunea dintre ambele părţi n'a incetat după părăsirea Daciei. Dela cucerirea romană a ţerilor dunărene, prin care s'a pus temelia poporului român atăt in peninsula balcanică căt şi in Dacia Traiană, şi până la despărţirea teritorială a acestuia după invasiunea slavo-bulgară, avem timp prea destul pentru formaţiunea esenţială a limbei române pe ambele maluri ale Dunării.

Deci din punctul de vedere al unităţii teritoriale, argumentul din unitatea limbei române in dialectele ei nu ne sileşte a

pune originea limbei daco-române in peninsula balcanică, unde s'a format limba Macedo-Românilor şi Istro-Românilor. Puterea lui constă mai mult in aceea că elementul roman oriental, ce reprezintă neamul român, este adeverit, după părăsirea Daciei, ca mult mai intensiv in peninsula balcanică, mai ales in ţerile dunărene, până la invasiunea slavo-bulgară, pecând astăzi starea lucrului e intoarsă. Acest fapt necontestabil nu se poate explică astfel că in peninsulă elementul roman s'a topit, cu toate că era aici mai numeros şi mai puternic; pecând in Dacia Traiană el a prosperat, cu toate că erà aici mai slab şi mai expus năvălirii barbare. Asemenea contrazicere istoria nu ne arată. Dar in considerarea acestei imprejurări, noi nu putem admite mai mult decăt o admigrare română din dreapta in stinga Dunării.

In sprijinul acesteia vine şi limba, mai ales cu privire la unele asemănări dialectice, care păn'acuma n'au fost luate destul in samă. Macedo-Românii şi Istro-Românii au anume unele particularităţi limbistice ce se află ca localisme şi la Daco-Români. Pecând la cei d'intăi aceste particularităţi sunt regulă generală, la ceşti din urmă ele sunt numai abateri dialectice.

Aşa la Macedo-Români, labialele *p b v f m* trec regulat inainte de *i* vechiu in *chi ghi γi* (neogrec) *χi ñi*, ceea ce se află dialectic şi in unele părţi ale teritoriului daco-român, mai ales in cele moldoveneşti.[1]) Pe alocurea se află la noi şi un mediu intre pronunţarea curată daco-română şi cea specific macedo-română, anume: *pchi* sau *pci*, *bghi* sau *bgi*, *mni*; pe unde se pronunţă *pci* şi *bgi*, ceea-ce se aude in unele părţi moldoveneşti de sub munte, acolo *γi* (din *vi*) trece in *ji* palatal, şi *χi* (din *fi*) in *ci* (aproape ca *şi*). Ar fi foarte important, dacă prin reproducerea exactă a pronunţării vulgare, mai ales la publicarea textelor populare (căntece etc.), s'ar putè statorì teritoriul diverselor localisme dialectice.

Originea acestor modificări ale labialelor române inainte de *i* pică, după cum arată d. Miklosich, incă in latinitatea vulgară mai tărzie, unde intră in limbă un *j* (latin) parasitic *(pi-pji,*

[1]). A. Miklosich, Beitr. zur Lautl. d. rum. Dial. Consonantismus II. pag. 14 sq. Lambrior (Romania VI, 444.) determină teritoriul acestei pronunţiaţiuni astfel: „En Moldavie, en Bassarabie et en Bucovine, c'est l'état normal du parler populaire et même de la conversation familière; on le trouve sporadiquement en Valachie et en Transylvanie, et il est constant dans le dialecte macédo-roumain."

bi-bji etc.), a cărui inriurire de moduri diferite se află sporadic şi la celelalte limbi romanice, afară de spaniola şi portugesa. Ca particularitate dialectică, întâlnim acest fenomen in dialectul sud-italian, unde *pi bi fi* trece, ca şi româneşte, in *chi ghi sci* (şi), iar in dialectul calabrez *hj* pentru *fi*.[1]) In celelalte părţi romanice din apus, unde se arată inriurirea lui *j* vulgar latin asupra labialelor, ea este mai mult de alt fel şi se află numai sporadic in unele cuvinte. Pentru chestiunea noastră este foarte remarcabil că această dispoziţiune a limbei latine vulgare devine regulă, şi incă in asemenea fel, in dialectul macedo-român şi cel sud-italian, la Romanii ce-au fost politiceşte uniţi timp mai indelungat in imperiul roman oriental. Faptul pare să indice că cutare lege de modificare a predomnit mai ales in acest imperiu, pe timpul din urmă al latinităţii. Ea se află şi in dialectul zacon al Grecilor, unde *pi bi vi fi mi* trece in *ki ghi δι di ni*.[2])

De altă parte Istro-Românii schimbă regulat pe *n* vechiu intre două vocale in *r*. Acest rotacism se află sporadic in câteva cuvinte latine şi la Daco-Români şi Macedo-Români.[3]) Insă inriurirea care provocă această schimbare se vede c'a fost constantă numai la Istro-Români, foştii vecini ai Arnăuţilor, care in dialectul toschic infăţişează acelaşi fenomen.[4]) Dar şi in părţile Daciei aflăm urme de un dialect in care predomnea acest rotacism caracteristic pentru dialectul istro-român. Este dialectul măhăcean din Ardeal, cunoscut din textele publicate de d. Hăsdeu in „Cuvente den bătrâni". t. II, de pe la a. 1600, unde se află ca in istro-româneşte *r* pentru *n*, sau un mediu intre ambele, *nr*. Măhăcenii sunt cunoscuţi tradiţiunii locale, după informaţiunile d-lui Hăsdeu, incă până astăzi ca veniţi din altă parte. Acelaşi dialect numai cu faţă mai veche şi intrebuinţare mai regulată a lui *r* sau *nr* pentru *n*, il aflăm şi in Codicele Voroneţean, aflat in monastirea Voroneţului din Bucovina; acest interesant monument

[1]). Dietz, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn 1870. t. I3, pag. 82—83.

[2]). Miklosich, Rum. Untersuchungen II, 6.

[3]). A. Miklosich, Beitr. z. Lautl. d. rum. Dial. Consonantismus I. p. 62 sq.

[4]). Istro-Românii sunt, după toată probabilitatea, o rămăşiţă din vechii Romani Dalmatini, despre cari vorbeşte Constantin Porfirogenitul; elementul indigen iliric, representat prin Arnăuţii de astăzi, a contribuit in măsură mai insemnată la formarea lor.

limbistic se editează acum de d. I. G. Sbiera, care a binevoit a-mi comunică coalele tipărite. La Moţii din Ardeal cum şi in unele părţi ale Moldovei se aude incă astăzi adese *r* pentru *n* in mai multe cuvinte.

Faţă cu imprejurarea că la Daco-Români se află asemenea particularităţi dialectice de-ale Românilor transdunăreni, d. Miklosich (op. cit. Conson. II, 49.) cede că faptul se explică, dacă admitem că limba daco-română s'a format ca dialect in dreapta Dunării, alăturea cu limba Românilor transdunăreni, şi că triburi de-ale ambelor ramuri, dialectic deosebite, au trecut de aici in stinga fluviului, populând Dacia Traiană.

Noi credem insă că conclusiunea renumitului limbist ar fi fost mai dreaptă de-a aduce de dincolo de Dunăre numai particularităţile dialectice de acolo, ce se află ca localisme şi intre Daco-Români, iar nu şi toată limba acestora. Faptul că unele regule fonologice de-ale Macedo-Românilor şi Istro-Românilor apar la Daco-Români numai in unele părţi, ca abateri dialectice de la maioritate, arată că idiomul specific daco-român, cu caracterul său mai original, s'a format sub alte condiţiuni. Şi dacă d. Miklosich află deci de necesar a admite că limba română incepù a se diferenţià in dialecte dela prima ei formaţiune (ibid. pag. 48.) atunci deosebirea dintre daco-româna şi limba Românilor transdunăreni află explicarea cea mai nimerită in aşezarea geografică a ambelor ramuri: unul in stinga, altul in dreapta Dunării. Iar localismele dialectice dintre Daco-Români, cu particularităţi ce se află ca regulă generală la Macedo-Români sau la Istro-Români, cred că provin, după toată probabilitatea, dintr'un amestec al diverselor dialecte pe pămêntul Daciei prin un adaus de populaţie română din peninsula balcanică, dar astfel că idiomul daco-român păstră mai mult tipul său original.

Intr'atăta limba poate să vină in mod direct in sprijinul emigrării române din dreapta in stinga Dunării. De astădată trebue insă să renunţ dela a discută aici mai deaproape această intrebare. Căt pentru admigrarea ce trebue s'o admitem pe temeiul limbei, luând in considerare intensitatea de mai nainte a elementului român in peninsula balcanică, apoi faptul că amintitele localisme dialectice ale Daco-Românilor au analogul lor caracteristic dincolo de Dunăre, unde trebue căutată in prima linie şi originea lor, insfărşit tradiţiunea locală despre émigrarea Măhăcenilor cu rotacismul lor Istro-Român: aceste date sunt de ajuns pentru

o atare conclusiune, care in orice cas remăne cea mai indreptăţită.

Pe lângă argumentul din limbă se alăturează şi *creştinismul român*. Limba noastră pune mai presus de indoială că Românii au creştinismul incă din timpul roman. Acest fapt este acum demonstrat indestul prin studiul d-lui Chiţu: „Cuvinte creştine in limba română“,[1] şi susţinut de d. Tomaschek[2], nu fără temeiu, ca argument pentru remigrare.

D. Xenopol, disconsiderând acest insemnat argument, il trece prin a deduce creştinismul nostru originar roman din timpul dominaţiunii romane asupra Daciei Traiane (pag. 81), fără să ne aducă insă vreo probă istorică pentru increştinarea atât de timpurie a acestei ţări, sau pentru prosperarea creştinismului intr'ensa pe timpul năvălirilor barbare. De bună seamă trebue să admitem că noua credinţă, ce cucerì lumea, va fi pătruns şi in Dacia acum sub dominaţiunea romană, ca şi in celelalte provincii ale imperiului. Pe la sfărşitul sec. II aflăm chiar mărturie despre aceasta la Tertulian[3]. Dar precum creştinii Germanilor, Schiţilor şi Sarmaţilor, despre care vorbeşte acest scriitor, n'au intemeiat creştinismul la Germani şi Slavi, aşa nici creştinii Dacilor, ce-i aminteşte Tertulian, n'au putut să intemeieze creştinismul român. Acesta, aşa cum ni-l infăţişează limba, poate să-şi aibă originea numai in biserica română, precum s'a consolidat ea dela Constantin-cel-Mare inainte, pecând Dacia Traiană nu mai aparţinea imperiului roman.

Cu privire la aceasta s'ar putè crede că creştinismul roman s'a intemeiat şi aici pe timpul Marelui Constantin, care, supunènd pe Goţi in atărnare de imperiu, favorisă lăţirea creştinismului şi in stinga Dunării. La intăiul sinod ecumenic dela Nicaea (325) aflăm chiar un *Episcop al Gotthiei*, Teofil. Acestuia ii urmează, ca apostol al creştinismului intre Goţi, Ulfila, care pela 350 este insă necesitat a părăsì cu ceata credincioşilor sèi Dacia, fugind de persecuţiunea păgână peste Dunăre, spre a afla adăpost in im-

[1]). Columna lui Traian, Bucureşti 1882. pag. 452 sq.

[2]). Zur Kunde der Hæmushalbinsel pag. 53 sq.

[3]). Adversos Iudæos cap. 7. Iam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines, et Hispanorum omnes termini, et Galliarum diversæ nationes, et Britanorum inaccessa Romanis loca, Christo vero Deo subdita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat.

periul roman. Sub regele Athanarich, persecuţiunea creştinilor urmează a fi la Goţii din Dacia pela 370 mai cumplită. Unii creştini işi iau refugiul la Romani, alţii sufer martiriul, dintre carii sunt mai cunoscuţi ss. Sava şi Nicita[1]. Insfărşit vine năvala Hunilor (375), care mănă pe Goţii din Dacia peste Dunăre, unde cei increştinaţi primesc locuinţe in Moesia, pecănd cei rămaşi păgăni se retrag in Carpaţi. Oare creştinii romani, ce se vor mai fi aflat pe aici, să nu fi căutat adăpost in imperiul roman?

De-acum inainte, timp indelungat, nu se mai află urmă de popor creştin in stinga Dunării. Este intrebare, dacă in această jumătate de secul, dela Constantin-cel-Mare pănă la năvala Hunnilor, unde se află in Dacia un inceput de biserică creştină şi incă persecutată, creştinismul a putut să prindă rădăcini durabile in elementul daco-roman, fără de-a fi reimprospătat din dreapta Dunării. Fără nicio mărturie istorică sau alt argument valid nu se poate susţine asemenea părere. Creştinismul ar fi putut să prospereze aici din inceput numai sub ocrotirea mai indelungată a bisericei romane din imperiu, ceea ce nu este insă adeverit. Dacă pe timpul năvălirii Românii din Dacia au primit unele elemente creştine, atunci propagatorii credinţei veneau din cea parte a Dunării, spre a aduce fraţilor săi măngăierea evangeliului. In orice cas creştinismul român s'a consolidat mai intăi in dreapta Dunării, unde biserica romană este adeverită pănă la invasiunea slavă in stare de inflorire, şi remăne deci mai probabil că el s'a intemeiat in Dacia Traiană prin Români veniţi din cea parte.

In această privinţă, cartea II a miraculelor s-lui Dimitru, scrisă pe la inceputul sec. IX[2], conţine următoarea ştire foarte importantă pentru chestiunea noastră:

Slovenii şi Avarii (sub care sunt inţeleşi şi Bulgarii), devastănd aproape tot Iliricul, anume provinciele: Panoniile amăndouĕ, Daciile amăndouĕ (adică cea ripeană şi mediterană, ambele in dreapta Dunării), Dardania, Misia, Praevalis, impreună cu Rodope şi toate celelalte provincii ale Traciei pănă la zidurile Bizanţului, duseră toată populaţiunea de aici dincolo de Dunăre,

[1]). Ruinart, Acta Martyrum. Ratisbonæ 1859. Martyrium S. Sabæ, pag. 614 sq. Martyrium S. Nicetæ Gothi, Migne, Patrologiæ Ser. gr. t. 115 col. 703 sq.

[2]). De S. Demetrio martyre Cornellii Byei commentarius prævius, 24 Migne, Patrologiæ ser. gr. t. 116, col. 1095.

in partea spre Panonia ce avea de capitală Sirmium (1). Aici chaganul Avarilor așează tot poporul captiv ca ție supus, care, amestecându-se cu Bulgarii și Avarii și cu ceilalți păgâni și inmulțindu-se prin copii, crescù in popor foarte estins și mare (*λαοῦ ἄπειρον καὶ παμπόλλου γεγονότος*). Iar fiii păstrară dela părinți firea neamului lor și datinele romane, și precum in Egipt s'a inmulțit neamul Evreilor sub Faraoni, așa și la aceștia, prin credința ortodoxă și sfântul botez, s'a inmulțit neamul creștin; și povestind unii altora de pământul natal al strămbunilor lor, ei își invăpăiară in suflet dorul de reintoarcere prin fugă. După ce trecură vr'o 60 de ani și mai bine, de când suferiseră strămbunii lor devastațiunea barbarilor, și devenind in decursul timpului partea cea mai mare acum liberă ca națiune de sine stătătoare, chaganul Avarilor le dete un principe numit Cuber (căpitan bulgar). Acesta, cunoscênd dorința poporului după țara părintească, luă tot poporul roman expatriat, impreună cu alții dintre păgâni, și, desfăcêndu-se de chagan, porni să iasă cu ei din țară. Iar chaganul, simțind aceasta, ii urmări, și lovindu-se cu ei, el fu, după cinci sau șase bătăi, invins și se retrase, cu poporul ce-i mai rămase, in părțile interioare către miază-noapte. Deci Cuber, repurtând isbânda, trecù Dunărea cu tot poporul său sus-numit, și venind in părțile imperiului, ocupă câmpul Ceramisiului (*Κεραμήσιος κάμπος* in Macedonia); și după ce se așezară aici, cei ce erau de credința ortodoxă grăbiră a se duce in cetățile părintești, unii la Tesalonic, alții in capitală, iar alții in celelalte cetăți ale Traciei (2).

Această intêmplare, anume despopularea țerilor balcanice prin invasiunea avaro-slavă și strămutarea Romanilor de aici in stinga Dunării, autorul o pune in timpul Archiepiscopului Ioan al Tesalonicului (cap. 158), adeverit la a. 681 (3). Fa intră deci in a doua jumătate a sec. VII, pe timpul invasiunii slavo-bulgare, care avu de urmare decăderea elementului roman in dreapta Dunării.

---

1) *ἦγουν .... ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαὸν εἰς τὸ ἐκεῖ δὲν πρὸς Πανονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἥτινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχεν τὸ λεχθὲν Σερμεῖον.* (ipsummet omnem populum ad eam, quae hinc Pannoniam versus dissita est, abduxisse plagam, Danubio adjectam, cujus provinciæ, quod vocatur Sirmium, metropolis olim fuit.) Această parte de lângă Dunăre este in stinga fluviului, căci mai in urmă autorul spune că urmașii Romanilor strămutați, intorcêndu-se mai târziu in imperiu, trec peste Dunăre.

2). Acta S. Demetrii cap. 195—196. Migne op. cit. col. 1361 sq.

3). Byei Commentarius prævius, 23. l. c.

Nu pot incercà aici de a supune această narațiune unei critice amĕnunțite, spre a-i da interpretarea cuvenită: ea poate fi bine judecată numai dacă vom lua in vedere intreaga situațiune a imperiului roman din această tristă epocă. Dar orișicum, fiind redacțiunea ei destul de apropiată de timpul intĕmplării, ea trebue privită ca o mărturie istorică din cele mai insemnate pentru chestiunea ce ne ocupă, deși adevĕrul istoric nu ni se presintă destul de clar in haina legendei.

Ea ne arată mai intăi că pe la sfărșitul sec. VII și inceputul sec. VIII se afla in stinga Dunării o populațiune creștină mai numeroasă. Acești creștini erau Romani strămutați din provinciele de miază-noapte ale peninsulei balcanice, despopulate de locuitorii lor prin invasiunea slavo-bulgară. Prin acești Romani, care se amestecă cu populațiunea din țară, creștinismul se respăndește in stinga Dunării, crescĕnd aici neamul creștin in mĕsură considerabilă. Astfel cată să se fi intemeiat deci creștinismul român in Dacia Traiană, adică prin Români veniți din dreapta Dunării.

In această narațiune mai aflăm incă și mărturie directă despre mutarea populațiunii romanice din peninsula balcanică in stinga Dunării, deși autorul face pe urmașii Romanilor strămutați din imperiu peste Dunăre, cari devin aici liberi ca națiune de sine stătătoare, să se intoarcă inapoi după mai mult de 60 ani. Ea este unica știre istorică din evul mediu, care indică o emigrare română din dreapta Dunării, dar nu in ințelesul Roeslerianilor, care voiesc să aducă pe Români in Dacia tocmai după venirea Ungurilor și Sașilor. Aici vedem că o populațiune română, venită din peninsula balcanică, se află in stinga Dunării, după un autor depe la inceputul sec. IX, acum pe la sfărșitul sec. VII și inceputul sec. VIII, unde ea este arĕtată foarte numeroasă. In așezarea Slavilor și Bulgarilor in țĕrile romanice ale peninsulei se află și motivul cel mai cumpĕnitor pentru asemenea emigrare. Deci terminul ei de purcedere nu poate fi pus mai tărziu decăt in acest timp.

Fiind țĕrile de miază-noapte ale peninsulei balcanice ocupate de Slavi și Bulgari, populațiunea romanică de aici scade foarte repede, aflăndu-se in a doua jumĕtate a evului mediu numai o mică rĕmășiță in părțile muntoase. Mulți s'au retras, cum știm, de către această invasiune spre miază-zi, unde se află apoi partea cea mai mare a elementului român din peninsulă, și unde s'au mai păstrat incă Macedo-Românii scăpați de desnaționali-

sare. Altă parte se mută, cum vedem, peste Dunăre, care strămutare se făptueşte şi prin intervenirea barbarilor. Dar un popor atăt de numeros, precum ni-l arată in această parte naraţiunea aceasta, nu putea fi dus in captivitate, cum spune scriitorul bisericesc cu reminiscenţele sale biblice. O parte destul de insemnată se mai află aici de bună samă incă in Dacia Traiană, care cată să se fi adaus acum prin admigrarea din dreapta Dunării. Dintre cei strămutaţi incoace cu sila, mulţi se vor fi intors inapoi, cum spune legenda noastră; alţii se vor fi mutat insă şi de bunăvoie, adăogănd numĕrul Românilor din Dacia. Imperiul, expus necontenitelor pustiiri ale barbarilor, nu mai putea oferi siguranţă provincialilor sĕi, incăt elementul roman din părţile ocupate de barbari, silit să-şi caute scăpare unde şi cum o află, o afla acum la fraţii din Dacia poate mai sigur decăt in alt loc.

Această mutare a populaţiunii române din dreapta in stinga Dunării, indicată, cum vedem, pe timpul aşezării Slavilor şi Bulgarilor in peninsula balcanică, va fi continuat incătva şi in decursul stăpănirii bulgare asupra ambelor maluri ale Dunării. Liniştea ce domnea acum in Dacia pănă la venirea Ungurilor, trebuia să atragă Români din ţerile balcanice cu atăt mai mult, cu căt ei puteau fi scutiţi aici mai bine de inriurirea nemijlocită a stăpănirii străine. Dominaţiunea bulgară asupra Daciei Traiane trebue privită ca un fel de suzeranitate, avĕnd Românii de aici, in atĕrnare de imperiul bulgar, principate proprii, precum ii aflăm la venirea Ungurilor. Sub astfel de condiţiuni elementul român prosperă in stinga Dunării tot mai mult, scăzĕnd din contră in dreapta fluviului, unde căştigă preponderanţă elementul slav. Aşa se schimbă, după invasiunea slavo-bulgară, faţa etnografică a ambelor maluri, ceea ce se indeplini mai ales in decursul stăpănirii bulgare.

Admigrarea română din dreapta Dunării, care trebue deci s'o admitem, nu alteră caracterul de continuitate al elementului roman in Dacia Traiană, aşa că se păstră tradiţiunea despre originea Daco-Românilor din timpul dominaţiunii romane asupra acestei ţĕri. Partea rĕmasă in Dacia, după pierderea provinciei, formă elementul fundamental, din care se născu poporul daco-român. Adausul primit succesiv din dreapta Dunării contribui mai mult la intărirea numerică a acestuia, decăt la intemeiarea lui. Pănă in sec. VII, căud incepe admigrarea de care e vorba, s'au putut păstra in părţile muntoase ale Daciei incă destul element

roman, pentru ca continuitatea să nu fie aici nicidecum intreruptă. Argumentul toponimic impreună cu tradiţiunea istorică pun aceasta, cum am vĕzut, afară de indoială.

Pe lângă tradiţiunea continuităţii, cunoscută in evul mediu cronicarilor unguri cum şi Bizantinilor, se află in analele noastre şi o tradiţiune interpretată in inţelesul emigrării române din dreapta Dunării, anume in cronica anonimă: *„Istoria ţĕrii românești de când au descălecat pravoslavnicii creştini“*. Inceputul acesteia este, după ediţiunea Ioanid (Bucureşti 1859), astfel:

„Insă d'intăi isvodindu-se de Românii cari s'au despărţit de Romani şi au pribegit spre miază-noapte. (1) Deci trecĕnd apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului, alţii in ţara Ungurească pre apa Oltului şi pre apa Murĕşului şi pre apa Tisei, ajungĕnd şi până la Maramurĕş. Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s'au tins pre sub poalele munţilor până la apa Oltului; alţii s'au pogorit pre Dunăre in jos, şi aşa umplĕndu-se tot locul de ei au venit până la marginea Nicopoei. Atuncea s'au ales dintr'ĕnşii boiarii, cari au fost de neam mare, şi puseră banoveţi, un neam ce le zicea Basarabii, să le fie lor cap, adică mari bani; şi-i aşezară intăi să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s'au pus la Strehaia, al treilea scaun s'au pogorit la Craiova. Şi aşa fiind, multă vreme au trecut tot ei oblăduind acea parte de loc.“

Această ştire a interpretat-o mai intăiu Sulzer (2) in inţelesul teoriei sale, şi lui i-a urmat şi Roesler. (3) Iar Tunusli (4) şi Fotino (5) află intr'ĕnsa o admigrare română din dreapta Dunării, prin care s'au adaus numĕrul Românilor rĕmaşi in Dacia Traiană, şi o aplică la venirea Basarabeştilor in Oltenia, punĕnd-o in timpul invasiunii slave. Această interpretare au admis-o şi d. Cogălniceanu, punĕnd admigrarea la sfărşitul sec. VII. (6)

---

[1]) ed. Bălcescu şi Laurian, Magazin istoric pentru Dacia, IV, 231: „Insă d'intăi s'au cuprins de Românii cari au purces dela Romani şi au venit sprea miază-noapte.“ — Interpretaţiunile mai vechi corespund cu textul lui Ioanid, cărui trebue să-i dăm deci preferinţă.

[2]) Geschichte des transalpinischen Daciens, II, 28 sq.

[3]) Romaenische Studien, pag. 268.

[4]) Istoria Ţĕrii Românești, trad. Sion, pag. 10.

[5]) Istoria Daciei, trad. Sion, pag. 99.

[6]) Histoire de la Valachie et de la Moldavie, pag. 14. Un grand nombre de Romains de la Dacie Aurelienne, attirés par la paix dont jouissaient les

Fiind cronica noastră foarte tărzie, in prima ei redacţiune din sec. XVI, noi nu-i putem atribui aici atăta valoare. Aceasta cu atăt mai puţin, cu căt textul original era slavon, şi nefiindu-ne acesta cunoscut, nu putem şti', faţă cu varianta din ediţia Bălcescu şi Laurian, intru căt traducerea este corectă sau nu, pentru ca să fim siguri despre forma originală a tradiţiunii. Totuşi n'o putem trece cu vederea, mai ales cu privire la o parte ce n'a fost luată in samă.

Noi vedem mai intăi că cronica vorbeşte aici despre descălecatul *pravoslavnicilor creştini* in ţară. Pe urmă ea arată teritoriul ocupat mai intăi de Romăni la cucerirea Daciei, unde am aflat şi teritoriul continuităţii romăne; chiar şi locul trecerii peste Dunăre coincide cu puntea lui Traian. In sfărşit ea povesteşte intemeiarea Banatului romăn din Oltenia sub dinastia Basarabeştilor, ceea ce se intămplă *„multă vreme“* inainte de descălecatul lui Radu-Negru din Făgăraş, pus la a. 1290.

Dacă ea conţine deci o reminiscenţă istorică despre emigrarea romănă din dreapta Dunării, precum a fost interpretată, atunci aceasta poate să privească numai venirea Basarabilor şi a „pravoslavnicilor creştini“, nu insă a tuturor Romănilor, cum voiesc Sulzer şi Roesler. Coincidenţa teritoriului ocupat mai intăi de Romăni cu cel colonisat de Romani indică, in orice cas, mai mult o reminiscenţă despre colonisarea romană a Daciei, cu a cărei cucerire corespunde şi locul trecerii peste Dunăre. Astfel ştirea aceasta cată să presinte o combinaţiune din două tradiţiuni deosebite: una despre originea Daco-Romănilor dela cucerirea rol mană a Daciei, alta despre admigrarea creştină-romănă cu neamul Basarabeştilor[1]) din dreapta Dunării, ambele intunecate in decursu-timpurilor şi confundate intr'una. In acest inţeles ea consună cu resultatul dobăndit de noi pe temeiul mărturiilor mai autentice.

Romains de la Dacie de Trajan, passèrent le Danube à la fin du VIIème siècle et s'établirent dans la partie de la Valachie qui est située entre la rivière Oltu et le Danube.

[1]) Numele *Băsărab* aduce aminte de *Bessii* peninsulei balcanice, identificaţi de Kekavmenos cu Macedo-Romănii. Tribul trac al Bessilor, cu centrul *Bessapara* sub muntele Hæmului, s'a păstrat mai mult decăt ceilalţi Traci; numele lor trece apoi la tot neamul trac din peninsulă. Impăratul roman Leon Tracul, născut in Dacia Aureliană (Müller, Fragmenta histor. Græc., IV, 135), este numit de Iordanes: „Bessica ortus progenie“. După Herodot (VII, 111), numele Bessilor nu insemnă la inceput un popor. ci un fel de castă sacerdotală, domnitoare la vechii Traci.

Să nu ne mirăm că această tradițiune a fost, impreună cu tradițiunea continuității, destulă pentru Tunusli și Fotino, pentru a deduce din ea admigrarea, potrivind chiar și timpul purcederii ei, determinat mai bine de d. Cogălniceanu, care recunoscu un adevĕr in această părere. Ea este cea mai naturală resolvire a chestiunii române și, cum am vĕzut, cea mai probabilă conclusiune ce se poate scoate din starea lucrurilor.

Teoria Sulzer-Roesleriană se pare că va avea asemenea soarte ca teoria grecească a lui Fallmereyer indreptată incontra continuității elementului vechiu elin in poporul neo-grec: ea va fi redusă foarte mult, pănă la o improspĕtare a elementului român in Dacia prin admigrare din dreapta Dunării, admisă in istoriografia noastră mai de nainte. Chestiunea română a fost, dela ivirea controversei, prea mult pusă in serviciul pasiunilor naționale, prea mult tĕrită in tina urei și a relelor uneltiri, pentru ca judecata nepreocupată să afle totdeuna loc și s'o lămurească cuvenit. De aici exagerațiunile pe una sau pe altă parte, prin cari s'au ajuns pe căi rătăcite. Insă calea de mijloc este de regulă cea mai dreaptă, și astfel va fi și in casul acesta. La acest resultat ajungem cel puțin după o dreaptă cumpĕnire a diverselor argumente.

D. Xenopol, exagerănd cu continuitatea, pentru care reușește a aduna unele temeiuri mai puternice, infățișează de altă parte in mod greșit ceea ce s'a invocat cu temeiu de către adversarii continuității, și cade in extremul de-a reduce foarte mult și chiar de-a desface de noi elementul român al peninsulei balcanice, unde avem o istorie destul de insemnată. Astfel d-sa aruncă in mare, impreună cu teoria lui Roesler, și această istorie, fără ca să ne poată da pentru dĕnsa alta in Dacia Traiană.

Dacia veche a devenit, mulțumită genialei creațiuni a lui Traian și prin mișcarea etnografică, patria noastră de locuință. Ea nu cuprinde insă tot teritoriul istoriei noastre. Aceasta se petrece, pe timpul de transițiune a istoriei romane in cea română, mai ales in imperiul roman oriental, unde se află pănă la invasiunea slavo-bulgară și partea cea mai mare a elementului ce represintă neamul român. Dupre teritoriul elementului roman oriental sau român trebue să alcătuim istoria noastră.

D. ONCIUL.

CE TE UIŢI?...

Ce te uiţi cu ochii galeşi la copacii trişti şi goi,
Şi oftezi, dând pas gândirii să mai lunece 'napoi?
Lasă frunzele pustiei şi bătăilor de vênt!
Tinereţe, farmec, visuri... toate-s ţăndări de vas frânt,
Ce de mult periră 'n valma rĕsvrătitelor talazuri.
Stringe-ţi gândurile-acasă, nu le mai lăsa 'n poghiazuri,
Palide — 'n puterea nopţii — să mai tremure pe drum,
Nici te mai uita in urmă-ţi la grămezile de scrum!...
Nu vezi tu că indĕrĕtu-ţi e 'ntuneric şi pustiu?
Şi n'auzi cât de sinistru sun'a groapă ş'a sicriu
Glasul tinereţii duse ş'al ilusiilor şterse?...
E pĕcat şi e zadarnic pe-un mort lacrimi să se verse!...

Inţeleg — avut-ai zile de noroc şi de iubire...
Cine n'are 'n lumea asta partea lui de fericire?
Ai trăit şi tu in basme.... Te credeai şi tu o zină,
Ş'aşteptai, ca să te fure, vreun Fĕt-frumos să vină.
De-ţi roteai pe lanul vieţii ochii mari şi visători,
Nu 'ntâlneai decât podoabe, fluturi, pajişte şi flori!
Şi când, pentru 'ntâiaş dată, mândru-ţi tresări in cale,
El, atât de mult doritul chip al visurilor tale,
Iţi părù că de când lumea iţi era ştiut şi drag....

O de câteori, in urmă, de cu vreme stând in prag,
Şi uitându-te în cale-i cu ochi lacomi şi ferbinţi,
L-aşteptai, sfârşit să pună dulcei tale suferinţi,
Şi mureai păn'să se stingă razele din asfinţit,
Mai curĕnd să vie sara, când, sfios, al tĕu iubit
Se rupea din intuneric... — Ah cât de incet mai vine! —
Iţi ziceai, zărindu-i umbra. Păn' s'ajungă lângă tine,
Iţi părea o vecinicie de-aşteptare şi de dor!

Tu-l sorbiai din ochi, privindu-l, — el s'apropia uşor...
Când te cuprindea ferbinte, să te frângă de mijloc,
Şi când iţi frigea obrazul respirarea lui de foc,
Tresăreai infiorată ca de-un farmec din poveşti,
Şi ne mai ştiind ce cugeţi şi'n ce lume mai trăeşti,
Te lăsai in braţe-i, moale de-a plăcerei caldă lene.
Ca un flutur prins in pară, tremurau a tale gene
De atingerea şi focul pururea 'nsetatei guri.

Iar când stai, a ta iubire păn' la moarte să i-o juri,
Gaseai prea nencăpĕtoare, prea ingust'a ta viaţă!...
Vai ce lesne peste inimi se aşterne-un strat de ghiaţă,
Coperind atătea visuri şi atătea jurăminte!
Şi cum rizi singur de tine, când iţi mai aduci aminte
Ce clădiri durai vieţii din nimicuri şi păreri,
Şi ce mult credeai in vraja nebuniilor de ieri!...
. . . . . .

Nu mai rĕscolì cenuşa amuţitelor poveşti!
Nu vezi că'n deşert te sbuciumi, şi mai rĕu te amăreşti?
După anii duşi in neguri nu te mai uita cu jale,
Dă-i pe veci uitării.... Morţii nu se mai intorc din cale!
Când sub perii albi, sbărcită, fruntea 'ncepe să se plece,
Ca sub cea mai grea povară, — inima i-o vatră rece!...
Lumea basmului, ce incă iţi mai picură 'n auz,
A sfărmat-o pasul vremii ca pe-o boabă de hurmuz.
Lasă altora de-acuma visul tĕu de-odineoară!
Alţii să-şi mai stingă dorul, când pe ceruri se strecoară
Luna cu nespusu-i farmec şi cu vecinica-i văpae!...
Peste noaptea ta boceşte cântecul de cucuvae! —

Când din luptele vieţii, ca un vechiu oştean, trudită,
Ai rĕmas cu fruntea ninsă şi cu faţa ciocărtită,
Şi când stai să-ţi numeri anii şi vezi cât e de aproape,
Cu-al ei intuneric umed, fundul liniştitei groape,
Ce mai caţi, cu ochii galeşi, la copacii trişti şi goi
Şi oftezi, dând pas gândirii să mai lunece 'napoi!

Lasă frunzele pustiei şi bătăilor de vênt:
Nimĕrui de veci nu-i dată fericirea pe pămênt!
Dumnezeu trece făclia dragostii din mănă 'n mănă:
Neaptea cade grea şi rece peste inima bĕtrănă!

PE ALBUMUL D-ŞOAREI E...

De cei de jos, de morţi ce-ţi pasă,
Stea ce te 'nalţi in fundul zării!
Ridică-ţi raza ta şi-i lasă
In intunericul uitării!...
. . . . . .
. . . . . .

Tu vei trăi 'ntr'o altă lume,
Departe pururea de mine,
Ş'a mele versuri, ş'al meu nume
Ca măni ţi s'or părè străine.

A clipelor de-acum năluce
De veci s'or scufunda 'n trecut,
Şi, sigur, nici ţi-i mai aduce
Aminte că m'ai cunoscut!

La ce dar amintirii tale
Aş mai cerşì 'n deşert o rază?
La ce, pe-un mort, priviri de jale
Din ochii atăt de dulci să cază?...

De cei de jos, de morţi ce-ţi pasă,
Stea, ce te 'nalţi in fundul zării?...
Te du ferice şi mĕ lasă
In intunericul uitării!

A. VLAHUŢĂ.

SCRISOARE

. . . . . .

Şi eu de-atunci făr' de popas
M'am dus pe calea vieţii,
Ca să te las in urma mea
In vĕrsta tinereţii.

Aceeaşi poartă am deschis
Ca să intrăm in lume,
Şi 'n lupta vieţii să luptăm
C'un dor, c'un vis, c'un nume.

Nici eu, nici tu n'am fi putut
A vieţii vijelie
S'o 'ntĕmpinăm — şi-am fi murit
Pe-a traiului pustie.

De-aceea mâna noi ne-am dat
Ca să le 'nvingem toate:
Aşa credeam, aşa credeai...
Ori altfel credeai poate?

Insă pe veci nu s'a putut
Să mergem impreună:
Tu te-ai pornit pe drumul tĕu,
Zicĕndu-mi: cale bună!

Şi eu de-atunci făr' de popas
M'am dus pe calea vieţii,
Ca să te las in urma mea
In vĕrsta tinereţii.

Astăzi, zadarnic aş cerca
Să ţin vremea din cale
Şi ca pe-atunci să mĕ imbĕt
De farmecele tale;

Căci astăzi dorul cel d'intăi
In minte nu-mi mai vine,
Ci 'n veci va rĕmănea perdut
Cu dulcile-i suspine.

Necunoscute-or rĕmănea
Acele seri frumoase,
Când ne-ascundeam de-ai lumii ochi
Sub sălcile pletoase,

Ori când alene rătăceam
Prin crânguri, prin huceaguri,
Privind cum stele ies pe cer
Şi fumul pe hogeaguri;

Căci azi sunt moarte 'n jurul meu
Şi crângul şi vălceaua,
Şi ca o faclă de morment
Luceşte 'n ceruri steaua;

Iar tot ce ne 'ncuviinţa
Iubirea noastră sfântă
Astăzi atăt de nemilos
Gândirea mi-o frămĕntă,

Şi-atăt de des imi amintesc
Zădărnicia lumii,
De traiul fericirii-l vĕd
Căt trăinicia spumii.

De-aceea obosit de drum,
De sarcina vieții,
Nici vreau măcar să-mi amintesc
De anii tinereții;

Nici vreau să știu că tu mi-ai fost
Lumina vieții mele,
Că mi-ai fost scut ocrotitor
In vremurile grele.

Dar nici nu-mi pare rĕu de-acum
Că mi-ai ucis iubirea,
Că mi-ai lăsat sufletul mort,
Că mi-ai sdrobit simțirea;

Ci trist, cu fruntea la pămĕnt,
Suspin: mi-a fost ursită
O zodie făr' de noroc
Și-o viață necăjită!

Iluziilor le-a fost scris
Să fie 'n veci perdute!
Pe două căi am apucat...
Pe calea ta deci du-te!

IOAN N. ROMAN.

Din stabilimetul grafic Socec et Teclu. București.—22,753.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 8 Bucuresti, 1 Noembre 1885 **Anul XIX**

MIŞCAREA SOCIALĂ LA NOI

Când noi, cei cari ne-am născut in jumĕtatea intăia a secolului, ne reamintim starea lucrurilor pe care am apucat-o in copilăria noastră; când, reintorcĕndu-ne cu gândul in timpul tinereţii, facem se reinvie inaintea ochiului sufletesc icoana celor ce au fost; când ne prindem a simţì incă odată cele ce am simţit acum douĕzeci sau treizeci de ani, şi ne aducem aminte de cele ce am voit atuncea, şi când apoi, trezindu-ne ca dintr'un vis, privim in jurul nostru şi vedem ceea ce este, un fel de mâhnire ne cuprinde. Nu că doară timpul in care am trăit ar fi fost lipsit de insemnătate, nu că s'ar putea tagaduì că multe şi mari propăşiri s'au făcut la care mai toţi am conlucrat pe o cale sau pe alta. Ba multe din cele ce intrevĕzusem ca intr'un vis depărtat s'au realizat mai repede şi poate chiar mai bine decât cum doream. Dar cu toate acestea, căutătura retrospectivă asupra drumului făcut ne lasă nesatisfăcuţi şi, in locul sentimentului de mulţămire liniştită, care e resplata oricării activităţi roditoare, ne cuprinde inspre apusul vieţei ca o jale, ca un sentiment că nu toate le-am schimbat in bine, că nu in toate transmitem intact şi sporit generaţiunii ce ne urmează, patrimoniul ce l-am primit dela generaţiunea trecută.

Acest sentiment nu e datorit, cum s'ar putea crede, vĕrstei mai inaintate la care am ajuns şi care ne-ar face să vedem lucrurile mai negre de cum sunt; el este impărtăşit şi de generaţiunea ce ne urmează, căreia i-l transmitem ca o moştenire puţin plăcută şi poate chiar primejdioasă. El trebue dar să aibă un motiv real. Trebue ca, intre starea trecută şi cea de astăzi, să existe deosebiri care să nu fie toate in favoarea presentului; trebue ca drumul pe care am

apucat să fi fost de multe ori greşit, pentru ca resultatul final al atător sforţări individuale să fie desilusiunea generală care ne cuprinde.

Şi greşelile făcute nu sunt prea greu de găsit. Mai intăi nepotrivirea adâncă a formelor noue, in care am imbrăcat viaţa noastră, cu realitatea lucrurilor, apoi disproporţiunea intre scopuri şi mijloace, intre aspiraţiuni şi puteri. Lipsa de reflecţiune, proprie tinereţii, pare că a domnit in mai toate lucrările generaţiunii actuale, lucrări al căror mândru scop nu era mai mic decât de a organiza pe baze cu totul noue intreaga noastră societate. Acest cuvênt de organizare a fost in gura tuturora din momentul ce, prin unirea principatelor, ţara noastră a făcut intăiul pas politic insemnat, care era datorit propriei sale iniţiative. O simţire instinctivă ne spunea la toţi că pe bazele de până atunci statul român nu se putea desvolta mai departe, că nouei poziţiuni internaţionale la care aspira trebuia să corespundă o stare de lucruri noue inlăuntru, stare care, fiind mai potrivită cu ideile dominante in statele apusene, să indreptăţească pretenţiunea ce o ridicam de a fi priviţi nu ca o provincie semibarbară al unui stat asiatic, ci ca membri ai marii comunităţi de cultură europeană.

Această simţire instinctivă s'a şi tradus in curênd in o legiferare care in privinţa abundanţei nu lăsa nimic de dorit, care in privinţa calităţii insă a provocat chiar dela inceput indoelile şi temerile celor cugetători. Am vĕzut in aceşti douĕzeci şi cinci de ani schimbându-se de cinci ori numai constituţia ţĕrii, adică legea ei fundamentală, fără a vorbì de celelalte legi, a căror modificare anuală, ba căteodată chiar lunară, pricinueşte desnădăjduirea celor chemaţi a le pune in lucrare. Nu e dar de mirat că o mare parte din acest material legislativ a trecut la stare de maculatură până a nu fi cunoscut nici chiar de acei care l-au făcut, dacă prin cunoştinţă inţelegem ştirea de esenţa, nu numai de existenţa unui lucru.

Alăturea cu această schimbare a legilor s'a produs o schimbare nu mai puţin simţitoare, şi chiar mult mai vătămătoare, a moravurilor. Mai toate lucrurile la care ţinea generaţiunea trecută zac astăzi părăsite, mai toate legăturile care, in afară de stat, intruneau părţi mai mici sau mai

mari ale populaţiunii in grupuri sociale compacte, s'au slăbit daca nu au dispărut cu totul. Fiii hulesc cele la care se inchinau părinţii, ba chiar pe aceştia ii vedem rizĕnd la bĕtrăneţe de credinţele, de idealurile lor din tinereţe. Biserica şi familia, aceste legături morale atăt de puternice in orice societate sănătoasă, par ameninţate cu totul; respectul pe care le aduceau odinioară acestor instituţiuni generaţiunile trecute a dispărut, şi dacă, in ceeace priveşte in deosebi biserica, in legile noastre şi in aparatul exterior de forme sociale, ea mai joacă incă un rol oarecare, orişicine simte că puterea ei vitală a dispărut, că numai este decăt o remăşiţă mai mult tolerată decăt primită ca necesară de noua generaţiune.

Astfel, pe tĕrĕmul social ca şi pe cel politic, am fost mai dibaci intru a distruge cele vechi, decăt intru a le inlocui prin instituţiuni noue şi trainice. Voind a ne asimila, cu o singură lovitură şi fără muncă, cu popoarele a căror cultură e resultatul unei lupte şi unei munci seculare, am isbutit numai a produce caricatura unei civilisaţiuni. Aceasta o simţim cu toţii şi deaceea adănca nemulţămire care ne cuprinde. Această nemulţămire, daca nu ar conduce la o regenerare a spiritelor, la o schimbare a apucăturilor noastre, ar fi cea mai mare primejdie ce ne poate ameninţa.

Ea ar avea de efect necesar disolvarea progresivă a tuturor legăturilor care fac din popor un tot organic, şi nu numai o grupare exterioară mănţinută prin forţă; ea ne-ar conduce la inividualismul cel mai mare.

Se va produce oare acea regenerare? Cine o poate prevedea sau presimţi? Dar pentru ca ea să se poată produce, pare necesar ca toţi acei care se găndesc la această problemă să caute a-şi da seama mai bine de starea noastră socială trecută şi actuală, de causele care au făcut ca avĕntul atăt de generos, luat acum un sfert de secol, a isbutit atăt de puţin.

Vom incerca in cele ce urmează să studiăm acele stări sociale, studiu din care vor reieşi poate şi unele din acele cause.

I

Rareori o transformare socială atăt de adăncă s'a produs cu atăta iuţeală, cu atăta uşurinţă aparentă ca cea dela noi. Vechea societate, departe de a lupta pentru mănţinerea existenţei sale, lucra cu o nerăbdare febrilă la schimbarea care trebuia să o ingroape pe dĕnsa şi totodată şi o bună parte a ilusiunilor noastre. Se părea acum douĕzeci şi cinci de ani că orişice lege veche, că orişice rĕmăşiţă de moravuri bĕtrăneşti este o piedică la libera desvoltare a individului şi a comunităţii, că trebue inlăturată dar cu orice preţ. Atăt de adăncă era această mişcare, incăt pentru un moment, până şi limba noastră, acest sacru şi ultim paladiu al naţionalităţii, părea ameninţată! «La legi noue, oameni noi», era formula prin care un om de stat al acelui timp caracterizase această tendinţă a spiritelor; şi toţi se sileau a se reinoì; bĕtrăni şi tineri se desbrăcau de tot ce mai aveau moştenit dela generaţia precedentă şi se sileau a se imbrăca cu o haină care li se părea, pe căt nouă, pe atăt şi frumoasă. Din pĕcate, mulţi nu au vĕzut că haina cu care se făleau nu era decăt o haină invechită care işi schimbase stăpănul şi care, nefiind croită pe umerele lor, departe de a-i ascunde, nu indica decăt cu atăta mai bine starea celui ce o purta.

Oricăt de surprinzĕtoare s'ar părea această lipsă de resistenţă, ea a fost naturală. Nimic in adevĕr in societatea dispărută nu avea o temelie sănătoasă, nicio instituţiune, chiar nici cele mai vechi, nu presinta, prin serviciile aduse binelui obştesc, sau prin spiritul care o insufleţea, raţiuni sau garanţii de durată. Claselor privilegiate, care in lumea politică şi socială de atunci jucau singure un rol insemnat, le lipsea conştiinţa posiţiunii lor inalte, sentimentul datoriilor pe care o asemenea posiţiune le impune ca corolar firesc al drepturilor ce le dă. Ca instituţiune politică le lipsea stabilitatea, accesul lor fiind deschis după bunul plac al oricărui Domn nou venit, pecând proprietatea lor teritorială, această bază esenţială a oricărei aristocraţii, nu era apărată nici prin legi, nici prin moravuri contra aspiraţiunilor de cucerire economică atăt de vii, contra neprevederii şi a uşurinţei proprie.

Boerimea noastră, cum o organizase regulamentul organic, nefiind nici o aristocraţie ereditară şi limitată in numĕrul ei, nici o aristocraţie teritorială, nici chiar rĕsplata unor servicii indelungate şi meritorii, seměna in adevĕr mai mult cu cinul rusesc, decăt cu ceeace se numeşte in ţĕrile apusene o aristocraţie. Dacă in rĕndul şi adeseori in capul acestei boerimi se aflau căteva familii istorice, in sinul cărora se desvoltaseră tradiţiuni şi simţiminte adevĕrat nobiliare, ele erau puţin numeroase faţă cu noianul crescĕnd din zi in zi al noilor privilegiaţi. Aceşti nobili de ieri sau de alaltăieri, ajunşi de multe ori la rangurile cele mai inalte, ieşeau din condiţiuni şi trepte sociale adeseori ambigue, şi-şi datoreau ridicarea mai mult patronajului şi intrigei decăt vreunui merit oarecare. Ei aduceau in noua lor stare socială toate defectele slugilor devenite stăpăni; umiliţi şi tĕritori cătră cei mari, fuduli şi aspri cătră cei mici, fără convingeri şi fără credinţe, in cea mai mare parte inculţi, nesăţioşi de avere şi puţin scrupuloşi in privirea chipului de a o căştiga, ei au fost chiar in timpul reglementar plaga adevĕrată a acestei ţĕri, precum de pe atunci erau adevĕraţii ei stăpăni. Familiile mai vechi sau mai avute din boerime in a căror mănă era la inceput omnipotenţa politică şi socială, prin incuria şi căteodată prin incapacitatea lor, lăsau să lunece din ce in ce mai mult, in mănele noilor veniţi, conducerea reală a trebilor. Deprinşi prin modul lor de traiu patriarchal a privi ţara ca o mare moşie a lor, ei aduceau in căutarea afacerilor publice acelaş spirit ca şi in căutarea afacerilor particulare. Precum in administraţia averii proprie se mulţămeau cu o supraveghere adese ori ilusorie, căutănd mai mult a se bucura de satisfacţiunile imediate şi trecĕtoare ce le putea da acea avere, decăt a o gospodări in mod sistematic şi raţional, lăsănd direcţiunea economică şi lucrul de detaliu in sarcina unui vechil salariat, tot aşa şi in administrarea ţĕrii se lăsau in nădejdea unei biurocraţii născĕnde, care se recruta din cinurile cele mai de jos ale clasei privilegiate, sau servea ca intăia treaptă tuturor aspiranţilor la boerie. Şi aceştia nu erau puţini la numĕr. In o stare socială unde toate drepturile sunt pentru unii, toate sarcinele pentru alţii, orişicine se simte in stare de a face altceva decăt de a se consuma in o muncă

pururea aceeaşi şi pentru el rareori roditoare, aspiră a pervenì, adică a trece in singura stare socială care dă omului toată libertatea desvoltării sele. Capetele cele mai bune şi caracterele cele mai rele se imbulzesc pe calea ce li se deschide: şi când această cale e numai una, pe ea apucă şi cei buni şi cei rĕi, chiar când ea ar fi condiţiunea servilă sau aceea a patronajului. Deaceea vedem grămădindu-se in jurul boerimii vechi oameni ieşiţi din toate unghiurile ţĕrii; ţĕranii mai isteţi sau mai avuţi, negustori decăzuţi sau desgustaţi de meseria lor, feciori de preoţi aspirând la o condiţiune mai bună decăt acea a părinţilor, rĕzeşi ambiţioşi, pănă şi străini fără căpĕtăiu, toată pulberea pe care fricţiunea socială a desprins-o de pe surfaţa corpurilor stabile, sau pe care a adunat-o vĕntul intĕmplărilor, o vedem stringĕndu-se in curţile privilegiaţilor vechi şi noi, căutându-şi prin ele drumul la funcţiunile publice şi accesul la clasa privilegiată. Daca in acest drum prin heiuri şi anticamere demnitatea omului şi caracterul lui au puţin de căştigat, iscusinţa lui practică şi căteodată chiar inteligenţa lui se desvoltă in mod puternic. Silit pentru a ajunge, să facă un studiu amĕnunţit al stăpănului ce şi-a ales, candidatul la boerie sau boernaşul ce tinde mai sus, devine in curĕnd un psicholog practic foarte iscusit; el se deprinde a exploata deopotrivă viciile şi virtuţile stăpănului; iniţiat in toate amănunţimile casnice, in toate slăbiciunile sufleteşti, in starea afacerilor economice, el adună in măna sa unul căte unul firele care ii vor permite odată a conduce pe stăpănul sau patronul sĕu ca pe o păpuşă. Dacă nu-l ruinează totdeauna şi nu devine in locul sĕu proprietarul numeroaselor moşii a căror stăpănire e adeseori visul sĕu favorit, el ii sustrage incetul cu incetul influenţa lui socială şi politică. In lipsa unei burghezii, el devine intermediarul necesar intre clasa inaltă şi poporul de rĕnd, intermediar cu atăt mai primejdios, cu căt, avĕnd aspiraţiunile puternice şi violente ale unuia, viciile şi quasicultura celeilalte, el ştie a vorbi, după timpuri, limba amăndurora.

Dar nu numai prin neingrijirea posiţiunii şi averii ve chile familii au inlesnit dărămarea situaţiunii lor; ele au conlucrat in mod positiv şi direct la acea dărămare. Desbinate intre ele, in o rivalitate şi competiţiune perpetuă

unele cu altele şi cu capul statului ales din sinul lor, pe când işi slăbeau posiţiunea socială şi politică, ele işi dădeau singure pe tĕrĕmul intelectual lovitura de moarte. Obiceiul ce-l luase cam de pe la 1840 incoace toate aceste familii de a-şi creşte fiii in străinătate şi mai ales in Franţa, trebuia să aducă cu necesitate şi in grabă disolvarea vechei societăţi, mai ales că acest obiceiu a fost in curĕnd urmat de treptele sociale inferioare. Părinţii din aceste trepte recunoscuseră in adevĕr de timpuriu că cultura intelectuală e mijlocul cel mai puternic de propăşire socială. Fiecare se silea, in proporţiune cu mijloacele sau chiar cu ajutoarele de cari putea dispune, să procure copiilor sĕi acelaş grad de invĕţătura pe care il căpĕteu fiii patronului sĕu, să le dea prin urmare o armă in lupta vieţei de care el fusese lipsit. Trimişi adesea ori dela cea mai fragedă vĕrstă in o ţară ale cărei moravuri, stări sociale, tradiţiuni istorice erau aşa de deosebite de ale noastre, toţi acei fii pierdeau orice legătura cu ţara in care erau să lucreze odată. Crescuţi in comunitatea egalitară a colegiului, distincţiunile sociale le erau la toţi odioase; lipsiţi, in mijlocul unei societăţi sceptice, sau de altă credinţă ca a lor, de orice comunitate religioasă, religiunea le părea o formă goală şi fără folos; depărtaţi atăţi ani de părinţii lor, autoritatea patriarchală a acestora o simţeau ca o nedreptate; neştiindu-şi adeseaori limba, raporturile cu clasele inculte le deveneau anevoioase şi fără interes. Ei erau străini in casa părintească, dar străini privilegiaţi, floarea acestei ţĕri, dela care aşteptau şi cei mari şi cei mici leacul la rĕul secular! Mândria părinţilor, nădejdea mulţimii ii imbiau deopotrivă să pue mâna la lucru.

Nimeni nu se intreba dacă mijlocul in care crescuseră, aspiraţiunile pe care le aveau, ideile pe care le căpetaseră ii făceau destoinici de a conlucra numai decât şi la locul intăiu la opera de organizare proiectată. Din toate ţerile culte, Franţa era pe la mijlocul veacului nostru aceea al cărei contact era poate mai primejdios pentru desvoltarea noastră intelectuală şi socială. Ieşită nu de mult din svĕrcolirile revoluţiunii celei mari, acea ţară se bucura pe atuncea de o desvoltare economică deja insemnată, de o mişcare intelectuală foarte vie, de o situaţiune politică internă in care se părea ca pericolul tendenţelor extreme era

inlăturat prin o înțeleaptă cântărire a diverselor puteri in stat, prin un sistem de liberalism moderat și progresiv, care permitea desvoltarea ulterioară fără sguduiri politice și sociale. După furtuna revoluționară un timp senin părea asigurat pe mulți ani, timp menit a aduce la desvoltare și maturitate toate seminţele fecunde pe care adăncii cugetători dela sfârșitul veacului trecut, marii oameni de acțiune dela inceputul veacului acestuia le respândiseră in conștiința națională. Desvoltarea de energie vitală fără seamăn pe care o arătase poporul francez se părea atunci lumii intregi a fi resultatul ideilor abstracte, a formulelor filosofice și sociale, pe care le intrebuințaseră antemergătorii revoluțiunii pentru a resturna vechea stare de lucruri, supunând-o criticei incisive a gândirii abstracte. Astfel, e ușor de înțeles cum se formase acea școală, pentru care omul istoric cu legăturile lui diverse, isvorite din deprinderi și tradițiuni seculare, cu viciile, pasiunile lui, resultat al constituției fisiologice și al eredității, tot atât ca și a stării sociale in care trăește, cu credințele și eresurile sale, omul de carne și oase intr'un cuvânt, dispare pentru a lăsa locul unei ființe abstracte, product al visurilor generoase și umanitare, dar care nu viețuește decât in creerii celor ce l-au născocit. Pe acest om abstract autorii lui il impodobesc cu toate virtuțile, calitățile, talentele, care tocmai din causa rarității lor reale a apărut totdeauna omenirii ca zestrea scumpă a unor puține naturi excepționale. Pentru dânsul și nu pentru omul real, acea scoală combina sistemele sale, și dacă acele sisteme puse parțial in lucrare nu dădeau resultatul așteptat, vina se zicea că nu e a sistemelor; cu toate resturnările și schimbările făcute, tot mai remăsese societății moderne ca un iz de grosolana realitate istorică; trebuia numai depărtat și acesta pentru ca concepțiunea abstractă, idolul iubit căruia se aduceau atâtea jertfe, să apară in toată gloria sa.

Pe când școlile străine și mai ales cele franceze ne inzestrau cu o generațiune astfel pregătită, cele din țară aduceau și ele contingentul lor puternic la armata reformei. Aceste școli datorau inființarea lor unei reacțiuui sănătoase incontra creșterii și invățăturii grecești. Oamenii care le-au intemeiat vor avea pururea drept la recunoștința noastră, pentru că ei au fost cei intâi care au trezit in societatea

noastră sentimentele naționalității, conștiința solidarității întregului neam românesc. Dar recunoscându-le acest mare merit, putem convenì că mulți din ei nu erau tocmai bine pregătiți pentru a da generației a cărei creștere le era încredințată, pe lângă sentimentul sănătos și viril al patriotismului, și o cultură a inimei și a spiritului tot atât de sănătoasă. Ieșiți din un mijloc social cu totul altul, acești fii ai poporului ardelean datorau cultura lor relativă unor școli străine puțin inaintate, și mai mult încă propriei lor sirguințe, ei aduceau, in indeplinirea apostolatului pe care il imbrățișase cu atâta căldură, ideile strimte, vederile unilaterale, câteodată și defectele de caracter ale satului lor natal. Preocupați mai ales de ideea unității naționale, ei nu-și agonisiseră in genere alt capital științific decât o cultură clasică imperfectă; tendința lor de căpetenie era de a-și convinge ucenicii de descendența neamului nostru in linie directă și neintreruptă dela falnicii cuceritori ai lumii antice. Formele sociale și politice ale Romei erau idealul pe care il puneau pururea sub ochii restrănepoților ei; modificările pe care o istorie de atâtea veacuri, o amestecare cu atâtea ginți le adusese in esența poporului român, le apăreau ca niște pete ce trebuiau șterse pentru a reinvia tipul primitiv in toată puritatea lui. Acestei tendențe de purificare ei jertfeau toate, până și limba națională, care, in mânele lor iubitoare, dar nedibace, părea menită să devie un fel de curiositate filologică, un idiom nevorbit și neințeles.

Așa și fiii crescuți in țară și cei veniți pe la școlile străine erau de-o potrivă gata să dărâme și să reclădească vechea casă strămoșească. Lucru se părea ușor. Oare nu era de ajuns a introduce la noi formele și organisația pe care le vĕzuserăm funcționând cu atâta succes pe aiurea? Oare se mai incăpeau reticențe și indoieli acolo unde un resultat vĕdit se putea aștepta cu siguranță? Dacă alte țĕri erau atât de avute și atât de culte, fiind liberale și egalitare, oare nu era clar că cultura lor era datorită acestor forme sociale? Dacă un mecanism ingenios și complicat funcționează acolo pentru satisfacerea mulțămitoare a tuturor trebuințelor obștești, de ce la noi introducerea aceluiaș mecanism nu ar da aceleași resultate? Oamenii se inoiseră pe

când incă legile şi moravurile erau vechi, nimic mai firesc decăt ca ei să le schimbe şi pe unele şi pe altele.

Din toate instituţiunile vechei societăţi, aceea a clerului, prin vechimea ei, prin consideraţiunea de care era incă incunjurată in mijlocul unei societăţi evlavioase, prin importanţa mijloacelor materiale de care dispunea, părea cea mai destoinică de a se impotrivi mişcării spiritelor, sau cel puţin de a impedica ca acea mişcare pripindu-se să nu devie rĕsturnare in loc de reformă. Această destoinicie nu era insă decăt aparentă. Slujbaşii bisericei la noi datorau marea influenţă de care se bucurau in timpurile vechi luptei in contra necredincioşilor şi culturei lor relative. In luptele seculare cu Turcii, care aveau un caracter pe căt religios pe atăt şi politic, ţara şi biserica nu formau decăt unul şi acelaş obiect de dragoste pioasă, unul şi acelaş motiv de preocupaţiune patriotică; a lupta pentru una era a lupta şi pentru cealaltă, a intări religiunea şi instituţiunile bazate pe ea era a intări insăsi existenţa naţională. Nu e dar de mirat că pe acele timpuri biserica română se impreunase aşa de tare cu toată viaţa noastră, şi aceasta cu atăt mai mult, cu căt, in mijlocul societăţii resboinice, crude şi inculte de pe atunci, şlujbaşii ei, cu ştiinţa lor de carte, cu moravurile lor mai blănde, apăreau ca nişte capi intelectuali şi morali ai poporului. Incetănd luptele pentru cruce şi cămin, adăncimea şi viociunea sentimentului religios a prins a slăbi cu incetul. Pe de altă parte, pe când societatea laică incepea a propăşi in mod constant, starea staţionară, ba chiar retrogradă a culturei la cler, il făcea din ce in ce mai nedemn de inalta posiţiune ce ocupa şi de influenţa ce avea in toate afacerile. Dacă această inaltă posiţiune se mai mănţinù cătva prin evlavia şi rara bunătate de inimă a unor archierei distinşi, ea trebui să cază cu dispariţiunea oamenilor care singuri, prin personalitatea lor puternică, scăpase prestigiul ce incepuse a lipsì instituţiunii; şi aceasta cu atat mai mult, cu căt, prin organizaţia pe care regulamentul organic o dăduse ţĕrii, o bună parte din vechile atribuţiuni ale clerului inalt fusese transmise la nişte organe ale statului create din nou. Astfel mişcarea spiritelor dela mijlocul veacului nostru surprinse clerul român incremenit in păzirea formelor exterioare ale religiunii, neştiind a

tălcuì sensul ascuns sub acele forme şi mai puţin incă a pune in lucrare inaltele invĕţături morale care sunt fundamentul practic al oricărei religiuni. Expus prin marea sa avere la invidia societăţii laice, ii lipsea orice armă morală, orice argument de oportunitate pentru apărarea bunurilor insemnate pe care credinţa strămoşilor le depusese in mănele lui ca un deposit sacru, şi pe care iubirea lui de argint le deturnase in mare parte dela destinaţiunea lor primitivă. Lipsit de-o cultură solidă şi mai inaltă, de orice spirit de iubire creştinească, el pierduse direcţiunea chiar şi a acelor suflete care nu fuseseră incă lipsite prin creşterea lor de orice simţire religioasă; compus in parte de străini, el pierduse chiar şi mult din increderea ce naţiunea punea in el ca in apărătorul cel mai aprig al intereselor ei. In ochii oamenilor noi, el era bun spre a fi dat la o parte, şi dacă pentru cel păměntean depărtarea dela orice influenţă reală s'a făcut mai totdeauna cu forme pline de deferenţă, acele forme nu făceau decăt se reiasă mai tare ironia ascunsă sub ele.

Pe căud in stratele superioare vedem cum se pregăteşte cu incetul procesul de discompunere socială care era să le reducă in atome, stratele de jos stăteau nemişcate. Presiunea indelungată şi uniformă sub care trăeau acele strate le dăduse ceva din nemişcarea dar totodată şi din coeziunea pietrei. Caracterul individual ne putĕndu-se desvolta decăt puţin la ţăranul nostru, caracterul tipic al clasei devenise cu atăt mai marcant. Ţiind cu tărie la tradiţiunile moştenite, la datinele vechi, pănă şi la obiceiurile satului său, săteanul nostru era mai mult ocărmuit prin acele obiceiuri, datini şi tradiţiuni decăt prin normele legislative generale a căror esistenţă chiar ii era cele mai de multeori necunoscută. Viaţa lui individuală, fiind mărginită intr'un cerc ingust, existenţa sa şi aceea a copiilor sĕi asigurată prin legile care regulau raporturile sale cu proprietarul păměntului, el era pus, atăt prin acele legi căt şi prin moravurile patriarchale, la adăpostul neprevederii proprie, ba chiar şi a vicisitudinilor produse prin o climă nestatornică. Neputĕnd nimic ca individ, el se deprinsese a nu-şi urmări interesele decăt ca colectivitate, a nu căuta decăt in sprijinul mutual puterea de resistenţă ce-i lipsea ca om isolat.

Fără ştiinţă de carte, creerii lui nu erau încă turburaţi de nicio elucubraţiune teoretică, de niciuna din generalizările, din abstracţiunile atât de primejdioase spiritelor simple. Judecata lui formată la şcoala vieţei, mai ales la acea a suferinţei, căpătase la acea şcoală, in toate lucrurile ce-l atingeau direct, o pătrundere şi o logică dreaptă pe care nu o întâlnim decât rareori la ţăranii altor ginţi. Cuvêntul grăit fiind pentru el singurul mijloc de-a stabili raporturi dela om la om şi de-a le dovedi, el păstrase încă acelui cuvênt toată sfinţenia sa. Legat in mare parte prin o legislaţiune de sute de ani la brazda pe care o cultiva, el nu cunoştea altă meserie decât acea cultură, nu avea altă pasiune decât posesiunea acelei brazde. Lipsit de trebuinţe, mulţămit cu puţin, lui i se părea că este fericit de câteori stăpânul pe care i-l dăduse soarta nu era prea rău, de câteori vechilul sau arêndaşul care inlocuia pe stăpân nu era prea aprig. Martor secular al atâtor schimbări care trecuse peste ţară fără a aduce in condiţiunea sa vre-o imbunătăţire insemnată; deprins a purta pe umerele sale toată povara socială, el devenise inainte de toate nepăsător şi sfiicios faţă cu toţi acei care nu erau de seama sa. Cât despre organizarea socială, ideile lui erau din cele mai rudimentare. Supus mai mult jurisdicţiunii şi poliţiei stăpânului sêu decât acelei a statului, neavênd dela acesta decât sarcini ca echivalent al cărora nu vedea niciun folos aparent pentru dênsul, el privea şi stat şi sarcini ca o necesitate fatală, pe care o primea cu aceeaşi resignaţiune cu care suferea viforul iernei sau arşita soarelui. Toată ocărmuirea fiind pentru el dela Dumnezeu, el nu vedea in Domn decât un stăpân mai mare şi mai puternic decât stăpânul sêu imediat, voinţa nediscutată a căruia era izvorul a tot ce vedea bine ori rău in ţară. El aştepta schimbarea socială, a cărui vuet depărtat incepuse a pătrunde până la el, cu nepăsarea lui obişnuită, zicêndu-şi şi acum ca de atâteaori in trecut: «apa trece, pietrele rêmân». De astădată însă curentul era să fie aşa de tare, incât şi multe pietre să se strămute din locul lor.

(Va urma.) *TH. G. ROSETTI.*

BEIZADEA EPAMINONDA

ACTUL II

TABLOUL I

O grădiniță la mama Acsinia. Uluci cu portiță in fund. Intrări la dreapta și stinga.

SCENA I

Mama Acsinia (singură)

Astăzi incă nu mi-a venit mușterii până acum, dar au să vie. Mĕ mănâncă mâna stingă, de mĕ prăpădește, semn bun!... bani! După vorba ce-mi a șoptit eri la ureche bizdadeaua grecească, m'aștept pe micâ pe cias să mĕ cheme la curtea lui. Ba poate să vie și el la mine. Mai știi? Se prea poate! Au mai fost ei boeri mari in casa mea. Dapoi cuconițe! Hei! Câte și câte! Și mai tinerele, și mei stătuțele. Ia colo in colțul podului se opreste careta, și numai vezi câteo cuconiță dându-se jos, și treapa treapa cu picioruțele prin praf sau prin noroiu până la bordeiașul meu, de mai le cad condurii din picioare: „Mamă, ia intinde cărțile... vezi, mĕ iubește, mĕ dorește... spune drept, mĕ rog,... mamă dragă... că te-oiu mulțumi... că ți-oiu fi recunoscĕtoare...“ Și eu... las' pe mine... că meșter e dracul, și una-i mama Acsinia.

SCENA II

Acsinia, Plictichidi

Plictichidi (intrând)

D-ta ești baba Acsinia?

Acsinia

Eu, voinicule. Care-i dorința d-tale?

Plictichidi

Spune-mi „boerule“, babo, nu voinicule!

Acsinia (in parte)

Mă! Că mândru te-a mai făcut măta! (tare) Boerule, boerule, mĕ iartă!

Plictichidi

Ştii de ce am venit, babo?

Acsinia

Oiu şti, daca mi-i spune, palicare.

Plictichidi

Spune-mi „boerule“ — N'auzi, băbătie?

Acsinia

Boerule. (in parte) Ei apoi?

Plictichidi

Ai să 'ngheţi cănd ĕi auzì cine a să vie la tine.

Acsinia

Eu să 'ngheţ?

Plictichidi

Dar, să 'ngheţi. Are să vie... insuşi Bizadeaoa.

Acsinia

Iaca n'am ingheţat. Au mai venit ei boeri mari la mine...

Plictichidi (in parte)

Mă! n'a ingheţat! — Babă, eşti pricepută sau proastă?

Acsinia

După vremi, căpitane... boerule!

Plictichidi

Ai să dai Bizadelei cu cărţile. Daca nu eşti proastă, spune-i cum i-ar place mai bine să fie.

Acsinia

Cum or cădea cărţile...

Plictichidi

Ba să nu spui cum or cădea, ci să cadă cum doreşte el. Iar daca va trebui să-i mai faci şi alte slujbuşoare, să invĕrteşti treaba cu meşteşug.

Acsinia

Cam ce fel de slujbuşoare?

Plictichidi

Este o fată de blănar la mahala. Beizadeaoa şi-a pus ochiul pe dĕnsa.

Acsinia (in parte)

Iaca beleaoa!

Plictichidi

Tu ai să... (ii vorbeşte la ureche) Ai priceput?

Acsinia (făcĕndu-se proastă)

Ăă! Ăă!

Plictichidi

Beizadeaoa are bani, bani mulţi. El nu mai numĕră. Din haznaua lui ia cu pumnul, cu merticul.

Acsinia

Ce zici?

Plictichidi

Chiar aşa. Hazneaua e plină cu vĕrf. Din banii ce are să-ţi dea Beizadeaoa, ai să-mi faci parte şi mie.

Acsinia

Care bani?

Plictichidi

Douĕzeci la sută sunt ai mei.

Acsinia

Să-ţi dau douĕzeci de bani?

Plictichidi

Nu te face proastă, babo! Eu vĕd după ochi că ai inţeles. Douĕzeci la sută...

Acsinia

Douĕzeci de sute...

Plictichidi

Să nu te impingă pĕcatul să vrei să mĕ tragi pe sfoară, babă, că... piut!.. te am stins.

Acsinia (in parte)

Inicerul dracului! (tare) Bine, bine. Dar eşti singur, nu mai ai tovarăş?

Plictichidi

Ba mai este unul care poartă ciubucul. Dar acela e un gogoman. Când oiu veni cu dĕnsul să te faci că nu mĕ ştii, pricepi? Am să-ţi vorbesc par'că nu te-aşi cunoaşte. Pricepi, babă? rĕspunde.

Acsinia

Pricep, boerule, pricep.

Plictichidi

Dar, fii cinstită, sau ... piut! (face semn că-i retează capul.)

Acsinia

Cum piut?

Plictichidi

Atăta-ţi spun ... piut!

DUET.

Plictichidi

Dacă nu eşti cinstită,
De cerci să m'amăgeşti,
Atunci, babă pocită,
Cu mine o păţeşti!
Piut! Piut!

Acsinia

Grozav sunt de cinstită,
Ce-am zis odată-i sfânt,
Nu vreau să fiu stălcită,
Mĕ tem de-acest cuvĕnt!
Piut! Piut!

Plictichidi

Să ştii că nu-i bârfeală,
Eu prăpădesc pe loc
Pe cel ce mĕ înşeală,
Cu sabie şi foc!
Piut! Piut!

Acsinia

Voinic eşti. palicare,
Eşti mândru ca un leu,
Tu vĕri in boală mare
Pe-o babă cum sunt eu!
Piut! Piut!

ENSEMBLE

Plictichidi

Piut! Piut! Eu sunt în stare
Să fac amarnic jaf,
Pe tine vrăjitoare
Eu pot să te fac praf!
Piut! Piut! Da! Da!

Acsinia

Piut! Piut! Ce voinicie!
Ce palicar isteţ!
Pe-o biată băbătie
S'o vĕre 'n sperieţi!
Piut! Piut! Da! Da!

Plictichidi

Vrea să zică ne-am înţeles?

Acsinia

Înţeles (in parte) Ba că chiar.

Plictichidi

Tocmeala-i ruptă?

Acsinia

Ruptă! (in parte) Să mĕ vezi ruptă cănd ţi-oiu da vrun ban.

Plictichidi

Acum scoate-mĕ pe undeva pe din dos, să nu întâlnesc pe tovarăşul meu.

Acsinia

Vino cu mine pe ici (ies amăndoi prin stinga.)

SCENA II

Zinca (singură; intră prin portiţa din fund pe vĕrful picioarelor şi inaintează incet.)

Mamă naşă! Mamă naşă! Eu sunt.... Zinca. Dar unde-i mama Acsinia? — Am pus la cale cu Zamfir să ne întâlnim aici ca să ne dea mama naşa cu cărţile.... să-mi aflu şi eu ursita.... Of! Grozav sunt de ingrijată..... cu Bizadeaoa aia!.. Mai ales de când a făcut pe tăiculiţa blănar al Curţii! I-a pus în cap tot felul de

gânduri.... Vrea să mĕ vadă bogată.... să mĕ facă cucoană!.... Dar eu nu vreau, vreau să merg după Zamfir!

ROMANŢĂ.

I

Nu vreau mărire şi bogăţie,
Nicio schimbare nu pot dori ;
Căci fericirea n'are să vie
Dacă amoru-mi il voiu jertfi.
Numai un bine eu il rĕvnesc:
Cu Zamfir dulce ca să trăesc.

II

Daca o floare de pe cămpie
Muţi in palatul cel mai frumos,
Curĕnd, sĕrmana, nu mai e vie,
Ci trist işi pleacă fruntea in jos.
Aşa copila cea din popor
Când spre mărire se 'nalţă'n sbor.

III

Eu insă nu vreau averi, mărire;
Ele inghiaţă inima mea,
Căci incântare şi fericire
M'aşteaptă astăzi, şi voiu avea
Viaţa 'mpletită numai cu fir
Iubind cu dulce pe-al meu Zamfir.

SCENA III

Zinca, Zamfir (intră prin fund.)

Zamfir

Ziniţo, eu sunt.

Zinca

Dar ce-ai intărziat, Zamfiraş ?

Zamfir

Abia acum m'am furişat din mănele jupănului. De când

lucrez la blana Bizdadelei, nu mai pot scăpa. Dar unde-i mama Acsinia?

Zinca

N'am găsit-o aici. Dar trebue să vie indată.

Zamfir

Iaca chiar vine cu sita in mănă.

SCENA IV.

Acsinia (intră) **Zamfir, Zinca.**

Acsinia

Cine-i acolo?

Zamfir

Noi suntem, mamă Acsinio.....

Acsinia

Voi?

Zinca

Dar, noi, mamă naşă, am venit după cum a fost vorba.....

Zamfir

Ca să ne dai cu cărţile, să ne spui viitorul....

Acsinia

Rĕu v'aţi ales vremea, puii mamei. Mai bine staţi acasă.

Zamfir

Dar ce-i?

Acsinia

Este că o să vie la mine boerul de ieri. Mi-a trimes vorbă cu un arnăut.

Zinca

Bizadeaoa!

Acsinia

Da, chiar Bizadeaoa!

Zamfir

Nu mĕ nebunì!

Acsinia

Deaceea duceţi-vĕ cât de răpede!

Zamfir

Dar era vorba de cărţi.....

Acsinia

Ce cărţi? Acu nu-i vreme! Căraţi-vĕ, hait!

Zamfir, Zinca

Ne ducem! (se indreaptă spre portiţa din fund.)

Acsinia

Staţi! Staţi! Nu pe acolo. Aţi putea intălnì pe cel cu pricina! Iaca, parcă aud viind. Ascundeţi-vĕ colo. (arată culisa din dreapta) Bate la uşă! Hait, răpede, răpede! (Zamfir şi Zinca es in dreapta, se bate iar la uşă) Iaca vin, deschid.

SCENA V.

Acsinia, Mucalidi (intră) apoi **Zinca** şi **Zamfir**

Mucalidi

Babo! Babo!

Acsinia (in parte)

Na! Alt arnăut! Tovarăşul celuilalt! (tare) Cine-i?

Mucalidi

Eu sunt, Mucalidi.

Acsinia

Aşa!

Mucalidi

Sunt ciubucci-başa!

Acsinia

Să fii sănătos!

Mucalidi

Mulţumim dumitale (misterios) Vine Beizadeaoa!

Acsinia

Ştiu.

Mucalidi (cu mirare)

De unde ştii?

Acsinia

Dela... adică ştiu din cărţi. Eu ştiu toate. (in parte) Aha! ei se ascund unul de altul!

Mucalidi

Babo!

Acsinia

Ce-i, voinice?

Mucalidi

Daca le ştii toate, ştii tu căţi bani are Beizadeaoa?

Acsinia

Asta n'o ştiu. Căţi are?

Mucalidi

Daca nu ştii tu, apoi nici eu şi nici el. — Nimeni n'are vreme să-i numere.

Acsinia

Ce-mi pasă? Tot n'are să mi-i dea mie.

Mucalidi

Ba da, are să-ţi dea... mulţi şi dumneata ai să-mi dai şi mie.

Acsinia

Dumitale? Pentru ce?

Mucalidi

Pentrucă.... fiindcă.... se'nţelege.... nu se poate fără asta.... Nu ştii? Asta este, adică.... cum se zice.... filotim.

Acsinia

Nu pricep ce-i asta.

Mucalidi

Filotim este când se dă.... fiindcă.... pricepi.... nu se poate altfel.... aici in ţară totdeauna trebuie să se dea.... altfel nu faci treabă.

Acsinia

Aşa!

Mucalidi

Am drept la zece la sută.

Acsinia

Aşa!

Mucalidi

Va se zică am pus la cale?

Acsinia

Bine! Bine! (in parte) Da de pus la cale!....

Mucalidi

Acum mĕ duc să nu mĕ vadă Plictichidi, că acela e aprig.... grozav. Mĕ intorc cu dĕnsul. Fă-te că nu ştii nimic. (iese prin fund.)

Acsinia

Chiar nu ştiu nimic! (se apropie de uşa din dreapta) Ia ascultaţi, măi copii!

Zamfir, Zinca (apărĕnd in scena)

Ce-i?

Acsinia

Este că să vĕ ţineţi acolo pănă vĕ voiu chema eu. Auziţi?

Zinca

Dar daca tăiculiţa mĕ caută?

Zamfir

Daca jupănul o prinde de veste că lipsim amăndoi?

Acsinia

Nu vĕ 'ngrijiţi de cumĕtrul Tănasă. Il impac eu. Voi ţineţi-vĕ liniştiţi că toată casa mi-i inconjurată de greci ai Bizadelei.

Zamfir

Aoleu! (Zamfir şi Zinca dispar in dreapta).

SCENA VI

Acsinia, Mucalidi, Plictichidi, apoi **Epaminonda.**

RECITATIV, ARIE, ENSEMBLE, SEXTET, şi FINAL.

Mucalidi

Bună zioa, babă Acsinie.

Acsinia

Boeri, bine a-ţi sosit!

Mucalidi

Beizadea indată o să vie.

Plictichidi

Beizadea e darnic la plătit.

Mucalidi

De-i dai in cărţi, să-i spui tot lucruri bune.

Plictichidi

Să nu cumva să-i proroceşti vr'un rĕu!

Mucalidi

O pungă'ntreagă in palmă iţi va pune.

Plictichidi

Dacă-l va mulţămi cuvĕntul tĕu.

Mucalidi (incet)

Din ce-i lua, să-mi dai zece la sută.

Plictichidi (asemenea.)

Mi se cuvin la sută douĕzeci!

Mucalidi

Tu înțelegi... ești babă pricepută!

Plictichidi (arĕtând capul)

Socot c'aici nu-ți sunt creeri seci!

Acsinia

Să pună'ntâi o pungă 'n palma mea,
Ș'apoi, boeri, ușor ne-om împăca.
(in parte)
Las' Grecilor, c'ĕți aștepta voi bine
Pân' veți vedea lăscae dela mine.
(se bate la ușă)
Dar la portiță bate cineva.

Mucalidi

Mergi de deschide.

Plictichidi

Este Beizadea!

(Epaminonda intră)

Acsinia

Bine-ai venit cu bucurie
In casa mea, Luminăție!

Epaminonda

Babă, bine te-am găsit
Hai, pune-te pe vrăjit!
(Către Mucalidi și Plictichidi)
Ieșiți voi!

Acsinia (ducĕndu-se in culisa stingă.)

Pe-aice... (se'ntoarce) Beizadea,
Șezi acum in fața mea!

(Epaminonda se pune pe un scăunaș. Acsinia ia cărțile le apropie de gură și le menește; orchestra acompaniază misterios).

Douĕzeci și patru cărți, — bine știți, bine găciți! Cum a știut zugravul să vĕ zugrăvească, așa graiul vostru să prorocească, daca crăeasa de verde se gândește la craiul de ghindă, cu dragoste, gând la gând, casă in casă, dar in dar, așternut la așternut!

(Intinde cărţile)

Una, două, trei.... o pagub' o să ai,
Un craiu de roşu.... vezi un craiu
Iţi iese inainte

Epaminonda (rizând)

Ha, ha, ha, o să-l învĕţ eu minte!

Acsinia

Patru, cinci, şasă
La tine acasă
O bucurie
Pe drum de sară o să-ţi vie!

Epaminonda

O bucurie! Spune mai departe!

Acsinia

Şapte, opt, nouĕ... Nu ai parte!
Iată iar craiul de roş...

Epaminonda (tot rizând)

Am să-i rup gătul ca la un cocoş!

Acsinia

Douĕsprezece... pe-o crăcasă de verde
Iat-un craiu de ghindă o pierde!...

Epaminonda

Eu sunt de ghindă... Aferim!
Aferim, babă, Aferim!

Acsinia

Dar ea nu-l vrea... Ce fudulie!

Epaminonda

Asta-i obrăzninie! (se scoală)

Acsinia

Ea vrea pe craiul roş.

Epaminonda

Minciună!
Babă Acsinie, eşti nebună (răstoarnă masa cu piciorul.)

Acsinia

Stăpâne!...

Epaminonda

Ce! Iţi închipueşti
Că am venit s'ascult asemenea poveşti?
Eu merg pe sigur, babă, eu vroesc
Cu ajutorul tău pe Zinca să-mi robesc.

Acsinia (in parte)

Ce-aud?

Zamfir, Zinca (apărând in dreapta)

Ce grozăvie!

Mucalidi, Plictichidi (apărând in stinga)

Ce cabazlic are să fie!

ARIE.

Epaminonda

Dar, azi dela Tănasă,
Blănarul cel domnesc,
Pe Zinca cea frumoasă
Eu vreau să o răpesc!

Voiu să silesc norocul
Cu ajutorul tău,
Şi să astempăr focul
Ce arde'n pieptul meu!

Acsinia (in parte)

Auzi blăstemăţie
E bun de spânzurat!

Zamfir, Zinca

Ce-am auzit, vai mie!
De groaz'am inghețat!

Mucalidi, Plictichidi

Halal, halal să-i fie,
Halal! voinic bărbat!

ENSEMBLE ȘI SEXTET.

Mucalidi, Plictichidi

Apilpisit, al naibei
Și nostim Beizadea,
Cu ajutorul babei
El s'o răpească vrea!

Epaminonda

Sunt hotărît norocul
In cale să-l indrept
Și să astempĕr focul
Ce arde'n al meu pept.

Acsinia

Auzi blăstemăție
El să răpească vrea
Prin mine, Acsinie,
Pe Zinca, fina mea.

Zamfir, Zinca

Din casa părintească,
Cu-al mamei ajutor,
El vrea să {mĕ / o} răpească:
De groază mĕ 'nfior!

Epaminonda (către Acsinia)

La Zinca azi să te găsești
Isprava mea s'o inlesnești!
Fii chibzuită, fii cu minte!...
Și ia-ți simbria de 'nainte!

(Ii aruncă o pungă și iese)

Acsinia (singură, ridică punga și o pune in sin)

Las' c'am să fiu cu chibzuire
Mi-a trecut un gănd prin cap....

(Merge spre culisa dreaptă, și se 'ntoarce țind pe Zamfir și pe Zinca)

Hai acasă cu grăbire
N'aveți grijă, eu vă scap!

(Zamfir și Zinca ies prin fund)

SCENA VII

Acsinia, Mucalidi, Plictichidi

(Acsinia, după ce a adus la portiță pe Zamfir și Zinca, se 'ntoarce; din stinga vin atunci Mucalidi și Plictichidi)

Mucalidi (intinzĕnd mĕna)

Babă, dă-mi zece la sută
După vorba cea ştiută

Plictichidi (asemenea)

Dă-mi la sută douĕzeci!

Acsinia (in parte)

Ce ai dracului de greci!

Mucalidi

Dar dă astăzi....

Plictichidi

Dă mai tare!

Acsinia

N'am nimic!

Mucalidi

Dă, vrăjitoare!

Acsinia

N'am, vĕ spun!

Mucalidi (trăgĕnd-o de mănă)

Dă, părăluţe.

Plictichidi (trăgĕnd-o de cealaltă mănă)

Scoate banii din punguţă!

Acsinia

Auleu mĕ ristigniţi!

(Se sbate până scapă din mâna lor)

Lasă. greci besmeticiţi!

(Se repede la ciaun, ia făcăleţul şi ii loveşte)

Hait, ieşiţi din casa mea!

Mucalidi, Plictichidi

Nu da, babă, au! nu da!

Acsinia

Hai din casa mea ieşiţi
Parpaleci afurisiţi!

(Ii goneşte prin fund şi iese dupe ei)

TABLOUL II

(Decorul se schimbă. Teatrul represintă o piaţă, in stinga un cerdac mare, dar puţin ridicat dela pămënt cu balustradă imprejur. Din cerdac se scoboară o mică scară de căteva trepte lăngă culisa din stinga. In fund o uliţă. La ridicarea cortinei Tanasă şi cu Zamfir inaintează din fund.)

SCENA I

Tanasă, **Zamfir,** apoi **Zinca,** la urmă **Acsinia**

Tanasă

N'ai vĕzut şi tu, Zamfire?

Zamfir

Ce să vĕd jupăne?

Tanasă

Nu miroase a bine. Tot felul de oameni se furişează primprejurul casei mele. Trebue să mĕ păzesc. Decănd sunt mai mare staroste, am mulţi duşmani cari mĕ pismuesc. Zinca unde e?

Zamfir

Unde să fie? Trebue să fie in casă.

Tanasă (spre balcon)

Zinco, n'auzi, Zinco?

Zinca (ieşind din cerdac)

Iacă-mĕ, taică. Ce este?

Tanasă

Ia coboară jos.

Zinca (coborindu-se in scenă)

Dar ce e?

Tanasă

Nu m'a căutat nime?

Zinca

Nime.

Tanasă

Ce-i bine nu-i rĕu. Mĕ duc să mai string din breasla noastră. Prea multe umbre vĕd primprejurul casei mele.

Zinca (cu frică)

Nu te duce, tăiculiţă!

Tanasă

Nu-ţi fie frică, Zinco. Te las cu Zamfir, care-i băiat voinic.

Zamfir

Lasă, jupăne, că am s'o păzesc ca ochii din cap.

Tanasă (către Zamfir)

Să fii neadormit. Cu un ochiu să păzeşti pe Zinca şi cu altul să privighezi blana Bizadelei.

Zamfir (puind succesiv degetul la ochi)

Cu un ochiu la Zinca.... cu alt ochiu la blană.

Tanasă

Dar, la blana Bizadelei. Dela mulţumirea feţei sale luminate atĕrnă viitorul meu, şi prin urmare ş'al tĕu.

Zamfir

Ba că chiar!

Tanasă

Cum?

Zamfir

Nimic.

Tanasă

Vine cineva, cine-i?

Acsinia (intră imbrăcată la fel cu Zinca)

Eu sunt, Acsinia.

Tanasă

Bine-ai venit, cumătră. Mă găseşti cam ingrijat, nu ştiu pentru ce?

Acsinia

Se 'ntămplă căteodată. Ţi-o fi ieşit cineva cu gol inainte.

Tanasă

Dar cum te-ai imbrăcat astăzi? Par'că eşti mai galantă decăt alteori. Ce te-ai gătit aşa?

Acsinia (fasolindu-se)

Apoi dè. Eu n'am inimă? Cătă vreme eşti tinără....

Tanasă

Ha! ha! Tot mucalită cumătra! Ei, eu mă duc. Cu sară bună! (iese).

Acsinia

Mergi sănătos, cumătre! (către Zamfir şi Zinca) Voi ştiţi cine are să vie. Să nu vă spărieţi. Am un gănd..... da un gănd.... Să mă pomeniţi căt veţi trăi. Ori ies toate bine, ori..... ce-o da Dumnezeu! Haideţi in cerdac şi deacolo in odaia dealături. Ţineţi-vă după mine, şi faceţi cum vă voiu povăţui.

(Se urcă cu Zinca in cerdac şi deacolo in casă. Zamfir remăne jos).

ARIE

Zamfir

Ce ingrijire mă apasă
Şi stringe vai! inima mea,
Mă prigoneşte moş Tanasă
Şi mi-e duşman şi Beizadea

Pe fetişoara scumpă mie
Tanasă nu vrea să-mi o da,
Iar Beizadea cu viclenie
Făr' a ei voie vrea s'o ia.

Oh! din această grea urgie
O Doamne! daca m'ar scăpa
Dibacea mamă Acsinie,
Să dobĕndesc pe Zinca mea!

(Se suie pe scară in cerdac, şi deacolo se indreaptă spre casă. In momentul in care Zamfir o să dispară, Mucalidi şi Plictichidi se arată in fund).

SCENA II

Mucalidi, Plictichidi

(Urmaţi de căţiva Arnăuţi)

Mucalidi

Pus-ai să păzească pe la rĕspintii?

Plictihidi (frecându-şi mănele)

Pus. Are să fie un căbazlic nostim de tot. Dar lăutarii?

Mucalidi

Vin in urmă. Beizadea imi părea cam ingrijat.... ofta....

Plictichidi

Ofta?! Se 'neca de nerăbdare. Se gândea poate la crăeasa de verde.... drum de sară.... casă in casă.... dar in dar....

Mucalidi (clătinând din cap)

Nu, nu. Era ingrijat, iţi spun eu.

Plictichidi

Ei aş! Fleacuri! Căte mahalale am mai cutreerat cu dĕnsul! Are să fie nostim! Cu dragoste.... gând la gând..... aşternut la aşternut....

Muaalidi

Ce gând? Ce aşternut. Astă dată e altfel....

Plictichidi

Cum altfel? Asta nu-i tot mahala? Beizadea nu-i tot Beizadea, şi noi nu suntem tot noi?

Mucalidi

Dar, insă mahalagioaica nu-i mahalagioaică cum sunt alte mahalagioice. Aici au să fie mofturi. Aşa miros eu!

Plictichidi

Aş! Când vine cojcogea fiu de beiu! Eu nu miros nimic!

Mucalidi

Vezi că eu am nas mai subţire. Eu miros! Ai să vezi! fata-i cu plicsis: nu şi nu!

Plictichidi

Nu?! — Atunci (face un gest) pe sus!

Mucalidi

Pe sus, pe sus; dar vezi că aici pedica are să fie Beizadea. E lovit ici. (arată inima).

Plictichidi

Atăta rĕu! Tocmai el are se ne zică: Hai, băeţi, răpede, prindeţi vĕnatul, şi la palat. Ai să vezi.

Mucalidi

Par'că vine!

(Se aud acorduri de scripcă şi cobză. Lăutarii intră cântând un fel de marş pe instrumente. După dĕnşii patru arnăuţi duc pe Epaminonda intr'un scaun (chaise à porteurs) şi-l aşază in faţa scenei in dreapta. Mucalidi şi Plictichidi se ţin lângă dĕnsul. Arnăuţii remân in fund. Lăutarii stau la mijlocul scenei. Odată ce Epaminonda s'a aşezat, ei incetează marşul lor).

SCENA III

Cei de sus, Epaminonda, Arnăuţii, apoi **Zinca, Zamfir** şi **Acsinia**

Epaminonda

Nu ştiu pentru ce par'că mi se bate inima. (către Mucalidi) Dă-mi un ciubuc!

Mucalidi (dându-i-l cu talim)

Sărut talpa, Luminăţie.

Epaminonda (către Plictichidi)

Nu se vede nimeni, stăpâne. Dar o să vie. Cum va simţi că faţa voastră luminată e pe-aci, numai hup!

Epaminonda

Să-i dăm de ştire că Noi suntem.

Plictichidi

Vra se zică, să inceapă lăutarii?

Epaminonda

Da, zi-le să inceapă.

Plictichidi (către lăutari)

Hai, cioroilor, cântaţi de dragoste. Dar colea, dela meşteşug. Să meargă peticele.

Intăiul lăutar

Las pe noi, boerule (cântă acompaniindu-se singur şi acompaniat şi de ceilalţi.)

Of! of!
Of! suflete of!
Cuconiţă dumneata
Răcoreşte-mi inima;
Dacă eşti cucoană blândă,
Nu-mĕ lăsa la osîndă!
Of! of!

Plictichidi

Oftează mai cu inimă, Faraoane!

Lăutarul

Of! of!
Of! suflete, of!
Arde-ar rochiţa pe tine
Cum arde inima 'n mine.
Aulică ce păcat!
Dragostea m'a ofticat!
Of! of!

Epaminonda

Bine-au cântat! (către Plictichidi). Uite-te, nu se vede nimic?

Plictichidi

Păn acum, nimic, Luminăţie.

Epaminonda (către Mucalidi)

Mai dă-mi un ciubuc.

Mucalidi

Gata Luminăţie. (ii dă.)

Epaminonda (fumând)

Cântecul lăutarilor m'a lovit drept la inimă. Simt cum mi se bate tot mai tare. (se uită in sus) M'am muiat de tot şi ea nu vine şi pace! Aşa-i că nu vine, Plictichidi?

Plictichidi

Până acum nu, ce-i drept. Dar daca mi-ai da voie Beizadea, aşi cânta eu ceva cu Mucalidi.... ceva „à la franca“.... şi atunci să vezi....

Epaminonda

Hai să vĕ aud. Dar daca cântaţi „à la franca“, alegeţi ceva galant.

Plictichidi (către lăutari)

Ţineţi hangul, măi ţigani!

Epaminonda (trăgĕnd ciubucul)

Să ştiţi că daca nu se arată Afrodita, pun să vĕ aşterne la fiecare căte zece ciubuce.

Mucalidi, Plictichidi

Sărutăm papucul Luminăţiei Tale.

ARIE

I

Mucalidi

Kera Zinca, fii miloasă
Nu ai inimă de drac,
Ieşi mai răpede din casă
Şi te-arată in cerdac.
Psihi-mù! Matia-mù!
Vin! Ah! Vin amù!

Mucalidi, Plictichidi şi Chorul

Psihi-mù! Matia-mù
Vin! Ah! Vin amù!

II

Plictichidi

Kera Zinca, vin incoace
Din bordeiul tĕu cel trist,
Lasă blăni, lasă cojoace,
Căci te-aşteapt'un evghenist.
Psihi-mù! Matia-mù!
Vin! Ah! Vin amù!

Mucalidi, Plictichidi şi Chorul

Psihi-mù! Matia-mù!
Vin! Ah! Vin amù!

III

Mucalidi

Kera Zinca, vino dragă
Zeu, nu are niciun haz,
Când o Beizadea te roagă
Numai face-atâta naz!
Psihi-mù! Matia-mù!
Vin! Ah! Vin amù!

Mucalidi, Plictichidi (jucând) și **Chorul**

Psihi-mù! Matia-mù,
Vin! Ah! Vin amù

Epaminonda

Aferim! Aferim! Aţi cântat cu ifos. Dar nu se vede nimic?

Mucalidi (făcându-se că vede ceva)

Parcă zăresc ceva.....

Plictichidi

Da... da... o umbră! Ba nu! parcă nu.....

Epaminonda (sărind din scaun)

Ţineţi-mi ciubucul şi işlicul! Daţi-mi o ghitară.

ARIE

Ingeraş cu vii lumine,
Dulce fată de blănar,
Jalnic arde după tine
Un luceafĕr din Fanar!

Mucalidi, Plictichidi şi Chorul

Jalnic arde după tine
Un luceafĕr din Fanar!

Epaminonda

Zinco, fii îndurătoare,
Pleacă ochii tăi încoà,
Căci de dor, de aşteptare,
Se usuc'o Beizadea!

Mucalidi, Plictichidi şi Chor.

Căci de dor, de aşteptare
Se usuc'o Beizadea.

(Zinca preludă şi să găteşte de cântat.

Epaminonda

Ah! Se aude! Aşa-i că se aude?.....

Mucalidi, Plictichidi

Se aude! Se aude! Este ea!

Epaminonda

Tăceţi! ce zice?

ARIE

Zinca (aparĕnd in cerdac)

Când dormeam acufundată
Intr'un vis frumos,
Mĕ deşteaptă deodată
Un cântec de jos.

Cine'n noaptea 'ntunecoasă
S'aude cântând,
Cu pornire aşa duioasă
Cu glas aşa blând?

DUET

Epominonda

Eu sunt! Ah! Mor după tine
Fată de blănar!

Zinca

Cine eşti? Nu te vĕd bine,
Mândre lăutar?

Epaminonda

Sunt bogat, puternic, mare,
Tinĕr şi frumos.

Zinca

Eu sunt ah! din proastă stare
Din popor, de jos.

Epaminonda

Vino, cel care te chiamă
E chiar beizadea!

Zinca

Nu, nu pot, imi este teamă
De puterea ta!

Epaminonda (vorbit)

Vino!

Zinca (asemenea)

Nu pot!

ENSEMBLE.

Epaminonda	**Zinca**
Te aştept cu nerăbdare,	Eu nu pot, nu sunt in stare,
Dulce fată-mi eşti pe plac.	Boer mândru şi frumos,
Sunt bogat, puternic, mare,	Eşti bogat, puternic, mare
Fericită-am să te fac.	Eu sunt din popor de jos.

(In vreme ce se cântă duetul Acsinia şi Zamfir ies din casă in balcon.)

Acsinia (incet)

Este vreme-acum, Zamfire,
Să fugi răpede cu ea.

Zamfir (incet)

Ce noroc! Ce mulţumire!
Acum Zinca e a mea;
Hai, Ziniţo!

Zinca

Hai, Zamfire!

Zamfir

Ce noroc!

Zinca

Ce fericire!

(Zamfir şi Zinca se coboară pe scară ţiindu-se de mănă, şi dispar in culisa din stinga. Acsinia inaintează spre marginea cerdacului.)

Epaminonda (urmănd)

Iţi dau salbe de mărgele,
Rochii măndre şi gătele,
Vino!

Acsinia

Nu pot!

Epaminonda

Orice vrei eu iţi dau tot!
Vino!

Acsinia

Nu!

Epaminonda

Crudo, tu!

Plictichidi (inaintănd)

Stăpăne, e vreme
Altminteri s'o iai,
N'ai de ce te teme!
De vrei ca s'o ai,
O vorbă-i de spus
Ş'o umflu pe sus!

Mucalidi

Un cuvĕnt numai ne spune
Şi in palmă ţi-o vom pune!

Plictichidi

Un cuvĕnt. Luminaţie!

Epaminonda

Bine, fie! (bis)

SOLO, CHOR şi FINAL

Plictichidi (cătră Arnăuţii)

Să nu fiţi moi,
Hai după noi
Tiptil, tiptil!
Să ne urcăm.
S'o ridicăm
Ca pe-un copil,
Tiptil, tiptil! (bis)

Arnăuţii

Nu suntem moi
Mergem cu voi
Tiptil, tiptil!
Noi ne urcăm,
Ş'o ridicăm
Ca pe-un copil,
Tiptil, tiptil! (bis)

(Mucalidi, Plictichidi, şi mai mulţi Arnăuţi se sue pe scară.

Acsinia (vĕzĕndu-i, se face că se sperie)

Cine sunteţi?
Ce vreţi, ce vreţi?

(Ea işi imbroboade faţa, Arnăuţii o inconjoară.)

Tălharii!! Ah!

(Se face că leşină in braţele Arnăuţilor, care o coboară şi o depun in scaunul in care a adus pe Epaminonda.)

Epaminonda

E leşinată
Sărmana fată!

(Către Arnăuţi)

Duceţi-o 'n legănare
Drept la palatul meu,
Vĕ dau pedeapsă mare
De-i faceţi vre-un rĕu.

Mucalidi, Plictichidi

Hai la palat
La Beizadea! (bis)

Arnăuţii

Cu acest vĕnat
Hai la palat!
La Beizadea
Hura! Hura!

CHOR

La palat,
La palat!
Hai acum la Beizadea;
S'o luăm,
Să plecăm
Impreună toţi cu ea!

Plin de foc
Şi noroc,
O să fie a lor traiu,
Cu amor
Şi cu dor,
Viaţa dulce ca in raiu

S'o luăm,
Să plecăm,
Impreună toţi cu ea;
La palat,
La palat,
Hai acum la Beizadea!

(Marş. Arnăuţii duc scaunul. Toţi se indreaptă spre fund. Perdeaua cade.)

ACTUL III.

Un salon mare la Curtea lui Epaminonda. Intrări la fund și la părți.

SCENA I.

Plictichidi, Chor de femei

Chor de femei

Stăpâna noastră e ciudată!
De când la Curte a venit,
Ea stă deoparte supărată
Și nicio vorbă n'a vorbit.

Plictichidi

Așa ceva-i nepomenit,
Eu rămân incremenit!

Chor de femei

De loc nu se disbrobodește,
N'arată fața nimărui,
Ea stă deoparte și mocnește
Oricât o rogi, oricât ii spui!

Plictichidi

Așa ceva-i nepomenit,
Eu rămân incremenit!

Femeia I-a

Ce-avem acum să 'nchipuim,
Căci noi nimica nu mai știm?

Plictichidi

Duceți-vĕ din nou la ea
Pân' oiu vorbi cu Beizadea.

Chor de femei (repriză)

Stăpâna noastră e ciudată!
De când la curte a venit,
Ea stă deoparte supĕrată
Şi nicio vorbă n'a vorbit.

(Femeile ies.)

SCENA II.

Plictichidi (singur)

Rĕmân incremenit! O fată de blănar!... proasta!... să fie atât de fudulă cu un fiu de beiu!... Asta n'am mai vĕzut, câte ţĕri şi câte mahalale am umblat, căci am umblat multe cu Beizadea! Asta nu-i lucru curat — trebue sĕ fie la mijloc vreo diavolie, o vrajă a babii Acsinia. Hei! Rĕu m'a tăiat la inimă baba cea pocită! M'a prădat ca 'n codru; mi-a furat filotimul ce mi se cuvenea cu toată cinstea! Lasă, hărco, ne-om întâlni noi vreodată la un capĕt de pod... imi vei cădea vreodată in palmă!... Atunci vei vedea tu cine-i Plictichidi cel din Pafos.

ARIE.

Când tu, babă Acsinie,
Vreodată 'n palma mea
Vei cădea,
Atunci am să-ţi fac eu ţie
Ceea-ce n'ai pomenit
Nici gândit.

Am s'aştern pe-a ta spinare
Loviri iuţi c'un şfichiu de biciu
Ca un briciu,
Pân ce in dureri amare
A să strigi aman, aman,
Vai! aman!

Eu, vĕzând a ta jălire
Chipul tĕu urit şi hid
Am să rid,
Şi atunci cu mulţumire
Te-oiu lăsa să gemi amar
Vai! ş'amar!

SCENA III

Plictichidi, Mucalidi (intră)

Mucalidi (intrând)

Ei, ce faci? Cum o duci cu Ileana Cosinzana cea cu pricina?

Plictichidi

Rĕu de tot.

Mucalidi

N'am spus eu! Asta nu-i o mahalagioaică ca toate mahagioaicele, asta e o mahalagioaică cum nu sunt alte mahalagioaice.

Plictichidi

Numai pricep... M'am prostit! El un fiu de beiu şi ea o...

Mucalidi

Ea o cojocăreasă.

Plictichidi

Cum zici, o cojocăreasă... O iei de pe vatră, din cenuşă, o speli, o lai, o imbraci, o ţii ca in palmă.... şi ea... ţifnă şi ţifnă.

Mucalidi

Ce să fie asta, ce să fie?

Plictichidi

Am ajuns a credè că nu-i lucru curat, că-e vrajă d'a babei Acsinia.

Mucalidi

Că bine zici, aşa trebuie să fie. Bat-o, s'o bată, hidă! Hei, dac' aş putea pune măna pe dĕnsa!

Plictichidi

D'apoi eu? ptii!... Căci pe mine, — trebue s'o spun, că-mi stă ici (arată gătlejul) — pe mine m'a inşelat, mi-a jucat un renchiu...

Mucalidi

Te-a inşelat şi pe tine? Ei aferim! bine că n'am fost singur tras pe sfoară!

Plictichidi

Vrea să zică ţi-a măncat şi ţie paralele căştigate cu toată cinstea?

Mucalidi

Măncat! Dar când m'oiu rĕsbuna...

Plictichidi

Să ne resbunăm!

Mucalidi

Bine; dar cum, dar când?

Plictichidi

Dacă nu ne cade in palmă dela sine, să mergem noi la mahalaua ei... cu căţiva tovarăşi.... pe vreme de noapte... şi să:.. (face semn că sucește gâtul).

Mucalidi

Nu-i bine, te pomeneşti că să află la Curte sau face vreo vrăjitorie baba, şi trezeşte vrun duh necurat... ptiu! ducă-se pe pustii! (scuipă in sin).

Plictichidi

Aşa! N'are să prindă nimeni de veste, nici chiar diavolii ei, hărca dracului! – Trebue, trebue rĕsbunare, n'o să ne mai crează prin mahalale, ne perdem tot ipolipsul!

Mucalidi

Aşa-i, trĕbue păstrat ipolipsul! dar iacă vine Beizadea. Uite ce măhnit e!

Plictichidi

Prăpădit, topit!

SCENA IV

Cei de sus, Epaminonda

Epaminonda (după ce suspină)

Ei, cum merge treaba? Ce face Afrodita?

Plictichidi

Tot aşa.

Epaminonda

Nu s'a mai imblănzit?

Mucalidi

Nu.

Epaminonda

Tot nu vorbeşte?

Plictichidi

Nicio vorbă, tace pitic.

Epaminonda

Nu mănâncă, nu bea?

Plictichidi

Ba de mâncat mănâncă... şi mai ales bea grozav.

Epaminonda

Bea, mănâncă, şi tot mâhnită? Asta-i foarte ciudat.

Mucalidi

In adevĕr ciudat.

Plictichidi

Se vede că numai mâncarea şi mai ales bĕutura o mai mângâie de necazuri, căci bea... bea...

Epaminonda

Ai zărit-o la faţă? Cum arată?

Plictichidi

N'am putut s'o văd, nu-şi ridică marama deloc. Când i-a adus bucatele, ne-a făcut semn să ieşim şi-a mâncat singură, dar a mâncat până s'a ghiftuit şi mai ales a băut...

Epaminonda

Grozav de ciudat! Aici trebue să facem ceva. Să ne gândim.

(Se pune turceşte pe divan).

Mucalidi

Dar, trebue făcut ceva.

Plictichidi

Negreşit!.. Să ne gândim!

(Toţi trei pun mâna la frunte şi se gândesc.)

Epaminonda (după o pausă)

Eu nu pot gândi fără ciubuc! Mucalidi!

Mucalidi

Gata, Luminăţie! (îi dă un ciubuc cu talim.)

Epaminonda (după o pausă)

Ce-mi bat eu capul! Datoria voastră este să găsiţi ceva pentru stăpânul vostru. Hai, răpede.

Plictichidi

Am găsit!

Epaminonda

Ce?

Plictichidi

Trebue să facem ce-om face ca Afrodita să se imblănzească.

Mucalidi

Dar, trebue să facem ce-om face şi să dregem ce-om drege.

Epaminonda

Dar cum?

Plictichidi

Afrodita trebue să indrăgească faţa voastră luminată.

Epaminonda

Bine, dar cum, cum?

Plictichidi

Foarte uşor, phiiii...

Mucalidi

Nu-i greu, phiiii...

Epaminonda

Nu-i greu, foarte uşor... Ce prostii sunt astea? Ori spuneţi-mi ritos un mijloc, or pun să vĕ dea bătaie.

Plictichidi

Sărut talpa.

Mucalidi

Sărut papucul.

Epaminonda

Hai, găsiţi răpede că n'am vreme.

Plictichidi

A!

Epaminonda

Ei?

Plictichidi

Ba nu, nu-i bine.

Mucalidi

A!

Epaminonda

Ce ai găsit?

Mucalidi

Nici aşa nu-i bine.

Plictichidi

Evrica! Am găsit! — Trebue s'o inglindisim!

Mucalidi

Dar, s'o inglindisim ca să uite.

Epaminonda

S'o inglindisim, bine. Dar cum?

Plictichidi

De pildă, de pildă... să punem să-i joace jocuri frumoase.

Mucalidi

Dar, să-i joace jocuri, ca să rizã.

Epaminonda

Fie ş'aşa (se scoală).

TRIO.

Plictichidi

Cum? O cojocăreasă
Nu este bucuroasă
Când vine-un fiu de beiu
Să cear' amorul ei?

(indignat) Oh!

Epaminonda (duios)

Ah!

Plictichidi, Mucalidi

Oh!

Mucalidi

Cum? O mahalagioaică
Să fie o drăcoaică,
Cu suflet inegrit,
Dușmană la iubit?

(indignat) Oh!

Epaminonda (duios)

Ah!

Plictichidi, Mucalidi

Oh!

Epaminonda

Pe cât e de frumoasă
Pe-atât e nemiloasă,
Și eu, un fiu de beiu,
Mă pierd de-amorul ei!

(duios) Ah!

Mucalidi, Plictichidi (indignați)

Oh!

ENSEMBLE.

Dar! Trebue făcut ceva,
Căci numai poate merge-aşa —
Nu! Nu! Da! Da!
Trebue făcut ceva!
Om drege-om face, om face-om drege
Aşa nu poate merge
Nu, Nu! Da, Da!
Trebui făcut ceva!

Epaminonda

Trebui să fie mai voioasă

Mucalidi

Cu voi să fie drăgăstoasă!

Piictichidi

Să nu mai fie-aşa ţifnoasă!

Epaminonda

Ah! faceţi ce veţi face,
Să capĕt iarăşi pace!

ENSEMBLE

Da! Da!
Trebue făcut ceva!

Plictichidi

Cum o cojocăreasă

etc., până la Ensemble

Dar trebue făcut ceva,
Căci numai poate merge aşa
Nu! Nu! Da! Da!
Trebue făcut ceva.
Om drege-om face, om face-om drege
Aşa nu poate merge
Nu! Nu! Da! Da!
Trebui făcut ceva!

Epaminonda

Păn' veţi face ca să se înglindisească, eu aş vrea s'o mai văd, şi chiar am să mĕ duc...

Plictichidi (oprindu-l)

Sărut talpa, Luminăţie... nu e bine, are să se fudulească şi mai mult...

Mucalidi

Dar, o să capete nas.

Epaminonda

Of! Ce să mĕ fac de dragoste?

Mucalidi

Să vĕ dau un ciubuc! (ii dă)

Epaminonda

Cu ciubucul puţină mângâere. Dar in sfârşit dă incoace! (Se aşează pe divan şi fumează) Of!

Mucalidi (incet lui Plictichidi)

Ce-ţi am spus eu? E părlit tare.

Plictichidi (asemenea)

Rĕu! Rĕu!

Epaminonda

Mucalidi, du-te după dănţuitori. Dar vino răpede.

Mucalidi

Sbor ca vĕntul (iese)

Epaminonda

S'a isprăvit! Nu mai pot! Plictichidi, dacă zici că nu e bine să mĕ duc eu la dĕnsa, ad'o pe ea incoace. Să vie Afrodita, voiu s'o vĕd chiar cu faţa acoperită. Numai s'o ştiu mai aproape.

Plictichidi

Insă, Luminăţie... are să se mândrească blănăreasa...

Epaminonda

Nu se 'ncape...

Plictichidi

N'avem s'o putem atinge cu prăjina.

Epaminonda

Ce prăjină! Ţie am să pun să-ţi dea o sută cu prăjina, dacă n'o aduci indată. Hai, mergi, nu 'nţelegi că mĕ afanisesc, bre! (Plictichidi iese.) Offf! Mare lucru e dragostea la casa omului!

SCENA IV

Acsinia (cu faţa acoperită se aşează pe un scaun in dreapta) **Epaminonda**

Epaminonda

Ah! Iat'o! Ce frumoasă este, adică trebue să fie! (Epam. se apropie. Acs. ii intoarce spatele) Zinco, Afrodito, nu mĕ cunoşti, nu respunzi? (Acs. face semn că nu.) Eşti supărată? (Acs. face semn că da.) Cum să te indulcesc? (Acs. dă din umeri) Ai vre-o dorinţă? Poate vrei juvaeruri, mătăsuri, blăni frumoase... ba nu, că tată-tĕu e blanar, ai blăni destule... Tu ştii că te iubesc şi remăi nepăsătoare? (Acs. face semn că da) Nu vrei să ridici marama de pe faţă, numai niţel... niţeluş.... numai un colţişor. (Acsinia face semn că nu) Eu te vĕd chiar prin ştergarul ce te acopere. Iaca vĕd ochii tĕi cei frumoşi care mi-au străpuns inima ca două sfredele.

A R I E

I

Zincuţo, ah! o vorbă imi şopteşte,
Tăcerea ta mĕ desnădăjdueşte;
La vorba mea rĕspuns nu dai?

(Acsinia face semn că nu.)

Ce negru suflet ai! (bis)

II

Zincuţo, ah! obrazu-ţi desveleşte,
Marama ta mĕ disnădăjdueşte;
Tu nu rĕspunzi la vorba mea?

(Acsinia face semn că nu.)

Ce aspră eşti şi rea! (bis)

III

De chinul meu daca nu-ţi este milă,
Am să te fac să mĕ iubeşti din silă;
Acest cuvĕnt nu-l cântăreşti?

(Acsinia face semn că nu.)

Ce indrăcită eşti! (bis)

Nu şi nu. Ce-i asta? Visez eu sau este ea in adevĕr aşa de crudă? Ce să fac că nu mĕ maĭ ajunge capul! (bate in palme) Plictichidi! Să mĕ mai sfătuesc cu cineva, că sunt ameţit de tot? Plictichidi! Plictichidi!

SCENA V

Cei dinainte, Plictichidi

Plictichidi (intrănd răpede)

Stăpăne, stăpăne, ce este?

Epaminonda

Nu vrea să-mi rĕspundă. Tot face din cap că nu şi nu!

Plictichidi

Cum se poate!

Epaminonda

Chiar aşa Ce-i de făcut?

Plictichidi

Daca m'oiu apropia şi-i voiu ridica marama...

Acsinia (văzĕndu-l că se apropie dă un ţipĕt)

Ah!

Epaminonda

Fugi, Plictichidi, fugi, că mi se rupe inima!

Plictichidi

Iacă vine jocul!

SCENA VI

Cei dinainte. Intrare de Arnăuţi şi Greci care au să cănte şi să joace.

CHOR

Poruncă aspră ne-a fost dată
Aici să venim,
Şi pe o duducă supărată
Să o inglindisim.

Plictichidi

Vedeţi cum şade şi mocneşte,
Răspuns nu vrea să dea,
Deşi stăpânul o iubeşte
Ca pe-o zarnacadea!

Chor

Vroim cu jocuri şugubeţe
A o inveseli,
Poate c'o fi mai cu blăndeţe
Când s'o inglindisi.

(Aici urmează jocuri greceşti.)

Epaminonda (după ce s'a sfărşit jocul)

Ei, Afrodito, acum când te-ai inglindisit, ţi s'a mai muiat

sufletul? (Acs. face semn că nu) Nu? Tot incă nu? (Acs. face semn că nu) (Epam. către chor.) Mĕ rog, mai vĕzut-aţi vreodată aşa ceva, boeri d-voastră?

Plictichidi

Nu, niciodată.

Chorul

Niciodată!

Epaminonda

Imi vinĕ să-mi turtesc işlicul, să-mi sfărăm ciubucul. (către Acs.) Afrodito, poate că nu vrei să te tălmăceşti faţă cu dumnealor! (Acsinia face semn să rĕmăie toţi.) Ce? Să rĕmăie? (hotărit) Ei bine nu! Avem să stăm singuri. Să vedem dacă vei stărui in purtarea ta, cănd iţi voiu porunci cu asprime. (S'aude sgomot.) Dar ce este, ce vuet s'aude?

Plictichidi

(care a fost prin fundul scenei şi a cercetat, incet)

Beizadea, este o mişcare neobicinuită prin oraş.

Epaminonda

Ce mişcare? Cine se mişcă? Eu vĕd că-i vorbesc d-sale de un cias, şi nu-i pot mişca sufletul cel impietrit.

Plictichidi

Este o mişcare. S'aude sgomot.

Epaminonda

Cine indrăzneşte să facă sgomot şi să mĕ supere cănd sunt măhnit?

Plictichini

Este norod adunat...

Epaminonda

Mojici? Vezi ce este şi adă-mi rĕspuns.

(Musica)

Plictichidi

Iacă Mucalidi. Il vĕd speriat. Abia suflă.

SCENA VII

Cei de sus, Mucalidi

MARE ENSEMBLE FINAL

Mucalidi (abia rĕsuflând)

Beizadea, Beizadea
Treabă rea!
Norodul tot se resvrăteşte
Şi spre palat se imbulzeşte;
Ei vin ţipând, răcnind, strigând,
Şi cu ciomege-ameninţând

Epaminonda

Ce spui?

Chorul

Ce spui?

Acsinia (in parte)

Ia asta bine nu-i.

Epaminonda

De unde vine resvrătirea
Ii prigoneşte-ocărmuirea?

Mucalidi

Beizadea, Beizadea
Treabă rea!

Ei n'au nicio nemulţumire
De curte sau ocărmuire,
Ci toţi cu glas ingrozitor
Pe Zinca cer, pe Zinca vor.

Epaminonda

Ce spui?

Chorul

Ce spui?

Acsinia (in parte)

Ia asta bine nu-i.

Mucalidi

Tănasă, cu blănarii,
Tabacii, cojocarii,
Brănzarii, curelarii,
Cismarii, măcelarii,
Cu calfe, ucenici,
Năvală dă aici!

(Se aude sgomot)

Plictichidi

Stăpăne, gloata vine,
Hai să fugim mai bine!

Epaminonda

Nu vreau, nu pot!

Acsinia (in parte)

Acum e rău de tot! (sgomot)

Plictichidi

Fuga-i cam ruşinoasă,
Dar este sănătoasă.

Epaminonda

Să fug eu de-aici
De nişte mojici!

Nu! Voi Arnăuţi,
Bărbaţi tari şi iuţi,
Mĕ incunjuraţi
Şi mĕ apăraţi!

Arnăuţii

Noi te 'ncunjurăm
Şi te apărăm!

(Arnăuţii incunjoară pe Epaminonda in stinga)

SCENA VII.

Cei dinainte, Tanasă urmat de **Calfe, Ucenici** şi **Popor** inarmaţi cu ciomege in mănă

Tanasă

Eu am venit, Luminăţie,
Se cer pe Zinca inapoi.

Calfe, Ucenici

Dă-ne pe Zinca inapoi.

Epaminonda

Ce-e aceast' obrăznicie
Ce vrei, mojice, dela noi?

Mucalidi, Plictichidi, Arnăuţii

Ce vrei, mojice, dela noi?

Mucalidi (către Epaminonda)

Dă-i pe Zinca, Beizadea,
Şi te scapă de belea!

Epaminonda

Nişte proşti!

Plictichidi

Sunt proşti dar mulţi

Mai cuminte-i să-i asculţi!

Tanasă (văzând pe Acsinia)

Iat' aice mândra fată,
Ce cararea şi-a perdut,
Şi pe mine, al ei tată,
De ruşine m'a făcut.
Hai arată-ţi acum faţa
Ca să văd de te 'nroşeşti.

Acsinia (in parte)

Ai intins prea tare aţa,
Acum, bab' ai s'o păţeşti.

Epaminonda

Afrodito, vin aice,
De mojici, eu te păzesc,
Am să-i dau cincizeci de bice,
Zorul său să-l potolesc.

Tanasă

Luminate Beizadea,
Fata asta e a mea!

Chor de **Calfe**

Fata asta e a lui.

Epaminonda

Nu ştii ce spui! (bis)

Mucalidi, Plictichidi, Arnăuţii

Nu ştii ce spui! (bis)

Tanasă şi **Calfele**

Beizadea, dă-ne copila,
Sau noi o luăm cu sila!

Epaminonda şi **Arnăuţii**

N'o dăm, nu!

Acsinia

Ce grozăvie!
Ce-o să fie! Ce-o să fie!

SCENA VIII.

Cei de sus, Zamfir, Zinca (ţiindu-se de mînĭ) apoi un **Paşă,** cu suita sa.

(Chorul se imparte in două şi ii lasă se inainteze pînă la planul intăiu)

Zamfir, Zinca (către Epaminonda)

Beizadea, noi la picioare
Iţi cădem, cerĕnd iertare,
Cu foc mare ne-am iubit
Şi'mpreună am fugit.

Epaminonda

Ce vĕd, Zinca?

Tanasă

Cu Zamfir?

Epaminonda

Stau uimit

Tanasă

Grozav mĕ mir!

Zinca Zamfir, (către Tanasă)

{ Tăiculiţă,
{ Moş Tanasă, } la picioare
Iţi cădem cerĕnd iertare,
Noi cu dulce ne-am iubit
Şi'mpreună am fugit.

Tanasă

Mi-a fost spaimă în zadar!...

Epaminonda

Dar atunce cine este
Asta ce-a vrut să mĕ joace?

(Mucalidi şi Plictichidi se apropie de Acsinia pe la spate şi ii ridică marama)

Epaminonda (scuipănd in sin; vorbit)

Fevghe! satana!

Tanasă (idem)

Piei drace!

Toţi

O bĕtrănă! O bĕtrănă!

Acsinia (făcĕnd o reverenţă)

Eu sunt mama Acsinii,
Care dau in bobi şi'n cărţi,
Mi-e vestită dibăcia
In a ţĕrii patru părţi.

Toţi

Acsinia! Acsinia!

Plictichidi (in parte)

Acum trebui să-mi rĕsbun
(tare) Beizadea, să nu fii bun
O pedeapsă dă-i cumplită,
Să nu scape nestălcită!

Epaminonda

Am s'o dau la judecată!

Plictichidi (cu rĕutate)

Ca s'o bată! Ca s'o bată!

Epaminonda (către Mucalidi şi Plictichidi)

Mergeţi iute la Agie,
Spuneţi slujitori să-mi vie

(Mucalidi şi Plictichidi ies.)

Acsinia

Stăpâne, ai de mine milă,
Eu n'am gândit că fac vr'un rău
Am vrut pe o tinără copilă
Să o mărit cu dragul său.

Epaminonda

M'ai înşelat, n'am indurare
Tu ai să mergi la închisoare!

Toţi

La închisoare!

Acsinia

Stăpâne, ai milă de mine!

Epaminonda

Nu vreau, nu vreau!—Dar cine vine?

(Uşile din fund se deschid mari. Orchestra începe un marş. Intră un paşă turc cu un baston poleit în vărful căruia e legat un pergament mare cu mai multe peceţi, care atărnă. Pe Paşa, Mucalidi şi Plictichidi îl ţin sub umeri. Mai mulţi Turci urmează)

Mucalidi Plictichidi

Un firman
Dela Sultan.

Epaminonda (cu mirare)

Un firman
Dela Sultan!

Toţi

Un firman
Dela Sultan

(Epaminonda, Mucalidi, Plictichidi şi Arnăuţii se închină adânc. Paşa loveşte pe Epaminonda cu plicul pe cap, apoi i-l dă în mână. Epaminonda îl primeşte în genuchi apoi se ridică, scoate pumnalul dela brâu, taie aţa care legă plicul, îl deschide şi citeşte)

Epaminonda (cetind)

„Căine de ghiaur!“ Ce cinste mare pentru mine!

Plictichidi Mucalidi

Grozavă cinste!

Epaminonda (cetind)

„... Pentru că ne indurăm a fi mulţămiţi de tine, te numim stăpănitor la Candia, unde vei plecà indată şi vei domnì in numele nostru!“

In Candia stăpănitor,
Ce cinste, slavă mare!

Toţi

In Candia stăpănitor,
Ce mândră inalţare!

Epaminonda (către Tanasă şi Acsinia)

Acsinia şi Tanasă
Eu vĕ iert, voiu să fiu bun!

(către Zamfir şi Zinca)

Vĕ iubiţi? Trăiţi cu bine,
Chiar eu insumi vĕ cunun!

Tănasă, Acsinia, Zamfir, Zinca

Să trăeşti intru mulţi ani!

Epaminonda (către public)

Şi tu, ţară priimitoare,
Pentru orişice străin,
S'ajungi falnică şi mare
Şi să-ţi meargă tot in plin.
Zioa bună dela tine
Ia azi Epaminonda

Mucalidi Plictichidi Arnăuţii

E pa pa

E pa pa
E pa pa mi mi
Non da.

Toți

Pleacă vesel de aice
Să domnești in Candia:
Fii puternic și ferice,
Luminate Beizadea!

SFĂRȘIT.

ISTORIA LIMBEI SI LITERATUREI ROMANE

DE

D. ARON DENSUŞAN.

(1885)

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

A scrie o istorie completă a limbei şi literaturei române după lucrările ce s'au făcut până astăzi la noi şi in străinătate este un lucru foarte greu. Pricina de căpetenie ce impedecă incă o asemenea lucrare este lipsa aproape desăvărşită a studiilor pregătitoare ce se cer pentru dênsa. Cât priveşte partea intăia, adecă istoria limbei, avem ce-i drept destule cercetări, făcute mai ales in timpurile din urmă cu ingrijire şi pricepere de filologii străini şi români. Toate aceste cercetări insă nu şi-au găsit incă omul care să le cuprindă sub o privire generală şi să le sistematiseze. Iar cât priveşte partea a doua, adecă istoria literaturei propriu zise, sau a monumentelor noastre literare scrise şi tipărite, cu aceasta stăm şi mai rău. Studiile cele mai trebuincioase pentru o asemenea istorie, monografiile literare, ne lipsesc aproape cu totul [1]).

Ţinênd seamă de aceste două lipsuri insemnate, cu care vor avea să se lupte incă multă vreme cei ce vor voi să scrie istoria limbei şi literaturei române, vom trebui să salutăm cu mulţămire o incercare făcută pe această cale cu succes de către d. Aron Densuşan. Cartea, sau mai bine manualul publicat de d-sa sub titlul «Istoria Limbei şi Literaturei Române» ne prezentă intăia incercare serioasă de a grupa intr'un mod ştiinţific toate datele aflate până acum cu privire la istoria limbei şi literaturei române şi de a le intregi totdeodată cu cercetările făcute in timp de mai mulţi ani de insuşi autorul. Ca intăia incercare in felul său, scrierea d-lui Densuşan are fără indoială şi multe neajunsuri, fapt ce-l constată cu modestie autorul (la p. 5). Aceste neajunsuri suntem datori să le relevăm cu bunăvoinţa ce reclamă dela noi o astfel de lucrare.

Conform cu «sistema riguroasă şi concentrată» ce a introdus d. Densuşan in manualul său, dênsul imparte lucrarea in două: 1) partea generală, care se ocupă cu chestiunile privitoare mai mult

[1]) Afară de monografia lui Papiu Ilarian asupra lui Şincai, şi de a lui Ioan Sbiera asupra lui Grigorie Ureche, nu avem de citat niciuna care să poată fi consultată cu folos in studii literare.

la istoria limbei române şi cu caracterizarea diferitelor epoce stabilite de autor in istoria literaturei noastre; 2) partea specială, care, grupând in deosebi fiecare gen literar, se ocupă cu istoria specială a scrierilor şi a autorilor. In ambele părţi se vede năzuinţa de a introduce o ordine in datele ce le are autorul la indemână, de a le grupa cât se poate mai natural, de a ne da cu un cuvênt o icoană adevĕrată a fazelor prin care au trecut limba şi literatura noastră. Cu toată năzuinţa insă «de a nu vorbi decât pe baza probelor serios alese şi cumpĕnite» (p. 5), autorul cade in o sumă de erori, a căror pricină nu este decât imprejurarea mai sus amintită: că n'a avut destule studii pe cari să-şi razime propriele sale cercetări şi deducţiuni. Din această cauză dĕnsul a fost silit de multe ori să facă ipoteze puţin sau mai deloc intemeiate. Vom examina pe rĕnd pe cele mai principale.

Din capitolul I, care se ocupă cu «originea şi formaţiunea limbei române», rezultă ideea generală şi totdeodată originală că «mai toate legile pincipale după care s'a format şi se guvernă limba română le aflăm deja in graiul vechiului popor roman», şi că «limba română, urmând vechiului impuls, le-a desvoltat, variat şi nuanţat, mai departe.» (p. 22). Cu alte cuvinte, d. Densuşan voeşte să stabilească o continuitate perfectă a limbei române şi a graiului vechiu latin sau a limbei archaice latine. Ca să sprijine insă această idee a sa, autorul forţează faptele limbistice şi voeşte să scoată din ele ceea ce in niciun chip ele nu pot să dea. Mai intâi de toate, dĕnsul constată că limba latină in Dacia (se inţelege limba latină populară) «s'a abstras incătva din curentul cel mare al graiului roman, a intrat in o viaţă mai lină, mai puţin agitată şi prin urmare trebuia să rĕmână in desvoltarea ei mai conservativă decât graiul general roman». (p. 14) [1]) Aceasta insă o putem numi o afirmaţie metafizică, căci nu ni se dă niciun fapt prin care să se dovedească că limba latină in Dacia a fost mai conservativă decât in celelalte provincii ale imperiului roman. Intĕmplările istorice din acele vremuri ne indreptăţesc a deduce tocmai contrarul acestei aserţiuni. Limba latină nu s'a putut desvolta in Dacia intr'un mod liniştit şi neintrerupt nici măcar atâta vreme cât a avut in celelalte provincii romane (Francia, Italia, Spania); in Dacia ea a trebuit să absoarbă elemente străine chiar dela formarea ei şi — ce e mai mult — ea a avut să sufere influenţe de limbi cu totul străine, precum limba slavonă, care a inriurit asupra celei române in timp de mai multe veacuri şi pe toate căile posibile [2]). Ca să dovedească cu toate acestea aserţiunea sa, d. Densuşan voeşte să ne convingă că toate sunetele câte să află astăzi in limba română se aflau şi in limba

[1]) De aci voeşte să explice autorul particularităţile latine ce le posede limba română şi pe care celelalte limbi romanice nu le au.

[2]) E pe deplin stabilit astăzi că o mare parte din schimbările fonetice ce le-a suferit limba română până şi-a căpătat fizionomia sa particulară, s'au petrecut după amestecul cu Slavii. Exemplu: trecerea lui *a* in *î* inainte de labialele mp, mb şi de n.

latină şi incă in limba latină archaică, nu numai in limba din secolii al 3-lea — 7-lea d. Ch., care mai ales ne interesează pe noi. Astfel face indrăsneaţa ipoteză că sunetele obscure *ă* şi *î* se aflau şi in limba latină vulgară, fără să ne precizeze insă ce nuanţă anumită fonică avea sunetul ce le reprezenta (v. p. 16). Vaccilanţa intre *ae* şi *e* (care incepe de pela 150 in. Ch. şi se termină in veacul al 3-lea şi 4-lea d. Ch.), intre *e* şi *i* (de asemenea foarte veche) şi intre *i* şi *u* când acestea se află inaintea labialelor *m, b, p, f* (incepută in timpul republicei), — toate aceste vaccilanţe, ce le citează d. Densuşan, nu ne pot dovedi deloc că existau in limba latină sunetele *ă* şi *î*, deoarece, după cele mai necontestate cercetări ale filologilor moderni, intre *ae* şi *e*, intre *e* şi *i*, intre *i* şi *u* nu putea să fi nici *ă* nici *î*[1]). Sunetele *ă* şi *î* nu le putem declara ca moştenire dela Romani; ele s'au desvoltat mai tărziu in limba română prin influenţele mediului inconjurător şi prin contactul cu alte popoare, mai ales cu Slavii pe pământul celor două Dacii. — Pasajul din Papanti (I parlari italiani, p. 322), citat de d. Densuşan pentru a arăta că sunetele *ă* şi *î* se află şi in limba italiană, nu dovedeşte nimic aici. El ne spune numai atăt că vocalele *a* şi *e* se pronunţă in unele dialecte italiane ca *eu* francez şi nimic mai mult, iar *eu* francez nu se citeşte niciodată ca sunetele noastre obscure *ă* şi *î*, ci ca *ö* german inchis sau deschis (ex. Köpfen şi schön)[2]). Faptul că sunetele *ă* şi *î* se află nu numai in cuvintele străine, ci mai ales in cele ce ne vin direct dela Romani, iarăşi nu dovedeşte nimic; căci, dacă am admite de mai nainte că toate sunetele ce se află la noi au trebuit să se afle şi la Romani, atunci am trebui să condamnăm orice limbă la o stagnare completă şi, negând astfel transformările continue ale sunetelor, am nega toată temelia filologiei moderne.

O afirmare tot atăt de indrăzneaţă este că diftongii *oa* şi *ea* se aflau şi ei in limba latină, lucru ce până acum niciun romanist n'a susţinut. Existenţa sunetului *oa* in limba daco-română o crede chiar dovedită d. Densuşan printr'o inscripţiune latină din Dacia (v. p. 43), in care obvine cuvântul propriu de femee: *Plaetoeia* pe care d-sa il traduce prin *Pletoaea*, identificând pe latinescul *oe* din silaba antepenultimă cu românescul *oa*. Pe ce-şi intemeiază insă autorul părerea că *oe* in latineşte este egal cu *oa* in româneşte?

---

[1]) Intre *ae* şi *e* era un sunet aproape de *e*, pe care mai de aproape nu-l putem preciza; *e* s'a născut din *ae* prin slăbirea progresivă a lui *a*. — Intre *e* şi *i* era un sunet *ei*, ceeace se vede de acolo că *i* scurt avea in limba vulgară foarte des sunetul *e*: via=vea, villa=vella. — Intre *i* şi *u* era un sunet *ui* sau *ü* german, corespunzător lui *v* grecesc, care de asemenea trece spre *ι* prin diftongul *υι*, care in limba neo-greacă nu mai există. Nicăiri deci nu găsim *ă* sau *î*. Acestea sunt aşa de bine cunoscute, incăt nu mai au lipsă de probe. Ele se găsesc in operile lui Corssen, Schuchardt ş.c. şi in resumatele lui Schleicher, Kühner (Ausfürliche Grammatik 1877) ş.c.

[2]) Vezi Mätzner, Französiche Grammatik, 1856. p. 14. Că sunetul german *ö* se află şi in dialectele italiane superioare, ne spune Diez in gramatica sa comparativă, ed. 5, p. 346.

Este o ipoteză gratuită, ce n'o putem admite cu niciun preţ, cu atât mai mult că numele propriu Pletoaie, ce se află astăzi in limba noastră, nu vine din latinescul Plaetoeia, ci dela numele bărbătesc Pletea, născut de sigur din cuvêntul plete şi insemnând om pletos [1]). — Tot astfel nu este bine cunoscută (cum crede autorul) nici existenţa sunetelor *ce*, *ci*, *ge*, *gi* in vechiul graiu roman, ci după părerile celor mai autorisaţi filologi aceste sunete abia in secolul al VI-lea şi VII-lea obvin insoţite de asibilaţiunea ce o au azi in limba română. Se ştie că gramaticii latini din sec. IV şi V nu amintesc defel despre pronunţarea deosebită a lui *c* inainte de *e* şi *i*. Sunetele noastre consonantice nu sunt deci tocmai aceleaşi ca in limba latină, cum ar voi d. Densuşan.

După ce constată câteva particularităţi comune limbei române şi limbei archaice latine (p. 20—22) autorul conclude că «fără studiul aprofundat al vechiului graiu roman, studiul raţional al limbei române va fi imposibil». Acest principiu, pe care il pune şi-l urmează d. Densuşan in cercetările sale asupra formaţiunii limbei române, este greşit. Metodul de a căuta legătura directă intre limba română şi limba latină archaică nu poate fi ştiinţific, căci in acest cas am trece cu vederea peste o mare parte din viaţa limbei latine, anume peste timpul din urmă, mai ales dela secolul al III—VII incoace. Limba română trebue studiată in strinsă legătură şi după acelaş metod ca şi limbile romanice celelalte; limba archaică latină precum şi filologia clasică care se ocupă cu dênsa nu pot intra aci decât ca un studiu ajutător, iar nu ca un studiu de căpetenie. Deaceea trebue să ne mirăm că in capitolul asupra formaţiunii limbei române se citează numai Quintilian, Velliu Long, Plaut, Çorssen, Schleicher, Müller ş.c.; iar filologii romanici sunt cu totul lăsaţi din vedere. Dacă autorul ar fi mai bine familiarisat cu filologia romanică, n'ar zice că «la noi fonologia şi morfologia după cerinţele ştiinţei de azi şi-aşteaptă incă creatorul» (p. 24). Avem până acum, mulţămită câtorva cercetări serioase, destule legi, care să ne lămurească intru cât isvoarele permit modul de formaţiune al limbei noastre Acest mod nu se vede a fi fost altul decât acelaş prin care s'au format şi celelalte limbi romanice.

Atâta am avut de observat asupra capitolului «despre originea şi formaţiunea limbei române». Nu putem discuta mai pe larg această chestiune, căci scopul nostru nu este aci altul decât a semnala direcţiunea care ni se pare greşită. Vom face numai câteva observaţiuni asupra capitolului V, care tratează «despre cele mai vechi urme de limba română» şi 'n care trebue să găsim istoria limbei române.

Autorul adună mai intâi urmele de limba latină populară, ce ni s'au păstrat in inscripţiunile din Dacia, precum: lepădarea lui *h*

[1]) Diftongii *oa* şi *ea* nu se găsesc in limba latină; ei sunt o particularitate a limbei române şi incă una din cele mai caracteristice.

dela inceputul cuvintelor (abere in loc de habere), căderea lui *ĭ* intre consonante (domno in loc de domĭno) şi alte căteva fenomene, ce le puteam şti şi prin deducţiune, căci nimenea nu se mai indoeşte de existenţa limbei latine populare in Dacia. Trecĕnd apoi la urmele de limba română in scriitori şi documente, citează intăi pe Priscus in călătoria sa la Atila (448 d. Ch.) şi crede că limba ausonică de care ne vorbeşte acest scriitor nu poate fi decăt limba română din peninsula balcanică. Argumentarea prin care se stabileşte acest fapt este cam incurcată şi neinţeleasă. Dar fie limba ausonică limba latină din peninsula balcanică, cum voeşte d. Densuşan, sau fie limba latină din Dacia traiană, cum voesc alţii, din punctul de vedere al istoriei limbei noastre n'are nicio importanţă, căci n'avem nicio probă documentală despre fisionomia ei. Tot aşa şi limba Bessilor, vorbită pela 500 d. Ch. pela Marea Moartă, mai ales că aci nu putem nici măcar identifica cu siguranţă pe Bessi cu Vlachii din peninsula balcanică (v. p. 45). De o adevĕrată valoare pentru istoria limbei noastre sunt numai numirile castelelor restaurate de Justinian (intre anii 527—565) şi păstrate la istoricul bizantin Procopiu. Iată căteva din cele adunate de d. Densuşan: *Βέρζανα*, *Κοβέγκιλες*, *Λάβοντζα*, *Σκέπτεκάσας*, *Γερμελλομοῦντε*, *Κούσκουλος*, *Λούτζολο*, *Μαυρόβαλλε* ş.a. (p. 45 şi 46). Acestea ne dau o dovadă — nu de limba română — ci de limba latină populară sau de limba romanică din peninsula balcanică in secolul VI-lea. Ele ne mai dovedesc, impreună cu cunoscutele cuvinte păstrate la Teofan şi Teofilact (571 sau 579 d. Ch.), că elementul roman in peninsula balcanică era foarte numeros in acel timp. Aceasta se'ntăreşte apoi prin mulţimea de cuvinte romane intrate in limba grecească a imperiului bizantin şi păstrate prin autorii acestui imperiu. D. Densuşan a adunat o parte din aceste cuvinte (la p. 48) şi de sigur sunt incă multe de găsit in monumentele scrise ale acelor timpuri. Exemple: *βουκινάτωρ*=bucinător, *κόρτη*=curte, *κοῦρσον*=curs, *πόρτα*=poartă, *πραῖδα*=pradă, *σκαμνοι*=scaune, *σαγίττα*=săgeată, *κουστόδια*=pază ş.a.

Considerănd acum toate aceste elemente din punctul de vedere al istoriei limbei noastre, ce caracter le vom da? Sunt ele cuvinte in mare parte româneşti, cum crede d. Densuşan, sau sunt ele numai cuvinte populare latine? — D. Densuşan le crede româneşti, fiindcă unele dintr'ĕnsele i se par a avea articolul românesc in forma sa masculină şi feminină (cel din urmă şi la plural, deci *lu*, *a*, *le*). Ca exemplu ne dă pe *Λούτζολο* şi mai ales pe *Κούσκουλος*, care obvine şi sub formele *Κοῦσκον*, adecă nearticulat, şi *Κούσκανα*, adecă femininul dela *Κούσκον*. *Κούσκουλος* nu poate fi un diminutiv latin, ci e format din *Κοῦσκον* cu articolul lu (*u* final este representat totdeauna de scriitorul grec prin *o*). Articolul feminin *le* cu terminaţiunea grecească *ς* este in *Κοβέγκιλες*=Cobencile (v. p. 46).

Toate aceste presupuneri ale d-lui Densuşan sunt insă neintemeiate, căci cuvintele citate de d-sa, precum şi toate celelalte, nu

sunt decât forme curat latineşti populare, şi'n care este cu neputinţă să vedem un alt element, precum articolul românesc. Acesta nu numai că nu se lipise pe lângă substantive, dar nici nu putea să aibă forma sa de azi in secolul al VI-lea. Şi aceasta din cauză că in toate cuvintele citate nu se vede niciuna din particularităţile fonologice sau morfologice ale limbei române. Nefiind acestea, nu putem admite nici articolul, care abia foarte târziu şi-a căpătat forma lui de astăzi şi s'a alipit de substantive[1]). In elementele romanice adunate de d. Densuşan nu se poate vedea altceva, ca particularitate deosebită a limbei latine din peninsula balcanică, decât asibilaţiunea consonantelor dentale *t* şi *s* (poate şi d) in *ţ*, *ş* şi *z*. Ex.: *Σχέπτεσκάσας*, in care *σκε* este egal cu *şe* (p. 46), *Λούτζολο* ş.c. Nicio altă schimbare, proprie numai limbei române, nu se vede in aceste cuvinte: *a* dela sfârşit nu s'a schimbat nici in *ă*, nici in *e* (*Λουποφάντανα*, *τόρνα*), *o* nu s'a prefăcut in *oa* (*τορνα*), sunetul *î* nu apare nicăiri, *o* final nu este trecut in *u*[2]), iar dispariţiunea lui *m* şi *s* final, care le citează d. Densuşan, nu pot hotări nimic aici, căci ambele aceste consonante dispăruseră de mult in limba latină populară şi nu le putem deci privi ca un fenomen specific limbei romane din peninsula balcanică.

Din aceste şi alte motive nu putem primi ideea d-lui Densuşan, că formaţiunea limbei române era deja terminată in secolul VI (v. p. 48). In acest secol, limba română nu ni se presentă decât ca o limbă latină populară, cu singura particularitate că are sunetele sibilante ş, ţ şi z. Formarea definitivă a limbei noastre nu s'a putut intempla decât după amestecul cu Slavii, deci cam dela secolul VII—XI-lea, când găsim apoi adeveratele ei particularităţi.

Asupra celorlalte urme de limba română, adunate de d. Densuşan, mai observăm că Serbli (*Σέρβλοι*) dela Constantin Porfirogenitul (912—959) nu este cuvêntul românesc şerbi, lat. servi, cum crede d-sa, ci este numele ce se dădea adeseori poporului sêrb in documentele evului mediu. Insemnate pentru istoria limbei noastre sunt cuvintele de origine română găsite de Miclosich in limba vorbită a mai multor populaţiuni slavice. D. Densuşan a extras câteva din ele (la p. 49), n'a făcut insă deducţiunile ce reies pentru istoria mai ales a fonologiei române. Ele arată mai toate lipsa schimbărilor fonetice proprii limbei române, ceea ce dovedeşte că au trebuit să intre in limbile slavice din timpuri foarte vechi, când incă nu căpêtaseră forma specifică românească. Ex: colastra (*l* nu s'a prefăcut in *r*) = corastră; aravona = arvună (*o* urmat de *n* nu s'a prefăcut in *u*), grun = gruiu şi pistrulă = pistruie (*n* şi *l*

[1]) Prima dovadă documentală despre articolul *lu* alipit pe lângă cuvinte este dela 1231, in documentul cunoscut in care obvine numele propriu Buiul. Vezi p. 50 din cartea d-lui Densuşan.

[2]) Ambele aceste fenomene le găsim abia in secolul XI-lea (1013) in cuvêntul *Κιμπαλόγγον*, foarte insemnat pentru istoria limbei noastre şi pe care d. Densuşan a uitat să-l pună intre cele mai vechi urme de limbă română.

nemuiaţi), ş. a. — In general observăm că acest capitol lasă mult de dorit. El nu ne prezintă o istorie a limbei române aşa precum se poate face azi cu datele găsite până acum. Noi am arătat numai greşelile d-lui Densuşan, fără a umplea lacunele lăsate de d-sa [1]).

Unitatea limbei române este o chestiune mult discutată la noi, dar explicată până acum mai ales prin teorii metafizice, decât prin cercetări amănunţite, precum le-ar cere o astfel de chestiune. D. Densuşan se 'ncearcă a o explica şi d-sa (in capitolul IV), şi, pe lângă unele fapte serioase, aduce şi o explicare care trebue pusă in cadrul celor date păn'acum; d-sa numĕră intre causele acestei unităţi mai intăi unitatea limbei latine pe pămĕntul Daciei, fapt cunoscut prin cercetările istorice făcute asupra Daciei şi primit şi de d. Xenopol in teoria lui Rössler; al doilea «fabuloasa iubire şi cerbicoasa ţinere a Românului la tot ce a primit dela părinţii şi strămoşii săi: limbă, credinţă, datine, port ş. c.» (p. 38) Acest argument este sau sofistic, sau mai curĕnd metafizic. Traducĕndu-l in adevĕratul lui înţeles, noĕ ni se pare că nu fabuloasa iubire a celor ce le-am primit dela strĕmoşi, ci lipsa de cultură mai inaltă, ce-o constatăm in tot timpul istoriei noastre până azi, a fost cauza ce ne-a făcut să păstrăm, impreună cu celelalte manifestaţiuni ale individualităţii noastre naţionale, şi limba noastră mai ferită de influenţe străine. Lipsa de desvoltare intelectuală mai inaltă in toate părţile locuite de Români şi uniformitatea vieţii patriachale ce-am dus-o impreună atătea veacuri au făcut ca nicăiri să nu se petreacă schimbări esenţiale, care ar fi putut să despartă limba in dialecte. Aceasta ni se pare o explicare cu mult mai naturală decât «misticul dor de ţară al Românului», pe care il invoacă pe lângă altele d. Densuşan pentru a explica unitatea limbei noastre (v. p. 38). — Concentrarea Românilor in munţii Carpaţi şi răspĕndirea lor cam in acelaş timp la şesuri, precum şi unitatea limbei bisericeşti, sunt alte două cauze insemnate ce cu drept le citează autorul ca factori ai conservării unităţii limbei noastre. Cu toate acestea insă, chestiunea să nu se creadă resolvată; rĕmâne incă de studiat mai ales din puntul de vedere al dialectelor mici române.

Cu multă ingrijire sunt adunate in capitolul VI cele mai vechi urme de scrierea română cu litere latine. Iscălitura lui Stroici logofătul dela 1580 o pune d. Densuşan ca cea dintăi. Despre Tatăl-Nostru al lui Stroici susţine, ca şi d-l Hăşdău in cunoscuta broşură asupra «părintelui filologiei române», că la el s'ar vedea «o rutină,

---

[1]) In al II-lea capitol d. Densuşan urmăreşte nomenclatura etnică a poporului român, adecă cele două numiri sub care obvin Românii in istorie (Vlach şi Român). Toate pasajele mai insemnate relative la această chestiune sunt cu exactitate inşirate. Ca fapt nou se citează numirea unei suburbii in Constantinopol, *Βλαχέρναι* (nota 23 p. 30), care se poate traduce cu «suburbiul Vlachilor» şi care ne dă o nouă dovadă de mulţimea elementului roman in peninsula balcanică, (in secolul VI-lea, căci notiţa e luată din Procopiu). Tot in nota 23 se citează nişte nume din inscripţiile vechi greceşti, *Πλαύγης* şi *Αὐρηλία Βλουσία*, care insă nu par a avea nicio legătură cu *Βλέχερναι* din Procopiu.

o deprindere cu această scriere, o sistemă şi chiar principii de o scriere naţională etimologică» (p. 51), lucruri, care dacă privim cu mintea nepreocupată, nu le putem vedea in incercarea de tot brută a lui Stroici de-a infăţişa sunetele româneşti cu litere polone şi italiene. Acesta este un fapt intêmplător şi care se explică numai prin aceea că Stroici cunoştea aceste două limbi şi-i veni mai uşor a transcrie cuvintele române cu ortografia lor, decât cu a altor limbi. A deduce din ortografia lui Stroici o rutină şi-o sistemă la dênsul, iar inainte de dênsul o intrebuinţare obicinuită a aceleiaşi ortografii, este a vedea mai mult decât se află in acel taimos Tatăl-Nostru. — D. Densuşan se sileşte a arăta in acest capitol că intrebuinţarea alfabetului latin in scrierea română nu s'a perdut niciodată la Români, atât inainte cât şi dupe introducerea limbei slave in biserica şi statul lor. Cunoştinţa limbei latine, zice d-sa, s'a susţinut după introducerea limbei slavoane cu deosebire in cancelaria domnească, căci aflăm pe domnii români corespunzând cu celelalte state adeseori in limba latină (p. 53). Aceasta insă nu poate să fie adevărat, deoarece, la introducerea limbei slavone intre Români, nici nu existau domniile române, care, precum se ştie astăzi cu deplină siguranţă, se infiinţară abia pe la sfârşitul secolului 13-lea şi pe la inceputul secolului 14-lea. Este deci probabil că dela introducerea slavonismului (in sec. X-lea) nu s'a mai scris deloc latineşte, precum probabil nu s'a scris nici inainte de slavonism cât timp ţinură invasiunile, şi că scrierea limbei latine a inceput a se intrebuinţa de Români numai dupe ce ei, prin intemeiarea micilor domnii, au intrat in relaţiuni cu puterile suverane şi străine. Limba oficială a acestor puteri fiind cea latină (ex. Ungaria şi Polonia), principii români trebuiau să inveţe sau ei insişi latineşte sau să-şi ţină secretari, care să cunoască această limbă. Aceste imprejurări insă nu ne indreptăţesc a deduce — cum face d. Densuşian — că şi limba română s'ar fi scris cu litere latine. Aci avem afface cu două fenomene isolate, ce nu depind unul de altul. Faptul că se scria limba latină (se inţelege cu alfabetul latin) nu dovedeşte că şi limba română se scria cu acelaş alfabet. Tot aşa din faptul că se găsesc mai multe persoane bisericeşti şi domni iscălindu-se in limba latină, nu se poate conclude că ei s'ar fi gândit şi la scrierea limbei române cu litere latine; ei au iscălit latineşte din cauză că actele erau făcute in limba latină. Astfel stă lucrul atât cu iscălitura representantului român la conciliul din Florenţa (1438—1439), care, scriind latineşte, a trebuit să-şi traducă numele său in această limbă şi să zică: «Archipresbiter Constantinus et Vicarius Moldoblachensis» [1]), cât şi cu iscălitura lui Petru Schiopul in corespondenţa sa cu papa. Aceeaşi explicare o dăm şi celorlalte subscrieri citate de d. Densuşan, precum aceea a lui Grigorie Ghica la anul

[1]) Mai notăm aci că reprezentantul acesta nu era Român, ci Grec, trămis de către patriarchul din Constantinopol.

1672 şi insemnările făcute pe manuscrisele citate in nota 59 (triodul dela Braşov din 1694 şi Psaltirea Domnească din 1697). Autorii acestor insemnări in limba latină scriau numai această limbă cu alfabetul latin; cea română o scriau cu alfabetul cirilic. Că latineasca lor este o latinească stricată, aceasta nu probează că ei scriau cu alfabetul latin mai mult limba română decât cea latină, căci atunci ar trebui să facem o astfel de deducţiune şi pentru toate monumentele literare latine ale evului mediu, ceea ce ar fi cu totul fals. Singur iscălitura Ilincei, fata lui Petraşcu Vodă dela 1660 poate fi luată ca scriere română cu litere latine. Dar a deduce de aci o intrebuinţare anterioară indelungată a scrierii române cu alfabetul latin este o ipoteză — deşi admisibilă — dar bazată pe prea puţine fapte. Nu trebue să mănăm scrierea cu litere latine mai departe decât ne permit documentele aflate. Acestea se ivesc incepând din secolul XVI-lea, şi in acest secol trebue căutată aplicarea lor. Dacă n'o putem găsi, atunci să ne mulţămim cu constatarea faptului şi să aşteptăm până la descoperirea altor fapte mai insemnate; iar pentru timpurile anterioare să renunţăm deocamdată la o găcire, fie cât de probabilă.

Capitolul VII ne dă impărţirea in perioade a istoriei limbei şi literaturei române, şi caracterizarea fiecărei perioade. Această parte e lucrată cu multă pătrundere; ea ne prezintă prima incercare de-a fixa, intr'un mod serios şi conform cu cerinţele metodologiei istorice, perioadele literaturei noastre. D. Densuşan distinge 4 mari perioade: 1.) Dela colonizare până la aparinţa literaturei propriu zise sau până la tipărirea celei d'intâi cărţi româneşti cunoscute, 107—1544 d. Ch. Aceasta constitue istoria limbei române, deoarece de-o literatură proprie nu putem vorbi intr'un timp din care nu ni s'a păstrat nicio operă literară intreagă; 2.) Dela 1544 până la apariţiunea primei gramatici a limbei române, 1780, fenomen căruia cu drept cuvênt i se dă insemnătatea imensă ce a avut-o asupra literaturei noastre; 3) Dela 1780—1860, un timp de fierbere, de direcţiuni opuse şi de incercări in cea mai mare parte nereuşite pe toate terenele literare; 4.) Dela 1860 până in timpul de faţă, perioadă pe care d. Densuşan se abţine de-a o caracteriza.

In perioda I ne schiţează in trăsuri generale cultura romană din Dacia. [1]) Epoca invasiunilor şi a reconstituirii statelor române până la 1544. Relativ la invasiunile barbare d. Densuşan combate

[1]) Vorbind de religiunea coloniştilor, d. Densuşan constată din inscripţii că in Dacia s'au găsit peste 70 de divinităţi romane, dintre care numai 10 sunt străine, adecă de origine neromană, precum Isis, Mitras ş.a. Din aceasta pare că voeşte să deducă (căci in mod clar nu reiese dela p. 58), că elementele străine au fost foarte slab reprezentate in Dacia, ceeace insă se dovedeşte ca neadevărat mai ales prin cercetările epigrafice ale lui Iung şi Goos. — O neinsemnată greşală mai comite d. Densuşan in această parte, admiţênd ca autentică o inscripţiune (Ackner, 142), care probabil este falsă. Vezi Mommsen, C. I. L. III. Inscripţiunile false (dela inceput).

părerea celor ce susţin că Românii din cauza acestora n'au păstrat absolut nimic din aşezămintele politice şi sociale ale Romanilor, părere susţinută mai in urmă (in ce priveşte insă numai aşezămintele politice) de d. Xenopol şi explicată intr'un mod natural in in teoria lui Rössler. D. Densuşan emite o opiniune după cât ştim noi cu totul proprie: aceea că organizaţiunea patriarchală a comunei noastre este rămasă dela Romani, deoarece cele trei persoane mai insemnate din comună: *popa, judele* şi *bătrânii* sau *juraţii* sunt instituţii curat romane, anume: *popa*, servitor al sacerdotului, deci un om al cultului divin, *judex* şi *veterani* sau *juraţi* (C. I. L. I. 577.) Tot latine sunt şi cuvintele de căpetenie ce insamnă practica judiciară, ca: *lege, judeţ, judeca, drept, arvună* ş. a.[1]) Din aşezămintele politice ne-ar fi rămas terminul *domn* din *dominus*, care la Romani insemna stăpân faţă de client, şi care la noi a putut, prin o desvoltare naturală (discutată la p. 64), să ajungă a insemna voevod sau capul statului. In sprijinul acestei din urmă păreri vine mai ales faptul că in Transilvania s'a zis şi se zice *domn* la tot ce in principate s'a zis boer. — Toate aceste explicări sunt curat teoretice şi ipotetice; ele nu sunt fundate pe nicio dovadă istorică, care să ne convingă că aceste nume n'au putut intra la Români decât pe calea indicată de d. Densuşan. Şi aceasta cu atât mai mult, cu cât unele reprezintă nişte instituţiuni ce pot fi imprumutate dela alte popoare, ca d. e. juraţii. Ipoteza d-sale trebue deci considerată cu multă rezervă.

Tot in acest period d. Densuşan ne arată că, inainte de introducerea limbei slavone in biserica şi statul român, limba latină vulgară a trebuit să se vorbească şi să se scrie atât in Dacia Traiană cât şi in cea Aureliană, fără să poată insă preciza timpul până când (v. p. 65—68), şi trece apoi la explicarea acelui curios fenomen in istoria culturei noastre. D-sa se intreabă mai intâi pe ce cale şi sub ce imprejurări au putut să se intâmple introducerea limbei slavone ca limbă oficială in toate relaţiunile vieţii publice la Români? La această problemă dânsul ne dă o explicare, pe care n'a dat-o nimenea până acum, anume: imigrarea in ţările române a clerului bulgar, persecutat intâi de Grecii imperiului bizantin, apoi de Latini şi in fine de Turci. Imigraţiunile incep odată cu persecuţiunile, la a. 971, când Tzimisches cuprinde Bulgaria şi depune pe patriarchul bulgar Demian, şi ţin până târziu după ocuparea Bulgariei de Turci (1392). In decursul acestor patru secole, clerul bulgar, care representa singurul element cu oarecare cultură sau mai bine zis cu ştiinţă de carte in aceste părţi ale orientului, refugiându-se in ţările noastre, s'au impus poporului român incult şi probabil neorganizat incă nici politiceşte nici bisericeşte. Astfel se introduc mai intâi ritul şi limba bulgară in biserică. Mai târziu a

[1]) *Usura* şi *căpara* (?), pe care le numără d. Densuşan aci, nu ştim să fie cuvinte populare române.

fost foarte uşor ca ele să se 'ntroducă şi 'n stat, deoarece preoţii, fiind singurii care ştiau carte, numai ei puteau să poarte in scris afacerile statului. Şi afară de aceasta, carte nu se putea învĕţa decât dela preoţi, iar preoţii fiind bulgari, nu se 'nvĕţa decât carte bulgărească. Această explicare merită a fi cercetată mai de aproape de cei ce se ocupă cu istoria noastră. Deşi nu este completă, ea poate să ne lumineze totuşi asupra unora din împrejurările ce au contribuit la introducerea limbei slavone.[1])

Caracterizând epoca domniilor naţionale, d. Densuşan constată mai intăi că in tot timpul perioadei I a domnit limba slavonă in stat şi biserică. Observă insă că şi limba română se intrebuinţa şi incă mai des decât cea slavonă, deoarece aceasta se scria numai, pe când cealaltă se vorbea de toată lumea. Din cauza aceasta limba română «a influenţat chiar in mod distrugetor asupra limbei slavone, deoarece aceasta urmează adesea modul de cugetare şi fraseologie românească şi primeşte chiar cuvinte româneşti» (p. 75). Aci credem că să dă o explicare intervertită faptului, observat şi relevat mai ales de d. Hăsdeu, că limba slavă a documentelor noastre conţine multe românisme. Ea le conţine nu pentru că limba română a influenţat in mod organic asupra celei slavone, ci pentrucă cei ce scriau limba slavonă la noi erau oameni cu prea puţine cunoştinţe gramaticale şi cari ştiau limba mai mult din practică, decât din studii aprofundate. In chipul acesta ei inlocuiau de multeori şi fără de voe formele limbei slavone cu cele româneşti. Deci nu inriurirea limbei române, ci neştiinţa celor ce scriau este causa fenomenului amintit,

Tot in acest period pune d Densuşan aparitiunea documentală a limbei române ca limbă scrisă. Documentele ce le citează insă d-sa ne fac să ne indoim de adevĕrul acestei păreri. Prima dată pozitivă in care apare limba română ca limbă scrisă o pune

---

[1]) Vorbind de influenţa slavonă autorul comite cĕteva greşeli istorice, pe care trebue să le indreptăm aci pe scurt: 1) Dĕnsul admite mai intăi ca autentic titlul dela 1192 al lui Ioan Calıman Asan, impĕratul romăno-bulgar, care se numeşte pe sine «autocratul Moldo-Vlachiei», — lucru imposibil la an. 1192, când nici nu existau principatele Moldovei şi Valachiei, care după cum ştim s'au infiinţat cu mult mai tărziu. Acest titlu nu-l putem privi până acum decât ca o falsitate, şi ne pare rĕu că d. Hăsdău (in Arch. ist. I.I. p. 96) nu se pronunţă deloc in privinţa autenticităţii sale. 2) O a doua greşală este că d. Densuşan interpretează terminul «Valachia» din bula dela 25 Febr. 1294 a papei Inocenţiu III, in care acesta numeşte pe Archiepiscopul din Tărnova primat al provinciilor bisericeşti Bulgaria şi Valachia, ca Valachia de dincoace de Dunăre, pe când in realitate ea este Valachia de dincolo de Dunăre. Tot aşa trebue explicat acest termin şi in titlul lui Ioaniţiu «Imperator totius Bulgarie et Blachie». E foarte bine cunoscut că pămĕntul ocupat de Români in peninsula balcanică se numea Vlachia, Vlachia mare ş. a.; iar pe de altă parte nu ştim ca Ioaniţiu să fi avut vreo pretenţie de stăpănire asupra părţilor de dincoace de Dunăre, ce constitue Valachia de azi. 3) In fine ne mirăm cum d. Densuşan mai stă pe gânduri şi nu declară ca falsă ştirea cronicei bulgăreşti că Asan, impĕratul romăno-bulgar, la 1186—1196 ar fi cuprins Muntenia şi Moldova şi ar fi introdus limba bulgară in aceste ţĕri, pe când se ştie de sigur că pe la 1186 nici nu existau statele Muntenia şi Moldova.

d-sa la 1464, când nişte negustori poloni obţin dela sultan o carte de liberă trecere (*sauf-conduit*) scrisă in limba română (idiomate valachico scriptus, cum ne spune inventarul cracovian din Arch. Ist.) Că idiomul valachicum ar insemna aci limba română, este puţin probabil. Mai probabil este că a fost scrisă cartea in limba slavonă, deoarece aceasta era limba oficială a statului român, prin care aveau să treacă acei negustori, şi fiindcă inşişi Polonii mai curênd puteau să priceapă limba slavă decât cea română. Afară de aceasta ar fi curios lucru şi unic in felul său ca impĕratul turcesc să scrie un *sauf-conduit* tocmai in limba română, care nu se intrebuinţa pe atunci defel in relaţiunile politice ale statului român. Tot in această cauză nu putem admite ca româneşti nici scrisorile de pe la 1387, ce le aminteşte Dogiel (in Cod. Dipl. 1.597), şi credem impreună cu d. Cipar că ele au fost scrise in limba slavonă. Scrisorile româneşti (Walachische Briefe) amintite in socotelile comunei Sibiu, poate să fi fost scrisă in româneşte, dar şi aci există posibilitatea de a fi fost scrise in altă limbă.[1]) Toate aceste documente neavêndu-le in original şi citaţiunile in care le găsim nefiind destul de clare, trebue să le examinăm mai intâi cu de-amĕruntul, şi din imprejurările in care s'au produs să deducem dacă au fost scrise in româneşte sau nu. Cele discutate până aci par a nu fi fost scrise in româneşte.

In periodul al doilea, d. Densuşan caracterisează in general mişcarea din secolul XVI-lea, care a avut de urmare tipărirea cărţilor bisericeşti in limba română. Dĕnsul combate părerea celor ce susţin că reformaţiunea a fost cauza introducerii limbei române in biserică şi in tipărirea cărţilor sfinte, şi, deoarece dovedeşte in alt loc că in limba română se traduseseră o sumă de manuscripte inainte de a se tipări, deduce că reformaţiunea n'a făcut altceva decât «a favorizat in legătură cu tipografia (adusă cam in aceeaşi vreme in Transilvania) cultivarea in scris a limbei române» (p. 78). Propagandele luterane şi calvine, starea deplorabilă in care ajunseseră Românii Ardeleni din causa acestora, precum şi influenţa lor asupra Principatelor-Române, sunt toate cu multă pĕtrundere expuse. Vorbind de reflexul ce propaganda calvină l-a avut in Moldova, autorul ne descrie mişcarea literară din timpul lui Vasile Lupu in adevĕrata ei fisionomie, aşa precum reiese din documente şi cum o descrie şi d. Xenopol in «Memoriul asupra invĕţămêntului superior in Moldova» Influenţa grecească, care incepe de mult in ţĕrile noastre, şi care dela Vasile Lupu se manifestează ca influenţa «limbei şi a ideilor greceşti» (p. 85), este urmărită treptat dela cele d'intâi apariţiuni până la culmea ei in epoca fanariotă. Dar tocmai când ajungem la această culme in Principate, se in-

[1]) «Walachisch» nu pare a insemna aci altceva decât că ele veneau din Valachia, fără să se specifice in ce limbă anume. Noi ştim că din Valachia se trimeteau scrisori diplomatice in latineşte, slavoneşte, turceşte şi mai târziu in româneşte. La 1544, când s'a scris acest pasaj, cu greu am admite să fi fost româneşti.

tĕmplă in Transilvania un fapt de cea mai mare importanţă pentru istoria culturei şi literaturei române: uniunea cu Roma. Aceasta a fost dictată, cum arată autorul, de tactul politic al oamenilor conducĕtori de atunci. Românilor li se deschide calea spre cultura occidentală; ei vin in contact cu popoarele romanice şi se deşteaptă intr'ĕnşii ideea originei latine, ale cărei urmări toţi le cunoaştem. Lumina adusă din occident se rĕspândeşte mai intăi in Transilvania, apoi in Principate prin dascălii transilvăneni, şi provoacă aci renaşterea dela inceputul acestui secol. Toţi factorii ce au contribuit la acest insemnat eveniment sunt inşiraţi de autor cu exactitate: studiile gramaticale asupra limbei române, făcute de primii noştri gramatici; studiile istorice, care impreună cu cele d'intăi, au atras atenţiunea Europei asupra noastră; deschiderea şcoalelor române in Iaşi şi Bucureşti; influenţa culturii franceze, ce se rĕspândise incă dela finea secolului trecut in Principate;[1]) ziaristica, care avea să devină un mijloc puternic de desvoltare naţională şi care a avut o inriurire insemnată asupra limbei chiar; societăţile filarmonice şi teatrale, care desvoltară gustul pentru literatură şi arte; cu un cuvĕnt toţi factorii care au contribuit la deşteptarea noastră pentru o viaţă intelectuală cu totul nouă, sunt puşi la locul lor.

Cu aceasta se termină partea generală a cărţii d-lui Densuşan, cea mai importantă şi cea care prezintă mai multe lucruri noue. O lacună insă a lăsat d. Densuşan in această parte. Dĕnsul merge cu caracteristica literaturei noastre numai pănă la 1850 (v. p. 110—111), cu toate că dela acest timp incoace s'au produs nişte schimbări nu mai puţin insemnate decăt cele dinainte. Progresul nostru a luat in ultimele două decenii in mare parte o direcţiune cu totul alta de cum apucase dela renaştere incoace. Avĕntul uşor —şi am putea zice copilăresc, —ce luase literatura noastră la inceput, ne adusese pănă acum douĕzeci de ani la nişte resultate funeste şi ameninţa să inăduşască orice gândire serioasă, orice producţiune cumpĕnită şi ştiinţifică. Această stare anormală a provocat o puternică reacţiune in spiritele cugetătoare şi a dat naştere grupării unor oameni aleşi, care-şi manifestară ideile lor in revista «Convorbiri Literare». Primite la inceput cu injurii, principiile direcţiunii noue se furişară cu incetul in minţile generaţiunii mai tinere şi provocară un curent literar sănătos, ale cărui efecte continuă şi azi a da roadele lor. Conştiinţa literară şi cercetările adevĕrat ştiinţifice precum şi producţiunile de valoare estetică incep aproape toate cu această revistă. Mişcarea literară dela 67 incoace e strins legată de dĕnsa şi in parte nu este decăt o consecuenţă a direcţiunii noue. Insuşi d. Densuşan, care introduce in cartea d-sale o metodă atăt

[1]) Sunt interesante datele adunate de d. Densuşan (p. 104—105) pentru a ne arăta că limba franceză pe la 1750 era aşa de respăndită la noi, incăt in societatea aleasă se citea Voltaire ca şi in Franţa. Limba italiană incă se cultiva prin profesori veniţi din occident.

de riguroasă nu este decât un credincios adept al principiilor răspândite de această direcţiune. Şi cu toate acestea dênsul n'o aminteşte defel in tot decursul operei sale. E o lacună ce se simte fără de voe in o carte ca aceasta, şi care s'ar fi putut umplea foarte bine prin o caracteristică a perioadei a IV-a, adecă a timpului dela 1860—1885. Această perioadă, având fisionomia sa distinsă şi foarte deosebită de-a celorlalte, trebuia să fie măcar pe scurt şi in linii generale schiţată.

Partea specială a cărţii d-lui Densuşan se distinge de incercările făcute de alţii in această materie in mod esenţial, nu numai prin bogăţia isvoarelor consultate, ci şi printr'un metod cu totul nou in istoria literaturei noastre. Fiecare gen literar işi are aci istoria sa deosebită; el este urmărit cu stăruinţă dela apariţiunea sa până la faza in care se găseşte acum. O astfel de istorie este foarte anevoioasă, căci cu greu se poate urmări in nenumăratele producţiuni ale poporului şi ale autorilor un anumit gen, şi cu greu ne putem forma o idee generală despre evoluţiunile acelui gen in deosebitele timpuri. D. Densuşan a făcut şi in această parte studii amănunţite şi, ajutat fiind de bogatele sale cunoştinţi istorice, a reuşit să ne infăţişeze aproape complet desvoltarea deosebitelor genuri literare ce le stabileşte d-sa in literatura noastră. Dênsul imparte mai intăi intreaga literatură in 4 secţiuni principale: 1) literatura populară, 2) proza, 3) poezia, 4) literatura dialectelor.[1])

Literatura populară işi găseşte cu drept primul loc in această impărţire, deoarece este cea mai insemnată din toate producţiunile noastre de până acum; ea este, cum zice autorul cu multă iubire pentru poporul nostru, «atestatul de nobleţă spirituală al poporului român şi oglinda geniului sau» (p. 116). Regretăm numai că, in raport cu insemnătatea acestei literaturi, autorul a consacrat prea puţine pagine pentru dênsa şi că s'a mulţămit a ne da numai o perspectivă sumară asupra diferitelor genuri de literatură populară şi asupra colecţiunilor ce s'au făcut până acum, fără a intra mai adânc in discutarea valoarii estetice şi istorice a acestori genuri, fără a cerca să ne scoată din ele adevărata oglindă a geniului românesc.

O părere ni se pare greşită in acest capitol. Autorul crede că «este cu totul absurdă ideea că literatura populară s'ar fi născut din cea scrisă» (p. 116). A susţinea in mod absolut aceasta este, se 'nţelege, greşit, căci cea mai mare parte din literatura populară s'a născut prin tradiţia populară, transplântată din gură in gură şi din generaţiune in generaţiune. Nu este insă mai puţin ade-

[1]) Acest capitol era mai bine dacă se trecea la gramatică sau la filologie, căci dialectele românești n'au propriu zis o literatură, sau cu alte cuvinte nu se află incă producţiuni de valoare scrise in dialectul macedonean sau istrian. Facem abstracţiune aci de cântecele populare macedonene, asupra cărora autorul trece fără să le amintească măcar. Cercetările ce s'au făcut asupra acestor dialecte sunt curat limbistice; ele intră mai mult in istoria limbei române (şi acolo trebuiau considerate), decât in istoria literaturei.

vĕrat că unele părţi din literatura populară, atăt la noi căt şi la alte popoare, s'au născut din literatura scrisă. Căt pentru noi, avem unele basme şi poveşti, unele colinde şi cântece de stea, care sunt de origine literară şi care au fost lăţite in popor din cărţi tipărite. Acest fapt l-a dovedit d. Gaster in cartea sa «Literatura populară»; el constitue partea cea mai originală a acestei preţioase scrieri. D. Densuşan citează această carte şi trebuea, dacă nu admite părerea d-lui Gaster, s'o combată măcar cu căteva argumente. Dovezile aduse de d. Gaster sunt insă aşa de tari incăt nu vor putea fi resturnate.

In desvoltarea poeziei populare autorul distinge trei epoce: epoca mitică, pănă la 1300, epoca eroică, dela 1300—1700, şi epoca cănticelor haiduceşti, dela 1700 pănă la 1860. Această impărţire poate să fie bună, deşi criteriile după care este făcută nu prea sunt lămurite. A căuta insă să precizezi in ce epocă anume s'au născut fiecare gen literar este foarte greu. Noĕ ni se pare d. e. neintemeiată idea că in epoca intăia s'au născut toate poveştile sau basmele,[1]) colindele şi descăntecele» (p. 117). Pentru o afirmaţiune aşa de categorică n'avem dovezi in deajuns. Dincontra avem motive să credem că unele părţi din acele genuri, pe care d. Densuşan le pune in perioada I-a, s'au putut naşte şi in celelalte perioade, dacă admitem mai ales origina literară a unora din ele

Trecĕnd la literatura prozaică, d. Densuşan se incearcă mai intăi a cuprinde sub o privire generală intreaga desvoltare a prozei române şi a da pentru intăia oară epocelor stabilite de dĕnsul o fizionomie precisă. Se inţelege că e greu a face aceasta şi deaceea observăm că la epocele următoare se repetează aproape tot ce s'a spus la cele precedente cu o mică deosebire. A doua mai ales, dela 1500—1600, n'are niciun caracter, deoarece nu ni se citează niciun model care să reprezinte stilul acestei epoce. In cea d'intăi e cuprins numai Codicele Voroneţan, care are insă mai multe particularităţi limbistice importante decăt rotacizarea lui *n* şi lipsa prepoziţiei *pre* la acuzativ. Celelalte epoce (a treia dela 1600—1700, a patra dela 1700—1830, a cincea dela 1830—1885) au o fisionomie mai marcată.

In partea ce tratează literatura bisericească (pe care autorul o urmăreşte numai pănă la 1700, deoarece numai aceasta prezintă un interes special din punt de vedere literar şi limbistic) se emite o părere ce merită a fi relevată mai mult decăt celelalte. Observănd că limba cărţilor noastre bisericeşti din sec. XVI şi XVII dă dovezi de-o vechime mai adăncă decăt limba celorlalte documente din aceşti doi secoli, autorul face deducţiunea naturală că manuscriptele bisericeşti trebuesc să fie mai vechi decăt timpul

[1]) Notăm aci că «poveste» şi «basm» nu sunt acelaş lucru, precum reiese din textul d-lui Densuşan. Asupra deosebirii fine dintre aceste două genuri vezi «Literatura populară» de Gaster.

in care au fost copiate sau tipărite in copiile şi tipăriturile ce ni s'au păstrat noĕ. Această presupunere se intăreşte prin mai multe insemnări ce le-a aflat d. Densuşan in unele cărţi vechi, şi din care reiese că textul acestor cărţi a fost copiat după altele şi mai vechi (d. e. «Omiliarul» tipărit inainte de 1580 şi «Evangheliarul» dela Londra, 1574; p. 130). Limba acestor manuscripte şi tipărituri nu reprezintă numai limba secolului in care s'au făcut, ci şi limba secolelor trecute, cel puţin a sec. 15-lea (v. p. 129—131). Această opiniune pare destul de intemeiată şi poate să dea naştere la deducţiuni importante pe terenul filologiei române. Trebue insă să ne ferim de-a o exagerà şi de-a declara manuscripte sau cărţi tipărite ma vechi de cum sunt in realitate. D. Densuşan cade in această uşoară greşală, pe care am putea-o numi mania vechimei. Astfel, intre manuscriptele vechi cunoscute, ne citează unul (p. 133) aflat de d-sa in biblioteca seminariului Socola, pe care il socoate dela sfărşitul secolului 15-lea sau dela inceputul sec. 16-lea, fără să ne arate niciun criteriu extern sau intern pe care işi intemeiază această părere. Credinţa lui Neofit Scriban (nota 200), că acest manuscript ar fi din vremea lui Alexandru-cel-Bun nu are nicio valoare pentru noi. Manuscriptul ar fi de mare preţ dacă in adevĕr ar fi din sec. 15-lea sau 16-lea şi d. Densuşan ar face bine să publice cât se poate mai curĕnd un studiu detaliat asupra lui. — La p. 134 ne citează de asemenea un Pentecostar, aflat tot de d-sa in Transilvania, despre care ne spune că «e foarte vechiu», fără să ne spună totdeodată şi pentru ce [1]).

Capitolul cel mai interesant din literatura prozaică ĕste fără indoială Istoriografia. Autorul ne prezintă intr'un scurt tablou fazele bine marcate prin care a trecut istoriografia noastră, ramul cel mai insemnat din intreaga noastră literatură prozaică. Impărţirea istoriografiei admisă de d. Densuşan e cea mai naturală posibilă. D-sa distinge: epoca I-a, până la 1600, sau epoca cronicelor anonime, in care se fac cele d'intăi inceputuri de istoriografie prin pomelnice, cronice de mănăstiri şi alte insemnări scurte şi anonime;— epoca II-a sau a cronicarilor (1600—1800) cea mai lungă şi mai bogată in scrieri istorice. Valoarea cronicelor noastre ca isvoare istorice şi ca limbă, precum şi deosebirea cronicelor moldoveneşti de cele muntenești, sunt bine determinate;— epoca III-a (1800—1860) sau epoca istoriografiei proprii, cea mai insemnată prin urmările practice ce le-a avut pentru cultura noastră mai nouă. După această ochire generală, autorul examinează in deosebi cronicele anonime, pe cronicarii şi pe istoriografii cei mai insemnaţi. N'avem nimic nici de reprobat nici de adăogit in această parte; relevăm numai paragraful despre cronica lui Ureche, ca partea cea mai originală şi mai bine scrisă.

[1]) Aceeaşi părere asupra vechimei manuscriptelor noastre resultă şi din examinarea minuţioasă a textelor tipărite de Coressi, dintre care unele sunt evident mai moderne, iar altele mai archaice. Vezi această observaţiune la p. 136—137.

După un studiu foarte amĕnunţit, d. Densuşan ajunge a stabili că autorul cronicei lui Ureche nu este Grigore Ureche, precum s'a incercat nu de mult să dovedească d. Ioan Sbiera şi precum s'a crezut până acum in general, ci este Nestor Ureche, tatăl lui Grigore Ureche. Argumentele aduse de d. Densuşan se desvoltă in mod natural unul din altul şi ne conving pe deplin despre adevĕrul tezei susţinute de dĕnsul. Nestor Ureche, care până acum nu era cunoscut decât după nume, apare deodată ca o figură din cele mai imposante ale secolului XVI^lea^, un distins politic şi scriitor. Personalitatea lui Nestor Ureche reiese chiar intr'un mod dramatic din expunerea scurtă, dar preciză, a d-lui Densuşan [1]). Lumina adusă asupra lui Ureche se reflectează şi asupra celor trei anotatori ai lui, şi de unde până acum nu ştia nimenea când au trăit aceşti trei, d. Densuşan ne stabileşte cu aproximaţiune vĕrsta fiecăruia din ei (p. 168—169).

In capitolul III al părţii speciale care se ocupă de poezie, d. Densuşan aruncă, ca şi la proză, mai intăi o privire generală asupra poeziei române până la 1860 şi constată că ea până la acest timp n'a implinit nici un ideal artistic, ci «a lucrat numai pentru idealul naţional» (p. 223). Imparte apoi poezia noastră in două epoce: intăia până la 1830 in care se deosebesc două genuri mai ales: *a*) genul bisericesc, care se resumă in traducerile de psalmi, şi *b*) genul profan, in care avem de insemnat cu deosebire poezia neogreacă din principate la sfărşitul secolului XVIII^lea^ şi la inceputul secolului XIX^lea^ şi poezia narativă populară in Transilvania, cea d'intăi representată prin Văcăreşti, Conachi (căruia se dă insă prea puţină importanţă) ş. a., a doua prin V. Aron şi I. Barac; — epoca II-a, dela 1830 — 1860, marcată mai ales prin reforma introdusă in limba literară şi care se simte mai intăi la Cărlova. Influenţa ce a avut-o acest poet, mort in vĕrstă de 22 de ani, asupra celor ce veniră după dĕnsul, ca C. Negruzzi, Hrisoverghi ş. a. este pentru intăia oară relevată aci. După această privire generală, d. Densuşan desparte poezia noastră in lirică, narativă, dramatică şi didactică, adăogând la sfărşit novela şi romanul. Urmărind apoi fiecare din aceste genuri, ne vorbeşte despre cei mai insemnaţi poeţi, cari le-au cultivat.

Judecata in materie literară este fără indoială un ce foarte subiectiv. Ea este influenţată de simpatiile ce avem pentru un poet sau altul, de mediul social in care am fost crescuţi, de educaţia literară ce-am avut-o in tinereţe şi de multe alte cauze ce nu se pot surprinde uşor. Nu ne vom mira deci că in astfel de judecăţi cu greu ne putem intălni, mai ales noi, la cari tradiţia literară este aşa de proaspătă şi la cari conştiinţa frumosului in poezie este aşa de vagă şi nedeterminată.

---

[1]) Important este şi manuscriptul de curĕnd găsit, in care se spune că cronicul «a fost scris de Nestor Ureche Vornicul». Vezi Adaos, p. 282. Manuscriptul este insă cam nou, dela 1785.

D. Densuşan crede că cei mai mari poeţi ai noştri sunt Bolintineanu şi Murăşanu, cel d'intăi fiindcă a creat balada istorică, iar al doilea oda naţională. Ambii au înălţat inimele poporului român, arătându-i in culori strălucite trecutul său glorios. Influenţa ce au avut-o aceşti doi poeţi asupra minţii poporului român a fost fără indoială simţită. Multe din poeziile lor sunt popularizate, căci ele au plăcut poporului, care vedea in ele o expresiune dorită a unor idealuri nutrite in ascuns de dênsul. Privite din acest punct de vedere poeziile lui Bolintineanu şi mai cu seamă ale lui Murăşanu (care nici n'au alt merit) au realizat incătva, precum se exprimă d. Densuşan, idealul naţional. Bolintineanu a făcut chiar mai mult, el ne-a dat poezii lirice de o adevărată valoare. Despre Murăşanu acesta n'o putem zice, căci mai toate incercările lui lirice sunt nereuşite, unele chiar peste măsură slabe. Nu ne putem deci uni cu părerea d-lui Densuşan, că Murăşanu este după Bolintineanu al doilea poet liric al nostru.

D. Densuşan a comis un act de dreptate faţă de Bolintineanu, pe care mulţi l-au uitat, dându-i un loc meritat in poezia lirică română (nu insă tocmai cel d'intăiu); a comis insă pe lângă aceasta un act de nedreptate faţă de Alexandri, care este scoborit la rangul poeţilor lirici de a doua mână, numai pe motivul că poeziile lui nu sunt tocmai aşa de patriotice, nu sunt atăt de popularizate şi că lirica lui este «mai moale, mai blândă, fără adâncime in cugetare şi fără energie in expresiune, nu agită sentimentul, nu-l inferbêntă, nu entusiasmează.» Se mai impută lui Alexandri că n'a fost in stare să creeze «ideale eterne» din situaţiunile trecătoare, ce i s'au oferit ca motive pentru poesiile sale lirice. Deaceea se zice mai incolo că «poeziile lirice ale lui Alexandri n'au putut prinde adânc in viaţa intregului popor român, cum au prins elegiile lui Cărlova, plângerile şi baladele lui Bolintineanu şi «Deşteaptă-te Române» a lui Murăşan». Dacă, in comparaţie cu ale lui Alexandri, poeziile celorlalţi trei poeţi sunt declarate ca ideale eterne, atunci se face o nedreptate flagrantă poetului, care se bucură de admiraţia noastră a tutulora. Iar căt pentru limba in care au scris aceşti trei poeţi, credem că este o mare greşală a socoti limba lui Bolintineanu (afară de poeziile sale din tinereţe şi nici acestea toate), a lui Cărlova sau Murăşan mai frumoasă şi mai corectă decăt a lui Alexandri. De rătăcirile lui Bolintinean» n'avem nevoe a mai aminti, căci toţi le cunoştem, iar expresiuni ca vult, content, strepit, propina, fulcru, lustra etc., ce obvin in poeziile lui Murăşan, este de prisos a le mai condemna, căci să condemnă ele insele de sine. D. Densuşan impută lui Alexandri pe deoparte mulţimea neologismelor nepoetice, iar pe de altă mulţimea cuvintelor populare, ce, zice d-sa, nu trebue să le intrebuinţeze poezia inaltă. Această obiecţiune ni se pare in adevĕr curioasă, căci a declarà ca neologisme nepoetice cuvintele: straniu, complet, decret, product, solitar, predispun, conform, raport ş. c. (care trebue să notăm că sunt scoase din operile dramatice ale lui Alexandri, iar nu din poeziile lirice), şi ca expresiuni nepoetice cuvintele populare: sburdalnic, craiu,

trufaş, neprasnic, văzduh, jivină, pribeag, rĕsvrătire, ocol, gingaş, zăpadă ş. c., aceasta n'o poate face decăt un purist din vechia direcţiune, care este in contrazicere cu sine insuşi, căci nu admite nici cuvintele populare (care este cu neputinţă să le alungăm din limbă fără să o stropşim şi o sărăcim), nici neologismele impământenite ca cele citate mai sus. Aceeaşi nedreptate se face lui Alexandri in apreciarea poemelor sale epice sau narative, precum d. e. «Dumbrava Roşie», care e pusă mai pe jos decăt «Andreiu» al lui Bolintineanu, şi in judecarea operelor sale dramatice, mai ales a celor din urmă. Nu vom discuta aci pe rĕnd părerile d-lui Densuşan, căci aceasta ar cere prea multe amĕnunte. Căt pentru adevĕrata valoare a producţiunilor literare ale lui Alexandri, afară de ultimele drame, aceasta n'a apreciat-o nimenea mai bine decăt d. Vărnav-Liteanu in diferiţi ani ia «Convorbirilor Literare».

Incheiănd această lungă dare de seamă, facem următoarea consideraţiune generală asupra cărţii d-lui Densuşan: ea este una din acele producţiuni a căror valoare nu scade, oricăte defecte i s'ar găsi. Sunt cărţi care se disting nu atăt prin soluţiunile ce dau diferitelor probleme, căt mai mult prin simplul fapt că pun in discuţiune aceste probleme şi dau naştere la noue şi mai complete cercetări, aceasta cu deosebire in o literatură tinĕră ca a noastră. Erudiţiunea la noi este deabia la inceput; ea a apucat chiar căteodată pe cărări greşite. Bunul gust in apreciarea operilor literare este incă in faşă şi in mare parte viţiat. A face o carte care să provoace la cetirea ei pe deoparte cercetări de erudiţie, iar pe de alta judecăţi estetice este un adevĕrat merit. Din această cauză putem pune cartea d-lui Densuşan pe aceeaşi treaptă cu «Teoria lui Rössler» a d-lui Xenopol, căci ambele au provocat şi vor provoca cercetări fecunde in urma lor, una pe cămpul istoriei, alta pe al literaturei române.

IOAN BOGDAN.

ŢIE

Iar dacă lunca dragă noĕ
Cu iarbă e 'mbrăcată,
Şi dac'au inflorit salcâmii
Şi-acum ca ş'altădată,

Şi dacă rândunele 'n stoluri
Se 'ntorc cu vremea bună,
Şi soarele e cald prietin
Şi rece blânda lună,

Şi dacă toate 's in schimbare
In ceas de primăvară,
Şi se prefac din nou cu toate
Când bruma-i pe ogoară....

Iubito, noi de-un gând, de-acelaş,
De-un singur gând de dor,
In sfânta noastră fericire
Purtaţi am fost uşor;

Iar dacă 'n vecinica natură
Se schimbă cer şi sori,
Statornici fost-am fără preget
Noi — cei doi trecĕtori!

N. VOLENTI.

INTRISTAREA LUI OLYMPIO *)

TRADUCERE DIN VICTOR HUGO

Nu era veşted cămpul, nici ceru 'ntunecos;
Era 'n nemărginire păměntul luminos,
De soare sărutat;
Miros plutea in aer şi'n lunca inflorită,
Cănd El venì să vază de inima-i rănită
Locaşul neuitat.

Era o toamnă blăndă, din dealuri spre cămpie
Porneau vesele crănguri ce abia ingălbeneau;
Şi paseri in tărie,
Nălţănd la Cel Puternic căntarea lor voioasă,
In tainica lor limbă, de dĕnsul inţeleasă,
De om poate vorbeau.

El vru sĕ vază totul, şi lacul şi fântăna,
Coliba unde mila le deschisese măna,
Şi frasinul plecat,
Şi peştera tăcută de-amor găzduitoare,
In care al lor suflet unit cu-o sărutare
Pe toate le-a uitat.

El căută grădina şi casa izolată,
Cu desele perdele de arbori imbrăcată,
Dumbrava pe vălcea:
Umbla tăcut şi palid; de pasu-i greu trezită.
Vai! umbra intristată a vieţei lui trăită
Nainte ii mergea!

*) O altă traducere a acestei poesii făcută de d. V. Pogor a fost publicată in «Convorbiri Literare», anul al 5-a, Decembre 1871. (N. R.).

El asculta in taină sub frunza legănată
Vĕntul cel cald al serei, ce inima imbată
Amorul deşteptănd,
Ce clatină stejarul sau roza desmerdează,
Şi pare a fi suflarea a toate ce viază,
Mişcăndu-le pe rĕnd.

Iar frunzele căzute sub bolţile 'negrite,
Cercau să se ridice, de pasul lui gonite,
De pe pămĕnt lutos;
Aşa căteodată, căud inima-i sdrobită,
Un gănd trist se inalţă pe aripă rănită
Şi cade iară jos.

Privi el multă vreme la splendidul veşmĕnt,
Ce pacinica natură aşterne pe pămĕnt,
In visuri legănat.
Pe rĕnd privi şi cerul, simbol feţei divine,
Şi lacul ce sclipeşte sub bolţile senine
De stele luminat.

Şi vai! il ducea găndul spre dulcele trecut;
Privea fără să intre sfios, trist şi tăcut
Ca şi un exilat.
O zi umblă intreagă; căud noaptea se lăsa,
Simţind povara vieţei ce peptu-i apăsa,
Atunci el a strigat:

Durere! O! voit-am, eu, suflet turburat,
Să mai incerc paharul ce odată m'a 'mbĕtat,
Sĕ vĕz dacă păstrat-ai, o! vale fericită,
Vreo remăşiţă incă din inima-mi sdrobită.

Ah! in puţină vreme ce repede schimbare!
Natură mult senină, cum vine-a ta uitare!
Şi cum sfărami, in mersu-ţi fatal, ne'nduplecat,
Acele tainici fire ce inimi au legat.

Pe unde au fost umbrare cresc astăzi mărăcinii;
Din rosele sădite, remas-au numai spinii;
In arborele fraged un nume am săpat,
Cu dulcele ei nume copacul s'a uscat!

Un zid inchide-isvorul la care ea rizĕnd
Venea sĕ bea aprinsă de soarele arzĕnd;
Fermecătoare, dulce, sorbea din mica-i mănă,
Picau mărgăritare din degete de zină!

Au pardosit cu peatră cărarea nisipoasă
In care picioruşu-i cu urmă graţioasă,
Călcănd pe lăngă mine, uşor, inaripat,
Părea că ride-ironic de pasul meu cel lat.

Piatra din drumul mare, ce ani mulţi a vĕzut,
Pe care să m'aştepte adese a şezut,
Acum este tocită, lovită 'n murg de seară
De carĕ ce merg leneş gemĕnd sub grea povară.

Aci crescu pădure, iar dincolo lipseşte;
Din tot ce fu al nostru nimic nu mai trăeşte;
Şi ca cenuşa rece purtată 'n sus de vĕnt,
A noastră suvenire s'a stins de pe pămĕnt.

A fost vreo oră a noastră? avut-am noi fiinţă?
Trecutul nu-l intoarce nici gemĕt nici căinţă;
Cu frunza joacă vĕntul, pe cănd eu plăng tăcut,
Şi casa mea mĕ vede şi nu m'a cunoscut.

Acum vor trece alţii pe unde noi venirăm;
Iubi-vor alţii incă precum şi noi iubirăm;
Şi visul ce 'mpreună in piept am legănat,
Şi ei il vor incepe, dar tot neterminat.

Căci omul pe-astă lume nimica nu 'mplineşte:
Ursita e aceeaşi la tot ce vieţueşte;
Din visuri incepute deodată ne trezim;
Aci le'ncepem toate, aiurea le sfărşim.

Da, vor veni şi alţii, păreche iubitoare,
Intr'ast locaş de pace, vălcea fermecătoare,
Unde naturii-i place, in sinu-i iubitor,
Sĕ dea visări măreţe ascunsului amor!

Ne-au luat alţii cămpia, o dulcea mea slăvită,
Străinul călcă 'n pace pădurea ta iubită!
Femei alte profane s'atingă-au cutezat
Valul care-l sfinţise picioru-ţi descălţat.

Dar cum? fără speranţă atăta ne iubirăm!
Nimic nu va remăne din cămpul inflorit,
In care 'ntr'o fiinţă ş'un suflet ne unirăm.
Natura ne'mblănzită pe toate le-a răpit!

Respundeţi, voi, o riuri! voi maluri răcoroase,
Voi ramure 'ncărcate cu cuiburi sgomotoase,
Veţi murmura la alţii murmurul vostru lin?
Cănta-veţi pentru alţii al vostru cănt senin?

Dar niminea mai bine ca noi nu v'a iubit;
De nimeni taina voastră n'a fost mai ascultată;
Şi ca in noi in cine găseau echou smerit
Cuvintele profunde ce spuneţi căteodată?

Respundeţi, dulce vale, şi tu, singurătate,
Natură-aci ascunsă sub ĕst frumos veşmĕnt,
Cănd vom dormi 'mpreună cu măni incrucişate
Cum stau pe gănduri morţii in recele morminţ,

Veţi fi voi intr'atăta crude, nepăsătoare,
Să ştiţi iubirea noastră şi noi inmorminţaţi,
Şi să urmaţi in pace eterna serbătoare,
Şi vecinic să tot rideţi şi vecinic să cănţaţi?

Cănd sub desişul vostru vom rătăci prin noapte,
Fantasme cunoscute de codru 'mbătrănit,
Nu ne veţi spune oare acele tainici şoapte,
Ce se spun la prieteni de mult care-au lipsit?

Şi veţi privi atunce făr de induioşare
In locuri ce călcarăm cum, umbre, vom pluti;
Şi cum ea mĕ va 'mpinge c'o rece 'mbrăţişare
La vr'un isvor in lacrămi ce jalnic va şopti!

Şi dacă'n umbra deasă, de flori imbălsămată,
Se află vreo păreche de-amanţi imbrăţişaţi,
Nu le veţi zice oare cu vocea 'nduioşată:
Voi ce trăiţi acuma, la morţi să cugetaţi?

Domnul ne dă dumbrava şi cămpuri inflorite,
Păduri cu freamăt mândru şi ape de isvor,
Şi ceruri albăstrie şi lacuri adormite,
Ca să petrecem viaţa cu visuri şi amor.

Apoi ni le retrage şi flacăra ne-o stinge,
Cu noaptea 'mbracă raza, ce ne purta prin lume,
Şi zice către valea din care ne respinge,
Să şteargă-a noastră urmă, să uite-al nostru nume.

Uitaţi-ne dar toate, dumbrăvi, casă, grădine!
Tu iarbă, roade pragul pe care am călcat!
Căntaţi in voie, paseri! isvoare, curgeţi line!
Voi nu veţi fi uitate de cei ce i-aţi uitat!

Căci aţi fost insăşi umbra amorului sfinţit,
In arsele pustiuri aţi fost recea fântână,
Aţi fost locaşul tainic, de lume despărţit,
In care-am plăns ferice, ţinĕndu-ne de mână.

Dispar şi orice patimi cu-a vĕrstei apăsare,
Se duc luând sau masca sau spada ce-au purtat;
Aşa de actori veseli o ceată călĕtoare
Se pierde cu incetul in luciul depărtat.

Nimica nu te stinge, amor, cu farmec mare,
Să fii foc sau lumină, in noapte ne-ai lucit!
Ne ţii prin bucurie, prin lacrimi şi mai tare;
Te-am blestemat noi tineri, bĕtrăni noi te-am slăvit.

In zilele din urmă, când capul se inclină,
Când omul fără visuri, sau scopuri sau gândiri,
Se simte ca zidirea ce cade in ruină,
In care zac virtutea ş'a sale năluciri ;

Când cugetul se'ndreaptă spre zile din apoi,
Şi numĕră in sinul de iarnă ingheţat,
Precum se'nşiră morţii pe cămpul de resboiu,
Orice dureri trecute, orice vis incetat;

Şi când coboară 'n sine, pe drumuri inegrite,
Departe de al lumei spectacol rizĕtor,
Şi pas cu pas s'afundă pe trepte nesfârşite
Păn la abisul groaznic al vieţei fără dor;

In negura 'ndesată, ce nu mai are soare,
Sub inima 'mpetrită, ce moartă poţi s'o crezi,
Tot simte ceva omul, ce'n pieptul lui tresare:
O sfântă suvenire! eşti tu care veghezi!

A. L.

CORESPONDENŢĂ:

M. C. in S. Versificare uşoară, corectă, insă — fără a vĕ discuraja — tot incă nu vom publica.

R. P. A. Imposibil să găsim vreme destulă spre a vĕ atrage atenţiunea asupra tuturor «greşelelor ce aţi facut».

N. A. B. A se traduce in prosă poesii lirice din limbi străine merge la absolută nevoie, dar a face *versuri lirice originale* in prosă nu s'a mai pomenit.

M. C. D. «Cred in buzele-ţi *cărnoase* ce la sărutat *poftesţe*».
«Ca iubirea şi frumosul al tĕu suflet le tronează»...
Păn la inspiraţie, formă poetică etc., mai ceva sens şi puţină gramatică

Medea «Duhul Casei Albe» ne-a dat fiori negri.

Direcţia.

BIBLIOGRAFIE

CĂRŢI APĂRUTE DE CURÊND ŞI TRIMISE DIRECŢIUNII «CONVORBIRILOR LITERARE»

Documente privitoare la Istoria Românilor.—Urmare la Colecţiunea lui Eudoxiu de Hurmuzachi. Supliment I, volum. II, 1781-1814. — **Documente** culese din Archivele Ministerului afacerilor străine din Paris de *A. I. Odobescu.* Publicate sub auspiciele Ministeriului Cultelor şi Instrucţiunii publice şi ale Academiei Române. Bucureşti 1885. 1 vol.

Darea de seamă asupra primului Congres al medicilor, medicilor-veterinari şi farmaciţilor români, ţinut in Bucureşti in zilele de 6, 7 şi 8 Octomvrie 1884. Bucureşti 1885. 1 vol.

Etymologicum Magnum Romaniae. — Dicţionarul limbei istorice şi poporane a Românilor, lucrat după dorinţa şi cu cheltuiala M. S. Regele Carol I, sub auspiciele Academiei Române de *B. Petriceicu-Hasdeu.* Fascioara I A-Acaţ. Bucureşti 1885.

Obstetrica de *Dr. Emil Max*, mai multe fascicole, pag. 130. Iaşi 1885.

Le Conflit franco-roumain par un ami de la France, 1 broşură. Liège 1885.

Carte de lectură macedo-română sub dialectul dela Cruşova, de *T. Iliescu.* Partea I, 1 broşura. Bucureşti 1885.

Catalogul Librăriei Socec et Comp. Partea I, 1 broşură. Bucureşti 1885.

Antologia Română pentru uzul şcoalelor secundare de *M. Pompiliu*, 1 vol. Iaşi 1885.

Bibliografia Română. Buletin al Librăriei generale din România şi al Librăriei române din străinatate. Editor *Alexandru Degenmann*, 1882, 1883, 1884. Anul IV, V, VI, 1 broş. Bucureşti 1884.

Doine şi strigături din Ardeal date la iveală de *Dr. Ioan Urban Jarnik* şi *Andreiu Bârseanu.* Ediţiunea Academiei Române. Bucureşti 1885. 1 vol.

Filiaţiunea Copiilor Naturali in dreptul civil român, studiu critic de legislaţiune comparată, de *Dimitrie Alexandrescu.* 1 broş. Iaşi 1885.

Curs de exerciţii gramaticale pentru limba latină cu intrebări, regule sintactice şi vocabular de *G. C. Bou.* Partea I-a, Etimologia; Partea II-a, Sintaxa. Ediţia I-a 1 vol. Iaşi 1885.

Am Banduschen Quell (Fântâna Blanduziei) Dramatische Dichtung in drei Aufzügen von B. Alecsandri, aus dem Rumänischen übersetzt von *Edgar von Herz.* 1 vol. Wien 1885.

Poesii de *Matilda Cugler-Poni* 1 vol. Ediţiunea II, 1 vol. Bucureşti 1885.

Elemente turceşti in Limba Română de *S. Şaineanu.* 1 vol. Bucureşti 1885.

Expunerea situaţiunii judeţului Teleorman, presentată in 15 Oct. 1885 de Comitetul permanent. 1 vol Turnu-Măgurele 1885.

Raportul Societăţii «Şcoala Română» in Suceava. 1 broşură Suceava, 1885.

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci. — 22,858.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 9. Bucuresti, 1 Decembre 1885. **Anul XIX.**

DUPĂ O LECTURĂ DIN HORAȚIU

Linquenda tellus et domus et placens Uxor.

Hor.

Iccius, te uită 'n urmă, aibi curajul şi priveşte
Cum in spaţiul prădalnic, in trecutul istovit,
Sub minciuna existenţei ce te 'nşală şi glumeşte,
Anii tinereţii noastre ca un strop s'au risipit;

Şi oloaga bătrăneţă ne-a cuprins fără de veste,
Fruntea noastră altădată se 'nălţa ca un stejar;
Azi căzuţi pe povirnişul unei vieţi ce nu mai este,
Plăngem soarta noastră jalnic şi o plăngem inzadar;

Rid de noi ghiduşii fauni tologiţi pe sub rogoaze
Şi priapii muierateci ce prin holde străjuesc;
Zinele pe la isvoare se ivesc şi se hlizează;
Păstoriţele, păstorii tainic rid şi se ghiontesc.

Inzadar cotim cu grijă sirtele mediterane
Şi de stincele ascunse ca de-un sperjur ne ferim,
De semunul din pustie, de-a cetăţilor parcane,
Mările infuriate inzadar le ocolim;

De-am fugì in codrii tainici ca o capră-adulmecată,
Sau cu-a vulturului aripi pe sub nouri de-am sbura,
Palida ospătăreasă, vergura nenduplecată,
Moartea — ca să-i zic pe nume — ne ajunge şi ne ia.

Vai! nici focul care arde privighiat pe la altare,
Ecatombele 'ntreite, tinerele junci votive,
Rugi și lacrimi, sacrificii date cu imbelșugare
N'au induplecat o clipă parcele nemilostive.

Iccius, iubite oaspe, vĕd c'o să ne trebuiască
Intr'o zi nefastă *sigur*, intr'o zi ce nu se știe,
Să lăsăm cu ochii umezi și căsuța părintească,
Pruncușorii blănzi și rumeni și prielnica soție.

Și din arborii grădinei ce-au crescut și au rodit
Și din vița pusă 'n rănduri pe corlata aurie,
Numai ciparosul jalnic, arbor palid și chircit
Va umbri morměntul nostru pe a morților cămpie.

Și tăcuți pleca-vom singuri fără a ne mai intoarce
Pe acest pămĕnt pe care noi atăta l-am iubit;
Parcă vĕd sbircita Nonă că din furcă nu mai toarce,
Parc' aud birfind luntrașul barbar și neobosit.

El in luntrea sa glodoasă, cu lopata sa fatală,
Imbrăncind sermana ceată, a călcat injurios
Rochii albe de mirese, mantia imperială,
Laticlavele de consuli și triumful glorios;

Ear din cele patru unghiuri ale lumii stau ticsite,
Fel-de-fel, mii de popoare aștept rĕndul să le vie;
Plănsul lor amar lovește țĕrmurile pustiite;
Eată trec.... acuma alții au trecut pentru vecie.

Iccius, te uită 'n urmă, aibi curajul și privește
Cum in spațiul prădalnic, in trecutul istovit,
Sub minciuna esistenței ce te 'nșală și glumește,
Anii tinereței noastre ca un fum s'au risipit.

A. NAUM.

Copou, 1885 Iulie.

CORESPONDENŢA CU V. ALECSANDRI

(SCRISOAREA XXII)

Londra, 30 Mai 1885.

Scumpe amice,

Citisem, nu mai ţin minte in ce autor, că in gura Atlanticei, cam pintre gradele 50°„ 31′ şi 51° Nord, 1° şi 1°„ 59′ Ost, se află o insulă numită *Prosta;* un mic pămĕnt pe suprafaţa mării care seamănă cu o broască ţestoasă cu gătul intins şi cu gura căscată de parc'ar vrea să imbuce trei vĕrfuri de stănci de piatră ce es din apă şi care se numesc *Acile.* Intinderea insulei, mĕsurată in sbor de pasere, ne spune geograful, este de 60,000 de hectare, cam cât moşia repausatului logofĕt Alecu Balş.

Numĕrul *Prostenilor* sau *Prostilor*, adică al locuitorilor insulei, se sue cu mic cu mare la 90,000 de suflete, plugari, marinari, pescari, meseriaşi şi comercianţi; iarna insă populaţiunea merge până la 150,000 şi chiar la 200,000 cu străinii care merg de petrec acolo lunile cele reci ale anului.

In călĕtoriile mele trecusem de multe ori pe lângă Prosta, fără să fi avut curiositatea să o visitez, ba ăncă de vre-o două ori bastimentul pe care eram a şi abordat intr'una din schelile ei, avĕnd a lua şi a lăsa mărfuri şi pasageri; dar atunci, fie lene, fie lipsă de timp, n'am pus piciorul afară din corabie. In toamna 1884 insă, vaporul Urania al Companiei Cunard, pe care mĕ aflam, abordând intr'un port al acelei insule numit *Vacile*, şi simţindu-mĕ recit şi prins de friguri, mi-am luat sacul şi pătura şi m'am coborit la otelul *Bracele-deschise* din faţa debarcaderului, pe cheu.

Cum am intrat in camera ce mi s'a dat, am cerut un ciaiu ferbinte cu mult rum, pe care l'am bĕut pe nerĕsuflate, după ce m'am infăşurat intr'o plapumă de flanelă

groasă. Când m'am trezit a douazi, un soare binefăcĕtor umplea camera de lumină şi de căldură; simţeam in plămâni un aer curat şi plin de viaţă. Nici vine incordate, nici durere de cap; toate periserĕ ca prin descântec. Pornisem depe continent pe o zi de toamnă rece, umedă, ploioasă şi intunecoasă, şi după trei ore de călĕtorie, găseam cea mai frumoasă zi de primăvară, intr'o climă ospĕtoasă şi plăcută.

Simţindu-mĕ bine de tot, m'am coborit in sala de mâncare, am dejunat cu o poftă necunoscută mie de multă vreme, am cerut un servitor de piaţă şi am pornit să visitez curiosităţile oraşului luând-o in sus pe stradă.

La tot pasul admiram frumuseţa caselor şi a grădinelor, varietatea de architectură de bun gust, şi starea de curăţenie a stradelor; in tot d'alungul uliţei, mĕ aflam intre doue grădine d'a dreapta şi d'a stinga; casele nici una ridicată mai sus de doue caturi; simţiai bine că aerul şi razele soarelui se plimbau liber printr'ĕnsele; faţadele cele mai multe erau acoperite, până la streaşină, cu plăcute suitoare; Trandafiri, Glicină, Ederă, Pasifloră, Bignonii şi Iasomii care incădrau ferestrele şi uşa de la scară de păreau nişte tablouri. Zidurile de la uliţă dinaintea caselor numai de trei sau patru palme de la nivelul pavelei, erau inălţate printr'un gard viu tuns pe culme, format de copăcei ghimpoşi, mărăcini de tot neamul şi clădicini, printre care se ridicau ceva mai sus Lauri, Oleandri şi Myrth; intre case şi zidurile din uliţă, grădină cu poteci de nisip roşu, incunjurau partere de gazon insmălţate cu florile cele mai delicate, mai rare şi mai frumoase. In fie-care grădină căte trei şi patru copaci mari Cedri de liban, Arocarii, Ciparosi . . . grădinele despărţite una de alta numai prin gărduleţe vii, şi la spatele fie-cărei case grădină de pomi roditori şi de legume. Starea stradelor admirabilă: pavaj de lemn cubic, brad cătrănit, stropit, măturat şi spălat zioa şi noaptea, la fiecare zece paşi guri de apă ţişnitoare care se urcau cu răpeziciune până in vĕrful cel mai inalt al caselor; necurăţeniile luate de apă curgeau prin gratii de fer in canalul colector de sub stradă, incăt paveaoa părea un adevĕrat parchet de salon; trotoarele toate de asfalt sau de lespezi de piatră.

Din distanță in distanță linia grădinelor era intreruptă de un șir de magazii, care se țineau lanț una de alta, eșite in fața stradei: o brutărie, o băcănie, o librărie cu tot felul de cărți scolastice și de ziare, o măcelărie, o pescărie, o păsărărie și vănătorie de cea mai mare curățenie cu mese de marmură, acoperite cu bolovani de ghiață ca să nu fie nici stricăciane nici miros, după aceea o tutungerie, o cărciumă, o cismărie, o croitorie, o magazie de stofe, o ferărie, și o tămplărie.

Ajuns la punctul culminant al stradei, ciceronele mi-a propus să visitez biserica veche, povestindu-mi toate minciunile ce le auzise și el dela moși-strămoși. Mi-a spus cum ctitorul bisericei, vestitul cavaler Zalatar, s'a călugărit de ciudă fiindcă nu putuse să se ție in zidurile Ierusalimului, unde intrase de trei ori cu asalt, urmat de cinci tovarăși ai lui, tot ca dênsul de viteji, și cum acel cavaler călugăr, acum prefăcut in strigoiu, vine din când in când de cere armătură de bătălie nouă, de câte ori se schimbă vicarul. Chiar in cea d'intâi noapte ce noul prelat petrece in palatul vicariatului, Zalatar ii apare in haine rupte și soioase și cere să i se dea armătură nouă. Vicarul nu lipsește de a-i implini cererea, ii pune lângă poarta sub care a fost inmormêntat, o cămașă de zale, gambiere, brățare, coif, pavăză și paloș pe care cavalerul vine pe nevăzute de și le ia, și pleacă lăsând in loc pe cele vechi sparte și scofâlcite de lovituri de dagă și de busdugan. Apoi nu se mai arată iar cu anii, până la numirea altui vicar. Ciceronul meu, profitând de mirarea ce mĕ cuprindea la povestirea acestui basm, mi-a recomendat cu stăruință să nu cumva să inchiriez casa fără să-l consult pe dênsul ca să nu dau și eu peste vreo stafie sau strigoiu, cum au pățit alții.

— Uite vezi, imi zise el, casa cea de colo, un adevărat castel domnesc, incunjurat de cea mai frumoasă grădină, il poți inchiria cu doue sute de franci pe lună, mobilat gata; el stă de zece ani inchis, căci nimeni nu indrăznește să doarmă acolo, este jos o cameră in care vine in toate nopțile vechiul calău al Baronului și face sgomot ascuțindu-și satirul de nu poți dormi.

Eu, văzând ușa de la scara clopotniței deschisă, am apucat pe dênsa in sus și m'am suit până la galeria cea mai

inaltă, care este in punctul cel culminant al insulei. De acolo are cineva o vedere din cele mai incântătoare. In port și afară de port pe marea albastră și increțită vezi sute de corăbii mari și mici cu pânzele albe intinse, bărci de toate mărimile și de toate formele, vapoare de tot felul care se duc și vin in sus și in jos, lăsând in urmă-le dungi argintii.

Dela semicercul portului pornesc in sus la deal ca o apărătoare mulțime de strade d'a curmezișul stradelor circulare paralele cu cheiul. In toate părțile vezi cămpia verde presărată cu case, pavilioane și casteluri incunjurate de parcuri și grădini. Mai in depărtare, cât vezi cu ochii cămpul vesel și bogat străbătut de tot felul de mașini și instrumente: pluguri, grape, tefeluge, secerători, cositoare, fĕnoase cu câte un cal, care incărcate cu snopi cât casele de mari, ducĕnd grăul la treerători; pămĕntul tot impărțit in parchete in care vedeai vite cornute, cai și oi tolănite in iarbă; fiecare parchet ocolit cu șanțuri pline cu apă, tarlalele de deosebite mărimi despărțite unele de altele prin garduri vii și la mijloc casă cu un rând acoperită cu trestie, ocolite cu parter de gazon și flori, la spate curte și jur imprejur grajdiuri, șoproane, clăi de snopi de grău și șire de fĕn și de pae.

Adresându-mĕ cătră servitorul de piață i-am zis arătându-i unul din acele așezăminte:

— Cunoști pe vreunul din posesorii acelor case? Aș dorì să visitez una dintr'acele ferme.

El imi respunse cu mirare:

— Dar ce se vezi acolo, d-le? Aceia sunt niște oameni săraci, niște proști, nu știu să vorbească decât de plug și de creșterea vitelor, n'ai ce vedea la dĕnșii, aidem mai bine să te duc pe cheu, că deacum incolo incepe a venì lumea cea elegantă la primblare și la băi; uite s'a și adunat musica, să vezi doui inotători vestiți cari au pus rĕmășag să se ducă in mare, cale de doue kilometri. Avem doue fete frumoase care inoată așa de bine incât ai zice că sunt chiar Naiade; vin de se scaldă in mare in toate zilele.

Cu tot indemnul iscusitului meu conducĕtor, coborindu-mĕ din clopotniță am luat-o pe un drum care ducea spre

una din acele case de cultivator. Trăgĕnd clopoțelul de la portița grădinii din șosea a venit o fetiță ca de zece ani, veselă, ușoară, albă cu ochi mari albastri și cu pĕrul galben buclat pe spate, imbrăcată foarte simplu dat curat, o rază veselă de primăvară. Spuindu-i că doream să vorbesc cu stăpânul acelui cuprins, ne-a introdus grațios intr'o cameră din stinga tindei, salon cu masă de mahon, fotoliuri și scaune de piele, și după cinci minute de așteptare ne aflam in fața proprietarului ; un om ca de cincizeci de ani care mĕ intrebă cu cea mai mare amenitate despre scopul visitei noastre ; spuindu-i că eram doritori d'a cunoasce cum trăesc in acea insulă oamenii de la țară, el s'a dus și a scos din dulap o tavă pe care era o sticlă de vin de Porto și cățiva pesmeți, a umplut trei pahare și ne-a salutat de buna noastră venire la casa lui, oferindu-se să ne arate tot ce posedă și să ne dea toate lămuririle ce-i vom cere și va fi in stare să cunoască.

La intrebarea mea daca făcea plugărie sau creștere de vite, s'a părut mirat și mi-a rĕspuns :

— Cum aș putea face una fără alta ? Cum aș putea lucra pămĕntul dacă nu l-aș ingrășa, și cum l-aș ingrășa daca n'aș ținea vite ? De-aș ținea numai vite, cum le-aș hrăni daca n'aș cultiva pămĕnt ? Ce-aș face cu gunoiul daca nu l-aș pune pe semănături ? Sistemul nostru al Prostilor cultivatori, este de a nu lepăda nimica și d'a nu scoate din cuprinsul nostru, al fiecăruia, decât ceea ce putem duce la tărg, adică producte curate și vite bune.

Espriměndu-i dorința de a-i vedea vitele, el ne-a dus pe ușa din fundul tindei intr'o curte din dosul casei, de unde am intrat intr'un grajd cu trei despărțituri, de o curățenie demnă de a figura chiar in Olanda. Acolo imi zise arătându-mi o vacă galbenă culcată intr'un așternut de pae, o vacă fără coarne, de talie mijlocie, mică la oase dar grea la carne, cu ugerul cât o baniță de mare, plin de lapte :

— Eată cea mai bună amică a familiei, ea ne dă pe toată zioa zece până la douesprezece litri de lapte, pe care il impărțim in trei : doue litri pentru cafea, ciaiu și bucătărie, cinci pentru unt ear cu ce mai remăne și cu cât mai luăm dela celelalte vite facem brinză.

— Dar vițelul unde este ?

— Vițelul l'am vĕndut pe șasezeci de franci cănd era de șase luni. Vaca vine singură la muls, șade mai mult prin curte pe lăngă casă, se duce foarte rar la păşune; hrana ei nu ne costă mai nimica, mănăncă tot ce remăne dela ospețele noastre: coji și răsĕturi de legume, fărămături de păne; ii plac cu deosebire lăturile dela spălatul farfuriilor tingirilor; ea este blăndă ca un copil, e născută și crescută in grajd la mine, am cumpĕrat pe măsa cu opt sute de franci dela un crescĕtor de vite deaci dela noi, este de un soiu foarte căutat chiar și afară din insulă, pe continent, atăt pentru bunătatea laptelui căt și pentru calitatea cărnii.

— Trebue să fie vacă de Swițera, seamănă cu vacile din cantonul Uri.

— Nu, domnule, este un soiu al nostru curat indigen, dobăndit de un proprietar deaci prin selecțiuni succesive. Bĕtrănul Magnus, om foarte bogat, a cheltuit o avere mare tot incercănd să introducă fel de fel de soiuri, a adus tauri și vaci din cele mai vestite cirezi din lume; doue, trei generații se păstra soiul, da resultate frumoase, dar apoi, dela a treia generație incepea să degenereze, vitele deveneau osoase, cornorate, ușoare la cântar, slabe de picioare, sărace de lapte; carnea devenea buhavă și fără gust, vitele erau foarte espuse la boale de gură și de unghii. Fiul lui Magnus a desfăcut toate vitele ce-i remăsese moștenire și a apucat alt sistem; a cumpĕrat tauri și vacile cele mai bune și mai frumoase din insulă, soiu de țara noastră și imperechindu-le cum a știut el, a ajuns incet, incet și din generație in generație a dobăndi vite din ce in ce mai bune; astăzi avem a zecea generație și vitele merg tot imbunătățindu-se, incăt cine le vede nu crede că sunt neam curat autohton. Magnus fiul a făcut o afacere strălucită, pe tot anul vinde patruzeci până la cincizeci de părechi de boi și ii vinde pe șapte sute și o mie de franci bucata; a căștigat tot ce pierduse tată-sĕu și a adus și un mare folos agriculturei noastre; vitele de acest soiu mănăncă mai puțin decăt celelalte, sunt mai piloase, rabdă la frig și la ploae; nu au trebuință să fie ținute la grajd, șed toată iarna in livezi, ear cănd le resbește frigul sau ploaea, se duc singure de se adăpostesc sub șură.

Trecênd in al doilea compartiment al grajdului am găsit o iapă mare, frumoasă fără căpĕstru, slobodă in grajd, mănzului ei deabia i se vedea botul din paele in care sta culcat. Cum ne-a simțit a sărit voinicește in picioare și a venit la stăpân, căutându-i in buzunar dor d'o găsi ceva zahar.

— Asta e o iapă, imi zise, pe care n'o inham până nu s'o face mănzul de un an; armăsarul ei era de neam; a fost plătit de comuna noastră șase mii de franci. Când s'o face mănzul tretin, sper să iau pe dĕnsul cel puțin o mie de franci. Mai am ăncă cinci epe cu mănzi care sunt la ham, la cămp la muncă; eu vind tot anul căte un tretin sau doi. Un cal crescut de mine a căștigat an la alergări un premiu de trei mii de franci.

In mijlocul curții intre grajd și magazii, zăcea in lene un porc mare negru, golas. Sătulul dobitoc, după mai multe imboldiri cu bastonul, deabia s'a ridicat; picioarele lui nu se vedeau din pae, pântecele ii da de pămĕnt.

— De vreo doue zile a inceput să mănănce mai puțin, semn că a ajuns la apogeul grăsimii; deacum incolo o să inceapă a slăbi, a-și mănca din grăsime cum se zice; am fost azidimineață de m'am invoit cu măcelarul, o să-l tae măine și o să-i cântărească toate părțile, una, căte una. M'am tocmit să-mi dea la ori ce cerere a mea din fiecare parte jambon, mușchiu, slănină, carnați, căt or trage la cântar măne când voiu tăia porcul. Măcelarul face o afacere bună, căci el poate să ia pe porc bani chiar indată, pecând cu mine se răfuește treptat, căpățina i-o las căștig pe deasupra.

In fundul curții lucra o treerătoare cu o locomobilă de putere de patru cai, un car tras de doue epe aducea snopi de grău și pe căți nu-i prididea mașina să-i bată din car, ii descărca intr'o clae rotundă terminată in vĕrf ca un con. Claea era așa de bine indesată și ticluită că părea zidită, era pusă pe un pat de scănduri pe o groapă in care se putea scurge apa in cas de ploae, așa că grăul putea sta ani intregi nebătut in snopi, netreerat, fără a se teme de-a fi rĕsbit de udătură sau spulberat de vijelie. Carul după ce descărca snopi, se intorcea iar la urma secerătoarei, și daca nu găsea destui snopi gata ca să facă o incărcătură, se punea pe urma cositoarei și incărca fĕn. Fĕnul era dus și

aruncat intr'o groapă adâncă și când se făcea grosimea fĕnului de doue sau trei palme, se așezau peste dânsul scânduri, pe care se puneau după aceea, bolovani de piatră, bucăți de fier și orice alte greutăți de apăsa fĕnul. A doua zi, când se stringea alt fĕn depe câmp, se ridica patul de scânduri, se arunca fĕnul cel nou peste cel indesat, și când se făcea noul strat de alte doue, trei palme, ear se punea peste dĕnsul patul de scânduri cu greutăți, și tot astfel până se făcea grămada mare de eșea din groapă afară. Acesta se numește fĕn *incilat*. Vitele il mănâncă foarte bine, e mai hrănitor, pentru că păstrează tot mustul, și nici nu mucezește, nici nu miroase.

Am intrebat pe cultivator daca mașina de bătut era proprietatea sa, și cât plătea mașinistului și fochistului, și mi-a respuns că el nu se incurcă cu astfel de belele, că plătea proprietarului mașinei cu suma de snopi trași prin mașină; că astfel il ținea un franc costul treeratului unui hectolitru de grău, pe când pe acei cari au incercat cu mașinele lor ii costă mult mai mult, câte doui și trei franci bătutul unui hectolitru, fără a mai vorbi de necazurile cu mașiniștii și cu reparațiunile mașinei.

Intr'o livede ca de un hectar și jumĕtate, păsteau in liniște vreo douezeci de oi din cele mai frumoase, cu miei cât și dĕnsele de mari; ele trăiau acolo fără câini și fără cioban, toată ingrijirea lor erau trei șghiaburi de piatră pline cu apă imprejurul fântânii, și intr'un colț al livedei o șandrama de scânduri rezemată pe câțiva stâlpi de zidărie, acolo se duceau oile singure de se adăposteau de vreme rea.

— Cum se face, il mai intrebai, că câmpul este acum pe toamnă de un verde așa de viu, și grâul așa de sănătos, nu am vĕzut nici un fir de iarbă ingălbenit de secetă sau de ploae, nici un spic de grău care să nu fie plin de boabe până la virf? Eată rĕspunsul ce mi-a dat:

— Sunt vreo douezeci de ani, holdele noastre erau mai in toți anii, mai mult sau mai puțin bântuite, mânate și pălite, sau de ploae multă sau de secetă; se mânau mai ales decâte ori după ploae da un soare ferbinte; picăturile de apă remase pe foi produceau prin razele soarelui efectul lintelor de sticlă care concentrează razele și ard.

Acum aceste inconveniente numai esist decând am drenat câmpiile. De vreo zece ani incoa mai că nu găsești in Prosta o palmă de pământ nestrăpuns, d'a lungul și d'a curmezișul de olane de pământ, prin porii cărora asudă apa dintr'ênsele; apa din olane se strecoară in pământ când pământul este uscat de secetă sau petrece din pământ in olane când plouă prea mult. Drenurile sunt ingropate la o adâncime la care nu le poate ajunge fierul plugului să le spargă; ele comunică la deal și la vale cu șanțurile de irigațiune, și dau unele intr'altele, formând ca un fel de rețea. Când e secetă astupăm drumurile la vale ca să rămâe pline cu apa care le vine din șanțurile dela deal, atunci apa din drumuri, strecurându-se prin porii olanelor ține reveneală. Daca din contra plouă mult incât ar sta apa baltace pe câmp, inchidem gurile drumurilor in șanțurile dela deal, ș'atunci olanele se golesc și apa din ploae, in loc de a sta pe holde se infiltrează prin porii olanelor și se scurge in șanțurile de la vale.

— Dar aceasta trebue să fie o cheltuială mare!

— Intâia așezare a drenurilor costă; un hectar nu se poate drena cu mai puțin de cinci sute de franci, dar după aceea intreținerea in bună stare nu costă decât zece până la douesprezece franci pe an de hectar; dar apoi face, căci producțiunea este asigurată și calitatea productelor devine mai bună, bobul mai mare și mai hrănit.

— Câte hectare de pământ ai dumneata d-le, in cuprinsul dumnitale?

— Eu am, domnul meu, patru loturi și un sfert, din care doue mi-au rămas moștenire, ear celelalte le-am cumpărat succesiv de la niște vecini.

— Dar ce înțelegi dumneata prin cuvêntul lot?

— La noi un lot de pământ este de patru hectare. O fermă nu poate fi mai mică de un lot. Este dovedit prin esperiență, că o fermă mai mică de patru hectare in loc de a da venit, aduce pagubă, căci nu poate să facă și plugărie si să ție și vite.

Agricultorii care au numai un lot il impart astfel: o jumătate il destină pentru casă, grădină, curte, grajdiu și magazie, iar celelalte trei hectare și jumătate le impart astfel: un hectar și jumătate il cultivă cu arătura de grău,

cu cartofi, bob, fasole, napi și doue hectare le are pentru vite, pășune și fĕn.

— Dar acei care au mai puțin de un lot de patru hectare, care au numai doue hectare, de exemplu, cum fac?

— Aceasta nu se poate, fiindcă lotul este o unime agricolă indivisibilă. Un om poate să aibă mai mult de patru hectare, dar nu poate avea mai puțin; o fermă mai mică de patru hectare, este ruinătoare și dă naștere sărăciei.

— Cum? Un om are un lot și lasă trei copii, la împărțeala moștenirii o să le vie la fiecare câte un hectar și o treime.

— Aceasta nu se poate, căci după legea noastră a Prostilor, numai unul din moștenitori ia lotul intreg, fiul cel mai mic, iar ceilalți frați se despăgubesc din cealaltă avere, ei rĕmân cu drept de creanță asupra acelui care a luat pămĕntul; dacă a rĕmas să zicem trei copii, partea dreaptă a fiecaruia era să fie de un hectar și o a treia parte de hectar, așadar dreptul de creditor al fiecăruia din cei doi frați care au rĕmas fără pămĕnt este de o anuitate de 4 % pe timp de douezeci de ani asupra valorii unui hectar și o treime. Daca fratele cel mic e in vĕrstă și nu voește să primească această sarcină, dreptul lui trece la fratele care il precede imediat la vĕrstă; in cas de a nu voì nici acesta să primească, dreptul trece atunci la fratele cel mai mare, și când nici acesta nu ar voì, lotul se pune in vĕnzare și prețul dobândit se imparte frățește. Daca sunt frați majori și frați minori, frații majori sau rudele cele mai de aproape numesc un administrator care esploatează ferma până la venirea minorilor in vĕrstă.

— Foarte bine; dar cum se face dacă un om lasă mai mult de un lot, insă mai puțin de trei loturi, dacă lasă șapte hectare de pildă și a avut trei copii?

— Lucrul este foarte simplu. Fiul cel mai tĕnĕr primește un lot intreg, iar celelalte trei hectare se pun in vinzare și se cumpĕră de un proprietar care poate dovedì că mai are pămĕnt sau că este invoit cu cineva care ii cedează cel puțin încă un hectar ca să poată complecta un lot intreg sau mai mult; se găsesc totdauna asemenea combinații și asemenea cumpĕrători. Atunci valoarea acelor trei

hectare se imparte intre cei doi frați rămași fără pământ, și calculul e ușor. Se ține seamă că partea dreaptă a fiecăruia, — acea parte in casul de față era să fie de $^7/_3$ de hectar sau de doue hectare și o treime, — și fiindcă unul a luat patru hectare și ceilalți numai valoarea unui hectar și jumătate adică cu $^5/_6$ de hectar mai mult, fiecare din ceilalți frați rămân cu drept de rentă 4 % pe an, in timp de douezeci de ani, pe valoare a $^5{}_6$ de hectar. Dacă s'ar intâmpla să nu se găsească cumpărători pentru acele trei hectare stinghere, atunci unul le ia pe câte șapte și dreptul celorlalți devine de 4 % pe valoarea a doue hectare și o treime.

Un lot odată format in fermă și dat agriculturei, nu mai poate fi știrbit și nu poate fi espropiat decât intreg și numai pentru interesul comun al județului sau al comunei, șosea, drum de fer, canal, salubritate sau estindere de oraș, Când comuna nu are trebuință de lotul intreg ci numai de o parte, ea găsește totdauna mijloc de a vinde ceea ce rămâne, sau să o alipească la alt pământ ca să formeze un lot intreg sau o fermă mai mare.

— Bine! Dar când un om are numai un lot de pământ și lasă mai mulți copii? Unul ia pământul și se face agricultor, dar ceilalți ce se fac?

— Devin marinari, pescari, negustători sau meseriași. La noi toți au o meserie, toți știm mânui o corabie și să pescuim. Peștele proaspăt și sărat, stacoji și crabi sunt un mare ajutor la hrana locuitorilor și la alimentarea comerciului nostru.

Legea asta rurală a noastră incepe a fi cam rău văzută de câtăva vreme; unii găsesc că are mari neajunsuri, de și a dat un mare avânt agriculturei noastre. Concurența ce ne fac Americanii și Indienii cu cerealele și cu vitele lor, a scădut prețurile productelor noastre și mulți din posesorii fermelor nu pot plăti coerezilor regulat renta de 4 % cu cari au rămas datori, și sunt siliți să vindă loturile lor.

— Cum se face d-le că la o latitudine atât de septentrională ca acea a acestei insule clima să fie așa de dulce și temperată? S'ar crede că suntem in Italia sau in Grecia. Văd aici grădini in care infloresțe mirtul și cresc afară din florării arocavi, cedri și rododendri.

— Aceasta provine mai cu seamă din causa curentului celui mare al Mexicului, a *Goltstrimului*, cum ii zic Americanii. Acest curent, sau mai bine zis, acest fluviu de apă caldă curge prin mijlocul Oceanului cum curge o gârlă p'o cămpie. Această gârlă curioasă curge imprejurul insulei noastre. Venind dela S. O., intâlnește insula noastra la puntul numit Nisipa, acolo se rupe in doue, o parte apucă pe coasta sudică spre E,, cealaltă o ia pe coasta nordică tot spre E și dupa ce linge coastele și o coastă și alta se impreună ear la căpătâiul celalt la apus la Ace, astfel că pământul nostru se află intr'o bae de apă incălzită, cum ar fi o florărie ocolită cu olane pline cu apă incălzită. Daca o mai trece o lună ai să poți vedea de colo din clopotnița bisericei, un fum alb pe suprafața mării invărtinduse ca un șarpe; acel fum este aburul cald care se ridică din curent și se condensează in contact cu apa mai rece a Oceanului.

— De unde aduceți d-voastră semența de grâu; am vĕzut curgĕnd din treerătoarea dumitale un bob foarte frumos, mărunt dar potrivit, tare, sticlos și greu: trebue să tragă cel puțin 61 de livre; seamănă cam cu un grâu care se numește ghircă. Ce neam de grâu este acesta?

— Nu aducem semența noastră de nicăieri, este soiul indigen imbunătățit prin selecțiune, un grâu care acum câțiva ani nu trăgea mai mult de 60 de livre, acum mai in toți anii se sue la 65 de livre; sunt proprietari cari au ajuns a dobândi grâu și de 67 de livre. Pentru facerea seminței alegem cea mai bună tarla, tarlava aceea n'o secerăm in pârge, lăsăm grâul dintr'ĕnsa de se coace bine până aproape d'a se scutura din spic, atunci il tăem și il trecem prin tarare până il aducem la a cincea parte numai bob ales care n'a putut trece prin găurile cele mai mari ale tararului, apoi chiar și boabele acelea tot le mai inspectăm cu ochii, ca nu cumva să se fi strecurat vr'un bob stricat sau pălit. Nu semănăm mai nici odată grâul din anul acela; s'a observat că semența este totdauna mai bună dacă este ceva mai veche. Păzind aceste prescripțiuni am ajuns a avea din an in an un grâu mai frumos, mai sănătos, mai greu, maibogat in glutin și care dă tărițe mai puține la măcinat; un grâu care nu degenerează. Tot astfel facem și cu celelalte producte. Am dobândit credința că soiurile indigene imbună-

tățite sunt cele mai folositoare, pecând cele străine oricât de bune și de bine cultivate ar fi, după câțiva ani degenerează.

— Aș voi să știu cum ingrășați pământul?

— Aceasta este o cestiune mare in agricultură, căci pământul nostru este foarte sărac; stratul vegetal la noi nu e mai gros de doue degete și ne trebue gunoiu mult. Locurile de pășune se ingrașă singure, prin șederea vitelor pe dênsele devin din an in an mai bune, dar ingrășatul arăturilor este mai anevoe; aruncăm pe dênsele tot ce găsim, tot ce ne putem procura: așternuturile dela vite, băligarul, gunoiul și toate necurățeniile ce putem aduna, mai aducem și cu carele noastre ce putem găsi sau cumpĕra din orașe. Sunt proprietari cari ingrașă cu guano și cu ingrășăminte artificiale, dar aceasta costă foarte scump.

— Ce industrii aveți in insulă, n'am vĕzut coșuri de fabrici, nici prin oraș, nici pe câmp?

— Mĕ intrebi ce industrii avem, dar nu v'am spus că avem mai intâi agricultura, apoi pescăria, corăbieria și comerciul; mai avem și meserii de tot felul, cismari, croitori, cusătoare, pălărieri, curelari, timplari, zugravi, zidari, bucătari, etc., dar poate că vrei să zici fabrici de pânză, de postav, de zahar, de hârtie, fabrici deacelea la cari trebue mașini mari și complicate, capitaluri de milioane, fabrici care nu se pot ține decât cu un debit mare, cu o populațiune numeroasă și cu colonii intinse. S'au incercat unii și la aceasta, dar se vede că nu prea le-a venit la socoteală. Cunosc vreo doui, trei capitaliști cari s'au incercat să fabrice țesĕturi de bumbac, de lână și de mătasă, dar au păgubit bani mulți și au incetat. Zioa de lucru la noi e prea scumpă, cărbunele trebue să-l aducem tocmai din Belgia sau din Englitera, mașinele trebuincioase la asemenea lucrări sunt foarte complicate și scumpe; trebue să le aducem deafară și sunt anevoe de mânuit; ele au trebuință de meșteri speciali: aceste greutăți și multe altele nu ne permit să ținem la luptă cu țesĕturile cari vin din America și depe continent.

La Prostii noștri s'a incuibat crezul că mâna omului e mașina cea mai perfectă care poate esista și că dela acest instrument făcut de Dumnezeu a isvorit toată civilisațiunea

in lume, că din ea a eșit pictura, sculptura, architectura, toate artele, toate meșteșugurile și toate meseriile și chiar literatura. Nu avem fabrici, propriu zise, dar avem precum v'am spus meseriași de tot felul. In școalele noastre copii toți, fete și băeți, trebue să învețe un meșteșug, să aibă o meserie; băeții se dau la meșteșugul zidăriei, dulgheriei, timplăriei, cismăriei; fetele la cusături, la confecționare de rochi, de pălării și la impletituri de tot felul; nu esistă casă in insula noastră unde să nu găsești doue sau trei mașine de cusut și de impletit; aceste mașine, atât de utile au ajuns cum era odinioară roata de tors, cum era mai dinainte vreme furca. Avem croitorese de femei și modiste, dar nu prea fac treburi, fiindcă la noi nu este femee care să nu știe să-și facă singură rochile, cămășile și pălăriile, destul să li se dea stofă și un jurnal de modă; du-te pe cheu pe seară la primblare, și vei vedea toalete din cele mai elegante; femeile noastre sunt imbrăcate așa de bine ca și la Londra și la Paris, hainele noastre ale bărbaților sunt făcute in casă, cumpărăm postav, flanelă, pănză, le croim și le coasem.

— Și cum? nu faceți nici pambrice, nici flanelă, nici postav, nici măcar stambă? Sunteți tributari străinilor!

— Nu d-le, pentru că ne-ar veni mai scump decât le cumpărăm acum. Este de mirat cum negustorii ne pot vinde unele stofe mai eftin decât se vind in țările de unde le aduc și deosebirea aceasta merge uneori până la 25 %.

— Remediul este ușor: ca să puteți avea fabrici, opriți mărfurile străine de a intra la voi, sau trântiți-le o vamă grea cu care să-i faceți să nu mai vândă eftin.

— Dar apoi dacă și ei ar oprì vitele și grânele noastre sau le-ar impune cu o dare vamală grea, ce am face? așa e că ne-ar sărăci cu totul, pecând acum trăim in pace? Noi le vindem productele noastre pe cât fac și cumpărăm eftin dela dênșii lucrurile de care avem trebuință. Dacă de pildă am pune o vamă de un franc pe cotul de postav, nu este așa că negustorul care aduce postavul din străinătate, ar fi silit să ne-l vândă cotul cu un franc mai scump decât ne-l vindea mai inainte; și cine ar plătì francul acela? nu l'am plăti tot noi consumatorii? și in loc să fim bine și curat imbrăcați am umbla cu haine vechi și rupte. Așa

cum este acum, este mult mai bine; că trimitem lână, unt, brânză, vite și grâne și ei ne trimit postav, pânză, stambă, mătăsării, ciasornice și porcelane. Liberi sunt să pue dări pe produsele noastre dacă le place să le plătească scump, dar noi e bine să căutăm să ne imbrăcăm cât de eftin.

— Va să ḑică vreți să fiți in veci tributari străinului? Nu știți că prin proibițiuni și prin imposite vamale grele țările cele mari și puternice au isbutit să-și creeze industrii naționale?

— Nu d-le, voim să avem relațiuni de schimb cu dĕnșii, să le vindem și să cumpărăm dela ei precum și ei să ne vĕnză și să cumpere dela noi in plină libertate fără să fim nici noi tributarii lor, nici ei tributarii noștri. Prostii noștri nu vor să crează că dările vamale și proibițiunile au creeat industria in statele cele mari, ci zic că trebue să fi fost multe alte imprejurări, precum că transporturile erau inainte vreme grele, pecând nu esistau nici vapoare, nici drumuri de fer și că aducerea din depărtări, fie pe apă, fie pe uscat costa mult, apoi mai zic că inlesnirile de mașine, abundanța fierului și a cărbunelui și numerul mare al consumatorilor care se cifrează aci cu patruzeci și cu șasezeci de milioane, eftinătatea mănei de lucru, eftinătatea capitalului, coloniile și resboaele prin care se impuneau tractate de comerciu, acestea au contribuit la stabilirea de fabrici mari.

— Mașinele de care vĕ serviți, le fabricați aici in insulă, sau le aduceți de afară? aveți mine de fer?

— Noi nu avem fabrici de mașine, piatră de fer avem multă și de foarte bună calitate, dar nu o esploatăm pentru că nu avem cărbuni de pământ; estragerea fierului ne-ar venì foarte scump și n'am ținea piept nici cu Englejii, nici cu Belgii in țara cărora sunt localități unde piatra de fer se găsește amestecată cu cărbunele de pământ incât n'au decât să le ia cu lopata și să le arunce in cuptor ca să curgă din el fierul topit ca o gârlă de foc, avantaj care a fost poate una din causele cele mai mari ale bogăției acelor țări.

— Dar am băgat de seamă că pentru o esploatare agricolă cum este acea a dumitale, ai trebuință de un capital insemnat?

— Negreșit, dar avem instituțiuni de credit. La noi un proprietar muncitor și onorabil, care nu este nici bețiv nici jucător de cărți, găsește totdeauna credit până la suma de 75 % a valorii proprietății sale, bani cu 3 % dobândă și ½ % amortisare. Este destul să mĕ presint la la banca noastră rurală cu un certificat iscălit de trei proprietari cunoscuți și inscriși in tabela băncei ca să mi să dea hărtii d'ale băncii pe care le trec drept bani bătuți ori unde. Datoria se stinge in șasezeci de ani; dar nu este esemplu ca un proprietar să nu se exonereze in mai puțin de treizeci de ani, plătind sau o amortisare mai mare, sau dând aconturi decăte ori nimerește un an bun.

(Va urma).

ION GHICA.

FIRICĂ

COMEDIE INTR'UN ACT.

PERSOANE:

COLONEL TUNAT, vechiu pensionar.
CUCOANA SCATOLCA, soţia sa.
EMERODA, } fiicele lor.
AURORA, }
FIRICĂ, proprietăraş vecin.
ILARIU DECAR, căpitan de călăraşi.
ION PĂROI, feciorul lui Firică.
LEANCA. servitoare.

(Scena se petrece cam in zilele noastre la moşia colonelului.)

SCENA I

Grădină, copaci mari formând boltă; mai multe alee, bănci; in fund se zăreşte un colţ al casei.

Ion, Leanca; apoi **Cucoana Scatolca, Colonelul.**

Ion (livrea veche până la călcâie, guler colţurat, pantofi, şapcă cu fund de muşama indesată pe urechi; sfârşind vorba căci se apropie cucoana.)

Să n'o păţim!

Leanca (roche de stambă, şorţ alb)

Fugi iute! (Ion ese)

Cucoana Scatolca (bonet incărcat cu panglici verzi, — preocupată şi supĕrată; către Leanca.)

Când o să dai dulceaţa
Cuconului Firică?... (către Tunat care o urmează)
Uf!... imi scurtează viaţa!

Colonelul (haină numită *vengherică*, pantaloni cu *supiele;* mustăţi pe jumătate rase şi resucite iu sus.)

Aş! Scatolchiţo dragă.

Scatolca (către Leanca)

Aleargă!

Leanca (făcĕndu-se că pleacă)

Fug.

Scatolca

Stăi!

Leanca

Staŭ.

Scatolca

Zi fetelor să vie (Leanca ese.)

Colonelul

Să iei toate...

Scatolca (supĕrată.)

Le iau
Cum ştiu că se cuvine; şi nu se chiamă casă,
Când se intămplă lucruri ca eri seară la masă!

Colonelul

Mĕ apucas' o foame!

Scatolca (indignată.)

Se vede, d-ta
Nu ai vederi inalte, ca să vorbeşti aşa;
Şi când budinca arsă ai fi vĕzut că vine,
De-aveai ambiţiune, ai fi roşit ca mine;
Dar...

Colonelul

Lucru de nimica il iei acum *a chior*

Scatolca

Nimic, budinca friptă! mai mare *desonior!...*
A chior!... auzi cuvinte!... când azi, ca niciodată,
Ai pus mâna p'un tĕnĕr şi ai in casă fată.
Nu ştii că se trec iute, ca florile de mĕr,
Şi că in lume toate ţin intr'un fir de pĕr!

Colonelul (aducĕndu-şi aminte cu plăcere.)

Cum nu.... nu mai departe decât cu nunta noastră
De nu-mi turnai o cofă numai scrobeală-albastră
Se mai făcea?.. (induioşat) ţii minte ce suvenir nespus!
Trei luni numa'n bonboane, ţii minte cum te-am dus!

Scatolca (cu amărăciune)

Atunci şi pentru-acuma.

Colonelul

Acum n'ar mai fi bune;
Căci absentează dinţii.

Scatolca (atinsă)

Ai dumitale, spune.

Colonelul

Iluzii, Afrodito.

Scatolca

Mersi de compliment (schimbând vorba.)
Dar să nu perdem şirul....

Colonelul

Suntem intr'un moment...

Scatolca

Mai bun nici că se poate, ca să scăpăm odată
De Emeroda noastră.

Colonelul (fără speranță)

Sperî s'o vezi măritată?

Scatolca

Cu junele Firică.

Colonelul

Cam greu.

Scatolca

Dacă vei sta.
Nimic nu cade gata.

Colonelul

Nici cum vrei dumneata.

Scatolca

Eu voiu să scap de peatră.

Colonelul

Deşi e trăinicică;
Şi s'a 'ntămplat să aibă şi ochi, domnul Firică.

Scatolca

Să-i aibă pentru dênsa; ear anii i-am oprit
La douezeci şi patru.

Colonelul

Atunci ai nimerit;
Dar dacă tai, zii, soro, şi funtele să tae;
In creştet să mai scază acel cuib pus pe clae;

Ca soră-sa să umble mai potolit ceva,
Eu crez că Amărilă mai mai se incurca,
De n'o vedea aprinsă in roche vişinie
C'o pană infuriată p'o funtă limonie;
S'a dus şi fuge ăncă.

Scatolca

Ca un neghiob ce-a fost;
Şi sfatul dumitale imi pare foarte prost;
Aşadar o copilă mai lesne se mărită,
Când nu urmează moda şi umblă negătită!

Colonelul

Dar şi cu-atătea pene le dă poftă de sbor;
Şi dacă nici acesta nu va fi peţitor,
Să măritäm pe-a doua, ca să scăpăm de una;
Norocul când te lasă, e pentru totdeauna;
Ilariu vĕd c'o place, băeţii sunt cam rari...

Scatolca (supărată)

Să măritäm pe-a doua, naintea celei mari!
Se 'ncepem de la coadă, ca nimene pe lume...
Ori vrei să-mi vie nevre, ori spune că faci glume!

Colonelul

Imi pare rĕu.

Scatolca

Şi mie, căci, dacă nu sfirşim,
Şi pe-acel domn Ilariu o să-l espeduim.

Colonelul

Atuncea vom sta bine.

Scatolca

Mai bine bunăoară,
Decăt s'avem a face cu domni ce nu se 'nsoară.

Colonelul

Se vede, pretendenţii vrei să-i aduc de gât?

Scatolca (pe coarda dulce.)

Vin fetele, Tunate; iţi zic numai atât:
Trecutul inainte-ţi dacă se mai ridică,
Dacă mai ţii la mine, incurcă pe Firică!

SCENA II

Aceiaş, Emeroda, Aurora

Emeroda (roche verde deschis; la cap flori roşii, panglice; nasul cam roşu.)

Ne chemi pe noi, mămiţo?

Scatolca (revizuindu-le găteala, mai dregĕnd funtele Emerodei şi mai umflând pĕ rul Aurorei.)

Da, fetelor, veniţi!

Colonelul

Şi doue, trei poveţe din gură-ne-auziţi.

Scatolca (către Aurora.)

Intăi şi'ntăi, ţi-am spus-o, găteala ţi-e prea linsă;
Ar trebui vre-o floare, vre o dantelă prinsă:
Aşa, şue ca lemnul, ca lemnul stai pe loc:
De multe ori spoiala ajută la noroc.

Aurora (imbrăcată simplu; roche cenuşie.)

Crezusem că nu haina...

Scatolca (intrerupĕnd-o, cam supărată)

Eşti, dragă, cam isteaţă.

Emeroda

Eu cum sunt?

Scatolca (mulţumită)

Potrivită.

Colonelul (la o parte)

Eu tac, altfel mĕ 'nhaţă,
Dar papagal intocmai!

Scatolca (urmănd poveţele.)

Al doilea să ştiţi,
Cănd sunt tineri in casă, mai cu sfială fiţi;
Să nu se mai intămple, ce s'a 'ntămplat eri seară:
Să hihotească una (arătănd spre Aurora)
Cu căpitanu 'n scară...

Colonelul (arĕtănd spre Emeroda)

Să asurzească alta, parc'ar fi fost canar,
Pe bietul om, Firică, cu vorbe-à *la hasard*.

Aurora

Dar mamă 'n Englitera...

Scatolca (necăjită.)

Eşti, mamă, prea isteaţă;
Pecănd eram noi fete, n'am fi privit in faţă
Pe niminea....

Colonelul (aducĕndu-şi aminte cu mulţumire)

Ţii minte?...

Scatolca

Şi e cuviincios,
Cănd conversaţi c'un tĕnĕr, să puneţi nasu 'n jos.
Eu nu sunt Englitera; voiu dară ascultare;
Şi cănd vorbiţi cu domnii, la orice intrebare,
Să respundeţi sfioase, scurt, printr'un „da“ sau „nu“

Colonelul (ear aducĕndu-şi aminte.)

Ţii minte... intăiaşi dată?...

Scatolca (plictisită.)

Destul acum şi tu!
Cât o se ţii un cântec? (urmând sfaturile.)
Ear când, din intâmplare,
Se va ivì cuvĕntul „amor“ in cuvĕntare...

Colonelul (cu gest energic.)

Făr'a vĕ perde capul, câte-un strănut să daţi;
Şi c'un „pardon“ in gură, in grabă să plecaţi!

Scatolca

Aţi inţeles?

Fetele (in cor.)

Da, mamă.

Colonelul

O ştiu asta prin mine;
Un guturaiu, la vreme, mi-a prins odată bine;
Eram in front cu roata la patruzeci şi opt,
Deşi nu încă matur, la minte insă copt;
Când Vodă, de odată, s'opreşte drept la mine:
„Cu cine eşti, respunde?“ şi de mondir mĕ ţine.
„Cu... cu... incoaci... incolo... Când trag un strănutat...
Aşa l'a prins mirarea, că n'amai aşteptat.
Aţi inţeles?

Fetele (in cor.)

Da, tată.

Scatolca

Deci dar astă poveste,
Esemplu să vĕ fie, la casuri fără veste;
Şi dacă vreţi norocul in casă să băgaţi...

Aurora (la o parte.)

Eu sunt asigurată.

Scatolca

Intocmai să urmaţi;
Incăt să zică lumea, vĕzĕnd fetele mele,
Că sunt mai ruşinoase ca doue turturele.
Aţi inţeles?

Fetele (in cor.)

Da, mamă.

Colonelul

In dorul părintesc,
V'am spune noi mai multe, dar oaspeţii sosesc.

SCENA III

Aceiaşi, Ilariu, Firică

(Ilariu, uniformă de vară de căpitan de călăraşi; Firică, veston foarte scurt şi panta loni de dril, faţa oului de raţă, tare strimţi, pălărie de paie.)

Ilariu (salutănd in dreapta şi in stănga, pe colonel milităreşte.)

Salut pe colonelul. (Acesta ii intinde măna.)

Firică (după ce s'a inclinat la toţi.)

Vĕ sărut măna, doamnă.

Scatolca (mişcată.)

Bonjur, mĕ vezi măhnită, precum o zi de toamnă.

Ilariu

In spre apus pornită...

Scatolca (iute.)

Apus!... cum, domnul meu?..

Ilariu (văzând că a făcut prostia.)

Ziceam... ziceam... mĕ iartă, că numai ştiu nici eu.

Scatolca (aruncându-i o căutătură supĕrată.)

Ziceam că sunt mâhnită.

Firică (graţios şi amabil.)

Noi am simţi plăcere....

Scatolca (mirată)

Plăcere!...

Firică

Să ştim de unde, acea nemângăere?

Scatolca (mişcată.)

Ah! domnule, se poate, nimic nu aţi mâncat!

Firică (mirat.)

Nimic!

Ilariu (asemenea.)

Nimic!

Colonelul (şi mai.)

Nimica!

Firică (convins.)

Mĕ simt incredinţat
Că din potrivă, doamnă.

Scatolca (cu modestie.)

Aş! bunătatea voastră.

Firică

Mai potrivit numiți-o: recunoștința noastră.

Ilariu

Și sunt minute 'n viață, când omu-i amețit,
Nu-i pasă (cătând spre Aurora.)
Oare fiere sau miere-a 'nghițit?

Firică (cătând spre Aurora.)

Și nu-i banchet mai nobil ca cel unde o zină
Sub nas mereu iți trece copilărească mănă.

Scatolca (incet cătră colonel.)

Aluzie, Tunate.

Colonelul

Așa mĕ deslușesc.

Scatolca

La care?

Colonelul

Sunteți trele?

Scatolca

E! ear mĕ necăjesc.

Firică (cu intenție cătrĕ Aurora.)

Mĕ înțelegeți poate?

Aurora

Nu.

Emiroda (virindu:se inaintea soră-sei.)

Da.

Ilariu

E impărţire.

Firică (tot spre Aurora care cam intoarce spatele.)

Urăt *evenimente*, când cauţi infrăţire.

Emeroda (suspinând.)

O da!

Scatolca (pela spate, incet, dregĕndu-i fundele.)

Mai umflă, umflă!

Firică

Şi aş fi bucuros
Să combinăm cu toţii acord armonios.

Aurora

O nu!

Emeroda

O da!

Scatolca (pela spate.)

Mai umflă!

Firică (la o parte.)

Pricep eu Aurora
De ce arată rece! Ea vrea să-i vie ora;
Alusiuni, nici una la caldul meu bilet;
Acest tăcut şilenţiu e numa-adănc secret.
(Tare, tot cătră Aurora.)
Mĕ miră cele spuse; dar musica vĕ place?

Colonelul

Eu, drept să spuiu, mĕ bucur clavirul când mai tace.

Scatolca (cu dispreț.)

Mĕ aşteptam.... Pe mine par'că mĕ saltă 'n cer.

Ilariu

In mine *clanaretul* produce-acest mister.

Firică

Pardon d'espresiune, eu simt gădilitură,
Cănd la pian se face vre o tremurătură;
Şi la auzul cobzei mĕ mişc, (tot către Aurora.)
Dar dumneata?
Aşa-i că vĕ incăntă, pe lună?...

Aurora

Nu.

Emeroda

O da!

Colonelul (privind cu mulțumire la amăndoue.)

Merg ca un barometru!

Firică (cam descurajat, către Emeroda,)

Cu dumneata, imi pare,
In oarecare puncte sunt in alăturare.

Scatolca (pela spate.)

Stai dreaptă şi mai umflă. (Către Aurora incet.)
Tu dă-te mai napoi.

Colonelul (aducĕndu-şi aminte, cu măhnire.)

Eu nu sunt cu guvernul şi nu fiindcă nu voiu:
Mĕ persecută vodă; dar... să nu mĕ aleagă...
Le-am spus, nu sunt de aceia la gard care se leagă.

Ilariu

Pe dumneata, se poate!

Colonelul (cam aprins.)

Pun Orientu 'n foc;
Dar voiu in carul ţării cuviinciosul loc.

Scatolca (către Firică, vrênd să facă vorbă.)

De-acest conflict ce sună gazetele străine...

Firică (mirat şi incurcat.)

Străine!....

Ilariu

Cum le pare?...

Firică (uluit.)

Ştiu eu.... le pare.... bine....

Colonelul (atins.)

Cum, bine!... Va să zică ne iei peste picior?

Firică (zăpăcit.)

Pardon....

Colonelul (imblăn. it)

De espresiune?... primesc căci nu voiu nor
In timpul ăst ferice...

Scatolca

Dar.... să nu perdem şirul...

Ilariu

Ca să nu batem cămpii.

Colonelul (căutând să se intoarcă la puntul de plecare)

Ziceam dar...

Scatolca (romanţioasă.)

Că zefirul....

Colonelul (asemenea.)

Când sboară fără veste...

Ilariu (şi mai.)

Nu e lucru curat.

Scatolca

Când insă primăvara...

Colonelul

Şopteşte de 'nsurat...

Emeroda (cu foc.)

O da!

Colonelul (la o parte incântat de sine.)

Cu ce fineţă!

Firică (urmând vorba tot cu intenţie.)

Şi 'n loc să dea recoare,
In fragedele inimi, un foc aprinde mare.

Emeroda (sentimentală.)

Un foc!...

Scatolca (către dênsa, incet şi răpede.)

Nu te intinde! (către Aurora.)
Tu dă-te mai napoi!

(Aurora profită ca să se apropie de Ilariu.)

Aurora (incet lui Ilariu.)

De nu se 'nsoară domnul, ne perdem amândoi.

Ilariu

De nu?...

Scatolca (care a băgat de seamă tușind și făcênd semn Aurorei să se depărteze.)

Hem!...

Colonelul (la o parte.

A scrintit-o!

Firică (la o parte, arĕtând spre Aurora.)

Ii fac alusiune
Să-i dau să înțeleagă tăcuta-mi pasiune.

Scatolca (vĕzênd că șoapta urmează.)

Hem!...

Colonelul

Hem!... (cătră Firică ca să dreagă lucrurile.)
Avem o tusă...

Firică (surizênd sentimental și fără să bage de seamă ce se petrece.)

O tusă, ce ușor!
E greu când boala este oftare de amor.

La acest cuvênt Scatolca, colonelul, fetele, strănută in cor; apoi in mijlocul mirării generale, Scatolca ia fetele de mănă, face un compliment adânc și se retrage cu demnitate.)

SCENA IV

Acoiași (afară de Scatolca și fetele.)

Colonelul (cu mulțumire cătră Firică care a rĕmas inmărmurit.)

Așa-s fetele mele; vĕzurĕți modestie?
Mai, mai, pentru o vorbă sfârșeală să le vie.
Eu drept să spun nu laud, și-mi place să scurtez;
Dar scenă mai duioasă privit-ați? Eu nu crez.

Firică (cam zimbind.)

Nici eu!...

Ilariu cam zimbind.)

Dar eu!...

Firică (cu oarecare grijă şi remuşcare către sine.)

Greşală... nu am avut măsură,
Când scris-am Aurorei cu-aşa mare căldură.
De va venì la patru, sunt gata să repar.

Colonelul

Ce fete!

Ilariu

Sau copile!

Colonelul

Ce să mai zic, *clestar*.
Ferice acel care.... (către Firică.)
Nu fac alusiune.

Firică (graţios.)

Vĕ rog. (la o parte.) Ah! Auroro!

Colonelul

Beteala le va pune!
Sunt doue, una insă...

Firică (cu foc.)

E raiul pe pămĕnt!...

Colonelul

Ai spus-o: Emeroda; ş'aprob acest avĕnt.

Firică (iute, vĕzĕnd că se face eroare.)

Greşiţi....

Colonelul (demn.)

N'am obiceiul.

Firică

Nu auziréți bine.

Colonelul

Sunt surd, cu alte vorbe?

Firică (incurcat foarte.)

Ba nu... ei! vai de mine!

Ilariu (intervenind.)

Numeşte-o dar garoafă şi pace, să sfirşim.

Colonelul (tot inţepat.)

Ear dacă crezi contrariul, e drept să auzim
Motivul?

Firică (protestănd, ca să dreagă lucrurile.)

N'am nici unul şi in plină unire...

Ilariu

Proclami pe *damicela*....

Firică

Motiv de fericire!

Colonelul (inseninat.)

Acum imi placi şi mie; ear nu mereu să spui,
Când da, când *vérţa versa*, fără să ştii ce spui.
Să am pardon, dar judeci: sunt om, ba încă tată
Şi deci nu mi se iartă...

Ilariu

Comedie 'ncurcată.

Colonelul

Dar ce să zic, aşa e, când eşti amorezat.

Firică

Eu! nu...

Colonelul (cu dojană uşoară.)

Ear nu, iubite! cum, eu n'am numĕrat
Alusiile făcute?

Firică (la o parte cam pe gânduri.)

Ei! nu sunt semne bune!
Se'ntunecă-orizontul, şi e confusiune.

Colonelul

Eşti, tinere, sau fost-ai; şi dac'ai fost, vei fi;
Ş'aşa fiind, e bine a nu te prea sfii;
Ales când ai a face c'un om care, ca mine,
Cunoaşte-aceste valuri, căci le-a 'nfruntat prin sine:
Eu nu-mi perdusem capul după Scatolca mea!
De mĕ-ntrebai de oră, iţi rĕspundeam: „nu vrea!“
Trei luni şi jumĕtate, comedie curată!
Ce ânger de femee şi dĕnsa!... niciodată
Nici ceaţă, nici furtună...

Ilariu

In carul conjugal.

Colonelul (aducĕndu-şi aminte.)

Dar să nu mint, o dată: era in carnaval,
La patruzeci şi unul, când intr'o zi cu soare,
Precum zice românul, tapaj, nevoe mare,
Ca să se dea pe ghiaţă; ce-i abătuse in gând!
Vĕzuse la Brăila un neamţ alunecând.

„Scatolco, e ruşine; vino-ţi Scatolco 'n fire.“
Sta in negaţiune.

Ilariu (serios.)

Auzi nenorocire!

Colonelul

Când am bătut la dĕnsa odată din picior,
Ca marea in turbare... deatunci e mieluşor.
Deaceea zic, ş'am zis-o: un frĕu să nu lipsească,
De vrei ca barcarola in ticnă să plutească.
(aducĕndu-şi aminte.)
Ei! colonelul Burtof! săracul, parcă-l vĕz!...
Avea darul beţiei!... zicea: fără ovĕs
Un cal tot merge, trece; dar fără frĕu nu merge.
Ce om!... Când gândul insă incepe să alerge
In urmă, nu-ţi mai vine să cugeţi la present...
Vĕ las dar...

Ilariu

Ce regrete...

Colonelul (ca să-l mângâe.)

Căci trebue urgent
Să scriu la prefectură pentru Senatorie. (către Ilariu.)
La patru, preferanţul. (la o parte.) Şi Meternic să fie,
Mai mult nu poate face!—Acum să mai aştept:
Destul am bătut şeaoa, de va fi om deştept. (ese.)

SCENA V

Firică, Ilariu.

Firică (cam pe gânduri.)

Mi s'a tăiat plăcerea.—Ce gând avut-ai, frate,
Să mĕ ridici de-acasă, aşa, pe ne-aşteptate?
Nu eram eu mai bine, acuma liniştit,
La masa mea, de vorbă c'un iepure gătit?

Asta dintr'ale tale, Firică: vrei mişcare;
Iţi place lume, sgomot; să pui o sărutare,
In gănd... p'un braţ de fildeş; să mori sau să trăeşti,
Ca să fii jucăria suflării femeeşti.
Un făşiit de roche, un zimbet, să te'mbete!
Sau de sub geana neagră, un ochiu să te săgete!...
Ah! când gândesc la dênsa...

Ilariu

Te *frisonezi* mereu,
Ingratule! şi strigă că sunt de vină eu:
Nu apucaseşi bine să sari jos din trăsură
S'ai inceput alusii şi curte cu căldură.

Firică

Căci sunt *incadescinte!* Poţi fluturul oprì,
Să sboare spre lumina in care va perì!

Ilariu

Nu se cuvine insă in flacări să atragă
O jună inocenţă şi coaptă ca o fragă.

Firică (cu gest dramatic.)

De ce? când mâna dreaptă eşti gata să-i intinzi?
S'a hymeneei torţă vrei numai să aprinzi?

Ilariu

Adicăte eşti gata, ca să vorbim in prosă,
Să iei pe Emeroda cu feţele de rosă?

Firică

Ferească domnul sfântul!

Ilariu (prefăcêndu-se mirat.)

Cum? nu spuseşi că simţi?

Firică

Simţii că nu e astfel.

Ilariu (ca atins.)

Cu alte vorbe minț?

Firică (foarte mirat.)

Să am pardon... mĕ iartă!... (la o parte,)
Şi dĕnsul aiurează!

Ilariu

Să am pardon la rându-mi, dar se invederează,
Dintr'aste *vice-verse* că esti nesănĕtos.

Firică

Ce-oiu fi avĕnd eu astăzi de mĕ'nţeleg pe dos?

Ilariu (prefăcĕndu-se supĕrat.)

Mĕ rog, te mărgineşte! asemenea cuvinte,
De-i merge mai departe, pot să mĕ inferbinte!

Firică (ingrijat.)

Atăta mai lipseşte... Iubitule Decar,
Vino-ţi te rog, in fire! (la o parte, ridicând mănele la cer.)
Nepomenit vespar!

Ilariu

Când tragic intinzi măna, pe dos nu mi se pare.

Firică

Nu insă Emerodei...

Ilariu

De ce?

Firică (scos din fire.)

Faci intrebare?
N'o vezi cu nasul roşu?

Ilariu (serios.)

Nu roşu, vişiniu;
Ceea ce dă figurei un oarece mai viu.

Firică (mirat.)

Glumeşti!...

Ilariu

Eu gem dincontra de marea-ţi rătăcire;
Când singur ai numit-o motiv de fericire.

Firică

Dar dacă-ţi place-atăta, dă-i mâna dumneata;

Ilariu

Ba, dumneata mai bine,

Firică

Ba numai aştepta;

Ilariu

Eu, gata; cui laşi însă pe biată Aurora?

Firică

Pe seama mea, n'ai grijă; ia dumneata pe sora.

Ilariu

Nu, dumneata mai bine.

Firică

De ce?

Ilariu (neştiind ce să-i mai spue.)

Sunt om ciudat...
Ar fi incurcătură... Şi ce-ar zice Tunat?...

Firică

Ar zice: ia-o iute! şi le descurc eu toate.

Ilariu

Iţi mulţumesc din suflet, dar asta nu se poate.

Firică

De ce?

Ilariu

Ar fi din parte-ţi a te sacrifica.

Firică

Dincontra.

Ilariu

Ori ce-ai zice, eu nu m'aş impăca.

Firică

Dar nu e sacrificiu.

Ilariu

Atunci.... e slăbiciune.
Ş'ai fi de plâns.

Firică (mirat.)

Eu, frate?

Ilariu (tragic.)

Ar fi să pui tăciune
In sac cu praf de puşcă.

Firică (ingrijat foarte şi cu ochii căscaţi.)

Puf!... sbori!

Ilariu

Sau... vei sbura.
Cercat'ai gelozia?

Firică (din ce in ce mai ameţit.)

Un foc...

Ilariu (tăindu-i definiţia.)

Et coetera.

(Din ce in ce mai tragic.)

Ea, domnule, aprinde in piept ura păgănă;
Ea, să te chem la luptă, mi-ar pune arma 'n mănă;
Sufländu-mi la ureche cu glasu-i viforos,
Că din noi unul este in lume de prisos.

Firică (cu deosebire ingrijat.)

Prisos unul in lume!.. aceasta va să zică...

Ilariu

Primblare in cealaltă.

Firică (la o parte.)

Aşa să paţi, Firică!
Mai scrie şi scrisoare, din om bun, sănătos,
Să se intämple-acuma să fii acel prisos.

(Tare, dar discurajat.)

Aşa dar, nu e glumă? iubeşti, pe cät se vede,
De domnişoara-a doua?

Ilariu

Aşa imi vine-a crede.

Firică (cătră sine.)

Şi eu cer intälnire!... ştiu c'am intrat in danţ!...
La patru, pe cänd restul s'a pus la preferanţ!... (tare.)
De ce nu-mi spuneai, frate, c'o oră mai nainte?

Ilariu

Precum zic senatorii; şi pentru ce cuvinte?

Firică

Dar daca cartea vieţei şi eu aş fi deschis
La foaia dumitale?

Ilariu

Inchide-o!... am zis.

(Se aşează pe o bancă.)

Firică

Vorbirea lui e scurtă, insă cuprinzătoare.

(Zărind pe colonelul.)

Acum şi colonelul!... ce zi supărătoare!

Atăt Firică căt şi Ilariu, văzănd că se apropie colonelul, vor să fugă; Firică insă e prins de pulpana hainei.)

SCENA VI

Firică, Colonelul.

Colonelul (către Ilariu care se depărtează)

Ne-aşteaptă preferanţul. (către Firică.)
Iubite, unde mergi?

Firică (incurcat.)

Vream... să mĕ uit... la... lună.

Colonolul (surizănd cu bunătate.)

Adicăte s'o ştergi,
Precum zice românul; şi este trebuinţă
Să ţinem impreună o mică conferinţă.

Firică (preocupat, la o parte.)

Ce-o să-mi *pasariseascĕ?*

Colonelul (la o parte.)

Cerc ultimul indemn.
Să nu greşesc atacul;... momentul e solemn!
Dar cum să aduc lucrul, aşa, pe dedeparte,
Şi cu fitil subţire, ca un sfirşit de carte,
(Tare, dregĕndu-şi glasul.)
Hem!... tinere!... ţii minte, sau sper că n'ai uitat?
Uitarea este moarte şi semnul de ingrat.
Ţii minte, prea iubite, c'ai zis o vorbă mare?

Firică (ingrijat din ce in ce.)

Am zis?...

Colonelul (zimbind cu bunătate)

Ş'o vei mai zice, aşa sper sus şi tare;
Căci a găsit resunet in casa-unui oştean.
Deşi acum in stare de simplu cetăţean; (cu demnitate)
Insă cu simţul ţării şi al paternităţii,
Ce joacă'n armonie cu al societăţii.

Firică (la o parte.)

Din noi trei unul are vre-un greere la cap.
Un lucru văz eu bine: cât mai urgent să scap.

Colonelul (cu ton.)

Familia ce este? chiar piramida bazei.

Firică

Sau baza piramidei.

Colonelul (aprobând in treacăt din cap.)

După'ntorsura frazei.
O piatră să se mişte şi tot s'a rĕsturnat!
(La o parte mulţumit.)
Mĕ şi deprind la vorbă cu gândul la Senat. (tare.)
Aşa dar s'o susţinem, Şi zică ori şi cine,
Mai bine astăzi oul, decât un bou pe mâne.
Şi cugetat-ai oare de ce veseli, sglobii,
Ne vezi pe unii oameni, ca nişte mici copii?

De ce risul pe buze şi faţa rumenită?
Şi dumneata, mĕ iartă, ca para opărită?
Pardon d'expresiune. Eu m'am gândit şi-ţi spuiu,
Că toate-aceste-atĕrnă de la un singur cuiu:
Insurătoarea, eată misteru-eternităţii,
Şi positivul firii in sfera vanităţii.
Ea ţine Universul.... vorbesc mai cu perdea,
Pardon d'expresiune, ca să lovesc in şea,

(Luând'o lat şi cu ton.)

Ş'acele generaţii ce trec ca nişte spume,
Pe valurile vremii, ce bat această lume;
Căci soarele şi luna şi stelele lucesc,
Fiindcă prin noianuri se cer şi se doresc;
Şi doue tinereţe, pănă să nu apună,
De ce stând depărtate, nu s'ar lua de mănă!...

Firică (care l'a ascultat cam cu gura căscată, la o parte, mişcat.)

Imi place poesia! simţirea-abia-mi reţiu!
Pĕcat că este vorba de nasul vişiniu!

Colonelul

Acestea spre a ne'ntoarce la punctul de plecare.

(Ştergĕndu-se pe frunte.)

M'am incălzit de vorbă. Aştept comunicare;
Alusiile sus-zise... desvoltă... oare-cum;
Ş'aceasta cu grăbire: intăi, căci suntem fum;
Ş'al doile, imi place să sper că arzi de focul,
C'o clipă mai nainte ca să-ţi cunoşti norocul.

(Incurajator.)

Desvoltă... te deschide...

Firică (repetând inmărmurit.)

Să mĕ deschid!..

Colonelul

Urgent...

Firică

Urgent!

Colonelul (cam mirat, la o parte.)

E ca un echo! (tare.)
Findcă 'ntr'alt moment
Nu vei găsì ureche (cu intenţie.)
mai binevoitoare
Vorbirea dumitale să soarbă cu ardoare.

Firică (la o parte, primblându-se prea ingrijat.)

Mĕ *urgentează* groaznic!... (cu amărăciune.)
Ei vezi, Firică, vezi!
Nu ar fi fost mai bine la colţul tĕu să şezi!
Şi ora trece, fuge! Aurora poate vine!...
Să dea şi căpitanul atuncea peste mine!...
O să se verse sănge!...

Colonelul (indemnător.)

Nu mai fi ruşinos.
Ai zis o vorbă mare... E pasu ăl mai frumos;
Păn' la o vreme toate: prea mari coloverinţe,
Ar semăna d'aproape cu mari necuviinţe;
(Redevenind serios.)
Sau.... dac'ai vrut a ride, te-aş intreba de ce?
(Demn.)
Ţin la paternitate!...

Firică (la o parte, desperat.)

M'afund din ce in ce.

Colonelul

Aşa era o dată, la patruzeci şi şase,
Un căpitan Iscoadă.... Se cam amorezase
De fina unei fine a popei din Cerneţi,
La punct la Gura Văei....

Firică (la o parte, pe cărbuni.)

Acum cu orice preţ,
Să-l depărtez!.. (uitându-se la ciasornic şi făcându-şi pĕrul vălvoiu.)
Sunt patru!!... abizul se deschide!...

Colonelul (urmând vesel povestea.)

Ce a păţit, sermanul:.. ş'acum imi vine a ride...

Firică (care se primblă turburat, deoadată se opreşte ca lovit de o idee; cu glas plin de durere şi iute.)

Ah! rizi!... şi uiţi că doamna...

Colonelul (mirat şi turburat.)

Scatolca?

Firică

S'a umflat!

Colonelul (perzĕndu-şi şirul.)

Scatolca mea!... umflată!... eu ce mĕ fac!...
(Ese desperat.)

Firică (cu explozie.)

Scăpat!

SCENA VII

Firică intăi singur, apoi **Păroi**

Firică (mai gândindu-se.)

Dar... n'am scăpat nimica!... mai mare 'ncurcătura,
Când o vedea că doamna nu şi-a schimbat turnura.
(Numĕrând pe degete.)
Plus, şeaoa; plus Ilariu; prea multe pe-un creştin:
S'o ştergem cum se zice: imi pare cel mai fin

Sfirşit pentru o dramă. O fi n'o fi frumoasă,
Dar fuga-*actualminte* imi pare sănătoasă.

(Mai gândindu-se cu părere de rĕu şi cu zimbet trist.)

Şi ce iau suvinire? Chibritu-acesta stins,
Ce mănă-i copilină a seară mi-a intins. (grăbit)
Dar uit că timpul sboară!... (zărind pe Ion şi chemăndu-l.)
Păroi!... Păroi!... Ioane...

(Ion se apropie.)

Urgent caii la brişcă!

Ion (pornind incetinel.)

Alerg cu poştalioane.

Firică (ear cu părere de rĕu şi cu suspin.)

Şi plec şi le las baltă, fără să fi putut
C'o oră inaintea acestui trist minut
Să trec sub vĕlul nopţii, cusut cu diamante,
Poteca argintată la braţu-unei amante;
Nici... (se intrerupe zărind in fund pe Emeroda, care inaintează tragic.)

SCENA VIII

Firică, Emeroda.

Firică

Asta ce mai este?... dar scap de ea uşor;
Trei magice cuvinte: (tare, luănd poză şi bătĕndu-se in piept cu toc)
Amor!... amor!... amor!...

Emeroda (apropiindu-se pasionată.)

Oh spune-mi!

Firică (la o parte ameţit.)

Nu strănută!...

Emeroda

Mângâe-a mea ureche,
Şi sufletu-mi ce arde de o arsură veche. (cu durere)
Sunt vre-o treizeci şi şase... (iute) pardon! nu este drept.
Sunt douezeci şi patru de ani de când aştept,
Ca harpă eoliană, ce vibră de furtune,
Cântarea amoroasă in mine să resune.

Firică (la o parte, prăpădit.)

M'a stins!

Emeroda (urmând mai inflăcărată.)

O da iubite! şi magicu-ţi cuvênt,
Căzù, ca pe o clae un foc adus de vênt.
(Aducêndu-şi aminte, cu durere)
E greu să stringi cu anii comoare de iubire!
Şi nimeni... să le cate... să mori de copleşire!
Şi e minut ce'n veacuri de veci nu voiu uita!
Când, de simţiri sfirşită, pot zice: sunt a ta!...
(Lasă capul pe umĕrul lui Firică, care se strimbă; apoi abia şoptind)
Tu mĕ iubeşti?... se poate!... mai spunemi-o!...

Firică (cu explozie.)

Eroare!

Emeroda (incremenită.)

Eroare!...

Firică (cu energie.)

Se'nţelege....

Emeroda (arătând biletul destinat Aurorei.)

Divina—astă scrisoare?...
Când să apropii cupa... eroare!... ah! eu mor!...
(Leşină in braţele lui Firică.)

Firică (cu spaimă.)

Imi vine tremuroră!... şi nici un ajutor!...

(Vĕzĕnd pe Ion.)

Odicolon mai iute!...

Ion (stănd pe loc, frăngĕndu-şi mănele şi strigănd.)

Vai!... ce-are să mai fie!
Vai! ce-mi vĕzură ochii...

Firică

Curată tragedie!

Ion (strigănd in toate părţile.)

Săriţi!... săriţi! că moare!... Săriţi!...

Firică (şi mai speriat.)

Ce vrei să faci?
Vrei să s'adune satul.... taci!

Ion (văităndu-se.)

Vai de mine!...

Firică (răstit.)

Taci!
Scrisoarea cui ai dat-o, fiinţă păcĕtoasă?

Ion (la o parte.)

Să spun cum mi-a zis Leanca. (tare, tot plăngĕtor.)
Aţi zis; la cea frumoasă.

Firică (plin de necaz.)

Şi asta e, păcală?

Ion (scărpinându-se in cap)

Dĕ... daca mi-a plăcut!...
Dac' ordonaţi intr'altfel, aşa aş fi făcut.

(In timpul acesta, atraşi de sgomot sosesc toţi.)

SCENA IX

Toţi

Scatolca (frăngĕndu-şi măinele.)

Copila mea!.. copila!.. (se răpede o ia din braţele lui Firică, care e mai fără simţire, o aşează pe o bancă şi incepe să o bată pe palme.)

Colonelul

Fetiţa!

Scatolca

Vai de mine!
Curĕnd, pene de găscă... *coton* să o afum. (către Firică.)
Ce i-ai făcut, respunde?

Colonelul

Cum i-ai eşit in drum?

Scatolca (desperată, punĕnd măna pe scrisoare.)

Ce văz!... şi o scrisoare!

Toţi (in cor, indignaţi.)

Scrisoare!

Scatolca (mai plăngĕnd.)

Mititica!
Ea care primăvara roşea căud păsărica...

Ilariu (văzĕnd că nu ştie cum să sfirşească.)

Et coetera

Scatolca (ridicând ochii la cer.)

Ce groază!

Ilariu

Ce crimă!

Colonelul

Ce scandal!
Dela treizeci şi şase n'am dat peste-aşa val!

Scatolca

Ce imondicitate!

Ion (profitând de un moment de tăcere.)

Cucoane, caii gata.

Scatolca (tresărind)

A pus caii!

Toţi

S'o fure!

Scatolca

Leşin!... să-mi fure fata...

Colonelul (bătĕndu-se pe frunte.)

Acum pricep minciuna!... grozav machiavelismu!
Dar îl provoc la spadă... de şi
(Cam strimbându-se când ridică braţul.)
Am reumatismu.

Ilariu (inaintând cu gest dramatic.)

De vei cădea, iau rândul; ruşinea mĕ priveşte:
Eu l'am adus in casă...

Colonelul (plin de durere.)

Şi eu i-am zis: „pofteşte!“

Firică (tare mişcat la o parte.)

Imi vin toate 'n potrivă... să 'nchid ochii şi eu:
Ori cum mĕ voiu intoarce, mĕ incurc şi mai rĕu.
Să spui c'acea scrisoare, primit-a din greşală?
Cu căpitanu 'n spate nici marea nu mĕ spală.
Fatalitatea cere... să beau acest pahar;
Aşa dar... (tare.) Cer cuvĕntul!... Sunt gata să repar.

Scatolca (neputând crede de bucurie.)

E gata!

Emeroda (deşteptându-se printr'un căscat.)

A!

Toţi

E gata!

Colonelul

Staţi! Să nu perdem capul!

Aurora (stringând mâna lui Ilariu.)

Suntem uniţi, iubite!

Ilariu (cu bucurie.)

Scăpaţi! (la o parte.)
Inghite hapul!

Scatolca

A la bunior!

Ilariu

Ei, bravo!

Aurora

Ce nobil!

Colonelul (şi mai entusiast.)

Ce sublim!

Scatolca (sărindu-i de gât.)

In braţe, vino 'n braţe' ca să te resplătim.

Colonelul (ştergĕndu-se la ochi de emoţiune.)

Mireaso, numai plânge; voiu numai ris şi glume:
„In ciasul acest vesel, şterg lacrima din lume.“
Precum a zis poetul. (Făcĕndu-le semn să-şi dea mâna.)
Voiu să vĕ vĕz in grup.
(Cătră Firică.)
Dă-i mâna. (Unindu-le mânele.)
Fiţi ferice! (Cătră Firică, plângĕnd de bucurie.)
Dă-mi voe să te pup.
(Ii sare de gât.)

Aurora

Dă-mi voe să-ţi string mâna, iubitule cumnate.

Firică (la o parte, uitându-se încă amoros)

Ah! drăcuşorul ăsta, m'ar duce şi'n păcate!

Aurora (incet cătră Leanca.)

De nu erai tu, Leancă...

Leanca (incet.)

Dĕ, cuconiţă, fac
Ce pot; şi-mi pare bine că v'a eşit pe plac.

Colonelul

Dar bine, frăţioare, să fi venit de-adreptul,
Dacă-ţi plăcea atăta; auzi! să-mi sparg eu pieptul!
Pe când aveai şoseaoa, să iei drumul cel greu!
Dar te pricep... romantic;... aşa eram şi eu.

Ion (către Leanca, incet)

Acum să dănţuiască şi nouĕ Isaiia.

Leanca (prea afirmativ şi serios.)

Intăi să crească inul din care să ţes iea.

Ion (convins.)

Aşa, ei bine.

Firică (lui Ion, pe infundate,)

Nunta, ca să te veseleşti,

Ion (surizĕnd prosteşte.)

Ii trebue şi tobă.

Firică

Spinarea să-ţi găteşti!

Emeroda (stringĕnd amoros pe Firică de braţ.)

Ah! crudule, ce glumă!... şi sunt aşa nervoasă!

Firică (cu un suris plin de amărăciune.)

Pardon n'o voiu mai face.

Colonelul (vesel.)

Acum...

Leanca (care s'a dus şi s'a intors.)

Poftiţi la masă!

Colonelul

Dă braţul, gińerică.

Ilariu (vesel lui Firică.)

Frumos ai tras la sorţ.

Firică (amărît, dănd braţul Emerodei fără a se uita la dĕnsa, la o parte.)

Firică, ai păţit'o!... speranţa in divorţ.

(Sfirşit).

I. CERKEZ.

DOCUMENTE DELA MIHAIL RACOVIŢA V.V.

D. St. Emilian profesor la Universitatea din Iaşi, ne comunică mai multe documente inedite dela Mih. Racoviţă V.V. din care două conţin, in aproape aceleaşi cuvinte, cartea de dăruire a moşiei Spinoasa dela judeţul Hârlăului către Constantin Costache vel vistiernic, care moşie fusese luată de domnul Mihail Racoviţă V.V. in a treia sa domnie dela Vasile Ciaurul biv vel stolnic care se răsvrătise incontra Domnului şi trecuse in partea Nemţilor cu prilejul războiului dintre Turci şi Nemţi din 1718. Domnul insă, pentru a indreptăţi această despoiere a boerului răsvrătitor pretindea că acesta i-ar fi rămas dator cu o sumă din disetina stupilor ce i-ar fi vândut-o şi pentru această datorie face să i se adjudece de divan (Arhiereii şi toată Boierimea) trei moşii: Băiculeştii din jud. Neamţului, Hălăuceştii la Suceava şi Spinoasa, precum şi nişte curţi din Iaşi pe care le dă prin documentul al III-lea lui Sandu Sturza. Prin aceste dăruiri Domnul vrea să despăgubească pe acei doi boieri de cheltuelile ce făcuse cu scoaterea robilor dela Tătari cu care Domnul se ajutase in lupta sa incontra Nemţilor, dar care după obiceiul lor, deşi aliaţi şi sprijinitori ai Domnului prădau ţara in chipul cel mai neomenos.

Aceste documente intăresc intr'un chip autentic istorisirea evenimentelor petrecute in Moldova cu prilejul acestui războiu in care Domnul M. Racoviţă a fost asediat in monăstirea Cetăţuia lângă Iaşi de o trupă de Nemţi. Pe aceştia i-a invins cu ajutorul Tatarilor, ear căpitanul Neamţ Franţoj sau Ferencz a fost ucis şi ingropat la locul unde se află şi astăzi sub Cetăţuie o cruce mare de peatră care se numeşte „cerdacul lui Ferenţ.“ Istorisirea acestor intâmplări se află cu multe amănunţimi in Niculae Mustea (Ed. nouă a Letop. IV p. 57 şi urm.) Spusele cronicarului corespund in totul cu relaţiunea conţinută in documentele ce publicăm

deși aceste se intind asupra meritelor lui Costache și ale lui Sturza de care nu pomenește cronicarul. De mare interes sunt aceste documente mai ales pentru că arată suferințele ce le indura țara dela Tătari, chiar când veneau ca prieteni și aliați, ceeace ne face a intrevedea ce trebue să fi fost când veneau ca dușmani.

† Къ цнлл лвй Дн҃нєзєк Нѡ҃ Мнхáй Рлкѡвицѫ Кѡсѣ҃ѡ Дѡмн цъ҆рни Мѡ҃лдѡвни. Фр҃че цирє къ а҆ча́стъ кърте, л но́лстрѫ, тутєрѡ҃ кун съ шлде а҆цн҃, Лденъ цнлвиндзне Дн҃нєзъѣ шн҃ нна́трєѫ Дѡмнн҃є дєл҃ бенн҃т҃ ѧ цлрл ноѡ́стрѫ ѧ Мѡлдо́кл ѧнтрѫ а҆чєлл҃ а҆нъ ѕскд (7224, séu 1718) ѧчєнє́тлѵ ръѕко́ю нємцїй, къ нутърничїй стъпа́нїй нѡ҃црн тѵрч шн тапла́ндѵ҆с бнрки-тѡ́рй нємцїй лсунрл тѵрчилоръ стъпа́нилѡ҃ нѡ҃црїи, ѧплáтъ слѵ шй ѧнлѵт де гнйдѵрнѣ р҃ѣле, ѡ҃ сáшъ де коáр҃ și de mazili de țară asupra Domniei noastre și asupra țării, intre care cel mai intâiu incepĕtoriu și povoață acestui lucru fără cale, fost-au Vasile Ciaurul biv. vel. Stolnic, și cu cumnatu-sĕu Iordache Aslan biv. vtori spătariu și cu alt neam al lui, carii mergĕnd in țara ungurească, s'au inchinat ghenerariului de Brașeu, luându-și nume de grof, au inchinat la nemți, și pămĕntul țĕrei noastre până in apa Siretului. Și s'au așezat in monăstirea Cașinului, unde adunând Vasile și pre alți boieri și mazili și feciori de boieri de țară au tras de acolo și la cetatea Neamțului de o au apucat prădând și jecuind monastirile și pre boieri, și pre cine și afla, fără de nici o socoteală pre carii nu se supunea lor, și fiind prin tărguri și neguțători turci, trimitea podiazuri, acest incepĕtor de fapte rele Ciaurul, de robea pre turci, și-i ducea poclon de-i inchina ghenerarului de Brașeu, pentru să-și mărească cinstea sa. Care fapte ințelegĕndu-le puternica Impĕrăție n'au suferit, ci cu mare urgie s'au scrăbit asupra țărei noastre, incăpĕnd și Domnia mea in prepus, cumcă și noi am hi fost ajunși cu dĕnșii, numai Dumnezeu vrĕnd să descopere dreptatea noastră și nu până in sfîrșit să se prăpădească acest pămĕnt. Sfătuit'au de au trimis ei două podiazuri, cu unul dară au mers singur Ciaurul de au robit pe sora mea, și o au dus-o o au inchinat ghenerarului de Brașeu, ear cu alt podiaz s'au pornit Franțoz căpitanul de au venit asupra noastră, aici in Iași, să ne ie pre noi in robie, și pre boierii carii se afla pre lângă noi să-i omoare, și casele lor să le jecuiască, și să robească, cât și sfintele monăstiri, și pre neguțători să-i prade și să-i jecuiască

de tot ce ar avea. De care lucru și noi luând veste, că vin asupra noastră, am răpezit pre boierul nostru cinstit și credincios, Dumnealui Costandin Costache vel. vistiernic, la o samă de Tătari, ce era orănduiți de puternica Impĕrăție pentru paza țărei, ca să vie cum mai ingrabă, și in vreme ce ne-au incunjurat podiazul la Mănăstirea Cetățuia, unde eram noi cu toată boierimea inchiși, eată intracea dată sosind și Dumnealui vistiernicul cu Tătarii. Eșitam și noi asuprale, și cu ajutorul lui Dumnezeu, i-am biruit precum s'au vĕzut și așa am eșit și noi dintr'acel prepus de cătră stăpăni. Numai după izbănda ce am făcut, pornindu-ne cu Tătarii, ca să le spargem și cuibul lor din cetatea Neamțului, măcar că l'am și spart cu ajutorul lui Dumnezeu, insă Tătarii, cum au trecut Siretul, au și inceput a prăda și a robì țara pănă in munte care robie, și pradă nu se va putea uita in veci, și nici cu atăta nu s'au părăsit acel făcĕtor de rĕu Ciaurul, ci eară au inceput a face podiazuri, și a prăda in țară pre unde ajungea, stringĕndu-se la Mănăstirea Cașinului și la Mira. Unde și acolo din porunca puternicei Impĕrății, in două rănduri am mers cu mulțime de Tătari asupra-le, de i-am scos și din Cașin și din Mira, risipind și spărgĕnd zidurile monăstirilor acestora, din pocunca stăpănilor, și earăș nespusă pradă și robie s'au făcut nevinovaților locuitori, pentru spurcata a lui faptă. Deci voim să arĕtăm pentru acei boieri și mazili ce au făcut aceste zarve, carii cu faptele lor au adus țărei, perire și robie, cumcă nici unul dintre dĕnșii nicio nevoie sau strimbătate, dela noi n'au avut, ci numai ei ca niște oameni din fire rĕi, nesocotind la ce ar venì lucrul, au adus țărei stingere, cu robia ce s'au făcut, care intăi Vasile Ciaurul, cumpărănd dela noi deseatina de stupi la ținutul Bacăului, pentru.... galbeni, din care sumă ne-au dat unul eară..... cu banii mierii, el n'au vrut să ni-i dea fiind venitul nostru. Ci cu acei bani au adunat cătră sine tălhari, cum s'au pomenit mai sus, din care bani nici noi păgubași n'am vrut să fim, ci cu judecata Archiereilor și a toată boierimea, i-am luat trei sate a lui, anume Buciulești, in ținutul Neamțului, și Halaucești la Soceava, și satul Spinoasa cu alte părți ce ar hi impreunate la acest hotar, dela ținutul Hărlĕului pre Bahluiu, pentru banii ce ne-au luat, dintre care moșii, eată că Domnia mea m'am milostivit, și am miluit, și am dat boierului nostru, cinstit și credincios Dumnealui Costantin Costache vel visternic, satul Spinoasa, la ținutul Hărlĕului impreună cu alte părți de ocini ce ar fi im-

prejurul acestui sat impreunate intru acel hotar, cu tot venitul de pre tot hotarul, cu vad de moară in apa Bahluiului, şi cu vecini ce se vor afla dintr'acel sat, pentru direaptă slujbă ce ne-au slujit Dumnealui, şi cu mare osirdie făcĕnd multă osteneală la această vreme, căt şi pentru robia ce s'au făcut, pre Dumnealui l'am pus epitrop, şi l'am trimis la Măria sa Hanul, şi la Sultanii, zăbovind mai mut de jumĕtate de an, in Bugiac pentru scosul robilor, cu multă osteneală, deci cu multă cheltuială şi cu daruri au scos multă samă de robi, indatorindu-se pre la neguţători Turci, pentru norodul de obşte, cum şi pănă astăzi aflăndu-se ţara noastră intru mare slăbiciune, nu s'au putut plăti Dumisale de plin, pentru aceea şi Domnia mea, l'am miluit cu acest sat, ce mai sus s'au zis anume Spinoasa cu alte părţi ce ar fi impreunate la acest hotar, pre unde au ţinut Ciaurul, şi alţii de mai nainte, să-i fie Dumisale dereaptă ocină şi moşie cu tot venitul de pre tot hotarul, cu vaduri de moară in apa Bahluiului, şi cu vecini ce se vor afla dintr'acest sat, neclintit şi neruşiit in veci. Aşijderea şi după a noastră viaţă şi Domnie, pre cine-l va alege Dumnezeu, a fi Domn, ori din neamul nostru sau din străini, in ţara noastră in Moldova, poftim ca să nu strice această a noastră danie şi miluire, ci mai tare să inoiască şi să intărească, precum şi noi daniile şi miluirile altor Domni, de mai mai nainte de noi, le inoim şi le intărim, măcar că pot să se afle vreunii, vreodată, a indrepta pre unii ca aceştia, adeverind, cumcă şi de alte dăţi, s'ar fi mai prilejit intr'acest chip, dar ăncă şi stingere şi istov, precum s'au tămplat din spurcată faptă acestuia, nici odinăoară ţărei noastre aşa nu s'au tămplat, precum leatopiseţele sunt de faţă să voiu că nu aş socoti, să se afle nime indreptătoriu unuia ca acestui. Eară cine s'ar afla indreptătoriu unuia ca acesta, eată şi acela este dovedit, că au fost tovarăş acestui făcĕtoriu de reu, şi pustiitoriu pămĕntului. Pentru aceea ca să-i fie dela Domnia mea direaptă danie şi urie intărit Dumisale, cu tot venitul, neruşiit, şi neclătit in veci, şi altul să nu se amestece peste această adevĕrată carte a noastră.

S'au scris in Iaşi anul ȝcĸs Dec. 1.
7226

(Semnat) *Ioan Mihaiu Racoviță V.V.* in a treia Domnie.

(L. S.)

† Ѡ Михаи Ракокицъ Ковско, Кфіеж Матіж Гиръ Земли Мѡсной, Фа́чѣ цинре изѣчастъ, карте а дѡминіей мене, tuturor cui se cade a ști, pentru slugile cele adevĕrate carii se află cu slujbă incredințată pre lângă stăpâni in vremile cele aducĕtoare de primejdii, cum se cade stăpânilor a-i miluì, și a-i cinstì, cu cele ce sunt de folosul lor. Cu cât mai vĕrtos dară se cuvine Domnilor a miluì și a cinstì pre boierii sĕi, carii cu credință se află in vremi primejdioase pre lângă Domn. Pentru ca și alții vĕzênd să urmeze cu credință a slujì stăpânilor sei. Eată dară in a treia Domnie a noastră miluindu-ne Dumnezeu a venì in țara noastră in Moldova, intru acelaș an Ѱскд (7224) inceput-au rezboiu Nemții cu puternicii stăpânitorii noștrii cu Turcii, și dând Dumnezeu biruință Nemților asupra stăpânilor noștrii, și sĕmețindu-se Nemții, au inceput a eșì din țara ungurească Nemți și catane, și aici in țară la noi, prădând și jecuind la munte, pre care vĕzêndu-i o samă de boieri și mazili de țară, indată s'au umplut de gânduri rele, asupra Domniei noastre, și asupra țărei. Intre care cel mai intâiu incepĕtor și povață acestui lucru fără cale, fost-au Vasile Ciaurul biv. vel stolnic, plăcêndu-i a-și face nume tâlhăresc. Mers-au singur in țara ungurească de s'au inchinat la ghenerarul de Brașeu, și și-au luat nume de grof, cât și pământul țărei noastre l'au inchinat Nemților până in apa Siretului, și cuibul sĕu și-au pus in Monăstirea Casinului, carele adunând către sine, și pre alți boieri și mazili, feciori de boieri de țară, au strins de acolea și la cetatea Neamțului de s'au apucat, prădând și jecuind pre toți, și monăstiri și boieri, și pre cine și afla, fără de nicio socoteală, pre carii nu se supusese lor. Și fiind și Turci negutători prin tĕrguri trimitea podiazuri, acest incepĕtor de fapte rele Ciaurul de-i robia pe Turci și-i ducea poclon ghenerarului de Brașĕu ca să-și mărească cinstea. Care fapte intelegênd puternica impĕrăție, n'au putut suferì, ci cu rea urgie s'a *scrâbit* asupra țărei noastre, incăpênd și Domnia mea la prepus, cumcă și noi am fi fost agiunși cu dĕnșii. Numai Dumnezeu vrênd să descopĕre dreptatea noastră, și nu până in sfirșit să se prăpădească acest pământ. Svătuit-au de au trimis două podiazuri, cu unul singur Ciaurul au mers de au robit pe sorumea, și o au duso de o au inchinat ghenărariului de Brașĕu. Eară cu alt podiaz s'au pornit Frantoz Căpitanul de au venit asupra noastră aici in Iași, să ne ia pre noi in robie și pre boierii carii se afla pre lângă noi să-i omoare, și casele lor să le jecuiască și să le robească. Cât și

svintele monăstiri şi pre neguţători, să-i prade, şi să jecuiască de tot ce ar avea. De care lucru şi noi luănd veste, că vin asupra-ne, am răpezit pre boierinul nostru cinstit şi credincios Dumnealui Costantin Costache vel visternic la o samă de Tătari ce era orănduiţi de puternica Impĕrăţie pentru paza ţărei, ca să-i aducă cum mai ingrabă. Şi in vreme ce ne-au incunjurat podiazul la Mănăstirea Cetăţuia, unde eram cu toată boierimea inchişi, eată intr'acea una vreme sosind şi Dumnealui visternicul cu Tătarii. Eşit-am şi noi asupră-le, şi cu ajutorul lui Dumnezeu biruindu-i precum s'au vĕzut, am eşit şi noi dintr'acel prepus de către stăpăni. Numai după isbănda ce am făcut, pornindu-ne cu Tătarii ca să le spargem şi cuibul din cetatea Neamţului, măcar că l'am şi spart, cu ajutorul lui Dumnezeu, insă Tătarii, cum au trecut Siretul au şi inceput a prăda şi a robì ţara pănă in munte, care robie şi pradă nu se va putea uita in veci, şi nici cu atăta nu s'au părăsit acel făcĕtor de rĕu Ciaurul, ci ear au inceput a face podiazuri şi a prăda pre unde şi ajungea stringĕndu-se la Caşin şi la Mira, unde şi acolo din porunca puternicii Impĕrăţii, in douĕ rănduri am mers cu mulţime de Tătari asupră-le de i-am scos din Caşin şi din Mira, şi i-am răsipit zidul monăstirilor acestora cu porunca stăpănilor, şi earăş nespusă pradă şi robie s'au făcut nevinovaţilor locuitori pentru spurcata a lui faptă. Deci voim să arĕtăm pentru acei boieri şi mazili ce-au făcut aceste zarve, carii cu faptele lor au adus ţărei mare perire şi robie, cum nici unul dintre dĕnşii, nicio nevoie sau strimbătate, despre noi n'au avut, numai ei ca nişte oameni din fire rĕi, nesocotind la ce ar venì lucrul cu faptele lor, au adus ţărei stingere, cu robia ce s'au făcut. Care intăi Vasile Ceaurul, cumpărănd dela noi deseatina de stupi la ţinutul Bacăului pentru.... galbeni, din care sumă ne-au dat ȣ̃ⲏⲩ, eară... cu banii mierii n'au vrut să ne-i dea fiind venitul nostru, ci cu acei bani au adunat către sine tălhari, cum s'au pomenit mai sus, de care bani nici noi păgubaşi n'am vrut să fim. Ce cu giudecata Archiereilor, şi a toată boerimea, i-am luat trei sate a lui, anume Buciuleştii la Neamţ şi Halauceştii la Soceava, şi Spinoasa la ţinutul Hărlĕului pre Bahluiu, pentru banii ce ne-au luat. Dintre care moşii eată că Domnia mea m'am milostivit, şi am miluit, şi am dat boierinului nostru cinstit şi credincios, Domnului Costantin Costache vel visternic satul Spinoasa, la ţinutul Harlĕului, cu tot venitul de pre tot hotarul, cu vad de mori in apa Bahluiului şi cu vecini, ce s'ar afla de acel sat,

pentru direapta slujbă ce ne-au slujit Dumnealui, şi cu mare osirdie, multă osteneală au făcut la aceste vremi, cât şi pentru robia ce au făcut. Pre Dumnealui, l'am pus epitrop, şi l'am trimis la Măria Sa Hanul şi la Sultani cât mai mult de jumătate de an au zăbovit umblând prin Bugeac pentru scosul robilor, deci şi robi cătăva samă au scos cu nevoinţia Dumisale şi cu multă cheltuială, şi daruri unora şi altora, pentru nărodul de obşte, indatorindu-se pre la neguţători Turci, cât şi până astăzi, aflându-se ţara, la mare slăbiciune, nu i s'au putut plăti Dumisale deplin. Peutru aceea şi Domnia mea l'am miluit cu acest sat, ce mai sus s'au pomenit anume Spinoasa, ca să-i fie Dumisale direaptă ocină şi moşie cu tot venitul de pe tot hotarul cu vaduri de mori in apa Bahluiului, şi cu vecini ce se vor afla dintr'acest sat, neclintit şi neruşiit in veci. Aşijderea şi după a noastră viaţă şi Domnie, pre cine-l va alege Dumnezeu a fi Domn, ori din neamul nostru, sau din străini, in ţara noastră in Moldova, poftim ca să nu strice această a noastră danie şi miluire, ce mai virtos să inoiască şi să intărească, precum şi noi, daniile şi miluirile ai altor Domni, ce-au fost naintea noastră, le inoim şi le intărim. Măcar că pot sĕ se afle vreunii vreodată, a indrepta, pre vreunii ca aceştia, adeverind că şi de altedate, s'au mai prilejit intr'acesta chip, dară ăncă şi stingere şi istov, precum s'au tămplat din spurcata faptă acestuia, nici odinăoară, ţărei noastre aşa nu s'au tămplat, precum leatopeseţele sunt faţă, să voiu că nu aş socotì să se afle nime indreptătoriu unuia ca acestuia. Eară cine s'ar afla indreptătoriu unuia ca acesta, eată şi acela este dovedit, că au fost tovarăş acestuia, şi pustiitoriu pămĕntului. Pentru aceea ca să-i fie dela Domnia mea direaptă danie şi urie intărit Dumisale, cu tot venitul neatins *neruşiit* şi neclătit in veci. **ѝи Длсжнс ѕимшлс̑ прс̑ сн̄ и̑стин̄ Листѣ нлшс̑.**: şi altul să nu se amestece la această dreaptă carte a noastră.

Оу̑ Ксѣх лѣт̂ Sс̑кѕ а̑

Дспскрїж Л Трстїс Гпстрл:

Инсх Л Пи́кс̑, Къмъръ:

(Semnat) *Ioan Mihai Racoviță Voevod.*

Іон Міхаи́ Рлновиц к. к.

(L. S.)

Cu numele Tatălui și al Fiului și a Duhului svănt leg și afurisesc pre acela ce ar strica sau și carii ar indemna, sau Domnul carele in silă și in putere are vrea să strice această danie, unii ca aceia să fie neiertați și parte să aibă cu Iuda și cu rodul cel necredincios al jidovilor, că aceasta easte cu drept judecata noastră a tuturor, s'au dat Măriei Sale lui Vodă și Măria Sa l'au dat dintru a Măriei Sale milă Dumisale lui Costantin Costache vel Visternic pentru dreaptă slujbă ce-au arătat intr'aceaste vremi și Măriei Sale și pentru toți păminteniĭ după cum s'au pomenit mai sus. Gedeon Mitropolit Moldo-Vlahiei.

† Ꙗ҃ω Μιχαὶλ Ῥακοβιτ҃ъ: Κώć Κω. Б҃ѡгею. Μ҃аѳѣю. Гиръ. Sєлаѵ Μ҃ѡскѡи: — Facem știre cu această carte a Domniei mele tuturor cui se cade a ști. Eată dar in a treia Domnie a noastră. Miluind Dumnezeu in țara noastră a Moldovei: intru acela an la văletul ҂зсκд: (7224) sau 1716 d. Ch.). Inceput-au resboiu Nemții cu puternicii stăpănii noștrii Turci, și dănd Dumnezeu biruință Nemților asupra stăpănilor noștri. Eară o samă de boieri și mazili de țară, vězěnd izbănda Nemților, asupra stăpănilor noștri, indată s'au implut de gănduri reale asupra Domniei noastre și asupra țărei, intre care cel mai intăiu incepětoriu și povață, fost-au Vasile Ciaurul. Mers'au singur in Țara Ungurească de s'au inchinat Ghenerariului de Brașĕu, și ș'au luat nume de grof, căt și păměntul țărei noastre l'au inchinat Nemților pănă in apa Siretului, și cuibul sĕu și-au pus in Monăstirea Casinului, care aducěnd cătră sine și pre alți boieri și mazili și feciori de boieri de țară, s'au tras de acolea și la Cetatea Neamțului, de au apucat prădănd și jecuind pre toți, și mănăstire și boiari și pre cine își afla fără de nici o milă și socotință. Și fiind și Turci negutători prin tĕrguri, trimitea poghiazuri acest incepětoriu de reale Vasile Ciaurul de-i robia pe Turci, și-i ducea poclon Ghenărariului de Brașĕu ca să-și mărească cinstea sa, care fapte intelegěnd stăpănii noștrii n'au putut suferì, și cu rea urgie s'au scărbit asupra țărei noastre, cum era să se dea toată țara in robie și in sabie, incăpěnd și Domnia mea la prepus, cumcă și noi am fost agiunși cu děnșii, numai Dumnezeu vrěnd să descopere dreptatea noastră, și nu pănă in sfirșit să sě prăpădească acest păměnt. Sfătuit-au dar Vasilie Ciaurul și cu soțiile lui de-au trimis douě poghiazuri, cu unul singur Ciaurul au mers de au robit pre sora noastră Maria reposatului Costandache vel Stolnicu și au dus-o de-au inchinat-o Ghenerariului de Brașĕu. Eară c'un poghiaz s'au pornit Fraț̆aj că-

pitanul de la Cetatea Neamțului. De-au venit asupra noastră aicea in Iași să ne ie și pre noi in robie și pre boierii cari se află pre lângă noi să-i omoară și casele lor să le jecuiască de tot ce-ar avea. Și'n vreamea ce ne-au incunjurat poghiazul in curtea Domnească. Iară Dumnezĕu nevrĕnd ca să fie pre voia lor, dând izbândă nouă, care și Franțuj căpitanul au căzut la mâna noastră. Atunci am eșit și noi dintr'acel prepus de către stăpâni. Numai după izbânda ce-am făcut pornindu-ne Tătarii ca să le spargem și cuibul din cetatea Neamțului. Măcar că l'am și spart cu ajutoriul lui Dumnezeu. Insă Tătarii cum a trecut Siretiul, au și inceput a prăda și a robì țara pără in munte. Care robie și pradă nu se va putea uita in veci. Și nici cu atăta nu s'au părăsit acel făcĕtoriu de reale Vasilie Ciaurul. Ce eară au inceput a face poghiazuri și a prăda și spre Prut, la ținutul Cohurluiului și a Falciiului, agiungi poghiazurile lor, au jecuit și au prădat pre bieții păminteni fără de nicio milă. Și cuibul lor le era la monăstire la Cașin și la Mira. Și acolo, din poronca puternicei Impĕrății in două rânduri am mers cu mulțime de Tătari asupră-le de i-am scos din Cașin și din Mira, și earăș nespusă pradă și robie s'au făcut nevinovaților locuitori pentru spurcatele lui fapte. Deci voim se arătăm pentru acei boiari și mazili ce-au făcut aceea zarvă, care cu faptele lor au adus țărei mare perire și robie nespusă. Cum nici unii dintre dĕnșii nici o nevoie sau strimbătate despre noi n'au avut. Numai ei ca niște oameni din fire rĕi nesocotind la ce a vinì lucrul, cu faptele lor au adus țărei stingere cu robie ce-au făcut care intăi Vasilie Ciaurul cumpărând dela noi desetina de stupi la ținutul Bacaului pentru..... din care sumă neau dat... iar... cu banii mierei n'au vrut să ni-i dea fiind venitul nostru. Ce cu acei bani au adunat către sine tălhari cum s'au pomenit mai sus, de care nici noi păgubași, ce cu judecata Archiereilor și a toată boierimea i-am luat trei sate a lui anume Buluceștii la Neamțu și Hălăucești la Suceava și Spinoasa la ținutul Harlĕului și Curțile din Iași, pentru banii desetinei ce ne-au, dintre care moșii eata Domnia mea m'am milostivit de am dat și am miluit cu acele curți din tĕrgul din Iași și cu tot locul lor precum au fost ingrădite mai inainte: pe cinstit și credincios boierinul nostru Dumnealui Sandul Sturza vel Ban pentru a lui și incredințată slujbă ce-au slujit Domniei mele și țărei. Pentru căci și când au venit Freanț Căpitanul și cu Velicico Sulgerul cu cătanele cu oaste asupra noastră eară dela

Dumnealui am avut ştire de venirea acelor tălhari asupra noastră la Iaşi, făcĕndu-ne ştire din Cărligătură, fiind fugit de cătane, şi tămplăndu-sĕ de au trecut la venirea acei tălhari pe la satul Dumisale pe la Ruginoasa, inştiinţăndu-sĕ şi Dumnealui dintr'o slugă a Dumisale; indată au trimis de ne-au dat ştire de venirea acelor catane, ca să ne păzim. Ca să-i fie dela Domnia mea, direaptă ocină şi moşie şi uricĕ de miluire Dumisale şi ficiorilor Dumisale, şi strănepoţilor Dumisale stătător in veci. Osebit de aceste pornindu-se oaste Tătărască după acei tălhari până la cetatea Neamţului, prada ce s'au făcut, s'au pomenit mai sus, ear la intors lovind pe la satul Dumisale pe la Ruginoasa multa pradă i-au făcut de i-au măncat ce-au găsit la casa Dumisale tot, până şi stupii, vaci, boi i-au luat. Eară când au fost la a doua venire a oştii tătăreşti, când au mers in sus, şi Domnia mea la Caşin, cu Aslanai Mirze cu oaste, eară s'au tămplat de s'au făcut mare pagubă, că i au măncat multe priseci de stupi, dela ţinutul Neamţului, şi dela Bacău. Deci pentru acea mare slujbă ce ne-au făcut şi pentru multă pradă ce-au avut dela Tătari, pentru aceea şi Domnia mea l-am miluit şi i-am dăruit aceste curţi. Drept acea şi in urma noastră pe care va miluì Dumnezeu cu Domnia ţării noastre a Moldovei, poftim ca să nu surupe a noastră danie şi miluire. Căci pentru a lui dreaptă slujbă l-am miluit ce mai vĕrtos ca să aibă a-i da şi a-l miluì, ş'a-i intărì pentru a sa vecĭnică pomenire. Eară de s'ar afia, vr'unii vr'odată a'ndrepta, vr'unii ca ceştia vicleni, adeverind că şi de alte date s'au mai prilejit intr'acesta chip, dar ăncă şi stingeri şi istov, precum s'au tămplat din spurcatele fapte acestuia. Nici odinioară ţărei aşa nu s'au intămplat, precum leatopiseţile sunt faţă să voiu că nu aşa socotì să sĕ afle nimea indreptătoriu unuia ca cestui. Eară cine s'ar afla indreptătoriu eată că şi acela este dovedit că i-au fost tovarăş la veclenia acestuia şi pustiitoriu pămĕntului şi svintelor monăstiri. Deci să n'aibă in veci a se respunde cătră aceste curţi. Căci ca şi in zilele altor luminaţi Domni şi răposaţi Domni cari s'au rădicat asupra Domnului, cu sabie: pururea şi-au perdut moşiile sale, in viclenie, precum easte adeverit intru toţi. Pentru aceea poftim pe luminaţii Domni in urma noastră ca să-i intărească aseminea şi milostivul Dumnezeu să-i intărească Domnia lui cu mare linişte, despre toţi vrăjmaşii lui. Eară carii ar lăcomì să strice această danie a noastră sĕ fie treaclet şi blăstĕmat de Domnul Dumnezeu şi de Maica Precista, şi de patru

evanghelişti, şi parte să aibă cu Juda şi cu rodul cel necredincios a Jidovilor, carii au strigat asupra lui Christos sângele lui preste dĕnşii şi pre feciorii lor şi să fie Anaftima, şi altul nime să nu se ameastece peste cartea Domniei mele. Aceasta scriem noi.

(Semnat) *Ioan Mihai Racoviţă Voivod*

ѡ҆ꙋ ıа҃ вѫлє҃ ꙁ҃ски а҃ ке
Ва́ дн҃и Трѣ҃т Гнтпа҃:
Гли Гораш҃ сн҃ь Ва́си́лїє по́пїи
ѡꙋрикарꙋ҃.

(L. S.)

IDEALUL POPOARELOR IN SECOLUL NOSTRU

FORŢA, UTILITATEA ŞI DREPTATEA

Dacă aruncăm o privire asupra tendinţei popoarelor către menirea lor, vedem că nu se conduc toate de aceleaşi principii. Deşi natura omenească este pretutindinea aceeaşi, cu toate acestea, fiecare popor işi are idealul seu, dictat de temperamentul şi caracterul seu.

Ideile, fără indoială, variază de la popor la popor ca părerile indivizilor. Adevĕrul insă trebue să fiă unul şi acelaş şi chiar dacă se poate face *deosebire intre adevĕruri*, trebue neapărat să se admită dintre ele pe cel care este evident.

Este vorba de a şti care este poporul, ce se conduce mai bine in lupta pentru conservarea şi desvoltarea sa, — care, din popoarele cele mai inaintate in cultură, poate servì ca model conducĕtorilor unui stat. Trebue oare să mergem pe urmele poporului German, Englez, ori Francez?

Să cercetăm.

Să luăm mai intăi pe Germania, această ţară care pare in secolul nostru a fi cea mai puternică. Dupe tendinţele spiritului acestei ţări precum şi după filosofia sa, *supremul bine*, — principiul care tinde este *Forţa*. — Atăt Hegelianii căt şi filosofii materialişti ai Germaniei, recunosc că *forţa* este principiul cel superior in care toate celelalte se resumă, este *scopul* mersului activităţii sociale. Un popor, atunci este fericit, avut, in stare de a se devolta cu inlesnire, atunci are mai multe drepturi, faţă cu celelalte popoare, cănd este *tare*. Dacă nu este tare, nu are nici un *drept*, — nici acel de a trăì! Dreptatea, după tĕlcuirea dată cugetării marelui cancelar german, formulată prin pretinsa axiomă: „*forţa primează dreptul*,“ se mĕsoară după intensitatea puterii. Cu căt, un popor este mai tare, cu atăt are mai multe drepturi,

pe cari, neapĕrat, le reclamă la ori-ce ocasiune, ori de căte ori se increde in puterea sdrobitoare a armelor.

Acest mod de a interpreta legea activităţii unui popor, justifică in destul *resbelul*, conquistele, ca o stare naturală a omenirii, — aseměnătoare cu starea de luptă ce esistă in univers intre toate lucrurile şi fiinţele şi descrisă atăt de bine de Darwin. Dacă in natură nu se constată decăt o ciocnire de forţe, dacă fiecare atomă luptă cu celelalte pentru a-şi desvolta germenul de forţă inherent naturei sale, dacă in fine animalele de tot soiul luptă intre ele pentru traiul lor, popoarele de asemenea trebuesc să lupte şi n'au drept la viaţă decăt in urma triumfului luptei.

Această luptă nu este decăt un *mecanismu* de forţe, din care derivă echilibrul lumii: ordinea ce domneşte intre popoare. Mecanica cărmueşte lumea fisică, mecanica forţelor trebue să cărmuească şi lumea socială.

După o astfel de teorie, nu trebue să uităm, noţiunea forţii are o extensiune mai mare decăt acea ce se poate concepe de vulgul profan. Aici nu este vorba numai de forţa brutală care striveşte şi loveşte. Forţa concepută de filosofi implică in sine şi puterea geniului, puterea luminătoare şi emancipatoare a ştiinţei, care se infăţişează minţii noastre cu drepturi egale.

Dacă poporul care este tare prin puterea armelor, are drepturi de reclamat, poporul tare prin *puterea geniului*, nu poate avea mai puţine drepturi. Dreptul celui mai tare, intr'adevĕr, are ca corolar natural, dreptul celui mai abil şi celui mai inteligent. O inteligenţă mare nu este decăt o manifestaţiune superioară a forţei. Există in creerul unui om de geniu o putere care pune in mişcare milioane de oameni şi nici o putere materială nu este comparabilă cu această putere intelectuală. O asemenea putere este legitimă, căci ea creează şi conservă staturile.

După Hegel *„semnul autentic al dreptului geniurilor este succesul, care se recunoaşte după putere, după glorie, după victorie.“* Niciodată, adaugă Hegel, interpretănd contractul social al lui Rousseau, societăţile nu s'au constituit prin *contract:* ele sunt create de puterea măreaţă a omului de geniu, inaintea căreia ne inclinăm cu toţii, ne supunem pe nesimţite, fără să voim. Voinţa omului mare este a tuturor. „Superioritatea sa constă in aceea că cunoaşte voinţa generală şi o esprimă; pronunţă un cuvĕnt şi toţi il repetă; păşeşte şi toţi il urmează. De sigur, această iniţiativă a geniului nu este decăt aparentă: forţa sa individuală nu

este decăt forţa generală, nu este decăt simbolul şi instrumentul său. Individul este fiul timpului său şi nimeni nu poate in realitate să se emancipeze de tendinţele secolului său."

Logica teorii forţei, este seducătoare! Ea ne represintă in un mod credincios starea de resbel a omenirii,—lupta popoarelor pentru formarea şi conservarea lor.

Dar această stare, nu lasă oare nimic de dorit? Trebue să aşteptăm toată fericirea noastră dela triumful luptei popoarelor?

Găndesc că un popor nu şi-a ajuns scopul său fiindcă din intămplare a eşit tare din ciocnirea forţelor. Dacă se găseşte in această stare, tare prin puterea braţelor şi prin puterea geniului, trebue să aibă un alt scop decăt acela al luptei cu alte popoare: trebue să găndească a şi păstra această forţă, care, cu timpul, să perde ca orice lucru din lume şi se nimiceşte cu desevirşire dacă se mai ciocnesc cu alte forţe.

Ce poate intr'adevăr să insemneze puterea braţelor in o ţară lipsită de mijloace de a pune in mişcare această putere, gata de a se consuma? Lipsită de nervul avuţiei, ţara, care nu lucrează spre a-şi nutri şi intări puterile pe calea economică a industriei şi a comerciului se slăbeşte cu desevirşire. Popoarele ca şi indivdele n'au a lupta numai intre ele, dar cu toate lucrurile şi imprejurările nefavorabile vieţei şi este indispensabil a ne convinge că lupta continuă a popoarelor consumă puterea, destinată a se consuma in lupta noastră cu imblănzirea forţelor naturii, cari, de sigur, ar fi mai ascultătoare dacă intreaga putere a omenirii s'ar cheltuì numai in vederea imbunătăţirii vieţei generale.

Poporul numai atunci este tare, in adevăratul sens al cuvăntului căud lucrează *avănd in vedere ceea ce este folositor*, sau cum ar zice filosofii, căud se mişcă, avănd in vedere principiul *utilului*. Esistenţa unui astfel de popor in loc de a slăbì pe altele le intăreşte şi mai mult.

Astfel, dacă voim a fi tari, trebue să lucrăm pentru a devenì avuţi, să creăm lucruri *utile*. Folosul este binele nostru, — principiul ce constitue *puterea* adevărată, care nu se perde niciodată, nici se consumă fără a produce altceva.

Eată in ce mod teoria forţei, a filosofilor germani, se completează prin filosofia poporului englez, corespunzătoare in totul cu conduita sa.

Dacă Descartes zicea: „*Daţi-mi materia şi mişcarea şi voiu reface lumea,*" Bentham, fundatorul moralei utilitare zice: „*daţi-mi*

plăcerea şi durerea şi voiu crea o lume morală: voiu produce nu numai justiţia, dar încă şi generositatea, patriotismul, filantropia, toate virtuţile sublime in puritatea şi exaltaţiunea lor."

Bentham intr'adevĕr, fără alt material decât plăcerea şi durerea, fără alt material decât *calculul plăcerilor*, a pus fundamentul unei noue ştiinţe sociale şi succesorii sĕi: St. Mill, Bain, Grott, Herbert Spencer, tind a o termina.

Scopul suprem al moralei utilitare este de a funda pe principiul utilităţii şi al interesului o *morală nouă*, un drept nou şi chiar o nouă religiune după cum zice Grott in opera postumă a lui Bentham publicată de el.

Această teorie a utilului a avut o mare influenţă asupra progresului omenirii. Bentham pare a fi arĕtat *idealul omenirii, scopul progresului;* — lucru ce a făcut pe Iohn St. Mill să zică: „Când inchisei al doilea volum al tratatului legislaţiunii civile şi penale am fost transformat: de atunci incepui a avea opiniuni, o doctrină, o filosofie şi chiar o religie."

Astfel, dacă pentru filosofia germană, scopul credinţei popoarelor este *principiul forţei*, pentru filosofia englezească este acel al *utilităţii*.

Esistă un antagonism, după cum vedem, intre aceste teorii ale filosofiilor din aceste ţări! Este vorba de a şti, care din principiile indicate de filosofia acestor doue ţări este superior?

In teorie, pe tărămul abstracţiunilor se poate susţine cu succes că principiul utilităţii este superior principiului forţii. Forţa, ar putea spune partisanii teoriei utilitare, nu este un *scop*, un principiu, dar nu *mijloc* pentru a ajunge la utilitate. Dacă popoarele işi măresc puterile lor, aceasta o fac numai pentru ameliorarea stării lor economice, pentru inavuţirea lor.

Discuţiunea, cu toate acestea dintre filosofi este sterilă. Forţa trebue concepută de filosofi nu numai ca un simbol al puterii brutale şi al geniului, dar şi ca un simbol al averii, al tendinţei popoarelor de a realiza utilul, de a se inavuţi. O ţară nu este tare numai pentru că dispune de braţe dar pentru că este şi avută, — lucru ce ne face să zicem că popoarele se cuceresc nu numai prin puterea armelor, dar şi economiceşte.

Dacă este astfel, poporul ce lucrează pentru a se inavuţi, lucrează ca să devie *tare;* noţiunea utilului dar este implicată in conţinutul noţiunii forţei.

Pentru ce dar, această discuţiune dintre filosofii contimporani, aseměnătoare cu acea a scolasticilor?

In zadar vom susţine in teorie că utilul este singurul principiu in care toate celelalte se resumă, pe cătă vreme in practică vedem că supremaţia o au nu numai popoarele avute dar şi popoarele tari prin puterea armelor şi a geniului. Rolul cel mare al Rusiei, de esemplu, in politica Europeană se esplică mai cu seamă prin numĕrul colosal al braţelor; preponderanţa Germaniei de asemenea, in afacerile europeane se justifică prin aceea că puterea brutală se desvoltează in ea paralel cu acea a geniului.

Poporul ca şi individul nu poate trăi dacă nu este in stare a lupta cu toate imprejurările, cu toate lucrurile şi fiinţele. Viaţa, fiind o luptă trebue să ne preparăm pentru această luptă, să ne imblănzim soarta indulcind-o din toate punctele de vedere.

* * *

Chestiunea prin urmare trebue formulată din alt punct de vedere. Este vorba de a cunoaşte mijlocul prin care lupta vieţei ar devenì mai uşoară. Ce principii trebue să avem in vedere pentru ca individele ca şi popoarele să-şi conserve puterile lor, viaţa şi averea agonisită prin muncă?

Aceasta pare a fi chestiunea de care au fost preocupaţi partisanii *teoriei libertăţii*, pe care ne-o ofere in locul teoriei forţei sau utilităţii.

Ori-cine inţelege fără multă osteneală că un popor oricăt de *tare* ar fi, nu poate fi totdeauna *fericit* şi nici nu s'ar menţinè in această stare, pe căt timp popoarele tind a se nimicì şi calicì unele pe altele, pe căt timp liniştea lor depinde de puterea lor brutală.

Cum intr'adevĕr este posibil ca un popor să lucreze in pace pentru desvoltarea sa economică in conformitate cu tendinţele sale, de vreme ce el nu se bucură de *libertatea sa*, fiind totdeauna in pericol de a-şi vedea afacerile sale compromise, tresărind in fiecare moment, de teamă de a perde, poate, tot ce a agonisit cu atăta trudă? Cum, pe de altă parte, poporul se poate inavuţì, căud o parte insemnată din membrii ce-l compun trebue să se ocupe numai cu apărarea şi conservarea sa?

Fără indoială, popoarele nu pot fi fericite, nu pot să se desvolte decăt numai căud ele vor ajunge in stare a-şi garanta intr'un mod reciproc libertatea lor.

Aceste consideraţiuni au făcut pe filosofii franceji să susţie că *libertatea* este principiul cel superior, — este idealul către care trebue să tindă omenirea. Este vorba de a lăsa popoarele să se desvolteze in pace, a nu turbura liniştea şi ocupaţiile lor prin resbele continue. Acest principiu pentru care francejii s'au luptat atăt de mult pentru emanciparea popoarelor pare a predomina şi astăzi, căci de cătva timp popoarele nu-şi declară resbel decăt in numele libertăţii. Singurul motiv raţional pentru care un popor se pregăteşte de luptă, este desrobirea naţionalităţilor subjugate. Ori-care ar fi fost, de esemplu, intenţiunea Rusiei, in resbelul său din urmă, se ştie că ea n'a declarat resbel Turciei decăt pentru a emancipa ţările din peninsula balcanică de sub jugul Turciei.

Este vorba, in al doilea loc, de a lăsa pe cetăţeni stăpăni pe ei inşii şi pe munca lor, de a-i lăsa să se desvolteze, fără nici o piedică. Luptele interioare ale partidelor politice, resbelele civile, de la revoluţia cea mare a Franţiei, nu pot fi decăt o consequenţă a violării libertăţii.

Principiul dar cel superior cerut de tendinţele secolului nostru este *libertatea*. Faţă cu acest principiu, *forţa*, *utilitatea* nu sunt decăt nişte mijloace pentru căpătarea libertăţilor. Trebue să devenim tari in scop de a devenì liberi.

Este necesar insă de a inţelege libertatea, de a o aplica cu sinceritate in un mod echitabil şi drept, căci de multe ori in numele libertăţii se pot comite cele mai mari crime; prea multă libertate o libertate, care ar nesocotì forţele intelectuale şi interesele fie-căruia ce ar produce desordine şi anarchie! Neapărat, inţelegerea şi aplicarea acestui principiu depinde de desvoltarea spiritului ştiinţific al popoarelor. Dacă un popor nu are cunoştinţă de libertatea sa, dacă nu este in stare de a se conduce de sine cum poate beneficia de libertate? Pe de altă parte, cum ar putea el să-şi măsoare libertatea sa? Libertatea işi are marginile sale, peste care, dacă trecem, facem cel mai mare rău. Individul, ca şi poporul, nu este liber in mod absolut, — nu poate să se miste după plăcerea sa: ori inainte, ori inapoi, ca o locomobilă impinsă de puterea vaporului. Poporul, ca şi individul, neputănd să se emancipeze cu desevirşire de restul omenirii, neputănd rupe orice relaţiune, trebue, neapărat, să-şi cumpănească libertatea sa in un mod raţional.

Teoria filosofiei franceze, după cum vedem, işi are şi ea lacunele sale. Dacă libertatea este un principiu superior forţei şi utilităţii, dacă ea stă in raport cu acest din urmă principiu, ca *mijlocul* faţă cu *scopul*, apoi nu trebue să conchidem din acest lucru că principiul susţinut de filosofia franceză, este cel superior.

Gândesc că afară de libertate, mai este ceva de căutat. Proclamarea libertăţii nu ajunge pentru fericirea omenirii. A venit vremea să gândim la cumpănirea libertăţilor noastre, la stabilirea legăturilor naturale dintre oameni. Fără această cumpănă a meritului, a echilibrării forţelor şi intereselor nu ne vom bucura niciodată in pace, nu vom atinge binele.

De sigur, numai justiţia poate să cumpănească libertăţile noastre, numai ea poate să stabilească ordinea, *echilibrul organismelor sociale*, singurul lor bine.

Justiţia prin urmare trebue să fie considerată ca principiul cel superior in care se perd toate principiele moralei sociale, este idealul pentru care trebue să luptăm. Prin practicarea numai a justiţiei se cumpănesc toate puterile, interesele şi libertăţile. Dacă voim ca popoarele şi individele să-şi inţeleagă datoriile lor reciproce, trebue să le facem a-şi inţelege drepturile lor, — căci nu există datorii acolo, unde nu sunt drepturi.

Astfel, in loc de a zice cu filosoful englez: *„daţi-mi plăcerea şi durerea şi voiu reforma lumea,“* pot zice: daţi-mi justiţia şi voiu realiza *libertatea*, cu toate virtuţile sociale.

* * *

Dar putem inţelege justiţia, abstracţiune făcând de forţă? Ce poate să insemneze acest cuvânt desbrăcat de orice element material? Justiţia fără putere este o abstracţiune metafisică. Ea, trebuind a explica legea luptei pentru esistenţă, nu o putem concepe in afară de această luptă. In practica vieţei, intr'adevăr, nu se observă că cel mai avut, cel mai tare, are mai multe drepturi, este mai liber de cât cel mai slab şi mai nevoiaş?

Sunt tare prin puterea braţelor mele, prin agerimea minţii mele, profit de această putere concentrată in mine şi prin munca mea, prin sirguinţele mele, ajung a dobândi in societate o valoare mai mare decât ceilalţi muritori. N'am dar prin meritele mele mai multe drepturi decât ceilalţi in *proporţiune* cu sirguinţele mele, cu cheltuiala ce am făcut de forţele mele?

Sunt tare pentru că sunt avut, pentru că am muncit necontenit, consumând din puterile mele pentru a-mi primì in schimbul lor valoarea muncii mele, folosul.

N'am eu singur dreptul de a mĕ folosì de produsul ostenelilor mele? Lucrurile produse de mine fiind un echivalent al puterilor mele, nu-mi aparţin numai mie pentru a-mi facilita lupta vieţei?

Fără indoială, pretutindeni unde există o cantitate de putere concentrată, există o valoare, un tesaur, *proportionat* cu intensitatea acelei forţe. Poporul, individul, care munceşte şi economiseşte, care cugetă, are mai multă valoare decăt acel lipsit de conştinţă şi nevoiaş. Ce voinţă, ce energie nu desfăşură o fiinţă cugetătoare şi avută, de oare-ce voinţa sa nu este decăt cugetarea pusă in practică prin ajutorul mijloacelor sale!

Nu este vorba prin urmare de justiţie incondiţionată, de justiţie considerată in afară de lupta vieţei. Dreptul nu se poate inţelege decăt in raporturile sale cu forţa, de vreme ce in practica vieţii el să mĕsoară după intensitatea acestui principiu naturalist. Ar fi injust de a nu pune in cumpĕna justiţiei puterile ce consumă omul in lupta vieţei, interesele şi meritele fiecăruia. Cu ce se poate stabilì echilibrul cumpenii dreptăţii dacă nu cu aceste greutăţi? *Forţa fără indoială trebue pusă in balanţa dreptăţii.* Greşala partisanilor teoriei forţei consistă numai in aceea că confundă *ceea ce se pune in cumpĕna dreptăţii* cu *dreptatea insăşi.*

Greşala lor este ăncă că se interesează numai de dreptatea celor tari, dar nu şi de dreptatea celui slab faţă cu cel tare şi in fine de dreptatea acelora care nu pot lupta in destul de bine sau care au căzut in lupta vieţei. Greşala lor in fine este mare căud nu găndesc că nedreptatea ce s'ar face celor slabi se resfrănge asupra intregului organismu social, de oare-ce rĕul de care este băntuită o parte a organismului social nu poate să nu sgudue organismul intreg.

Dacă nu este fundată pretenţiunea *socialiştilor revoluţionari* şi a apologiştilor *libertăţii necumpĕnite*, de a nu pune in balanţa justiţiei forţa, apoi urmează de aci că dreptatea nu esistă in lipsa forţei, sau mai bine că ori de căte ori nu esistă forţa nu poate esista nici dreptatea. Dreptatea esistă şi in absenţa forţei, căci cel slab şi nevoiaş are dreptul a se plănge de injustiţiile organismului social, de injustiţiile ce a intămpinat in lupta sa pentru

conservarea şi desvoltarea sa. Cum, o naţiune, un individ slab, n'au nici un drept, faţă cu cei puternici, nici acel de a trăi?

N'am cu ce trăi din causa efectelor organismului social din care fac parte,—defecte ce nu se pot imputa decăt diferitelor imprejurări ale vieţii sociale.

Muncesc, dar in ţara in care trăesc, averea nu este intotdauna un echivalent al muncii, ea să găseşte, de esemplu, din causa legii majoratului, grămădită numai in mănile cătorva, astfel că prin osteneala mea niciodată nu voiu ajunge a-mi procura cele trebuincioase. Voiu să muncesc, dar n'am ce muncì sau nu pot: fiind bolnav, paralitic. N'am eu cu toate acestea dreptul de a trăì? Muncesc, dar in fine munca mea nu este destul de răsplătită potrivit cu forţele ce cheltuesc, potrivit cu meritele mele, cu producţiunile mele. Este drept de a nu-mi primì de la societate recompensa mea dreaptă?

Este dar necesar de a inţelege justiţia in raporturile sale cu forţa şi cu libertatea, abstracţiune făcĕnd de imprejurările vieţei.

Dacă dreptul stă in legătură cu forţa, servind de greutate, de măsuri, venind chiar in ajutorul dreptăţii; nu urmează de aci că forţa este dreptul; forţa trebue să fie cumpĕnită şi nu poate să intervie şi să se aplice decăt acolo unde există dreptul; ea presupune dreptul şi nu este trebuincioasă decăt numai căud oamenii ce compun o societate, căud popoarele nu sunt in stare a-şi inţelege drepturile lor reciproce. Resbelele, luptele se nasc ori de căteori se violează principiul dreptăţii. Istoria ne probează că sclavagiul a fost causa luptelor continue, netoleranţa religioasă, nedreptăţile comise de guverne a fost causa revoluţiunilor civile. Luptele se vor impuţina şi piedicile care se aduc incontra conservării şi desvoltării fiecăruia. Lupta nu este decăt consequenţa violării dreptului.

* * *

Ce este dar justiţia?

Fără a mai prelungì discuţiunea, găndesc că noţiunea justiţiei implică in sine trei principii, dela a căror *combinare* şi aplicare depinde pacea socială.

Aceste principii sunt: *egalitatea*, *fraternitatea*, şi *libertatea*.

Intr' adevĕr garantarea libertăţii omului este necesară nu numai in vederea respectului şi demnităţii sale, dar in vederea *conservării* şi *desvoltării* sale. Orice om are dreptul de a trăì, de

a se bucura de orice lucru intr'atât, intrucât nu loveşte in libertatea altuia. Libertatea dar trebue să fie organizată in conformitate cu conservarea, desvoltarea şi trebuinţele fiecăruia, in conformitate cu munca şi capacităţile fiecăruia.

Astfel, un popor nu va fi liber, dacă activitatea sa va fi măsurată după puterea sa brutală, eară nu după silinţele ce-şi dă in scopul conservării şi desvoltării sale, in fine după gradul de desvoltare al conştiinţii ce are de *unitatea sa naţională*. Un individ de asemenea nu va fi liber in un stat in care drepturile sale nu vor fi măsurate potrivit cu ştiinţa, talentul şi munca sa. Libertatea sa de sigur va fi lovită dacă produsul muncii sale va aparţinè tutora, — dacă el care munceşte şi posede cunoscinţe va avè aceleaşi mijloace de conservare şi desvoltare caşi ceilalţi inferiori lui. O astfel de stare de lucruri reclamată de unii socialişti in *numele egalităţii*, ar lovì in *libertatea individului*, strivindu-i personalitatea sa. Nu este in drept ca cineva să-şi cheltuească forţele sale intelectuale şi morale, să-şi consume persoana sa in folosul numai a altora.

De sigur, *dacă se exagerează principiul egalităţii*, se nimiceşte *principiul libertăţii*.

Egalitate nu va să zică altceva decât *proporţionalitatea* adecă dreptul de a se bucura cineva in societate de niste foloase, potrivite cu munca, cu meritele sale, adecă cu serviciele ce cineva aduce societăţii.

Nu se respectă intr'adevĕr, principiul egalităţii, ori de câteori nu se resplătesc oamenii potrivit cu foloasele ce aduc societăţii, — potrivit cu *aptitudinile individuale* ale fiecăruia, — cu forţele ce fiecare consumă. O distribuire de drepturi neproporţionale forţelor consumate ar fi contrară conservării şi desvoltarii noastre, — ar fi chiar contrare legilor naturii. Natura n'a făcut pe toţi oamenii egali din punctul de vedere al aptitudinilor. Cum s'ar putè stabilì o egalitate intre persoane *neegale* din punctul de vedere al meritelor, talentelor şi servicielor fiecăruia? O asemenea egalitate ar fi o nedreptate din cele mai strigătoare.

Dacă este nedrept de a creea clase privilegiate, favorisându-le, fără ca indivizii ce le compun să merite favorurile din causa utilităţii ce aduc societăţii prin munca şi talentul lor, — este nedrept de asemenea ca toţi oameni fără deosebire să participe de o potrivă la fericirea generale, deşi ei sunt *inegali* din punctul de vedere al aptitudinilor.

Dar să presupunem că o națiune in decursul timpului n'a perdut puterile sale, a inceput a numai lucra pe calea economică și a științei, că nu este nici tare prin puterea baionetelor, nici tare prin puterea geniului și a produselor sale, — n'are ea cu toate acestea dreptul de-a trăi și de a cere chiar ajutorul celoralte națiuni, cari poate aŭ profitat de energia ce a desfășurat ea in trecut? Ce folos ar trage omenirea din sugrumarea unei națiuni care cu timpul poate să-și recapete puterile sale și să-și revie la starea sa de mai nainte? Ce dreptate ar fi aceea: ca cel forte să omoare pe cel slab, ca fratele mai puternic să omoare pe cel slăbănogit?

Asemenea nedreptate, ce se practică de veacuri intre popoare, devin și mai strigătoare când ea se exercită asupra individului. Să presupunem că un individ, din imprejurări independente de sine a perdut puterea de-a muncì sau produce ceva pentru traiul său și a lor sei. N'are el dreptul de-a trăi? Dacă este neproductiv n'are el dreptul de a cere de la societate cele necesare? Să presupunem pe de altă parte că o persoană este in stare de a muncì, voește să muncească dar n'are ce? Este oare drept ca o ființă să moară de foame, ca nimeni să nu intindă mâna de ajutor unui nenorocit căzut in lupta vieței?

De sigur exagerarea principiului forței și al libertății, nimicește cu desăvirșire principiul *fraternității*, ce ne leagă impreună prin comunitatea de origine și de aspirațiuni, in fine prin soarta noastră de a lupta impreună pentru conservarea și perpetuarea speciei omenești.

Astfel justiția nu existe acolo, unde nu se respectă *in acecași mĕsură* principiele: *libertatea*, *egalitatea* și *fraternitatea*, — unde nu se aplică toate aceste principii după adevĕratul lor ințeles. Indată ce nu se aplică unul din aceste principii, saŭ sxagerează vreunul din ele, ordinea și pacea socială este distrusă, societatea merge spre decadență căci lucrează in contra conservării și desvoltării sale.

Justiția prin urmare este organizarea libertății, a egalității și a fraternității. Ea este compĕna sau mĕsura puterii și a tendințelor noastre, cătră conservarea, desvoltarea și perpetuarea speciei noastre, alcătuită din aceste trei elemente ale sale: *libertatea*, *egalitatea* și *fraternitatea*.

In conceptul dar al justiției nu trebue să uităm nici una din notele sale, din elementele sale. Dacă voim dreptatea trebue

să avem in vedere toate principiele ce o alcătuesc şi să le aplicăm după adevěratul lor inţeles.

Justiţia nu representă decăt unitatea, combinarea principielor ce o compun. Libertatea, ca şi egalitatea şi fraternitatea nu constitue fiecare a parte justiţia *intreagă,* dar numai o parte a justiţiei. Fiecare principiu nu este decăt o evoluţiune sau un aspect al dreptăţii. Libertatea este *justiţia contractuală*, egalitatea, *justiţia distributivă*, fraternitatea, *justiţia reparativă.*

Justiţia contractuală işi propune respectarea libertăţilor in marginile prescrise de contractul socială adecă de constituţia ţărei şi legile sale derivative.

Justiţia distributivă, distribue lucrurile persoanelor, dă fiecăruia ce este al său, „*suum cuique tribuere*“, potrivit cu munca şi meritul fiecăruia; ea măsură libertatea ce derivă din contractul social, garantând astfel *egalitatea libertăţilor.*

Justiţia reparativă in fine, restaurează organismul social, tulburat din causa nedreptăţilor imputate societăţii intregi sau din causa defectelor chiar ale organismului social. Ea cumpěneşte pănă la ce punt trebue să suferim din causa defectelor organismului social in care suntem intrupaţi. Instituţiunile de caritate, binefacerile, asistenţa publică etc. nu sunt decăt manifestările fraternităţii.

C. LEONARDESCU.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

MEMORIU ASUPRA INVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR IN MOLDOVA, *cu ocasiunea aniversării de cincizeci de ani a inființării acestui invețământ, 16 Iunie 1885, de A D Xenopol, profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iași.* — Iași, Tipografia națională, 1885. 8°, 154 pag.

Deși după titlu s'ar părea că acest memoriu al D-lui Xenopol se ocupă numai cu invățământul superior din Moldova, el conține totuș o istorie aproape complectă (se 'nțelege după documentele aflate și cunoscute până astăzi) a invățământului in Moldova, dela intemeiarea acestui principat până in timpurile noastre. Cu invățământul superior se ocupă numai capitolul al IV-lea din memoriu; celelalte trei conțin istoria invățământului moldovenesc până la inființarea celui superior, adică a Academiei Mihăilene.

In capitolul I D. Xenopol ne dă o scurtă privire asupra școalelor din Moldova dela constituirea statului până la inceputul veacului al XIX-lea. In adevăr, este foarte puțin de spus asupra culturei române in genere și in special asupra școalelor române din aceste cinci veacuri, și mai ales din cele patru dela inceput [14—18]. Lipsa de documente, ce caracterizează timpurile vechi ale istoriei noastre, o simțim și aici. Deabia ni s'au păstrat câteva notițe prin unii cronicari străini și vre-o două-trei documente din tot timpul acesta. Astfel, despre școala lui Alexandru-Cel-Bun și a lui Despot-Vodă, care au fost transformate de câțiva autori in Academii de teologie, de drept, de filosofie etc., se constată că nu putem spune mai nimic cu deplină siguranță istorică. Atât numai pare a reeși cu probabilitate, că nici școala lui Alexandru-Cel-Bun, nici a lui Despot-Ereticul n'au fost niscaiva academii inalte, in care să se fi invățat legile și filosofia, ci au fost: cea d'intâi o școală elementară bisericească ca toate școalele de pe lângă episcopii sau biserici, ear a doua, un seminar, deasemenea elementar, unde se inițiau copii moldoveni la invățăturile protestante.

Cea d'intâi școală, asupra căreia avem un document auten-

tic, este școala lui Vasile-Lupu. Această școală, — care a fost trimbițată până acum mai de toți scriitorii noștri (mai ales de D. Misail in scrierea sa: „Vasile-Lupu și Matei-Basarab") ca focarul Românismului in veacul al XVII-lea — se constată astăzi, după puținele știri și documente contimporane ce ni s'au păstrat, că a fost din contra inceputul influenței pe calea științifică a grecismului in Moldova. Limba română nu era studiul principal in școala lui Vasile-Lupu; ea servea numai ca mijloc de a învăța limba greacă și in cătva cea slavonă, care-și perduse insă in mare parte terenul bisericesc și politic, ce-l ocupase atăta timp. Limba grecească incepe a-i lua locul ăncă din timpul lui Vasile-Lupu și tot in acest timp găsim pe cel d'intăi dascăl de grecește in școala domnească, pe Paisie Ligaridis. Sub Gheorghe Stefan, urmașul imediat al lui Vasile-Lupu, școala domnească este deplin grecizată.

Ajungĕnd la epoca fanariotă, D. Xenopol constată, că „fără drept se impută acestei epoce inădușirea invățăminentului românesc, care după cum am văzut din cele spuse mai nainte, a fost totdeauna foarte restrins și elementar." După cercetările făcute de D-sa, epoca fanariotă nu pare a fi — precum s'a susținut până acuma — un timp de decadență in ceea ce privește starea culturală a țărilor noastre; ea este dimpotrivă un progres: in acel sens, că in decursul acestei epoce incepe a se răspăndi o cultură superioară printre membrii claselor inalte, care se pregătesc in acest mod pentru primirea de mai tărziu a culturei europene. Se adevereste insă pe de altă parte și aceea, că intreaga cultură grecească din epoca fanariotă nu a influențat decăt numai asupra claselor inalte, pe căud poporul de rănd, care nu avea intrare la invățătură, a rămas staționar, precum fusese și mai inainte și precum a fost multă vreme și după aceea [p. 12 și 16].

Că Fanarioții n'au lucrat niciodată in mod conscient la desnaționalizarea poporului român — precum cred cei mai mulți dintre noi — aceasta ne-o dovedește D. Xenopol in capitolul II, in care ne vorbește de cele două așezăminte insemnate dela inceputul veacului al XIX-lea: seminariul dela Socola și școala de inginerie a lui Gh. Asaki. Aceste două instituțiuni, care au pregătit pentru Moldova epoca renașterii, precum au pregătit-o pentru Muntenia școala lui Lazăr, se inființează tocmai in floarea epocei fanariote: cea d'intăi la 1804 sub Alexandru Moruz, a

doua la 1814 sub Scarlat Calimach. După aceea — la 1820 se reorganizează seminariul Socolei prin silințele mitropolitului Veniamin, ale lui Gh. Asaki și vornicului Mihail Sturza, care concep ideia plină de urmări folositoare pentru principatele române de-a aduce profesori români din Transilvania; și toate acestea se fac sub domnia lui Mihai Suțu, cunoscut ca unul din cei mai infocați Fanarioți: „dovadă că Fanarioții nu lucrau cu conștiință la desnaționalizarea poporului român, că ei se ingrijau mai mult de școala grecească fiindcă erau Greci și incunjurați de Greci, dar că indată ce se ivì o inițiativă națională ea nu intâlnì la domnii greci nici o impotrivire“ [p. 27].

Aceste noue idei emise de D. Xenopol asupra epocei fanariote merită să atragă atențiunea tuturor celor ce se ocupă in mod serios cu istoria țării noastre. Epoca fanariotă, cu toate că este cea mai apropiată de noi, e foarte puțin cunoscută până acum, din causă că toți s'au mulțămit numai a declama asupra impilării grecești, asupra decadenței spiritului național, asupra injosirii poporului român etc. etc., fără a-și da osteneala să studieze in fond această epocă. Prin cercetări serioase și curat științifice, ca cele incepute de D. Xenopol pe această cale, și ajutați mai ales de numeroasele documente, adunate de Hurmuzaki și de D. Odobescu, sperăm că vom putea in curênd să ne formăm o idee adevĕrată asupra acestei prea urgisite epoce a istoriei noastre.

In capitolul III, D. Xenopol ne face istoricul școalei vasiliane, inființată sub domnia lui Ioan Sandu Sturza la 1828, prin stăruințele lui Gheorghe Asaki, care găsise in Galiția cunoscutul document al lui Gheorghe Stefan, prin care se atesta donațiunea moșiilor: Răchitenii, Tămășenii și Iuganii, făcută de Vasile-Lupu școalei de la Trei-Ierarchi. Sunt destul de cunoscute peripețiile — descrise pe scurt de D. Xenopol — ale luptei, ce a trebuit să poarte Asaki cu călugării greci pentru acele moșii, până ce isbutì pe lângă Mihai Sturza să le ia din mânele Grecilor, ear venitul lor să-l destineze la intreținerea școalelor, instalate încă sub Ioan Sturza in localul monastirii Trei-Ierachi. Mai puțin cunoscute sunt inceputurile școalelor primare, inființate dela 1832 incoace, conform cu dispositiunile regulamentului organic, prin orașele principale din județe, precum: Roman, Huși, Galați, Focșani, Bĕrlad, Botoșani. Inmulțirea treptată a acestor școale este urmărită de D. Xenopol, pe cât i-a fost cu putință, in singura

foaie ce apărea pe-atunci, in „Albina Românească“ a lui Asaki. Datele aduse de D-sa sunt însă prea puține, ca să ne putem forma o idee exactă despre desvoltarea școalelor primare. Pentru aceasta ne-ar trebui documente speciale, care se vor căuta și studia deaci inainte. Ideea principală ce reese însă din acest timp este, că nu se poate tăgădui nici intr'un chip tendința Rusiei, care era atot-puternică atunci in Principate, de a ajuta desvoltarea limbei românești prin incurajarea invățământului public in această limbă (vezi art. 418 și 421 din regulamentul organic). Această tendință a Rusiei se vede și din dispositiunile luate de Kiselef de-a se traduce din grecește in românește condica civilă a lui Calimach și din invoirea dată de guvernul rusesc lui Gh. Asaki de a scoate „Albina Românească“, al cărei prim număr eși in 15 Mai 1829. Toate aceste măsuri contribuiră in mod puternic la desvoltarea gustului de invățătură intre Moldoveni, la deșteptarea sentimentului național și — ca o urmare firească — a entusiasmului pentru cultivarea limbei române. Aceste idei se incorporară in curênd in dorința manifestată de toți, de a se inființa un curs de studii inalte in limba română, ceeace se și implini prin fundarea Academiei Mihăilene, care se inaugură la 16 Iunie 1835.

Istoria Academiei Mihăilene este urmărită de D. Xenopol in capitolul IV de la inființarea acestei școli până la transformarea ei in Universitatea din Iași, cu toate amănunțimile, ce i-au oferit Albina Românească, relațiile istorice ale lui Asaki și câteva documente școlare din acel timp. Cursurile se inmulțesc și se perfecționează din ce in ce, ear cu ele impreună manualele de școală, scrise in limba română; se inființează o societate a științelor naturale, care se pune in contact cu societatea naturaliștilor germani, trimițênd pe doctorul Cihac la congresul acestora de la Friburg; incep a se face cele d'intâi observații științifice, precum observațiunile meteorologice ale lui Stamati; se pune fundamentul Bibliotecei Mihăilene, care devine mai târziu biblioteca universității din Iași; se inmulțesc in mod simțitor școalele primare, etc. etc.

Resultatul cel mai insemnat al acestor progrese pe calea culturei fù „restringerea numărului privilegiaților dela funcțiunile statului și inlocuirea lor tot cu mai mulți oameni din treapta de jos a societății“ [p. 71]. Idei noue de reformă se furișară cu incetul in mințile multor tineri și expresiunea cea mai puternică

le-o dete D. Cogălniceanu in discursul introductiv la cursul de istoria Românilor, ținut in 24 Noemvrie 1847. Aceste idei provoacă insă intre cățiva boieri formarea unei partite in contra școalelor, care amenințau posiția lor privilegiată. Această partită de-oparte, ear de alta inriurirea Rusiei, — care vĕzuse in curĕnd că sborul dat de dĕnsa culturei naționale se indreptase tocmai incontra puterii sale in Principate, — determinarĕ la 1847 pe Mihai Sturza, al cărui interes era de-a se susținea pe tron, să decreteze desființarea cursurilor superioare, ce se țineau in limba română, și inlocuirea lor cu căteva cursuri mai elementare, ținute in limbi străine. Academia Mihăileană se transformă astfel intr'un colegiu francez și ține in această stare pănă la 1852, cănd Grigore Ghica reluă cu tot zelul lucrarea incepută de Mihai Sturza, complectă cursul superior al colegiului, aduse din nou profesori din Transilvania și peste patru ani, la 1856, deschise cursurile facultății de drept, filosofie și teologie, punĕnd astfel, fundamentul Universității din Iași.

Cu acestea se inchee partea intăia a memoriului D-lui Xenopol. Partea doua, nu maiputin importantă, conține documentele principale, care au slujit de bază la formarea memoriului. Din acestea atragem atențiunea publicului mai ales asupra următoarelor: Nr. I. Hotărnicia unui loc din Rădășeni, in care se pomenește școala ce fusese aci, din 20 April 1743; Nr. II. Suretul lui Gheorghe Stefan, din 2 April 1656; Nr. III. Chrisovul lui Grigore Ghica pentru școale, din 1743; Nr. IV. Raportul lui Iacob Stamati, dintre anii 1792—1803 (foarte important pentru a cunoaște ideile acelui timp și mai ales ale mitropolitului Iacob); Nr. VI. Anaforaoa Epitropiei școalelor din 1 Ianuarie 1828, prin care aceasta cere de la Ioan Sandu Sturza inființarea școalei vasiliane; Nr. XV și XVI, insemnate pentru timpul lui Mihai Sturza; Nr. XVII, care conține notițe biografice asupra cătorva profesori din Transilvania, acum reposați, deși cam defectuos, este totuș destul de important pentru cei ce vor să cunoască activitatea unor bărbați, cari au contribuit foarte mult la determinarea direcțiunii ce a luat progresul nostru in cele din urmă patru decenii.

In resumat, memoriul D lui Xenopol — departe de a fi o scriere de ocasiune, precum ni se infățișează — este din contra un studiu serios, resultat al unor cercetări amănunțite și conștiințioase; un studiu, care, deși conține unele lacune atăt din causa lipsei de documente, căt și din causa grăbirii, cu care a tre-

buit să fie compus, are însemnătatea netăgăduită de a ne da prima încercare de valoare a unei asemenea lucrări şi de a emite o sumă de păreri cu totul noue asupra învĕţămĕntului nostru din trecut.

IOAN BOGDAN.

ZULFICAR

Şi mi-ai zis, stăpân puternic
Să privesc visând la soare;
Soarele pre lângă tine
E-o făclie lucitoare.

Zisu-mi-ai să cat în valuri
Taina marilor pustii
Ale mele taine toate
Scrise sunt în ochi căprii,

Şi mi-ai spus în umbra nopţii,
Şezĕnd strînsă lângă tine
Că nimic n'are să schimbe
Dragostea ta pentru mine,

Şi mai dus iubite 'n braţe
In caicul cel uşor
Şi juratu-mi-ai credinţă
Şi cântatu-mi ai de dor.

— Te-am crezut, te cred ş'acuma
Nu ţi-am dat eu viaţa ţie?
Ah! în inima mea slabă
Parcă port o 'mpĕrăţie

Şi cu-atăta nerăbdare
Şi nesaţiu te aştept
In căt numai o iubire
Nu-i destul să-ţi port in piept.

Sunt a ta soţie, roabă
Părul meu galben şi lung
L'oiu tăià să-ţi fac peptare
Daca zalele n'ajung.

Şi luminele din ochi-mi
Le voiu stinge de vroeşti
Ca să nu le mai atingă
Alte chipuri omeneşti,

Căci in lumea de vedenii
Dulci a fericirii mele,
Să te văd numai pe tine
N'am nevoe eu de ele.

* * *

COPILA BĂLANĂ ...

Copila bălană din vechiul palat
Să cadă lăsat-a
Din sinu-i o floare in riul cel lat
Şi lung sărutat-a
Pe degete urma-i trandafirie.

Dar nu mi-e drag mie
Palatul cel negru din margini de ape,
Copila mi-e dragă:
Credinţa jurat-a şezendu-mi aproape
O noapte intreagă.

Din sus bate vĕntul, aduce cu dĕnsul
A ernelor caer
Se duc cocostărcii, auzi-le plănsul
Cum sună prin aer?

Dar vĕntul alungă al riului val
Pe el floarea vine
Uşor mi-o aduce aicea la mal.
Prieten cu mine.

Şi floarea nu-mi place, cum nu-mi place vĕntul,
Dar scumpă imi este
Iubita, printr'insa trimisu-mi-a veste
Că-şi ţine cuvĕntul.

* * *

ŞI DACA N'AI PUTUT ...

Şi dacă n'ai putut să fii
Stăpână pe-a ta viaţă
De ce mai ars cu foc de dor
Ş'acuma eşti de ghiaţă?

In peptul tĕu rotund şi alb
Nimica nu mai bate
Uitat-ai oare cel trecut
Cu dulcele-i pĕcate?

Şi dac'a fost păn' 'n sfirşit
A mea să nu remăi
De ce mi-ai dat iubirea ta,
Şi sinul căpătâi?

De ce-mi vorbeai de viitor
Cu-o ăngerească limbă
Când tot ce mi-ai jurat cu drag
In ură azi se schimbă?

Şi dacă 'n ochii mei căutai
Norocul teu senin,
De ce te-ai dus să-l prinzi din sbor
In braţe de străin?...

Ah! vinovată nu eşti tu
De-atât amor perdut —
Să sufer singur mi-a fost dat
Fiindcă te-am crezut.

D. C. OLLĂNESCU.

DACĂ ...

Dacă te'nboldeşte 'n suflet a măririlor pornire
Setea nesecată — a falei, focul cel de fapte mari,
Dacă lumea nu te 'ncape ş'o cuprinzi dintr'o ochire.
Ori te fărmecă norocul geniilor legendari,

Dacă visuri indrăsneţe iţi prind gândul şi te chiamă
Să te-arunci in lupta vieţei unde-ai să găseşti comori,
Dacă eşti isteţ la minte şi in inimă n'ai teamă
Şi poţi fi vrăjmaş deapururi şi prieten rareori;

Du-te, calea-ţi stă in faţă — cerul are bolt'albastră,
Chiar de-aprinzi vre-un templu sacru numele-ţi va resuna,
Peste vremuri depărtate — ori prin fapta cea măeastră
Vei culege foi de dafin pentru larga frunte-a ta.

Dar să ştii că numai chinuri şi dureri inveninate
Aprige, făr'de păreche pas cu pas te-or urmări;
Nopţi şi zile vei petrece in netihnă strecurate
Şi invidia nedreaptă pe furiş te-a inegri.

Şi apoi povoara grijei ş'a măririlor furtune
Frămĕntarea d'inăuntru de greşeşti, de isbuteşti,
Veacul cănd nu te-a 'nţelege, pe un rug inalt te-a pune;
Nici un colţ să-ţi fie bine pe pămĕnt n'ai să 'ntălneşti.

N. VOLENTI.

E DESTINUL....

E destinul scris pe faţa
Fiecărui muritor,
Şi din el toată viaţa
Curge ca dintr'un isvor.

De ai ochi vioi şi galeşi
Alergănd după vederi,
Buze pline ce in cale-şi
Cat' o gură de plăceri:

A vrut soarta să te facă
Purtător de fericiri!
Găndul tĕu atunci se 'mpacă
Cu-ale lumii năluciri.

Unde unii simt durere,
Tu priveşti nepăsător,
Şi cănd linişte—altul cere,
Tu cuprins eşti de amor.

Şi amorul te cunoaşte,
Il prefaci adese ori,
Deabia moare, ear se naşte,
Treci ca fluturul pe flori.

Insă tu, cu fruntea mică,
Frumuseţa—anticilor,
Cu ochi negri ce despică
Lumea din adăncul lor.

Şi 'ntro linie subţire
Gura plină de mister,
Ear a feţei mărginire
Aspră ca cioplită 'n fier:

A iubirii vei fi pradă
Si iubirea-ţi va fi chin,
Lumea toat' are să vază
Cum beai cupa de venin.

Din vechimea omenească
Al durerilor delir
Are 'n tine să renască:
Eşti menit a fi martir!

B.

DE CE LUNA....

De ce luna e femee,
De ce-i soarele bărbat?
Ea regina nopţii negre,
El al zilei impĕrat?

E mai rece — a ei lumină,
Şi el arde 'n veci nestins:
Ea in negură visează,
El spre viaţă e impins.

Şi răbdarea e femee,
Dar curajul e bărbat:
Ea trăeşte 'n zi de astăzi,
El spre mâne-i indreptat.

Căci tristeţa e femee,
Ear norocul-e bărbat:
Ea 'n sfială vede lumea,
El se lupte nencetat.

Ea-l admiră, el se miră.
Amêndoi se intregesc,
Când in pace, când in ceartă,
Şi fac neamul omenesc.

B.

NECROLOG

GRIGORE ALECSANDRESCU

In 25 Noemvrie trecut a murit in Bucureşti poetul *Grigore Alecsandrescu.* Din generaţia tinerilor literaţi de astăzi, puţini de sigur l'au cunoscut alttel decât după scrierile sale, căci o boală crudă şi indelungată, ţinea pe bătrânul poet, de mai bine de 20 de anĭ departe, de mişcarea literară mai nouă. Născut inainte de 1812, Alecsandrescu a avut in vremea lui o mare şi bine meritată reputaţie. Poesia sa «anul 1840» a făcut un adênc efect in acea epocă de entusiasmu general. *Grigore Alecsandrescu* s'a incercat mai in toate genurile de poesie, şi am putut zice, cu un succes aproape egal. Cine n'a admirat «*Ucigaşul fără voie*», «*Umbra lui Mircea*», «*Cânele soldatului*», pe lângă «*Toporul şi pădurea*» şi alte fabule şi satire ale sale? Moartea lui Alecsandrescu va atrage de sigur din nou luarea a minte a iubitorilor de literaturei, asupra frumoaselor sale versuri. Din partea noastră dorim, ca scrierile complete ale acestui autor de merit, să formeze obiectul unui studiu special şi amănunţit din partea unui critic competent. Cu *Grigore Alecsandrescu.* se stinge cel de peurmă representant, din pleiada de poeţi, care a ilustrat ţara noastră, dincoace de Milcov, in epoca deta 1840.

BIBLIOGRAFIE

CĂRTII APĂRUTE DE CURÎND ŞI TRIMISE DIRCŢIUNII «CONVORBIRILOR LITERARE»

Codicele Voroneţean *cu un Vocabular şi Studiu asupra lui de Ion a lui G. Sbiesa*, profesor etc. Ediţiunea Academiei Române. Cu două tabele. 1 volum mare in IV°. — Cernăuţi 1885.

Flora din fostul district românesc al Năsăudului in *Transilvania* de *Florian Porcius* urmat de respunsul D-lui P. S. Aurelian. Estras din Analele Academiei Române. Seria II. Tom. VII. Secţ. II. Memorii şi Notiţe. 1 vol. in IV°. Bucureşti 1885.

Inscripţiunea de la Mănăstirea Resboieni, judeţul Neamţului comentată de *Episcopul Meldisedek*. Estras din Analele Academiei Române Seria II Tom. VII. Secţ. II. Memorie şi Notiţe. 1 vol. in IV°. — Bucureşti 1885.

Cuvînt despre espediţia lui Igor Schatoslavici, principele Novgorodului Nordic contra Polovţilor sau Cumanilor, traducere şi note de Alex. Papadopol-Calimah. Estr. din Anal. Acad. Rom. Seria II, T. VII, Secţ. II. Memorii şi Notiţe.—Bucureşti 1885.

Poveţe către Săteni, lucrare după Cormenin de *D. R. Rosetti*. Ediţiune a Ministerului Instrucţiunii publice şi al Cultelor. 1 vol. — Bucureşti 1885.

Episcopatul şi Clerul Roman, faţă cu biserica ortodoxă sau respuns Luminăţiei Sale Prinţului G. Bibescu la broşura intitulată Orthodocsia şi Catholicismul in Orient. 1 broşura. — Bucureşti 1885.

Preceptele Creştine. 1 mic volum. — Bucureşti 1885.

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese de *Eudoxiu* de *Hurmusaki*, publicate sub auspiciele Acad. Rom. şi ale Minist. Cult. şi Instr. publ. Vol. V, partea I. 1650—1699. 1 vol. — Bucureşti 1885.

Documente privitoare la Istoria Românilor, culese de Eudoxiu de Hurmusaki. Suplement I, vol. II, 1781—1814. Documente din Paris de *A. I. Odobescu*, publicate sub auspiciele Acad. Rom. şi ale Minist. Cult. şi Instr. publ. 1 vol.—Bucureşti 1885.

Despre imbunătăţirea dreptăţii la noi de *Grigore Ioan Lahovari* 1 broşură.—Bucureşti 1885.

Societatea geografică română. — Buletin publicat prin ingrijirea D-lui George I. Lahovari. Anul VI. Trimestru I. Sumariu:

Partea I. — Actele Societăţii: Convocare. — Procesele-verbale ale şedinţelor adunării generale din $^{10}/_{22}$ şi $^{11}/_{23}$ Fevruarie 1885, — Procès-Verbaux des séancés de l'assemblée générale du $^{10}/_{22}$ et $^{11}/_{23}$ Février 1885 sous la haute présidence de Sa Majesté le Roi. — Raportul secretarului general. — Raportul Casierului. — Comptul esercitiului 1884. — Budgetul pentru 1885. — Premiul general G. Manu.

Partea II. — Memorii, conferinţe etc.: Conferinţa D lui George I. Lahovari asupra asociaţiunii internaţionale africane, Congo şi conferinţa de la Berlin. — Asupra instituţiei cadastrale, conferinţă de D. Locot.-Colonel Căpităneanu. — Din literatura geografică a Transilvaniei de Silvestru Moldovan (urmare). — Tableau de diverses vitesses par James Jackson. — Charta noului stat Congo. Trimestrul II, cuprinde:

Partea I. — Adresa ministerului cultelor. — Biblioteca societăţii (urmare). — Circulara Biuroului. — Premiul «General G. Manu». — Lista societăţiior străine cu care societatea geografică română este in corespondenţă.

Partea II. — Nomenclatura topică a judeţului Vălcea, conferinţă ţinută de Dr. Gaster. — Ultimele progrese ale navigaţiunei aeriane, conferinţă de D. St. Hepites. — O privire asupra Scandinavii de Z. Antinescu. — Notiţe biblio-

grafice asupra Dacilor și Baronul d'Avril. — La proposition de M. F. Müllhaupt présentée à la Réunion Géographique de Berne. — Observatorul din București de D. Hepites.

Trimestrul III, cuprinde:

Partea I. — Biblioteca societății (urmare). — Listă de conferințele ținute și de publicațiile societății geografice române dela 15 Iunie 1875 până la 15 Iunie 1885. — Premiul «General G. Manu».

Partea II. — Antichități in Bucovina de Dionisie Olinescu. — Despre căile ferate ca căi de comunicație de I. Dobrovici. — Dunărea de Colonel Debize, (traducere). — Despre riurile secate din Dobrogea de F. Kaunitz. — Satul Domnești in județul Muscel de Luca Paul. — Statistica locuitorilor catolici din județul Bacău. — Insulile Caroline de G. I. L. — Observațiuni meteorologice de St. Hepites. — Charta României la 1731,

Din biblioteca poporală *Tribunei*: *Indărătnicul*, poveste de *Silvestru Moldovan*. fasc. *Blăstem de mamă*, legendă poporală din jurul Nașcudului de *George Coșbuc*. *Pe pământul Turcului* de *George Coșbuc*, 1 fasc. *Bunica*, tradusă din limba boemă de Dr. *Urban Iarnik*, 1 fasc. *Vlad și Catrina*, poveste de *Gr. Sima a lui Ion*, 1 fasc. *Din Bătrâni*, ghicitori, intrebări și respunsuri, fremântări de limbă, adunate de Gr. Sima al lui Ioan, 1 fasc. — Sibiu 1885.

Lucrul de mână in școalele de băeți și in institutul pedagogic de *Dr. D. P. Barcianu*, 1 fascicolă. Sibiu 1885.

CORESPONDENȚĂ:

Brb. in C. Poate că alte incercări vor fi mai fericite.
Minimus. Să suprimați pe «DACĂ»? E mai nimerit să suprimați totul.
G. Multe greșeli ritmice ce ar trebui indreptate.
X· in P. Fără sens.
D. D. G. I. Din toate una sau două de vor trece.
Anonim C. Am ars'o.
Sapho. Ça faut pas.....

Direcția.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

389. **DAME FRED.** — Les Roumains du sud Macedonie, Thessalie, Trace, Albanie, avec une carte ethnografique, Buc. *Impr. de la Cour* 1877, in 8⁰, p. 69 . . . 3 —

390. » Une œuvre mort et une œuvre de mort, epistolă către congres, Vienne 1878, in 8⁰, p. 16 . . — 50

391. » Visul Dochiei, poemă dramatică, cu traducerea in versuri române de d-nii D. O. şi T. S. Bucureşti *Tip. C. Göbl* 1878, in 4⁰, p. 17 . 2 —

392. **DAREA DE SEAMĂ** a direcţiei generale a postelor şi telegrafelor pe anii 1874-1875 impreună cu statistica pe aceşti ani, Bucureşti *Imprim. Statului* 1876, in 4⁰, p. 147.

393. » asupra administraţiunei Spitalului Brâncovenesc şi a Sântei biserici Domniţa Bălaşa pe anul 1876, Bucureşti *Imp. Statului* 1877, in 4⁰, p. 75.

394. » Despre administraţiunea institutului Başota, Iaşi 1878, in 8⁰ mare, p. 52†LVI.

395. » Asupra administraţiunei comunale a oraşului Bucureşti pe timpul dela 1 Sept. 1877 pănă la 1 Sept. 1878, Bucureşti *Tip. Ştefan Mihălescu* 1878, in 4⁰, p. 219.

396. **DEMAGOGIA DEMASCATĂ** sau actualitatea politică, Bucureşti *Tip. Tiel & Weis* 1877, in 8⁰ mare, p. 16.

397. **DEMETRESCU AL. A.** — Despre organisarea succesiunilor in general, Bucureşti *Tip. Al. A. Grecescu* 1877, in 8⁰, p. 103.

Lei B.

398. **DEMETRIU G. I.** — Despre neretroactivitatea legilor in dreptul roman şi român, Bucureşti *Tip. Al. A. Grecescu* 1876, in 8⁰, p. 71.

399. **DEMETRIU I.** — Adevăratele cause ale situaţiunei noastre sau căte-va vorbe asupra convorbirilor economice, de d-nu I. Ghica, Buc. *Tip. Thiel & Weiss* 1874, in 12⁰, p. 43 . . . . . 2 —

400 **DEMETRIU I.** — Incercări poetice, Bucureşti *Tip. Al. A. Grecescu* 1875, in 12⁰, p. 40.

401. **DENSUŞEANU ARON.** — Românii şi Maghiarii, studiu politic retipărit din Orientul Latin, Braşov *Tip. Römer & Kamner* 1874, in 8⁰ . . . . . 60 cr.

402. **DESEMNAREA** fără de instructor, 80 modele de desemn proprie pentru primele exerciţii, Bucureşti ed. *Socec & Comp.* 1874, in 12⁰ . . . . . 2 —

403. **DESPRE GRĂDINA DE COPII,** Buc. *Stab. Socec, Sander & Teclu* 1876, in 12⁰, p. 16.

404. **DIALOGI** greco-romani, ed. II corectată, Brăila *Tip. Pestalmagioglu* 1875, in 8⁰, p. 158 . . . . . 2 —

405. **DIALOG POLITIC** intre d. Alesandru N. şi d. General Tell, Bucureşti *Tip. Naţională* 1875, in 8⁰, p. 46. . . . . — 50

406. **DIMITRESCU I.** — Radu Buzescu şi Hanu Tătarul, ed. II, Bucureşti din *Stab. in artele grafice Socec, Sander & Teclu* 1878, in 8⁰, p. 212 . . . 2 —

407. **DIMITROPULO G.** — Batista albă, naraţiune originală, Bucureşti *Tip. Naţională* 1877, in 12⁰, p. 75.

Lei B.

408. **DIONISIE.** — Adunare de rugăciunile cele mai trebuincioase fie-cărui creştin, tipărită cu binecuvêntarea prea S. S. D. D. Sebastis, Bucureşti, *(Tip. Jos. Copainig) Tip. Naţională* la 1878, in 16⁰, p. 272.

409. **DOBRESCU I. D.** — Despre mandat in dreptul roman şi român, Bucureşti *Tip. Al. A. Grecescu* 1877, in 8⁰, p. 143.

410. **ALEXI THEOHAR.** — Ciarda albă. Naraţiune poetică in 5 cânturi, in 12⁰, 34 p. Braşov 1879. Bucureşti *Haiman.*

411. **AURELIAN P. S.** — Raport asupra proiectului de lege privitor la mărcile de fabrice şi de comerciu. (Revista ştiinţifică No. 4).

412. **BALŞ MICHAIL.** — Despre monetă. Conferinţă publică, ţinută la Atheneul român in seara de 24 Martie 1879, in 8⁰, 35 p. Buc. 1879, *Tip. Cucu* . . 1 —

413. Bei der Walachischen Musik in Mähren. Illustrirt. (Din: Illustrirte Welt 1879, 19-s Heft. Stuttgart *Halberger*).

414. **BLUNTSCHLI.** — Der Staat Rumänien und das Rechtsverhältniss der Juden in Rumänien. Berlin 1879. *Löwenthal.*

415. **BURADA T.** — Bocete populare române. (Convorb. lit. 1869, No. 2).

416. **CALMAR L.** — Geografia căilor ferate. Partea I. Europa. VIII, 208 p. Bucureşti 1879, *Tip. Gr. Luis* 3 50

417. Carte de rugăciuni pentru şcolarii incepetori. Tipărită de un iubitor de copii, in 18⁰, 32 p. Craiova 1879. *Lascar* . . . . . — 15

418. Carte de vise sau esplicarea. Culeasă după mai mulţi antori români, germani şi francesi, aranjată după alfabet. Ed. II in 32⁰, 93 p. Craiova 1879 . 1 50

418. **CONTA V.** — Incercări de Metafisică. (Convorb. lit. 1879, No. 1).

420. **CRETZIANU GEORGE.** — Patrie şi Libertate. (Poesii vechi şi nouĭ), in 12⁰, IV, 364 p. Bucureşti 1879. *Socec & Comp.* . . . . . 5 —

421. Darea de seamă asupra procesului politic de presă al d-lui George Bariţiu, redactorele «Observatorıului» in cestiunea colectelor pentru soldaţii români răniţi. Pertractarea finală din 30 Aprile st. n. 1879. (Din sala tribunalului din Sibiu), în 12⁰, 24 p. Sibiu 1879. *Krafft* . . . . . — 75

422. **ELIADE RĂDULESCU.** — Scrisori către Costache Negruzzi, IV. (Convorbiri literare 1879, No. 2).

423. **FROLLO G. L.** — Lecţiuni elementare de gramatica italiană. Ed. II, cu indreptări şi adaose, in 8⁰, 208 p. Bucuresci 1879. *Socec & Comp.* . . . 3 — (Lucrare aprobată de onor. Minister al Instrucţiunei publice prin adresa No. 10934, dela 28 lunie 1868).

424. **GANE N.** — In vacanţe. (Convorbıri lit. 1879, No. 2).

425. » Intăiu Maiu. (Convorb. lit. 1872, No. 2).

426. **GESETZ** über die Schutzmarken für Handels-und Industrie-Erzeugnisse. Autentische deutsche Uebersetzung von Professor W. A. Sennor, in 12⁰, 16 p. Bucureşti 1879, *Tip. Centru.* . . . 2 —

427. **GOLUBINSKI E.** — Privire scurtă asupra istoriei bisericei romano-ortodoxă. Trad. de *Ioan Caracioveanu*, in 8⁰, II, 65 p. Iaşi 1879, *Tip. Mardarescu* 1 —

428. **HAYNEL ERNST.** — Eine Dichterin der Rumänen, din: Magazin für die Literatur des Auslandes. 1879, No. 19).

429. **HEPITES ST. C.** — Desvoltarea meteorologicei şi al doilea congres geologic internaţional. (Revista scinţifică No. 4).

430. **IACOBESCU.** — Economia rurală. Căteva cuvinte asupra modului de a se evalua proprietăţile rurale. (Din Revista ştiinţifică No. 4).

431. **IANOV IOAN.** — Moş Ioan Zurba, cântecel comic. (Conv. lit. 1879, No. 2).

IGNATU NICHITA. — Serviciu in Campanie. Vezi *Waldersee.*

432. Istoria completă a Genovevei de Brabant-sau *Inocenţa recunoscută*, ilustrată cu 7 gravuri. Tradusă de *Const. Ienibace*, in 16⁰, 168 p. Craiova, 1879, *Lazăr.* 2

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu Bucuresci. — 23,005.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 10. Bucuresti, 1 Ianuare 1886. **Anul XIX.**

O SCRISOARE A POETULUI GRIGORE ALECSANDRESCU

CĂTRĂ

CONSTANTIN NEGRUZZI, DIN 1839

Printre hărtiile reposatului meu părinte am găsit, pe lângă şirul important de scrisori ale lui I. Eliad Rădulescu, pe care le-am publicat in anii XII, XIII, XIV şi XV, *Convorb. Lit.* (1878—1881) şi pe lângă o epistolă asemenea foarte interesantă a lui Cesar Boliac, ce s'a tipărit tot in anul XV (1881) al revistei noastre, încă o scrisoare a poetului Grigore Alecsandrescu, din 12 Ianuarie 1839.

Această scrisoare arată relaţiile intime ce intreţineau autorii români din Moldova cu acei din Ţara Românească şi dă o dovadă mai mult de lucrarea lor comună care a pregătit unirea ambelor ţări surori. Poesiile şi articulele de prosă, originale şi traduse ce-şi comunicau unii altora, precum şi ideile ce preschimbau aceşti scriitori asupra limbei şi literaturei române intr'o corespondenţă bogată şi neintreruptă, sunt pentru noi cele mai preţioase subiecte de studiu. In scrisoarea ce publicăm astăzi apare o personalitate nouă care mai târziu a fost chemată să joace un rol din cele mai insemnate in istoria contimporană a Românilor, d-l Mihail Kogălniceanu, la vĕrsta de 22 de ani. D. Kogălniceanu scrisese volumul sĕu de Istoria Valachiei şi pleca din Iaşi la Bucureşti spre a face cunoştinţă cu bărbaţii marcanţi de aici in politică şi literatură. Pentru aceasta luă cu el mai multe scrisori de recomendare de la Constantin Negruzzi care pe atunci era in fruntea mişcării

literare din Moldova şi intreţinea incă dela 1836 o corespondenţă neintreruptă cu I. Eliad Rădulescu. Una din acele scrisori de recomendare era adresată lui Grigore Alecsandrescu, al cărei rĕspuns ĕl publicăm astăzi. D. Kogălniceanu avea de gănd să intemeeze o revistă literară in Iaşi cu concursul luĭ Constantin Negruzzi şi pentru această publicaţie voia să obţie colaborarea autorilor din Ţara Românească. Revista proiectată se intemeiè in Iaşi cu numele *Dacia Literară*. In această foae s'a publicat «*Anul 1840*», cunoscuta poesie a lui Grigore Alecsandrescu care a făcut un efect aşa de mare. Tot acolo s'au tipărit intăele incercări poetice ale tĕnĕrului Vasile Alecsandri după ce obţinură un mare succes la citirea lor in salonul d-nei Elena Sturza din Iaşi.

Dacia Literară nu avù o viaţă lungă. Ea fu inchisă după ordinile guvernului din Moldova, in urma unui articul al d-lui Kogălniceanu intitulat *Xenomania*.

IACOB NEGRUZZI.

Eată scrisoarea luĭ Grigore Alecsandrescu:

D-lui domn Spatarului K. K. Negruzzi, etc., etc., la Iasi.

Domnul meu,

In ciasul căud apucai condeiul să respunz la scrisoarea ce ai binevoit a-mi trămite prin d. Kogălniceanul, mĕ aflam in starea aceea de nemulţumire pe care franţezii o numesc *mauvaise humeur*. Dar neavĕnd asupra cui să-mi revărs neplăcerea, căci in preajma mea se afla numai cărţi şi hărtii, care n'ar fi inţeles nimic la dojănirile mele, hotării să profit de prilejul ce mise infăţişa şi să mĕ plăng la d-ta de nedreptatea ce imi faci scriindu-mi intr'un stil aşa de laconic, căud după doue scrisori ale mele, aş fi meritat cel puţin una de o lungime potrivită cu epistolele lui Boliac. Prin aceasta nu voiu să arăt că d-ta eşti dator să-mi respunzi totdeauna sau să-mi scrii cu intindere, ci numai că eu sunt lacom de un stil frumos şi de idei sănătoase.

Mĕ socotesc norocit pentru cunoştinţa d-lui Kogălniceanul,

care imi pare un tĕnĕr [1]) cu mare destoinicie, şi ceea ce este încă mai mult, cu sentimenturi bune. N'am putut să-l indatorez intru nimic, căci d-lui ca să facă cunoştinţă n'a avut trebuinţă de mine care es prea puţin in lume şi reputaţia sa i-a slujit indestul. Nu socotì insă că această reputaţie n'a găsit şi critici in capitala noastră: am auzit o adunare intreagă de dame şi de tineri, care niciodată n'au citit istoria d-sale (pentru că nu obicinuesc nici să scrie nici să citească), i-am auzit spuind că este este peste putinţă să fi scris bine d. Kogălniceanul. Intrebându-i pe ce intemeiază această idee, imi respunserĕ că l-au vĕzut jucând prea bine pe la baluri şi că prin urmare cine joacă nu poate scrie. D-ta inţelegi că după nişte cuvinte aşa temeinice am fost silit să tac, mulţumind soartei mele, care nu mi-a inzestrat picioarele cu nici un talent, căci nădăjduesc prin această neştiinţă să-mi intemeez o reputaţie la care nici reposatul rimător Paris [2]) n'a putut să ajungă. De ai de gând să vii pe la noi şi de-i fi ştiind să joci, te povăţuesc mai intăi să te desfaci de acest obiceiu, de vrei să te intorci acasă cu numele de om invăţat.

Intre alte vorbe ce am avut cu d. Kogălniceanul, intreprinderea jurnalului ce are de gând să facă, mi-a plăcut foarte mult şi socotesc că va avea in noi corespondenţi statornici.

Aş vrea să-ţi scriu ceva noutăţi după aici; dar deocamdată nu se vorbeşte alt decăt tot de intămplarea colonelului Cămpineanu. Adevĕrata pricină a popririi sale este încă necunoscută, şi fieşicare o spune după cum o inţelege. Riz numai când auz pe aceia care era adoratorii lui zicĕnd cu un aer de inspiraţie: nu-i spuneam eu? nu-l povăţuiam eu? de mĕ asculta nimic din acestea nu s'ar fi intămplat... trista soartă a cercărilor nenorocite pe care isprava nu le incoronează!

[1]) In prefaţă la Cronicele Romăniei ult. ed., d. Kogălniceanu se plănge că mai mulţi scriitori se inşală in privinţa vĕrstei sale: «nu mĕ voiu pune a indrepta erorile comise in privinţa actelor mele politice; dar voiu indrepta eroarea in privinţa datei naşterii mele pe care unele din scrierile mai sus citate o fixează in anul 1807 sau 1809. *Constat că nu sum atăt de bĕtrăn.* Din ciaslovul părintelui meu culeg insemnarea scrisă chiar cu măna sa din care resultă că sum născut in Iaşi, la anul 1817, luna Septembre in şase.»

Poetul Alecsandrescu, care in 1839, data acestei scrisori, era de 27 de ani (el e născut la 1812) putea trata in ea pe d. Kogălniceanu de tĕnĕr, de vreme ce era cu cinci ani mai mare.

[2]) Paris Mumuleanu.

Not. Red.

Obştească Adunare niciodată n'a fost aşa pacinică, aşa liniştită ca in anul acesta. Poate cineva zice că duhul inţelepciunii s'a coborit peste dënsa sau că umbra ameninţătoare a vreunui firman ii inghiaţă sângele. Dar vëd că më intinz prea departe şi scopul meu era să-ţi respund numai in trei rânduri. Cât pentru poesii imi adusei aminte că şi d-ta mi-ai făgăduit o dată să-mi trimeţi de ale d-tale; cu toate aceste n'am vëzut nici una. Eu insă voiu fi mai statornic la cuvënt şi voiu ingriji a vë trimite.

Sfirşesc recomandându-më la prieteşugul d-tale, poftindu-ţi o viaţă fericită in căsătorie [1]) şi o duzină de mici poeţi care să semene tatălui lor.

Al domniei tale plecată slugă,
GR. ALECSANDRESCU.

Anul 1839, Ghenar in 12, Bucureşti.

P. S. Inchisesem această scrisoare şi aşteptam să më intâlnesc cu d. Kogălniceanul ca să i-o dau, când luai ştire că a plecat fără să-mi dea de ştire. Eu am fost de câteva ori la d-lui, dar nu l-am găsit căci visitele şi soarelele ëi lua toată vremea. Mi-ar părea foarte rëu de ar fi plecat de aici nemulţumit de mine, căci prieteşugul D-sale nu poate fi de nesocotit. Oricum, arată-i inchinăciunile mele şi spune-i să nu uite a-mi trămite cel dintâi numër al jurnalului sëu, cum şi o listă pe care să scriu numele prenumeranţilor ce voiu putea să-i fac.

Iartă forma ciudată a acestei scrisori şi când vei poftì să-mi scrii, adresează scrisorile la departamentul Vorniciei din lăuntru cătră serdarul K. Steriadi. Rog ca d. Kogălniceanu să-mi trimiţă cartea ce mi-a făgăduit, adică istoria sa.

---

[1]) In acel an avusese loc in Iaşi căsătoria lui Constantin Negruzzi cu d-şoara Maria Gane, despre care inştiinţase pe amicii sëi din Ţara Românească.

Not. Red.

NOAPTE BUNĂ

Se ridicase din spre resărit luna plină.... De sus şi până jos, intre cer şi pământ, se desfăşura o trimbă de lumină prietenoasă, care par'că voia să acopere lumea cu un cort căldicel, spre a o feri de răcoarea nopţii şi a-i aduce visuri de vară.

Hirsova se odihnea, cu casele albe, in malul Dunării, ca un pelican de baltă, in stuf, de marginea lacului. In resăritul lunei, minarele subţiratice işi intindeau gătul peste acoperişuri, cătând par'că să se uite in umbra uliţelor ănguste. Prin tărg nu se mai zărea nimeni. La cafeneaua lui Mehemeda se făcea încă puţin sgomot, fiindcă sosise de cu vreme nişte barcagii greci cari puneau la rănduială un butoiaş cu mastică. Nu trecù mult insă şi hogea, in tăcerea nopţii, se auzì urlând rugăciunea de seară, din vărful unei minarelc. Mehemeda dete pe greci afară şi Hirsova adormì....

E un nespus farmec a fi deştept când dorm turcii, şi mai cu seamă farmecul e mare, când turcii dorm pe apă, ca la Hirsova.

Pe luciul Dunării luna aşterne un drum de argint, in sclipirea căruia ai crede că tremură toate stelele cerului, dacă pe ele nu le-ar fi stins steaoa cea mare a nopţii. Un praf scânteietor se prinde de fiecare creţitură de val şi se duce in jos, spre a sufla cu argint toată apa, până in marginea malului drept, a cărui umbră trage un chenar negru d'alungul Dunărei, până hei!... departe, spre Borcea.

In adăpostul ce-l alcătuesc stăncele cele mari, numite *canarale*, din dreapta şi din stinga Hirsovei, stau ancorate căteva ciamuri turceşti, un caic de bucate, vreo doue bărci greceşti şi un şir intreg de lotci lipoveneşti, cari, trase jumătate pe uscat, au aerul unor trăsuri aşezate la rănd. Umbra catargurilor şi a frânghiilor se intinde până in depărtare, scriind pe suprafaţa strălucitoare a apei o horbotă incălcită, care se mişca pe rotunjitura valurilor, ca o dantelă neagră pe un sin plin.

Pe una din aceste canarale trecea in seara aceea preşedintele tribunalului din Hirsova, venind din satul Varoş, o mahala locuită numai de Români, la gazda sa.

Preşedintele tribunalului de ocol din Hirsova era un băiat de treizeci şi căţiva de ani, nalt, smead la faţă, şi voinic. Despre frumuseţă.... el era mulţumit de dĕnsa, şi femeile asemeni, şi deci şi noi asemeni.

Adus in Hirsova din Bucureşti, unde fusese slujbaş toată viaţa lui, se poate lesne inţelege că-i era urit. Ministrul justiţiei de pe atunci auzise că domnul jude de la secţia III-a e cam slobod la gură şi, după ce-l poftise in mai multe rânduri, prin prieteni, să-şi mai pue streajă ocărilor, sfirşise prin a-l *inainta* la rangul de preşedinte de tribunal in Dobrogea.

Omul nu era rĕu de la fire, dar oamenii ceilalţi il făcuse atăt de rĕu şi de hărţăgos in căt nu-l mai putea suferì nimeni. Ridea, cu causă sau fără causă, cu toată lumea. Făcuse curte in Bucureşti la intreaga suflare femeească, trecĕnd prin toate rangurile: dela fetele de magazin, pănă la cele mai inalte doamne. Fusese amorezat de mai multe ori şi totdeauna cu o convingere care-i făcea onoare. Atăta avea bun numai, că nu ţinea mult la furie. Căud il apuca, se trudea ca un mucenic pănă prindea de rostul afacerii, şi deacolo, in căteva zile, da inapoi ca o gărlă de munte. De altfel era foarte galant. Nu remăsese teatru, concert, cafenea, baluri in care să nu se ducă.

Şi acest creştin să fie luat din mijlocul inicurilor bucureştene, cu care se indeletnicise de mic copil, spre a fi dus in Dobrogea.... crud lucru!

Spre a nu ponegrì insă magistratura veacului in faţa posterităţii, trebue să spunem şi ceea ce avea bun.

Domnul preşedinte al tribunalului de ocol Hirsova, cu tot dispreţul lui pentru ceilalţi oameni, nu se iubea pe sine prea mult. Căud nu mai avea pe cine să se supere, o lua binişor spre malul apei şi acolo se aşeza pe o grindă de catarg ce sta trăntită in nisip de ani intregi, şi se pierdea pe gănduri... In cursul molatic al apei urmărea rotocoalele ce le făcea spuma, pănă ce nu le mai vedea cu ochii şi in mijlocul lor arunca căte un crăm-peiu din găndul fără socoteală ce-l stăpănea, par'că ar fi vrut să i-l ducă valul credincios pănă in apele Mării, spre a i-l ineca in imensitate. Căud soarele apunea, şi apunea totdeauna in Dunăre,

globul lui de aur vopsea creasta alburie a undei cu un roş de de purpură, atăt de viu şi de curat, in căt sufletul, primind prin ochiu impresia armoniei din afară, radia căldura colorii printr'o rază de bunătate duioasă, adimenitoare.

Atunci, intr'adevĕr, preşedintele tribunalului era omul cel mai blănd şi mai simplu de pe pămĕnt. Saadăc, uşierul lui, venea deabia călcănd pe nisipul cel moale, şi-l deştepta din visuri spre a-i aduce aminte că-l aşteaptă prănzul. Aici vorba *prănz* este mai mult un eufemism, fiindcă toată masa se reduce la un pahar cu mastică şi la o friptură de oae.

In seara despre care se vorbeşte la inceputul acestei istorisiri, preşedintele tribunalului işi avea cuvintele lui puternice pentru care trecea pe deasupra canarelei celei inalte. Intorcĕndu-se de cu vreme, tot pe acelaş drum de la Varoş, zărise pe culmea dealului, in ograda cadiului, o femee, care părea a fi tĕnără, stănd in capul unei prispe, in picioare, cu măna dreaptă intinsă in sus, dealungul unui stălp ce lega streaşina de prispă şi cu obrazul rezemat de mănă. Preşedintele o luase cam la o parte din drum spre a o putea vedea şi mai bine. Ea părea că se uită undeva, departe, in zarea nesfirşită a albastrului ceresc şi, ca o pasere a ţĕrilor calde smulsă de aripi, căuta cu ochii drumul libertăţii pe care venise.

Aşa cum o vedea el de departe, i se părea că trebue să fie foarte frumoasă. Că avea să-i placă şi deaproape, nici că mai era vorbă. Lasă că mai intăi era femee, şi, ca atare, avea tot dreptul să turbure mintea unui magistrat, dar apoi era şi turcoaică, o calitate pe care dĕnsul n'o cunoscuse ăncă, prin multele şi feluritele calităţi ce studiase la secsul protivnic nouĕ.

Ea era imbrăcată, pănă la brău, cu o bundă de catifea neagră, cu colţuri rĕscroite cari lăsau să se vadă pe dedesupt o căma şuţă de borangic galbenă ca lămăia; de la brău in jos purta niste şalvari visinii, largi căt o roche şi tocmai jos strinşi imprejurul glesnei, ca şalvarii bărbăteşti. In picioare papuci de fir şi de catifea. Capul nu i-l putuse vedea destul de bine, fiindcă era cam departe. Zărise insă un obraz rotund şi alb ca laptele; un pĕr castaniu şi lucios ca mătasa porumbului, tăiat scurt imprejurul gătului şi.... ce-i trebuia mai mult!

Acestea erau cuvintele, foarte puternice, pentru cari preşe-

dintele tribunalului trecea peste canaraoa cea inaltă, seara, pe lună, când hogea cânta din vĕrful minarelei, rugăciunea de noapte.

* * *

E bine să se ştie că dona Dulcinea di Toboso, care avusese onorul de a pune pe drumuri pe nobilul stăpân al lui Pança, nu se găsea in condiţiuni mai bune decât sus citata fiică de Cadiu; că dacă dona Dulcinea avusese aşa de mare parte pe lume, de ce n'ar fi avut şi fiica Cadiului darul de a neliniştì sufletul unui preşedinte de tribunal, când este ştiut că preşedinţii sunt mai puţin nobili decât cavalerii rĕtăcitori, şi că turcoaicele au mai aceleaşi drepturi, faţă cu zeul Cupido, ca şi spaniolele?...

De aceea să nu mire pe nimeni faptul că preşedintele, intorcĕndu-se acasă, se intinse pe pat şi se puse să gândească la fata Cadiului. Lămuririle ce le luase asupra ei, de cu zioă, il intăreau şi mai mult in convingerea că trebue să viseze la dĕnsa.

A doua zi, cum eşì din casă, se duse de dete o tărcoală pe lângă locuinţa Cadiului. Cadiul şedea in vale, in dosul conacului. Nişte ziduri inalte, de piatră, imprejmuia ograda ca o cetate. Mai de departe, de pe deal, se putea vedea in curtea lui doue rânduri de case, ca la toţi turcii cu dare de mână: un rând pentru bărbaţi şi altul pentru femei, despărţite printr'un zid mijlociu. Se uită el să vadă cum ar face s'o poată zărì mai deaproape. De la conac, care era singura casă cu doue rânduri in Hirşova, s'ar fi putut lesne privì in curtea Cadiului, — dar conacul par'că era afurisit: n'avea nici o fereastră spre nord; din intâmplare insă, pe acoperiş era o cubea care da spre partea aceea. Cum o vĕzù, preşedintele se răpezì pe scările conacului intr'o fugă şi o răzemă drept in pod. In adevĕr, după cubea se vedea toată curtea Cadiului.

Fiică-sa sta pe o saltea ce era intinsă pe prispă, şi curăţea nişte sulfină. Când o vĕzù preşedintele, deabia mai respirà de mişcat ce era. In jurul ei nu se mai simţea nimeni.

N'aveai nevoe s'o cunoşti deaproape ca să inţelegi numai de cât părăsirea desevirşită in care trăiau. Obicinuinţa de a fi in totdeauna singur, inlesneşte minţii omului o putere rară de a se depărta de realitatea imediată şi a trăì intr'o lume, in parte fantasmagorică, in parte insă reală, prin forţa cu care inchipuirea infăţişează imaginile.

Cu capul plecat pe genuchi, ea rupea crângile de sulfină, cu

niște degete subțiri și lenețe, și era atât de cufundată in indeletnicirea aceasta, că par'că ar fi urmărit pe foile tufei cine știe ce poveste de harem, cu impĕrați cruzi și sultane omorite, ori ar fi citit versurile dulci ale lui Hafiz, amorezatul de luna Nilului.

Când își ridică ochii de pe sulfină, se uită la cubea fără de nici o surprindere. El, de teamă să n'o gonească, se dete răpede la o parte spre a se ascunde și, numai după ce-și inchipuì că ea nu se mai uită, își scoase ear capul la iveală. Acuma insă il pândea ea, cu un suris jumĕtate de femee, jumĕtate de *demon*, care făcù pe președinte să se ascundă mai răpede ca la inceput. Stând el insă pitit, se gândì in sine: dacă ea, turcoaică fiind, mĕ vede și nu fuge, asta insemnează că mĕ și iubește.... sau atunci nu-i fata Cadiului. Lui i se părea că fata Cadiului e neapĕrat datoare să iubească pe președintele tribunalului!

— Dacă acuma, când oiu mai eșì — își zise el — voiu prinde-o tot uitându-se la mine, o și salut!

Astfel imbărbătat, își scoase ear capul pe cubea și, fiindcă ea, in adevĕr, se uita tot spre el, își duse mâna dreaptă spre inimă și se indoì de mijloc până să se lovească cu nasul de acoperiș.

La acest semn ea își ridică mâna la gură și după aceea la frunte, spre mulțumire. In mișcarea ce făcù, măneca largă a cămășei fugì la vale, desgolind astfel un braț alb și un cot plin și rotund.

Președintele numai știea de bucurie, și, fiindcă din instrucțiile ce adesea era silit să facă in ședințe, ii remăsese in minte intrebarea turcească *cum te numești*, — puse amĕndouĕ mânile la gură și-i zise cum putu:

— *Ismenizi banà bahaşlainiz?*

Ea pufnì deodată de ris și fugì inăuntru. Bietul președinte de teamă să nu fi spus vreo prostie, își repetă iute in gând tot repertoriul turcesc, și, spre marea lui mirare, se convinse că zisese foarte bine, ba chiar găsì că vorbise foarte frumos, fiindcă frasa era, după cum il asigurase dragomanul tribunalului, de om nobil.

După câteva minute ea eșì din nou in pragul ușei, deabia stăpânindu-se de ris, și, ridicând un deget la gură, ii făcù semn

să tacă. După aceea, punênd ca şi dênsul amêndouĕ mânile imprejurul gurii şi ridicându-se in vĕrful picioarelor, ii zise:

— *Aïşè hanâm....* şi fugì spre a nu se mai intoarce.

Mai stete preşedintele, doar o eşì s'o mai vadă, dar nu mai avù parte.

Adouazi, la noue ciasuri era la port. Venea lumea cu hârtii de legalizat, cu jelburi, cu procese,—domnul preşedinte era in pod.

In ziua aceea şi in zilele următoare o vĕzù regulat şi urmă a-i face tot felul de semne de dragoste, la care ea rĕspundea cum putea, dar totdeauna binevoitor.

Azi cu una, mâne cu alta, preşedintele ajunsese de nu se mai gândea la nimic de cât la fata Cadiului. O chema şi *Aïşè* şi era atât de drăgălaşă şi de singură sermana fată!

Vremea insă incepuse să se cam strice şi vêntul văjiia prin podurile caselor cu atâta inviersunare, că ţi-ar fi venit greu să-l infrunţi, chiar fiind preşedinte de tribunal şi amorezat de Aïşè. Dunărea incepuse să-şi sbirlească valurile sale increţite şi pescarii işi mutaserĕ corturile pe celalt mal, spre a bate mai bine cotul stâncelor. Cega vinea pe Dunăre nevoe mare, şi cu dênsa cei dintâi sloi incepeau să se ivească ca niste pete albe pe fata inchisă a apei. Cadiul, ca cel mai bĕtrân şi mai mare boer din oraş, sta de fată in toţi anii la primele incercări de pescuire şi adesea dormea noaptea prin corturi, ca orice simplu luntraş. Preşedintele indată ce află de lucrul acesta, işi puse in gând să vază pe *Aişè* la dênsa acasă.

Dar cum?

De cum sosise in Hirsova făcuse cunoştinţă cu o grecoaică bĕtrână, de la care ceruse adesea poveţe in imprejurări de asemenea natură. Trimise de o chemă numai decât, şi-i espuse starea sufletului sĕu şi gândul ce avea de a intra la *Aïşè*, cu orice preţ. Bĕtrâna il asculta in tăcere. După ce isprăvì ea ii zise scurt:

— Ţii mult la viaţă?

— Da de ce mĕ intrebi?... Firește că ţin.

— Atunci să stăm acasă.

— Ce! crezi că mĕ tem de Cadiu? Mai intâi trebue să ştii că ei n'au dreptul să ţie arme. Şi apoi să-ţi spun: ţin mai mult să vĕd pe *Aïşè* decât chiar să trăesc.

— A!... aşa se schimbă vorba. Dacă nu te temi de nimic, atunci diseară, pe la opt ciasuri să fii gata.

Până seara el își făcù tot felul de planuri, unele mai ciudate decât altele: să sară peste ziduri, să se lase după acoperișul conacului in curte sau să se ia orbește după babă. Cam pe la opt ciasuri bătrâna intră la dênsul, aducênd sub braț o legătură. Cum intră in casă, venì spre el misterios și-i zise să lase perdelele; apoi scoase din legătură o pereche de șalvari femeești și un șal negru.

— Imbracă-te d-le, zise ea președintelui, care invêrtea in mână, stingaciu, viitoarele sale haine de amorez.

Dete el să se imbrace, dar șalvarii scurți deabea ii trecea peste genuchi, lăsând să se vadă pantalonii și cismele de bărbat, foârte compromițętoare pentru o situație ca aceea. Dar, cu ajutorul intunereculuì, lucrul putea trece.

După ce se inveli pe cap cu șalul cel negru și-și ascunse cu multă ingrijire mustățile, ei plecarĕ. Pe drum grecoaica ii spuse că fata Cadiului nu șade singură, ci că locuește in așa zisul harem cu o mătușă a sa, oarbă, care are obiceiul de a pipăì hainele tuturor cadinelor care intră la *Aïșè*, spre a nu se strecura și vreun bărbat.

— Bine, afurisito, ii zise el, tocmai aici imi spui?

— Grecoaica incepù a ride.

— Dumneata, d-le, nu cunoști femeile, zise ea. Dacă *Aïșè* te iubește, va găsì mijlocul să te primească. Astăzi e Vineri, și ei impart pomană in toate Vinerile la femei sărace. Chiar dacă frate-sĕu o fi acasă, noi o să intrăm pe dinaintea lui....

— Cum! are și un frate?

— Vezi bine că are. Dar și dacă are?... Eu intru mai in toate zilele la *Aïșè* pe sub nasul lui, numai.... mai trage-ți șalvarii in jos, că pre se vĕd pantalonii.

Președintele ajunse ca vai de el la poarta Cadiului. Baba intră intâi și, apucând pe președinte de mână, se lipirĕ amêndoi de zid și o luară binișor spre curtea de a doua. Cânii erau toți in târg la plăcintărie. Deschiserĕ și a doua portiță și, de și era cam intunerec, el putù recunoaște casa cu prispă pe care o vedea de pe cubea.

Indată ce se apropiarĕ de scară, *Aïșè* le eșì inainte.

— *Iuz surmeghe gheletim*, zise bătrâna.

— *Teșechiur iderim*, ii mulțumì ea pe când se uita cam curioasă, prin slabul intuneric al serii, la președinte. El se apropiè de ea și, după ce-i făcù o metanie până la pământ, ii apucă o

mănă şi o sărută, luându-şi in acelaş timp ciarşaful cel negru de pe cap. Atunci numai, ea il recunoscù. Drept orice respuns dete un ţipet inăbuşit şi fugì inăuntru. După căteva secunde reapărù rizĕnd să moară de imbrăcămintea lui, şi apucă pe grecoaică de mănă spre a o duce inăuntru, la mătuşă-sa. El, neştiind ce face, se luă după ele şi vĕzù in dreptul săliţei, intr'o odae goală, o femee intinsă pe doue saltele, una peste alta, care pipăia cu mănile hainele grecoaici. Neapărat, trebuia să-l ajungă rĕndul şi pe el! Ii venea par'că să fugă sau să dea cu ceva in cap hărcii de pe saltea. In adevĕr, după ce bĕtrăna işi isprăvì operaţia cu grecoaica, *Aïşè* venì la el şi-l apucă de mănecă spre a-l duce inaintea mătuşei. El numai ştiea ce face, mai cu seamă că ea ridea mereu. Nu simţea că risul era singura ei scăpare din puternica mişcare sufletească de care era cuprinsă. Se duse după dĕnsa fără conştiinţă de ce-o să i se intămple; dar, tocmai cănd era să-l dea pe măna mătuşei, *Aïşè* ii luă şalul cu care fusese infăşurat pe cap şi-l invelì răpede ea, şi, punĕndu-se in genunchi inaintea babei, ii presentă braţele s'o pipăe.

După această operaţie se retrase de lăngă bĕtrănă şi incepù să-i vorbească răpede, răpede... Grecoaica spuse preşedintelui că-i turna nişte minciuni groaznice. Ii spunea că femeea cea de-a doua adică el, era o biată sermană, bolnavă de ameţeală, (turcii au un respect nemărginit pentru această boală), care dă in cărţi grozav de bine, şi-i urită.... şi-i urită!... spunea ea babei, că-i vine să moară de ris.

El se uita la dĕnsa cu o adevĕrată incremenire.

Inăuntru ardea, pe o masă joasă cu trei picioare, un opaiţ de tinichea in formă de cinzec, a cărui feştilă imprăştia mai mult fum decăt lumină. *Aïşè* şedea in genunchi lăngă bĕtrăna turcoaică şi vorbea cu vioiciune. Chipul ei, alb şi rotund, prindea a se lumina de o mulţumire lăuntrică, care i se zugrăvea pe obraji, in nişte dungi subţiri, trandafirii. Gura, mică şi insetată de viaţă, rostea vorbele cu o inlesnire rară. Buzele tremurau, par'că ar fi fost in totdeauna mănioase, insă ochii, mari şi adănci in deobşte, se făceau mititei şi luau o espresie de mulţumire nespusă, cănd ridea. Pĕrul, tăiat scurt imprejurul gătului, cădea şi-i invĕluia obrazul, de căte ori se pleca spre mătuşă-sa. Cu o mişcare de cap, măndră şi uşoară, ea il arunca peste spate, urmănd a istorisì bĕtrănei povestea ce i-o alcătuia atunci.

După ce isprăvì de vorbit cu mătuşă-sa, se sculă de jos şi

eşi pe uşă, făcênd semn preşedintelui să vie după dênsa. Trecură amêndoi in singura odaie ce mai era in casă.

Lăuntrul era luminat de un policandru cu candele, după moda turcească. In fund, un horn de sobă, care respundea drept afară, adăpostea cătiva cărbuni de vreascuri, ear in jurul hornului, pe nişte policioare de lemn lucrat, sta tot tacâmul de cafea. Lângă foc erau trase doue pufuri joase, unul lângă altul, pe care se putea cineva foarte bine intinde, şi, in colo, toată casa un divan. Părelii, acoperiti cu scoarţe şi cu crengi de sulfină, dau odăii un aer de monăstire.

Indată ce intrară inăuntru, ea strinse perdelele dela ferestre şi venì la el. Preşedintele dete năvală s'o apuce de talie.

— *Ghiuzel sîn*, ii zise el pe turceşte.

— *Teşechiur iderim Effendim*, ii respunse ea, luându-i mâna de după talie şi uitându-se la el, cu nişte ochi adânci şi turburători de minte.

— *Ghiuzel sîn* mai repetă el odată, incercând s'o sărute şi nesărutându-i decât mâna cu care ea-i astupase gura. Apoi mai vru să mai spuie ceva; dar ce? Nu mai ştiea o boabă turceşte.— *Ghiuzel sîn, sevgheliu-sîn*, mai indrugă el... şi apoi o rupse pe românește: ce mal incoace 'n colo, imi eşti dragă, na!

Şi incepù s'o sărute pe pĕr, pe mâni, pe gât, ca un nebun.— Ea se luptă cătva timp, pânăce, biruită de osteneală şi de plăcere, incepù să se moaie, ca o ceară incălzită, in braţele lui şi căzù jos.

Era o indepărtare desăvirşită a călăuzei celei drepte: judecată, — şi o părăsire de bunăvoiă a femeii in braţele unui virtej de patimă, pe care-l simţea rĕsculându-se in sângele ei, lacom, fiindcă fusese hrănit numai de aşteptare, şi arzĕtor, pentrucă era tĕnĕr.

Atunci el se plecă lângă dênsa şi 'ncepù din nou s'o sărute, fără să mai ştie bine ce face, beat de mirosul ce-l rĕspândea untul de roze cu care era parfumată ea; s'o strige incet pe nume, să se lipească de dênsa, să-i mângâe pĕrul şi obrazul, — ear ea nu se deştepta. Cam ingrijat atunci, se sculă de lângă dênsa spre a chema pe grecoaică. *Aïşè* sări deodată la el, il apucă de mână, il intoarse inapoi şi-l puse să stea lângă dênsa la foc.

Nu vorbea nimic, dar in chipul cum se uita la el, cum ii stringea mâna, era ingrămădită o viaţă intreagă de aşteptare, o

comoară de tinereţe, o uitare de sine care ar fi mers până a murì in ciasul acela...

— *Allah!..* zise ea, oftând şi ridicând ochii spre cer.

După câteva secunde, grecoaica intră la dênşii şi le aduse aminte că stau cam de mult. In faţa bătrânei ea se sculă numai decât in picioare. Preşedintele rugă pe bătrână să-i spuie tot feliul de vorbe bune ce-i vinea in minte. Ea nu zicea nimica ci numai sta răzemată de părete, galbenă ca o făclie de ceară. Când eşì el, rostì in urma lui aceste cuvinte, aproape plângênd:

— *Allaha isimarladim...*

Şi căzù ear pe sofa cu faţa in jos, plângênd... El dabea ingână:

— Noapte bună...

II.

Dar fiindcă in lume se invêrtesc toate, bătrâne şi tinere, lucrurile, imprejurul aceleiaşi osii: durerea, — şi fiindcă sub fiecare geană, care se inchide ca să ajute gurii să ridă, tremură o lacrimă, — fericirea, bătênd la uşea *Aïşei*, venea numai s'o 'nşele, după cum de altminteri face intotdauna.

In inlănţuirea intâmplătoare a imprejurărilor vieţei noastre se pare că este o lege, care apasă pe aspiraţiunile unor suflete alese, eşite din intuneric şi, ca o riglă, rade şi reduce avênturile lor până la nivelul traiului comun.

Aïşè era o făptură pe care firea o alcătuise oarecum in viitor, căci pusese intr'ênsa darurile sufleteşti ale pruncului din a cincea sau a şasea generaţie a Cadiului.

Trăită in obiceiurile părinţilor sêi, fără să poată cetì, deci fără să gândească decât după cum o povăţuia simplitatea sa; inchisă in cei patru pereţi ai odăii, cu o singură bună prietenă: singurătatea; bucurându-se de o sănătate care nu lăsa niciodată nervilor o prea mare stăpânire asupră-i; cu un chip curat şi nişte linii rotunde, care, ori de câteori se uita in oglindă, lăsau ochilor o impresie de armonie, — *Aïşè* crescuse cum creşte floarea de nufêr, albă şi singură pe luciul tăcut al lacurilor, urcându-se cu sufletul deasupra alorsei, tot atât de mult cât se ridică blânda floare mai presus de frunze.

Trăise câţiva ani, cât fusese mai mică, la o mătuşă a sa in Constanţa. Aici, marea senină pusese par'că in sufletul ei un

fel de liniște statornică și un nehotărit dor de ceva mai mare încă decât marea, de ideal, — ear marea furioasă un fel de deprindere de a privì traiul drept in față, fără frică, o bronzare a caracterului in imprejurări dureroase și o iubire a primejdiei.

Nimic in viața ei nu venise până atunci să intunece zilele albe ce i le da soarele. Inclinarea ei cea mai vĕdită era singurătatea, și de acolo contemplațiunea, dar o contemplațiune eroică, care infrunta deadreptul problemele cerului, căutând să-și tălmăcească cum, spre pildă, *carul* era in toate serile deasupra capului și *cloșca cu pui* la rĕsărit, sau de ce luna avea căteodată un fel de aer de a se gândì, par'că ar fi fost insuflețită?... Nimic insă suferitor nu se arăta in acest traiu.

De cum președintele se amestecă in viața ei mai de aproape, sufletul incetă de a se mai revĕrsa asupra lucrurilor din afară și se resfrănse asupra lui insuș. După intăia lor intălnire, *Aïșè* incepù să nu doarmă. Visa fel de fel de lucruri, netălmăcite minții, sub stăpănirea cărora suferea și se bucura totdeodată. Când se scula dimineața, își aducea aminte de ceeace visase ca de niște lucruri istorisite de cineva și uitate, cari ii erau dragi. Cine i le spusese?... Ziua incepuse să fie neliniștită. Mătușa ei, oarba, ii istorisea ca și mai 'nainte povești din rĕsboaile Turcilor cu Ruși, dar ea nu se mai mira și nici nu mai striga de mănie când baba ajungea la Diebici Zabalcanski. Bĕtrăna atunci se oprea din istorisit și intreba:

— Dormi, Aïșè?

Ea rĕspundea incet:

— Nu dorm; spune.

Bĕtrăna ear incepea să spuie și ea ear se ducea cu mintea după cele gănduri.

Dacă amorul nu ne-ar fura, puțin căte puțin, toată puterea de a lucra a minții noastre, spre a ne-o ațintì, fără știrea-ne, cătră un singur punct: ceeace iubim, — de multe ori omul, cu oarecare stăpănire pe sine, s'ar oprì chiar la 'nceput. Dar tot ce naște amorul in noi este reflex; tot ceeace simțim dela dĕnsul aleargă inaintea conștiinței de sine, și cu cât suntem mai depărtați de ceeace iubim, cu atăta ne simțim mai mult atrași.

S'ar fi gândit vreodată mama *Aișei*, când incet o mișca in leagăn, că soarta ei va fi aceeași cu a președintelui? Una născută in grădinele Adrianopolului, in țara roselor, — altul pe malul Dămboviței, păreau meniți a nu se intălnì niciodată. Și, cu

toate astea, intămplarea ii strinse pe amĕndoi in acelaş loc, ear amorul ii apropiè unul de altul. Cu cât era mai departe dela ea la el şi cu cât sufletele lor se aseměnau mai puţin, cu atât dĕnsa era mai mult atrasă.

In adevĕr, preşedintele nu semăna de loc cu *Aïşè*. El era, după cum s'a putut vedea pănă aci, un om cu totul de pe pămĕnt, nici prea vesel nici prea trist, blănd când n'avea de ce să fie rĕu, poetic căteodată, prosaic şi batjocoritor mai intotdauna, făcĕnd curte la toate femeile şi plăcĕndu-i mai presus de toate să trăiască bine.

Când eşi dela *Aïşè*, emoţiunea dintr'insul pricinuită de dĕnsa trăì foarte puţin, şi, deabia ajuns la portiţa Cadiului, incepuse deja să se gândească cum o să istorisească el prietenilor din Bucureşti această nouă şi ciudată biruinţă ce o căştigase asupra femeilor.

In zilele ce urmarĕ, el incercă s'o mai vadă, fiindcă-i plăcea, — dar Cadiul se intorsese dela pescuit şi lucrul mergea mai greu. Trecù o vinere la mijloc şi nu se duse; mai trecù ăncă una şi tot nu se duse. — Şi-apoi, dacă-ar fi vrut să-şi mărturisească bine pĕcatul, ii era şi cam frică. Când se gândea in urmă la chipul indrăzneţ cu care intrase la *Aïşè*, par'că-i venea să se mustre singur de primejdia la care se expusese.

Afară se făcuse frig de tot. Pe cubea nici vorbă nu era să se mai urce.

— Cine mai stă pe vremea asta afară! işi zicea el.

Ea insă sta mai toată zioa afară, pe prispă, in bătaia vĕntului, nădăjduind că poate lui să-i mai vie dor s'o vadă, şi atunci ea să nu se brodească a fi in casă. — Se gătea *Aïşè* ca niciodată. Bunda cea cu fir lat o punea acum in toate zilele şi vĕrful unghiilor şi-l ingrijea ca o doamnă mare, făcĕndu-şi nişte noiţe roze, in formă de semi-lună, de par'că era intotdauna pătată pe măni de sănge.

Ea il aştepta cu incredere. In inima ei simţea ceva foarte pierdut, care par'că-i spunea că el ţine de un alt neam de oameni: al indrăgostiţilor de dĕnşii, — dar il iubea aşa de mult, că se supăra singură pe ea insăşi când gândea astfel, şi atunci, ca un fel de ertare cătră el, işi concentra toată amintirea spre imaginea lui, şi, indată ce-o vedea, se răpezea spre ea să i-o sărute, ear faţa i se lumina de bucurie şi de bunătate.

* * *

Zilele insă treceau astfel pentru *Aïşè*, ţesute din aşteptare şi singurătate.

Iarna sosise cu totul şi zăpada acoperea intreg păměntul. Dunărea aducea munţi intregi de sloi şi-i grămădea spre Tulcea, unde incepuse să se prindă. Canaralele cele nalte stau in mal, ca un grebău sur, aţinĕnd buşteni de sloi cari se isbeau de colţurile stincei sfărămăndu-se cu sgomot. Nu mai trăia nimic pe apă. Dintr'un drum mare Dunărea se prefăcuse intr'o gheţărie mişcătoare, care făcea rĕu vederii.

Aïşè nu mai eşea din casă. Mangalul ardea toată zioa lăngă dĕnsa, dogorindu-i obraji,— ear degetele ii umblau leneşe pe clapele unei *harmonice* ce i-o adusese fratele sĕu de la Brăila, isbutind să scoată nişte sunete ciudate şi căteodată foarte atingĕtoare. Căud i se urea cu musica, se intindea pe divan, indoindu-se in jurul cărbunilor ca o tigresă, şi visa.

Aïşè slăbise şi se schimbase. Mai cu seamă de căteva zile in urmă, de căud auzise că preşedintele se duce, incremenise cu totul.

El, in adevĕr, pleca. Dobrogea fusese pentru dĕnsul un loc de surghiun, din care căutase intotdeauna să scape.

Legătura sau mai bine intămplarea lui cu fata Cadiului nu era de natură să-l impiedice de a pleca la cea dintăi ocasie, şi, in adevĕr, de cum primi depeşa dela minister, se şi hotărî să se ducă.

Intr'un tĕrg ca Hirsova, in doue ciasuri toată lumea ştiù despre mutarea preşedintelui. Grecoaica cu care mersese la *Aïşè* află şi ea ştirea şi se duse numai decăt să spue fetei.

Cam cătră inceputul lui Ianuariu, sania poştii eşea intr'o seară din Hirsova, pe la noue ciasuri, mergĕnd la Gărlici, Dăeni, Satul-nou şi Măcin, spre a ajunge la Ghecet, punctul prin care se trece la Brăila, pe malul sting al apei.

Luna se ridica din rĭsărit, imprăştiind pe luciul de zăpadă o lumină ostenită, care aşternea lăngă fiece lucru o umbră lungă şi greoae. Pe intinsul cămpului nu se zăreau decăt morile de vĕnt din jurul oraşului ce păreau că eşiserĕ de sub coaja albă a păměntului, ca nişte namile de noapte, intinzĕnd braţele lor mătăhăloase spre a se inchina la lună.

In sania de poştă erau patru inşi: vizitiul, sentinela, conductorul şi preşedintele.

Eşiserĕ tocmai de marginea oraşului, când, dintre nori, se ivirĕ doue umbre care făceau semn vizitiului să se oprească. Acesta se supuse.

Umbrele erau doue femei. Una rĕmăsese ceva mai departe; cealaltă se apropiè de preşedinte şi-i spuse ceva incet. El sări jos numai decât şi se duse la cea dea doua.

Erau *Aïşè* şi grecoaica.

Cu un şal mare pe dĕnsa şi numai in pantofi, ea tremura pe zăpadă de aproape un cias, aşteptând sania să treacă, ca să-l mai poată vedea. Numai atăta voise, şi repeta grecoaicei de nenumĕrate ori să-i spue că n'ar fi indrăznit altfel să-l oprească dela drum, dacă n'ar fi ştiut că pleacă pentru totdeauna....

Vorbind astfel, tremura, din cap până in picioare, de frig şi de frică.... Lui i se făcù milă şi, desfăcĕndu-şi pulpana blanei cei mari cu care era imbrăcat, o lipì de dĕnsul, invelind-o şi ascunzĕnd-o toată sub şubă....

Stete cu ea in braţe astfel vreo căteva minute. Atăta se lipise de dĕnsul, cu cap, cu piept, cu toată fiinţa ei, că nu-i venea s'o mai depărteze de el. In cele din urmă trebuì să plece.

El rugâ pe babă să-i spue tot ce se pricepù, că are să se mai intoarcă, că o să se gândească la densa, si multe...

O sărutâ şi se depărtâ. Pe când insă se despărţea de ea, i se părù că aude, in româneşte, doue cuvinte zise incet şi temător:

— Noapte bună....

DUILIU ZAMFIRESCU.

CORESPONDENŢA CU V. ALECSANDRI

(SCISOAREA XXII)

(URMARE)

Dar evrei aveţi in insulă?

— Avem destui; noroc numai, că dela o vreme s'au mai impuţinat; s'au impuţinat încă bine, decând legea nu mai permite impliniri de datorii contractate de trântori şi de risipitori.

După legea noastră actuală, o datorie, ca să poată fi exigibilă, trebue să se dovedească că imprumutul a avut originea sa in trebi de comerciu sau de industrie, intr'o afacere reproductivă, ori care putea să devie reproductivă, sau că s'a contractat pentru vreo neapărată trebuinţă de familie; ear nu pentru lux, joc de cărţi, sau băutură. Datoriille contractate de risipitori, oricare ar fi vĕrsta lor, nu sunt ţinute in seamă de justiţie, precum nu sunt ţinute in seamă nici cele cu camătă, nici cele făcute pentru joc de cărţi sau pe băutură.

— N'am vĕzut nici o sinagogă in oraş.

— Da de ce să avem sinagogă daca nu sunt israeliţi? Noi nu avem decât vreo zece, douezeci de familii care aparţin cultului mosaic, prea puţini ca să poată zidi şi ţinea o sinagogă cu pompa necesară. Aceştia au o casă unde se adună de-şi implinesc datoriile religioase şi un Kahal care vine din când in când de le citeşte. Israeliţii se inmulţesc numai acolo unde pot trăi din spinarea populaţiunii indigene, numai unde pot face avere fără a munci, unde pot specula bani cu camătă, cu fraudă şi unde pot esploata patimile şi obiceiurile cele rele: jocul, beţia şi corupţiunea. Aici la noi gheşefturile acestea jidoveşti s'au cam tăiat binişor prin lege; şi ştii că unde unde nu este lac nu se prăsesc broaşte.

— Dar par'că-mi spuseși adineaorea că aveți destui evrei?

— Credeam că mĕ intrebi de oameni care fac afaceri evreești, evrei prin obiceiuri, prin caracter și apucături; de oameni cari speculează banii lor evreește. Israeliții care au mai remas sunt mai toți meseriași, lucrători, meșteri sau neguțători, oameni producĕtori. Cunosc pe unul care a cumpĕrat pămĕnt și a devenit un bun cultivator; crește niște oi foarte căutate pentru bunătatea lănei; mai cunosc pe un altul care produce cei mai frumoși porci; la el se găsesc șuncile cele mai vestite.

— Credeam că evreii consideră porcul ca un animal spurcat?

— Spurcat cât ii vrea, dar când e vorba de căștig, Evreiul, fie Creștin, fie Israelit sau Mahometan, nu se dă inapoi dinaintea nici unei considerațiuni.

— Drept să spun, am admirat foarte mult starea cea bună a șoselelor voastre, stradele din oraș sunt așa de bine pavate și de curate cum n'am vĕzut nici in Olanda; mi-am zis că țara asta trebue să fie foarte bogată, că trebue să aibă venituri mari de tot.

— In adevĕr, dările noastre sunt mari; cei la țară plătim pănă la 10 % pe an din venitul nostru curat, ear la orașe dările se sue și pănă la 20 %. Apoi mai avem dările pe tutun de 500 % și pe bĕuturi de 200 %. Mai inainte vreme mai erau și accisele, dar acum, slavă domnului, s'au desființat.

— Și cum se percep, acele dări pe tutun și pe rachiu aveți monopoluri sau regie?

— Nici monopol nici regie. Orcine voește să vĕnză tutun sau rachiu, este dator să se inscrie mai intăi la o autoritate comunală urbană, și primăria aceea il pune sub privigherea și controlul unuia din inspectorii sĕi, pe care traficantul este dator să-l instiințeze de câte ori voește să se bage marfa in prăvălie. Acela vine indată de deschide marfa, desparte calitățile de tutun, țigări și țigarete, fiecare in șase părți, iar spirtoasele numai in trei; una din acele părți se dă negustorului pentru a o pune in vĕnzare, ear celelalte se inchid intr'o magazie separată, cu cheia și sigiliul inspectorului, și nu se liberează traficantului, spre vĕn-

zare, decât atunci când plătește integral valoarea lor in bani. Pachetele poartă toate, marca inspectorului și o etichetă caare indică calitatea și prețul. Contravențiunile sunt pedepsite cu amenzi grele.

Veniturile acestea bine administrate și intrebuințate cu chibzuință și economie, ajung pentru plata impiegaților, a siguranței publice și a drumurilor. Cat despre căile ferate ele sunt ale companiilor: Statul nu are la ele nici un amestec altul decât de a aproba regulamentele de esploatare și de a privighia la buna stare a lucrărilor, din puntul de vedere al siguranței călătorilor. Inspectorii și inginerii Statului care fac acest serviciu, sunt plătiți de companii.

La noi serviciile publice se fac bine și cu esactitate pentru că aici domnește la toți ideia că orice impiegat, fie de orice rang, mare sau mic, șef sau subaltern, este servitorul publicului, ear nu stăpân.

— Spunem, mă rog, d-ta ești cooperativ?

— Ce vrei să zici, că nu te înțeleg; cuvêntul acesta l'am auzit de multe ori, dar nu prea știu bine ce insemnează; vêd că se intrebuințează la fel de fel de lucruri.

— Deși nu înțelegi, nu face nimic, zi inainte! Pe câți n'am auzit eu vorbind și scriind despre lucruri de care n'au habar și nu le înțeleg, și aceasta nu oprește ca lumea să-i asculte cu gura căscată și să-i admire. Mi-aduc aminte, sunt câți-va ani, pe când ocupam un post important intr'o cancelarie, șeful meu, un om omnibus, bun la toate, era așa de ocupat cu trebile cele mari ale țării, incât era silit să alerge toată zioa de colo până colo și să-mi lase mie grija afacerilor celor neinsemnate, așa că intr'o zi fiind chemat să decid asupra unui proiect de șosea, am pus pe raportul ce mi se presenta apostilul următor:

«Domnul inginer este invitat să continue traseul ina-«inte până la obor ca să se completeze o linie de *circum-«valațiune* imprejurul orașului, spre a nu mai fi silite carele «incărcate cu provisiuni să treacă prin oraș și să impedice «circulațiunea pe strade.»

Cuvêntul *circumvalațiune* care nu fusese intrebuințat până atunci în cancelarie, a plăcut așa de mult impiegaților, incât nu mai puteam scăpa de dênsul; il intâlneam in toate sdelcile, in toate otnoseniile, in toate pisaniile; nu

era ordin, circulară sau raport care să nu conție de doue și de trei ori cuvêntul *circumvalațiune*. Era vorba de o șosea, linie dreaptă intre doue sate, găseam cuvêntul *circumvalațiune!* Era vorba de o șosea peste un deal sau peste o vale, *circumvalațiune!* Era să se facă undeva un pod, un podeț, un debleu, un rambleu sau o impietrire? era *circumvalațiune!* Daca imi permiteam uneori să intreb pe redactori ce înțelegeau cu acel cuvênt, imi respundea: *circumvelațiune!* in cât ca să scap de acel cuvênt am fost silit să dau ordin, oprind intrebuințarea lui.

— In adevĕr sunt oameni care vorbesc ore intregi fără a ști ce spun și merg inainte, nu le pasă. Invĕțătorii de școală, la noi, au de sistem de a nu permite copiilor să vorbească fără a ști ce spun, și ii esercitează a se esprima curat și limpede, când au căte ceva de zis, ca să poată fi înțeleși la vorbă.

Eu, dragul meu domn, nu știu cum se petrec lucrurile la cooperativă, știu numai că este o băcănie mare, foarte mare in oraș, la Vacile, deasupra căreia stă scris cu litere mari de aur:

«*Cooperative Store*»

adică magazin sau deposit cooperativ, dar nu știu ce o fi înțelegĕnd ei cu acele cuvinte, insă, daca ești doritor să afli, am eu un vĕr impiegat acolo, un fel de contabil sau de secretar; el trebue să știe; iți pot da o scrisoare cătră dĕnsul.

Dupe douĕ zile mĕ presentam la d. Peter, impiegat la cooperativa din Vacile, cu o scrisoare de recomendație din partea bunului agricultor Paul, și eată resumatul celor ce am putut afla de la dĕnsul.

— Ai observat, domnule, sunt sigur, imi zise indatoritorul Peter, că orice este lucrat de om, orice product, cum se zice, cismă, haină, ciasornic, ori și ce, este resultatul combinării a douĕ puteri distinse una de alta: a *Capitalului* și a *Muncei*.

Una dintr'aceste douĕ puteri, *Capitalul* purcede obicinuit dela meșter, dela patron sau stăpân, pe când cealaltă putere, *Munca*, procede dela lucrător, muncitor sau impiegat, calfă, ucenic. Și eată cum se petrece treaba:

Un meșter, care are ceva parale, cu alte cuvinte un

Capital, închiriază un local, cumpără mașinele, uneltele și materialul trebuincios meseriei sale, ear cu simbrie, sau cu plată zilnică, pune câți-va lucrători, calfe sau ucenici, de-i muncesc, și obiectele dobândite prin lucrarea acelora devin proprietatea jupânului sau meșterului. El le vinde in profitul său, și cu banii dobândiți din vênzare își scoate cheltuelile făcute pentru chirie, unelte și plata lucrătorilor ear ce-i mai rămâne, daca rămâne, este beneficiul sau câștigul său.

In casul acesta, oricât ar câștiga meșterul patron, precum și oricât ar pâgubi, nu privește de loc pe lucrători, ei și-au avut plata lor regulată.

Când lucrătorii participă și ei la beneficiul realizat, când treaba este injghebată așa, că, deosebit de salariu munca să aibă și ea parte in câștigurile ce patronul a putut realiza, aceasta se numește *Cooperațiune*, adică *cointeresare a muncei in capital*, combinarea sau contopirea interesului capitalului cu interesul muncei.

Dela credința că in mai multe casuri, patronul, adică capitalul realizează prea mari beneficii in comparațiune cu plata ce se dă lucrătorilor, s'a născut ideea de a face ca și lucrătorii să aibă o parte in beneficiile realizate de capital, fie acel capital format de patron, de acționari sau de însăși asociațiunea muncitorilor: Asociațiunea capitalului cu munca, intr'uu cuvênt combinarea acestor două puteri s'a numit *Cooperațiune*, adică conlucrare sau contopire a interesului muncei cu interesul capitalului.

Cooperațiunea se poate face prin asociațiunea patronului cu lucrătorii sau prin asociațiunea numai a lucrătorilor intre dênșii, ei fiind și conducêtorii afacerii.

Daca la inființarea unei băcănii, de esemplu, banii necesari pentru cumpărarea zahărului, cafelei, maslinelor, pentru plata chiriei localului și toate celelalte cheltueli. s'ar aduce de către băeții din prăvălie, de oameni care lucrează acolo, incât băcănia să fie proprietatea lor, o asemenea intreprindere se numește *asociațiune cooperativă*.

Daca câțiva lucrători tâmplari s'ar asocia și ar forma un capital cu care să inchirieze casă, să cumpere mașini, unelte și materialul necesar, lemne, scânduri, ferărie, astfel

ca stabilimentul să fie al lucrătorilor chiar, aceasta s'ar numi *asociațiune cooperativă*.

Daca capitalul s'ar forma de un patron sau de o societate de acționari cu invoirea, ca lucrătorii, deosebit de salariul lor zilnic, să aibă și o parte oarecare in beneficiile realizate, ar fi și aceasta tot o *asociațiune cooperativă*.

Asociațiunile cooperative se pot deosebi in două categorii: in *cooperative* de *distribuțiune* și *cooperative* de *producțiune*. Scopul celor dintâi este de a petrece producte, de a le plasa, de a le vinde, pe când a celorlalte, a cooperativelor de producere, este de a produce, de a face, de a fabrica.

In Englitera, in Francia și in Germania există astăzi o mulțime de aceste asociațiuni, dar acele cari au reușit mai bine, sunt acele formate pentru plasare; se poate zice că noue părți din societățile cooperative existente au drept țel plasarea. Incercările făcute de a se aplica sistema la producțiune, n'a fost totdeauna norocite; foarte puține au reușit, și lucrul se înțelege de sine: fabricarea este expusă la o mulțime de imprejurări și de fluctuațiuni. O fabrică sau un atelier ajuns in stare de o mare estindere, de o mare producere, anevoe își poate restringe operațiunile când vin imprejurări grele: scădere de prețuri, criză de bani, sau o concurență neașteptată: adesea o mică invențiune restoarnă și ruinează fabrici mari și vechi, și afundă in miserie mii de lucrători. Pe când o asociațiune pentru plasare își poate modera și chiar oprì operațiunile sale mai lesne, nu are decât să nu-și reinoiască aprovisionările.

Fabricile sunt adesea obligate a continua lucrarea lor, și a vinde in pagubă ca să-și poată păstra clienții cu speranța că in curênd vor veni vremi mai bune, sau să gramădească in magaziile lor, product peste product, sporind capitalul inchis, alternativă care și una și alta duce adesa la ruină și la catastrofă.

Ceeace Englejii numesc *Cooperative Stores*, (deposite sau magazii cooperative) sunt niște prăvălii mari inființate sau prin acțiuni, sau prin asociațiunea clienților deveniți chiar ei acționarii intreprinderii. In casul cel din urmă ei și numai ei, asociații clienți, beneficiază de câștigurile realizate, ear servitorii stabilimentului, secretari contabili, ca-

sieri și impiegați de deosebite categorii nu au nicio parte la câștig, sunt niște simbriași și nimic mai mult. Este bine să vĕ dau aci o mică idee despre cum au luat naștere acele societăți, căci ele astăzi au ajuns la o mare desvoltare.

Cam pe la 1844 lucrătorii dintr'o fabrică de flanele dela Rochdale, douezeci și opt la numĕr, vĕzĕnd că băcanul dela care cumpĕrau cu mărunțișul zahărul, cafeaoa și ciaiul, le da obiecte de calitate proastă și chiar falsificate, pe când la băcănia care vindea cu ridicata (en gros) aceleași obiecte erau și de calitate mai bună și mai eftine, s'au invoit intre dĕnșii, puind fiecare câte o mică sumă la mijloc, cu care bani s'au făcut o aprovizionare dela băcănia en gros, din care aprovizionare apoi lua fiecare cât ii trebuia, plătind ceeace lua, cu bani gata, tot pe prețuriie cu care cumpĕra mai inainte acele obiecte de la băcanul detailant. Cu banii ce se aduna dela acele cumpĕrături se reinoea provisiunea când se isprăvea. Astfel aveau zahărul, ciaiul și cafeaoa de calitate mult mai bună și mai spornică. Nici prin gând nu le trecuse că aveau să mai tragă vreun alt folos decât acela al calității, când la incheerea socotelelor s'au pomenit pe neașteptate că se realizase un beneficiu insemnat pentru că obiectele, fiind de calitate bună și curată, erau mai spornice și ei își indestulau trebuințele cu o cantitate mai mică, și fiind și mai eftine rĕmânea in casă deosebirea prețurilor cumpĕrărilor, incât, lucrătorii asociați, in sistema aceasta, găsise un plasament producĕtor și sigur pentru economiile ce făceau pe nesimțite.

După zece ani de existență, asociațiunea flanelarilor dela Rochdale devenise vestită și atrăsese o mulțime de lucrători. Numĕrul asociaților se suise la 10,894 și capitalul adunat ajunsese să fie de 322,500 franci. Atunci depositul cooperativ, nu se mai marginea numai la d'ale băcăniei, ci se aprovisiona cu carne, pâne, haine și incălțăminte tot pe baza principiului inițial. Asociații cumpĕrau cu acelaș preț ca de la prăvăliile de mărunțișĭ (detalianți) dar dobândea calități mai bune; capitalul asociațiunii sporea pe toată zioa, și sporea așa de răpede că la 1856 inființase din beneficii, mori cu vapor pentru măcinatul făinei trebuitoare la fabricarea pânei consumată de asociații sĕi; casa in care

era storul central, cu zidirea căreia se cheltuise 350,000 franci era proprietatea asociaților și inființase optsprezece sucursale, din care una este și asta a noastră de aici. Beneficiul realizat era de 814,425 fr. dela care se da asociaților un venit fix de 5% pe an; ear escedentul se adăoga pe tot anul la capital. Vênzarea făcută în acel an a fost de 6,865,675 fr.

La 1882 capitalul social ajunsese să fie de 7,881,075 franci din care parte s'a băgat in cumpĕrare de acțiuni de drumuri de fer și parte in ipoteci pe case zidite pentru lucrătorii asociați, așa că mai mulți din ei au putut deveni proprietari pe casele in care locuiau, cumpărându-le dela societățile de construcțiuni cu plăți in anuități.

Astăzi Englitera are 782 de storuri cooperative al căror debit se sue la 346,712,450 fr. an. Unul dintr'aceste storuri *Army and Navy*, inființat prin asociațiunea ofițerilor de mare și de uscat pentru a se aprovisiona cu obiectele trebuitoare lor, are un local de cel puțin trei ori cât magasinele Luvrului din Paris. Acolo se găsește orice ar căuta cineva: pâne, carne, pește, păseri, vênat, unt, poame, legume, bucate gata, imbrăcăminte, arme, trăsuri, cai, mobile, cuțitărie, argintărie, porcelane, diamanturi, ciasornice, cărți, hârtie, intr'un cuvênt orice ai căuta, și dacă bazarul nu are obiectele cerute ți le procură.

Storul Whiteley, care poartă numirea de *Universal Provider*, (furnisor universal) este poate cel mai mare store din lume. El aparține unei societăți de acționari. La acel store se poate aprovisiona, nu numai acționari dar și oricine, tot pe sistema de bani gata. Nu cunosc lucru in lume, care să nu se găsească la Whiteley. Este destul să amintesc că la un incendiu, anul trecut, care a distrus o aripă a acelui stabiliment, au fost siliți să se lase să arză mai multe fiare selbatice și veninoase, lei, tigri și șerpi veninoși, care se găseau acolo de vênzare.

La acest store, obiectele se vênd mai eftin decât la prăvăliile particulare, căci aci nu e cestiunea de a se forma un capital păstrat asociaților, ci de a le da un dividend bun. Pe acest principiu sunt formate și magaziile cele mari din Paris: le Louvre, le Printemps, le Petit St. Thomas, etc.

Unele asociațiuni de lucrători au adoptat la storurile

lor principiul de a cumpĕra obiectele mai eftin in loc de a se forma un capital cu diferența prețurilor. Aceasta insă este a se depărta de la principiul inițial, prin care se formează asociaților muncitori un capital, bani albi pentru zile negre, cum se zice, principiu salutar și umanitar care asigură existența saracului când vine boală, bĕtrănețe, neputința saŭ vreo nenorocire.

Binele ce au produs storurile cooperative este imens; unele au putut consacra până la 21 % din beneficii, la desvoltarea educațiunii și invĕțăturei copiilor lucrătorilor in științe și arte industriale.

Prosperitatea storurilor in Englitera a fost așa de mare, incăt au inființat fabrici pentru a produce chiar ele multe din obiectele trebuincioase debitului lor, storurile posedă vapoare mari ale lor cu care aduc des peste mări obiectele cu care se aprovisionează; au cumpĕrat moșii (ferme) in care cultivă cerealele, legumele și poamele de care au trebuință, cresc vite și păsĕri care le procură laptele, ouele, untul și carnea cu care aprovisionează magaziile lor; au inființat bănci pentru daraverele lor de bani, daravere care s'au suit in anii din urmă la suma de 300,000,000 franci (trei sute de milioane). Unul singur dintr'aceste storuri, acela al lănarilor (wholesale) a avut afaceri de bani de peste nouezeci și cinci de milioane (95,000,000 fr.) Societatea aceasta a lănarilor a ajuns la o mare perfecțiune de fabricare; astăzi produce numai pentru storuri, aprovizionează cu fabricatele sale 622 de storuri.

Căutând bine, tot secretul prosperității storurilor este principiul de a nu vinde decăt pe bani gata, de a nu face nimĕnui credit.

Vĕnzarea pe datorie este o sistemă fatală, folositoare ovreilor; cumpĕrarea pe datorie este ruina consumatorului, este camăta deghizata care imbogățește pe ovrei, este leagănul beției, al jacului, al corupțiunii și al crimelor. Legea care a pus capĕt vĕnzării bĕuturilor pe datorie a făcut un mare bine: Patima beției a scăzut, moralitatea publică a câștigat sută la sută și crimele s'au impuținat.

Un alt serviciu mare adus lucrătorilor de către societățile cooperative inființate de dĕnșii, este forma rea și desvoltarea societăților de construcțiuni de case pentru lo-

cuințele muncitorilor: *Buelding societies*, care s'au fondat și ele tot pe principiul cooperativ. Scopul acestor societăți este de a procura lucrătorilor locuințe comode, curate și de a-i pune in posiținne chiar de a deveni proprietari pe acele case.

Precum am spus mai sus, storurile cooperative, in loc de a da societarilor parte din beneficiile ce trec peste fixul de 5 % sau de-a intrebuința acel excedent la scăderea prețului obiectelor ce cumpără clienții asociați, acel excedent s'a consacrat la formarea de societăți de construcțiune, astfel că lucrătorii asociați pot avea locuințe bune și higienice aerate și bine drenate, aprovisionate cu apă in abondanță și cu gaz. Precum își procură dela storuri obiecte de consumațiune de calitate bună, tot astfel își pot procura locuințe comode și sănătoase.

Scopul societăților de construcțiuni fondate din căștigurile realizate de storurile cooperative este a pune pe lucrători in stare de a satisface una din trebuințele cele mai neapărate ale omului: locuința.

Cu partea de beneficiu ce i revine dela storul cooperativ, și cu ce mai pune d'oparte, un lucrător econom și diligent poate foarte bine cumpĕra sau zidì casă, plătind cu amortizare banii avansați de societățile de construcțiuni, ipoteca pe acea casă servind de garanție până la răfuirea datoriei. Sunt acum peste 71,000 de lucrători, membrii ai societăților de construcție, acele societăți proced astfel:

„O Building society", cumpără un loc intins pe care insemnează stradele, face pe sub ele canalele trebuincioase, pune olanele pentru ducerea apei și a gazului, hotărește locurile pe care se pot zidì case, lăsând din distanță in distanță spațiuri slobode ca să nu fie prea grămădite; drenajul și ventilațiunea se fac in cele mai bune condițiuni, higienice. Locurile destinate zidirilor sunt despărțite fiecare in trei: grădină, curte și casă. Casa intre curte și grădină, grădina in față, strada și curtea la spate, curțile a două case sunt despărțite una de alta printr'un mic zid.

Casa se zidește sau de chiar lucrătorul asociat, cu banii ce i se avansează succesiv de societatea de construcțiune, sau i se zidește de societatea de construcțiune, rĕmâind hipotecată la acea societate până la răfuire. Anui-

tățile ce plătește din beneficiile capitalului cooperativ și din economiile lunare sau săptămănale ce pot realiza muncitorii. Casele sunt mai toate pe acelaș plan de distribuire.

Societățile cooperative de producțiune, deși nu au dat resultate așa de satisfăcătoare ca cele pentru plasare, nu trebue insă să se creadă că ideea este sterilă și că trebue părăsită, cu atăt mai mult că unele au reușit foarte bine.

In Paris s'au făcut mai multe incercări de producțiuni cooperative dintre care vreo patruzeci tot există si astăzi, deși toate nu sunt intr'o stare de invidiat. In timpul revoluțiunii dela 1848 s'a făcut in Paris incercarea d'a se incuraja asemenea stabilimente cu avansuri de bani din casa statului, de a se inființa ceeace s'a numit ; «*des ateliers nationaux*». Existența lor insă a fost efemeră. Poate că momentul chiar nu era bine nemerit, intr'un timp când spiritele erau cuprinse de preocupațiuni politice.

Una din societățile cooperative care a avut un succes deplin, fără concursul statului, este societatea locrătorilor clavirişti, inființată la 1849. Patrusprezece inși au pus căte 50 fr. fiecare și au inființat un atelier. Acea societate a prosperat așa de bine, incăt astăzi fabrica și uneltele, a căror valoare este de 275,000 fr., a devenit proprietatea limpede a acelor lucrători asociați. Ei iau și lucrători care lucrează cu zioa, fără de a fi asociați. Altele insă, deși au inceput foarte bine și au mers tot prosperănd pănă la un timp, mai la urmă insă au fost silite de imprejurări sau să se disolve, sau să se abată dela principiul primordial al cooperativelor. Voiu cita aci esemplul societății bumbăcarilor din Sufolk.

La anul 1855 cățiva lucrători bumbăcari asociindu-se prin formarea unui mic capital, au inchiriet o sală, au cumpărat căteva resboae de țesut și au inceput a lucra pe contul lor. La inceput lucrul mergea bine de tot ; industria bumbacului era p'atunci in floarea ei, și asociații, incurajați de succesul intreprinderii, au dat atelierului lor cu incetul o intindere din ce in ce mai mare ; au inființat chiar un atelier de tors ; capitalul lor, din beneficii, ajunsese la 125,000 fr. Sistema adoptată deci era simplă și bună : un beneficiu de 25 % era luat pe tot anul dela capital, ear ce mai prisosea se făcea in două, din care o parte se im-

părțea asociaților ca supradividend, ear cealaltă se impărțea lucrătorilor care lucrau cu plată, cu zioa, peste salariul ce li se cuvenea, ceeace făcea că acei lucrători, priimind afară de salariu și o plată potrivită cu munca și cu silința lor, desvoltare și zel mare și activitate la lucrare, incât beneficiul mergea crescênd răpede, și fabrica mergea așa de bine, incât pela 1860 au putut zidi o fabrică mare cu care au cheltuit 1,250,000 fr. și se pregăteau să mai zidească și o alta. Dar deabia se mutase in zidirea cea nouă, când de o dată isbucnește resboiul civil in Statele-Unite ale Americei, atunci fumul incetează de-a mai eși din coșurile fabricilor de bumbac. Manchester devenise in câteva luni un oraș mort. Industria bumbacului se cufundase intr'o crisă fără esemplu in istoria industriei. Lucrătorii asociați din Lancaster au luptat cu curaj și energie, insă deși au urmat încă și după ce mai mai multe fabrici particulare stinsese focurile mașinelor, dar tot insfirșit a fost și dênșii constrinși de necesitate să inceteze.

Nu incape indoială că sistema cooperativă se poate aplica mai bine la distribuire, decât la producțiune, fiindcă precum am mai spus-o aceste din urmă își pot modera și restringe operațiunile mai lesne și mai răpede decât celelalte, mai ales că au o clientelă fixă, pe când celelalte, ca să subsiste, trebue să producă neincetat sau să suspendeze. Cu toate acestea nu incape indoeală că asociațiunea muncei cu capitalul la producțiune este un principiu salutar, care bine aplicat. poate da in multe casuri resultate foarte bune. Sistema aceasta o credem aplicabilă mai ales in agricultură și voiu cita esemplul fermelor din Suffolk ale d-lui Gurdon.

Acest proprietar, avênd in comitat mai multe ferme (moșii), s'a hotărit să pue pe una dintr'ênsele tovărășie cu câțiva lucrători de pământ. Și eată cum a procedat. A evaluat arenda fermei drept 150 de livre (3,750 fr.) pe an, deosebit de această arendă a mai pus in tovărășie un capital necesar pentru o plată zilnică, modestă la lucrători și pentru cumpărare de unelte și de semințe. Intreprinderea aceasta cu unsprezece tovarăși, lucrători agricoli, fiecare cu parte de o potrivă, a avut un deplin succes. In puțini ani s'au plătit toate avansurile făcute, incât instru-

mentele și mașinele au devenit proprietatea acelor 11 lucrători.

Gurdon, incurajat de succesul dobândit, nu numai in privința imbunătățirii stării muncitorilor de pământ, a aplicat această sistemă la cele mai multe din fermele sale și sistema Gurdon a meritat un nume special. Unii din economiști l'au desmnat sub denumirea de *Colectivismu*.

Ceeace-mi spunea amabilul Peter despre reposatul Gurdon mi-a adus aminte aplicarea legii făcute de un bun și regretat amic al meu, de Grigore Filipescu la moșia sa Filipești. Gropăriile din județul Brăila unde țăranii fost clăcași au devenit arendașii moșiei, intovărășiți intre dênșii sub o bună direcțiune cu un comitet dirigent, ales dintre dênșii, plătesc și au plătit regulat totdeauna prin anticipație căștiurile; au sporit arenda cu 10 și 20%, la fiecare termen de cinci ani și urmează așa de mai mult de cincisprezece ani, incât putem zice că experiența este făcută, căci a resistat intr'acest interval la ani de recoltă slabă, la ani de prețuri scăzute și la ani de necăutare de producte. Aceștia sunt poate țăranii plugari cei mai instăriți din toată România.

Asociațiunea intre locuitorii țĕrani improprietăriți prin legea dela 1864, ar avea avantajul de a face să dispară neajunsurile culturei celei mici; cincizeci sau o sută de mici proprietăți, avĕnd căte trei, patru și șase hectare, de le-ar pune in tovărășie ar face o fermă de 300 sau de 400 hectare care ar da un folos mai mare decât părticele esploatate indeosebi. Un alt bine ce ar resulta din acele asociațiuni ar fi că s'ar stimula amorul propriu al fiecăruia la lucru, s'ar scutura apatia isolării și s'ar invinge ignoranța prin luminele aduse de fiecare asociat.

In Germania, ca incurajare și desvoltare a agriculturei s'au intrebuințat băncile cooperative după sistema imaginată de Schulze Delitsch.

Este invederat că o colectivitate de lucrători inspiră totdeauna mai multă incredere decât un individ isolat oricât de mare ar fi aptitudinea, aplicarea și moralitatea lui. Solidaritatea intre oamenii care au interes comun este garanția cea mai bună ce se poate oferì unei instituțiuni de credit, căci respunderea, fiind colectivă, membrii asociați

se priveghiază, se incurajează unul pe altul și se intrec la muncă.

Principiul stabilit de Delitsch este de a se face credit de băncile agricole numai adevěraților muncitori de pămĕnt, și numai după o minuțioasă cercetare asupra purtării și capacității muncitorului și a condițiunii de a devenì acționarul băncei. Pe aceste principii, in anul 1865 existau in Germania 961 de asemenea asociațiuni, din care 498 numĕrau 170,000 de asociați; sumele avansate de dĕnsele se suia la 250,000,000 franci. Numĕrul lor ajunsese la 1877 a fi de 1827. Banii imprumutați era de 500,000,000 fr. și daraverile era de 2,750,000,000 fr. trecea adică de $2\frac{1}{2}$ miliarde.

Aceste asociațiuni au dat agriculturei din Germania un foarte mare avĕnt.

Pe când Peter incepuse a-mi explica mecanismul băncilor agricole și-mi vorbea de socialismul creștin al lui Taafe, de tendința lui d'a interesa pe cei care au mult, la soarta acelor care nu au, imi descriea organisațiunea industriilor celor mici iu cooperații cum o introdusese Belcredi in Austria; tocmai vorbeam de ideile socialiste ale lui Lassale și ale lui Karl Marx și de organisațiunea Internaționalei, când auzim o gălăgie mare in uliță. Doi inși cam iuți la fire, după mai multe cuvinte proaste, zise unul altuia, ajunsese la pumni și la pĕruială, și se formase imprejurul lor un cerc mare de gură-cască. Ceeace m'a mirat mai mult a fost să vĕd atitudinea impasibilă a doi, trei sergenți de oraș care stau și ei și se uitau cu curioșii dimpreună fără să se amestece și să ia mĕsuri ca să pue capĕt acelei galcevi, sau să ia pe luptători să-i ducă la poliție ca să-i inveție minte de-a se mai certa. Exprimând această mirare a mea, Peter imi rĕspunde:

— Dar de ce să se amestece dacă nimeni nu le cere nici intervenție nici asistență? Ți-am mai spus că la noi oamenii autorității sunt servitori, ear nu stăpâni; aci nu este vre-o crimă comisă, pare a fi un simplu delict, și daca cineva se simte năpăstuit nu are decât să reclame și să ceară să i se facă dreptate. Sergenții au alergat acolo tocmai ca să fie la dispositiunea acelui sau acelor care ar reclama serviciile lor, și ca să imprăștie pe curioși in cas

când s'ar grămădi așa incât să impiedice circulațiunea.

— Dar unde ar putea reclama și cine ar judeca gâlceava?

— S'ar judeca la primărie de trei din cetățeni care își fac acolo rândul cu săptămâna tocmai pentru a cerceta asemenea casuri; ear de ar fi crimă s'ar trimite pricina domnului justiției ca s'o dea judecătorului de instrucție care dacă o poate califica crimă să o trimită procurorului ca să susție acusațiunea inaintea juriului. Acești trei funcționari sunt aleși dintre doctorii in drept cei mai considerați și sunt retribuiți. Acei aleși sunt obligați, vrênd nevrênd, să primească aceste funcțiuni cel puțin pe un an.

— Dar afacerile civile cum se judecă? câte tribunale și câte curți aveți, de câți judecători se compune fiecare instanță și cine ii numește?

— Avem justiție dar nu avem tribunale și curți propriu zise. La noi când un om crede că este năpăstuit, trebue să-și dobândească dreptul dacă i se cuvine. Acel care bănuește că i s'a făcut o nedreptate sau că i s'a răpit un drept și voește să se judece, nu are decât să se adreseze la judecători și să-l ceară.

— La care judecători, căci imi ziceai că nu aveți nici curți nici tribunale propriu zise; la care judecători să se adreseze, cine sunt ei și cine ii numește?

— Cum, cine ii numește! Cine numește pe medici, pe ingineri, pe architecți? ii numește facultatea de drept, dând titlul de licențiat sau de doctor acelor care au făcut studii și au dobândit cunoștințele necesare pentru a studia o pricină și a o judeca conform legilor existente. Precum facultatea de medicină numește pe medici, dându-le o diplomă prin care li se recunoaște că au destule cunoștințe pentru a căuta un bolnav și a-i prescrie ce trebue să facă ca să-și redobândească sănătatea, că poate exercita profesiunea de medic. Asemenea oricine a dobândit diploma de licențiat sau de doctor dela o facultate de drept recunoscută, are dreptul de a conduce o pricină ca avocat, ca judecător, procuror sau judecător de instrucție. Oricine este licențiat sau doctor in drept, poate să judece precum oricine este doctor in medicină poate căuta și vindeca bolnavii care se adresează la dênsul.

— Să ne lămurim bine, mĕ rog, să ne închipuim că am o moșie, că vecinul mĕ calcă și că mi-a luat, fără să aibă drept o bucată de pămĕnt pe care voesc să o iau înapoi și să fiu despăgubit de perderile ce mi s'au pricinuit. Cum fac și la cine mĕ adresez?

— Lucrul este simplu. Cum face acel care sufere de o boală? el, sau cunoaște un medic, sau află din svon că X... este un bun medic, expert mai ales în boala de care sufere; se duce la un medic în care crede că poate să aibă confiența și speranța că-l va vindeca. Se duce la dĕnsul, îi espune casul, durerile și suferințele ce simte; acesta él cercetează și caută a-l tămădui, daca poate. Se adresează la mai mulți daca voește și se caută cu ei individual sau colectiv, cu medicul curent sau cu consultanți. Întocmai astfel faci și dumneata în casul de care îmi vorbești. Te adresezi la un judecător, adică la un licențiat sau doctor în drept, la doi sau la mai mulți daca voești: la oamenii în care ai confiență; le espui pricina, le arĕți actele pe care te întemeiezi și ei sunt datori să te lumineze și să te sfătuiască să nu cauți pricină dacă cred că nu ai dreptate; ear dacă îți spun că ei cred că ești în dreptul tĕu, atunci însărcinezi pe unul, doi sau trei, pe câți vrei, cu conducerea și judecata pricinei, le faci procură în regulă, după formele prescrise de lege. Și eată ce faci cu ei:

Printr'o petițiune adresată domnului justiției îi faci cunoscut că d-na A... ceri cutare lucru dela d-l B... și că-l chemi în judecată, avĕnd rânduiți judecători pe d-nii X... Y... Z... D-l justiției este obligat să comunice acea petiție d-lui B... invitându-l ca până la data ce se fixează de d-l justiției să aibă a-i face cunoscut pe judecătorul sau pe judecătorii sĕi, totodată determină și zioa înfățișării pricinei.

Judecătorii astfel numiți de părți se adună cu trei zile înaintea înfățișării în camera destinată lor la Primărie și acolo numesc un judecător complimentar pentru casul de divergință de opiniuni. Și daca judecătorii numiți de părți nu se pot învoi asupra alegerii judecătorului complimentar, el se numește prin sorți, scoțĕndu-se un bilet dintr'o urnă în care se află numele tutulor doctorilor în drept.

Fiecare parte poate să aibă unul sau mai mulți judecători, dar nu pot avea decât un egal numĕr de voturi la

fiece hotărire, deși numĕrul judecătorilor unuia poate fi diferent de al celuilalt.

In zioa infățișării pricina este espusă de părți sau de asistenții lor și se poate lua cuvĕntul cel mult de trei ori pentru fiecare ; după aceea, părțile se retrag și judecătorii intră in deliberare față și cu judecătorul complimentar care nu poate lua cuvĕntul in deliberare, dar care votează impreună cu ceilalți judecători numiți de părți. Sentința astfel dată trebue să fie motivată și bazată pe lege.

— Dar dacă se dă o sentință greșită, căci cu toată știința lor oamenii sunt și pot greși ; judecata aceea să rămâie fără remediu ?

— De ce fără remediu ? imi rĕspunse Peter, partea care s'ar crede năpăstuită nu are decât să apeleze la alți judecători, tot dupe procedarea ce am arĕtat mai sus, și dacă judecata a fost greșită sentința dată se poate reforma in apel.

Deosebit de aceasta, orice judecată se poate supune cercetării unei adunări de doisprezece doctori in drept in etate trecută de 45 de ani, și care practică profesiunea de judecător de cel puțin zece ani. Acești invĕțați se pronunță asupra interpretării și aplicării legii și asupra respectului procedurei.

— După sistema aceasta oricine voește să trăească din banii statului nu are decât să se ducă la școala de drept să dobândească diploma de licențiat, ș'apoi trăește toată viața lui din budget.

— Nicidecum, domnule, judecătorii precum nici medicii nu se plătesc de stat, ci se plătesc de acei care au trebuință de serviciile lor. Sunt judecători mulțime fără pricini precum sunt și medici și avocați fără clientelă. Acei care sunt invĕțați și experimentați, care se bucură de stimă și de considerație sunt căutați, chemați și căștigă bani mulți. Acei care nu se bucură de un nume bun sunt lăsați după ușă, cum se zice. Precum bolnavii nu se duc la medicii care nu au nume bun, asemenea nici impricinații nu se duc la judecători proști. Precum bolnavii se duc la medici care și-au făcut o reputațiune specială pentru unele boale, acei care pătimesc de acele boale, aleargă mai cu preferință la judecătorii care și-au făcut un nume in cestiunile ce voesc

a le incredința. Avem aici vreo trei-patru judecători vestiți in cestiunile de delimitare, ei sunt chemați de clienți mai totdeauna când au câte un proces de delimitare. Avem alți patru-cinci, celebrități in cestiuni de moștenire, care ei sunt chemați a judeca mai toate aceste litigiuri ; sunt alții speciali in afaceri comerciale și de contabilitate, etc.

Judecătorii cari sunt plătiți regulat cu luna, sunt doi de justiție, doi judecători de instrucțiune și doi procurori ce avem la cele două circumscripțiuni judiciare. Ei sunt plătiți din taxele ce se percep asupra timbrelor obligatorie ce se pun pe deosebitele acte. Serviciile lor sunt puțin retribuite, fiindcă judecățile s'au impuținat decând s'a introdus această sistemă. Nu este drept ca cetățenii care nu au pricini de judecată și care trăesc o viață pacinică, să plătească pentru acei care au daraveri intre dênșii, pe care nu le pot resolva altfel decât supuindu-le judecății.

— Cu modul acesta săracii sunt privați de justiție fiindcă ei nu pot plăti judecătorii.

— Nicidecum nu există acest inconvenient căci primăriile precum plătesc medici pentru căutarea bolnavilor săraci, tot asemenea plătesc judecători, obligați a impăca pe acei care se infățișează cu un act de paupertate.

Amicul meu, intinzêndu-se la vorbă imi spunea că de cătva timp să făcea o propagandă foarte activă printre muncitorii din fabrici și din ateliere, de cătră unii oameni veniți de peste mări, din Swițera, din Francia și din Germania și că lumea era ingrijată, căci cestiunea era arzătoare. Era vorba de starea cea tristă a muncitorului care nu are un capital acumulat și trebue să muncească ca să poată trăi ; era vorba de omul sănătos, vrednic și activ care, daca o zi nu găsește de lucru, nu are ce mânca.

In țările cele mai inaintate in civilisațiune, imi zicea el, acolo mai ales unde orașele au luat o intindere fără mĕsură, populațiunea proletară, atrasă de speranța unui câștig mai mare decât la țară, se grămădește cu prisos, așa că o mulțime de muncitori bat la ușile meșterilor și fabricanților, cerênd să le dea de lucru ca să poată căpăta cu ce să-și ție viața dintr'o zi până intr'alta, și nimeni nu le deschide. Magaziile pline până in pod cu producte care așteaptă cu anii până să fie cerute țin banii inchiși și mai

lasă ca să se intoarcă ca să inceapă alt rând de operațiuni, astfel lucrarea se impiedică și pune pe fabricanți in neputință de a ocupa pe toți câți cer de lucru, incât o mulțime de muncitori nu au uneori altă perspectivă decât a se culca nemâncați și a muri de foame.

Numĕrul nenorociților care nu găsesc de lucru și al acelor a căror remunerare nu este indestulătoare, crește din zi in zi și a adus o stare care merită atențiunea și solicitudinea cugetătorilor și oamenilor de stat. Numai in orașul Londrei numĕrul acelor care au trebuință de existență și cărora le vin in ajutor parochiile cu legea săracilor (poor law), trece de 150,000, deosebit de cei susținuți de nenumĕrate societăți de caritate; cu toate acestea nu este dimineață să nu se găsească in parcuri și pe strade oameni morți, pe care medicul legal ii declară de *starvation* (mort de foame); precum ar zice mort de choleră sau de apoplexie.

In *casele de lucru* (work-house), stabilimente care se deschid acelor care nu au unde petrece noaptea, de li să dă acolo o saltea și o bucățică de pâne cu condițiunea de a plăti acea ospitalitate a doua zi in muncă, nu se găsește a li să da alta de făcut decât de-a sparge pietre pentru macadamul stradelor; deși printre dĕnșii sunt unii lucrători, meșteri de frunte, care ar putea produce obiecte de preț.

Cerșetoria este oprită de lege, dar la tot pasul te impiedici de mâni care iți ofer flori, jucărioare, chibrituri, cerșetori de care nu poți scăpa decât dând un gologan, nu ca să le ei marfa, dar ca să poți trece inainte. Nu te poți arăta la o ferească fără să nu inceapă să-ți urle un minavet sau o primadonă de doi trei anișori, nu ca să-ți facă plă. cere, dar ca să-ți rănească urechile și să-i dai să tacă. Nu poți chema o birjă fără ca doi trei flăcăi să nu-ți sară in in ajutor, fără a fi trebuință dar ca să-ți intinză mânele la plată.

Presa a revelat, acum in urmă, pentru Londra și pentru Berlin, niște fapte atât de hidoase și de dureroase că se ingrozește mintea omenească, fapte care nu pot avea originea lor decât in miseria cea mai desperată, «la faim est un mauvais conseiller.»

Rĕul provine, zic unii, din causă că producțiunea a

devenit prea mare și intrece trebuințile consumațiunii. Este adevĕrat că unele obiecte precum sunt cele mai multe obiecte de lux și de artă, trăsurile, bijuteria, stofele bogate și altele nu pot găsì cumpĕrători decăt numai in clasele avute, puțin numeroase, dar nu este mai puțin adevĕrat că partea cea mare a populațiunilor nu-și poate procura nici hrană indestulătoare, nici imbrăcăminte potrivită cu cerințele anotimpurilor, nici locuințe comode, și sănătoase ; cu atăt mai puțin le rĕmăne un prisos pentru obiecte scumpe de podoabă, ca să poată duce o viață potrivită cu starea de civilisațiune in care ne-a adus știința, artele și meșteșugurile.

Partea cea mare a poporului consumă puțin nu pentru că n'are trebuințe, dar pentru că n'are ce da in schimb, nu are ce cumpĕra. Este o vorbă a românului : «Postește robul lui Dumnezeu pentru că nu are ce mănca.»

Cine poate să zică că sdrențerosul și desculțul nu s'ar imbrăca mai curat și mai elegant daca ar avea putință să-și cumpere haine și incălțăminte mai bune și mai indestulătoare ; că in loc de a tremura iarna in haine de vară, nu și ar cumpĕra palton sau blană ; că nu i-ar fi mai bine să locuiască in casă de zid curată și mobilată, in loc de a sta ghemuit in bordeiu sau colibă, fără așternut și fără scaun ; că i-ar plăcea să-l ploae din tavan și să-l fluere vĕntul din toate părțile, și că n'ar fi mulțumit să mănănce in toate zilele o bucată bună de carne cu păne in loc de mămăligă in zeamă de știr.

Decăt a susținè că producțiunea intrece trebuințele, ar fi mai esact a zice că marea majoritate a populațiunii nu are mijloace de a-și procura cele de trebuință, că numĕrul acelor care pot consuma este prea mărginit și că mulțimea este săracă.

Starea muncitorului astăzi este lăsată la voia intămplării. Nu este sigur să poată căpĕta totdeauna, prin muncă, ce să mănănce măne, incăt muncitorului conștiincios nu-i rĕmăne une-ori decăt să se lase să moară de foame el și copii lui, ear celui slab de ăngeri să-l ispitească viciul, corupțiunea și crima.

Studiul acestor rele a dat naștere la o mulțime de teorii și de sisteme. A espune aci ideile deosebiților economiști, moraliști și socialiști ar fi și lung de spus și afară

din cadrul ce mi-am tras. Voiu incerca însă a espune, pe cât voiu putea mai scurt teoriile care ating direct sau indirect starea muncitorului plugar și interesele agriculturei in general.

In vechime ca și astăzi statele cele puternice au căutat să-și aproprieze pământuri intinse in țări depărtate, unde să-și poată devărsa escedentul populațiunii și să-și creeze, printre neamurile barbare și sălbatice, consumatori pentru productele naționale. Luptele pentru Algeria, pentru Tonquin, Congo, Asia centrală, Insulile Caroline, au fost urmările ideei coloniale. Fiecare stat caută să ocupe pe fața pământului o intindere cat s'ar putea mai mare și s'a creat o sistemă complectă.

Coloniile, deși au fost și sunt un mijloc puternic de imbogățire pentru patria mumă și respândesc civilisațiunea Europeană in țările barbare ; dar nimic nu dovedește că ele să fi adus vreo ușurare muncitorilor.

Englitera, deși a prins o mare parte a globului, colonizând intr'un mod sistematic și inteligent procurând productelor sale consumatori cu milioanele și cu sutele de milioane, imbogățind pe mulți din supușii săi așa cum nu s'a mai pomenit, și astfel sporind bogația sa națională, dar n'a adus nici o ușurare miseriei muncitorilor, din contra miseria lor a mers tot crescênd ; s'ar zice că cu cât se ridică mai mult nivelul bogăției unora, cu atât crește și sărăcia mulțimii : ban la ban trage.

Nu este o jumătate de secol de când California era o țară săracă și Sant Francisco un sat mic unde locuitorii duceau toți o viață modestă dar indestulată. Astăzi California este una din țările cele mai bogate din lume și San Francisco un oraș stralucit inzestrat cu tot luxul, cu toate inlesnirile și perfecțiunile ce știință și arta inginerească a putut născoci ; dar deodată cu bogăția s'a introdus și miseria.

Un mijloc de imbogățire națională a cărui popularitate merge crescênd de cătăva vreme, deși a fost blamat și condemnat până eri de toți părinți stiinței economice și sociale, este sistema vamală, punerea de dări grele pe producte și obiectele venite din străinătate, ca să nu poată concura cu cele indigene. Ceea ce să numea protecționismu, astăzi s'a

intitulat *incurajarea industriei naționale*. Este susținut cu multă persistență de mulți liberali, deși deasupra porții secolului in care am intrat acum optzeci și cinci de ani stă libertatea, chemând la dênsa pe cei mâhniți și scârbiți căci numai dela dênsa puteau să aștepte mântuire și mângâiere. Adevêratul liberalism este de a asigura fiecăruia fără distincțiune de naștere și de posițiune socială, libertatea cugetării, a cuvêntului și a acțiunii, libertatea acțiunii individuale, căci aceste sunt puterile cele adevêrate ale societății și ale vieței.

Francia al cărei sange generos a curs mai mult de o jumêtate de secol pentru apărarea libertâților, s'a făcut astăzi campionul protecționismului; l'a adoptat ca basa regimului sêu economic și social, regim care o va duce incetul cu incetul, da'ndăratele la corporații și stărostii, la o feodalitate burghezească.

Pentru incurajarea agriculturei, care la dênsa, ca pretutindeni, se află in suferință, n'a putut chibzui alt mijloc de mângâere și de ajutor decât a lovi granele străine cu o dare de trei franci de fiecare hectolitru, ceea ce echivalează cu un imposit de o centimă și jumêtate pe kilogramul de pâne, imposit analog cu acel din Italia asupra măcinișului, care a ridicat atâtea nemulțumiri și blăsteme până ce tânguirile săracilor l'a făcut să inceteze.

Pentru grâul Romanesc in special, deosebit de cei 3 franci a mai adăogat incă o dare de 50% pe valoare, astfel că o kilă de 400 de oca de grâu Românesc, al cării preț ar fi, să zicem 100 fr., ar plăti mai intâi 50 de fr., aproape 8 fr. de hectolitru și după aceea alți 3 fr darea generală, adică 11 fr. de hectolitru, incât dacă o nevoe ar duce pe franceji să mânânce pâne de grâu românesc, ei ar plăti un imposit de cel puțin 10 centime pe kilogram de pâne; asupra cui ar apăsa mai greu această dare, daca nu asupra muncitorului care el mânâncă mai multă pâne decât bogatul?

In Englitera mai toate sistemele puse inainte pentru a putea ajunge la imbunătățirea stării muncitorilor sunt basate pe asociațiunea liberă a capitalului cu munca. Am arătat resultatele norocite ce au produs această sistemă in agricultură, asociațiunea proprietarului cu muncitorii plugari, unul aducênd in tovărășie pământul și instrumentele agri-

cole ear celălalt munca lui, brațele. Nu numai că așa se face o cultură mai bună, fiecare muncitor fiind direct interesat ca pământul să fie cât se poate de bine lucrat, ca productul să fie mai abundant și de calitate mai bună, căci câștigul este pentru toți, dar ceva mai mult: moralul și demnitatea muncitorului se ridică in contact cu proprietarul, care este un om de o educațiune și o învățătură mai inaltă. Acolo unde s'a introdus această sistemă, viciul băuturei a scăzut in mod simțitor.

O idee care de câtva timp găsește resunet chiar și in Englitera, este aceea a *naționalizării pământului*.

Karl Marx a susținut că ar fi un mare câștig pentru stat daca și-ar apropria pământul, plătindu-se proprietarilor actuali o rentă fixă, un număr de ani mărginiți.

Din doue una, respund acei care combat această sistemă: Sau că in rentă, deosebit de venitul anual al pământului, ar fi cuprinsă și o sumă pentru amortizare cu care să se poată compune până la finitul termenului valoarea pământului, și atunci nu este nici un câștig pentru stat, sau că in acea rentă nu s'ar cuprinde decât venitul anual și atunci nu ar fi rescumpărare, ci o adevărată spoliațiune. Așa ar fi câștig, și câștig mare pentru stat; dar ce se face cu dreptatea? Și chiar așa adaogă ei, să zicem, pentru un moment, ca să trecem peste toate considerațiunile de morală și de justiție, și că statul a devenit proprietarul pământului, se naște intrebarea ce ar putea face cu dênsul decât a-l inchiria la muncitori pe termene lungi sau scurte, pe 5, pe 10 sau pe 99 de ani, cu rentă in bani sau in natură, cu renta fixă sau proporționată cu producțiunea? Apoi o asemenea sistemă a fost și este in practică in mai multe țări; resultatele ce dă sunt cunoscute și judecate. Este ceea ce se practică in mai multe părți ale Asiei, și chiar in Turcia Europeană unde mai tot pământul afară de puține escepțiuni de pământ *Mulkin* (proprietate) este, sau al stabilimentelor pioase *Vakuf*, sau al Sultanului *Miri*, cultivatorul fiind un simplu locatar sau arêndaș care plătește o rentă anuală, in unele localități in bani, in altele in natură, cam 10 % din productul dobandit. Cu toate acestea muncitorul agricol din Turcia nu poate fi citat ca un model de prosperitate.

S'a zis poate că Turcii n'au știut să organizeze și să administreze cum ar fi fost bine, dar avem un alt esemplu, acel al Indiilor unde nu se zice că Englezului i-a lipsit spiritul și geniul organizator. Și acolo pământul este al statului sau naționalizat; cultivatorul în loc de a plăti arenda sau renta la un particular, o dă statului sub numire de impozit fonciar, impozit care produce 550,000,000 franci pe an, cam jumătatea venitului Imperiului Indian și cu toată buna organisațiune, nici acolo nu se poate susține că starea agricultorului ar fi mai fericită decât în țările unde există proprietatea individuală.

Cu toate acestea, naționalisarea pământului are mulți adepți, nu numai în Irlanda și Scoția, dar și în Marea Britanie. Însă nici cei mai înfocați partizani, nici Wallace în scrierea sa *Land-Naturalization*, nici Henry-George în *Progress and Poverty* n'au mers până a pretinde că s'ar putea lua pământul altfel decât plătindu-se proprietarului valoarea cea adevărată, care valoare, după aprețierile lui Rolland Giffon ar fi pentru Englitera de 50,000,000,000 franci, (cincizeci de miliarde de franci sau doue miliarde de pfunți sterling), iar venitul de 1,650,000,000 franci (un miliard șase sute cincizeci de milioane de franci sau șasezeci și șase de milioane de pfunți sterling), pe venit de $3\,^1/_2\,^0/_0$.

Deși aceste sume sunt colosale și nepomenite, dar să zicem că plata ar fi posibilă și că pământul Engliterei ar deveni deodată al statului. Cum s'ar regula închirierea anuală, cum s'ar face repartițiunea fiecărui muncitor? Prin concurență sau prin bună tocmeală? Prin concurența muncitorului nu i-ar rămânea nimica, pentru că lupta între mușterii ar urca în unele casuri prețul până a trece peste ceea ce cultivatorul poate scoate din cultura acelui pământ. Prin tocmeli libere ar fi a se da pământuri de aceeași calitate la unii mai scump și la alții mai eftin de unde ar urma tot feliul de bănueli și de acusări drepte și nedrepte. Dar când nu s'ar dobândi prețurile cerute, a cui ar fi vina, și a cui paguba?

Argumentul cel mai puternic al partisanilor naționalizării pământului este creșterea sau suirea naturală și progresivă a prețului pământului, acea supravaloare de care, ei zic, că nu este cu drept să profite proprietarul și ca se

cuvine societății intregi. Acest argument a părut așa de serios, incăt a făcut pe unul din cei mai mari economiști ai veacului, pe invețatul și ilustrul profesor dela Oxford John Stuart Mill, să susție că Statul este in drept să-și apropriieze acea creștere a valorii pe care a numit-o el *Unearned Increment* (spor necăștigat) care nu provine nici din muncă nici din iscusința proprietarului, ci numai din mersul natural al progresului social.

Dar atunci consecința logică a acestui argument ar fi ca și Statul, la rândul său, să fie dator a despăgubi pe proprietar când s'ar intămpla ca prin forța imprejurărilor valoarea pămêntului să scază in loc de-a crește, ceea ce se intămplă de când in America, in Indii, in Australia s'au dat culturei cerealelor cămpii intinse și virgine. Acolo traiul fiind mai lesnicios, și munca este mai eftină și productul mai abondant; aceasta a adus in Europa o scădere insemnată in prețurile productelor și prin urmare o deprețiare a valorii pămêntului, deprețiare care in Franța a ajuns la 33% și merge tot inainte, incăt este temere că va ajunge in puțin la 50%.

In fața acestei crise mulți agricultori și-au perdut cumpĕtul și in loc de a se lupta cu nevoea s'a cauta să facă o cultură mai perfecționată, in loc de a transforma unele cămpii de arătură in islazuri și livezi ca să dea o mai mare desvoltare creșterii de vite, s'au lăsat descurajării, părăsesc fermele, lasă cămpii nelucrate, fug de la țară și aleargă la orașe cu speranța d'a găsi acolo un salariu mai bun, și nu fac decăt să adaoge la miseria meseriașilor, scăzênd prețul muncii prin concurența lor. Populațiunea orașelor merge tot crescênd pe când acea de la țară scade și munca agricolă devine din zi in zi mai dificilă cu cât raportul intre intinderea pămêntului și numĕrul brațelor scade.

In România acest raport este de 16 hectare de agricultor din cari 9 hectare pămênt cultivabil. Fiecare lăcomindu-se a cuprinde cu plugul, cu sapa, cât poate mai mult loc, pe care nu-l poate lucra cum trebue, pămêntul se ostenește hrănind burueni și paiu și producțiunea merge scăzênd. Sunt acum doĕzecișicinci de ani, cultivatorii romani contau producțiunea medie in grău de 18 hectolitre pe hectar (1 1/2 kilă de 400 de oka pe pogon) astăzi produc-

ținuea medie nu e mai mult de 10 hectolitri pe hectar (14 sau 16 baniță de pogon) ceea ce nu este nici a patra parte din cât produce hectarul in țările unde cultura este inaintată și unde plugăria merge injugată cu creșterea de vite și se ajută cu ingrășări, drenajuri și irigațiuni. La noi, dacă vom excepta vreo doĕ trei județe din Moldova, agricultura nu se poate zice ca a eșit încă din starea primitivă. Ĕi luăm puținul ce putem, fără a-i da nimica.

Carrey compară pământul cu o bancă care nu imprumută pe cel ce hrănește, decât cu condițiunea de a-i plăti datoria; și cu cât ĕi plătește mai bine și mai regulat, cu atât ĕl imprumută imprumută mai mult, dar când datornicul nu-i inapoiază regulat, ceea ce s'a imprumutat, creditul scade, imprumuturile se micșorează până ĕl dă afară din casă.

Din toate industriile agricultura cere mai multă cunoștință și știință, cunoștința de fisică, de chimie, de geologie, de meteorologie, fisiologie vegetală și animală de știința electricității și o cunoștință adâncă a obiceiurilor și a vieței plantelor și a animalelor; cu toate acestea educațiunea și instrucțiunea agricultorului este mai necăutată decât a târgovețului; țăranul plugar este mai expus la pagube de lăcuste, de grindină, de inecuri și de foc fără despăgubire. Și când comparăm modestele mașini de cari se servă agricultura cu mulțimea și colosalele corăbii și vapoare cari sunt la serviciul comerciului și cu mașinele complicate și ingenioase de cari se servă industria manufacturială, să nu ne mai intrebăm de ce agricultura a rĕmas inapoi de celelalte doue ramuri surori, nici de unde provine crisa. O causă insemnată a crisei a fost și este ruperea echilibrului ce exista mai inainte intre mijloacele de care dispuneau deopotrivă câteși trele ramuri ale producțiunii bogăției naționale care echilibru de la o vreme a incetat d'a mai esista.

De la inceputul veacului și mai vĕrtos in a doua sa jumĕtate instituțiunile de credit s'au inmulțit, au luat o desvoltare care le-a permis să pue capitaluri mari, mijloace puternice, in serviciul comerciului și fabricațiunilor, inlesniri de cari agricultura nu s'a putut folosi. Băncile de scont și de circulațiune, casele de credit de tot felul, societățile anonime și in comandită au putut procura comerciului și industriei bani cu 4 cu 3 și cu 2 %, pe când agricultura nu

s'a putut ajuta decât cu hipotecă, cu casele de credit fonciar cu 5 și cu 6 $^1/_2$ % rate care intrec venitul ce poate da pământul. Chiar in patria creditului, in bogata Engliteră, agricultorul trebue să dea cel puțin 7 % ca să-și procure bani pe când comerciul și industria găsește cu 2 și uneori și cu 1 %; dar cu 3 % ori când.

Un fabricant sau un comerciant este destul să fie ceva, ceva cunoscut in piață de om activ și onorabil și să aibă cu ce să intimpine micile cheltueli ale unei instalațiuni, pentru ca prin emitere de bilete la ordin și prin polițe să-și poată deschide credite de zeci și de doĕzeci de ori mai mare decât capitalul ce posedă. Cu un capital de 10,000 lei își poate procura bani și marfă pentru 100,000 și 200,000 lei cu 4 și cu 3 %, pe când agricultorul care ar avea un pământ de aceeași valoare de 10,000 lei nu-și ar putea procura decât un credit de 5,000 lei plătind 6 și 6 $^1/_2$ % pe an; natura operațiunilor agricole nu permite a se angaja, ca fabricantul și ca comerciantul, a plati in termene scurte. Și nu numai că agricultura nu se poate servì de noile și numeroasele instituțiuni de credit care există astăzi dar multe fonduri cari mai inainte serveau ipotecile s'au mutat și au trecut in serviciul industriei și comerciului unde probabilitățile de câștiguri sunt mai mari.

Intr'adevĕr repartițiunea nedreaptă a puterilor lucrătoare, esistă invederat o mare lacună, o lipsă de echilibru in defavoarea industriei agricole, a industriei care merită mai multă solicitudine și ingrijire. Domnul Frédéric Fleury a căutat să facă să dispară acea nedreptate prin adoptarea unei sisteme de credit care, de s'ar realiza, ar aduce mari și insemnate servicii agriculturei.

Ideea d-lui Fleury este de a mobiliza o parte a proprietății fonciare; el propune ca proprietarul să fie autorizat să emită bilete ipotecare pentru o sumă echivalentă cu a patra parte a valorii proprietății sale, bilete plantice la o scadență determinată la 5 sau la 10 ani, acele bilete garantate de state să fie autorizate să circule libere ca biletele Băncii Franciei, Statul percepĕnd 2 $^1/_2$ % pentru autorizarea și garanția sa.

Aceste bilete, zice d. Fréd. Fleury, ar fi mai sigure decât biletele Băncii Franciei, care nu sunt asigurate decât

pe o valoare reală de o treime, valoare care şi aceea poate să dispară; aurul din pivniţele băncei se poate fura sau jăfui sau valoarea lui poate să scadă prin descoperirea unei mine abondante de aur, pe când garanţia biletelor ipotecare ar fi de 12 ori mai mare. Garanţia biletelor băncii Franciei este pe o valoare de 3 ori mai mică, pe când biletele ipotecare ar fi garantate pe o valoare de patru ori mai mare, valoare care nu se poate nici fură nici jăfui.

(va urma).

I. GHICA.

STUDII DE LITERATURĂ FRANCESĂ

MOLIÈRE.

Molière, cunoscut sub numele de Jean-Baptiste-Poquelin, cel mai mare autor comic din toate timpurile, se născù la Paris in 15 januarie 1622, şi murì in 17 fevruarie 1673. Părintele seu, decorator regal (valet de chambre, tapissier du roi) destina pe tĕnĕrul Poquelin să imbrăţişeze aceeaşi funcţiune ca şi dĕnsul. Molière insă nu areta nici-o plecare pentru această meserie, şi după stăruinţele bunului sĕu isbutì să induplece pe tatăl sĕu ca să-l lasă să intre in *collége de Clermont* din Paris. Aice făcù studii strălucite şi urmă, impreună cu principele de Conti, cu Hesnault, Chapelain, Bernier şi Cyrano de Bergerac cursurile filosofului Gassendi. După ce-şi săvirşì studiele filosofice, Molière plecă in 1641 cu Ludovic al XIII-lea in Narbonne. Această călĕtorie de un an, in provincie, in societatea regelui şi a curţii regale contribuì foarte mult la desvoltarea geniului sĕu. Sfirşindu-şi călĕtoria, el incepù studiul dreptului mai intăi la Orléans şi apoi la Paris. Dar in curĕnd, atras de gustul sĕu pentrn teatru şi literatură, Poquelin işi formă o trupă de actori, luă numele Molière, şi se puse să cutriere provinciele in indoita sa calitate de autor şi şef de trupă: jucà comedii la Bordeaux, la Avignon, la Pézenas şi la Lyon, unde representă „l'Etourdi" in versuri şi in cinci acte, in 1653. In sfirşit Molière, protejat de vechiul seu camarad, principele de Conti, se intoarse la Paris, şi de atunci inainte incepe pentru dĕnsul adevĕrata glorie literară.

Se povesteşte că Ludovic al XIV-lea intrebănd pe Boileau care era cel mai mare poet al regatului sĕu, acesta ar fi respuns: „Molière". Sainte-Beuve care zicea: „chaque homme de plus qui sait lire est un lecteur de plus pour Molière" zicea că dacă toate naţiunile ar forma un congres pentru a hotărì intre dĕnsele cui

să dee premiul poesiei, Molière ar trebui să fie trimis pentru a representa Francia. Insfirşit, la inceputul acestui secul, un celebru actor englez Garrick, intr'o reuniune de confraţi la Paris, susţinea că Molière nu era francez; nu că doară pretindea că era englez; el işi explica gândirea sa, zicênd că Dumnezeu, voind să dea oamenilor plăcerea comediei, crease intr'o zi pe Molière şi-l lăsase să cadă după intâmplare in lume, că acest dar dumnezeesc căzuse in adevĕr pe pămĕntul francez fiind că trebuia să cadă unde-va; dar că cu toate acestea Molière aparţinea lumei intregi.

Eată trei apreţieri a unor oameni insemnaţi. Un contemporan, şi poate cel mai bun critic din timpul sĕu, face din Molière cel intăiu poet al veacului sĕu; un critic din timpurile moderne, care a vĕzut totul, a comparat totul, a judecat totul, il declară cel dintăi poet din ţara sa; insfirşit un străin, bun apreciator de asemenea şi cunoscĕtor de meserie, pretinde că Molière nu e născut numai pentru gloria Franciei dar pentru onoarea omenirii.

Dar oricare ar fi autoritatea unor asemnnea aprecieri şi valoarea netăgăduită a opiniunilor lor, nimic nu poate avea o mai mare tărie decăt opiniunea ce fiecare işi face singur prin studiarea autorului. Pentru aceasta vom presupune că ne aflăm ca spectatori la representarea a două piese: „Les Fourberies de Scapin“ şi „Les femmes savantes“.

Mĕ va intreba poate cetitorul pentru ce am ales ca punt de sprijin aceste două piese, de preferinţă altora. Motivul ce m'a indemnat să mĕ mărginesc la aceste două comedii ale lui Molière e că aceste piese corespund la cele două caractere mai deosebite, cele mai opuse chiar, la cei doi poli, ca să zic aşa, ai geniului lui Molière. Ele ne permit să studiem in Molière mai intăi puterea comică, şi in urmă descrierea moravurilor. Aceste două opere representă deci aceea ce putem numì cele două moduri extreme ale lui Molière; drept vorbind, el a avut trei, şi trebue să notăm că aceste două moduri nu s'au produs succesiv, ca la alţi artişti, al căror talent s'a transformat imbunătăţindu-se, ci au fost simultane, fiindcă el compuse „l'Amour Médecin“ in acelaş an ca şi „Le festin de Pierre“, „Le médecin malgré lui“ in acelaş an cu „Le Misanthrope“ şi insfirşit „Les femmes savantes“ intre „La Comtesse d'Escarbagnas“ şi "Le malade imaginaire“. Astfel aceste trei specii sau mai bine aceste trei grade de comic recunoscute şi arĕtate de critici, adecă: comicul de jos (le bas comique), comicul burghez (le comique bourgeois) şi comicul inalt

(le haut comique) au fost cultivate deopotrivă de Molière, fără să se fi gândit vreodată a se opri numai la unul din ele şi să excludă pe celelalte două. Molière, trecând cu cea mai mare uşurinţă dela un gen la altul, se părea că-şi odihneşte spiritul trecând dela critica moravurilor burgheze la fantasiile bufone ale comediei de intrigă, şi dela această din urmă la comedia serioasă in care dă oamenilor lecţiuni de cea mai inaltă şi cea mai nobilă judecată.

Lăsând de oparte genul intermediar al comediei burgheze, vom examina in „Les fourberies de Scapin" comicul propriu zis; in „Les femmes savantes" arta de a învĕţa şi de a lumina pe oameni, presentându-le sub o formă glumeaţă tabloul propriei lor vieţi; şi insfirşit in aceste două piese impreună, un gen de poesie cu totul particular lui Molière, fruct nu numai al imaginaţiunii, dar mai mult încă al observaţiunii profunde a lucrurilor şi pe car ĕl vom numi poesia simţului comun.

Cortina se ridică. Pe scenă apare un fecior, imbrăcat intr'un costum de fantasie, costum purtat numai de feciorii dela teatrele de iarmaroc. Uitaţi-vĕ bine la acest personaj: nu va părăsi scena niciun moment; e principalul agent al piesei; totul se va face cu dĕnsul şi printr'ĕnsul. In acest moment el primeşte confidenţele unui amic al stăpânului sĕu, a unui tĕnĕr zăpăcit care s'a virit nebuneşte, din causa amorului, intr'o incurcătură, de unde nu e cu putinţă să easă singur. O căsătorie secretă, contractată de dĕnsul in absenţa părintelui sĕu, frica legitimă ca nu cumva tatăl sĕu, la reintoarcere, să găsească acest lucru cam ciudat, şi să refuse de a primì drept noră o fată necunoscută, când el singur gândise pentru fiul sĕu cu totul la altă partidă: eată ciudata istorie cu care se incpe piesa. Suntem aicea, in domeniul fantasiei. Scena se petrece la Neapole, fiindcă trebue să fie undeva, sau mai bine, fiindcă acest gen de comedie e o imitaţiune a farselor italiene introduse in Franţa de principesele de Médicis; dar numele personajelor, caracterele, moravurile lor sunt in realitate din toate ţările, şi dela cele dintâi scene te vezi transportat in o lume aproape imaginară. In adevĕr, aici nu e vorba de a da lecţiuni, ci de a ne face să ridem. Tatăl lui Octave s'a intors dela drum; şi Scapin ese intru intimpinarea părintelui in locul fiului, care nu indrăzneşte măcar să se presinte inaintea lui. Tot Scapin va primì dojeni in locul lui, şi chiar va fi bătut, la cas de trebuinţă: dar să nu vă temeţi. Avem aface cu un om care e mai

şiret decât toţi ceilalţi impreună. Mustrările nu-l inspăimântă; şi cât despre bătăi, e vrednic şi să le dea şi să le primească. Trebue sé vedem cu ce obraz vicleanul se pune in harţă cu un părinte infuriat, şi cu cătă seriositate caută a-l imblânzì prin cele mai linguşitoare măngăieri pentru a-i putea declara că la urma urmei lucrul e fără leac, şi că ceea-ce s'a făcut, s'a făcut. Naivitatea cu care Argante primeşte sau sufere discuţiunea cu un fecior, il face ridicul, şi creează o situaţiune aşa de glumeaţă. incât fie-care cuvènt produce un efect comic, (actul I, scena 6). Scapin aici are un rol frumos. Nu va fi tot asemenea in momentul când pentru un cuvènt ce i-a eşit din gură din intămplare, şi pe care-l credea nevinovat, *Léandre* cu sabia in mănă il va sili să-şi declare fapta sa cea rea. Dar ce faptă rea? Ce situaţiune pentru un om care are atătea pe conştiinţă, şi care nu se va sfìi să mărturisească toate şiretlicurile inainte de a rèspunde la cestiunea de care e intrebat, singura cestiune despre care nu-şi aduce aminte in acel moment! Ce desnădăjduire după fie-care din aceste mărturisiri, când simte că totul e in zadar! In genunchi, cu mănele incrucişate, cu ascuţitul săbiei pe pept, el singur işi adresează cele mai grave acusări numai ca să scape de moarte. Eroul nostru poate foarte bine să se umilească un moment; işi va rèsbuna in curènd, căci Léandre la rândul său va fi nevoit să alerge la spiritul său bogat in născociri de tot felul. Un singur cuvènt produce această minune intr'o clipeală. Ţigani au să răpească pe *Zerbinette*, şi nu trebue mai puţin de 1500 franci (cinq cents écux) pentru a o rescumpăra. Dar cui să ceară această sumă decât numai lui Scapin, de sigur singurul in stare să găsească vre-un mijloc pentru a scoate bani din mănele unui părinte sgărcit şi nemulţămit? Acum a venit timpul ca Scapin să facă pe viteazul şi Léandre să se roage. Dar insfirşit trebue să cedeze; la urmă Scapin e un om de treabă, căci mai totdeauna s'a arètat milos şi binevoitor când e vorba de o mică indatorire pentru tineri. 1500 franci de scos de la tatăl lui Léandre şi încă 2000 franci (200 pistoles) ce va trebuì să-i scoată de la tatăl lui Octave, eată destulă muncă ce i se dă. Aceste douè scene de care vorbim mai sus sunt nişte capodopere de invenţiune, de veselie, de pètrundere. „Allons, allons, nous plaiderons!“ zice Argante. „Monsieur, un petit mulet, zice Scapin“. „Je ne lui donnerai pas seulement un âne.“ — Considérez ..... — non, j'aime mieux plaider“. Cât despre Géronte, e cu totul altceva; el nu poate face alegerea

intre a pleda, sau a plăti; dar căte căinţe, căte plăngeri, „que de paroles perdues" cum zice Scapin. Perdute? Nu de sigur; nu e un singur cuvĕnt care să nu fie luat din natură insăşi, şi care să nu producă un mare efect comic.

GÉRONTE, SCAPIN

Scapin. O Ciel! ô disgrâce imprévue! ô misérable père! Pauvre Géronte, que feras-tu?

Géronte. Que dit-il-là de moi, avec ce visage affligé?

. . . . . .

Scapin. Monsieur.....

Géronte, Quoi?

Scapin. Monsieur votre fils.....

Géronte. Eh bien! mon fils.....

Scapin. Est tombé dans une disgrâce la plus étrange du monde.

Géronte. Et quelle?

Scapin. Je l'ai trouvé tantôt tout triste de je ne sais quoi que vous lui avez dit, où vous m'avez mêlé assez mal à propos; et cherchant à divertir cette tristesse, nous nous sommes allés promener jusqu'au port. Là entre autres plusieurs choses, nous avons arrêté nos yeux sur une gallère turque assez bien équipée. Un jeune turc de bonne mine nous a invités d'y entrer et nous a présenté la main. Nous y avons passé. Il nous a fait mille civilités, nous a donné la collation.

. . . . . .

Géronte . Qu'y a-t-il de si affligeant a tout cela?

Scapin. Attendez, Monsieur, nous y voici. Pendant que nous mangions, il a fait mettre la galère en mer; et se voyant éloigné du port, il m'a fait mettre dans un esquif, et m'envoie vous dire que si vous ne lui envoyez par moi, tout à l'heure, cinq cents écus, il va vous emmener votre fils en Alger.

Géronte. Comment, diantre! cinq cents écus!

Scapin. Oui, Monsieur; et, de plus, il ne m'a donné pour cela que deux heures.

Géronte. Ah! le pendard de Turc! m'assassiner de la façon!

Scapin. C'est à vous, Monsieur, d'aviser promptement aux moyens de sauver des fers un fils que vous aimez avec tant de tendresse.

Géronte. Que diable allait-il faire dans cette galère?

. . . . . .

. . . . . .

(Les Fourberies de Scapin; acte II, scène XI.)

Există oare ceve mai ciudat şi mai naiv in acelaş timp, decăt această istorie inchipuită de Scapin? E ceva mai glumeţ decăt trăsăturile de caracter descrise de Molière? Ce va fi oare mai pe urmă căud vioaia şi nebunatica Zerbinette, o fetiţă de 18 ani, vristă unde rizi din toată inima, intălnind pe Géronte pe care nu-l va cunoaşte, ii va povesti propria sa intămplare, istoria cu „cinq cent écus," cu risete fără sfirşit? Acest ris resunător, molipsitor şi sincer al Zerbinettei e conclusiunea piesei. In adevĕr, nu vedem nimic alta. Ştiţi cum totul se termină la sfirşit. Copiii cari erau perduţi se regăsesc şi sunt recunoscuţi de părinţii lor. Cu cătă uşurinţă se desnoadă intrigele in Molière, fetele iubite sau luate in căsătorie pe ascuns sunt tocmai acele pe care amĕndoi părinţii voise să le dea de neveste fiilor lor. Marea simplicitate a acestui desnodămĕnt e un semn că nu suntem in o lume reală; in sfirşit Scapin, prin o ultimă stratagemă, tot acelaş ca şi la inceput, găseşte mijloc de a căpăta şi ertare tot prin inşălăciune. Cortina cade şi lumea ăncă ride. Şi trebue să căutăm altceva decăt aceasta? Risul e nu numai folositor dar e şi bun. Acela care nu ştie să ridă, sau că nu e om bun sau cade ca *Alceste*, in misantropie. Inţeleg insă risul onest şi sincer, şi sunt de aceeaşi părere ca Molière care a dat in „la critique de l'école des femmes" o insemnată definiţiune a comediei căud zice: „c'est une étrange entreprise que celle de faire rire les honnêtes gens." Toate esplicările mai mult sau mai puţin didactice care au fost date asupra genului comic sunt mult inferioare acesteia, care e in acelaş timp aşa de simplă şi aşa de profundă, incăt o o putem considera ca un cuvĕnt de geniu. Molière ne face să inţelegem prin aceasta că propriul comediei e de a ne procura această plăcere, această bucurie a risului, după cum propriul tragediei e de a ne da emoţiunea dulce a compătimirii şi de a ne face să vărsăm lacrimi.

Incăt priveşte mijlocul prin care poetul ajunge la acest scop aşa de greu, aceasta e altceva; şi mărturisesc că nu e tocmai greu a mĕ raporta la esplicarea poetului latin Horaţiu, care nu esplică nimic: „ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent hu-

mani vultus" adică: rizĕnd singur faci pe alţii să rizĕ; plângĕnd ii faci să plângă. Să ne incercăm cu toate aceste a pĕtrunde mai mult in secretul autorului comic. E sigur că esistă un dar natural care se pare că are drept principiu facultatea de a observa contrastele displăcute, de a fi lovit de lucrurile ridicole şi de a le scoate la lumină prin trăsături de spirit vii şi isbitoare. Acest dar e foarte respăndit pintre oameni; căci oamenii de geniu, nu sunt niste monştri in natura omenească; ei nu sunt decăt espresiunea mai complectă şi mai inaltă a oarecăror facultăţi care esistă in ceilalţi oameni intr'un grad mijlociu, facultăţi pe care se pare că natura le-a grămădit in căteva suflete alese, cu o putere estraordinară. Cu alte cuvinte, un om de geniu e acela care resumă in el, in cea mai complectă desvoltare, sau sentimentele de predilecţiune a unei clase particulare a societăţii, sau facultăţile proprii cutărei sau cutărei părţi din omenire, sau ideile care s'au format puţin căte puţin in timp de multe secule şi care au găsit in el toată puterea lor şi espresiunea lor definitivă. Aşa că darul comicului nu e o escepţiune printre oameni: ceeace e o escepţiune e darul comicului ajuns la o mare intensitate şi o desvoltare estraordinară intr'un Aristophan, un Plaut, un Molière.

Unii desinatori au darul de a descoperì in figura omenească defecte ce nu sunt observate de ceilalţi oameni; ei au arta de a esagera potrivit fără a schimba aseměnarea, şi de a produce aceeace se numeşte caricatură. E un dar pe care celebrul desinator francez Grandville l'a posedat la cel mai inalt grad. Acest artist a avut geniul comic. Dar acest dar de a mărì peste mĕsură defectele şi de a face să pară ridicul ceeace nu e decăt ordinar, se poate aplica tot atăt de bine naturei morale că şi naturei fisice. Şi acesta e comicul propriu zis. Şi dacă vom observa că in piesa de care ne ocupăm nu e decăt un fecior şiret şi neruşinat, lucru destul de ordinar, doi bĕtrăni interesaţi, lesne crezĕtori şi cărtitori, ceeace nu e rar deasemenea, şi insfirşit doi tineri năuci şi amorezaţi in acelaş timp, mai mult stăpăniţi de pasiunile lor decăt respectuoşi către părinţi, vom inţelege că nu ar fi aicea decăt un plan foarte simplu şi foarte comun, fără impodobirile strălucite datorite fantasiei poetului comic de caractere, comic de situaţiuni, comic de limbaj, totul e opera poetului; totul a fost creat de puternica sa imaginaţiune; aşa că putem zice că poetul din nimica a făcut ceva, şi că a ştiut să descopere idealul sub simplicitatea aparentă a naturei. Farsa, acest gen aşa

de popular in Italia in tot Evul-Mediu, şi care există încă la Franţeji, e ridicat aicea la înălţimea unei concepţiuni de geniu. A prelungì efectul comic in timp de trei acte cu statornicie şi tărie, aceasta cere o mare sforţare de spirit; şi autorii de astăzi acei pe cari ii putem numì mai mult succesorii decât moştenitorii lui Molière, nu ajung de loc la această înălţime. Să nu uităm că Molière avea 50 de ani când scrise această piesă, care se pare opera unui tĕnĕr, până intr'atăta veselia ce găsim in ea e vie; şi vedem că geniul sĕu nu scăzuse de loc fiindcă era atunci in stare mai mult decât oricând să ajungă la perfecţiune in toate genurile.

Cu toate aceste totul se impreună intr'un geniu aşa de complect şi aşa de regulat ca a lui Molière; şi esaminând cu băgare de seamă această operă aşa de veselă, m'aş mira dacă nu am găsì in ea urma oarecăror preocupări mai serioase a acestui spirit puternic. Cu atât mai mult că totul se inlănţueşte şi in natură, şi risul, după cum s'a zis, nu e departe de plâns. Această lume ciudată şi fantastică de feciori şireţi şi triumfători, de copii fără respect, de părinţi fără autoritate, şi cari se par a fi născuţi pentru a fi inşălaţi, e comică in aceea că face contrast cu ordinea şi cu bunul simţ; pentru acelaş motiv merită de a fi plânsă; şi Molière a avut aceasta in vedere. Şi piesa care ne face să ridem din toată inima nu e aşa de lipsită de invăţături morale, cum spuneam mai sus. Ascultaţi pe amĕndoi părinţi cari se invinovăţesc unul pe altul că nu au dojenit indeajuns pe fii lor, şi cari triumfează fiecare de prostia celuilalt. Nu sunt oare ei adevĕrata causă a neorânduelilor fiilor lor? Să presupunem mai multă tărie de caracter şi o mai mare priveghere din partea lor, totul atunci se schimbă; şi ei vor avea atunci drept la respect; nu vor mai lăsa pe fii lor sub privegherea unui ticălos, şi vor şti să se ferească de a fi jucăria unui baş-şiret. E deci sigur că ideea greşelei lor şi a pedepsirii lor meritate nu era străină in spiritul autorului la compunerea operei sale. Această comedie „Les fourberies de Scapin“ e aceeace numim *Comedie de intrigă*. Acest gen nu e inventat de Molière, după cum n'a inventat deasemenea tipul principalului personaj. Molière ca şcolar se oprea adeseori, inainte de a intra acasă, dinaintea actorilor cari işi aşezau atunci teatrele lor mobile, la aerul liber, la cel dintăi colţ de uliţă, şi cari dădeau representaţiunii, pentru plăcerea poporului de jos, de piese mai mult sau mai puţin impro-

vizate, adeseori grosolane, imprumutate adeseori comediei populare din Italia, cunoscută sub numele de „Commedia del arte.“

La aceste representaţiuni teatrale Molière începù să prindă gust incetul cu incetul pentru teatru. In ele găsì modelul acestor intrigi aşa de bine susţinute, a acestor imbroglios inchipuite cu atăta veselie, cu cari trebuia mai tărziu să inveselească pe contemporanii sĕi. Tot acolo făcù cunoştinţă cu căteva din personajele pe care trebuia in curĕnd să le pună pe scenă, şi mai cu seamă cu acest tip minunat al feciorului de comedii (Valet de comédie), despre care ne-a dat mai multe ecsemple de o potrivă reuşite. *Scapin* şi *Mascarille*, sunt din aceeaşi familie. Poetul imprumutase deci acest tip dela comedia italiană; şi această din urmă il imprumutase dela comedia romană. Insă, cu căt tipul lui Molière e superior celorlalte tipuri din comediile anterioare! Ce strălucire găsim in al sĕu! Ce spirit de intrigă! Ce putere de invenţiune! Ce bogăţie de şiretlicuri! Ce mlădiare de spirit! Ce uşurinţă de a invinge soarta şi a inlătura greutăţile! Cătă măestrie in conducerea piesei! Căte mijloace neaşteptate! Ce geniu in sfirşit!

Ca dovadă să citĕm următoarea scenă din actul I a comediei despre care ne ocupăm; vom simţì indată intru căt se deosebeşte procederea sa de a altor autori:

ACTUL I-lu — SCENA VI

ARGANTE; SCAPIN şi SILVESTRE, in fundul teatrului.

Argante. A-t-on jamais ouï parler d'une action pareille à celle-là?

Scapin (à Silvestre.) Il a déjà appris l'affaire; et elle lui tient si fort en tête, que tout seul il en parle haut.

Argante (se croyant seul.) Voilà une témérité bien grande.

Scapin (à Silvestre.) Ecoutons-le un peu.

Argante (se croyant seul.) Je voudrais bien savoir ce qu'ils me pourront dire sur ce beau mariage.

Scapin (à part.) Nous y avons songé.

Argante (se croyant seul.) Tâcheront-ils de me nier la chose?

Scapin (à part.) Non, nous n'y pensons pas.

Argante (se croyant seul.) Ou s'ils entreprendront de l'excuser?

Scapin (à part.) Celui-là se pourra faire.

Argante (se croyant seul.) Prétendront-ils m'amuser par des contes en l'air?

Scapin (à part.) Peut-être.

Argante (se croyant seul.) Tous leurs discours seront inutiles.

Scapin (à part.) Nous allons voir.

Argante (se croyant seul.) Ils ne m'en donneront point à garder.

Scapin (à part.) Ne jurons de rien.

Argante (se croyant seul) Je saurai mettre mon pendard de fils en lieu de sûreté.

Scapin (à part.) Nous y pourvoirons.

Argante (se croyant seul.) Et pour le coquin de Silvestre, je le rouerai de coups.

Silvestre (à Scapin.) J'étais bien étonné s'il m'oubliait.

Argante (apercevant Silvestre.) Ah! Ah! vous voilà donc, sage gouverneur de famille, beau directeur de jeunes gens!

Scapin. Monsieur, je suis ravi de vous voir de retour.

Argante. Bonjour Scapin. (À Silvestre.) Vous avez suivi mes ordres vraiment d'une belle manière! et mon fils s'est comporté fort sagement pendant mon absence!

Scapin. Vous vous portez bien, à ce que je vois.

Argante. Assez bien. (A Silvestre.) Tu ne dis mot, coquin, tu ne dis mot!

Scapin. Votre voyage a-t-il été bon?

Argante. Mon Dieu, fort bon! Laisse-moi un peu quereller en repos.

Scapin. Vous voulez quereller? Hé qui, Monsieur?

Argante (montrant Silvestre.) Ce maraud-là.

Scapin. Pourquoi?

Argante. Tu n'as pas ouï parler de ce qui s'est passé dans mon absence?

Scapin. J'ai bien ouï parler de quelque petite chose.

Argante. Comment! quelque petite chose! Une action de cette nature!

Scapin. Vous avez quelque raison.

Argante. Une hardiesse pareille à celle-là!

Scapin. Cela est vrai.

Argante. Un fils qui se marie sans le consentement de son père!

Scapin. Oui, il y a quelque chose à dire à cela. Mais je serais d'avis que vous ne fissiez point de bruit.

Argante. Je ne suis pas de cet avis, moi; je veux faire du bruit tout mon soûl. Quoi! tu ne trouves pas que j'aie tous les sujets du monde d'être en colère?

Scapin. Si fait. J'y ai d'abord été, moi, lorsque j'ai su la chose; et je me suis intéressé pour vous, jusqu'à quereller votre fils. Demandez-lui un peu quelles belles réprimandes je lui ai faites, et comme je l'ai chapitré sur le peu de respect qu'il gardait à un père dont il devait baiser les pas. On ne peut pas lui mieux parler, quand ce serait vous-même. Mais quoi! je me suis rendu à la raison, et j'ai considéré que, dans le fond, il n'a pas tant de tort qu'on pourrait croire.

Argante. Que me viens-tu conter? Il n'a pas tant de tort de s'aller marier de but en blanc avec une inconnue?

Scapin. Que voulez-vous? Il y a été poussé par sa destinée.

Argante. Ah! ah! voici une raison la plus belle du monde. On n'a plus qu'à commettre tous les crimes imaginables, tromper, voler, assassiner, et dire, pour excuse, qu'on y a été poussé par sa destinée.

Scapin. Mon Dieu! vous prenez mes paroles trop en philosophe. Je veux dire qu'il s'est trouvé fatalement engagé dans cette affaire.

Argante. Et pourquoi s'y engageait-il?

Scapin. Voulez-vous qu'il soit aussi sage que vous? Les jeunes gens sont jeunes, et n'ont pas toute la prudence qui leur faudrait pour ne rien faire que de raisonnable: témoin notre Léandre, qui, malgré toutes mes leçons, malgré toutes mes remontrances, est allé faire, de son côté, pis encore que votre fils. Je voudrais bien savoir si vous-même n'avez pas été jeune, et n'avez pas, dans votre temps, fait des fredaines comme les autres. J'ai ouï dire, moi, que vous avez été autrefois un bon compagnon parmi les femmes; que vous faisiez de votre drôle avec les plus galantes de ce temps-là, et que vous n'en approchiez point que vous ne poussassiez à bout.

Argante. Cela est vrai, j'en demeure d'accord; mais je m'en suis toujours tenu à la galanterie, et je n'ai point été jusqu'à faire ce qu'il a fait.

Scapin. Que vouliez-vous qu'il fît? Il voit une jeune personne qui lui veut du bien (car il tient cela de vous, d'être aimé de toutes les femmes); il la trouve charmante, il lui rend des visites, lui conte des douceurs, soupire galamment, fait le passionné. Elle se rend à sa poursuite; il pousse sa fortune. Le voilà surpris avec elle par ses parents, qui, la force à la main, le contraignent de l'épouser.

Silvestre (à part.) L'habilé fourbe que voilà!

. . . . . .

. . . . . .

(Acte I; Scène VI-e)

Aicea de loc cuvinte, de loc trăsături de spirit silite, totul e simplu şi natural. Totul se naşte din situaţiune insăşi, şi se vede in deajuns că acest dialog aşa de vesel in simplicitatea sa nu va putea fi reprodus decăt intr'o situaţiune cu totul asemenea. Molière l'a reprodus, in adevĕr, in „Le malade imaginaire." Acest gen de spirit consistă deci intru a vedea ceeace e spiritual şi glumeţ in lucruri, şi a scoate intrucătva ridiculul care e strins unit cu situaţiunile şi caracterele.

Să trecem acum la a doua piesă care face subiectul acestui studiu, adică „Les femmes savantes." Cortina se ridică şi ne infăţişează un salon a casei lui Chrysale, burghez bogat din Paris. Doue surori sunt in scenă, doue surori, deosebindu-se prin educaţiune, prin caracter, prin gusturi, şi chiar prin aerul feţei, căci nu-mi inchipuesc că Armande poate să fie considerată ca frumoasă, sau dacă e frumoasă, e de o frumuseţă seacă şi respingĕtoare, care te indepărtează mai mult decăt te atrage. Mare luptă intre aceste doue surori; una, plăcuta Henriette, găndeşte la măritat, ceeace e foarte natural, căud vrista a venit. Ea iubeşte pe Clitandre, simte că va iubì copii sĕi, gospodăria sa, viaţa comună, intr'un cuvĕnt e făcută pentru a iubì. Cealaltă, o invĕţată, nu e pasionată decăt pentru ştiinţă şi pentru

les charmantes douceurs
Que l'amour de l'étude épanche dans les cœurs!

Grijele cari preocupă pe celelalte femei şi cari le iau tot timpul „lui paraissent aux yeux des pauvretés horribles!" Şi cu toate aceste, zice ea cătră Henriette, „votre visée au moins n'est pas mise à Clitandre?" Nu putem niciodată invinge cu totul na-

tura! Eată doue surori care, negreşit, nu se vor înţelege niciodată; şi când intr'o casă există o depărtare aşa de mare intre copii, nu ne e oare ertat a crede că nici mama, nici tata nu vor duce un traiu mai bun? Despre aceasta vom avea probe in curênd; o putem prevedè chiar de pe acum prin această espunere admirabilă, tot atât de naturală şi tot atât de complectă ca şi aceea din „Misanthrope.“ Clitandre insuş vine fără de veste, tocmai când trebue, pentru a se esplica intr'un mod sincer inaintea amênduror surorilor, şi pentru a declara faţă cu Armande „sa douce ardeur“ pentru Henriette. Unire frumoasă a doue inimi demne una de alta, dar care nu se va face decât cu multă greutate! Şi eată că vêd venind pe mătuşa *Bélise*, sora lui Chrysale, căreia trebue să destăinuiască totul pentru a-i cere sprijin; dar mătuşa Bélise e deasemenea una dintre pedantele familiei, şi cum, cu toată virsta inaintată, n'a putut înăduşi vocea naturei, ea nu va putea să audă vorbind de amor fără să creadă că de dênsa se ingrijeşte nepoata sa Henriette, pe care o consideră de rivală; fiindcă a citit prea mult romanele domnişoarei de Scudéry, „Le Grand Cyrus“ şi „Clélie“ şi pe „La Calprenède, această fată bêtrână ia toate silinţele ce-şi dă Clitandre pentru a o face să înţeleagă că nu oftează după dênsa drept subterfugiuri iscusite. „Je veux être pendu si je vous aime“ strigă el insfirşit. Dar şi aceasta in zadar!

Nu cunoaşteţi încă pe Chrysale, părintele de familie: eată-l; veţi face cunoştinţă cu el auzindu-l vorbind cu fratele sêu, omul cu minte din piesă. Chrysale e om bun, chiar prea bun până la slăbiciune. Când femeea lui nu e de faţă, e cel mai bun dintre părinţi şi cel mai curajos dintre oameni, dar indată ce soseşte *Philaminte* atunci să vedeţi cât preţueşte curajul sêu. Ea intră: nu e femee, dar o furie; şi pentru ce atâta mânie; fiindcă o biată servitoare n'a observat legile gramaticei in vorbire! Deaceea biata fată va fi dată afară; Chrysale e un om cu inimă bună, o va jăli, ii va părea rêu de dênsa din toată inima; dar inaintea femeei sale nu-i cereţi să fie bărbat. Mê inşăl; indată ce fiica sa pleacă, sau din causă că-i e ruşine de laşitatea sa, sau fiindcă un vas prea plin totdauna se varsă la urmă, soţul molatic şi fricos se mânie şi spune şi el câteva adevêruri, nu insă femeei sale, dar surorei sale care se găseşte de faţă tocmai in momentul când el trebue să-şi descarce mânia şi pe spinarea căreia putem zice că Chrysale işi bate nevasta.

SCENA VII

PHILAMINTE, CHRYSALE, BÉLISE

Chrysale.

Vous êtes satisfaite, et la voilà partie;
Mais je n'approuve point une telle sortie:
C'est une fille propre aux choses qu'elle fait.

Philaminte.

Vous voulez que toujours je l'aie à mon service,
Pour mettre incessamment mon oreille au supplice,
Pour rompre toute loi *d'usage* et *de raison*,
Par un barbare amas de vices d'oraison,
De mots estropiés, cousus, par intervalles,
De proverbes traînées dans les ruisseaux des halles?

Bélise.

Il est vrai que l'on sue à souffrir ses discours,
Elle y met Vaugelas en pièces tous les jours;
Et les moindres défauts de ce grossier génie
Sont ou le pléonasme, ou la cacophonie.

Chrysale.

Qu'importe qu'elle manque aux lois de Vaugelas,
Pourvu qu'à la cuisine elle ne manque pas?
J'aime bien mieux, pour moi, qu'en épluchant ses herbes
Elle accommode mal les noms avec les verbes,
Et redise cent fois un bas et méchant mot,
Que de brûler ma viande ou saler trop mon pot.
Je vis de bonne soupe, et non de beau langage.
Vaugelas n'apprend point à bien faire un potage;
Et Malherbe et Balzac, si savants en beaux mots,
En cuisine peut-être auraient été des sots.

Philaminte.

Que ce discours grossier terriblement assomme
Et qu'elle indignité, pour ce qui s'appelle homme,

D'être baissé sans cesse aux soins matériels,
Au lieu de se hausser vers les spirituels!
Le corps, cette guenille, est-il d'une importance,
D'un prix à mériter seulement qu'on y pense?
Et ne devons-vous pas laisser cela bien loin?

Chrysale.

Oui, mon corps est moi-même, et j'en veux prendre soin :
Guenille, si l'on veut; ma guenille m'est chère.

Bélise.

Le corps avec l'esprit fait figure, mon frère;
Mais, si vous en croyez tout le monde savant,
L'esprit doit sur le corps prendre le pas devant;
Et notre plus grand soin, notre première instance,
Doit être à le nourrir du suc de la science.

Chrysale.

Ma foi, si vous songez à nourrir votre esprit,
C'est de viande bien creuse, à ce que chacun dit;
Et vous n'avez nul soin, nulle sollicitude,
Pour...

Philaminte.

Ah! Sollicitude à mon oreille est rude;
Il pue étrangement son ancienneté.

Bélise.

Il est vrai que le mot est bien collet monté.

Chrysale.

Voulez-vous que je dise? il faut qu'enfin j'éclate,
Que je lève le masque, et décharge ma rate.
De folles on vous traite, et j'ai fort sur le cœur...

Philaminte.

Comment donc ?

Chrysale, à Belise.

C'est à vous que je parle, ma sœur.
Le moindre solécisme en parlant vous irrite ;
Mais vous en faites, vous, d'étranges en conduite.
Vos livre éternels ne me contentent pas ;
Et, hors un gros Plutarque à mettre mes rabats,
Vous devriez brûler tout ce meuble inutile,
Et laisser la science aux docteurs de la ville ;
M'ôter, pour faire bien, du grenier de céans,
Cette longue lunette à faire peur aux gens,
Et cent brimborions dont l'aspect importune ;
Ne point aller chercher ce qu'on fait dans la lune,
Et vous mêler un peu de ce qu'on fait chez vous,
Où nous voyons aller tout sens dessus dessous.
Il n'est pas bien honnête, et pour beaucoup de causes,
Qu'une femme étudie et sache tant de choses.
Former aux bonnes mœurs l'esprit de ses enfants,
Faire aller son ménage, avoir l'œil sur ses gens,
Et régler la dépense avec économie,
Doit être son étude et sa philosophie.
Nos pères, sur ce point, étaient gens bien sensés,
Qui disaient qu'une femme en sait toujours assez,
Quand la capacité de son esprit se hausse
A connaître un pourpoint d'avec un haut-de-chausse.
Les leurs ne lisaient point, mais elles vivaient bien ;
Leurs ménages étaient tout leur docte entretient ;
Et leurs livres, un dé, du fil et des aiguilles,
Dont elles travaillaient au trousseau de leurs filles.
Les femmes d'à présent sont bien loin de ces mœurs :
Elles veulent écrire et devenir auteurs.
Nulle science n'est pour elles trop profonde,
Et céans beaucoup plus qu'en aucun lieu du monde :
Les secrets les plus hauts se laissent concevoir,
Et l'on sait tout chez moi, hors ce qu'il faut savoir.
On y sait comme vont lune, étoile polaire,
Vénus, Saturne et Mars, dont je n'ai point affaire ;
Et dans ce vain savoir, qu'on va chercher si loin,

On ne sait comme va mon pot, dont j'ai besoin.
Mais gens à la science aspirent pour vous plaire,
Et tous ne font rien moins que ce qu'ils ont à faire.
Raisonner est l'emploi de toute ma maison,
Et le raisonnement en bannit la raison...!
L'un me brûle mon rôt, en lisant quelque histoire;
L'autre rêve à des vers, quand je demande à boire:
Enfin je vois par eux votre exemple suivi,
Et j'ai des serviteurs, et ne suis point servi.
Une pauvre servante au moins m'était restée,
Qui de ce mauvais air n'était point infectée,
Et voilà qu'on la chasse avec un grand fracas,
A cause qu'elle manque à parler Vaugelas!
Je vous le dis, me sœur, tout ce train-là me blesse;
Car c'est, comme j'ai dit, à vous que je m'adresse.
Je n'aime point céans tous vos gens à latin,
Et principalement ce monsieur Trissotin:
C'est lui qui, dans des vers, vous a tympanisées;
Tous les propos qu'il tient sont des billevesées.
On cherche ce qu'il dit après qu'il a parlé;
Et je lui crois, pour moi, le timbre un peu fêlé.

Philaminte.

Quelle bassesse, ô ciel! et d'âme et de langage!

Bélise.

Est-il de petit corps un plus lourd assemblage,
Un esprit composé d'atomes plus bourgeois?
Et de ce même sang se peut-il que je sois?
Je me veux mal de mort d'être de votre race,
Et, de confusion, j'abandonne la place."

(*Les Femmes Savantes: acte II, Scène VII-e*).

Sufletele slabe au căteodată explosiuni inspăimăntătoare care cheltuesc intr'un moment toată energia adunată mai inainte. Măndru că a vorbit aşa de mult, sĕrmanul bărbat va indrăznì acuma să zică şi el un cuvĕnt despre soţul ce ar dorì pentru fiica sa; din nenorocire stăpăna casei a făcut alegerea, şi

persoana hotărită fiicei sale nu e alta decăt domnul Trissotin, cu pretenţiuni de om plin de spirit, pedant incăpăţinat, cel mai mare desăvirşit pedant din lume.

Actul al 3-lea e unul din cele mai importante din această piesă. Lectura sonetului lui Trissotin asupra frigurilor de care e cuprinsă principesa Uranie:

SONNET À LA PRINCESSE URANIE SUR SA FIÈVRE.

Votre prudence est endormie,
De traiter magnifiquement
Et de loger superbement
Votre plus cruelle ennemie.

Faites-la sortir, quoiqu'on die,
De votre riche appartement,
Où cette ingrate insolement,
Attaque votre belle vie.

Quoi! sans respecter votre rang,
Elle se prend à votre sang,
Et nuit et jour vous fait outrage!

Si vous la conduisez aux bains,
Sans la marchander d'avantage,
Noyez-la de vos propres mains.

(Acte III, Scène II).

şi a epigramei asupra unei trăsuri de coloare roşietică dată unei dame, o cunoştinţă de a sa,

SUR UN CARROSSE DE COULEUR AMARANTE DONNÉ À UNE DAME DE SES AMIES.

L'amour si chèrement m'a vendu son lien,
Qu'il m'en coûte déjà la moitié de mon bien;
Et quand tu vois ce beau carosse,
Où tant d'or se relève en bosse,
Qu'il étonne tout le pays,
Et fait pompeusement triompher ma Laïs,
Ne dis plus qu'il est amarante,
Dis plutôt qu'il est de ma rente.

(Acte III, Scène II).

Aplausele invĕţatei Academii femeeşti, cearta intre Trissotin şi Vadius, pedantul cu pretenţiuni de om plin de spirit şi pedantul eruditiunii, din scena V act. III,

TRISSOTIN, VADIUS, PHILAMINTE, BÉLISE, ARMANDE, HENRIETTE.

Trissotin, presentând pe Vadius

Voici l'homme qui meurt du désir de vous voir;
En vous le produisant, je ne crains point le blâme
D'avoir admis chez vous un profane, madame.
Il peut tenir son coin parmi les beaux esprits.

Philaminte

La main qui le présente en dit assez le prix.

Trissotin

Il a des vieux auteurs la pleine intelligence,
Et sait du grec, Madame, autant qu'homme de France.

Philaminte à Bélise.

Du grec! ô ciel! du grec! Il sait du grec, ma sœur!

Bélise à Armande

Ah! ma nièce, du grec!

Armande

Du grec! quelle douceur!

Philaminte

Quoi! Monsieur sait du grec? Ah! permettez, de grâce,
Que, pour l'amour du grec, Monsieur, on vous embrasse.

(Vadius embrasse aussi Bélise et Armande).

Henriette à Vadius, (care voește deasemenea să o sărute)

Excusez-moi, Monsieur, je n'entends pas le grec.

(amêndoi se pun jos).

Philaminte

J'ai pour les livres grecs un merveilleux respect.

Vadius

Je crains d'être fâcheux par l'ardeur qui m'engage
A vous rendre aujourd'hui, Madame, mon hommage;
Et j'aurai pu troubler quelque docte entretien.

Philaminte

Monsieur, avec du grec on ne peut gâter rien.

Trissotin

Au reste, il fait merveille en vers ainsi qu'en prose,
Et pourrait, s'il voulait, vous montrer quelque chose.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Trissotin à Vadius

Avez-vous vu certain petit sonnet
Sur la fièvre qui tient la princesse Uranie?

Vadius

Oui; hier il me fut lu dans une compagnie.

Trissotin

Vous en savez l'auteur?

Vadius

Non; mais je sais fort bien
Qu'à ne le point flatter, son sonnet ne vaut rien.

Trissotin

Beaucoup de gens pourtant le trouvent admirable.

Vadius

Cela n'empêche pas qu'il ne soit misérable;
Et, si vous l'avez vu, vous serez de mon goût.

Trissotin

Je sais que là-dessus je n'en suis point du tout,
Et que d'un tel sonnet peu de gens sont capables.

Vadius

Me préserve le ciel d'en faire de semblables!

Trissotin

Je soutiens qu'on ne peut en faire de meilleur;
Et ma grande raison c'est que j'en suis l'auteur.

Vadius

Vous?

Trissotin

Moi.

Vadius

Je ne sais donc comment se fit l'affaire.

Trissotin

C'est qu'on fut malheureux de ne pouvoir vous plaire.

Vadius

Il faut qu'en écoutant j'aie eu l'esprit distrait,
Ou bien que le lecteur m'ait gâté le sonnet.
Mais laissons ce discours, et voyons ma ballade.

Trissotin

La ballade, à mon goût, est une chose fade:
Ce n'en est plus la mode; elle sent son vieux temps.

Vadius

La ballade pourtant charme beaucoup de gens.

Trissotin

Cela n'empêche pas qu'elle ne me déplaise.

Vadius

Elle n'en reste pas pour cela plus mauvaise.

Trissotin

Elle a pour les pédants de merveilleux appas.

Vadius

Cependant nous voyons qu'elle ne vous plait pas.

Trissotin

Vous donnez sottement vos qualités aux autres.

(se scoală amîndoi)

Vadius

Fort impertinemment vous me jetez les vôtres.

Trissotin

Allez, petit grimaud, barbouilleur de papier.

Vadius

Allez, rimeur de balle, opprobre du métier.

Trissotin

Allez, fripier d'écrits, impudent plagiaire.

Vadius

Allez, cuistre. . . .

Philaminte

Hé ! Messieurs, que prétendez-vous faire?

Trissotin à Vadius

Va, va restituer tous les honteux larcins
Que réclament sur toi les Grecs et les Latins.

Vadius

Va, va-t-en faire amende honorable au Parnasse
D'avoir fait à tes vers estropier Horace.

Trissotin

Souviens-toi de ton livre, et de son peu de bruit.

Vadius

Et toi, de ton libraire à l'hôpital réduit.

Trissotin

Ma gloire est établie; en vain tu la déchires.

Vadius

Oui, oui, je te renvoie à l'auteur *des Satires.*

Trissotin

Je t'y renvoie aussi.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Aceste pasajuri vor fi zugrăvirea eternă a şarlatanilor de spirit cari se felicitează intre ei, şi cari in fond nu se admiră de cât pe ei inşii. Dacă această ciumă a mai existat după Molière, lovitura ce poetul li-a dat va lăsa semne pe faţa lor până la sfirşitul lumii.

După acest al 3-lea act, şi in timp ce scena e goală, să resumăm puţin aceea-ce am vĕzut până acum. O casă unde mania de a face spirit a introdus de mult timp neinţelegerea şi gălceava; o familie desorganizată din causa extravaganţelor membrilor ei; aicea, ca şi pretutindenea pe unde se află, plăcerea pentru ceea-ce e fals a stricat aceeace natura a făcut mai frumos şi mai respectabil. Nebunia mamei a influinţat şi asupra uneia din cele doue fete; cealaltă păstrându-şi acelaş bun simţ, până la sfirşit, şi care in mijlocul acestor extravaganţe a remas un model, in toată puterea cuvĕntului, de graţie naturală şi de adevĕrat spirit, e ca şi o străină in propria sa casă. Bunătatea lui Chrysale care ar putea să fie o virtute in alt loc, devine un flagel in faţa unei femei ambiţioase care nu visează de cât ştiinţa şi limbajul frumos. Biata Henriette, făgăduită unui pedant fără inimă, şi apărată rĕu de un tată, care cu toate acestea o iubeşte, va fi pedepsită din causa prostiilor pe care nu le-a făcut, şi a nebuniilor de cari s'a ferit cât a putut mai mult. In sfirşit această casă onestă, devenită un biurou de spirit, nu mai e sanctuarul familiei, ci cuibul intriganţilor şi al proştilor. Să ne amintim „Tartuffe" şi să comparăm. Situaţiunea e aceeaşi. In „Tartuffe" ca şi in „Les femmes savantes" Molière combate şi stigmatizează prin energicele sale descrieri, prejudiţiele, minciuna, uitarea celor mai sacre datorii ale vieţei şi celor mai sfinte legi ale naturei. Molière apără familia, bunul simţ, raţiunea, adevĕrul. Dacă mai sus in comedia lui Scapin, eram intr'o lume de fantasie, aicea suntem in realitatea vieţei. Ce tablou adevĕrat şi dureros in acelaş timp e tabloul neorânduelilor pe care extravaganţa unora, slăbiciunea altora poate să producă in familie şi in societate! Molière combătea in

aceasta un rĕu care a bântuit mai cu seamă in timpul in care el trăia, şi pe care-l atacase, cu o mare putere, in „Les précieuses ridicules“; un rĕu care, ca şi acel atacat in „Tartuffe“, nu s'a tămăduit cu totul; şi Molière va trăi încă mult timp pentru a lumina pe oameni prin luminile unui bun-simţ vrednic de admirat.

Să trecem acum la al 4-lea act. Aicea Clitandre e eroul, Clitandre simpaticul amant al Henriettei, un model de maniere elegante şi plăcute, pe care-l vom găsi in luptă cu D-l Trissotin:

ACTE IV. — SCÈNE III.

TRISSOTIN, PHILAMINTE, ARMANDE, CLITANDRE.

Trissotin à Philaminte

Je viens vous annoncer une grande nouvelle.
Nous l'avons, en dormant, Madame, échappé belle.
Un monde près de nous a passé tout du long,
Est chu tout au travers de notre tourbillon;
Et, s'il eût en chemin rencontré notre terre,
Elle eût été brisée en morceaux, comme verre.

Philaminte

Remettons ce discours pour une autre saison;
Monsieur n'y trouverait ni rime ni raison;
Il fait profession de chérir l'ignorance,
Et de haïr, surtout, l'esprit et la science.

Clitandre

Cette vérité veut quelque adoucissement.
Je m'explique, Madame; et je hais seulement
La science et l'esprit qui gâtent les personnes.
Ce sont choses, de soi, qui sont belles et bonnes;
Mais j'aimerais mieux être au rang des ignorants,
Que de me voir savant comme certaines gens.

Trissotin

Pour moi, je ne tiens pas, quelque effet qu'on suppose
Que la science soit pour gâter quelque chose.

Clitandre

Et c'est mon sentiment qu'en faits comme en propos,
La science est sujette à faire de grands sots.

Trissotin

Le paradoxe est fort.

Clitandre

Sans être fort habile,
La preuve m'en serait, je pense, assez facile.
Si les raisons manquaient, je suis sûr qu'en tous cas
Les exemples fameux ne me manqueraient pas.

Trissotin

Vous en pourriez citer qui ne concluraient guère.

Clitandre

Je n'irais pas bien loin pour trouver mon affaire.

Trissotin

Pour moi, je ne vois pas ces exemples fameux.

Clitandre

Moi, je les vois si bien qu'ils me crèvent les yeux.

Trissotin

J'ai cru jusques ici que c'était l'ignorance
Qui faisait les grands sots, mais non pas la science.

Clitandre

Vous avez cru fort mal, et je vous suis garant
Qu'un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant.

Trissotin

Le sentiment commun est contre vos maximes,
Puisque ignorant et sot sont termes synonymes.

Clitandre

Si vous le voulez prendre aux usages du mot,
L'alliance est plus forte entre pédant et sot.

Trissotin

La sottise, dans l'un, se fait voir toute pure.

Clitandre

Et l'étude, dans l'autre, ajoute à la nature.

Trissotin

Le savoir garde en soi son mérite éminent.

Clitandre

Le savoir, dans un fat, devient impertinent.

Trissotin

Il faut que l'ignorance ait pour vous de grands charmes,
Puisque pour elle ainsi vous prennez tant les armes.

Clitandre

Si pour moi l'ignorance a des charmes si grands,
C'est depuis qu'à mes yeux s'offrent certains savants.

Trissotin

Ces certains savants-là peuvent, à les connaître,
Valoirs certaines gens que nous voyons paraître.

Clitandre

Oui, si l'on s'en rapporte à ces certains savants;
Mais on n'en convient pas chez ces certaines gens.

Philaminte à Clitandre

Il me semble, Monsieur....

Clitandre

Hé! Madame, de grâce;
Monsieur est assez fort sans qu'à son aide on passe:
Je n'ai déjà que trop d'un si rude assaillant;
Et, si je me défends, ce n'est qu'en reculant.

Armande

Mais l'offensante aigreur de chaque repartie
Dont vous....

Clitandre

Autre second? Je quitte la partie.

Philaminte

On souffre aux entretiens ces sortes de combats,
Pourvu qu'à la personne on ne s'attaque pas.

Clitandre

Hé! mon Dieu! tout cela n'a rien dont il s'offense.
Il entend raillerie autant qu'homme de France;
Et de bien d'autres traits il s'est senti piquer,
Sans que jamais sa gloire ait fait que s'en moquer.

Trissotin

Je ne m'étonne pas, au combat que j'essuie,
De voir prendre à Monsieur la thèse qu'il appuie;
Il est fort enfoncé dans la cour, c'est tout dit.
La cour, comme l'on sait ne tient pas pour l'esprit.
Elle a quelque intérêt d'appuyer l'ignorance;
Et c'est en courtisan qu'il en prend la défense.

Clitandre

Vous en voulez beaucoup à cette pauvre cour:
Et son malheur est grand de voir que, chaque jour,
Vous autres beaux esprits vous déclamiez contre elle;
Que de tous vos chagrins vous lui fassiez querelle,
Et, sur son méchant goût lui faisant son procès,
N'accusiez que lui seul de vos méchants succès.
Permettez-moi, Monsieur Trissotin, de vous dire,
Avec tout le respect que votre nom m'inspire,
Que vous feriez fort bien, vos confrères et vous,
De parler de la cour d'un ton un peu plus doux;
Qu'à le bien prendre, au fond, elle n'est pas si bête
Que, vous autres messieurs, vous vous mettez en tête;
Qu'elle a du sens commun pour se connaître à tout;
Que chez elle on se peut former quelque bon goût,
Et que l'esprit du monde y vaut, sans flatterie,
Tout le savoir obscur de la pédanterie.

Trissotin

De son bon goût, Monsieur, nous voyons des effets.

Clitandre

Où voyez-vous, Monsieur, qu'elle l'ait si mauvais?

Trissotin

Ce que je vois, Monsïeur? C'est que pour la science
Vadius et Baldus font honneur à la France;
Et que tout leur mérite, exposé fort au jour,
N'attire point les yeux et les dons de la cour.

Clitandre

Je vois votre chagrin, et que, par modestie,
Vous ne vous mettez point, Monsieur, de la partie;
Et, pour ne vous point mettre aussi dans le propos,
Que font-ils pour l'Etat, vos habiles héros?
Qu'est-ce que leurs écrits lui rendent de service,
Pour accuser la cour d'une horrible injustice,
Et se plaindre en tous lieux que sur leurs doctes noms
Elle manque à verser la faveur de ses dons?
Leur savoir à la France est beaucoup nécessaire!
Et des livres qu'ils font la cour a bien affaire!
Il semble à trois gredins, dans leur petit cerveau,
Que, pour être imprimés et reliés en veau,
Les voilà dans l'État d'importantes personnes;
Qu'avec leur plume ils font les destins des couronnes;
Qu'au moindre petit bruit de leurs productions,
Ils doivent voir chez eux voler les pensions;
Que sur eux l'univers a la vue attaché;
Que partout de leur nom la gloire est épanchée;
Et qu'en science ils sont des prodiges fameux,
Pour savoir ce qu'ont dit les autres avant eux,
Pour avoir en trente ans des yeux et des oreilles,
Pour avoir employé neuf ou dix mille veilles
A se bien barbouiller de grec et de latin,
Et se charger l'esprit d'un ténébreux butin
De tous les vieux fatras qui traînent dans les livres.
Gens qui de leur savoir paraissent toujours ivres;
Riches, pour tout mérité, en babil importun;
Inhabiles à tout, vides de sens commun,
Et pleins d'un ridicule et d'une impertinence
A décrier partout l'esprit et la science.

Philaminte

Votre chaleur est grande; et cet emportement
De la nature en vous marque le mouvement.
C'est le nom de rival qui dans votre âme exite....

In această scenă e condemnaţiunea absolută şi radicală a afectaţiunii, a purismului şi a pedantismului, in numele adevěratei

ştiinţe şi a bunului gust; „Un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant". Ce sens adănc in fie-care din rĕspunsurile vii şi inţăpătoare ale lui Clitandre, a omului delicat care ia in mani apărarea curţii şi a politeţei contra pedanţilor „barbouillés de grec et de latin"! Ce nenorocire ar fi fost cu toate aceste dacă acest om galant ar fi luat in căsătorie pe sora mai mare; se va găsi mult mai bine cu o femme „qui n'entend pas le grec". După ce a ridiculizat de atătea ori şi cu atăta tărie pe marchijii ridiculi, pe curtisanii impertinenţi şi deşerţi, trebue să mărturisim că Molière ştie să rĕsbune intr'un mod nobil pe marii seniori, şi că dă dovadă de nobila imparţialitate a sufletului sĕu, dovedind cu atăta strălucire că la *Curte* pot exista şi oameni de spirit şi oameni proşti. Cu toate acestea biata Henriette e desnădăjduită. Nenorocita fată e fără sprijin, găsindu-se intre o mumă dedată cu totul la astronomie şi un părinte care nu e curajos de căt atunci cănd e departe de pericol, cănd femeea sa nu e de faţă; atunci Chrysale nu se teme de nimene şi poate să spună că nu dă pe fiica sa in căsătorie decăt lui Clitandre, contra voinţei nevestei sale Philaminte, care ţine la Trissotin:

Et moi je lui commande, avec pleine puissance,
De préparer sa main à cette autre alliance.
Ah! je leur ferai voir si, pour donner la loi,
Il est dans ma maison d'autre maître que moi.

(A Henriette)

Nous allons revenir: songez à nous attendre.
Allons, suivez mes pas, mon frère, et vous, mon gendre.

(Chrysale: acte IV, scène VII.)

Oricum, cu indrăsneala unui suflet onest şi pur, Henriette se va duce să intălnească pe Trissotin in persoană pentru a-l ruga să renunţe la măna sa:

Henriette

C'est sur le mariage où ma mère s'apprête
Que j'ai voulu, Monsieur, vous parler tête à tête;
Et j'ai cru, dans le trouble où je vois la maison,
Que je pourrais vous faire écouter la raison.

Je sais qu'avec mes vœux vous me jugez capable
De vous porter en dot un bien considérable.
. . . . . .
. . . . . .

Trissotin

Aussi n'est-ce point-là ce qui me charme en vous;
Et vos brillants attraits, vos yeux perçants et doux,
Votre grâce et votre air, sont les biens, les richesses,
Qui vous ont attiré mes voeux et mes tendresses;
C'est de ces seuls trésors dont je suis amoureux.

Henriette

. . . . . .
. . . . . .
Mais je trouve un obstacle à vous pouvoir aimer.
Un cœur, vous le savez, à deux ne saurait être;
Et je sens que du mien Clitandre s'est fait maître.

Trissotin

. . . . . .
. . . . . .
Et par mille doux soins, j'ai lieu de présumer
Que je pourrai trouver l'art de me faire aimer.

Henriette

. . . . . .
. . . . . .
Cette amoureuse ardeur, qui dans les cœurs s'excite,
N'est point, comme l'on sait, un effet du mérite:
Le caprice y prend part; et, quand quelqu'un nous plait,
Souvent vous avons peine à dire pourquoi c'est.
Si l'on aimait, Monsieur, par choix et par sagesse,
Vous auriez tout mon cœur et toute ma tendresse;
Mais on voit que l'amour se gouverne autrement.
. . . . . .
. . . . . .

Quand on est honnête homme, on ne veut rien devoir
A ce que des parents ont sur nous de pouvoir :
On répugne à se faire immoler ce qu'on aime,
Et l'on veut n'obtenir un cœur que de lui-même.
Ne poussez point ma mère à vouloir, par son choix,
Exercer sur mes vœux la rigueur de ses droits.
Otez-moi votre amour, et portez à quelque autre
Les hommages d'un cœur aussi cher que le vôtre.

Trisottin

. . . . . .

De ne vous point aimer peut-il être capable,
A moins que vous cessiez, madame, d'être aimable,
Et d'étaler aux yeux les célestes appas. . .

Henriette

Hé ! Monsieur, laissons là ce galimatias
Vous avez tant d'Iris, de Philis, d'Amarantes,
Que partout dans vos vers vous peignez si charmantes,
Et pour qui vous jurez tant d'amoureuse ardeur. . .

Trissotin

C'est mon esprit qui parle, et ce n'est pas mon cœur.
D'elles on ne me voit amoureux qu'en poète,
Mais j'aime tout de bon l'adorable Henriette.

Henriette

Mais savez-vous qu'on risque un peu plus qu'on ne pense,
A vouloir sur un cœur oser de violence ;
Qu'il ne soit pas bien sûr, à vous le trancher net,
D'épouser une fille en dépit qu'elle en ait.

Trissotin

Un tel discours n'a rien dont je sois altéré :
A tous événements le sage est préparé.

. . . . . .

Henriette

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

et vous jure, entre nous,
Que je renonce au bien de vous voir mon époux.

(Acte V. scène I.)

Dar ce pot nevinovăţia acestei copile şi nobleţa conduitei sale faţă cu acest inbuibat de literatură, care nu are cea mai mică noţiune despre viaţă, şi căruia chiar onoarea ii este necunoscută?

Amorul, generositatea, sacrificiul, ce sunt aceste pentru Trissotin? El n'a invĕţat niciodată aceste lucruri in cărţile sale! Să nu credeţi că nu a vorbit, cu toate aceste, despre amor, sacrificiu, in buchetele sale către Chloris, Philis, Amarante; dar nu ştie bine ce vrea să zică aceasta. In o ultimă incercare a fetei pe lăngă tatăl sĕu o mai măngăe Chrysale, dăndu-i asigurări formale de protecţiune, şi făgăduinţi de curaj; de unde mănia contra nevestei sale, ba chiar ameninţări:

Chrysale

. . . . . .
. . . . . .

Je veux, je veux apprendre à vivre à votre mère;
Et, pour mieux la braver, voilà malgré ses dents,
Martine que j'amène et rétablis céans.

Henriette

. . . . . .

Soyez ferme à vouloir ce que vous souhaitez.

. . . . . .
. . . . . .

Chrysale

Aucun, hors, moi, dans la maison,
N'a droit de commander.
C'est moi qui tiens le rang de chef de la famille.

Henriette

Qui vous dit le contraire?

Chrysale

Et, pour prendre un époux,
Je vous ferai bien voir que c'est à votre père
Qu'il vous faut obéir, non pas à votre mère.

Henriette

Hélas! vous flattez-là le plus doux de mes vœux.

Chrysale

Nous verrons si ma femme à mes désirs rebelle...

Clitandre

La voici qui conduit le notaire avec elle.

Chrysale

Secondez-moi bien tous.

(Acte V, scène II.)

Uitați-vĕ cum termină Chrysale cu replica! Indată ce sosește momentul, și in fața notarului, bravul de mai adineaorea incepe a perde din curaj, mai cu seamă când Philaminte se hotărește a da cu orice preț pe Henriette lui Trissotin:

Philaminte

. . . . . .

(Arĕtând pe Trissotin.)

Henriette et Monsieur seront joints de ce pas.
Je l'ai dit, je le veux: ne me répliquez pas;
Et, si votre parole à Clitandre est donnée,
Offrez-lui le parti d'épouser son aînée,

Chrysale

Voilà dans cette affaire un accommodement.

(A Henriette et a Clitandre.)

Voyez: y donnez-vous votre consentement?

(Acte V, scène III.)

Putem deasemenea prevedea că Chrysale, deşi iritat contra nevestei sale, va redeveni in curĕnd bărbatul rob şi tremurător, dacă o fericită stratagemă a lui Ariste, fratele lui Chrysale n'ar venì tocmai la timp să ne facă cunoscut caracterul neinteresat al d-lui Trissotin. Acesta se retrage neruşinat, cu fruntea ridicată şi, cu toată indignarea Philamintei, cedează locul rivalului sĕu Clitandre, aflând că familia lui Chrysale e ruinată. O fată fără zestre să o ia el de nevastă, aceasta nu o va face niciodată! Şi bunul Chrysale foarte mândru că a triumfat fără să se lupte, va avea cel din urmă cuvĕntul in piesă. El e acela care zice notarului:

Allons, Monsieur, suivez l'ordre que j'ai prescrit,
Et faites le contrat ainsi que je l'ai dit.

Cortina cade asupra acestui cuvĕnt plin de spirit cu care se sfirşeşte comedia.

Căte reflecţiuni n'am putea face asupra unei opere aşa de complexe, aşa de bine compuse, şi de o valoare incontestabilă! Cu toate aceste trebue să spun că s'au găsit critici cari au acusat pe Molière că a predicat femeilor ignoranţa; s'au găsit cari l'au acusat că in „Tartuffe" poetul a atacat şi batjocorit religiunea; că in „Le misanthrope" el a pus virtutea pe scenă şi a făcut-o ridiculă. In realitate nu e decăt una şi aceeaşi critică, aplicată la trei obiecte diferite; şi acei cari l'au criticat au dovedit prin aceasta că nu au inţeles nici gândirea lui Molière, nici profunditatea geniului sĕu dramatic. Ei au intilnit in operele sale oposiţiuni de caracter foarte invederate, şi vĕzĕnd că unul din două caractere era exprimarea unui exces, ei au crezut că celalt era, in gândirea autorului, exprimarea binelui şi adevĕrului. Aceasta e o mare eroare. Molière n'a opus binelui rĕul; dar cu o cunoştinţă mai profundă despre adevĕrul dramatic şi despre realitatea vieţei, el a opus intre dĕnsele nişte caractere cari represintă excese diferite. Alceste e un om exagerat, Philinte deasemenea; şi

lucrul de care Molière a voit să ridă in Alceste, nu e virtutea, ci intru cătva abusul ce el face de dĕnsa, şi defectul de asprime intolerantă care face virtutea chiar nesuferită in el. Tartuffe e un făţarnic de frunte, nerusinat sub o mască religioasă; şi ar trebui să avem puţină judecată şi am fi nedrepţi crezĕnd că Molière a gândit vreodată a ataca religiunea, infierând pe netrebnicul care singur o necinsteşte şi o parodiază. Tot acelaş lucru se intămplă şi cu „L'école des femmes". Nu, adevĕrul nu e cu Chrysale care susţine că o femee

en sait toujours assez
Quand la capacité de son esprit se hausse
A connaître un pourpoint d'avec un haut-de-chausse;

ci cu Clitandre, care zice curat:

Je consens qu'une femme ait des clartés de tact.

Molière, ca totdeauna, pune exprimarea sentimentului sĕu propriu şi a bunului sĕu simţ superior, intr'un personaj care ocupă in piesă un rol secundar. Ar fi uşor să arĕtăm aceea-ce arta dramatică a căştigat prin această procedare aşa de ingenioasă, şi cum, de exemplu, piesa chiar ce ne ocupă ar fi mai rece şi mai puţin comică, dacă Chrysale ar fi un inţelept perfect, in loc de a representa, cu bunul sĕu simţ ordinar, ridicului ignoranţei, opus ridiculului pedantismului.

Ideea fundamentală a operei e simplă; şi trebuiau toate mijloacele geniului dramatic, pentru a scoate efecte aşa de minunate şi mari invăţături din o acţiune comună in care tot pericolul ce sufer personajele nu e altul de cât pericolul unei căsătorii ridicule, opus unei căsătorii potrivite. Cu toate acestea impresiunea produsă asupra spiritului e mare şi profundă; şi prin aceasta se arată mai intăi arta fără margini a poetului. Caracterele sunt desinate cu atăta claritate şi atăta putere, incât nici o satiră nu se apropie de ea; ele rees ăncă mai mult din opositiunile bine definite pe care poetul le-a preparat intocmai cum pictorul distribueşte diversele culori luminoase şl obscure, şi cari au valoare unele prin altele. Situaţiunile totdeauna limpezi şi dramatice, sunt dispuse intr'o progresiune artistică, care măreşte treptat interesul; şi frumuseţa limbagiului, totdeauna potrivit cu fie-care fasă a aţiunii

şi cu fie-care personaj, aruncă asupra totalităţii operei o strălucire continuă care farmecă privirile. Poetul se astringe mai cu seamă la situaţiunea acestei „adorable Henriette“ in care e concentrată toată inţelepciunea familiei, şi nu ştiu ce emoţiune respectuoasă şi duioasă. — Dar vorbesc despre această comedie ca de o dramă. De sigur, comediile lui Molière sunt adevĕrate drame, şi ăncă din cele mai sfăşietoare. Aşa in cât comedie şi dramă, e tot una. Oare şi una şi alta nu e tot viaţa omenească cu bucuriile unui moment, cu durerile sale, cu complicaţiunile şi marile sale schimbări!

Heraclit nu vede in viaţa omenească de cât subiecte de lacrimi, in curĕnd măngăiate. Democrit nu face de cât să ridă. Pentru aceasta, căte odată drama, la care am plăns, ne face să suridem adoua zi, şi o comedie la care am ris, ne face serioşi după căderea cortinei. „Les Femmes savantes“, „L'Avare“, „Le Tartuffe“, „Le Misanthrope“ sunt in realitate serioase lecţiuni sub forma lor glumeaţă, şi lecţiuni pe care poetul le adresa mult mai sus de cât cutare sau cutare original din timpul sĕu pe care l'a pus poate pe scenă, şi mult mai departe de cât timpul present. Sub costumul ce purtau contemporanii sĕi, el a zugrăvit omul tuturor timpurilor; sub aparenţa unor moravuri trecĕtoare, el a representat caractere eterne; şi tipurile zugrăvite de poet sunt nenumĕrate; el a zugrăvit, cu un succes egal, pe medici, pe notari, pe negustori, pe pedanţi, pe fanfaroni, pe intriganţi, pe nobili, pe burgheji, pe servitori şi pe stăpăni. De aici vine marea importanţă a teatrului sĕu, care poate fi numit şcoala vieţei.

XENOPHON C. GHEORGHIU.

Iaşi. Septembre 1885.

POESII

ICOANE DIN VIAŢA

VII

O vĕd trecĕnd adese, cu pas incet, molatic,
Piciorul ei imprimă mici urme pe năsip,
Se plimbă gănditoare pe drumul singuratic
E tĕnără, frumoasă; ochi mari şi palid chip.

De-a lumii veselie ea fuge şi s'ascunde
Pe frunte-i trec nori negri de chinuri sufleteşti,
Ea 'mprăstie in juru-i o jale ce-ţi pĕtrunde
Ca vestea rea in suflet, de nu poţi s'o goneşti.

Ah, dac'ai fi vĕzut-o cănd harnică, sglobie,
Suia intr'o căntare cea culme cu stejari,
Neştiutoare fată de-a dragostei robie,
De tinereţă plină, chip rumĕn şi ochi mari!

Dar anii trec.... in cale-i odată intilneşte
Un tĕnĕr fără milă cu glas fărmecător,
De lacrimi şi credinţă, de *raiuri* ĕi şopteşte
Ea tremură, 'l ascultă... s'un nenţeles fior

Străbate ca săgeata in peptu-i de fecioară,
O clipă-şi perde mintea.—Ce crudă deşteptare!
El azi topeşte-aiurea vre-o inimă de ceară
Ea plănge vestejită de lunga-i aşteptare.

VIII

Ea-i mumă.... dintre toate menirea cea mai sfăntă
La sinu-i doarme 'n pace, un prunc frumos, rotund
Cu drag la el tot cată, s'un *nani-nani*-i căntă
Un vers de-acele calde rostit cu dor profund.

Când se deşteaptă pruncul, sfat mare se deschide
El saltă, un graiu tainic in jocu-i ingânând
Ea-l leagănă, 'l alintă, il strigă şi-i suride....
Tablou sublim cu lumea prin veacuri străbătênd.

Şi nencetat cu gândul pe prunc il incunjoară,
Ori unde-i il păzeşte cu ochiu ocrotitor;
Dar pacînica fiinţă, e nemblânzită fiară
De-ai vrea să rumpi din sinu-i slăvitul ei odor.

IX

Priveşte-l... O viaţă ce 'n gânduri se frămêntă
El scrie nencetat,
Şi rob al cercetării, cu mintea se avêntă
Prin lumi neispitite.... El, marele 'nvăţat!...

Ce cată el? Ce ştie? bătrânule respunde!
Vai n'am scornit nimic.
În noua născocire, alt x mai greu s'ascunde
Şi ştiu că n'am ştiinţă, atâta sunt de mic.

„Ear viaţa-i o 'nscenare de arătări chipoase
O veche feerie,
Minciună străvestită in flori şi nopţi umbroase
Un chin cu masca 'n faţă — *De-ar fi să nu mai fie!*"

Aşa spune bătrânul.... Şi totuş lumea-l leagă
Şi viaţa-i este scumpă, atât de scumpă-i este,
Că dacă azi in sbucium tot scrie şi incheagă
Minuni de-a cugetării — el vrea o viată 'ntreagă,
Murind, să mai trăiască tot viu ca o poveste.

N. VOLENTI.

DE DORUL TĂU.....

De dorul tĕu este legată
Încă şi azi viaţa mea
Tu stăpăneşti ca altă dată
Sufletu-mi care te iubia.

O vorbă numai de mi-ai spune
La glasul tĕu aş tresări
Şi toate legile din lume
Călcându-le eu te-aş iubì.

Domneşte 'n jurul meŭ tăcere . . .
Cu doru-mi singură vorbesc,
Şi sunt sdrobită de durere,
Ear tu nu ştii cât te iubesc!

* * *

LUI X.....

Virful nalt al piramidei, ochiul meu abea-l atinge . . .
Lăng'acest colos de piatră vezi tu cât de mică sunt
Astfel tu'n a cărui minte universul se rĕsfrânge
Al tĕu geniu peste veacuri remânea-va pe pământ.

Şi doreşti a mea iubire..... prin iubire până la tine
Să ajung şi a mea soartă, azi de soarta ta s'o leg,
Cum să fac? Când eu micimea imi cunosc atât de bine,
Când măreaţa ta fiinţă poate nici n'o înţeleg.

Geniul tĕu planează'n lume! Lasă-mĕ in prada sorţii
Şi numai din depărtare când şi când să te privesc,
Martora măririi tale să fiu până la pragul morţii
Şi ca pe-o minune'n taină să te-ador, să te slăvesc!

28 August,

* * *

DE PE ŢERMURILE LUMII.....

De pe ţĕrmurile lumii norii cătră cer sĕ'nalţă
Dar pe bolta lui albastră nu rĕmăne nici o ceaţă,
Bate vĕntul şi-i alungă, norii se călĕtoresc,
Ear pribegile lor urme prin vĕzduh se risipesc.

Bate vĕntul zi şi noapte, geme'n pieptul meu furtună
Şi gandirile-mi amare toate, toate se adună,
Şi nu-i urma lor pribeagă ci pe suflet imi rĕmăne
Tristă ca şi eri sunt astăzi şi ca astăzi voiu fi mâne!

VERONICA MICLE.

AD VISPANIUM AGRIPPAM

Variu, pasĕrea măeastră a eroicelor cănturi,
Lăuda-va şi isbănda ş'a curajului avĕnturi
Ce-ai desfăşurat in lupte ca soldat neobosit;
Pe uscat ca şi pe mare căpitan nebiruit!
Nu voiu indrăsnì Agrippa să cănt eu faptele tale,
Nici mănia lui Achille, credincios voinţei sale,
Nici a lui Ulys, vicleanul, pe-Oceane rătăciri,
Nici a neamului lui Pelops criminale povestiri!
— Pentru-aşa măreţe lucruri n'am destulă vrednicie!
Căci sfiala ş'a mea Musă cătră blănda poesie
Inclinată, nu mĕ iartă cu-al meu cănteс să 'njosesc
A lui Cesar măndre fapte ş'ale tale să slăbesc!
Cine va putea să scrie cu o fală cuvenită
Despre Marte, cel cu peptul prins in zale oţelită,
Despre Merion, de-a Trojei pulbere acoperit,
Sau de Tydide sublimul, prin Minerva inzeit? —
Căci eu vĕduv de iubire ori iubeţ pe apucate,
Eu cănt dragile ospeţe, luptele incăerate
Intre tinerii şagalnici şi copilele sglobii
Care uită că au unghii cănd se prind la nebunii.

Horaţiu, Cart. I, Oda VI.

* * *

AD MELPOMENEM

Cel care vine 'n lume sub blânda ta privire,
Divină Melpomeno, deşeartă strălucire
La Isthmicele jocuri luptând nu va căta,
Invingĕtor pe carul Grecesc nu-l vor purta
Focoşii cai de curse, nici in rĕsboiu vreodată
A Regilor vrăjmaşă mânie ingâmfată
Sdrobind-o, se va duce la Capitol slăvit
Cu frunze de la Delos pe frunte 'mpodobit;
Ci apa care curge pe la Tibur mănoasă
Ş'a crângurilor coamă bogată şi umbroasă
Nemuritor l'or face prin cântece de dor!
— Regina lumei Roma şi mândrul ei popor,
Printre poeţii gingaşi mi-a dat un loc de seamă
Ş'acum de muşcătura invidiei n'am teamă! —
O Pierină Musă, tu care când voeşti
Pe lira ta de aur dulci sunete găseşti,
Tu, care-ai pune peştii ca lebăda să cânte,
Tu datu-mi-ai, in darul favoarei tale sfânte,
Să fiu de toţi in cale cu degetu-arătat
Ca maestru al lirei Romane, tu mi-ai dat
O Musă drăgălaşă viaţa şi prin tine
Eu cânt şi plac...., de oarece să plac mi se cuvine!

Horaţiu, Cart. IV. Oda III.

* * *

AD TORQUATUM

Deci s'a topit zăpada şi cămpul ear e verde
Şi arborii au coame;
Păměntul faţa-şi schimbă şi riurile 'n matcă
Scăzute-acuma curg;
Ear gemenile Graţii, s'au prins in horă goale
Cu Nimfele la joc.
Că n'ascepţi nemurirea ţi-o spune anul, ora
Ce iau zilele 'n sbor!
Zefirii moae frigul, iar Primăvara este
De vară alungată
Şi ea se stinge ăncă de cum mănoasa toamnă
Comoara-şi rĕspăndeşte
Şi vine iarna stearpă, grăbită să se 'ntoarcă!
— Dar lunile fugare
Necontenit aleargă, cerească lor scădere
La loc să 'ndeplinească.
Noi coborîţi odată la moş Eneas insă
La Ancus şi la Tullus
Bogatul, nu mai suntem de căt doar praf şi umbră!
Au Zeii cei de sus
Mai pune-vor şi zioa de măne lăngă-acele
Trecute pănă astă-zi? —
Tot ce vei da plăcerii scăpat va fi de măna
Flămănzilor urmaşi.
Când vei murî odată şi Minos iţi va spune
Supremul sĕu cuvĕnt,
Torquate, nici nobleţa, nici daru-ţi de vorbire
Şi nici virtutea ta,
La viaţă nu te-o 'ntoarce, căci din Infernul negru
Nici chiar Diana insăşi
Pe Hipolit curatul nu poate să-l mai scape
Şi nici Teseu nu ştie
Cum să sfărame lanţul in care uitat zace
Pirithous al sĕu!

Horaţiu, Cart. IV, Oda VII.

DUMITRU C. OLLĂNESCU.

CORESPONDENȚĂ:

G. Mulțumiri. Cu mici modificări.

D-lui N. B. La ocasiune. Mai târziu.

O necunoscută. Frumoasă versificare, dar tot nu destul de poetică. Am dori să nu vĕ descurajați.

D-lui B. in C. O asemenea publicare nu e posibilă.

M. C. in S. Hotăritor nu merge.

Anonim C. Presupunem că e o glumă.

M. Foarte frumos ca formă, puțin insemnat ca fond. Vom vedea.

Dir.

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI APĂRUTE DE CURĔND ȘI TRIMISE DIRECȚIUNII »CONVORBIRILOR LITERARE«

Analele literare. Revistă lunară. Anul I, No. 1. 1 broșură. București 1884.

Almanach literar. ilustrat pe 1886. Editura și executarea stab. grafic Socec & Teclu. Anul I, București 1 volum.

Expunerea situațiunii județului Tecuciu pe anul 1885, 1 broșură, Tecuci 1885.

Doui exilați (Neculae și Alexandru Ciurcu) de un amic intim al familiei, 1 broș. București 1885.

O monstruoasă nedreptate de *Scipione I Bădescu*, 1 broș. Botoșani 1885.

Mișcarea și starea economică a României (estr. din Revue française des colonies et de l'étranger pe Mai și Junie 1885, de *I. Em. Kostaki Epureanu*, 1 broș. București 1885.

Raportul anual al Societății Academice «România jună» in Viena, 1 broș. Viena 1885.

Al treilea supliment la Codicele Române, coprinzĕnd toate *legile, decretele* și *regulamentele* dela 1882—1885, cu o tabelă alfabetică generală de toate *legile, decretele* și *regulamentele* promulgate dela 1859-1886.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

		Lei B.
433.	**CALENDERU.** Doctor. — Despre cosmetice, cu baza de plumb şi efectele lor nuisibile asupra sănĕtăţii, in 8⁰, 25 p. Bucureşti 1879, *Tip. Carol Göbl*	1 50
434.	**KOSLINSKY EM.** Locotenent. — Bibliotecă militară, asupra importanţei relative a substanţelor explosibile moderne. *Nitroglycerina, Dinamita, Piroxilina* etc,, traducţiune cu adăogire, in 8⁰, 77 p. şi 1 planche, Galaţi 1879, *Nebunelli*	2 —
435.	**LA DOAMNA MARIA.** — Poesie, trad. de *P. N. Grigoriu.* Convorbiri lit. No. 1.	
436.	**MARINESCU FOŢIU.** Preot. — Primele lecţiuni de sistema numeraţiunei pentru usul claselor primare şi rurale de ambe-sexe, in 12⁰, 20 p., Craiova 1879, *Lasar*	— 15
437.	**MELIC F. M.** — Elemente de topografie, conform cu programa generală de Licee, in 12⁰, 75 p., Iaşi 1879, *Goldner.*	1 75
438.	**MIHĂLESCU SIMION.** — Elemente de Chimie şi Mineralogie pentru clasa III liceală şi gimnasială. Intocmite după programa oficială, in 7⁰, 62 p., Craiova 1879. *Tip. Samitca.*	1 —
439.	**NEGRUZZI IACOB.** — Nu te juca cu dracul, comedie intr'un act. Convorb. liter. 1879, No. 1.	
440.	O! stea..., nu te 'ngriji. Convorb. lit. 1879, No. 1.	
441.	**OLĂNESCU D. C.** — Stejarul, Poesie. Convorb. lit. 1879, No. 1.	
442.	Oraşiul Bucur, regulamente municipale, regulament pentru construcţiuni şi alimente. Regulament asupra salubrităţei construcţiunilor şi locuinţelor, desvoltător art. 13, 118, 119 şi 120 din legea sanitară, in 16⁰, 23 p., Bucureşti 1879. *Tip. Naţ.*	1 50
443.	**OSMAN-BEY.** Luttrs sur le Rhin et sur le Danube entre Latins, Germains et Slaves, in 8⁰, 31 p., Paris 1879, *Dentu.*	
444.	**OŞTEANUL ROMÂN.** — Colecţiune de cântece ale resbelului Romăno-turc, 1877-1878, ediţ. III, in 18⁰, 64 p., Craiova 1879, *Lazar*	— 50
445.	**PĂUNESCU CRISTODOR.** — Elemente de Hygienă publică şi privată, in 12⁰, 171 p., Ploeşti 1879, *Tip. Costescu* .	2 —
446.	**PELIMON ALECSANDRU.** — Trei sergenţi, campania Românilor in Bulgaria, in 12⁰, 278 p.. Bucureşti 1879, *Tip. Rădulescu.*	3 —
447.	**POGOR V.** — Faust, din Gœthe. (Convorb. lit. 1879, No. 1.)	
448.	**POPEA NICOLAU.** — Archiepiscopul şi Mitropolitul Andreiu, Baron de Şaguna, in 8⁰, 387 p., Sibiu *Tip. Archiediecesiană*	7 —
449.	**PROCESUL LOCUITORILOR DIN DARABANI** inaintea Curţii cu juraţi din Dorohoiu. Darea de seamă in extenso cu pledoariile d-lor T. Maiorescu, L. Dimitriu, N. Voinov, P. Ghica, Lepadat, Măndru, Nic. Ionescu şi G. Cimara, şi raportul procurorului general Remus Opran, in 12⁰, XXVII, 471 p., Bucureşti 1879, *Tip. Curţii* .	3 —

Lei B.

450. QUESTION *(la)* ISRAÉLITE EN ROUMANIE, par un ancien député, in 8°, 31 p. (Genève) 1879, Paris, *Impr. Blot* . . . . . 2 —

451. S. Vitalitatea unor moluşti terestri. (Revista ştiinţif. No. 4.)

452. SCHVICKER I. H. — Die Herkunft der Rumänen (din: Ausland, redigirt von Heilwald, No. 15, 1878.) Bucureşti, *Socec & Comp.*

453. STEFĂNESCU GRIG. — Congresul geologic internaţional, ţinut la Paris in 1878, in 8°, 30 p., Bucureşti 1879, *Tip. Labor. Rom.* . . . . . — 75

454. TEUTSCHLAENDER W. ST. — Michael der Tapfere. Ein Zeit-und Characterbild aus der Geschichte Rumäniens, in 8°, (XVI, 256 p.) Wien 1879, *Graeser.* Bucarest *Sotschek & Comp.* . 6 —

455. V. — Pe lac: Ş'am zis. (Convorb. lit. 1879, No. 2.)

456. VOLENTI N. — Primita-mi azi. Poesie. (Convorb. lit. 1879, No. 2.)

457. WALDERSEE, (conte de) — Instrucţiune asupra serviciului in campanie pentru Infanterie. Trad. de *Nichita Ignat*, in 16°, 128 p., Bucureşti 1876, *Socec & Comp.* . . . . . — 75

458. WARTIC T. — Sultanul păcălit. Poveste populară şi amusantă, in 18°, 40 p., Bucureşti 1879, *Tip. Conduratu* . . — 30

459. X. X. Y. — Biblioteca populară, Guguţel fiul vicleanului Meşter-Perdaf. Carte de tot glumeaţă şi amusantă:

Ori-cine-o citeşte
Nu mai isprăveşte
De-a ride, fireşte.

In 16°, 113 p., Galaţi 1879, *Nebunelli* . . . . . 1 —

460. XENOPOLU A. D. — Résboaele dintre Ruşi şi Turci şi influenţa lor asupra Românilor. (Convorb. lit. 1879, No. 2.)

461. Zuluffenblum sau drepturile Ebreilor. Canţonetă-satiră. In 8°, 16 p., Bucureşti 1879, *Tip. Grecescu* . . . . . 1 —

462. Agiasmatar, vezi *Sânfitorul.*

463. ARNOLD G. şi S. SPINIANU. — Manual de limba germană compus in formă de dialog cu progres gramatical, in 12°, 114 p., Craiova 1872, *Lazar* . . . 1 70

464. BANCOV I. P. — Canţonete: Soldatul român la Plevna. — Cercelarul. — Unchiul nepotului. — Călăraşul. In 12°, 46 p., Craiova 1878, *Lazar* . . 1 —

465. BRĂNESCU D. PREOTUL. — Istoria bisericească. Pentru usul claselor seminariali şi gimnasiali. Ed. III, 77 p., Craiova 1878, *Lazar* 1 25

466. — Morala pentru gimnasie şi seminarie. Adunată din mai mulţi autori. Ed. II, 87 p., Craiova 1876, *Lazar.* . . . . . 1 —

467. Ceaslov, vezi *Orariul.*

468. Columba. Istorie morală şi instructivă, traducţiune de *I. Rotcevschy.* Ed. II, in 18°, 59 p., Craiova 1877, *Lazar* . — 50

469. Felicitaţiuni pentru anul nou şi pentru ziua numelui. (Culese după diferiţi autori), in 32°, 31 p., Craiova 1877, *Lazar.* . . . . . — 50

470. GEORGIAN G. D. — Essai sur le vocalisme roumain. Precédé d'une étude historique et critique sur le roumain. In 8°, X, 105 p., Bucur. 1876, *Tip. Românul* . . . . . 3 —

471. GRUBE A. W. — Biografie române, traduse de *N. Petra-Petrescu*, in 12°, 140 p., Sibiu 1876, *Krafft.* . . . . 1 —

472. GRUBER ALOIS. — Amoarea amicabilă sau datoriile amicilor intre sine. Tradusă şi provĕzută cu registru alfabetic de cuvinte mai noui şi explicaţiunea lor de *P. N. Simptiono*, in 12°, 67 p., Sibiu 1878, *Krafft* . . . . . — 50

473. HASDEU B. P. — Histoire critique des Roumains. La Valachie jusq'en 1400. I Extension territoriale. Edition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur par *Frédéric Damé.* In 8°, XXIV, 120 p., Bucureşti 1878, *Szöllösy.* . . . . . 3 —

474. IARNIK IOHANN URBAN Dr. — Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen. In 8°, 31 p., Wien 1877. (Din: Zwei-

Lei B.

ter Iahresbericht der K. K. Unterrealschule in der Leopoldstadt in Wien.) Verlag der Leopoldstädter Unterrealschule.

475. **ISAMBERT EMIL Dr.** — Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient. Première partie : Grèce et Turquie de l'Europe. (Conţinênd : Grèce, Turquie d'Europe, Serbie, Boulgarie, Albanie, Bosnie et Herzégovine, Montenégro, *Roumanie.*) Contenant 11 Cartes et 23 plans. Deuxième édition, in 12°, LXXXIII & 1042 p., Paris 1873, *Hachette* — Bucarest *Sotschek & Comp.* cartonat 31 25

476. **Istoria Impĕratului cel mare Alexandru Macedon,** in 12°, 120 p., Craiova 1878, *Lasar* 1 50

477. **LAURIAN A. TREB.** — Elemente de Istoria Românilor pentru scólele poporale. Ediţiunea a noua coreasă şi adausă, in 12°, 107 p., Sibiu 1871, *Krafft* . . . . . — 60

478. **S. MICHĂLEESCU.** — Compendiu de istoria naturală, pentru scólele primare de ambe-sexe. Ediţiunea IV modificată, in 12°, 81 p., Craiova 1878, *Lasar* . . . . . — 50

479. **Optu-Glasariul sau Octoi-ichul cel mic.** Cu rănduiala inserărei leturgiei impreună cu echurile, asemănându-le Catavasiile, Irsnoasele, Polichul, Pripelele cu luminăndele invieri de preste tot anul. Coreetată de *M. Marinescu,* diacon, in 16, 334 p. Craiova, 1877, *Lasar,* cartonat.

480. **ORARIU.** — Ceaslov sau carte coprinzĕtoare de rugăciunile necesare cultului Dumnezeesc exterior in biserica orthodoxă, imprimate cu litere străbune, ordinat şi corectat de preotul *D. Brănescu,* 40 p., Craiova 1877. . . . . 6 —

481. **PĂRVULESCU IOAN P.** — Noţiuni de agrimensură, sau Methodul practic in viaţa socială pentru mĕsurători de pămănt, pogoane, falce, vii, livezi, păduri, fluviuri, riuri, gărle, bălţi, heleştae, magazii, pătule, hambare, buţi, avoave, zăcătoare, putine, tocitoare, bădane;, inălţimea turnurilor, arborilor, zidurilor, facerea cotului de magazii şi de buţi, precum şi la fine explicaţiunea şi transformarea mĕsurilor vechi in sistem metric cu toate nuanţele necesare acestor mĕsuri, in 8o, 53 p., Craiova 1877, *Lasar* . . . . 1 —

Lei B.

482. **PICOT M. E.** — Les Roumains de la Macédonie, in 8°, 47 p. Paris 1877, Leroux, Bucur., *Soecc & Comp.* . . 2 50

483 **RENDU AMBROISE.** — Robinson, in insula sea, tradusă de *F. Baumann,* 1877. Craiova *Lasar.* . . . . . — 80

484. **ROZEK JO. AL.** — Crestomatia scurtă din poeţii latini. Adunate şi provezute in note scurte, tradusă după a patra ediţiune in 12°, IV & 71 p., Blaşu 1878, *Krafft* . . . . . — 60

485. **Săntitoriul** — *Agiusmatarul,* coprinzĕtor de cele mai necesarii lucrări preoţeşti culese din Etchologiul cel mare imprimat cu litere străbune, corectat de diaconul *M. Marinescu,* in 4°, 256 p., Craiova 1877, *Lasar.* Carton. . . 5 —

486. **Sistemul metric,** in comparaţiune cu mĕsurile vechi române, prelucrat pentru usul scoalelor primare in 16° 45 p.. Craiova 1875, *Lasar* . . . . . — 25

487. **URECHIĂ GREG.** — Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594. Texte roumain en caractères slaves, avec traduction française, notes historiques, tableaux généalogiques, glossaire et tables, par *Emile Picot.* Partie I., Paris, 1878, gr. in 8 . . . . . 20 —

488. **URECHIĂ V. ALESSANDRESCU.** — De Clasicism, Romantism şi Realism. Lectură publică, ţinută la 28 Februarie 1865 in salonul ministerului de Culte şi Instrucţiune publică in 12°, 31 p., Buc. 1865, *Tip. Rasidescu*

489. **VELCEANU MIHAIL.** — Educaţiunea de scoală şi acasă compusă după datele, cunoştinţele şi experienţele educatori-

Lei B.

lor celor mai probaţi, in 12⁰, 91 p., Sibiu 1877, *Krafft*. . . . . — 75

490. **A patra aniversare** a societăţii studenţilor in medicină din Bucureşti, Buc. 1879, in 12⁰, 51 p.

491. **ALEXIE I.** — Exerciţii de gramatică, pentru scolarii claselor prim are de ambe-sexe, a 3-a ediţ. revĕzută şi corigiată. Bucureşti, *Noua Tip. a Laboratorilor rom.* 1874 in 12⁰, 126 p. . — 80

492. **CHABUDIANU şi VLĂDESCU.** — Progresul medical român, revistă periodică, Bucureşti, *Tip. Curţii* 1879, in 4⁰.

493. **Charta militară a Românici**, lucrată de depositul de resbel. Bucureşti 1876 . 6 —

494. **CHRISTESCU GR.** — Manual de istoria Românilor, Iaşi, *Tip. Naţională* 1877, in 8⁰ mare, p,, 187 . . . . . 1 —

495. **Codicele de justiţia militară**, ediţiune oficială, Bucureşti, *Imprimeria statului*, 1874, in 8⁰, p., 46 . . . . . — 50

496. **Cornicea satelor** sau culegere de mai multe anecdote g'umeţe, scornite de poporul român, Bucureşti, *Tip. Naţională* 1875, in 16⁰, p. 56.

497. **CATUNEANU AT.** S.— Despre proprietate in dreptul Roman şi in dreptul Român. Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1877, in 8⁰, p. 116.

498. **Documente oficiale.** Neutralitatea Românici, Neutralitatea Dunarei, Diverse. Bucureşti, *Imprimeria statului*, 1876, in 4⁰, p. 107.

499. **Domnia lui George Hangerliu** sau Pasvantoglu, Paşa de la Diu. Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu* 1874, in 8⁰, p. 32.

500. **DOMNIŞORU D.** — Invĕţămîntul intuitiv, *Conductor* pentru institutori şi invĕţători. Buc. *Tipografia Mihălescu şi Louis*, 1877, in 12⁰, p. 71 . . . . — 60

501. **DORA D'ISTRIA.** — Femeile in Orient şi in Occident, vol. II. Bucureşti, *Imprimeria Curţii*, MDCCCLXXVII, in 8⁰ mare, p. 940. . . . . 20 —

502. — French literature und erste first empir, a 2-a ediţiune, NewYork, 1874, in 12⁰.

Lei B.

503. **DORA D'ISTRIA.** — La poesie des Ottomans, sec. edit. Paris, *Maisoneuve et Comp.* 1877, in 12⁰, p. 203. . . . 7 —

504. — The ortodox Curche, a 2-a ediţ. New-York, 1874, in 12⁰.

505. — Operele sale, traduse in limba română de Gr. Peretz: *Naţionalitatea română. Eroii Românici. Literatura română. Naţionalitatea elenică*, vol. I. Bucureşti *Tipog. Curţii*, MDCCCXXVI, in 8⁰ mare, p. 389. 20 —

506. **DRAGANESCU I.** — Mica poesie, Bucureşti, *Tip. Th. Mihăiescu*, 1878, in 32⁰, p. 32. . . . . — 50

507. **DRAGHICEANU MAT. M.**—Studii asupra salinelor române, din puntul de vedere geologic, technic şi economic, insoţit de un memoriu asupra unui nou sistem de extracţiune şi transportul sărei, cu 6 stampe. Bucureşti, *Noua Tip. a Labor. rom.* 1874, in 8⁰, p. 148. 2 —

508. **DRAGOŞIESCU BASILIU.** — Extract din Istoria Românilor pentru scoalele primare. Ed. III revĕzută. Ploeşti, *Tip. I. G. Costescu*, 1877, in 8⁰, p. 79. — 60

509. **DRAGOŞIU IUL. Dr.** — Vivia sau biserica din Cartaginea, narere istorică, Gherla, cu literile *Tip. Arhidiecesane*, 1878, in 8⁰ 4 50

510. **Drepturile şi datorinţele civile.** Sibiu. *Tip. Arhid.* 1875, in 12⁰ . . . . . — 60

511. **PROCU B. N.** — Curs de literatura generală, partea I, uvragele in prosă, Bucuresci, *Typogr. Al. A. Grecescu*, 1877, in 8⁰, p. 82 . . . . . 1 —

512. **BUBĂŬ PIL. EUG.** — Explicaţiunee codicelui civil român, 3 vol. Iaşi, *Typ. Buciumului Român*, 1875, in 8⁰.

513. — Sistem de organisarea servicielor publice cu mijloc de a stinge datoria publică, prin concursul uneĭ bănci naţionale de economiă, Iaşi, *Typ. Buciumului român*, 1876, in 8⁰.

514. **DUCA CONST. M.** — Manual de Geografia sântă, Bucureşti, *Tip. Labor. români*, 1872, in 8⁰, p. 93.

23,097. — Din Stab. grafic Socec & Teclu. — Bucurescĭ.

LITHO
Socecu & Teclu
Bucuresti

Miron Costin

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 11. Bucuresti, 1 Fevruarie 1886. **Anul XIX.**

MIRON COSTIN

Sunt scriitori cari se incearcă a dovedì că popoarele datoresc propăşirea lor, nu unor anume oameni, ci propriei mişcări a intregei lor mase. In reboajele istoriei nu aflu eu crestat un aşa adevĕr. Priveliştea timpilor trecuţi imi grăeşte, din contra, că cine este marele, neobositul *făptaş* la propăşirea popoarelor, nu este *masa*, *colectivitatea* lor, ci căţiva *indivizi*, cari, prin deşteptăciunea minţii, prin o particulară dispoşiţiune a crierului, prin intălnirea fericită a unor imprejurări prielnice, se ridică deasupra nivelei comune a poporului, ca muntele asupra nivelei şesului.

Istoricul, deprins a cetì in trecutul popoarelor, neindoios află legături intre popor şi acele mari *individualităţi*, dar prin rischitoarea deasă a minţii el ştie alege *urziala* faptelor, care o dau popoarele şi *bătătura*, fără de care nu iese *pănza culturei*, bătătură care o dau *individualităţile* mari ale poporului.

Asemenea *individualităţi* nu totdeauna sunt băgate in seamă de popoare, din o causă de optică, care face că ochiul nu coprinde toată mărimea muntelui cănd stăm alăturea cu el. Cu căt mai de departe privim Caraimanul ori Pionul, cu atăt ne impune mai mult. Aşa şi cu *bărbaţii-individualităţi:* ei căştigă in proporţiuni morale, intelectuale, cu căt popoarele cărora aparţin ii privesc mai de departe.

De asemenea *individualităţi* nu e lipsită istoria poporului românesc. „*Nasc şi la Moldova oameni*“, exclama M. Costin, amintind faptele unui Domn ales şi inţelept. „Născut-au şi la *Români* oameni“, caută să zică cine răsfoeşte istoria greului trecut al ţĕrilor noastre.

A face cunoscuţi acei „*oameni*“ este cel mai bun mijloc de a studia istoria insăşi a poporului român.

Acei *oameni* nu sunt mulţi... Dar „nu in mulţi, ci in cei puţini—zice cronicarul — arată Dumnezeu puterea sa !“

Ne propunem a evoca aicea, cu puterea neţĕrmurită a condeiului, multe din acele umbre sănte, cari, prin mintea ori prin braţul lor, au sprijinit şi povăţuit paşii, spre lumină şi spre viaţă, ai poporului român. Fără pretenţie de şir cronologic, siluetele ce vom evoca, le vom alege mai ales dintre acele cari au fost făptaşe la *cultura* intelectuală a naţiunii lor.

Scriitorii secolului al XVII-lea ni se impun cei intăi şi in fruntea lor salutăm pe Miron Costin.

*

Departe de noi este acum Miron Costin! Peste şepte ani, doi secoli intregi vor fi ingrămădit spinii uitării peste morméntul lui. Gard nestrăbătut de ochiul celui necărturar au impletit cei 193 de ani, ca să desparţă „*rodul inoit al neamului*“ de amintirea celor ce au lucrat pentru el. Este dar bine că la acest gard al nepăsării şi uitării neamului, cărturarii noui să aşeze ici-colea căte un *pirlaz* pe care nouele generaţiuni să poată sări spre a vedea mai de aproape pe cei cari in trecut au lucrat cu mintea şi cu braţele la desvoltarea, ba uneori chiar la crearea naţiunii.

Aşa pirlazuri pun „*Convorbirile*“ la gardul nalt şi inspinit al trecutului, deschizĕndu-ne aci un loc pentru *biografiile* bărbaţilor vestiţi ai Românimii.

PARTEA I

Nu voiu să aflu tulpina neamului Costinilor, după deprinderea unor biografi, nici pe timpul republicei romane, nici in Banat ori in Ardeal. Peste 160 de documente moldoveneşti, din secolii al XVI, XVII şi inceputul celui al XVIII, imi dau insă ştiri sigure despre Miron Costin şi de familia lui, de atunci de căud Costinii iau parte, mică sau mare, la trebile ţĕrii.

Aceste documente şi tot ce a scris *Miron Costin* mĕ autoriză din capul locului a zice că nu aflu temeiu la arătarea lui Dimitrie Cantemir cum că neamul *Costin* e neam *sĕrbesc*. Nici vorbă,

că de aş afla cuvĕnt domirit şi desluşit de document, sprijinind arătarea lui Cantemir, n'aş sta la indoială s'o admit, căci nu sunt dintr'aceia cari vĕd salvarea naţiunii române in puritatea cea mai nebănuită a săngelui fiilor ei. Dar, presupunĕnd — ceeace nu e documentat — că aserţiunea lui Cantemir este bine intemeiată, că Costinii sunt de neamul lor *sĕrbi*, aş cere să mi se demonstre ce a mai rĕmas din *Sĕrbia* Costinilor, cănd acest neam trăia in Moldova, cel puţin dela finea secolului al XIV-lea [1]).

Se poate, pe lăngă această probă, că *Costinii* să fi fost zişi *Sĕrbi* de către istoricul neamic familiei acesteia, după numele satului *Sĕrbii* din judeţul Dorohoiu, care a fost ocină şi cumpĕrătură a părinţilor lui Miron Costin. Cine e născut la *Neamţ* nu este neamţ numai decăt şi cine era din satul *Sĕrbii* bine putea să nu fie sĕrb.

Că in acest sat căndva vor fi trăit in adevĕr *sĕrbi*, nu contestăm, după ce ştim că in „*sloboziile*" din Silişte, domnitorii Moldoveni invoiau aducerea, colonizarea tocmai de oameni de neam străin [2]). Dar *Costinii* fost-au *aduşi* colonişti ori adus-au ei *colonişti* sĕrbi? Vechimea *Costinilor* in Moldova, datănd de mai nainte de căderea ţĕrii Sĕrbe sub Turci, ne-ar putea proba că Costinii au adus colonişti Sĕrbi, iar nu ei au fost aduşi. Ş'apoi *coloniştii* nu dobăndiau *ocine* şi rĕmăneau in condiţiuni de altă natură faţă cu proprietarul Siliştei unde erau colonizaţi.

Dar, indefinitiv, repet, chiar cănd neamul *Costin* ar fi venit căndva de preste Dunăre, incă Miron Costin, după un stagiu al neamului sĕu in Moldova de doi secoli şi jumĕtate, avea dreptul să se considere *român, moldovean*. De era in familia lui tradiţiunea că se trag *Costinii* din Serbia, nu e indoială că nici o ascundea. Deja, pe timpul lui, era tendinţa in boerime să-şi afle moşi şi strămoşi in sinul altor neamuri. Aşa, bunăoară, *Cantemireştii* se declaraŭ neam tătăresc şi *Racoviţii* incă işi alipiseră la nume pre „*Cehan*". Căţi nu se făliau că sunt din Leşi?

*

[1]). La Roman Vodă, in Martie 20, anul 1392 aflăm un *Costin, Arh. istor. T. I p. 19)*. Asemenea și la curtea lui Iuga Vodă intălnește istoricul această familie. (*Arh. istor. T. I p. 14)*.

[2]), Ce colonişti invoiau unii Domni să se aducă de proprietari in Siliștele lor? Munteni, Ruși, Sĕrbi, Unguri și *orice altă limbă*. Asemenea coloni erau scutiţi pe un numĕr de ani de dări și angarii: «de leu, de taler, de zlot, de ort, de iliș, de sulgiu, de camănă, de unt, da cai de olac, de care de branişte, de podvezi domnești.» Lista nu era mică!

Altă intrebare de luat in băgare de seamă când e vorba de Costineşti este: totdeauna *Costineştii* au fost cunoscuţi cu acest nume? Adeseori numele de *Mironesti* servì pentru a insemna membrii din familia Costin. Foarte adese cronicarul Costin subsemna cu numele **Miron**, care e numele şi al bunului său. Un uric dela Tomşa Vodă [1]) spune că moşia *Barbeştii* din judeţul Tutovei era a *Mironeştilor*. Tomşa zice că a dat-o lui *Vasile Roşca*, fiindcă Balica (rudă cu Miron Costin) era haìn şi că **Mironestii** pribegiseră şi ei din ţară.

Luat-au *Costinii* acest nume dela vreo *ocină*, dela vreo proprietate? Precând bunul lui M. Costin era proprietar in *Sĕrbi*, el işi zicea numai *Miron* [2]). Fiul acestui Miron, Alecsandru, işi zice ca din vechiu *Costin* şi fiul lui Alecsandru se chiamă **Miron Costin**, cu ambe numele comune in familia lui. Un uric dela 1676, Maiu 30 [3]) in limba slavonă dă a inţelege că familia sa o are Miron după numele *Costin*: „**Керъ пълъ Мѣронъ Костиновичѹ**“.

In orice cas, fie venit numele *Costin* dela numele unei moşii, fie venit dela strămoşi, fie numai numele purtat de tatăl lui M. Costin, de Alexandru Costin, fiul lui *Miron* dela *Sĕrbi*, — acest nume era scris mai intăi cu **ъ**, ori cu **ѧ** uneori; cu *i* numai rareori şi mai tărziu. M. Costin mai adese subscrise: **Костьн.**

*

Nu aflu aci loc să aduc biografia părinţilor lui M. Costin. *Alexandru Costin*, care, sub domnia lui Moisi Moghilă, ajùnsese Hetman [4]), pribegì in Polonia, la 7142 (1634), impreună cu Domnul său Moisi Moghilă, când Vasile Lupul dobăndì domnia Moldovei [5]).

---

[1]). Intre docum. St. Spiridon din Iaşi.—Vezi Uricar. T. V. p. 387.

[2]). Partizani ai Moghileştilor, *Mironeştii* sunt rĕu persecutaţi de Tomşa. Un *Miron* Stolnicul, poate chiar bunul lui M. Costin, işi perdu capul in aceste persecuţiuni. Neculcea incă numeşte pre M. Costin şi fraţii lui: *Mironeştii* Let. T. II, p. 284.

[3]). Vadă-se aceasta in biografia din fruntea *operelor complecte* ale lui M. Costin, ce se publică sub auspiciile Academiei.

[4]). Alex. Costin era incuscrit cu Moghileştii, căci luă de soţie pe Safta, nepoata lui Barnoski Vodă. (Arh. istor. partea II p. 189). El fu executorul testamentar al nenorocitului Barnoski Vodă, care fu tăiat la Constantinopole. Alex. Costin avu dureroasa sarcină d'a inmormĕnta cadavrul lui Barnoski la biserica patriarchiei din Constantinopole. (Letop. T. I, p. 269).

[5]). «Iară Moise Vodă, strins cu casa lui şi cu *Costin* Hetmanul din boeri, au trecut in ţara Leşească», (Letop. T. I, p. 273).

In timpul cât stătù in pribegire Alexandru Costin, cei doi fii ai sĕi merserĕ la şcoalele polone. Insuş M. Costin ne spune că frecuenta scoala dela Bar in Ucraina pe vremea când marele Cancelar Osolinski se intoarse dela Kiev, din o misiune secretă ce-i dăduse regele Vladislau, in ţara Cazacilor [1]). D. M. Kogălniceanu pune această misiune pe la 1640. Va să zică la data aceasta M. Costin era incă copil. Cam de căţi ani va fi fost? Unia, ca şi noi inşine altădată, au socotit că pe la 1640 Miron Costin era de vre-o 12 ani. Documente aflate de curĕnd ne indeamnă să-l vedem, pe la 1640, ceva mai in vĕrstă. Aşa, bunăoară, avem azi un document care ne arată pe M. Costin la 1648 in funcţiunea importantă de părcălab de Neamţ [2]). Apoi dacă la 1640 M. Costin era numai de 12 ani, putea el fi la 20 ani insărcinat cu asemenea funcţiune? Prin urmare nu la 1628, ci cu căţiva ani in urmă se născù M. Costin. Aceasta apare şi din vorbele lui, unde zice: „Eu, iubite cititorule, nicăiri n'am aflat, nici la un istoric, nici Latin, nici Leah, nici Ungur, şi **viaţa mea** Dumnezeu ştie cu ce dragoste eram *pururea* la istorie, iată că şi **pănă la această vĕrstă**!“ [3]) Dacă pe la 1677 Miron Costin scrie Letopiseţul dela Aron Vodă, şi dacă in predoslovia acestuia aminteşte că mai dinainte a scris Cronica primei descălicări, urmează că intre 1670—1676 este a se pune data scrierii acestuia. Dacă la 1628 s'ar fi născut M. Costin putea el să aludă in prefaţa acestui cronic, *la vĕrsta lui inaintată*, consacrată istoriei? Evident că nu, şi deci şi de aci resultă convingerea că anul naşterii lui M. Costin este anterior anului 1628.

*

Când se intoarse Alexandru Costin cu familia lui din pribegire?

Moise Moghilă murì in pribegire numai in timpul domniei lui Dabija Vodă, adică după 1662. Alex. Costin insă se intoarse in patrie cu mult mai nainte. Cu toate aceste nu pare să fie luat parte directă la trebile ţĕrii decât in timpul rebeliunii lui Gheorghe Stefan. Miron Costin, scriind istoria lui Vasile Lupu, declară in

[1]) «De faţă am fost la Bar, imblam la scoală, când au trecut pre la Bar Cancelariul cel mare anume *Osolinski*, om foarte dela inima lui Craiu şi mare cap, intorcĕndu-se dela Kiev, unde s'au făcut a merge la moaştele sfinţilor... şi dela Kiev au imblat la căteva oraşe căzăceşti.» Letop. T. I, p. 289.

[2]) Arh. St. Spiridon-Iaşi.

[3]) Predovlodia Cronicului descălecării I-a.

mai multe rênduri că informaţiunile sale le culege dela *boerii bătrâni*. Va să zică el mai târziu, pe la finea domniei lui Lupu, se intoarse in ţară[1]).

Dacă pe la 1648 el a fost pârcălab de Neamţ, (dar eu mai crez că era Alex. Costin), n'a rêmas mult in pârcălăbie, căci la 1651 il aflăm in mijlocul oştirii polone in resbelul pornit contra lui Hmil Hetmanul cel vestit al Cazacilor[2]). In ultimul an al domniei I-a a lui Vasile Lupu, M. Costin este in ţară şi gravitează in jurul Cantacuzinilor, ales pe lângă Iordachi Cantacuzino Vistierul[3]) şi fratele vestitului Toma Cantacuzino, cel care atâta timp fusese boier de Divan alături cu Gregorie Ureche Vornicul[4]). M. Costin ne spune insuş că ultimul timp al domniei lui Vasile Lupu l-au apucat insuş şi l-au cunoscut: „Iară Vasile Vodă nici cu un megieş — *precum am apucat şi noi acea domnie* — viaţă bună n'au avut (Letop. t. I, p. 277).

Miron Costin aminteşte că a fost de mult ajutor lui Iordache Cantacuzino in acele zile de *mare cumpănă*, şi că „ce slujbă am făcut lui prin multe cuvinte nu lungesc; iară inima agonisitei lui am trecut-o la Cameniţa şi o am dat la un prieten *a tătâni-meu*, anume Mihai Stegariul. Şi deplin acea avere mai apoi la mâna lui Iordache au venit."

Fugind Vasile Lupul, il urmară Cantacuzinii şi M. Costin[5]), iar „*boierii ceilalţi toţi şi cu slujitorii cu puştele s'au intors la Iaşi la* **Domnul ţării** (pag. 303 Letop. t. I).

Alexandru Costin se impacă, se pare, cu noul Domn, deoarece il aflăm insărcinat „*povaţă* oştirii lui *Kemeni Ianoş*", la retragerea ei din Iaşi, când Vasile Vodă reapucă domnia, ajutat de Timuş. Inţeles Alex. Costin ori nu cu şangaii dela Ocna, ei atacară oastea nemţească la Oituz şi o sdrobiră. Alex. Costin suferi pedepse mari dela

---

[1]) «Inţeles-am din boeri bătrâni, cum să fie vrênd Vasile Vodă să-şi despartă fata de Domnul său Ragivil (pag. 286, t. I, Letop.)», şi la pag. 282: «aceste am inţeles dintr'un *boer bătrân* de sfat, *ce era pe acele vremi*».

[2]) Letop. t. I p. 295: «in care oaste m'am tămplat şi eu», zice M. Costin.

[3]) «Eram eu pururea in casă la Iordache Vistierul.» (p. 300 t. I).

[4]) Amintesc acest fapt in treacăt ca să se inţeleagă că Miron Costin avea de la cine să afle dacă Gregore sau Nestor Ureche au scris Letopiseţul Moldovei. Aceasta vom proba o sperăm victorios in biografia viitoare a lui Gr. Ureche.

[5]) «Nu am fost intr'acea dată la trecătoare (impreună cu Vodă şi Cantacuzinii) că *trecusem* Nistrul mai nainte, precum am pomenit. Iară am inţeles din cei ce au fost de faţă...» (pag. 304. Letop. t. I).

Nemţi; incărcat de obeze, fu ţinut la inchisoare un an de zile la Făgăraş [1]).

Pre Miron Costin il aflu apoi in şirurile duşmane lui Vasile Lupul. La *sfatul* de rĕsboiu ce ţine Stefan la satul Grigoreştii, pe Siret, Gheorghe Vodă cu Petki Istvan, *sărdariul* lui Racotzi şi cu Condraţchi Polcovnicul craiului Leşesc, Miron Costin ia parte activă: „Eu, carele scriu aceste, m'am prilejit la acest talmacit şi la altele mai pre urmă", scrie insuş M. Costin [2]).

Stefan Vodă intră in legături cu Racotzi şi cu Domnul Muntean Const. Basarab, spre marea nemulţămire a Turcilor. Stefan Vodă, provocat de Poartă a-şi da seamă, trămise pe Miron Costin la curtea munteană ca să se inţeleagă in secret asupra conduitei de ţinut. Această inţelegere nu se făcù şi Domnii fură maziliţi. In locul lui Stefan Gheorghe venì Domn Moldovei Gregore Ghica, capuchihaia ţĕrii la Constantinopole incă de sub Vasile Lupul.

Miron Costin ia parte la expediţiunea ordonată de Poartă Tătarilor şi Domnilor Moldovean şi Muntean contra Ardealului. Aceasta-i dă ocasiune să scrie mai pe larg „*Istoria ţĕrii Ungureşti*" ce o aflai eu in un manuscript necunoscut. Şease luni de zile ţinù această expediţiune, din Iuliu pănă in Decembre.

Curĕnd apoi năvălì asupra lui Ghica, Constantin Basarab cu ajutoruri dela Racotzi, care se inţelesese cu Mihnea dela Munteni să scoată Muntenia, Ardealul şi Moldova de sub Turci. Miron Costin luă parte activă la rĕsboiul de apărare a lui Ghica, la Jijia, şi la retragerea din acel loc spre Lăpuşna. Strămutăndu-se de Poartă Ghica la domnia Munteană, la Moldova venì domn Stefan, fiul lui Vasile Lupul. *Alexandru Costin* este Postelnic la această domnie. Cu buna seamă M. Costin urmărì alăturea cu tată-sĕu, grelele zile ale domniei lui Stefan Lupul, pănă la moartea acestui Domn. *Alexandru Costin* şi Chiriţă Draco Roset fură trămişi de sfatul ţĕrii la Poartă să ceară Domn pe Dabija. Acesta e faptul cu care M. Costin terminà cronica sa.

Nu ne ingădue strimtoarea locului hotărit pentru această biografie să urmărim părtăşia lui M. Costin la toate evenimentele de după anii 1662. Vom spicui numai din ele. Să amintim insă că depe la 1660 incepe cu adevĕrat cariera de *slujbaş* a lui M. Costin.

[1]) Letop. t. I. p. 308.
[2]) Letop. t. I. p. 318.

La 1660. M. Costin este *Vel Ciasnic* adică paharnic. In asemenea demnitate el subsemna aşa:

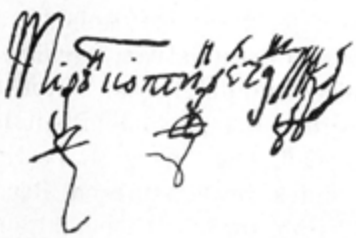

La 1661 Iunie, *M. Costin* este *biv vel ciasnic* [1]). Dar indată apoi, dela 1662 până la 1664, M. Costin este *pârcălab de Hotin*. Relaţiunile lui cu Polonia il designa pentru asemenea post, la frunteria despre Polonia [2]).

La anul 1665, Marte 23, tot sub Dabija Vodă, il aflăm *vel comis*. El semna in noua demnitate astfel:

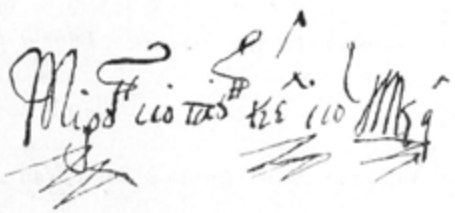

Ca boer de Divan, *Miron Costin* avea acum de soţi şi mai mari pe Nicolae Buhuş Mare Logofĕt, pe Solomon Bărlădeanul Vornic, pe Nicolae Răcoviţ Cehan Hatman şi pârcălab de Suceava [3]). Cei mai mulţi din aceşti mari boeri—s'o spun in treacăt—cunoscuseră pe Ureche Gregore, impreună cu el serviseră, şi deci dela ei, ca şi dela Toma Cantacuzino, ruda sa, putea M. Costin şti multe despre Ureche şi in primul loc dela ei putea să afle dacă *Nestor Ureche* ori fiul său *Gregore* a scris Letopiseţul ţĕrii.

[1]) Vezi docum. moşiei Baloşeşti a Sf. Spiridon din Iaşi.

[2]) Zapisul moşiei Bobeşti Sf. Spiridon, din 1662 Ianuarie 28 şi alt zapis al moşiei Piţiganii din 1664 Februar 12. Asemenea uricul ce păstrez in original, dela Eustrate Dabija V. V. din 1662 luna april 30, intărind cumpĕrătura ce făcù Miron Costin, a satului *Cărsteştii*, judeţul Cărligăturei, dela Agahia, fata Sohiicăi, nepoata lui Ioraşco. In alt uric dela Eustratie Dabija V. V. din 29 februar 1664, aflu pe Miron Costin tot pârcălab de Hotin (in broşura litografiată: Eclaircissements sur la question des monastères grecs. — Paris. — 1857 Octobre.)

[3]) *Uric de ale monastirei Barboiu.*

Cu venirea la tron a lui Duca Vodă la 1665, *Miron Costin* inaintează foarte iute in boerie [1]). Căzĕnd insă din domnie după o jumĕtate de an Duca Vodă, *Miron Costin* este la nouele domnii ca *Vornic mare*, alăturea cu *Solomon Bărladeanul*, care devine Logofĕt mare. Numeroase foarte sunt actele ce ne grăesc despre Marele Vornic Miron Costin, ori numai Miron, din anii 1668-1671 [2]) Căderea in 1672 dela tron din a doua domnie a lui Duca Vodă indepărtează, se pare, pe puţin timp, dela guvern, pe Miron Costin. Numai in Maiu 31 anul 1674, reaflăm pe M. Costin mare Vornic al lui Dumitraşcu Cantacuzino. La data aceasta subsemnează ca martur actul privat prin care *Safta*, jupăneasa lui *Alecsandru Costin, ce a fost Postelnic mare*, adoptiva fată a Pascalinei Iacomesei, *murindu-i bărbatul* se face danie lui *Gavril Costache* ce a fost Vornic mare. Alăturea cu *Miron Costin* Vornic de Ţara-de-jos, aprobă actul fraţii sĕi *Velicico* şi *Vasile Costin*.

Sub Antonie Roset, in Maiu 22, anul 1676, aflu pre M. Costin ca *mare Logofĕt*.

Iată subscrierea lui M. C. in boeria de mare Vornic:

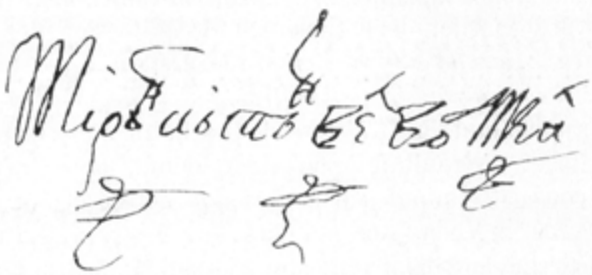

Ori aşa:

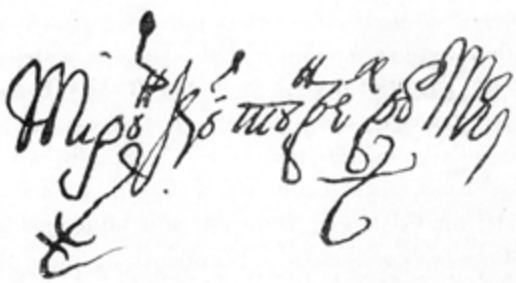

[1]) *Uric de ale moşiei Barboiu.*

[2]) In 1671, Iulie 29, M. Costin, Mare Vornic, subsemnează un zapis de ocină al Mitropoliei, alăturea cu *Dosofteiu* Mitropolitul.

Uneori iscălia numai *Miron vel vorn.*

Iată şi subsemnarea lui M. Costin ca mare Logofĕt, după cum o aflăm in doc. No. 17 al moşiei Petreştii (Blagenii, St. Sp.) Aci, pe lângă subsemnare, M. Costin adaogă cu mâna lui câteva vorbe ce ne-arată cu câtă ingrijire era el, ca să nu se facă nedreptate răzeşilor:

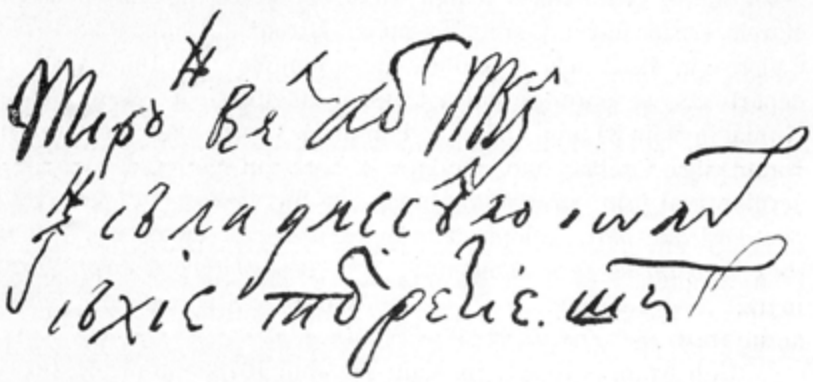

Posedăm mai multe autografe frumoase dela Miron Costin. Aşa unul din Iulie 12, anul 1676 (arh. Statului, Iaşi. Uricul de hotărnicie a Poenarilor depe Tazlĕu), unde M. Costin sub semnătura sa adaogă că: *„iar de a fi ieşit vre o vĕnzare sau vre o danie cuiva, dintr'acest hotar, acela s'o ţie pe drese.“*

In primele luni din 1677 este M. Costin tot mare Logofĕt al lui Antonie Roset. Nemulţămit de acest domn, el se retrage din slujbă şi consacră timpul său la scrierea Letopiseţului ţĕrii Moldovei, dela Aron Vodă. Această dată, *1677*, este indicată in chiar titlul manuscriptelor copiate direct după al lui M. Costin. Conspirând cu alţi boeri contra lui Antonie Roset, M. Costin aduce a treia domnie a lui Duca Vodă in 1679. Soţi de putere are M. Costin sub acest Domn, pe *Gavril Costache* Vornic de Ţara-de-jos, *Grigore Ghenghea* Vornic de Ţara-de-sus, *Alecsandru Buhuş* Hatman, *Tudosie Dubău* Spătar, *Velicico Costin* Comis, *Ilie Moţoc*. Numeroase acte se pot aduce cu subsemnătura lui M. Costin, din anii 1679, 1680, 1681, 1682 şi 1683, când cade Duca Vodă. In acest an, la Decembre 25, Miron Costin şi Domnul său sunt prinşi de Poloni, ajutătorii lui *Petriceico Vodă*, la Domneşti in judeţul Putnei. *Petriceico Vodă* nu putu ţinè Domnia, căci Poarta numì din nou pe Dumitraşcu Cantacuzino. Sub acesta aflăm pe Velicico ca mare Spătar, dar nu se pare că *Miron* să fi fost in Divanul ţĕrii. Scurtei domnii a lui Dumitraşcu Cantacuzino succede domnia lui Con-

stantin Cantemir. *Tudosie Dubău* este marele Logofĕt al acestui Domn. El, care fusese boer subaltern al lui Miron Costin, impăcă pe Domnul sĕu cu *Costinii*, şi Velicico Costin continuă a fi intre boerii Divanişti, mai intăi ca Spătar şi apoi ca Hetman. Miron Costin preferă să exercite funcţiunea de *Staroste* de Putna, unde işi avea căteva moşii. Il aflu semnănd numai ca *biv vel logofĕt*, acte in anii 1687-1690 [1]). Serviciile ce M. Costin aduse ţĕrii in aceşti ani fură insemnate. El urmări şi sdrobì cu o energie de mirat pentru inaintata lui vĕrstă, *„podghiazurile“*, adică cetele de poloni şi tot felul de vagabonzi cari, ca antegardă a lui Sobiescki al Poloniei, prădau şi pustiiau ţara şi mergeau cu cutezanţa să atace pe Constantin Cantemir pănă in Iaşi. Pe cănd Hetmanul Velicico era bătut adesea de asemenea podghiazuri, frate-seu Miron le nimicia şi băga spaima in ele cu pedepsele cumplite ce primiau vagabonzii ce prindea in bătae. Constantin Cantemir delegase lui Miron Costin adevĕrate drepturi suverane, *de viaţă şi de moarte*, in zilele cănd purga Ţara-de-jos de *podghiazurile leşeşti* [2])

*

Autoritatea Costinilor la curtea lui Constantin Cantemir era mare, dar tocmai din causa aceasta mulţi boeri Divanişti n'o vedeau cu bună inimă. Bĕtrănul Constantin Cantemir era din ce in ce mai mult dominat de *Cupăreşti* [3]). Visternicul Iordache, mai ales şi Manolache, fratele aceluia, sunt geniile rele ale lui Const. Cantemir. Intrigile lor aduseră destituirea lui M. Costin din stărostia Putnei, sub pretext că dacă *Manolachi* va fi staroste va şti mai bine *„să adaogă vrajbele cu Muntenii.“* Aceste *vrajbe* erau mari: Şerban Vodă Cantacuzino adună la curtea lui pe căţiva boeri Moldoveni nemulţămiţi cu domnia lui Constantin Cantemir şi lucrau la mazilirea acestui Domn. Asemenea fapte dela curtea munteană aflau aprobare in ţară din causa birurilor grele cu care Cupăreştii o apăsau şi in contra cărora M. Costin

---

[1]) Vezi actul din 1687, cartea lui Constantin Cantemir către Miron Costin *«ce au fost Logofĕt»*, relativă la moşiile lui Miron Costin din sus de Focşani. Este citat in condica de anaforale a Divanului Domnesc din Iaşi, T. III pe 1842, anaforaoa No. 50. Condicele acestea precioase *se păstrează* rĕu la Ministerul justiţiei!

[2]) Let. T. II. pag. 258.

[3]) «Ţine-te săracă ţară a Moldovei de acum inainte de jafurile şi măncăturile acelor cinci feciori ai Cuparului celui bĕtrăn!» (Neculcea. Let. I, II, pag. 43.)

se ridicase adeseori. El zise intr'o zi lui Vodă: „Mai des cu paharul, Măria Ta, dar mai rar cu *rănduelile*“, adică cu *birurile!*

Nemulţămirea mare se manifestă şi in ţară, cu ocasiunea unei adunări a boerimii la nunta lui Ion Palade, făcută la un sat din sus de Bĕrlad. Boerii se inţeleseră aci să fugă toţi la Brăncoveanul, urmaşul lui Şerban Vodă la Munteni, care şi el ţinea casă rea cu Cantemir. Unul din boerii conspiratori anume Ilie Ţifescul (poreclit apoi *Frige-Vacă*), se face delator conspiraţiunii. *Velicico*, fără de ştirea şi fără de aprobarea lui frate-sĕu Miron, luase parte la *sfatul* boerilor rebeli. El fu prins şi dus inaintea Domnului. Acesta infuriat il bătù cu busduganul. Atunci *Cupăreştii* ziseră lui Vodă: „De vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsa viu.... că de va scăpa viu, mâne-poimâne el ne va omorì pe toţi.“ Cantemir cedează şi ordonă să i se tae capul lui Velicico, in presenţa fiului sĕu Demetrie Cantemir. Cupăreştii atunci ziseră lui Vodă: „De vreme că ai ucis pe Velicico, nu mai lăsa viu pe Miron, că-i rĕu de noi!“

Şi atunci — o crimă naşte alta! — Vodă ordonă prinderea lui Miron Costin. Nefericitul fost mare Logofĕt, era la moşia sa Barbeşti din judeţul Tutovei, ocupat cu grija tristă a inmormĕntării soţiei sale, când veniră agenţii lui Vodă să-l ridice. Cât iubia ţara intreagă pe M. Costin se vede din indemnul ce-i dădeau slujitorii domneşti *să fugă*, să-şi scape viaţa! Dar el, care avea conştiinţa senină, refuză să fugă şi ceru să fie dus la Vodă, să-şi dea seamă de faptele sale. Cupăreştii erau siguri că adus in faţa Domnului, Miron Costin, cu puterea cuvĕntului sĕu şi cu amintirea slujbelor sale vechi şi mari, va potoli mănia bĕtrânului Domn şi va reintra in graţia lui. Deci ei impedicară aceasta, isbutind să capete, dela Cantemir, la masă, ordin ca M. Costin să fie tăiat chiar la Roman. (Dubău Let. T. II, pag. 266.)

Ceea-ce dădù o aparenţă de realitate acusărilor aduse lui M. Costin, că nu este credincios Domniei, erau pregătirile ce făcuse ca să insoare pre fiul sĕu Nicolae cu fata lui Duca Vodă din Constantinopole. Dar Miron, de altă parte, nu putea bănui măcar ca asemene căsătorie putea să fie neplăcute lui Const. Cantemir, după ce avea să intre in incuscrire şi cu acesta, otărit fiind Cantemir să-şi mărite fata cu *Pĕtraşco*, alt fiu al lui Miron Costin. Această nuntă nu se mai făcù in urma uciderii lui Miron Costin, in Decembre 1692.

Miron avù mai mulţi copii: Ioniţă, Nicolae, Pĕtraşco[1]) şi pre Tudosia[2]), care devenì nora lui Gligoraş Spătarul, şi dobăndì ca zestre moşia Bărbeştii (Uricar. t. II, pg. 388).

Ioniţă Costin fu *Serdar* sub Const. Cantemir.

Un act din 1783, Septembre 18, zice că Ioniţă fu Hatman, iar Ion Costin al 2-lea Postelnic, sub ultima domnie a lui Duca Vodă (Letop. t. II p. 31). Acesta avu doi fii: unul numit Nicolae Costin biv vel jignicer şi al doilea Miron Costin Mutul[3]). Nicolae Costin acesta avù trei fiice: pre vorniceasa Casandra, care se mărită cu Iordache Cantacuzino[4]) vel Vornic, şi pre Victoria, care devenì soţia lui Mateiu Hurmuzaki biv vel Paharnic, şi pre Safta ce se mărită cu Banul Ioniţă Creţulescu dela Munteni[5]).

Pĕtraşco Costin, Cămăraş mare sub Const. Cantemir, menit ginere acestui Domn, fu logodit cu Domniţa Safta; nu pare că a trăit mult şi nici lăsă un nume cunoscut.

Nicolae celălalt frate nu avù fii.

Se ştie că acesta este continuatorul croniculuì lui Miron.

Nicolae Costin, Logofĕt al 3-lea sub Const. Cantemir, se insură cu Ileana, fata lui Duca Vodă.

*

Am schiţat cu documente biografia lui Miron Costin. Considerăndu-l ca om politic, noi il aflăm dintre boerii cari credeau că apropiarea ţĕrii de Polonia era unica ei salvare. Cu toată această părere, Miron Costin remăne lipit cu inima de ţară, şi căud ştie cari sunt găndurile duşmăneşti ale lui Sobieski asupra Moldovei, nu mai e cu Polonia, ci cu Const. Cantemir, care la Boian bate oastea lui Sobieski. Aliat cu Cantacuzinii prin Velicico Hetmanul, cu Duca prin N. Costin, inrudit cu Moghileştii, M. Costin fu gi-

[1]) Vezi impărţeala moşiilor lui Miron Costin la cei trei fii in actul din Arch. istorică, partea III, p. 281.

[2]) Vezi Letop. T. II, p. 254).

[3]) Vezi actul genealogiei din 1783 Sept. 28, in mănile urmaşei lui Ioniţă Mutenco. Nepotul lui Miron Costin avea numele de Mutencu fiindcă era *mut*. D. N. Creţulescu posede o copie după acest act.

[4]) Uricar T. II, p. 388.

[5]) Deja un *Costin* a fost luat o fată (a 6-a) a Postelnicului Const. Cantacuzino, zice genealog. Cantac. Munteni din 1707. Acest Costin avu un fiu, Constantin Costin. De el nu ştim nimica ca şi de tatăl sĕu cine era.

nere lui *Ioan Moghilă*, descendent din Postelnicul Teodor Moghilă. Spune aceasta Uricul din Fev. 29, anul 1664 dela Eustrate Dabija VV. publicat in broşura *Eclaircissements sur le question des monastères grecs. Paris, 1859 Octobre.* Inrudit cu neamul Balica (Hatmanul), Costin (M.) este unul din bărbaţii cei mai influinţi ai timpului său. Sub Const. Cantemir, vĕzurăm, nu mai era Logofĕt, şi cu toate acestea *d'Avril Philippe* spune că Domnitorul Moldav obligă pre Miron să presteze jurămĕnt: „*l'illustre Miron, grand chancelier de l'Etat, lequel avec toute sa famille et le grand général (Hetmanul), son parent, parraissent extrêmement attachés aux intérêts de la Pologne*".

Castagnères, ambasadorul Franciei la Poarta Otomană, in un raport către regele său (din 15 Iunie 1690), incă acusă pre Miron Costin „*l'ancien chancelier* et quelques uns de son party" că lucrează in inţelegere cu alţi creştini, adică cu Polonia şi cu Leopold al Austriei [1]).

Adevĕrul e că Miron Costin ţinu, nu cu interesele Poloniei ori ale creştinătăţii, ci cu ale ţĕrii sale, pentru care la trebuinţă ştiu să se şi bată vitejeşte!

*

Terminănd biografia *documentată* a lui *Miron Costin*, dăm aci portretul acestui bărbat, după un *basso-relief* aflat in Bucovina la urmaşi din familia Costin şi reprodus prin fotografie de D. Panaiteanu pictor din Iaşi. Am ridicat altă dată unele bănueli asupra acestui portret. Ele se pot citì in „*Buletinul instrucţiunii publice din 1860.*"

In un viitor articul vom studia, in partea II, pre *Miron Costin* ca scriitor.

V. A. URECHIA.

[1]) Doc. Hurmuzaki t. V. pg. 287.

MIȘCAREA SOCIALĂ LA NOI *)

II

Dacă intorcĕndu-ne privirea dela starea socială trecută, o indreptăm asupra lucrării de reformă intreprinsă de noua generaţiune şi căutăm a degaja, din nămolul de motive parţiale şi secundare, care intră in joc la orice lucrare comună a oamenilor, ideea fundamentală a acelei lucrări, vedem imediat că problema care a format visul tinereţelor noastre nu a fost şi nu putea fi resolvată in mod satisfăcĕtor.

Această problemă era in adevĕr introducerea de odată şi cu toptanul a unei culturi cu totul noue in o ţară picată de veacuri in cea mai adăncă lăngezire şi inerţie. Puterea vitală a vechei societăţi era sleită. Rădăcina instituţiunilor şi a datinelor strămoşeşti care umbriseră ţara in timpurile trecute, se vestejise; trunchiul acelor instituţiuni, lovit de viscole grele in curs de veacuri, ros pănă la măduvă de carii ce-l cuprindeau, nu mai arunca niciun lăstar nou care, prin verdeaţa lui veselă, să acopere goliciunea vechilor crengi uscate. Ruină a timpului, vechiul arbore social devenise inutil, ba chiar stricăcios; in loc de a umbrì pămĕntul pe care crescuse, crengile lui uscate şi frunzişul lui veşted inlătura dela acel pămĕnt şi dela sĕmĕnţa nouă, ce era a i se incredinţa, influenţa binefăcĕtoare a aerului şi a luminei. El trebuia dar inlăturat, pentru ca nouă cultură să devie cu putinţă. Totuş copacul, acum mort de bĕtrăneţe, urmănd legii vecinice ale naturei, aruncase poate pe cănd era in putere, in simburii roadelor respăndite in jurul sĕu, sorginţi de viaţă nouă, menite a reproduce sub altă formă tipul primitiv. Aceste odrasle erau de căutat, de ingrijit inainte de toate; intre ele una sau alta era poate plină de viaţă şi nu aştepta decăt un timp mai priincios pentru a creşte şi a inflorì. A le stĕrpì şi pe acestea odată cu vechia tulpină insemna a lipsì ogorul strămoşesc de o podoabă, poate chiar de un scut viitor. Căt pentru pămĕntul pe care crescuse acel arbore secular

*) Vezi «Conv. Lit.» Nr. 8, 1 Noemb. 1885.

şi in care era să se incerce noua cultură, el era poate incă fecund. Odinioară el purtase multe şi frumoase roade; bătăturit insă in curs de veacuri, el apărea incult şi părăsit; cu toate aceste el putea să cuprindă incă in sinul său sucurile hrănitoare trebuincioase pentru a da o nouă rodire, ba acele sucuri erau poate chiar sporite prin lungul repaos in care zăcuseră. Oricum, producţiunea lui nu mai era să fie curat spontanee ca cea trecută; pe lângă puterile naturei, urma să intre in joc, pentru a produce noua roadă, acţiunea cugetată a omului. Suprafaţa netedă şi indiferentă a vieţei noastre sociale trebuia brăzdată adânc pentru a scoate la lumină, din straturile sociale de jos, elemente noue de fecunditate. Dar aceasta nu era destul; pământului astfel răscolit nu i se putea incă incredinţa sămânţa. Bulgărele grosolan, ridicat din jos in sus, trebuia să treacă incă de multe ori prin grapă pentru a deveni, aşa de fraged, incât aerul şi lumina să poată avea asupra lui o inriurire binefăcătoare. Sămânţa trebuia aleasă şi curăţita cu ingrijire, ogorul insfârşit păzit şi plivit cu băgare de seamă; altfel, in locul grăului ce credeam că am semănat, nu puteam culege decât neghină.

Pentru ca o lucrare de gospodărie socială de felul acesta să poată reuşì, se cereau multe de toate. Mai intăi un plan unitar şi bine cumpănit; apoi, la cei chemaţi de a-l executa, un şir de cunoştinţi variate şi serioase, experienţa practică in maniarea oamenilor şi afacerilor, spiritul pătrunzător care face să inţelegem problema pusă in toată intinderea ei, inima caldă care face să ne identificăm cu lucrarea intreprinsă, insfârşit multe şi puternice mijloace de execuţiune. Mai toate aceste au lipsit.

Mai intăi planul unitar. Daca facem abstracţiune de la politica exterioară, tărâm pe care Românii au ştiut totdeauna ce vroesc, şi pe care au urmărit in mod consecuent ideea odată concepută, vedem că in privinţa tuturor celorlalte probleme sociale şi politice, voinţele au fost dela inceput desbinate şi ideile confuse. Mai mult incă; pe una şi aceeaşi partidă politică, pe unul şi acelaş grup social, ba chiar pe una şi aceeaşi personalitate le vedem că-şi schimbă de azi pe mâine ideea urmărită, mijloacele de acţiune. Viaţa socială şi politică a acestei ţări presintă

de un timp incoace infățișarea unui caleidoscop, in care cea mai mică scuturătură produce schimbarea imediată și totală a grupării elementelor care compun icoana pururea trecătoare. Nimic la noi nu s'a intărit, nimic nu a prins rădăcină. Nici una din ideile numeroase, introduse cu atăta ardoare la inceput nu a fost urmărită măcar timp de cățiva ani, niciuna din instituțiunile noue nu a fost ingrijită, desvoltată. Ne-am apucat de toate fără a sfărși măcar ceva, și astăzi, după o muncă continuă de 25 de ani, după o sbuciumare neintreruptă, ne intrebăm incă cu toții: unde mergem și ce vroim? Această confusiune generală nu e decăt in parte datorită conflictului voințelor, saŭ slăbiciunii caracterelor; in mare parte ea provine din lipsa unor noțiuni clare despre ceea ce sunt societatea și statul, aceste scene pe care se joacă pururea comedia sau drama oricărei vieți omenești. Aceste noțiuni sunt insă neapărate oricui este chemat a conlucra la o măsură socială sau politică; ele pot fi sau resultatul unui studiu teoretic, sau, și mai bine, deduse din experiența practică a vieței; oricum ar fi insă dobăndite, fără de ele nicio lucrare sistematică, consecuentă, nu e cu putință.

Ne vom incerca pănă a nu trece mai departe a face să reiasă ce sunt acele noțiuni.

Din toate relațiile pe care le are individul cu lumea cea din afară de dănsul, relațiile dela om la om sunt cele mai de căpetenie. Născute din simțul de slăbiciune al individului față cu puterile naturei, ele ne-au arătat in curănd la ce inmulțire nesfărșită a mijloacelor noastre de acțiune ne pot conduce; ele au devenit astfel, cu propășirea găndirii omenești, nu numai o pavăză puternică contra amenințărilor dușmane ale naturei, ci și un mijloc de a realiza măcar in parte acea a doua lume, product al impresiunilor exterioare asupra intelectului uman, pe care oricine o poartă in creerii săi și a cărei intrupare solicită in orice moment voința autorului ei. Menite să conserve viața omului prin infrăngerea și subjugarea din ce in ce mai perfectă a naturei exterioare, să dea acelei vieți un ințeles din ce in ce mai inalt prin aflarea de mijloace tot mai puternice de realizare a găndirii noastre, acele relațiuni sunt de esența umanității. Oriunde și ori-

când intâlnim pe om in istorie, il găsim in stare de ființă socială, de *ζῶον πολιτικόν*, după frumosul cuvênt al lui Aristotele. Variând necontenit ca formă și ca conținut, dela cel mai trecător produs al intêmplării, al trebuinței momentane, până la legăturile statornicite pe veacuri, care dau unor părți ale neamului omenesc caracterul lor distinctiv, acele relații cuprind intinderea intreagă a vieței noastre și ca individ și ca neam. Precum in natură lanțul nesfârșit al causalității leagă tot ce este cu tot ce a fost și cu tot ce va fi, așa și istoria popoarelor nu este decât lanțul neintrerupt al relațiunilor omenești. Oricare ar fi formele schimbătoare ale acestor relațiuni care corespund tuturor coardelor firii noastre, ele isvoresc din adâncul acelei firi, ele sunt totdauna producte naturale ale vieței, resultanta scopurilor, aspirațiunilor, muncei noastre zilnice. Astfel, orice societate este o conviețuire organică de oameni, nu o simplă coexistență a lor. Nu suma tuturor indivizilor cuprinși in ea, ci legătura ce există intre acești indivizi e trăsătura ei caracteristică; mai mult incă; acea legătură nu este numai exterioară, mecanică; legile sociale care unesc oamenii intre dênșii nu sunt de asimilat cu mortariul care unește petrele unui edificiu, mânținênd la locul ei pe fiecare din aceste petre in o posițiune totdeauna aceeași; ele se aseamănă mai mult cu forța naturală de o ordine mai inaltă, care grupează și leagă intre ele celulele unui corp insuflețit. Acea forță, deși respectă viața individuală a oricărei celule, o leagă totuș cu altele de felul ei, subordonează pe unele altora, le grupează pe toate mai intâi in organe diverse și distinse, apoi prin coordonarea și subordonarea acestor organe formează trupul intreg. Și, precum viața acestui trup intreg este deosebită de viața fiecăreia celule luate in parte, precum scopul organismului total e diferit și mai presus de scopul părților diverse din care se compune, tot așa viața și scopul societății sunt diferite și de o ordine mai inaltă decât viețile și scopurile indivizilor care o alcătuesc, deși aceștia in unitatea nu in suma lor pururea schimbătoare sunt substrasul ei real.

Necunoașterea acestui caracter organic al societății, a fost și este eroarea fundamentală a concepțiunii sociale

şi de stat pe care o avem, şi in parte causa numeroaselor boale morale de care suferim. Concepţiunea omului de viaţa sa, de scopurile pe care trebue şi poate să le urmărească, de mijloacele cele mai nimerite pentru a ajunge la acele scopuri, se schimbă in adevĕr cu ideea ce şi-o face de posiţiunea sa, faţă cu oamenii in mijlocul cărora trăeşte. După cum se va privì pe sine ca membru necesar al unei totalităţi organice, sau ca element intĕmplător al unei aglomeraţiuni trecĕtoare, sfera şi conţinutul vieţei sale vor fi altele. Viaţa oricărei fiinţe organice nu este decăt intrebuinţarea celor in afară de ea, pentru susţinerea individualităţii sale. Acest proces de asimilare, de intrebuinţare perpetuă, mărginit pentru plante şi animale la asimilarea fisică şi chimică a fiinţelor cu care vin in contact, se sporeşte pentru om la asimilarea forţelor acelor fiinţe, şi mai ales la asimilarea sau intrebuinţarea pentru scopurile sale a forţelor vitale şi intelectuale a semenilor sĕi. Oamenii au incetat a se mănca unii pe alţii, dar nu au incetat de a fi un obiect de lăcomie unul pentru altul. Acea lăcomie şi-a schimbat numai felul. La omul ieşit din starea de sĕlbătăcie primitivă ea nu mai are de scop astĕmpĕrarea foamei trecĕtoare a trupului, ci indestularea foamei mult mai nesăţioase a trebuinţelor de tot soiul, pe care le născoceşte o găndire pururea mişcătoare, şi a căror satisfacere apare celor mai mulţi ca o condiţiune neapărată de existenţă. Spre acest sfărşit facem tributare voinţei noastre nu numai forţele musculare ale semenilor noştri, ci şi forţele lor intelectuale, ba chiar simţirile, afectele lor. Spre a obţine o intrebuinţare ată de intinsă a individualităţii străine pentru scopurile noastre trei căi ne sunt deschise: acea a forţei materiale, a silei, care invingĕnd voinţa celuilalt o subjugă voinţei noastre; acea a convingerii, pe care o facem să se nască in spiritul celuilalt că, in un punct oarecare al existenţei comune, interesul sĕu se intălneşte cu scopul nostru; in fine acea a identităţii scopurilor inşile, care produce conlucrarea mai multor voinţe in modul cel mai firesc.

Intrebuinţarea pe care o face omul de fiecare din aceste trei mijloace de acţiune socială, precum şi gradul pănă la care va căutà a-şi intinde inriurirea asupra seme-

nului său, vor fi diferite după cum el se va considera ca membru unei totalităţi organice sau ca o simplă individualitate, pusă numai prin un fel de întêmplare in contact cu alţi indivizi de felul său. Şi intr'un cas şi in celalt instinctul de conservare, această lege fundamentală a oricărei fiinţe organice, il va face să intrebuinţeze unul sau altul din mijloacele arătate mai sus, spre a obţine conlucrarea altora la scopurile sale. Pe când insă in casul dintâi acţiunea sa va fi temperată prin conştiinţa perpetuă că şi celălalt este un element necesar sau folositor al organismului total, a cărui bună stare importă tot atât ca şi buna stare proprie la desvoltarea totalităţii, pe când intr'un cuvênt egoismul său va fi mărginit şi ţinut in frău prin simţul de solidaritate ce leagă toţi membrii unei societăţi intre ei, in casul de al doilea egoismul său il va impinge cu consecuenţa oarbă a unei legi firesti până la ultimele extreme; celălalt individ nu va mai fi pentru el decât un obiect al voinţei sale, subjugare, de se va putea totală, a căruia va devenì ţelul său favorit. La această subjugare va tinde prin toate mijloacele de acţiune posibile. El nu va cunoaşte decât o regulă de conduită, aceea de a-şi mânţinea cu orice preţ inriurirea asupra semenilor săi, decât un merit la alţii, acel de-a fi cu dênsul, decât o crimă, aceea de a-i sta in cale; purtarea sa aparentă, spusele sale, ba chiar unele din acţiunile sale vor putea să se modifice după trebuinţele momentului, dorul de-a stăpânì şi de-a stăpânì in mod nediscutat şi absolut asupra semenilor săi va rêmânea trăsătura caracteristică a acţiunii sale totale. De se va simţì prea slab pentru a ajunge prin propriile sale puteri la dominaţiunea aşa de aprig dorită, el se va asocia cu alţii impinşi de aceeaşi tendinţă. Indêrêtnic in urmărirea scopului ce şi-a pus odată, el va aduce de multeori in această asociaţiune sacrificiile cele mai mari. ba va desfăşura calităţi, poate chiar virtuţi, care, de-ar fi fost puse in serviciul binelui obştesc, ar fi făcut din el un om eminent. Mlădios mai mult din necesitate decât din fire, el va invăţa in curênd a uita mândria ce o datoreşte naşterii, ori posiţiunii sale sociale, ori inaltei idei ce o are de sine insuşi; după nevoie el va şti să devie umil, sacrificând unora până şi

demnitatea sa personală pentru a putea impune multora orgoliul său. Câteodată va renunța chiar la cunoștința mai bună ce o are despre unele lucruri și-și va subordona ideile de adevĕrul cărora e pătruns vederilor tovarășilor săi, deși știe că sunt eronate; se va nimici pe sine insuși moralmente și intelectualmente numai și numai pentru plăcerea efemeră de-a stăpâni măcar intru câtva, de-a impune altora măcar in parte, voința sau scopurile sale Această desfășurare a egoismului când cuprinde o mare parte a societății e totdauna un rĕu, câte odată chiar un pericol. Din cele trei feluri de-a inriurì asupra semenului său pe care le are omul, acel prin sila materială sau psichologică este, cel puțin in aparență, cel mai indemânatic, in orice caz, când putem să-l intrebuințăm, acel care conduce mai direct la țel. A avea puterea spre a putè silì fără discuțiune și resistență pe semenul său să conlucreze la scopurile sale va fi prin urmare visul de aur al egoismului. Această putere insă in societățile ceva inaintate nu mai e lăsată la usul necontrolat al individului isolat sau al unui grup de indivizi intĕmplător. — Ea își are organisațiunea sa socială, normele, regulele ei de acțiune. Acest organism social, cel mai inalt din toate și singurul care are putința de-a da injuncțiunilor sale o sancțiune imediată și sdrobitoare pentru puterea individuală, e ceeace numim statul. Product natural, ca și societatea, al istoriei și al vieței, menirea lui e de a fi păzitorul, scutul atât al societății cât și al individului. Dacă societatea presintă egoismului personal și acelui a unor grupuri mai mici sau mari, un câmp liber de desvoltare, pe care acțiunea sa e mărginită numai prin propria rațiune, in stat acest egoism ne apare inlănțuit de niște norme generale care nu-i permit de-a se manifesta decât in limitele in care nu devine stricăcios pentru scopurile comunității. Și aceste norme, stabilite in folosul tuturor, au ca sancțiune nu numai autoritatea morală a opiniunii sociale sau a propriei conștiințe, ci puterea materială sdrobitoare a acelei comunități. Această personificare a puterii sociale in stat, pe care o vedem inzestrată cu o voință proprie a sa neatĕrnată și mai presus de voința grupurilor sociale sau ale indivizilor, e forma cea mai puternică a vieței. Așezat, nu pe bazele șubrede ale unei con-

cepţiuni abstracte, ci pe temelia largă şi adâncă a vieţei unui intreg popor, statul cuprinde nu numai interesele momentane şi parţiale ale membrilor unei societăţi actuale, ci şi interesele unui şir indelungat de generaţiuni viitoare; in el se intrupează individualitatea istorică a acelui popor. Fiinţă organică ca şi societatea din care s'a născut el are un organism distins de acel social; pe când in societate forţele active, isvorite din egoismul individual, lucrează oarecum incă in mod neconştiut şi instinctiv şi nu urmăresc in genere decât resultate imediate şi mărginite, in organismul statului vedem că acele forţe ajung la conştiinţa activităţii lor, la o cunoştinţă mai clară a scopurilor de urmărit, la coordonarea şi gruparea acelor scopuri, la subordonarea lor a tuturor la interesele totalităţii. Dacă in viaţa socială urmărim mai ales scopurile noastre personale, dacă chiar urmărirea scopurilor mai largi şi mai inalte o facem din punctul de vedere al satisfacţiunii individuale şi imediate al unei trebuinţi ce o simţim, in stat lucrăm pe lângă present şi pentru un viitor adeseori depărtat, ba de multeori jertfim in vederea acelui viitor depărtat o parte mare şi insemnată a presentului in care trăim. Cu alte cuvinte ordinea şi durata sunt elemente constitutive ale oricărui stat. Prin cea d'intâi, el disciplinează egoismele individuale, le sileşte, la nevoie chiar prin intrebuinţarea puterii materiale, a se cruţa unele pe altele, a conlucra cu toatele la scopul comun; prin cea de-a doua, el leagă activitatea unei generaţiuni cu activitatea celor trecute şi viitoare şi o face numai astfel să devie in adevĕr roditoare.

Deosebirea mijloacelor de acţiune prin care se obţine conlucrarea oamenilor in societate şi in stat trage după sine mărginirea sferei de acţiune a acestui din urmă faţă cu cea d'intâi. Toate interesele, toate tendinţele, toate mişcările sufleteşti trecĕtoare sau permanente formează obiectul diverselor legături sociale, determină formarea de grupuri mai mult sau mai puţin statornice, a căror scop este urmărirea şi satisfacerea acelor tendinte interese şi afecte. Atât cuprinsul cât şi intinderea acelor legături variază in infinit. Unele se pot intinde asupra mai tuturor cetăţenilor unui stat, pot să fie anterioare formării

acestuia, să vieţuiască şi după ce acesta a incetat de mult de-a exista; aşa, de exemplu, legăturile stabilite prin nationalitate, religiune etc. Altele pot avea de scop o trebuinţă mărginită, fie in raport cu numĕrul celor interesaţi, fie cu timpul cât durează acea trebuinţă; aşa, de exemplu, partidele politice, societăţile comerciale etc. Şi unele şi altele nu sunt bazate decât pe liberul consimţimĕnt a celor ce fac parte din ele, fie de altmintrelea acest consimţimĕnt produs prin concordanţa intereselor unuia cu scopurile altòra, fie prin comunitatea de scopuri. Jocul firesc al acestor interese şi scopuri, legătura organică ce il produce va exercita de multeori asupra individului isolat o presiune destul de tare pentru a motiva voinţa sa, nicicând insă această presiune nu se va sporì până la silă materială. Această independenţă cel puţin relativă a individului faţă cu societatea e una din trăsăturile caracteristice ale acesteia. Nu tot aşa in stat; aici coordonarea şi subordonarea voinţelor e silită. In el importanţa scopurilor urmărite pentru organismul intreg e aşa de mare, incât interesul conservării acelui organism reclamă conlucrarea tuturor voinţelor individuale la urmărirea acelor scopuri, şi dacă conlucrarea nu poate fi voluntară ea va trebui să fie silită. Dar numai importanţa scopurilor indreptăţeşte sila, numai siguranţa că puterea nemărginită de care dispune statul nu va fi intrebuinţată decât pentru acele scopuri fac pe toţi să se impace cu această putere, care de câte ori nu este un scut al individului constitue o ameninţare perpetuă a existenţei sale.

Această ameninţare o simţim numai decât de câteori statul, această organizare a puterii sociale, cade in prada tendinţelor egoiste. Libera desvoltare a individualităţii, care este cel mai puternic şi mai firesc mijloc de propăşire, e oprită in o mare parte a societăţii, odată cu turburarea ordinii, care este garanţia neapărată, condiţiunea *sine qua non* a acelei desvoltări. Şi prin ordine se inţelege aicea nu numai ordinea exterioară, oarecum materială a societăţii, acea intervenire a puterii comune care ne impedică de a ne ucide unii pe alţii, ci mai ales acea ordine mai inaltă care consistă in mărginirea puterii pe de o parte la scopurile pentru care a fost instituită, in funcţionarea

ei sigură și regulată pe de alta, de căteori acele scopuri sunt in causă. Armonia firească a mișcării sociale, care face ca munca materială a unuia, lucrarea intelectuală a altuia, aptitudinile cele mai diverse, calitățile intelectuale și morale cele mai contrare, se susțin și se complectează unele pe altele, pentru a conlucra cu toatele, pe lângă atingerea scopurilor individuale care le pun imediat in mișcare, la atingerea scopului mai inalt al societății, e adânc sdruncinată. Pendula regulatoare a orologiului social lipsind, puterea motrice se traduce prin o mișcare desordonată și fără scop, mecanismul atât de delicat al societății se tocește, coardele își pierd puterea de impulsiune, cringurile și roțile siguranța de acțiune.

O asemenea turburare, daca se prelungește cătva timp, poate devenì un adevĕrat pericol social. Din cele trei mijloace de acțiune dela om la om, sila devine acela asupra căruia se ațintesc toate privirile. Eficacitatea ei putĕnd fi pusă in serviciul tuturor intereselor particulare, tuturor ideilor bune sau rele care umplu capetele cele mai diverse, căpĕtarea puterii de a sili devine ținta tuturor acestor interese, preocupațiunea tuturor acestor capete. Toată mișcarea, toată lucrarea socială este subordonată politicei, care tinde a deveni ocupațiunea exclusivă a poporului intreg. Această stare a spiritelor distrage pe de o parte pe oameni dela cultivarea celor doue legături sociale mai folositoare, adică a acelei care constă in identitatea scopurilor, și a acelei care e bazată pe concordanța scopurilor unuia cu interesele celuilalt; ea distruge cu alte cuvinte spiritul de asociațiune liberă și acel de inițiativă individuală; pe de altă parte ea înăbușește in societate acele simțiri mai inalte, acele aspirațiuni ideale, care fac podoaba ei și care in timpurile de grea incercare ii servă de multe ori ca singurul mijloc de scăpare.

TH. ROSETI.

SCRISOARE DESPRE TECUCIU [1]

«Lumea sta pe o schimbare....»

(Conachi).

II

Şase chilometre dela Tecuciu, la moşia Ţigăneşti, ne intimpină pomenirea Doamnei Dafinei şi a soţului ei Eustratie Dabija Voevod. *Doamna Dafina* era baştinaşă din satul, odinioară rezăşesc, Ţigăneştii, şi partea pe care stau astăzi casele şi grădina lui Conachi erau ale ei. Aice se vedea pănă acum un an jăriştea caselor Doamnei Dafinei a lui Dabija Voevod, şi rămăşiţele unei bisericuţe strävechi cu catapeteazma de zid, iar dinaintea jăriştei acestor case, in grădina dela Ţigăneşti, in stinga caselor celor mari de astăzi, se inălţa părul urieş căzut de vënt la 15 Iulie 1838, şi a cărui pomenire a invecinicit-o poezia lui Conachi pe care am citat-o in scrisoarea precedentă.

Doamna Dafina era o femee de mare frumuseţă. Ea a avut bărbaţi, mai nainte pănă a o lua Dabija Vodă, pe Spătarul Costin Ciogolea, căruia Vasile Lupu Voevod i-a tăiat capul la 1653 [2] şi pe Sandu Buhuş Hatmanul, cu care au avut un fiu anume Lupaşco, care au ajuns spătar mare in Valahia şi au luat de soţie o fată a Visternicului Ţërii Muntenesti Iordachi Cantacuzino. Nunta lui Lupaşco s'a făcut in Curtea Domnească din Iaşi [3]. Cu Hatmanul Sandu Buhuş, Dafina a mai avut o fiică anume Nastasia, pe care a dat-o de nevastă Visternicului Moldovei Duca, care mai tărziu a fost Domnul Moldovei [4], Nastasia, atăt de fericită la inceput şi Doamna Moldovei, iar apoi cea mai nenorocită din femei, sfărşindu-şi viaţa in miserie la Ţarigrad [5].

[1]) Vezi «Convorbiri Literare» din 1 August 1885.

[2]) Letop. Moldov. tom. I, pag. 300. Constantin Căpitanul, Istoria Domnilor Ţërii Româneşti, in Magazin. Istorie pentru Dacia tom. I, pag. 300.

[3]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 213.

[4]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 216, 281.

[5]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 246.

După documentele moşiei Ţigăneştii, la 20 Februarie 1664 Dabija Voevod trimite o carte Domnească răzaşilor de Ţigăneşti, scriindu-le că au rănduit pe *Poeana Uricarul* ca să aleagă părţile de baştină ce are Doamna Dafina in moşia Ţigăneşti, şi zicându-le, tot prin acea carte domnească, că el (Domnul) *nu va îngădui să ţie ii* (rezeşii) *loc pintre locurile Măriei Sale Doamnei*, şi le porunceşte să se adune şi să spue lui Poeana Uricarul ce preţ vreau pentru moşia lor, care li se va plăti indată; rezăşii au primit şi li s'a plătit, şi astfel moşia Ţigăneştii a rămas a Doamnei Dafinei şi a lui Dabija Voevod. Lucrarea făcută de Uricarul Poenaru la 1664, s'a intărit şi prin acte şi hotărnicii săvărşite la 21 Iulie 1670 de *Florea părcălabul şi căpitan de Tecuciu* şi de *Ionaşcu Corpaciu biv Vornic*, după moartea lui Dabija Voevod, in urmarea cererii făcute cătră Domnul de atunci de Doamna Dafina; cu care prilej Doamna Dafina şi-a intregit de tot moşia Ţigăneştii, luănd dela rezăşi, cu bani şi prin schimburi, nişte hlize ce mai rămăseseră necuprinse prin lucrarea dela 1664 a Uricarului Poeană.

Doamna Dafina a fost incă o femee cu inteligenţă, cu bărbăţie şi indrăzneală.

La 1664, Eustratie Dabija Domnul Moldovei şi Grigori Ghica Domnul Valachiei, cu serascherul oastei turceşti Sarn-Husani-paşa şi cu şeful oastei tătăreşti Tapangiali Ahmet Aga Elagasi, trimişi din porunca Sultanului să supuie cetatea Leva, au fost bătuţi şi risipiţi, după mai multe lupte, de generalul Nemţilor Zuza. Domnii Români, după această catastrofă, fără să mai aştepte voe dela Vizir, se intoarseră in ţările lor; dar Vizirul trimete după ambii Domni, cari acum ajunseseră in ţările lor, să-i chieme. Grigori Vodă Ghica al Valachiei, temăndu-se şi neincrezăndu-se in Turci, fugì prin Moldova in Ţara Leşască şi la Viena, şi din causa aceasta perdù Domnia; Dabija Vodă se gătea să fugă şi el; dar Doamna Dafina nu-l lăsă, ci il sfătuì să meargă la Vizir. Dabija Vodă se supuse sfaturilor Doamnei Dafina, sfaturi cu care se unise şi Toma Cantacuzino Vornicul, şi au mers la Vizir; acesta văzănd fuga lui Grigori Ghica Vodă şi increderea lui Dabija Vodă, primì pe Domnul Moldovei cu mare cinste, il imbrăcâ cu caftan, şi astfel Dabija Vodă s'a intors tot Domn in Moldova, mulţămită sfaturilor şi indemnărilor Doamnei sale Dafina, şi a domnit cu pace până la 11 Septembrie 1665, căud se săvărşi din viaţă in domnie, şi a fost astrucat cu mare pompă in monas-

tirea Bărnova [1]) sau Bărnovschi din Iaşi, care monastire a inceput-o Barnovschi Vodă, iar Dabija Vodă a săvărşit-o [2]); numai temelia a zidit-o Miron Barnoschi Voevod [3]).

Indată după moartea şi astrucarea lui Dabija Vodă, Doamna Dafina luând pe ginerele ei Duca, care era Visternic mare, a mers la Ţarigrad la Vizirul şi la Căpităniile Porţei, şi aice prin ghibăcia ei şi cu ajutorul boerilor Cupareşti, adecă Ruseteşti [4]) nepoţi ai lui Toma Cantacuzino Vornicul, care erau la Ţarigrad *purtători de grijă de trebile Domniei Moldovei*, isbutì să facă pe ginerile ei Duca, Domn Moldovei, şi in luna lui Ianuar 1666 Duca vodă venì in Iaşi şi se suì pe Tronul Moldovei [5]).

La Ţigăneşti ne intimpină apoi amintirea marelui logofĕt Costachi Conachi, vestit in analele Moldovei, nu numai pentru inaltele dregătorii ce au avut, dar mai ales ca om folositor ţĕrii, invĕţat şi luminat. Marele logofĕt Costachi Conachi s'a născut aice la moşia Ţigăneştii la 14 Octomvrie 1777, şi s'a săvărşit din viaţă tot aice la Ţigăneşti la 4 Fevruarie 1849. Numele din botez era *Alexandru*, dar părinţii şi prietenii il chemau *Costachi*, incăt i-a rĕmas chiar in actele publice, numele de *Costachi*, şi el vorbind despre sine, işi zicea: *Alexandru din botez, iar din gura oamenilor Costachi Conachi.*

Familia Conachi este o familie veche moldovenească, o familie de boeri mari şi cu renume: restrăbunul sĕu *Anghel Conachi* era mare comis [6]); străbunul sĕu *Costachi Conachi* era mare aga şi in urmă mare comis la 1717 sub Mihai Racoviţă Voevod [7]); bunul sĕu *Costachi Conachi* era la 1763 mare paharnic in sfatul Domnului Moldovei Grigorie Calimach Voevod [8]), şi mare spătar sub Constantin Mavrocordat Voevod, la 1769 [9]); tatăl sĕu *Manolachi Conachi*, era la 1783 mare ban [10]), la 1799 biv vel

[1]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 4 — 5.
[2]) Letop. Moloov. tom. III, pag. 85.
[3]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 9.
[4]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 216, 5.
[5]) Letop. Moldov. tom. II, pag. 282.
[6]) Pomelnicul din biserica dela Ţigăneşti.
[7]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 115, 116.
[8]) Uricar. tom. III, p. 56.
[9]) Uricar, tom. II, p. 43.
[10]) Uricar. tom. III, p. 9.

vornic de Ţara-de-jos şi vornic de aprozi[1]), şi la 1802 pentru a doua oară vel vornic de Ţara-de-jos[2]); iar *Costachi Conachi (Alexandru* din botez) slujind ţĕrii in curs de mulţi ani, ajunsese pe la 1834 mare logofĕt al Moldovei[3]). Marele vornic Manolachi Conachi a avut un frate *Gavriil Conachi* care pe la 1804 era mare vornic de Ţara-de-sus.[4])

La satul *Năneştii de jos* sau *Fundenii* din ţinutul Tecuciului, proprietate străveche a boerilor Conacheşti, a murit la 1719 *Monahia Epraxia*. Aceasta in lume au fost *Paraschiva Venin*[5]), văduva lui Anghel Conachi mare comis şi muma comisului Costachi Conachi, care la 1717 fiind aga, a scăpat prin bărbăţia sa pe Domnul sĕu Mihail Racoviţă Voevod de năvălirea Nemţilor cari călcase Iaşii sub conducerea căpitanului Ferenz Emau şi cari spre rĕsbunare, in fuga lor, bătuţi de Vodă Racoviţă, au prădat şi au jăcuit casele din Iaşi ale agăi Conachi.[6]) Paraschiva mai avea incă un fiu *Ion Conachi*. La 1711 când, după catastrofa dela Prut a lui Dimitrie Cantemir şi a lui Petru cel Mare, Tătarii au călcat, au ars şi au prădat ţara de jos a Moldovei, cum niciodată ca atunci n'au fost arsă şi prădată,[7]) Ion Conachi au dispărut, şi rudele sale au crezut că a fost prins şi dus in robie de Tătari. In durerea ei de mamă, Paraschiva Conachi, adunând juvaerurile sale şi bani, s'au dus la Hanul Tătarilor, luând şi scrisori dela Domnul Moldovei Nicolae Mavrocordat Voevod, urmaş al lui Dimitrie Cantemir, ca să rĕscumpere pe fiul sĕu din robie. Nicolae Vodă Mavrocordat isbutise să scoată firman dela Sultan, ca Moldovenii să iee robii inapoi dela Tătari, şi au trimes boeri cu firmanul la Bugeag, fiind Devlet-Gherei-Han acolo.[8]) Paraschiva Conachi se presintă deci la Hanul Tătarilor, cerĕnd pe fiul ei Ioan Conachi şi oferind in schimb bani păgănilor; dar făcĕndu-se cercetare din porunca Hanului, s'a dovedit că Ion Conachi perise, prins şi tăiat de Tătari la gura Oaiei, pe moşia Drăgă-

[1]) Cogălniceanu, Archiva Românească, tom. I, p. 158.

[2]) Uricar. tom. I, pag. 4, 146, tom. IV, pag. 129.

[3]) Izvod pentru rangurile boerilor Moldovei. Iaşi 1835.

[4]) Uricar. tom. I, pag. 160, 207, tom. III, pag. 39.

[5]) Familia *Venin* era o ramură din familia *Conachi* şi era proprietară a moşiei vecine cu Fundenii, — Torceştii.

[6]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 115, 116.

[7]) Letop. Moldov. tom. II, p. 122—123.

[8]) Letop. Moldov. tom. III, pag. 108.

neştii, in jos de târgul Tecuciu; in desnădejdea ei, Paraschiva Conachi intorcêndu-se in ţară, se călugări, luând numele de *Epraxia*, iar pe locul unde perise fiul ei de paloşul păgânilor Tătari, a rădicat o cruce de peatră cu inscripţie despre pomenirea şi soarta nenorocitului tênêr Ion Conachi. Logofêtul Costachi Conachi, in cărţile de pomenire pe care le-au scris la 1833 despre neamul sêu, ne zice că această peatră el a vêzut-o şi a cetit inscripţia de pe ea in douê rênduri pân'atunci, adică până la 1833. Aceste cărţi sau pomelnice, in numêr de douê, scrise cu insaşi mâna logofêtului Costachi Conachi, se păstrează de nepotul sêu de fiică Manolachi Conachi Vogoridi, prieteniei căruia eu datoresc această ştiinţă despre eroica Paraschiva Conachi, in călugărie Monahia Epraxia.

Marele logofêt Costachi Conachi a fost un bărbat invêţat; el cunoştea limba elenă, franceză şi turcească, vorbea şi scriea bine limba franceză a căreia literatură, şi mai ales scrierile filosofilor veacului XVIII ii erau foarte familiare. Conachi cunoştea de rost scrieri de ale poeţilor şi dramaturgilor franceji, şi-i plăcea să declame părţi intregi din ele. Logofêtul Costachi Conachi au avut de profesor pentru limba franceză, in Iaşi, pe un francez distins, emigrat in Moldova, căruia i se zicea obicinuit, in loc de a i se spune numele, *le Régicide*, căci el luase parte in comisiunea care a condamnat la moarte pe Regele Franciei Ludovic XVI. Această lămurire o am dela rudele lui Conachi şi dela mai mulţi contimpurani; ei m'au incredinţat că acel *Régicide* era un bărbat foarte erudit, căit de partea ce luase la moartea nevinovatuiui sêu Rege, şi din această causă pururea serios şi mâhnit; el era un bêtrân venerabil, şi ori unde mergea, se scula toţi dinaintea lui. Romănia a fost in toate timpurile o ţară ospitalieră; aşa, la inceputul secolului, trăiau la Iaşi doue rânduri de emigraţi franceze: una *monarhistă* şi una *republicană*. Intre monarhişti era mai cu seamă Abbatele Lhommé, *Abbé Lhommé*, bărbat foarte erudit dela care a invêţat limba franceză Principii Sturdza, Mihail Cogălniceanu şi alţii; in fruntea republicanilor au fost mai nainte *le Regicide*, profesorul lui Conachi, apoi *Lincourt* şi alţii. Moldova i-au primit pe toţi cu braţele deschise şi cu ospitalitatea străveche românească.

Legofêtul Conachi era un cunoscêtor adânc al limbei româneşti, aşa cum puţini, foarte puţini, o cunosc astăzi. Costachi Negri scria la 1855 despre logofătul Conachi: „Mai de luat aminte

este că toate căte au scris acest bărbat sunt chiar şi numai in limba adevărat românească scrise: mare merit ce din zi in zi se face mai rar, cu amestecul unor năravuri străine pintre ale noastre şi cu necumpănită introducere de nouĕ cuvinte ce aceste trag după sine.“ [1]) Logofĕtul Conachi era mare iubitor şi partizan al creşterii limbei româneşti; el nu se putea impăca cu acei cari fac din ea o limbă necunoscută şi neinţeleasă de ţară, schimonosind-o cu neologismele cele mai indrăzneţe.

Logofĕtul Costachi Conachi era incă geometru şi hotarnic distins, şi invăţătura geometriei a făcut-o in *Scoala Domnească* din Iaşi. Multe moşii, in ţara de jos a Moldovei, işi au hotărniciile şi planurile făcute de Conachi, şi aceste planuri sunt nebănuite pentru exactitatea lor, chiar de inginerii cei mai buni de astăzi. Conachi era şi iurisconsult; voluminoasele *Vasilicale*, care pănă la 1817 a fost legea bĕtrănă a Moldovei, pe lăngă *obiceiurile pămĕntului*, Conachi le cunoştea cu deplinătate, cum dovedesc o mulţime de memorii şi de hotăriri ale sale in pricini complicate, care se păstrează prin archivele Moldovei. La 1815—1816 logofĕtul Costachi Conachi a luat o parte foarte activă la redactarea codicelui Calimah, in comisia rĕnduită de Vodă Scarlat Calimah pentru elaborarea acestui codice, comisie in care insuş Domnul Calimah, bărbat de o invăţătură adăncă, era conlucrător scriind cărţi intregi cu măna sa, —cum mărturisesc contimpuranii Moldoveni şi universităţile din străinătate. [2])

La 1829..., logofĕtul Costachi Conachi (atunci Vornic) a luat parte ca membru in comisia pentru elaborarea Regulamentului Organic al Moldovei. Această comisie a ţinut şedinţele sale in Bucureşti, incepĕnd de la 29 Iulie 1829, fiind impărţită in două secţii (una a Moldovei şi una a Valachiei), ambele presidate de consiliarul de stat al Rusiei Minciaky. Secţia Moldovei era compusă, sub preşedinţa numitului Consiler de Stat, din Vornicul Iordachi Catargiu şi Vornicul Costachi Conachi, aleşi de Obştească Adunare a Moldovei, şi din Visternicul Costachi Cantacuzin (Paşcanul) şi Vornicul Mihai Sturza (in urma Domn Moldovei) numiţi de Preşedintele Divanurilor Moldovei şi al Valachiei Locotenent-General Geltuhin. Secretar secţiei moldoveneşti era *Gheorghie Asachi*.

[1]) «România literară,» No. 6, pag. 73—76 Iaşi, 6 Februarie 1855.

[2]) Păstrez pentru cititorii *Convorbirilor literare* scrierea mea incă inedită «*Istoria codicelui Calimah după isvoare «oficiale moldoveneşti şi străine»*, — pe care o voiu publica curĕnd.

Logofĕtul Costachi Conachi era poet şi filosof, şi cu toate imensele sale bogăţii, era om frugal şi duşman al luxului. Lui i plăcea să facă bine, şi a avut cugetările cele mai generoase pentru invăţătura şi cultura ţĕrii şi pentru aşezămintele de binefacere. Vremea căt dregătoriile ţĕrii nu-l ţinea la Iaşi, el o petrecea aice, la moşia sa de predilecţie *Ţigăneşti*, studiind, cetind şi scriind, şi indeletnicindu-se cu vĕnatul şi cu plugăria. Logofĕtul Costachi Conachi numai este la Ţigăneşti, dar oricare om cult trece pe aice, işi aminteşte nu palate şi bogăţii trecĕtoare şi nesigure, care intr'o clipă pot să peară şi să se stingă din pomenirea oamenilor, căci:

„lumea stă pe o schimbare...“

cum zice el in una din poesiele sale, — ci frumoasele sale versuri, şi omul invăţat care a fost folositor Moldovei.

Logofĕtul Costachi Conachi, a fost, cum am zis mai sus, fiul lui Manolachi Conachi, mare Vornic al Ţĕrii-de-jos; s'a născut aice la Ţigăneşti, la 14 Octombrie 1777. Maica sa a murit născĕndu-l, cum zice el insuş in una din poesiile sale:

„...Am perdut o maică, pe care n'am cunoscut,
Răpind-o cumplita moarte indată ce m'am născut“...

Tatăl sĕu a murit la 7 Martie 1803. Cu cătă duioşie şi cu cătă pietate de fiu, vorbeşte el şi despre această nenorocire:

. . . . . *Sfinte stele, sfinte cer!*
Cum pot fiii se trăească, când părinţii lor toţi pier?...[1])

Conachi a lăsat multe poesii originale şi multe tălmăciri din poeţi şi din filosofi străini. La 1856, fiica sa (singurul sĕu copil), acum reposată şi ea, principesa Catinca Conachi Vogoridi, a tipărit in Iaşi, insărcinănd cu editura lor pe d. Nicolae Ionescu, o parte din aceste, sub titlu: *Poesii, alcătuiri şi tălmăciri de logofĕtul C. Conachi,* cu portretul sĕu in frunte. Această carte este foarte rară astăzi.

In biserica din Ţigăneşti cu hramul Invierei şi al Sfăntului Neculai, zidită de logofĕtul Costachi Conachi, cum intri in măna dreaptă, este un morment; pe peatra de pe acest morment se citeşte următoarea inscripţie cu litere cirilice:

---

[1]) Poesiile logofĕtului Cosachi Conachi pag. 190: *Moartea părintelui meu. 1803 Martie 7.*

„Manolachi Conachi Vornic de Ţara-de-jos săvărşitu-s'au din viaţă la 1 Mai 1803.

Ecaterina, fiica sa, soţia Căminarului Ioniţă Sturza, săvărşită la 1827.

Smaranda, născută Donici, nora sa, 1 soţia logofĕtului Costachi Conachi, săvărşită la 1831 Octombrie 12.

Costachi Conachi, care din botez Alexandru, logofĕt şi cavaler de sfăntul Vladimir, născut la 14 Octombrie 1777, săvărşit din viaţă la 4 Februarie 1849 la 2 oare dimineaţă,— zac şi odihnesc sub această peatră.“

Logofătul Costachi Conachi a inceput a face poesii la 1802, cel puţin din poesiile sale căte ni s'au păstrat cea mai vechie poartă această dată. Conachi era atunci de 25 de ani. Alexandru Moruz Voevod, Domn vrednic şi luminat, domnind atunci in Moldova, şi zidind spitaluri şi inzestrăndu-le, aducĕnd ape prin oraşele din ţinuturi şi in capitala Iaşi, uşurănd birul, alcătuind legi, dedea un mare sbor *Academiei Domneşti din Iaşi*, şi harizea boerii şi scutiri tipografilor ce tipărea in Iaşi cărţi romăneşti.—Musa lui Conachi i au indreptat versuri de laudă:

„Slava, ce 'ntovărăşeşte
Lucrurile minunate,
Acum iarăş iţi găteşte
Cununi de flori nestricate.

Şi *Pomenirea* ce scrie,
Cu slove nevindecate,
Faptele cu vrednicie
Ce 'n lume ai revĕrsate,

Astăzi inimele-adună
Şi intr'un gănd le uneşte,
Ca să-ţi aduc' o cunună
Ce 'n veci nu se veştejeşte.

După ce cu 'ndestulare,
Din milă cu bunătate,
Aduci ape curgĕtoare
In oraşele 'nsetate,

Ai lesnit cu păsuire
Darea birului in ţară,
Şi cu dreaptă cumpĕnire
Ai făcut-o mai uşoară.

Nu deosebeşti obraze
In vreme de judecată,
Nici bogatul impilează
Pre vĕduva apĕrată;

Ci păzind o cumpĕnire
In stările noastre toate,
Judeci fără părtenire
După lege cu dreptate...[1])

De aici inainte Conachi a scris multe poezii şi a tradus in versuri multe altele. Ca să fac cunoscute lirismul, bogăţia şi puterea versurilor sale, voiu cita mai intăi unele bucăţi din poesiile sale originale:

Amorul ca şi ostaşii
Se 'narmează, se porneşte,
Dar nu răneşte vrăjmaşii
Ci pre cei care-i iubeşte.[2])

Intre mii de păserele
Resună, cu vers plăcut,
Glasul bietei turturele
Ce soţia şi-au perdut...
Ş'al meu dor de despărţire
Cu bocet aşa zicea:
Ah! poate fi fericire
In lume fără de ea?...[3])

---

[1]) Conachi, poezii, paa 196—202.
[2]) Conachi, poezii, pag. 15.
[3]) Conachi, poezii, pag. 21.

Eşti nurlie, eşti frumoasă,
Eşti şi blândă, n'ai pornire;
Dar atâta de ciudoasă,
Incât alta nu-i in fire.
Cineva moară şi peie
Chiar la picioarele tale;
Plângă-se şi milă ceie,
Cuprins de plâns şi de jale;
Dac'ai apucat odată
A-l svârli in chinuire,
Calci şi legi şi firea toată,
Şi-l omori fără simţire... [1])

Umbreluţă norocită,
Ia sama că eşti menită
Să umbreşti un obrăjel
Plin de nuri şi frumuşel.
Cată să mi-l păzeşti tare
Şi de vênturi şi de soare;
Şi când alţi ochi i-or căta,
Să te pui drept faţa sa:
Că tu, umbreluţă, ştii
Că il tem şi de stihii... [2])

Conachi a fost un mare iubitor al frumoaselor, — dar un ideal nu l-a părăsit niciodată, şi acest ideal a fost *Zulnia* a cărei dor şi nume l-a simţit şi l-a şoptit pretutindene şi până la sfârşitul său; aceasta a fost soţia sa *Smaranda,* fiica lui Manolachi Donici, care in intâia căsătorie a fost soţia Visternicului Petrachi Negri. După moartea Visternicului Petrachi Negri intimplată in Chişinău, la 12 Martie 1824, Smaranda Negri, văduva sa, avênd din *prieteşug amor* cu Logofătul Costachi Conachi, deveni soţia sa. Conachi, in dragoste, ii schimbase numele din Smaranda in *Zulnia*, cum ne zice in poesiile sale [3]). Logofeteasa Zulnia Conachi a murit la 12 Octombrie 1831 [4]).

---

[1]) Conachi, poezii, pag. 126.

[2]) Conachi, poezii, pag. 127.

[3]) Conachi, poezii, pag. 150, 141, 283.

[4]) Conachi, poezii, pag. 141. Vezi şi inscripţia de pe peatra mormêntală, citată mai sus. — Cât de frumoasă şi plină de simţire şi de duioşie, este poesia sa *Pe năsălie (1831 Octombrie 15)*, la ingroparea soţiei sale!... (Poesii, pag. 142—144).

Slănicul cu apele sale, cu plaiurile sale frumoase şi romantice, cu stăncele sale inalte, a fost din vremi depărtate un loc de vindecare şi de petrecere a Moldovenilor. Aici cineva işi mai căuta de sănătate, mai lăsa la o parte cele griji şi nevoi, mai resufla aerul tare şi liber al munţilor, işi mai inălţa gândirea şi inima prin aceste locuri retrase, de cugetare şi de poesie. La 3 August 1819 Conachi, vizitând Slănicul, nu putea să nu-i spuie ceva, ca poet, — şi iată poezia sa intitulată *Slănicul, 1819, August 3.*

Muritor, ce vii aicea viaţa să ţi-o prelungeşti,
Ia sama că'n toate celea periciunea tu găseşti:
Munţi se pornesc, stănci se sfarmă, isvoare şi curg şi seacă,
Copaciul creşte şi cade, părăele petre 'neacă,
Muşchiul, ce-l calci cu piciorul, este earba din vechime,
Strălucitor putregaiul, au fost copac cu mărime!
Cărări vezi pe petre roase? urme de om insemnează;
Găseşti pământ ars de focuri? la vatra ta cugetează.
Lumea stă pe o schimbare: toate trec... şi mor şi per;
Dar şi moartea este viaţă pentru cei cari o cer!..." [1])

Când scriea aceste versuri, la 1619, se găsea la Slănic şi iubita sa *Zulnia*. După 26 ani, adecă la 1845, Conachi vizitând ear Slănicul, zicea cu jale:

Apoi dar scris a fost incă
Să te mai vĕd, 'naltă stăncă!
Să te mai vĕd, dar vai mie!
Nu cu draga mea *Zulnie*,
Ci singur, ca vai de mine,
Alb şi rece, ca şi tine...
Dar unde-i copaciul mare,
Ce lipit de a ta stare,
Cu aceste se cinstise
De amor cuvinte scrise:
Călătorule nu trece: stă, citeşte şi cunoaşte
Că amorul cel mai straşnic, din prieteşug se naşte...[2])

La 1846 Iulie 2, Logofătul Conachi visitează ear Slănicul, acest loc unde cu 27 de ani inainte se intălnise cu Zulnia:

Zulnia cea mai frumoasă decât zorile la faţă,
Intre flori 'naltă ca crinul, cu ochii muri de negreaţă...

[1]) Conachi, poesii, pag. 133.
[2]) Conachi, poesii, pag. 134.

Acum preumblându-se pe aici, el zicea:

Adeseori, în pustiul acest de munți ocolit,
Gândul meu sburând colindă a lui împrejur câmpesc,
Și mai nimic nu găsește să fi rămas nesmintit
Din ceea ce-au fost odată, în ceea ce azi privesc:
Stâncele ce făceau vârfuri pe poale sfărmate stau,
Colnicile, costișele, în ripe largi s'au schimbat,
Uriașii din pădure din cenușa lor frați dau,
Și apele primblărețe de ici colea s'au mutat!...
Toate stau pe-o schimbare, dela cer până la pământ:
Căci schimbarea este viața feluritelor ființi.
Contenesc dar de a mă plânge: că ce-am fost acum nu sunt,
Și că colea mi-i aproape către alte locuințî... [1])

La 1847 în Iulie, Logofătul Conachi visita Slănicul pentru cea de pe urmă dată [2]); el se apropiea acum de sfârșitul său:

Săracelor tinerețe!
Călătoare și drumețe
Pe minută și pe cias:
Chiar ca niște viorele
Și timpurii brândușele,
Viața vi-i cât un popas!
Eri și astăzi înflorirăți,
Mâni și poimâni viețuirăți,
Și mai poimâni v'ați trecut...
Nelăsând pe urma voastră
De cât uitarea cea proastă,
Un biet trup zidit de lut! [3])

Poesia sa *Amor! la a ta putere...* este în adevăr Anacreontică:

Amor! la a ta putere deacum nu mă mai închin:
Na-ți și arc na-ți și săgeata, na-ți și ghimpul cu venin,
Căci la invalizi ca mine, ele nu se mai cuvin.

Te-am slujit, cât am fost tânăr, cu credință precum știi,
La năvăli și la retrete, în cetăți și pe câmpii:
De multe ori pentru tine chiar mort am fost între vii!

[1]) Conachi, poesii, pag. 136.
[2]) Conachi, poesii, pag. 137.
[3]) Conachi, poesii, pag. 176.

Mergi şi du-te de la mine, frumuşelelor să spui:
Că acela ce prin versuri le-au slăvit in viaţa lui
Acum este ún scheletru răzemat de cărja lui!..." [1])

La 1847, in luna lui August, Conachi visita Borsecul din Transilvania, şi Musa sa face istoricul apelor de acolo [2]).

La 6 Aprilie 1848 Conachi scriea:

„Precum ştii că este o floare
Ce se'ntoarce după soare:
Asemenea după tine
Umblă inima din mine"... [3])

La 4 Februarie 1849, Conachi se săvărşea, din viaţă: privighetoarea din livada dela Ţigăneşti a tăcut!...

Logofătul Conachi a scris şi *versuri de cântece (cântece de lume)* cari s'au făcut poporale. Din copilărie am auzit cântându-se de lăutari cântecele sale duioase:

Zori de ziuă se revarsă
Şi eu ochii n'am închis!
Cum să-i închid când ei varsă
Peraie de foc aprins?...

sau:

Până' a nu răsări zori,
La Moldova 's călător.
Vai mie! de câte ori
Oiu să leşin ş'oiu să mor... [4])

sau:

Deacum nădejdele toate dela mine s'au sfârşit,
Mor luându-mi zioa bună dela ceea ce-am iubit..."

[1]) Conachi, poesii, pag. 178.
[2]) Conachi, poesii, pag. 180.
[3]) Conachi, poesii, pag. 208.
[4]) Această poesie Conachi au compus-o la 1821, intorcându-se din Basarabia in Moldova, după răsmiriţă. *Zulnia* rămânea in Basarabia cu soţul ei Petrachi Negri, la moşia Sângera.

sau :

Am lăsat lumea şi slava, şi'n pustii m'am ingropat,
Ca să scap măcar cu viaţa de durerea ce mi-ai dat!..

sau :

Ah! zilelor fericite,
Ce'n pustii am petrecut,
Cum vĕ vĕz acum sfărşite...
Cum vĕ vĕz că aţi trecut!
Cu iubita mea in braţe,
Zi şi noapte petreceam:
Şi de poate fi vreo viaţă
Mai plăcută, eu nu vream.
Scripcă jalnică, duioasă! rĕspunde la ahtul meu,
Şi spune in lumea toată cele ce pătimesc eu..."

sau :

Mĕ sfărşesc! amar mĕ doare,
Milă nu am cui să cer:
Toate sunt nesimţitoare,
Şi pe pămĕnt şi in cer!...

sau :

Doi ochi porţi
Ce fac morţi...
Ca nişte gelaţi!
Şi arunci
Tot in munci
Pre amorezaţi!
Nu-i opreşti,
Ci-i porneşti
La săgetături...
Se pornesc
Şi robesc
Pre toţi cu a lor nuri!
Dar măcar
Că au dar
De pot chinui,
Mĕ primesc
Să robesc
Lor pân' ce-oiu muri... [1])

[1]) Conachi, poesii, pag. 47, 57, 81, 87, 99, 106, 108.

Logofătul Conachi a scris in tot felul de versuri. Eată, de esemplu, versuri de *terța rima:*

Ah! ochilor muri!
Vii și plini de nuri
La căutaturi,

Cât de infocați
Sunteți când căta̧i
La amorezați!

De gene umbriți,
Par'că răpeziți
Săgeți, de răniți!..

De posomoriți:
Voi și pedepsiți
Voi și omoriți!

Ear de vĕ zimbiți,
Viață dăruiți
Celor ce-i iubiți!

De dragoste plin,
Cu plăns, cu suspin
Scheptrul vĕ inchin!..

Că sunteți lăsați
Din fire'mpĕrați
Preste ceialalți! [1])

Conachi a scris acrostiche *(numi)* la *Casandra, Anica, Lucsandra, Casandra* (alta), *Elenca, Marioara, Marioara* (alta), *Casandra* (alta), *Maria, Casuca* și alte.

Pentru a vedea puterea și bogăția limbei logofĕtului Costachi Conachi, să citim căteva versuri din *scrisoarea către Zulnia:*

„Amar mie! in ce valuri norocul ne aruncară!
Nu știu mai trăesc pe lume, sau de lume sunt afară?

[1]) Conachi, poesii pag. 59—60.

Şi de sunt, şi de am viaţă, dar lumea ce-mi foloseşte,
Când a ochilor mei lume din vedere imi lipseşte?...
Soarele ce eu cu plânsul il intimpin când rĕsare,
Şi luna ce mĕ găseşte in suspin şi in oftare,
Pentru mine nu colindă decât un cerc de durere!
Mĕ vaet şi zi şi noapte, dar in zadar! că scădere
Nici este, nici va fi poate, la a despărţirii jele!
Cine au iubit ca mine va crede durerii mele...

Ah! Zulnio, mai ţii minte zioa 'n care a ta faţă,
Cu lacrimi ca trandafirul in roua de dimineaţă,
Rumenă de ruşinare şi cu nurii inflorită,
Cu-o căutătură blândă, de amor povăţuită,
Ai zimbit cu indurare de o dragoste ferbinte
La a mele jurămĕnturi, la a mele rugăminte?
Ce făceam insă atuncea?... Acufundat in uimire,
Ca de-un trăsnet ce răpeşte a sufletelor simţire,
Ca de-un fulger ce-l vĕd ochii şi işi perd lumina toată,
Ca de-o armă arzĕtoare inima mea săgetată,
Cu ochii boldiţi la tine, in genunchi, fără suflare,
Cu mănele incleştate de ale tale picioare,
Aşteptam dorit rĕspunsul de-o plecare fericită...
Intr'acel cias insuşi viaţa, din cursul ei stingherită,
Se sfârşea de bucuria nădejdei indulcitoare
De-a te căştiga, Zulnio... Ah! Doamne, intr'acea stare
Mai fost-au vr'un om pe lume ca să cread'a mea durere?
Tu singura mea stăpână, tu viaţă, tu mângăere!...
Ai simţit... şi'ndată mila, din sufletul tĕu pornită,
Cu rumen de ruşinare pe faţa ta zugrăvită,
Şi cu tremurul de spaimă, lipsită de cuvĕntare,
Ţi-ai mărturisit durerea numai prin imbrăţoşare...
Ş'ai primit ah! norocire! supt copaciul acel mare,
Ce pare că-l vĕz cu ochii şi acum in depărtare,
Ai primit, drept chizăşie, cerul, stelele şi luna,
Viaţa mea şi a ta insăşi, că te-oiu iubì totdeauna!...
. . . . . .
. . . . . .
Unde-i acea vreme, dragă, ah! dragă şi mult iubită!
In care, cu tine 'n braţe şi tu de mine lipită,

Petreceam zilele noastre in pustiiul acel mare?
Vai mie! zisei pustiiul.... şi in inimă mĕ doare!
Mĕ doare.... c'acolo numai am trăit in fericire,
Am gustat hazul din lume cu plac şi cu mulţămire!..
Acei munţi pănă la nouri, acele stănci despicate,
Ce resunau de suspinul dragostelor infocate,
Aci copaci 'nalţi şi măndri, marturi, cu a lor umbrire,
De desmierdări, de voroabe, de libov şi de iubire,
Potica acea vestită ce-o treceam cu grabă mare...
Dar ne inlesnea prilejul de-o furişă sărutare...

. . . . . .

. . . . . .

Ah! ibovnică slăvită, unde mai eşti acum oare?
Aruncată de un tiran... in vr'un loc cu depărtare,
Jalnică şi necăjită, in suspinuri zi şi noapte,
De mai ai zare de viaţă... unde vei fi asvărlită,
Zi, cetind astă scrisoare in lacrimi şi plăns urzită,
Am o inimă in lume care ştiu că mĕ iubeşte...

. . . . . .

. . . . . .

Ars am fost de-a ta iubire, ah! căt te-am iubit de tare,
Dar această despărţire m'au aprins cu foc mai mare!
Jurămĕnt iţi fac din suflet că şi cerul şi pămĕntul
De s'ar strămuta, Zulnio, eu nu mi-oiu schimba cuvĕntul·
Altă stea de proslăvire, alt luceafĕr de 'nchinare!

. . . . . .

. . . . . .

Alerg, mĕ duc şi vin earăş, cufundat intr'o tăcere:
In dureri cunosc viaţa şi in viaţă tot durere!
Caut, cerc stăncile toate, mĕ ingrop in adăncime,
Petrecerea mi-i plăcută intru intunericime...
Acolo neadormită pustnica privighetoare,
Bocindu-se cu durere de-o asemene 'ntĕmplare,
Se vaită şi se plănge, mĕ ascultă, me jeleşte...

. . . . . .

. . . . . .

Toate-mi par acum schimbate, toate-mi par a fi urite:

. . . . . .

Numai au nicio plăcere, numai au nicio pornire!...
Ah! ce simţire să aibă, şi ce gust să le mai vie
Căud nu eşti, dragă Zulnio, să le dai *viaţa cea vie?*...

M'am lepădat de tot gustul armelor omoritoare:
Să despart o păsărică, mĕ 'ngrozeşte a mea stare...
Cum să despart, vai de mine! când imi fac inchipuire
De durerea şi necazul care vin din despărţire?...
Cetitul, care 'ntr'o vreme risipea a mele gânduri,
Acum nu mĕ mai ajută; căci cetind in mii de rĕnduri,
A tale scrisori duioase, de amor insufleţite,
Mĕ cufund in intuneric de gânduri mai amărite!
Ah! şi scrisul nu-mi sporeşte decât numai cătră tine
Mâna mea se oţăreşte a 'nsemna pricini străine!
Aşa dar, dragă Zulnio, depărtat de-a tale braţe
Am ajuns intr' acea stare, unde sunt mort cu viaţă!
Ingâmfatele protivnici ce se au la vr'o părere,
Şi te pomenesc cu pismă şi acum in nevedere,
In zadar mai pun silinţă, cu vr'un gând de rĕutate:
Cine-o iubi pe Zulnia a iubì alta nu poate!..." [1])

Ce poesie! ce inchipuire! şi ce limbă frumoasă in toată această *Scrisoare către Zulnia*, care este fără indoeală, una din cele mai frumoase poesii româneşti. Să insemnăm espresiile: *rumenă de ruşinare... ruşinare* este ceea ce franţuzeşte zicem *pudeur*, cu totul alta decât *ruşine — honte; jelnica : jelnic* este *triste* (dela *jele — tristesse) jalnica* este *à plaindre* (dela *jale — plaindre.)*

Traducerile in versuri ale logofĕtului Conachi, câte s'au publicat, sunt următoarele: *Iulia către Ovidie, Cătră Leandru ce nu vinea, Eloiza către Abailard, Cruzii Elini cu jertvă* şi *Cercare de voroabă asupra omului.*

Toate ne dovedesc puterea şi frumuseţa stilului lui Conachi şi cunoştinţa deplină a limbei de pe care traducea. Să le cercetăm şi pe aceste.

Iulia scrie lui Ovidiu, exilat la Tomi:

„De mai ai zare de viaţă, in niscai locuri pustii
Ce sunt locaş la sĕlbatici, şi de surgun nu mai ţii,
Zi, cetind aceste stihuri ce amorul le urzeşte:
Am o inimă in lume care simt că mĕ iubeşte!
. . . . . .
. . . . . .

[1]) Conachi, poesii, pag. 41—46.

Te voiu iubì totdeauna... dar nu te-oiu vedea 'n vecie:
Căci aşa voeşte August... Ah! Doamne ce grea urgie!...
Ce surgun! ce despărţire! şi ce noapte 'nfricoşată!
Noapte in veci de durere pentr'o biat'amorezată!
Defăimănd atunci cu totul pe cer, pe noroc, pe tată...
Vream să viu să te vĕz ăncă pentru cea de apoi dată!
De abea simţii cu frică că mi te răpesc din braţe,
Locul acel cu căldură unde dormeai cu dulceaţă,
Şi indată, cruda moarte printr'un leşin de peire
Străbătĕnd intr'al meu suflet, rĕmăsei fără simţire...
Lumea se intunecară la ochii unei uimite,
Căci, perzĕndu-te pe tine, zilele imi sunt răpite!
Dar apoi m'am trezit earăş... căci amorul cu 'nfocare,
Pentru mai multă pedeapsă, m'au intors dela perzare.
Ce făceam insă atuncea?... in tăcere cufundată
Te cătam cu ochii numai, printr'o lume tulburată.
Şi te prohodeam cu lacrimi... cănd a vĕntului pornire,
Ca să-mi lipseşti din vedere, te-au depărtat cu grăbire!...
Gănd ind la această groază, ca cănd n'aş fi-avut opreală,
Am sburat la malul mării, intr'un fulger de clipeală...
Rĕsuna apa cu groază de un ţipĕt plin de jale,
Şi abea vedeam de lacrimi, şioiul undelor sale...
Şi uităndu-mĕ spre tine pe luciul cel de mare,
Vream să privesc cu dealungul a drumului tĕu urmare...
Ah! a despărţirii noastre mărturie 'ncredinţată!
Imi părea că-ţi vĕz şi urma, pe năsipuri insemnată.
Aşa de dureri cuprinsă, in necazul acel mare,
Vream să inşăl păzitorii, şi să mĕ arunc in mare,
Strigănd: Ah! cănd să se poată apa cu a sale valuri
Să m'arunce 'ntr'o clipeală pe-acele dorite maluri,
Unde tu, privind cu lacrimi, marea cea infricoşată
Să găseşti pe a ei margini draga ta amorezată...
Şi iubind-o şiatuncea, de groaza morţii schimbată,
S'o mai stringi incă in braţe, pentru cea de apoi dată!
Dar nu ne-au iertat norocul nici atăta mulţumire,
Ci m'au dat ear la palatul unui tată cu cumplire,
Sau mai bine-a unui tiran fără de milostiviri!...
Crudul! pricinuitorul unei vecinici despărţiri,
Carele oftări n'ascultă, nici de lacrimi se sieşte,
Şi'n ciasul peirii mele pare că se veseleşte!...

Cu ce cuvênt indrăzneşte şi la gust să mĕ sileascâ?
Au in inimi, ca şi'n Roma, voeşte să 'mpĕrăţească?
Ah! impĕrat fie-al lumei, şi cu rĕsboiu şi cu pace,
Şi pentru-a ei norocire hotărească cum ii place;
Eu ceiu a ta inimioară... peste care 'mpărăţisem,
Şi n'oiu schimba nicicum schiptrul alegerii ce făcusem.
Dar de ce te-au pornit oare in surgun cu grozăvie?
Tremură, crudule tată, tremură de-a mea urgie!
La neamul unui ibovnic nu mai arĕta cărtire:
Căci intre oameni nici este nici se 'ncape osebire.
Il iubesc! s'au sfirşit toate: am hotărit soţ să-mi fie:
Căci nu socotesc drept vină că ţi-i urit numai ţie.
De n'a vrut cerul să-l tragă din neamuri strălucitoare,
Dar e intocma cu tine, după căte daruri are.
Or in ce puteri te afli, să ştii că pe om cinsteşte
Duhul cel cu vrednicie, ear nu schiptrul ce luceşte.
Aşadar, dragă Ovide! mĕ fălesc cu-a ta iubire,
Şi dintre toţi impĕraţii te aleg cu mulţumire.
Strălucitii tĕi protivnici in zadar mai pun silinţă
Să căştige inimioara ce ţi-i dată cu credinţă!

. . . . . .

. . . . . .

Deabia zorile luceşte, şi doresc de asfinţire:
Pentrucă, şi zi şi noapte, inima mea e in clătire...
Reşchirat pe piept imi zace pĕrul tot in necătare,
Şi prin sin şi-au făcut drumuri a lacrimilor vĕrsare!..,

. . . . . .

. . . . . .

Toate-mi par că sunt părtaşe nevoei ce mĕ cuprinde...
Şi simt că in toată lumea oftatul meu se intinde!
Nălucire! tu eşti numai durerii mele primită:
Căci citind, şi zi şi noapte, cu poftă nepotolită,
Acele stihuri de focuri ce-s din dragoste făcute
Ca niste semne de gusturi, in răpiri de-amor născute...
Cartea ce te invĕţasem, ah; cartea cea infocată,
La care eu ucenică ţi-am fost ţie 'ntăiaşi dată,
Citind-o... amare lacrimi pe obrazul meu se varsă:
Căci citesc a tale stihuri cu inima de foc arsă...
Acele stihuri inalte ce au scos la arĕtare
Pe Afrodita aprinsă de amorul cel mai mare!

O! voi cei ce veţi cetì-o! o, voi neamuri viitoare,
Acea carte strălucită[1]), cetiţi-o cu poftă mare:
Căci n'arată niscai jocuri de vr'un duh cu lenevire,
Ci e rodul cu credinţă a plecărilor din fire!
Un amorezat, o tineri! vĕ invaţă, şi voeşte
Să vĕ dea şi voĕ legea care il insufleţeşte:
Căiam fost singură dascăl, o spun tuturor de faţă,
Şi că legile iubirii le-au făcut pe-a mele braţe.[2])

Să citim căteva părti din traducerea logofĕtului Conachi a scrisoarei de dragoste: *Eloiza către Abeliard.* Conachi a tradus această poesie din poesiile lui Colardeau: *Lettre amoureuse d'Héloise à Abailard.*

Eloisa scrie lui Abeliard, din mănăstirea d'Argenteuil, unde ea se călugărise:

„Intr' acest pustiu şi tainic loc de nevinovăţie,
Unde pacea cu tăcerea, au a lor impĕrăţie,
Şi sufletele, supuse la pravili măcar şi grele,
Urmează faptelor bune, cu plăcute ostenele,
Ce furtună tulburată şi odihnei surpătoare
Se ridică in simţirea unei biete muritoare!...
. . . . . .
. . . . . .
O, voi, surori liniştite, in pace nevinovată
De care amorul incă nu s'a atins niciodată,
Voi ce nu cunoaşteţi alta, decăt acea pocăinţă,
Ce-i cu totul depărtată dela a mea cunoştinţă,
Şi fiind acufundate, in duh de sĕlbăticie,
Nu cunoaşteţi ce-i amorul, nici ce-i a lui tiranie,
Voi in scurt, ce avĕnd găndul numai la Dumnezeiri,
Iubiţi prin obicinuinţă, ear nu că simţiţi iubiri:
Căt sunteţi de fericite, căt răvnesc a voastră stare!
Că petreceţi zile line, şi nopţi fără tulburare!...
Nicio patimă nu cearcă a voastră proastă simţire,
Dar, vai mie! intre mine şi 'ntre voi, ce osebire!

---

[1]) *Ars Amandi.*

[2]) Conachi, poezii, pag. 212—219.

Eu iubesc şi arz in pară, la resăritul de soare,
Şi mĕ vaet cănd apune, că arz incă şi mai tare!
Şi de recoare de noapte mĕ arz fără conteniri,
Şi de dorm, dorm tot cu visuri, de-a dragostei pătimiri.
Abia somnul imi inchide genile cu lăcrimare,
Şi amorul mi s'arată, cu aripi dismerdătoare,
Mĕ alintă, şi-mi sfeteşte acele nopţi fericite
Ce petreceam intr'o vreme, cu desfătări insoţite,
Atunci şi tu eşti cu mine, te sărut, te ţiu pe braţe,
Şi cu inima saltată, printr' acea dulce viaţă,
Focu 'n mine se aprinde, mĕ turbur de desfătare
Şi-acea dulce nălucire, că-i aeve mi se pare.
Dar căt de puţin, vai mie! ţine acea mulţămire,
Căci deşteptarea ridică perdeaoa de nălucire...
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Dar ce zic! moartea sosește, o sfăntă Dumnezeire
Ce făgăduești viaţă, in raiul de fericire,
Ridică pe Eloisa in ceata nemuritoare,
Dar ii dă amorezatul, care a iubit-o tare,
Abeliard s'au sfărşit toate, dela moarte ni-i scăparea,
Ah, vin de-mi inchide ochii, vin de-mi ţine luminarea,
Căci negreşit per; amorul perzĕnd a luminei zare,
Vin să-ţi dau cel de pe urmă şi suspin şi sărutare".[1])

Se vedem originalul după care a tălmăcit Conachi, să socotim dacă cuprinde versuri mai fericite:

„Dans ces lieux habités par la simple innocence,
Où règne, avec la paix, un éternel silence,
Où les cœurs, asservis à de sévères lois,
Vertueux par devoir, le sont aussi par choix;
Quelle tempête affreuse, à mon repos fatale,
S'élève dans les sens d'une faible Vestale!...
. . . . . .
. . . . . .

[1]) Conachi, poezii, pag. 226 - 236.

Chères sœurs, de mes fers compagnes innocentes,
Sous ces portiques saints colombes gémissantes,
Vous qui ne connaissez que ces froides vertus
Que la religion donne... et que je n'ai plus;
Vous qui, dans les langueurs d'un esprit monastique,
Ignorez de l'amour l'empire tyrannique;
Vous enfin qui, n'ayant que Dieu seul pour amant,
Aimez par habitude, et non par sentiment;
Que vos cœurs sont heureux, puisqu'ils sont insensibles!
Tous vos jours sont sereins, toutes vos nuits paisibles:
Le cri des passions n'en trouble point le cours.
Ah! qu' Héloïse envie et vos nuits et vos jours!
Héloïse aime et brûle au lever de l'aurore;
Au coucher du soleil elle aime et brûle encore.
Dans la fraicheur des nuits elle brûle toujours:
Elle dort pour rêver dans le sein des amours.
À peine la sommeil a fermé mes paupières,
L'Amour, me caressant de ses ailes légères,
Me rappelle ces nuits chères à mes désirs;
Douces nuits, qu'au sommeil disputaient les plaisirs.
Abailard, mon vainqueur, vient s'offrir à ma vue,
Je l'entends... je le vois... et mon âme est émue:
Les sources du plaisir se rouvrent dans mon cœur;
Je l'embrasse, il se livre à ma plus tendre ardeur;
La douce illusion se glisse dans mes veines.
Mais que je jouis peu de ces images vaines:
Sur ces objets flatteurs, offerts par le sommeil,
La raison vient tirer le rideau du réveil...
. . . . . .
. . . . . .
Vertu, fille du ciel, oubli sacré du monde,
Vous qui me promettez des plaisirs éternels,
Emportez Héloise au sein des immortels...
Je me meurs!... Abailard, viens fermer ma paupière:
Je perdrai mon amour en perdant la lumière.
Dans ces derniers moments, viens du moins recueillir
Et mon dernier baiser et mon dernier soupir...[1])

[1]) Colardeau, Oeuvres choisies, pag. 84. 93. 97. edit. Paris 1833.

Poesia lui Conachi *către Leandru ce nu venea*, este un fragment din mult vestitul şi frumosul roman grecesc: *Τὰ κατ᾽ Ἡρὼ καὶ Λέανδρον*, *Hero şi Leandru*, scris in socolul V, atribuit poetului grec Museu, şi care au fost tradus in versuri franceze de Clément-Marot, de Laporte du Theuil şi de Mollevaut: *Les amours de Héro et Léandre:*

Frumoasa *Hero* preoteasa zeiţei Venus dela Sestos, orăşel pe chersonezul tracic şi Elespont, in faţa orăşelului Abydos de pe partea Asiei, se amorezează de tĕnĕrul *Leandru* dela Abydos. Ei aveau intălniri in fiecare noapte: in fiecare noapte, Hero aprindea un fanal pe vĕrful unui turn, şi in acest timp amantul ei trecea in not strimtoarea dela Abydos, care-i despărţia, şi vinea la turn in braţele iubitei sale. Dar intr'una din nopţi, Leandru trecĕnd in not strimtoarea, se inecă; Hero vĕzĕnd a treia zi cadavrul iubitului sĕu, dus de apă, in disperarea ei, slobozì un ţipet şi se aruncă in mare, unde-şi găsì sfărşitul.

Turnul lui Leandru (La tour de Léandre) stă şi astăzi dincolo de Scutari; el este pe o mică insulă o minarea turcească care se numeşte *morminţul tinerei fete*, turceşte: *Kiz-Kulasi*[1]). In sentimentalismul lor, Turcii au păstrat pomenirea acestor nenorociţi amorezaţi...

Legofĕtul Conachi traduce partea dela sfirşit unde Hero aşteaptă pe *Leandru care nu venea:*

„Ah! trei zile să se treacă! trei zile să nu te vĕz!
Mor, Leandre!... cias nu perde, vină se te 'nbrăţoşez.
Ce pricini in ceea parte te opreşte de nu vii?
Mĕ cutremur... pieiu de groază, şi că's fricoasă mĕ ştii
Depărtat cu auzirea de jalnic suspinul meu
Nu crezi inimei ce arde de para dorului tĕu:
Căci tu poţi, şi fiind singur, prin fel de fel de aflări,
Să-ţi impuţinez uritul şi să scornesti desfătări,
Să umbli, să vezi incoace orice lucru de plăcut,
Ai privelişti de plimbare, ai tineri de intrecut,
Sau, in scurt, uitănd necazul ce-ţi vine dela amor,
Să-ţi petreci vremea cu gustul unui aprig vĕnător.

---

[1]) Vezi Thomas Alloin Esq. Constantinople ancienne et moderne, II. série, pag. 25.

Iar eu, săraca 'n de mine, am un amor tot cu plâns!
Ce-mi trebue lumea toată şi vieaţa fără dêns?
Pentru ca să-i hrănesc para sunt născută şi trăesc:
Nici nu pot nici nu vroiu alta decât numai să-l slăvesc.
Şi aceea ce-mi remâne a face in lipsa ta,
Este a vorbi de tine şi a nu te mai uita;
A te pomeni cu ţipet, a jăli că zăboveşti,
A vĕrsa riuri de lacrimi ce tu singur le porneşti.
Tu singur eşti tot in lume... Leandre, de-ai aduna
Toată dragostea, tot focul ce simte inima ta,
Nu vei putea niciodată să mi te aseminezi,
Nici să-mi resplăteşti iubirea cât eu ţie iţi păstrez!
Abia ziorile rĕvarsă, şi cu chipul tĕu in gând,
Mĕ smâncesc din somnul dulce şi alerg la mal plângênd...
Acolo stând, peste mare arunc ochi şi lăcrimez,
Blăstemând cerul şi vêntul de valurile ce vĕz;
Mĕ supun la păreri rele... ca intr'un vis necurat:
Tot valul ce se rădică imi pare că te-a 'necat!...
Şi dacă vremea s'alină, par'că mĕ mai rĕcoresc,
Şi atunci, pintre suspinuri, imi fur glasul şi răcnesc,
Zicênd: pentru ce nu vine? ce face? ce l-au oprit?
Au ca să mai pearză vreme aşteaptă iar vênt pornit?
Unde-i acea vreme, dragă, in care inima ta,
In cele mai mari primejdii, de dragoste se 'ntărta?
Te-am vĕzut noaptea prin mare, dând in not pentr'un prilej,
Cu tot ţipetul şi plânsul spăimântatei amoreji;
Te-am vĕzut sub un cer negru, ce trăsnea, ce fulgera,
Luptându-te cu furtuna ce mările rădica...

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Stăi, Leandre, zăboveşte... te jur pe viaţa mea!
Căci ştii că decât pe tine nimic mai scump n'are ea.
Stăi, mĕ rog, şi mai aşteaptă, lasă-te de a veni,
Nu te pune cu o mare ce n'ĕi putea birui...
Ingădue să s'aline apele ce clocotesc,
Stăi... La ce-am ajuns? vai mie! insuşi eu să te gonesc!

Dor mĕ arde... dar mi-i frică... nu ştiu ce te-oiu sfătuì...
Ah cer! dă-i aripi să sboare, ori opreşte-l de-a veni... [1])

Cruzii Elini cu jertvă este o poesie tradusă de Conachi tot din franţuzeşte; ea are de subiect sacrificiul Polixenei, fiica Ecubei, pe morměntul lui Achilles, — din piesa nemuritorului Euripid Ἑκάβη.

„Cruzii Elinii cu jertvă pe Ahilefs pomenesc,
Şi din braţele Ecavii pe Polixene smuncesc;
Singurul şi numai razim, ce cu plăns imbrăţoşa,
Şi la moarte, c'o mărime, mai presus de vrăsta sa.
Ea vĕdeşte că se trage din sănge impĕrătesc;
Şi, priimind cu mândrie, moartea care ii gătesc,
Păşeşte fără de frică spre oltarul păngărit.
Ş'acolo vĕzĕnd, pe preot, cu cuţitul cel cumplit,
Stând şi luându-i aminte, cu ochii infiorați,
Le grăeşte şi le zice: „Iată-mĕ-s cumpliţi gelați.
„Sângele din mine scurgeţi, căci este impĕrătesc.
„Nu mai zăboviţi de geaba, după ce nu vĕ opresc!
„Preote! alege-ţi locul, unde vrei să mĕ loveşti,
„Pieptul, inima, grumajii, astăzi tu le stăpâneşti.
„Cerul ştiu că nu dă voe, moarte singură să-mi ceiu,
„Dar mai bine să mor astăzi, decât roabă-vĕ să pieiu.
„Ah! de n'ar fi mama faţă la nevoia asta grea!
„Că mai jale mi-i de dĕnsa, decât de viaţa mea.
„Ziceţi-i să nu mai plângă, de-un noroc măngăetor,
„Ea, că trăeşte in jale, iar nu că eu oiu să mor.
„Dar ce? vĕ 'ndoiţi de groază! preote, stai depărtat,
„Nu cuteza să pui mâna pe-o fată de impĕrat,
„Şi primeşte al meu sănge, ca o jertvă ce vrĕnd fac,
„Nu după porunca voastră, ci dup'a cerului plac
„Şi ca o fiică a morţii şi supusă la nevoi.
„Ah! de pot rĕsbì prin moarte cu glasul meu către voi?
„Ascultaţi pe Polixena, iar nu că m'aţi biruit
„Grecilor! vĕ dau poruncă, trupul acest osândit
„După moarte, să-l daţi mamei, fără de a-l târguì,
„Căci i-aţi lăsat numai lacrimi, ca să vĕ poată plăti.“

[1]) Conachi, poesii, pag. 220—225.

Ea grăeşte, toţi se miră, sfârşitul ii căinează.
Ea nu plânge, dar noroade pentru dênsa lăcrimează.
In sfârşit grumajii pleacă, şi preotul cel păgân
In lacrimi spală cuţitul ş'o loveşte drept in sin!
. . . . . .
. . . . . [1])

Tot atât de norocit este logofătul Conachi şi in traducerile sale in versuri de scrieri filosofice şi prin urmare grele de tradus. Conachi a tălmăcit in versuri poemul poetului englez Alecsandru Pope *Incercare asupra omului* (Essay on man). Eu posed manuscrisul autograf al lui Conachi coprinzĕtor acestei tălmăciri, pe care il datoresc graţiositătii doamnei Catinca Negri. In manuscrisul sĕu, Conachi intitulează poemul:

POP FILOSOF ENGLEZ

Precepturile moralului, sau voroaba pentru om.

In ediţia din 1856 se intitulează: *Cercare de voroabă asupra omului.* Conachi intovărăşeşte traducerea sa cu 70 de note explicative.

Poemul moral *Incercare asupra omului* al lui Alexandru Pope, celebru poet şi critic englez, născut la Londra la 1688, mort la Twickenham la 1744, se compune din patru epistole adresate Lordului Bolingbroke. Poetul consideră pe om in sine insuşi in raporturile sale cu societatea şi in raport cu fericirea; doctrina pe care o expune Pope, şi pe care o impărtăşea Lordul Bolingbroke, este optimismul lui Leibnitz, temperat prin credinţa teistă şi printr'o rĕmăşiţă de credinţă catolică: Pope susţine că „tot ce este, este bine“: *Whatever is, is right,* — pentru că totul işi are raţiunea de a fi, in planul lumei.[2]) Poemul lui Pope *Incercare asupra omului* (Essay on man) este un capo-d'operă de poesie filosofică; acest poem a fost tradus in versuri franceze intăi de Duresnel, iar după acesta, cu mai mult succes, de Fontanes şi de Delille. Ambele aceste frumoase traduceri s'au cuprins intr'un singur volum impreună cu textul englez, de către d. G. Michaud, şi s'au tipărit la 1821. Tot Pope a scris in versuri şi *Epistola Eloisei către Abailard,* capod'operă de elocuenţă şi de sentiment; Colardeau a tradus după Pope. Logofătul Conachi a tradus in

[1]) Conachi, poesii pag. 237—240.
[2]) H. Taine, Histoire de la Littérature Anglaise, livre III, Chap. VII.

versuri românești poemul lui Pope după Delille. Conachi se ține de Delille de aproape, și de multe ori versul poetului moldovean intrece pe al poetului francez, prin puterea și nemerirea expresiei, cum se poate dovedì prin comparație.

Dar să citim câteva părți din tălmăcirea lui Conachi.

„Ieși din farmec, o miloarde, lasă prostului nemernic
Indulcitoarea nădejde de un bine ce-i părelnic.
Fugi de-a curților pohvală; cinstea lor și desfătare
Nu-s vrednice să țintească a poftelor tale stare.
Au doar ție se cuvine a 'nmulți măgulitorii,
Ce aleargă cu cățuea tămâind stăpânitorii?
Vino, căci un lucru mare, niște griji mult mai cu cale
Se cuvine să coprindă minutele vieții tale.
Acest lucru este *omul:* noian necuprins de minte
In care se vede gândul unei minți nemărginite,
Câmp roditor, dar sălbatec, in care pe-o lege dată
Și scaiul și trandafirul răsar și cresc totodată.
Să vedem: spre sfârșit care, cerul a vrut a ne naște?
Omule! in aste versuri află-te și te cunoaște.
A ascunsei tale inimi, am a undì adâncimea,
Și până și in cădere a-ți lăuda înălțimea.
Tu mândru de-a tale daruri, și umflat de-a ta știință,
Crezi că mintea ta nu are nimică peste putință.
Altul cărtitor de ele și nemulțămit in toate,
Par'că nu cunoaște prețul minței de Dumnezeu date.
Amândoi veniți cu grabă către curata lumină,
Ca să cunoaștem cărarea pre care firea ne mână,
In cât deșteptat aieve intru cele adevărate,
Să se rușineze omul de-a lui voinți ne'nfrânate,
Să-și cunoască rĕutatea și bunătatea in lume:
Iar noi lovind cutezarea rătăcirii lui anume,
La ale lui oarbe cereri, să punem un fel de stavili,
Rĕsplătind in el dreptatea dumnezeeștilor pravili.
Dacă a scăpa ți-i voia de stâncile fioroase,
In care își sfarmă mândrul gândurile lăcomoase,
Asupra a mii de ceruri dela tine depărtate,
Ferește-mĕ de-a-ți da ochii in cercetări ingâmfate;
Pre Dumnezeu cat'aice, unde viia sa lumină
De jur imprejur cu toate in ochii tĕi se ingână.

Tu nu poţi vedea, sărace, corzile nenumĕrate
A cărora armonie ţine lumile-atĕrnate,
Nici a şti cu ce mijloace puterea ce margini n'are,
Au aşezat rĕnduiala crugurilor călĕtoare,
Nici a inşira toţi sorii, nici sferele luminate,
Nici felurile de fiinţe pretutindene vĕrsate.
Ş'apoi vrei a sfintei trepte lumei toate ziditoare
Să cercetezi şi să afli inţelepciunea cea mare?
Au doar la sfatul din ceruri ai fost şi tu, ticăloase,
Cu mintea ta cea de fumuri vĕrită in lut de oase?
Oare mintea ta, sărmane, sau acea in cer ştiută
Au făcut şi sprijineşte struna acea nevĕzută,
A căreia vălf ascunsă trage trupurile toate,
Şi trăgĕndu-le le mănă pe nişte căi neschimbate?
Muritorule! zădarnic mintea ta cea rĕsvrătită
Ar voi să adănceze ce pricină negăcită
Te-au făcut pe o mĕsură lumină slabă, puţină.
Dar mai intăi, spune mie din care oare pricină
Şi mai mic, şi mai slab incă, nu te-ai născut tu sub lună?
Şi pentru ce cedrii, brazii, inălţaţi păn' unde tună,
Şi insprincenaţi stejarii cu crengile mare tare
Privesc chirotind sub dĕnşii nişte slabe tufişoare?
Tu priveşti a lui Jupiter strălucitori sateliţii
Spune-mi dar, din ce pricină? ei păzitorii graniţii
A stelei care ii poartă nu au trupul şi mărime?
Dacă a voei inalte inţeleapta adăncime,
Alegĕnd a-şi croi planul cu deplină săvărşire,
A vrut a face o lume pentru a sa proslăvire,
Unde, deşi despărţite, lucrurile au unire,
Şi in care cresc pe'ncetul pănă la nemărginire
Făpturile osebite dar dearĕndul treptuite,
Păzind in a lor sporire dreptăţile cumpĕnite.
Dacă spre indeplinire după voinţa inaltă
Intre alte dobitoace şi omul ţine o treaptă,
Singurul punt ce rĕmăne este a şti că spre bine
Cerul l-a pus chiar in starea care lui i se cuvine.
Vei şti că la om aceea ce se pare un rĕu mare
Este isvorul de bine in generalnica stare:
Ochiul carele din totul vede numai particică
Poate judeca de este potrivit mare sau mică?

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Deci dar, omule, nu zice că nu ai indeplinire,
Ci zi că te-au născut cerul chiar cum s'a căzut din fire.
Intru tine strigă toate şi spun că cu nemereală
Ţi-a dat Dumnezeu lăcaşul pe a sferei rotunzeală,
Orice stare mai deplină nu ţi-ar fi fost potrivită,
Căci veacul ţi-i o minută şi intinderea o fită.
In sburdăciunile tale, ce mândria-ţi născoceşte,
Ai voì, viitorimea să-ţi spue ce zămisleşte:
Dar la a ei intunerec, pururea lumea-i inchisă,
Lui Dumnezeu numai singur, cartea soartei e deschisă.
Ceea ce-ascunde jivinei, omului o desveleşte,
Ceea ce de om ascunde ăngerilor o vădeşte.
Făr de-această neştiinţă, ce zidiri pe-a lumei faţă
Ar fi petrecut in pace intristata lor vieaţă?
Au doar poplând mielușorul ce foamea omoritoare
Ţi-l găteşte 'n astă seară spre cumplită săturare,
De-ar fi avut a ta minte, de şi-ar fi ştiut sortire,
Ar fi aşteptat in pace săngeroasa sa jărtfire?
Dar el sărmanul, tot vesel până 'n ceasul de pe urmă,
Paşte, sburdă pre verdeaţă, intrând şi ieşind din turmă,
Şi fără prepus sau grijă de primejdia menită,
Linge mâna nemiloasă spre jungherea lui gătită.
O norocită orbire! O dulce neingrijire!
Ce fereşti de ochii noştri viitoarea suferire!
Taină ce păstrează cerul in sinurile-i ascunsă
Spre a ţinea pe făptură la ei soartă supusă.
Aşa dar toate să pleacă la puterea prea inaltă
Care cântăreşte lumea in cumpăna sa cea dreaptă,
Care vede de-o potrivă făr de nicio insemnare
Ori murind o păsărică, ori căzând un erou mare,
Ori trecători nouraşii prefăcuţi in neguri ude,
Ori cerurile 'n clătire şi gata să se desfunde,
Ori frageda trestioară după vânturi cum se pleacă,
Ori lumile tot odată in noian să se prefacă.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

A lumilor rĕsfĕţate părţile infelurite
Pentru a'nchega pre totul sunt inţelept potrivite;
Acestui minunat totul, firea este intruparea,
Iar suflet este cel vecinic stăpăn a toată suflarea,
Care de se şi ascunde, dar a sa mare putere
Se spune ochilor noştri prin toate de sub vedere;
El alcătuind pămĕntul, cerul, stelele şi lume,
Este tare şi puternic pretutindene anume;
In tot locul se intinde făr'a avea intinzime,
Şi este vĕrit in toate făr'a avea despărţime,
Şi la duhuri şi la trupuri este razemul cel tare
Şi prin el toată fiinţa işi căştigă 'nfiinţare;
El dănd tot nimic nu perde, ci naşte şi tot sporeşte,
Şi a sa a tot putere nici mai scade nici slăbeşte.
La ochii noştri se vede inţelept, mare şi tare,
Precăt in mica jivină aşa şi in felul mare,
Precăt in săracul omul dintr'un bordeeş cu pae,
Aşa şi in Impĕratul ce vieţi iartă şi tae:
Şi cel slab şi cel puternic, şi cel mic şi cel mai mare
Inaintea lui ca praful se şterge dintr'o suflare.
A sa fiinţă pĕtrunde pămĕnt, cer şi lumea toată,
Le umple, le sprijineşte, le ţine in starea dată.
Ruşinează-te, om măndru! de-a ta părere greşită,
Zicĕnd că-i nerĕndueală rĕndueala cea mai sfăntă;
Căci aceea ce ne pare că-i un rĕu, că-i o peire
E a fericirii noastre tăinuita izvodire.
Mulţămeşte-te in starea ce ţi-au dat sfănta voinţă.
Să ştii că in lumea asta sau in alta orişicare,
Vei găsi ca pre un tată pre Dumnezeu cu 'ndurare,
Şi că lui, tu supuindu-i cuget, inimă, simţire,
Tot pasul care vei face va fi pas de fericire.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Firea nu este putere oarbă fără cunoştinţă,
Ci este o tain'ascunsă de omeneasca ştiinţă;
Ceea ce zici intĕmplare e isprava d'o găndire
Ce de ochii tĕi ascunde şi inceput şi sfărşire.
Aceea ce 'n calea lumii te supĕră, te răneşte,

Face o orĕndueală ce mintea ta nu găceşte.
Nerĕndueala ce-ţi pare chiar din rĕndueală vine,
Şi tot rĕul ce-i in parte este cu totul un bine.
Aşadar deschideţi ochii, şi gonind amăgitorul,
Zi că toate sunt prea bine căte-au făcut ziditorul.

Omule! nu unde marea lui Dumnezeu adăncime,
Ci in inimă-ţi te 'ntoarce şi vezi a ta insuşime!
Pentru om este iar omul adănca invĕţătură,
Ce ciudată intrebare! ce ciudată 'ncurcătură!
Cătă lumină intr'ĕnsul, ş'apoi şi 'ntunericime!
Ce fire 'naltă, măreaţă, ş'apoi cu cătă josime!
Il vezi plin de luminare căzĕnd in mari indoele;
Il vezi plin de slăbiciune suferind cele mai grele!
Este oare pentru muncă născut şi zidit in lume?
Sau numai spre desfătare şi spre odihnă anume?
Uneori se miră insuşi cătu-i de mintos şi vrednic,
Şi se visează că este ca Dumnezeu de puternic;
Iar alte dăţi, plin de jale de-a trupului slăbiciune,
Se poricleşte jivină supusă la mortăciune,
Şi că numai spre pedeapsă este născut şi rĕsuflă,
Şi că mintea lui nu este decăt un vĕnt ce se umflă,
Pre care de n'o ascultă, toate-i par intunecate,
Iar de o ascultă, toate i se par nencredinţate.
Chaos de patimi urite şi de zadarnice gănduri
Primite şi lepădate pe un ceas in mii de rĕnduri;
In văluroasele pofte răvnitor hojma de stare,
Uneori cuminte foarte, alte dăţi nebun mai mare;
De o potrivă puternic şi slăbănog intr'a sale,
Tot cade şi se rădică, şi iar cade in greşale.
Singur află adevĕrul in deplină strălucire,
Dar singur iarăşi se scapă din părere 'n rătăcire.
Zidit de stăpăn la toate, supus patimilor sale,
Căud se bucură, căud plănge fără cuvĕnt, fără cale.
Pururea in nempăcare cu-a sa slabă inimioară
A făpturilor de-a rĕndul este cinste şi ocară.
Ho! muritorule măndru şi 'ngămfat de-a ta fiinţă,
Stăi şi crede de supuse toate la a ta ştiinţă;
In măna ta cu compasul lumile toate mĕsoară,
Şi tu polurilor mării dă-le legi pe a ta scară.

Aer, văzduh cântăreşte şi dă reguli la planite,
Insemnându-le in ceasuri pe şirile tăinuite
Supune la al tĕu calcul a vremilor intuneric,
Află şi spune ce este intr'a soarelui jărtfelnic,
Du-te, suie-te cu Platon până mai presus de ceruri
Căutând pe adevĕrul in a lui mii de chimeruri,
Şi unind cu nebunie a ta obraznică fire,
Vĕri-te până in sinu-i şi cearcă dumnezeire;
Invaţă pe 'nţelepciune cum ar fi se cărmuească,
Şi nebuniile tale dă-le să le legiuească;
Dar apoi căzut din sfera nedejdei rătăcitoare,
In noianul tĕu te 'ntoarce ruşinat, plin de mustrare.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
In om două sunt stăpâne puteri impĕrăţitoare:
Una ca să zădărească, alta povăţuitoare.
Iubirea de sine, una, naşte pofte, desfătare,
Goneşte orice durere şi cere indestulare;
Alta-i *mintea* ce opreşte şi mănă la mĕsurare,
Dând patimilor scădere şi pornirii infrĕnare.
Amândouĕ in unire ne dau putere de sine
De-a fugi de tot rĕul şi de-a ajunge la bine.
Rumpe iubirea de sine şi depărtează-i lucrare,
Şi omul de viu remâne intr'o netrebnică stare;
Şi iarăşi, rădică-i mintea, şi-i vedea că chip nu are
Nici să se povĕţuească, nici să 'nchee cugetare.
Intocmai ca burueana ce in şirnă implântată
Se naşte, creşte, infloare şi cade de tot uscată;
Sau ca un foc de pe ceruri, in bobote de odată,
Noaptea fulgerând se vede şi stingĕndu-se indată.
Tainic iubirea de sine ne mişcă şi ne sileşte,
Şi pururе in clătire pururе ne zădăreşte.
Mintea cu cumpĕna 'n mănă toate le drămălueşte,
Stă pe gând, asemĕnează, işi dă sfat şi hotăreşte.
De lucruri ce nu sunt faţă mintea prea puţin lovită
Este de-un viitor bine puţin indeletnicită;
Iar de hazul cel de faţă, ceealaltă intărtată
Il doreşte şi aleargă după dĕnsul ca o bată.

In vreme ce mintea face socotele şi chiteşte,
Iubirea de sine iute cere şi se hotăreşte.
A plecărilor din fire mişcările aţiţate
Sunt şi mai tari şi mai dese decât cele judecate.
Mintea in căile sale e înţelept măsurată,
Iar iubirea cea de sine cu aprinderea sburată,
Căreia, spre infrênare şi spre un fel de oprire,
Mintea ii stă in potrivă cu păsuită gândire;
Iar vrăsta, obicinuinţa, grijile cu ispitirea
Stêmpără sborul cel iute şi-i amânează pornirea.

Intoarce-te, că e vreme, din adâncă rătăcire
Şi află, prostule, află că sfânta dumnezeire,
Făr' a se lăsa de gândul ce şi-au hotărit odată,
Prin feluri de chipuri merge tot acolo indreptată.
In mijlocul sburdăciunii tinereţei fierbêntate,
Şi intr'a mândriei fală de bogăţii insuflate,
Şi in sinul fericirii, şi in nevoile toate,
De adevêrul acesta fii lovit şi zi şi noapte.
Ia sama că lumea este la a minţii cercetare
Ca cel mai săvârşit cadru de omul in adunare.
Vezi a dragostelor lanţuri, vezi legături pregătite,
Spre a unì intre ele fiinţele despărţite:
La cea intâi lovitură ce materia luară
Lumina cum se aprinse ca din sine o comoară!
Tot atomul cum se mişcă alergând spre 'nbrăţoşare!
Cum se trag unul pe altul şi se cuprind cu strinsoare!
Lumea odată croită, nemărginita putere
Rêvarsă in toată firea principul de 'nviere.
Fiinţele, insuflate de cerească aburire,
Se par pe deopotrivă către aceeaşi ţintire,
Care e obştescul bine, şi la care privind toate
Aleargă mare şi mică fără de a se abate.
Tu vezi ierburile gata a sluji spre mistuire
La zidirile ce cerul le-au inzestrat cu simţire;
Ş'apoi şi aceste iarăşi in pământ fiind schimbate
Se fac ierburilor hrană una după alta toate.
Nimica vecinic nu este... Om şi plantă şi jivină
Iese din noian şi intră... şi iar iese la lumină.
Nimic nu-i făr' de atêrnare, ce părţile lumii toate

Se impărtăşesc din totul, cu totul fiind legate.
A lumei intregi fiinţă, putere şi legătură
Se sprijinesc intre ele cu ceea ce-i zic natură.
. . . . . .
. . . . . .
Acest lanţ ce se intinde, spune-mi unde se sfărşeşte?
Cine poate să ţi-o spue? — Cel ce in cer locueşte.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Făr'a inşela vreodată, ce lumină de minune
Invaţă pe dobitoace a-şi alege lor păşune?
A-şi cunoaşte doftoria, otrava a nu atinge,
A-şi preface locuinţa pănă incă a nu ninge,
A prooroci furtuna, gheţul, arşiţa şi ploae,
A se 'mpotrivi la valuri tulburate de pohoae,
A-şi face cu gloata toate locuinţi intemeete,
Pentru a trăi in pace in locuri neapropiete?
Fără linii şi compasuri, păingului cine spune
Cu meşteşug să intindă o mrejă de-atăte strune?
Acel inginer Muabru, prin ştiinţă şi chiteală,
Poate face niscai planuri mai cu bună rĕnduială?
Cine spune in toţi anii inţeleptelor cucoarĕ
A se muta după vreme dintr'o ţară 'n altă ţară?
Cine le mineşte ziua in care se inturlucă,
De hotăresc ele ceasul şi de venit şi de ducă?
Dela inalta voinţă dar au priimit zidirea,
Nu in silă, ci in voie, să-şi căştige fericirea:
Insă fericirea 'n totul fiind scoposul cel mare,
De Dumnezeu vrea a face in obştească sa lucrare,
La nevoile in parte concursul unor altora
Alcătueşte isvorul fericirii tuturora.
Acest nod leagă 'ntre ele zidirile lumii toate,
Ce aici spre locuinţă de Dumnezeu sunt lăsate.
Firea intru ele naşte prin a 'nmulţirii plecare
Dorinţa de vietate ce ţine pe lume 'n stare.
. . . . . .
. . . . . .

Omule, măreț și mândru, ce putere te ajută
A gândi că pentru tine lumea toată ii făcută?
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
In veacul acel de aur ce lumea il pomenește,
In care vorobind omul fără meșteșug, prostește,
Își descopere pe față ce simte și ce gândește,
Intr'acea vreme de ticnă unita prietenie
Era pentru a lor inimi mulțămirea cea mai vie.
Sate, orașe și Staturi, acest fel se incepură:
Omul ca un stăpân luișI, și slobod peste mĕsură,
N'avea nicio cunoștință de acea giuguluire
Care dedea unui singur puterea de stăpânire.
Dar, curĕnd, acea putere ajungĕnd trebuincioasă
Zis-au: — Tată fie Domnul! și cu inimă miloasă
Vreun om milos și darnic, grijălic, și voinic tare —
Care făcea fericirea in a publicului stare,
Și care, cu daruri bune, și cu dragoste curată,
Era obștiei mirare, și tuturor ca un tată, —
Acela fuse cărmaciul și de pravili dătătoriul,
Acela lor și stăpânul și bine sfătuitoriul.
Păn' la părdalnica vreme și de năcaz omenirii,
Era Craiu tot patriarhul, și legii și stăpânirii;
Ca un părinte-al țĕrii supușii lui cu blăndețe
După Dumnezeu pe dĕnsul il avea ca să-i învețe;
Ochii lui le era pravili, gura lui proorocie,
A lui voinți niciodată nu 'ntĕmpina silnicie:
Căci binelui generalnic fiind hojma lucrătoriul,
Și pămĕntul tuturora deopotrivă hrănitoriul
Le dădură meșteșuguri, și-i invĕță să pogoare
Focul, aerul și apa la a mănilor lucrare;
Făcù se cază din aer pasĕrile sburătoare,
Și să undească pe pește din holburile de mare;
S'apoi, dup'o vreme multă de-o viață strădănuită,
Când murì și își sfârșiră soarta sa cea strălucită,
Acel om ce ca un ânger se cinsti cât fu in viață,
Ca un muritor in lacrimi reposă pe a lor brațĕ.

Ei, răvnitori să-i păstreze chipul pururea cu viii,
De dorință iscodiră meşteşugul zugrăviii.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Hotra iubire de sine a rănì au voit toate,
Şi ca o mehenghe mare, şi la strămb şi la dreptate,
Au dat la a ei tovarăşi legi de samovolnicie,
Şi şi-au făcut dreptăți ieişi după a sa fantasie:
Averi, desfătări şi cinste, la dĕnsa le trase toate,
Şi, numai căci ii plăcură, crezù a-i fi şi iertate.
Insă tot ea, dimpotrivă, este cea d'intăi pricină
La stavila ce ii pune politicească lumină.
Căci lucrurile spre care ea aleargă cu iuţeală,
Plăcute fiind şi lumii cu asemenea porneală,
Intre mii şi mii de oameni avĕnd a fi impărţite,
De sine iau greutate intru a fi dobĕndite.
Au doar lacrimi, rugăminte, or mănie nebunească,
Ca să căştig tot la mine a putut să izbăndească?
N'a putut; şi dar sosiră vinovata dibăcie
Ca să iee averi, cinste, prin chipuri de viclenie.
Atuncea *mintea*, spre paza imprejurărilor mele,
Vru să plec gătul la pravili, şi la alte forme grele!
Şi fiindcă interesul dela nimene nu piere
Toţi căutau să păstreze cele ce au cu plăcere:
Şi aşa, vrĕndu-şi folosul, care pe toţi ne supune,
Insuşi cei mari şi puternici fu siliţi la fapte bune,
A cărmuì cu blăndeţe, iar nu aspru cu cruzime,
A strămtorì lăcomia ce are orice mărime;
Incăt vĕzuşi cum preface biata iubire de sine
Pe acel particularnic in acel deobşte bine.
Insfărşit, ieşind vĕzurăm oameni mari cu isteţime,
Filosofi, poeţi şi ritori, inţelepţi cu adăncime. [1])

In toate aceste traduceri este de admirat limba şi frumuseţa versurilor ale logofătului Conachi, şi toate ne dovedesc acurateţa, eleganţa, fineţa şi arta sa de a biruì greutăţile stilului.

[1]) Conachi, poesii, pag. 241—283.

Pe lângă poesiile sale, originale şi traduse, Conachi a tradus şi a scris mult in proză, şi multe din scrierile sale nu sunt incă tipărite. Aşa, logofătul Conachi a tradus din franţuzeşte *Matilda*, roman istoric de d-na Cottin, pe care la tipărit in Iaşi la 1844, in tipografia M. Cogălniceanu; *Cantora foaei săteşti*, in 3 vol. in 16°. Conachi inchină traducerea Matildei *iubiţilor sĕi cititori*. Iată dedicaţia sa:

„Iubiţilor cititori,

„La bĕtrăneţe vĕ poclonesc o tălmăcire a tinereţelor mele. Vĕzĕnd intru ea dragostele unei creştine tinere şi plăpănde cu ale unui musulman viteaz şi nebiruit, crez că mĕ veţi invrednici cu lauda că incă din tinereţe am cinstit şi iubit clătirile şi faptele virtuoase.

„Tălmăcirea mea este până la capul al XLII, iar deacolo „inainte a dumisale tinĕrului *Iacob Fătu*, căruia am şi dăruit tot „benefisul.

Al vostru patriot
ALEXANDRU, din botez,

iar din gura oamenilor,
COSTACHI CONACHI,
Logofăt şi Cavaler.

Această dedicaţie dovedeşte că Conachi era un bărbat liberal, iubitor de tinerii studioşi şi doritor de propăşirea lor. El, un Conachi, un Logofăt Mare al Moldovei, *la 1844*, se punea, şi punea numele sĕu, alăturea cu un tinĕr student, şi-i dăruia produsul cărţii, pentru că acel tinĕr, Iacob Fătu, era un tinĕr de merit.

La tot ce se atingea de scoli şi de invĕţătură, Logofătul Conachi era in frunte. La 1837 Mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi adresă lui Conachi o scrisoare, cerĕnd părerea sa: *ce-ar socoti asupra sporirii invĕţăturilor in Moldova*. Logofătul Conachi i respunse printr'o lungă epistolă din 13 Ianuarie 1837, care este un program intreg de educaţie şi de invĕţătură, şi care s'a publicat la 1855 in „Romănia Literară.“ [1])

Ca patriot, ca mare cinstitor al limbei romăneşti, Conachi

[1]) «Romănia literară», No. 18, pag. 213 — 217. Iaşi, 14 Maiu 1855.

imbărbăţea pe toţi acei cari scriea. El era bĕtrăn când muza lui Alexandri incepuse a cânta scumpa şi frumoasa ţară, l'al cărei dulce soare :

„Creşte floare lângă floare“...

Bĕtrânul Mare Logofăt il chemă, i zise cu dragoste că l-au citit, şi-l indemnă să nu se lase, să meargă *tot inainte*. Conachi i arătă caetul poesiilor sale, zicĕndu-i : *„Şi eu am scris poesii“*... şi i l-au incredinţat ca să-l citească şi să-i spuie părerea sa... Şi astăzi Privighetoarea dela Mirceşti, bardul Latinităţii, işi aduce aminte de acel bĕtrân luminat, cu cât zel, cu cătă iubire il imbărbăţea...

Pe Vasili Pogor (tatăl), care pe la 1835 cultiva limba şi istoria ţĕrii, Conachi l-au indemnat să publice frumoasa sa traducere in versuri româneşti a Henriadei lui Voltaire, pe care Pogor i-a şi inchinat-o. Pogor i zice in dedicaţia sa :

„M'aţi imbărbătat prin sfaturi Henriad'a tălmăci;
V'o supuiu spre apĕrare supt scutu-V'a se umbri,
Nu doar ca să se dosească multele alunecări,
Ale neştiinţei mele adevĕrate lucrări,
Ci ca prin a lui scutire să poată numai a fi
In obştie priimită măcar spre a se ceti.
Depărta-veţi mica jertfă ce-un adevĕrat Român
In curăţenie-aduce iubitului sĕu stăpân?
Jertfă nu de linguşire, nici părgă de imblânzit,
Ci prinos de datorie ce *prin fapte-aţi vrednicit.*
Ale obşteştilor drituri nenfricat apĕrător,
Nu veţi fi şi luminării cei obşteşti ocrotitor?...“

Şi tot Vasili Pogor zice *către cititor :*

„Tălmăcirea Henriadei in vorbirea Românească
Ştiu că este, dup-a limbii nelucrare mai obştească,
Obraznic'apucătură. Iar in versuri potrivite
Şi de căderi, de mĕsură in tot locul strimtorite.
Mulţi făţiş mĕ 'ncredinţară, că ori şi cu cătă trudă
Nu voiu da decât prinsoare pentru riderea cea crudă.
Simţind şi eu adevĕrul m'am cuprins de stânjenire

Şi condeiul intorsesem spre o altă tălmăcire;
Când logofătul Conachi, luminat cu 'nvĕţătură
Şi rivnitor foarte mare de-a limbii poleitură,
Scriitor inalt la proză şi vestit la viersuire,
Inzestrat cu bunătate pe cât este cu simţire,
Aflând de a mea sfială imi dădu imbărbătare
Ca să m'apuc cu deadinsul spre-a sfârşi a mea lucrare..."

Vasili Pogor a fost un bărbat cu invĕţătură şi cu vază. In deafară de inaltele dregătorii ce a ocupat in Moldova, el a consacrat ceasurile sale de odihnă literaturii şi istoriei ţĕrii. El ne-a lăsat, pe cât cunoaştem, traducerea Henriadei lui Voltaire in versuri româneşti, pe care a tipărit-o la Bucureşti, la 1838, in tipografia lui Eliad, şi un *Letopiseţ al ţĕrilor Moldova şi ţara Munteneascĕ, de când s'au descălicat,* care se păstrează manuscris in biblioteca d-lui Dimitrie Sturza dela Miclăuşeni. [1])

Aşa ne intimpină pomenirea *marelui logofăt Costachi Conachi,* unul din bărbaţii insemnaţi ai Moldovei.

— Dar dela Ţigăneşti să trecem la *Nicoreşti.*

ALEXANDRU PAPADOPOL CALIMACH.

(va urma)

---

[1]) Melchisedec, in «Revista pentru istorie, archeologie şi filologie», anul II, vol. IV, Bucureşti 1885.

AGIUL SI POLITICA NOASTRA MONETARA

De cinci ani incoace avem in România un disagio intre argint şi aur care mereu creşte. Această calamitate, care băntue şi istoveşte intreaga noastră economie naţională, noi credem că provine din greşita alcătuire a circulaţiunii noastre naţionale. Credem că sorgintea ei este inflaţiunea fără seamă a circulaţiunii noastre de argint, prin baterea dela 1879 incoace a unei sume de aproape 50 milioane lei monetă reală de argint de 5 lei, şi prin emisiunea unei sume de peste 100 milioane lei bilete ale Băncei naţionale, fundate tot numai pe argint; şi acesta, intr'o epocă când printr'un concurs de imprejurări argintul, ca metal, a suferit o depreciare grabnică şi mare cum n'a mai fost alta in toată istoria lui milenară, depreciare care face ca el să fie recunoscut incapabil de a mai sluji ca mĕsurător al valorilor şi să fie isgonit din circulaţiunea statelor fruntaşe in cultură şi hotăritoare in ale comerciului lumii intregi.

De căte ori insă se ridică vreo voce la noi, in parlament sau prin publicitate, acusând alcătuirea circulaţiunii noastre şi propunĕnd mijloace de indreptare, de atătea ori imbunătorii situaţiunii ne intimpină cu aceste douĕ argumente mai ales:

1°. Criza de care suferim nu este monetară. Ea provine numai din balanţa noastră comercială, deocamdată nefavorabilă noul. In mĕsura cum exportul nostru va sporì iar importul va scădea, in aceeaşi mĕsură veţi vedea dispărĕnd agiul şi ne vom apropia de pari nostru legal intre aur şi argint;

2°. Ştiinţa ăncă nu şi-a rostit ultimul sĕu cuvĕnt in favorul etalonului unic de aur. Sunt ăncă şi foarte insemnaţi economişti cari luptă pentru adoptarea duplului etalon in toată lumea, şi chiar acolo unde nu există incă.

Restul de argumente ce ni se mai pun impotrivă nu le putem lua in serios. Unele sunt nevinovate apologii de camarazi, iar altele trebue să le considerăm numai ca nişte *lapsus linguae* in focul discuţiei, de consequenţele cărora s'ar speria chiar cei cari le au spus când le ar vedea traduse in realitate, precum de pildă:

fericirea in care ar inotà România când toată circulaţiunea noastră internă ar consista numai din bilete de bancă, sau prosperitatea la care ar putea ajunge industria noastră născendă cu ajutorul şi prin protecţinnea unui agio exorbitant.

Discutăm numai argumentele serioase.

Primul: *Criza de care ne plângem provine din balanţa comercială.* Circulaţiunea noastră naţională este nu se poate mai bine alcătuită, dar importăm mai mult decât exportăm: de aici agio. Cu cât se va indrepta balanţa, cu atât el va dispărea.

Aşa să fie oare? Noi credem şi susţinem că balanţa comercială oricât de nefavorabilă ar fi, ea de sine şi prin sine nu poate produce agio.

Să ne inchipuim că in România am avea etalonul unic de aur, adică bani reali numai de aur. Care ar putea fi efectul unei balanţe nefavorabile? Dacă importul nostru ar covirşì exportul, saldul nostru pasiv ar trebuì să-l achităm negreşit cu numerar. Am lua o parte din stocul nostru de aur, aflător in circulaţie, şi am achita saldul. Urmarea ar fi că o bună parte din banii noştri de aur ar eşì din ţară. Banii rămaşi in ţară ar devenì mai rari şi prin urmare mai scumpi. Consequenţa ar fi că toate celelalte mărfuri ce le schimbăm cu bani ar trebuì să devină mai eftine ca mai nainte, ar suferì o scădere in preţul lor, fiind rămaşi bani mai puţini in ţară.

Din această contracţiune a banilor ar urma in mod natural ca exportul nostru iarăş să se sporească şi importul să scază, căci fiind toate preţurile la noi scăzute străinătatea ar găsì grâne, vite, lână etc. mai eftine la noi, şi importatorii, ne mai găsind la noi preţuri convenabile pentru manufacturile lor, ar ocolì piaţa noastră pentru moment. In curênd s'ar restabilì iarăş balanţa. Tocmai acesta este marele rĕu ce pricinueşte o circulaţiune falsă; că ea permite a se ascunde adevĕrata stare de sărăcire şi dă loc la amăgitoarea ilusie a unei abundanţe de bani, care nu este intemeiată pe o bogată producţiune şi impedică astfel grabnica insănătoşire a economiei naţionale prin producţiune sporită.

Aceleaşi efecte care le ar avea balanţa când circulaţia noastră ar fi exclusiv de aur, aceleaşi şi numai aceleaşi le-ar putea avea şi in casul când circulaţia noastră ar fi compusă din două metale egal indreptăţite şi intr'un raport bunioară de 1:15½ unul faţă cu altul, când insă — aici vine un „insă“ — aceleaşi metale

ambele s'ar bucura de aceeaşi egală indrituire şi in acelaş raport *in toate ţările cu care noi negutătorim*, cărora noi le vindem produsele noastre şi dela care cumpĕrăm spre a indestula trebuinţele noastre. Şi in acest cas la răfuirea socotelelor noi am plăti saldul nostru pasiv cu din stocul de bani ai noştri — de astă dată de aur şi de argint. Am da in toate plăţile 15 ½ dramuri de argint drept un dram de aur şi vice-versa, şi ne-am libera astfel de obligaţiunile noastre.

Nici in acest cas dară agiul n'ar avea de unde să nască. Căci agiul nu insemnează o lipsă de bani, o rărire a lor, ci insemnează că intre două feluri de bani de care ne slujim intr'o ţară, egali la nominal, unii sunt mai buni şi alţii mai rĕi in apreciarea pieţii. Trebueşte să dăm pentru acelaş obiect mai mulţi bani de un fel şi mai puţini de celait fel. Poate să fie volumul banilor adică suma lor totală in ţară chiar foarte mare, şi totuş să existe agio intre monete şi uneori chiar se naşte agiul tocmai pentrucă s'a sporit banii — insă cu de cei rĕi.

Agiul este o boală specială *a circulaţiunii* şi nu a *producţiunii* unei ţări. — Oriunde se iveşte agio, putem conchide cu siguranţă că circulaţia acelei ţări are un cusur, că mijloceşte o greşală la alcătuirea ei.

Atăt de adevĕrat este aceasta incăt ar ajunge să citĕm numai două exemple recente.

Germania a avut pentru anii 1874 şi 1875 o balanţă comercială destul de nefavorabilă. După unele apreciări importul a covărşit cu 45% exportul. [1]) S'a mai adăogat ăncă şi o scurgere in 1885 de aur spre Belgia prin speculaţiune cifrănd cu sute de milioane. Mai erau incă şi peste 300 milioane mărci, taleri depreciaţi in circulaţie, — şi totuş, circulaţia germană in totalul ei fiind bine alcătuită şi instituţiunile financiare imperiale conduse cu inţelepciune, agio nu s'a ivit in Germania.

Din potrivă, Olanda a avut pentru 1875, ca şi pentru o seamă de ani mai nainte şi in urmă, o balanţă totdauna favorabilă, fiind insă circulaţia ei naţională neconformă cu situaţia, i-au făcut amară bogăţia ce i-o aducea balanţa.

Dar spre a depărta ultima indoială că agiul indeosebi la noi şi-ar avea isvorul sĕu numai din balanţa comercială, ne vom in-

[1]) Vezi Ludwig Bamberger — «Reichsgold», Leipzig 1876 — pag. 4 şi 134.

cerca a dovedì că balanţa noastră comercială in jumătatea din urmă a anului acestuia 1885, stă pentru noi mai favorabil de cum era la epoca corespunzătoare a anului premergător 1884, — şi totuş agiul notează in anul acesta 12, 15 şi 17 %, pe când la epoca corespunzătoare a anului premergător nota 6, 8 şi 10 %.

Cât priveşte *exportul* nostru găsim in Revista d-lui P. S. Aurelian „Economia naţională“ din 4 Noemvrie a. c. următoarele date din sorgintă oficială:

„...Ingrijaţi ca toată lumea care doreşte inflorirea noastră comercială, am căutat a ne da seama despre cum a mers exportul nostru de cereale şi vite dela inceputul anului şi până la 1 Octobre, comparat cu comercinl din intreg anul trecut. Iată ce am putut culege:

Exportul cerealelor şi vitelor [1])

	CEREALE	
	1885 (noue luni)	1884 (intreg)
Grău	297,458,329	265,908,386
Secară	60,969,317	79,738,470
Porumb	554,607,424	571,776,315
Orz	129,464,469	116,983,651
Ovĕz	36,013,819	14,618,060
Meiu	14,618,060	23,736,499
Hrişcă	330,227	266,273
Seminţe uleioase	30,888,269	17,229,996
Boi şi bivoli	6,951	2,040

„Din cifrele de mai sus resultă dar că in cele d'intăi 9 luni din 1885 s'a exportat mai mult grău, orz, ovĕz, hrişcă şi seminţe uleioase decât in intregul an 1884; că s'a exportat indoit şi jumătate mai mult ovĕz decât in 1884, aproape indoit mai multe seminţe uleioase. Ţinĕnd seamă că dela 1 Octobre mai sunt trei luni, este incontestabil că exportul de cereale din anul acesta va fi superior celui din anul trecut.

„Cu privire la exportul vitelor, reese că in cele d'intăi 9 luni

[1]) «Pentru cereale cifrele exprimă cătăţimea in kilograme, iar pentru vite numĕrul capetelor.»

ale lui 1885 s'a exportat mai mult decât intreit in raport cu ce s'a exportat in anul 1884.

„Se poate obiectà că anul 1884 n'a fost d'intre cei mai priincioşi pentru export; să vedem ce rĕspund cifrele, şi pentru aceasta să dăm comparativ cătăţimea de cereale şi vite exportate dela 1880 până la 1885, insă pentru anul curent numai pe cele d'intăi 9 luni:

Exportul cerealelor in tone pe anii:

	1880	1881	1882	1883	1884	1885
Grău.	399,697	203,006	400,035	401,572	265,908	297,458
Secară	63,706	32,500	78,111	71,166	79,738	60,969
Porumb	393,373	844,359	636,831	606,128	571,776	554,607
Orz	217,237	223,330	413,665	241,129	116,983	129,466
Ovĕz.	21,285	17,488	19,178	16,743	14,618	36,013
Meiu.	20,603	26,192	27,175	19,835	23,736	14,618
Hrişcă	504	645	444	466	266	330
Sem. uleioase. .	10,348	28,380	29,997	13,190	17,229	30,888
Boi şi bivoli(cap.)	18,863	18,811	1,433	2,156	2,040	6,951

„Incepĕnd cu grăul, constatăm că aceea ce s'a exportat in cele d'intăi 9 luni ale lui 1885 este superior exportului din intregii ani 1881 şi 1884; şi ţiind seamă de cele trei luni ce a mai rĕmas din anul curent este foarte probabil că se va exporta atăt grău in anul acesta ca in anii 1880, 1882 şi 1883, poate şi mai mult. (Şi in adevĕr, din causa rĕsboiului de dincolo de Dunăre, fiind oprit exportul cerealelor de acolo, noi, singuri noi am continuat de a exporta, ajutaţi de o recoltă relativ destul de bună.) Aşa dar exportul de grău din 1885 nu va fi deloc inferior celor din urmă cinci ani.

„Secară s'a exportat in cele 9 luni din anul curent mai mult decât in anii 1880, 1881, şi până la capĕtul anului negreşit că va covirşi ceilalţi ani.

Porumb am exportat in 9 luni mai mult decât in intregul an 1880, şi avem temeiu a crede că până la sfirşitul anului vom exporta negreşit atăt căt in anii 1882 şi 1883, şi poate mai mult.

Orz am exportat mai puţin in cele 9 luni decât in anii ceilalţi afară de 1884; insă până la sfirşitul anului nu este indoială că se va mai exporta cătăţimi insemnate, aşa că, dacă nu vom intrece anii 1880, 1881 şi 1883, ne vom apropia de dĕnşii. In tot

casul, până la 1 Octobre am exportat mai mult decăt in intregul an 1884.

„Ovĕz am exportat in 9 luni cu mult mai mult de căt in intregii ani dela 1880 incoace.

„Meiu am exportat mai puţin; vom exporta insă căt in 1883.

„In fine, seminţe uleioase am exportat in cele 9 luni mai mult decăt in fiecare din anii trecuţi, incepĕnd cu 1880.

„Fără a exagera dar, putem zice că exportul de cereale este indestul de mulţămitor in comparaţiune cu cei cinci ani din urmă. Cu aceasta nu inţelegem că exportul din anul acesta este dintre cele mai insemnate; insă nu admitem ca să se condamne 1885 ca un an dintre cei mai rĕi pentru comerciul nostru de exportaţiune.

. . . . . .

„Să trecem la exportul de vite. In comparaţiune cu exportul din anii 1880 şi 1881 căud am vĕndut aproape 19,000 capete intr'un an, negreşit că am exportat mai puţin in cele d'intăi nouĕ luni din 1885, deoarece am vĕndut numai 7000 capete, adică cu 12,000 mai puţin. Nu se poate insă contesta o ameliorăţiune foarte simţitoare in anul acesta comparat cu anii 1882, 1883 şi 1884.“

Căt priveşte acum *importul* nostru, noi credem că acesta cel puţin nu s'a sporit, dacă nu s'a micşorat faţă cu cel din 1884.

Ne basăm deasemenea pe date oficiale.

In „Expunerea situaţiunii tesaurului public“ pe ziua de 30 Septembre a. c., presintată Corpurilor legiuitoare de către d. ministru de finanţe, găsim la pagina 8 că vămile au produs in anul bugetar 1883/4 in total 20,076,362 lei, iar din import singur s'a incasat 17,713,972 lei, restul din export, plumbagiu şi altele.

In anul 1884/5 totalul incasărilor este 15,239,272 lei, din care importul cu 13,326,721 lei.

In „Expunerea de motive“ a proiectului de buget pentru anul 1886/7 presentată de acelaş minister, găsim la pag. 7 că ministerul evaluează venitul total din vămi pentru anul viitor la 16 milioane, basăndu-se pe faptul *„in cele d'intăi 7 luni ale anului curent bugetar“* — adică dela Aprilie 1885 până la 30 Octobre 1885 — *perceperile din vămi au dat suma de lei 10,341,350“ in total*, in această sumă cuprinzĕndu-se deasemenea veniturile din export şi accesorii.

De aci chiar ar resulta că importul nostru in anul civil curgĕtor n'a fost mai mare decăt in anul premergĕtor.

Nemulţumiţi insă pe această socoteală numai aproximativă.

şi avĕnd positive informaţiuni dela firme de import de prima ordine, că in anul acesta importul s'a redus simţitor, am căutat să ne procurăm cifrele exacte ale incasărilor vamali din acest an pe timpul dela 1 Aprilie şi pănă la finele lui Octomvrie, când navigaţia se inchide, precum şi paralel, lună cu lună, incasările din 1884, spre a se putea astfel compara ambii ani in aceleaşi luni.

Iată acum şi tabloul incasărilor [1]):

Perceperi efectuate

	1885: Lei	Bani	1884: Lei	Bani
Aprilie	1,273,977	64	1,522,935	77
Maiu	1,335,885	90	1,628,556	20
Iunie	1,281,269	38	1,377,881	82
Iulie	1,317.643	12	1,156,191	70
August	1,497,214	31	1,404,908	64
Septemvrie	1,605.441	75	1,538,948	58
Octomvrie	1,960,745	88	1,727,468	95
Total	10,272,177	98	10,356,891	66

Din acest tablou resultă convingĕtor pentru oricine că incasările asupra importului nostru in cătesi şapte luni ale anului curent n'a fost mai mare decât importul in cele şapte luni corespunzĕtoare ale anului 1884.

Dacă vom mai ţine seamă de ameliorarea serviciului nostru vamal din an in an, ajungem la convicţiunea că anul acesta importul nostru a rĕmas cel puţin staţionar, dacă n'a scăzut faţă cu anul 1884.

Dacă dară exportul, după tabelele publicate de d. P. S. Aurelian, a crescut in acest an, iar importul după datele de mai sus *nu,—atunci balanţa s'a inclinat in favorul nostru* şi dacă agiul derivă numai din balanţă atunci el ar fi trebuit să scază.

Agiul insă dimpotrivă notează mai urcat in acest an decât in lunele corespunzĕtoare ale anului 1884.

Să punem alături, după *Monitorul Oficial*, fiecare lună tot cu incepere dela 1 Aprilie in amăndoi anii [2]):

[1]) Datorim aceste notiţe amabilităţii d-lui Director general al Vămilor.

[2]) Cota oficială a Bursei Bucureşti.

1884:						1885:				
La 31	Martie	se notează	3. 25.	—	La 1	Aprilie	se notează	15. 60.
„ 16	Aprilie	„ „	3. 45.	—	„ 16	„	„ „	15. 60.
„ 2	Maiu	„ „	3. 80.	—	„ 30	„	„ „	13. —.
„ 15	„	„ „	3. 45.	—	„ 15	Maiu	„ „	11. —.
„ 1	Iunie	„ „	4. 35.	—	„ 31	„	„ „	10. 25.
„ 15	„	„ „	5. 10.	—	„ 13	Iunie	„ „	10. 15.
„ 2	Iulie	„ „	5. 50.	—	„ 1	Iulie	„ „	—. —.
„ 16	„	„ „	5. 30.	—	„ 16	„	„ „	11. 35.
„ 1	August	„ „	5. 40.	—	„ 31	„	„ „	10. 95.
„ 16	„	„ „	5. 80.	—	„ 16	August	„ „	11. 10.
„ 1	Septemv.	„ „	6. 10.	—	„ 2	Septemv.	„ „	11. 55.
„ 15	„	„ „	6. 20.	—	„ 16	„	„ „	12. 25.
„ 1	Octomv.	„ „	6. 15.	—	„ 1	Octomv.	„ „	12. 90.
„ 15	„	„ „	6. 40.	—	„ 16	„	„ „	13. —.
„ 1	Novemb.	„ „	8. 65.	—	„ 2	Novemb.	„ „	15. 90.
„ 15	„	„ „	10. 20.	—	„ 15	„	„ „	17. 25.
„ 1	Decemb.	„ „	12. —.	—	„ 5	Decemb.	„ „	17. 50.

Conclusiunea se impune de sine.

Terminăm dară cu primul argument. — *Agiul nostru nu provine din balanţa comercială.* Argumentul este neexact şi speranţa că prin indreptarea balanţei singură vom scăpa de această plagă este o ilusiune amăgitoare. — Causele agiului sunt altundeva.

Neapărat insă că o ţară cu circulaţiune degradată, dacă mai are încă şi o balanţă nefavorabilă, această imprejurare ii va agrava încă şi mai mult situaţiunea, precum la un individ, atins de ftizie, dacă mai contractează încă şi o boală de stomach pe deasupra, atunci ftizia va deveni galopantă. Dar balanţa comercială oricât de pasivă, o repetăm încă odată de sine şi primordial, nu produce agio dacă dealtmintrelea circulaţiunea este sănătoasă şi bine apărată de instituţiunile financiare ale ţării.

Să trecem acum la al doilea argument pus in protivă-ne.

Ştiinţa încă n'a spus ultimul său cuvênt in favorul etalonului de aur. Sunt insemnaţi economişti cari susţin că dublul etalon trebuesţe să fie adoptat de toată lumea.

Apoi oare aici este cestiunea? Noi afirmăm, şi vom dovedì mai la vale, că guvernele statelor care stau astăzi in fruntea civilisaţiunii, a acelor care sunt hotăritoare in privirea comerciului lumii intregi, au adoptat deja in formă sau de fapt etalonul unic de aur, şi că la această pornire generală in timpul nostru se raliază şi din ce in ce mai mult dintre statele de a doua mână,

că numai cine nu poate nu urmează curentului general, precum sunt ţările potmolite in hărtie-monetă, ca Austria şi Rusia.

Noi invocăm legi lucrătoare, convenţiuni şi protocoale internaţionale, decrete şi statute ale marilor institute financiare, care regulează circulaţiunea universului şi determină alcătuirea ei, — iar protivnicii noştri ne rĕspund cu păreri isolate ale unor invĕţaţi, de cari guvernele lor insă n'au ascultat.

Ştiţi cum seamĕnă acest fel de rĕspuns? El seamĕnă cu rĕspunsul care ni s'ar da, când asupra unei cereri ce am face de arme, tunuri şi muniţiuni in vederea unei conflagraţiuni la hotarele ţărei, ni s'ar rĕspunde: Staţi pe loc, nu vĕ grăbiţi cu asemenea cereri, căci sunt încă mari invĕţaţi, cari condamnă rĕsboiul in principiu; există chiar şi o ligă universală a păcii: rĕsboiul va fi odată desfiinţat dintre popoare.

Dar până atuncea ce ne facem noi? — Ce facem noi in acest general *struggle for gold*, această goană după aur din partea tuturor statelor, pe care principele Bismark a aseměnat-o cu intinderea unei plapome de toţi in toate părţile căutând fiecare ca să nu rĕmână cu totul desvĕlit?

La *aceasta* nu ne rĕspund bimetaliştii noştri — dacă bimetalişti sunt. — Ei fug de cestiune aşa precum o punem noi, şi aşa precum a pus-o un concurs intreg de imprejurări. Rĕspund la altceva ce nici noi n'am tăgăduit. Ştim şi noi şi recunoaştem că sunt economişti prea insemnaţi cari susţin că argintul ar trebuì să fie păstrat ca mijloc de circulaţie egal indreptăţit cu aurul. Dar mai ştim că aceştia, ca oameni serioşi şi cunoscĕtori in materie, nu aşteaptă această reabilitare a argintului decât numai dela formarea unei *lige universale*, care să cuprindă, dacă nu toate statele globului, cel puţin toate ţările cele mari, fruntaşe comerciale şi cât s'ar putea mai multe din cele mici, ligă prin care s'ar obliga a recunoaşte o indreptăţire a argintului, pe care acuma a perdut-o şi pe care n'o mai poate recăştiga altfel. Până când insă această ligă universală nu va avea fiinţă, — şi sunt mulţi alţii cari o cred o utopie, — până atunci numai aurul este astăzi unicul metal din care se pot face bani recunoscuţi şi primiţi in comerciul internaţional.

Terminăm dară deocamdată şi cu acest al doilea argument al apărătorilor circulaţiunii noastre naţionale aşa cum o avem alcătuită astăzi.

Ne vom incerca acum a expune, cât vom putea mai la in-

ţelesul tutulor, de unde vine agiul de care ne plângem, cum s'a comis o mare greşală la 1879, când am inceput a bate monetă reală de argint, o specie de bani pe care, dacă ţineam seama de firea insăşi a banilor, de condiţiunile in care ei funcţionează, şi de imprejurările, de faptele ce se petreceau in lumea hotăritoare, n'ar fi trebuit să batem niciunul şi mai puţin încă să sporim moneta sunătoare de argint şi cu bilete de bancă fundate tot pe argint. Vom arăta apoi consecinţele greşelelor comise şi jignirea adusă economiei noastre naţionale prin introducerea unei circulaţiuni deteriorate, şi in fine, arătând pagubele şi urmările grele pentru fisc ce resultă dintr'o stare ca aceea in care ne găsim astăzi, vom propune şi mijloacele de indreptare, jertfele ce trebue să ne hotărim a le aduce cât mai grabnic spre a insănătoşa circulaţia noastră, adoptând etalonul unic de aur, singurul astăzi recunoscut bun şi pe care toate ţările cu stăruinţă se pregătesc a-l adopta.

II

Banii sunt instrumentul de care ne servim spre a măsura valorile. Numim „preţul" unui lucru valoarea lui exprimată in bani. Invederat dar că precum stânjenul, cu care măsurăm lungimile, trebueşte să aibă el insuş o lungime, deasemenea şi banul, dacă este să măsurăm cu el valorile lucrurilor ce schimbăm intre dênsele, trebueşte să poarte in sine insuş o valoare de schimb.

Deasemenea dela sine se inţelege că banul va indeplini cu atât mai bine această importantă funcţiune economică, cu cât valoarea lui intrinsecă va fi mai certă şi mai statornică. Căci ar fi netrebnic un stânjen de cauciuc, care odată ar fi mai lung şi altă-dată mai scurt; tot atât de netrebnic ar fi şi un măsurător al valorilor care n'ar avea nicio statornicie in valoarea lui de schimb fiind aceasta când mai mare şi când mai mică.

Idealul banului ar fi prin urmare acela care ar representa o valoare de schimb totdeauna egală, de toată lumea recunoscută şi care ne ar oferi putinţa de a-l verifica şi de a-i reconstitui valoarea lui oricând, precum bunioară putem rectifica metrul după meridian.

Un asemenea metru al valorilor nu-l vom putea găsi şi mai puţin vom putea să inventăm un represintant material al lui, din causă că valoarea există şi vieţueşte numai in *intelectul omenesc* şi nu in lumea fisică.

In stăruinţa totuş de a găsì in lumea materială cel puţin un obiect de comparaţie cât mai statornic in valoarea lui din schimburi spre a putea compara cu el celelalte valori mai mult schimbătoare, omenirea, incepĕnd cu piei, juncani, etc. a căror intrebuinţare şi prin urmare valoare usuală şi de schimb erau mai generale şi mai statornice intre oameni, au ajuns cu timpul la metale, cupru, bronz, şi in urmă la argint şi la aur, la care s'a oprit in zilele noastre. S'a constatat adică in cursul secolilor, că aceste metale numite de aceea *precioase*, au păstrat mai mult decât ori care altă marfă, produs al păměntului sau al omului, valoarea lor in schimburile dintre oameni. S'a mai observat ăncă că ele permit, mai mult decât oricare altă marfă, a fi transportate şi păstrate cu inlesnire orişiunde şi timp indelungat, fără a suferì alterare, permit a fi impărţite in părticele, cu mare precisiune şi a fi iarăş impreunate cu uşurinţă, că infine şi mai presus de toate ele insuşesc calitatea de a fi unica marfă totdeauna căutată şi primită in cel mai larg cerc de oameni, astăzi pe intreaga suprafaţă a păměntului, cum nu mai este alta.

Pentru aceste deosebite insuşiri proprii acestor două metale, ele servesc de secole ca obiect de comparaţie pentru valoarea celorlalte mărfuri ce zilnic schimbăm unele pe altele in virtutea divisiunii muncei noastre. A lor valoare de schimb fiind mai statornică, ne servim de ele drept *mĕsurători* spre a determina valoarea celorlalte bunuri.

S'a mai inlesnit incă această funcţiune importantă a metalelor precioase prin interveniţiunea Statului. Statul, această supremă expresiune a unui cerc de oameni convieţuitori, s'a insărcinat pentru celeritatea comerciului a bate aceste metale in formă de *monetă*. Aceasta insemnează că Statul cu a lui autoritate garantează că fiecare bucăţică de metal investită cu timbrul lui este cântărită exact şi conţine atăta metal precios curat cât dictează legea de toţi cunoscută, care a presidat la baterea ei. Prin aceasta primitorul şi dătătorul monetei sunt dispensaţi de ostenelele şi de greutăţile impreunate cu verificarea fiecărei monete cu privire la curăţenia (titlu) şi la greutatea ei. Invederat că prin această garanţie intervenientă a Statului celeritatea şi siguranţa in transacţiuni se sporeşte intr'un mod insemnat.

Dar atăt şi nimic mai mult. Aici se mărgineşte rolul bine inţeles al Statului faţă cu banul. Pănă aici numai ajunge puterea lui. Precum Statul timbrează baniţa şi kilogramul, neadăogănd la

capacitatea şi greutatea lor, ci garantând numai deplina lor conformitate cu legea de mĕsuri, deasemenea şi la moneda bună timbrul Statului nu poate adăoga sau scădea la valoarea ei intrinsecă al cărui purtător este metalul din care a fost bătută.

Elementele esenţiale dară care constituesc noţiunea adevĕrată a banului sunt: 1º Valoarea intrinsecă, bazată pe valoarea de schimb a metalului curat ce conţine; 2º Investirea banului cu autoritatea Statului, carele ii garantează greutatea şi titlul curat, primind moneta el insuş in plăţile sale şi pedepsind pe contrafăcĕtorii timbrului sĕu, falsificatorii şi degradatorii monetei sale.

Lipsind unul din aceste două elemente nu mai avem noţiunea ban, avem *un jumĕtate-ban, un ne-ban, un ban fals, un ban cu curs forţat* sau *o bucată de metal brut.*

Astfel prin firea sa banul aparţine la două domnii deosebite una de alta: prin metalul din care e confecţionat, el aparţine *lumii intregi*, este o marfă universală şi urmează legilor economice universale, care determină valoarea lui de schimb; prin baterea sa in formă de monetă, banul cade sub puterea Statului aceluia care i-a dat *cursul* şi urmează soarta politică şi este supus la procesele economice ce se petrec in ţara unde s'a indigenat.

Din nefericire, această atĕrnare a banului de doi stăpâni deosebiţi unul de altul şi deopotrivă suverani, având amĕndoi putere hotăritoare asupra lui, s'au ignorat prea adeseaori. Istoria circulaţiunii am putea zice că este mai ales o istorie a incercărilor de impietare ce necontenit au făcut Statele şi stătuleţele asupra autonomiei metalului ce ţine de domenul universului. Revanşele metalului insă n'au lipsit niciodată şi au fost crăncene. Cu drept cuvênt zice „Macauley“ că „este indoelnic dacă regii rĕi, miniştrii rĕi, parlamente rele şi judecătorii rĕi au pricinuit intr'un pătrar de secol Angliei atăta rĕu cât i-au făcut Krons şi Shillingii rĕi intr'un an.“ [1])

S'ar părea infine că după nenumĕratele miserii, după desastrele prin care au trecut ţările Europei mai ales in evul mediu, să fie astăzi un adevĕr căştigat destul de scump şi recunoscut infine: că valoarea intrinsecă a monetei, forţa ei liberatoare şi achisitoare se determină in ultima instanţă de *comerciul universal;* că aceasta nu i se poate decreta volniceşte de stat, oricât de

[1]) W. Roscher, «Nationalökonomik des Handels und Gewerbefleisses» — Stuttgart 1881 — pag. 229.

puternic ar fi el dealtmintrelea, şi oricât de largi ar fi hotarele sale; că statul cu dela sine putere nu poate creà bani din orice ar voì, şi că este o eroare de a crede că chiar pentru o mică parte, el ar putea sporì valoarea banilor sĕi cu oarecare trăinicie fără de a aduce jignire tutulor gospodăriilor supuşilor sĕi. Şi totuş sub diferite forme, iarăş şi iarăş se păcătueşte contra acestei legi economice atât de adevĕrate şi atât de uşor de inţeles.

Cu toţii zimbim astăzi când cetim ce scrie Ivan Possokoff, contimporanul devotat al lui Petru cel Mare: „Străinii fac socoteala ba„nilor lor după raportul metalului curat ce cuprind ei şi nu pe baza „absolutei puteri a monarchului care i-a făcut. Noi însă venerăm „pe Ţar ca insuş pe Dumnezeu şi ne supunem intru toate voinţei „lui. Noi nu ne uităm la greutatea monetelor noastre, ci la in„scripţia pe care o poartă ele. Ceeace noi stimăm nu este arama „din care sunt făcute, ci numele Impĕratului nostru, pe care-l „vedem imprimat.“ [1])

Ridem de naivitatea bietului Possokoff, şi totuş aceeaşi eroare o comitem şi noi atunci când batem monetă naţională *reală de argint* de 5 lei decretându-i o valoare cu aproape 20% mai mare decum este preţul acelor *25 grame argint* pe *piaţa universului*.

Ce facem oare printr'aceasta alta decât că ignorăm acel inexorabil adevĕr, care n'ar mai fi permis astăzi a-l ignora, că banul, dacă este să fie un mĕsurător al valorii in ţară chiar, trebueşte să represente prin metalul din care e bătut acea valoare care i-o indică inscripţiunea ce poartă. Uităm că inscripţiunea are insemnătate şi putere numai până la graniţă; că acolo banul nostru este supus la o carantină aspră. Este desbrăcat de toate podoabele sale, de toată simpatia de care se bucura la noi precum şi de toată sila care-i garanta cursul. Dincolo nu mai are nici mai multă nici mai puţină putere decât aceea a oricărei alte bucăţele de metal precios brut, cu atâta greutate adevĕrată cât şi el conţine, şi representă numai atâta valoare cât i se hotărĕşte după preţul metalului in acel moment pe piaţa universală. Uităm că puterea aceasta a universului asupra banilor noştri este aşa de mare, incât ea trece chiar peste străjile şi pichetele noastre dela hotar şi işi revendică dreptul sĕu intreg chiar inlăuntrul ţării noastre. Ea hotărĕşte, prin arbitragiu şi cambio, valoarea banilor noştri chiar la noi, şi, dacă

[1]) Emile de Laveleye— Natura banilor—in «Schriften des Deutschen Vereins für internationale Doppelwährung» — Berlin 1883 — Fasc. 9, pag. 25.

avem în circulaţie o specie de monetă cu curs legal exagerat, atunci pe cealaltă specie de monetă cu valoare adevĕrată, o ia o pune în tigăiuşe şi o topeşte, nevoind să ne-o lase să fie insultată de noi.

Pĕcătuiesc contra acestei legi şi aşa numitele „uniuni monetare“ întru cât ele sunt mărginite la un numĕr de state numai, şi de aceea roadele lor n'au fost cele aşteptate. S'a crezut adică că ce nu poate un singur stat ar fi putĕnd mai multe împreună. S'au crezut că printr'un protocol semnat de mai multe state s'ar putea scoate măcar pentru o seamă de ani, dacă nu pentru vecii vecilor, aurul şi argintul în raportul lor de valoare unul faţă cu celălalt de sub imperiul pieţei universale şi al fluctuaţiunilor ei. S'a încheiat bunioară, sunt acum tocmai 20 ani, la Decembre 1865, aşa numita „Uniune latină“ între Francia, Belgia, Italia, Elveţia, şi în urmă Grecia, hotărînd că un kilogram aur trebueşte să valoreze tocmai atâta cât $15^1/_2$ kilograme argint şi vice-versa. Evenimentele şi fluctuaţiunea metalelor în piaţa universală însă — căci lumea este mai mare decât întinderea Uniunii — au făcut ca socoteala de acasă să nu se mai potrivească cu cea din piaţă, şi astăzi, când scriem aceste rânduri, învrăjbirea acerbă ce există între părtaşii ligei asupra aşa numitei clause de lichidare, este formula sub care fiecare stat din cele aliate stăruieşte a se scăpa cât mai cu bine din urmările greşelei comise acum 20 de ani. Vom expune mai la vale la locul sĕu istoria acestei lupte între fraţi.

Evident că pe cât vreme nu se vor unì *toate statele* mari şi mic din toată lumea sau marea lor majoritate spre a fixa cu toatele împreună un raport de valoare — chiar fictiv fie — între ambele metale, pe atâta vreme un stat, două şi nouĕ, care admit dublul etalon, se slujesc de un cot în mĕsurarea valorilor carele este expus de amândouĕ capetele sale la lungire şi la scurtare, şi nu stă în puterea lor de a oprì, ca scurtarea sau lungirea să o hotărască alţii, adică lumea toată.

Resumăm şi zicem: metalul din care se bat monedele reale într'o ţară şi aceasta numim *etalonul* ei, este supus fluctuaţiunilor pieţei universale. Singură aceasta determină în definitiv valoarea de schimb a oricărui ban. Statul el însuş nu poate să adaoge nimic la valoarea intrinsecă a banului sĕu, şi numai acel stat are banii buni care-i bate din metalul apreciat cel mai bun în piaţa universală. Banul din metal depreciat poate să fie impus cu forţa [1])

[1]) Dr. H. Kleser — Geld und Währung — Berlin 1881 pag. 28.

locuitorilor unei ţări, dar acel ban nu mai este ban adevĕrat, ci in casul cel mai bun un ban *fiduciar*, bazat in tot sau in parte pe puterea şi increderea ce o are statul care i-a dat curs, intocmai ca şi moneta divisionară, ca bilionul, sau ca moneta fiduciară de hărtie. — *„Adevĕratul ban trebueşte să fie de aşa natură incăt, abstracţiune făcĕnd de tiparul lui exterior* (äußeres Gepräge), *şi fără intervenţiunea autorităţii publice, să servească primitorului ca metal spre desăvirşită acoperire a creanţei sale.“* [1])

Aceasta fiind adevĕrata teorie a banilor, vom incerca a dovedì acum că argintul a devenit astăzi un metal nedestoinic a mai servì ca materie din care să se mai poată bate bani cu acea valoare intrinsecă care o avea mai nainte. Şi dacă s'ar mai putea ăncă admite argintul ca etalon, aceasta ar fi cu putinţă numai in raportul comercial ce există astăzi pe piaţa universală intre ambele metale intr'un raport cu mult mai scăzut faţă cu aurul (poate 1: 20), şi aceasta ăncă ar presinta mari inconveniente.

III.

„Cestiunea valutei este o cestiune *internaţională* şi nu curat naţională adică locală“, — zice d. O. Haupt, unul din bimetaliştii de frunte, — şi ideea că o ţară s'ar putea emancipa de curentul general domnitor, şi ar putea să meargă calea sa proprie, trebueşte, cum stau lucrurile astăzi, să fie abandonată odată pentru totdeauna.“ [2])

Acest caracter internaţional al cestiunii monetare au fost ignorat de noi Românii; contra lui am greşit cănd am umflat circulaţiunea noastră de argint peste mĕsură, neţinĕnd seamă de ce se petrecea in cealaltă lume, de enorma depreciare a argintului. Necunoştinţa poate fi explicată pănă la un punct cu zorul lucrărilor multiple ce s'au cerut la renaşterea noastră politică şi la reorganizarea statului nostru pe baze moderne. Dar nu mai puţină vină avem şi vina trebuieşte s'o plătim acum in formă de agio cu intregul lui cortegiu de neajunsuri.

Şi totuş ar fi fost cu putinţă să ne ferim de această greşală invĕţănd din păţaniile altora. Un exemplu instructiv era expeperienţele făcute de Statele-Unite ale Americei de Nord in jumĕtatea d'intăi a secolului acestuia.

---

[1]) L. Bamberger, «Die Schicksale des lateinischen Münzbundes» — Berlin 1885 (datat Nov. 20), pag. 29.

[2]) Währungs-Politik und Münzstatistik — Ottomar Haupt — Berlin 1884 (datat din Paris 28 Maiu 1884).

La 1792 Statele-Unite americane au infiinţat cu en tusiasm o monetărie naţională şi au inceput a bate liber dollari de aur şi dollari de argint admiţĕnd o relaţiune intre ambele metale de 1 : 15 — deşi acest raport nu corespundea pe deplin valorii lor din piaţa de pe atunci. Cătiva ani in urmă, la 1803 (Germinal XI) Francia adoptă o relaţiune mai corespunzĕtoare cu piaţa 1 : $15^1/_2$. — Relaţiunea americană fixează uncia de argint cu $62^7/_8$ pence, pecănd Francia o fixează $60^7/_8$ pence. Cu toată neperfecţiunea relaţiilor comerciale pe acea vreme, cu toată distanţa intre ambele ţĕri, imediat incep a se simţì jenă şi conturbări in circulaţia Statelor-Unite americane. Cu căt navigaţia se desvoltă cu atăt dollarii de aur incep a se rărì in Statele-Unite şi din ce in ce se presintă mai mult argint la monetărie cerĕnd să fie bătut monetă. Speculaţiunea a găsit profitabil a trimite bucăţi de 5 Franci franceze la New-York spre a-i preface acolo in dollari de argint cu profit de circa 3 pence la bucată, schimbăndu-i imediat pe loc in dollari de aur. Cam tărzior au observat Americanii greşala comisă, şi voind a-şi rĕsbuna au comis o altă greşală. La 1834 au fixat raportul 1 : 16. In Francia rĕmăsese 1 : $15^1/_2$. Indată speculaţiunea işi incepe jocul sĕu in sens contrar, şi pluteşte după curentul vĕntului acum opus. Incep acum dollarii de argint să plece la Europa. O O serie intreagă de mĕsuri popritoare au trebuit să fie luate de Statele-Unite şi succesul lor n'a fost prea mare. Aşa: deteriorarea monedei divisionare de argint care mai nainte şi dela inceput avea titlu egal cu moneda unitară de argint, iar la 1853 s'a scăzut cu $8^1/_2$ % din titlu fin; apoi scăderea puterii de legal-tender al monetei divisionare numai pănă la 5 dollari, spre a ţine astfel dollarul unitar de argint in circulaţia internă.[1]) Rĕsboiul civil cu urmările lui financiare şi cu banii de hărtie incheie acest capitol instructiv al istoriei monetare americane.

Am ales anume acest exemplu din timpul inainte de enorma depreciare a argintului, care incepe dela 1870 incoace, precum şi inainte de infiinţarea „Uniunii latine“ (1865), spre a invedera cum circulaţiunea unei ţări este inriurită şi cum ea poate fi chiar sdruncinată prin fapte ce se petrec intr'o altă ţară chiar depărtată cu privire la alcătuirea circulaţiunii. Atăt de *internaţională* de firea ei este cestiunea circulaţiunii şi atăt de mare băgare de seamă şi atăt de largi priviri se cer la alcătuirea circulaţiei unui stat. Avem

[1]) O. Haupt. — Währungs-Politik cit. pag. 155.

in acest exemplu două ţări, ambele cu circulaţie metalică, niciuna cu bani de hărtie, ambele cu dublu etalon, — şi numai din causă că raportul intre ambele metale se deosebeşte, relativ puţin, fără a mijlocì nicio altă imprejurare, imediat vedem că se stabileşte un puternic drenagiu, şi o ţară sustrage celeilalte banul apreciat mai bun pentru moment, odată pe cel de aur şi altă dată pe cel de argint, — atăt de absolut adevĕrată este legea formulată de Thomas Gresham intemeitorul Bursei din Londra că „moneda rea goneşte pe cea bună din ţară“.[1])

In baza acestui drenagiu, ce vecinic există intre toate statele din lume, şi la noi in România, aurul s'a scurs şi s'a dus afară indată ce am creat o circulaţiune reală de argint greşită şi care s'a intreit încă cu bilete. Spre a invedera acest lucru datori suntem a arăta cum argintul, ca metal, atunci căud incepem baterea monetei noastre reale de 5 lei, era pe piaţă mai depreciat decăt raportul admis de legea noastră monetară. Dovedind aceasta, uşor se va inţelege procesul de sleire a aurului din ţară. Să nu vorbim deocamdată de operaţiunile speculatorilor. Să vedem numai cum chiar fiscul funcţionează ca pompă spre acest finit, icoana fiind mai uşor de cuprins. Indată ce s'a scos monete reale de argint in circulaţiunea din România şi biletele de bancă aşa precum s'au emis ele, şi imediat argintul, ca metal, este căt de puţin inferior in valoare, atunci toate casieriile statului nu vor mai primì in plăţi decăt numai argint şi bilete. Dar statul nostru fiind dator, şi mult dator in străinătate, trebueşte să servească anuităţile sale in monetă de aur. El trimite milioane de aur in fiecare an afară, care nu se mai intorc, care intră in consumaţia străină sau se capitalizează acolo in alte titluri de stat şi imprumuturi.

Ce se intămplă in ţară? Argintul nostru şi biletele nu se primesc pe nominalul lor in alte ţări. Statul, fiscul nostru, devine insuşi cel mai mare căutător de aur, trebueşte *să cumpere* aurul pentru anuităţile sale cu bilete şi cu argintul său primite dela contribuabilii şi arendaşii săi. Astfel el insuşi pompează aurul din piaţă făcĕnd loc, din ce in ce mai larg, monetei inferioare, şi incep creditele de agiu in bugetul său.

Să vedem insă acuma din care cause argintul ca metal este astăzi atăt de depreciat, depreciare de care nu s'a ţinut din nenorocire seamă la noi căud am inceput baterea monetei reale de 5 lei şi căud s'a fundat Banca naţională.

[1]) Dr. Hans Kleser «Währungs und Wirtschaftspolitik — Köln 1885 — pag. 50.

Deşi pentru scopul nostru ar fi de ajuns să presentăm tabloul relaţiei comerciale intre aur şi argint dela 1870 incoace, spre a se vedea diferinţa intre valoarea argintului in piaţă şi intre valoarea lui presupusă de legea noastră monetară, totuş nu credem de prisos, pentru o mai bună inţelegere a intregei cestiuni, să presintăm aici un tablou, cu incepere chiar dela inceputul secolului, din care se va vedea cum argintul de o sută de ani cu puţină variaţiune mereu scade in preţ, in valoarea lui de schimb.

Cifrele le-am cules din lucrările admise astăzi atăt de bimetalişti căt şi monometalişti in toate discuţiunile monetare ca avĕnd deplină autoritate, lucrările dd-lor Soetbeer, Seyd, O. Haupt, Laveleye şi Bamberger, iar pentru anul din urmă din depeşele oficiale financiare.

In tot cursul *secolului trecut* relaţiunea intre aur şi argint a fost cam 1 : 15 (Newton 1717).

La 1785 celebrul raport al Ministrului francez Calonne cătră Rege propune a se fixa relaţiunea de 1 : $15^1/_2$ intre aur şi argint, [1]) şi care se adoptă in urmă şi la 1803 ca bază a sistemului monetar francez, iar in urmă la 1865 al „Uniunii latine“ şi la 1867 in principiu şi de noi. Această relaţie presupune uncia de argint $60^7/_8$ *pence*.

La 1816 Anglia adoptă etalonul unic de aur şi degradează argintul a servì numai ca să se facă monetă divisionară din el.

Iată acum tabloul preţurilor argintului ca metal. Piaţa universală este Londra, de aceea preţul se fixează pe uncie şi pence.

La anul	1815	se notează	Uncia	Standard	Argint	la Londra	cu 64 —	pence.
„	1816	„	„	„	„	„	$59^1/_4$	„
„	1819	„	„	„	„	„	67 —	„
„	1832	„	„	„	„	„	$59^3/_4$	„
„	1834	„	„	„	„	„	$59^{15}/_{16}$	„
„	1835	„	„	„	„	„	$59^{11}/_{16}$	„
„	1844	„	„	„	„	„	$59^1/_2$	„
„	1847	„	„	„	„	„	$59^{11}/_{16}$	„
„	1848	„	„	„	„	„	$59^1/_2$	„
„	1850	„	„	„	„	„	$60^1/_{16}$	„

[1]) Calonne propune raportul argintului faţă de aur cu $15^1/_2$ căci relaţiunea sistemului monetar francez de atunci fiind 1 : $14^{235}/_{519}$, aurul mai eftin prin urmare decăt in ţările vecine unde era 1 : 15, crede că din această causă se exportează Louis-d'orii. Spre a impedica aceasta propune urcarea aurului chiar peste preţul din piaţă, propune 1 : $15^1/_2$. — Vezi E. de Laveleye. — Der Grund des Werthswankungen zwischen Gold und Silber — in Schriften des Deutschen Vereins für internationale Doppelwährung. — Fasc. I. — pag. 14.

La anul 1851 se notează Uncia Standard Argint la Londra cu 61— pence.

„	1853	„	„	„	„	„	$61^1/_2$ „
„	1854	„	„	„	„	„	$61^1/_2$ „
„	1857	„	„	„	„	„	$61^3/_4$ „
„	1861	„	„	„	„	„	$61^3/_4$ „
„	1862	„	„	„	„	„	$61^3/_{16}$ „
„	1865	„	„	„	„	„	$61^1/_{16}$ „
„	1868	„	„	„	„	„	$60^1/_2$ „
„	1869	„	„	„	„	„	$60^1/_2$ „
„	1870	„	„	„	„	„	$60^1/_2$ „
„	1871	„	„	„	„	„	$60^1/_2$ „
„	1872	„	„	„	„	„	$60^1/_2$ „
„	1873	„	„	„	„	„	$59^1/_4$ „
„	1874	„	„	„	„	„	$58^1/_4$ „
„	1875	„	„	„	„	„	$56^7/_8$ „
„	1876	„	„	„	„	„	$52^3/_4$ [1]) „
„	1877	„	„	„	„	„	$54^3/_4$ „
„	1878	„	„	„	„	„	$52^1/_2$ „
„	1879	„	„	„	„	„	$51^1/_4$ „
„	1880	„	„	„	„	„	$52^1/_4$ „
„	1881	„	„	„	„	„	$51^3/_4$ „
„	1883	„	„	„	„	„	$50^9/_{16}$ „
„	1884	„	„	„	„	„	$49^7/_8$ „
„	1885	„	„	„	„	„	$46^7/_8$ „

Resar indată din această tabelă 4 epoce sau etape in scăderea argintului.

1⁰ După terminarea rĕsboaelor napoleoniane şi până la anul 1850 argintul are un preţ comercial statornic de *pence 59 şi o fracţiune*, ceva mai jos decăt relaţiunea franceză ($60^7/_8$ pence).

2⁰ Dela 1850 şi până la 1865 preţul comercial al argintului se ţine cevaş urcat peste relaţiunea franceză. El notează *pence 61 şi o fracţiune*. Causa este descoperirile celebrilor „Placers“ de aur din California[2]) in anii 1847—48 al căror aur se revarsă in Europa cu incepere dela 1849.

3⁰ Dela 1866 până la 1872 argintul scade iarăş la *pence 60 şi o fracţiune*. „Uniunea latină“, incheiată la Decembre 1865, intinde relaţia francesă asupra unei populaţiuni de peste 75 milioane oameni, cari cu toţii recunosc argintului un raport de 1 : $15^1/_2$ faţă cu aurul, adică unciei de argint o valoare de *pence* $60^7/_8$

[1]) Intr'un moment de panică chiar 46 pence. — Laveleye «Wesen des Geldes» 1883, pagina 30.

[2]) Emile de Laveleye, «Wesen des Geldes» cit., pag. 34.

4⁰ Dela 1873 incoace se incepe insă o grabnică şi enormă scădere. Statele Scandinave, Suedia, Norvegia şi Danemarca, adoptă etalonul unic de aur, cum il are şi Anglia dela inceputul secolului. Germania adoptă etalonul de aur şi incepe la 1873 cu demonetizarea argintului său, aruncând mase enorme de argint ca marfă de desfăcut pe piaţă. La 1875 trec in fapt şi Statele-Unite americane la etalonul de aur. „Uniunea latină“ mărgineşte la 1874 baterea monetei de argint reale, şi la 1878 o suspendă cu desăvirşire. Urmarea tutulor acestora este o adevărată *derută in preţul argintului*. El o rupe devale şi nu se mai poate prevedea unde se va oprì.

Acum incepem insă *noi* a bate monetă reală de argint la 1879, şi batem mereu pănă la 1884 încă. Raportul admis de noi este cel al „Uniunii latine“ adică uncia de argint $60^{7}/_{8}$ pence, şi in piaţă uncia face 51, 50 şi aşa mai departe in jos — incepem chiar *cu o diferenţă de 20 %*.

In chip de comentar la acest tablou şi spre a se inţelege mai bine această *katavaşis* a argintului in jumătatea a doua a secolului nostru, vom mai adăoga aci şi cifrele producţiunii lui foarte sporite de două decenii incoa din minele americane, punându-le alături cu cifrele producţiunii micşorate a aurului in acelaş timp.

Iată producţiunea după estimaţiunea distinsului Director al monetăriei din Washigton d. Buschard:

Anul	Aur kilograme	Argint kilograme
1845	1,500	—
1846—1847	3,000	—
1848	15,000	—
1849	60,200	—
1850—1857	684,800	—
1858	75,200	12,000
1859—1860	144,400	6,000
1861—1870	713,600	2,423,800
1871—1880	612,600	8,592,500
1881—1883	132,100	3,141,000 [1]

Singură această producţiune sporită a argintului, faţă cu acea a aurului din minele americane, încă ar fi trebuit să aibă o in-

[1]) In tabloul reprodus de d. O. Haupt «Währungpolitik und Münzenstatistik», Berlin 1884, pag. 159, intervine aici o eroare de tipar: 314,100 in loc de 3,141,000. — Eroarea se găseşte uşor din evaluarea kilogramelor in franci cu 697,000,000 fr., socotind kilogramul cu 222 franci cum urmează textul.

fluenţă apăsătoare asupra preţului comercial al argintului, oricare ar fi fost de altmintrelea stocul lui total in lume.

Noi credem că dela 1873 incoace i s'a dat chiar lovituri de moarte ca mijloc de circulaţie. Credem că toate opintirile ce se fac pentru a reabilita argintul in această funcţiune sunt şi vor rĕmânea zadarnice.

Spre a invedera aceasta vom expune pe scurt procesul demonetizării lui in Imperiul German, vom arăta lupta zadarnică a aşa numiţilor „Baroni de argint“ din America pentru Bland-bill şi ce insemnează aceasta; şi infine vom face o scurtă istorie a „Uniunii latine“ monetare, arătând ce insemnează astăzi cearta pentru „causă de lichidare“, ceartă ce in aceste momente este in culmea ei, şi cum fondul vrăjbei este convicţiunea ce au căştigat toate statele părtaşe ale uniunii, că curentul universal fiind pentru etalonul unic de aur, fiecare se pregăteşte a scăpa cât mai cu bine la desfacerea uniunii demonetizând argintul ce atunci ar mai fi in circulaţia Uniunii intregi purtând marca sa.

(Va urma.)

TEODOR G. NICA.

ANTOLOGIE ROMANA PENTRU USUL SCOALELOR SECUNDARE

de

M. POMPILIU

Iași, 1885.

Studiul obligat al limbei române e introdus numai de câțiva ani in școalele noastre secundare. Profesorii, in mare parte bătrâni și obicinuiți cu disprețul ce se arunca mai nainte asupra acestei limbi, nu-și dădură prea multă silință să alcătuească manualele trebuincioase pentru noul obiect de invățământ. Fără să se osteneaască a aplica la limba română metoadele științifice cunoscute, ei își făcură in pripă câte un manual așa precum fiecăruia i se părea mai bun. De aci mulțimea de gramatici, cărți de citire, retorici ș. c., care toate n'au niciun merit, căci n'au ținut seamă nici de resultatele științei, nici de metoadele pedagogiei. Abia in ultimii doi ani avurăm ocasiunea să vedem apariținea unei gramatici științifice a limbei române (de d. Ioan Nădejde) și a unei istorii serioase a literaturei române (de d. Aron Densușan). Dar invățarea gramaticei și a literaturei, așa precum se face in general, este o invățare curat mecanică, și folosul practic ce-l pot avea școlarii dintr'insa este aproape nul. Ei vor avea un folos real din studiul limbei române numai atunci când, odată cu invățarea teoretică a gramaticei, se vor familiariza și cu citirea producțiunilor celor mai bune ale literaturei noastre poetice și prosaice. Pentru acest scop alcătuirea unei cărți de citire, care să cuprindă astfel de producțiuni alese, este de neapărată trebuință. O astfel de carte încă nu avem, căci incercările făcute până acum sunt lipsite de orice valoare. Exceptăm aci cartea de citire a lui Lambrior, care n'are scopul de a da modeluri de literatură, ci de a deștepta interesul așa de puțin răspândit pentru studiul istoric al limbei române.

Lacuna, ce era natural să se simțească in această privire, este acum inlăturată in ceea ce privește literatura noastră poetică prin «Antologia română» a d-lui M. Pompiliu. Autorul are dreptate spunându-ne in prefață că «e cea dintâi carte in felul acesta pe terenul literaturei noastre didactice.» Noi vom adăoga că este o lu-

crare pe deplin reuşită şi că — dacă va fi intrebuinţată cu pricepere de cei ce sunt chemaţi a o aplica — ea va da roade cu mult mai folositoare decăt s'ar aştepta cineva dela o carte de citire sau dela o antologie. Insemnătatea acestei cărţi o vom cunoaşte din puţinele cuvinte ce le pune autorul in prefaţa ei. «Literatura este un product plin de viaţă al inteligenţei omeneşti, care nu se află in conspecte asupra literaturei şi nu poate fi înţeles dintr'o repede privire, ci prin citire şi analisă serioasă.» Deaceea in Antologia sa autorul dă profesorilor şi şcolarilor bucăţile ce i s'au părut mai bine scrise in toată literatura noastră poetică. Acestea, citite şi analizate impreună de către profesori şi şcolari, vor deştepta in aceştia gustul pentru adevěratele frumuseţi estetice şi-i vor pune in stare să judece cu tact şi uşurinţă orice nouă producţiune literară. Autorul nu s'a înşelat deloc in alegerile ce a făcut. Bucăţile ce i s'a părut demne de a fi recomandate ca modeluri, se vor părea tot aşa tuturor celor ce sunt lipsiţi de aceste două mari defecte: lauda exagerată pe de oparte a producţiunilor literaturei noastre mai vechi, pricinuită de un patriotism neindreptăţit, iar pe de alta a producţiunilor contimporane, pricinuită de obiceiul periculos ce l-am contractat de a ne lăuda unii pe alţii.

Nu putem să nu respingem aci o imputare, ce s'a adus de unii fără nicio noimă cărţii de care ne ocupăm. S'a zis că ea nu este completă, deoarece represintă numai producţiunile grupului literar numit «Junimea» şi desconsideră cu totul, arucăndu-le in intunerec, toate producţiunile noastre anterioare şi contimporane acestui grup. Aceasta este o imputare gratuită. Autorul a cules bucăţi nu numai din publicaţiunile membrilor societăţii «Junimea», ci din toate scrierile autorilor noştri celor buni. In antologia sa găsim poesii de Bolintineanu, Alexandrescu, Conachi, Donici, Bălcescu, Pan, Creţeanu şi o mare parte din poesiile lui Alexandri publicate cu mult inainte de infiinţarea societăţii «Junimea». Afară de aceasta poesiile populare, scoase din cele mai bune colecţiuni, coprind aproape a treia parte din intreaga carte. Este adevěrat că cea mai mare parte din poesiile admise ca modele in antologia d-lui Pompiliu sunt luate din publicaţiunile «Junimii» şi aceasta cu drept cuvěnt, căci pentru orice judecată obiectivă acestea se infăţoşează aproape in totalitatea lor ca scrieri de valoare estetică, isvorite din sentimente adevěrate şi turnate in forme artistice netăgăduite. Dacă este aşa, atunci nu putem numi părtinitor pe autorul care n'a avut scopul de a ne da probe de literatură română din toate timpurile şi de

toate soiurile, ci a voit să ne dea numai modeluri, ce pot suferi orice critică literară. In acest înţeles credem că a reuşit pe deplin.

Antologia d-lui Pompiliu mai are o insemnătate afară de sfera şcolară. Autorul o arată destul de bine prin următoarele cuvinte: «Este o experienţă tristă de a vedea cum o mulţime de tineri apar in public cu incercări copilăreşti, plini insă de incredere că inzestrează literatura cu opere folositoare. Cunoaşterea adevăratelor modeluri de proză şi poesie pe cei fără chemare i-ar reţine dela o ocupaţie păgubitoare pentru dênşii, iar pe cei cu talent i-ar face să judece bine mai inainte de a da publicităţii incercările lor.» —Faptul amintit aci de d. Pompiliu este de toţi cunoscut şi regretat. El a fost de mult observat de d. Maiorescu in criticele sale şi mai ales in scrierea sa asupra poesiei române, in care, ca şi d-nu Pompiliu, ne-a dat un numĕr insemnat de modele din literatura noastră poetică. Ele au atras atenţiunea multor tineri asupra adevăratelor frumuseţi literare, n'au putut insă stĕrpi cu totul gustul corupt şi judecata uşoară ce s'a introdus mai ales de treizeci de ani incoace in literatura noastră. Dacă antologia d-lui Pompiliu va contribuì cătuş de puţin la lecuirea acestor rele pline de urmări fatale pentru mersul literaturei noastre, ea va aduce un serviciu destul de insemnat.

Ne permitem acum a propune d-lui Pompiliu unele imbunătăţiri ce se pot aduce cărţii d-sale. Dĕnsul o imparte in şapte capitole, dintre care cel dintăi cuprinde la un loc balade, legende, naraţiuni şi idile, iar celelalte cuprind pe rând poesii lirice (II), pasteluri (III), satire (IV), fabule (V), epigrame şi cugetări (VI), poesia dramatică (VII). Credem că ar fi mai bine să se desfacă capitolul intăiu in părţile ce-l compun şi să se pună mai intăi baladele, apoi legendele ş. a. m. d. Aceasta fiincă pentru şcolarii incepĕtori deosebirea intre aceste genuri literare este foarte greu de făcut şi se vor găsì poate şi profesori cari să stea la indoeală dacă o bucată oarecare este baladă, legendă sau naraţiune. Deosebirea este foarte fină şi in literatura noastră cu deosebire grea de aflat, căci nu prea avem de unde culege bucăţi cu un caracter bine determinat. Şi tocmai din această causă credem că n'ar fi fost rĕu dacă d. Pompiliu ar fi introdus in colecţiunea d-sale şi producţiuni străine in traducerile româneşti. Avem traduceri destul de reuşite din literaturile străine şi mai din toate genurile literare, precum sunt acelea ale d-lor Pogor, Vărgolici, Olănescu, Naum, ale lui Scheleti ş. c. Traducerile reuşite sunt lucrări de un adevărat merit literar, mai

ales in limba noastră, unde avem să ne luptăm cu atâtea piedici. Ele mai au şi avantajul că sunt de regulă producţiunile cele mai insemnate ale poeţilor celor mari. In chipul acesta s'ar fi putut da antologiei o mai mare intindere, căci aşa cum este acum conţine prea puţine bucăţi. In special poesiei dramatice s'a dat prea puţin loc. Ar fi fost bine să se reproducă pe lângă scenele de căpetenie, vreo două acte intregi din cele mai bune drame ale noastre, căci numai din monologuri şcolarul cu greu işi va putea face o idee exactă de modul cum trebue să se desvolte acţiunea dramatică. Dealtmintrelea se găsesc in autorii noştri dramatici scene mai bine conduse decât cele citate. — Toate aceste mici neajunsuri se pot indrepta dându-se cărţii cu ocasia ediţiunii a II-a o mai mare estensiune.

IOAN BOGDAN.

CÂNTECE POPULARE SPANIOLE[1])

I

Dragostea de multă vreme,
Anevoe e de stins,
Căci in inimile noastre
Rădăcini adânci a prins.

II

Singură nu merge-'n ţarnă,
Când suflă puternic vênt,
Căci copila-i ca o floare
Ce-o dă vêntul la pământ.

III

Nu te'increde-'n ochii negri:
Ochiul negru-i trădător.
Nişte ochi negri pe mine
M'au făcut să mor de dor.

---

[1]) *Cancionero Popular*, por D. Emilio Lafuente y Alcántara—Madrid 1865. 2 vol.

IV

Pĕru-i auriu iubita-mi
Dela soare l-a luat;
Iar suflet, inimă, viaţă,
Dela mine le-a furat.

V

Libere cum sunt bărbaţii
Femeile dacă-ar fi,
Ar eşì la drumul mare,
Şi inimile-ar răpì.

VI

Portocalul din ogradă,
Cănd tu lăngă dĕnsul vii,
A lui flori ţi le aşterne
La picioare mii de mii.

VII

S'au perdut douĕ steluţe;
Pe cer nu se mai ivesc:
In odaia ta's ascunse,
Pe-a ta faţă strălucesc.

VIII

Ochii negri-ai dragei mele
Au un straniu căutat,
Mai mult intr'un cias omoară
Decăt moartea intr'un an.

IX

Inima mea e la tine;
Tu trebui să-mi dai pe-a ta:
Cel ce inimile fură
Va plătì numai cu-a sa.

X

Ochişorii tĕi albaştri
Dela cer tu i-ai răpit,
Şi seam'ai să dai de rĕul
Ce cu ei ai făptuit.

XI

In ziua naşterii tale,
Soarele-a stat gănditor,
Vĕzĕnd că ese alt soare,
Cu mult mai strălucitor.

XII

Rosele fereştii tale
Stau ades de le privesc,
Şi crezĕnd că-s a ta faţă,
Eu ades mĕ amăgesc.

XIII

Ai, copilă, ochi pe care
Cu dobăndă de i-ai da,
Douĕzeci şi cinci la sută
Dela oricine-ai lua.

XIV

Leul că e leu, şi totuş
Spun că-i biruit de somn:
Eu, făptură omenească,
La tine găndind, nu dorm.

XV

Ca o barcă ce pe mare
O bat valuri mii de mii,
Astfel inima-mi rĕmăne,
Căud tu pleci şi nu mai vii.

XVI

Ochii tĕi sunt doi luceferi,
Gura, garoafă de Mai,
Obrăjeii, douĕ rose:
Vrei mie să mi le dai?

XVII

De cănd mi s'a dus iubitul,
Zile bune nu mai am,
Ca o pasĕre pribeagă.
Ce sboară din ram in ram.

Iași. *S. G. VÀRGOLICI.*

CORESPONDENȚĂ:

Necunosc. De astă dată, n'avem ce face, trebue să vĕ descurajăm.
Foae. Legenda Rosei e foarte sarbĕdă.
Liv. Marfă eftină. *Dir.*

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI APĂRUTE DE CURĔND ȘI TRIMISE DIRECȚIUNII «CONVORBIRILOR LITERARE»

Fulga sau Ideal și Real, de *Gr. H. Grandea*, 1 vol. București 1885.
Miosotul, Poesii de *Gr. H. Grandea*, a IV-a ediție, 1 vol. București 1885.
Nostalgia, Poesii de *Gr. Grandea*, 1 vol. București 1885.
Suprastructuri de cale metalică cu studiul unui nou sistem, de *Ion Joe Pușcariu*. 1 vol. București 1885.
Studie asupra Constituțiunii Românilor sau explicarea pactului nostru fundamental din 1 Iunie 1866, de *G. G. Meitani*, fascicula X, București 1885.
Indreptar teoretic și practic pentru invĕțămĕntul intuitiv, de *V. Gr. Borgovan*, 1 vol. Gherla 1885.
Intăia, a doua, a treia carte de aritmetică pentru scoalele poporale române, de *V. Gr. Borgovan*, 3 mici vol. Gherla 1884.
Poesii populare române, de *G. Dem. Teodorescu*, 1 mare vol. No. IV, București 1885.
Equerul Grafometru sau Quadrantul de campanie, extras din cursul de topografie al d-lui *I. M. Melik*, 1 broș. Iași 1885.
Creditul Agricol al Jud. Iași. Raport pentru gestiunea anului 1885, 1. broș.
Din prozodia și metrica limbei latine, de *G. C. Bou*, 1 broș. Iași 1886.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

		Lei B.
515.	**DUMAS AL.** — E prea tărziu, roman istoric cu ilustraţiuni, Bucureşti, *Tip. Naţională*, 1878, in 12⁰, p. 32.	
516.	» Fraţii Corsicani, trad. de *A. D. Iarcu*, Bucureşti, *Tip. Th. Mihăiescu*, 1877, in 8⁰, p. 104	1 —
517.	» Memoriele unui medic, Iosif Balsamo, tradus din franţuzeşte de *G. S. C. (Calotescu)*, 5 vol. Bucureşti, *Tip. Curţii*, 1875, in 12⁰, p. 319—318—335 - 342—350	15 —
518.	**DUROT FELIX,** — Grammaire du Roumain moderne, a l'usage des français et des etrangers, ediţ. II, Buc. *Impr. C. Göbl*, 1876, in 8⁰, p. 83	2 —
519.	Economia Naţională, vezi *Revista ştiinţifică*, 5.	
520.	**EOONOMU AT.** — Cremaţiunea sau arderea morţilor, Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1876, in 12⁰, p. 109 . . .	2 —
521.	» Câteva cuvinte asupra chloratului hidrat, ca medicament sedativ, cerebro-spinal, Buc., *Tip. Al. A. Grecescu*, 1876, in 12⁰, p. 51	
522.	**ECONOMU M.** — Liberarea provisorie pe cauţiune, Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1877, in 8, p. 80.	
523.	» Micul repertoriu de jurisprudenţia inaltei Curţi de casaţie şi justiţie, pe anii 1877 şi 1878, 2 părţi. Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1877—1878, in 8⁰, pag. 87†162.	
524.	**EGLANTIER CONSTANTIN.** — Girosela, roman tradus in românește de *C. D. Aricescu*, Bucureşti, *Tip. Naţională*, 1876, in 8⁰, p. 405.	2 —
525.	**ELIADE I. P.** — Cultura vielor in România şi vinificaţiunea, Ploeşti, *N. Tip. I. G. Costescu*, 1874, in 8⁰, p. 115 .	2 —
526.	» Elemente de Pedagogiă şi Metodologiă, ed. III; Ploeşti, *Tip. I. G. Costescu*, 1874, in 8⁰, p. 312 . .	5 —
527.	» Desemn pentru scólele primare de fete, ediţ. II, Bucureşti, *Socec & Comp.* 1875, in 12⁰, p. 94 .	2 —
528.	» Enciclopedia Comercială. Comerciul şi operaţiunile lui şi ţinerea registrelor in partide simple şi duble, cu diverse aplicaţiuni, Ploeşti, *Tip. I. G. Costescu*, 1875, in 8⁰, p. 190	4 —
529.	» Noţiuni de Aritmetică, — Ploeşti, *Tip. I. G. Costescu*, 1876, in 8⁰, p. 126	— 80
530.	**ENĂCÉNU GEN.** (arch.) — Din istoria bisericească a Românilor. Creştinismul in Dacia şi Creştinarea Romanilor, compusă după documente străine şi naţionale, Bucureşti, *Tip. Curţii*, 1878, in 8⁰, p. 249	5 —
531.	» Stilistica saŭ Curs de literatură in prosă. *Literatura generală*, (partea II), Bucureşti, *Tip. Curţii*, 1874, in 12⁰, p. 157	1 50
532.	Epistolie a Domnului nostru Isus Christos ce a trimis'o Dumnezeu din cer, in 32⁰, 32 p. Craiova, 1878, *Benvenisti*	— 40
533.	» Idem, in 32⁰, 32 p. Bucureşti, 1876, *Tip. Naţ.*	— 40
534.	» Idem, in 32⁰, 32 p. Bucureşti, 1977, *Tip. Cucu.*	— 40

Lei B.

535. **ESARCU C.** — Documente, descoperite in archivele Italiei, Bucureşti, *Tipogr. Naţională*, 1878, in 8°, p. 96 . . . 2 50

536. » Petru Cercel, documente descoperite in archivele Veneţiei, Bucureşti, *Tip. Dacia*, MDCCCLXXIV, in 8°, p, 52. . . . . 3 —

537. » Stefan cel Mare, documente descoperite in archivele Veneţiei. Bucureşti, *Tipogr. A. Manescu*, MDCCCLXXIV, in 8°, p. 104 . . 4 —

538. **EURIPIDE.** — Ifigiena in Aulida, tragedii in 5 acte, tradusă de *P. Dulfu*, Cluşiu, *Tip. I. Stein*, 1878, in 12°. . 1 20

539. **EUSTATIU G. C.** — Dialogi româno-francezi, sau *modul de a studia cu inlesnire limba Francesă*, ed. a VII revĕzută şi corectată. Bucureşti, *Socec & Comp.* 1877, in 8°, p. 112 . . . 1 70

540. **F. P. N.** — Ochire asupra societăţii. Buc., *Tip. Curţii*, 1878, in 8°. p. 37.

541. **FEITELSON S.** — Dramele Bărăganului, scriere contimporană, Buzĕu, *Tipogr. Al. Georgescu*, 1876, in 12°, p. 32.

542. **FELIX I. Dr.** — Apele de bĕut ale Bucureştilor. Bucureşti, *Tip. Curţii*, 1874, in 8°.

543. » Consiliul general de higienă şi salubritate publică al oraşului Bucureşti. — *Raport general*, pe anul 1876. Bucureşti, 1877, *Tip. Curţii*, in 8°, p. 72.

544. » Idem. *Raport general*, pe anul 1875, Bucureşti, 1876, *Tip. Curţii*. in 8°, p. 80.

545. » Idem, pe anul 1877, in 8°, 36 p. *Tip. Naţională*.

546. » *Tractat de higiena publică şi poliţia sanitară*. Partea întăia in 8°, 458 p. Bucureşti, 1870. *Socec & Comp.* . . . . . 10 —

547. **FETU AN. Dr.** — Descrierea şi intrebuinţarea apelor comune şi a apelor minerale din Romănia, Moldavia şi Muntenia, a 2-a ediţiune augmentată şi cu totul reformată. Iaşi, *Tipogr. Grădinei Botanice*, 1874, in 8°, p. 638.

Lei B.

548. **FETU AN. Dr.** — Incercări pentru desvoltarea sciinţelor naturale in Romănia, discurs de recepţiune in societatea academică română, urmat de respunsul dat in numele societăţii, de *V. Al. Urechiă*. Bucureşti. *Imprimeria Statului*, 1874, in 8° mare, p. 175 . . 2 —

549. » Tractat de Botanică, Iaşi 1877, in 8°.

550. **FIALA LOUIS Dr.** — Guerison de six aveugles-nés, Bucureşti, 1878, in 12°.

551. **FILEK von WITTINGHAUSEN, HEINRICH.** — Das Fürstenthum Romanien Geographisch-militärisch dargestellt, mit einer Karte. In 8°, 82 p. Wien 1869 *Gerold* Bucarest *Sotschek & Comp.* . 3 —

552. **FILIMON ELIA.** — Curs de dreptul civil, predat la facultatea din Bucureşti, vol. I, conţinĕnd explicaţiunea cărţei I şi II a *Codicelui civil*, (broş. 1—4), Bucureşti *Imprimeria Statului*, 1874, in 8° mare, p. 1174 . . . . . 20 —
Tom. II conţinĕnd: *Succesiunile abintestatu*, Bucureşti, *Imprimeria Statului*, 1877, in 8°, p. 655 . . . . . 10 —

553. **FILIONESCU G. I** — Atlas telegrafic, op adoptat de ministerul de interne pentru şcoalele de telegrafiă electrică din Romănia, Bucureşti, din *stabilim. Socec, Sander & Teclu*, 1874, in 4°, cu 22 planuri . . . . . 50 —

554. **FILLEAU Dr.** — Tractat practic al maladielor veneriene, Paris, *Imprim. A. Ponsot*, 1877, in 16°, p. 114†30 . . 1 —

555. **FITOV I.** — Dialog ruso-român, Galaţi, *Librăria G. D. Nebunelly*, in 12°, 1877 . . . . . 1 —

556. **FLAMANDA I. D.** — Despre ipothece in dreptul roman, despre privilegie, (Art. 1781, 1837), Bucureşti, *Tip. Al. A. Greceseu*. 1876, in 8°, p. 162 . . . 5 —

557. **FLECHTENMACHER MARIA.** — Femeia Română, ziar periodic, Bucureşti, *Tip. Dor. P. Cucu* şi *Tip. naţională*, anul 1878 şi 1879.

558. » Situaţiunea teatrului naţional sub direcţiunea d-lui Ioan Ghica,

Lei B.

București, *Tip. C. P. Conduratu*, 1877 in 12°, p. 32 . . . . . 1 —

559. **FLEISCHLEIN G. Dr.** — Raport general asupra igienei și salubrității orașului Iași, pe anul 1876, Iași 1877, in 12°, p. 40.

560. » Idem pe anul 1877, Iași 1878, in 12°, 42 p.

561. **FLEVA N.** — Prerogativele adunărei deputaților, cestiune constituțională, București, *Tip. națională*, 1877, in 12°, p. 78. . . . . 1 —

562. **FLORENI I. P.** — Estetica. Știința filosofică, despre frumos. Estetica generală. Frumosul. Iași, *Tip. Bucium. Rom.* 1874, in 8°, p. 95 . . . . . 2 50

563. » Foaia Familiei, pentru petrecere și cultură, Iași, *Tip. Buc. Român.* pe anii 1875 și 1876, in 4°.

564. **FLORENȚIU C. M.** — Curs elementar de Aritmetica practică, ediț. III, București. *Tip. Dor. P. Cucu*, 1877, in 12°, p. 160 . . . . . 1 —

565. » Noțiuni de Istoria Românilor, ediț. VIII, București, *Tip. Mihăilescu și Luis*, 1877, in 12°, p. 118 . — 70

566. **MARESCU ION.**—Istoria modernă. (Din cursul elementar de Istoria universală pentru clasa III a scoalelor secundare). in 16°, 240 p. Bucur. 1872, *Tip. Rădulescu*. 1 80

567. **PLAGINO, Madame EMMA de.** — Cours de Grammaire. Rédigé pour ses enfants. Première année, in 12°, 63 p. Marseille, 1879, *Bérard* . . . . . 1 —

568. » Histoire sainte. Renseignée à ses enfants, in 12°, 156 p. Marseille, 1879, *Bérard* 1 60

569. **ȘTEFĂNESCU CONST. D.** — O privire generală asupra literaturei noastre dintr'acest secol. Poesia lui Niculae Niculeanu. Două conferințe publice ținute la societatea «Concordia Română,» in 8°, 57 p. București, 1879, *Tip. Rădulescu* . . . . . 1 —

570. **ANDRIȘCU BOGDAN N.** — Turcanul. Dramă intr'un act. O preumblare la Ungheni, nuvelă amusantă. La revedere! Fortuna, poesii. Trandafiru alb, improvisație. Trei amanți, comedie intr'un act, in 12°. 47 p. Iași, 1879. *Tip. Buciumului român* . . . . . — 50

571. **ANTONESCU P. S.** — Conservarea lemnelor, (Revista științifică No. 5 & 6).

572. **AURELIAN P. S.**— Ochire asupra chestiunei israelite, (Rev. științifică No. 8).

573. » Raport asupra proiectului de lege pentru baterea monetei de argint in bucăți de 5 lei nuoi. (Revista științifică No. 5 & 6.)

574. **BECK G. Dr.** — Învățătura religiunei Mosaice, pentru usul junimei israelite, in 12°, 88 p. București, 1879. *Tip. Offenberg* . . . . . 1 —

575. **BLUNTSCHLI Dr.** — Statul român și situațiunea juridică a ebreilor in România. Studiu, in 8°, 30 p. București, 1879. *Tip. Thiel et Weiss.*

576. **CIHAC A.** — D. Petriceicu-Hasdeu și cuvente den bătrâni. *(Convorbiri literare* No. 3).

577. **CIOCANELI TEMISTOCLE P.** — Colecțiunea legilor, atribuțiunile ministerului public, anularea clausei penale, mențienerea și esecutarea art. 7 din legea rurală dela 15 August 1864. Legea rurală. Legea pentru judecătoriele comunale și de ocoale, in 12°, 71 p. București, 1879. *Tip. Rădulescu* . . — 80

578. **FLORENTIU M. C.** — Noțiuni de Istoria Românilor, ed. IX, in 12°, revăzută din nou și ilustrată cu 18 portrete ale celor mai distinși Domni, 125 p. București 1879. *Tip. Luis.* . — 70

579. **GANE N.**—Schania. Novele (din *Kremnitz.* Rumänische Skizzen).

580. **GEORGIAN G. D.** — Frigurile, comedie originală in versuri intr'un act. Cu o prefață de d. Dim. Constantinescu, in 18°, VIII & 42 p. București, 1879, *Tip. Romanul* . . . . . 1 —

581. **HEPITES S. C.** — Desvoltarea meteorologiei și al doilea Congres geologic internațional. (Rev. științ. No. 5 & 6).

Lei B.

582. **HEPITES S. C.** — Notă asupra observaţiunilor meteorologice făcute in Brăila (Revista ştiinţifică No. 8.)

583. **I.** — Pe-a pământului podoabe. Poesii. (Convorb. lit. No. 3).

584. **I. D. L.** — Spus-am... poesie. (Convorb. lit. No. 3).

585. Legea timbrului şi inregistrărei insoţită de un indicator alfabetic, făcut in spiritul textului legei cu esplicaţiuni culese din instrucţiunile date de Ministerul financelor, in 12°. 59 p. Buc. 1879. *Tip. Curţii* . . . . . — 80

586. **LIPPE C. Dr.**—Lupta Evreilor din România pentru emancipare, in 8°, 21 p. Iaşi, 1879, *Vagşal & Leinwand* . . — 50

587. **MAIORESCU T.**—Ueber die Richtung der neuen rumänischen Cultur, (vezi Kremnitz, Rumänische Skizzen)

588. Micul scamator sau petreceri de societate. Experienţe de execuţiuni facile şi plăcute. Magie simplă, prestidigitaţiune, fisică, chimie. Recreaţiuni amusante după Bosco, Comte, Pinetti, Albert cel mare, Cagliostro, Comus, Kircher, in 12°, 22 p. Bucur. 1879. *Tip. Labor. Români* . . . . . — 70

589. **MOCEANU G.**— Istoria, anatomia şi higiena gimnasticei, după cei mai insemnaţi autori, cu figurile principale, adăogită cu scoala de inotat şi esercţiile ce se fac cu puşca. Ediţiunea 3-a, in 18°, 149 p. Bucureşti, *Tip. Grecescu* . . . . . 2 —

590. **MUSSET A. de.**—Rolla, Poemă, (Convorb. lit. No. 3).

591. **NAUM A.**—Elegie. (Conv. lit. No. 3).

592. **NEGRUZZI I.** — Cucoana Nastasiica, Sittenbild, (Din Kremnitz, Rumänische Skizzen).

593. » Popa Gavril, Federzeichnung. (Vezi Kremnitz, Rumänische Skizzen).

594. **ODOBESCU A. I.** — Mihnea der Böse, Zeitbild 1508–1510. (Din Kremnitz, Rumänische Skizzen).

595. **POPESCU N. D** — Episode din istoria reaaelului independenţei României, Amazoana dela Rachova, nuvelă originală, in 12°, 143 p. Bucureşti. 1879, fraţii *Ioaniţiu & Comp.* impreună cu un tablou in culori 2 50

596. » Istdria resbelului romăno-ruso-turc 1877—1878. Partea I. Dela inceputul resbelului până la 30 August 1877, ediţia II, revĕzută şi adăogită, in 12°, 156 p. 2 50
Partea II. Dela 30 August 1877 până la finele resbelului, ed. II, revĕzută şi adăogită, in 12°, 119 p. 2 50
Impreună cu unul din următoarele tablouri in culori: Căderea Plevnei, Luarea Rachovei, Bătălia dela Opanez, Trecerea armatei române in Dobrogea. Bucureşti 1879, fraţii *Ioaniţiu & Comp.*

597. **ROŞCA IULIU I.** — Flori de Primă-vară. Ziua florilor. Crivĕţul. Legende, in 12°, 32 p. Bucureşti 1879, *Tip. Labor. Români.* . . . . . — 50

598. » Flori de Primă-vară, Dora şi Florin. Poemă, in 12°, 31 p. Bucureşti. 1879. *Tip. Cucu* . . . . . — 40

599. » Flori de Primă-vară. Dora şi Florin. Ziua florilor. Crivĕţul, in 12°, 31 & 32 p. Bucureşti, 1879. *Tip. Lab. Rom.* . . . . . 1 —

600. **SCORŢEANU PAUL.** — Csisi şi Çesas, in 8°, 48 p. Bucureşti, 1879. *Tip. Rădulescu.* 1 50

601. **SIHLEANU STEFAN ST.** — Transformismu Hæckel şi Vircov. O polemică ştiinţifică. (Revista ştiinţifică No. 8).

602. **SLAVICI I.** — Am Dorfkreuz. Erzählung, (vezi Kremnitz, Rumän. Skizzen)

603. » Eine rumänische Dorfgeschichte, (din Illustrirte Welt, 1879. 22 Heft.

604. » Popa Tanda, Dorfgeschichte, (din Kremnitz Rumänischen Skizzen).

605. **STEFANESCU GRIG.**—Invenţiunile din Edisson. traducţie. (Revista ştiinţifică, No. 5 & 6).

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci. — 23,222.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 12. Bucuresti, 1 Martie 1886. **Anul XIX.**

AGIUL ŞI POLITICA NOASTRA MONETARA

(Urmare)

IV.

In statele ce compun astăzi Imperiul German exista de secule singurul etalon de argint. Monetele de aur indigene şi străine erau tarifate. Imediat după constituirea Imperiului German ţinêndu-se bună seamă de toate imprejurările de afară şi din lăuntru, se proclamâ prin legea monetară dela 4 Decemvrie 1871 aurul de unic etalon al Imperiului. Marca imperială se va confecţiona numai din aur.[1])

La 9 Iulie 1873 se promulgâ a doua lege prin care se desăvirşeşte trecerea fie-căruia din statele germane in particular la unicul etalon de aur. Se decretează adică prin această lege că pe viitor fiecare din statele confederate nu vor mai bate de cât mărci de aur, 1395 mărci dintr'un kilo fin, iar din argint nu se va mai bate decât monetă divisionară, 100 mărci dintr'un kilo fin şi cu putere liberatoare numai până la 20 mărci. Insă in mod provisor şi până să se confecţioneze toată moneta de aur trebuitoare circulaţiunii şi până să se sfirşească operaţiunea demonetizării argintului se acordă, ca stare de transiţie, talerilor de argint un curs de 3 mărci. Această stare de transiţie s'a caracterizat foarte bine cu numele de «dublu etalon şchiop».

Consequent cu principiul proclamat «Banca imperială» se si-

[1]) Se utilizează spre acest sfişit şi partea primită in aur din miliardele resboiului. In Iulius-Thurm din Spandau unde se păstrează tesaurul de resboiu se depun circa 120 milioane in aur.

leşte a aduna o provisiune insemnată de monete reale şi lingouri de aur spre a le ţine la dispositiunea publicului pentru scopuri de export şi spre a impedica prin aceasta ivirea unui agio cât de minimal. Paralel guvernul imperial incepe retragerea talerilor din circulaţie şi vênzarea argintului ca brut metal, cu cântarul, după preţurile comerciale ale zilei.

S'au vêndut astfel in cursul

Anului	M. argint		pence unci Standard
1873 . .	105,923	cu preţul de .	$59^{5}/_{16}$
1874 . .	703,685	„	$58^{3}/_{4}$
1875 . .	214,898	„	$57^{1}/_{4}$
1876 . .	1,211,759	„	$52^{3}/_{8}$
1877 . .	2,868,095	„	$54^{5}/_{16}$
1878 . .	1,622,696	„	$52^{9}/_{16}$
1879 . .	379,774	„	50

Va să zică treptata scădere până la $9^{1}/_{4}$ pence de uncie, care representă cam 16% nu impedică pe Germania de a desface mereu argintul său şi, daca facem socoteala pagubei ce n'a şovăit un singur moment a o lua asupră-şi, urmând buna sa politică monetară, ajungem la cifra foarte insemnată de 96,481,136 mărci [1]) sau 121,601,420 lei, diferenţa intre preţurile realizate şi intre paritatea argintului $60^{7}/_{8}$ pence.

Oamenii de stat ai unei naţiuni atât de mari şi fruntaşe in lume au trebuit să-şi fi dat bine seama când au luat asupra imperiului această pagubă. Ei au adus această jertfă inţeleaptă şi la timp spre a asigura in schimb Germaniei o circulaţiune sănătoasă, potrivită cu imprejurările şi pentru care astăzi este invidiată. Mai târziu când uncia de argint a căzut la 46 pence, jertfa ar fi trebuit să fie încă şi mai mare şi pe deasupra disagiul ar fi adus vătămări simţite intregei economii a naţiunii. In acest moment încă mai sosesc depeşi din Londra, anunţând o insemnată scurgere de aur spre Germania, in urma căreia Banca Angliei se vede silită a-şi urca scontul său. Pe cât ştiam noi, vênzarea argintului era suspendat dela 1879 incoace.

Să vedem acum ce se petrecea in acelaş timp in America de Nord. Statele-Unite ale Americei de Nord desfiinţează şi ele la 1873 dublul etalon. Se decretează că numai aurul să fie primit in plăţi pe viitor iar argintul numai până la 5 dollari. Paralel insă se face

[1]) O Haupt. Währung politik. citat, pag. 30.

o incercare cu aşa numitul «Trade-Dollar», o monetă specială destinată a funcţiona in comerciul exterior mai ales in cel cu China şi Japonia unde să inlocuiască «Piastrul» mexican carele de mult circulează in acele părţi. Această incercare insă nu reuşeşte [1]) şi la 1878 se opreşte baterea Trade-Dolarilor ajunşi pănă la suma de 35,958,360 dolari, iar la 1884 Congresul se vede silit a decide ca ei să fie retraşi şi guvernul să-i rescumpere al-pari cu dolari de aur.

Pănă la 1878 nu se mai bate pentru comerciul interior monetă reală de argint. La 28 Fevruarie 1878 insă se primeşte celebrul Bland-bill. Proprietarii de mine de argint reuşesc, daca nu a rehabilita din nou argintul in toată puterea lui, cel puţin a-l face să fie admis in parte ca mijloc de circulaţie. Bland-billul impune obligaţiunea guvernului de a bate in fiecare lună cel puţin 2 milioane dolari şi maximum 4 milioane dolari de argint in relaţiunea de 1.16 sau uncia 59 pence. Aceasta ca stadiu de transiţie in speranţa că agitaţia purceasă cu multă stăruinţă din America va reuşi a produce şi in Europa un curent favorabil pentru argint şi că congresele internaţionale monetare universale se vor convertì la dublul etalon. Agitaţia americană insă n'a fost incoronată de succes. Nici Congresul internaţional monetar din Paris dela 1878, nici cel din 1881 cu toate tesele presentate de insemnatul economist francez Cernuschi, nu adoptă dublul etalon internaţional. [2])

Astfel Bland-billul are ca urmare numai o deteriorare a circulaţiunii americane şi de a produce iarăş discuţiuni lungi şi aprige lupte pentru desfiinţarea lui.

Cu drept cuvĕnt zice unul din fruntaşii partisani ai bimetalismului internaţional, d. Ottomar Haupt: «Nu incape indoială, că pro«cedarea uniterală a Americei in această privire a fost un faux pas, «carele considerănd ţinuta ostilă a celorlalte state mari faţă cu me«talul alb, ar fi trebuit să fie remediat curĕnd, dacă n'ar fi spe«ranţă pănă la acest cias ăncă, că in sfirşit totuş se va insgheba ăncă

[1]) Intre alte cause care au zădărnicit incercarea cu Trade-Dolarii a fost şi următoarea. Deşi ei erau bătuţi 420 grains a $^{900}/_{1000}$ fin, pe cănd Piastri mexicani au numai 416 grains şi fineţa $^{902}/_{1000}$ totuş fiindcă monetăriile mexicane au fost totdeauna neperfecte la afinare, Piastri mexicani conţin fiecare ceva aur. Chinejii astăzi ştiu aceasta şi au preferit Piastri. — Comercianţii de metale preţioase aleg intre Piastri pe cei cu marca Guadalajaro şi Durango pentru că conţin pănă la 2% aur, iar cei confecţionaţi la Guarajuata şi Oaxaca au chiar pe loc adesea un agio de 4% şi mai mult.

[2]) Vezi Dr. H. Kleser «Gold. u. Währung.»—Berlin 1881, pag. 36.

«o uniune internaţională şi o seamă din alte interese, care sunt in «joc reclamând mănţinerea Blandbillului. Că acest bill este o eroare «in felul cel mai rĕu ca politică monetară, că el pĕcătueşte intr'un «mod foarte grosolan contra primelor principii fundamentale ale «unei legislaţii monetare regulate, este prea evident, pentru a «mai fi nevoie de a fi relevat aici indeosebi. Această situaţiune «greşită se şi recunoaşte in ţară chiar, aproape pretutindenea, şi «suspendarea bilului este in fapt numai o cestiune de timp. Anul «acesta insă (1884) va trece încă din cause de diferită natură, ina- «inte de a fi suspendat spre a nu mai reinvia, dacă celelalte na- «ţiuni nu vor intinde mâna la o convenţie internaţională». [1])

Deocamdată insă comerciul american respinge cu aversiune Bland-dolarii, precum a respins şi Trade-Dolarii şi nu le rĕmâne alta decât să se refugieze in tesaurul statelor spre a servì de acoperire bună-rea pentru «Greenbacks» adică moneta hârtie a statului.

Preşedintele republicei, acum ales, a pregătit şi presentat Congresului pentru sesiunea ce se deschide un proiect de lege pentru suspendarea Bland-bilului.

Şi totuş Statele-Unite dispun astăzi de o circulaţiune de aur destul de covirşitoare faţă cu cea de argint.

	Dol. de aur	Dol. de argint
La 1875 erau in circulaţie	180 milioane şi	20 milioane
„ 1879 „ „	315 „ „	126 „
„ 1882 „ „	567 „ „	212 „

iar la sfirşitul anului 1884 erau in circulaţiune 617 milioane dol. de aur şi 247 milioane dol. de argint.

Dar atât de inrădăcinată este convicţiunea la lumea financiară şi comercială in Statele-Unite ca numai banul de aur este astăzi ban adevĕrat, incât cu tote resorturile puternice de care dispun proprietarii de mine de argint se poate prevedea neisbânda lor.

Aruncarea pe piaţă a miloanelor de mărci argint demonetizat, de către Germania coincidează cu o enormă producţiune a minelor de argint. Şi mai coincidează încă şi cu restabilirea circulaţiunii metalice in Statele Unite ale Americei de Nord, prin care se produce o insemnată curgere a aurului din Europa spre America, pe care d Emil de Laveleye o calculează pentru anii 1879–80 cu 95 milioane dolari [2]) sau peste 900 milioane franci numai in doi ani.

[1]) O. Haupt: Währungspolitik cit. pag. 155.

[2]) E. de Lavelaye — Das Wesen des Geldes — Schriften drs deutschen Vereins für internationale Doppelwährung — Fasc. o — pag. 20.

Cum ar mai fi putut să resiste argintul la atătea imprejurări protivnice şi să-şi mai păstreze rangul de odinioară faţă cu aurul?

Neapărat că acest curent universal defavorabil metalului alb a trebuit să atingă şi Uniunea latină. Vom expune pe scurt istoria acestei uniuni monetare. Ea are pentru noi încă deosebită insemnătate, pentrucă noi, deşi nu facem parte din această ligă, am copiat sistemul ei şi l'am aplicat chiar atunci când el de fapt incepuse a fi părăsit de părtaşii ligei.

Uniunea moneteră latină se formează la 23 decemvrie 1865. — Belgia Italia şi Elveţia adoptează sistemul monetar francez aşa precum exista dela inceputul secolului in Franţa. In urmă la 1868 se primeşte şi Grecia in Uniune.

Stipulaţiunile esenţiale ale couvenţiunii dela 1865 sunt: că se acordă tutulor monetelor de aur precum şi celei de 5 franci de argint, ori de care stat al uniunii ar fi ele bătute, dreptul de-a fi primite reciproc la toate casieriile publice ale statelor uniunii şi in orice cantitate intocmai ca cele naţionale.

Cât priveşte moneta divisionară ea să fie primită in plăţi numai până la suma de 100 franci şi statul a cărui efigie poartă, să fie obligat a o rambursà la presentare cu monetă reală, fie de aur, fie de 5 franci argint. Această din urmă obligaţiune va continua încă 2 ani după expirarea termenului uniunii.

Propunerea făcută de Elveţia şi Italia, unde moneta curantă franceză, avea de mai nainte curs legal, de-a se acorda monetei reale a fiecărui din statele aliate deplină putere liberatoare, forţă de legal tender, in orice plăţi in tot cuprinsul uniunii, 'ntimpină resistenţă din partea Franţei, zicĕndu-se că este un suficient equivalent, dacă casieriile publice precum şi băncile cele mari ale statelor o primesc ca şi pe cea naţională. Banca Franţei se obligă la aceasta prin deosebit inscris.

Imediat după infiinţarea uniunii incep insă violările pe rând de fiecare stat in parte. Italia la 1866 (resboiu) decretează cursul forţat al banilor sĕi de hărtie. Franţa face la 1870 (resboiu) acelaş lucru pentru biletele băncei sale şi ce priveşte pe Grecia apoi aceasta de la intrarea sa in uniune şi până astăzi numai un moment la 1884 a putut eşì spre a recădea indată iarăş in nămolul banilor de hărtie.

Elveţia se slujeşte mai ales de monetele statelor celorlalte ale uniunii, insă la 1870 acordă curs unei monete străine de uniune, adică Sovereingnului de aur englezesc. Belgia comite o altă greşală

din care se naşte cearta clausei de liquidare atăt de acută astăzi şi neresolvată incă.

Cu toate aceste Uniunea merge cam purtată de bogatele mijloace ale Franţei şi scăderea argintului pe piaţă nu produce pănă la 1878 vreo jenă mai simţitoare. Sunt 75 milioane de oameni in uniune, cari toţi primesc argintul in raportul de $15^1/_2$ faţă cu aurul.

Dar vine anul 1873 cu inspăimăntătoare scădere a argintului. Moneta italiană reală de argint fusese isgonită de cursul forţat al hărtiei şi năvăleşte mereu in Franţa. Spăriată de scăderea argintului, Banca Franţei intr'o bună dimineaţă ii inchide ghişetele sale. Monetăriile franceze şi belgiane işi trag şi ele de seamă şi dacă nu inchid indată porţile lor tot argintului presentat spre monetagiu, le inchid totuş pe jumătate. Incep a-i crea serioase dificultăţi de resistenţă.

Atunci Elveţia a cărei politică monetară era condusă de distinsul său economist Feer Herzog şi care dela inceput fusese partisană a etalonului unic de aur, nebătênd decăt relativ puţină monetă de argint, propune şi insistă a se aduna imediat toţi părtaşii uniunii spre a aviza ce este de făcut, faţă cu situaţiunea periculoasă a argintului.

La Ianuarie 1874 incep deliberările la Paris. Resultatul lor pănă la Martie este: că se opreşte pentru viitor nelimitata batere a monetei reale de 5 franci de argint, şi se fixează un maximum fiecăruia stat al uniunii peste care să nu poată trece sub nici uu cuvênt.

In schimb Banca Franţei işi retrage interdictul său contra monetei nenaţionale. Guvernele Franţei şi Belgiei iau scrisori din partea băncilor de stat prin care acestea se obligă — insă numai pe termen de un an — a primi monetele uniunii de ambe specii. Obligaţiunea aceasta se reinoeşte deatunci tot numai pe căte un an.

Subliniem decisiunea dela 1874. Prin ea s'a schimbat chiar baza Uniunii latine. De unde mai inainte şi dela infiinţare ea era bazată pe dublul etalon, acum argintul sufere o *capitis diminutio* şi numai aurul işi păstrează rangul, numai el poate fi bătut monetă pentru oricine şi in orice cantitate.

Prin această hotărire s'a mai dat şi din partea uniunii o lovitură argintului. Preţul lui comercial scade şi mai mult.

La 1878 se intrunesc din nou părtaşii uniunii şi de astă dată iau o hotărire şi mai gravă intrucăt priveşte metalul alb.

Prin art. 9 al convenţiei din 5 noemvrie 1878 se declară că monetagiul bucăţilor de 5 franci este provisor suspendat. Sunt oprite toate statele uniunii de-a bate monetă reală de argint.

Ca urmare uncia de argint in loc de pari $60^{7}/_{8}$ ajunge media $52^{1}/_{2}$ pence şi intr'un moment de panică chiar $46^{3}/_{4}$ pence.

Dela 1878 şi pănă astăzi Uniunea latină n'a mai bătut nicio singură monetă reală de argint şi prin renoirea convenţiei din acest an (noemvrie 1885) statele semnatare se popresc din nou reciproc de-a mai bate asemenea monetă pănă la espirarea convenţiei la sfirşitul anului 1890.

Ce insemnează această suspendare definitivă de astădată? Insemnează nici mai mult nici mai puţin decăt că dublul etalon pentru Uniune este desfiinţat in fapt şi că remăne o ficţiune scrisă, că in realitate Uniunea latină a adoptat din acest moment etalonul unic de aur. Bucăţile de 5 franci de argint aflătoare in circulaţia uniunii sunt devenite avisuri plătibile in monetă de aur, ele numai sunt bani in sens adevĕrat, numai pot slují ca mĕsurători ai valorilor. Numai acest inţeles practic il poate avea hotărirea de suspensiune.

Aşa se inţelege de toţi oamenii competinţi in materie. Aşa o interpretă şi d. L. Bamberger in studiul sĕu ce tocmai a eşit de sub tipar: *Die Schicksale des lateinischen Münzbundes* — Berlin 1885 — (Datat 20 noemvrie) — pag. 14.

«Deja dela introducerea restricţiunilor, — zice d. Bamberger — «şi ăncă atunci cănd s'au pus mai intăi numai margini cantita«tive, dar mai mult ăncă decănd au intervenit desăvirşita poprire, «se putea susţine cu cuvĕnt, că uniunea latină şi-a schimbat carac«terul ei dela inceput şi că a devenit dintr'o ligă intemeiată pe «vechiul dublu etalon o ligă bazată numai pe valuta de aur. Căci «din sistemul baterii comune a ambelor metale deopotrivă, care «formase obiectul convenţiunilor din 1865, a devenit un sistem de «batere comună a aurului singur. Prin aceea că Statele Uniunii «s'au oprit reciproc de-a mai bate courant de argint, au pronunţat «un decret legal de expulsare contra argintului, care decret im«preună cu păstrarea sistemului de batere comună liberă a aurului, «cel puţin dela 1878 inainte au făcut din teritoriul Uniunii in prin«cipiu un teritoriu al valutei exclusive de aur, deşi, pentrucă pu«terea a lipsit la aceasta, argintul bătut pănă atunci n'a fost eli«minat. Degradat a fost argintul deja la 1874 cănd i s'a luat facul-

«tatea de-a mai fi bătut fără limite, cu totul oprit a fost prin Inter-«dictul din 1878.»

La 1878 Uniunea nu se mai prelungeşte pe decenii ci numai pe şapte ani. Din discuţiunile urmate in sinul conferinţei şi din dările de seamă ale delegaţilor intorşi pe-acasă, reese, cum toţi au simţit schimbarea situaţiei şi reese vădita intenţie a Statelor-Unite de-a se pregăti pentru etalonul unic de aur, căutând a se scăpa de metalul alb cât mai cu bine.

La 26 Iulie 1884 Elveţia declară formal că nu consimte la o tacită reinoire a uniunii ce are să expire cu sfirşitul anului 1885. Prin această declarare Uniunea este denunţată pentru toţi cu sfirşitul anului 1885.

La 21 Octomvrie 1884 urma să se inceapă discuţiunile pentru reinoire. Desacordul insă este aşa de pronunţat, incât nici nu se incearcă măcar o discuţiune. Ea se amână de pe o zi pe alta până la 28 Iulie anul curent, când abia se poate ţine prima şedinţă.

Intre şedinţa a şasea şi şaptea, după ce se presentă aşa numita «clausă de liquidare» delegaţii Belgiei părăsesc conferinţa. Se pare că prin acest fapt chiar reinoirea Uniunii până la 1 Ianuarie 1891 este periclitată. Articolul 14 al proiectului de convenţie reinoită cuprinde clausa de liquidare şi este formulat astfel:

«*Art. 14.* — En cas de dénonciation de la présente Conven-«tion, chacun des Etats contractants sera tenu de reprendre les «pièces de 5 francs en argent qu'il aurait émises et qui se trou-«veraient en circulation ou dans les caisses publiques des autres «Etats, à charge de payer à ces Etats une somme égale à la va-«leur nominale des espèces reprises, le tout dans les conditions «déterminées par un arrangement spécial qui demeurera annexé à «la présente Convention».

Art. 1 al convenţiei adiţionale mai prevede încă, că in termen de un an după expirarea convenţiei «il sera procedé à l'échange «respectif et au repatriement des pièces de 5 francs en argent «pouvant exister en quantités équivalentes dans les divers Etats».

Inţelesul clausei este următorul: 1⁰ cât priveşte monetele de aur orice timbru ar avea, fie proprii fie străine, ele vor fi primite cu deplină şi egală indreptăţire ca mijloc de plată de liquidaţiune; 2⁰ cât priveşte monetele reale de argint (5 franci) el vor trebui

să fie primit in plată cu deplină valoare de către ţara lor; 3⁰ iar monetele de argint cu timbrul unui stat nu pot fi date in plată celuilalt.

Din contra, odată cu expirarea convenţiunii ele representă o creanţă contra statului care le-a bătut, urmănd a fi rambursată in monede de celelalte două categorii sau cu trate şi note plătibile in asemenea bani.

Belgia se crede asuprită prin această dispoziţiune şi intimpină zicĕnd, că atunci cănd a bătut bucăţile de argint a făcut-o in virtutea dublului etalon admis ca bază a Uniunii şi a bătut liber oricui s'a prezintat la monetăriile sale cu argint. Statul şi guvernul belgian n'a inţeles să ia asupra sa nicio respundere de rambursare a unei monede ce era reală atunci, slujind circulaţiunii in tot cuprinsul Uniunii şi satisfăcĕnd la trebuinţele intregei Uniuni. Că dacă astăzi o pagubă o ameninţă, aceasta trebueşte impărţită peste toată Uniunea. Tractările se urmează şi definitiva deslegare va mai fi precedată de inverşunate discuţiuni fiind insemnate interese in joc.

Se implineşte astfel intocmai proorocia delegatului Norvegiei d. Broch la Marele Congres internaţional monetar din 1881, convocat atunci după stăruinţele Americei la Paris, spre-a incerca formarea unei Uniuni universale bimetaliste.

De două-ori trecuseră Americanii Oceanul[1]) spre a indemna Europa să scape argintul de depreciarea care-l ameninţa. S'a ţinut la 1878 şi la 1881 Congrese internaţionale, dar de amĕndoue dăţi tără resultat La Congresul din 1881 d-l Broch, distinsul financiar, fost ministru al Norvegiei s'a rostit contra bimetalismului internaţional şi a zis următoarele cuvinte, care astăzi le constatăm că intocmai s'au implinit:

«Mai este ăncă un inconvenient cu foarte grele consequenţe,
«care urmează din bimetalism şi carele s'a uitat adesea de a-l re-
«leva anume, cestiunea liquidaţiunii in casul de disolvare a unei
«Uniuni universale sau cel puţin foarte intinse. Este evident că,
«dacă vor fi admise ambele metale fără mărginire la batere in
«toate monetăriile tutulor statelor cari formează Uniunea, atunci
«lingouri de argint vor fi presintate cu preferinţă sau chiar exclusiv
«numai la stabilimentele statelor celor mari. Căci numai acolo vor

[1]) Alph. Alard. — La Crise. — Paris. — Guillaumin.

«găsì proprietarii de lingouri ateliere aşa de perfecte şi de mari, «incăt să-şi poată reprimì curĕnd banii in formă de monetă, fără «a se lua recurs la bonuri de monetagiu şi fără de-a perde pro- «centele pe timpul căt ţine operaţiunea baterii, care la argint re- «clamă un timp mai indelungat. Monetele insă aşa confecţionate «poartă neapărat marca sau efigia suveranului acelui stat in care «au fost bătute, şi tot atăt de inevitabil va urma in virtutea unei «maxime de drept internaţional pentru acele ţări obligaţiunea de-a «rambursa monetele in casul căud Uniunea s'ar disolva. Ar urma «dar de aci că la expirarea convenţiunii, douĕ sau trei state mari «ar trebuì singure să reprimească masa enormă a argintului fost «pănă atunci in circulaţie dacă nu pe toată suprafaţa păměntului, «totuş intr'o insemnată parte a lumii civilisate. Ele ar trebuì să «sufere in urma acestei imprejurări o pagubă incalculabilă, care «n'ar putea-o poate suporta nici cele mai mari puteri financiare, «şi la care in tot casul nu este permis statelor celor mici a se «espune.»

Causa vrăjbei de astăzi intre părtaşii uniunii latine, fondul discuţiilor amărite pentru clausa de liquidare este moneta de franci de argint şi intrebarea cum are să se urmeze cu aceasta la expirarea convenţiei şi in deosebi cu acele bucăţi care au fost bătute dela infiinţarea uniunii 1865 pănă la suspendarea baterii ei la 31 Septemvrie 1878? Cine să poarte paguba resultănd din rescumpĕrarea lor cu monetă de aur?[1]) Reese din toate discuţiunile convingerea ce şi-au format chiar părtaşii uniunii că o reabilitare a argintului nu se mai poate spera, faţă cu curentul puternic universal protivnic bimetalismului. Chiar reinoirea de acum a uniunii pănă la 1891 are aparenţa a fi cea din urmă şi oarecum un *Respiro reciproc* acordat spre a se pregăti fiecare dintre aliaţi pentru zioa definitivei desfaceri a uniunii.

Spre a invedera tendinţele aliaţilor, ajunge să reproducem

[1]) Este vorba de următoarele sume:

Poartă efigia Franţei . .	626,830,860	franci
« « Belgiei. . .	350,497.720	«
« « Italiei . . .	339,057,820	«
« « Greciei . .	15,462,865	«
iar a Elveţiei numai	7,978,000	«

Pentru Italia se mai adaogă încă 20 milioane din 1870, care insă nu sunt in discuţie, nefiind decăt prefacerea unor monete anterioare uniunii.

aci numai unele voci dintre cele mai acreditate şi care au găsit cel mai mare resunet, caracterizând indeajuns situaţia actuală a uniunii. — In cât priveşte Franţa găsim in organul insemnat de specialitate «Journal des Économistes»[1]) in numĕrul deacum, Noemvrie 1885, următoarele:

«Noua convenţiune monetară destinată a inlocui actul dela «5 Noemvrie 1878, a fost semnată la 6 Noemvrie şi a reconstituit «uniunea intre Franţa, Grecia, Italia şi Elveţia.

«Belgia, refuzând a primi clausa de liquidaţiune in virtutea «căreia guvernele contractante se consideră ca fiind obligate faţă «cu publicul de a garanta valoarea bucăţilor de 5 franci, bătute cu «efigia lor şi prin consequenţă de ale schimba cu monetă de aur «in raţiune de patru bucăţi de 5 franci pentru o bucată de 20 «franci la expirarea uniunii — admiţĕnd că uniunea se desface — «Belgia s'a retras din uniune.

«De sigur nu se poate pune la indoială onestitatea guvernului «belgian. Dacă a refuzat a primi clausa de liquidaţiune, aceasta a «făcu-to pentru că crede cu stăruinţă a nu fi responsabil de va- «loarea bucăţilor de 5 franci bătute cu a sa efigie.

«Aşa ar fi fără indoială dacă monetagiul argintului ar fi rĕmas «liber şi nelimitat. Insă, de oarece in anul 1874 uniunea monetară «din care Belgia făcea parte, a limitat şi in urmă a suspendat ba- «terea pieselor de 5 franci, această mĕsură a avut ca resultat de «a schimba radical — fără ştirea autorilor ei, concedem — regimul «monetar al uniunii şi de a crea responsabilitatea la care guvernul «belgian refusă astăzi a primi partea sa.

«In adevĕr, din momentul in care uniunea a limitat moneta- «giul argintului, douĕ fenomene s'au produs: 1) Regimul dublului «etalon a incetat de a mai exista; n'a mai rĕmas alt etalon decât «etalonul de aur; 2) Bucata de 5 franci a trecut din starea de mo- «netă reelă purtând intreaga sa valoare cu sine, in starea de o mo- «netă analogă, şi oarecum la billon, cu alte cuvinte ea n'a mai «conţinut toată valoarea sa in metal; ea a devenit in parte o mo- «nedă fiduciară.

«Ştim bine că guvernele, care au limitat baterea argintului, «incepĕnd cu guvernul francez, s'au opintit a declara că această «mĕsură n'a schimbat absolut nimica la regimul monetar existent,

[1]) «Journal des Économistes», Noemvrie 1885, pag, 309 urm.

«că dublul etalon continua a subsista şi că bucata de 5 franci re-«mănea aceea ce era inainte de limitarea baterii ei.

«Insă oricăt de mare ar fi puterea guvernelor şi a legislatorilor, «nu este in puterea lor de a schimba natura lucrurilor. Era obiceiu «a zice in Anglia că parlamentul poate toate, afară de a schimba «un bărbat in femee. Ar putea fi adăogat şi: afară de a prevedea «şi de a stăpăni după pofta sa consequenţele naturale ale actelor «sale.

«Noi zicem că limitarea baterii argintului a avut ca urmare «—ori a voit-o ori nu, guvernele uniunii — de a substitui la regimul «dublului etalon, regimul etalonului unic de aur. In adevĕr sub re-«gimul baterii nelimitate care era etalonul monetar al Franţei?

«Era o bucată de 4 grame de argint $^{9}/_{10}$ fineţa sau equiva-«lentul sĕu in raportul de I: $15\,^{1}/_{2}$ sau greutatea 0,32255 grame. «Ce este astăzi acest etalon sub regimul baterii limitate? Este ăncă «o greutate de aur de 0,32255 grame şi numai este o greutate de «argint de 5 grame $^{9}/_{10}$ fineţa, căci 5 grame de argint numai sunt «equivalentul la 0,32255 grame de aur. Dacă voiţi să vĕ asiguraţi, «luaţi patru bucăţi de 5 franci cântărind fiecare 25 grame de argint, «topiţile şi schimbaţi metalul ce ele conţin contra aur. Veţi prinde «nu 20 franci, ci 16 franci cel mult. Suntem dară, voiască sau nu «legislatorii noştri, sub regimul etalonului unic de aur. Nu mai «există etalon de argint.

«In acelaş timp căud suprima dublul etalon, limitarea baterii «avea şi această altă consequenţă naturală şi neinlăturabilă de a «face să treacă bucăţile de 5 franci la starea de monetă de billon, «in parte reală, in parte fiduciară şi de a crea prin o altă conse-«quenţă nu mai puţin naturală, in sarcina autorilor responsabili pen-«tru această mĕsură, obligaţiunea de a garanta porţiunea de va-«loare fiduciară ce conţinea acest billon, cu totul intocmai cum o «bancă este obligată a garanta valoarea biletelor sale, angajăndu-se «a le rambursa in monetă reală sub pedeapsă de a fi declarată in «stare de faliment. Deci urcăndu-se porţiunea de moneta fiduciară «ce conţin bucăţile de 5 franci succesiv, cu incepere dela limitarea «baterii dela o la 20% aproape, nu stă in puterea unui guvern «oarecare de a o suprima. Tot ce poate face — şi aceasta este ce «face in acest moment guvernul belgian — este de a refusa să re-«cunoască această obligaţiune — pe care n'a prevĕzut-o fără indo-«ială, pe care nici unul din membri uniunii pare a nu fi prevĕzut'o «— dar care nu mai puţin resultă dintr'un act al acestui guvern

«liber şi responsabil de actele sale. Care va fi consequenţa acestui «refus ?

«Va fi acea de a arunca asupra publicului consumator de mo-«nete — şi incepĕnd cu guvernul el insuş mare consumator al aces-«tui articol — paguba causată prin depreciarea argintului. — »

Căt priveşte pe Belgia, de altă parte ea deplănge amăgirea in care a căzut participănd la uniunea latină a dublului etalon.

In şedinţa Parlamentului belgian dela 11 August 1885, d. Frère-Orban, deşi capul opoziţiunii, aprobă politica monetară urmată de guvernul ţării sale şi nu esitează de a se rosti astfel: «Nici una din intrebările ce se discută acum nu s'ar fi nascut, dacă «sistemul uniunii nu s'ar basa pe o eroare: dublul etalon. Numai «acesta este singur de vină la toate greutăţile care ne chinuesc de «atăţia ani.

«Cu o valută simplă am scăpa de toate acele miserii şi toate «pagubele care se nasc pentru stat şi pentru particulari spre mai «marele folos al comerciatorilor de metale precioase. Eu voiu să fac «abstracţiune de orice teorii şi să mĕ provoc numai la fapte. In-«dreptaţi-vĕ privirile cătră Anglia, ea are numai un singur etalon, «şi niciodată sub nici un fel de imprejurări in timpul atăt de indelun «gat, căt a trecut dela adoptarea acestui sistem, nu şi-a făcut «griji din aceea că aurul a fost imbelşugat sau mai rar. Niciodată «n'a suferit asemenea jicniri ca cele prin care am trecut noi. Im-«periul german a adoptat de căţi-va ani etalonul unic de aur. Se «găseşte foarte bine cu el şi nu pare dispus a-l părăsi. Statele scan-«dinave au primit asemenea valuta de aur, şi se felicită zilnic pen-«tru uniunea monetară injghebată pe această bază. Noi avem ne-«norocirea de a poseda dublul etalon şi acuma trebueşte să-i su-«ferim urmările.»

Iar căt priveşte pe Italia cuvintele ce se rostesc acum acolo contra uniunii sunt şi mai grele. «Uniunea latină scrie d-l De Jon-«nais ne arată astăzi un tablou puţin imbucurător. Aliaţii mai păs-«trează alianţa lor numai cu scopul de a căştiga vreme pentruca «să descarce unul asupra celuilalt fatalele consequenţe ale uniunii «insăşi. Numai există nici un fel de solidaritate, nici un drept nici «o discuţie, numele şi lucrurile se restoarnă cu capul in jos şi sub «pretextul dragostei frăţeşti şi al complesenţei curtenitoare, Franţa «numeşte drept, aceea ce este numai frica de-a perde 80 milioane, «Italia numeşte echitate internaţională nevoia de-a suferi acea lege «a celui mai tare, pe care la anul 1878 a respins-o supărată, iar

«Belgia apelează la solidaritatea şi fraternitatea aliaţilor pentru ca «să primiască asupra lor o parte din paguba la care ei voiesc s'o «osindească, iar apelul ei se declară o teorie ciudată şi resistenţa «sa drept o faptă asemănată cu falsificarea de monete.» [1])

Am putea să mai complectăm încă tabloul discordiei ce ne înfăţişează astăzi Uniunea latină, atât de mult lăudată odinioară.

Pentru scopul nostru credem însă a fi deajuns acest croquis compus din câteva linii destul de caracteristice spre a ne da o icoană despre situaţia actuală a uniunii şi despre vederile ce predomnesc la părtaşii ei.

Vom adăoga aici numai câteva cuvinte despre politica monetară a Angliei. Este invederat dela sine şi nu are nevoie de-a mai fi demonstrat că oricât de puternice raţiuni teoretice s'ar invoca in favoarea bimetalismului internaţional, cestiunea courantului universal nu poate fi deslegată fără participarea hotăritoare a Angliei, astăzi primul centru comercial al lumii intregi.

Marea Britanie are încă dela 1816 singurul etalon de aur. In posesiunile sale Indice există însă etalonul de argint (Rupees). Natural că pe câtă vreme exista in Uniunea latină baterea liberă a ambelor metale, Uniunea şi indeosebi Franţa servea cum să exprimă d-l Hery Hucks Gibbs, distinsul Director al Băncei Angliei in scrierea sa asupra «Dublului etalon» [2]) drept un «Clearing-house», o zarafie unde la trebuinţă se prelăcea argintul din Impărăţia Indiilor in aur, spre a trece astfel Canalul Manecei. Oricare pensionar, fost slujbaş in Indii, oricare rentier sau proprietar in India şi vieţuitor in Bătrâna-Anglie, oricare bancher, comerciant sau fabricant care lucrează cu Indiile putea să presente argintul său la Monetăriile Uniunii latine şi să-l preschimbe al pari cu monetă de aur.

Cu totul alta însă devine situaţia tutulor acestora indată ce Uniunea latină suspendează baterea monetei reale de argint. Chiar Guvernul Indiilor să vede silit a inscrie in bugetul său milioane pentru plată de agio şi toate transacţiile intre Anglia şi Indii devin nesigure prin intervenienţa diferenţei intre metale pe plăţi. Răpedea scădere a unciei de argint la Londra produce o agitaţie uşor expli-

[1]) L'Insuccesso della Conferenza Monetaria. Firenze 1885, pag. 9 — Bamberger — cit. pag. 119.

[2]) Ediţiunea germană aprobată de autor — 1883 — in Schriften des deutschen Vereins für internationale Doppelwährung — Fasc. 10 — pag. 57.

cabilă. Camerele de comerci şi insemnaţi scriitori ca d-nii Giffen Göschen, Pallerson Rogers şi alţii [1]) incep a pleda pentru bimetalismul internaţional atribuind criza şi chiar scăderea preţurilor numai etalonului de aur. Se infiinţează o puternică societate de agitaţie «International Monetary Standard Association»; aceasta organizează la 8 martie 1882 un meeting in Mansion house sub preşedinţa insăşi a Lord Majorului. Firile sĕ intind şi pe Continent (Congresul bimetalist din Colonia 1882) dar caracteristic englezeşte ţelul agitaţiei este mai ales de-a indupleca pe ceilalţi să rehabiliteze argintul». [2])

Ce face insă Guvernul Angliei faţă cu această mişcare? El stă liniştit şi păstrează bunul etalon ce-l are. La conferinţele internaţionale monetare ţinute la Paris, delegaţii oficiali ai Anglii remăn monomentalişti. — Însuş d-l Hery Hucks Gibbs care scrie şi cuvintează pentru bimetalism, căud participă insă la conferenţa din 1878 din Paris in calitate de delegat al ţării sale, impreună cu d-l Göschen, iscăleşte deopotrivă cu acesta raportul prin care considera *nerealisabil* bimetalismul universal. [3])

Ţinuta guvernului şi a factorilor hotăritori din Anglia faţă cu bimetalismul nu se poate caracteriza mai bine decum s'a făcut prin cuvintele rostite de d. Heilgers in adunarea din Mansion-house (1881):

«Anul trecut conferenţa din Paris n'a avut niciun resultat. — Pentruce? Pentrucă Anglia nu s'a mişcat. Ea a profesat o platonică inclinare pentru peţitorii sĕi, partisani ai argintului insă diadema sa de aur să nu carecumva să fie atinsă. Peţitorii turĕ indreptaţi la Monetăria Indiilor spre a se paligorisi şi pentru supĕrarea primită.»

Evident că pe căt timp factorii hotăritori in politica monetară engleză vor rĕmănea pe lăngă singurul etalon de aur — şi sunt semne că nu se vor indupleca a renunţa vreodată la el, — pe

[1]) Vezi discursul d-lui de Kardorff in Parlamentul german 6 martie 1885.

[2]) Dr. Kleser, Währungs a. Wirtschaftpolitik. — Cöln 1885 — pag. 69: «Anglia este o ţară cu singur etalon de aur, insă este creditorul (sunt economiştii cari intrebuinţează numele «Sugĕtorul Indiei»). Acest imperiu are Valuta de argint şi Haupt evaluează volumul ei la 2000 milioane Rupii. Aceste au astăzi o valoare de 3000 — 3200 milioane mărci sau 150—160 milioane funţi sterlingi. Dacă noi (Germanii) prin intrarea noastră intr'o uniune cu dublu etalon am ridica argintul iarăş la raportul sĕu cel vechiu, atunci acele Rupii vor valora in loc de 150 — 160 milioane intregi 200 milioane funţi sterlingi. Veniturile Englejilor din India s'ar urca prin urmare cu 15—20 procente».

[3]) Vezi Precuvĕntarea scrisă de d-l Henry R. Greenfell, guvernatorul Băncei Angliei la scrierea citată a d-lui H. H. Gibbs.

atăta timp oricăt de respectabile ar fi părerile şi dorinţele exprimate de partisanii bimetalismului in Anglia, ele n'au nicio influenţă asupra mersului lucrurilor din lume şi precum am zis dela inceputul acestui studiu, acea ce ne hotăreşte soarta argintului este ce au făcut şi ce fac guvernele iar nu opinii isolate — de care n'au ascultare. Chiar societatea de agitaţie in favoarea argintului pare să se fi convins de neputinţa reuşitei sale astăzi şi cetim că in aceste momente s'a hotărit a sĕ disolva.

V.

După ce am arĕtat cum cestiunea circulaţiunii este din firea sa mai mult o cestiune internaţională decăt naţională, după ce am vĕzut cum statele cele mai mari şi fruntaşe astăzi in lume ţin multă şi minuţioasă seamă in conducerea politicei lor monetare de fluctuaţia comercială a metalelor din care işi confecţionează monetele lor naţionale şi cum caută a se acomoda căt mai potrivit imprejurărilor şi curentului universal, după ce am expus causele care au provocat enorma depreciare a metalului alb mai ales dela 1873 incoace, după ce am vĕzut că insăşi Uniunea latină, deşi bazată pe bimetalism, a suspendat la 1874 in parte şi la 1878 cu desăvirşire baterea monetei reale de argint, recunoscĕnd acest metal impropriu astăzi de a mai slujì ca bun mĕsurător al valorilor, — să vedem acum ce politică monetară am urmat in acelaş timp noi Românii?

Inainte de 1867 nu aveam in România de mult timp nici o monetă a noastră naţională. Circulaţia noastră se compunea din monete de aur şi de argint Austriace, Ruseşti, Franceze, Turceşti şi altele. Chiar Bilionul era străin. Toate monetele de care ne slujiam erau *tarifate* după o unitate imaginară «Leul vechiu» şi «Paraoa» care ei inşii nu aveau nici un represintant concret, sunător. Monetă fiduciară ăncă nu exista de loc.

Va să zică un anume etalon legal aveam in România. Leul putea să fie sau de aur sau să fie de argint şi sta in puterea Vistierei de a tarifa la cas de trebuinţă oricare fel de monete străine potrivit cu preţul comercial al metalului din care era confecţionată. Uneori puterea liberatoare sau achizitoare a unei anumite monete putea să difere chiar in comerciu de tarifuł după care aceeaşi monetă se primea la casieriile publice. Unele specii de monete bucurăndu-se de o preferinţă in anumite localităţi din ţară, precum de

pildă in porturi, aveau acolo un curs mai urcat şi diferit de cursul ce-l aveau in restul ţării sau in tariful fiscului.

O stare de lucruri, dacă voiţi, barbară şi care presenta multe inconveniente, dar o stare care *nu permitea statornicirea unui agio* intre monetele de un fel de metal faţă cu monetele făcute din celalt metal. Neexistând un pari legal intre amêndoue metalele şi neexistând monete naţionale, bătute din ambele metale cu putere de legal-tender, in transacţiile noastre se putea refusa oricare monetă bătută dintr'un metal considerat depreciat sau se putea accepta acea monetă cu un curs mai scăzut după imprejurările momentului.

Ca consequenţă, după deschiderea liberei navigaţii pe Dunăre, ne alesesem atât pentru transacţiile noastre cu străinătatea, cât şi pentru cele din lăuntru moneta cea mai preferită pe atunci in lume, «Napoleonul de aur» şi de aceea România să numĕra atunci intre ţările cu circulaţie de aur.

La 22 Aprilie 1867 se promulgă prima noastră lege monetară. Ea se numeşte «Lege pentru infiinţarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monetelor naţionale».

Art. 1 al acestei legi declară că noi adoptăm «sistemul monetar decimal metric astfel precum există in Franţa, Italia, Belgia şi Elveţia» iar art. 3 determină care anume vor fi monetele noastre naţionale.

Ele vor fi:

a) In aur	b) In argint	c) In aramă
Piesa de 20 Lei	Piesa de 2 Lei	Piesa de 10 Bani
— de 10 Lei	— de 1 Leu	— de 5 Bani
— de 5 Lei	— de $^1/_2$ Leu	— de 2 Bani
		— de 1 Ban

Monetele aceste se vor fabrica (art. 13) intocmai ca cele franceze, atât cu privire la titlu, greutate şi dimensiuni, cât şi cu privire la toleranţe. Iar art. 9 al legii hotăreşte că «se va fabrica şi «emite mai intâi moneta de aramă de a căror (?) circulaţiune se «simte mai imediată necesitate. Monetele de argint şi apoi de aur «se vor fabrica şi pune in circulaţiune indată ce mijloacele financiare «vor permite». Pentru inceput se va fabrica moneta de aramă in cătime de 4 milioane lei.

Nici un cuvênt despre o monetă de argint de 5 lei!

Deşi legea zice că se adoptă sistemul monetar latin, totuş moneta de argint de 5 lei, această monetă caracteristică care representă cum zice d-l O. Haupt «*legătura intre simplul şi dublul*

etalon» [1]) *nu figurează* de loc intre monetele noastre naţionale prevĕzute de legea din 1867, oarecum legea noastră constitutivă monetară. Nu se vorbeşte nici de titlu nici de greutate, nici de dimensiile unei monete de argint de 5 lei. Dincontra se prevede ca unica monetă de 5 lei să fie confecţionată din aur. Cea mai mare monetă de argint va fi cea de 2 lei, şi la aceasta se acordă un segnoriaj mare, prin urmare această monetă este monetă divisionară, ea nu are pretenţie a purta in sine valoare intreagă metalică, are titlu inferior şi nu este o monetă reală.

Vorbind in limbagiul monetar, după legea din 1867 România in fapt are singurul etalon de aur. Moneta naţională reală este *numai cea de aur*. Monetă de argint reală nu există pănă la 1879. Deaceea nici scăderea simţitoare a argintului ca metal in acest timp nu are nici o inriurire asupra pieţei noastre. Circulaţia noastră internă se compune mai ales din monetele de aur latine. Monetă naţională de aur nu avem bătută decăt 100,000 lei la 1869. Argintul bătut la 1869 in sumă de 400,000 lei şi intre anul 1872-76 pănă la 25 milioane este simplă monetă divisionară, deaceea nu poate isgonì şi inlocuì in circulaţia noastră moneta străină de aur.

Acesta este caracterul primei epoce din istoria noastră monetară dela 1867 şi pănă la 1879.

Incidentul cu rublele ruseşti [2]) din timpul rĕsboiului de independenţă 1877—78 şi paguba ce am trebuit să suportăm prin tarifarea lor prea urcată la inceput şi apoi prin scăderile răpezi, este un incident trecĕtor. El nu atinge alcătuirea organică a circulaţiei noastre naţionale. Rana s'ar fi cicatrizat curĕnd.

---

[1]) O. Haupt—Währungs-Politik cit. pag. 144.

[2]) Cu privire la istoria rublelor găsim la D-l O Haupt «Münzstatistik cit. următoarea notiţă in Cap. Rusia pag. 127:

«In anul 1877 a ajuns baterea argintului cifra relativ mare de 7.884.005 ru«ble, care a fost încă intrecută cu o emisiune in anul 1878 de 8.918.010 ruble. — «Este evident că la aceste bateri au fost in joc alţi factori decăt numai trebuinţa de «argint pentru comerciul cu China, insă sunt greu de constatat. Se poate admite că «in timpul rĕsboiului rusesc au fost espediate mari sume de ruble de argint spre Ro«mănia ca speculaţiune, spre a fi transformate acolo cu incetul in monetă naţională «de argint, şi pentrucă este vorba tocmai de anii 1877 şi 1878 şi pentrucă acest fel «de bani mai in urmă, precum este cunoscut, n'a mai fost primiţi in România, este «aproape presumpţia in adevĕr că această specie de bani a fost bătută expres pentru «România, fiind acolo valorată cu mult prea sus».

Vine însă *legea din 10 Aprilie 1879*, legea prin care se introduce in sistemul nostru monetar naţional o nouă monetă, care n'o aveam până atunci, moneta reală de argint. Cu acest fapt şi cu infiinţarea Băncei noastre de scompt şi circulaţie imediat la 1880, fundată iarăş pe argint, se incepe un *nou capitol al istoriei noastre monetare*, perioada de degradaţie a circulaţiei noastre.

Spre a invedera rolul şi efectele ce au trebuit să le aibă moneta de 5 lei de argint, vom presenta aici mai intăi un tablou general arĕtănd toate monetele de diferitele specii bătute de noi dela 1867 până astăzi, apoi vom pune alături sistemul monetar latin cu dispoziţiile legilor noastre cari au presidat la baterea monetelor româneşti, deunde se va invedera că moneta de 5 lei de argint introdusă la 1879 are caracterul unei *monete reale*. Ea este confecţionată in alte condiţiuni decăt monetele de argint ce aveam până atunci, şi prin urmare rolul ei in circulaţia noastră este cu totul altul. Ea inlocueşte aurul.

Romănia a bătut dela 1867 şi până astăzi următoarele monete:

I. Moneta de aur de 20 lei:

La anul	1869	—	100.000 lei
» »	1884	—	3.700 000 »
			3.800 000 lei.

II. Monetă de argint divisionară (2, 1 şi $^1/_2$)

La anul	1869	—	400.000 lei
» »	1872—1876	—	25.000.000 »
» »	1881	—	4 600.000 »
» »	188(5)	—	500.000 »
			30.500.000 lei.

III. Bilion de aramă 10, 5 şi 2 bani:

La anul	1867	—	4.000.000 lei
Deatunci până astăzi cam		—	2.000.000 »
			6.000.000 lei.

IV. Moneda reală de argint 5 lei:

La anul	1879—80	—	20.000.000 lei
» »	1881	—	12.000.000 »
» »	1882—1884	—	15.700.000 »
			47.700.000 lei.

Datorim aceste note amabilităţii d-lui director general al comptabilităţii statului.

Avem aşadară până la 1876 bătută monetă naţională:

1. De aur . . . . . 100.000 lei
2. De argint numai divisionară 25.400 000 »
3. Bilion de aramă c/ . . . . 4.000.000 »

Nu avem monetă de argint de 5 lei nici surogate fiduciare de monete.

Iată acum şi sistemul latin monetar comparat cu al nostru.

A. Cât priveşte *moneta de aur* sistemul uniunii la 1865 întocmai ca şi astăzi prescrie următoarele condiţiuni:

Franci	TITLU		GREUTATE		Diametru
	Titlu curat	Toleranţă exterioară şi de cuprins	Dreaptă	Toleranţa externă şi intrinsecă	
			grame		milimetri
100 fr.			32.258.06	1/1000.	35
50 »			16 129.03	1/1000.	28
20 »	900/1000.	1/1000.	6.451.61	2/1000.	21
10 »			3.225.80	2/1000.	19
5 »			1.612.90	3/1000.	17

Aproape identic este şi sistemul nostru după legea din 1867.

Noi n'avem însă monete de aur mai mari de 20 lei, ci numai bucăţi de 20 lei şi mai mici, art. 4 al legii din 22 aprilie 1867 dictează că monetele noastre de aur (20, 10 şi 5 lei) vor avea:

Titlu $^{9}/_{10}$ şi aliagiu $^{1}/_{10}$
Diametru intocmai ca cele latine

Greutate dreaptă moneta de 20 lei aur b. $\frac{452}{1000.}$
» » » » 10 » » 3. $\frac{226}{1000}$
» » » » 5 » » 1. $\frac{613}{1000.}$

Toleranţa însă permite la toate $^{3}/_{1000}$. [1])

[1]) Pentru această deosebire relativ mică de $^{1}/_{1000}$ la toleranţa legală, Carolii noştri de aur in comerciul internaţional afară de imprejurarea neparticipării noastre la vre o uniune monetară, au fost şi sunt primiţi ceva mai scăzuţi decât napoleonul de aur. — Comerciul este foarte simţitor in această privire. — Banca Angliei este autorizată a desfiinţa orice monetă englezească de aur, care i s'ar presenta la ghişetul său dacă este trasă sau tocită. Presentatorul o primeşte inderăt tăiată in bucăţi şi prin urmare devenită brut metal. Atât de gelos este guvernul şi comerciul englez a nu lăsa să circuleze un măsurător al valorilor care el insuş ar fi cătuş deputin diminuat in valoarea lui intrinsecă.

B. Cât priveşte *moneta divisionară* sistemul monetar al uniunii latine prescrie :

La monetă	TITLU		GREUTATE		Diametru
	Titlu cuprins adevărat	Toleranţă	Greutate adevărată	Toleranţă	
			Grame		Milimetri
2 Franci	$\frac{835}{1000}$	$3/1000$	10	$5/1000$	27
1 Franc			5		23
$^1/_2$ Franc			$2\frac{50}{100}$	$7/1000$	18

Intocmai aceleaşi condiţiuni se dictează pentru moneta divisionară prin art. 5 al legii noastre din 22 Aprilie 1867 :

«Monetele de argint cuprind titlu de 835 părţi din mie argint «fin şi 165 părţi din mie aliagiu.

«Greutatea şi dimensiunea lor este următoarea :

«Piesa de 2 lei, 10 grame, 27 milimetre diametru.

«Piesa de 1 leu, 5 grame, 23 milimetre diametru.

«Piesa de $^1/_2$ leu, $2^1/_2$ grame, 18 milimetre diametru.

«Toleranţa titlului este de 3 miliame $3/_{1000}$ in mai mult sau «in mai puţin a titlului exact.

«Toleranţa greutăţii este pentru piesa 2 şi de 1 leu de 5 mi«liame $5/_{1000}$; iar pentru piesele de $^1/_2$ sau 50 bani de 7 miliame «$7/_{1000}$ in mai mult şi in mai puţin a greutăţii exacte».

Aşa dară sunt identice prescripţiunile legii noastre cu cele ale sistemului latin ; ambele sisteme acordă un aliagiu enorm de $165/_{1000}$ la acest fel de monete de argint. Ele sunt monete inferioare ca titlu şi nu au pretenţia a purta in sine plină valoare metalică. Cu desăvirşire altele sunt condiţiunile in care se confecţionează moneta de 5 franci in sistemul latin precum şi cea de 5 lei in sistemul nostru, moneta care noi incepem a o bate la 1879.

C. Sistemul latin dictează pentru moneta de 5 franci:

TITLU		GREUTATE		Diametru
Titlu drept	Toleranţa	Greutate adevărată	Toleranţa	
		Grame		Milimetri
$\frac{900}{1000}$	$2/_{1000}$	25	$3/_{1000}$	37

Intocmai şi legea noastră din 8 Aprilie 1879 «*Legea pentru baterea monetelor de argint in bucăţi de 5 lei*», prescrie la art. 2 greutatea, titlul, diametrul şi toleranţa vor fi cele admise pentru asemenea moment in ţările care au aderat la uniunea monetară latină şi anume:

Greutatea: 25 grame, toleranţa $3/_{1000}$; titlu $\frac{900}{1000}$ toleranţă $2/_{1000}$; diametru 38 milimetri.

Va să zică acest fel de monetă de argint are titlu $9/_{10}$ fin intocmai ca şi cea de aur reală, pe când divisionara are titlu inferior $835/_{1000}$ argint curat şi 165 aliagiu. Prima deosebire esenţială.

Moneta de 5 lei argint este monetă reală, şi deaceea la confecţionarea ei se cere o atenţiune mai mare, se permite la titlu o toleranţă numai de $2/_{1000}$, pe când la divisionară se permite $3/_{1000}$, iar la greutate se acordă o toleranţă numai de $2/_{1000}$ pe când la divisionară se permite $5/_{1000}$ şi chiar $7/_{1000}$.—A doua deosebire.

Oamenii serioşi şi pricepuţi in ale monetei, cari au alcătuit sistemul uniunii latine, când au zis că-l bazează pe dublu «etalon» au şi creat doue monete *egale la nominal*, una de aur şi alta de argint, care, ambele după pari legal, poartă fiecare in sine intreaga valoare ca metal. Moneta de 5 franci de argint, având 25 grame argint $9/_{10}$ fin representă, dacă uncia valorează $60^7/_8$ pence, intocmai atât cât valorează aurul 1.612.903 grame ce-l poartă moneta de aur de 5 franci. [1])

Dar imprejurările au făcut in urmă ca cele 25 grame argint purtate de «Écu» să numai valoreze in comerciul lumii cât valorează aurul purtat de moneta de aur de 5 lei, şi de aci isvoreşte cearta pentru clausa de liquidare.

La 1879 când incepem noi baterea monetei de 5 lei, ne măr-

[1]) L. Bamberger—Schicksale des lateinischen Münzbundes cit, pag. 32.

ginim a copia sistemul latin fără a ţine seama că celebrul său raport de «Quinze et demi» intre aur şi argint nu mai face 60 $^{7}/_{8}$ pence, ci notează numai 51 $^{1}/_{4}$ pence. Emitem astfel o monetă reală de argint a cărei valoare nominală intrece cu aproape 20 % valoarea ei reală, şi care n'are nici măcar sprijinul de a fi primită de incredere intr'un mare cerc de zeci de milioane de oameni.

E natural că moneta de aur cu susceptibilitatea sa aristocratică indată incepe a se retrage dela noi vĕzĕnd pe concurenta sa, mai mojică, de argint, că are mai multă trecere aici decăt i s'ar cuveni.

Noi insă batem mereu monete de 5 lei de argint, şi pănă la 1884 batem 47,700,009 lei.

In zadar am căutat o raţiune suficientă pentru ce s'a urmat la noi astfel. Nu făceam parte din nici o uniune monetară care să ne fi silit a infiinţa o asemenea monetă reală. Imprejurarea că se găseau in casele statului o seamă de ruble şi că din reducerea lor la brut metal sau din vĕnzarea lor ar fi resultat o pagubă pentru fisc nu poate fi invocată in mod serios, precum nici micul căştig ce realizează fiscul din baterea oricărei monete.

Nu asemenea lăturalnice motive pot determina politica monetară a unei ţări şi o reformă atăt de radicală in sistemul ei monetar cum este introducerea unei monete reale de un alt metal, care mai inainte nu exista. Chiar totalul rublelor aflătoare in casele publice nu era relativ prea mare. Art. 1 al. 2 din legea de la 8 Aprilie 1879, ne indică că nu erau mai mult de 20 milioane lei *). In faţa situaţiunii metalelor la 1879 ele trebuiau prefăcute sau in aur, sau, dacă loc era in circulaţia noastră internă, in monetă simplă divisionară. Vedem că in urmă ăncă s'a mai fabricat monetă divisionară.

Noi credem şi susţinem că introducerea monetei reale de argint la 1879 constitue o mare greşală in politica noastră monetară faţă cu curentul universal destul de pronunţat atunci contra bimetalismului.

---

*) Legea din 8 Aprilie 1879, art. 1: «Guvernul este autorizat a bate monedă «de argint de 5 lei pănă la suma de 20,000,000.

«Această monedă se va fabrica toată din rublele ce se află astăzi in casa te«saurului public şi la casa de depuneri şi consemnaţiuni *precum şi din rublele care «vor mai intra* la aceste case cu cursul lor actual, pănă la concurenta sumei de lei «20,000,000.»

Dar nu e de ajuns atăta. La 1880 Aprilie 11 infiinţăm şi Banca naţională de scompt şi circulaţie care incepe a funcţiona la 1 Decembre 1880. Biletele ce se emit sunt fundate tot pe metalul depreciat, tot pe argint.

Art. 14 al legii ei constitutive este astfel formulat:

«Biletele vor fi plătite la presentare la biuroul băncei, in aur «sau in monetă naţională de argint.»

Va să zică «Reserva metalică» prevĕzută de art. 12 al legii «de o treime din suma biletelor emise» se permite să consistă chiar şi esclusiv numai din argint.

Ce insemnează aceasta?

Insemnează că Banca noastră naţională poate *sporì cu ăncă de doue ori atăta* argintul aflător in circulaţia Romăniei.

Şi in adevĕr in scurt timp, abia 2 ani, Banca şi ajunge la o emisiune de bilete de peste 100,000,000. Ele tot argint sunt, şi aceasta intr'o epocă cănd argintul e ajuns la o depreciare ne mai pomenită in lume.

Raportul consiliului de administraţie şi al censorilor dela 21 Februarie 1882 acusă pentru zioa de 31 Decembre 1881 o emisiune de bilete de 69,889,530 lei asupra unui numerar de 21,336,342 lei (de astă dată ăncă aur şi argint nearĕtăndu-se căt din fie care specie)

Raportul dela 20 Februarie 1882 arată pentru 31 Decembre 1882 o emisiune deja de 96,968,310 lei asupra unui numerar (ăncă de aur şi argint) 23,838,163 lei.

Raportul dela 19 Februarie 1884, arată pentru 31 Decembre 1883 o emisiune de 104,854,230 lei asupra unui numerar (de astă dată şi de aci inainte numai e vorba de aur) de 34,519,945 lei.

Raportul dela 17 Februarie 1885 arată pentru 31 Decembrie 1884 o emisiune de 103,516,230 lei asupra unui numerar de 33,981,886 lei.

In fine din situaţiunea sumară septemănală ultimă ce o avem inaintea noastră, vedem pentru 23 Noembre 1885 o circulaţiune de bilete de 100,817,000 faţă cu un numerar metalic de 33,798,000 lei.

Aşa fiind ne găsim ca resultat al politicei noastre monetare in acest al doilea period dela 1879/80 incoace pănă astăzi la sfirşitul anului 1885 cu următoarea circulaţie:

Avem monetă naţională reală de argint	47,700,000 lei
divisionară de argint	30,500,000 »
Total. . . .	78,200,000 »

Din aceasta se găseşte in tesaurul Băncei Naţionale cam 33 milioane şi prin urmare in circulaţie la public cam 45 milioane argint.

Pe lângă aceasta mai circulează bilete ale Băncei circa 100 milioane. Fac 145,000,000 bani de argint.

Faţă cu aceştia avem bani de aur un volum apreciat de d. O Haupt, abia de 30 milioane *).

O astfel de alcătuire a circulaţiei unei ţări 145 milioane argint faţă cu 30 milioane aur este deajuns in condiţiunile cele mai prospere de producţiune spre a produce un agio. Şi să nu se uite un lucru.

Noi pretindem a avea dublul etalon, dar corectivul esenţial al acestui sistem monetar este ca ambele metale să fie primite cu echivalenţă şi in raportul lor legal intr'un cerc cât se poate de mare de populaţiune şi daraveri, ca astfel prin lăţimea basinului să se mitigeze undele provocate de evenimente hotăritoare asupra preţului metalelor.

Noi n'am intrat sau n'am fost primiţi intr'o mare uniune monetară, prin urmare banii noştri naţionali se mişcă intr'un cerc foarte ângust dela Vărciorova până la Galaţi şi dela Mihăileni până la Dunăre. Dincolo ei n'au curs bazat pe vreo lege sau convenţie. Prea puţină din moneta noastră divisionară a trecut in Orient şi este tolerată acolo in mod precar. In vecina Bulgarie argintul nostru este chiar lovit de interdict de 2 ani incoace. Biletele băncei noastre fiind fundate pe argint de asemenea nu pot trece hotarul cu alt caracter de cât de poliţe de argint şi comerciul internaţional astăzi se face exclusiv pe aur chiar şi intre ţările cu valută de argint sau de hărtie.

Prin urmare toată circulaţia noastră de 145 milioane argint apasă cu toată greutatea sa şi cu toate urmările sale numai asupra pieţei noastre naţionale interne.

Urmarea este după legea Gresham că fiecare a patra monetă de 5 lei de argint ce sare din teascul palatului dela şosea, goneşte

*) O. Haupt. Münzstatistik cit. pag. 124, nota 2: Noi credem că această apreciare pentru an 1884 pe care d-sa o ţine in parte dela un economist — nouĕ necunoscut — cu numele Focşăneanu impiegat al Băncei Naţionale, ăncă este prea benevolă. Noi credem că stocul de monete de aur in pieţele noastre astăzi este şi mai mic şi conchidem aceasta din greutăţile ce intimpina liquidările lunare ale operaţiunilor de bursă incheiate pe aur.

un napoleon de aur din ţară şi fiecare bilet de 20 lei liberat la ghişeturile palatului din strada Colţei, goneşte alt napoleon de aur din circulaţia noastră internă.

Cu sau fără ştirea noastră, in urma greşalelor comise in politica noastră monetară de 5 ani incoace, suntem ajunşi in fapt astăzi la singurul etalon de argint.

Dublul etalon a remas inscris in lege, circulaţia noastră in realitate se compune din argint şi biletele ce il representă.

Spre a invedera aceasta şi cu cifre, vom presenta mai intăi aici un tablou al principalelor state din lume, care ca şi noi au dublul etalon din sistem sau numai vremelniceşte ca transiţie. Notăm numai moneta metalică, sunătoare. Prin comparare se va vedea ca in circulaţia nici unei ţări cu bimetalismu moneta de argint nu covirşeşte atăt de mult ca la noi pe cea de aur.

Anul 1884	In milioane de franci		
	Moneta de aur	Moneta reală argint	Moneta divisionară
Franţa	4,400.—	3,400.—	200.—
Belgia.	360.—	300.—	33.—
Grecia	10.—	15.—	10. 8
Italia	730.—	170.—	170.—
Elveţia	70.—	40.—	18.—
Germania	2,080.—	560.—	545.—
Spania	680.—	380.—	176.—
Serbia	10.—	1.—	2. 6
Turcia	230.—	140.—	69.—
Statele-Unite Americ.	3,220.—	863.—	421.—
Japonia	525.—	275.—	?
Egipetul.	300.—	75.—	?*)
Romania astăzi. . .	30.—	47. 7	30. 5

Să mai comparăm acum şi politica pecare au urmat-o băncile cu emisiune de bilete, inţelepţeşte conduse in statele cu circulaţie de două metale şi să ne mărginim intenţionat numai la statele Uniunii latine.

Banca Franţei a avut in pivniţele sale:

la a 1881 — aur 655 milioane — argint 1161 milioane Franci
1882 — » 964 » — » 1091 » »
1883 — » 960 » — » 1002 » »

şi de atunci incoace a mai luat ăncă o serie de mĕsuri restrictive

*) O. Haupt. Münzstatistik cit. pag. 172.

spre a-şi ingrădi stokul său de aur, nu-l liberează de loc pentru export, casierii statului sunt avisaţi a da cât mai puţin aur in plăţile ce fac şi a trimite aurul cu preferinţă Băncei, etc. etc.

Banca Belgiei ţine cu incepere dela 1878 tesaurul compus $^4/_5$ aur şi numai $^1/_5$ moneta de argint de 5 franci.

Elveţia are de mult tendinţe monometaliste — Concordats-Banken aveau la sfirşitul anului 1883 o reservă in total de 63 milioane, die care 40 milioane franci in aur şi numai restul in argint, faţă cu o totală emisiune de bilete de 118 milioane franci.

Grecia are o emisiune de bilete de 80 milione franci, despre care n'am putut afla ce fundaţiune au. Dar biletele aceste au curs forţat şi prin urmare este indiferentă pentru moment fundaţiunea lor.

Italia la 12 August 1883 a decretat — şi i s'a făcut acusaţiune pentru aceasta de părtaşii uniunii — ca toate băncile de emisiune să fie obligate a avea reserva lor compusă din $^2/_3$ in aur şi numai $^1/_3$ in argint.

Comparat cu aceste, Banca noastră naţională are dela inceput şi exclusiv astăzi numai argint in pivniţele sale.

Resumăm dară şi zicem epoca a doua a istoriei noastre monetare dela 1879-80 incoace se caracterizează prin 2 mari greşeli. Una este introducerea monetei reale de argint in circulaţia noastră şi sporirea neproporţionată a tutulor monetelor de argint şi a două fundarea Băncei noastre naţionale tot pe argint.

Iată isvorul agiului de care ne plângem astăzi. Asttel se judecă starea actuală a circulaţiei noastre şi de către străini.

In desbaterile Parlamentului Germaniei asupra cestiunii monetare in şedinţa 6 Martie 1885 [1]) distinsul şi mult competentul deputat, d-l L. Bamberger. ne judeca astfel:

«România încă s'a incercat a introduce in practică dublul etalon şi a se ralia la inţelegerea tacită care domneşte in toate statele europene şi in America de a plăti cu aur. Insă mijloacele de aur erau insuficiente. In curênd aceste s'au scurs tocmai in proporţia in care ele se dovedeau insuficiente, căci nimic nu fuge mai grabnic decât o monetă care este apreciată mai bună decât altele care circulează alături cu aceeaşi valoare nominală; şi astfel ajunse

[1]) Schriften des Deutschen Vereins für internationale Doppelwährung. Heft II pag. 47.

oarte curĕnd aurul in Romănia la agio, valuta a căzut in ţară, creditul ţării a fost sdruncinat».

Tot aşa se exprima despre noi şi d-l Hans Kleser, unul din redactorii importantului ziar «Kölnische Zeitung:

«Astfel şi in zilele noastre aurul românesc a emigrat, indată «ce s'a fundat in Bucureşti o fabrică de bilete numită «Banca Na«ţională» care credea că poate să păstreze pentru biletele sale cursul aurului chiar şi dacă acoperirea lor ar avea-o in argint. Ţara odată cu valută de aur, Romănia, poartă astăzi un agio la aur de «19% şi totuş fabrica de bilete n'a inmulţit circulaţiunea nominală «a banilor din ţară măcar cu un franc. Şi astfel este in toate ţă«rile cu valută de hărtie». [1])

VI

Să căutăm acum a ne da seamă de urmările ce isvoresc, mai ales pentru o ţară mică şi economiceşte încă puţin desvoltată, ca a noastră, dintr'o circulaţiune naţională neconformă cu vederile ce predomnesc in comerciul internaţional.

O ţară mare, cu industrie desvoltată şi cu agricultură inaintată, cum este d. e. Austria, poate suporta mai uşor o valută degradată, pentrucă inlăuntrul largilor sale hotare cele mai multe din trebuinţele populaţiunii găsesc indestularea lor cu produse naţionale. Cea mai insemnată parte a schimburilor zilnice pot fi mijlocite şi cu ajutorul unui ban naţional mai mult sau mai putin convenţional şi care ar fi refuzat de comerciul intre naţiuni. Neindoielnic că efectele unei circulaţiuni rĕu alcătuite vor fi simţite şi aici; dar jicnirile se vor resimţi cu mult mai temperate.

Cu totul alta insă este starea unei ţări mici şi aproape esclusiv agricole, cum este a noastră. Noi suntem neasemĕnat mai atĕrnători de comerciul internaţional şi mult mai expuşi la inriuririle chiar a unor curente factice ce s'ar stabili in comerciul internaţional. Noi suntem, şi vom fi încă mult timp, avisaţi la un *insemnat import* chiar pentru desvoltarea noastră, şi suntem siliţi a căuta de-

[1]) Hans Kleser — Währungs und Wirthschafts politik.— Cöln, 1885 pag. 51.

bușeuri pentru produsele noastre *in alte țări.* Atĕrnăm dar neasemĕnat mai mult și mai direct de comerciul internațional.

Aceasta insă a proclamat astăzi — cu sau fără voia noastră — singur aurul de mijlocitor al schimburilor dela un popor la altul. Tot ce cumpărăm noi, chiar și din țările cu etalon de argint sau cu bani de hărtie, cumparăm astăzi numai și numai pe aur, precum și ori-ce vindem, pe aur ni se socotește.

Cu drept cuvĕnt zice d-l H. Kleser [1]): «Un stat mic, care «deși teoreticește are toată «suveranitatea» lăudată in privirea ba«nilor, este in realitate foarte neputincios in privirea lor. El poate «să bată monetă proprie națională și să o falsifice după putință, «insă cât privește banul ca mijlocitor al schimburilor și ca mĕsu«rător al valorii in comerciul cel mare, un stat mic are mai puțină «influență decât oricare bancher mare, ba chiar mai puțină decât «oricare neguțitor mare de vite. — Să incerce odată Mecklenburg «sau Luxemburg să adopte un alt sistem monetar decât celelalte «țări: ele vor face curĕnd experiența că nu vor putea urni banii «naționali nici măcar din casieriile statului . . . Aurul a de«venit de fapt *valuta europeană.* La aceasta nu poate schimba «nimic suveranitatea nici chiar a unor state atât de puternice pre«cum sunt Austria și Rusia. Aurul ar fi astăzi valuta europeană «chiar și atunci cănd ăncă niciun stat n'ar fi adoptat-o prin lege.»

Așa fiind realitatea lucrurilor, să vedem acum ce urmări au trebuit să aibă la noi introducerea in circulația internă a unor specii de bani cari nu sunt recunoscuți buni de comerciul internațional.

Imediat au trebuit să inceapă a se stabili pe piețele noastre *pentru fiecare lucru importat două prețuri.* Un preț mai mic in specia acea de bani cu care putem plăti și cumpăra in toată lumea și un alt preț mai mare in acea specie de bani, cu care nu putem plăti și cumpăra decât numai in țară la noi, — sau bauul cu curs internațional a inceput a avea un agio față de celălalt.

Deși scris era in lege că ambele feliuri de bani aveau aceiași putere achizitoare și liberatoare, totuș fiecare gospodar, indată ce a simțit, a căutat a petrece in toate plățile sale banul inferior internaționalicește un ban este inferior și a reține pe cât va putea banul crezut in lume superior. Și făcĕnd toți cu toții ast-fel, banul inferior a devenit in curĕnd cel mai obicinuit și mai *general mĕsurător* al valorilor la noi in toate daraverile din țară iar in urmă *singurul* mĕsurător.

[1]) Dr. H. Kleser — Geld u. Währung — Berlin 1881, pag. 31.

Urmarea a trebuit să fie o treptată *urcare a tutulor preţurilor*. Şi această urcare, neprovenind nici dintr'o mărire a volumului total al banilor buni aflători in ţară, nici din causă că s'ar fi sporit bogăţia noastră naţională, — este o nenorocire economică.

Căci fiecare gospodar care produce ceva in această ţară, şi in prima linie agricultorul care produce pentru export, trebuind să plătească cu preţuri mai urcate o mare parte a lucrurilor de care are trebuinţă el şi familia sa, precum şi foarte multe din cheltuelile sale de producţiune (maşini, unelte, reproductori etc.) se vede silit a urca şi el la rândul său preţul produselor sale — sau a perde in cas contrar din capete.

Cât priveşte de altă parte pe comercianţii-importatori nu credem că are nevoie de intinsă demonstraţiune, că aceştia, indată ce un agio s'a ivit, vor fixa preţurile lor in bani naţionali mai urcat şi nu numai in proporţiunea justificabilă, ci mai făcênd încă o largă parte in calculele lor pentru un *joc aleatoriu* asupra sporirii eventuale a agiului până la plata acceptului, cu care ei au cumpărat marfa din străinătate.

Astfel aceste doue clase numeroase şi factori foarte insemnaţi in economia noastră naţională, ajung la o urcare a preţurilor, de care serios privit ei nu profită, ci care dimpotrivă poate le reduce insuş debitul lor.

Dar aceste doue clase, fiindcă stau in imediată legătură cu comerciul internaţional, sunt mai in posiţie a se accomoda grabnic noilor imprejurări.

Sunt insă alte clase de oameni şi încă foarte numeroase la noi, ca şi in orice altă ţară, care nu pot face tot astfel.

Mai intăi sunt toţi funcţionarii publici, ofiţerii, profesorii, preoţii, pensionarii şi impiegaţii particulari. Toţi aceştia sunt avisaţi a trăi şi a-şi acoperi trebuinţele lor şi ale familiei lor dintr'o leafă fixă şi pe care o primesc in monetă naţională. La nominal apuntamentele lor sunt aceleaşi ca mai inainte, insă din causa agiului ei trebuesc să plătească astăzi de pildă un gheroc cu 50 lei in loc de 40 lei cum il plăteau mai inainte, o pălărie cu 12 lei in loc de 10 lei, o carte cu 3 lei in loc de 2 lei şi aşa mai departe, fiindcă toate aceste lucruri se importă din afară, şi vênzătorul adaogă agiul la preţul lor.

Prin urmare condiţiunile de existenţă ale acestei numeroase clase de oameni la noi, s'au ângustat cu 15—20 %. Şi de această diferenţă nu beneficiază *nici fiscul nici industria noastră naţională.*

Căci este o eroare a crede că industria se poate întemeia într'o ţară proteguită fiind de agio. Capitalurile trebuitoare la înfiinţarea ei nu se pot angaja pe garanţia zaraficului între monete.

Apoi mai este o altă clasă de oameni al căror peculiu se compune în întregimea lui sau în parte din creanţe particulare, ipoteci, rente sau titluri de împrumuturi comunale şi de Stat, constituite în bani naţionali şi pentru care ei după vreme au dat bani buni. Toţi aceşti gospodari, cu un buget, Dumnezeu ştie cum echilibrat! sunt siliţi a constata astăzi că o cincime din renta şi capitalul lor s'a *evaporat*.

Mai este încă o însemnată şi prea numeroasă clasă de oameni a căror avere prin firea sa nu se poate acomoda răpede şi cu uşurinţa unor noue împrejurări monetare. Înţelegem averea imobiliară. Preţul imobilelor se urcă din fire numai încet şi greoiu, el nu se poate urca de pe o zi pe alta ca valorile negociabile la bursă. Nu stă în puterea Românului, care este astăzi silit să-şi vênză casa sau moşioara, să adaoge încă 20 % la preţ pentru agio, spre a-şi putea apoi plasa capitalul realizat cu titluri englezeşti sau germane. Nu stă în puterea lui de a-şi arenda moşia sau a-şi închiria casa la semestru cu 20 % mai urcat.

Mai sunt şi alte clase întregi de gospodari, cari deasemenea nu pot urca cum ar voi şi imediat preţurile lor. Sunt producĕtorii de alimente, combustibil, etc., destinate numai consumului interior. Aceştia nu pot urca preţurile decât încet, încet. Şi mult timp ei nu pot realiza decât preţuri sub nivelul adevĕrat al valorii produselor lor, când ele s'ar mĕsura cu dreptul mĕsurător internaţional al lumii întregi. Toţi aceştia primesc o parte a preţului produselor lor, fiindcă le debitează în ţară, într'o ficţiune legală pecând trebuinţele lor, întrucât sunt avisate la import, trebuesc plătite cu deplină valoare internaţională.

Dar mai nenorocită din toate este posiţiunea clasei muncitorilor, a lucrătorului avisat la braţele sale şi al cărui buget abia se echilibrează singur cu mare anevoinţă.

John Prince Smith, un cunoscĕtor, ca puţini, al stratelor sociale şi un iubitor cu adevĕrat al clasei muncitorilor, descrie astfel situaţia ce se creează acestora prin orice deteriorare a valutei naţionale:

«Clasa muncitorilor este acea care sufere mai mult prin «sdruncinarea raporturilor de preţuri; căci preţul muncei este ace-

«laş preţ, carele mai puţin poate să se urce in cas de depreciare «a mijlocului de plată.— Dacă in urmarea unei deprecieri a mijlocu-«lui de plată, preţurile nominale ale principalelor obiecte de nutri-«ţiune şi consumaţie s'au urcat cu o pătrime sau până la o treime, «precum s'a şi intămplat uneori, atunci nu poate să urmeze şi o ur-«care corespunzĕtoare a simbriei, pentrucă capitalul productiv, prin «urmare căutarea muncei, nu s'a sporit corespunzĕtor — lucrătorii «desarmaţi trebuesc să vază tăindu-li-se o bucată din amara lor «păne analogă cu agiul argintului (era vorba atunci de agio la ar-«gint ; astăzi la aur). Dacă se urcă preţul obiectelor trebuitoare «muncitorului numai cu 10%, peste cât se urcă simbria lor, atunci «aceasta este egal cu o lipsă de simbrie 5 sĕptĕmĕni din an.»

Şi cătă miserie se pricinueşte prie aceasta vor inţelege toţi acei cari ştiu cât nespus de greu este pentru muncitor de a-şi a-coperi, chiar in conjuncturi favorabile, trebuinţele sale indispensabile».

Un exemplu dela noi şi concret. Un muncitor cu zioa agoniseşte astăzi ca şi inainte de agio 2 lei in monetă naţională. O păreche de cisme—importate din nenorocire—le plătea mai inainte cu 10 lei egal 5 zile de muncă, iar astăzi trebue să le plătească cu 12 lei egal 6 zile de muncă.

Astfel tocmai cele mai numeroase clase şi tocmai cele mai sermane sunt atinse mai greu prin orice degradare a circulaţiei naţionale, şi prin greşita alcătuire a ei sunt simţitor jicnite *toate* clasele unei ţări, mai ales agricole, cum este a noastră.

(va urma).

TEODOR G. NICA.

FRIGURI DE AUTOR

DIALOG

(O odae de lucru cu o bibliotecă în fund. În mijloc un biurou lângă care Tudor şi Vintilă şed câte pe un jilţ faţă în faţă. În sobă arde focul.)

Vintilă. Să mĕ erţi, prietene, că te-am stingherit dela îndeletnicirile tale. Tu, om ales, poet cu vază, nu prea ai timp de perdut cu noi profanii. Cu toate acestea dacă nu mĕ vreai tu, te vreau eu, vorba lui Lăpuşneanu şi fiindcă pe tine nu te lasă demnitatea să te scobori (mĕ rog să nu iei aceasta drept o ironie), să te scobori până la treptele de jos pe care umblă oamenii de rând ca mine, deaceea sunt silit să mĕ urc eu până la înălţimile tale, adecă pe acel falnic *Parnas* unde te-ai aşezat la taifasuri cu muzele.

Tudor (nedumerit) Nu cumva ai prins şi tu la gărgăuni?

Vintilă Ce gărgăuni!... E boală curată, şi ... incurabilă. Am comis o *novelă!*...

Tudor. Asta-i grav de tot; merită o consultaţiune.

Vintilă. Tocmai deaceea am venit şi eu la tine; întâi, pentrucă te ştiu competent în materie de aiurări literare şi îmi vei spune negreşit dacă novela mea merită să fie transmisă posterităţii sau ba; şi al doilea, pentrucă tu eşti acela dela care m'am molipsit.

Tudor. Ei... naţi-o bună! Ce sunt eu vinovat de nebuniile tale?

Vintilă Cum de nu?... Nenorocirea mea doar dela tine mi se trage. De câte ori nu te pândeam eu când, furişat de lumea cealaltă, te preumblai singuratic şi visător prin aleele umbroase, privind când în jos la lutul pămĕntului, când împrejur la verzişul copacilor, când în sus în albastrul cerului, grămădind şi măci-

nănd cugetări peste cugetări in morişca creerilor tĕi. Apoi de căteori n'am auzit pe unii şi pe alţii zicĕnd: „Tudor e poet, ce-i drept e poet“! De căte ori n'am cetit prin gazete dări de samă despre scrierile tale, prin care iţi făceau numele nemuritor. Ş'atunci mi-a venit şi mie un fel de fum la cap. Mi-am zis: oare să fie intr'adevĕr aşa de greu a scrie? Oare dac'aş cerca şi eu? Ei!... Ce frumos să fii pus in rĕndul literaţilor! Să te vezi tipărit, negru pe alb, şi cetit de-o mulţime de lume. Cine ştie, mai tărziu să fii chiar primit in sinul Academiei. O!... bine a zis cine a zis, că cea mai inaltă şi mai senină glorie e acea a scriitorilor.

Tudor (rizĕnd) Da eşti afumat de tot!

Vintilă. Apoi nu-ţi spun?... Aşa intr'o zi, cuprins de neastĕmpĕr, am luat cel mai frumos condeiu de os de fildeş ce-l aveam pe biurou, mi-am pus dinainte cea mai fină şi mai lucie hărtie ministerială, şi am scris deasupra cu litere caligrafice „*Novelă*“. Mai incolo..... pace!... Condeiul nu lua din loc. Aveam in minte o istorioară dela ţară. Se inţelege că la ţară se petrec idilele, nu in noroaele tărgurilor. Aveam zic un subiect prea interesant: O fată de ţăran cuprinsă, care iubea pe un tĕnĕr cimpoer sărac. Părinţii ei se impotriveau....

Tudor. Pĭră veche!

Vintilă. Adecă veche şi nouă totodată, după cum e dè meşter cel ce scrie, că adecă să ştie intoarce lucrurile aşa, ca din veche să pară nouă.

Tudor. Ei, vezi asta-i!...

Vintilă. Apoi da, negreşit. — Ziceam deci că nu-mi eşia un cuvĕnt din condeiu. In zadar mĕ preumblam prin casă, mĕ uitam cu ochii şi'n tavan şi'n podele, in zadar mĕ frecam pe frunte. Nimic nu venea nici in ruptul capului. Atunci furios, am aruncat condeiul jos zicĕnd: „Ducă-se la dracul! O să mĕ pomenesc intr'o bună dimineaţă la Golia. Nu-i de mine meseria asta.“ Douĕ septĕmăni n'am mai pus măna pe condeiul cel de fildeş. Crezi că m'am vindecat?... Vorbă să fie!. .

Tudor. Aşa-i cănd se leagă boala de om sănătos. Tocmai aşa am pătimit şi eu la inceput. Căte file inegrite şi aruncate pe foc; căte condee stricate, cătă năuceală de cap de-mi ţiueau urechile, pănă cănd insfirşit am ajuns să aştern ceva omenesc pe hărtie.

Vintilă. Vrea să zică şi tu ai suferit ca mine?

Tudor. Bucăţică ruptă.

Vintilă (incurajat) Uite, şi eu mĕ credeam atunci tĕmp, cu capul bun de bătut şarampoi! Dar să vezi;... mai pe urmă,... istorioara cea dela ţară care mĕ urmărea intocmai ca amintirea unui vis frumos ce mi-ar fi remas intipărit, mi se respica din ce in ce mai limpede inaintea ochilor. Vedeam parcă aevea pe bietul cimpoier cum suspina după Ileana cea cu pĕr de aur, cum ii spunea focul inimei cântându-i din cimpoiu; cum, la rândul ei, Ileana se sbuciuma intre dragostea cătră dĕnsul şi datoria cătră tată. Mĕ deprinsesem a-i avea de tovarăşi, ale vorbì, a-i ingrijì ca pe nişte oaspeţi vechi ai singurătăţii mele. Şi erau frumoşi amĕndoi, rupţi din soare, şi anume meniţi unul pentru altul. Dela o vreme, fiindcă-i deosibeam aşa de bine, incât de aş fi fost un pictor, aş fi putut să le fac portretul, am luat iarăş condeiul cel de fildeş. Nu degeaba icoana lor mi se infăţoşează atât de lămurit in minte, imi ziceam cu oarecare speranţe; se vede că o să easă ceva. Vai insă, şi de astădată, nimic! Orice inşiram pe hărtie imi părea sarbĕd, prost, incât nu era chip să alcătuesc o frază care să-mi placă. Frate, greu e de-a incepe!...

Tudor. Se inţelege! Acolo-i totul. La orice lucru inceputu-i greu. Un autor mare a zis: că a incepe este a sfirşì (a parte) şi cu toate acestea numai eu ştiu căte am lăsat neisprăvite.

Vintilă. Vĕzĕnd aşa, m'am descurajat din nou şi m'am jurat să nu-mi mai bat capul cu asemene iznoave. N'am eu destule necazuri in viaţă; să-mi mai născocesc şi altele din senin pentru nişte fiinţi inchipuite cu care n'am nimic de-a impărţì!

Dar se vede că aveam de-a impărţì, de vreme ce nu mĕ slăbeau de loc; parcă erau umbrele unor creditori care mĕ ameţeau cu jălbile, cu singura deosebire, că, in loc să-mi ceară bani, imi cereau milă, prietenie, sprijin cătră părinţii cei neinduraţi, şi căte şi mai căte. Poftim să ai de a face şi cu nălucele. Eu insă, ca mai ba, să mĕ las ademenit.

Intr'o zi mĕ preumblam prin aleaoa cea umbroasă prin care de atătea ori ţi-ai rătăcit şi tu paşii. Fără voe m'am gândit la tine, la darul cel mare cu care te-a inzestrat firea de a-ţi descrie mişcările sufleteşti, şi cum mĕ preumblam aşa tăcut, luat de apa gândurilor, intr'un aer imbalsamat, sub o boltă de verdeaţă plină de zimbetele soarelui şi de cântecul păserilor, deodată parcă mi s'a ridicat o perdea de pe ochi şi am inceput să vĕd lucrurile sub alte forme, cu alte culori mult mai incântătoare decât

acele reale. Astfel, verdeaţa copacilor de frumoasă ce-mi părea, imi intra in suflet; albăstrul de sus par'că se desfăcea dinaintea mea, lăsându-mĕ să intrevĕd minunile ceriului. Fiecare fir de iarbă capĕta viaţă, fiecare bulgăre capĕta graiu; toate imprejurul meu respirau, luminau, zimbiau, cântau, iar această stranie manifestare de viaţă a lumei noue ce mĕ impresura, era in aşa deaproape legătură cu sufletul meu, incât nicio notă cât de tainică din măreaţa simfonie nu remânea nepercepută. O! desigur o schimbare se făcuse'n mine; Căpătasem darul de-a privì lucrurile mai adânc, in fiinţa lor de a doua. In miezul lumii reale, vedeam acum lumea fantastică aşa cum se infăţoşază poeţilor.

Tudor (intinzĕndu-i mâna) Dignus, dignus es intrare in nostro docto corpore!

Vintilă (inspirat) Iar in freamĕtul cel de glasuri şi de mişcări, in desfrĕul cel de culori, un chip mi se arata, izvoritor de raze, care luceşte mai viu şi stăpâneşte firea incunjurătoare: e chipul blond a Ilenii din povestc. Aşa dar tot Ileana... oricând şi oriunde!... De astă dată ea aţintea asupră-mi o privire aşa de magnetică, incât toate simţirile mele năzuiau spre dĕnsa. O emoţiune ciudată mĕ cuprindea; mi se părea că eu Vintilă numai exist, că m'am schimbat in tĕnĕrul cimpoier; căci vedeam prin ochii lui, sufeream de nenorocirile lui, căci, caşi dĕnsul, iubiam acum şi eu pe Ileana. Iute mĕ intorsei acasă cu auzul plin de cântece, cu ochii plini de frumoasa vedenie, cu inima plină de noua simţire; luai aprig condeiul cel de fildeş şi incepui să scriu. Condeiul luneca acum infrigurat, par'că-l purta insăşi mâna frumoasei zine; şi am scris, şi am scris pe neresuflate intreg caetul ce-l am aice.

(Arată buzunarul unde-i caetul. In tot timpul cât Vintilă vorbeşte şi gesticulează, Tudor il ascultă cu atenţiune imitându-i mişcările).

Tudor. Bravo! amice!... Acum poţi să zici că ai pus piciorul in templul muzelor. Când cineva a putut să intrevadă lumea cea din dărăptul lumii reale, şi să se uite pe sine in vălmăşagul vieţii intru atăta, incât să se identifice cu insuşi creaţiunile sale, acel om poate să zică că e dintre cei aleşi..... Aşa dar bine-ai venit intre noi!..... Insă trebue să te prevestesc că in drumul ce ţi-ai ales, ai să-ţi inspini adeseori picioarele,..... Eu, nu-i vorbă, mĕ bucur când vĕd in ceata noastră un lunatic mai mult; mĕ bucur ca vulpea din poveste care şi-a rupt coada, căci nu-i mai proastă şi mai neresplătită meserie decât acea de poet.

Ce-i un poet?.... Un om la care lumea se uită ca la urs; pe care nimene nu-l cetește, deși toți il critică, un perde-vară care umblă să stringă luna in brațe, care se inamorează de-o slută și jură că-i Venus, un om insfirșit căruia ii șuieră vêntul prin creeri și prin pungă, și care dacă s'intâmplă câteodată să nu moară nebun, calic insă totdeauna. Dar ce să-ți mai stric inima! Boala fiind fără leac, să le lăsăm toate acestea la o parte, și să venim la opera ta. Scoate-ți mĕ rog manuscriptul și... să ascultăm sfânta Evanghelie a lui Vintilă cetire!.....

Vintilă (Emoționat). Inainte de a cetì, am să-ți destăinuesc un lucru. Cât am fost in ferbințeala compunerii, mi se părea că ce scriu, e frumos, admirabil, sublim. Mĕ miram de unde imi isvoresc atâtea idei. Eram sigur că o s'imbogățesc literatura c'un cap d'operă.....

Tudor (Ironic). Mai e vorbă..... Care tată își crede copilul slut?.....

Vintilă. Ei eaca nu!..... Deatunci o schimbare s'a facut in mine, după ce-am isprăvit și recitit novela din cap in cap, mi mi s'a părut atât de rea, incât m'a apucat desperarea. Eram cât pe ce să o arunc in foc, ca să nu mai rămâe nici urmă din aiurările mele. Dar mi-am adus aminte de tine și m'am gândit că e mai bine să te consult, inainte de a o da in prada flacărilor. Ori cum, patru ochi vĕd mai bine de cât doi. Tu imi ești prieten și mi-i spune drept.

Tudor. Modestie de autor!..... Le știm noi toate aceste.— N'ai cuvêntul, iubite!... Caetul să vorbească!....

Vintilă. (emoționat la culme scoate caetul din buzunar și-l așază pe masă; apoi își șterge sudoarea de pe frunte, își lărgește cravata care par'că-l sugrumă, tușește, își drege glasul și incepe):

„La poalele Carpaților, intr'un colț de țară uitat de lume,
„un mic raiu pămêntesc, trăește o fată de țăran.....

Tudor. (Intrerumpe). Un minut frățioare!.... Nu-i așa..... Tu astăzi pentru prima oară pui piciorul in altarul literilor și noi căpătăm un neofit. Prin urmare zioa de astăzi, fiind o zi ca aceea, trebue să o cinstim și ție să-ți dăm botezul cuviincios (Sună clopoțelul. O slugă se infățișează). Adă doue garafe cu Cotnar (a parte). S'a mai desgheța puțin băiatul că, par'că inghite noduri.

Vintilă. (a parte). O fi mai indulgent după un pahar de Cotnar.

(Sluga vine cu două garafe și două pahare, și le așează dinaintea lor.)

Tudor. (ciocneşte cu Vintilă). In sănătatea ta şi a Elenii cei blonde care-ţi aureşte visurile! — Şi cu bine!.... Deacum pace ţie cetitorule, să lum aminte!

Vintilă. (Reincepe cu glas inecat). „La poalele Carpaţilor, in„tr'un colţ de ţară uitat de lume, un mic raiu păměntesc, trăea „odinioară o fată de ţăran cu numele Ileana. Crescută la umbra bra„zilor, la răcoarea păraelor de munte, intre ierunci şi căprioare, „ea se făcuse aşa de frumoasă că nu i se putea pune alăturea „nici o fată din imprejur...

Tudor. N'o fi fost cumva Eleana Cosinzeana?

Vintilă (surizěnd), chiar ea nu, dar pe-aproape, (continuă): „Tată„ei, om cuprins, vornic de sat, o purta in burangic şi cu salbă „de aur: Dar ce era strălucirea aurului pe lângă acea a ochilor „ei? Mulţi peţitori veniră, unii pentru frumuseţă, alţii pentru „zestrea ei, insă Eleana ii respinse pe toţi, nesimţindu-se atrasă „de nici unul. — Iată că intr'o zi veni la casa ei un cimpoier „din lume.

Tudor. Ah! ha!... Individul cu pricina.

Vintilă (contrariat şi apăsând asupra cuvintelor). „Veni la casa „ei un cimpoier din lume, un băetan neştiut din mamă, tată, care „cănta aşa de dulce şi frumos, de-ţi era mai mare dragul să-l „asculţi. — Când Ileana vroi să-i dea câţiva bani drept mulţă„mită pentru cântec, ochii lor se intâlniră, banii căzură jos şi „rămaseră acolo uitaţi, dar şi ei se uitară pe sine de mult ce „s'au privit ochi in ochi.

Tudor. (intinzěndu-se leneş pe jilţ şi căscând). Eacă pozna!

Vintilă. „Deatunci dusă a fost liniştea bietei Elene. Gân„dul ei rămas-a la necunoscutul cimpoier; zioa nu mai ridea, „noaptea nu mai dormea.....

Tudor (inchide ochii).

Vintilă (observăndu-l). El doarme!...

Tudor (tresărind). Da de unde!.... Cu ochii inchişi ascult mai bine. — Urmează!...

Vintilă „Zioa nu mai ridea, noaptea nu mai dormea, şi se „topea sĕrmana pe picioare. Cimpoerul insă nu mai da pe la „casa ei. Umbla rătăcind prin munţi şi prin codri, ingăna paserile, „ingăna păraele cu cimpoiul lui, dar la Ileana nu mai venea.

Tudor (tot cu ochii inchişi). Bine!... bine!....

Vintilă (imbărbătat) „Oare nu ştiea el cât era de aşteptat? „Sau era un suflet rătăcitor care nu se uită unde calcă şi indă-

„răpt nu se intoarce. — Intr'o seară insă pe la asfinţit, pe când „Ileana se urca pe poteca muntelui in sus, ca să-şi ia zioa bună „de la soarele ce se culca, deodată, se intălneşte faţă 'n faţă cu „Vlad Cimpoerul, aşa-l chema.

Tudor (tot cu ochii inchişi). Imi pare bine de cunoştinţă.

Vintilă. (aparte şi contrariat). Asta-i critică? (continuă)... „In- „tălnirea a fost atăt de neaşteptată incăt Ileana işi perdù cum- „pătul şi remase impietrită in loc.... Atunci Vlad Cimpoerul ii „cuprinse mijlocul.

Tudor (horăeşte).

Vintilă. Dar el doarme!... (se opreşte un moment, apoi continuă). „Atunci Vlad Cimpoerul ii cuprinse mijlocul şi, fără să-i zică un „cuvènt, o sărută atăt de lung şi cu atăta infocare incăt...

Tudor (horăeşte mai tare).

Vintilă (desperat se ridică in picioare). Dar asta-i grozav!... Ne- auzit!..... Doarme ca un butuc şi horăeşte ca o locomotivă... Eată intipărirea ce i-a făcut opera mea nemuritoare!

(Se preumblă agitat prin odae)... Şi eu nemernicul care credeam că suferinţele Elenei o să-l intereseze.... eu care m'am măgulit un moment că am vocaţiune de autor.... O! iluzii, iluzii, ce iute v'aţi risipit!... Adio Parnas!... Adio Muze!... Păcat numai de atăta muncă perdută fără folos! (se uită lung la Tudor care ho- răeşte intermitent). Şi doarme, mĕ rog, ca la miezul nopţii; poţi să-i dai cu tunul la ureche! (resgăndindu-se) Ei... mai bine aşa!... Incaltea să-mi iau o nădejde, decăt să incurc şi eu lumea ca atăţia alţi nechemaţi ale căror scrieri le gustă numai şoarecii. (Se apropie de biurou şi ia manuscriptul in mănă). Haide!... Curaj!... (Se duce spre foc). Mergi in braţele vecinicei uitări, tu cap de operă cu efect narcotic!... N'ai drept să trăeşti intr'o lume unde ţi-ai făcut o intrare atăt de... strălucită!

(Dar in momentul căud vrea să arunce manuscriptul pe foc, il apucă o criză de nerve pe care abia o poate stăpănì, apoi răpede se intoarce spre Tudor care horăeşte, face un gest de milă şi cu ton hotărit urmează):

Ai-da-de!... Ce nebunie!... El critic!... Auziţi mĕ rog!... (ride cu hohot). Se vede că s'a cam greşit cu Cotnarul. Şi apoi aceştia sunt nişte invidioşi!... Ferească sfăntul!... (ridică manus- criptul in sús, voios). Tu drag copil al inchipuirii mele, măni vei vedea lumina tiparului!

N. GANE.

MIRON COSTIN

PARTEA II [1])

Am insăilat, după cele mai noue documente ce ne-au venit la mănă, viaţa lui *Miron Costin*. Pentru ca să putem lua in băgare de seamă scrierile acestui bărbat, se cuvine mai intăi să ne intrebăm unde anume se pot afla acele scrieri, de oarece ele n'au fost tipărite încă trăind Miron, ori măcar de fiul seu Nicolae Costin.

Va să zică, in această parte, a studiului acestuia, vine rândul să dăm cetitorului scurtă dar deplină seamă de toate *Codicele* adică manuscrisele, in care se află copiate lucrări de ale lui *Miron Costin*.

Eacă dar această seamă, pe care noi o facem pentru intăiaşi dată. Nu ca să ne tragem o laudă, amintim aceasta, ci ca să dăm pricină buneivoinţe a cetitorului să ne treacă cu vederea scăderile ce ar afla in lucrarea noastră [2]).

Codicele ce cunoaştem, până astăzi in ţară, se află depositate: la Academie, la Muzeul de Antiquităţi, Biblioteca statului din Iaşi, şi la o persoană privată, d. *profesor Climescu*. Peste munţi, se află codice de letopisiţe in Braşov, la d. Navrea negutător, şi in unele archive, apoi la Oradea, Pesta, Viena, şi chiar in biblioteca centrală din Paris.

Ce codice anume se găsesc in aceste deposite deosebite?

I. *In Biblioteca Academiei* avem un foarte frumos numĕr de codice de letopisiţe. Aci nu inşirăm insă decăt pe acele cari coprind lucrări de ale lui M. Costin:

a) *Codex*, copie din secolul al XVIII, după o altă defiliaţiune *indirectă*, adică scoasă *nu după originalul lui M. Costin*.

---

[1]) Vezi «*Convorbirile*» dela 1 fevruarie 1886.

[2]) Această lucrare foarte pe larg documentată o va afla cititorul in ediţiunea operelor complete ale lui *Miron Costin*, ce publicăm sub auspiciile Academiei.

b) *Codex B. Racoviţean* cuprinde o copie de *filiaţiune directă*, după manuscrisul lui Miron Costin. L'am numit *Racoviţean* pentrucă a aparţinut lui *Mihail Racoviţă Vodă*, cum probează iniţialile **Ю. М. Р. В. Г. S. М.** incunjurând marca ţărei Moldovei, pe scoarţa primă a legăturei manuscriptului.

c) *Condex C. Grigorăşan*, de pe la 1726, copie de *filiaţiune directă*. Copistul *Gligoraş* este cunoscutul diac de logofeţie, fiul lui *Vasile Popa Uricariul*. El a fost in situaţiunea cea mai bună ca să copieze scrierile lui *Miron Costin*, căci il aflăm om de casă al lui *Nicolae Costin*. Dupe moartea acestuia chiar *Gligoraş* scrie diferite acte de afaceri ale *logofetesei Elena Costin* fiica lui Duca Vodă.[1])

d) Sub *litera E)* inregistrăm un codice dela finea secolului al XVIII, pe care il credem copiat de părintele *Bartolomeiu Măzăreanu*. Este o copie trasă după o bună copie de *filiaţiune directă*.

e) *Codex G. Teodosie Dubău* este copiat de *Vasile Damian* diacul lui *Teodosie Dubău* mare logofăt la *Const. Cantemir* Vodă, încă pe la finea secolului al XVII (1696). Relaţiunile vechi ale lui Dabău cu Miron Costin au trebuit să inlesnească lui Damian poate chiar manuscriptele originale ale cronicarului. In orice cas, copia căreia ĕi dăm numele vestitului logofăt al lui Const. Cantemir, este de o *filiaţiune directă*.

f) *Codex H* încă este o copie de *filiaţiune directă*, deşi din a 2-a jumătate a secolului al XVIII.

g) *Codex I.* este o a doua copie prea frumoasă a lui *Grigoraş sin Vasile Popa Uricarul*, de după anii 1770.

h) Sub *litera K* şi calificarea *Miclescensis I* inţelegem un codice de letopiseţe scris sub *Alexandru Mavrocordat Vodă*, la 1785, de *Iordachi Miclescu*. Aceasta e o copie după o alta din Bucureşti, scrisă de *Stoian dela Antim. Miclescu* a mai copiat un esemplar, de care vom vorbì mai incolo.

i) *Codex L* alcătuit din doue părţi, cu numerotare deosebită, aparţine jumătăţii a 2-a a secolului al XVIII şi nu este de *filiaţiune directă*.

k) *Codex M* este acea copie de care am grăit mai sus, făcută de *Stoian dela Antim*, din *Bucureşti*, la anii 1765 Iunie 14.

---

[1]) Vezi bunăoară zapisul din 7238 (1730) prin care *logofeteasa Elena Costin*, vinde lui *Mihai Racoviţă* Vodă 16 fălci de vie din *Cotnar*, intre documentele viilor din Cotnar ale *St. Spiridon* din Iaşi.

Cu ocasiunea imigrărei la curtea munteană a lui *Nicolae Costin*, au trebuit să se introducă in Muntenia esemplare de copii bune, de *filiaţiune directă*.

Stoian copiază exemplarul său după o copie mai veche şi de directă *filiaţiune*.

l) *Codex N*, scris de mai multe pene şi cu o icoană de scriere nu prea recomendabilă, este datorit mai mult ostenelei lui *Antiohie Sion;* prin urmare avem a face cu un manuscript de o dată recentă. Totuş copia aceasta e făcută dupe un bun manuscript de *filiaţiune directă*.

m) *Codex O*, se presentă observatorului cu aceleaşi defecte şi calităţi ca şi copia lui *Antiohie Sion*, cu deosebire că este mai veche, de după anii 1740.

n) *Codex Q. Miclescensis II*, este a doua copie făcută de Miclescu, sau mai bine aceasta este prima copie şi Codex k este a doua. In adevĕr, la 1782 Ianuar 26 scrie Codicele Q şi fiindcă la 1785, Iuliu 24 dărueşte copia din 1782 fratelui său *Constantin Miclescu biv vel Pitar*, se apucă de făcù pentru sine copia *Codex k*.

Ambele copii sunt scoase după Codicele lui *Stoian* dela *Antim*. Se vede că această copie a lui Stoian este adusă in Moldova cu mult mai nainte de anii 1815, când o ştim că a fost proprietatea unui preot dela Biserica Lozonski din Iaşi.

o) Un Codice de *filiaţiune indirectă* este acel ce ne-a lăsat *Neculcea*, care a scris pe la 1743, până in anul morţii sale. Am insemnat acest Codice cu litera *U*.

p) Un *Iordache Ilschi* a copiat pre la 1784 Mai *Codicele Z.*, care e scos după un manuscris de bună şi *directă filiaţiune*.

q) *Codex M Văcăreştean*, numit de noi aşa, pentrucă a aparţinut lui Ion Văcărescu vel logofĕt, este din cele mai vechi copii, mai dinainte de 1727. De *filiaţiune* directă, copia este de bună seamă făcută de un muntean, poate chiar după manuscrisele lui *Miron*, atunci când *Nicolae Costin* este refugiat la curtea domnului Muntean.

Un codice inrudit de aproape cu acesta este cel dela Muzeul din Bucureşti insemnat de D. Tocilescu directorul Muzeului cu litera A. Vom pomenì de el mai la vale.

r) *Codex Cantacuzinean* de-o scrisoare bună cu titlu:

„Хронографъ каре съ кіямъ Славонеще Летописъцъ ар не лімба ромънеаскъ: а анилор скрисоаре ал църии, Молдовен, скрис де мълци историчи прекум се ва аръта дінаінте чине че аў скрис.“ Această co-

pie este din 1775 Aprile 6, depe timpul lui Gregorie Alexandru Ghica Voevod. Am numit-o *Cantacuzinean*, pentrucă este făcută cu toată cheltuiala lui *Iordache Cantacuzino vel Spătar*. Copistul este *Iosaf Luca*. *Mazareanu* in Codicele său, copiat in Codicele Climescu, avea cunoştinţa că un *Cantacuzino* vel spătar a scris „*peste tot*“ letopiseţul ţărei Moldovei, atăt numai că in loc de *Iordache* ii zice *Ion*.

Copia lui Cantacuzino, făcută de Luca, este de *filiaţiune indirectă*.

s) *Codex Ioan Pavel Gramaticul*, cu titlu „*Letopiseţul ţărei Moldovei*“ a fost scris din porunca „prea luminatului domnul Moldovei Măria Sa *Iω* Ioan Nicolae Mavrocordat V. V. insă după isvodul *reposatului Nicolae Costin* ce a fost Logofĕt mare, in anul dela zidirea lumii 7254 August 20 (1746) cu măna lui *Ioan Pavel gramaticul*.“

Acest Codice nu este de pe o copie de *filiaţiune directă*.

t) *Codex CC. Stircean*, copie din 1784 Ghenare in 26. Este făcută de *Stefan Stircea*, dupe o copie ce nu era de *filiaţiune directă*.

u) *Codex DD.*, cu doue paginaţii, una pănă la 297 file şi a doua pănă la 128 file. Poartă titlu „**Χρονογραφτ** care se chiamă moldoveneşte scrisoarea anilor, cum se va arĕta inainte cine ce au scris.“ Este copiat in 7274 (1766) Martie 27, in timpul lui Ioan Gregorie Alex. Ghica Voevod, cu toată cheltuiala lui *Post. Alexandru Hurmuzache*. După această copie trebue să fie făcută *Codex Cantacuzinean* la 1775. — D. M. Kogălniceanu, in nota manuscrisului II din lista de manuscrise utilizate la tomul II al lelopiseţelor, crede ca Codex DD este o copie după insuş *Codicele original* al lui Ion Neculcea.

In orice cas Codex DD este de o *filiaţiune indirectă*.

v) *Codex FF*, este o copie din 1805, Iulie 20, făcută de *Miron* in parte şi de cătră *Vasile Pogor*, după o copie din 1781, care era de *filiaţiune indirectă*.

x) *Codex MM*, este o copie de acelaş *Ilschi* care a scris copia ce am insemnat cu litera Z. Este, in partea cronicei domnilor, copie de *bună filiaţiune*.

y) *Codex Petrovici Pitar*, numit aşa după numele antepenultimului seu proprietar. Este scris pe timpul căud trăia, ori indată după moartea lui Canta. Este o copie de-o *filiaţiune indirectă*.

II. *Biblioteca din Iaşi.* In biblioteca din Iaşi s'au aflat cândva mai multe codice de letopiseţe, dar câteva din ele, astăzi, s'au transportat in Bucureşti, după o greşită deprindere de centralizare a tot ce ne-a mai rămas de valoare pe ori şi unde. Mĕ găsiam, pe la 1860 ministru interimar la culte şi instrucţiunea publică, in Moldova, in ministerul regretatului Manolache Costache. Preşedintele cabinetului imi cere să concentrez in Iaşi toate documentele ce se păstrau la fiecare monăstire. Eu am refusat, zicĕnd că le cred mai in siguranţă de la monăstiri, decât adunate la un loc in Iaşi, fără de a se fi pregătit mai intâi casă anume unde să fie la adăpost sigur de foc şi chiar de mănile omeneşti!... Cine vede unde se ţin in Bucureşti *ultimele* noastre isvoare istorice, fie la *Archiva Statului*, fie la *Muzeu* şi la *Academie*, caută să tremure in tot momentul pentru soarta lor. O scântee dela un vecin poate nimici intr'o clipă toată Archiva Statului, care este o baracă ruşinoasă!... Incendiul de anţĕrţi dela palatul Universităţii n'a deşteptat pe nime asupra pericolului de-a ţine sub acoperemĕntul Senatului şi al Universităţii unicele noastre colecţiuni artistice şi istorice!...

Ierte-ne cititorul digresiunea aceasta, care işi are naşterea in temerea sinceră ce avem de-a afla intr'o zi că — după ce s'au concentrat neinţelepţeşte in Bucureşti, tot ce era răspândit in ţară, relativ la trecutul Românilor, — apoi acest tot s'a perdut definitiv prin foc.

Astăzi in biblioteca din Iaşi s'au mai lăsat să stea următoarele codice:

a) *Codex N. 8.* Pe prima filă albă a codicelui d. Mih. Cogălniceanu a scris titlul: „*Colecţia tuturor letopiseţelor, a lui Ureche, Miron Costin şi anonimul tradus de Amiras in greceşte, şi Enache Cogălniceanu*". Acest codice e menţionat de d. *Cogălniceanu*, in lista manuscriselor ce i-au servit la publicarea tomului al 3-lea al ediţiunii prime a *Letopiseţelor*. Codex *8.* cât priveşte Cronica Domnilor, a lui M. Costin, este de o bună *filiaţiune*.

b) *Codex N. 11* este o copie modernă făcută după copia *Postelnicului Hurmuzache* „controlată, zice d. *M. Cogălniceanu*, cu originalul lui *Neculcea*, din mănile Banului Melinescu". Această copie, dăruită Bibliotecei Statului de d. M. C., in 1845, a servit la publicaţiunea ediţiunii prime a Letopiseţelor.

c) *Codex 13. Ţintilă.* Numele ce-i dăm este al celui care de-

clară că a plătit să i se scrie acest letopiseţ, care este de o filiaţiune indirectă.

III. *Archiva Muzeului de anticităţi din Bucureşti.* Invĕţatul director al acestui Muzeu, d. *Tocilescu* a deschis de curĕnd un depozit de manuscrise care neindoios va devenì important cu timpul. In acest deposit s'au concentrat codicele de letopiseţe din Bibliotecele Statului din Bucureşti şi din Iaşi.

Eacă ce codice aflăm aici, cu scrieri de ale lui Miron Costin:

a) *Codex A. A. Tocilescu.* E copiat de *Stanciu Esei din Bucureşti dela toţi sfinţii.* D. Tocilescu l'a analisat mai de aproape in lucrarea sa asupra letopiseţelor şi fiindcă mai avem in Bibl. Academiei un codice A. A. (cel Văcăreştean), am adaos la literele *A. A.* numele d-lui Tocilescu, spre evitare de confusiune.

Codicele *A. A. Tocilescu* este copiat din 1723 după o copie din 1713 Octomvrie 20 şi de bună seamă in deaproape inrudire cu *Codex A. A. Văcăreştean.* Avem in Codex *A. A. Tocilescu* o copie de *filiaţiune excelentă.* [1])

b) *Codex N. 20 fost al Bibliotecei Statului.* Un infolio de 859 pagine, lucrare de compilare in formă de tabele sincronistice după letopiseţele ambelor provincii române. Nu avem, in locurile unde citează pe Miron Costin, o copie de filiaţiune directă.

c) *Codex N. 24* (fost al Bibl. Statului). Acest codice, pe la 1785 era citit la masă, inaintea mitropolitului kir Gregorie, din Bucureşti. — A aparţinut familiei Aninoşanu in 1812. — Copia este din 1710, de *filiaţiune directă* cât priveşte cronicul *domnilor.*

d) *Codex a Rafailean* scris la 1781 de *Rafail Logofĕtul sin Popa Stanciul ot Filipeşti Jud. Prahova.* Copia e de bună filiaţiune.

IV. *Depositè particulare.* a) D. profesor Climescu dela Universitatea din Iaşi posedă un codice de letopiseţe, scris la inceputul domniei lui Alexandru Ioan Mavrocordat, de *Stefan Ţicău,* la leat 1785 Ianuarie 30, pentru Const. Greceanul biv vel spătar. Ţicău copiază codicele lui *Vartolomei Mazareanul* scris la monastirea Solcăi, in 1773. Mazareanul a copiat după codicele Cantacuzinean. Nu posedem şi nu ştim la cine se va fi aflând copia lui Mazareanul din 1773. Copia lui *Ţicău* ne arată că şi cea din 1773 era o copie de filiaţiune indirectă. In orice cas copia lui Ţicău este plină de erori de tot felul şi deci nu prea recomandabilă.

b) Alt manuscris este acel ce l'am avut noi pe care l'am

[1]) Vezi codicele lui Eromonah *Sava Moldoveanul* din Oradea Mare.

cedat Muzeului, de puţin timp numai. Este un codice foarte însemnat, scris de „Ioan Cozma slugă copil in casă la Paharnicul Dinu din Horodniceni, la 1753. Acest codice ne-a conservat scrieri necunoscute ale lui Miron Costin, scrieri de care vom grăi mai departe.

V. Peste otarele ţărei încă s'au răspândit in trecut câteva codice cu scrieri de letopiseţe: să pomenim despre cele mai însemnate:

a) La *Braşov*. Gimnasiul din Braşov posede două exemplare din traducerea făcută sub ingrijirea lui Filitich Johann (1720–1743) din letopiseţele Moldovei, sub titlu: Historie von der ersten Hereinkunft der Römer und dem ihnen nachmals aufgerichteten Walachischen Reiche, welche ano 1727 d. 5 September aus eines Anonymi Manuscripto Walachico zur Nachricht von uns in die deutsche Sprache übersetzet angefangen worden.... Şi: in posesiunea bătrânului neguţător şi bun român d. *Navrea*, o cronică a lui *N. Costin* şi *Ureche*. De aceasta nu ne putem servì pentru scrierile lui Miron Costin.

b) La *Oradea* se conservă:

Codex Şincaian I şi II. Codex I este autograf al lui Şincai şi conţine anii 1574–1594. Ni se pare că este o copie depe cea care la 1713 (7221) o scrise „Eromonahul Sava Moldoveanul din Monăstirea Secul ce au fost la Mitropolie“ — şi din care tot la Oradea se păstrează un fragment cu titulatura adaosă latineşte: „*Constantin Miron Logothetae Principatus Chronica*“.

Cronica copiată de Şincai aminteşte codicele A. A. 11 dela *Muzeul din Bucureşti*, cel scris de *Stanciul Esei* in 1723. Se vede că *Stanciu* a copiat pe a sa după a lui *Eromonahul Sava*, din 1713.

N'am văzut inşi-ne aceste două codice fragmentare, dar le credem de *filiaţiune directă*.

Codex Clainian, copia de Samuil Clain, din 1781, şi de filiaţiunea căreia nu pot grăì. Nu o cred insă copiată după codicele Eromonah Sava, de oarece este mult mai complectă. Şincai spune că Samoil Clain ar fi scos copia sa după una ce avea o doamnă din familia Bălăceanu, care la 1770 locuia in Viena.

Un *Vasile Vlad*, pe la 1780 a mai tras, la Viena, o copie după acea făcută de Samoil Clain.

Nu am văzut nici această copie şi nu-i pot determina filiaţiunea.

De Şincai mai există copia II cuprinzĕnd capit. XVI – XLVIII din letopiseţe, până la Despot Vodă. Această copie in parte scrisă cu litere latine nu ne poate servì la lucrarea noastră despre *Miron Costin.*

Codex Samuel Clain de Sad: „Istoria Domnilor ţărei Moldovei din vechii şi noii scriitori“, cunoscută lui Engel. [1])

Pesta. In Bibl. Muzeului Pestan se conservă un fragment din traducerea latină a cronicei: Historia Moldaviae Auctore Costin Miron Cancellario Moldaviae (dela cap. 16—48). Este o copie după lucrarea lui Şincai, ce se conservă la Oradea.

La *Pesta* mai este şi o altă traducere dela cap. XVII—XXII de Samoil Clain.

Asemenea: Conspectus historiae Valachiae... traducere tot după codicele din Oradea. E numai un foarte mic fragment de vreo trei foi.

Tot aşa şi un alt fragment mic: Continuatio historiae Valachiae ab anno 1595.

c) La *Paris.* In biblioteca din Rue Richelieu se conservă cele două codice preţioase:

Codex Nicolas Grenier. Grenier de Smyrne a tradus in 1741 letopiseţul tradus in greceşte de Alexandru Amiras, mare sulger şi codicele grec al lui *Amiras*, după care răposatul profesor Haze a scris insemnata sa notiţă bibliografică, in care, pe lângă informaţiuni destule eronate, aflăm multe şi nemerite aprecieri despre cronicele noastre.

In fine:

d) La *Viena* s'ar fi păstrând un codice de letopiseţ in biblioteca Universităţii. D. B. P. Hasdeu l'a vĕzut şi ne-a vorbit despre el. Nu-i pot până acum stabilì *filiaţiunea.*

*

Din recensiunea de mai sus se vede că până astăzi avem un numĕr destul de frumos de codice din cari să putem studia lucrările lui Miron Costin cu toate variantele numeroase ce ne

---

[1]) *Annales Principum Transalpinorum et Moldavicorum* citată in Geschichte der Moldau und Wal. I, p. 91. *Şincai* o citează: Historia Valachorum Transilvanorum, Transalpinorum et Moldavorum, cum rebus gestis Principum. Vezi şi *Laurian*, Instrucţ. publică 1861, pag. 67.

dau acele codice. Dar nu se teamă cititorul! Această lucrare de *specialişti*, o vom face aiurea.

Se cade să amintim una aicea, că d. M. Cogălniceanu a publicat două ediţiuni din letopiseţul nostru, una cu slove chiriliane şi alta mai recentă cu litere. Din totalul de 45 de codice din ţară şi din străinătate, in care se află cronica Domnilor de Miron Costin, la ediţiunile publicate de d. M. Cogălniceanu, nu s'a avut in vedere decăt vreo nouĕ codice.

Pe lăngă ediţiunile d-lui Cogălniceanu, librăria astăzi desfiinţată, *Ioanid*, din Bucureşti, a mai editat, la 1858 unele codice de letopiseţe după manuscripte ce ar fi afiat rĕpos. d. Creţescu la Monăs. Cozia şi Şerbăneştii. Nu ştim ce au devenit manuscriptele. Din tipărire vedem insă că nu diferă mult cronicul Domnilor de cel al d-lui M. Cogălniceanu, tipărit mai nainte de editura Ioanid, deşi oferă variante. In orice cas, ediţiunea Ioanid se făcù depe o copie de *filiaţiune indirectă*.

*

După ce trecurĕm sub ochii cititorului un şir de manuscrise căte cunoaştem pănă astăzi existănd in ţară şi afară din ţară, se cuvine să amintim că existenţa scrierilor lui Miron Costin n'a fost necunoscută nici undeva din bărbaţii străini, cari au scris despre ţările noastre, in secolul trecut şi la inceputul secolului de faţă Rascevici, Cara, Sulzer, Wolf, Engel pomenesc de cronice române. Dintre toţi mai cu stăruinţă se ocupă de diverse codice de letopiseţe moldoveneşti şi ale lui M. Costin *Engel* in *Geschichte der Moldau und Walachey* (Halle, 1804). Engel la pagina 58, partea I-a a opului sĕu, trece in revisiune unele codice de letopiseţe din Ardeal.

*

După ce acum ştim unde anume putem afla reproduse lucrările istorice ale lui Miron Costin, să ne apucăm de cercetarea mai de aproape a acelor lucrări, pe atăta doară căt loc ne ingăduesc „*Convorbirile*“, cari, vas măndru şi incercat al propăşirii noastre culturali, nu pot plutì intinzĕnd la catartele sale numai o singură ventrelă, deci nu ne pot da numai nouĕ mai tot locul de care dispun lunar.

*

Nimeni astăzi nu mai admite că scriitorii unui popor se nasc şi se desvoltă in mod *autocton*, numai şi numai din crierii acelui popor, ci că-şi au o inrudire, cât de depărtată spiţă, dar nu mai puţin vederată, cu scriitorii altor popoare vecine. Este locul deci aci să ne intrebăm cam ce fel de inriuriri literare a putut primì M. Costin dela *vecinătate*.

Prima ţară vecină dela care Miron Costin primì inriuriri directive ale spiritului său fu negreşit Polonia. Nu numai pentrucă Miron in Polonia işi primì invĕţătura, ci şi pentrucă dintre toţi vecinii, Polonii era poporul cel mai cult. Netăgăduite influinţi polone află criticul in lucrările de orice gen ale cronicarului român, şi ele sunt explicate, când citeşti pre *Pastorius* istoriograful lui *Sigmund III*, autorul unei prescurtări de istorie a Poloniei, ori când ai avut sub ochi pre *Maximilian Fredro* (1679) acel „*Tacit*“ al Poloniei, cum il numesc istoriile literare poloneze. *Maximilian* scriea istorie şi era *Palatin* al *Podoliei*, *Miron Costin* era logofĕt al Moldovei când aspira ca să scrie cronicul său.

Dela *Unguri* mai puţine inriuriri literare putù primì *Miron Costin*, decât dela Poloni, dar oricât de puţine, ele au fost reale. Oare cetirea, bunăoară, a lui Bonfiniu şi a lui Ţopeltin n'a fost o directivă a lui Miron Costin spre scrierea de letopiseţe?

*

De sigur că şi mişcarea culturală din ţară nu este străină la lucrarea literară a lui M. Costin. Acesta se naşte şi creşte in mijlocul unei mişcări culturale insemnate. Nu el inaugurează *istoria* intre Români şi nici chiar Ureche: inainte de acestia s'au fost scris: *letopiseţul* zis *Moldovenesc* un altul *lătinesc* şi „*mai multe isvoade*“ ori fragmente de cronică. *Miron Costin*, a putut să aibă puţine relaţiuni personale — fiind prea tĕnĕr — cu Ureche, dar numeroase documente ne dovedesc relaţiuni indesite intre părinţii lui Miron cu ai lui Ureche Grigorie şi chiar cu Grigorie şi încă şi mai numeroase intre urmaşii lui Grigorie Ureche şi cu Costinii. După cum contactul cu Ureche Grigorie dă direcţiunea la istorie lui Eustratie Logofĕtul; după cum mai apoi, Tudosie Dubău, va devenì scriitor din pilda lui Miron Costin, tot aşa la 1677 Miron Costin se face cronicar din pilda lui Gr. Ureche.

*

Acum că am făcut aşa zicênd *geneza* intelectuală a lui Miron Costin, să arĕtăm care sunt scrierile acestui insemnat bărbat.

Aceste scrieri sunt de două categorii: in prosă şi in versuri. Vom incepe cu cele in prosă.

Până astăzi s'au atribuit penei lui Miron Costin: a) un cronic al primei descălicări a Românilor in Dacia şi b) un letopiseţ al Domnilor, deacolo de unde au incetat de-a scrie Ureche, dela a doua domnie a lui *Aron Vodă* până la finea domniei lui Stefan Sin Vasile Lupul (1662). Cătră aceste scrieri, noi adăogim unele din acele atribuite de D. Mihail Kolniceanu lui N. Costin şi unele puţin ori de loc cunoscute. Aşa este bunăoară „*Istoria de Crăia Ungurească*".

Codex V. A. Urechie la fila 86, a copistului Cozma din Horodniceni, ne spune, că „*Istoria de Craia Ungurească*", este isvodită de D-lui *Miron Costin mare Logofĕt*, dela carele la noi in ţară se află multe *cărţi şi istorii*, tălmăcite de d-lui depre limba lătinească şi depre limba leşească pe limba noastră, şi letopiseţul a ţărei noastre *deplin, din inceput* cu osirdia d-sale, carele nici mai dinainte de vacul d-sale, din aleşii cărmuitori ai ţărei ca d-lui nu s'au aflat să lase atâţea invĕţături şi istorii dintr'alte limbi străine tălmăcite pe limba noastră."

„*Istoria de Craia Ugurească*", nu este o simplă traducere cum dă a inţelege copistul Codicelui nostru, ci in cea mai mare parte o lucrare originală. Miron Costin narează in această lucrare evenimente la care au fost şi el actor şi aduce propriile sale impresiuni şi aprecieri. Lucrarea a rĕmas needitată şi necunoscută cărturarilor noştri.

Cu titlul acestei lucrări a lui *Miron Costin*, d. Mihail Kogălniceanu a publicat apendicea VIII, ca lucrare a lui *N. Costin*. Apendicele acestea, multe atribuite lui *N. Costin*, vom dovedì in marea noastră lucrare asupra lui Miron Costin, ordonată de Academie, că sunt proprii ale lui *Miron* *).

*

*) Am mai putea adăogì intre lucrările inedite şi o «Poveste mai aleasă a Cărstastilor», scrisă cu propria lui mănă. Vezi autograful in «Operele complete» ale lui M. C. ce public cu spesele Academiei.

La a doua categorie de scrieri ale lui M. Costin, in versuri, numerăm:

1) *Poemul: „Despre poporul Moldovei şi al ţărei româneşti“*, cronică dedicată regelui polon Ioan III şi tradusă in româneşte de d. B. P. Hasdeu in *Arhiva istorică*.

2) Versurile: *„Neamul ţărei Moldovei de unde derează?“* publicate de Mitropolitul Dosofteiu la pag. 265 a *Psaltirii* sale versificate.

3) Poemul *Viaţa lumii*, insoţit de un mic *tractat de versificaţiune*.

4) Stihuri inpotriva zavistiei.

5) Epitaf la morméntul unui fiu al lui Solomon Bărlădeanul.

In a treia parte a acestui studiu vom aduce aprecierile noastre asupra fiecăreia din aceste lucrări ale lui Miron Costin. Atunci se va vedè cât de cu temeiu grăia diacul *Cosma*, când, reproducénd *„Istoria Ungurească“* a lui Miron zicea: *„află-se la noi in ţeară letopiseţe şi altele isvodite şi de D-lui Ureche ce au fost vornic mare in vremile mai de demult, dar tot nu aşa bine alcătuite* **cu tot felul de invĕţături!**“

V. A. URECHIĂ.

(Va urma)

PRINCIPIUL ARTEI

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA ATENEUL DIN CRAIOVA

Imprejurarea, că un popor incepe a se cultiva, cum am fost noi Românii, in mijlocul altor popoare mai culte, cu ştiinţe, arte şi literatură desvoltate, are binele şi rĕul sĕu, după imprejurări unele mai insemnate decăt altele. Binele, abstracţiune făcĕnd de relaţiunile politice, stă intr'aceea, că mai lesne şi mai răpede se poate răspăndì cultura cu binefacerile civilisaţiunii. Rĕul insă poate mult mai mare in unele imprejurări, este că, nu numai se ingreuiază progresul comerciului şi industriei naţionale prin lupta neegală a concurenţei, ci se ingreuiază păna la un grad şi desvoltarea artelor şi literaturei estetice intr'un mod original, conform cu geniul naţiunii.

Progresul in ştiinţă este lesne in asemenea imprejurări, pentru că n'avem decăt să stăruim, pentru a ne insuşì comorile intelectuale adunate de alţii; şi dacă nu lipsesc libertatea şi condiţiunile materiale, un popor inzestrat dela natură, poate aduce in scurt timp contingentul sĕu la progresul ştiinţei. Mai cu seamă ştiinţa limbei şi istoriei naţionale ii sunt in acest cas ramurile asignate cu preferinţa lui, pentru că el intruneşte mai bine decăt oricare altul condiţiunile de a cerceta şi a pune sub lumina zilei firea şi istoria limbei şi a ţării sale.

Insă, dacă e uşor a se cultiva şi chiar a duce ştiinţa cu un pas mai departe, nu e tot aşa in ce priveşte cultura artelor şi literaturei estetice. Aici lipseşte, ce e drept, lupta condusă de interesul concurenţei. Dar nu se poate incunjura influenţa artelor şi literaturelor străine, prin cari ne educăm. Căt de greu este unui popor a-şi crea o literatură originală, căndla deşteptarea sa este inundat de strălucirea culturei şi literaturelor străine, sub a căror influenţă işi face in mare parte educaţiunea, intre alţii ne pot servì de exemplu Romanii, cari imitarĕ pe Greci, mai ales in primele

epoce ale literaturei lor, şi Germanii, cari incepuseră a imita pe Franceji, inainte de Lessing.

Dupe părerea acestui celebru scriitor, o naţiune, care deschide ochii asupra unor modele, considerate cel puţin de ea, ca perfecte, inainte de a se fi inălţat şi literatura ei la un asemenea nivel, numai prin reflexiune şi critică poate afla calea cea mai firească şi prin urmare adevărată a producţiunilor literare, numai prin reflexiune şi critică işi poate păstrà originalitatea. Aceasta este adevărat nu numai despre talentele secundare, ci, in o măsură mai mică şi despre oamenii de geniu; pentrucă nici un scriitor nu se desvoltă isolat; spiritul şi producţiunile lui sunt determinate dela inceput prin mijlocul social: prin insuşirile şi educaţiunea sa mai intăi, apoi prin spiritul literaturei şi scriitorilor, intre cari se află, şi prin ideile şi moravurile societăţii.

De aci resultă insemnătatea criticei şi teoriilor literare şi trebuinţa răspândirii printre generaţiunile tinere a principielor sănătoase ale artei, atăt pentru cei chemaţi a scrie, căt şi mai mult încă pentru cei cari citesc, avănd in vedere influenţa literaturei asupra societăţii şi dificultatea alegerii cărţilor bune şi a inlăturării celor rele.

Nu toţi inţeleg in acelaş fel natura, misiunea şi influenţa artei. Dela modul de vedere, in care se consideră şi se practică artele şi literatura, se nasc diversele direcţiuni şi şcoale, cum au fost in trecut clasicismul şi romantismul, cum este astăzi idealismul şi realismul numit încă şi naturalismu. Insă teoreticii şi artiştii cei mari din orice epocă şi din orice şcoală, dacă se poate zice că ei ţin de vr'o scoală, se intălnesc unii cu alţii in adevărul vederii şi principielor, incepănd dela Platon şi Aristotele, până la idealistul Schopenhauer şi positivistul Taine.

Păşind pe urmele acestora, voiu avea onoare, să vorbesc astăzi despre teoria artei, adică despre modul cum se produc operele de artă, şi care este insemnătatea şi influenţa lor asupra noastră. Fără indoială din causa modestelor mele puteri espunerea ce voiu face va fi necompletă şi anevoioasă, sper insă că nu va fi neadevărată. N'am de loc pretenţiunea la originalitate intr'o temă atăt de grea. Doresc numai a indica, fie căt de imperfect, calea arătată de maestrii ştiinţei şi ai criticei şi urmată de scriitori de valoare din toate timpurile. Pentru aceasta cer răbdarea şi indulgenţa d-voastră.

Obiectul artei, ca şi al ştiinţei şi filosofiei, este intreagă natura şi mai ales fenomenele vieţii sub deosebitele ei forme. O pro-

blemă fundamentală, comună unora şi altora, este de a ne da un respuns la intrebarea : ce este lumea ? care este esenţa lucrurilor şi a vieţii ? Deosebirea intre ele stă in modul formării şi expresiunii ideilor.

Ştiinţa şi filosofia imbrăţişează in concepţiunea lor toată natura, sau o clasă intreagă de fenomene ; şi prin observare, experimente şi reflexiune, caută a recunoaşte şi a ne expune, in mod sistematic, prin calcule şi noţiuni abstracte, insuşirile acelor fenomene, legile, causele şi efectele, analogia şi contrastul lor. Arta se mărgineşte la un singur fenomen, in care inteligenţa artistului, abundantă şi nepreocupată de idei şi tendinţe interesate, cari ne impiedică de a vedea lucrurile in deplina lor realitate, observă insuşiri şi raporturi ascunse, ce scapă din vedere mulţimii, şi astfel, lucruri şi fiinţe de mult cunoscute, el ni le arată subt o formă nouă pentru noi şi prin urmare plăcută şi surprinzătoare.

Poetul, sau in genere artistul, prin fantasia sa ne reproduce insăşi imaginile lucrurilor şi fiinţelor ce contemplă, insufleţite de simţimêntul şi cugetarea sa ; pe când savantul şi filosoful ne dă numai resultatul cercetărilor şi reflexiunilor sale. Unul ne arată pe om şi natura aşa cum este, sau cum a vĕzut-o şi a inţeles-o el.

Dela varietatea materialului intrebuinţat de artist pentru a exprima imaginile sale, impreună cu simţimêntul şi cugetarea ce ele deşteaptă, vine deosebirea artei in deosebite ramuri. Insă lucrarea sufletească, din care se nasc productele oricărei arte, incepênd dela architectură până la literatura estetică, este aceiaşi, şi dacă ne-am putea explica deajuns norma, după care se face această lucrare, ea ar fi principiul din care derivă regulele tuturor artelor.

Să ne incercăm deci a analiza insăşi creaţiunea artistică.

In examinarea unui product de artă, poesie, statuă sau tablou, deosebim douĕ elemente constitutive de o egală insemnătate: fondul şi forma, adică concepţiunea ideilor estetice şi expresiunea lor prin cuvinte sau prin alt material. Una este resultatul cătorva momente de inspiraţiune, impreunate cu o plăcere sĕrbătorească şi in feliul ei divină; cealaltă este productul artei, costă muncă şi osteneală şi cere astfel răbdare şi timp mai indelungat.

I.

Mai intăi despre concepţiunea ideilor estetice.

Toate fenomenele vieţii noastre sufleţeşti sunt născute şi se

nutresc din impresiunile lumii ce ne înconjoară; astfel că fie care om oglindește, ca să zicem așa, în sine întreagă natura, și fiecare se poate numi o lume mică sau un microcosm.

Impresiunile exterioare sunt deci un element esențial al vieții sufletești, însă pentru a o produce, ele au trebuință de un alt factor este organul intelectual sau creerul, cu predispoziţiunile sale, cari ca și cele morale și fisiologice, sunt înăscute și moștenite dela generațiunile anterioare.

Dispoziţiunile intelectuale unele își trag originea dela primele generațiuni ale speciei sau chiar dela primele existențe animalice; altele dela părinți și dela strămbunii cei mai apropiați ai individului. De cele dintâi țin predispoziţiunile pentru ideile de timp, spațiu și causalitate, numite de filosofii școalei idealiste legi fundamentale ale inteligenței; și predispoziţiunile fisiologice și morale, cari disting pe om de către alte specii de viețuitoare. De a doua categorie țin predispoziţiunile pentru anumite calități sau defecte fisiologice, morale și intelectuale, cari disting pre un om de altul. In virtutea acestor dispoziţiuni moștenite, unii indivizi sunt din fire mai frumoși, mai buni sau mai inteligenți, alții mai uriți, mai rĕi sau mediocri, unii se nasc tĕmpiți sau de rând, alții superiori sau geniali. Asemenea oamenii cu inteligență superioară au feliurite aplicări, unii pentru științe, alții pentru arte; unii pentru un ram al științelor sau artelor; alții pentru altul.

Impresiunile primite prin cele cinci organe ale simțurilor din lumea din afară și comunicate prin nervii sensibili organului intelectual, deșteaptă într'ĕnsul imaginile fenomenelor ce cad sub simțirile noastre, și în acelaș timp ne fac sensațiuni plăcute sau neplăcute, dupe firea și însușirile acelor fenomene. Din aceste elemente primitive, din imagini și sensațiuni, prin o combinațiune și repetițiune continuă și prin înmulțirea lor cu alte și alte impresiuni, se nasc ideile, noțiunile, cugetările, ilusiunile, visurile, simțimintele, pasiunile, tendințele, cu nesfîrșitele lor varietăți și nuanțe: cu un cuvĕnt întreagă viața intelectuală și morală a omului.

Psichologii reduc toate aceste fenomene la trei categorii, și disting astfel trei facultăți principale în suflet: inteligența, simțimĕntul și voința. Facultatea intelectuală o despart în inteligența propriu zisă, în imaginațiune și rațiune. Din acestea, imaginațiunea joacă un rol foarte însemnat în toate lucrările minții, dar mai ales în lucrările de artă. Geniul stă din o fericită combinațiune a acestor trei facultăți: a inteligenței, a imaginațiunii și a simțimĕntului,

desvoltate intr'un mod armonic şi intr'un grad mai inalt, mai puternice decăt in alţi oameni.

Naturele privilegiate sau geniale se disting astfel prin mai multă putere de viaţă şi prin o mai mare fineţă şi capacitate a organismului, in special a nervilor şi a organului intelectual. Din aceste cause impresiunile din afară sunt pentru ele mai vii, se intipăresc mai adănc şi lasă urme mai durabile; imaginile, ideile şi cugetările născute din ele sunt mai complete şi mai adevărate, şi simţimintele mai adănci şi mai energice.

Inteligenţa omului de rănd este mai totdeauna in serviciul intereselor şi tendinţelor individuale sau familiare; el observă astfel lucrurile cu insuşirile lor cum şi pe oameni şi raporturile dintre ei, numai intru căt ii pot fi folositoare sau stricăcioase; şi niciodată nu le cunoaşte in adevărata lor fiinţă. Pe căud omul superior, in care inteligenţa e mai activă şi mai mare decăt e necesar pentru urmărirea şi realizarea scopurilor individuale, observă insuşiri şi raporturi ce scapă altora din vedere, pătrunde inlăuntrul lucrurilor şi fiinţelor, descopere insuşirile şi legile lor cele mai depărtate, asemănări şi deosebiri, cause şi efecte, frumuseţe şi calităti necunoscute ăncă; şi astfel imaginea realităţii se formează in mintea lor mai vie, mai completă şi mai adevărată.

Şi nu numai natura şi viaţa presentă se oglindeşte in mintea lor mai viu şi mai deplin, ci ei străbat intinsele domenii ale istoriei şi tradiţiunilor, işi asimilează şi concentră in sine viaţa generaţiunilor trecute şi presente şi devin representanţii cei mai adevăraţi şi cei mai nobili ai omenimii in diverse epoce şi la diverse naţiuni. Prin fineţa simţului realităţii, ei aud palpitările in inima omenirii sau a naţiunii lor, simţesc mai bine decăt toţi trebuinţele ei, esprimă in forme neperitoare tendinţele, sentimentele, cugetările şi ideile domnitoare, sau ceea ce numim spiritul timpului, şi-i dau acestuia o direcţiune şi un caracter mai nobil.

Un asemenea om, căud se ocupă cu ştiinţa, concentrează intreagă luarea aminte asupra fenomenului ce studiază, şi ajutat de imaginaţiune, a cărei făclie, cum observa Max Müller, este aşa de necesară omului de ştiinţă, ca şi lampa studiului, prin agerimea inteligenţei sale neinteresate şi devotate numai adevărului, descopere părţi ale realităţii ăncă necunoscute, inmulţeşte domeniul ştiinţei şi uneori schimbă sau modifică modul de vedere şi cugetare al omenimii. Esemplu: Copernic, Galilei, Newton şi alţii.

Tot astfel lucrează artistul şi poetul. Prin puternica lor inte-

ligenţă ei observă şi cunosc realitatea in perfecţiune; prin fantasie işi reproduc in minte adevĕrata ei icoană, şi prin sentimentele ce ea le deşteaptă ii dau insufleţirea şi espresiunea cea mai corespunzĕtoare firii şi tendinţelor ei. Insă această lucrare e cu putinţă şi geniului numai in acea stare fericită şi serbătorească a sufletului, care se chiamă entusiasm sau inspiraţiune. Atunci, absorbit in fenomenul ce contemplă, artistul se identifică prin inchipuire cu el, şi dacă obiectul intuiţiunii sale este, de esemplu, un om, el simte emoţiunile şi pasiunile lui ca şi cum el insuş ar fi acel individ, şi in acest mod reuşeşte a ne da imaginea vieţii şi a lucrurilor aşa, cum noi arareori sau niciodata nu le putem vedea in realitate.

Aceasta este una din causele, pentru care remănem uimiţi de plăcere şi admiraţiune inaintea operelor de artă, zic una din cause pentru că plăcerea estetică vine de acolo, că productele de artă pun intr'o activitate armonică toată fiinţa noastră morală numai prin intermediul imaginaţiunii; ele se adresează numai inteligenţei, iar nu şi voinţei şi intereselor noastre, ca insăşi realitatea. Şi astfel precum prin suvenire şi prin ilusiunea speranţei ni se pare mai desfătătoare privirea trecutului şi a viitorului decăt a presentului; aşa ne place mai mult imaginea vieţei in artă, decăt insăşi viaţa. Căci cum zice Schiller, «grea este viaţa, şi senină este arta.»

Acum, ca se inţelegem şi mai bine insemnătatea operelor de artă, avem trebuinţă ăncă de următoarea reflexiune psichologică. Această lume, care o poartă poetul sau orice alt om de geniu in mintea sa, cu toate tainele şi frumuseţele ei, nu este numai o simplă *oglindire* a lumii din afară, cum ne-am esprimat mai sus, neaflănd alt termin mai corespunzĕtor şi mai inţeles. Ea este, in partea ei cea mai frumoasă şi mai perfectă, creaţiunea minţii artistului, precum microcosmul oricăruia din noi este productul născut din reacţiunea nervilor şi organului intelectual in contra agenţilor naturei esterioare: Ştiinţa fisiologică şi psichologică ne arată, că inafară de animal nu esistă nici sunete, nici colori, nici multe alte insuşiri ale corpurilor; ci numai elementul fisic al acestora, adică mişcarea materiei cu miile ei de variaţiuni şi nuanţe, cari pentru a devenì sunet, coloare, căldură, receală, dulceaţă, amărăciune, s. a. are trebuinţă să vină in atingere cu un sistem nervos şi cu organul principal al acestuia.

Din misterioasa activitate a sufletului nostru, deşteptată in acest mod, resultă frumoasa creaţiune, care in vorbirea ordinară o numim imaginea lumii din afară.

Cu cât mintea omului este mai desvoltată şi mai activă, cu atât şi lumea sa este mai desvoltată, mai deplină şi mai corespunzătoare realităţii din afară, din impresiunea căreia s'a născut. Este deci un mare bine, că impreună cu ideile şi reflexiunile lor, oamenii cei mari, prin operele lor de artă şi de ştiinţă, pot comunica şi pot lăsa moştenire, tuturor căţi voesc şi şi-o pot apropria, intreagă această minunată comoară a sufletului lor, care altfel s'ar stinge cu ei.

Am văzut, cum işi formează ideile estetice adevăratul artist. Cu totul altul este modul concepţiunii unui autor fără simţul realităţii şi fără adevărata putere creatoare. «Inchipuiţi-vă o statuă de hârtie groasă, poleită, insă goală inlăuntru; şi că intr'insa este cineva, care face sgomot şi strigă cât poate. Această statuă numai unui copil poate sau unui sălbatic va părea vie, numai pentrucă stă inlăuntrul ei acel cineva şi face larmă. Cu această statuă, se pot asemăna productele unor spirite, puternice in adevăr, insă neindemănatice; cari de oparte varsă in imaginaţiunile lor uriaşe tot sgomotul vitalităţii lor imbelşugate şi intrecătoare; de alta puţin sau deloc nu se ingrijesc, ca să reproducă in sine insişi formele, sub cari se manifestă viaţa in realitatea din jurul lor. In fiecare din acele stranie inchipuiri, ceeace ne ne loveşte privirea, inainte de orice alt lucru, este particulara individualitate a autorului; pentru aceea esclamăm la prima vedere: ce original! El in adevăr, silindu-se din toată puterea a fi original, a reuşit din contra un *original*, ceeace e cu totul altceva. [1])

O poemă, un tablou, şi orice product al artei se naşte aşa dar din pătrunderea realităţii prin geniul artistului, din contopirea vieţii lui individuale cu existenţa lucrului sau fiinţei ce contemplă. Artistul insă nu trăeşte singur, şi noul spirit al criticei nu se mărgineşte a-l studia numai pe el singur, ca in trecut, pentru a-l inţelege. Dacă am considera pe artist şi pe scriitor, isolat de societatea şi timpul, sub a căror multiplă influenţă s'a născut, s'a desvoltat şi a produs; n'am pricepe de ajuns operele lui şi modul cum le-a creat. Dacă un Shakespeare sau un Rubens ne par azi atât de estraordinari, observă Taine, causa e, că nu ţinem indestul seamă de ideile, credinţele, moravurile şi tendinţele, cu un cuvânt de spiritul timpului şi societăţii lor, şi cu deosebire al grupei de scriitori

[1]) L. Sailer: Introduzione allo studio della letteratura, p. 221—2.

sau artişti, din cari ei făceau parte şi ai căror representaţi sunt. [1]) Opera de artă este productul societăţii şi timpului, şi cu deosebire al curentului literar sau artistic, sub care s'a desvoltat. Prin urmare numai cu aceste elemente impreună se poate studia şi înţelege de ajuns.

II.

Să trecem acum la espresiunea ideilor estetice.

Modul vederii şi concepţiunii artistului, cum am vĕzut, este acelaş cu al omului de ştiinţă, înţeleg al aceluia, ce are privirea aţintită asupra fondului lucrurilor, care observă cu spirit filosofic. Pentru aceea zicea ăncă din vechime o maximă atribuită lui Platon, că frumosul şi adevĕrul sunt identice, şi că frumosul nu e decăt strălucirea adevĕrului.

Deosebirea intre ele stă in espresiune. Artistul caută să dea ideei sale o formă concretă şi sensibilă, prin care să deştepte in fantasia privitorului imaginea realităţii aşa, cum a vĕzut-o el. Filosoful alege din visiunea realităţii insuşirile esenţiale şi legile ei, şi prin noţiuni abstracte şi argumentări le comunică cetitorului. Unul se adresează închipuirii prin imagini, altul judecăţii prin raţionamente. Insă amĕndoi intipăresc lucrării lor propiul mod de vedere, propria individualitate; amĕndoi se disting prin originalitatea espunerii, prin *stil*.

Pentru aceea sunt atăt de interesante şi instructive, nu numai operele de artă, ci şi scriptele originale ale marilor cugetători şi inventatori. Pentru aceea «omenimea păstrează, zice Sailer, numele, operele, raritătile somităţilor de ştiinţă cu acelaş cult cu care onorează pe marii artişti;» — pentru aceea «studiind operele lor şi aparatele esperimentale, şi istoria incercărilor lor, ţinem seamă de cea mai mică pregătire a minunatului moment, in care acele genii răpiră vieţei universale un mare secret şi turnară in originala închipuire al noului adevĕr toată energia proprie vieţei lor individuale,» pentru aceea «deşi descoperirile mari sunt adeseori modificate in organismul autonom al fiecărei ştiinţe, se recomĕndă tinerilor de a recurge la isvoare, de a studia fiecare descoperire in scrierile autorului insuş, ca să-şi oţelească propriul spirit prin familiaritatea cu caracterul puternic, adică cu *stilul*, nu atăt al scrierii, căt al cu-

[1]) Taine: Philosophie de l'art, p. 5 — 22.

getărilor lui. Pentru a instrui cu abundanţă, servesc mai bine tratatele cele noue; pentru a educa bărbăteşte spiritul, servesc texturile originale ale lui Euclide, de esemplu, şi ale lui Galilei.» [1])

Dar, o repet, omul de ştiinţă ne arată numai legile generale ale fenomenului, pe când artistul ne reproduce insuş fenomenul, dându-ne imaginea lui. Arta este astfel o imitaţiune a naturei. Scopul şi esenţa ei este de a pune fantasia şi sufletul altora, prin imagini materiale in artele plastice, prin tonuri in musică, prin cuvinte in poesie, etc, intr'o activitate analoagă cu acea a artistului in momentele sale de inspiraţiune.

Acum vine intrebarea, de ce natură este imitaţiunea artistică; cum şi ce imitează artistul din fenomenul real, ca să ne facă să-l vedem şi să-l simţim şi noi intocmai sau aproape ca el? Cu alte cuvinte, intru cât arta este şi poate fi imitaţiune a naturei?

Să luăm un esemplu din viaţa reală. Arta are multă asemănare cu jocurile copiilor, prin cari ei imitează pe oamenii adulţi şi faptele acestora. Un copil a vĕzut un om călare. Găsind pe urmă un baston sau o nuea, se pune şi el de-a călare şi incepe să alerge sărind prin casă sau prin curte. Imitarea este foarte defectuoasă. Calul este represintat printr'un obiect ce nu are cea mai mică asemĕnare cu el. Ajunge insă atitudinea copilului şi mişcarea ce face, ca prin via sa imaginaţiune, care in el este mult mai desvoltată de cât judecata, să-şi reproducă in minte fenomenul omului călare; şi dacă are in mână un biciu, cu care să mâne calul, şi dacă mai strigă şi din gură: *hi cal!* ilusiunea e şi mai deplină. Dacă insă vom inlocui bastonul sau nueaua cu figura unui cal de lemn; la inceput vom face mare plăcere copilului, care rĕmâne incântat la privirea acestui nou lucru. Insă cu calul de lemn el nu mai poate reproduce cu aceiaşi inlesnire pe călăreţ, şi nu mai află prin urmare aceeaşi plăcere şi distracţiune; mai curĕnd i-se ureşte. Şi să se observe bine, că nu este numai dificultatea de a mânui jucăria şi de a imita mersul călăreţului; este şi mai marea asemănare a lucrului inchipuit cu realitatea, care micşorează ilusiunea; şi cu cât figura va fi mai mare şi mai asemenea calului viu, cu atât inchipuirea realităţii va fi mai anevoie şi plăcerea jocului mai puţină. Pentrucă prea mare asemĕnare deoparte, relevează cu atât mai mult neasemĕnarea de altă parte.

Aşa este şi cu operele de artă. Cu cât ele imitează natura

[1]) L. Sailer, op. citat, p. 235.

intr'un mod mai amănunţit şi mai complet; cu atăt lasă mai puţin joc liber fantasiei, şi prin urmare cu atăt ne fac mai puţin efect estetic, cu atăt au mai puţină valoare.

Arta este dar *o imitaţiune*, insă nu *o copie*, adică nu o imitaţiune completă şi esactă a naturei.

Mai intăi o asemenea imitaţiune posibilă a realităţii ar fi o copie cu toate insuşirile şi amănuntele ce ţin de forma sau tipul visibil, nu insă de fiinţa interioară, de puterea sau viaţa fenomenului. Insă dacă o asemenea imitare ar fi scopul şi esenţa artei, atunci cele mai bune opere de artă in factură ar fi fotografiile, in poesie stenografia proceselor verbale judecătoreşti, şi in sculptură statuele turnate sau mai bine ăncă figurile de ceară. In acestea sunt reproduse imaginile fiinţelor reale cu cele mai mici amănunte. Dar alăture-se o figură de ceară cu o statuă, sau o fotografie cu un tablou — ce deosebire! O statuă nu imitează, decăt umbra corpului cu raportul şi armonia părţilor intre sine, fără coloare, fără privire, şi tără alte insuşiri; un tablou nu reproduce decăt o suprafaţă a corpului şi espresiunea feţei, prin colori sau prin jocul luminei şi al umbrei. Şi totuş, cu căt ne impresionează mai viu şi mai plăcut o statuă decăt o figură de ceară, care imitează corpul intreg, cu coloritul, cu veşmintele, părul, ochii, unghiile şi toate nuanţele lui! Căci, cu căt imitaţiunea este mai amănunţită şi mai incărcată, cu atăt mărgineşte mai mult libera activitate a fantasiei, o impiedecă de a-şi inchipuì adevărata realitate, şi fixănd-o asupra acestei copii fără viaţă, ne face mai degrabă impresiunea plăcută şi fioroasă a unui cadavru, decăt o impresiune estetică.

Că arta nu este o imitaţiune completă sau o copiare a naturei ne-o probează toate artele frumoase, din cari niciuna nu reproduce in alt mod, făcănd, de esemplu, poesia dramatică, pe persoanele inchipuite să vorbească in versuri, intr'o limbă mai elegantă, sau cu totul deosebită de cea intrebuinţată in viaţa acelor persoane.

Ce imitează dar artistul din realitatea, ce vede inaintea sa? Ca să ne dea o adevărată idee a acestei realităţi, el nu poate decăt să reproducă legătura şi armonia părţilor intre sine, şi raportul cu fenomenele dimprejur. D. e. un pictor, pe o bucată de pănză sau de hărtie, mult mai mică decăt statura unui om, ne dă tipul acestuia, reproducănd dreapta proporţiune intre membrele corpului cu insuşirile lor, şi mai ales espresiunea pronunţată a caracterului individual.

In acest intreg al raporturilor şi proporţiunilor, scriitorul sau

artistul esprimă totdeauna o idee fundamentală, o insuşire care predomină a da coloarea şi tonul său tutulor celorlalte insuşiri, esprimă caracterul esenţial al fiinţei sau lucrului.

Acest caracter, in animale şi lucrurile neinsufleţite representă in fiecare individ caracterul comun al speciei, in om el este individual, deşi se pot crea tipuri comune, cari, până la un grad, să resume modul de a fi al unor intregi clase de oameni, sau o anumită categorie de pasiuni cum este avariţia, ambiţiunea, vanitatea.

Caracterul insă foarte rar, sau niciodată nu se manifestă in natură in toată perfecţiunea sa; deoarece in mijlocul luptei pentru esistenţă, care e universală intre oameni ca şi intre toate fiinţele şi lucrurile, individul este incunjurat de o mulţime de elemente şi relaţiuni, cari il opresc de a se desvolta in toată libertatea şi a se arăta deplin, cum este, sau cum ar putea fi in culmea desvoltării sale. In om mai ales, caracterul de multe ori este indicat numai intr'un mod confus, prin unele liniamente, apucături, vorbe sau accente.

Privirea omului de geniu surprinde caracterul propriu şi intim al lucrurilor, şi puternica sa imaginaţiune i-l arată in deplina lui fiinţă. Misiunea şi esenţa artei este de a esprima sub o formă sensibilă acest caracter aşa, cum il vede geniul artistului. Arta dă astfel o espresiune mai lămurită şi mai puternică voinţei şi tendinţelor naturei. In acest sens operele de artă sunt mai instructive decăt ştiinţele, şi poesia, dupe espresiunea lui Aristotele, este mai filosofică decăt istoria.

Aşa se inţelege idealizarea naturei prin arte. Aşa a fost inţeleasă şi esplicată teoria artei de scriitorii celebri ai tuturor timpurilor. Ca probă voiu aduce încă căteva citaţiuni dela scriitori din diverse timpuri şi de diverse şcoale.

Aristotele, in poetica sa, după ce ne spune că poesia in feliuritele ei genuri, şi in general arta este o imitaţiune a naturei, continuă in cap. IX: «Din cele zise se vede, că chemarea poetului nu este de a spune cele ce s'au intămplat, dar acelea ce se pot intămpla şi cum este verosimil sau necesar să se intămple. Pentrucă istoricul şi poetul nu se deosebesc intre sine prin intrebuinţarea vorbirii mĕsurate sau nemĕsurate; căci şi scrierile lui Herodot ar putea fi făcute in versuri şi n'ar fi mai puţin o istorie in metru decăt este fără metru. Ci se deosebesc prin aceea, că unul spune cele ce s'au intămplat, altul cele ce şi cum se pot intămpla. Pentru aceea poesia e mai filosofică şi mai insemnată decăt

istoria. Poesia ne arată mai mult cele generale, istoria cele particulare. Ear generale sunt acelea, cari e verosimil sau necesar să le facă cutare caracter; ceeace are in vedere poesia, când dă nume persoanelor sale.»

Aceeaşi părere asupra artei se află in «*Retorica la Hereniu*», tipărită intre operele lui Cicerone, cap. III, 22: Arta să imiteze natura; şi ceea ce doreşte ea să inventeze; ne arată, să urmeze», adică să reproducă.

Asemenea Horaţiu in «Arta poetică», v. 309 zice că: «fundamentul şi principiul artei de a scrie bine, este bunul gust» sau, cum ar trebui să traducem vorba *sapere* in limbagiul criticei moderne, «este simţul realităţii.» Pentru aceea continuă Horaţiu mai la vale, v. 317 şi 318, «voiu sfătui pe luminatul imitator, să aibă inaintea ochilor tabloul vieţei şi al moravurilor, şi de aci să imprumute un limbagiu natural.»

Muratori, in scrierea sa: «*Della perfetta poesia*», cartea I c. VIII, scrie acestea: «A afla in natură sau a scoate dintr'ënsa adevëruri noue, inseamnă, după mine, a observa şi a descoperì in orice materie şi obiect pus inaintea poetului, adevërurile cari sunt puţin observate de alţii, şi cari de obiceiu arareori sau niciodată nu ni se arată, dar care pot fi presentate de natură simţurilor, fantasiei, spiritului. Aceste adevëruri descoperite de poet, deşi sunt zugrăvite prin frase şi cuvinte simple şi firesti, totuş ne destătează prin noutatea lor şi ne storc admiraţiunea, fără ca arta să se ostenească mult pentru a le face admirabile. . . . Pentru a putè causa admiraţiune şi desfătare, grija poetului va fi de a representa lucrurile, nu cum sunt de ordinar, ci cum pot fi după legile naturei, sau cum ar trebui să fie sub cea mai deplină formă a lor.» — Şi mai la vale: «pentru a implinì această datorie cum se cuvine, fie-mi ertat a zice că poetul are de a complecta, de a perfecţiona natura. Şi zicënd a o perfecţiona, inţeleg a o face eminentă in deprinderile, in lucrările, in insuşirile şi in toate părţile ei. Deci cine face versuri, trebue să represente, nu numai cea mai mare perfecţiune a lucrurilor, ci şi cea mai mare neperfecţiune a lor.»

Această cugetare din urmă este, cum se pare, indreptată in contra acelei critice din trecut, care pretindea, că poesia şi celelalte arte să fie in serviciul religiunii şi moralei şi să nu represinte decât binele şi frumosul, decât caractere şi fapte cari sunt aşa, cum dictează legile moralei.

Acest metod al criticei, precum şi critica numită a clasicis-

mului sau idealismului in sens rĕu, pretindea a se intemeia pe principiele vechi ale filosofiei idealiste, al cărui părinte a fost la Greci Platon. Acest mare cugetător şi scriitor, in frumosul său mit despre lumea ideală zice, că intr'ĕnsa se află prototipurile sau modelele perfecte şi nemuritoare ale lucrurilor şi fiinţelor din lumea reală, şi că acestea nu sunt decăt nişte imitaţiuni nedepline, nişte palide umbre ale ideilor eterne. Aceste prototipuri strălucite in lumea ideală intr'o frumuseţă necunoscută omului, dar pe care o poate presimţi şi intrevedea artistul, prin urmare misiunea artei este de a se apropia in creaţiunile sale căt se poate mai mult de acele modele perfecte ale lucrurilor.

Această cugetare a lui Platon, esprimată in formă mică, a dat naştere la feliurite explicaţiuni, unele tocmai opuse intre sine. Insă teoria ideilor platonice, aplicată la artă ăncă n'are alt inţeles decăt acela, care am incercat a arĕta, că l'a avut intotdeauna adevĕratul principiu al artei, şi pe care atăt de ingenios l'a explicat Schopenhauer in scrierile sale relative la estetică, mai ales in cartea a treia a «*Lumi ca voinţă şi representaţiune*», care tratează despre «*ideea platonică: obiect al artei*». Aici nu pot traduce decăt căteva frase, luate mai mult pe nimerite, dar cari vor fi deajuns, sper, ca să arate modul de vedere al filosofului german.

«Lucrurile reale, zice el, sunt mai totdeauna exemplare defectuoase ale ideilor, ce să manifestă subt ele: pentru aceea geniul are trebuinţă de fantasie, ca să vadă in lucruri, nu ceeace natura a creat, dar ceeace a voit să creeze, insă din causa luptei universale a fenomenelor intre sine n'a putut realiza». *Die Welt als Wille und Vorstellung*, vol. I p. 220, ed. II).

«Adevĕratul geniu inţelege natura aşa zicĕnd pe jumĕtate vorbă, şi exprimă curat ceeace ea numai găngăneşte. Frumuseţa formei, la care ea in mii de incercări nu isbuteşte, artistul o intipăreşte pe vĕrtoasa marmură şi o pune in faţa naturei, ca şi cum i-ar esclama: «aceasta era, ce voiai tu a spune!» (op. cit. v. I p. 262 ed. II).

«Propria tendinţă a oricărei opere de artă,—citez ăncă un singur pasagiu, — este de a ne arĕta viaţa şi lucrurile, cum sunt in adevĕr, insă prin negura accidentelor obiective şi subiective nu fiecare le poate pricepe imediat. Această negură arta o inlătură».

Operele poeţilor, sculptorilor şi ale artiştilor in genere cuprind astfel o comoară de adăncă inţelepciune: tocmai pentrucă din ele vorbeşte inţelepciunea naturei lucrurilor, ale cărei cuvinte artele

numai le explică prin o mai lămurită şi mai curată reproducţiune. Din această causă trebue, ca oricare citeşte o poesie sau priveşte un lucru de artă, să contribuiască cu propriile sale mijloace ca să scoată la lumină acea înţelepciune: prin urmare fiecare numai atăta înţelege dintr'ënsa, căt ii permite capacitatea şi cultura sa; precum in marea adăncă fiecare corabie numai atăt de afund lasă măsurătoarea sa, căt ajunge lungimea ei.» (Op. cit. vol. II p. 462, ed. II).

Nicăiri n'am vĕzut aceste idei asupra artei desvoltate mai lămurit şi mai popular decăt in studiele estetice ale lui H. Taine. Eată ce zice el in «*Philosophie de l'art*», p, 36 şi următoarele:

«Fiindcă imitaţiunea completă şi absolut exactă a naturei este cu neputinţă, şi intru căt e posibilă ea nu produce efectul estetic al operelor de artă, urmează că obiectul artei este de a reproduce formele lucrurilor şi vieţei dupe proporţiunea şi legătura ce există intre ele, de a reproduce adică logica interioară şi exterioară a fenomenelor, punĕnd totdeauna in vedere *caracterul lor esenţial*. Ear prin caracter se înţelege o calitate, din care toate celelalte, sau cel puţin multe altele derivă dupe nişte legături fixe».

«Efectele acestui caracter fundamental se pot vedea in toate amănuntele vieţii ordinare, in toate semnele de mulţămire intimă şi de fericire statornică, sau vice-versa; el se intipăreşte in climă şi in pămĕnt, in vegetal şi in animal, in om şi in operele sale, in societate şi in individ».

«Din aceste nenumĕrate efecte se poate judeca importanţa caracterului fundamental. El este pe care arta are de scop să-l pună in vedere, şi causa pentru care arta intreprinde această sarcină, este că natura nu o poate face deajuns. Acest caracter dă forma sa lucrurilor reale, insă nu le dă o formă deplin desvoltată. El este jignit in lucrarea sa şi impiedicat prin amestecul altor cause. El nu s'a putut intipări destul de adănc şi destul de invederat in lucrurile ce poartă sigiliul sĕu. Omul simte acest gol, şi pentru a-l umpleà, inventează arta.»

In resumat:

Intăi. — *Arta este o imitaţiune a naturei.* Prin urmare ea s'ar abate de la misiunea şi legea ei fundamentală, dacă ne-ar representa pe oameni şi lucruri altfel de cum sunt in realitate, sau dacă ne-ar reproduce partea cea bună şi frumoasă a naturei şi a vieţei.

Adoua. — *Arta imitează in adevĕr natura, insă o imitează aşa, cum o vede artistul in lumina genĭului sĕu, intr'un mod mai deplin şi mai adevĕrat, de cum o putem* cunoaşte. Prin urmare

operele de artă au o mare valoare atăt pentru cultura inimei căt şi a minţii. Ele sunt mai instructive decăt ştiinţele, şi prin efectul lor estetic, prin acea activitate armonică şi plăcută, in care pun sufletul nostru, ele ne inalţă in sfera de cugetare şi de simţire a omului de geniu, ne dau un nou mod de vedere a lucrurilor, şi ne infrumuseţează şi inobilează viaţa.

A treia. — Nu trebue a uita, că *opera de artă este numai un mijloc pentru à deştepta in mintea noastră imaginea cea mai adevărată a realităţii*, care produce apoi in noi fericita armonie, de care vorbirĕm. Prin urmare şi in arte trebue ţinută in seamă acea regulă generală, pe care natura o urmează in toate lucrările sale: *a produce cel mai mare efect cu cele mai puţine mijloace posibile.* Deci artistul nu exprimă decăt elementele cele mai esenţiale şi mai proprie a deştepta icoana intregului fenomen, observănd dreapta proporţiune a părţilor lui şi a relaţiunilor ce are cu alte fenomene. Orice incărcare de idei şi epitete preste acestea, precum şi lipsa liniamentelor caracteristice şi lipsa proporţiunilor, este in contra artei şi a bunului gust.

Să incercăm a proba aceste zise prin căteva exemple din literatură.

1. Căud Troianii, sosiţi in Italia, erau ameninţaţi de Turn, regele Rutulilor, in lipsa lui Enea, care plecase la Evandru, Virgiliu astfel ne descrie sfatul Troianilor, in timpul nopţii. Eneida c. IX. v. 224—230:

«Era tărziu şi toată suflarea 'n dulce somn uita a vieţei rele. — In mijlocul oştirii, cu scuturile 'n mănă, pe lăncii rĕzemaţi, capii troiani, fruntaşii şi floarea tinerimii, ţineau sfat, ce să facă, pe care dintre ei să plece la Enea».

Nu este o descriere a nopţii sau a taberii Troianilor; sunt numai cele mai insemnate liniamente. Dar sunt deajuns, ca să ne redeştepte in minte imaginea vie a acestor lucruri, aşa cum a vĕzut-o poetul. Numai vorbele: «şi toată suflarea uita in dulce somn ale vieţei rele», ne produc o mulţime de cugetări melancolice asupra vieţei.

2. Dante, poate cel mai mare maestru in privinţa stilului, ca să ne arate prin o comparaţiune mărimea bucuriei sale, căud, la mijlocul periculosului seu drum, după o noapte de agonie, vede ivindu-se pe culmea dealului primele raze ale soarelui, ne dă in căteva cuvinte icoana unui naufragiu: «... şi ca acela, care abia resuflănd de spaimă, eşit din valuri la ţĕrmure, se intoarce cătră

periculoasa undă şi uimit o priveşte, aşa sufletul meu care fugia încă, se intoarse inapoi, ca să mai vază prăpastia, de unde n'a eşit vreodată o fiinţă vie».

Prin privirea de pe mal a naufragului noi vedem aci intreg tabloul inspăimântător al prăpastiei din care a scăpat; vedem marea cu valurile infuriate şi ridicate de vênt in inălţime; vedem corabia aruncată ca o jucărie pe vîrful şi in adăncul undelor, vedem stărimarea şi imprăştiarea frânturelor ei, auzim vĕjiitul fioros al viscolului, amestecat cu sgomotul mării, simţim spaima şi agonia celor in pericol, şi căte alte amănunte, cari ar fi putut umplea pagine intregi, dar a căror inchipuire poetul ne-o deşteaptă prin o singură frasă.

3. Voltaire a zis undeva, că secretul de a fi năplăcut in scriere este de a spune tot. Bonghi*) ne spune cu alte vorbe acelaş adevĕr: «Nici o poesie nu e mare, dacă simţimêntul şi cugetarea, ce ea produce, n'au o undă mult mai bogată decăt simţimêntul şi cugetarea, cea exprimă». Poate nici unei scrieri nu i se pot aplica mai bine aceste cuvinte decăt alegoricei epopee a lui Dante, unde fiecare vers e plin de imagini, de cugetări si simţiminte adevĕrate. Exemplu următoarele versuri din «Purgatoriul» c. VIII, unde aflăm aceastâ descriere a serii:

«Acum e ora, când dorul se reintoarce
Corăbierilor şi infrăgezeşte inima
Acelora, cari au zis rĕmas bun dulcilor amici:
Şi noul călĕtor e pĕtruns de dor,
Când aude clopotul din depărtare,
Ce pare c-ar plânge zioa care apune.

Căte idei, căte suveniri şi simţiminte nu trezesc aceste versuri in inima cititorului, prin imaginea desfătătoarei privelişti a serii şi a clopotului ce se aude in depărtare!

4. «Armia maghiară ţara a 'nvelit,
Soarele vĕzênd-o a ingălbenit.

Dar bĕtrânul Mircea nu se inspăimântă;
Cu o mică ceată de voinici s'avêntă.»

In aceste patru versuri Bolintineanu ne dă cea mai bogată inchipuire de mărimea oştirii ungureşti, care pare că acoperise toată

*) Citat de Ferrieri in «Guido allo studio critico della litteratura», unde se află intre altele şi aceste două exemple din Dante.

ţara; de duşmănia ei, prin care ameninţa perire tuturor Românilor; de vitejia şi mărimea de suflet a bătrânului Mircea şi a oamenilor săi, atât de puţini la număr faţă cu mulţimea inamicului.

5. Alt esemplu. — De câte ori nu vedem noi florile şi frunzele arborilor căzând la suflarea vântului, fără să le băgăm in seamă, fără să ne deştepte vreo idee. Privit insă acest fenomen prin fantasia poetului, care prin câteva cuvinte, combinate cu eleganţă şi simplitate, ne ştie da plăcuta lui imagine, el devine pentru noi, ca şi pentru poet, un isvor de cugetare şi de simţire. Probă următoarele versuri, luate din incercările poetice ale unuia dintre tinerii noştri:

«Pică florile de dafin, [1])
Scuturate de furtună;
Şi picând, ca o ninsoare,
Fac pământului cunună.
Melancolic pe fereastră
Mi-arunc ochii către ele,
Şi privindu-le le-aseamăn
Cu ilusiile mele.» [2])

6. Multe şi frumoase esemple de stil simplu şi naiv aflăm in literatură şi in special in poesia noastră poporană, care pentru scriitorii noştri cei mai buni a fost punctul de plecare şi mijlocul de educaţiune literară, şi care trebue să fie piedestalul lireraturei noastre estetice. Ea ne arată, cum cele mai vii şi cele mai adânci simţiminte se pot esprima simplu, tără multe vorbe şi infrumuseţări. Să luăm ca probă frumoasa baladă a «Mioritei», cu care incepe colecţiunea poesiilor poporane ale d-lui Alecsandri, şi pe care o cunoaştem toţi. Nu ştim ce să admirăm mai mult in această creaţiune a minţii poporului: dragostea tânărului pastor pentru turma şi fluieraşul său, iubiţii tovarăşi ai vieţei sale singuratice, de cari nici după moarte nu vrea să se despartă; resignaţiunea lui la ideea de a murì; frumoasa şi filosofica inchipuire a morţii, pe care o numeşte «crăeasă», şi «mireasa lumei»; indoioşarea pentru bătrâna sa mamă, pe care pare că o vede, incinsă cu brâul de lână şi cu lacrămile pe faţă, alergând pe câmp şi intrebând pe toţi despre fiul ei; frumoasa şi naiva descriere a propriei sale figuri de «mândru

[1]) Cu numele de *dafin* se chiamă in Oltenia *salcâmul*, numit in Transilvania şi *acaţin* sau *caţen*.

[2]) Traian Dimitrescu. Poesii, p. 66.

ciobănel, tras printr'un inel, feţişoara lui spuma laptelui, mustăţioara lui spicul grăului, perişorul lui pana corbului, ochişorii lui mura cămpului»; sau infine sublimul tablou al naturei, schimbată de fantasia poetică intr'un templu impodobit ca de serbătoare pentru cununia tĕnĕrului om cu mireasa lumii, cu moartea.

7. Voiu cita ăncă, un singur şi ultim fragment, din doina LXV, a numitei colecţiuni, care pentru vioşia şi simplitatea, cu care esprimă cel mai profund simţimĕnt al iubirii, n'are trebuinţă de comentar.

Un june este cuprins de patima iubirii pentru o tĕnĕra fată, care nu respunde amorului sĕu şi care infine se mărită. Mama lui ĕl măngăe, spunĕndu-i că lumea e mare şi că sunt multe alte fete, cari toate l'ar voi. El ii rĕspunde:

«Ah, mămucă, draga mea!
Nu pricepi tu ce aş vrea!
Eşti bĕtrănă şi nu crezi,
Lumea-i mare şi nu vezi,
Că din sută şi din mie
Numaţ una-mi place mie.
Ceru-i mare, stele-s multe,
Şi mai mari şi mai mărunte;
Dar cât sunt de luminoase,
Nu's ca Liţa de frumoase!

Cu ajutorul acestor vederi generale asupra artei, dacă ele sunt adevĕrate, vom putea arĕta mai lesne deosebirea intre principalele curente de literatură, cunoscute sub numele de *idealism* şi *realism*, sau astăzi *naturalism*, şi cari cam pe la jumĕtatea acestui veac se numiau, dupe alte caractere distinctive, *clasicism* şi *romantism*. Dar o asemenea incercare ar trece peste cadrul unei conferinţe; pentru aceea această intrebare va trebui să fie obiectul unui alt studiu.

M. STRAJANU.

ISTORIA ROMANA

PENTRU CLASELE PRIMARE ŞI SECUNDARE DE GR. G. TOCILESCU
PARTEA I. EDIŢIA I. BUCUREŞTI 1885

Un manual de şcoală, ca să fie bun, trebue să implinească două condiţiuni de căpetenie: intăi să fie expresiunea adevărată a resultatelor la care a ajuns ştiinţa respectivă in momentul aparitiunii manualului, al doilea să expună aceste resultate intr'un mod potrivit cu mintea şcolarilor, cărora este destinat. Intăia condiţiune o pune ştiinţa, a doua pedagogia. In ţările inaintate, unde numărul oamenilor de ştiinţă şi de şcoală este foarte mare, găsim multe manuale, care implinesc ambele aceste condiţiuni; la noi ele sunt foarte rare şi au inceput să apară numai de doi-trei ani incoace. Intre acestea vom pune manualul, ce a inceput a publica nu de mult d-l Gr. G. Tocilescu pentru istoria română şi din care a eşit pănă acum partea I (Istoria ţărilor române din cele mai vechi timpuri pănă la intemeierea principatelor).

D-l Tocilescu a voit prin această publicaţiune să dea şcolarilor din cursurile secundare mai ales istoria ţărilor noastre aşa cum apare ea din resultatele tuturor lucrărilor făcute pănă acum. Se ştie, că de căţiva ani incoace şi mai ales dela aparitiunea istoriei critice a d-lui Hăşdeu cercetările noastre istorice au luat un mai mare avènt. Ele au dat resultate insemnătoare. Istoria noastră a căpătat in mare parte o faţă cu totul nouă; unele lacune lăsate de cei vechi s'au umplut şi continuitatea desvoltării noastre, care era intreruptă in curs de mai multe sute de ani, e pe cale de a se restabili. Era de trebuinţă deci ca un om, care e in curent cu tot ce se produce pe acest teren, să facă o expunere pe scurt a resultatelor principale ce a dat Istoriografia noastră in aceşti din urmă zece ani. In acest sens incercarea d-lui Tocilescu, după căt putem judeca din partea I a publicaţiunii sale, este deplin reuşită. Partea aceasta, care se ocupă cu istoria cea mai veche a ţărilor noastre, e domeniul special al d-lui Tocilescu. Studiile erudite şi amănunţite publicate de d-sa pănă acum asupra ei, il indreptăţeau a se hotări să

pună intr'un compendiu resultatele studiilor sale, ca astfel acestea să nu rămână cunoscute numai cătorva oameni de specialitate, precum se ştie, foarte puţini. Ele devin prin răspândirea lor in şcoli o proprietate a tuturor.

Faptele descrise in tot cuprinsul manualului sunt exacte; expunerea lor este uşoară, corectă şi atrăgătoare chiar. D-l Tocilescu, care până acum a publicat numai studii de erudiţiune, greoaie şi inaccesibile pentru marea majoritate a publicului, a ştiut să expună esenţa acestor studii intr'un chip apropiat cu cunoştinţele şi inteligenţa şcolarilor din clasele secundare. Zicem din clasele secundare, căci pentru clasele primare materialul ni să pare prea intins şi prea greu de inţeles. Dacă am lua chiar numai părţile tipărite in cicero, tot ar fi prea mult, căci trebue să ţinem seamă, că aceasta este a patra parte din materialul intreg, ce are să li se dea. Şi-apoi chiar aceste părţi tipărite in cicero sunt foarte grele pentru clasele primare, căci inţelegerea lor cere o cunoştinţă aproape completă (aşa precum se dă in liceu) a istoriei vechi şi mai ales a istoriei romane şi a invasiunilor barbare, cunoştinţă ce de sigur nu pot avea şcolarii claselor III şi IV primare. Manualul va fi insă de mare folos pentru invĕţătorii primari, care vor şti să introducă in expunerile lor din clasă unele detaliuri, ce nu se află in manualele obicinuite după care invaţă şcolarii. (Dintre acestea cel mai bun este al d-lui Xenopol, singurul ce ar merita să fie introdus in toate şcoalele primare).

Ceeace distinge cu deosebire manualul d-lui Tocilescu de cele publicate până acum este că voeşte să facă cât se poate mai vădită continuitatea istoriei ţărilor noastre până la intemeierea principatelor. In mai multe manuale, din care unele s'au invăţat, altele se 'nvaţă şi acum in şcoli, popoarele ce au stăpânit Dacia sunt insirate fără să se ţie seamă de o cronologie exactă, fără să se arate adică când anume au inceput ele a stăpâni această ţară şi când au perdut stăpânirea ei, lăsând altora locul părăsit. Aceasta se inţelege că arunca confusiune in mintea şcolarilor şi s'a intămplat tuturor in decursul anilor de şcoală să nu ştie cari au fost mai vechi in Dacia, Geţii sau Dacii, Goţii sau Bastarnii, Gepizii sau Avarii etc. In legătură cu această idee a continuităţii, d-l Tocilescu face şi un resumat a teoriei lui Roesler, combătênd argumentele acesteia, precum a făcut d-l Xenopol in recenta sa publicaţiune.

La punctul c.) din acel resumat (p. 80) am face căteva restricţiuni. Aci se combate argumentul Roeslerianilor, că nu s'a păs-

trat nici un nume de localitate din timpul stăpânirii romane in Dacia şi se citează incontra acestui argument fals mai multe nume, care in adevĕr s'au păstrat dela Romani până in timpul de faţă. Singur faptul insă că s'au păstrat aceste nume nu poate veni in contra Roeslerianilor; mai trebue să dovedim că ele s'au păstrat numai prin gura poporului român şi nu prin a altui popor. Aceasta se şi dovedeşte, nu insă pentru toate numirile citate de d-l Tocilescu. Noi putem admite ca nume păstrate dela Romani neintrerupt prin gura poporului român numai pe acelea, care pornind dela forma ce au avut-o in limba latină au suferit toate schimbările fonologice ale limbei române. Este o idee greşită, admisă şi de d-l Xenopol, că numele proprii nu se supun aceloraşi legi fonetice ca numele comune. Desminţirea cea mai puternică a acestei idei o dau toate celelalte ţări romanice, in care oraşele vechi romane nu mai poartă numirile antice, ci numiri eşite din acestea, conform cu legile fonetice ale fiecărei limbi. Dovezi sunt nenumĕrate. Astfel avem in Franţa: Loire din Lĭger, Meuse din Mŏsa, Rhône din Rhŏdanus, Autun din Augustodunum, Verdun din Virodunum, Lyon din Lugdunum, Chartres din Carnŏtis, Saône din Saucona, Cambray din Camaracum, Tours din Turŏnes şi multe altele. In Italia: Tevere din Tĭberis, Canosa din Canŭsium, Pesaro din Pisaurum, Parigi din Parisii, Arezzo din Arretium, Durazzo din Dyrrhacium, Trieste din Tergeste, Gubbio din Iguvium, Bolsena din Volsinii ş. c.; in Spania avem: Minho din Minius, Duero din Durius, Spagna din Hispania ş. c. Toate aceste nume, care vin fără indoială din cele latine, arată nişte schimbări de sunete făcute in puterea unor legi generale (pe care nu le putem desvolta aci şi care sunt foarte bine cunoscute), aplicate atăt la numele comune căt şi la cele proprii. Venind acum cu acest criteriu şi examinănd numirile ce se citează la p. 80, vedem că nu toate pot fi deduse din prototipurile latine ce ne infăţişează. Mai intăi de toate trebue să respingem derivaţiunea Prutului şi Seretului din Porata şi Tiarantos; aceste două forme n'ar fi putut da niciodată in româneşte Prut şi Seret (sau Siret). Şi afară de acesta, precum foarte bine arată d-l Tocilescu la p. 54 şi in alte locuri, nici n'a fost in timpurile vechi o populaţie romană imprejurul acestor riuri, de oarece colonisaţiunea romană nu s'a intins până in aceste părţi. Românii au luat deci aceste nume dela alte popoare, ce au locuit in jurul riurilor amintite. Tot aşa de nesigure sunt: Buzăul dela Musaeus, Ompoiul (nu Ampoiul) dela Ampelum, Abrud dela Alturnus, Malu din Malva,

Mehadia din Admediam, ear Mehedinţi şi Romanaţi sunt fără îndoială formaţiuni noue române. Singurele numiri geografice ce se pot admite ca remase dela Romani şi păstrate fără intrerupere de poporul român sunt restul celor citate de d-l Tocilescu şi admise de d-l Onciul in studiul său minuţios din Conv. Lit. an. XIX p. 182—186.

O mică observaţiune încă asupra capitolului II. Aci autorul expune pe scurt şi cât se poate mai lămurit naşterea poporului român, eşit din colonisaţiunea română şi probabil, fără amestecul vre-unui element străin. Vorbind aci despre limba română, d-sa zice că, această limbă era deja formată inainte de părăsirea Daciei de Aurelian şi ca probă, adaugă d-sa, este pe lângă altele şi aceasta, că Românii, cari trăesc peste Dunăre in Moesia după an. 274 vorbesc aceeaşi limbă cu cei rămaşi in «Dacia Traiană» (p. 77). Această părere ni se pare neadmisibilă din mai multe puncte de vedere. Mai intâi limba română nu putea să fie formată nici intr'un chip inainte de an. 274, adecă in secolul al treilea d. Ch. In acest timp se vorbea in Dacia limba latină şi anume in relaţiunile oficiale limba clasică, iar in relaţiunile familiare, particulare, intime şi intre coloni sau poporul de rând limba rustică. Trebue să facem o deosebire intre limba latină rustică şi limba română. A doua a eşit din cea dintâi, nu este insă identică cu aceasta. — In secolul al 3-lea imperiul roman încă nu se dismembrase; limba oficială era încă in puterea sa şi stăpânea prin administraţiunea imperială toată lumea romană. Ea işi perde terenul numai după căderea imperiului şi după invasiunea barbarilor in provinciile romane. Scăpând astfel limba rustică a diferitelor provincii de influenţa ce avuse inainte asupra ei limba oficială (care era cea clasică) şi limba scriitorilor latini; ne mai fiind deci impedecată de nimic, ea incepe a merge cu paşi grabnici spre terminarea evoluţiunilor, către care inclina de mult, şi a se transforma incet cu incetul, dupe provincii şi după influenţele străine, in mai multe limbi romanice. Acestea apar cu caractere distincte târziu după invasiune, incepând dela sec. IX-lea incoace. Vedem deci că a trebuit să treacă un timp insemnat până ce s'a produs procesul de disoluţiune al limbei latine vechi şi procesul de reconstituire al limbilor romanice noue. — Tot aşa a trebuit să se intâmple şi cu limba română. Ea nu poate să apară in sec. III-lea cu fisionomia ei deosebită, deoarece atunci toate limbile romanice erau asemenea. In monumentele de limbă populară ce ni s'au păstrat până la sfârşitul sec. III-lea in Dacia nu găsim nici

măcar un singur fenomen, care să nu se găsească şi in celelalte provincii ale imperiului roman. Inscripţiunile latine ne dovedesc aceasta in mod destul de evident şi deci zadarnică este osteneala celor ce vĕnează forme româneşti in inscripţiile din Dacia. Dar nu numai atăt. Nici chiar celelalte remăşiţe de graiu roman oriental, care le găsim cu mult mai tărziu, pe la sfirşitul sec. VI-lea de pildă, nu poartă caracterul esclusiv românesc. Astfel sunt cuvintele : *torna*, *torna*, *fratre* (nu tornă, tornă, cum se află la p. 51 din manual), din care cele doue dintăi sunt curate imperative latine dela verbul torno, -are, ear al treilea este acusativul sau mai bine, casul regim dela frater, cu perderea lui *m* final. Tot aşa sunt şi numirile de localităţi ce se găsesc in Procopiu şi din care se citează căteva la p. 77, adăogăndu-se observaţiunea, că ele sunt numiri curat româneşti. Dacă le vom studia insă mai de aproape, vom vedea că ele nu sunt curat româneşti, ci sunt numai pe cale de a deveni româneşti. Astfel de pildă *Septe-casas* şi *Tredece-tilias* nu sunt cuvinte româneşti, ci latine populare şi anume forme de acusativ luate de bună samă ca nominative. Ca să fi devenit române sub forma de Şepte-case şi Treizeci-tei, ar fi trebuit să treacă prin mai multe schimbări fonetice, precum pierderea lui *s* final, prefacerea lui *a* final in *e*, asibilaţiunea lui *s* şi *d*. inmuierea şi dispariţiunea lui *l* (fenomen foarte nou), trecerea lui *ĕ* scurt in *e* şi a lui *e* final in *i*, ş. c. Toate acestea nu le găsim in cuvintele citate şi prin urmare ele nu pot fi româneşti. La aceeaşi conclusiune vom ajunge dacă vom examina şi pe celelalte nume proprii, ca : Spelunca, Capu-malva, Lupo-fantana ş. c. Mai aproape de limba română şi chiar româneşti sunt cuvintele citate din inscripţiuni : *socru* şi *curte*. *Socru* in loc *socrus* a trebuit să fie insă forma populară din toate provinciele romane, nu numai din rĕsărit, căci ea a servit ca prototip la formaţiuni noue, precum in spanioleşte şi in provenţală *suegra*. Inlocuirea lui *er* din *socer* cu *rus* şi perderea lui *s* sunt fenomene comune tuturor limbilor romanice. In *curte* din *cŏhŏrtem* (cŏŏrtem, cŏrtem, curte) avem deasemenea un fenomen obicinuit in limbile romanice, trecerea lui *ŏ* in *u*; acest fenomen il găsim insă cu deosebire in limba română. In celelalte limbi romanice se găseşte numai in mod sporadic. Această din urmă particularitate a limbei noastre o aflăm şi in cuvĕntul *-munte*, care se află in composiţiuni printre numirile din Procopiu. Aceste cuvinte şi căteva altele ce se mai găsesc in Procopiu şi in inscripţiuni ne arată abia un inceput de limbă română, ca limbă deosebită de surorile ei din apus. Limba română

incepe deci a se diferenţia in mod simţitor din secolul al VI-lea incepĕnd şi după prea puţinele urme ce avem precum şi — după inducţiunile ce se pot face — ea işi capĕtă o fisionomie marcată cam in sec. X-lea.

După toate acestea vom trebui să modificăm opiniunea că limba română era gata in an. 274 d. Ch.; ear faptul că Macedo-Românii vorbesc aceeaşi limbă cu noi, nu ne poate sili să facem o asemenea ipoteză. Nu este de nevoe să admitem că Românii sau mai bine populaţia romanică din Dacia a trecut in Moesia cu cu limba formată gata; au putut foarte bine să şi-o formeze şi după aceea, precum şi-au şi format-o. Trebue să admitem insă că ambele limbi sau una şi aceeaşi limbă inainte de a se despărţi in cele doue mari dialecte s'au format intr'o unitate teritorială şi aceasta nu poate fi alta decăt Transilvania, Oltenia şi Moesia invecinată, despărţită de celelalte douĕ numai prin Dunăre. Populaţiunile romanice de-o parte şi dealta a riului au putut fi până in sec. VI-lea şi chiar după aceea in contact zilnic una cu alta. Această esplicaţiune naturală a dat-o, după indicaţiunile conţinute in scrierile d-lui Hăsdeu, mai in urmă d. Onciul şi este de sigur cea mai bună din căte s'a dat până acum pentru a se inţelege asemĕnarea cea mare intre limba macedo-română şi daco-română.

[Vezi Conv. Lit. an. XIX, pag. 589 sq.]

Acestea sunt singurele modificări ce propunem pentru cele doue chestiuni de limbă atinse in manualul d-lui Tocilescu. Se inţelege că lucrurile sunt minuţioase şi pentru un manual de cursul secundar aproape indiferente. Ele s'ar putea totuş introduce. In tot restul manualului materialul adunat, chipul de ordonare şi de expunere al lui nu lasă nimic de dorit. Manualul d-lui Tocilescu, dacă — după căt suntem in drept a ne aştepta — celelalte părţi vor fi lucrate intocmai ca cea dintăi, va fi unul din cele mai bune manuale de şcoală, poate chiar cel mai bun din căte avem până acum. El işi va ajunge de sigur scopul ce l'a avut in vedere : «de a da invĕţămăntului istoric o nouă viaţă şi o insemnătate cu mult mai mare decăt a avut până acum in educaţiunea tinerimii noastre şcolare ».

IOAN BOGDAN.

CĂNTECE POPULARE SPANIOLE[1])

(urmare)

XVIII

Ale inimei suspine
Es din peptul meu arzĕnd,
Şi se duc să găzduiască
Unde-i draga mea dormind.

XIX

Soarele, de vrea, resară,
Ori stee in veci apus:
Spre-a mĕ lumina pe mine
Ochii tĕi sunt de ajuns.

XX

De treizeci de ori pe lună
Aş vroi să te sărut,
De şeapte, pe septĕmănă,
Şi odată pe minut.

XXI

Cănd trec pe lăngă-a ta poartă
Şi privirea ţi-i de ghiaţă,
Inima mi-i intristată,
Săngele in mine-inghiaţă.

[1]) *Cancionero Popular*, por D. Emilio Lafuente y Alcantara, Madrid 1865, 2 vol.

XXII

Fruntea ta-i locaş de arme,
Aninate pe păreţi,
Ear din ochii tăi spre mine
Pleacă sute de săgeţi.

XXIII

Ornic dela catedrală,
Bate oarele mereu,
Căci vroesc să numer căte-s,
De când s'a dus dragul meu.

XXIV

Că eu nu te văd, ce-mi pasă,
Dacă 'n pept sunt mângăeat?
Inima mea e cu tine
Zi şi noapte nencetat.

XXV

Stelele de mează noapte
Indreaptă pe marinari,
Pe mine-ai tăi ochi mă 'ndreaptă,
Ce par doi luceferi mari.

XXVI

Pentru toţi resare 'n lume
Soarele des-dimineaţă,
Pentru mine-atunci resare
Când mă uit in a ta faţă.

XXVII

Tot atâtea literi are
Nu, căte are şi *da;*
Cu *da* ai să-mi dai viaţă,
Cu *nu* moarte imi vei da.

XXVIII

Când tu mĕ priveşti pe mine,
Orice boale-mi lecueşti:
Balsam sunt ranelor mele,
Ochii tĕi dumnezeeşti.

XXIX

Iubesc tare, dar pe cine,
Singur nu ştiu să-l numesc;
Atăta numai pot spune
Că iubesc ca să iubesc.

XXX

De-aş putea afla in lume
Că sunt inimi de vĕnzare,
Mie mi-aş cumpăra una,
Căci a mea-i in inchisoare.

XXXI

Că tu mĕ iubeşti pe mine,
Niměnui să nu o spui.
Să zici inimei să tacă,
Şi mâna pe piept să pui.

XXXII

Pe o mare fără margini
Navigând am rătăcit:
Cu-a ochilor tĕi lumină
Port in Spania am găsit.

XXXIII

Ori şi unde 'n a mea cale
Aud par'că pasul tĕu:
E umbra iubirii tale
Ce mĕ urmează mereu.

XXXIV

Eşti steaoa de meză-noapte
Ce 'ndreaptă pe marinar,
De cum se sfirşeşte zioa,
Păn' se face zioă ear.

XXXV

La naiba rochia neagră
Şi cu croitorul seu!
Căci imi ţine draga 'n doliu,
Fără să fi murit eu.

XXXVI

Astă noapte un vis visat-am,
Şi 'n vis alt vis am avut:
Am visat că mĕ uitaseşi,
Căt am plăns, de-ai fi vĕzut!

XXXVII

Tatăl tĕu şi a ta mamă
Zic că eu nu-i las să doarmă:
Ei au pe aceea 'n casă,
Ce pe mine nu mĕ lasă.

XXXVIII

Găndul meu ş' a ta găndire,
A mea dragoste ş'a ta
Sunt ca apa curgĕtoare:
Inapoi nu poate da.

XXXIX

Chiar cu steaoa dimineţii,
Tu vorbind de m'ai vedea,
Să n'ai grijă: eu pe tine
Te port in inima mea.

XL

In cer de n'ar mai fi soare,
Petrele chiar de-ar vorbì,
De-ar seca apa din mare,
Eu tot încă te-aş iubì.

XLI

As-noapte visai, cu tine
Că eram, iubita mea;
Dar visa orbul că vede,
Pentrucă aşa dorea.

S. G. VĂRGOLICI.

CĂ ASTĂZI...

Că astăzi nu mai sunt stăpână
Pe mine, pe sufletul meu
Numai c'o stringere de mână
In deajuns ţi-am spus-o eu.

Şi că o slabă jucărie
Sunt astăzi inaintea ta
Privirea mea ţi-ar spune-o ţie
In ochii mei de vei căta.

Şi c'a mea singură dorinţă
E roabă ca să-ţi fiu in veci
Ţi-o spune 'ntreaga mea fiinţă
Când tu pe lângă mine treci.

Insă tu treci cum trece-o rază
Din soare pe un biet pribeag,
Ce-i pasă ei că-l luminează.
Ce-ţi pasă ţie că-mi eşti drag?

LUMEA MARE...

Lumea mare şi pustie inaintea mea se 'ntinde
Nici cu ochii, nici cu mintea nu incerc a o cuprinde
Intr'un chaos fără margini, fără de 'nceput şi rost
Mi-ai dat tu fiinţă dragă, sufletului adăpost.
Şi deaceea, mult iubite, când la tine mĕ gândesc
Ca şi lumii, eu iubirii margini nu pot să-i găsesc!

AMICULUI MEU X...

Şterge-ţi lacrima din gene, lasă-ţi ochii tĕi senini
Şi nici urmă să nu fie c'ai fi plâns sau că suspini.
Zimbetul de ironie pe-a ta faţă să se vadă —
Preţ că nu pui pe nimica, *ea* şi lumea să te creadă.

Nu căta prin duioşie nimicindu-te pe tine
Să 'mblânzeşti oameni şi soartă şi s'ajungi la vre un bine.
Geniul ce domneşte 'n lume este geniul cel rĕu
Şi decât să fii victimă mai bine să fii caliĕu!

VERONICA MICLE.

CLARA

DOMNIŞOAREI MAS. M. W.

Mai blândă ca zimbetul trist
Tu stai noaptea 'ntreagă afară
Ş'aştepţi pe-un biet tĕnĕr artist
Să-ţi cânte duios din guitară...
El nu vine, scumpa mea Clară.

Du-ţi dorul, copilo, să-l culci
Căci el a plecat, nu mai vine...
Guitara cu sunete dulci
Stă singură, tristă ca tine...
El nu vine, nu, nu mai vine.

Căci dac'a plecat spre apus,
Apusul e ţara cea plină
Cu doruri din lumea de sus,
Cu galbene văi de sulfină,
Cu ape şi punţi de lumină.

Din care nu vin inapoi
Nici visuri, nici suflet, nici gânduri...
Plecând, ducem totul cu noi
In luntrea de câteva scânduri
Pornită spre drumul de-apoi.

Flori albe din cer nourat
Dau, care de care să cadă,
Pe negrul tĕu pĕr, resfirat,
Când tu, dup'un trist sărutat,
Ingheţi in balconul din stradă.

Bibliotheca publica a orașului

O Claro, ascultă-mi cuvêntul
Şi du-te, căci el a murit.
De-i vrea, căteodată, morměntul
Te-i duce să-l vezi troenit
Sub flori de salcăm inflorit.

DUILIU ZAMFIRESCU.

EACĂ TIMPUL...

Eacă timpul când prin foi,
Prin flori albe de cireşi,
Fac părechi doi căte doi
Vrăbii lângă vrăbioi...
Ear tu la fereastră eşi.

Au gânditu-te-ai la stele
Ori ştiutu-m'ai la pândă
De-ai căutat printre perdele?
Spune visurilor mele
Da-le-vei căndva isbândă?

De când luna s'a ivit
Ochiul ei, de sus, din cer,
Tot intr'una m'a privit;
Dacă sunt al tĕu iubit
Fă ca dĕnsa, alt nu cer.

Dar cu bietele-mi suspine
Giaba cerc a-ţi oprì gândul,
Şi privirile-ţi spre mine
De le-arunci, nu sunt senine..
Fie!.. doar mi-o venì rândul!

Căci vor trece anii grei
Peste zisele deacum:
Veşteji-vor ochii mei,
Dar văpaia din ai tăi
Stinsă, n'a lăsa nici fum.

Pe-a ta frunte cute 'n grabă
S'or săpa; priviri pismaşe
Intălni-vei, biată babă,
Stropi atunci pe faţa-ţi slabă
Curge-vor prin lungi făgaşe.

Amintirile mereu
Te-or isbì cu-al meu amor,
Şi vei zice, oftănd greu:
«— Ah! păcat de Dumnezeu,
N'am iubit, ş'acuma mor!»

A. DAVILA.

IN ZADAR

O de-ai venì ăncă odată
Ilusie de tinereţi
Şi ear să-mi să-mi spui poveşti la lună
Şi a visa ear să mĕ 'nveţi!

In tainicul morment de doruri
S'ar pogorì sclipit de stele
Ş'a inimei uitate glasuri
Cum s'ar trezì voios acele!

Şi earăş albă, visătoare,
Copilă dulce ce-am iubit
Ar invia la glasul tainic
Al dorului nebiruit.

UN MORT

Nu ard luminele de ceară, cântări de groapă nu resună
Să mĕ privească ănc' odată prietenii mei nu s'adună
Şi totuş stau tăcut, zadarnic bătaia inimei s'ascult.
Când fiecare gând la tine imi zice c'am murit demult.
Ş'atunci te vĕd viind spre mine, din vremi pierdute-o arĕtare
Şi ochii mari şi plini de milă de vină grea imi dau ertare.

T. ROBEANU.

ZVOR SAU ZBOR?

In *Revista Literară* din Fevruarie 1886, s'a publicat următoarea poesie:

BAIE

In fundul băii limpezi se culcă voluptoasă
Cu formele ei clasici a Epocei Lais;
Cu ochii își mângâe făptura lenevoasă
Ce poleiește apa ca un eretic vis.

Zimbindu-i cele doue artistici robinete,
Pe corpul ce le face să simtă că trăesc
Ar vrea ca să-și descarce mistuitoarea sete
Invĕlind-o 'n trămba torentelor ce-opresc. (?)

Pe-un scaun stau ciorapii cu forme indrăsnețe
Păstrându-și rotunjimea picioarelor de-argint;
Iar ghetele-arcuindu-și conturele semețe
Resar pe subt o fustă cu tainic labirint.

Covoarele de Smirna de soare inundate
Din ele trimbițează fanfare purpurii,
Și rochia, subt o lume de-atome parfumate,
Se lasă moleșită in razele-aurii,

Pe masă, ingămfatul de guler se zăreste,
Și'n laturile sale corsetul căscător
Să-i stringă iar mijlocul cu dragoste rivnește,
Amant nervos și țeapăn pe-un sin sguduitor.

Dar fulger ce 'nfăşoară prin ochii ei străbate....
Fioare ascuţite tot corpul i-au pĕtruns,
Şi'n unda increţită, c'o aspră voluptate
Al băii dop de plută o gădilă 'ntr'ascuns.

Această poesie este semnată Paul Zvor.

Cine-o fi d. Paul Zvor?

Ear in Paris, la Charpentier, s'a publicat in 1883 un volum de poesii intitulat *les Névroses*, in care la pag. 77 cetim:

LA BAIGNEUSE

A CLOVIS HUGUES

Au fond d'une baignoire elle admire ses hanches,
Dans le miroir mouvant d'un cristal enchanté,
Et les mollets croisés, elle étend ses mains blanches
Sur les bords du bassin qui hume sa beauté.

Les robinets de cuivre à figure de cygne
Ont l'air de lui sourire et de se pavaner,
Et leurs gouttes parfois semblent lui faire un signe
Comme pour la prier de les faire tourner.

Sur un siège, ses bas près de ses jarretières
Conservent la rondeur de leur vivant trésor,
Ses bottines de soie aux cambrures altières
N'attendent que son pied pour frétiller encor.

Sa robe de satin pendue à la patère
A les reflets furtifs d'une peau de serpent
Et semble avoir gardé la grâce et le mystère
De celle dont l'arome en ses plis se répand.

Sur la table où l'on voit bouffer sa collerette
Telle qu'on la portait au temps de Henri Trois,
Ses gants paille, malgré leur allure distraite,
Obéissent encore au moule de ses doigts.

Sa toque est provocante avec son long panache,
Est son corset qui bâille achêve d'énerver
Colliers et bracelets, tout ce qui la harnache
Suit dans l'ombre et paraît magiquement rêver.

Et tandis qu'un éclair dans ses yeux étincelle
En voyant que son corps fait un si beau dessin,
Le liège qui vacille au bout de la ficelle
Chatouille en tapinois la fraise de son sein.

Acest volum este semnat Maurice Rollinat.

Cine e Rollinat, ştiu cei ce se ocupă de literatura francesă modernă.

Un amic literar, cu care vorbeam despre această... coincidenţă intre d. Zvor şi d. Rollinat, incepe deodată să-mi spună, că in româneşte *b* trece adeseori in *v* şi că d. e. se zice Decembre şi Decemvrie, Basil şi Vasilie.

Nu prea inţelegeam in ce legătură sta *b* şi *v* cu obiectul convorbirii noastre căci amicul meu nu se arătase până acum molipsit de *Magnum Etymologicum* al d-lui Hasdeu.

Dar el continuă: prin urmare Zvor se poate pronunţà şi Zbor, şi dacă vom face d-lui Zvor-Zbor ceea ce ne-a făcut d-sa cu poesia de mai sus, adică dacă ii vom traduce numele Zbor in franţuzeşte dăndu-l drept al său, vom constatà că „autorul“ poesiei din *Revista literară* se chiamă *Vol;* căci *vol* insemnează pe franţuzeşte sbor; ce e drept, mai insemnează şi furtişag. Dar aceasta nu impedică exactitatea traducerii.

Acum am inţeleles.

A inţeles şi d. Paul Zvor?

Dacă a inţeles, să fie băiat bun şi să ne spună, de unde a „zburat“ versurile din strofa a patra:

Covoarele de Smirna de soare inundate
Din ele trimbiţează fanfare purpurii?

In Rollinat nu sunt. Vor fi altundeva.

ANTI-ICARUS.

CORESPONDENȚĂ:

O. C. Ar trebui ceva mai multă claritate, dar insfirșit vom vedea.

Gid. Zutz. Cum am meritat să credeți că vom publica asemenea elucubrațiuni?

N. N. «Unde *e* timpurile.... *Toate* suride....» Când cineva acordă pluralul substantivului cu singularul verbului, să învețe întâi gramatica, și apoi să scrie poesii.

T. Probabil vom refuza.

Dir.

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI APĂRUTE DE CURÊND ȘI TRIMISE DIRECȚIUNII «CONVORBIRILOR LITERARE»

Poesii de *Gheorghe Botezanu*, 1 vol., Peatra 1885.

I. C. Brătianu. L'ère nouvelle. La dictature 1883-1885. p. *Frédéric Damé*, 1 vol., Bucarest 1886.

Atheneul Român. Discursul de deschiderea conferințelor publice pe anul 1886, pronunțat de *C. Esarcu*, 1 broș., București 1886.

Amintiri de *G. T. Bujoianu*, 1 broș., Craiova 1885.

Precedente Constituționale și Partide politice de *Titu Maiorescu*, 1 broș., București 1886.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

606. **TOCILESCU G.** — *Inschriften aus Rumänien:*
a) Nationalmuseum von Bucarest-
b) Sammlung des Herrn C. Bolliac.
c) Sammlung des Herrn Papasoglu.
d) Sammlnng des Herrn M. Cogalniceano.
(Din: Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich, Redigirt von Benndorf & Hirschfeld, 1879, Wien, p. 40, 41, 42, 43, 44, 46).

607. **TEODORESCU G. DEM.**—Literatura clasică. Tractat de versificare latină. Partea I Prosodia. Carte didactică, pentru cursul superior din Licee, in 120, 126 p. Bucureşti, 1879. *Tip. Academiei Române* . . . . . 3 —

608. O apĕrare sinceră şi desinteresantă. Rĕspuns broşurei: «O pagină din Istoria resbelului poporului român din anul 1877». in 8o, 23 p. Bucureşti, 1879. *Tip. Michăescu* . . . . . — 40

609. **VERUSI P.** — Ştefan Voevod cel mare. (Convorb. lit. No. 3).

610. Visul unui Prim-ministru. Imitaţiune de un Argeşiau, in 40, 15 p. Bucureşti 1879. *Tip. Tiel et Weiss* . . . . . — 50

611. Zwillingsknaben die, mit dem goldenen Stern, Volksmärchen. (Din Kremnitz, Rumänische Skizzen.)

612. **FLORENŢIU M. VETURIA.** — Limbagiul florilor, precedat de portretul şi biografiia autoarei, ed. II, revĕzută şi adaosă de *Paras. M. Florentiu*. Bucureşti, *Tip. Dor. P. Cucu*, 1877, in 8o, p. 206 . . . . . 3 —

Lei B.

613. **FLORESCU BON.** — Conferinţa asupra răpirei Bucovinei, in asociaţiune cu *B. Maniu*, Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1875, in 120 p. 32.

614. » Etiam contra omnes, 2 broş., Bucureşti, *Tip. Al A. Grecescu*, 1875, in 120 p. 32.

615. » Istoria critică modernă, (fragment dintr'un curs), Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1875, in 8o.

616. » O sută de adevĕruri, Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1875, in 120, p. 14.

617. » Povestitorul, ziar literar, 15 numere, Bucureşti, *Tip. Al. A. Grecescu*, 1876, in 8o mare.

618. » Quelques vers, au profit des blessés, Bucarest, 1877, in 120, p. 16. . . . . 1 —

619. **FLORESCU C.**— Limba florilor de amor şi amiciţia, cadou pentru toaletă, dedicat junilor şi junelor, Sibiu, *Tip. Eredei de Closius*, 1878, in 120. . . 1 —

620. **FLORESCU I. EM.** — Crima dela Livadia, Bucureşti, *Tip. Curţii*, 1878, in 8o mare p. 63 . . . . . 2 —

621. » Situaţiunea. Bucureşti, 1878, in 120, p. 16.

622. **FLORESCU A.** — Mémoire sur la question des tabacs en Roumanie de 1864 à 1872, Bucarest, *Impr. dela Cour*, 1877, in 8o, p. 53. . . . . 2 —

623. **FOMETESCU I.** — Memoriu asupra răpciugei. Bucureşti *Tip. Curţii*, 1875, in 8o, p. 62.

624. **FOTINO ILIE.**— Tudor Vladimirescu şi

Lei B.

Alecsandru Ipsilante in revoluţiunea din anul 1821, tradus din limba Elenă de *P. M. Georgescu*, Bucureşti, *Tip. Antoniu Mănescu*. 1874 in 8o, p. 205. 1 40

625. **FRANZOS EMIL.**—Aus Halbasien, Culturbilder aus Galitzien, der Bukovina, Südrussland und Rumänien. Volumul I conţine intre altele: Rumänische Frauen. 2. vol. in 8o, XXXVI, 335 & 331 p. Leipzig 1876. *Duncker & Humblot.* Bucarest, *Sotschek & Comp.* . . . . 15 —

626. » Vom Don zur Donau. Neue Cultulbilder aus «Halb-Asien.» Volumul I conţine intre altele: Rumänische Sprüchwörter. 2 vol. in 8o, XII 333 & 342 p. Leipzig 1878, *Dunker & Humblot.* Bucarest, *Sotschek & Comp* . . 15 —

627. **FOULQUIER V.** — Manual teoretic şi practic de telegrafia electro-magnetică, Iaşi, *Tipo-Lit. F. Goldner*, 1874, in 8o, p. 101 . . . . . 4 —

628. **FRUNZESCU DIMITRIE.**—Geografia fisică şi politică a României. Lucrată după noul program şcolar pentru clasa III primară. Ed. II, corectata şi adăogată. In 8o, 107 p. Bucureşti 1871, *Fraţii Ioniţiu & Comp.* . . . — 90

629. **FUNDESCU I. C.**—Literatura populară. Basme, oraţii, păcăliturі şi ghicitori, cu o introducere despre «Literatura poporană» de B. P. Haşdeu. Bucureşti, *Tip. Naţională*, ed. *Socec & Comp.* 1875, in 8o, p. 193 . . . . . 2 —

630. » Scarlat, roman original. Bucureşti, *Tip. Naţională*, 1875, in 12o, 130 p. . . . . 2 —

631. **GABRILESCU N. I.** — Tabele, pentru tragerea curbelor de racordare pe teren, Bucureşti, *Tip. Ant. Mănescu.*

632. **GALESCU I. C.** — Noţiuni de Aritmetică, ed. III, Galaţi, *Tip. Română*, ed. *G. D. Nebunelly*, 1874, in 12o, p. 90. — 85

633. **GALIN CONST.** — Geografia ţărilor române, prelucrată după metoda catechetică, pentru clasele primare, insoţită de o descriere a Dobrogei, ed. 6, rev. de Gr. Cobalcescu, Iaşi, *Tip. Buciumului Român*, 1878, in 16o, p. 96. — 60

634. **GANESCU I. L.**—Poesii. Craiova, *Tip. Ph. Lazar*, 1878, in 12o, p. 16.

635. **GAROFLID N.**—Despre drepturile copiilor naturali in succesiunea tatălui lor, memoriu. Ploeşti, *Tip. I. G. Costescu*, 1875, in 8o, pag. 35 . . . . . — 75

636. » Manual pentru cura cu struguri, Ploeşti. *Tip. I. G. Costescu*, 1878, in 16o, p. 61 . . . . . 1 —

637. **GASTON ALFRED DE.** — La Chronique de Bucarest (suite de Bucarest pendant la guerre et des évenements du jour), XIII fascioare, Bucureşti, *Tip. Curţii şi Imprim. de l'Orient*, 1878, in 8o, p. 384 . . . . . 13 —

638. » Voyage dans la Dobroudcha. La vérité sur les hommes et les choses. La rentrée triomphale des troupes à Bucarest. S. A. R. la Printesse Elisabethe. Un fête nationale, Le Joyau royal, Bucarest, *Imprim. Thiel et Weiss*, 1878, in 8o, p. 72 . . . . . 2 —

639. **GATTINA PETRUCELLI DE LA**—Iuda Iscariotul, traducţiune din limba francesă de *Virgiliu G. Poenaru*, Bucur. Tip. *Lab. Români*, 1875, in 8o, p. 375 . . . . . 5 —

640. **GEALEPU CONST. G.** — Despre curtea cu juraţi şi despre cestiuni ce se pun juraţilor, Bucureşti, Imprim. *Statului*, 1876, in 8o, p. 297 . . . . . 10 —

641. **GERCULESCU TOMA A.** — Curs de Aritmetica elementară, lucrată pentru usul scoalelor primare de ambe sexe, Craiova, 1876, Benvenisti, in 12o, p. 138. 1

642. **GHENADIE**, fost episcop de Argeş. — Albina musicală, Bucureşti, Tip. *Toma Teodorescu*, 1875, in 8o, p. 216 (cu litere cirilice).

643. » Biserica ortodoxă română, ziar periodic eclesiastic, 2 ani 1875 şi 1876, Bucureşti, Tipografia *Curţii*, 1875—1876, in 8o, mare, p. 958—752. . . . . 12 —

Lei B.

644. » Liturgia sau explicarea serviciului divin, Bucuresci, Tip. *Curții*, 1877, in 8°.

645. **GHENADIE D. D.** — Două cărți pastorale, Bucuresci, Tip. *Al. A. Grecescu*, 1886, in 12°, p. 20.

646. **GEORGEANU C. D.** — Indicatorul alfabetic al legei timbrului și inregistrărei după ultimele modificațiuni, Bucur. Tip. *Curții*, 1877, in 8°, p. 79 . 1 —

647. » Universalitatea principielor religiunei creștine, studiu de religiunea comparată, București, Tip. *Curții*, 1878, în 8o, p. 28 . . . . 1 —

648. **GEORGESCU G.** — Mica civilisațiune creștină. sau regulele bunei cuviințe, Călărași, Tip. *Distr. Ialomița*, 1875, in 12°, p. VIII—72.

648. **GEORGESCU P. M.**— Căderea și moartea lui Abdu-Aziz și proclamarea lui Murad al V, după comunicarea unui inițiat, traducțiune liberă, București, Tip. *Dor. P. Cucu*, 1878, in 8°, p. 225 . . . . . 2 —

349. **GERSTACKER FR.** — Plutașiul, narațiune americană, tradusă din limba germană de *B. V. Vermont*, Bucur. Tip. *Laboratorilor români*, 1874, in 12°, p. 168 . . . . . 1 50

650. **GHICA ION.** Convorbiri economice, Munca, Industria, Financiele, Bucuresciul industrios și politic, Tip. *Thiel-Weiss* și *Noua Tip. a Labor. Rom.* 1868-1875, in 12°, 359, 123, 135, 133.

651. » O cugetare politică, București, stab. in artele grafice *Socec, Sauder și Teclu*, 1877, in 8°, p. 38.

652. **GHICA MARIE DEMETRIUS.** — Essais poétiques, in 12°, 82 p. Paris 1872, *Lachaud* . . . . . 2 —

653. » Heures de Loisir in 12°, 108 p. Paris, 1874, *Lachaud et Burdin* . . . . . 2 —

654. **GHISLANZONI A.**— Aida, operă in 4 acte, musica de G. Verdi, tradusă de *N. Țincu*, București, *Tip. Lab. Rom.* 1876, in 12°, p. 54 . . . . . 1 —

Lei B.

655. **GIULINI & JÄGER.**—Planu, vezi Planu.

656. **GLAISE DRAGOMAN.**— Leitfaden zum leichteren Erlernen der rumänischen Sprache für das deutsche in Rumänien reisende Publikum, in 16°, 192 p. Galatz, 1870, (București, *E. Graeve & comp*). . . . . 5 —

657. Glasul fiilor la venirea părintelui, imne festive, cântate cu ocasiunea intâmpinărei Eminenției Sale prea Sânțitului Archiepiscop și Mitropolit Teodor Bendela, la sosirea sa in Cernăuți, de la chirotonia din Sibiu in luna lui Maiu 1874. Cernăuți, *Tip. lui Rud. Eckardt*, 1874, in 8°, p. 16.

658. **GOETHE.**— Egmont, tragedie in 5 acte, tradusă de *N. Ch. Quintescu*, Iași, 1876, in 8°, p. XX, 94. . . . . 1 50

659. » Patimele junelui Werther, traducere din limba germană de *B. V. Vermont*, cu o introducere de Gr. H. Grandea, București, *Tipogr. Lab. Rom.* 1876, in 8o, p. XXI. 204. 2 —

660. » Pericolele vieței la Paris, snu amorul unui frate, traducțiune din limba germană, București, *Tip. C. P. Conduratu*, 1874, in 8o, p. 137 . . . . . 1 —

670. **GOGOL N.**—Revizorul general, comedie in 3 acte, imitațiune, București, *Tip. Dacia*, 1874, in 8o, p. 88. . . . . 1 —

671. **GORJEAN A.**—Colecțiune de fabule române, din cele mai alese, edit. G. Ioanide et comp., 1874, in 12o, p. 114. 1 —

672. » Cosmografia elementară, București, *Tip. Națională*, 1874, in 12o, p. 40 . . . . . — 40

673. » Noul metod de geografia elementară, pentru clasele primare 2 părți, ilustrate cu 87 figuri, Bucurhști, edit. *Socec și comp.* 1878, in 8o, p. 62, 78 . . . . . — 60

674. » Elemente de Geografie, penrru usul scoalelor primare, ed. XVI, revĕzută și corectată, București, *Socec și comp.*, 1877, in 8o, p. 80 . — 45

TABLA DE MATERII

POESII

	Pag.
Alecsandri Ion. Odă la Unirea Românilor	187
Bodnărescu S. Multe-am zis; Iarna	147
Cuza A. C. Ideal	189
» Amintire	361
Davila A. Eacă timpul	1071
Eminescu M. Sara pe deal	360
Grigoriadi de Bonacchi M. Flori ce mândru... Al nopții vĕl	439
» Toamna tristă	440
» Asprul vĕnt	441
» Când noaptea (Trd. d. Heine)	442
Micle Veronica. Aubade	510
» De dorul tĕu	529
» Lui X.	887
» De pe țĕrmurile lumii	888
» Ca astăzi	1072
» Lumea mare. Amicului meu X...	1073
Naum A. După o lectură din Horațiu	705
Oeconomu Ciru. Petre Carabete	279
Ollănescu D. C. Basmu Japonez	89
» Zulficar	790
» Copila balană	791
» Și dacă n'ai putut	792
» Ad Vispanium Agrippam (după Horațiu)	889
» Ad Melpomenen (după Horațiu)	890
» Ad Torquatun (după Horațiu)	891
Pompiliu M. Ultimul dor	280

Pag.

Robeanu T. Finis 189
» In zadar 1076
» Un mort 1077
Roman S. N. La pădure 362
» Scrisoare 606
Şerbănescu Th. Magdalina 91
» Ca eri şi azi 92
Vargolici S. G. Cântece populare spaniole. tr. 985, 1068
Vlahuţă A. Ce te uiţi 603
» Pe albumul D-şoarei E. 605
Volenti N. Icoane din Viaţă V. 93
» » VI. 518
» » VII, VIII. 885
» » IX. 886
» Ţie 697
» Dacă 793
Zamfirescu Duiliu. Clara. 1074
A. L. Intristarea lui Olympio. (tr. V. Hugo) 698
B. E destinul. 794
» De ce luna 795

TEATRU

V. Alecsandri. Ovidiu, piesă in patru acte in versuri 1, 146, 234
I. L. Caragiale. D'ale Carnavalului, comedie in trei acte . 97
Ion Alecsandri. Morunul, comedie intr'un act, prelucrată după franţ. 480
Iacob Negruzzi. Beizadea Epaminonda, operă comică in trei acte 529, 621
I. Cerchez. Firică, comedie intr'un act in versuri 723

STUDII LITERARE ŞI ŞTIINŢIFICE

T. Maiorescu. Comediile d-lui Caragiale 449
Th. G. Rosetti. Mişcarea socială la noi 609, 911
B. P. Hasdeu. «Aşa». Specimen din Magnum etymologicum Romaniae 302

Pag.

X. C. Gheorghiu. Studii de literatură franceză
La Fontaine 349
Molière 847
Th. G. Nica. Agiul şi politica noastră monetară . . . 961, 993
M. Strajanu. Principiul artei 1044

FILOSOFIE

Schopenhauer. Despre estetica poesiei 48
» Despre istorie 168
» Despre geniu. 398
C. Leonardescu. Idealul popoarelor in secului nostru 773

NOVELE ŞI NARAŢIUNI

N. Gane. Ura din copilărie 193
» Friguri de autor 1025
P. Ispirescu. Dunăre Voinicul 391
I. Broju. Ion Pripilă 469
George Allan. (tr. de L.) Un caracter de artist 557
D. Zamfirescu. Noapte bună 805

ISTORIE

D. Onciul. Dare de seamă critică despre «Teoria lui Roësler» a d-lui A. Xenopol 60, 174, 255, 327, 424, 589
A. Papadopol Calimah. 1-a Scrisoare despre Tecuci . . . 369
» 2-a » » » . . . 921
Emilian St. Documente dela Mihail Racoviţă V. V. 762
V. A. Urechiă. Miron Costin 817, 1032

CRITICĂ ŞTIINŢIFICĂ ŞI LITERARĂ

P. T. Missir. Despre «Coarde Sparte», versurl de T. C. Dj. 80
Ion Bogdan. Despre «Istoria limbei şi literaturei române de d. A. Densuşanu 678

Pag.

Ion Bogdan. Despre «Memoriul ásupra invĕţămĕntului superior in Moldova» de A. D. Xenopol 785
» » Despre Antologia română pentru usul şcoalelor secundare 982
» » Despre Istoria română a d-lui Gr. Tocilescu. . 1062

DIVERSE

Iacob Negruzzi. Copii de pe natură (Vorbe parlamentare) . . 132
» » O scrisoare a poetului Grigore Alecsandrescu. 801
I. Ghica Corespondenţa cu V. Alecsandri
Scrisoarea XX (Băltăreţu) 289
» XXI (Barzoi) 462
» XXII (Insula Prosta) 707, 819
I. M. Statistica sinuciderilor 317
Academia Română. 93
Cronică Teatrală 95
Necrolog: C. A. Rosetti 190
Serbarea şcolară dela Iaşi. 280
Victor Hugo 283
Romăniche Revue 442, 524
O notă cătră Academia belgiană. 521
Necrolog: Grigore Alecsandrescu 796
Anti-Icarus. Zvor sau Zbor 1078

BIBLIOTECA CENTRALA
A JUDEŢULUI BANAT

Biblioteca publică Timişoara

Din stab. grafic Socec & Teclu, Bucuresci. — [23,526].